

**PRIMUL CONGRES NAȚIONAL  
DE SOCIOLOGIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ**  
București, 14-16 decembrie 2000

---

**Starea societății românești  
după 10 ani de tranziție**

**PRIMUL CONGRES NAȚIONAL DE SOCIOLOGIE  
ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ DIN ROMÂNIA**

București, 14-16 decembrie 2000

Tema congresului

**Starea sociologiei românești/  
starea societății românești  
după 10 ani de tranziție**

Culegere de studii apărută cu prilejul

*Primului Congres Național de Sociologie și Asistență Socială*

organizat de Asociația Sociologilor din România,

Asociația de Promovare a Asistenței Sociale în România,

Facultatea de Sociologie și Asistență Socială - Universitatea București și

Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) - Academia Română.

Volumul de față cuprinde studii primite cu prilejul Congresului.

Cele mai multe reprezintă rezultatul unor cercetări de termen lung ale autorilor.

Datorită urgenței publicării volumului, responsabilitatea pentru acuratețea  
textelor revine integral autorilor.

Editarea volumului s-a realizat cu suportul financiar acordat prin

**Grantul numărul 94 CNFIS**

Director prof. univ. dr. Cătălin Zamfir

și

**Grantul ANSTI.**

La realizarea acestei culegeri de studii au contribuit:

Laura Gabriela BĂLĂNESCU (ICCV)

Cristina RAICU (ICCV)

Simona Maria Vonica RĂDUȚIU (ICCV)

Coordonatori

Elena ZAMFIR

Ilie BĂDESCU

Cătălin ZAMFIR

# Starea societății românești după 10 ani de tranziție

Coperta: Nicolae LOGIN



București, România

Editor: **Valeriu IOAN-FRANC**

Tehnoredactare și prezentare grafică: **Nicolae LOGIN**

---

ISBN 973-8177-09-7

Apărut 2000

# Cuprins

## Partea I

### **Societatea românească în tranziție și politici de răspuns**

<b>Politica socială în România în tranziție</b> - Cătălin ZAMFIR .....	13
<b>Zece ani de regim oligarhic în România</b> - Ilie BĂDESCU .....	34
<b>Romanian Transition Economy as a Weakly Structured System</b> - Emilian DOBRESCU .....	54
<b>Finanțarea sistemului de asistență socială: profil general, puncte critice și direcții de reformă</b> - Elena ZAMFIR .....	81
<b>Politica socială și sistemul protecției sociale în România</b> - Ioan MĂRGINEAN .....	97
<b>Societatea românească și globalizarea</b> - Vasile MIFTODE .....	112
<b>Ce se întâmplă acolo? Contradicție și confuzie în România de după 1989</b> - Gheorghică GEANĂ .....	142
<b>Tranziție și restaurație</b> - Titus PRIBOY .....	159
<b>Bovarismul instituțional și reforma românească</b> - Ștefan BUZĂRNESCU .....	183

## Partea a II-a

### **Politici sociale sectoriale: probleme și riscuri sociale**

<b>Starea demografică a României, în context european. Posibile politici demografice și consecințele lor</b> - Traian ROTARIU .....	193
--	-----

## Cuprins

---

<b>Competență, eficiență și încredere în administrația publică</b> - Zoltan BOGATHY, Corina ILIN .....	214
<b>Reforma justiției române între deziderat și realitate</b> - Ion VLĂDUȚ .....	224
<b>Evaluation project of the means tested income transfer mechanisms in Romania</b> - Luana POP .....	246
<b>Evoluția veniturilor salariale ale populației României, din perspectiva minimului de trai decent al anilor '90</b> - Adina MIHĂILESCU, Mariana STANCIU .....	290
<b>Democrație și participare politică</b> - Ioana PETRE .....	308
<b>Privatizare, motivare și conflict: o explicație prin teoria jocurilor într-un studiu de caz</b> - Ștefan UNGUREAN .....	316
<b>Grupuri de risc și cauze ale neparticipării școlare</b> - Lucian POP, Bogdan VOICU .....	322
<b>Valea Jiului după '89: un deceniu de probleme și convulsii</b> - Septimiu KRAUSZ .....	331
<b>Valea Jiului – reformă și colaps economico-social</b> - Irinel STEGAR .....	344
<b>Intelectualii români din diaspora despre țara lor de origine</b> - Monica SĂVULESCU-VOUDOURIS .....	359
<b>Determinanți, finalități și contexte sociale ale educației școlare</b> - Denizia GAL .....	374
<b>Relația educator-copii în condițiile reconsiderării obiectivelor și funcțiilor instituțiilor de protecție a copilului</b> - Marioara LUDUȘAN .....	383
<b>Etiologia și prevenirea delictelor de omor comise în România în perioada de tranziție</b> - Dan BANCIU, Vasile TEODORESCU .....	390
<b>Evoluția fenomenului infracțional în contextul tranziției din România</b> - Monica MATEESCU .....	408

## Cuprins

---

<b>Probațiunea în sistemul judiciar românesc - între dorințe și realizări</b>	
- Pavel ABRAHAM .....	418
<b>Sursele sănătății organizaționale în penitenciarele românești</b>	
- Gheorghe FLORIAN .....	428
<b>O crimă în penitenciar - abordări psihosociale și reevaluări instituționale</b>	
- Mihaela BONAȚIU, Gabriela LIVADARIU, Gheorghe GHIDĂNAC.....	429
<b>Tranziția, norocul și etica muncii. Participarea la jocuri de noroc în România anului 2000: un model explicativ</b>	
- Cosima RUGHINIȘ .....	434
<b>Panică de status și afilieri protecționiste în mediul industrial</b>	
- Alexandru DENIFORESCU.....	450
<b>Imagini și reprezentări sociale ale muncii</b>	
- Cristina GAVRILUȚĂ .....	462
<b>Modele ale răspunsului la stresul pierderii locului de muncă</b>	
- Cristina BACIU.....	474
<b>Fenomenul etnic obiect al cercetării sociale actuale. Relații interetnice în România</b>	
- Ana BĂLAȘA.....	481
<b>Conștiință etnică, conștiință civică și integrare europeană România și modelele etno-civice ale integrării</b>	
- Dan DUNGACIU .....	506
<b>Despre etnie și etnicitate</b>	
- Silviu COPOSESCU .....	529
<b>Starea românilor și a românității în Covasna și Harghita în perioada post-decembristă</b>	
- Maria COBIANU-BĂCANU .....	534
<b>Caracteristici ale excluziunii sociale specifice pentru populația de rromi din România</b>	
- Marian PREDA.....	556

**Partea a III-a**  
**Satul și politici de susținere**

<b>Dezvoltare și sărăcie în satele României</b>	
- Dumitru SANDU.....	575
<b>Agricultura și satul în labirintul tranziției</b>	
- Gheorghe SOCOL .....	599
<b>O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România</b>	
- Trăilă CERNESCU.....	625
<b>Satul românesc în tranziție</b>	
- Mihai MERFEA, Ioan C.CIOBAN.....	652
<b>Matrice comunitară, fapt comunitar și nivel de informare în satul românesc contemporan. Investigații în Munții Apuseni (1985-1986 și 1999-2000)</b>	
- Mihai PASCARU.....	660

**Partea a IV-a**  
**Asistența socială**

<b>Asistența psiho-socială a femeii victimizate</b>	
- Valentina PRIȚCAN.....	697
<b>Asistența psiho-socială a persoanelor infectate de HIV/SIDA</b>	
- Svetlana RÎJICOVA .....	702
<b>Asistența socială – disciplină științifică</b>	
- Maria BULGARU.....	707
<b>Din istoricul asistenței sociale în Moldova</b>	
- Maria BULGARU, Marcela DILION.....	711
<b>Sociologiile clinice și reformarea învățământului de sociologie și asistență socială</b>	
- Ion IONESCU.....	719
<b>Învățarea socială în penitenciar</b>	
- Maria MOLDOVEANU .....	729
<b>Familia tânără - particularități sociodemografice în perioada de tranziție</b>	
- Maria VOINEA .....	734



## Cuprins

---

<b>Roluri conjugale, mijloc de manifestare a modelului cultural în comportamentul familiilor tinere</b>	
- <i>Dumitru BATÂR</i> .....	738
<b>Modernitate și tradiție în protecția copilului - perspectiva unei cercetări calitative</b>	
- <i>Maria ROTH-SZAMOSKOZI, Adina BERECZKI</i> .....	744
<b>Asistență socială a familiei în sistemul administrației publice locale la hotarul secolului XXI</b>	
- <i>Iulia IURCHEVICI</i> .....	761
<b>Necesitatea serviciilor de consiliere familială</b>	
- <i>Georgeta GHEBREA</i> .....	765
<b>Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice</b>	
- <i>Constantin BOGDAN</i> .....	778

### Partea a V-a

#### **Societatea în tranziție: abordări metodologice**

<b>A fi sociolog într-un oraș de provincie: tineri sociologi în căutarea unei cariere</b>	
- <i>Floare CHIPEA, Adrian HATOS, Sergiu BĂLȚĂTESCU, Dragoș DĂRĂBĂNEANU, Șerban OLAH</i> .....	791
<b>Reorganizarea memoriei sociale în tranziția postcomunistă din România</b>	
- <i>Septimiu CHELCEA</i> .....	803
<b>Studiul relațiilor inter-societale: o provocare pentru sociologia românească</b>	
- <i>Bogdan Juncu LUNGULESCU</i> .....	828
<b>Zece predicate sociologice pentru creativitate și dezvoltarea creativității</b>	
- <i>Gheorghe ONUȚ</i> .....	836
<b>Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"</b>	
- <i>Silviu TOTELECAN</i> .....	843
<b>Preocupările Institutului Social Banat-Crișana pentru o cercetare multi și interdisciplinară a satului bănățean interbelic</b>	
- <i>Carmen ALBERT</i> .....	853

## Cuprins

---

<b>Sociologia educației în perspectiva teoriei “noilor științe sociale”</b>	
- Sorin CRISTEA, Cornel CONSTANTINESCU .....	862
<b>Restructurare socială în România după 1989</b>	
- Răzvan DINICĂ.....	869
<b>Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România</b>	
- Bogdan NADOLU.....	882
<b>Ubicuitatea războiului axiologic</b>	
- Vasile ZĂRNESCU .....	892

### **Partea a VI-a** **Tranziția și mass-meedia**

<b>Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"</b>	
- Nicolae PERPELEA .....	913
<b>Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public</b>	
- Emilia VASILIU .....	931
<b>Portretul "ideal" al candidatului la președinția României din perspectiva electoratului din Timișoara</b>	
- Marcel IORDACHE .....	948
<b>Sondaje naționale și alegeri locale</b>	
- Alin TEODORESCU.....	960

## **Partea I**

---

# **Societatea românească în tranziție și politici de răspuns**

# Politica socială în România în tranziție

---

Cătălin ZAMFIR

---

**Funcțiile politicii sociale în perioada tranziției.** În contextul societății românești, politica socială în perioada tranziției de la economia socialistă la economia de piață a avut de îndeplinit mai multe funcții:

1. *Funcția reparatorie*: corectarea deformărilor sociale produse de socialism. Două componente distincte sunt incluse aici:
  - a. Corectarea unor deformări/nedreptăți structurale precum persecuția politică a unor persoane, dar și naționalizarea proprietăților.
  - b. Corectarea politicii de sacrificare a standardului de viață al populației din ultima parte a perioadei socialiste: retragerea nelegală a unor drepturi salariale, impunerea de contribuții forțate, muncă neplătită, reducerea dramatică a finanțării învățământului și sănătății.
2. *Funcția compensatorie*: prevenirea și minimizarea costurilor sociale ale tranziției.
3. *Funcția de facilitare a tranziției*: crearea unui cadru social favorabil tranziției, de mobilizare a resurselor sociale pentru susținerea proceselor de schimbare socială și economică, concomitent cu stimularea restructurării, motivarea performanțelor și stimularea reorientării pe piața muncii.
4. *Dezvoltarea unui sistem de securitate socială standard în contextul noii economii de piață.*

**Etapile politicii sociale în perioada tranziției.**

1. *Etapa reparatorie (22 decembrie 1989 – iunie 1990)*. Primele 6 luni de după Revoluție înregistrează o mulțime de *măsuri de tip reparatori*: a. Lichidarea rarității produselor – sistarea exporturilor de bunuri alimentare, import de bunuri de consum, masiv subvenționate datorită valorii artificiale ridicate a leului. b. Ridicarea nivelului de trai al populației prin: reduceri de prețuri la unele bunuri de consum curent (energie electrică și termică), acordarea unor beneficii salariale considerate a fi abuziv retrase în ultimii ani ai regimului socialist (multe dintre ele și retroactiv), inclusiv promovări masive în funcții, înapoierea 'părților sociale' (contribuții forțate ale salariaților la capitalizarea întreprinderilor), lichidarea șomajului nerecunoscut (aproximativ 4.5% în 1989) prin angajări masive în întreprinderile de stat, mărirea loturilor de

pământ acordate în folosință țăranilor. Ca rezultat al acestei politici, în 1990 veniturile populației au crescut cu 25,1% în raport cu 1989. *c.* Creșterea cheltuielilor de protecție socială, mai ales pentru unele categorii considerate a fi fost grav neglijate: persoane din instituțiile de asistență socială, handicapați. *d.* Creșteri substanțiale în finanțarea învățământului și sănătății. *e.* Reparații pentru victimele politice ale regimului comunist. *f.* Recompense pentru participanții la Revoluție și reparații pentru victimele Revoluției și urmașii acestora. *Explicația politicii reparatorii:* *a.* Starea de spirit a populației: certitudinea că o reorientare a resurselor economice disponibile în favoarea populației este posibilă și necesară; sentimentul că după o lungă perioadă de frustrări și umilințe, este nevoie de o corecție masivă a standardului de viață, chiar de un fel de meritată 'sărbătoare'; optimismul cu privire la relansarea imediată a economiei care va face sustenabilă o asemenea creștere; răsturnarea regimului socialist prin revoltă populară a insuflat sentimentul populației că a obținut dreptul și puterea să influențeze direct deciziile politice. *b.* Poziția fragilă a noii guvernări. Deficitul de legitimitate al noii guvernări a fost accentuat de presiunea puternică a partidelor istorice nou înființate care contestau legitimitatea acesteea. *c.* Constituirea unor puternice grupuri de interese care au profitat de receptivitatea noii guvernări la acceptarea de măsuri reparatorii. Un factor esențial l-a jucat mișcarea sindicală. Explozia sindicalismului imediat după Revoluție a făcut din sindicate un actor social-politic extrem de puternic, iar interesele grupurilor reprezentate de sindicatele cele mai puternice au putut fi impuse guvernării. S-a declanșat o adevărată *avalanșe* de revendicări sindicale, satisfăcute în cea mai mare măsură în această perioadă. *Criza politicii reparatorii.* Spre sfârșitul perioadei, presiunea revendicărilor reparatorii a ajuns în mod natural într-un punct de criză: cele mai importante și evidente reparații fuseseră realizate; *escaladarea* revendicărilor sindicale a devenit evident că risca să intre pe o pantă distructivă pentru întreaga societate, suportul colectiv pentru noi revendicări scăzând, în consecință, rapid; percepția colectivă tot mai conturată a faptului că resursele economice inițial disponibile sunt în curs de epuizare, economia dând semne tot mai evidente de declin, fapt care anunța limitări drastice în viitorul imediat; frustrarea tot mai accentuată generată de distribuția inechitabilă a reparațiilor, de ele beneficiind mai ales grupurile cu putere social-politică.

*2. Etapa construcției consensului național pentru lansarea unei noi politici sociale (iunie 1990–1991).* La mijlocul anului 1990 politica haotică de tip reparatoriu este stopată. Instaurarea în iunie 1990 a primului guvern legitimat de alegeri democratice a dus la creștea autorității guvernării și a capacității ei de a rezista la presiuni și de a promova o politică socială coerentă. Pe de altă parte, sindicatele însele au atins rapid un punct de maturizare politică, asumându-și responsabilități pentru dezvoltarea globală a colectivității. Punctul cheie al acestei schimbări l-a constituit acordul guvern-sindicate asupra unui *moratoriu* asupra revendicărilor salariale (iulie 1990), până în momentul în care reglementări globale de politică socială și salarială vor fi adoptate, pe bază de consultări, prin mecanismele unei guvernări democratice normale. Este meritul

## Politica socială în România în tranziție

---

sindicatelor de a fi acceptat cu responsabilitate un asemenea moratoriu. Doar unele sindicate din sectoare care dețineau poziții puternice politice și economice au continuat să preseze asupra guvernului, reușind, în ciuda moratoriului, să obțină satisfacerea unor revendicări. Se constituie *Comisia mixtă Guvern/ Sindicate* a cărei funcție era de a oferi cadrul unor consultări sistematice pe problemele sociale și economice importante. În acel moment se pun bazele unui model *partenerial* în relațiile guvern-sindicate, în locul modelului *confrunțional*. *Principiul tripartitismului* este asimilat explicit în politica românească. Imperativul armonizării pluralității de revendicări sindicale într-o politică globală responsabilă a fost factorul crucial al declanșării unui proces rapid de structurare internă a mișcării sindicale - sindicate de întreprindere, federații și confederații -, marile confederații sindicale devenind partenerii de dialog ai guvernului. În a doua parte a anului 1990 și începutul anului 1991 sunt elaborate, cu acordul sindicatelor, principalele reglementări legale ale relațiilor de muncă: *Legea ajutorului de șomaj*, *Legea sindicatelor*, *Legea soluționării conflictelor de muncă*, *Legea contractului colectiv de muncă colectiv*, *Legea concediului de odihnă*, *Legea salarizării*, însoțită de noul sistem de salarizare stabilit prin Hotărâre de guvern. Ca rezultat al *moratoriului* și al constituirii parteneriatului guvern-sindicate, în cea de a doua jumătate a anului 1990 și în 1991 conflictele de muncă cunosc o scădere semnificativă. Principalul produs al acestei etape este încetarea măsurilor de tip reparatoriu în sfera relațiilor de muncă și creerea unui nou cadru legislativ care oferea soluționarea, prin mecanisme instituționalizate normale, a problemelor de muncă.

3. Etapa prezentă (1991-2000) este caracterizată prin conturarea unor politici sociale specifice perioadei tranziției și continuarea reconsiderării lor în perspectiva tranziției la o economie de piață.

Pe lângă utilizarea mijloacelor standard ale sistemului de securitate socială, caracteristic acestei etape este încercarea de **a promova o politică socială prin mijloacele politicii economice**. Din acest punct de vedere putem distinge două subperioade: *a. 1990–1996*: eforturi bugetare apreciabile au fost făcute pentru **protejarea locurilor de muncă**, în speranța că o asemenea politică va sprijini totodată întreprinderile să parcurgă procesul de reformă. O asemenea abordare a reprezentat o formă de suport a clasei salariale, fiind susținută masiv de sindicate. *b. 1997-2000*: resurse financiare importante au fost alocate pentru a susține **scoaterea din sfera muncii salariale a importante grupuri social-profesionale**, angajate în sectoare economice care urmau a fi restructurate prin reducere drastică (minerit în primul rând). În această perioadă, în politica economică a fost abandonată obiectivul conservării locurilor de muncă. O asemenea orientare a fost considerată chiar a reprezenta o cauză importantă a frânării reformei. Obiectivul politic principal în această etapă a fost promovarea reformei prin reducerea de locuri de muncă și, complementar, creerea de noi locuri de muncă în sectorul privat. În consecință, un important efort financiar a fost făcut, pe de o parte, pentru plata unor compensații substanțiale pentru licențierile în masă, iar pe de altă parte, pentru creerea de noi locuri de muncă. Dacă în prima parte, problema protejării

locurilor de muncă s-a fundat pe proiectul optimist al reformei întreprinderilor prin susținerea menținerii/ dezvoltării lor, în cea de a doua parte a intervalului s-a optat pentru reforma prin reducerea activității și chiar desființarea întreprinderilor considerate a fi lipsite de perspectivă. Dacă primul obiectiv – restructurarea prin reducere a activității - a fost realizat în mare măsură, cel de al doilea obiectiv – creerea de noi locuri de muncă în sectorul privat – a fost mai degrabă ratat.

### **Trei dileme ale politicii sociale în perioada tranziției**

Opțiunile de politică socială din primii 11 ani ai tranziției au fost realizate în spațiul a 3 dileme fundamentale:

1. Extraprotecție pentru a compensa parțial costurile sociale ale tranziției *versus* evitarea excesului de protecție socială. *Extraprotecția* este motivată de mai multe rațiuni: *a.* suportul pentru șomajul care însoțește restructurarea economică, *b.* suportul pentru segmentele sociale sever sărăcite în ultimul deceniu al perioadei socialiste și în perioada de tranziție, *c.* revenirea la un standard minimal acceptabil al serviciilor publice sociale fundamentale: învățământ, sănătate, asistența socială. *Excesul de protecție socială* în perioada tranziției, blochează restructurarea și relansarea economică: *a.* Crează dependență individuală și colectivă (diminuează motivația individuală de a se readapta la un sistem competitiv și performant și a întreprinderilor de a se restructura și deveni eficiente, mizând excesiv pe suportul statului), *b.* orientează resursele bugetare spre consum în loc spre susținerea restructurării și a relansării economice, *c.* afectează negativ echilibrul macro-economic, presând excesiv asupra bugetului.
2. Cum se distribuie costurile sociale ale tranziției: solidaritate în fața dificultăților tranziției *versus* individualism, ca efect și motivator al economiei de piață.
3. Reparațiile nedreptăților regimului comunist: prioritate absolută acordată reparațiilor nedreptăților produse de regimul comunist *versus* ștergerea tuturor datoriilor și concentrarea pe construcția viitorului. 4 întrebări fundamentale s-au pus, într-o formă mai mult sau mai puțin explicită, în raport cu aceste reparații: *a.* Toate nedreptățile ar trebui compensate sau doar unele dintre ele ? *b.* care este volumul costurilor reparațiilor și în ce măsură sunt ele fezabile după 50 de ani ? *c.* cine urmează să suporte costurile compensărilor ? *d.* care este efectul reparațiilor pentru reformă și pentru relansarea economică ?

### **Profilul politicii sociale în România: Caracteristici generale**

Se pot formula mai multe caracteristici generale ale politicilor sociale practicate în România în tranziție până în prezent:

*a. Parteneriatul cu sindicatele*, chiar însoțit de tensiuni și răbufniri conflictuale, a fost o permanență. Înființarea *Consiliului economico-social*, organizat în jurul mecanismului tripartitismului, reprezintă o nouă formă a acestei opțiuni politice.

## Politica socială în România în tranziție

---

b. *Continuitatea de concepție.* Deși din 1992 s-au succedat 2 guvernări diferite din punctul de vedere al forțelor politice dominante, orientarea generală a politicilor sociale, cu excepția unor componente, a rămas constantă. Se poate distinge un nucleu comun al presupuzițiilor ideologice și sociale care au fundat opțiunile de politică socială.

c. *Continuarea reformei sistemului de protecție socială* într-o modalitate ezitantă, punctuală, insuficient susținută de dezbateri publice asupra opțiunilor fundamentale, caracteristică de altfel întregii reforme din România. În 1999 a fost adoptată noua *Lege a pensiilor*, al cărui proiect fusese elaborat cu 4-5 ani în urmă. În 1995 a fost adoptată, în mod special la insistența Băncii Mondiale, *Legea ajutorului social*, care de la început a funcționat mai degrabă simbolic. În 1997 a fost adoptată *Legea asigurărilor de sănătate* a cărei implementare se află încă în faza de confuzie inițială. De câțiva ani se află în pregătire *Legea asistenței sociale*.

d. *Preluarea inițiativei în orientarea reformei sistemului de securitate socială de către organisme internaționale:* la început Banca mondială, mai apoi, într-o măsură mai redusă și ezitantă, Uniunea europeană și UNDP. O caracteristică importantă a mecanismului de adoptare a noilor opțiuni, cu extrem de importante consecințe, unele net negative, o reprezintă influența determinantă a organismelor internaționale. Cele două *Carte* ale asistenței sociale și asigurărilor sociale au fost elaborate (1993-94) cu finanțarea Băncii mondiale, de către experți străini. Ele au conturat profilul sistemelor de ajutor social și pensii adoptate mai târziu. Măsuri importante de protecție socială, în mod special referitoare la suportul social al șomerilor, suportul familiilor cu copii, au fost luate pe baza studiilor coordonate de Banca mondială și cu orientarea acestei instituții. În cea de a doua parte a intervalului, Uniunea europeană a susținut importante programe de reformă: în sfera metodelor active de combatere a șomajului, serviciilor de asistență socială, învățământului superior, dezvoltării regionale etc. Programele Uniunii europene au avut un caracter mult mai lax directiv decât cele ale Băncii mondiale. Mecanismul lor a constat în elaborarea de către specialiști străini a unor *termeni de referință* pentru programele de reformă și selectarea, prin licitație, a unui *consorțiu occidental* de realizare a respectivelor programe. Cuplul termeni de referință/ consorțiu occidental a acordat de data aceasta nu atât Uniunii europene ca instituție, ci unor experți occidentali rolul fundamental în orientarea programelor de reformă socială din România. În 1998, UNDP lansează un ambițios program de elaborare a unei *Strategii de prevenire și combatere a sărăciei* care urma să fie asimilată ca strategie națională. Marea majoritate a acestor programe, dacă nu toate, se caracterizează prin faptul că ele sunt organizate și derulate în cadrul instituțiilor internaționale, iar nu în cadrul instituțiilor guvernamentale naționale. Printre alte consecințe, rolul directiv în orientarea reformelor sociale al instituțiilor internaționale explică deficitul grav de dezbateri interne în jurul reformelor, lipsa de transparență a procesului, marginalizarea experților naționali, angajați de regulă ca executanți 'de mână a doua' în echipele conduse de experți străini.



e. *Trecerea în primul plan al atenției a reparațiilor în sfera proprietății*, după închiderea problemei reparațiilor în sfera muncii printr-un larg consens național. Din 1991 până în prezent, restituția proprietăților naționalizate la începutul perioadei socialiste a reprezentat o temă constantă de dispută politică. Dacă guvernarea PDSR a fost foarte circumspectă în această privință, oscilând în jurul unor soluții de compromis și evitând să promoveze o atitudine clară și coerentă, mai atentă la consecințele sociale multiple, guvernarea de după 1996, dominată de partidele istorice, a avut ca obiectiv central soluționarea ei definitivă, pe baza principiului *restitutio in integrum*. Caracteristic ultimei guvernări a fost încercarea de a retroceda, cât mai mult posibil, a tuturor proprietăților naționalizate, fără o analiză a implicațiilor sociale și economice și nici a fezabilității sale. Retrocedarea pământurilor a fost obiectivul Legii 18 din 1991 și, mai târziu, în 1999 a așa numitei *Legi Lupu*. Această opțiune politică a avut ca singur obiectiv refacerea fostelor proprietăți agricole, fără a avea în vedere în nici un fel constituirea bazei de proprietate pentru ferme agricole eficiente economic. S-a presupus în mod naiv că instituirea proprietății private asupra pământului va duce rapid la un proces de constituire de ferme private eficiente. O asemenea presupuziție s-a dovedit a fi complet falsă, fărâmițarea proprietății pământului și dirijarea ei într-o măsură semnificativă către segmente de populație neimplicată în activitatea agricolă reprezintă probabil factorul cel mai important al crizei profunde prin care trece agricultura. Refacerea proprietății în formele sale inițiale a fost un substitut cu totul nefericit pentru o reformă agrară productivă. Un al doilea obiectiv al reparațiilor referitoare la proprietate s-a referit la locuințele naționalizate. Legea adoptată în 1995 a stârnit multe nemulțumiri, mai ales din partea foștilor proprietari. Ea a facilitat totodată și multe abuzuri. În ciuda promisiunilor electorale, noua guvernare a schimbat fundamental sensul legii, prin manevre politice și juridice 'colaterale'. Dacă în linii generale problema retrocedării locuințelor a fost încheiată, efectele sociale negative ale acestei opțiuni sunt departe de a fi atins punctul maxim. Nu a existat o concepție politică asupra modului în care regimul socialist a nedreptățit populația, fapt care a făcut să fie selectate doar unele reparații (cele referitoare la proprietate aproape în exclusivitate) pentru a fi promovate. O asemenea opțiune politică a creat o uriașe inechitate: multe alte nedreptăți, chiar și mai grave, au fost necompensate; reparațiile realizate au fost cel mai adesea contraproductive în raport cu obiectivul restructurării și relansării economiei sau au fost indirect sau direct plătite de alte persoane care nu au avut nici o vină. S-a produs în consecință o *distribuire socială accentuat inechitabilă a costurilor reparațiilor*.

f. *În ciuda declarațiilor abstracte, neglijarea minimizării costurilor sociale ale tranziției*. Deși de la început a existat conștiința existenței unor costuri sociale ale tranziției, politica socială nu a încercat decât în mod limitat să le prevină și diminueze. Segmentele care se zbat într-o sărăcie extremă, afectate de procese grave de dezorganizare socială, au primit o atenție mai degrabă declarativă, neexistând mecanisme minime de intervenție. Protecția populației față de o serie de procese negative caracteristice perioadei de tranziție – amplificarea corupției și a criminalității, exploatare criminală în diferite forme,

## Politica socială în România în tranziție

---

inclusiv prin 'ingineriile' financiare de diferite feluri (Caritas, SAFI, BANCOREX) – a fost practic inexistentă. Organismele statale au fost paralizat în fața speculațiilor economice cu efecte dezastruoase asupra standardului de viață și a moralului colectivității. Nu a existat decât marginal o preocupare pentru distribuirea cât de cât echitabilă a costurilor sociale ale tranziției. Deficitul de politică socială în această privință a fost responsabil de o polarizare socială accentuată a colectivității și pe dimensiunea 'câștigători/ pierzători' ai tranziției.

*g. Neglijarea cronică a formelor non-economice, pur sociale ale politicii sociale, ca de exemplu serviciile publice de asistență socială, protecția cetățeanului de corupția birocrăției publice, protecția consumatorului, protecția proprietății personale față de deposedarea prin înșelăciune.*

*h. Orientarea politicii sociale a fost mai degrabă pasivă decât activă.* Resursele utilizate pentru susținerea unor programe active, de dezvoltare a capacităților de intervenției sociale, uneori substanțial finanțate de agențiile occidentale, au fost slab eficiente, de marea majoritate a resurselor beneficiind clasa mijlocie și mult mai puțin cei efectiv în nevoie. Programele de dezvoltare a capacităților publice și ale societății civile, concepute în mod naiv, au avut efecte disproporționat de reduse în raport cu costurile. Deși s-a vorbit foarte mult, de exemplu, despre măsurile active de combatere a șomajului, fiind utilizate fonduri substanțiale atât din bugetul național, cât și din credite nerambursabile sau rambursabile, efectul programelor active în acest domeniu poate fi considerat apropiat de nul. Politica creării de noi locuri de muncă a fost mai degrabă incoerentă, iar efectele ei sunt greu vizibile. La nivelul intențiilor politice, s-a acordat o atenție specială stimulării întreprinderilor private mici și mijlocii, dar dezvoltarea acestora a fost descurajată, direct sau indirect, prin alte măsuri. Investițiile în infrastructură și mai ales lucrările de interes public, care ar fi putut reprezenta o soluție mult mai ieftină și eficientă de amortizare a șomajului datorat restructurării industriei, au fost considerate, în mod eronat, nerecomandabile. Poate forma cea mai eficientă de intervenție activă în refacerea capacităților individuale și colective de viață normală – serviciile de asistență socială – a fost sistematic subestimată.

*i. Promovarea în ultimii ani a principiului descentralizării în producerea protecției sociale.* Pe fondul mai general al descentralizării administrative, al creșterii responsabilităților autorităților publice locale, unele activități în special de asistență socială au fost trecute în sarcina autorităților sociale. Si în acest domeniu, descentralizarea realizată accentuat începând cu 1997 a fost mai degrabă haotică, nesusținută metodologic și organizațional, printr-o regândire a relațiilor dintre nivelul național și cel local și, în mod special, fără asigurarea resurselor financiare pentru realizarea responsabilităților delegate. Din acest punct de vedere, descentralizarea a reprezentat mai degrabă o modalitate de continuare a retragerii organismelor statale naționale din asigurarea protecției sociale și de reducere a efortului bugetar, prin aruncarea sarcinilor asupra bugetelor locale lipsite de resurse. Rezultatul imediat vizibil l-a constituit o criză a finanțării insituțiilor de asistență socială.

### Profilul politicii sociale în România: Nivelul finanțării

Încă din primii ani de după Revoluție, s-a cristalizat ideea, susținută de unii specialiști, dar acceptată în principiu de mulți actori politici, că în perioada tranziției, pentru a minimiza costurile sociale ale acesteea și a evita degradarea calității societății greu și costisitor reversibile, este nevoie de o *protecție socială extra-ordinară, mai accentuată*. Un al doilea argument pentru o asemenea cerință îl reprezenta necesitatea refacerii sistemelor de învățământ și sănătate, grav degradate în ultima perioadă a regimului socialist. O asemenea protecție suplimentară putea fi realizată în primul rând printr-o creștere a nivelului finanțării ei. Datele indică faptul că în toate țările în tranziție din Europa, în primii ani ai tranziției se înregistrează o creștere substanțială a cheltuielilor sociale publice. Este util să ne întrebăm dacă țara noastră se înscrie în acest pattern, cu alte cuvinte dacă guvernările de până acum au optat pentru o protecție socială *extra-ordinară*.

*Nivelul cheltuielilor sociale* este considerat de *Raportul mondial al dezvoltării umane pe 1999* a fi un factor extrem de important al asigurării unei dezvoltări umane satisfăcătoare. Raportul face totodată apel în special la țările sărace, ca, în ciuda limitării resurselor, să facă un effort mai accentuat în acest domeniu. În cei 11 ani de tranziție, în România, nivelul cheltuielilor sociale publice a fost, relativ la capacitatea economică a țării (ca % din PIB), semnificativ mai redus comparativ cu efortul celorlalte țări în tranziție. Suntem de asemenea departe de nivelul angajării sociale al țărilor din Europa Occidentală (Tabel 1).

**Tabel 1**

#### **Cheltuieli publice sociale ca % din PIB, în România comparativ cu alte țări în tranziție și cu țările Uniunii europene**

Ungaria (1994)	32.3
Slovenia (1995)	29.5
Polonia (1993)	29.4
Ucraina (1995)	29.0
Estonia (1995)	27.0
Letonia (1995)	26.7
Slovacia (1993)	26.0
Republica Cehă (1994)	25.5
Albania (1993)	20.3
Lituania (1994)	19.3
Moldova (1995)	19.0
Bulgaria (1995)	18.3
Belarus (1993)	17.1
<b>România (1995)</b>	<b>16,0</b>
	<b>16,6 (1998)</b>

## Politica socială în România în tranziție

Media țări tranziție (1993)	21.2
Media țări europene tranziție (1994)	27.0
Media țări CSI (1994)	19.6
Majoritatea țărilor UE	Peste 30

**Sursa:** C. Zamfir (coord.), *Politici sociale în România: 1990-1998*, Ed. Expert, 1999.

**Notă:** Am utilizat datele din 1993-95 pentru a identifica reacția din prima perioadă a tranziției. În plus, pentru această perioadă deținem informații comparabile despre celelalte țări în tranziție. Cu excepția țărilor care au intrat într-o criză economică accentuată după primii ani ai tranziției (Albania și Bulgaria), nivelul cheltuielilor sociale publice în celelalte țări nu s-a modificat sensibil.

Comparativ cu nivelul ultimului an al perioadei socialiste (1989), toate țările în tranziție au optat pentru o protecție socială mai accentuată, crescând semnificativ nivelul fondurilor alocate (Tabel 2). Deși nivelul inițial al cheltuielilor sociale publice în România era dintre cele mai scăzute din sistemul socialist, mai ales dacă ne referim la țările europene, creșterea în acest domeniu în țara noastră a fost dintre cele mai modeste: în 1993 cu 1 punct procentual, față de 6 în țările europene în tranziție. Se poate concluce că politica socială în cei 10 ani de tranziție s-a plasat din punctul de vedere al nivelului finanțării sale pe linia modelului statului minimalist al bunăstării.

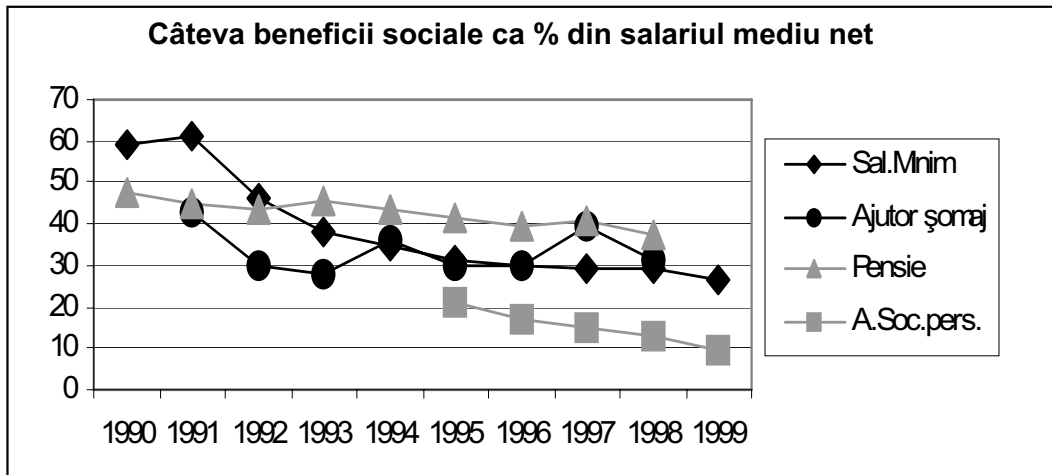
**Tabel 2**

**Nivelul inițial al cheltuielilor sociale publice în țările foste socialiste, ca % din PIB, și creșteri, în puncte procentuale, în 1993 față de 1989**

Tări în tranziție	1989	Creșteri în 1993 față de 1989 în puncte procentuale
Media țărilor în tranziție	16,7	4,5
Media țărilor europene în tranziție	20,4	6,6
România	14,2	1,0
Media țări CSI	13,6	6,0

**Sursa:** C.Zamfir (coordonator), *Politici sociale în România: 1990-1998*, Ed. Expert, 1999

Profilul politicii sociale în România: Structura cheltuielilor sociale publice



Din punctul de vedere al structurii cheltuielilor sociale publice, România se diferențiază semnificativ de asemenea de celelalte țări în tranziție. În primii ani ai tranziției, spre deosebire de celelalte țări, creșterea efortului financiar s-a produs mai accentuat în finanțarea serviciilor sociale fundamentale (învățământ și sănătate), ca o reacție de compensare față de situația moștenită de la regimul socialist. În sfera transferurilor sociale financiare directe (pensii, alocații pentru copii, ajutor de șomaj, ajutor social), deci al protecției sociale efective, efortul a rămas relativ la același nivel, cu mici variații anuale (Tabelele 4 și 5). Putem concluce pe baza acestor date că România a reprezentat o excepție de la patternul general: ea *nu a optat pentru o protecție socială extra-ordinară, mai accentuată*, ci pentru una subdimensionată în raport cu un potențial sugerat de celelalte țări aflate în situații similare. O asemenea opțiune a reprezentat o sursă a costurilor sociale și umane excesive ale tranziției, un factor explicativ important al exploziei sărăciei. Nici după 10 ani, în ciuda exploziei sărăciei, efortul suplimentar în acest domeniu nu a fost mai accentuat: a depășit cu puțin 10% din PIB în ultimii ani. Dimpotrivă, dacă ne raportăm la explozia sărăciei de după 1990, putem considera că efortul pentru suportul celor aflați în dificultate a scăzut.

Tabel 4

Dinamica cheltuielilor sociale publice pentru învățământ și sănătate

	1989	1990	1991	1992	1993	1993 față de 1989 în %
Media țărilor în tranziție	8,2	8,7	9,3	9,7	8,8	107,3
Țări europene în tranziție	8,6	9,4	10,4	10,9	10,2	118,6
Țări CSI	8,1	8,1	8,4	8,8	7,7	95,1
România	4,7	5,9	6,9	6,9	5,9	125,5

Sursa: C.Zamfir (coordonator), *Politici sociale în România: 1990-1998*, Ed. Expert, 1999

## Politica socială în România în tranziție

Tabel 5

### Dinamica transferurilor sociale financiare directe

	1989	1990	1991	1992	1993	1993 față de 1989 în %
Media țărilor în tranziție	8,5	9,0	11,3	10,6	11,1	130,6
Tări europene în tranziție	11,6	12,1	14,7	15,6	15,2	131,0
Tări CSI	6,2	7,0	9,1	7,5	7,7	124,2
România	9,5	10,7	10,1	9,6	9,3	97,9

*Sursa: C.Zamfir (coordonator), Politici sociale în România: 1990-1998, Ed. Expert, 1999*

Tabel 6

### Transferurile sociale financiare directe către populație ca % din PIB: 4 ani de tranziție

Polonia (1993)	18.9
Ungaria (1993)	17.6
Slovenia (1993)	16.9
Slovacia (1993)	13.6
Republica Cehă (1993)	13.2
Letonia (1993)	13.1
Bulgaria (1993)	12.8
<b>România (1993)</b>	<b>9,3</b>
Belarus (1993)	10.1
Estonia (1993)	9.1
Ucraina (1993)	8.8
Albania (1993)	7.6
Lituania (1993)	7.8
Moldova (1994)	6.7

*Sursa: C.Zamfir (coordonator), Politici sociale în România: 1990-1998, Ed. Expert, 1999*

#### Profilul politicii sociale în România: priorități

Dacă prin resursele modeste acordate sectorului social politica socială românească se apropie de modelul statului minimal al bunăstării, prin modul în care aceste resurse au fost orientate, el este complet diferit de filozofia acestuia și în mod special de recomandările doctrinelor neoliberales. Protecția socială nu s-a concentrat pe suportul "celor mai săraci dintre săraci", ci masiv pe compensarea pierderilor suferite de clasa salarială.

a. Politica socială din perioada de tranziție s-a centrat pe sistemul **asigurărilor sociale**. Prin această opțiune s-a asigurat o securitate minimă a

## Cătălin ZAMFIR

unui uriaș segment al populației – vârstnici care în imensa lor majoritate au fost salariați -, promovându-se totodată și o opțiune socială fundamentală: pentru o *societate bazată pe muncă*, în care munca este recompensată nu numai prin veniturile actuale, dar și printr-un sistem de securitate eficace în condițiile în care ea nu mai poate fi exercitată. Punctul forte al politicii de protecție socială s-a plasat tocmai în zona cea mai sensibilă a clasei de salariați: pensionarea. În limitele resurselor alocate, s-a făcut un efort continuu pentru menținerea pensiilor la un nivel rezonabil, acestea fiind beneficiile sociale care s-au erodat cel mai puțin (Tabel 7). Se pare că în ultimul an ritmul erodării pensiilor a crescut. Noul sistem de pensii promovată de legea recent adoptată întărește această opțiune, lărgind-o cu încă doi piloni, care pot fi găsiți în toate țările europene: asigurările de tip investițional obligatorii și cele private facultative. În condițiile actuale, sistemul de asigurări sociale prezintă câteva riscuri. În primul rând dificultăți financiare în curs de adâncire. Criza financiară a sistemului nu este generată, ca în țările dezvoltate, de îmbătrânirea populației, ci de doi factori specifici tranziției: pe de o parte politica de pensionare timpurie, în speranța relaxării presiunii șomajului, iar pe de altă parte de scăderea dramatică a numărului de salariați, contributorii la sistem. Scăderea numărului de salariați generează pentru viitor o nouă vulnerabilitate: proporția vârstnicilor care vor beneficia de pensie va fi substanțial mai redusă decât în prezent. Neplata de către multe întreprinderi a contribuției de asigurări sociale reprezintă un factor suplimentar al dificultăților financiare ale sistemului. În al doilea rând, scăderea gradului de comprehensivitate. Un segment important de mici întreprinzători și în mod special cei mai mulți dintre țărani vor rămâne practic neacoperiți de asigurări sociale, fapt care le va crește enorm vulnerabilitatea socială.

**Tabel 7**

### Dinamica diferitelor beneficii sociale ca % din salariul mediu

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 mai
Sal. Minim	59,1	61,5	45,9	38,0	34,9	31,5	30,2	29,0	29,5	26,8	
Ajutor șomaj		42,9	29,6	28,0	35,8	30,1	29,6	39,3	31,4		
Aloc. Sprijin			20,0	16,1	14,4	18,6	15,7	15,4	14,2		
Pensie	47,4	45,0	43,5	45,3	43,2	41,9	39,5	41,1	37,3		
Alocație copil	7,3	6,1	4,9	5,5	4,0	3,7	3,2	6,3	5,5	3,9	3,2
Alocație al doilea copil *								11,3	9,0	6,3	6,2
Ajutor sociale: pragul pentru o persoană						21,3	17,1	15,2	13,2	9,6	

**Sursa:** Baza de date ICCV.

**Nota:** Din 1997, s-a introdus o alocație suplimentară pentru familiile cu 2 sau mai mulți copii

## Politica socială în România în tranziție

Există beneficii sociale rezonabile ca nivel și pentru alte situații de incapacitate de muncă: concedii de boală, concedii de maternitate, inclusiv un generos concediu de 2 ani pentru îngrijirea copilului. Nivelul ridicol de meschin al pensiilor foștilor membri ai cooperativelor agricole reprezintă un punct dureros nesoluționat.

O atenție contradictorie a primit sistemul de suport pentru șomeri. Dacă inițial ajutorul de șomaj se plasa la nivele rezonabile în raport cu salariul pe care îl înlocuiește, pe măsura excluderii șomerilor din clasa salariaților, el a cunoscut o erodare rapidă. Introducerea în 1997 a sistemului de compensații pentru concedierile în masă a fost perceput a reprezenta mai degrabă ca o "mită" pentru evitarea exploziilor sociale, o modalitate de a face acceptată scoaterea din sistemul salarial a unor grupuri compacte de persoane, decât ca un sistem echitabil și productiv.

*b. Politica anti-sărăcie* a fost accentuat confuză, lipsită de o voință efectivă de susținere. Toate formele non-contributorii de suport social, care se adresează în mod special minimizării sărăciei, au cunoscut degradarea cea mai accentuată. Alocația pentru copii, instrumentul cel mai important de contracarare a sărăciei, foarte bine focalizată după cum arată multe evaluări, a cunoscut o erodare continuă: rapidă până în 1996, cu un revirement insuficient în 1997, urmat de o continuare a erodării (Tabel 7 și 8), ajungând în mai 2000 la cel mai scăzut nivel al ei atins înaintea creșterii din 1997. Dacă înainte de 1989 ea reprezenta aproximativ 10% din salariul mediu, a ajuns în prezent la 3%, dar dintr-un salariu mediu substanțial mai redus. Introducerea alocației pentru familiile cu 2 sau mai mulți copii a echilibrat într-un fel situația. Dar datorită deteriorării masive a veniturilor, lucru valabil mai accentuat în cazul familiilor cu mulți copii, capacitatea acestei alocații de a compensa adâncirea rapidă a sărăciei acestor familii a fost substanțial redusă. În plus, includerea alocației pentru copii în calculul venitului pentru acordarea ajutorului social a exclus funcția acesteea de sprijin suplimentar pentru familiile sărace cu copii. Noul proiect de lege cu privire la venitul minim garantat modifică această prevedere, excluzând alocația pentru copii din calculul veniturilor. Același lucru se petrece și cu bursele sociale. Si acestea erau incluse în calculul ajutorului social, urmând a fi excluse din acesta în noul proiect de lege.

**Tabel 8**

### **Alocațiile pentru familie și maternitate ca % din total cheltuieli bugetare**

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
9,8	4,7	3,0	3,0	3,1	2,3	2,1	3,6	4,0

**Tabel 9**

### **Cheltuielile publice pentru asistență socială ca % din PIB**

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
0,03	0,4	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2	0,3



## Cătălin ZAMFIR

*Sistemul de ajutor social bazat pe testarea veniturilor, prin natura sa orientat spre susținerea segmentului celui mai sărac, a fost introdus târziu (octombrie 1995), cu o susținere politică minimă, la un nivel cu totul insuficient și într-o modalitate ezitantă. După introducerea sa, el a cunoscut o continuă erodare, ajungând în prezent la un nivel mai degrabă neglijabil atât ca nivel de suport (Tabel 9), cât și ca acoperire (Tabel 10). În 1997, toate beneficiile sociale în bani de asistență socială, cu excepția alocațiilor pentru copii, reprezentau 3% din totalul beneficiilor sociale sau 0,3% din PIB. Ajutorul social propriu-zis se plasa în același an la un nivel insignifiant de 0,05% din PIB (Pop, Teșliuc, Teșliuc, 2000).*

**Tabel 10**

### Nivelul ajutorului social și gradul său de acoperire

<b>Nivelul pragului de acordare al ajutorului social ca % din pragul sărăciei extreme și al sărăciei severe</b>		
	<b>Sărăcie extremă</b>	<b>Sărăcie severă</b>
1995	87%	58%
1998	48%	32%
<b>Gradul de acoperire al ajutorului social</b>		
<b>Proiectat în 1994</b>	<b>Realizat 1998</b>	
Nr.familii =aproximativ 700 000 = 10% din populație	50 000 = 0.5% din populație	

**Sursa:** Lucian Pop, Cornelia Mihaela Teșliuc, Emil Daniel Teșliuc (2000).

**Nota:** Sărăcia extremă este definită de autori ca reprezentând 40% din media consumului din 1995 (echivalent a 27 \$ SUA pe lună), la nivelul decilei 1. Sărăcia severă corespunde nivelului de 60% din media consumului din 1995.

Pentru a ajunge la pragul de sărăcie extremă, în 1998 ar fi fost necesară creșterea cheltuielilor de **11,7** ori.

*Grupurile aflate în situațiile de dificultate extremă au primit un suport neobijuit de scăzut. Unele categorii au fost complet ignorate - femeile și copiii supuși violențelor în familie -, altele au primit un suport cu totul insatisfăcător - persoanele fără locuință. S-a făcut extrem de puțin pentru evitarea abandonului copiilor. Sprijinul pentru familiile cu mulți copii a fost, într-o perioadă de dificultate acută, modest. Eliminarea sarcinilor nedorite prin accesul larg la planificarea familială, deși a beneficiat de resurse importante, a produs rezultate limitate. De programul, a cărui finanțare internațională deja s-a epuizat, a beneficiat în mai mare măsură clasa de mijloc. Segmentele sărace, care prezintă un grad ridicat de nevoie, au un acces limitat la mijloacele moderne de planificare familială. În ceea ce privește copiii abandonați, în ciuda unui ajutor important din străinătate, situația multora dintre ei nu s-a îmbunătățit, datorită lipsei unei voințe politice susținute de reformare a*

## Politica socială în România în tranziție

---

sistemului și, în ultimul timp, concepției confuze asupra strategiei de abordare. Schimbările lipsite de profesionalism și înțelegere a sistemului, deși au consumat resurse importante, au dus la rezultate puțin semnificative. Politica incoerentă din acest domeniu a dus la mijlocul anului 2000 la izbucnirea unei noi crize a copilului instituționalizat. Situația tinerilor care părăsesc instituțiile pentru copii este dramatică, lipsind complet o politică de suport social. Copiii străzii au ajuns să fie priviți ca o inevitabilitate, neexistând nici un program cât de cât articulat de soluționare a problemei. Serviciile de îngrijire socială pentru vârstnici, deși stipulate recent prin lege, nu vor putea fi într-un viitor previzibil acordate, datorită lipsei resurselor financiare și instituționale.

Se poate concluda că politica de prevenire și minimizare a sărăciei, într-o perioadă în care aceasta a explodat, atingând nivele extrem de ridicate, a fost paralizată de o lipsă de voință politică cronică. Semnificativă este soarta *Strategiei de prevenire și combatere a sărăciei*. Lansată cu sprijinul UNDP în 1998, ea nu a trecut de faza de proiect, lipsind voința politică de transformare a sa într-un program guvernamental de acțiune concret.

*c. Serviciile sociale fundamentale* - sănătatea și învățământul – au primit în primii ani ai tranziției o atenție politică mai specială, după care au fost în mare măsură sacrificate. Efortul bugetar (ca procent din PIB) este mult inferior celorlalte țări în tranziție care nu se află în situații severe de criză, și cu atât mai mult față de țările occidentale: 2-3% din PIB, ceea ce reprezintă chiar mai puțin de jumătate decât în celelalte țări.

Deși s-au realizat îmbunătățiri substanțiale de orientare în ultimii 10 ani în *educație*, există aici o serie de puncte critice care se pot transforma în tot atâtea crize. Sistemul preșcolar este sever subdezvoltat, fapt care reduce masiv șansele de reușită școlară în segmentele sărace ale societății. Există o rată îngrijorătoare a abandonului școlar în învățământul gimnazial obligatoriu și chiar în cel primar. Un număr excesiv de mare de copii (despre care nu există date suficient de precise, inclusiv datorită faptului că există copii care nu au acte de identitate) nu au fost înscriși deloc la școală. În populația de romi situația poate fi considerată a fi extrem de gravă (Tabel 11). Învățământul în mediul rural pare a cunoaște o degradare în accentuare, mai ales în comunitățile izolate. Există o criză a învățământului vocațional, explicabilă prin reducerea drastică a industriei, dar care va afecta advers extrem de negativ capacitățile profesionale ale tinerei generații. Învățământul universitar s-a dezvoltat extrem de rapid, inclusiv în sistemul privat. Creșterea participării directe a populației la finanțarea învățământului, mai ales prin stimularea învățământului privat, ca o compensare pentru finanțarea bugetară insuficientă, se face cu ignorarea efectelor educaționale și sociale pe termen mediu și lung. Există riscul, prefigurat clar în actuala politică a învățământului, ca statul să se retragă tot mai mult din susținerea învățământului superior, mizând pe preluarea cheltuielilor direct de către populație. Inființarea, din acest an, de clase cu plată în învățământul preuniversitar deschide o tendință cu efecte în viitor greu de estimat. În mod previzibil, continuarea acestei politici va duce, pe de o parte, la scăderea pe ansamblu a nivelului de educație al populației, iar pe

de altă parte la creșterea rapidă a inegalității de șanse educaționale și la accelerarea proceselor de polarizare socială și chiar la tendințe de segregare. Relația dintre școală și societate rămâne în continuare deficitară. Capacitatea școlii de a stabili relații integrative mai largi cu mediul familial al elevilor rămâne sever subdezvoltată. În fine, există încă o largă discrepanță între programele școlare și cerințele funcționării sociale eficace: cunoștințele și deprinderile referitoare la prezervarea mediului natural și construit, cu privire la societate, cu privire la sistemul economiei de piață și la sistemul politic democratic sunt încă subreprezentate, în cadrul unui învățământ încă excesiv centrat pe acumularea de informații.

**Tabel 11**

**Situația educațională a copiilor de romi**

<b>Participarea școlară a copiilor romi (7 – 18 ani)</b>	
Nu a fost deloc înscris la școală	- 19,6%
Abandon în ciclul primar	- 9,2%
Abandon în ciclul gimnazial	- 6,6%
Abandon în ciclul liceal	- 1,0%
Inscris în prezent la școală	- 60,0%
<b>Gradul de alfabetizare funcțională a copiilor romi (10 – 18 ani)</b>	
Nu știe să citească deloc	- 23,0%
Citește cu dificultate	- 16,6%
Citește bine	- 60,4%

**Sursa:** *Situația social-economică a romilor: 1998. Institutul de Cercetare a Calității Vieții, coordonatori Cătălin Zamfir și Marian Preda.*

*Sistemul de sănătate* a făcut multe progrese din punctul de vedere al echipării sale, dar din punctul de vedere al accesului la servicii este angajat într-un proces rapid de polarizare. Un larg segment al populației este doar marginal acoperit de servicii medicale, din diferite motive. Scăderea acoperirii cu servicii în mediul rural a îngreunat accesul celor de aici la asistența medicală. Explozia sărăciei a fost un alt factor de scădere a accesului la serviciile medicale, datorită costurilor “colaterale”. Liberalizarea prețului medicamentelor a scăzut accesul la multe tratamente absolut necesare. Opțiunea pentru sistemul de asigurări medicale va avea, cel puțin pe termen scurt și mediu, efecte polarizante accentuate care trebuie identificate dinainte și contracarate. În condițiile în care numărul salariaților s-a redus substanțial, crescând numărul “liber întreprinzătorilor” și în mod special al țăranilor săraci, șansa acestor segmente largi de populație de a se asigura medical a scăzut dramatic. Dacă nu se introduce o corecție structurală în sistem, ne vom confrunța cu o excludere masivă de la serviciile de sănătate de bază. Prevederea că pentru beneficiarii de ajutor social este acoperită asigurarea medicală din fonduri publice introduce o inechitate fundamentală. Cei care se califică pentru ajutorul social reprezintă în condițiile actuale un segment extrem de îngust de săraci.

## Politica socială în România în tranziție

---

Există însă o mare masă de săraci care fac eforturi disperate să-și dobândească resursele supraviețuirii și care, în consecință, necalificându-se pentru ajutorul social nu se califică nici pentru asigurări de sănătate suportate de la buget. Datorită nivelului extrem de scăzut al resurselor, ei nu își pot însă permite să se asigure.

*Sistemul de servicii de asistență socială* s-a dezvoltat cu greutate, în mod special în jurul unor probleme explozive, cum este cazul copiilor abandonați. O experiență bogată s-a acumulat datorită acțiunii multor organizații non-guvernamentale, dar acestea nu pot să acopere nici pe departe nevoia de asistență socială. După 10 ani nu există încă o strategie de creere a unui sistem național de servicii de asistență socială. Deși începând cu 1990 a început formarea asistenților sociali în cadrul multor universități, în momentul actual existând deja câteva mii de specialiști în domeniu, aceștia nu-și găsesc utilizarea într-un sistem public articulat, la nivelul experienței europene. După 10 de de tranziție, în ciuda exploziei fără precedent a problemelor sociale, nu există încă o concepție guvernamentală suficient de articulată cu privire la dezvoltarea sistemului serviciilor de asistență socială.

Nu există decât câteva tentative mai degrabă timide de a dezvolta unele *programe sociale naționale*. Programul anti-sărăcie lansat în 1998 a fost practic abandonat, înainte de a intra în faza de concretizare și implementare. Nu avem o strategie de suport social-economic pentru populația de rromi, care prezintă un grad extrem de ridicat de vulnerabilitate. Unele încercări timide au fost făcute pentru lansarea unui program de promovare a egalității de șanse sau de luptă împotriva violenței domestice, dar ele au fost mai degrabă bune intenții izolate, lipsite de resurse cât de cât semnificative.

### **Profilul politicii sociale românești în primii 10 ani de tranziție: Concluzie**

Politica socială dezvoltată în cei 11 ani de tranziție poate fi caracterizată drept **minimalistă ca finanțare și orientată prioritar spre protecția clasei salariale**. Cu alte cuvinte, s-a dezvoltat un stat **minimalist al bunăstării, bazat pe valorile muncii**. El a exprimat interesele clasei de mijloc a societății socialiste – clasa salarială -, manifestând o atitudine de ignorare, cu coloratură mai degrabă negativă, a segmentelor de populație plasate în afara sferei muncii. Suplimentar, prima perioadă (1990–96) a fost caracterizată prin **încercarea de a promova o politică socială de suport a clasei salariale prin mijloacele politicii economice**. În contextul unei strategii mai degrabă primitive a reformei economice, eforturi bugetare apreciabile au fost făcute pentru **protejarea locurilor de muncă**, în speranța că o asemenea politică va sprijini totodată întreprinderile să parcurgă procesul de reformă. După 1996, o asemenea orientare a fost abandonată, resurse financiare importante fiind alocate pentru a susține scoaterea din sfera muncii salariale a importante grupuri activând în sectoare ce urmau a fi reduse (minerit în primul rând) și pentru creerea de locuri de muncă în economia privată. Complementar, ea a fost obsedată de problema reparării nedreptăților regimului socialist, reduse la

restituirea proprietății. Ca răspuns la provocările tranziției, România s-a caracterizat printr-un **deficit de politică socială**. Pe de o parte, resursele alocate programelor sociale au fost reduse, nu numai în raport cu nevoile accentuate ale tranziției, dar și cu posibilitățile efective. Din acest punct de vedere, reacția României a fost singulară în raport cu cea a celorlalte state europene în tranziție care au optat pentru o *protecție socială extraordinară*. Pe de altă parte, ea a tins să se restrângă la furnizarea de beneficii financiare individuale, manifestând puține disponibilități pentru abordarea problemelor sociale grave ale societății românești.

Prin opțiunile sale, politica socială a făcut foarte puțin pentru diminuarea polarizării sociale generate mai puțin de reforma economică propriu-zisă, cât mai mult de prăbușirea economiei și de explozia economiei subterane și criminale.

Există puternice argumente de a considera că deficitul de politică socială a avut o contribuție semnificativă la deteriorarea condiției umane în cei 10 ani ai tranziției. Costurile sociale și umane ale procesului dificil de schimbare au fost modest compensate de politica socială. Punctul ei forte a fost salvarea unei largi părți a clasei salariale devenită extrem de vulnerabilă (mai ales segmentul ajuns în pragul pensiei), dar a făcut extrem de puțin pentru un larg segment extrem de sărac și rapid sărăcit. Segmentul de populație care se confruntă cu o sărăcie extremă a fost aproape complet ignorat. Copiii au fost susținuți social într-o măsură insuficientă, fapt care va avea consecințe de termen lung asupra societății românești. Suportul pentru tineri a luat doar forma creșterii numărului de locuri în universități. Integrarea tinerilor în societatea adultă, în condițiile unei căderi economice, nu a fost facilitată prin nici o măsură semnificativă de suport.

*Din punctul de vedere al concepției*, politica socială a fost mai degrabă confuză, lipsită de o strategie clară și de un sistem explicit de priorități, bazată pe presupuziții teoretice și ideologice naiv-primitive. Ea a fost orientată de presiunea problemelor curente și de valorile tacite ale actorilor sociali. Tocmai această ultimă caracteristică a făcut ca resursele alocate din surse interne sau externe să fie utilizate cu o eficacitate scăzută, fiind afectate de lipsa unor strategii coerente, de confuzia birocrăției interne și externe, de lipsa de imaginație și responsabilitate, de procese de corupție, cât și de lipsa mecanismelor rapide de corecție.

*Opțiunile de organizare guvernamentală* au reprezentat un factor cu o contribuție negativă semnificativă atât în orientarea politicii sociale, cât și pentru eficiența utilizării resurselor. Fragmentarea responsabilității politicilor sociale la nivelul sistemului guvernamental, risipirea resurselor financiare și organizaționale într-o pluralitate de organisme guvernamentale paralele și excesiv de divizate, reprezintă un factor responsabil de distorsiunile cronice în conceperea și promovarea unei politici sociale articulate și eficiente. Ministerul Muncii și Protecției Sociale a abandonat misiunea elaborării unei politici sociale globale și a coordonării eforturilor guvernamentale în acest câmp, centrându-se aproape exclusiv pe administrarea, și aceasta parțială, a beneficiilor sociale financiare. Chiar în domeniul său strict de competență, asistența socială, încă din 1990 s-a declanșat un proces de disipare a funcțiilor către alte unități

## Politica socială în România în tranziție

---

organizaționale exterioare: secretariatului pentru handicapați, comitetul pentru proecția copilului. Fragmentarea sistemului de asistență socială între diferite ministere și agenții a reprezentat un factor critic în regândirea sistemului de asistență socială și organizarea ei pe baze eficiente. Problema a fost pusă explicit mereu, atât de experții din țara noastră, cât și de experții străini. Deși în 11 ani s-au petrecut modificări mari în sistemul de asistneță socială, problema lichidării fragmentării s-a dovedit extrem de rezistentă, datorită puternicelor interese parohiale.

*Punctul tare al politicilor sociale* actuale este dezvoltarea structurilor legale și instituționale modern-europene; rezistența față de procesele adverse dezagregative și o anumită voință de a rezolva mai ales problemele prezante.

*Punctul slab* al lor este lipsa de strategie globală, efortul economic substanțial mai redus decât standardele europene, risipa resurselor limitate pentru programe slab eficiente, dezechilibrele, măsuri mai degrabă reactive și punctuale. În fine, tentația de a reduce politica socială la transferurile financiare și ignorarea celorlalte forme de protecție socială, acordată prin lege și instituții.

Situația actuală a politicii sociale este una de criză de orientare. Alegerile parlamentare din iarna lui 2000 reprezintă o șansă de reconsiderare structurală a opțiunilor și a mijloacelor politicii sociale, de lichidare a dezechilibrelor și a zonelor sale subdezvoltate. O asemenea diagnoză prezintă și partea ei optimistă. Pe lângă prognozată relansare economică, reconsiderarea politicilor sociale va reprezenta o resursă importantă a soluționării problemelor sociale grave acumulate.

### Explicația opțiunilor de politică socială

Opțiunile de politică socială caracteristice celor 11 ani de tranziție, atât ca nivel de finanțare, cât și ca orientare a priorităților, nu poate fi explicate în primul rând prin limitarea severă a resurselor financiare, celelalte țări în tranziție, aflate în situații similare în mare măsură optând pentru o altă orientare, ci prin modelele ideologic-teoretice ale actorilor politici. În lipsa unei concepții articulate asupra sistemului de protecție sociale și a reformei economice, un set convergent de "teorii", larg răspândite în clasa politică, au modelat opțiunile de politică socială.

- *Teoria de inspirație neo-liberală că protecția socială are efecte negative asupra relansării economiei, complementar cu așteptarea că singură presiunea nevoilor este suficientă pentru a activa persoanele care, prin efort propriu, vor putea depăși situațiile de dificultate.* Această teorie a susținut așteptarea că noile mecanisme ale pieței vor fi capabile să genereze prin ele însele, fără intervenția statului, o rapidă relansare economică, iar aceasta va genera oportunități tot mai largi de inițiativă economică independentă. Așteptarea că piața economică liberă, dar extrem de imperfectă și deficitar reglementată, va produce o relansare rapidă a economiei și în consecință a bunăstării colective, s-a dovedit a fi mai degrabă o iluzie. În fapt, degradarea economiei a continuat, limitând drastic posibilitățile populației de a deveni activă economic. Simpla nevoie nu a putut fi un motor suficient pentru a face ca segmente largi ale

populației să reziste prin efort propriu procesului de sărăcire rapidă și, complementar, de dezagregare socială generată de aceasta. În același context ideologic, s-a constituit suspiciunea față de orice intervenției a statului nu numai în economie, dar și în soluționarea problemelor sociale. Adicional, intervenția statului stârnea suspiciunea de a reprezenta mai degrabă o rămășiță a mentalității comuniste. Așteptarea că relansarea rapidă a economiei va rezolva de la sine problemele sociale a avut ca efect degradarea explozivă a mediului social, a cărei remediere va impune costuri uriașe în viitor.

- *Teoria că echilibrul bugetar, precar în toată perioada tranziției, trebuie să fie menținut în primul rând prin limitări severe ale cheltuielilor sociale.* În același timp, o mare parte din resursele bugetare au fost cheltuite pentru susținerea artificială a unor zone ale economiei și a unei administrații în expansiune rapidă. Intervenția masivă a bugetului în economie nu a fost de natură a preveni căderea economică și nici de a susține investițiile care la rândul lor s-au prăbușit. Pare tot mai evident în momentul de față că eficiența utilizării resurselor bugetare în sfera socială a fost sensibil mai ridicată decât în domeniul economic. Cheltuielile sociale au fost considerate a fi mai degrabă o utilizare contraproductivă a resurselor rare, decât ca un obiectiv distinct politic și ca o investiție productivă.

- *Așteptarea naivă a multor actori politici că problemele societății românești vor fi rezolvate de către organizațiile non-guvernamentale.* Complementar, s-a stimulat retragerea statului din responsabilitățile sale de protecție socială. Este semnificativă declarația publică făcută în 1999 de către un responsabil de vârf când a fost întrebat de presă cum va fi implementată strategia antisărăcie: pasul următor este simplu; vom convoca la o conferință națională toate ONG-urile și le vom preda strategia să o implementeze.

- *Valorile larg împărtășite ale unei bunăstări fundate pe muncă.* Socialismul a amplificat substanțial morala muncii specifică societății românești tradiționale. Statul nu se presupune a ajuta pe cei care nu fac efortul propriu de a munci, ci doar pe cei care, din anumite motive, nu mai pot să-l facă. În mare măsură, sistemul de securitate socială era dominat de principiul compensării celor care muncesc. Politica de utilizare completă a forței de muncă a regimului socialist a fost de natură a consolida morala muncii și a așteptării ca suportul statului să se facă în funcție de merit. Această orientare spre producerea unei securității sociale a celor care muncesc s-a manifestat în politica efectivă într-un mod specific: ea a susținut nevoia compensării sociale a pierderilor clasei salariale, neglijând sistematic pe cei excluși din zona muncii. Teama de a ajuta pe "săracii care nu merită" reprezintă un fond general al mentalității colective, inclusiv al actorilor politici. În mare măsură această atitudine a avut un temei mai particular: teama de efectele perverse ale suportului social asupra populației de romi. În ceea ce privește acest segment al populației, actorii sociali au tins să se aștepte că suportul social nu face decât să perpetueze stiluri de viață marginale și să amplifice dependența de acest suport. O asemenea temere are o bază reală, dar efectele ei au fost mai degrabă contraproductive prin răspunsul simplist pe care l-a generat. În loc să se

## Politica socială în România în tranziție

---

imagineze modalitățile care să minimizeze aceste efecte potențial negative ale protecției sociale, s-a preferat mai degrabă ignorarea problemelor sociale grave și reducerea suportului social. Pe de altă parte, intervenția statului în creerea de oportunități excepționale de muncă în condițiile unei restrângeri masive a locurilor de muncă în procesul restructurării (activități de interes public, investiții masive în infrastructură), larg așteptată și cerută de populație, a fost mai degrabă inhibată de ideologia simplistă că o asemenea intervenție este contraproductivă pentru reforma economică.

- *Un accent pe susținerea dezvoltării sociale, care a justificat eforturi de care în principal a beneficiat clasa de mijloc, complementar cu ignorarea segmentelor sever sărace care nu reprezintă pe termen scurt resurse ale dezvoltării sociale.*

- *Estimarea că protecția socială moștenită de la regimul socialist ar fi excesivă și că ea trebuie redusă substanțial.* În fapt, situația era cu totul diferită. În anii 80, comparativ cu țările din jur, efortul statului socialist român în sfera socialului a fost semnificativ mai redus, în favoarea programelor economice iraționale și pentru compensarea crizei economiei socialiste (vezi Politica socială în socialism).

Putem concluda că nici o schimbare importantă în politica socială nu poate avea loc dacă nu se produc modificări radicale în ideologia actorilor politici. Pe de o parte este crucială promovarea principiului solidarității sociale, a responsabilității colective față de cei aflați în nevoie severă și mai ales față de grupul cel mai vulnerabil, copiii. Pe de altă parte este important a se depăși teoriile nađve, larg circulate, asupra rolului politicilor sociale într-o societate modernă, mai ales într-o perioadă dură de tranziție.



# Zece ani de regim oligarhic în România

## Oligarhia politică și statul demagogic

Analiza puterii partidelor postdecembriste arată că partidul în România nu este o grupare politică omogenă fiind mai degrabă compus dintr-o suprapunere de segmente politice, dintre care unul excelează prin orientarea oligarhică, abstractă, adică ruptă de țara reală și obedientă față de grupări de interese internaționale. Nu excludem prezența într-un partid a unor subgrupări de orientare națională curată, dar ponderea și capacitatea lor de a influența orientarea partidului sunt prea coborâte pentru a imprima tendința dominantă a partidului. Așa se face că partidele, în ciuda segmentelor de orientare națională curată dinlăuntrul lor rămân preponderent oligarhice și internaționaliste. Introducem noțiunea de echipă politică de la vârful partidului tocmai pentru a reda structura reală a partidelor și a prefigura ideea unei treptate naționalizări a unora dintre partidele actuale pe măsură ce segmentul de orientare națională, care se arată inspirat de filosofia interesului național în partid va deveni precumpănitor. La ora actuală, partidele par a fi dominate de segmentul oligarhic, alunecând astfel în multe dintre acțiunile sale spre configurația a ceea ce sociologia radicală încadrează în categoria echipelor oligarhice (clicilor). Echipa oligarhică, prin 1) mecanismul listei electorale și 2) al prebendei (recompense oferite celui ce-a dovedit loialitate față de grupare, sub forma accesului aprobat la marile combinații care ascund adeseori un transfer de avuție națională - posibil într-o economie controlată de FPS) menține în orbita sa o masă semnificativă de indivizi, suficient de semnificativă ca să pară partid. Să ne explicăm. Dacă partidul este de fapt un cadru, în care doar voința vârfulor, a "grupului lider" care deține controlul, contează, atunci, la vot, semnificativă este nu atât *aderența* membrilor partidului la linia partidului (atunci ar fi vorba chiar de votul de partid), cât *adunarea de voturi*. Această adunare de voturi se face indiferent de diferențele normale de doctrină, de orientare, dintre partide, în concordanță cu masa de parlamentari pe care grupările de interese de la vârf îi controlează. Această masă de parlamentari, nu este obligatoriu aceeași cu parlamentarii partidului, ci acoperă toate segmentele celor ce pot fi controlați prin mecanismul prebendial de către grupările oligarhice predominante. De aceea, votul nu este propriu-zis unul de partid, al partidului, ci al celor **înregimentați sub controlul vârfulor conducătoare ale**

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

**partidelor, vârfuri aflate în comuniune de interese peste diferența de doctrină a partidelor.** Întrucât echipele de orientare oligarhică au caracter predominant în viața multor partide putem vorbi despre caracterul oligarhic al puterii, deși suntem conștienți de prezența unor segmente radical diferite situate adeseori chiar la vârfurile partidelor. Deocamdată acestea sunt pre slabe pentru a răsturna tendința dominantă. Segmentele care imprimă linia politică a multor partide din România astăzi dovedesc, în plus, un tip de orientare internaționalistă obedientă, extrem de nocivă pentru țară.

Instrumentul «noului internaționalism» (democratismul globalist) este «majoritatea parlamentară». Esența internaționalistă a filosofiei politice a segmentelor oligarhice care controlează aceste majorități parlamentare s-a confirmat mereu prin «abstractismul» orientărilor celor ce compun acele segmente și prin totala lor subordonare față de filosofia globalistă și de interesele FMI și ale Băncii Mondiale, adică ale «marii finanțe». Încercând o explicație a fenomenului, descoperim că finanța internațională a făcut cam ce a dorit în România ultimilor 10 ani – și cel mai grăitor exemplu sunt politicile monetare, indiferent de coaliția de la guvernare. Intervențiile organismelor internaționale au afectat interese colective, publice și, în cele din urmă, interesul național. Acțiunile mării finanțe, de altfel, au drept țintă tocmai zona interesului public în toate țările lumii, miza finală a unor asemenea acțiuni fiind politicile naționale monetare, fiscale, comerciale etc. FMI și Banca Mondială au o forță de raționalizare (care în plan local s-a dovedit chiar devastatoare – vezi politicile de lichidare industrială și agrară din ultimii ani) mult mai mare decât partidele. Așa de pildă, dacă Banca Mondială, are capacitatea de a gestiona interese publice naționale, clicile care alcătuiesc guvernele locale nu au această abilitate. Clicile locale “traduc” interesul public într-o sumă de interese private, adică exploatează în interes privat ba chiar transferă în mâinile lor, în chip arbitrar, utilități publice și părți din averea națională, motiv pentru care se și “întâlnesc” cu politicile financiare internaționale de privatizare prin orice mijloace a tot ceea ce vizează interesele publice.

«Abstractismul» segmentelor oligarhice ale noii elite politice – tipic pentru un anume internaționalism - este lesne dovedit dacă ne referim la înclinația lor de a se legitima prin recurs la formule generale, gen «integrare europeană», «europenizare», etc. și nicidecum pe temeiul unor criterii de apartenență la un neam și la religia acestuia, care-i sunt mai degrabă indiferente ca și cum ar governa peste un popor abstract. Curiozitatea regimurilor oligarhice decurge și din alte două aspecte. În perioadele critice «majoritățile parlamentare» obișnuiesc să delege puterea «unui guvern de tehnocrați (guvernul Stolojan și Isărescu sunt astfel de guverne). Aceste guverne au accentuat, ambele, oligarhia financiară și fiscalismul. A doua particularitate vizează formula de guvernare. Primul guvern FSN-ist a dispus de o foarte mare autonomie, aproape de forma dictaturii executivului. Puterea executivă a fost un fel de *factotum*, iar «majoritatea fesenistă» a fost una de decor, cu rol de catapultă.

Executivul dobândise o așa de mare putere încât societatea a fost împinsă în convulsii politice care s-au descărcat în «mineriade».

Prima mineriadă a fost evident, un instrument al autocrației executivului în fața tentativei celorlalte grupări politice de a-l răsturna (ori de a-l sili să-și redefinească rolul). Dar efectiv aceste încercări n-au reușit până când un segment fesenist s-a folosit exact de instrumentul activat de guvern, adică a întors «regimentele» de mineri împotriva guvernului și astfel s-a ajuns la formula compromisului numit «guvernul Stolojan».

Ceea ce a urmat după alegerile din 1993 a fost o fază nouă, un ciclu politic bazat pe «dictatura majorității parlamentare». Venirea CD-istă la putere, în loc de a asigura instaurarea, cum s-a promis, a unui parlamentarism adevărat, a condus, din contră, la instaurarea unei «dictaturi, încă mai agresivă, a echipelor oligarhice» din arcul guvernamental, numită «algoritm politic». Aceasta s-a transmis, prin acele vârfuri oligarhice ale partidelor, direct în compoziția și funcțiile guvernelor, care astfel au dobândit o așa de mare putere încât au guvernat aproape exclusiv prin ordonanțe, transformând Parlamentul într-un decor, aducând magistratura într-o periculoasă dependență de puterea executivă. Practic, ministrul justiției a devenit un fel de «vizir» care amintește de celebrul «vizirat» al lui Brătianu. Criza acestei formule a impus din nou recursul la «formula Stolojan» prin numirea guvernului Isărescu.

Guvernarea s-a redus, așadar, la o pendulare între o dictatură pe față a executivului și o dictatură mijlocitoare a majorității parlamentare, care tot de executiv s-a folosit

Guvernele «tehnocratice» au fost, iată, un produs al momentelor de maximă tensiune, de confruntare între partidele de la guvernare, ceea ce impune recursul la o formulă provizorie, un *modus transitorum*, care este tocmai guvernul de tehnocrați. O recunoaștere tacită a impasului, dar nu și o renunțare la pozițiile discreționare.

Ultimii zece ani au consacrat un progres continuu al formulei dictaturii vârfurilor oligarhice ale partidelor prin mijlocirea unui executiv devenit instrument docil în mâna cluburilor politice ale acestor vârfuri.

Toate acestea pot fi explicate prin transformările dinlăuntrul elitei noastre politice. Structura și modul ei de selecționare și tehnica de ierarhizare a membrilor, ca și formula de legitimare în fața mulțimii, determină cu adevărat caracterul și funcțiile statului și a tuturor celorlalte funcțiuni publice. Caracterul de regim oligarhic al puterii din ultimii zece ani este rezultatul unei confruntări politice continui între diversele segmente, confruntare din care au ieșit victorioase de cele mai multe ori segmentele cu orientare oligarhică și internaționalistă, ceea ce-a condus la precumpănirea unei asemenea tendințe în viața politică de la noi.

### Selecția negativă în statul demagogic postdecembrist

Problema dintâi pe care trebuie s-o examinăm se referă nu la selecția clasei politice în ansamblu, ci la modul în care s-a petrecut selecția echipelor oligarhice din felurite partide, tocmai pentru că acestea sunt responsabile pentru caracterul pe care l-a căpătat viața politică în ultimii zece ani. Prima observație pe care o putem face este că stratul echipelor oligarhice ale elitei politice la noi n-a fost selecționat din masa cetățenilor, ci, mai întâi, dintr-un *substrat* anume pregătit să compună aceste echipe, alcătuit din «eșalonul doi» al fostului partid comunist, și din «birocrăția» tehn structurii vechiului sistem, la care s-au adăugat părți relativ compacte, scoase la «suprafața» societății de către «mașina revoluției», din «pivnițele» sociale în care se conservă mediul de nutriție al spiritului resentimentar primitiv, amestec de zeflema și imprecății, pregătit să maculeze tot ce este sfânt, de la ideea de neam la credința în Dumnezeu. Aceste amestecături sociale au fost solul din care s-a extras și seva «dizidenței» de la noi, atât de înclinată spre zeflema și imprecăție antiromânească, după cum o arată exprimările publice ale unor segmente ale ei după 1989.

Al doilea strat care-a furnizat «materia umană» a echipelor oligarhice din cadrul elitei politice a fost compus din cei pregătiți să se îmbogățească rapid și cu orice preț, unii dintre ei venind cu poziții avantajoase în acest proces de rapidă îmbogățire încă din vechiul regim.

Aceștia au fost oamenii aparatului comercial al vechiului sistem, de la nivelurile înalte ale operațiunilor de comerț cu străinătatea și până la nivelul găinăriilor aprozariste, pe care și le amintește destul de viu oricine a făcut o dată piața înainte de 1989.

Al treilea strat de recrutare a echipelor oligarhice ale elitei politice este compus din «clasa oamenilor birourilor», celebra birocrăție de ieri și de azi, atât de tenace în străduințele ei de a zădărnici orice inițiativă, încât s-ar dovedi capabilă ea singură să provoace înghețul de lungă durată al unui sistem social în întregul lui.

Toate aceste straturi au fost mișcate de un singur imbold: năvala spre ocaziile de îmbogățire cu orice preț, chiar dacă acesta ar fi fost (cum s-a dovedit) prețul distrugerii unei mari averi, precum averea națională a acestei țări. În fine, stratul vechilor tehnocrați, a celor care-au alcătuit adevărata tehn structură a industrialismului românesc din anii 60 și 70, a fost un alt cadru de recrutare în partide, dar din nefericire acesta nu deține controlul partidelor decât cu rare excepții mai degrabă individuale, fiind deci lipsiți de ponderea necesară pentru a primi un partid de sus până jos. Destinul României politice se pare că depinde într-o mare măsură de confruntarea dinlăuntru a partidelor dintre aceste două orientări majore: una spre o politică a interesului național și alta spre o politică de tip oligarhic. Această confruntare va influența multă vreme viața politică românească. Ea n-a avut încă un deznodământ, deși până astăzi victoria pare să fi revenit mai ales echipelor cu orientare oligarhică, adică

a acelor echipe care preluând puterea n-o folosesc în interesul țării ci pentru propriul lor interes. Aceasta este esența oricărei oligarhi.

### **Selecția elitelor. Paradoxul elitelor fără calități**

Cu aceasta atingem, în final, chestiunea raportului dintre selecția elitei și calitățile elitei. Votul universal părea să rezolve chestiunea unei bune reprezentări a calităților omenești în organele statului. Examinând chestiunea în cazul Franței parlamentare, a Republicii votului universal, Tardieu are aceste amare remarci:

“Erasm spunea că pentru a fi prinț ajunge de a te naște. Tot așa e și pentru a fi parlamentar. Ajunge să ai douăzeci și cinci de ani, dacă e vorba de Cameră; patruzeci dacă e vorba de Senat. Ca și sistemele aristocratice ale antichității, democrația noastră preferă pentru recrutarea sa, criteriul fizic al vârstei criteriului intelectual și moral. Profesiunea parlamentară este singura la intrarea căreia nu se cer nici titluri, nici diplome, nici concursuri, nici examene, nici vreo competență, nici chiar capacitate fizică. Iar din mijlocul parlamentarilor ies miniștrii și înalți demnitari «politici».” (apud. T. Brăileanu, **Sociologia și arta guvernării**, p.71).

Ce constatăm? În raport cu sistemul recrutării și sub aspectul configurației sale, elita care s-a afirmat în ultimii 10 ani este una de profil pur ideologic, o elită care manifestă o teribilă nevoie de justificare europenistă. Am denumit-o în altă parte (cf. **Sociologia și geopolitica frontierei**, Ed. Floare Albastră, 1995, vol I), *elită ideocratică*. Ca să înțelegem lucrurile mai în adâncime va trebui să facem o scurtă incursiune în istoria elitelor răsăritene.

### **Istoria vieții politice în lumina teoriei elitelor ideocrate**

Care este particularitatea elitelor ideocrate? Ele sunt total insensibile la sentimentele, valorile și interesele popoarelor peste care ajung să guverneze. Politicianul ideocrat rămâne ideocrat indiferent de extracția etnică, religioasă etc, pe care, de fapt, le trădează. Ideocrația se poate folosi, eventual, de omogenitatea etnică a extracției sale, fie această ungurească, fie evreiască, fie rusească, fie chiar românească. De îndată ce are profil ideocratic, chiar dacă se declară «naționalistă» ea va pune rațiunile ideologice mai presus decât cele naționale, dacă nu în declarații, cu siguranță în practici. Așa au procedat, de exemplu, foarte mulți dintre «național-comuniștii» perioadei lui Ceaușescu. Ei aveau la declarațiile naționaliste dar nici unul dintre ei n-ar fi îndrăznit să pună națiunea mai presus de ideologia comunistă și «naționalistul» Ceaușescu ceda oricând la intervențiile internaționalistului Gogu Rădulescu, în numele «doctrinei comuniste» și al principiilor de partid politic etc.

Elitele ideocratice adoptă un program și o metodă de guvernare nutrite de cinismul cel mai radical: instituirea dictaturii ideologiei și «exploatarea neîngrădită a mulțimii față de care ei n-au nici o răspundere morală. Ei renunță la o armată națională, ei opresc orice circulație a elitelor de jos în sus.» (Tr.

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

Brăileanu, p.100). Procedul lor implică acțiuni de «infiltrare, subversiune și convertire ideologică» («război mental», adică pentru cucerirea minților). De îndată ce o clasă politică națională adoptă o asemenea formulă politică ideocratică, ea va sfârși de a mai fi națională, devenind elită ideocrată și guvernând în sistemul elitelor înstrăinate de poporul peste care superfetează. Ea devine, de fapt, o xenocrație, înstrăinându-se de popor, sfârșește prin a-și alia elemente disprețuitoare față de poporul și cultura peste care guvernează, pe care le și supune unei operații de «scufundare», de mistificare, în urma cărora se și poate experimenta un amplu proces de amputare etnospirituală, de distrugere a identității etnospirituale, adică un război cultural și spiritual total. Clasa politică națională, indiferent de recrutarea etnică și religioasă, sfârșește în regim de pătură superpusă, de elită disprețuitoare față de țara, poporul și cultura peste care superfetează, obedientă față de ideologia și de agenții care alcătuiesc marea ideocrație financiar-internațională și care, de fapt, este, la ora actuală, stăpânul lumii moderne fiind pe cale de a finaliza încheierea noului *imperium mundi*, a celei mai cuprinzătoare formațiuni globaliste din istoria mondială a globalismului (imperiiilor și sistemelor mondiale istoricește cunoscute). Se poate întâmpla ca o națiune sau o elită etnică să pună stăpânire pe un aparat ideocratic, dar aceasta este de durată limitată. Așa s-a întâmplat, de pildă, în imperiul habsburgic, când elita maghiară a ajuns la vârful edificiului și în numele ideii imperiale (abstracte, supranaționale) și-a adjudecat preeminența politică, forțând structura ideocratică a imperiului să devină etnocratică. Tot astfel au procedat și rușii, astfel că imperiul pravoslavnic a devenit panslavism. La fel în imperiul roman de apus, germanii au preschimbă imperiul în panidee (K. Haushofer) germanică, adică în pangermanism și tot astfel au apărut pancatolicismul, în zona de interese catolice, etc., etc. Mai abile, Franța și Anglia s-au limitat la a menține aparatul ideocratic în cadrele unei internaționale aflată sub controlul bine disimulat al celor două state. La fel s-a întâmplat în aria răsăriteană, unde, în prima ei fază, ideocrația comunistă a fost o vreme controlată de anumite segmente etnice, care au avut abilitatea s-o utilizeze sub calitatea ei de internațională netransformând-o într-o etnocrație, care i-ar fi adus falimentul rapid și opoziția Rusiei. Deja, însă, între 1923-1929 acele segmente etnice pierd controlul internaționalei comuniste, care trece sub totalul control al aparatului stalinist, astfel că scurtul episod al troțkismului mondial se încheie atunci prin triumful stalinismului. În România, elita comunistă a epocii ceaușiste a încercat și ea o etnocratizare a aparatului ideocratic, un fel de naționalizare a statului comunist, fără a reuși prea departe, încât dualismul etno/ideocratic, explică mai toate chestiunile obscure ale revoluției din decembrie 1989 și a ceea ce a urmat după aceea. Practic, după 1989, elementul etnocratic din sistemul comunist a fost înlăturat, iar cel ideocratic a fost asimilat în forma unei elite a revoluției și supus unei reciclări ideologice constând în trecerea de la ideocrația comunistă la noul internaționalism de esență tot ideocratică. Așa se face că procesul de circulație a elitelor după 1989 n-a avut la bază nici un criteriu național, păstrându-se

integral în cadrele unei circulații pur ideocratice. Elitele care s-au compus după 1989 au avut, în mare măsură profil de elite ideocratice, căci singura rațiune invocată în constituirea lor a fost *europenismul*, integrarea euro-atlantică etc. Tot astfel se explică și războiul împotriva lui Eminescu după 1989.

Toate teoriile «umanitariștilor noștri» și ale europeniștilor sunt de fapt pledoarii ale avocaților noului sistem ideocratic, străin de țară, de neam și de Biserică. Începe nenorocitul ciclu al renegațiilor în politica și în viața intelectuală românească.

Era ideocrațiilor a început, în istorie, din momentul în care legitimarea teologică (religioasă) și națională a elitelor a început a fi înlocuită printr-o legitimare ideologică. Așa se face că așa cum societatea de ieri era impregnată de religiozitate, cea modernă și postmodernă sunt impregnate de ideologii supranaționale, universaliste, odată cu ele apar noi sisteme de organizare, de tipul internaționalelor (rolul francmasoneriei și al rețelelor globalizatoare: esența globalismului actual). Apare o monedă nouă, o semantică nouă, o organizație nouă. Banul și ideograma cuplate cu organizația internaționalelor pătrund peste tot. Trebuie să ne întrebăm dacă se opresc la poarta Bisericii, a Școlii, a cazărmilor.

### **Problema istorică a elitelor în spațiul românesc**

O istorie a românilor în raport cu profilul elitelor ne arată o trăsătură constantă: în spațiul acesta și apoi în Bizanț s-a derulat o continuă confruntare între o etnoformațiune înzestrată cu unitate spirituală și biologică – latini creștini răsăriteni sau romanitatea creștin-orientală – de o parte, și valorile consecutive de asalturi ale nomazilor asiatici, neamuri păgâne cu o extraordinară putere de izbire a acestui *zid spiritual viu* înălțat aici de romanitatea creștin-orientală (latinitatea ortodoxiei niceene). Rând pe rând, neamurile păgâne s-au asimilat ori au plecat după o scurtă coabitare cu «creștinii răsăritului»

Abia înălțarea Bizanțului a adus o relativă schimbare căci acesta, «sprijinit de omogenitatea biologică și mai ales spirituală, a lumii eline, a rezistat încă lungă vreme asalturilor nomazilor asiatici treziți de fanatismul unei noi religii care le făgăduia stăpânirea lumii, biruința asupra tuturor necredincioșilor. Această luptă uriașă între Cruce și Semilună împinse și Apusul la unire sub conducerea spirituală a Papei și cea politică militară a Împăratului, a noului domn ieșit din rândurile principilor întemeietori ai domniilor feudale” (Tr. Brăileanu, p.87). Acesta a fost al doilea mare moment istoric – cel bizantin – de confruntare a Crucii cu Ideocrația (teocratică) asiatică.

Odată cu afirmarea sistematică a Semilunii, lumea elenistă a creștinilor peninsulari și Romanitatea creștin-orientală se confruntă pentru prima dată cu elitele unei soteriologii istorice, imanentiste, care, altminteri spus, îl invocă pe Dumnezeu pentru a justifica un *război ideologic*, războiul și deci triumful asupra *necredincioșilor* (adică a celor de altă religie, în acest caz, religia lui Iisus).

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

După căderea Constantinopolului, la 1453, sarcina apărării lumii creștin răsăritene trece integral pe umerii voievozilor români, care au continuat să susțină războiul neamului creștin cu aparatul ideocratic al unei mari elite ideocratice așezate în fruntea puhoiului popoarelor păgâne. Este războiul de 200 de ani cu Ideocrația otomană, în care elita ascetică a latinilor ortodocși triumfă mereu asupra elitei ideocratice a Imperiului oriental (otoman, în acest caz). La vest, confruntarea culminativă cu popoarele idolatre este aceea cu ultimul val de migratori, care se vor creștina și, astfel, se vor pune în serviciul crucii după o formulă ideocratică din nefericire, fiindcă singura justificare a războiului de expansiune a noii elite abia creștinate este una ideologică, conform căreia creștinii apuseni sunt mai creștini decât cei din răsărit și, ca atare, romanitatea creștin-orientală trebuia supusă războiului, pământul ei urmând a fi trecut în altă stăpânire (*dominium eminens*). Aceasta este prima expresie a unei panidei în Răsărit, ideea pan-catolică.

Lupta cu cele două elite ideocratice – otomană la sud și pancatolică, ungară, la vest – luptă condusă de elita ascetică a statelor voievodale românești este una dintre extraordinarele biruințe ale *europenismului spiritual* în acele vremuri. Lucrurile se complică după intrarea pe scenă a unei alte elite ideocratice, cea rusească. De la Petru cel Mare încoace, ea se justifică în istorie nu în temeiul crucii, care nu i-ar fi cerut să apese asupra neamurilor creștine, ci în temeiul ideii «Noului Bizanț», de formulă panslavă, astfel că adevărata idee în jurul căreia s-au clădit elitele slavofiane a fost tot o panidee, ideea panslavistă și imperiul de substituție: «Noul Bizanț».

Lucrurile s-au agravat în Rusia, odată cu triumful aici a mării ideocrații anticristice care a și creat prima internațională anticristică și antinațională în Răsărit, Kominternul. Străini de cruce și contra crucii, oamenii kominternului au declanșat război contra elitelor de tipar și formulă încă creștină, pe care le-au răpus pentru o vreme, pe o durată între 50-80 de ani. Chestiunea s-a complicat odată cu prefigurarea celeilalte formule ideocratice, cea liberală și cea național-socialistă, care au pretins închinare la ideologia liberalistă și la ideea rasială ariană (o resurecție a vechilor culte etnocratice păgâne). După 1859, practic, putem consemna o evoluție istorică în șase faze, la care o putem adăuga pe a șaptea, după 1990.

“Mai întâi o oscilație între monarhia absolută și regim parlamentar; apoi monarhie constituțională bine definită; în faza a treia o dictatură a lui Ion Brătianu, în felul celei a lui Bismark, cu păstrarea formelor constituționale; iar în a patra fază, în care ne găsim azi, întoarcere spre monarhia absolută, iarăși cu păstrarea formelor constituționale. Trecerea de la faza întâi la a doua este marcată prin înlocuirea elitei conservatoare prin cea liberală, adică prin înlăturarea «boierimii» de la conducerea efectivă a statului și înlocuirea ei prin «burghezia» liberală (proces început la 1848). În faza a treia avem dominațiunea necontestată și exclusivă a liberalismului. Începutul fazei a patra coincide cu prăbușirea liberalismului.



Dar locul liberalilor, în conducerea efectivă, a Statului, nu e ocupat de o nouă elită, bine consolidată, ci procesul circulației elitelor și formarea guvernelor în temeiul ierarhizării înlăuntrul elitei, fu întrerupt prin dezlănțuirea demagogiei, pe de o parte, și prin întărirea puterii executive pe de altă parte.” (Tr. Brăileanu, op. cit, p.82).

Este un fenomen de *închidere a elitei*, de blocare a “circulației” sale, ceea ce, în esență înseamnă două lucruri.

Pe de o parte, această închidere indică o culminație a «abstractismului» elitei, adică o autodefinire prin recursul la *ideologii* mai mult decât la o *apartenență* națională și religioasă. În consecință, “întoarcerea spre popor” nu mai este posibilă decât sub formă falsă, mincinoasă, adică sub chipul demagogiei. Democrația, principiul reprezentării populare (a puterii poporului) s-a transformat, iată, în demagogie. În realitate, elita politică devine tot mai internaționalistă. Importanța cluburilor politice este mai mare decât importanța comunității de apartenență morală, națională și religioasă în viața și conduita acestei elite. Începuse în Europa *războiul intermasonic* între cele două mari internaționale, cea franceză (având ca nucleu “steaua Marelui Orient”) și cea anglo-saxonă (al cărei nucleu era loja de “Rit Scoțian”). În fundalul acestui război al celor două internaționale acționează perfid cea de-a treia, Internaționala comunistă, sau Kominternul, care va și repurta, singură, victoria în Răsărit, după războiul al doilea mondial, contribuind la bolșevizarea țărilor răsăritene și la *ideocratizarea* completă și profundă a elitei politice. Aceasta devine profund anticreștină și antinațională, astfel că legătura de neam și de religie cu poporul peste care guvernează se rupe cu totul, înstrăinarea elitei fiind totală. În locul lui Iisus și a poporului sunt puse ideologia marxistă și proletariatul. Începe lunga perioadă a idolatriei comuniste, care a adus o epocă de *holocaust cultural* cu efecte de copleșitor etnocid, astfel că toată perioada aceasta stă sub semnul unui adevărat *război rasial*, atât de completă este înlăturarea elementului creștin de simțire românească din compunerea elitei politice. Practic, elita nu mai era a românilor, ci a unei secte intelectual-politice, care își schimba, în prima perioadă, între 1945-1958, chiar criteriul de recrutare, preferând, în locul românilor («nesiguri») elemente minoritare (oricare ar fi fost acestea) completate cu elemente de lumpen românesc. Începe domnia celei mai urâte ideocrații din istoria elitei politice românești. Este drept că perioada de după 1958-1962 este una de *reacție*. Riposta la înstrăinarea ideocratică a elitei a îmbrăcat o formă armată (rezistența în munți), repede înfrântă, și o formă culturală, care practic n-a mai putut fi anihilată nici după momentul ultimului îngheț comunist de după 1978-1983, de data aceasta pe seama unei unități între demagogia pseudonaționalistă și comunismul dogmatic. Lupta dintre elita ideocrată și poporul român a îmbrăcat, iată, forma luptei dintre politică și cultură și ea n-a încetat după 1989, cum ne-am fi putut aștepta. Dimpotrivă. După 1989, elita ideocrată iese întărită schimbându-și doar retorica. Ea înlocuiește discursul internaționalei comuniste prin discursul internaționalismului pseudoeuropeanist, relansând ofensiva împotriva culturii

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

naționale și contra Bisericii ortodoxe. Așa se explică succesul teribil al *sectei intelectuale* internaționaliste și escaladarea războiului antinațional și anticreștin pe aceste linii: a) războiul contra lui Mihai Eminescu; b) războiul contra Patriarhului Bisericii Ortodoxe; c) războiul contra "Generației Labiș"; d) războiul contra ideii etnospirituale și etnopolitice (antimioritismul și antiromânismul primitiv al *contraculturii* sunt o dovadă în acest sens). O să prezentăm, mai încolo, episoade ale acestei bătălii, care este, în esența ei, o bătălie a spiritului european, național și creștin, contra spiritului ideocratic ce ilustrează o formă nouă de biruință a ereziei în cultura europeană modernă. Sub aspect politic, ideocrația este de fapt, triumful teocrației globalizante de sorginte orientală, contra democrațiilor naționale, de esență europeană și creștină. În spatele elitelor ideocrate se ascunde mereu o idolatrie, adică o credință în puterea salvatoare a unei ideologii, oricare ar fi aceasta. O asemenea ideologie, îndeamnă la întoarcerea încrederii de la Dumnezeu și dinspre puterea lucrătoare a popoarelor spre o ideologie soteriologică, globalizantă, ce promite salvarea în istorie prin lucrarea unei doctrine, a unei forțe supranaționale, numită comunism, «globalism», «liberalism», «guvern mondial» - ori în forme diminuate, îmbrăcând haina «intervenției salvatoare» a unor instituții asupra cărora sunt proiectate, iată, virtuți soteriologice, precum FMI, Banca Mondială, Consiliul Europei, etc. Toate au esență ideocratică. Elitele de după 1989, din nefericire, nu au părăsit această formulă de legitimare, și toată reforma înfăptuită aici a fost una inspirată de o gândire ideocratică, pentru care *rațiunile abstracte*, de genul «integrării europene», «drepturilor omului», etc. au fost mai importante decât «rațiunile etnopolitice» de genul «popor român», «stat național», «națiune», ori decât cele etno-economice, de genul «corporații românești», «capital autohton» etc. Linia ideocratică s-a împăcat cu neo-mercantilismul și cu orientarea materialist-hedonistă a noii burghezii, al cărei unic orizont rămâne câștigul rapid și cu orice mijloace prin tehnicile *capitalismului de pradă* și ale *economiei de război*., consumul de lux, ostentativ, care a și instaurat stilul unei noi *clase de loisir*, o nouă luxură la Dunărea de Jos mai deșănțată decât aceea a fanarioților. *Idolatria ideologică* (J. Campolo) are iată un corespondent în *idolatria consumeristă*, căci această nouă burghezie are un adevărat cult al obiectelor de consum, mai ales al celor de marcă occidentală, în genul mașinilor de lux, al vilelor luxoase, supradimensionate imoral, chiar patologic în raport cu trebuințele normale etc., etc. Această logodnă (aducătoare de nenorociri) între elita ideocrată și clasa consumeristă este fenomenul predominant al ultimilor 10 ani și el se fondează pe disprețul valorilor idealiste, religioase și al ideii de neam.

Această coaliție care-a ajuns *elită* conducătoare în statul român are un profil eristic și cinic, fiindcă excelează atât în practicarea metodelor deșănțate de îmbogățire cât mai ales a procedeelelor de justificare a drumului către bogăție. Cinismul ei este probat de lipsa oricărui respect pentru ideea de neam și pentru valorile vieții de credință în Dumnezeu. Este eristică fiindcă e pregătită să

justifice orice. Este demagogică fiindcă în manifestările publice exteriorizate, îi depășește pe vechii farisei.

Momentul în care se găsește țara astăzi este încă mai periculos decât ieri, în vremea domniei comuniste pe față, fiindcă forțele «culturii luptătoare» sunt mai slăbite decât atunci. O parte au plecat spre cele veșnice înnegurați de durerea tragicului episod al unei înfrângerii neașteptate în care moartea se arată a fi un aliat suplimentar al blestematului dușman al neamului românesc. Alții au fost scufundați în tăcerea rostogolită puhoi peste vocea românească de noua ideocrație logodită cu o burghezie îmbogățită prin jaf și înfrățită cu cinismul și eristica în care se dezmiardă abjecția. Singurele semne de speranță vin dinspre o generație nouă, care intuiește, în marele curent de susținere colectivă, că salvarea vine prin Biserica neamului adusă de spiritualitatea creștin-națională. Redescoperirea valorilor de credință și de trăire creștină și națională reprezintă un proces de adâncime și este singurul fenomen cu adevărat european căci conduce la salvarea europenismului autentic. Fiindcă Europa adevărată este Europa națiunilor creștine. Este și singura speranță de primenire reală și, deci, de înlocuire a elitei ideocrat-materialiste cu o nouă elită spiritualist-ascetică, național-creștină. Fenomenul e încă cețos și de aceea vom reveni la examinarea straturilor de fapte, oricât de intrigati suntem când știm că ne vom întâlni cu fața distrugerii și a disperării devenite fenomene dominante în România reformelor din ultimii zece ani.

### **Îmbogățirea clasei noi a provocat anarhizarea vieții politice în România**

Fenomenul care singur a progresat în România în ultimii zece ani a fost acela al nașterii și afirmării noii clase politice. O clasă politică, odată constituită, tinde spre «independența economică» (T. Brăileanu), indiferent de trăsăturile de caracter pe care le-a adus în fruntea statului. Graba spre această «independență» economică conduce spre o anume anarhizare a vieții politice, care își are corespondentul culminant în corupție. Corupția este expresia cea mai directă a acestei anarhizări. Demagogia și corupția sunt măsurătorile la vedere (suprafață) a anarhizării lăuntrice și adânci a vieții politice dintr-un stat. Iar rădăcina acestei anarhizări este tocmai tendința spre «independență economică» a clasei politice. Desigur că această tendință poate fi satisfăcută și altfel decât prin anarhizare. Ea poate fi astâmpărată printr-o acțiune eroică, îndelungată și deci încordată de reorganizare a vieții economice și politice în așa fel încât să conducă la o eficiență sporită și deci la o sporire a bogăției generale. M. Weber a numit acest proces și, deci, această cale, *raționalizare*, începând cu organizare rațională a muncii. Bogăția rezultată prin aplicarea acestei «metode» este *capitalul modern*, iar organizația astfel dobândită a fost denumită de Weber *capitalism modern*.

O a doua cale spre *independența economică* a clasei politice este aceea a căutării și chiar a creării oportunităților de câștig la marginea și deci în afara vieții economice și sociale normale. Sunt acele așa-numite «ocazii necinstite» de îmbogățire. Ele descriu profilul *capitalismului speculativ*, adică a acelei căi

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

de dobândire a câștigului, care ocolește drumul admis de morală, de rânduiala juridică și religioasă a societății respective. Este calea devianței, adică a *corupției* încă temătoare, incertă, căci adeseori fenomenul este doar la «marginea corupției», cum se întâmplă cu specula. De regulă această cale caută, cum am spus, ocaziile speculative și de aceea a și fost denumită *capitalism speculativ*. Pe lângă aceste două căi, care s-au tolerat chiar la națiunile cele mai civilizate, există o a treia, este calea care conduce la «filipizarea» clasei politice, la deplina cristalizare a formulei ideocratice de guvernare și la pierderea independenței economice și politice a poporului respectiv. Altminteri spus, această cale permite clasei politice să dobândească independență economică cu prețul pierderii independenței economice a poporului peste care guvernează. Această cale este aleasă de acea clasă politică, ori segment al ei, care nu mai pot fi oprite în «pornirile lor» de nici o limită, nici de limite juridice, nici morale, nici religioase, nici de «primejdia externă». Altminteri spus, această clasă a pierdut «simțul de responsabilitate față de țară și față de judecata istoriei». O asemenea «stare de decadentă a unei clase politice începe în momentul în care ea devine venală în relațiile ei cu străinătatea.» (T. Brăileanu, p.98)

În acel moment «facțiunile politice scot bogățiile țării la mezinat, pentru a deschide clasei politice noi izvoare de câștig. Impropru prin funcțiunea ei de a exploata însăși bogățiile țării, de a vrea și a organiza ramurile de industrie necesare autarhiei economice a Țării, clasa politică după o scurtă și efemeră rezistență a liberalismului-național, a cedat măgarului încărcat cu aur care a trecut peste zidurile cetății românești. Acest măgar a fost condus de emisarul tuturor țărilor imperialiste, de prevestitorul tuturor dezastrelor economice și al tuturor umilințelor politice» (ibidem, p.98), care n-are specie etnică, este supranațional, internaționalist, transnațional, slujind și lucrând pentru instaurarea unei ordini supranaționale, a unui *imperium mundi* inspirat și legitimat de o ideologie, adică de un abstractism universalist, o rânduială abstractă fără legătură cu națiunile, cu religiile lumii. Această cale este, iată, a unui nou tip de capitalism, care îmbină jaful la scară internațională cu idolatria unei ideologii și a unei rânduielei inspirată de aceasta, pe care am denumit-o *ideocrație* într-o carte a noastră din 1988 și asupra căreia am stăruit într-o altă lucrare din 1995, **Sociologia și geopolitica frontierei**. «Monopolul ideologic, precizăm atunci, referindu-ne la regimul comunist, a însemnat formarea unei *ideocrații*, a unei clase ideologice de comisari politici, propagandiști care aveau misiunea să desăvârșească războiul ideologic în spațiul mental al societăților locale» (op.cit., vol II, p.230). Astfel se constituie ordinea ideocrată, cu partid unic sau cu partide multiple, conducând, în cele din urmă, la *statul oligarhic*, cu orientare internaționalistă, ajungând să acționeze chiar împotriva națiunii pe care în loc s-o organizeze pentru producție și supraviețuire, o reprimă spre a permite clasei politice cale liberă spre «independența economică». În realitate, «această filipizare» («Filip, regele Macedoniei a caracterizat starea de decadentă a elitelor politice democratice prin afirmația că un măgar încărcat cu aur trece peste zidurile cetății», T. Brăileanu, p.98) generală a clasei noastre

politice «constituie cea mai grozavă amenințare pentru Neamul românesc: primejdia pierderii libertății politice și instituirea unei dominațiuni străine» (ibidem). Numim această a treia cale spre «independență economică» a clasei politice prin termenul lui Max Weber de *capitalism prădalnic* sau *politic* (ori mai sintetic exprimat, *capitalism oligarhic*), iar înclinația spre justificare ideologică, abstractă, universalistă (globalistă) a noii rânduieli, care abia reușește să ascundă totala anarhizare a vieții politice, o numim *ideocrație*. Ea este corespondentul modern al vechii, asiaticii, teocrației, doar că «zeul» noului sistem ideocratic este o ideologie, o idee abstractă, care vrea să inspire o ordine abstractă impusă de sus în jos, cu de-a sila, unei populații întregi sub justificarea unei salvări istorice proiectată într-un viitor indefinit (esența soteriologică a oricărei ideocrații). Astfel se face că între clasa politică și popor se deschide un abis, o înstrăinare spirituală și o dușmănie economică greu de împăcat. «Între mulțimea guvernată și clasa politică românească dornică de îmbogățire, de lux și petreceri, imitând traiul claselor politice ale marilor imperii coloniale, s-au așezat agenții corupției internaționale, ademenind la orice trădare, la orice tranzacție și frângând, prin presa lor, prin literatura lor, prin arta lor desfrânată, și ultimele zvâcniri de rezistență patriotică ale clasei politice» (ibidem).

Din instrument spre îmbogățire, această clasă de intermediari, ajunge să-l stăpânească pe cel ce s-a folosit de ea, astfel că această nefericită clasă politică românească a reușit să devină o «simplă anexă, din punct de vedere economic parazită și bacșișară, din punct de vedere politic neputincioasă» a adevăratului autor al ordinii ideocratice mondiale, internaționalele logodite cu marea finanță. Această forță ideocratică a ajuns, iată, să transforme sistemul capitalist modern în imperiu mondial. În România, după o scurtă perioadă de liberalism-național exercitat, în mod paradoxal, de un partid social-democrat (intervalul 92-96) s-a intrat direct în era ideocratică a *capitalismului oligarhic sau politic*, prădalnic și dependent, care a făcut din pierderea oricărei independențe economice și politice a țării preț și cale către independența economică a facțiunilor politice, în a căror opțiune s-a ilustrat deplin această a treia cale.

Să concluzionăm, așadar, enumerând cele trei căi (metode) spre dobândirea independenței economice a clasei politice.

- a) calea organizării raționale a muncii și deci a unei reorganizări economice și sociale generale. Am denumit-o *capitalism modern*.
- b) calea speculativă («ocaziilor speculative»), pe care am denumit-o «*capitalism speculativ*» (speculații de toate tipurile, inclusiv comerciale);
- c) calea *capitalismului politic*, de tip prădalnic, care dezorganizează tot sistemul economic și social, admitând și înstrăinarea unor mari părți ale avuției naționale, dacă aceasta prilejuiește obținerea de câștiguri.

Ar mai fi *calea strict fiscalistă*, care este una bazată pe exploatarea nemiloasă a bugetului. Cum acesta este neîndestulător oricât de apăsător ar fi regimul fiscal, ea este repede completată cu forme de *capitalism speculativ* (de la cel al speculației cu moneda, sau cămătăresc, la cel al speculațiilor comerciale sau al monetizării creditului). Exploatarea fiscală a economiei

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

(inclusiv a bugetului) este trăsătura dominantă a economiilor dependente redistributive. Bugetul fiind expresia banului public, exploatarea lui denotă la modul direct exploatarea societății, a națiunii de către cei interesați. Câteva mari afaceri *speculative*, definatorii deci pentru capitalismul speculativ, predominant în acest interval, ceea ce nu înseamnă că au lipsit cu totul celelalte două forme, doar că ele au avut o pondere redusă, au reținut încordarea presei în intervalul 1990-1996, precum afacerea zahărului (tipică pentru capitalismul comercial primitiv), afacerea Bancorex sau Bankcoop, tipică pentru credite acordate spre a fi eventual acoperite prin monetizarea lor, de vreme ce returnarea s-ar fi dovedit imposibilă (cum s-a și întâmplat).

Perioadei 1990-1992 îi este tipică însă o metodă definatorie pentru «capitalismul prădalnic» sau politic; este vorba despre marea lovitură dată flotei comerciale, în urma căreia industria navală și flota comercială a României nu și-a mai revenit practic niciodată. La fel s-au petrecut lucrurile cu agricultura. Perioada de după 1996, în schimb, va înregistra o generalizare a metodei capitalismului prădalnic. Marile operații de înstrăinare a unor părți din avuția națională, precum:

- vânzarea terminalului mineralier de la Galați și Constanța (care practic a lichidat ieșirea la mare a României industriale) către gruparea Balli-Stănculescu
- vânzarea Romtelecom către statul grec;
- a doua mare lovitură dată flotei comerciale;
- vânzarea IMGB pe o sumă pentru o vilă medie occidentală (500 000 USD);
- lichidarea Bazinului carbonifer din Valea Jiului;
- lichidarea Bancorex-ului;
- a doua mare lovitură dată agrosistemului românesc pe calea privatizărilor prin vânzări, ori prin desfacerea IAS-urilor spre a fi «privatizate» pe bucăți, ori prin operații de privatizare a terenului IAS cu tot cu unitățile existente pe ele și care, de fapt și de drept, sunt proprietate a muncii agrar-corporative sau țărănești;
- lovitură dată marii proprietăți agrar-corporative prin legea Lupu, care, în plus, induce grave efecte pentru regimul protecției pădurilor etc.

Exemplele pot continua. Ceea ce putem constata este că, în tot intervalul celor zece ani de după «revoluție», formele predominante pe care le-a îmbrăcat capitalismul la noi au fost cele ale capitalismului speculativ și de pradă, cu termenul lui M. Weber, care sunt ambele forme ale *capitalismului primitiv* (W. Sombart).

În al doilea rând, vom constata o anumită stadializare a celor două forme de capitalism primitiv sau timpuriu (W. Sombart) după cum urmează:

1. Perioada 1990-1992 este una în care predomină *capitalismul fiscal*, de cruntă exploatare a rezervelor bugetare ale statului român, ceea ce a dus, practic, la lichidarea rezervei de 2,5 miliarde dolari rămași după răsturnarea lui Ceaușescu. Tot acum se manifestă și primele forme de

capitalism prădalnic prin afacerea flotei comerciale, care, practic, va primi acum lovitura mortală. Tot acum se adoptă legile 15/1990 și 58/1991, prin care se înființează «monstrul» distrugerii României numit Fondul Proprietății de Stat (FPS). Prin legile 15/1990 și 58/1991, practic, România era întoarsă la o formă nouă de comunism sau, mai exact, de *feudalism comunal de stat*, o formă, evident, monstruoasă și contradictorie în sine, dar prezentă în istoria orientală prin ceea ce un celebru teoretician a denumit regim al «despoțiilor orientale». În fond, cele două legi, treceau toată avuția românilor în mâna unui despot impersonalizat – FPS – care, însă, avea în spate, gata pregătite pentru pradă, grupările oligarhiei politice, adică segmentele de orientare oligarhică din partide. Practic, prin FPS, vârfurile politice de orientare oligarhică ale partidelor au ajuns să controleze și să dispună discreționar (la adăpostul legilor spoliatoare, 15/1990 și 58/1991) de întreaga avere a poporului român. Aceasta este o *feudalizare*, adică o operație prin care grupuri mici sunt admise la împărțirea patrimoniului, care se aflase, înainte de 1989, în posesiunea centralizată a statului comunist. Cele două legi, așadar, au dat o putere uriașă partidelor politice și, totodată, au deschis și drumul bătăliilor politice, adică al luptelor interminabile pentru accesul la utilizarea FPS-ului, ca instrument cumplit de îmbogățire prin spoliere, jaf de mari proporții, perfect acoperit cu «articole de lege». După adoptarea acestor două legi, au fost înlăturate orice piedici juridice în calea îmbogățirii prin metodele capitalismului politic sau prădalnic, cu termenul lui M. Weber. Cum limitările juridice pentru actele spoliatorii fuseseră ridicate, nu mai rămâneau decât cele morale și religioase. Religios, însă, segmentele cu orientare oligarhică ale clasei politice nu erau prea înclinate spre autucenzură fiindcă majoritatea proveneau dintr-un partid ateu, un regim ateu, și dintr-un aparat de stat integral ateu. Doar unii indivizi și deci unele segmente risipite în masa clasei politice ar fi putut să aibă limitări religioase lăuntrice, adică ceea ce se numește autoreținere din «frică de Dumnezeu». Mai rămâneau limitările morale la o înclinație spre îmbogățire prădalnică. Acestea, într-adevăr, au avut o distribuție ceva mai relevantă în mentalul clasei politice, căci unii au dovedit o aderență la ceea ce se numește «teama de răspundere în fața judecății istoriei», o anume formă a «respectului de neam» («patriotism»), trăsături care au pus surdina înclinării spre îmbogățire prin capitalism de pradă ceea ce face ca începând de prin 1992, 1993, adică din timpul guvernării Stolojan, să reapară semnele unei înfrânări morale a înclinației spre îmbogățirea sălbatică.

2. Putem vorbi, iată, pentru perioada 1993-1996 de o puternică restrângere a sferei acțiunilor reprezentative pentru capitalismul politic prădalnic, încât acestea devin mai curând excepția decât regula. Încep, acum, unele operații de *slujire* a economiei, care sunt, trebuie s-o recunoaștem, raportabile la guvernarea Văcăroiu. Apar tentative de restructurare industrială, se fac investiții pentru modernizarea tehnologică (și cazul

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

Romtelecom este o dovadă, în acest sens), ceea ce deja indică semne firave ale metodei capitalismului modern, bazat adică pe organizarea rațională a muncii industriale. Acestea sunt și singurele semne ale Reformei spre calea capitalistă apuseană. În aceeași direcție se încadrează metoda Coșea de privatizare, care admite o concepție a privatizării în două trepte și prin difuzia acțiunilor, adică o privatizare precedată de re tehnologizare și cu transformarea «titlurilor» în «acțiuni». Este ceva din reforma Cojocaru, dar, din nefericire într-o proporție mult prea redusă, ținând seama de presiunea rechinilor din alianța politică. Acum, însă, înfloresc operațiile tipice pentru capitalismul speculativ, ceea ce explică, în parte, teribila expansivitate a IMM-urilor (a întreprinderilor mici și mijlocii) – majoritatea fiind create pe suportul unor afaceri speculative sau derivate din forme ale capitalismului speculativ. Perioada aceasta este, așadar, prin excelență perioada capitalismului speculativ, de la cel comercial (acum se amplifică, de pildă, afacerea zahărului infestat), până la cele monetare (afacerea creditelor preferențiale și imprudente ale Bancorex). Putem, de aceea, considera faza a doua, drept stadiu al capitalismului speculativ, însoțit, în fundal de forme ale capitalismului fiscal (exploatarea bugetului) și, într-o proporție mai restrânsă, de operații ale capitalismului de pradă (afacerea flotei comerciale continuă acum etc.) dar și de procese tipice pentru capitalismul de tip modern, apusean, bazat adică pe o raționalizare a economiei. Semnele capitalismului de tip apusean sunt datorate, probabil, echipei tehnocraților din partid și din jurul fostului premier Văcăroiu, incluzându-l pe acesta, evident. Însă nici capitalismul fiscal, nici cel prădalnic, nici cel de tip modern-apusean nu definesc intervalul în mod esențial, fiindcă ponderea lor era redusă în ansamblul operațiilor economice, al actelor economice și al politicilor economice. Ceea ce precumpănește acum este capitalismul speculativ. Acesta îmbracă, la suprafață, forma corupției, a devianței economice, ceea ce a condus la concepția că perioada Văcăroiu a fost perioada marii corupții. Capitalismul speculativ se afirmă la marginea societății și a economiei și hrănește ceea ce economiștii denumesc *economia subterană*. Ponderea acesteia a crescut mult în acest interval, însă sistemul economic rămâne esențial ferit de efecte de structurante majore, încât el își menține o anumită continuitate funcțională, adică este ferit de marile dezastre pe care i le aduce capitalismul de pradă. Cum însă guvernul Văcăroiu nu s-a putut atinge de cele două legi de fier ale deposedării oligarhice a României, legea 15/1990 și 58/1991, el nu poate fi socotit un guvern reformator de adâncime, ci unul al operațiilor defensive, de relativă protejare a economiei de efectele procesului de îmbogățire nemiloasă a noii clase, pe care l-a ținut oarecum sub control și l-a înlimitat relegându-l cadrelor capitalismului speculativ.

3. Adevărata eră a capitalismului politic cu efecte prădalnic-dezastruoase începe după 1996, când practic, odată cu guvernarea Ciorbea se dă



startul marilor acțiuni de structurare ale economiei, justificate de filosofia privatizării cu orice preț, în orice formă, dar mai ales prin lichidare și înstrăinare. Scandalul listelor întreprinderilor propuse pentru lichidare arată ce cumplit dezastru se pregătea economiei românești, în frunte cu industria. Am putea spune că tot ceea ce s-a întâmplat după 1996 se încadrează în ceea ce se numește *război economic*. Sunt lovite rând pe rând sectoare industriale întregi, întreprinderi-pivot, mari corporații naționale. Se deschide lupta împotriva capitalului autohton, împotriva corporațiilor, cum ar fi cazul celei din industria extractivă, care practic sunt lichidate pe mari segmente ale lor etc. Lichidarea, vânzarea (înstrăinarea) și destructurarea sunt cele trei procedee folosite acum de guvern și de FPS și toate au efecte devastatoare asupra întregii economii și a întregii societăți românești. Totul se aseamănă unui copleșitor cutremur, în urma căruia aproape nimic nu mai rămâne în picioare și nu mai este ca înainte. Nu mai este nimic de reorganizat, ci totul de reclădit, cu observația că puterile localnicilor care au suferit efectul cutremurului politico-economic sunt sleite, ei nu mai au nici resurse, nici energie pentru o reconstrucție, astfel că, de aici încolo, reconstrucția poate fi cedată străinilor. Ceea ce, eventual, va ieși de aici va fi un *capitalism colonial*, o țară vândută sau pur și simplu cedată pe gratis unui regim de tip colonial pentru o perioadă nedeterminată. Lăsată pradă marilor corporații transnaționale, România nu va mai putea să aibă un capital autohton și deci nici un capitalism național nici măcar atât cât au reușit liberalii Brătienilor în perioada interbelică.

### Societatea controlată ideologic

Straturile politice care ne-au dat oligarhia actuală au căutat, evident, și un *aparatus intelectual* dispus să servească legitimarea noului angrenaj, astfel că punerea în funcțiune a «circulației suprastructurale a elitelor politice» a declanșat automat și o circulație a «elitelor intelectuale» dispuse a intra în acest joc al «puterii celei noi». Aceste «elemente», la rândul lor, s-au extras, nu din toată «clasa intelectuală», ci, din anumite straturi ale ei, unele dinainte pregătite să intre în jocul puterii. Un strat a fost acela al vârfurilor vechilor organizații comuniste, de tipul UASCR-ului, mai ales al acelor vârfuri înclinare spre zeflema, «europenizând» pe sofale, în «iatacuri» bine protejate de ochiul supravegherii îngăduitoare a puterii de atunci, fără de credință în neam și în Dumnezeu, și cu atât mai puțin în rostul și destinul unei vocații; elemente consumeriste, snoabe, pasionate de whisky și cărți de stânga scrise în Occident. (Într-un asemenea mediu putea să fie acceptată și susținută acea penibilă însăilare dramatică jucată pe scenele teatrelor prin anii 96-97 și premiată printr-un premiu național spre rușinea teatrului românesc). Dintre aceștia s-au recrutat propagandiștii noii puteri, care-au avut grijă să edifice grabnic noile fabrici de ideocrați, numiți «analști politici», croiți după chipul și asemănarea maeștrilor lor, adică fără credințe adânci în vreo cauză, cu atât mai

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

puțin în neamul din care se trag, în Dumnezeu și în asceza vocației. Pregătiți să ironizeze orice, incapabili de sarcini mai înalte și de eforturi încordate în serviciul «cauzelor altruiste», această «nimenime» cu diplome a dovedit vrednicie și zel doar în eristică, în arta cinismului și în tehnica disoluției. Agenți ai sofismului ei nu s-au oprit nici de la abominabila înjurătură de neam, foile și discursul acestor «analști» duhnind de imprecății la adresa poporului român, a țaranului și a muncitorului din fabrici deopotrivă, dar și la adresa lui Eminescu și, Doamne, iartă-ne pe toți!, la adresa Dumnezeului înomenit. Însă nicăieri nu este mai jalnic portretizat chipul haitei ca în năpustirea, absolut inexplicabilă prin cruzimea abjecției, contra blândeii oițe din poemul apofatic «Miorița». O asemenea năpustire este un material psihiatric de incomparabilă relevanță pentru o posibilă nosologie a suferinței intelectuale de după 1989. Vom reproduce, în continuare, o poezie prezentată la concursul «Nicolae Labiș» și o alta citită în cenaclul universitar, da la Facultatea de Filologie.

La Concursul *Nicolae Labiș* s-a prezentat poezia *O noapte cu patria* de Mihail Gălățeanu. Iată:

*Ce țățe mortale ai tu, fă, patrie,  
Trase în milioane de exemplare  
Ce bani buni ai făcut la Stambul, fă, patrie,  
Cu turcaleți, arabi, libanezi și curzi  
În boscheți sau direct în picioare.  
O noapte cu tine, patrie  
E o noapte cu brijidbardo și claudiașifăr la un loc  
Bâga-mi-aș capu, gagico, pe sub zonele tale geo-termale  
C-ca-m-aș pe toate poienele tale, patrie ...  
Pișa-m-aș pe toate cuvintele mari  
Pe care lumea le păstrează doar pentru tine.*

La Cenaclul *Litere*, moderat de Mircea Cărtărescu, s-a prezentat *România*, de Marius Ianuș. Iată:

*Tu nici nu știi în ce raporturi o să fim, România,  
O să-și spun să borăști și o să borăști!  
Sunt atent cu tine, România,  
Îți introduc penisul meu lung și negru  
În gură, România.  
La sfârșit o să știi să câștigi România.  
Ai învățat să faci bani?*

***Mai poți să răspunzi, România?***

Acești «trepăduși» ai unei adevărate falange antinațională nu merită mai mult decât o simplă consemnare, atât cât să fie semnalată prezența lor ca fenomen gregar, printr-un mic paragraf într-o carte de «istoria murdăriei», în buna tradiție a sociologiei lui V. Pareto care cuprinde un studiu al «murdăriilor» ca deviații polarizate ale «reziduurilor persistenței agregatelor» și «ale integrității». Cam așa s-a procedat mereu. A. Comte i-a menționat pe câteva

pagini sub un “nume colectiv”, acela de “literatori” pentru a consemna patologia manifestării spirituale degradate în epoca modernă (cf. “Systeme de politique positive”). La fel a procedat Tocqueville. Ceva mai mult spațiu le-a acordat Eminescu în gazetărie (“Opere”, vol III, Ed. Univers enciclopedic, 1999). Vom respecta această tradiție și ne vom întoarce la fenomenul în care se ilustrează simptomatologia crizei internaționalismului românesc în perioada postbelică, adică într-o epocă în care în România triumfa cea mai cumplită internațională dintre cele cunoscute până astăzi: Internaționala comunistă sau kominternul. Acesta a ținut sub reprimare și sub amenințarea falsificării întreaga cultură română vreme de 50 de ani, și lucrarea malefică a acestei internaționale o vedem relansată după 1989 (“Enciclopedia reprimării”, 2000). Harta mentală a României ar urma să se preschimbe într-o hartă vidată de orice conținut simbolic, sufletesc, mitologic, eroic, poetic, legendar. Gărzile internaționaliste, bine poziționate în anumite *media*, au grijă să țină sub tir încrucișat orice persoană sau operă (faptă) insurecționară. Războiul dintre diversele forme de naționalism, de la cel rosetist la cel conservator sau ortodoxist, și internaționalismele hegemonice din spațiul românesc actual nu se explică atât dintr-o necesitate geopolitică europeană, cât dintr-un *primitivism* și o *agresivitate* cu totul aparte a celor care, în România, au ocupat pozițiile de reprezentare a spațiului românesc din aceste Internaționale, organizând, în acest sens, adevărate *lagăre ideocratice*, redute ideologice, turnuri de veghere din care țin sub cel mai crunt control mental (ideologic) spațiul de gândire și de simțire al întregii societăți românești. Tipul acesta de control primitiv, care folosește dictatul ideologic (cine nu-i cu noi e contra noastră), eticheta stigmatizantă, moartea civilă, atmosfera de teamă (teroarea ideologică difuză), culpabilizarea colectivă, amputarea spirituală etc., acest tip de control amintește totalitarismele împreunate, fascist și comunisto-bolșevic, ceea ce face din perioada actuală una de mare amenințare națională. Dacă îți mărturisești credința creștină ești fundamentalist, dacă mărturisești un crez național ești “național-comunist”, dacă respingi etnocratismul maghiar, nu maghiarii, Doamne ferește!, ești antieuropean și antidemocrat. Dacă îndrăznești să identifiți în solidaritatea abisală a românilor cu motivul și cu “eroul liric” al poemului apofatic, “Miorița”, un semn de apartenență spirituală vei fi întâmpinat cu o furie patologică, fiindcă acest tip de furie este cu totul neexplicabilă în ordinea cotidianului. Miorița nu amenință pe nimeni, dar propagă o morală a triumfului prin nonviolență ceea ce probabil explică reacția celui care, purtat de o bizară furie contra «mioriței» și a spiritualității românești, a fost ales de către partidele Convenției să cerceteze dosarele fostei securități. El este, în «ochii» Convenției, exponentul noii morale politice contra vechii «imoralități» politice.

Mileniul se încheie, iată, într-o asurzitoare rostogolire a acestui uriaș val de teroare a murdăriilor (*immondices*), un adevărat *furor barbaricum*. Epoca a fost dominată de spiritul anarhic al celor trei internaționale: kominternistă, hitleristă și “neokominternist-globalistă” actuală, care au avut toate două trăsături comune: atitudine anticristică și antinațională. Ura «neokominterniștilor» contra

## Zece ani de regim oligarhic în România

---

poporului român și a spiritualității sale, dezvăluind un incredibil imbold rasial la temelia conduitei acestor «europeniști», dimpreună cu o patologică furie anticreștină dezvăluie în compoziția mentală a multor asemenea noi internaționaliști o sinteză între kominternism și hitlerism.

Ura de clasă și ura de rasă se întâlnesc în aceeași *formula mentis* cu ura împotriva lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, și toate acestea în numele unei filosofii deja ratate a globalismului omogenizant și a unui *europenism antieuropean*. Aceștia vor o Europă fără neamuri, fără Iisus Hristos și, evident, fără Biserici și state naționale.

Este evident că avem de-a face cu un nou val de anarhie și acesta a fost ales de segmentele oligarhic-internaționaliste ale noilor partide spre a-și extrage agenții și a-i mobiliza în serviciul noii propagande oligarhice.

### Bibliografie

- I. Bădescu, **Reforma oligarhică versus calea corporativă**, București, 1995,  
I. Bădescu, **Istoria sociologiei**, Galați. Ed. Porto Franco, 1995 și în **Teorii contemporane**, cu D. Dungaciu și R. Baltasiu, Partea a VII-a  
I. Bădescu, D. Dungaciu, **Sociologia și geopolitica frontierei**, Ed. Floare Albastră, Buc, 1995  
T. B. Bottomore, **Elites et societate**, Stoke, 1964  
T. Brăileanu, **Sociologia și arta guvernării**, 1940 și **Politica** (cap. Corupția), Cernăuți, 1928  
T. Brăileanu, **Legea degradării elitelor**, în *Însemnări sociologice*, an II nr 10, p 26  
M. Eminescu, **Opere**, vol III, Ed. Univers enciclopedic, Buc, 1999.  
A. Etzioni, **The Active Society**, London, The Free Press, 1971,  
Ortega y Gasset, **La revolte de masses**, Paris 1937  
G. Mosca, **Elementi di scienza politica și Histor des doctrines politiques**, Paris Payot, 1936  
V. Pareto, **Traite de sociologie generale** Paris Payot, 1919

# Romanian Transition Economy as a Weakly Structured System

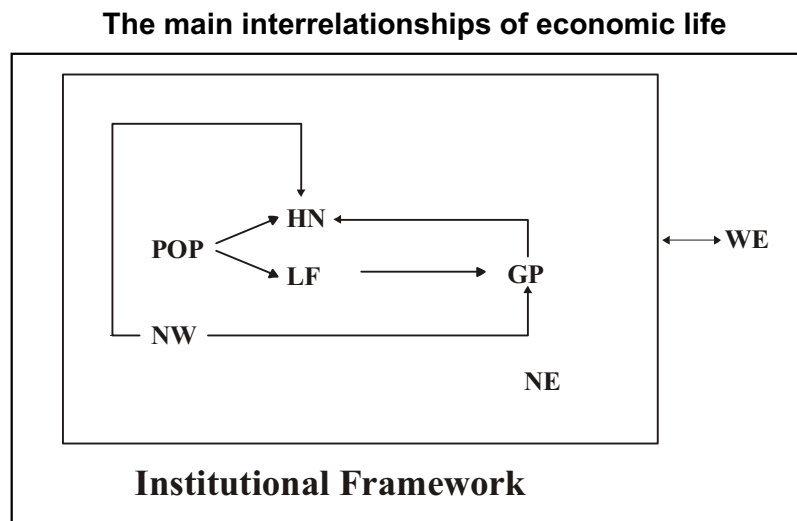
The most difficult problems during the process of Romania's integration in the European Union come from the deficit of its economic performance in comparison with the member - countries. This deficit has a double source – institutional, and technological. The former – on which I shall insist in the present book – emerges from the status of the Romanian economy as a weakly structured system.

## A. Conceptual Approach

1) To define the concept used in the title of this chapter, some explanations are necessary.

1.1) The economic system is understood in its institutional sense, i.e. "From the richest to the poorest, every nation faces the same economic dilemma: how to satisfy people's unlimited wants with its limited economic resources. Each society must decide which products and services to produce, how to produce them, and for whom to produce them; in other words, it must establish an economic system. Basically, an economic system is a set of what, how, and for whom to produce" (Rohlf, p.34). A schematic representation of the main interrelationships of economic life is depicted below:

Figure no. 1



## Romanian transition economy

---

where: POP - population; HN - human needs; LF - labour force; GP - production of goods and services; NW - national wealth; WE - world economy; NE - national economy. The population has a double role by providing labour force and motivating production of goods and services through demand. The production is simultaneously dependent on national wealth (machines and equipment, infrastructures, natural resources, informational stock). Each national economy interacts with the others by commercial, capital and cultural informational flows. These complex connections are mediated by a very diversified network of economic institutions (rules and organisations that allow and influence human relationships in regard to production, distribution, circulation and utilisation of goods and services).

1.2) The economic theory approached this problem in different ways. For instance, the classical economics, as well as the neo-classical, insisted especially on the natural deductions from an initial set of behavioural assumptions regarding the private property, free market mechanisms, and perfect competition (therefore, regarding a given institutional framework). Other economic doctrines - Marxism, historical school, institutional and neo-institutional economics - extended the analysis to the causes and ways the economic system has evolved as an institutional framework.

Concerning this question, North notices: "By applying neo-classical theory to history, economic historians were able to focus upon choices and constraints, which were certainly all of the good. That is, we could look at what the constraints were that defined and limited the set of choices of human beings. The constraints, however, were not imposed by the limitations of human organisation, but only those of technology and income. And even technology, at least in the neo-classical framework, was always an exogenous factor and thus never really fit into the theory... The exception was the work of Karl Marx, who attempted to integrate technological change with institutional change. Marx's early elaboration of the productive forces (by which he usually **meant** the state of technology) with the relations of production (by which he **meant** aspects of human organisation and particularly property rights) was a pioneering effort to integrate the limits and constraints of the technology with those of human organisation" (North, p.132). For the historical school [Roscher, Hildebrand, Schmoller, Brentano, Bücher, Sombart] the empirical research has had priority. The institutional economics [Veblen, Commons, Mitchell, Clark, Hobson] concentrated on the real economic phenomenon as well, but at the same time it emphasised the concept of the transaction. The neo-institutional economics [Coase, Knight, North, Williamson, Buchanan, Tullock, Wallis] has consequently deepened this vision. Despite its limits (mentioned by Williamson, p.390-393), the institutional approach remains a non-substitutable methodological tool for any investigation of the economic system.

2) The present analysis interprets the institutional framework in the widest possible sense: legislation, organisations, contracts, standards, fiscal and

monetary systems, behaviour of the economic agents (households, firms, public authorities), channels and means of communication among them; traditions, beliefs, customs, codes of conduct, attitudes, values, taboos, and so on. Their common feature from the point of view discussed here is the fact that they mediate and influence human relations involved in the production, distribution, circulation and utilisation of goods and services, i.e. the structure of human interactions (North, p.25). The institutional framework can be examined from different perspectives, of which three seem to be essential.

2.1) First, it is necessary to identify the most significant institutional attributes of economic life. The sociologic and economic literature introduced many classifications of these attributes. I consider particularly relevant the conceptualisation resulted from the comparative analysis of the 20-th century's economic systems, developed during its last decades (Eckstein, Montias, Buck, Gardner, Schnitzer, Gregory and Stuart, Baumol and Blinder, Stiglitz). "Economic systems are **multidimensional**, a feature that can be conveniently formalised in the following manner:

$$ES = f(A_1, A_2, \dots, A_n)$$

We shall focus on four general (and often overlapping) attributes (n=4) that are critical in differentiating economic systems:

1. Organisation of decision: making arrangements
2. Mechanisms for the provision of information and for co-ordination: market and plan
3. Property rights: control and income
4. Mechanisms for setting goals and for inducing people to act: incentives.

These four characteristics have been chosen because we expect economic systems to differ among them. They have also been chosen because they affect economic outcomes. We do not list features that are relatively uniform across systems - for example, the organisation of production in factory units" (Gregory and Stuart, p. 16-17).

The main alternative options available for each attribute are represented in the following figure (Gregory and Stuart, p. 23).

The main economic systems, as well as their possible combinations, were defined on the basis of this matrix. A wide literature is dedicated to the peculiarities of a given system in various countries.

For our discussion, it would be useful to operate within a simplified scheme of the institutional framework components. The nature of the economic system (in institutional approach) depends first of all on:

- a) the configuration of the property rights (as "socially enforced right to select uses of an economic good", Alchian, p.594);
- b) the rules referring to human interaction, including the organisations resulted from them or created on their basis;
- c) the size and ways of the public authorities' discretionary intervention in economic life.

## Romanian transition economy

Figure no. 2

### Attributes of the economic system

Attribute	Option
Organisation of decision making	Centralisation Mixed Decentralisation
Provision of information and co-ordination	Market Mixed Plan
Property rights	Private Co-operative Mixed Public
Incentive system	Moral Mixed Material

2.2) The institutional framework is differentiated by the degree of specification of its main components:

- a) the components can be clearly and non-contradictorily defined;
- b) or, on the contrary, they can be ambiguously defined; within this category falls also the non-institutionalised part of human interactions (that is the interactions for which it is impossible to distinguish certain repetitive rules).

2.3) From a social viewpoint, the institutional framework of an economy can be formally or informally validated. The formal segment is expressed by the rules (including rights and obligations) enforced officially by public authorities (central or local) or derived from them and the organisations functioning in accordance to these rules. Informal institutions - rules, behaviours, coalitions and so on - are not a result (direct or indirect) of the state's activity; they reflect historical traditions in the respective community, its experience and spirituality (in the largest sense, including religion etc.).

In both formal and informal cases, it is necessary to take also into account the strength (power) of the involved institutions, that is their social acceptability and their effectiveness. The strength factor depends on the level at which the corresponding institutions are assimilated by the people and are supported through credible enforcement. From this point of view, it is reasonable to differentiate between hard institutions (generally applied) and soft ones (only occasionally observed). For the definition of the economic system, this classification is relevant in the case of formal institutions; soft informal institutions can be considered as non-functional and non-existent in practice.

The formal and informal institutions permanently interact; they are partially compatible, partially not, and a mutual influence exists between them. Social



## Emilian DOBRESCU

---

psychology and institutional research have identified some interesting features of this dynamic interaction:

- the informal institutions are characterised by a strong sluggishness; the formal ones are more flexible as a result of their dependence on state's activity (marked by political circumstances); "creating a system of effective enforcement and moral constraints on behaviour is a long, slow process that requires time to develop if it is to evolve" (North, p. 60);

- when formal institutions contradict the informal ones (especially under conditions of soft strength of the former), the latter becomes dominant.

Therefore, from the point of view of social validation, the institutional framework can be:

- a) formal hard (including here compatible formal - informal institutions, too);
  - b) formal soft (including here contradictory formal-informal institutions, too);
- and
- c) informal.

3) Summarising the given considerations, we obtain a simplified representation of the economic system as an institutional framework of human interactions referring to production, distribution, circulation and utilisation of the goods and services:

**Figure no. 3**

**The institutional framework**

Main Components (C)	Specification degree (S)	Social validation (V)
Property rights (C1)	Clearly and non-contradictorily defined (S1)	Formal hard (V1)
Rules of human interactions (C2)	Ambiguously defined (including undefined zone, too) (S2)	Formal soft (V2) Informal (V3)
Size and ways of the discretionary intervention of the public authorities in the economic life (C3)		

4) Starting from this scheme, it is easy to outline two types of economic systems.

4.1) The first is characterised by a highly expected stability, corresponding to the following combination of the mentioned features:

[I.1] [C1, C2, C3]; S1; [V1, V3]

This can be defined as a structured economy.



There are already some attempts in this direction (Pasti; Croitoru, Doltu, and Tarhoaca).

Until now, in my works, I couldn't allow myself but a very narrow field of investigation, which is trying to highlight the macroeconomic implications of the institutionally weak structure of the economy, significant for modelling activity; besides, my attention was naturally concentrated on the recent evolution.

1. It is worth noticing that some symptoms of a weakly structured economy in Romania were identifiable even during the final stage of the socialist regime.

1.1. For instance, during the 1980's, the institutional distribution of the decisional attributions concerning the state ownership (among Planning Committee, ministries, holdings, and enterprises, banking system, local authorities) became more and more unstable and diffuse. In addition, the Communist Party organisations obtained (legally or implicitly) a large competence to interfere into economic decisions. Extending redundancies, contradictions, non-operational, and equivocal stipulations perverted the legislation.

1.2. In order to solve their own problems (even partially), the managers, local authorities, and people began to ignore or just to infringe the laws, the Plan regulations. Simultaneously with the dissolution of the official system of resources allocation, another informal one emerged spontaneously. Consequently, the effectiveness of the command mechanism deteriorated rapidly; the most striking expression of this tendency was the increasing discrepancy between the planned indicators and the achieved ones. Despite the restrictions, the underground economy expanded.

In other words, from the institutional perspective (discussed here), the Romanian economy became weakly structured before 1989; obviously, in the specific manner imposed by the dominant totalitarian regime.

2. The institutionally weak structure of the economy persisted during the transition to free market mechanisms, but under substantially modified forms.

2.1. The following essential features can reveal the ambiguous definition of the main components of the economic system.

2.1.1. The property (ownership) rights, for a large share of the national wealth, are still uncertain. We may include in this category the following assets:

a) The real estate (belonging still to the public sector) which is aimed to be privatised (through sale or restitution);

b) The state-owned firms (envisaged to stay as such) for which the ownership rights distribution is not specified or is confusing;

c) The enterprises that have been privatised through vouchers or using the MEBO method (insiders privatisation), which have a non-active shareholder portfolio;

d) A lot of assets are blocked, subject to commercial litigation.

## Romanian transition economy

---

2.1.2. The free market mechanisms have been implemented step by step, remaining incomplete for a more or less long period. Besides, these gradual changes, which took place under two-three (or more) successive political powers - generated non-coherence and even contradictions among the norms, which, are frequently changed. Obviously, some of the market rules are clearly institutionalised. However, their incidence is restricted and interferes with the rest (old or new but inconsistently defined) of regulations.

2.1.3. The discretionary state intervention is influenced by:

- a) an insufficient experience of the emerging democratic regime;
- b) a different incentive for the political parties in implementing effective market mechanisms;
- c) the weaknesses of the political elite, affected by corruption and characterised, to a large extent, by managerial dilettantism.

If the withdrawal of the state from the social-political life can take place quickly (even suddenly), this process is much slower within the economy. Consequently, during a significant period of time, the authorities' intervention in the economic life is still widespread; it is also biased towards supporting the influence of short-term interests of the political parties in power.

2.2. The social validation is also mixed. There are, of course, some institutional components benefiting from a remarkable effectiveness. Most of them, however, are relatively soft because of two main circumstances:

- a) the new rules cannot be instantaneously assimilated by the population and economic agents, this process having to surpass many obstacles (understanding, learning, defeating prejudices, acceptance);
- b) the power (financial control administration, justice, police, etc.) is not able to enforce the law. On the other hand, the economic activity is taking place – on a larger and larger basis – on the informal side of the society.

3. The fact that the Romanian economy was a weakly structured institutional system during either 1980-s or 1990-s confers to its evolution in these two decades some common features (more or less visible). For instance, the absence of a clearly defined and stable mechanism of resources allocation induced in both intervals a deterioration of the efficiency of production factors. During the whole period, the informal part of the economic life got a significant role.

At the same time, there are essential differences between the 1980-s and 1990-s. During the former period the weakly structured character of the economy was grafted on the disintegrating command system, whilst during the latter, it interferes with the reforms implementing market mechanisms. The following discussion will be dedicated to this second period.

**C. Behavioural Features and Their Consequences**

1. The most important tendency was represented by the development of pro-market behaviours. The private property feeling – inhibited or even repressed under the totalitarian regime – vigorously reborn. More and more, the personal income became the dominant motivation for the participation of the people in the economic activity. The egalitarian vision on distribution is little by little replaced by the social acceptance of wealth differentiation; certain repulsion for this phenomenon is still present, when it is associated with the perception of unfair accumulation. A great part of the society, especially young people, launched out in business: hundreds thousands of small and medium sized enterprises have been registered. After the initial shock of liberalisation, the households and firms, step by step, adapted to free prices, variable interest and exchange rates, competition. The risk aversion diminishes. All these changes favour the transforming reforms. However, they interact with some institutional factors, which limit or only disturb the pro-market evolutions.

2. Due to the persistent uncertainty of the economic environment, the behaviour of households and firms is characterised by the short-run adaptive expectations. Long-run decisions are usually put off. As a result, the saving-investment propensity remains low.

3. The stress produced by inflation is strong. Such a perception is understandable: the largest part of population experienced only the administered prices system, which was inflexible enough; during this system, the money illusion was persistent. Consequently, the hyperinflation of the first transition years represented a real thunderbolt for the households and firms. It determined a drastic reduction of the real income, doubled by a large (and perceived as inequitable) wealth redistribution. In addition, this phenomenon did not prove to be temporary. There are many consequences, from which some seem to have major implications.

3.1. There is a continuous and strong upward pressure on the nominal income. The households (by increasing revenues from labour and other sources) and the firms (by forcing the prices) try to compensate effective (past) and potential (future) inflation losses. The expected income becomes also a leading macroeconomic indicator.

3.2. As a reaction to this inflationary pressure, the propensity of the Central Bank for restrictive monetary policy increases. The ratio between broad money and nominal gross domestic product decreased in latest years, representing now only 20-22%, significantly below its traditional value (40-50%).

Moreover, an important share of the available money supply does not reach the productive sector, covering the budget deficits at high interests or pressing on the exchange rate of national currency. The real economy is strongly de-capitalised.

3.3. The normal outcome of the inflation stress (enforced by frequent devaluation of the national currency) was the “dollarisation” of the Romanian

## Romanian transition economy

---

economy, through increases either in the foreign currency bank deposits or in the currency outside the banking system.

4. Despite the progressive extension of the pro-market behaviours, the nostalgia of state protection is still robust. It is translated into a vigorous pressure on the social budget expenditures. There are also forms of latent or outspoken opposition to opening the economy. The lobby for the preservation of soft budget constraints (involving budget subsidies, bank loans that can be transferred afterwards to the public debt) is persistent, using very diversified tools (from strikes and mass media campaigns to more or less masked corruption methods). All these tend to increase the level of taxation beyond the bearable limit for a fragile economy, aggravating the de-capitalisation. Therefore, the ratio of the general consolidated budget expenditures to marketable GDP (officially registered minus self-consumption production) grew from 41% in 1989 to 52% in 1998.

5. The inconsistency of the state intervention is revealed by frequent changes of economic legislation, by “stop and go” transforming reforms, by the low predictability of macroeconomic policies. It is accompanied by an excessive increase in the transaction costs and in the risk premium within domestic business. On the other hand, the external credibility is low, making difficult and very expensive any access to foreign financial resources.

6. The incomplete functioning of market mechanisms and, especially, the ambiguity of the property rights considerably limit the profit maximising behaviour of economic agents. The de-capitalisation of the Romanian economy has a similar effect.

6.1. A microeconomic analysis reveals four groupings.

a) The main goal for a great part of the state-owned and recently privatised firms is usually to prevent the inflationary erosion of wages, or to maintain the employment pool at the existing level. There is an important so called “virtual economy”, in which I include either enterprises with negative added value (like Gaddy and Ickes) or the firms creating insufficient added value to cover at least the difference between the net wages and unemployment benefit. This group represented several years ago 9-12% of the global employment. Its share probably diminished meantime.

b) A precarious position on the market, as well as the prolonged adversity of the economic environment in which they acted, led the majority of small firms to orient to a subsistence income or to a slightly higher one. A lot of personal and family firms find themselves in this situation – especially those actives in trade, services, small industries, and agriculture (including traditional peasant households). The share of this “subsistence economy” in the global employment is 35-40%. A large part of its production (first of all in rural localities) is used for self-consumption (which reaches almost 25% of the gross domestic product).

c) Many economic agents could not comply with a maximising type of behaviour even in the case when their management would be oriented to such

an objective. They dispose of technical and human premises for an efficient market functioning, but their potential profitability is excessively affected by the shortages in the working capital and by the relatively high tax levels. The two already mentioned groupings ("virtual" and "subsistence") are also influenced by these circumstances. But in the case of the third segment, the mentioned influence leads to a significant reduction in the real output of economy. These "inhibited viable enterprises" cover probably 35-30% of the global employment.

d) The last grouping includes relatively profitable and financially consolidated firms. The share of this "market competitive sector" in the overall employment is only 21-18 %. Even in this case, one may notice a strong incentive to increase profits through price increases or using public sector redistribution schemes, not through a quantitative or qualitative growth in real output. Some genuine performers exist, of course, but they are not representative for the overall stance.

6.2. Due to its institutionally weak structure, the present Romanian economy is characterised by a high frequency of all three forms of inefficiency: allocative, productive, and X. As a result, the global output is lower than the level obtainable (with the same production factors) under conditions of a structured system. The difference will be named "institutional gap". As long as the transforming reforms are not finished, this gap will persist.

6.3. The absence (for a large part of producers) of a maximising profit behaviour stimulates the moral hazard, which is associated with the arrears practice (which became chronic) either in inter-enterprises contracts (Clifton and Khan, Begg and Portes, Daianu) or to banking system and state budget.

7. The other major specific feature of the functioning of the Romanian economy is the presence – as a quasi-normal component – of a considerable non-accounted segment. In order to define the latter, there are plenty of suggestions in the economic literature (Adair, Alessandrini and Dallago, Chadeau and Roy, Eck and Kazemier, Feige, Flood and Klevmarken, Gaertner and Wenning, Pestieau, Smith, Tanzi). I find the term non-accounted economy as being the most appropriate, because it includes not only fiscal evasion or production of forbidden (illegal) goods and services, but also the economic activities that are omitted from the statistics due to methodological or technical reasons.

On the other hand, the weakly structured economy is characterised by a fuzzy borderline between the accounted (officially registered) share and the informal complement (not included in the national accounts). Many firms are simultaneously involved in both segments.

8. The global effect of the behavioural features presented above is the under-optimal functioning of the economy. This is not necessarily synonymous with a permanent stagnation or reduction in the real gross domestic product. **GDP** can register in certain periods some increases, but insufficient to counteract the persistent "institutional gap".

The weakly structured economy does not mean the absence of market behaviours. These are present, even tend to extend. But they are not

## Romanian transition economy

---

generalised and consolidated, being forced to act in a distorted institutional environment; consequently, they do not dominate the process of resources allocation.

### **D. Some Macroeconomic Problems**

At this stage, there exist premises (empirical studies, methodological research, and econometric analyses) for an interpretation of the Romanian realities in macroeconomic terms. I will examine the following problems: aggregate demand, aggregate supply, employment, money market, IS-LM model. In this section the accent will be put on the conceptual framework.

#### **D1. Aggregate Demand**

As I already emphasised, the Romanian economy - despite its features as a weakly structured system - develops towards market patterns. One of the clearest expressions of this evolution is represented by the growing role of demand.

In nominal terms, demand depends - first of all - on total income, which approximates the gross domestic product in current prices. The experience and sociologic research show that trade-unions, employer-organisations, firms, government, in one word all the economic agents establish their own targets in this field. As I already mentioned, they mobilise with this purpose all the available tools. The probability of the expected nominal income to be reached is, therefore, very high. I compared, during the last 8-9 years, the forecasts - formulated by government agencies, Central Bank, trade-unions, economic publications, and expert groups - with statistically registered data for inflation, interest rate, budget deficit, nominal gross domestic product, export and import, foreign capital inflows, and exchange rate. It seems relevant that the predictions concerning nominal gross domestic product systematically proved to be the closest to reality. Such a result cannot be accidental. This is why the total expected income have such an essential role in the determination of nominal demand. The interest rate is also significant, but with an obvious opposite influence.

In real terms, the effect of inflation has to be added.

The following relationship must be retained:

$$[I.3] \quad \mathbf{AD} = f(\text{EXGDP}, \text{PGDP}, \text{IR})$$

(+)(-) (-)

where: **AD** - aggregate demand, constant prices; EXGDP – total of expected income, equal to the gross domestic product, current prices; PGDP - current gross domestic product deflator, as a synthetic indicator of prices' level; IR – nominal interest rate. The influence (positive or negative) is mentioned in parentheses.

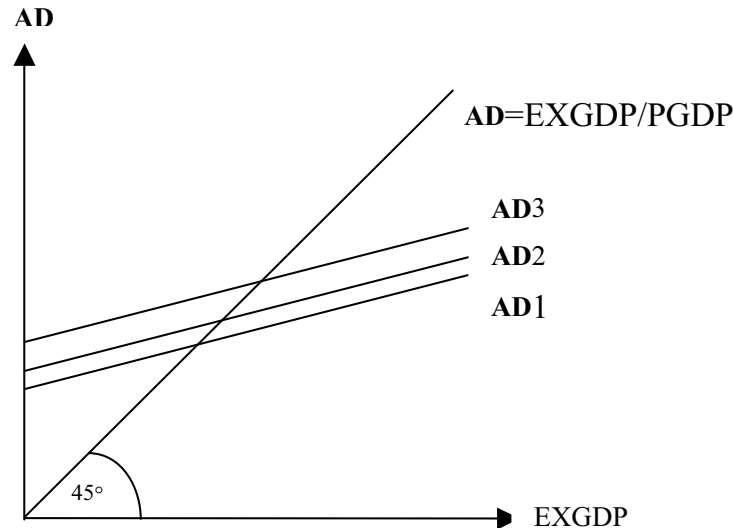


## Emilian DOBRESCU

The relationship 1.3 is valid only “in the last instance”. Its econometric modelling must resort to more complicated (and sometimes apparently different) formulas; but, finally, all these can be converted - as we shall see - to the above stated equation.

The Graph SRAD shows the configuration of the short-run aggregate demand.

**Graph SRAD**



### **D2. Aggregate Supply**

1. I tried for a long time to find an acceptable neo-classical Cobb-Douglas production function. A lot of variants were tested. These variants combined different assumptions regarding:

- a) the type of returns to scale (whether constant or variable);
- b) whether a global qualitative factor is to be taken into account, or the qualitative factor is composed by two sub-components: one representing the technological progress and another sub-component, which gathers all the rest of potential causes;
- c) the type of statistical series that were used: values as such (output and fixed assets at constant prices, trillion ROL, and employment, million person); annual indices; annual rates; indices against 1980.

In all the cases, the global qualitative factor (including or not the technological sub-component) was negative. In my opinion, this persistent result reveals the so-called “institutional gap” (YIN), which characterises a weakly structured economy. The determination of the YIN level remains an open question. For its solution, it would be necessary to evaluate the performance of the existing production factors under the hypothesis that the market mechanisms are already functional. How could we do it? This is uncertain for the moment.

## Romanian transition economy

---

2. As a consequence, the short and medium-run explanatory variables have been looked for. In this context, regarding aggregate supply, two essential features have to be emphasised.

2.1. The first refers to the de-capitalisation of the Romanian economy. Due to this circumstance, the capability of operators to react to demand's signals depends in a large extent on their accessibility to the money resources, necessary as a working capital. The tested econometric relationships, based exclusively on this variable, revealed its influence (really important) on output, but also the presence of other explanatory factors.

2.2. Despite my efforts, these factors could not be relevantly identified, at least until now. Consequently, I was forced to use the aggregate demand as such, being conscious of the disputability of this solution. There are, nevertheless, some arguments to sustain it. On short and medium-run, the Romanian economy has the features of an economy with real demand-determined output. As it is well known, many branches are characterised by low production capacity utilisation, concomitantly with a large unemployment. We must not neglect, of course, the propensity of many firms to ignore the market's signals; this phenomenon, however, cannot predetermine the configuration of the aggregate supply as such, which remains decisively dependent on demand.

Right from the start, it is necessary to underline that only the demand in real terms appears to be a determining supply factor; this peculiarity explains the large influence of exports on output. A simple increase of the domestic nominal demand – as long as the Romanian economy remains a weakly structured system – does not stimulate the output due to its inflationary effects (I shall come back to this question).

3. Therefore, the short and medium-run aggregate supply (SRAS) takes a specific configuration:

$$[1.4] \text{ GDP} = f(\text{AD}, \text{MBP}) \quad (+) (+)$$

in which: **GDP** – gross domestic product, constant prices; **AD** – aggregate demand, constant prices; **MBP** - real money balances of producers.

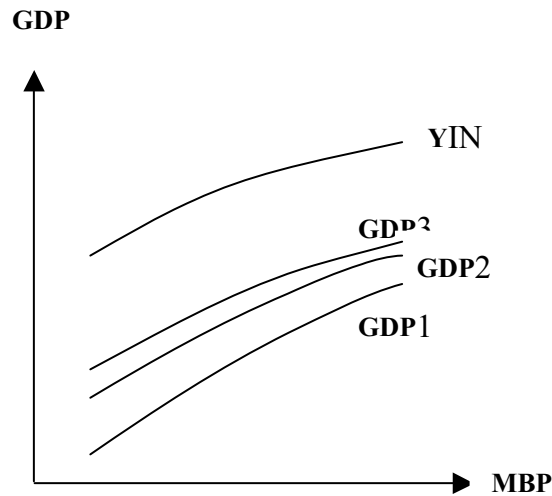
In this case too, the econometric analysis should use again specific solutions, depending on the available statistical series. Although formally different, the chosen solutions reflect, essentially, the same type of relationship. Schematically, it is drafted in Graph SRAS.

The differences between **YIN** and **GDP1**, **GDP2**, **GDP3** evaluate the institutional gap. We can also interpret them as possible temporal levels. This means that, in each moment, the output can grow, stagnate or regress, depending on the policy mix and the conjuncture factors. But, even under eventually favourable evolution, the growth is inherently restricted by the institutional gap.

A long-run aggregate supply (LRAS) can not be defined because its existence supposes a structured market mechanism, whilst the Romanian

economy is still a weakly structured one. Consequently, we cannot talk about a standard “potential output”.

Graph SRAS



### D3. Employment

1. The employment is connected with the aggregate supply. A certain “Okun’s law type dependence” seems to be present:

$$[1.5] \text{ dru} = f(\mathbf{y})$$

(-)

where:  $\text{dru}$  – variation of the rate of unemployment and  $\mathbf{y}$  – rate of the gross domestic product, constant prices ( $\mathbf{y} = (\text{GDP}/\text{GDP}(-1)-1)$ ). [1.5] is conceived as a simple statistical relationship, and not as an authentic “Okun’s law”, which involves the existence of a potential output (in a standard interpretation).

The absence (in a large part of the firms) of the maximising profit behaviour makes the neo-classical determination of wage (by the marginal productivity) non-usable. This does not mean a lack of any link between the real labour income and labour productivity. On the contrary, the efficiency wage model proved consistent, at least in the following function of the labour productivity:

$$[1.6] \text{ LP} = f((\mathbf{K}), (\mathbf{W}/\text{CPI}))$$

(+) (+)

where:  $\text{LP}$  – labour productivity (gross domestic product per employed person) 1990 prices,  $\mathbf{K}$  – fixed assets 1990 prices,  $\mathbf{W}$  - nominal labour income per employed person, and  $\text{CPI}$  – consumer price index.

This relationship is not a proper production function. The identity  $\text{E} \cdot \text{LP} = \text{GDP}$  (in which  $\text{E}$  is employment) remains, of course, valid. But the real output

## Romanian transition economy

complies to SRAS curve. In other words, the function [I.6] is more relevant for explaining the trade-off between employment, labour, income and inflation.

2. This above statement is acceptable only under certain conditions.

a) The Romanian society is characterised by a very high “unemployment aversion”. This is revealed not only by an intense trade-union activity and frequent spontaneous strikes. In relation to the employment problems, the political parties are also particularly careful. It is interesting to note that even the employers-organisations have a similar attitude. Of course, the “unemployment aversion” is not a Romanian “patent”: however, its intensity seems to be special (in any case much more accentuated than in other transition countries).

On the other hand, the “overstaffing propensity” (coming from the centrally planned economy) persists first of all in the state sector; but, it is present in the private one, as well, at quite an extent.

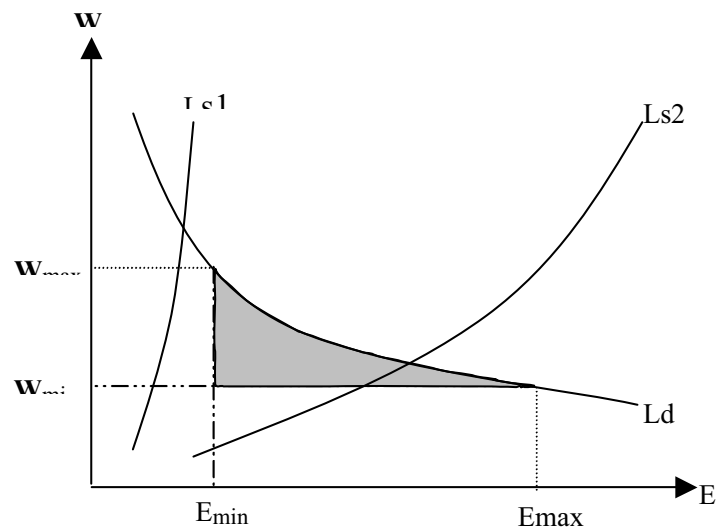
With these assumptions, it seems normal to accept that the unemployment rate cannot exceed a certain ceiling.

b) At the same time, a minimum wage is legally established.

c) The money balances of producers – regardless their market behaviour (maximising or non-maximising profit) - limit their possibilities to hire paid employees. In principle, we may admit that for a given output and the corresponding money balances of producers, the amount  $W^*E$  is relatively constant.

3. The above considerations are sketched in Graph Ld – Ls.

**Graph Ld-Ls**



The curve Ld describes the labour demand for a given real gross domestic product.  $E_{max}$  corresponds to the maximum (socially bearable) rate of unemployment; its intersection with Ld generates an implicit maximum wage. Symmetrically, the intersection of  $W_{min}$  with Ld generates an implicit maximum

employment ( $E_{max}$ ); in other words, there is also a minimum economically bearable rate of unemployment.

The grey area circumscribes the “negotiable zone”. The labour supply curves crossing this area (as  $Ls_2$ ) are feasible; on the contrary, those, which are outside it, are not possible (for instance  $Ls_1$  from the social viewpoint).

This interpretation may not be connected to the NAIRU theory because, as I already mentioned, the same potential output in standard acceptance is not identifiable.

#### **D4. Money Market**

1. The money market is also characterised by some specific features. We shall begin this analysis with money supply problems ( $M_s$ ).

1.1. The practice confirms the plausibility of considering the monetary base ( $M_0$ ) as exogenous: it includes currency outside the banking system, vault cash and commercial banks reserves with National Bank of Romania. This aggregate is under the control of the Central Bank.

Concerning other monetary aggregates, the broad money ( $M_2$ ) seems to be the most relevant for the actual state of the Romanian economy. It comprises: currency outside the banking system, demand deposits of economic agents, households deposits, time and restricted deposits, foreign currency deposits of residents (evaluated at the Central Bank exchange rate).

Regarding the money multiplier ( $mm = M_2/M_0$ ), in the short-run, the most influential factor seems to be the reserve requirements ratio ( $rr$ ). The following relationship is consistent:

$$[I.7] \quad mm = f(mm(-1), rr) \\ \quad \quad \quad (+) \quad (-)$$

1.2. The money supply is also affected by the so-called disturbing form of the “dollarization”. This differs from the usual interpretation, and which consists in the share (in broad money) of the foreign currency deposits of residents, evaluated at the Central Bank exchange rate.

The disturbing form of “dollarization” refers to:

- utilisation (explicit or implicit) of the foreign currency deposits in domestic transactions at exchange rates higher than that of the Central Bank;
- undertaking domestic transactions using foreign currency that exist (at households and some firms) outside the banking system.

The main peculiarity of this segment of money supply consists in its slower velocity compared to the velocity of the official broad money. This seems natural, taking into account the transactions (more or less legal) performed using this category of money. In broad money equivalent, the disturbing form of “dollarization” ( $Z$ ), can be defined by:

$$[I.8] \quad Z = (H_1*(ER^* - ER) + H_2*ER^*)*h$$

## Romanian transition economy

---

where: H1 - foreign currency deposits of residents in the banking system, in USD; ER\* - the effectively used (explicitly or implicitly) exchange rate for domestic transactions, ROL per USD (it assumes that ER\* > ER); ER - the exchange rate of the Central Bank, in ROL per USD, by which the foreign currency deposits of residents are evaluated within M2; H2 - the amount of foreign currency held by firms and households outside the banking system and used for carrying out domestic transactions, in USD. The coefficient h brings the velocity of the disturbing form of "dollarization" equal to that of the broad money (it assumes  $h < 1$ ); my econometric analysis indicated 0.925917 for h.

A certain similar phenomenon is also present in the traditional free market economies. In the case of transition, however, the disturbing form of "dollarization" is more pregnant and, besides it, fluctuates (inducing supplementary complications for the monetary policy).

1.3. Consequently, the money supply could be approximated by the sum

$$[I.9] \quad M_s = M_2 + Z$$

2. The money demand (Md) has also some peculiarities.

2.1. Its standard dependencies on real gross domestic product (+), prices' level (+), and interest rate (-) are valid.

2.2. Two other special circumstances must be taken into consideration.

a) The first refers to the non-accounted economy, which is also large and variable. Obviously, its transactions (noted UND in GDP equivalent) increase the money demand.

b) The second refers to the barter operations and, especially, to the arrears (in the largest sense), which became chronic. Their volume (A) can be transformed into broad money equivalent (N) as well. It represents the required extra amount of M2 (therefore a monetary injection), which should be pumped into economy in order to eliminate instantly the arrears and the barter operations. Consequently,

$$[I.10] \quad N = A * m$$

in which m is a scaling coefficient. It is assumed that  $m < 1$ . Usually, in the banking estimations, this coefficient varies between 0.2 and 0.35. My econometric analysis places it nearer to the minimum limit (0.222464).

The interpretation of N seems to be ambiguous. It can be considered as a money substitute, in which case it expands the money supply (in my previous studies, this interpretation has been underlined). From a certain point of view, N can also be examined on the money demand side, as a diminishing factor (the following relationships will illustrate such an approach). The implications on macroeconomic equilibrium are similar.

2.3. In order to quantify these considerations, the money velocity will be first interpreted in a technical sense, as a volume of transactions (in GDP equivalent) effectively mediated by one unit of M2. This will be named operational money velocity ( $v^*$ ). We have not clear reasons to reject the hypothesis that this velocity is approximately equal for either accounted or non-accounted economy (especially when the influence of the scaling coefficients  $h$  and  $m$  was taken into account). As it is known, the monetary method for estimation of the shadow economy is based on the assumption of equal velocities of money in both types of economies (Gutman; Schneider and Enste).

Consequently, the money demand becomes:

$$[I.11] \quad M_d = (GDP+UND)/v^* - N$$

3. Summarising, we will write the money equilibrium condition ( $M_s=M_d$ ):

$$[I.12] \quad M_2+Z = (GDP+UND)/v^* - N$$

3.1. The following secondary variables will be introduced:

$\beta$  - monetary distortion coefficient  $\beta=(M_2+Z+N)/M_2$ ; from  $(Z+N)>0$  results  $\beta>1$ ;

$s$  – share of the accounted economy in the total gross domestic product (created in both accounted and non-accounted economy);  $s=GDP/(GDP+UND)$ ;

$v$  - usual ratio between the gross domestic product of accounted economy (GDP) and broad money ( $M_2$ ), defined as accounting money velocity. The previous equality becomes:

$$[I.13] \quad M_2 = GDP/(\beta*s*v^*) \quad \text{and respectively}$$

$$[I.14] \quad v = \beta*s*v^*$$

3.2. Some comments about the macroeconomic implications of the above determination of money market equilibrium.

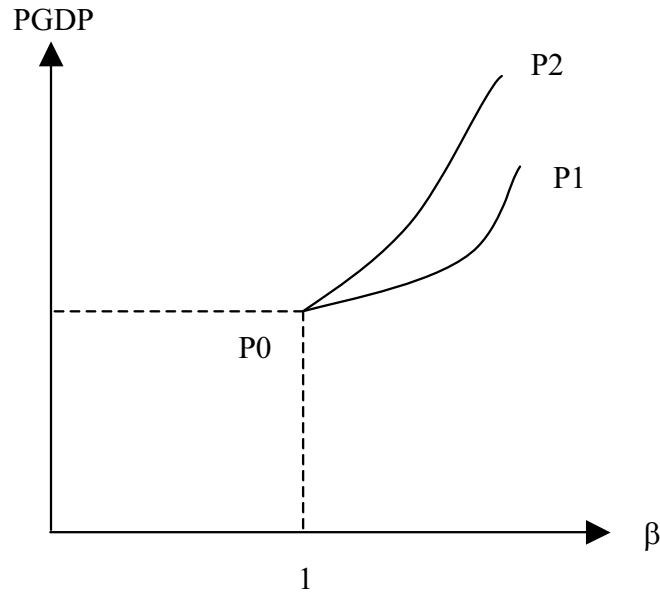
a) The influence of the variable  $\beta$  is complex. Thus, the level of prices (PGDP) is positively correlated with  $\beta$ . Under circumstances of constant  $M_2$  and  $s$ , the following picture is the most likely (Graph PGDP- $\beta$ ).

If no monetary distortion exists ( $\beta=1$ ), the prices' level (PGDP) tends to  $P_0$ . After this point, an increasing  $\beta$  is always associated with a more and more accentuated inflation, because of the higher risk implied by transactions based on arrears and the disturbing form of "dollarization". Initially, when the same inflationary expectations were lower, the elasticity of prices with respect to  $\hat{a}$  was also lower ( $P_1$  curve). Simultaneously with higher inflationary expectations, this elasticity increased too ( $P_2$  curve).

## Romanian transition economy

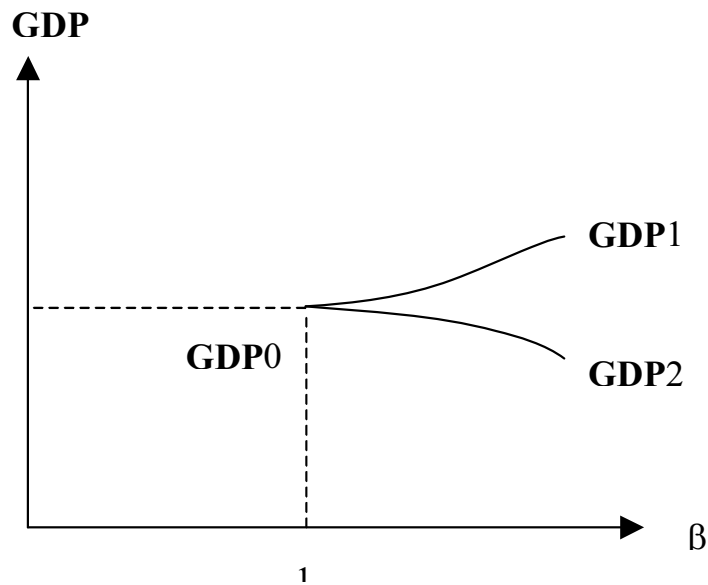
---

Graph PGDP- $\beta$



As a result, if, during the first years of transition, the monetary distortion had perhaps a positive effect on real output (**GDP**), this effect step by step exhausted; now it became even negative (Graph **GDP- $\beta$** ).

Graph **GDP- $\beta$**





## Emilian DOBRESCU

---

The levels of **GDP** noted **GDP0**, **GDP1**, and **GDP2** correspond to levels of PGDP noted in the previous figure P0, P1, and P2.

The monetary distortion coefficient cannot rise endlessly. The toleration of arrears accentuates the risks: the suppliers become more and more careful with the insolvent clients; the financial institutions and banks, too. The disturbing form of “dollarization”, also, has inherently limited dimensions. In other words, a certain ceiling  $\beta_{max}$  exists in each period.

b) Concerning  $s$ , the things are simpler. Under constant M2 and  $\beta$ ,  $s$  is correlated positively with **GDP** and negatively with PGDP.

c) The operational money velocity needs, however, additional explanations. Three main factors influence its level.

- The first factor refers to the real economy: duration of production and investment cycles, constrained mainly by the technological structure. From this point of view, the changes in the Romanian economy are insignificant during the last two decades.

- The type of the payment instruments can also exercise a certain role. Some improvements were obtained in this field. They are not so important to change the operational money velocity in a radical manner.

- Instead, the liquidity preference was really important; it was also volatile especially due to the fluctuation of inflation. The statistical analysis reveals a negative correlation between the index of the operational velocity and the variation of the real interest rate. Therefore:

$$\begin{aligned} \text{[I.15]} \quad v^* &= f(\text{dir}) \\ (-) \end{aligned}$$

in which  $\text{dir}$  is the real interest rate. This is estimated as follows:

$$\text{[I.16]} \quad \text{dir} = (1 + IR) - \text{PGDP}$$

Due to the absence of the authentic money market, the real interest rate was extremely volatile. My attempts to approximate it, either on a backward-looking basis or on a forward-looking one, failed. The only possible solution remained to consider it as an exogenous variable. When I propose  $IR = \text{PGDP} - 1 + \text{dir}$ , in which PGDP is the effective GDP deflator, this does not mean that the rational expectations are implicitly valid. In no case! This means only that the presence of the National Bank of Romania and of the Ministry of Finance on the money market is so strong, that the nominal interest can be maintained in a certain correlation with the current inflation. I do not comment the possible motivations (political especially) of the negative (in some years) or positive (in other years) real interest rates and why it oscillated so frequently. If we take into account these circumstances, my assumption would not appear completely unrealistic.

3.3. The above stated is crucial in the configuration of LM curve. Indeed, if the total expected income and money supply are given,  $v$  is also fixed. An increasing  $\text{dir}$ , is followed usually by an increasing  $\beta$ , which tends to its

## Romanian transition economy

maximum. Beyond this level, a growing dir – which presses on the real demand - puts producers in front of the following dilemma:

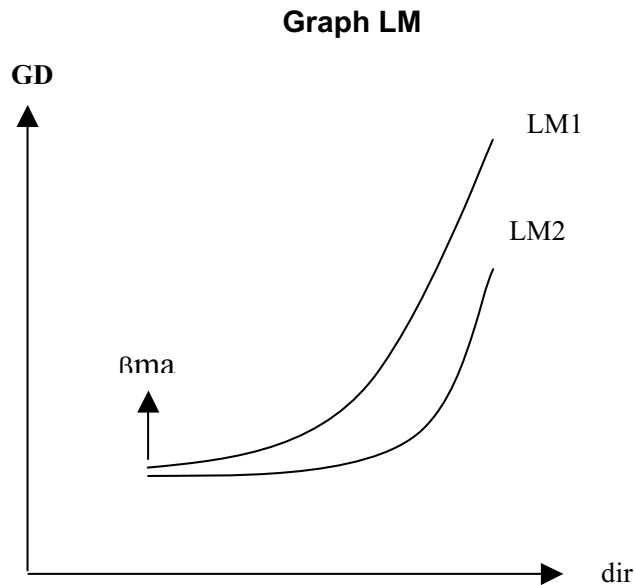
- to maintain or even increase the prices, restraining correspondingly the output;
- to reduce prices, amplifying the real output.

The second option seems to be compatible with the “unemployment aversion” behaviour.

In other words, beyond  $\beta_{max}$ , an increasing dir implies a growing gross domestic product in the accounted economy, therefore an expanding share of the accounted economy in the total output (s).

Finally, the LM curve has usual positive slope (Graph LM), but due to other circumstances than in the case of traditional market economies.

The change of  $\beta_{max}$  can only shift the LM curve.

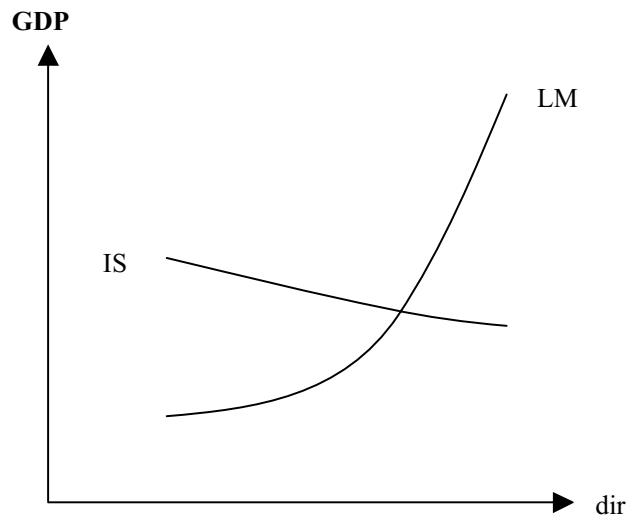


LM1 corresponds to  $\beta_{max1}$  and LM2 to  $\beta_{max2}$ ; it assumes  $\beta_{max2} > \beta_{max1}$ , according to the already exposed assumptions regarding the effects of monetary distortion during the last years.

### D5. IS-LM Model

The IS-LM equilibrium does not deviate from its standard shape (Graph IS-LM).

Graph IS-LM



A significant peculiarity however exists. The IS curve is flat enough, which reveals, in my opinion, a high rigidity of the real economy to the real interest rate. This peculiarity can be considered normal for a weakly structured economy, which is characterised by the absence (for the majority of economic agents) of the maximising profit behaviour and by a relatively extended “moral hazard”.

### ***E. Structure of the Macromodel of the Romanian Transition Economy***

1. The macromodel has the goal of estimating the short and medium–run implications of income, fiscal, commercial, and monetary policies in the specific context of the transition transforming processes. It is divided into three main blocks:

- a) output and absorption (aggregate demand),
- b) production factors and labour income, and
- c) financial and monetary variables.

It works in connection with additional blocks for the foreign trade desegregated according to the SITC LINK classification and for the demographic indicators.

2. The macromodel (integrating all three blocks) has been built on the hypothesis that one essential endogenous variable represents a target for the entire economic system. It is separately estimated as an expected value. The macromodel admits, therefore, an objective function consisting in minimising the difference between the calculated (by system of behavioural and accounting relationships) and the expected value of chosen variable.

Different indicators can exercise such a target-role. The macromodel has been solved using successively in this role:

- gross domestic product (at current and at constant prices),

## Romanian transition economy

---

- domestic absorption (also at current and at constant prices),
- consumer price index,
- gross domestic product deflator,
- total labour income,
- export,
- import,
- exchange rate,
- monetary distortion,
- investment in fixed assets (at constant prices),
- labour productivity (at constant prices),
- index of the share of accounted economy in the total gross domestic product (created in both the accounted and non-accounted sectors).

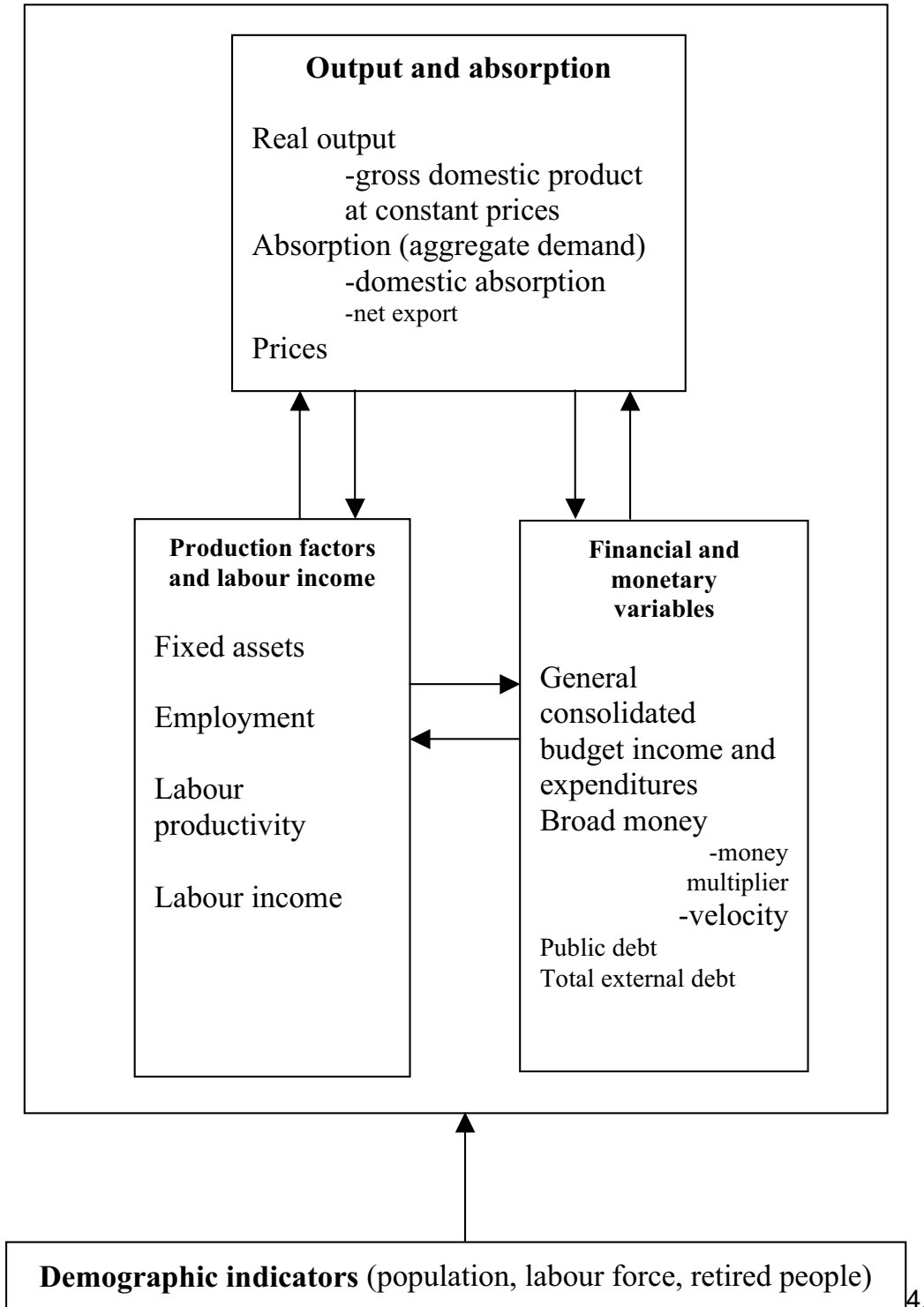
It is important to mention that in all cases the results have been similar. Therefore, from this point of view, the macromodel is flexible. Depending on the available information and on the predictability of the desired indicators, the users can choose various solutions.

For the Romanian economy, the total income (as an approximation of gross domestic product at current prices), seems to be, at least under present conditions, the most suitable. The experience showed that, in order to minimise the already produced losses and the future potential losses induced by inflation, the economic agents and trade-unions exert a considerable pressure toward increasing nominal disposable income. The probability to reach their expectations proved significant. It is interesting to mention that the predictions (of Central Bank, Government agencies, economic institutes and publications) were in this field closer to reality than other parameters. Obviously, in the future years, the situation may change substantially. The structure of the macromodel allows the user to switch to other - eventually more relevant - targets.

3. The macromodel uses statistical series satisfying ADF or Johansen tests. OLS regression method was applied taking into account the probability, relatively high in models of weakly structured economies, to miss-specify at least one equation. Using OLS only the respective function will be poorly estimated, whilst in the case of more sophisticated procedures it might "infest" the whole system. The regression coefficients are presented in the Appendix II.

In order to additionally check if the econometric coefficients, obtained by OLS, are located within plausible limits, we used bootstrap techniques (thousand replications). For all tested functions, the intervals of estimators were approximated by IntBootH and IntBootT methods (for 95% level of confidence). Some of OLS estimators were within these intervals, whilst others surpassed them. I have considered using the econometric relations too risky if the bootstrap interval did not include the corresponding estimators. Consequently, only the functions for which OLS estimators "remained" within the bootstrap limits were retained (see Appendix II).

The general scheme of the macromodel



## Romanian transition economy

---

The macromodel generally operates with annual indicators. In five cases, either annual or monthly variables are implied. Consumer price index, monetary base, exchange rate, export, and import are considered jointly. Accounting relationships, using monthly distributions and endogenous correction coefficients insure the reciprocal compatibility.

Concerning the statistical series used in regressions, we were forced to apply several solutions. The estimators for monthly indicators are determined using data beginning with January 1991 that is after the first phase of price liberalisation (December 1990).

Regarding the estimators for annual indicators, the macromodel involved some statistical series beginning with 1985 or 1981. This approach took into account that the Romanian economy presented the features of a weakly structured economy not only in the 90's, but also in the 80's. Besides, from the point of view of technology and human capital, the Romanian economy registered small changes during the last two decades. The inertial tendencies generated by these circumstances justify, in my opinion, the utilisation of certain statistical series beginning with 1981 in regressions.

5. Undoubtedly, the most difficult problem is the specification of the model. Working on the macromodel, I frequently remembered a remark of Lawrence Klein from his dispute with Sargent and Sims. I quote: "Without theory and other *a priori* information, we are lost" (Klein, p.155). As a matter of fact we often felt ourselves "lost". The Romanian transition economy is a weakly structured system. Unfortunately, for such a system we do not have yet a consistent theory. The modeller is often forced to combine standard assumptions with *ad hoc* thoughts or simple intuitions; some phenomena must be accepted as black boxes. Taking into account the peculiarities of such an economy as the Romanian, the model is redefined every year.

6. The selection of econometric relationships approximating the actual behaviour of the Romanian economy was guided by two main criteria.

a) First of all, the econometric tests were taken into account. But their relevance is limited for such short and distorted statistical series as those available in the Romanian case are.

b) That is why, a second criterion was also considered. It results from the following assumption: the probability of separate functions to reflect correctly the reality is higher when the system integrating them (together with corresponding accounting identities) approximates the behaviours of economy as a whole acceptably. Consequently, testing the structural and dynamic properties of the entire macromodel, the author frequently came back to certain econometric relationships in order to find more adequate expressions. In other words, the relevance of the entire system had always priority in the selection of individual functions. This iterative approach has been intuitively applied; a deeper analysis of its foundations would present a real scientific interest.

\*

\* \*

The following three chapters are dedicated to separate analysis of the main blocks of macromodel: a) output and absorption; b) production factors and labour income; c) financial and monetary variables.

# Finanțarea sistemului de asistență socială: profil general, puncte critice și direcții de reformă

---

Elena ZAMFIR

---

## Profilul global al sistemului de asistență socială

### ***Accent pe beneficii financiare pentru familiile cu copii, cuplat cu asistență socială în instituții***

Gradul de organizare și, complementar, funcționarea normală a diferitelor tipuri de suport în asistență socială pentru cei în nevoie este foarte inegal, și nu este asociat cu opțiuni prioritare explicite. Sistemul este inegal dezvoltat, zone largi fiind slab sau deloc acoperite. Sistemul de asistență socială existent este caracterizat încă într-o oarecare măsură prin menținerea orientării structurale moștenite din perioada socialistă. Accentul său cade astfel pe o serie de beneficii financiare pentru familiile cu copii.

Alocației quasi-universale pentru copii, care s-a degradat într-o mare măsură, i s-a adăugat, ca un instrument eficace de ameliorare a situațiilor grave de sărăcie, alocațiile pentru familiile cu mulți copii.

Ajutorul social se află într-o stare de confuzie cronică. Proiectul de lege cu privire la venitul minim garantat promite o reconsiderare importantă a lui. Ajutoarele de urgență sunt acordate mai degrabă întâmplător și cunosc o tendință de diminuare. Bursele sociale pentru elevi sunt cu totul insuficiente ca număr și nivel, cunoscând o tendință de erodare rapidă. Beneficiile în natură și-au modificat într-o oarecare măsură specificitatea lor. S-a diminuat până la dispariție cel mai important beneficiu în natură: locuințele sociale.

S-au menținut unele beneficii pentru elevi și studenți: cămine, subvenționarea cantinelor, reduceri la transporturi. Au apărut și s-a dezvoltat destul de rapid, dar departe de a acoperi efectiv nevoile efective, cantine pentru populația săracă.

În schimb, sistemul de suport financiar direct acordat săracilor, prin ajutoare sociale bazate pe testarea mijloacelor, deși introduse foarte târziu, au funcționat de la început în condiții de confuzie administrativă și lipsă severă de suport politic. Ele sunt departe de a asigura un minim acceptabil de funcționalitate.

Alături de beneficii financiare, s-a menținut un vast sistem de instituții de asistență socială, bazat pe principiul preluării într-un sistem instituțional de tip



închis, a cazurilor în dificultate severă. Instituțiile de asistență socială, cu toate fluctuațiile finanțării lor, au cunoscut după 1990 importante schimbări pozitive de concepție. Există totuși mari inegalități între instituții, unele dintre ele nedeosebindu-se mult de cele dinaintea Revoluției. Este din ce în ce mai clar că schimbarea lor nu se poate face fără abordarea întregului mediu socio-cultural care le produc continuu și cu care interacționează.

Serviciile de asistență socială s-au dezvoltat rapid în anumite sectoare, rămânând cronic subdezvoltate în alte sectoare. Nu există în momentul de față o concepție clară a direcțiilor lor de dezvoltare. Lipsesc aproape în întregime serviciile de asistență socială în familie și comunitate, atât cele de tip profesional, cât și cele de simplă îngrijire socială comunitară. De asemenea, prezența asistenților sociali în diferitele instituții ca de exemplu școli, spitale, închisori este încă mai degrabă o excepție.

### **Acoperirea nevoilor de asistență socială cu beneficii financiare**

Nevoia de asistență socială trebuie considerată atât ca **tip** de acoperire (beneficii, servicii etc.), cât și ca **grad** (calitate/ cantitate). În momentul de față, situațiile grave ale grupurilor în dificultate sunt acoperite prin:

**a. Alocații pentru copii.** Filozofia lor este de a aduce un plus de resurse familiilor cu copii. Ele au funcția de a corecta dezechilibrul de resurse produs de existența copiilor. Oferă un plus de resurse pentru dezvoltare. Până în 1995 ele reprezentau singurul mod de a oferi o resursă de supraviețuire familiilor cu copii aflate într-un deficit sever de resurse. După introducerea în 1995 a sistemului de **ajutor social** ele au continuat să îndeplinească această funcție datorită disfuncționalităților noului sistem. În contextul noului sistem, ele nu au reprezentat un supliment pentru dezvoltare, ci o sursă a acoperirii unor nevoi minimale: ele au fost scăzute din ajutorul social.

**a.1. Alocațiile pentru copii au o acoperire universală.** Pe de o parte, acest fapt prezintă un aspect pozitiv: recunoaște copilul ca bun social, nevoia de suport pentru copil, și oferă un beneficiu pentru toți. În plus, susține nu numai nevoia severă, dar și o nevoie mai puțin severă ( nu toți copiii se află în dificultate). Acestea au și un cost foarte scăzut al livrării.

Pe de altă parte însă, acestea implică și un aspect **negativ**: Sunt probabil 5-10% familii cu copii care trăiesc în asemenea condiții în care alocația nu are nici o semnificație. Ei ar putea fi, în cea mai mare parte eliminați prin proceduri simple de *autoselecție*. În acest mod, simplitatea și eficiența sistemului s-ar păstra, cu pierderi minime.

Mai apar și unele aspecte controversate: condiționarea lor de participarea școlară. Posibilități de răspuns și de corecție la această obiecție : creșterea participării școlare, căi alternative de școlarizare, ajutoare în natură.

**a.2. Nivelul alocațiilor pentru copii.** Ele au un nivel scăzut în raport cu nevoile familiilor cu copii, în condiții de sărăcie de masă. Dinamica lor în timp arată evident acest lucru. Ele prezintă fluctuații enorme, datorită mecanismului de stabilire a nivelului lor care, în perioade de restricții bugetare și inflație au

## Finanțarea sistemului de asistență socială

---

efecte de degradare. Exemplu: neindexarea alocațiilor în acest an, conform bugetului.

**b. Alocații pentru familiile cu mai mulți copii.** Filozofia lor este de a lupta împotriva sărăciei, reechilibrând parțial resursele cu nevoile. Sistemul este extrem de focalizat în condițiile actuale ale țării noastre, riscul de a fi sărac fiind foarte ridicat cu fiecare copil în plus. Nivelul lor este însă atât de scăzut încât au un efect neglijabil ca resursă a dezvoltării copiilor. În plus, acestea sunt scăzute din ajutorul social care s-ar cuveni celor săraci. Deci semnificația lor este combaterea sărăciei extrem de severe. Așa cum funcționează acum acest tip de ajutor, nu credem că se poate face o corecție în sensul unei mai bune focalizări. Cel mult ea ar putea fi marginal limitată prin același mecanism de autoselecție. Sau s-ar putea include ca o scădere din impozitul global. Mecanismul ar putea fi opțional.

**c. Ajutorul social.** El prezintă mai multe probleme încă de la introducerea sa legate de:

1. Defecțiuni administrative majore, inclusiv cele privind sursele de finanțare care l-au făcut să funcționeze mult sub nivelul prevăzut inițial – aproximativ 10% din populație. El se adresează în momentul de față probabil nu mai mult decât unui procent de 1-2% din populație. În consecință un foarte mare segment de săraci sever nu se califică. În plus pragul este extrem de scăzut încât nu asigură un minimum de supraviețuire.
2. Lipsa de suport social/ legitimitate. Teama că vor fi susținuți cei care nu vor să lucreze, leneșii, bețivii și în special rromii. Lipsa de legitimitate a fost agravată de sistemul de finanțare. Competiția cu alte tipuri de cheltuieli locale, în condiții de resurse foarte reduse, face ca să fie accentuate efectele lipsei de legitimitate în diminuarea atribuirii de resurse pentru ajutorul social.
3. O multitudine de factori fac ca o largă parte a populației care are nevoie de ajutor social și s-ar califica conform legii să nu-l solicite sau să nu-l primească chiar dacă îl solicită.

În general zonele cele mai sărace nu pot să achite ajutorul social. Ex. Județul Prahova, în ultimii 3 ani a putut acoperi doar între 42 și 49% din totalitatea dosarelor aprobate. Destul de frecvent, deși ajutorul social este foarte mic, el poate fi achitat doar parțial.

Se impune, în consecință, rapid necesitatea perfecționării ajutorului social prin:

1. Îmbunătățirea metodologiei de aplicare și unificarea ei.
2. Asigurarea unei surse sigure de finanțare pentru a-l readuce în legalitate: acesta trebuie să fie un drept care nu depinde de resursele locale sau de voința politică locală.
3. Corecția caracterului său eminent pasiv: participări ale beneficiarilor la activități de interes comunitar, atitudine activă și responsabilă față de ei înșiși și față de propria lor familie.

Proiectul legii venitului minim garantat deschide o perspectivă realistă legală pentru soluționarea unora din aceste probleme.

**d. Ajutor de șomaj/ alocație de sprijin.** Deși au o altă filozofie (de tipul asigurării sociale), au aceeași finalitate de a oferi un minim de resurse, dar ceva mai ridicat pentru cei care au pierdut locul de muncă. Acest tip de ajutor este relativ diferențiat și sensibil mai ridicat decât ajutorul social. Cu toate acestea, alocația de sprijin nu are o funcție clară, adesea ea rămâne confuză și neexplicită. Ea a fost introdusă în lipsa ajutorului social, dar destul de apropiată de acesta. În fapt, ea ar putea fi considerată ca un substitut al ajutorului social, mai simplu de aplicat, dar cu o finalitate mai neclară. În consecință, ea ar trebui să fie reconsiderată sub aspectul funcției sale. S-ar putea prelungi ajutorul de șomaj în zone cu șomaj cronic. Forme active, inclusiv de participare la activități de interes colectiv, sunt absolut necesare și aici pentru a schimba percepția șomajului la nivel de masă.

**e. Compensații pentru licențieri de masă.** Aceste compensații au fost extrem de criticate pentru că singura lor funcție a fost aceea de a obține acceptul social pentru concedierile în masă, fără însă a contribui real la absorbția șomajului. În fapt, ele au reprezentat cheltuieli excesive, au încurajat un consum ineficient de timp și personal, din care nu beneficiarii direcți au profitat. Nu au dus la scăderea șomajului și la dezvoltarea de activități producătoare de venit. Ele ar trebui complet eliminate. Se pot accepta ajutoare de șomaj ceva mai ridicate și pe perioade mai lungi în funcție de situația economiei locale. Sumele de bani utilizate aici ar putea fi folosite atât pentru o asistență socială mai eficace, cât și pentru măsuri active de combatere a șomajului prin creere de locuri de muncă (cum ar fi inițierea unor lucrări de interes public, care ar fi probabil calea cea mai eficientă pentru șomeri).

**f. Beneficii ocazionale** au fost extrem de puține, mai ales în cazuri disperate, unde s-au înregistrat pagube materiale de tip catastrofic. Evaluarea modului lor de distribuire au condus la necesitatea introducerii unor ajutoare materiale ocazionale pentru persoane din zone sever afectate (mineri de ex.). Acestea ar putea fi mult mai focalizate și eficace pentru situațiile de excepție. Alocarea lor ar trebui considerată cu toată seriozitatea: creșterea volumului lor și elaborarea unei metodologii mai exacte de alocare. Ele ar trebui să rămână punctuale pentru a ieși din situații grave de dificultate.

**g. Suport pentru plata întreținerii.**

**h. Suport pentru cantinele sociale.**

**Interacțiuni.** În practica ultimilor 10 ani, diferitele beneficii sociale au fost introduse separat, fără a fi gândite ca un sistem coerent, unitar de suport social și de aici o slabă corelare a lor. Dinamica lor sub impactul inflației a fost diferită. Din acest motiv de repetate ori a apărut cerința urgentă a regândirii întregului sistem de beneficii sociale financiare. Probabil că în viitor ar trebui stabilit un raport între ele, în așa fel încât la anumite limite de variație să intervină quasi-automat corecția.

## **Finanțarea sistemului de asistență socială**

---

### ***Sistemul serviciilor de asistență socială***

**a. Acoperire.** În prezent, nu există un sistem coerent de servicii de asistență socială care să se adreseze tuturor problemelor importante cu care se confruntă populația.

Sunt probleme / situații personale extrem de grave care nu sunt deloc sau doar marginal acoperite cu servicii: persoane fără locuințe, femei și copii victime ale violenței și abuzurilor, femei singure sau cu copii alungate de acasă, copii abuzați de familie, bătrâni care nu se pot descurca singuri, delincvenți minori.

Serviciile de asistență socială tind să fie oferite în special cazurilor în situație de criză și mult mai puțin pentru a preveni crizele.

#### **b. Confuzie organizatorică**

- Nu există o concepție asupra unui sistem public coerent de servicii de asistență socială. Cu atât mai mult nu există o imagine a sistemului de servicii în asistența socială potențial necesar de dezvoltat în viitor.
- Nu există o concepție strategică de dezvoltare a serviciilor de asistență socială și cu atât mai puțin posibilitatea stabilirii priorităților. Există unele servicii care se oferă, alese sub presiunea unor urgențe, dar mai puțin ca rezultat al stabilirii unor priorități. Prioritățile au fost generate de diferitele presiuni ale urgențelor (scandalul copiilor instituționalizați) sau de legiferări care odată realizate au creat un fapt împlinit.
- Problemele complexe primesc un suport fragmentar în termeni de servicii.
- Gradul de profesionalism al serviciilor sociale este extrem de inegal, predominând mai mult servicii lipsite de un nivel minim de profesionalism.
- Subordonarea lor la diferite ministere/ agenții este un factor esențial al subdezvoltării și împiedică sistematic o dezvoltare integrată a lor, focalizată pe suportul familiei ( în familie și în comunitate).
- Lipsa unei concepții asupra sistemului de servicii de asistență socială are efecte multiple asupra dinamicii sistemului de asistență socială în general.

### ***Grupuri sociale în nevoie neacoperite sau slab acoperite de asistență socială***

1. Familiile cu mulți copii și cu venituri foarte mici/ lipsite de locuință sau cu condiții proaste de locuit. În mod special familiile monoparentale.
2. Copii și femei abuzate, victime ale violenței în familiile lor, chiar alungați din locuințe; copii cu neparticipare școlară sau abandon în ciclul obligatoriu; copii abandonați în stradă, folosiți pentru cerșit sau chiar antrenați în acte criminale.
3. Persoane, în special tineri, expuse riscului delincvenței, victime, dar și infractori
4. Tineri care părăsesc casele de copii la vârsta de 18 ani.
5. Persoane fără locuință.
6. Copiii străzii. În ciuda unor încercări notabile, pe ansamblu, situația copiilor străzii este în proces de înrăutățire.

7. Populația de rromi care în marea ei majoritate se confruntă cu probleme extrem de grave.
8. Victime ale unor catastrofe naturale.
9. Vârstnici cu pensii mici, incapabili a-și acoperi cheltuielile minime de îngrijire medicală și tot mai adesea nici cele de întreținere.
10. Someri de lung termen, mai ales în zone defavorizate economic.

Asistența socială actuală, în cea mai mare parte a ei, are meritul de a reduce situațiile de dificultate, dar în mică măsură asigură dezvoltarea capacităților și a resurselor de depășire a situației de dificultate. Adesea ea pune accent mai mult pe un suport pasiv. Suportul pentru dezvoltare este foarte rar întâlnit sau chiar inexistent. De aceea, în unele cazuri ea poate să aibă chiar un efect contrar: înfundarea în situația de sărăcie, degradarea continuă a capacităților de viață activă normală, continuarea proceselor de degradare socială. Acest lucru este evident mai ales în ceea ce privește copiii care trăiesc în familii aflate în sărăcie severă. Copiii abandonați prezintă încă un risc ridicat de deficit sever de capacitate și șanse de funcționare socială normală/ integrare normală la maturitate.

Sunt trei categorii de factori care conferă asistenței sociale actuale un caracter deseori pasiv care conservă în fapt situația de nevoie, de dificultate:

- a) Insuficiența unor beneficii. Familiile care se confruntă cu o sărăcie extrem de severă primesc un suport cu totul insuficient. Există riscul adâncirii tot mai accentuate într-o sărăcie severă, fără șanse de a ieși din ea.
- b) Intermitența suportului social. Sunt perioade importante ale ciclului vieții a persoanelor aflate în dificultate, perioade slab sau deloc acoperite de suport social
- c) Subdezvoltarea/ inexistența serviciilor de asistență socială care să sprijine dezvoltarea capacităților de funcționare socială normală și recuperarea persoanelor din situații de dificultate maximă.

Există încă percepția, mai degrabă naivă, că asistența socială are funcția de a susține supraviețuirea până în momentul în care dezvoltarea economică va oferi oportunitățile necesare. O asemenea percepție ignoră procesele de degradare/ nedezvoltare a capacităților de utilizare a acestor posibile oportunități. Este ignorată funcția de terapie/ suport pentru dezvoltare a asistenței sociale.

### **Puncte critice ale organizării și finanțării asistenței sociale**

#### ***Nivelul finanțării sistemului de asistență socială: deficit sever de resurse bugetare alocate***

Alocațiile bugetare acordate asistenței sociale par a fi drastic subdimensionate din trei puncte de vedere:

**1. În raport cu nevoile.** Într-o perioadă de tranziție, cu costuri sociale foarte ridicate, caracterizată de o explozie a sărăciei, solicitările pentru asistență socială sunt foarte mari, asistența socială fiind supradimensionată.

## **Finanțarea sistemului de asistență socială**

---

**2. In raport cu cerințele programelor de asistență socială adoptate.** Nu numai că nevoile populației sunt mult mai mari decât resursele alocate sistemului, dar și programele adoptate prin lege, care la rândul lor acoperă doar parțial nevoile reale, sunt sever subfinanțate în raport cu cerințele stabilite prin lege.

**3. In raport cu posibilitățile bugetare existente.** In această perspectivă evaluarea este foarte dificilă de realizat. Unele date ar sugera faptul că există un deficit de voință politică în ceea ce privește susținerea sistemului de asistență socială. Dacă considerăm cheltuielile pentru asistență socială ca procent din PIB, în România după 1989 alocațiile bugetare au fost substanțial mai mici decât în celelalte țări europene în tranziție, cu excepția Albaniei și a Bulgariei în ultimii ani de criză severă. Efortul bugetar este și mai redus dacă îl comparăm cu țările membre ale Uniunii Europene.

### ***Consecințele deficitului de resurse***

Explozia sărăciei în ultimii ani și mai ales creșterea segmentului care se confruntă cu o sărăcie extremă se datorează în foarte mare măsură deficiențelor sistemului de asistență socială.

- a) Sistemul de ajutor social, dedicat segmentului cel mai sever sărac, este mai degrabă simbolic finanțat, el funcționând de la început la aproximativ o zecime din capacitatea proiectată. Toate celelalte programe sunt semnificativ subfinanțate.
- b) Nedezvoltarea asistenței sociale pentru unele grupuri aflate în dificultate severă, despre care întreaga comunitate consideră că ar trebui sprijinite: persoane fără locuință, femei abuzate, tineri care părăsesc instituțiile pentru copii etc.
- c) Fluctuațiile în finanțarea instituțiilor de asistență socială. Descentralizarea finanțării lor începută în 1997 a degradat continuu situația acestora. Datele arată că, de exemplu, în 1999, an în care a izbucnit scandalul instituțiilor de asistență socială, finanțarea lor a fost, în termeni reali, la aproximativ jumătate din nivelul anului anterior.
- d) Tendința aproape continuă de degradare a beneficiilor de asistență socială. Este de exemplu și cazul alocațiilor pentru copii care, cu unele perioade scurte de îmbunătățire, ca de exemplu la începutul anului 1997, a cunoscut o tendință continuă de erodare.
- e) Sunt situații în care suportul antisărăcie nu reușește să asigure supraviețuirea socială minimală. Sunt familii care, deși beneficiază de ajutor social sau alte forme de suport intră într-un ciclu ireversibil de excluziune socială: pierderea locuinței ca rezultat al acumulării de datorii la întreținere, probleme grave de sănătate, degradarea capacității de muncă, neasigurarea pentru copii a unor condiții minime de dezvoltare.

### ***Deficiențe ale opțiunilor instituționale***

Dificultățile tranziției, accentuate de calitatea slabă a strategiilor politice și a administrării societății au generat în ultimii ani degradări importante și ale sistemului de asistență socială.

La nivel guvernamental nu există un sistem de responsabilități coerent și unitar în domeniul asistenței sociale. Caracteristic este atribuirea către Ministerul Muncii și Protecției Sociale a funcției generale de elaborare și coordonare a politicii sociale în general, a asistenței sociale în particular. Numai că asumarea unei asemenea responsabilități este blocată de o dezvoltare rapidă de organisme centrate pe diferite programe de asistență socială plasate în afara Ministerului și independente de acesta.

Relația dintre organismele naționale și cele locale a rămas mai degrabă nedefinită. Noile responsabilități locale sunt lipsite de suportul central, iar organismele centrale sunt lipsite de instrumentele de coordonare și de asistare financiară, instituțională și tehnică.

Patternul dezvoltării fragmentare tinde să genereze un vacuum nu numai de coordonare, dar și de autoritate și de răspundere instituțională. Activitatea ministerelor implică o răspundere guvernamentală doar pe problemele mari. Diferitele organisme care au proliferat în afara sistemului guvernamental au doar o subordonare vagă guvernului sau primului ministru, sau nici o subordonare.

Dispersarea programelor de asistență socială la nivelul unei mulțimi de organisme și ministere poate fi considerată a avea unele consecințe pozitive pentru sistem cum ar fi: încurajarea inițiativelor independente, mobilizarea unor resurse organizațional-instituționale. Cu toate acestea, consecințele negative par a fi mai importante: fragmentarea sistemului, lipsa de coerență, dublarea activităților, lipsa de coordonare, risipirea fondurilor și de aici scăderea generală a eficienței. Dificultățile de cooperare dintre toate aceste organisme reprezintă un fapt. Unele puncte nevralgice ale cooperării/ coordonării, după lungi perioade de blocaj, au fost rezolvate de regulă sub presiunea crizelor grave, iar soluțiile găsite au fost de multe ori limitate de compromisuri care exprimă lupta de putere.

Dezvoltarea programelor de asistență socială după 1989 a avut, din punctul de vedere al configurației instituționale, o direcție specifică. Există de la început două opțiuni mari posibile. Prima era de a dezvolta puternic rolul de concepție politică și de coordonare al Departamentului de asistență socială din MMPS și de diversificare rapidă cu asigurarea unei coordonări minime. A doua direcție era cea a unei explozii a diversificării, fără asigurarea unei coordonări minime. Evoluția reală a fost în cea de a doua direcție.

Cooperarea și coordonarea între aceste organisme s-a dovedit o problemă fără soluție. Ceea ce domină este suspiciunea reciprocă, grija pentru izolare și protecție a domeniului de intruziuni externe, competiție pentru resurse. Lipsa de flexibilitate și imposibilitatea transferurilor financiare de la un program la altul a devenit o regulă. Aceasta elimină orice posibilitate de orientare flexibilă a fondurilor în acord cu prioritățile.

Rezultatul inevitabil al acestui pattern de evoluție îl reprezintă imposibilitatea instituțională a elaborării unei concepții coerente a sistemului de asistență socială.

## **Finanțarea sistemului de asistență socială**

---

O decizie clară, susținută de o voință politică fermă, în privința reintegrării organizaționale a sistemului de asistență socială este crucială pentru viitoarea dezvoltare a întregului sistem .

Limitele sistemului actual de asistență socială nu provin numai din limitele resurselor alocate, ci și din confuzia de organizare, din deficitul de instituționalizare, din patternul fluctuant de evoluție, cu tensiuni, rezistențe, reorganizări continue.

### **Mecanismele de finanțare**

Sistemul actual de finanțare în asistență socială este fragmentat pe programe de asistență socială: alocații pentru copii, handicapați, copii abandonați etc. În aceste condiții, nu poate exista o strategie globală de finanțare în care resursele să poată fi canalizate flexibil de la program la program, în funcție de configurația nevoilor. În condiții de restricții severe ale resurselor, ar fi probabil mult mai eficient de a se stabili un nivel global de finanțare a asistenței sociale, în cadrul căruia să fie stabilite în mod flexibil finanțările. În momentul actual, guvernul poate redistribui resursele doar prin mecanismul inflației: beneficiile pe care le consideră mai puțin importante sunt lăsate să fie erodate mai rapid de inflație, obținându-se astfel resursele necesare noilor priorități.

Prioritățile de finanțare sunt promovate printr-o largă varietate de legi, a căror inițiativă poate veni din diferitele puncte ale sistemului politic. Este exclusă din această cauză posibilitatea unei politici globale, unitare de finanțare.

Strategia descentralizării finanțării unor programe de asistență socială, prin transferul responsabilității finanțării lor către autoritățile locale, dincolo de intențiile bune explicit formulate, a reprezentat în fapt un mod de a reduce drastic finanțarea acestora. Este cazul ajutorului social, nivelul căruia, prin descentralizarea finanțării, a scăzut dramatic.

Oferirea unor drepturi, mai ales sub presiunea socială și politică, este un mod de a greva mereu sistemul de asistență socială, menținându-l sub o presiune fantastică a beneficiilor acordate deja și limitându-i drastic spațiul de inițiativă. Din acest punct de vedere, este imperios necesar să existe un control extrem de strict asupra procedurii de acordare de noi beneficii, menținându-se mereu o parte din resurse pe care sistemul să-l poată orienta flexibil spre nevoile care sunt considerate de către guvern, sau de către autoritățile locale a fi prioritare. Instituirea unor resurse libere care pot fi orientate fără restricții la toate nivelele, reprezintă o condiție pentru dezvoltarea unor abordări coerente, flexibile și inovative.

Incertitudinea cu privire la noile obligații de finanțare care pot reveni prin lege autorităților locale, cât și asupra resurselor bugetare disponibile este paralizantă pentru orice proces de decizie planificată. Incepând cu guvernul și terminând cu autoritățile locale, nu se poate prevedea resursele disponibile și nici grevarea lor de intervenții legislative care încarcă mereu bugetele și



forțează reorientări de resurse. Pe de altă parte, lipsa unor reglementări clare cu privire la constituirea bugetelor locale crează o marjă de variație excesivă în ceea ce privește alocarea unui minim de resurse pentru programele de asistență socială.

Descentralizarea, așa cum a fost ea realizată, a mers exact în sens contrar filozofiei sistemului de asistență socială care presupunea reechilibrarea alocării resurselor, prin transferuri către zonele și comunitățile aflate într-o nevoie mai acută. În ultimii ani, sistemul de descentralizare simplist practicat a dus la accentuarea diferențelor sociale zonale. Astfel, cei mai săraci au devenit mult mai săraci, datorită lipsei resurselor proprii din zonă. În aceste zone este greu de a se acorda, de a se acoperi suportul pentru menținerea în instituții a copiilor abandonați. Într-un fel, sistemul de descentralizare practicat i-a pus pe cei mai săraci să se ajute singuri, fără să aibă însă resursele necesare.

Diversificarea fondurilor reprezintă o sursă extrem de importantă în rigidizarea sistemului de asistență socială. Există rigidități și în promovarea unor programe comune pe baza unor fonduri diferite și în mod special în transferul flexibil de la un program la alte programe sociale, indiferent de avantajul acestora (de exemplu, relația dintre fondul de șomaj, fondul de solidaritate socială, fondul pentru persoanele handicapate). Coordoanarea între fonduri și programele dezvoltate pe baza lor devine o problemă extrem de dificilă.

Serviciile de asistență socială pot fi finanțate în mai multe combinații care merită a fi analizate cu toate implicațiile lor pentru beneficiari.

a. Finanțare completă de la bugetul de stat. Soluția fiind în acest caz simplă, ar putea asigura transferul în funcție de problemele locale. Dezavantajul este însă că implică riscuri mari de birocrație rigidă și că stimulează o atitudine pasivă din partea autorităților locale. Riscurile acestea pot fi minimizeze printr-o politică flexibilă de finanțare și de cofinanțare.

b. Finanțare completă de la bugetele locale. Experiența finanțării de la bugetele locale s-a dovedit a fi un eșec, descentralizarea făcându-se rapid fără o prealabilă pregătire a fondurilor necesare

c. Formele actuale, prin combinarea dintre finanțarea locală și centrală, metodologia procesului de descentralizare și de repartizare în funcție de necesitățile locale sunt de natură să creeze forme extrem de diferite și imposibil de asamblat într-un sistem unic. (vezi Fondul de Solidaritate, Bugetul Național, Bugetele Județene). Aici apare și riscul să avem sisteme diferite de finanțare care se modifică numai sub presiunea dificultăților. (Exemplu: finanțarea însoțitorilor persoanelor cu handicap – 70% de la Fondul de Solidaritate și 30% de la autoritățile locale, finanțarea pentru copii abandonați – de la autoritățile locale, de la județ, de la bugetul național.

Finanțarea ar putea să crească în eficiență dacă la nivel național s-ar constitui un singur buget pentru finanțarea asistenței sociale, prin unificarea diferitelor fonduri.

Finanțarea sistemului de servicii de asistență socială, după eșecul tentativei de descentralizare quasi-completă, este departe de a fi clarificată. Tentativele actuale de combinare a surselor locale cu cele județene și centrale nu se

## **Finanțarea sistemului de asistență socială**

---

bazează pe un set de principii generale, fiind mai degrabă confuze, generând căutări haotice și nearticulate în viitor. Nu s-a găsit încă soluția la dificila problemă a transferurilor către comunitățile sărace.

Cu beneficii financiare sistematic acordate sunt acoperite doar următoarele mari grupuri:

- a) Familiile cu copii
- b) Persoanele cu handicap
- c) Copiii abandonați și preluați în instituții
- d) Vârstnici preluați în instituții

Gradul de acoperire cu suport social financiar al segmentului sărac este foarte slab acoperit. Pragul utilizat pentru acordarea ajutorului social este extrem de scăzut, fapt care face ca un segment foarte redus al populației să facă obiectul acestui suport. Suportul propriu-zis este el însuși total insuficient, departe de a asigura un minimum necesar pentru supraviețuire. Datorită lipsei de bugetare, nici măcar acest suport scăzut nu este acordat în multe situații.

O nouă categorie de risc a apărut și a crescut rapid în ultimii 10 ani: persoanele fără locuință sau având condiții de locuit cu totul inacceptabile. Marea majoritate a factorilor de răspundere din județe au indicat, alături de sărăcie/ șomaj ca o problemă majoră, *lipsa locuințelor*.

### **Direcții ale reformei organizării și finanțării asistenței sociale**

#### ***Nevoia regândirii sistemului de bugetare a asistenței sociale***

Trecerea de la un sistem excesiv de centralizat de bugetare la un sistem excesiv și chiar haotic descentralizat a indus, lucru devenit foarte evident în 1999, este sursa unei crize grave a sistemului de asistență socială. Măsuri importante de corecție au fost deja adoptate sau sunt în curs de adoptare. Au rămas însă numeroase puncte critice care merită o atenție sporită:

1. Distribuția efortului/ tipul finanțării între bugetul național/ bugetele județene/ bugetele locale.

În acest sens, trebuie analizat cine finanțează drepturile de asistență socială definite prin lege și cine finanțează asistența socială de urgență (mai ales cea de tip colectiv). Pasarea responsabilității autorităților locale a echivalat practic cu tăieri masive din bugetul de stat al asistenței sociale, și așa limitat. În plus, drepturi legal constituite nu au fost asigurate.

2. Regulile transferurilor financiare bugetare spre județele/ localitățile sărace, cu resurse financiare sever limitate. În ultimii ani zonele cele mai sărace au fost lăsate să se descurce cu resursele lor proprii cu totul insuficiente. O asemenea politică duce la agravarea inegalităților/ dezechilibrelor zonale, încălcând grav principiul solidarității sociale.

3. O definiție mai strictă a resurselor acordate prestațiilor financiare de asistență socială instituite prin lege ca drepturi, de formele de suport financiar

excepțional și suplimentar; a resurselor dedicate serviciilor de asistență socială obligatorii/ conjuncturale/ suplimentare.

4. Finanțarea de programe, alături de finanțarea standard, trebuie limpezită. În mod special finanțarea programelor pilot, a experimentărilor și a difuzării experienței acumulate este necesar a fi riguros reglementată.

O definiție mai clară a responsabilităților financiare trebuie însoțită și de o precizare a mecanismelor de administrare a transferurilor. Casa de Asistență Socială proiectată, cât și legile Asistenței Sociale și a Venitului Minim Garantat ar putea reprezenta pași esențiali în această limpezire. Elaborarea metodologiei implementării lor, cât și procesul ulterior de construcție instituțională apar ca probleme cheie ale dezvoltării întregului sistem.

Este urgent a se defini responsabilitățile financiare în domeniul asistenței sociale printr-o lege specială și eliminarea compeltă a practicii din ultimii 10 ani de a modifica sistemul de finanțare prin legile anuale ale bugetelor. O asemenea practică este de natură a genera un sistem înalt fluctuant, imprecizabil și necontrolat.

Este dificil de a estima eficiența și dificultățile finanțării sistemului de asistență socială în momentul de față. Unele semne pot fi însă luate în considerare:

Diferitele analize au demonstrat că gradul de focalizare pe segmentele foarte sărace a diferitelor beneficii sociale este satisfăcător: alocația pentru copii, alocația pentru familiile cu mulți copii în mod special, ajutorul social, ajutoarele de urgență. În fapt, nivelul scăzut al acestor beneficii funcționează el însuși ca un auto-selector destul de puternic.

Se pare însă că unele scutiri de impozite sunt mai degrabă regresive, de ele profitând în mult mai mare măsură persoanele cu resurse, decât cele sărace.

Există însă și surse importante care reduc eficiența sistemului:

- Lipsa unui sistem de priorități face ca efortul să nu meragă neapărat în direcția susținerii nevoilor celor mai acute.
- Fragmentarea sistemului pe de o parte exclude orientarea spre priorități, iar pe de altă parte generează cheltuieli de administrare foarte ridicate, în condițiile în care menține aparate de administrare a sistemului mai degrabă subdezvoltate.

Pe ansamblu, datorită relativei înalte centrări a sistemului pe cei care se află în situații severe de nevoie, se poate spune că sistemul prezintă un grad satisfăcător de echitate.

Există însă puncte ale sistemului care produc sistematic inechități:

- Inexistența unui sistem de priorități clare și operaționale face ca grupuri aflate în situații de nevoie extremă să fie deloc sau cu totul insuficient acoperite. Însăși subdezvoltarea sistemului, incompletitudinea sa generează inechități prin omisiuni extrem de grave.
- Descentralizarea finanțării sistemului de ajutor social a făcut ca săracii din comunitățile cele mai sărace să rămână mult mai puțin susținuți decât cei din comunitățile mai bine situate economic.

## Finanțarea sistemului de asistență socială

---

- Unele scutiri de impozite (pentru persoanele handicapate, revoluționari) produc distorsiuni importante în sistem, având în vedere și alte grupuri aflate sever în dificultate care nu beneficiază de acest lucru.
- Practica scutirilor, reeșalonărilor de impozite și contribuții de asigurări sociale a întreprinderilor, fără criterii clare, implicând uneori abuzuri, reprezintă o sursă globală de inechitate în raport cu cei care contribuie în mod normal.
- Sistemul de asigurări medicale va genera mari inechități. Un segment important al populației sărace va rămâne în afara asigurărilor sociale, fiind incapabil să le acopere. Dacă cei mai săraci dintre săraci (beneficiarii de ajutor social) sunt acoperiți de asigurare socială de la buget, cei săraci, dar nu atât de săraci, și ei în imposibilitate de a se asigura medical, rămân descoperiți.
- Orientarea, propusă de unii specialiști, de eliminare a programelor universale și categoriale în favoarea venitului minim garantat este de natură a induce o importantă inechitate: cei care sunt săraci, dar nu săraci sever, care contribuie prin impozite la sistem și fac efortul de a obține resursele necesare, vor fi excluși de la orice beneficiu pe motiv că nu sunt *suficient de săraci*. De asemenea, este inechitabilă nesuținerea nevoilor acute de dezvoltare în segmentul de populație sărac și relativ sărac, sau la limita unei vieți decente.

Reforma sistemului de ajutor social trebuie să fie considerată din mai multe puncte de vedere:

- O bază bugetară asigurată – recomandabil de la bugetul național, în cea mai mare parte ai.
- O metodologie de selectare a beneficiarilor suficient de sigură
- Un mecanism de furnizare a beneficiilor cât mai fiabil și eficient
- Combinarea lui cu condiționalități referitoare la:
  - Contribuții la activități de interes public
  - Asumarea de responsabilități, în primul rând în ceea ce privește creșterea copiilor
- Coordonarea sistemului de ajutor social cu alte sisteme de suport social ca de exemplu cel de ajutor de șomaj și cu programul de suport pentru populația de romi aflată în dificultate; accentul ar trebui să cadă pe crearea de locuri de muncă și lansarea de proiecte de interes public
- Creșterea fondurilor de ajutor de urgență și pentru suport în natură la dispoziția autorităților locale ca un complementar important al sistemului.
- Complementarea formelor financiare de suport cu servicii de îngrijire socială comunitară și în mod special cu servicii de asistență socială orientate spre refacerea/ dezvoltarea capacităților de funcționare socială normală.
- Creșterea ponderii proiectelor de interes public, realizate împreună cu comunitățile locale pentru soluționarea unor probleme de sărăcie.

- Introducerea unor forme de comunicare/ cooperare pentru proiecte comune între bugetul de asistență socială și fondul de șomaj și cel de asigurări sociale.
- Finanțarea beneficiilor stabilite prin lege trebuie făcută de la bugetul național prin instituțiile sale de la nivel județean și local – posibil viitoarele case de asistență socială. Unele transferuri la bugetele județene trebuie de asemenea incluse.
- Tot de la bugetul de stat trebuie finanțate o parte din programele active de combatere a sărăciei și proiecte la nivel județean, interjudețean sau local. Acestea din urmă pot fi finanțate prin sistemul de parteneriat cu cofinanțare.
- Din bugetul județean trebuie să se finanțeze sistemul de servicii de asistență socială, inclusiv instituțiile de asistență socială. La acestea se adaugă finanțarea proiectelor de asistență socială județeană sau zonală și cofinanțarea unor proiecte la nivel local.
- Din bugetele locale trebuie să fie finanțate ajutoarele de urgență (a căror pondere trebuie să crească substanțial), diferite ajutoare în natură și în mod special dezvoltarea unui lanț de cantine pentru copii și săraci. Finanțarea unor proiecte sociale la nivel local, inclusiv prin sistemul de cofinanțare.

### ***Reforma sistemului de ajutor social***

Încă de la introducerea sa, sistemul ajutorului social a avut un foarte slab suport social. Obiecțiile pe care actorii sociali și politici îl aduc acestui sistem sunt următoarele:

- În condițiile în care o proporție importantă a veniturilor populației provin din economia subterană (fapt mai accentuat, așa cum diferite analize au evidențiat, la segmentul de populație cu venituri mai scăzute), testarea veniturilor presupusă de sistem se bazează până la urmă pe simple declarații greu sau imposibil de verificat. Apare mereu formulată estimarea că ajutorul social este acordat destul de frecvent “celor care mint mai mult”.
- Ajutorul social stimulează o atitudine pasivă, de dependență. Devine un premiu pentru lipsa de efort și, în mod special, pentru rămânerea în economia subterană. Uneori, în conștiința publică acest efect este atribuit unui segment al populației de romi. Temerea este că ajutorul social ar putea reprezenta un stimulent pentru menținerea unui mod tradițional, marginal de viață, adaptat la o viață mizeră. Mai mult, el ar reprezenta chiar un fel de nouă segregare: ar fixa largi segmente ale populației de romi într-un fel de ghetou social-economic.

Există o dificultate majoră în reconsiderarea sistemului de ajutor social. El se află într-o criză acută datorită nivelului său cu totul insuficient și a dificultăților de finanțare din resursele locale. Asigurarea unei surse sigure de finanțare și creșterea nivelului ajutorului social, măsuri normale de adoptat,

## Finanțarea sistemului de asistență socială

---

paradoxal, vor fi de natură să genereze alte probleme. În primul rând o asemenea măsură va agrava criza de legitimitate a sistemului.

În măsura în care ajutorul social este foarte mic, el pare a fi mai corect centrat pe segmentul cel mai sever sărac. În plus, la aceste nivele, auto-selecția pare a fi suficient de eficace. Creșterea pragului până la care ajutorul este acordat generează o teamă larg împărtășită că fraudele vor spori rapid. Dacă la prima vedere sistemul pare a fi foarte focalizat pe cei în nevoie severă, datorită dificultăților verificării, procedurile de selecție pot suferi distorsiuni importante. Cu cât nivelul său va fi mai ridicat, cu atât distorsiunile vor fi mai grave; suspiciunea de fraudă va fi mai ridicată; temerea de inducere a unor efecte sociale indezirabile va fi mai ridicată.

Mulți primari se tem că o creștere a nivelului ajutorului social ar fi de natură să crească presiunea asupra organismelor care stabilesc și furnizează ajutorul social; ar fi sursă de conflict social.

Susținerea sistemului ajutorului social de către bugetul național va avea și un alt efect negativ. În condițiile în care el era susținut de la bugetele locale, autoritățile locale au devenit "paznici" extrem de severi ai sistemului. Ele au adoptat măsuri extrem de drastice pentru a minimiza fraudele posibile. Cea mai frecventă măsură este condiționarea acordării ajutorului social de participarea la activități în folosul comunității. Măsura se pare că s-a dovedit destul de eficace, fiind un sistem înalt auto-selectiv. Mulți au renunțat la solicitarea ajutorului social în aceste condiții. În plus ea părea să reintroducă o stare de echitate: sprjin primesc cei care merită; beneficiul social este asociat cu o contribuție; sistemul încurajează o atitudine activă, responsabilă. Au fost adoptate și alte măsuri. De exemplu, unii primari au refuzat să acorde ajutorul social celor care aveau vize de călătorii în străinătate pe pașaport. Rațiunea este că unii merg în străinătate și câștigă prin activități de speculație, cerșit sau furt, în loc să muncească în țară în mod legal. Susținerea ajutorului social din sursele bugetului național va avea ca efect creșterea substanțială a numărului celor care se califică pentru primirea acestui beneficiu. Autoritățile locale nu vor mai avea nici un interes să testeze dur calificarea. Dimpotrivă, ele ar putea chiar fi interesate ca un număr cât mai mare să primească ajutor social.

Având în vedere aspectele multiple, contradictorii implicate de acordarea ajutorului social, pe viitor ar trebui să se ia în considerație următoarele situații:

- Ridicarea nivelului ajutorului social ca măsură absolut necesară.
- Asigurarea resurselor financiare de susținere a sistemului ca cerință vitală pentru corectitudinea sistemului. Si singura soluție în acest sens este susținerea sa din bugetul de stat.
- Precizarea procedurilor administrative de determinare a veniturilor în vederea stabilirii calificării pentru ajutor social, în condițiile unei ponderi mari a economiei subterane care prezintă un grad scăzut de încredere. Așa numitele anchete sociale reprezintă o soluție iluzorie. Anchetele sociale întreprinse de asistenții sociali nu au nicăieri în lume, și nici nu ar putea să aibă, rolul de testare a veniturilor familiilor. Nici o anchetă

administrativă în familiile foarte sărace nu este capabilă să detecteze cu certitudine legală veniturile din economia subterană.

- Includerea ajutorului social într-un pachet mai complex de măsuri de asistență socială active, abordare care singură poate să minimizeze efectele negative ale ajutorului social.
- Condiționarea ajutorului social, pentru persoanele apte de activitate, de participarea la activități de interes public, inclusiv a celor de asistență socială. Aceasta va avea ca efecte imediat așteptate auto-selectarea calificării pentru cei în dificultate, precum și stimularea unei atitudini active, pregătirea celor în dificultate pentru integrarea pe piața muncii, integrare socială rapidă, creșterea coeziunii sociale, creșterea sustenabilității sociale și politice (legitimității) sistemului.
- Condiționarea ajutorului social de asumarea de responsabilități comunitare: de exemplu, susținerea participării școlare a copiilor.
- Completarea furnizării ajutorului social cu servicii de asistență socială pentru refacerea capacităților de viață autonomă, autosuficientă.
- Combinarea ajutorului social cu programe de dezvoltare comunitară și de creere de locuri de muncă și de stimulare a activităților producătoare de venit.
- Cointeresarea autorităților locale în utilizarea corectă a resurselor financiare.

*Adoptarea unor soluții de bugetare combinată:* în funcție de diferite criterii, autoritățile locale pot primi un buget pentru plata ajutorului social, având totodată latitudinea ca un procent din bani să fie utilizat în plan local pentru dezvoltarea de programe de dezvoltare comunitare. Eventual ar trebui ca un procent din fond să provină din resurse locale; pentru comunitățile foarte sărace, acest procent poate fi redus substanțial pe o bază anuală.

Trebuie evitată protecția socială financiară pasivă fără posibilități de dezvoltare, de refacere a capacităților personale. Aceasta reprezintă, în condițiile societății noastre, mai degrabă o cale spre accentuarea marginalizării și excluziunii sociale. Efectul său este nu scoaterea din sărăcie, ci continuarea degradării capacităților individuale și sociale, a scăderii suportului social și al coeziunii sociale.

## Bibliografie

- Zamfir, Elena și Zamfir, Cătălin - coord., **Politici sociale: România în context European**, Editura Alternative, București, 1995.
- Zamfir, Cătălin - coord., **Politici sociale în România '90 - '98**, Editura Expert, București, 1999.
- Zamfir, Cătălin și Zamfir, Elena – coord., **Pentru o societate centrată pe copil**, UNICEF, 1996.
- Zamfir, Elena - coord., **Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară**, Editura Expert, București, 2000.
- Zamfir, Elena și Preda, Marian - coordonatori, **Diagnoza problemelor sociale comunitare – studii de caz**, Editura Expert, București, 2000.

# Politica socială și sistemul protecției sociale în România

---

Ioan MĂRGINEAN

---

## 1. Consideratii preliminare

Sistemul de protecție socială existent într-o țară sau alta rezultă din acțiunile specifice întreprinse în comunitate, precum și din intervenția statului prin politicile sale sociale promovate la un moment dat. Este vorba, în principal, de întreținerea veniturilor celor aflați în dificultate și/sau prestarea unui set de servicii de natură personală, (întreținere), de asistență medicală, educație, locuința, transport etc.

În cel ce urmează ne vom concentra atenția asupra sistemului de protecție socială specific politicii sociale adoptate în România în perioada tranziției, nu înainte de a arunca o privire în trecutul istoric al acestui sistem. Pentru determinarea nevoilor de protecție socială, a răspunsurilor societății și a statului, a eficacității și eficienței intervențiilor, a consecințelor intervenției/neintervenției, precum și a eventualelor recomandări de acțiune viitoare, considerăm important să pornim de la evidențierea surselor de obținere a mijloacelor de existență în societatea modernă: **activitatea personală** (munca proprie, averea), **suportul din partea membrilor familiei; acțiunea comunitară** (fundatii, organizatii non-guvernamentale, biserici, voluntariat, donatii); **interventia statului**.

Prin ordinea de enumerare a acestor patru categorii de surse de venit se are în vedere succesiunea în care este recomandabil să-și facă simțită prezența, fiecare, ceea ce nu înseamnă că ar fi vreo interdicție de acțiune concomitentă a lor. Dealtfel aceasta este în prezent situația de fapt în țările dezvoltate, chiar dacă, istoric, momentul din care intervenția statului a început să fie semnificativă într-o țară sau alta, nu este prea îndepărtată.

Ca tip de politică publică, **politica socială** se referă la acțiunile explicite precum și la ceea ce se abține să întreprindă statul (autoritățile de stat) în domeniul condițiilor de viață ale populației (I. Mărginean , 1994).

O atitudine pozitivă ne conduce la luarea în considerare doar a **interventei benefice a statului**, dar se impune să avem în vedere și consecințele neintervenției statului (a intervenției întârziate, neadecvate, neeficace), precum și a posibilelor intervenții dăunătoare pentru o anumită parte a populației.

Acțiunile statului ca sursă de venit și de servicii pentru populație s-au constituit în acest secol, dar mai ales după anii '50 într-un sistem specific, cel al



**welfare state-ului** (al statului providenta). În funcție de modul în care este dozată intervenția statului avem de-a face cu modele diferite de **politici sociale**. La o extremitate se situează **statul social minimal**: o intervenție reziduală, de ultimă instanță, când celelalte trei surse nu pot interveni sau acțiunea lor este insuficientă; la cealaltă extremitate este **statul social maximal**: cu predominanța beneficiilor sociale de tip universal chiar dacă și celelalte surse sunt prezente și au eficacitate, respectiv rezolvă în termeni acceptabili problemele asigurării mijloacelor de existență ale populației. Între cele două extreme se situează diverse tipuri de welfare state specifice țărilor capitaliste dezvoltate dar și celor mai puțin dezvoltate (Esping Andersen Gosta, 1993). Și în țările dezvoltate foste socialiste s-a constituit cu tip aparte dar comparabil în anumite privințe de welfare state, în condițiile generalizării sau cel puțin al predominanței proprietății de stat.

După perioada de consens social și politic asupra statului bunăstării sociale din anii '50 - 60, și chiar de apologie a acestuia în disputa dintre capitalism și socialism, pe fondul unor evoluții specifice în domeniul economic (orientarea spre dezvoltarea de tip intensiv) au început să se manifeste criticile și pe alocuri să se pună la îndoială valabilitatea lui. Dincolo de disputele partizane, cu trimiteri de natură filozofică, socială, economică, politică și general umană (morală) nu se poate pune la îndoială faptul că deși sistemul welfare state-ului se află în **criza financiară**, el continuă să fie un element semnificativ de influențare a bunăstării sociale în lumea modernă dezvoltată. Direcțiile de reformă se îndreaptă spre constituirea unui mix public - privat în domeniul social, și nu spre eliminarea welfare state-ului.

Prin urmare, considerăm ca în formularea politicilor sociale nu trebuie să primeze diversele opțiuni de natură ideologică și politică, deoarece acestea pot fi foarte îndepărtate de situație concretă. Evident că deciziile strict tehnice, nu sunt viabile.

Totodată sunt suspectate de subiectivism aprecierile potrivit cărora politica socială ar fi în dependență strictă de starea economiei, sau ca ar trebui să conțină doar elemente de natură generală umană (etică) în luarea unor măsuri de politică socială nu rezistă unei cercetări sistematice. La același nivel de dezvoltare economică sunt posibile totuși diverse niveluri de intervenție de politică socială, iar practica existentă în diferite țări dovedește acest lucru. La fel cum tot practica socială arată că deciziile de politică socială sunt deosebit de complexe, ele antrenează schimbări importante în societate, ceea ce reclamă raportarea la celelalte mijloace de trai ale populației, la legitimitate (suportul populației), cât mai bună fundamentare, resurse și logistică (programe, servicii), compatibilitatea cu ansamblul caracteristicilor societății și nu în ultimul rând și eficiența, eficacitatea.

Sistemul protecției sociale constă în transferuri bănești (securitatea socială) pentru întreținerea venitului populației în anumite situații (pensie de retragere din muncă, de invaliditate de urmaș, indemnizații în caz de boală) pentru pierderea locului de muncă, de maternitate, ajutoare sociale, burse etc, precum și în servicii sociale și/sau beneficiile în bunuri (în kind benefits).

## **Politica socială și sistemul protecției sociale**

---

Transferurile bănești pot fi contributive (bazate pe asigurări) sau noncontributive (de asistență socială, asistență publică), respectiv o serie de beneficii sociale universale (alocația pentru copii). De asemenea, și în cadrul serviciilor sociale, se disting cele de tip universal (educație, sănătate publică) și cele cu adresabilitate individuală (servicii comunitare și rezidențiale).

Spre deosebire de statele capitaliste, unde avem de a face cu evoluții în cadrul aceluiași sistem al welfare state-ului, în fostele țări socialiste se înregistrează schimbări de sistem.

### **2. Scurt istoric al politicilor sociale adoptate în România**

#### **2.1. Începuturile politicii sociale sistematice.**

Prin politica socială promovată, România s-a înscris de timpuriu în trendul de completare a acțiunilor de asistență socială mai mult sau mai puțin sistematice întreprinse de stat de-a lungul timpului pentru ajutorarea persoanelor cele mai vulnerabile social (orfani, bolnavi psihici, bătrâni). Acest trend a fost inițiat, așa cum se știe, de Germania la sfârșitul secolului trecut, prin introducerea asigurărilor de boală (1883), a celor de accidente de muncă (1884), precum și a celor de invaliditate și bătrânețe (1889).

După mai multe inițiative nefinalizate, în 1902 se adoptă în România legea asigurărilor în caz de boală și deces, iar în 1912 asigurările de maternitate, invaliditate din boală și bătrânețe și de accidente,

Asigurările sociale erau organizate ca sistem autonom față de bugetul de stat. La sfârșitul primului război mondial, după Marea Unire a românilor (1 decembrie 1918) în țară funcționau 3 legi de asigurări sociale (I. Marinescu, 1995: a. legea românească din 1912 în Vechiul Regat (Principatele Țara Românească și Moldova, unite la 1859) și care a fost extinsă și în Basarabia, unde nu funcționau asigurări sociale: b. legea maghiară din 1907, în Ardeal; c. legea austriacă din 1888, modificată în 1917, în Bucovina (aceste ultime două legi prevedeau numai asigurări de boală, maternitate și deces).

#### **2.2. Unificarea sistemelor de asigurări sociale**

În anul 1933 a avut loc unificarea sistemelor de asigurări sociale din România. Elaborarea legii noi a ținut cont de recomandările Organizației Internaționale a Muncii și legea franceză din 1928. Principiile de elaborare au fost următoarele (I. Marinescu, 1995):

- obligativitatea și sistemul de asigurare unic (tendința de generalizare);
- mutualitate unică (economicitate și operativitate);
- descentralizarea repartiției și a capitalizării, centralizarea sarcinilor (reducerea riscurilor de capitalizare și de repartiție);
- autonomia financiar-administrativă (stoparea imixtiunilor și creșterea responsabilității)

- plafonarea cheltuielilor generale și administrative ( curmarea abuzurilor).

Potrivit legii, trebuia sa se asigure, pentru **caz de boală, maternitate, deces, accidente și invaliditate** toți salariații și ucenicii din unitățile industriale și comerciale, publice sau particulare al căror venit nu depășea un plafon stabilit. Legea se extinde și la personalul casnic, la lucrătorii independenți și la funcționarii organizațiilor profesionale de salariați și s-a aplicat și străinilor care lucrau în România.

Constituirea fondurilor se realiza prin contribuții plătite de salariat (4%) și patroni (9%).

Drepturile asiguraților cuprindeau (I. Marinescu, 1995):

- a. îngrijire medicală, pansamente și accesorii medicale;
- b. ajutoare de boală, accidente, maternitate și deces;
- c. pensii de invaliditate din boala sau accident;
- d. pensii pentru urmași.

Se constata eliminarea pensiei de bătrânețe, dar s-au menținut drepturile vechi. În același tip au existat și sisteme speciale de asigurări publice și private. Noul sistem de asigurări sociale a funcționat până în 1949.

### ***2.3. Asistența socială în perioada interbelică***

Concomitent cu dezvoltarea sistemelor de asigurări sociale, s-au întreprins acțiuni de extindere și diversificare a serviciilor de asistență socială (de ocrotire socială, cum erau numite în epocă), personalizate, orientate spre rezolvarea problemelor umane, și realizate cu personal calificat. Din păcate, experiența câștigată s-a pierdut ulterior, învățământul universitar de specialitate a fost desființat (1952) ca și colegiile (1969). Concomitent s-au redus la minim serviciile de asistență socială ( E. Zamfir, C. Zamfir coord., 1996).

### ***2.4. Protecția socială în perioada comunistă***

Prin politica socială adoptată de regimul comunist, sistemul de protecție socială a fost modificat radical. Au fost desființate sistemele private de asigurări sociale și diminuate drastic beneficiile și serviciile de asistență socială. Asigurările sociale (Legea nr. 10/1949) au fost orientate spre transferurile bănești. S-au introdus asigurările pentru pensia de bătrânețe. Finanțarea serviciilor sociale s-a făcut direct de la bugetul de stat și erau furnizate gratuit la locul de utilizare.

Bugetul asigurărilor sociale a fost inclus în bugetul de stat. În acord cu prevederile legii, contribuțiile au trecut în sarcina angajatorilor (întreprinderi și instituții). Beneficiile se stabilesc în funcția de vechimea în muncă și venitul persoanei asigurate (se alege cinci ani consecutivi din ultimii 10). Cerințele de pensie pentru limită de vârstă și vechime integrală sunt deosebite pentru femei și bărbați: vârsta de 55 ani, la cerere (57 ani limita standard) și 25 ani vechime în muncă, pentru femei, respectiv vârsta de 60 ani la cerere (62 ani limita

## Politica socială și sistemul protecției sociale

---

standard) și 30 vechime în muncă. Se acordă reduceri pentru muncă în condiții deosebite.

Caracteristica fundamentală a sistemului de protecție socială a vechiului regim a fost fundamentarea pe statutul ocupațional al populației, în condițiile proprietății de stat și apoi al celei cooperatiste. Pe aceste considerente s-au dezvoltat asigurările sociale de stat, precum și altele pentru meșteșugari, membrii cooperativelor agricole de producție și pentru țărani individuali și alte sisteme speciale.

Totodată, unele drepturi sociale au fost condiționate și ele de statutul ocupațional al persoanei, gratuitatea asistenței medicale, alocația de stat pentru copii etc. În timp ce șomajul nu a mai fost recunoscut, deoarece orice adult apt de muncă trebuia să aibă o ocupație.

În timp s-a ajuns ca sistemul protecției sociale a regimului comunist să fie unul de tip instituțional, cvasiuniversalist în acoperirea cu beneficii, dar restrictiv în ceea ce privește nivelul beneficiilor. În anul 1989 cheltuielile sociale au reprezentat doar 14% din PIB (fata de 26% cât era media tarilor europene).

În condițiile specifice existente, sistemul de protecție socială asigură pentru o parte însemnată a populației mijloacele de existență la un nivel relativ modest. Principiul ocupării depline a forței de muncă s-a soldat cu o slabă eficiență a muncii și un șomaj mascat. Acestor elemente le-a corespuns un nivel scăzut al salariilor, respectiv a pensiilor și ajutoarelor sociale. Controlul administrativ total al prețurilor a menținut puterea de cumpărare a veniturilor, completate cu repartițiile din fondul general de consum pentru locuințe, transport public, sănătate, educație etc. În ultimul deceniu nivelul de trai al populației s-a deteriorat drastic ca urmare a eficienței scăzute a economiei și a orientării produselor de consum pentru export în vederea lichidării datoriei externe, (lucru realizat de altfel în martie 1989, prin plata a 21 milioane dolari în 8 ani),

Este de reținut faptul că nici după înlăturarea regimului comunist și reconsiderarea sistemului de protecție socială, inclusiv prin introducerea de elemente noi, cheltuielile sociale raportate la valoarea PIB nu a crescut semnificativ (15-16%), iar ca valoarea reală chiar s-a diminuat în unii ani dacă avem în vedere scăderea PIB-ului. La rândul lor și valorile reale ale diferitelor beneficii sociale au scăzut (valabil și pentru salariul real de altfel).

România nu a adoptat o politică socială excepțională pentru perioada de tranziție, așa cum au făcut unele țări Central și Est Europene (Ungaria (33%), Polonia (30%), Cehia (26%), Media cheltuielilor sociale pentru țările europene în tranziție era de 27% în 1994 (C. Zamfir, 1999).

Cel mai mult au avut de suportat consecințe negative ale acestei politici persoanele inapte de muncă, și cele instituționalizate: copiii, bolnavii cronici, bătrânii. Aceste aspecte s-au produs datorită faptului că noua politică socială a condus la slăbirea solidarității și chiar a celei intrafamiliale. Atâta timp cât statul și-a arogat un statut partenalist mulți oameni au început să aștepte totul de la stat.

## **2.5. Transformarea sistemului de protecție socială în perioada post-comunistă**

Cu toate acestea modelul tradițional românesc de solidaritate intrafamilială, a supraviețuit. Posibilitățile materiale reduse ale multor familii nu le-au permis să acționeze cum ar fi dorit în pofida existenței unor legi care stabileau obligativitatea părinților de a întreține copiii minori și a adulților de a întreține părinții vârstnici legate de mijloace de existență.

Politica economică și socială adoptată de către regimul comunist de naționalizare a mijloacelor de producție din industrie, și comerț, a băncilor, de cooperativizare a agriculturii, a creat un sistem de puternică dependentă a individului de stat în procurarea celor necesare traiului.

Era vorba deopotrivă de generalizarea statutului de salariat la stat precum și acela de membru cooperativ. Sectorul privat a mai fost menținut doar pentru agricultura din zonele de deal și munte (circa 6% din suprafața agricolă).

Abolirea regimului comunist, reconstituirea proprietății private și trecerea la economia de piață au fost însoțite de adoptarea unor măsuri de schimbare în domeniul politicilor sociale. Avem în vedere, pe de o parte de anumite corecții aduse legislației existente de asigurări sociale cum ar fi separarea fondurilor sociale de adoptarea legii șomajului (1991); legea asigurării pentru agricultori (1992); legea pentru protecția persoanelor cu handicap (1992); bugetul de stat a legii ajutorului social (1995); majorarea contribuțiilor, posibilitatea pensionarii timpurii, aducerea unor case speciale de asigurări sociale în sistemul asigurărilor sociale de stat, iar pe de altă parte elaborarea de noi legi: legea asigurărilor sociale de sănătate (1998), iar în prezent este în procedura de promulgare o nouă lege a pensiilor și a altor drepturi de asigurări sociale, a cărei elaborare a început din 1993. De asemenea se elaborează legea asistentei sociale.

O altă direcție de evoluție este reprezentată de apariția sectorului privat în domeniul social și care a demarat prin intervenția organizațiilor de caritate cu precădere din străinătate. Ulterior au apărut companii de asigurări de risc social, fonduri private de pensii etc. Sectorul privat nu este încă atât de important încât să reducă nevoia de intervenție din partea statului, numai că acesta nu intervine pe măsura nevoilor existente și nici chiar a posibilităților pe care le are. În fapt nu există elaborată o politică socială coerentă.

În cadrul acțiunilor de politică socială întreprinse de noile activități se pot identifica trei perioade (etape): a) reparatorie; b) de construcție a unui nou cadru legal și instituțional de politică socială, vital pentru tranziția economică de piață; c) politica socială de tranziție, reactivă, cu puternice tendințe minimaliste (C.Zamfir, 1999).

Datorită acestei politici a avut loc o puternică polarizare socială a populației. În timp ce un număr restrâns de persoane au acumulat averi însemnate, o parte importantă a populației trăiește în sărăcie (în 1997 se înregistrează o rată a sărăciei de 31% din totalul gospodăriilor familiale, (cu variații de la 9% pentru patroni, 23% pentru pensionari, 28% pentru salariați; 49% pentru lucrătorii pe cont propriu, 55% pentru țărani, 60% pentru șomeri). (C. Ionete, V. Dinculescu, 1999).

## Politica socială și sistemul protecției sociale

**Tabelul nr. 1**  
**Dinamica transferurilor sociale și a salariilor (1989=100%)**

Specificație	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Total transferuri sociale	115,6	193,3	86,9	78,4	82,1	93,7	95,5	94,9
Salariu mediu	10,0	85,8	74,6	62,1	62,4	70,2	77,0	59,9
Pensia medie	107,3	83,2	70,0	60,8	58,2	63,1	65,5	51,6
Dinamica salariului net	105,7	76,1	65,6	62,1	62,4	70,2	76,8	59,8
Salariul minim ca procent din salariul mediu	59,1	61,6	45,8	36,6	34,9	31,5	30,2	28,7

**Sursa :** Anuarul Statistic al României

Situația extrem de critică se întâlnește în familiile cu mulți copii (sărăcia afectează 60% din familiile cu 3 copii).

Într-o cercetare realizată de autor la, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, în luna noiembrie 1999, pe un eșantion național, 40% din subiecți au declarat că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar și doar 23% au considerat că se situează la nivelul unui trai decent.

Pe ansamblu, numai 20% din populație dispune de resurse acumulate în timp (I. Marginean, 1999).

**Tabelul nr. 2**  
**Beneficiarii de asigurări sociale**

- mii persoane -

	1989	1990	1994	1997
Pensionari fără agricultori	2.233	2.495	3.439	3.875
Pensionari din agricultură	982	985	1.478	1.649
Pensionari de ajutor social	38	34	20	13
Pensionari invalizi, orfani, văduve de război	70	65	58	46

**Sursa:** Anuarul Statistic al României

### 3. Starea actuală în domeniul protecției sociale în România

Una din primele măsuri adoptate de noile autorități după 1989 a constat în individualizarea unor fonduri sociale. Dacă în timpul regimului comunist cvasitotalitatea, beneficiile sociale erau finanțate direct de la bugetul de stat, sau din fondul de asigurări sociale (organizat în sistem în flux (PAYG) integrat în bugetul de stat (exceptia a constituit-o fondul cu acumulare pentru pensia

## Ioan MĂRGINEAN

suplimentară administrat direct de către Ministerul Muncii), ulterior s-a optat pentru constituirea de bugete distincte pentru o serie întreagă de transferuri bănești și servicii sociale.

Separarea bugetelor sociale de bugetul de stat are unele consecințe pozitive de principiu dar și o serie de neajunsuri pe care nu ne propunem să le analizăm aici. Reținem totuși că fărâmițarea excesivă a bugetelor sociale în România, pe lângă sporirea costurilor de administrare, s-a asociat și cu lipsa de lichidități într-un sector sau altul, în timp ce altele aveau excedente, dar a căror valoare a fost drastic diminuate de inflație așa încât nu s-a putut beneficia efectiv de resursele existente. În ultimul timp toate bugetele sociale se confruntă cu lipsa de resurse ca urmare a îngustării bazei de colectare a contribuțiilor (diminuarea numărului plătitorilor), a reducerii numărului populației ocupate și a numărului de salariați, a neîncasării sumelor convenite (uneori cu acordul autorităților care dau scutiri, fac reeșalonări etc), munca la negru fără plata impozitelor și a contribuțiilor sociale etc.

**Tabelul nr. 3**  
**Beneficiari de servicii de asistența socială instituționalizată, 1997**

- număr de persoane -

Tineri incluși în sistemul de asistență socială	
Total	98.872
Leagăne	9.309
Centre de primire	379
Cămine spital	4.473
Case de copii fără școală	23.123
Case de copii cu școală	12.033
Grădinițe speciale	1.042
Școli speciale	42.246
Centre de reeducare	1.130
Cămine	3.689
Alte tipuri	2.439

**Sursa:** Anuarul Statistic al României

Prin urmare, nivelul scăzut al cheltuielilor sociale nu poate fi pus în relația directă doar cu diminuarea producției respectiv a valorii PIB în ultimul deceniu. Un rol important l-au avut deciziile de politică publică, orientarea cu precădere spre economie nominală, controlul veniturilor atât al celor salariale cât și al celor din transferuri pentru diminuarea consumului. În acest fel, însăși potențialul de relansare economică a fost diminuat (fără consum nu poate exista producție), iar sacrificiile impuse populației, prin suportarea costurilor sociale ale tranziției, își pierd calitatea de decizii raționale. Totodată trebuie analizate recomandările și cerințele formulate de organisme financiare

## Politica socială și sistemul protecției sociale

---

internaționale care au avut un rol însemnat în România (F.M.I., Banca Mondială) promotoriu ale unei politici sociale diferite de cea a țărilor europene dezvoltate considerată a fi greșită, datorită edificării welfare state-ului.

Cheltuielile publice raportate la PIB au evoluat de la 44% în 1989 la 35% în 1997, în timp ce rata fiscalității s-a diminuat de la 47% la 27% în aceeași perioadă (C. Zamfir, 1999). În legătură cu rata fiscalității este de consemnat faptul că, deși valoarea generală este mică, în realitate ea s-a constituit prin plățile efectuate numai de o parte a contribuabililor, așa încât fiscalitatea reală pentru persoane fizice și juridice plătitoare este înaltă.

Pondere în veniturile bugetare este detinută de veniturile fiscale (86%), respectiv impozitele directe (cu 58%), iar impozitele indirecte (cu 28%).

La 1 ianuarie 2000 a intrat în vigoare legea impozitului pe venitul global, precum și o serie de alte reglementări privind fiscalitatea. Aceste reglementări măresc întrucâtva baza de impozitare prin eliminarea unor scutiri și prin introducerea de impozite noi. În continuare se mențin însă tratamente preferențiale greu de justificat, cum ar fi neimpozitarea veniturilor agricole și a pensiilor, indiferent de nivelul lor.

Prin efectele noilor prevederi are loc o diminuare a impozitului pe profit (de la 38% la 25%), și o creștere a impozitelor indirecte (generalizarea la 19% a TVA a însemnat o reducere de la 22% la 19% a nivelului standard, dar și o majorare de la 0 sau 11% la 19% pentru bunuri de consum și servicii. În continuare, se va accentua în și mai mare măsură povara fiscală asupra salariatului, deoarece nu se prevăd deduceri de impozit pentru o serie de cheltuieli efectuate de către cetățeni cu casa, pentru îngrijirea sănătății (dincolo de serviciile de asigurare). Există doar deduceri de bază, suplimentare pentru persoane în întreținere și profesionale.

Datorită diminuarii nivelului cheltuielilor publice, a sporit ponderea cheltuielilor sociale în totalul cheltuielilor publice (32% în 1989, respectiv 46% în 1995), fără ca nivelul acestora din urmă să crească semnificativ.

Comparativ cu anul 1989, cheltuielile anuale publice (în preturi 1989) au evoluat de la 120% în 1990, la 86% în 1993 și apoi la 101% în 1997 (C. Zamfir, 1999).

În cadrul cheltuielilor sociale publice o dinamică moderat ascendentă a înregistrat serviciile sociale de educație și sănătate (de la 4,7% din PIB în 1989, la 6% în 1997), în timp ce transferările sociale directe au stagnat în jurul valorii de 9,5% din PIB. Din cele arătate aici nu trebuie dedus că serviciile sociale ar fi finanțate adecvat, dimpotrivă avem de-a face cu o subfinanțare, atât în ceea ce privește investițiile și dotările cât și în ceea ce privește salarizarea personalului. Situația este însă mai critică în domeniul transferurilor sociale directe, deoarece numărul beneficiarilor a sporit în intervalul de referință, dar nivelul cheltuielilor s-a menținut la nivelul inițial scăzut.

Un tablou global al finanțării diferitelor fonduri și beneficii sociale cuprinde sistemele contributive și pe cele noncontributive.



**a) sistemele contributive**

**Asigurările sociale de stat.** (Contributia de asigurari sociale - C.A.S.) este platita integral de catre angajatori și este diferențiată pe grupe de muncă, respectiv 30, 35 și 40% din fondul lunar de salarii.

Contribuțiile alimentează bugetul asigurărilor sociale de stat administrat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale (3. 875 milioane beneficiari în 1997) (din aceștia 71% au îndeplinit limita de vârstă la pensionare, și 50% aveau vechime integrală în munca - (Anuarul Statistic, 1998).

Din bugetul asigurărilor sociale de stat se plătesc pensii pentru limită de vârstă și vechime integrală; pensii de invaliditate gr. III, II, I; pensii de urmaș; indemnizații pentru concedii de boală (maxim 90 zile pe an, după care urmează pensionarea de invaliditate), indemnizații de maternitate (112 zile); de creștere a copilului până la vârsta de 2 ani (poate beneficia oricare din cei doi părinți); costul total sau parțial pentru bilete de tratament și odihnă.

**Fondul pensiei suplimentare.** Contributia pentru pensia suplimentara este platita integral de catre asigurat, (în prezent 5% din salariul lunar). Contributia se constituie în fond distinct și se administrează de Ministerul Muncii și Protecției Sociale.

**Asigurările sociale pentru agricultori.** Sistemul asigurărilor sociale pentru agricultori este administrat de sistemul de stat dar are un fond propriu . Acest fond se află într-un deficit cronic ca urmare a faptului că după desființarea cooperativelor agricole de producție și retrocedarea pământului catre agricultori, legea prevede asigurarea voluntara. Resursele fondului se creaza prin contribuția de 4% din valoarea productiei întreprinderilor care produc, industrializează și comercializează produse agricole. În prezent sunt sub 100.000 asigurați plătitori la peste 2 milioane persoane active. Peste 50% din necesarul plăților pentru cei 1,6 milioane de pensionari se asigură prin subvenție de la bugetul de stat. Nivelul beneficiilor a fost mentinut la un nivel extrem de scazut.

În noua lege a asigurărilor sociale se prevăd contribuții atât din partea angajatorului cât și a asiguratorului. Se aduc de asemenea, alte corecturi importante: unificarea sistemelor, sporirea vârstei standard de pensionare (60 ani femeile și 65 ani bărbații, realizabile într-un interval de 15 ani); a perioadei de contribuție, de calcul a pensiei pe baza contribuției totale. De asemenea se prevede absorbirea pensiei suplimentare în pensia de baza, iar în locul acesteia să se instituie sistemul asigurărilor obligatorii pentru pensie publica administrata privat.

**Fondul de șomaj.** Contribuția pentru fondul de șomaj este plătită de angajator, 5% din fondul lunar de salarii, și de către angajat 1% din salariul lunar. Fondul este administrat autonom și se plătesc: ajutorul de șomaj (9 luni), alocația de sprijin (18 luni), plăți compensatorii pentru concedierile colective, credite micilor întreprinzători pentru crearea de locuri de muncă, ajutor de integrare profesională (plata salariilor pentru întreprinzătorii care angajează absolvenți și șomeri). Din anul 1997 s-au introdus plățile compensatorii pentru concediile colective.

## Politica socială și sistemul protecției sociale

---

**Asigurările sociale de sanatate.** Acestea au intrat în vigoare în 1999. Sistemul este administrat autonom printr-o Casă națională. Angajatorii și angajații plătesc câte 7% din fondul de salarii, respectiv din salariul lunar. Deocamdată funcționarea sistemului este afectată de o serie de factori care țin de buna pregătire și implementare. Nici populația și nici medicii nu au susținut cu entuziasm noul sistem de îngrijire a sănătății.

Pe de altă parte se înregistrează întârzieri în generalizarea funcției medicului de familie și a contractelor cu Casa de asigurari. Dacă în 1999, contribuțiile asiguraților se scadeau din impozitul pe salarii, de la 1 ianuarie 2000 trebuie să fie plătite din salariul brut (urmând ca valoarea contribuției să fie deductibilă la impozitarea pe venit). Acest fapt antrenează o diminuare a veniturilor populației, ceea ce va accentua respingerea sistemului.

Asigurările sociale de sănătate sunt destinate să furnizeze servicii de îngrijire a sănătății prin medicul de familie, centre medicale și spitale.

Contribuțiile sunt plătite într-adevăr, pentru salariați și pensionari, dar o parte din populație nu plătește încă astfel de contribuții. Aceste persoane nu mai pot beneficia de îngrijire medicală. În fapt, în timp ce plătesc contribuția de asigurări sociale, unele persoane, nu neaparat cu venituri înalte, sunt nevoite să apeleze la cabinete private.

În perspectivă vom asista la o creștere a nivelului cheltuielilor sociale ca urmare a schimbărilor în sistem și mai puțin ca urmare a sporirii nivelului și calității prestațiilor.

Aceste creșteri apar în primul rând prin majorarea contribuțiilor de asigurări sociale, de la 14% în 1989 la un maxim de 40% în prezent (în condițiile în care nivelul real al pensiilor a scăzut, dar a crescut numărul beneficiarilor). Organizarea sistemului de pensii publice administrative privat va contribui la o nouă sporire a cheltuielilor sociale.

**Protectia sociala noncontributiva.** Acest tip de protecție socială se caracterizează în transferuri monetare între și intergeneraționale, beneficii în servicii și/sau în bunuri (în kind) acordate cu titlul de gratuitate prin finanțare bugetară.

Dupa natura lor, distingem pe de o parte, beneficii **universalizate** și, pe de altă parte, beneficii **individualizate**.

Din prima categorie fac parte, mai întâi, acele beneficii care sunt disponibile, în principiu, întregii populații. Urmează o sumă de alte beneficii care se adresează unor segmente ale populației, iar beneficiile se acordă în baza unui criteriu general. La rândul lor, beneficiile individualizate se adresează unei anumite persoane (familii) și se acordă pe baza determinării nevoii de intervenție. La nivelul individual (familiar), beneficiile universalizate pot fi redistributive parțial redistributive, sau plătite prin contribuții indirecte. Într-adevăr o sumă de beneficiari ai acestor prestații sunt în același timp și contribuitori, eventual chiar contribuitori net la bugetul prin care se finanțează beneficiile respective. Este vorba de contribuția acoperitoare (parțială sau totală) sub formă de impozit, eventual o contribuție care excede valoarea beneficiilor primite.

Evident însă că pentru o altă parte a populației, beneficiile universalizate au rol de protecție socială, deoarece le suplinește lipsa de venit pentru obținerea bunurilor și serviciilor universalizate. Acoperirea financiară se realizează prin contribuția altor persoane în cadrul unor calități instituționalizate de solidaritate intra și intergenerațională.

O suma de beneficii sociale universalizate sunt de tipul bunurilor publice propriu-zise, atât prin **nonrivalitate**, cât și prin **nonexcludere** în consum. Alte beneficii sociale universalizate prezintă cel puțin parțial, dacă nu în totalitate, rivalitate în consum și/sau permit excluderea de la consum prin taxe. În unele cazuri însă, excluderea poate fi indezirabilă ca obiectiv de politică socială sau prea costisitoare.

Beneficierea de bunurile sociale publice se poate produce instantaneu ca efect direct al furnizării lor sau printr-o decizie a beneficiarului, care adesea trebuie să se califice și/sau să participe la o anumită acțiune.

Dacă ne referim la **România**, constatam că după anul 1989, unele beneficii universalizate au fost menținute, altele însă au fost anulate sau le-a fost restrânsa aria, în timp ce s-au introdus beneficii universalizate noi. Pe ansamblu însă constatăm o diminuare importantă a beneficiilor sociale universalizate în sistemul de protecție socială.

Prima categorie a beneficiilor sociale universalizate, se referă la **servicii**. Cele care se adresează într-adevăr întregii populații sunt de tipul amenajării, dezvoltării și întreținerii dotărilor spațiului public, a căilor de comunicație, protecția mediului, serviciile de sănătate și igienă publică, îngrijirea medicală de urgență și serviciile medicale pentru copii. Toate acestea au fost menținute și după 1989, dar resursele materiale alocate s-au diminuat.

Până în anul 1989 **îngrijirea medicală curativă** era inclusă în rândul beneficiilor sociale universalizate și pentru populația activă (salariați, cooperatori), ca și pentru pensionari. Ulterior, s-a detașat mai întâi o cotă 2% din fondul de salarii din contribuția de asigurări sociale, plătită de agenții economici, pentru acoperirea costului medicamentelor, pentru tratamentul în spital și pentru gratuitățile acordate în tratamentul ambulatoriu. Serviciile de îngrijire medicală au continuat să fie furnizate gratuit la locul de utilizare în baza dovezii plății contribuției respective de 2%. În 1998, s-au introdus asigurările sociale de sănătate, ceea ce a înlăturat caracterul de universalitate a îngrijirii medicale.

Persoanele neacoperite prin sistemul de asigurări sociale trebuie să-și plătească direct serviciile de îngrijire medicală în eventualitatea că dispun de venituri. În același timp, se acordă gratuitate pentru copii, elevi, studenți, și celor care nu au venituri. Pe de altă parte, s-au introdus taxe la unele servicii medicale și pentru asigurați.

**Serviciile de educație**, respectiv învățământul de stat la toate nivelurile reprezintă al doilea beneficiu social care avea o adresabilitate generală până în anul 1989. Ulterior situația s-a diferentiat.

Trecerea la învățământul obligatoriu de 10 ani la numai 8 ani, după 1990 a condus la restrângerea cuprinderii tinerilor în învățământul secundar (91,% în

## Politica socială și sistemul protecției sociale

---

1990 și 70% în 1996 din totalul tinerilor din grupa de vârstă școlară). În același timp, a sporit numărul copiilor care abandonează școala de timpuriu. Situația extrem de critică se întâlnește în rândul copiilor de romi. O parte dintre ei nici nu sunt înscriși în școală.

O evoluție pozitivă este dată de dublarea cuprinderii în învățământul superior, atât prin expansiunea învățământului de stat (cu precădere în specializările economice, juridice, sociologice, psihologice, mass media, etc), cât și în învățământul particular, deci pe bază de taxe. Din acest an s-au introdus și locuri cu taxă în învățământul de stat.

Un tip aparte de beneficii sociale universalizate este alcatuit din **subvențiile** pentru instituțiile de cultura, sportive, de transport, alte servicii pentru populație furnizate sau cu plata parțială a costului. În timp, s-a diminuat proporția detinută de subvenția în costul furnizării serviciului. După 1989 s-au acordat temporar (la începutul liberalizării prețurilor 1990-1994 subvenții pentru produsele alimentare).

O situație se înregistrează în cazul subvențiilor directe și scutișile de plată către bugetul de stat acordate unor întreprinderi, care pot, astfel continua activitatea și să plătească salarii, deși au pierderi de producție.

Cât privește **beneficiile monetare** menționăm universalizarea alocației de stat pentru copii. Sumele prevăzute se acordă tuturor copiilor și tinerilor până la împlinirea vârstei de 16 ani, respectiv 18 ani dacă frecventează o școală.

Alte beneficii bănești universale sunt indemnizațiile de naștere, indemnizațiile pentru soțiile militarilor în termen, bursele de studii și de merit pentru studenți (proporția beneficiarilor de burse a scăzut de la circa 60% la sub 20% din totalul studenților; beneficiile se acorda în ordinea descrescătoare a mediei notelor obținute la examene).

În aceeași categorie de beneficii cu un efect ambiguu includem **scutișile de impozit** pe pensii și pe venitul agricol, deducerea de bază la plata impozitului pe venitul global. În practică această deducere poate fi aplicată doar parțial. Este vorba de persoane ale căror venituri sunt mai mici decât valoarea deducerii (în prezent de de circa 40% din venitul mediu brut), sau pur și simplu nu realizează venituri proprii impozabile.

Efectele deducerii sunt dintre cele mai salutare pentru persoanele cu venituri relativ mici și care astfel nu riscă să cadă sub pragul sărăciei prin impozit. Acest efect nedorit îl poate avea însă plata contribuțiilor sociale, din moment ce la orice nivel al veniturilor brute din muncă, se plătește în total 13% (pentru pensie suplimentară, fondul de șomaj și asigurările sociale de sănătate). Or numai după plata acestor contribuții se aplică deducerile de bază și suplimentare.

La rândul lor **beneficiile universale în bunuri** se refera la manualele școlare acordate gratuit pentru învățământul obligatoriu, alte gratuități de care beneficiază populația.

**Beneficiile individualizate de asistentă socială** se acorda persoanelor (familiilor) aflate în dificultate.

Beneficiile individuale **monetare** de asistenta sociala cuprind: ajutorul social acordat persoanelor fara venit sau cu venit situat sub nivelul standard definit prin lege; alocatia de sprijin pentru plasamentul familial al minorilor; ajutoare speciale pentru persoane cu handicap, salarii pentru îngrijirea persoanelor cu handicap, burse sociale pentru elevii și studenții proveniți din familiile sărace, ajutoare de urgență care au în întreținere alte persoane.

În continuare, mentionam **serviciile de asistenta sociala** de tipul serviciilor **comunitare** (cantine de ajutor social) și a serviciilor **institutionalizate**. În acest domeniu moștenirea de la vechiul regim a fost una cu totul dezastruoasă. După liberalizare, o serie de organizații voluntare internaționale prestează servicii sociale pentru persoane în nevoie. Această intervenție, bine venită fără nicio îndoială, nu a putut schimba radical situația existentă atâta timp cât acțiunile statului și ale societății românești au fost și sunt insuficiente, și adesea neadecvate nevoilor existente. Pe de o parte, serviciile comunitare sunt subdezvoltate, pe de alta parte în institutiile de asistenta sociala conditiile de viata ramân precare. Reteaua serviciilor sociale institutionalizate cuprind leagane pentru copii orfani sau abandonati, gradinite speciale, centre de primire a minorilor, case de copii pre școlari, case de copii cu școală, școli speciale, școli profesionale speciale, licee speciale, grupuri școlare speciale, centre școlare speciale, centre de reeducare, cămine școală, cămine atelier, cămine spital pentru copii și bătrâni, cămine pentru pensionari și pentru bolnavi, cămine spital pentru bolnavi cronici, cămine spital pentru neuro-psihiici.

\*

\* \*

Încercând o caracterizare generala asupra protectiei sociale în România, a solidaritatii intergeneraționale și intrafamiliale, putem spune că:

- avem de-a face cu un înalt nivel al solidarității intrafamilială, corespunzător modelului tradițional de familie românească și care este întărit prin legislația în care prevede obligativitatea întreținerii reciproce a membrilor familiei la nivel inter și intragenerațional;
- nivelul protectie sociale se situeaza sub nivelul mediu european;
- se desfășoară un proces de afirmare timidă a structurilor comunitare și nonguvernamentale de intervenție pentru ajutorul celor în nevoie;
- situația critică în care se află o parte insemnată a populației în ceea ce privește starea materială reclamă în continuare o intervenție masivă din partea statului. Prin urmare statul nu trebuie să se retragă pe considerentul că sunt alte mecanisme prin care se poate interveni pentru ajutorul celor saraci. **Subsidieritatea este doar partial aplicabila.**

Nevoia de intervenție urgentă a statului și a societății în general se referă la îmbunătățirea radicală a condițiilor de viata din institutiile de asistenta sociala, concomitent cu dezvoltarea serviciilor comunitare.

### Bibliografie

- A World Bank Policy Research Report (1994) - *Averting the Old Age Crisis*, Oxford University Press.
- Barr, Nicholas (1994) - *Labour Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe*, Oxford University Press.
- Gosta, Esping-Andersen (1993) - *The Three World of Welfare Capitalism*, Polity Press, Cambridge.
- Ionete, C; Dinulescu, C (1999) - *National Human Development Report*, Expert, Bucharest.
- Marinescu, Ilie (1995) - *Politică socială interbelică în România*, Editura Tehnică, București, 248 p.
- Mărginean, Ioan (1994) - *Politica socială și tranziția la economia de piață în România*, C.I.D.E., București, 110 p.
- Mărginean, Ioan (1999) - *Calitatea vieții în România*, coordonator, I.C.C.V., Bucharest, 51 p.
- Zamfir, Elena; Zamfir, Catalin (1996), coordonator - *Social Policies, Romania in the European Context*, Alternative, Bucharest, 542 p.
- Zamfir, Catalin (1999), coordonator - *Politica sociala în România*, Editura Expert, Bucharest, 750 p.

# Societatea românească și globalizarea

---

## I. Seattle – un salt spre o altă mondializare

Membrii *Comisiei Mondiale a Comerțului*, reprezentanții celor 135 de țări s-au reunit la sfârșitul lunii noiembrie 1999 la *Seattle* pentru a apăra o anumită viziune asupra comerțului internațional. În fapt, era vorba ca *marile puteri* să dicteze *planetei* “regulile jocului” pe piețele comerciale care să protejeze interesele lor economice. Nu întreaga *lume* socio-economică era pregătită pentru deciziile hotărâtoare care urmau a se lua în timpul *Summit-ului* din marele oraș american (nu întâmplător ales, fiind sediul uriașei firme *Microsoft*).

*Rezistența mondială* s-a organizat în condiții mai bune, favorizată fiind tocmai de *produsele* multinaționalei menționate, vizând îndeosebi *marea putere* “care încearcă să-și impună nu numai mărfurile, ci și *modul de viață*” Rezultatul negocierilor ar putea schimba obișnuințele dumneavoastră. Iată de ce “secolul XXI începe la Seattle” deoarece miza este mult mai mare decât trecerea în anul 2000 în prima zi de ianuarie.”<sup>1</sup> Acordând toată atenția forței *simbolurilor*, țara gazdă a ales drept loc de negocieri orașul a două gigantice reușite americane.\* Acest fapt n-a înlăturat, însă, contradicțiile care se manifestă între țările participante privind *strategiile* care trebuie urmate în domeniul economic și în ansamblu, în orientarea mondializării. “Țările *OMC-ului* sunt mai divizate decât oricând” – scrie *Le Parisien*. Apelurile repetate ale lui **Mike Moore**, directorul organizației, n-au dat nici un rezultat. Subiectele de confruntare nu lipsesc. Europa trebuie să-și apere îndeosebi *modelul agriculturii* în fața Statelor Unite și a altor mari producători agricoli care contestă cu virulență subvenționarea agriculturilor europene. Alte controverse există pe tema mediului înconjurător sau pe tema securității alimentare. Europeanii au decis, de pildă, să refuze acele produse agricole rezultate din tehnologii bazate pe “*intervenții genetice*” sau pe “*îngrășăminte supra-chimicale*”. Țările sărace, la rândul lor, nu pot accepta să suporte mai departe *hegemonia economică* a țărilor bogate. Așa se explică constituirea unei mari mișcări “anti-OMC” prin mobilizarea imediată și

---

<sup>1</sup> Charette, Laurence de –135 pays bâtir un marché sans frontières, în *Le Parisien*, 29.11.1999, pag.2.

\* Boeing, alături de firma deja menționată.

## Societatea românească și globalizarea

---

mediatizată- a forțelor *societății civile mondiale* (ONG-uri, sindicate, asociații ale consumatorilor etc.), tot mai conștientă de gravele *efecte perverse* ale unei “globalizări financiare” și de riscurile *opțiunii mercantile* în domeniul strict uman (cum ar fi cultura, educația, sănătatea și media).

Apărătorii OMC-ului arată că dezvoltarea tuturor țărilor impune deschiderea generală a frontierelor, înlăturarea barierelor vamale și evoluția liberă a comerțului. Cuvinte frumoase care n-au suport într-o lume atât de variată și atât de inegală în ceea ce privește nivelul de viață și de civilizație. La rândul lor, detractorii Organizației afirmă că “mondializarea nu face decât să servească *legea celui mai puternic*”.<sup>2</sup>

Analiza negocierilor în *amonte* de Seattle pune în lumină concluzii care explică actualul context mondial: țările bogate și-au redus tarifele vamale, în medie, de la 40% la 3%, în schimb comerțul s-a multiplicat de 20 de ori în ultimii 50 de ani, ceea ce le-a asigurat venituri mult mai mari decât eventualele pierderi. Unele state au înlăturat vechile obstacole din calea “comerțului liber” (subvenții, licențe de import etc.). Dar nu toate acordurile semnate au fost și respectate (de pildă, cele de la Marrakech). Țările sărace se plâng că țările bogate nu și-au respectat angajamentele care ar fi echilibrat “comerțul mondial”. Astfel că, “pentru forțele *anti-OMC* principalul efect al celor 8 cicluri precedate de negocieri este de a fi concentrat bogăția într-o măsură și mai mare în mâinile celor mai bogați...”, țările bogate devin și mai bogate, iar țările sărace “se îndepărtează” semnificativ de *venitul mediu mondial* pe cap de locuitor.

Negocierile de la Seattle vizau “să facă ordine” definitivă – potrivit “ideologiei liberalismului absolut” – în domeniile agriculturii și ale serviciilor care constituie, în ansamblu, două treimi din activitatea economică mondială, fapt care ar fi agravat la maximum situația economică a țărilor vulnerabile, adâncindu-se îndeosebi decalajele sociale menționate mai sus. Cele mai multe țări europene au manifestat interes pentru problemele *protecției mediului*, pentru *reglementarea instituțiilor internaționale*, dezvoltarea industrială în țările sărace, *securitatea alimentară* și, în sinteză, pentru elaborarea unor *norme sociale* adecvate situației contemporane.

În *interiorul* Summit-ului s-au configurat *patru grupuri de interese*: 1) *Europa* – care viza mai ales mediul, securitatea alimentară, “codul social” și agricultura; 2) *Statele Unite* – care se interesau de “negocieri clasice” (pentru a cuceri noi piețe comerciale); 3) *Țările sărace* sau “în curs de dezvoltare”, destul de eterogene – care vizau accesul produselor lor pe piețele țărilor bogate; 4) *Țările grupului de la Cairns* (Argentina etc.) – interesate în liberalizarea piețelor agricole.

*Comercializarea planetei* constituie un proces necesar în ciuda riscurilor și a incertitudinilor privind efectele finale. “Mondializarea este un fapt, nu o credință”, a declarat la Seattle ministrul francez al economiei și finanțelor,

---

<sup>2</sup> Charette, Laurence de, *L'organisation Mondiale du Commerce en cinq questions*, în *Le Parisien*, 29 noiembrie 1999, pag. 2.



**Christian Sautter.** Franța constituie un caz particular în actualul context profitând de *internaționalizarea economică* (cele mai multe produse sunt destinate exportului) fără a renunța la propriile valori sociale și culturale. De aceea, în ciuda beneficiilor pe care le aduce actuala “globalizare comercială”, Franța – a patra putere economică din lume - impune stabilirea unei reguli precise “jocului comercial”. “Economia mondială este – spune **J.M. Salvador**- ca rugby-ul: un sport riguros, dificil, dar care nu se exprimă bine decât pe baza unor reguli bune și a unui bun arbitraj. Trebuie stăpânite excesele mondializării așa cum trebuie stăpânit antijocul”<sup>4</sup>, mai ales pentru faptul că în loc să favorizeze “apropierea” nivelurilor de viață și de civilizație specifice diferitelor țări și zone, acest proces a generat adâncirea inegalităților și decalajelor socio-economice. În ultimii 25 de ani, *PIB-ul*, de pildă, n-a crescut în țările subdezvoltate decât cu 6%, față de 71% în țările dezvoltate, speranța de viață fiind de numai 51 de ani în țările cele mai sărace în raport cu 77 de ani în țările cele mai bogate. Surprinzător, dar explicabil, este faptul că inegalitățile sociale (venituri, proprietăți, educație etc.) s-au adâncit chiar și în *interiorul* țărilor vizate. Așa se explică interesul manifestat la Seattle pentru problema *inegalităților*, considerată *prioritate*, mai ales pentru *actorii informali* ai Forumului Mondial din orașul american. “*Răspunsurile trebuie să fie mondiale*”, declară ministrul francez, ceea ce obligă *OMC-ul* să-și modifice orientarea. “Negocierile trebuie să ne doteze – afirmă **Christian Sautter**- cu o adevărată *cartă a mondializării* care să prevadă, în primul rând, angajarea țărilor într-o *strategie colectivă* a unei *dezvoltări echitabile*, bazată pe reguli de joc corecte și ferme”<sup>5</sup>. O asemenea dezvoltare trebuie să reducă decalajele și să evite dezastrele: “Norul nuclear” de la Cernobîl, de pildă, n-a avut nevoie de “vize de intrare” pentru a afecta spațiul planetar. În plus, mondializarea trebuie să se desfășoare astfel încât să nu ducă la degradarea valorilor sau la transformarea culturii în marfă. Și toate acestea impun acorduri acceptate de *toți* actorii interesați asupra *tuturor* problemelor lumii. În zilele noastre, chiar și *problemele locale* au un impact global sau mondializant.

### **Fenomene negative și “efecte perverse”**

Potrivit ziarului *Liberation*, mondializarea determină, între altele, șomaj, inegalități sociale, precaritatea muncii, extinderea “tiers-monde”-ismului, degradarea mediului, scăderea calității alimentelor, omogenizarea culturii, pierderea identității etc.<sup>6</sup> La întrebarea: “care este cuvântul care rezumă cel mai bine atitudinea dvs. privind mondializarea?”, cei 1585 subiecți investigați de **Pascal Riché** au dat următoarele răspunsuri, în ordinea ponderii:

- I. *entuziasm* pentru efectele mondializării..... 44 %
- II. *neliniște* pentru aceleași efecte.....31,7%
- III. *speranță* într-o viață mai bună .....14 %

---

<sup>4</sup> Salvador, Jean –Michel, **La Mondialisation est un fait, pas une foi**, în *Le Journal du Dimanche*, 28 noiembrie 1999, pag.6.

<sup>5</sup> **Ibidem.**

<sup>6</sup> Riché, Pascal, **La mondialisation**, în *Liberation*, 27/28 noiembrie 1999.

## Societatea românească și globalizarea

---

IV. *respingerea* procesului de mondializare .....10 %

Constatăm că ponderea opiniilor *pozitive* față de urmările mondializării (entuziasm și speranță) este semnificativ mai mare decât ponderea opiniilor *negative* (neliniște și respingere), cu peste 16%. Cu toate acestea, o parte importantă a opiniei publice mondiale consideră responsabile anumite organisme internaționale și anumite “strategii globalizante” pentru adâncirea inegalităților regionale (de pildă între “Nord-Sud”, între Occident și zona “ex-comunistă” etc.), extinderea șomajului, poluarea mediului, erodarea suveranității statelor, pierderea sau destructurarea identităților etc.

Reacțiile contra mondializării au la origine și alți factori, între care s-au manifestat cu o anumită violență (îndeosebi normativă și simbolică): explozia și ambivalența politicului față de exigențele și valorile sociale, politicile agricole și *mentalitățile* anti-agricole și anti-ruraliste și mai ales încercările “globalizanților” de a subordona domeniul *umane* prin excelență (cultura, educația, sănătatea, comunicarea) etc.

Unele evenimente **empirice** confirmă concluziile de mai sus:

- a. Agricultorii *Confederației țărănești* franceze demonstrează în August 1999 împotriva “filialei” Mc Donald din Millan (Aveyron);
- b. *Camera de Comerț Internațională* din Vincennes a fost ocupată în octombrie 1999 de către manifestanți;
- c. au avut loc manifestări repetate “sub ferestrele OCDE” de la Paris;
- d. *Trade Watch*, una din ONG-urile americane, inventator al “*metodei Dracula*” (care constă în a plasa “în plină lumină” cele mai nefaste proiecte pentru a le elimina), acționează pentru o mare mobilizare a forțelor contra mondializării;
- e. alte manifestări reținute de mass-media și, deci, de opinia publică mondială care au avut loc la *Washington*, în fața sediilor *FMI* și ale *Bancii Mondiale*.
- f. în *Zimbabwe* are loc la 3 octombrie 1999 o întâlnire a unor lideri africani, inclusiv sindicaliști, reprezentanți ai “societății civile”, afaceriști regionali etc. pentru a acționa contra amenințării proceselor globalizante care riscă să elimine micile economii africane de pe piața lumii;
- g. în *Egipt*, țărani au manifestat (în aprilie 1997) pentru libera utilizare a apei;
- h. în *Coreea de Sud* au avut loc - încă în decembrie 1994 - manifestații contra ratificării acordului *OMC*;
- i. în *Elveția*, în februarie 1998, 200 de țărani indieni manifestă la Geneva, în fața sediului *OMC*, strigând “*OMC* omoară popoarele, noi vom omorâ *OMC-ul*”;
- j. *People Global Association* organizează la 16 mai 1998 manifestări contra *AMI* și *OMC*;
- k. la *Davos* se organizează, de urgență, *Simpozionul anual* care reunește experți, șefi de întreprinderi, miniștri etc. fiind considerat ca o *Mecca liberală*;

## Vasile MIFTODE

---

- l. tot în Elveția, în ianuarie 1999, *Asociația contra clonărilor și Forumul Alternativelor* organizează o manifestație “contra Davos” (sau “celălalt Davos”);
- m. în *Singapore*, în februarie 1998, *Conferința Internațională a Sindicatelor Libere* denunță proiectele *FMI-ului* care “sprijină pe adevărații dominatori, companiile financiare și banda lor de prieteni contra salariaților”.<sup>7</sup>
- n. în *India*, în februarie 1998, peste 500.000 de țărani au manifestat contra *OMC-ului* (în statul *Karnataka*), responsabil –în opinia lor- de distrugerea –prin intervenții- a culturilor de porumb și bumbac;
- o. tot în *India*, în *Bangalore*, a avut loc *Conferința mișcării “Via Campesina”* (federație a mișcărilor țărănești mondiale) pentru apărarea drepturilor țăranilor în contextul mondializării;

În ciuda caracterului prea descriptiv și empirist al acestei liste de opozanți “ai mondializării”, asemenea argumente sunt necesare pentru o adecvată credibilitate a concluziilor deja formulate.

Criticile *informale*, venite din partea reprezentanților *directi* ai “cetățeanului mondial” *în devenire*, se întâlnesc - fapt deosebit de incitant și “îngrijorător” pentru actorii principali ai mondializării - cu criticile oficiale sau oficioase venite tot mai des din partea reprezentanților unor State sau organisme naționale.

“*AMI -ul este dușmanul*” se scrie în *Liberation* (28 noiembrie 1999), autorul constatării fiind o personalitate oficială europeană (Președinte al Comisiei afacerilor Străine a Adunării Naționale Franceze). Acesta arată că *AMI-ul* n-ar fi decât “o mașină de destructurare a lumii”, un fel de “*soviet economic mondial*” animat de către șefii marilor grupuri (de presiune) și substras de sub controlul popoarelor”.<sup>8</sup>

Practicând negocierile discrete sub egida *OCDE*, *AMI-ul* vizează să stabilească “drepturi mondiale” pentru întreprinderile suprastatale, internaționale, între care regula ultra-liberalistă a non-discriminării investitorilor străini”, care –în mod evident- ar favoriza “multinaționalele” și ar defavoriza “micii investitori” interni sau regionali.

Practicând *strategia Dracula*, unele *ONG-uri* s-au opus stabilirii unor asemenea *reglementări* de către *însuși* beneficiarul sau reprezentantul beneficiarilor acestora (*Global Citizens* –SUA, *L’observatoire de la Mondialisation* – Franța, *Asociația Cineaștilor Francezi* etc.). În aceste condiții, *un proiect mondializant* nu poate supraviețui –precizează **Lorie Wallach** (din partea lui *Public Citizen*) – dacă este expus în lumina opiniei publice, dacă este într-adevăr transparent. Prin retragerea de la negocieri, Franța și-a manifestat nu numai îngrijorarea față de proiectul menționat, ci, în plus, “a dat o mână de ajutor” opoziției.

Dacă aceste fenomene și dacă aceste conduite au fost vizibile, aceasta se explică prin *schimbarea de optică* în ceea ce privește natura *secretă* sau,

---

<sup>7</sup> Riché, Pascal, art.cit.

\* *Acordul Multilateral asupra Investițiilor*.

<sup>8</sup> vezi *Liberation*, 28 noiembrie 1999, *L’AMI c’est l’ennemi*, Wallach Lorie.

## Societatea românească și globalizarea

---

dimpotrivă, *deschisă* a negocierilor de interes mondial. În contextul actual totul se mediatizează sau *trebuie* să se mediatizeze.

Orice “orchestrare” a problemelor mondiale se află de acum înainte sub supravegherea opiniilor publice (locale, regionale, naționale etc.), ceea ce nu poate lipsi însă omenirea de conflicte sau tensiuni și nu va împiedica “complicarea negocierilor” sau afirmarea “argumentelor demagogice”. Aceste pericole reale nu pot pune la îndoială, totuși, “formidabilul progres –scrie **Pascal Riché**- al dezbaterilor democratice mondiale (vezi și 14).

“Contre-summit”-ul de la Seattle a fost marcat, de pildă, de anumite acțiuni simbolice, menționând îndeosebi pe cea a puternicei *Asociații a Consumatorilor Americani* care a mobilizat locuitorii din zonă să participe la “o zi fără cumpărături”, la un fel de blocare a comerțului. Mișcarea ecologistă *Greenpeace* a organizat, de asemenea, “un târg al comerțului echitabil unde nu vor fi acceptate spre vânzare decât produsele obținute printr-o agricultură biologică”. O acțiune interesantă vizează instituirea unui *Tribunal internațional al popoarelor* (instituție *la modă*, se pare), destinat a judeca “afacerile mondializării comerțului”. Acțiuni variate – vizând problematica “Seattle” și, în general, a mondializării – sunt organizate în *America Latină* (îndeosebi de către țărani fără pământ din Brazilia), Africa, zona asiatică lovită de criza financiară din 1997 etc.<sup>9</sup>

Strategia liberalizării accelerate și *totale* a tarifelor vamale – prevăzută a fi adoptată la Seattle - viza un ansamblu de materii prime și produse, mai ales: lemnul, hârtia, substanțele necesare producției farmaceutice, pietrele prețioase, produsele mării, domeniul forestier în ansamblu, jucăriile etc.

Specialiștii mediului ecologic au calculat, de pildă, că aplicarea liberalizării necondiționate, iraționale, a vânzării lemnului va accelera procesul distrugerii pădurilor cu 4 % pe an. *Amazonia* braziliană a devenit, în acest context, ținta *multinaționalelor* pentru investiții în exploatarea lemnului. *Oficialii brazilieni* manifestă o oarecare îngrijorare fără a lua măsuri eficiente pentru stoparea în primul rând a defrișărilor ilegale (80% din ansamblul tăierilor și al producției forestiere primare).

Guvernării locale sunt nevoiți să “tempereze” fenomenul, nu atât din convingere, pentru evitarea riscurilor, cât din teama “internaționalizării” zonei, a intervenției “forțelor mondiale” –potrivit “Dreptului la ingerință”- pentru salvarea *ecologică* sau pentru apărarea intereselor ecologice ale omenirii (mai ales în *Amazonia* –zona forestieră cea mai importantă de pe planetă). Dacă ar exista *voință politică*, fenomenul ar putea fi stăpânit și controlat cu relativă ușurință deoarece, chiar dacă *Amazonia* este la fel de întinsă ca Europa, *ieșirile* cu lemnul obținut prin defrișări sunt puține. Lipsa unei voințe ferme pentru stoparea fenomenului se explică, însă, și prin ponderea importantă a forței de muncă ocupată în domeniul forestier, *oprirea* sau *reducerea* “producției de lemn determină reducerea drastică a locurilor de muncă în zona și, în plan socio-cultural- degradarea unui mod de viață tradițional. Cum s-ar putea explica populației locale care trăiește de pe urma acestor activități necesitatea opririi

---

<sup>9</sup> Vezi și Forcari, Cristophe, **L’opposition fait masse**, în Liberation, 28 noiembrie 1999.

tăierii pădurilor –afirmă **George Susan-** când se știe că într-o Amazonie aproape intactă pe 87% din întinderea ei, există peste 60 miliarde de metri cubi de lemn?”<sup>10</sup> .

România are o suprafață forestieră ne semnificativă în raport cu cea a Braziliei sau cu cea existentă în alte zone ale planetei și, totuși, defrișarea și tăierile continuă de mai mulți ani, ultimul marcând parcă o “voință a distrugerii”, percepută personal, între altele, în zona Neamț în toamna lui 1999. Oricât de naționalist ai fi, în fața unor asemenea fenomene și a unor asemenea “opțiuni economice” criminale trebuie să accepți intervenții sau monitorizări internaționale. Disfuncțiile sau dezastrele ecologice nu respectă frontierele, *Planeta* este a tuturor și interesează pe toți, ceea ce impune –*cu prioritate*- o mondializare a proiectelor nu numai de *conservare* a ceea ce este încă bun pe pamânt, ci și a proiectelor de recuperare și refacere a ceea ce s-a distrus.

### **Mondializarea șomajului**

Epoca noastră presupune, în mod obiectiv, exportul de capital, competiție economică, fuziuni de întreprinderi, falimente, iar toate acestea generează, la rândul lor, *exportul șomajului*. Salariații sunt primele victime ale constituirii multinaționalelor iar mondializarea contribuie direct –se spune în *Liberation*- atât la creșterea șomajului, cât și la extinderea precarității muncii.<sup>11</sup> Pentru a domina o parte cât mai mare a pieții comerciale trebuie să fii cât mai puternic iar pentru a cuceri o asemenea putere, în măsură să facă față unei “concurențe frontale”, trebuie să te unești cu alții. Paroxismul acestui proces este atins prin “marile fuziuni” de întreprinderi<sup>12</sup> –scrie **François Chesnais**, profesor la Universitatea “Paris XIII”. În acest fel, întreprinderile mari, devenite *multinaționale* de cele mai multe ori, pot elimina de pe piață cu mai multă ușurință micile întreprinderi iar, în acest caz, primele victime sunt, în fapt, salariații transformați în șomeri. Economisții și, îndeosebi, finanțisții argumentează –în limitele “logicii concurenței și profitului”- că asemenea fuziuni sunt inevitabile și legitime, în ciuda “efectelor extrem de periculoase”.<sup>13</sup>

Dacă “logica” de mai sus se înscrie, totuși, într-un *demers rațional*, ale cărui riscuri sunt cunoscute printr-o evoluție și printr-o experiență mondială îndelungată, *strategia restructurării* sau a lichidării întreprinderilor *à la roumaine* se află –cel puțin prin efecte- în afara oricărei rațiuni: au dispărut întreprinderi care aveau o piață de desfacere stabilă, care produceau mărfuri deja în *competiție mondială*, au fost demontate –la propriu și la figurat- marile unități de producție agro-zootehnică, fermele pomicole și legumicole etc., astfel încât *piața internă* este invadată de produse *din import* (chiar și *fructele* cel mai

---

<sup>10</sup> Susan, George, *președinte al Observatorului mondializării, La Mondialisation met-elle en danger l'environnement?*, în *Liberation*, 27/28 noiembrie 1999.

<sup>11</sup> Riché, Pascal – *Les salariés sont premières victimes des fusions!*, în *Liberation*, 7/8 noiembrie 1999.

<sup>12</sup> Chesnais, François – *La Mondialisation du Capital*, Syrs, Paris; vezi și *Liberation*, 7/8 noiembrie 1999.

<sup>13</sup> Riché, Pascal – *art. cit.*, în *Liberation*, 7/8 noiembrie 1999.

## Societatea românească și globalizarea

---

tradiționale în spațiul românesc, *legumele* produse din abundență altădată în fermele locale... etc.), *fapte* care au generat o *sărăcie națională* și individuală fără precedent “în condiții de pace” în spațiul românesc.

Nu este vorba, însă, de a respinge *libertatea comerțului* sau de a ne plasa în afara procesului *mondializării* aflat în plină desfășurare, ci de a *reglementa*, orienta și stapâni cât mai eficient –*în plan uman*, potrivit cu interesele comunitare locale - ansamblul evoluțiilor *economice* și a transformărilor *culturale*.

În ciuda teoretizării dezideologizării societății contemporane, constatăm că, în fapt, niciodată lumea n-a mai fost ca în prezent *obiectul* celor mai variate și ofensive ideologii (ale *democrației*, ale “apărării Drepturilor omului”, ale *multiculturalismului* sau “ale diversității culturale”, aceasta din urmă generând sau legitimând ideologia “dreptului la ingerință” în afacerile interne ale *Statelor*, ideologia “liberalismului comercial” absolut, a descentralizării sau a “delocalizării”, a globalizării economice”, a mondializării socio-culturale etc.).

Semnificativ este faptul că pentru orice *transformare economică* sau pentru orice proiect strict comercial sau financiar se elaborează *în amonte* un *suport ideologic* în măsură să justifice *natura* schimbării propuse și să *legitimeze* acțiunile în fața eventualelor forțe opuse. Așa se explică “explozia” ideologică actuală și imensele cheltuieli în domeniul manipulării opiniei publice.

În ciuda acestor eforturi “mondiale” de legitimare, *eșecurile* unor strategii mondializante – discutabile în plan strict uman- devin tot mai evidente. Voi sintetiza două dintre acestea:

1. “Fenomenul Seattle” care a înfrânt strategia liberalizării absolute a comerțului mondial și a subordonării culturii (fenomen la care m-am referit deja în câteva rânduri);
2. “Fenomenul Kosovo” care devine pe zi ce trece tot mai limpede, mai “transparent”, prin dezvăluirile *în aval* de acțiunile “umanitare” ale NATO, dezvăluiri *de la surse* tot mai credibile și tot mai șocante.

Decodificând “cazul Kosovo”, profesorul **Serghei Medvedev** (cercetător la Helsinki) arată că acest război “marchează o violare majoră a principiilor moderne de suveranitate” și existența unui “monopol al violenței”. Interesant este faptul – scrie analistul - că “acest conflict a violat și suveranitatea statelor occidentale. A subordonat interesele naționale unor scopuri supranaționale și unor tehnologii transnaționale. Principalii actori ai războiului nu au fost state (cu excepția SUA) ci instituții. Se apelează, în acest context, la conceptul poststructuralist numit “moartea autorului”, concept care semnifică înlocuirea *autorului explicit* al faptelor sau evenimentelor cu *forțe impersonale* de tipul “Europa”, “Occidentul” sau “Noua Ordine Mondială”. Discursul nu are față sau personalitate, iar războiul este scris de întreg Occidentul, devenind o simbolică simulare. Cel mai interesant lucru legat de *Kosovo* este că războiul a apărut dintr-un modern “nicăieri”. Nu are nici un autor iar NATO joacă rolul de instrument sau de executant. Din acest punct de vedere, *al actorilor de-personalizați* – precizează analistul din Helsinki - nu se poate să nu observăm rolul jucat de media. Asemenea războiului din Golf, acest conflict a fost produs

și finalizat prin intermediul imaginilor televizate, adică a fost extrem de virtualizat și simulat”.<sup>14</sup>

Războiul NATO – Serbia a adus noutăți în domeniul rolului jucat de mass-media. Atacul din 12 aprilie 1999 asupra expresului de *Salonic*, în care au murit mulți civili, a fost trecut cu cinism în categoria “pierderilor colaterale”, deși ridică probleme care s-ar cuveni să fie studiate de un “tribunal mondial”. “Tehnicile de accelerare și comprimare a imaginilor video, folosite în mod normal numai în evaluări în domeniul spionajului, au fost utilizate premeditat în prezentarea făcută de NATO... - a declarat **P.J. Crowley**, purtătorul de cuvânt al Pentagonului- deoarece oficialitățile americane se grăbeau să explice accidentul și nimeni nu a realizat că, în acel moment, caseta avea o viteză prea mare.” Numai că, în condițiile acestei viteze video, s-a ajuns să se *scuze* bombardarea Expresului (care devenise, la viteza *mărită, invizibil*) și pierderile umane respective. La insistențele ziarului *Frankfurter Rundschau*, informațiile conform cărora imaginile bombardării Expresului au fost “accelerate” de trei ori – în scopul ascunderii incidentului - au fost, în final, confirmate de experții non-atlantici. La vremea respectivă, însă, exista și un violent “război mediatic” care – potrivit obiectivelor strategice - împiedica orice *recunoaștere* care ar putea pune în pericol caracterul *umanist* al războiului propriu-zis. Este adevărat că unii *aliați europeni* ai NATO au criticat acele bombardamente fie “exagerate” în raport cu contextul, fie inutile, fie periculoase (vezi, atingerea ambasadei chineze în Belgrad), dar nu cu o convingere suficientă în măsură să impresioneze “gândirea unică” a Marii puteri.<sup>15</sup>

Coincidența face ca în 1998, un an înainte de “războiul cald” din apropierea Carpaților, să apară un film prevestitor “Wag the Dog”. Povestea președintelui care dă o lovitură mass-media pentru a distra atenția de la un scandal în care era implicat\* este mult prea sugestivă pentru a n-o introduce “în lanțul evenimentelor” reale. În timp ce eroul filmului “inventează” războiul –*pe ecrane*, în Kosovo se pregătea un război “pe teren”, cu oameni care mureau fără să știe prea bine de ce! Publicul –manipulat și “rupt de realitate” până la alienare-pierde esența lucrurilor și nu mai dă suficientă atenție *deosebirii* dintre cele două tipuri de războaie. Chiar dacă *unul* este construit *în studio*, cu multă tehnică și multe trucaje (războiul ca showbusiness), iar *altul* este construit în *spațiul social*, cu tehnică militară *reală* și cu populații umane *vii*, el –publicul-vrea să vadă războiul la televizor, așa cum l-a văzut pe cel din Golf<sup>16</sup> sau Revoluția română. Cât din ceea ce vedem la TV sau pe casete este *adevărat* și cât este *invenție* sau “imagine construită” premeditat? Unde se termină lumea reală și unde începe lumea inventată care ne manipulează?

---

<sup>14</sup> Medvedev, Serghei – *Literatura lumii*, în Revista V, nr.4, anul X, Focșani, pag.12.

<sup>15</sup> Vezi și Mihăilă, Șerban – articolul din ziarul Adevărul, București, 8 ianuarie 2000, pag.11.

\* Câtă asemănare cu prevestirea cutremurului din 15 ianuarie 2000!

<sup>16</sup> Vezi și Eduard S – *Înscenarea (Wag the Dog)*, în Jurnalul Național, București, 8/9 ianuarie 2000, pag.20.

## Societatea românească și globalizarea

---

Unele din sarcinile majore ale *educației pentru mondializare* și ale constituirii unei *culturi specifice* acestui proces o constituie tocmai *formarea individului* în perspectiva delimitării fundamentale a celor două lumi, fără a ignora funcțiile uneia sau ale alteia. Să nu cădem în capcana care ni se întinde: “Dacă media nu e, nimic nu e”!

### **Media, ecologia și mondializarea**

“Dacă media nu e, nimic nu e”!(?)

Formula de mai sus este ilegitimă și periculoasă. Este, în schimb, semnificativă pentru pericolul pe care-l prezintă liberalismul *absolut* într-un domeniu atât de incitant, atractiv, dar și halucinant sau “toxic”. Înstrăinarea individului prin mass-media constituie, în același timp, un semn al *degradării ecologice*: componentă a mediului înconjurător, ființa umană *devine* în anumite împrejurări *sistemul de referință* principal în plan ecologic, îndeosebi prin:

- a. gradul de *alienare* a individului, ceea ce explică participarea oamenilor la distrugerea “propriului mediu de viață”;
- b. gradul de *degradare fizică*, propriu-zisă, a ființei umane și impactul acestui proces asupra spațiului înconjurător.

Starea de alienare prin intermediul mass-media este forma mondială cea mai dezumanizată și degradantă în zilele noastre: îmi amintesc cu dezgust, în această privință, de imaginea absurdă oferită de micile ecrane asupra “vieții planetare”, imagine în care *războiul real*, *cald* părea un joc teatral, un exercițiu iar miile de belgrădeni care-și apărau podurile de pe Dunăre și țara “mână în mână”, fără arme dar cu simbolurile curajului pe piept, simpli actori, participanți la o mare dar inegală sociodramă. Miile de *victime reale* lovite din plin de bombe sau rachete *la fel de reale* au devenit –prin mijlocirea ecranului și a ideologiei “pierderilor colaterale”- simple cifre statistice, ținte *prea abstracte* pentru cei care stau în fotolii în fața micilor ecrane, pentru a percepe adevărata tragedie care se desfășoară în fața ochilor. “Mass-media pe care o avem în vedere – scrie Serghei Medvedev - este totală și globală, dominând războiul din Kosovo... Bombele de acum, cu camere video încorporate, sunt create nu numai pentru a lovi ținta dar și pentru a *arăta*, așa cum s-a întâmplat la Novisad. Bomba care a distrus podul a avut un scop “comunicațional”: de a trimite un mesaj lui Miloșevici și de a televiza drumul către țintă pentru a fi urmărit de mii de spectatori... Putem spune că războiul din Kosovo a fost unul *postmodern*, un film de acțiune care a câștigat Oscarul, un joc pe computer unde cineva poate fi recompensat pentru că a îndepărtat răul fără să riște viața nimănui. Într-o poveste de *Borges* doi regi joacă șah pe *vârful unui deal* iar cele două armate pe care le conduc se mișcă în funcție de mutările pe care aceștia le fac. Când învingătorul declară șah mat opozantul moare pe loc. *Postmodernismul* este un joc distractiv pe ecranul calculatorului sau pe tabla de șah – arată Medvedev - însă se întâmplă ca *oameni reali* să se afle undeva la *baza dealului!* Pe cât de virtual devine un joc pentru “noi”, pe atât de dificil se dovedește a fi pentru “ei”. Pe cât de în siguranță este un pilot american în aer



pe atât de sângeros devine pământul de sub el. Pe cât de mari devin speculațiile virtuale pe piețele financiare *globale*, pe atât de greu se mișcă economiile reale ale lumii a treia. Credeam că ketchup-ul *în filme* și din hamburgeri va înlocui sângele din venele postmodernității – încheie cercetătorul din Helsinki- dar nu este deloc așa” (vezi Revista V, nr.4, anul X, Focșani, 1999, pag.12).

## II. Români și mondializarea

Adresându-ne opiniei publice suntem nevoiți să subordonăm *globalizarea* procesului mult mai cuprinzător și explicit de *mondializare*. De altfel, subiecții investigați\* depășeau oricum cadrul îngust (economico-financiar) al globalizării\*\* exprimându-și opinii și cu privire la celelalte domenii – cultură, sănătate, protecție și “securitate socială” etc. Am încercat, în primul rând, să stabilim gradul de cunoaștere al problematicii implicate în procesul analizat și îndeosebi înțelegerea “diferenței specifice” a globalizării în raport cu mondializarea. *Cunoașterea domeniului* a constituit doar punctul de plecare pentru identificarea *pozițiilor atitudinale* ale celor investigați față de actuala evoluție mondială și, în final, pentru *diagnosticarea* “conduitei noastre naționale” în raport cu valorile și exigențele cărora trebuie să le facem față. Destinul nostru și șansa de a ne *socializa* firesc, alături de celelalte țări, în *sistemul mondial* depind de *atitudinile* pe care le exteriorizăm și de *comportamentul* pe care-l manifestăm în raport cu “ceilalți”. România nu poate fi doar un *actor globalizat* (sau “înglobat”) ci și un *factor real* și eficient de mondializare a regiunii în care se află.

Opiniile exprimate în sondajul nostru sunt, adesea, critice sau *prea critice*, extrem de critice și chiar *nedrept de critice* față de unele “evenimente” mondiale și, ceea ce este mai șocant, față de unii *mari actori* care decid “cursul istoriei”. Este vorba, desigur, de opinii, adică de *imagini subiective*, construite sau “prefabricate” sub impulsul unor sentimente sau fapte singulare, deci nu de o realitate obiectivă. Nu trebuie să uităm că asemenea imagini devin deosebit de funcționale cu timpul întrucât “lucrurile ireale prezentate ca reale devin reale prin consecințele lor”. Chiar și atunci când falsifică *în mod conștient* realitatea, subiecții ne oferă informații nu numai utile, ci chiar mai semnificative decât altele: *de ce mint subiecții?* Cum se explică asemenea conduite și asemenea “ideologii populare”? În acest segment al realității putem descoperi elemente indispensabile înțelegerii evenimentelor fără de care nu se pot elabora proiecte eficiente de transformare socială.

Trebuie să acceptăm și ipoteza că subiecții *sunt sinceri* și că-și elaborează “imagini adevărate” (potrivit “competenței” lor în domeniu), chiar dacă există

---

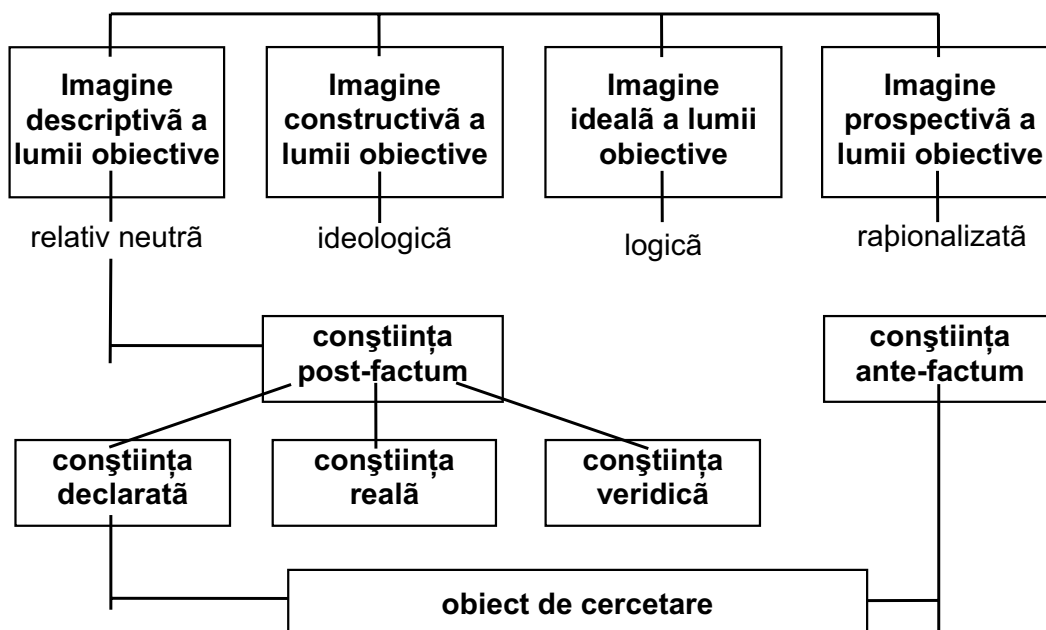
\* Sondaj realizat de INSOMAR, București pe un eșantion național de 1215 subiecți în luna ianuarie 2000.

\*\* Ancheta a pus în lumină acest fapt mai ales prin conștientizarea consecințelor și a “efectelor perverse” ale actualei globalizări de către opinia publică și “societatea civilă mondială”.

## Societatea românească și globalizarea

mai multe asemenea imagini construite în aceeași investigație și, deci, mai multe adevăruri.

### Paradigma dimensiunilor conștiinței sociale



Întrebarea cea mai simplă adresată celor 1215 subiecți s-a referit la *sensul* atribuit de opinia publică mondializării. Deci, "Ce este mondializarea în concepția dumneavoastră?"

Răspunsurile sunt structurate în câteva *dimensiuni* care în mod necesar trebuie să acopere "spațiul de atribute" al *mondializării*, astfel:

1. dimensiunea *semantică* și logică;
2. sfera *economico-financiară* ("zona globalizantă a procesului);
3. problematica *politică* a integrării mondiale;
4. aspectele *juridice* ale procesului;
5. locul *culturii* în realizarea mondializării;
6. *relațiile interumane* și "problematica umană" a mondializării;
7. alte aspecte mai mult sau mai puțin singulare.

În ciuda faptului că sondajul s-a aplicat unui *eșantion național* (în sensul strict statistic al termenului), din care o parte semnificativă este în mod firesc incompetentă în raport cu o tematică de "imediată specialitate", răspunsurile înregistrate prezintă interes atât pentru factorii de decizie naționali, cât și pentru elita actorilor mondiali.

Vom prezenta *ierarhiile* răspunsurilor pe *dimensiuni*, în funcție de *frecvența* aceleași opinii în populația cercetată. De pildă, în ceea ce privește dimensiunea

## Vasile MIFTODE

---

semantică și logică am identificat următoarele “centre de interes” sau direcții de percepere gnoseologică:

- a. Cei mai mulți subiecți definesc mondializarea *într-o manieră tautologică* utilizând termeni de tipul: “uniune mondială”, “nivel mondial”, “cunoaștere mondială”, “europenizare” ca etapă, “totalitate planetară”, continuare a globalizării etc. .... 52 opțiuni.
- b. Ponderea următoare o au subiecții care pun accentul pe caracterul dinamic – de proces- al mondializării: “extinderea mondială”. “evoluție socială”, “integrare și adunare *la un loc*”, “modernizare globală”, “unificare și universalizare”, “însurare generală” etc. .... 39 subiecți.
- c. O parte importantă a eșantionului a sesizat *miza umană* și strict socială (relațională) a mondializării oferind răspunsuri adesea singulare, dar deosebit de incitante în contextul social actual: “pierderea ființei naționale”, “subordonare inter-statală”, “adaptare la standarde mondiale”, “omogenizarea valorilor”, “rezolvarea problemelor în comun”, “intercunoaștere”, “speranță”, “uniformizarea creierelor” etc. .... 24 subiecți.
- d. Unele răspunsuri reflectă “ideologia totalitară” sau aspirații generate de mentalități și valori din trecut: “toți pentru unul și unul pentru toți”, “colectiv mondial”, “toți la același rang”, “toți pe aceeași treaptă”, “nivel comun” etc. .... 19 subiecți.
- e. În fine, au fost subiecți care au identificat corect – ca buni economiști sau sociologi – raportul dintre mondializare și globalizare opinând că mondializarea semnifică ceva “mai mult decât globalizarea”, constituind *genul proxim* al acesteia din urmă. .... 7 subiecți.

*Dimensiunea economică* a mondializării se structurează în planul conștiinței sociale în felul următor:

- a. constituirea unei piețe mondiale care să includă ansamblul afacerilor comerciale se plasează pe primul loc în răspunsurile subiecților investigați (deși cei mai mulți nu au legături directe cu comerțul) .... 23 subiecți;
- b. afaceri mondiale și cooperări economice lipsite de bariere vamale .... 18 subiecți;
- c. monedă de schimb comună (după exemplul convingător al monedei Euro care – în plan euristic – va juca un rol decisiv) 13 subiecți;
- d. beneficii pentru toți și “nivel de trai occidental” .... 9 subiecți;
- e. o bună mișcare economică și calitate a produsului .... 7 subiecți;
- f. control mondial și “mondializarea piețelor” .... 6 subiecți;
- g. “închiderea fabricilor”, robie și sărăcie .... 3 subiecți.

Primele două variabile sau “grupuri de opinii” au constituit *obiectivul central al Forumului de la Seattle* (noiembrie – decembrie 1999) și tocmai datorită acestei *ordini de zi* restrânse, dominant egoist-mercantile, am asistat la cea mai

## Societatea românească și globalizarea

---

puternică reacție a *Societății Civile Mondiale*. Curentul actual al opiniei publice mondiale îl constituie *inversarea* actualei ierarhii axiologice, punându-se accent pe *problematica umană*, promovarea relațiilor sociale firești, dezvoltarea culturii, apărarea sănătății și a mediului înconjurător. Este surprinzător de realistă concepția publicului românesc în etapa actuală, public suficient de cunoscător al *barometrului* psiho-social pentru a-și da seama că *decizia aparține marilor actori mondializanți* iar aceștia – indiferent de competența sau de buna lor credință - insistă asupra orientării strict financiare a procesului la care asistăm. *Conștientizarea* pericolelor unei asemenea orientări și *integrarea* opiniei publice românești în ansamblul opiniei publice mondiale va determina o schimbare majoră de reacție a actorilor *informali* din România și – ipotetic vorbind – o mondializare mai rapidă a societății civile decât a societății economice românești.

Experiența cotidiană probează faptul că oamenii sunt mai puțin interesați de unele evoluții teoretice sau general economice (piața liberă, cooperări economice, bariere sau facilități comerciale etc., și, în mod explicabil, mult mai preocupați de *atingerea practică a nivelului de viață occidental* sau de obținerea *în propria lor țară* a unor venituri suficiente pentru a duce o viață lipsită de griji. Cu toate acestea, *aspirația* spre asemenea venituri se află pe poziția a patra în timp ce realizarea unei piețe comerciale *unice* se află pe prima poziție datorită diferenței dintre frecvențele celor două opțiuni. Această concluzie pune problema activizării unor *lideri de opinie*, a orientării adecvate a *programelor mass-media* și a realizării unor proiecte speciale de *educație politică* la nivelul publicului larg. Dacă pe plan intern progresul social depinde de *buna funcționarea democrației*, de fireasca *participare a tuturor* și, adesea, de calitatea confruntării dintre putere și opoziție, *pe plan mondial* atât dezvoltarea cât și *rezolvarea umană* a problemelor (sau conflictelor) depind de *scara de valori universale* și, îndeosebi, de capacitatea actorilor *informali* mondiali de a *impune valorile* respective *actorilor oficiali* care decid *direcția* procesului la care asistăm.

*Starea de neîncredere* atât față de unele *evoluții mondiale* – reflectată în opiniile subiecților privind “controlul mondial”, “monopolizarea piețelor”, tendințele “afacerilor mondiale” etc. – cât și față de “soluțiile” economice *interne* (“închiderea fabricilor”, sărăcia și subordonarea” țării, “liberalizarea” exagerată a comerțului etc.) explică parțial actuala *ierarhie* a opiniilor prezentate mai sus. Acest fapt se corelează cu rezultatele altor sondaje de opinie. La întrebarea “Cine câștigă mai mult de pe urma privatizării întreprinderilor economice?” ponderea cea mai mare (31%) o au răspunsurile care dau “vina” pe afaceriștii străini, iar ponderea cea mai mică (3%) vizează muncitorii întreprinderii privatizate! Interesant este și faptul că *rangul doi* al profitorilor este ocupat de *politicienii interni* (18%) și de “directorii întreprinderilor” în cauză (12%) – în total 30% -, opțiuni care oglindesc de fapt *starea de corupție* și efectele acesteia în România<sup>14</sup>.

---

<sup>14</sup> Vezi și Metro Media Transilvania, *Barometrul de opinie publică*, Noiembrie 1998, pag. 51.

## Vasile MIFTODE

---

Domeniul cel mai incitant pentru opinia publică - probat prin frecvența și mai ales prin “violența simbolică” (vezi “curajul”) răspunsurilor – îl constituie *politica mondializantă* atât pe plan național, cât și pe plan internațional.

Identificăm, în acest sens, “zone de interes” public:

- a. politica alianțelor inter-statale ocupă rangul I în evoluția mondializării raporturilor la nivel planetar, fiind identificată sub o diversitate impresionantă de formule: “intrarea în NATO”, “pact mondial”, aderare la structurile mondiale, “numitor comun” al structurilor politice, “întregirea lumii”, includerea într-un “for mondial”, “impunerea unui singur centru de putere”, constituirea unei lumi “fără granițe”, “lumea condusă de cei 7 lideri mondiali” ..... 26 subiecți;
- b. unificarea politică mondială este o “aspirație” identificată într-un mare număr de răspunsuri din care se degajă o evidentă poziție critică și o relativă “stare de neliniște” pe care subiecții români o preiau sau o reconstituie sub influența sindromului Seattle – Davos. Întâlnim, astfel, “reacții lingvistice” destul de adecvate contextului mondial: “stat global” sau control unitar, “conducere politico-militară a lumii”, “ce vrea Clinton” sau “ce face SUA în lume”, cineva care să exprime o instanță comună, conducere, putere sau politică unică, o “țară comună” etc. .... 21 subiecți;
- c. desființarea granițelor și, deci, libera circulație a persoanelor constituie o dominantă a interesului public identificată cu ușurință în ansamblul societății, fără a fi nevoie pentru aceasta de investigații prea sofisticate. Și, totuși, “ceea ce este familiar nu este prin aceasta și cunoscut” – cum spune Hegel – datorită științei fiind de a identifica și de a măsura chiar și ceea ce aparent se află “la îndemâna” marelui public. În contextul de față este util să stabilim modul în care opinia publică reflectă starea politică inter-statală și “rezistența frontierelor” în fața ofensivei voinței de libertate pe care popoarele marginalizate încearcă să și-o impună. Contradicțiile și ambivalența opțiunilor (dacă te opui alianțelor și unificării politice trebuie să accepți vizele de intrare și granițele) au derutat subiecții obligându-i – așa cum rezultă din analiza calitativă și din “confruntarea răspunsurilor” – la formule de compromis, sau la poziții neutre (între 12-15% dintre subiecți au refuzat să răspundă sau l-au preferat pe “nu știu”, în ciuda administrării face to face a formularelor). Cele mai multe opțiuni sunt pentru “depășirea granițelor”, “desființarea vizelor”, “dispariția barierelor”, “libertatea mișcării oamenilor” în spațiul mondial etc. .... 17 subiecți;
- d. variabila morală a politicii mondializante este, în acest context, mai puțin conștientizată, reflectându-se în câteva răspunsuri de tipul: mondializarea înseamnă asuprire, dictatură, aliniere, impunere etc..... 9 subiecți.

## Societatea românească și globalizarea

---

*Sistemul juridic mondial* constituie o ipoteză și totodată o preocupare comună a celor două segmente complementare ale societății umane: partea *oficială* în frunte cu *elita politică* și partea *informală* în frunte cu *liderii de opinie* ai “societății civile mondiale”. Investigația noastră a înregistrat, în acest sens, câteva opțiuni realiste: “principii juridice *identice*”, aliniere la *normele* și la standardele internaționale, “reguli valabile peste tot”, “instituții comune” și sistem juridic unic, *legi unice* și “totalitate instituțională” etc. .... 17 subiecți;

*Mondializarea* este percepută și în alte forme sau sensuri pe care nu am reușit să le integrăm într-o dimensiune explicită, fapt care nu scade cu nimic din interesul pe care-l prezintă:

- “aceleași idei pe tot globul”, “principii identice”, “calitate superioară”, “*aderare* la idei și principii identice” etc. .... 9 subiecți;
- “administrare comună” a vieții socio-economice, “ceva frățesc sau familiar”, *egalitate* generală, modernizare globală etc. .... 7 subiecți;
- “ceva utopic”, “comunism fără China” etc. .... 4 subiecți;

Asemenea răspunsuri-opțiuni se corelează cu alte informații de acest tip și se integrează imaginii de ansamblu oferite de subiecți, imagine cu *componente ambivalente* nu atât datorită subiectivității, cât mai ales datorită *stării obiective* de ambivalență care predomină în cele mai multe structuri și domenii ale societății globale. Nu întâmplător *mișcările sociale* mondiale sunt nevoite să impună *prin forță* elaborarea și respectarea unor *norme juridice* firești care rezultă, de fapt, din ideologia oficială a mondializării (privind, îndeosebi, cultura, sănătatea, securitatea alimentară, mediul și relațiile umane). Sondajul realizat de *Metro Media Transilvania* (1998) a pus în lumină - pe plan intern - un fapt care confirmă datele de mai sus: opinia publică românească pune pe primul loc în ceea ce privește “calea de îmbogățire” ignorarea sau *încălcarea legii* (peste 50% în toate provinciile mari românești) și pe un plan cu totul secundar *munca și meritul personal* (doar 9-10%). Dacă avem în vedere faptul că pe locul 2 se află tot un *factor negativ* de îmbogățire (utilizarea *relațiilor*, deci a formelor de corupție, mită etc.) care în rândul subiecților tineri (18-34 ani) se întâlnește la 27% din eșantion (față de 12% în rândul vârstnicilor), înțelegem mai bine și rezultatele studiului nostru, *diagnosticul* pus într-un caz aflându-se într-o corelație pozitivă puternică cu diagnosticul pus în alte cazuri și investigații asemănătoare.

### **De la “cultura sărăciei” la mondializare**

A trecut mai mult de un deceniu de la căderea zidului Berlinului și de la revoluțiile anticomuniste și statele scăpate de totalitarism, din fosta “zonă sovietică”, n-au reușit încă să-și construiască o veritabilă economie de piață și să se apropie semnificativ de nivelurile de viață din țările “post-industrializate”. Dimpotrivă, unele țări stagnează sau și-au redus producția economică - atât industrială, cât și cea agricolă - în perioada post-revoluționară. România deține, în acest sens, atât recordul scăderii producției materiale (față de 1989), cât și pe cel al unor eșecuri punctuale în realizarea Reformei (îndeosebi în

## Vasile MIFTODE

restructurarea sau privatizarea unităților economice). Există, desigur, cauze multiple ale actualei *crize*, atât în planul condițiilor *obiective*, cât și în “zona subiectivă” a transformărilor care se află în curs de desfășurare. *Ipoteza* noastră este că responsabilitatea principală pentru “mersul de melc” al reformei și, în general, pentru *sărăcia* și mizeria din societatea noastră aparține *actorilor sociali* implicați, de la *simplul cetățean* – obișnuit mai mult să ceară decât să dea – la *liderii “de mijloc”* (manageri sau directori de întreprinderi) și, mai ales, la *elita politică* din vârful piramidei puterii, nepregătită - nici profesional, nici politic și moral – pentru a organiza și realiza un asemenea proces social și economic. Pentru a vedea în ce măsură o asemenea ipoteză este corectă și pentru a identifica *rolul factorului subiectiv* în reconstrucția socială actuală am formulat și aplicat\* mai multe întrebări, între care: “*Cine este principalul responsabil pentru criza actuală din țară?*”, “*Care sunt cauzele sărăciei din țara noastră?*”, “*De ce sunt bogate țările occidentale?*”, “*Care este amenințarea cea mai gravă la adresa țării?*” etc.

*Ierarhia opțiunilor* celor 1215 subiecți investigați, dintre care 305 subiecți au menționat doi factori *la prima întrebare* menționată, este următoarea:

	Frecvența	Ponderea
I. Guvernele sunt principalele responsabile - dintre care ultimul guvern	947 395	62,3 26,0
II. Moștenirea comunistă	295	19,4
III. Populația, cetățenii înșiși	78	5,1
IV. “Străinii” sau “străinătatea”	68	4,5
V. Alt factor	67	4,4
Nu știu, nu răspund	65	4,3

*Imagina* oferită de aceste date este, în opinia noastră, relevantă și credibilă: *mentalitatea* formată în deceniile vechii societăți este dominantă, aproape 95% dintre opțiuni vizează responsabilitatea *altuia* și, în consecință, doar 5 % dintre subiecți *își asumă* responsabilitatea pentru situația în care a ajuns țara. Este adevărat, *străinii* sunt responsabili – în opinia subiecților – numai într-o mică măsură (4,5% opțiuni), întrucât *marele responsabil* este guvernul țării care, pe de o parte, nu a gestionat eficient problemele țării și, pe de altă parte, *ipotetic* vorbind, nu a îndrumat sau – utilizând o formulă mai veche – nu a dat populației *indicațiile* pe care trebuia să le urmeze așa cum a fost obișnuită în “vechea societate”. Este interesant că aproape 20%, deci o cincime din eșantionul studiat și-a *conștientizat* corect *unul* dintre factorii esențiali ai dezastrului economic căruia trebuie să-i facem față: *moștenirea comunistă* (295 subiecți –19,4%). Această conștientizare este, însă, parțial operațională întrucât – așa cum arată tabelul de mai sus – cea mai mare parte a acestora (3 subiecți din 4) *nu iau inițiativa* unor activități proprii, așteaptă în

\* Prin intermediul INSOMAR București (ianuarie 2000), eșantion 1215 subiecți.

## Societatea românească și globalizarea

continuare *ca altcineva* să le organizeze viața și, în primul rând, să le ofere *ca altădată* locurile de muncă. Caracterul ambivalent al culpabilizării “moștenirii comuniste” explică parțial pasivitatea unor oameni și stagnarea progresului. Nu este deloc nici rațional, nici profitabil să transferi responsabilitatea *în trecut*, doar din comoditate sau “economie de efort”. Guvernele sunt, desigur, răspunzătoare pentru modul de evoluție al societății, dar numai în măsura în care adevărații *actori productivi* – populația, cetățenii înșiși – *co-participă* la realizarea progresului și, totodată, înțeleg și acceptă realitățile sociale *așa cum sunt* la un moment dat, satisfăcând *exigențele specifice* unei perioade date. *România consumă mai mult decât produce!* – fapt, în aparență absurd, însă *real* în contextul inderdependențelor economice și al creșterii datoriei externe. Pentru a inversa situația – deci pentru a produce mai mult – este necesar ca raționamentul să pătrundă în fiecare întreprindere sau “formă familială”. Zilnic, sau cel puțin, săptămânal, fiecare individ trebuie să-și evalueze propria activitate pentru a stabili *cât are dreptul* să consume, având în vedere *ceea ce a produs!* Ancheta noastră pune în lumină faptul că în marea ei majoritate populația nu se consideră responsabilă pentru situația în care se află (doar 5,1% dintre opțiuni acceptă răspunderea), concluzie confirmată, de altfel, de “evenimentele zilnice” și de faptele empirice din jurul nostru. În ultimii ani a crescut numărul indivizilor și al familiilor care așteaptă totul de la societate, fără a participa la muncă, a crescut – în mod paradoxal – salariile (uneori la zeci, chiar sute de mii de lei) liderilor unor întreprinderi falimentare, *starea de sărăcie* nu împiedică România să se afle în fruntea țărilor mari consumatoare de tutun și alcool și de alte produse nocive, cauzatoare ale unor fenomene aflate, în alte părți, “în defensivă”.

Rezultatele obținute la întrebarea de mai sus se corelează cu răspunsurile înregistrate la alte întrebări înrudite. Sondând, de pildă, opinia publică în legătură cu factorii sau *cauzele sărăciei* în țara noastră, am obținut următoarea *ierarhie a opțiunilor* (sau justificărilor):

	Frecvența	Pondere
I. “Economia merge prost”	685	59,9
II. “Taxele și impozitele sunt prea mari”	282	24,7
III. Oamenii “nu muncesc destul”	89	7,8
IV. Oamenii “nu au suficientă școală”	31	2,7
V. Altă cauză	53	4,6
Nu știu, nu răspund	4	0,3
Total - %	1144	100,0

Primele două poziții care includ peste 80% dintre răspunsurile subiecților se află într-o *corelație pozitivă* cu rezultatele primelor două poziții din tabelul anterior, ceea ce probează înrudirea factorilor respectivi, cel puțin în mintea subiecților. În această logică “economia merge prost” întrucât “guvernele au muncit prost” iar “învinovățirea” taxelor și impozitelor ar putea fi interpretată - în



planul mentalității – ca o “moștenire comunistă”. Realitatea este însă mai bogată, mai nuanțată, și nu respectă întotdeauna “legile gândirii corecte”, fapt probat și de etiologia mult mai complexă a sărăciei, inclusiv a eșecurilor economice, decât cea rezultată din cercetarea noastră. În fapt, ierarhia de mai sus este credibilă și – potrivit altor analize în domeniu – destul de apropiată de *realitatea* percepută de analiști (vezi în acest sens, sondajele de opinie publicate în ultimii ani, inclusiv studiile Institutului de Cercetare a Calității Vieții București). “*Te uiți și câștigi*” nu este un simplu slogan de televiziune, o formulă inofensivă, pe care o poți uita cu ușurință, ci un puternic factor de manipulare și, mai grav, de distorsiune a modului tradițional de viață centrat pe *acțiune* și *inițiativă*. În condițiile particulare ale economiei românești, ale slabei productivități și ale corupției, ale “haosului democratic” și ale incompetenței manageriale, mulți oameni au adoptat cu ușurință *noul stil de viață* bazat pe nemuncă, pe jocurile de noroc – care a devenit un periculos fenomen de masă – , pe o “veșnică sărbătoare” (la cele care existau în calendarul românesc s-au adăugat și altele de genul Valentine’s Day, Halloween etc.), stil în care este suficient să completezi “bilete Bingo” sau să *privești* pentru a-ți câștiga existența. Aceeași oameni care cu ani în urmă produceau – muncind din greu, este adevărat și suportând multe privațiuni- zeci de miliarde de dolari, mărfuri industriale și agricole, astăzi reușesc să acumuleze tot mai multe datorii externe, consumând –așa cum probează statisticile– mai mult decât produc, trecând –în mod paradoxal– prin aceleași privațiuni economice “pre-decembriste”. În plan moral și acțional trecem, se pare, prin cea mai majoră epocă din zbuciumata noastră istorie!

În concepția noastră, Revoluția din ’89 ne-a adus nu numai libertatea de a face ce nu puteam face *înainte*, ci în primul rând *dreptul la independență*, la o independență economică datorită dreptului *la inițiativă* și la afirmare în profesie și în creație! Înainte de ’89 toți eram *dependenți* și, datorită acestui lucru, eram vulnerabili și marginalizați. Astăzi, *datele problemei* sunt altele: cine “nu suportă libertatea și democrația – în sensurile lor clasice și universale – se autovulnerabilizează și revine la “starea de dependență”. Numai că, în contextul actual, individul marginalizat și dependent este *în cea mai mare parte* responsabil de statutul lui social. Există locuri de muncă *potențiale*, dar nu există inițiativă și interes pentru a le operaționaliza: cu greu găsești instalatori, electricieni, mecanici auto, pentru a da un exemplu din “spațiul tehnic”, întrucât profesioniștii respectivi și-au câștigat libertatea de a fi șomeri sau de a face altceva (mai ales vânzători, comercianți de “nimecuri”). “Fuga de muncă” sau căutarea unui loc de muncă cât mai “călduț” explică de ce un inginer preferă să se ocupe de copii, bătrâni sau persoane cu handicap – ocupând locuri destinate asistenților sociali – generând șomaj “suplimentar” și disfuncții în viața socială. Suprafețele agricole abandonate, transformate în zone deșert, neproductive, include suficiente locuri de muncă *virtuale*, atât pentru șomerii calificați, cât și pentru alte categorii de șomeri. Cea mai mare *rezervă de locuri de muncă* există în *sectorul terțiar*, al serviciilor pentru populație, întrucât România este în acest domeniu o *țară subdezvoltată*: lipsesc *serviciile* atât în

## Societatea românească și globalizarea

---

spațiul urban – servicii de *calitate* și diversificate, cât și în spațiul rural – unde sectorul terțiar este quasi-inexistent.

“Economia merge prost” nu numai datorită guvernanților – care au, fără îndoială, responsabilitatea lor, ci mai ales pentru că *nu se muncește* și datorită mentalității de a lăsa pe alții să ia inițiativa unei acțiuni sau de a da indicații. Cei 7,8% subiecți care admit că sărăcia are la origine tocmai *lipsa de muncă* a oamenilor înșiși ne oferă speranța recuceririi *stării de normalitate* care – pentru noi – se află în *conștientizarea* importanței proprii activității. În anii '90 am organizat practica de vară sociologică a studenților atât în țară, cât și în exterior, unul dintre obiective – pentru echipa de 10 studenți selectați pentru *Franța* – fiind contactul direct atât cu societatea franceză în ansamblul ei, cât și cu aspectul ei fundamental – *munca productivă*, inițiativa și creația individuală, singurele care asigură nivelul de trai la care aspirăm. În ciuda efectelor direct negative asupra țării ale “migrației tinerilor” spre occident, considerăm că fenomenul va avea și consecințe pozitive *à long terme* datorită confruntării stilurilor de viață și, mai ales, a mentalităților din cele două zone – zona de “emigrare” și zona de “imigrare”. Cei mai mulți tineri se vor întoarce și vor realiza un transfer masiv de “elemente acționale” care în prezent lipsesc sau se află în stare latentă, experiență, motivație, autocontrol etc.

### **“Cultura bogăției” ca factor globalizant**

Reamintim că termenul de *globalizare* vizează, în esență și așa cum se constată în evoluția evenimentelor, în practica internațională, segmentul economic-financiar al mondializării. Așa se explică de ce raportăm “cultura bogăției” la globalizare (fiind un factor favorizant), iar “cultura sărăciei” la *ansamblul* procesului integrator, adică la mondializare (fiind un factor defavorizant).

Răspunsurile la întrebarea *de ce sunt bogate țările occidentale* sunt relevante atât pentru caracterizarea unei culturi, cât și a celeilalte, oferindu-ne “semne” sau indicatori atât pentru “cultura bogăției” cât și pentru “cultura sărăciei”. Fiind “liberă”, lipsită de sugestii orientative, întrebarea menționată mai sus ne oferă un impresionant “spațiu de atribute” -opinii, formule sintetice, sloganuri, metafore, “nuanțe axiologice”etc- privind domeniul vizat. Accentul nu va fi pus, în acest caz, pe *frecvența* unei opinii sau a unei “opțiuni”, ci pe “forța demonstrativă” sau, după caz, pe “violența simbolică” a unui anumit răspuns sau a unui anumit diagnostic formulat în timpul anchetei. Surprinzător este faptul că subiecții chestionați pun accentul, de data aceasta, pe *omul însuși*, pe caracteristicile *actorilor producători* (diferiți ca *personalitate* -se deduce în răspunsuri- de actorii sociali din “țările sărace”). Răspunsurile sunt, prin ele însele, atât *surse de explicație* (a stării de sărăcie sau de bogăție, de dependența sau de marginalizare), cât și “elemente formative” (pentru cei care transferă răspunderea pe umerii “celorlalți” sau caută cauzele proprii situații “în altă parte”). *Mentalitățile moștenite* din trecutul apropiat sunt, de altfel, prezente și de data aceasta: țările bogate sunt “vinovate” că sunt bogate

## Vasile MIFTODE

deoarece au pus pe "ceilalți"\* să muncească pentru ele! În opoziție cu un asemenea factor, răspunsurile - *ambivalente* prin forța lucrurilor - ne oferă și speranța unei "reconstrucții morale" a societății noastre (prin mijlocirea *actorilor producători*, desigur), o parte a subiecților optând pentru factori sau aspecte de ordin moral comportamental sau pentru norme și valori universale (ce păreau uitate sau dispărute).

Șocante prin violența lor, dar explicabile... sunt răspunsurile de tipul: în țările bogate "nu se fură", nu se mențin la putere "conducătorii hoți", corupți sau care "încurcă lumea", nu se favorizează "birocrația și parazitismul", se gândește corect și se muncește "cu creier" etc. Unii subiecți (aproape 7%) au menționat aspecte legate strict de muncă: *disciplină, seriozitate* în realizarea obligațiilor, ordine, *cinste*, "fără alcoolism" în exercitarea profesiei, mai multă organizare și "conștiința individuală" pentru a asigura eficiența muncii.

Opinia publică identifică, de regulă corect disfuncțiile sociale și pe cei care se fac *vinovați* de eventualele *eșecuri* în realizarea proiectelor de dezvoltare, atât în cazul țărilor civilizate și democratice, cât și în cazul țărilor sărace sau aflate la începutul cuceririi libertății și a economiei de piață. Ancheta noastră a pus în lumină, în acest sens, și responsabilitatea *instituțiilor sociale*, atât în calitate de foruri publice colective, cât și în forma lor "materială", exprimată prin *actorii sociali* care acționează în numele lor. *Sărăcia* sau *bogația* se explică, așa cum am mai arătat, prin *serii întregi* de factori, motivații, cauze sau evenimente sociale. Există împrejurări *dominant politice* care înving și pe cel mai harnic și competent manager (vezi sistemul birocratic, zecile de aprobări avize anuale pentru prelungirea funcționării celei mai inofensive firme...) și care "îndeamnă" la parazitism, corupție, așteptare și lene. *Responsabilizarea* individului este mai dificilă, în acest caz, iar *speranța* schimbării incertă și "îndepărtată" temporar (prin jocul democratic al alegerilor?).

Ancheta noastră a înregistrat, în acest sens, opinii pe care le considerăm legitime cu privire la *originea bogăției* din unele țări și – datorită "conexiunilor logice" - cu privire la *originea sărăciei* din țările și regiunile invadate de un asemenea fenomen. Se spune, de altfel, că "nu există țări bogate sau țări sărace, ci țări bine conduse și țări prost conduse". În ciuda exagerării efectelor manageriale, formula menționată mai sus include mult adevăr, fapt exprimat și de "opinia publică" chestionată.

Iată, de pildă, câteva *opțiuni-sentințe* formulate de subiecți:

1. Țările bogate sunt "bine guvernate sau bine administrate"	124 opțiuni
2. Bogația socială este asigurată de:	
a politicieni competenți și cinstiti	117 opțiuni
b tehnocrați și manageri cu experiență	108 opțiuni
c "alte mentalități" (productive, funcționale)	96 opțiuni
d "conștiință mai dezvoltată" și patriotism	72 opțiuni
e "cultul muncii dezvoltat"	23 opțiuni
f "au dorit cu adevărat să fie bogați"	17 opțiuni
g "au înfruntat greutățile"	12 opțiuni

\* Teoria "străinului" este semnificativă și funcțională în acest context. Dacă lucrurile merg rău, de vină sunt ceilalți, adică "străinii", în schimb, dacă lucrurile merg bine, meritul este al nostru. Teoria se extinde și în cazul "țărilor bogate" tot ceilalți fiind responsabili.

## Societatea românească și globalizarea

3.	Munca eficientă, mai organizată și adecvat recompensată	103 opțiuni
	a indivizii din țările bogate sunt mai harnici și mai gospodari	46 opțiuni
	b se manifestă inițiativă și intuiție mai bună	28 opțiuni
	c specialiștii și creatorii sunt mai bine apreciați	19 opțiuni
4.	Scara de valori este un factor care se respectă în țările bogate	78 opțiuni
5.	Accentul este pus pe “acțiune, inițiativă, efort și pragmatism”	46 opțiuni

Există, desigur, o varietate de alte formule sau sentințe, cu o frecvență mai redusă și cu sensuri mai puțin violente, pe care le vom folosi în ilustrarea diferitelor părți ale textului, menționând că, în cazul acestora, nu se poate vorbi de o reprezentativitate statistică, ci de “noutatea” sau de forța semnificației lor în zilele noastre.

Cu gândul la haosul legislativ din România, un număr de subiecți (aproape 7%) au explicat *bogația unor state* prin funcționalitatea normală a *sistemului legislativ*; “au legi mai bune”, “legile lor sunt mai *stabile*”, oamenii și liderii lor “respectă legile și le aplică”, “părinții transmit copiilor *respectul față de lege*”, aceste țări au “alt sistem”, iar “oamenii au alt caracter” etc.

Partea cea mai subiectivă, în opinia noastră, a *subiectivității* (firești) a opiniei publice (exprimată prin mijlocirea subiecților chestionați) se referă *la locul factorilor externi* în înțelegerea, evaluarea și chiar explicarea “stării de bogăție” a unora și a “stării de sărăcie” a altora. *Analiza de conținut* și ierarhizarea *seriilor de informații* înregistrate ne oferă următoarea imagine, la fel de subiectivă, dar nu lipsită de interes și de valoare gnostică:

- I. Țările bogate au acumulat valorile de care dispun - se menționează în unele formulare - deoarece “*au cotropit* țările mai mici și mai slabe” pe care “*le-au exploatat*” (67 opțiuni), unele dintre aceste țări “au fost *imperii* sau *țări colonialiste* și au jefuit populațiile pe care le-au supus (52 opțiuni), țările bogate sunt țările care “au avut putere”, “au dus o politică de expansiune”, “au profitat de pe urma războaielor”, “au impus politica în lume”, “au furat creiere”, “au mințit și i-au înșelat pe ceilalți”, “au obligat pe alții să muncească pentru ele” (38 de opțiuni).
- II. Instrucția școlară, “manipularea ideologică” sau imaginația bogată a subiecților a făcut posibilă înregistrarea unor “explicații istorice” sau a unor opinii care transferă *în trecut* – chiar într-un trecut relativ îndepărtat - factorii și originea *actualei bogății* din țările occidentale:
  - a. “au avut timp să se dezvolte”, “au luat-o înaintea altora”, “au secole de evoluție înaintea noastră”, premise istorice favorabile etc. (47 de opțiuni).
  - b. “au avut de la început capitalism”, “libertate și democrație îndelungată”, “au știut să acumuleze”, “au descoperit economia de piață” etc (39 de opțiuni).
  - c. “au beneficiat de descoperiri geografice și de posibilități de îmbogățire datorită resurselor locale”, “au avut o poziție geografică favorabilă” etc. (13 opțiuni).

III. *Factorii culturali* și psihosociale ai bogației se regăsesc sub diferite formule sau opinii: bogația are la origine “cultura și tradițiile”, de asemenea “educația și trecutul istoric”, “tradițiile democratice autentice”, libertatea “mai veche” sau “mai timpurie”, “corectitudinea oamenilor”, “au știut ce vor” și “se adaptează rapid la condiții noi”, “s-au sprijinit pe religie și pe Dumnezeu”, “sunt mai uniți și au o conștiința a dezvoltării” (56 de opțiuni).

“Explicațiile “de mai sus constituie, în imaginea ideologică a subiecților, un ecran în spatele căruia se află, ipotetic vorbind, cel puțin o parte dintre cauzele sărăciei noastre. Din fericire, ponderea unei asemenea construcții ideologice se reduce cu timpul, în favoarea conștientizării *propriei responsabilități* și a unei *cauzalități interne*, fie la nivel colectiv, fie la nivel individual.

Economia românească *nu merge* încă, mai ales pentru ca la noi “nu funcționează încă regulile economiei de piață” (potrivit diagnosticului pus de comisia UE în decembrie 1999). A trecut ceva timp și nimic nu s-a schimbat, reforma “bate pasul pe loc”. Continuă violența anomaliilor din spațiul politic și economic care marchează destinul întregii societăți românești. De pildă, în ciuda avertismentelor societății civile și ale experților internaționali se menține la cote absurde *discrepanța* dintre salariile obținute de liderii industriali și rezultatele financiare ale întreprinderilor pe care le gestionează. Ceea ce nu se întâmplă în nici o *societate normală* din lume - a premia sau a supradimensiona salariile celor care au falimentat unitățile lor economice - se întâmplă în România!

Sectoarele economice în care se câștigă cel mai bine sunt în continuare tot sectoarele care produc pierderi<sup>15</sup>.

Sectoarele care asigură în mare parte exportul și deci importurile de valută în băncile noastre și beneficii semnificative în folosul întregii societăți (industria textilă, de prelucrare a lemnului, industria de pielărie și încălțăminte, confecții etc.) oferă cele mai mici salarii producătorilor, în timp ce sectoarele dominante birocratice și cu un personal supradimensionat (stabilit ca urmare a logaritmului și a mentalității balcanice) - utile desigur într-o societate modernă - oferă salariile cele mai mari! (bănci, regii din domeniul electricității, gazelor, apei etc.). Se explică, așadar, starea de apatie și de indiferență față de munca propriuzisă, constatate în răspunsurile subiecților investigați, întrucât absurdul situațiilor de mai sus prezintă și un puternic *impact moral* asupra întregii populații, generând o deformare a comportamentului, răsturnând sau chiar anihilând orice ierarhie a valorilor.

Cazul regiilor și al companiilor naționale – care se comportă ca și cum ar fi “stat în stat”, sfidând legile și normele - a căpătat rezonanțe mondiale. Existența unor asemenea cazuri de tumori economico-sociale va frâna, în continuare, europenizarea și mondializarea spațiului românesc. Este suficient să precizăm

---

<sup>15</sup> Vezi Adina Sădeanu, **O strategie pentru cei care nu plătesc**, în “Adevărul”, 6 martie 2000, pag.5.

ca salariile de zeci de sute de milioane lunar nu au nici o legătură cu capacitatea de a conduce, cu productivitatea muncii sau cu piața la care se raportează artificial liderii unităților respective.

### **De la satul propriu-zis la "satul global"**

Despre *valoarea universală* a satului ca realitate fundamentală a societății umane, cu multiple funcții specifice pe care nici o altă comunitate nu le poate îndeplini, am scris mai multe studii și articole. Ipotezele și concluziile - pe deplin optimiste - elaborate în anii '70 rămân în întregime valabile. În vreme ce se fabricau buldozerele menite - ceva mai târziu - a demola *la propriu* sate românești, publicam pe contra-coperta unei cărți *ipoteza* care exprima, în fapt, esența întregului demers teoretic inclus în volum: "Ruralul modernizat - scriam în 1978 - devine tot mai mult un centru de atracție. *Remigrațiile* spre zonele care amintesc de lumea rurală, "exodul urban", "inventarea sau reinventarea satelor" ca mediu de viață, de creație etc. sunt numai câteva din fenomenele lumii contemporane care probează destinul optimist al ruralului și funcționalitatea lui în societatea viitoare" (1978!)<sup>16</sup>.

*Satul* ne oferă lucruri esențiale: hrană, mediu optim de viață, cultură și identitate, fără de care nu avem ce căuta în nici un proces de globalizare sau mondializare.

Ceea ce se întâmplă în vremea noastră, mai departe sau mai aproape de zona în care ne aflăm, se poate constitui într-un *mesaj explicit* atât pentru guvernanții români, cât și pentru alți lideri sau actori sociali. Este vorba despre fenomenele negative sau despre "amenințările" cursului actual al evoluției sociale (de pildă, în domeniul ecologic, al conservării mediului, în domeniul culturii și al sănătății, în domeniul relațiilor și normelor sociale, al violenței, al degradării "activităților agro-zootehnice" firești etc.).

Ultimul deceniu poate fi definit, de pildă, ca "deceniu al scandalurilor" zootehnice care au afectat grav relațiile economice globale, mai ales europene. Maladia "vacii nebune" a fost diagnosticată în 1996 în Anglia iar apoi în alte nouă țări europene, prezentând un risc grav pentru oameni, cu atât mai mult cu cât nu s-a descoperit nici un antidot și nici tratamente eficiente. Vitele "suspectate" de boală au fost sacrificate iar U.E. a dispus interzicerea exporturilor britanice de carne de vită. Maladia s-a extins la bovinele din Portugalia, Franța, Belgia, ceea ce a determinat luarea unor măsuri de precauție și mai drastice la frontierele "libere" din spațiul vest-european.

Un alt scandal a fost provocat în Belgia, în 1999, de infestarea cu *dioxină* a păsărilor, ceea ce a obligat țara respectivă să retragă de pe piață carnea afectată de acest *ierbucid*. Scandalul s-a extins și asupra firmelor producătoare de băuturi și răcoritoare, "coca-cola", Belgia luând decizia să retragă de pe

---

<sup>16</sup> Miftode, Vasile – *Migrațiile și dezvoltarea urbană*, Ed. Junimea, Iași, 1978. Vezi Cap. III, Valoarea universală a satului românesc (pag. 41) și Cap. IX, O paradigmă a aculturației rural - urbane (pag. 201).

pieță 2,5 milioane de sticle, după ce mai multe persoane s-au plâns de tulburări digestive și neurologice în urma consumării lichidului respectiv.

Cuvântul dominant de ordine este totuși *toleranța* față de asemenea probleme care apar "în spațiul vest-european" și care ar putea bloca sau frâna *integrarea* iar apoi, mondializarea. Un exemplu, în acest sens, îl constituie *Protocolul de biodiversitate* privind reglementarea comerțului cu OMS-uri semnat de peste 130 de țări la *Montreal* (ianuarie 2000). Protocolul este semnificativ pentru *politica de toleranță* - fără de care *globalizarea* și, în final, *mondializarea* ar fi imposibile - întrucât este *prima înțelegere* internațională care stabilește reguli privind circulația produselor *agricole* și de carne modificate genetic - pe piețele comerciale, față de care se manifestă importante rezerve, atât de "securitate alimentară", cât și în ceea ce privesc posibilele efecte negative asupra mediului naural. Deși protocolul respectiv ar trebui ratificat de țările interesate, comerțul cu OMG-uri se va putea desfășura cu condiția utilizării *etichetelor standard* care să semnaleze natura produselor comercializate.

*Comisia Europeană de Mediu* acceptă protocolul de la *Montreal* întrucât reglementările incluse recunosc *principiul precauției*, adică dreptul țărilor semnatare de a interzice comercializarea *OMG-urilor* fără argumente care să probeze pericolozitatea acestora.

*Greenpeace* consideră, de asemenea, protocolul drept un "pas istoric în protecția consumatorilor și a mediului de pericolul *ingineriei genetice*" datorită obligației comercianților de a notifica exporturile de "produse modificate genetic", pe de o parte și datorită dreptului țărilor de a suspenda importul unor asemenea produse fără restricții, pe de altă parte. S-a ajuns, astfel, la concluzia că *biotehnologia* este, în egală măsură, o *șansă* și un *risc* pentru dezvoltarea unor sectoare agro-zootehnice.

Comportamentul relativ tolerant a unor *actori mondiali* are o explicație pragmatică, deoarece succesul economic depinde astăzi - în condițiile *interdependențelor* tot mai puternice - de înțelegerea și asumarea unor *acțiuni globale*. În contextul actual, chiar și cele mai mici firme sau întreprinderi economice trebuie să aplice strategii asemănătoare - de manageriat și dezvoltare - cu cele ale *transnaționalelor*. Piața micilor producători este, de regulă, locală sau zonală, dar competiția lor este globală. Drum de întoarcere nu există, fapt care obligă atât *forțele de decizie*, cât și celelalte forțe - intermediare, regionale, locale sau informale - să adopte soluțiile convenabile tuturor pentru legitimarea conduitei transparente și tolerante.

Transparența și toleranța proceselor de mondializare sunt favorizate de *noile tehnologii*, îndeosebi comunicaționale și de informatizare, și de unele *efecte secundare* ale acestora. Diseminarea *la nivel planetar* a investițiilor și altor activități umane este încurajată de reducerea fără precedent a *distanțelor* dintre actorii implicați (țara investitorului, țara beneficiarului, zona băncilor care

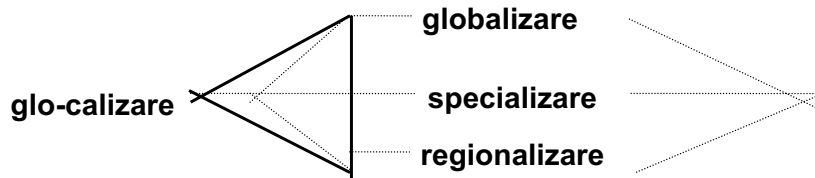
---

\* "Organisme Modificate Genetic" prezente în unele produse alimentare în urma utilizării bio-tehnologiilor și a aplicării principiului "bio-diversității".

## Societatea românească și globalizarea

finanțează etc.). Putem spune că trăim sentimentul "dispariției distanței" în condițiile utilizării unor mijloace tehnice de comunicare interumană tot mai sofisticate și tot mai ieftine. Revista *Wired* arată, de pildă, că o convorbire telefonică de șapte minute din SUA în Australia costa aproape 11 dolari în 1990, iar în prezent costă numai 2 dolari. Diferența este și mai substanțială în cazul unei convorbiri similare din Taiwan spre aceeași destinație: peste 26 de dolari în 1990 și numai 1,46 dolari în anul 2000 sau din Argentina: peste 36 de dolari în 1990 și doar 5 dolari în prezent.

Globalizarea unor asemenea servicii accelerează ritmul schimbărilor comerciale, inclusiv în regiunile sărace ale lumii (unde forța de muncă este ieftină) și - în plan politic - va genera constituirea unui sistem planetar multipolar - factor decisiv de echilibru decizional mondial. Conceptul de globalizare trebuie raportat, în acest sens, la cel puțin alte două concepte - regionalizare și specializare - la toate nivelurile spațiale, geografice ale procesului, de la cel regional la cel planetar.



Este necesar ca beneficiarii și actorii locali să înțeleagă și să accepte existențele planetare ale globalizării, așa cum, la fel de necesar este ca forțele sau actorii principali ai aceluiași proces să înțeleagă și să promoveze interesele locale, între care specificul agro-rural, identitatea și "diversitatea culturală".

Asociațiile de apărare a drepturilor consumatorilor impun cu tot mai multă forță lumii afacerilor să-și proiecteze produsele potrivit tradiției locale, zonale sau naționale și potrivit opțiunilor individuale (identificabile prin sondaje sau anchete sociologice). Specializarea sau particularizarea producției impune, astfel, cunoașterea structurii clienților, adică a categoriilor de cumpărători. În ciuda caracterului global al acțiunilor, marile companii internaționale sunt nevoite - datorită presiunii clienților - să producă potrivit unor exigențe "la scară mică".

Fenomenul economiilor desincronizate sau inadaptabile apare acolo unde s-a practicat "ideologia macro-economică", în disprețul intereselor și al preferințelor strict umane (exemplul mastodontilor din România este, de asemenea, o ilustrare a fenomenului respectiv).

Paradoxul dimensiunii globale a economiei locale se explică prin faptul că "noi suntem o afacere globală - cum scrie Percy Barnevik, președintele ABB - ci o grupare de afaceri locale cu o intensă coordonare globală".<sup>17</sup>

<sup>17</sup> Vezi **Cele cinci paradoxuri: Primul paradox: global-regional**, în cotidianul Curentul, din 31.01.2000, București.



*Normele sociale globale* - îndeosebi de neagresiune, de respectare a drepturilor celorlalți etc. - devin, în acest context mondial, tot mai importante, dobândind statutul de *legi fundamentale* pe care toate statele trebuie să le respecte dacă vor să fie apărate, la rândul lor, de organismele internaționale. Se poate vorbi, astfel, de necesitatea și chiar de constituirea unui *Contract social global*, în măsură să asigure o *bază juridică* mondializantă pentru a interveni legal acolo unde violența impune așa ceva. Asistăm astăzi la o extindere și la o diversificare fără precedent a acțiunilor violente. Este adevărat, este vorba de *violente locale* și "de nivel scăzut" caracteristice mai ales țărilor *în tranziție*. Dacă pericolul unor mari războaie (între Rusia, China, Statele Unite, Japonia, etc.) este foarte redus, în schimb omenirea se va confrunta cu un val de "microviolență" îndeosebi în spațiile urbane (în celelalte "ghetouri") și în zonele de interferență cultural-etnică sau religioasă (cazurile Bosniei, Ceceniei, Kosovo-ului, Zambiei etc.). Cauzele acestora se află și "în dispute tribale vechi de secole sau în reacțiile intense culturale și naționaliste la globalizare sau provocate, pur și simplu, de lăcomie. Printre manifestările acestei microviolente includem terorismul, războiul informațional și de gherilă, conflictele generate de droguri și crima organizată".

Extinderea democrației în lume, lipsa unei "educații politice" și mai ales reducerea "controlului social" – încă neînțelese în mod corect de o mare parte a opiniei publice mondiale - au generat, cel puțin pentru o perioadă de timp, fenomene negative, adesea tragice (violența, inclusiv crima, au pătruns în toate straturile demografice și, ceea ce este cu totul ieșit din comun, în rândul copiilor și al adolescenților).

Lichidarea rapidă a comunismului a lăsat un loc gol, un fel de "vid comportamental" și de loisir pe care faptele și conduitele violente s-au grăbit să le acopere. Disciplina de fier comunistă, supravegherea și "controlul social" permanent au fost înlocuite, în mare parte, *chiar și în sistemul școlar*, printr-o "libertate iresponsabilă" și o extindere a abandonului școlar și a dezinteresului pentru educație. Rezultatul? Destui tineri au bani pentru țigări dar nu au bani să-și achite biletul de tren sau de tramvai.

Teoriile politologului american **Francis Fukuyama**, profesor la *George Mason University*, oferă soluții în acest sens: "*Încrederea: virtuțile sociale și crearea personalității*" este o carte care îndeamnă la *acțiune comunitară*, la o cooperare bazată pe o încredere care depășește interesul "de familie", în care fiecare se simte actor al dezvoltării sociale.<sup>18</sup> În România contemporană *toți cer cât mai mult* - sindicatele, uniunile studentești, diferitele asociații, familiile "lărgite" din cartierele mărginașe etc. solicitări care - în raport cu nivelul de trai - sunt firești, dar tot mai puțini oameni optează pentru *o muncă direct productivă*.

---

<sup>18</sup> Politologul Francis Fukuyama s-a remarcat în 1989 prin eseul **The End of History** publicat în revista "The National Interest", prin cartea **The End of History and the Last Men** (1992) care adâncește analiza despre apariția – ipotetică - a unui "stat omogen universal" democrat liberal și prin lucrarea apărută în 1995, **Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity**.

## Societatea românească și globalizarea

---

Cele mai multe buticuri și firme care "întunecă peisajul social prin monotonia lor agresivă" au ca obiect de activitate *comerțul*, un comerț cu aceleași produse, de regulă *contrafăcute*, toxice sau cu termenul de garanție depășit (*alcool* sub diferite etichete occidentale, *țigări* - cel mai răspândit "aliment" al românilor, *biscuiți* sau *alune* alterate, *băuturi* "răcoritoare" cu chimicale). Toate acestea ne oferă imaginea unei *mizerii umane* fără precedent, rezultat al degradării educației, "*educație*" care îndeapărtează pe elev - sub sloganul stresului - de adevărata *muncă școlară* (rezolvarea problemelor de matematică, tradiționala preocupare pentru "lecțiile date *pentru acasă*" etc.). Nu este de mirare, în acest sens, că tinerii se îndreaptă îndeosebi spre profesiile "ușoare", care impun cât mai puțin efort, că vin tot mai slab pregătiți la facultate, că - la "intrarea în viață" - optează pentru *activități non-productive* iar dacă nu găsesc, preferă *ajutorul de șomaj* sau *ajutorul social* (finanțate, în continuare, prin munca părinților, chiar și a bunicilor).

Fenomenul "aspiră" la dimensiuni mondiale, fiind "exportat" sau "importat", nu contează, din alte părți ale lumii. "Elevilor le este rușine să declare că citesc - a mărturisit un profesor din Franța. *Cartea* a devenit simbolul unei epoci depășite, ca să te dovedești *modern* trebuie să arăți că te informezi de pe Internet, nu - Doamne ferește - din cărți" (Alexandru Călinescu).

Asupra "contra-reforme" școlare din România și asupra efectelor acesteia în procesul mondializării "spațiului românesc" vom reveni. Nu putem însă ignora *impactul* tuturor acestor realități, aparent, "îndepărtate", asupra globalizării societății, inclusiv asupra *satului tradițional* și asupra societății rurale.

Se vorbește tot mai mult, unori ca despre o *minune*, despre un ipotetic "sat global". Trecem peste faptul că marile decalaje existente în lume, nu ipotetice, ci *foarte reale* și tot mai "adânci", elimină din start ipoteza - mai mult ideologică decât științifică - lansată cu decenii în urmă de **Marshall McLuhan**.<sup>19</sup> Încă atunci, în 1969, se vorbea de rolul tehnologiilor de comunicare și de transmitere a informațiilor, atunci când nu exista nici Internet, nici "poșta electronică" de astăzi. *Realitatea socială*, cu atât mai mult cea rurală, nu se identifică însă cu realitatea informațională, *spațiul sătesc* obișnuit, nu se poate reduce la "spațiul informatizat" prin mijloace electronice.

Satul propriu-zis, semimodernizat și semitraditional - cel mai răspândit în zonele dominant rurale - ne oferă încă un mediu ecologic specific *indispensabil* omului - cultură, originalitate, valoare și identitate. Din ceea ce vedem în lume, mai ales la TV, ne formăm o imagine despre ce ar însemna *globalizarea reală* a actualelor sate. Să ne imaginăm că originalele spectacole sau ceremonii sătești, întâlnite încă în Maramureș sau Bucovina, în "spațiile naturale" - de

---

<sup>19</sup> *McLuhan, Marshall - Mutations 1990, Mame, Paris, 1969; Message et Massage, J.J. Pauvert, Paris, 1969. Noile tehnologii comunicaționale - afirma cu trei decenii în urmă sociologul canadian - deschid "era simultaneității". Dincolo de fragmentarea existentă se anunță o nouă societate tribală planetară... Era electronică prevede "înglobarea marii familii umane, în întregime, într-un singr trib "global" (Message et Massage, 1969).*

## Vasile MIFTODE

---

origine sau "de naștere" din Apuseni, Vrancea sau din zonele Olteniei - mai ales în zilele "sărbătorilor de iarnă", ar fi înlocuite cu spectacole "de un Kitsch îngrozitor, cu roți de bâlci și cu tablouri vivante gen Cântarea României..., Kitsch "artistic" la Paris, Kitsch politic la Beijing..., Kitsch Hollywoodian..., Kitsch new-york-ez, unde, conform obiceiurilor americane, valoarea și plăcerea spectacolului s-au măsurat în tone (de confetti), decibeli, megawați. Așadar - conchide Alexandru Călinescu (într-un articol dintr-o publicație locală) un imens Disneyland, la scară planetară (din care au lipsit totuși, pentru a nu ne strica cheful, dărele de lumină ale trasoarelor de la Groznâi"! În asemenea împrejurări (Crăciun, Anul Nou, Paște etc., ceea ce contează nu sunt tradiționalele cântece, dansuri, obiceiuri - "învechite" desigur - ci bombardamentul de imagini și de zgomote, de flash-uri și de efecte pirotehnice: sărbătoare trăită prin intermediar, spectacol care te aruncă într-o hiper-realitate ce anesteziază retina și timpanul".

Dacă România și-ar asuma "o asemenea civilizație" și dacă ar face eforturi pentru a evolua în această direcție, distrugându-și propria identitate, ar fi oare un partener *mai interesant* și mai apt pentru constituirea unei "lumi globalizante".

Răspunsul nu poate fi decât Nu! Nu cu Valentine's Day sau McDonalds și nici cu alte "împrumuturi" de aiurea ne vom globaliza, ci cu ceea ce ne aparține de secole și care "transferă" lumii identitate și diversitate.

Efectele ipoteticului "sat global" au fost surprinse - în urmă cu două decenii - în manieră critică și de către **Umberto Eco**: dacă elevul "demodat" se va rușina când citește o carte, călătorul - la fel de "demodat" - se va rușina să viziteze ceva "la fața locului" din moment ce poate să privească "pe micul ecran" tot ce dorește. Ecranul - susținea Eco - va da informații din abundență despre o lume exterioară pe care nimeni nu o mai vizita ori explora; imaginea va înlocui călătoriile: de ce să mergi la Florența sau la Sankt-Petersburg când poți fi oricând acolo apăsând pe niște taste? Corpul - conchidea Eco - va deveni inutil, nu vom mai avea nevoie decât de ochi." Ne vom întoarce oare în timp? Vom reconstitui oare Evul Mediu prin apariția unui nou "monolog fără diferențe, când lumea nu se va preocupa decât să folosească *aceleași limbaj, aceleași citate, aceleași argumente, aceleași vocabular* ?" (subl. noastră). Vom merge, ca și atunci, în pelerinaj numai în anumite locuri unde, oricum, găsim în imitații, în copii sau în mulaje, toate minunățiile pământului?"<sup>20</sup>

Menționam în primele pagini miza care se află în centrul intereselor și al negocierilor actuale, atât pe tema taxelor vamale, cât și pe tema subvențiilor acordate *agriculturii*, zootehniei și, prin aceasta, satului și mediului rural. Nu este vorba clar de producția agricolă care asigură alimentația oamenilor, ci de ceva mai mult, de *mediul social* specific acestor activități, de *diversitatea culturală* - la fel de specifică - generată de modurile și de "tehnologiile seculare"

---

<sup>20</sup> Vezi și Alexandru Călinescu - **Satul global**, în "Monitorul", 7 ianuarie 2000, pag. 4 și **Școala și patrimoniul cultural**, în "Monitorul" din 4 februarie 2000, pag. 6.

## Societatea românească și globalizarea

---

de producție și, în primul rând, de muncă. Țăranii români și, ca ei, toți ceilalți țărani din lume, sunt deschiși progresului tehnic, dar apără cu îndârjire *calitatea*, adică aroma, nuanțele, rezistența, "atractivitatea" de ansamblu, ale produselor lor, în care investesc *tot ce au*, toată priceperea, experiența și toată personalitatea lor. Voi da exemplul "civilizației în lemn" din Maramureș sau a "civilizației lânei" din Bucovina, dar și exemplul - prezentat deja - al "civilizației brânzeturilor franceze". S-ar putea, oare, vorbi de o globalizare *normală*, fără produsele funcționale ale acestor civilizații? sau de o mondializare *la fel de normală* fără *modelele culturale* constituite în condițiile atât de favorabile practicării tehnologiilor respective?

Noi știm răspunsurile la asemenea întrebări, mai mult retorice! Important este însă ca acestea să fie cunoscute și de *Marii actori* care decid în lume. Iată unul dintre pilonii formativi ai unei ipotetice "culturi a globalizării".

# Ce se întâmplă acolo? Contradicție și confuzie în România de după 1989\*

## Deslușiri introductive

Titlul lucrării de față exprimă o nedumerire, iar subtitlul o distincție necesară, dar neuzuală. Fiecare în parte reclamă, așadar, unele precizări.

Nedumerirea în cauză este consecința neconcordanței între **bogatele resurse** (atât naturale cât și umane) de care România dispune și **criza dezesperantă** în care această țară se zbate de zece ani încoace, după prăbușirea regimului comunist. Țară de mărime mijlocie și ca suprafață și ca populație, România posedă o natură variată, cu forme de relief ideal proporționate, în care zona montană, cea de deal/podiș și cea de câmpie - rânduite după o structură de cercuri concentrice - ocupă, fiecare, a treia parte din suprafața țării. Bogățiile subsolului nu se ridică la cantități mari, însă spectrul lor e destul de variat - sare, petrol, gaze naturale, cărbuni, minereuri feroase și neferoase, aur, argint, uraniu, ape minerale -, generând condiții favorabile dezvoltării industriale. După calitatea solului, agricultura românească ar trebui să se numere printre cele mai înaintate din Europa. Să mai adăugăm Dunărea și Marea Neagră, cu importanța lor multiplă (comercială, turistică, etc.) - și încă n-am spus totul despre zestrea naturală a acestei țări. În pofida premiselor extrem de favorabile, situația socială a înregistrat după schimbarea, în 1989, a regimului politic o linie mereu descendentă. Între fostele țări comuniste, România se caracterizează în momentul de față printr-o tranziție extrem de dureroasă și printr-un ritm al reformei<sup>1</sup> imperceptibil de lent. Criza s-a generalizat în toate sectoarele cheie ale vieții sociale: economic, politic, juridic și mai ales în sectorul moral<sup>2</sup>. Imediat după căderea regimului comunist s-a considerat că reforma e ținută pe loc de noua putere politică, etichetată drept "criptocomunistă". Schimbarea puterii după alegerile din 1996 nu a adus semne de progres - nici pe calea reformei, nici privitor la îmbunătățirea calității vieții; mai mult decât atât, situația socială generală a devenit din ce în ce mai apăsătoare, mai nesigură, mai critică. În planul psihologiei colective, entuziasmul din zilele revoluției i-a luat treptat locul starea de profundă dezolare. La zece ani după căderea regimului Ceaușescu, nu numai că

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

---

revoluția română e încă "neterminată" (Gabanyi 1999), dar "luminița de la capătul tunelului" - metaforă a speranței, elaborată de politicienii veniți la putere în 1996 -, a devenit fie un simbol al iluziei, fie ținta umorului folcloric, românul fiind predispus (ca notă a caracterului său național) să se consoleze făcând "haz de necaz". În aceste împrejurări, discrepanța mai sus menționată între resurse și împliniri nu poate scăpa atenției; românul de rând s-a obișnuit cu ea, dar privită cu distanțarea obiectivității această discrepanță naște întrebarea: Ce se întâmplă acolo? Altfel zis: cum se explică așa ceva?

Să spunem câteva cuvinte și despre distincția între **contradicție** și **confuzie**. Contradicția este izvorul mișcării, al dezvoltării. Cel puțin prin aceasta, ea apare drept o stare benefică. În starea de contradicție, forțele care se înfruntă sunt clar definite. Nimic din această caracterizare nu poate fi preluat și atribuit confuziei. Confuzia este o stare de anomie, sau în cel mai bun caz vecină cu anomia. Ea se opune dezvoltării, acțiunea sa fiind, dimpotrivă, orientată spre destructurare și haos. Într-o stare de confuzie nu se vede limpede cine cu cine se înfruntă, iar realitatea pare un ghem cu firul rupt în multe locuri, fără să poată ști cineva care e partea cea mai rezistentă și de unde trebuie începută operațiunea de înnodare a firului. Un asemenea ghem de fire rupte pare societatea românească astăzi, cu probleme precum: ...restaurarea proprietății..., ...relansarea producției..., ...legislație stabilă..., ...asigurarea bugetului..., ...fonduri financiare..., ...eradicarea corupției..., ... concepția despre muncă..., ...civilitatea..., ...educația..., și încă altele. Cu ce trebuie să înceapă efortul de reconstrucție socială? - Să zicem cu relansarea producției; dar se poate produce ceva fără o legislație stabilă, sau fără o concepție sănătoasă despre muncă, sau, în ultimă instanță, fără educație? Să începem, deci, cu educația? Dar cine mai are răbdare să aștepte răstimp de o generație până apar primele roade ale unei noi strategii educaționale? Și de unde bani pentru educație?

Cauzele acestei stări de confuzie nu sunt de aflat în evenimentele din ultimii zece ani; acele cauze au început să acționeze acum o jumătate de secol.

### Sfidarea evoluției organice a popoarelor

Așa cum a fost el experimentat în secolul al 20-lea, comunismul s-a dovedit a fi o doctrină și o practică agresiv expansionistă. Caracterul expansionist era implicat deja în elaborările teoretice ale lui Marx, acesta proiectând revoluția socialistă la scara mondială. Teoria revoluției socialiste și-a aflat însă prima aplicare în Rusia, țară locuită de un popor cu ambiții mesianice (Berdiaev 1992: 104-123, 1994: 28-40). Până la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, expansionismul rus s-a desfășurat sub emblema crucii creștine; după victoria revoluției socialiste, comunismul definindu-se ca ateism militant, în strategia expansionistă a statului ruso-sovietic crucea creștină a fost înlocuită cu stindardul comunist, ornat cu secera și ciocanul.

Sfârșitul celui de al doilea război mondial a creat condiții extrem de favorabile acestei strategii expansioniste. Avantajată de faptul că a dus greul războiului, Uniunea Sovietică a obținut de la marile puteri occidentale - care

și-au luat și ele partea lor de pradă - o întinsă zonă de influență. Prin jocul nefast al istoriei, România a ajuns și ea în această zonă. Spre o mai corectă apreciere a faptelor, e de menționat că, în august 1944, intenția conducătorului armatei române, Ion Antonescu, de a rezista Armatei Roșii pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați (în prelungirea Carpaților Orientali) nu era un simplu act de obstinație sau de onoare militară; scopul acestei rezistențe era acela de a ține pe loc trupele sovietice, pentru ca Germania să fie în întregime ocupată de Statele Unite, Anglia și Franța (Geană 2000). Era singurul mod de a stăvili extinderea comunismului sovietic în Europa. Poziția geopolitică a României îndreptățea în mare măsură această strategie. În cele din urmă însă, aliații occidentali au dat curs pretențiilor sovietice.

Pentru popoarele din centrul și din estul Europei căzute sub ocupația sovietică, **urmarea cea mai profundă** a expansiunii comunismului a fost **scoaterea lor forțată din albia evoluției organice**. În România - ca să rămânem la cazul acestei țări - mișcarea comunistă nu avusese până în acel moment o bază de masă. Conform datelor de arhivă, în august 1944 Partidul Comunist Român (PCR) număra aproximativ o mie de membri (Buzatu 1995: 48). Numărul era cu totul insuficient pentru ca acest partid să poată dobândi puterea și să poată asigura guvernarea țării. Faptul s-a petrecut totuși. Participant la coaliția partidelor care l-au înlăturat pe Antonescu la 23 august 1944<sup>3</sup>, PCR va ajunge în scurt timp să dețină singur toată puterea în stat. El va rămâne în această poziție autoritară până în astralul an 1989. Avea atunci aproximativ patru milioane de membri, dar, din păcate, nu se va putea niciodată ști câți dintre ei erau fideli (foarte puțini, probabil), câți fuseseră siliți la acest compromis ca să-și poată exercita profesiunea (probabil cei mai mulți) și câți erau oportuniști (cu siguranță, restul)... În orice caz, ca mod de organizare socială și ca sistem instituțional, comunismul a fost străin de firea românească<sup>4</sup>. Întronarea lui se explică prin ocupația sovietică și cu cât mai insistent se susținea la lecțiile de socialism științific că revoluția socialistă este immanentă istoriei unui popor, că, așadar, nu există import/export de revoluție, cu atât mai evident transpărea contrariul. În conștiința tăcută a lumii românești, cizma militărească și tancul - ambele sovietice - se vor înfige drept simbolurile dureroase ale instaurării regimului comunist.

Românii mai avuseseră de-a face în trecut cu regimuri de dominație străină, dar niciodată o asemenea dominație nu fusese **absolută** - altfel zis ea nu acoperise în întregime teritoriul țării și, de asemenea, nu se insinuase în toate instituțiile sociale. Voievozii din Moldova și din Muntenia, de exemplu, plăteau Porții Otomane **haraci**, dar turcii nu au ținut cele două principate române în regim de ocupație în sensul strict al termenului și n-au constrâns pe oamenii locului să-și schimbe sistemul de guvernare, limba, ori educația. Instaurarea regimului comunist a însemnat, dimpotrivă, schimbarea radicală până la deformare a sistemului de guvernământ, a tipurilor de instituții, a concepției despre viață și moarte, a tradiției culturale, a identității naționale. Popor de origine daco-romană și de limbă esențialmente latină, românii au fost nevoiți, de pildă, să-și afirme o identitate slavă - să preia, adică, identitatea poporului rus, stăpânitor -, atât în privința originii antropologice, cât și în privința limbii.

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

---

Absența (dar și prezența) organicității și imanenței în producerea acestui tip de evenimente istorice poate fi verificată și pe o cale indirectă. Există în acest scop un test foarte subtil, care nu dă greș: arta. Sinceritatea artistului în fața obiectului ce urmează a fi reflectat e o condiție **sine qua non** a valorii unei opere de artă. Niciodată lipsa de sinceritate în experiența artistică nu a produs și nu va produce capodopere. Marea revoluție rusă din 1917 a produs astfel de capodopere, datorate unor artiști autentici precum Mihail Șolohov, Nikolai Ostrovski, Vladimir Maiakovski, Alexei Tolstoi - ca să ne referim doar la domeniul literaturii. În România cel puțin, revoluția socialistă - cu momentul inițial la 23 august 1944 - nu a trecut cu bine testul artei. Explicația e simplă: rușii și-au trăit revoluția, românii au considerat-o ceva străin de firea lor.

### Efecte ale neorganicității asupra structurii economiei

Lipsa de organicitate a regimului comunist s-a făcut îndată simțită în toate domeniile vieții sociale. Și ca să dăm totuși marxismului ce este al marxismului, să vedem ce s-a petrecut în domeniul economic, adică în domeniul ce reprezintă (în termenii lui Marx însuși) partea cea mai importantă a "existenței sociale".

Primii ani de regim comunist în țările intrate după război în orbita Uniunii Sovietice au fost dominați de cultul personalității lui Stalin, cult extins instantaneu în acele țări. Tot ce se întâmpla acolo trebuia să poarte pecetea gândirii sale. N-a făcut excepție nici construcția economiei. Așa cum se știe, economia unei țări cuprinde patru ramuri principale: industria, agricultura, transporturile și comerțul. În concepția lui Stalin, între aceste ramuri ponderea de bază revenea industriei, iar în cadrul industriei prioritatea trebuia acordată industriei grele. Această concepție ignora întru totul condițiile natural-geografice ale țării respective: fie că posedă sau nu minereu de fier sau cărbuni, ea era sortită să-și dezvolte întâi de toate siderurgia și construcțiile de mașini.

Firește, această strategie a fost adoptată de toate țările ajunse sub tutela sovietică. Situația României prezintă, totuși, particularități semnificative. Așa cum deja am arătat, subsolul său nu era (și nu este) complet lipsit de unele resurse naturale, propice dezvoltării unei industrii complexe (și în oarecare măsură chiar industriei grele). Condițiile naturale predisun însă România la o mult mai mare dezvoltare a agriculturii și păstoritului. De altfel, între cele două războaie mondiale țărănimea reprezenta aproximativ 80% din populația întregii țări. Faptul în sine nu semnifică o stare de înapoiere în raport cu civilizația modernă, ci pur și simplu o adecvare a economiei la condițiile naturale existente. Această stare de lucruri nu satisfăcea însă exigențele materialismului istoric, care, în manieră mesianică, investise toate speranțele de progres social în clasa muncitoare<sup>5</sup>.

Imperativul categoric marxist cerea deci industrializare, iar industrializarea n-a întârziat să apară. Ce-i drept, unele întreprinderi industriale chiar au dat randament. În ansamblu însă, procesul de industrializare a fost unul inadecvat (în raport cu condițiile ecologice) și forțat (în raport cu ritmul). S-a construit mult,



uneori și bine, dar de multe ori fără temeiuri serioase. Două exemple (din multele posibile): uriașul combinat siderurgic de la Galați, proiectat pentru 35 mii de lucrători, a fost construit sub premisa că minereul de fier necesar va fi oferit de Uniunea Sovietică; atunci când relațiile politice cu marele vecin s-au răcit, se alerga după materia primă până în India și Australia! Al doilea exemplu: una din ramurile industriale căreia i s-a acordat o mare atenție în vremea lui Nicolae Ceaușescu a fost industria chimică; motivația? - Elena Ceaușescu se înfățișa lumii ca mare specialistă în chimie!

Dintr-o strategie de acest fel nu putea rezulta decât o economie distorsionată, mai distorsionată chiar decât în cazul celorlalte țări cu regim comunist. La structura inadecvată a industriei s-a adăugat involuția în agricultură (Socol 1999). De fapt, "încă de la instaurarea regimului comunist în România, adică din martie 1945, agricultura a fost cea mai vitregită ramură a economiei naționale" (Ibidem: 18). Deși țărani nu expropriaseră pe nimeni, statul comunist a aplicat și asupra lor faimosul cuvânt de ordine al lui Marx: "exproprierea expropriatorilor". Exproprierea țăranilor a constat în obligarea lor de a se înscrie (mimând voința proprie) în cooperativele agricole de producție, cu pământ, vite, cai și atelaje. Cooperativa agricolă de producție (CAP) era o formă colectivă de organizare a muncii la sate, în care proprietatea (în principal pământul) aparținea unei colectivități restrânse: satul. Prin statutul general de funcționare a cooperativelor, comunitatea sătească trebuia să aibă autonomie asupra organizării muncii și asupra producției realizate, cu obligația principală de a preda statului o anumită cotă din produse. În realitate însă, statul hotăra ce plante să fie cultivate și, mai ales, își lua o cotă atât de mare din produsele rezultate, încât producătorilor reali nu le mai rămânea aproape nimic. În această situație, țăranii au început să migreze spre orașe, satisfăcând în același timp, spontan, nevoia de forță de muncă a industriei.

### Forma de proprietate și etica muncii

Unul din aspectele cele mai importante privind neorganicitatea dezvoltării sociale în timpul regimului comunist a fost abolirea proprietății private și instituirea proprietății colective. Efectele acestui act au fost foarte grave. Resorbite în comportamentul de zi cu zi al oamenilor care le-au trăit, ele vor fi fost percepute de cele mai multe ori prin exteriorizările psihice negative ale acelorora: resemnare, supărare, revoltă. Sub aparențele acestea superficiale, schimbarea formei de proprietate a lezat însă nervul etic al societății românești. Acest efect se vede cel mai bine în **atitudinea față de muncă**.

Deși exterioară ființei umane, proprietatea este parte a identității și, mai departe spus, un element component al personalității umane. Fie în stare mobilă, fie în stare imobilă, proprietatea poate conferi celui ce o deține bunăstare, prestigiu, putere, rang social. Nimic nu exprimă mai bine relația profundă dintre țăranul român și pământ (ca obiect al său și al muncii sale) decât scena din romanul **Ion**, de Liviu Rebreanu, în care personajul principal (ce livrează și numele romanului) îngenunchează și sărută pământul<sup>6</sup>. Scena

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

---

nu este una fictivă; autorul a precizat în memoriile sale că într-o zi de început de primăvară, pe când hoinărea în împrejurimile satului Prislop din Transilvania, a zărit un țăran îmbrăcat în straie de sărbătoare care s-a aplecat și a sărutat pământul (Rebreanu 1984: 301).

Pe această relație **individualizată** se întemeia și atitudinea față de muncă a omului din societatea tradițională românească. Am subliniat cuvântul "individualizată" cu gândul tot la Rebreanu, care, după ce relatează mărturia despre țăranul care a sărutat pământul, adaugă: "L-a sărutat ca pe o ibovnică". Altfel spus, ca pe un obiect de adorație, care nu poate fi împărțit cu nimeni altcineva!

E lesne de înțeles că ruperea acestei legături (o legătură pragmatică, dar și tainică totodată) s-a consumat ca o veritabilă dramă existențială. Colectivizarea pământului a însemnat, într-adevăr, în lumea satului o asemenea dramă. Nici naționalizarea întreprinderilor și instituțiilor din mediul citadin nu a generat însă urmări mai fericite. Migrarea generată de industrializare a făcut ca populația orașelor să fie în cea mai mare parte de origine rurală. Migrând spre oraș, țăranii nu și-au lepădat însă toate manierele tradiționale, mai vechi sau mai noi. Referindu-ne strict la problema proprietății, ei au plecat la oraș ducând cu ei în străfundul sufletului sentimentul de frustrare ivit ca urmare a deposedării de pământ. Unui astfel de om îi vine foarte greu să nutrească respect și responsabilitate față de bunurile care intră în noțiunea - cu totul nouă - de **co-proprietate**. Ce-i drept, această noțiune nu e străină nici capitalismului: un acționar la o întreprindere capitalistă este co-proprietar la acea întreprindere, dar el știe câte acțiuni posedă și cât valorează ele, pe când în societatea socialist/comunistă nimeni nu știe care este cota parte ce-i revine din patrimoniul întreprinderii unde lucrează.

Observația ce se impune este că, prin caracterul său abstract, noțiunea de co-proprietate socialist/comunistă nu a putut întemeia o etică pozitivă a muncii. Lucrurile, însă, nu se opresc aici, fiindcă, în general vorbind, lipsa unei etici pozitive a muncii se insinuează în toate articulațiile organismului social. Ea se manifestă prin chiul, incompetență, lipsă de respect pentru bunul public, incorectitudine în relațiile cu semenii, adică - sintetic spus - prin contrariul a ceea ce înseamnă civilitate (repet: "civilitate", nu "civilizație"). Să mai argumentăm importanța civilității pentru viața unei societăți? Vom sublinia, doar, aprecierea existentă deja că "civilitatea este necesară în orice societate ce depășește mărimea unui lineaj, ca un principiu adecvat al organizării sociale" (Shils 1997: 4). Spiritul popular a sancționat prompt efectul entropic al falsei etici egalitare în domeniul muncii, ca de exemplu în această mostră anecdotică: "Cine-i harnic și muncește, / Are tot ce vrea, / Cine-i leneș și chiulește, / Are tot așa".

Cu certitudine, lipsa unei etici pozitive a muncii este un efect indus de guvernarea comunistă. O asemenea etică nescrisă a existat în societatea tradițională românească. Dovezi? E suficient să menționăm cele două forme de activitate economică în comun existente în toate vechile sate românești:

**șezătoarea și claca.** Acestea erau mici adunări din categoria asocierilor voluntare<sup>7</sup>, în care bărbați și femei de toate vârstele se întâlneau la un gospodar și efectuau diverse munci ușoare: curățau știuleți de porumb, torceau lână (femeile), etc. Participanții cântau, și se întreceau în a spune anecdote, ghicitori și chiar basme. Gazda oferea mâncare și băutură. Deosebirea era că la șezătoare participanții lucrau pentru ei înșiși, iar la clacă lucrau pentru gazdă. Claca era și o formă de ajutor în favoarea gazdei, mai ales atunci când consta în munca la cosit sau la construirea unei case. Paradoxul este că șezătoarea și claca au dispărut tocmai în perioada comunistă, odată cu desființarea proprietății private!

O altă dovadă privind existența anterioară a unei etici pozitive a muncii este relatarea pe care ne-a furnizat-o un preot originar din satul Bogați (județul Argeș), în prezent slujitor la biserica "Domnița Bălașa" din București: "Mama, când a ajuns la adânci bătrâneți, nu mai putea face munci grele. Nu putea nici măcar să aducă o găleată cu apă. Dar nici nu dormea. Noi, copiii ei și vecinii, o îndemnam să se culce, să doarmă. Știți ce răspundea? - 'Să dorm eu? Cum să dorm, când lumea muncește?! **E păcat!**'" (Nuță 1999). Exemplul poate părea prea particular, dar încărcătura lui de semnificație este maximă: acea sentință finală - "E păcat!" -, cu nota ei de **religiozitate**, desăvârșește o atitudine care atinge astfel culmi de civilitate. Civilitatea a existat, așadar, și ea la omul tradițional, dar a dispărut odată cu factorul care o susținea și care era etica pozitivă a muncii.

Introducerea în discuție a ideii de religiozitate nu este un fapt întâmplător. Legătura strânsă ce poate exista între un anumit stil de **viață religioasă** și **etica muncii** a fost pilduitor demonstrată de Max Weber. Într-un studiu rămas clasic, sociologul german a relevat "condiționarea apariției unei 'mentalități economice' - a 'ethosului', a unei forme economice, prin anumite conținuturi ale credințelor religioase, anume, pe baza exemplului legăturilor dintre ethosul economic modern și etica rațională a protestantismului ascetic" (Weber 1993: 17). E cazul să ne întrebăm, făcând comparație: dacă etica protestantă a stimulat apariția și dezvoltarea capitalismului, ce a stimulat în domeniul economic etica ateistă a marxismului militant? Ea nu a stimulat nimic pozitiv. Dimpotrivă, încercarea de a înlocui egalitatea răspunderii în fața lui Dumnezeu (prin negarea lui Dumnezeu însuși) cu egalitatea în fața proprietății, aici, pe pământ (prin negarea proprietății autentice) a avut efectul pe care deja l-am văzut, anume: suprimarea eticii pozitive a muncii.

Lipsa eticii pozitive a muncii s-a manifestat nu numai prin lipsa de civilitate; ea a scos de asemenea în prim plan **un sens negativ al muncii**, specific mentalității orientale. În Occident, individul uman se comportă activ, pragmatic, pătruns de reflexul muncii sale asupra propriei persoane și asupra societății; conștientizând sau nu faptul, munca reprezintă pentru el o datorie. Pentru omul oriental, munca mai înseamnă și chin. Lui îi răsună încă în auz blestemul adamic: "În sudoarea feței tale îți vei mânca pâinea ta!" (Facerea, 3-19). În limba română, verbul "**a munci**" înseamnă "a lucra", "a exercita o profesiune",

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

dar mai înseamnă și "a face ca cineva să sufere"; într-o scriere românească din secolul al 16-lea se afirmă că Dumnezeu e pregătit ca la Judecata-de-Apoi "pre cei drepți să-i încoruneze, iar pre cei păcătoși să-i muncească" (Neagoe<sup>8</sup> 1970: 130). Același verb, dar la forma reflexivă - "**a se munci**" - înseamnă "a se chinui", "a se strădui din răputeri" spre a face ceva, precum și "a se frământa", "a-și face probleme". Ca substantiv, "muncă" înseamnă și "chin", "suferință"; astfel, în aceeași scriere mai putem citi despre sfinții creștini că, pentru credința lor în Hristos, au îndurat "toate feliurile de munci" (Ibidem: 204). Trebuie spus, totuși, că asimilarea muncii cu chinul nu exprimă o legătură necesară și deci permanentă; ea se manifestă numai atunci **când munca nu este liberă**. Românii au trăit frecvent în istoria lor această situație și de aceea, uneori, au putut părea în ochii străinilor în ipostaza de leneși și indolenți. S-a argumentat însă (tot prin voci străine) că atâta vreme cât plusprodusul muncii lor era acaparat de asupritorii din țară sau de invadatorii străini, ar fi fost de mirare ca "oamenii pământului", în calitate de lucrători și băștinași, să pună pasiune în munca lor (Heitmann 1995: 274-279). După primul război mondial, împrăștierea cu pământ a generat o perceptibilă întărire a clasei țărănești (net majoritară) și o ameliorare a stării de spirit a acesteia. Cele două decenii ale perioadei interbelice au constituit un moment de culminație față de întreaga istorie de până atunci a poporului român. Instaurarea regimului comunist a răpit, însă, din nou oamenilor libertatea muncii<sup>9</sup>. De data aceasta faptul s-a petrecut printr-o reformă nemiîntâlnită până atunci, care l-a separat pe om de proprietate, adică de condiția lui existențială ca **homo oeconomicus**.

Am văzut câteva efecte ale acestei stări de frustrare: lipsa unei etici pozitive a muncii, lipsa civilității, activizarea sensului negativ al muncii. Din păcate, căderea regimului comunist nu a abolit aceste efecte. Nici nu avea cum să o facă, pentru că principiul determinist **Sublata causa tollitur effectus** ("Înlăturarea cauzei face să dispară efectul", cu subînțelesul că reparația cauzei face să repara efectul) nu acționează în domeniul fenomenelor social-istorice. În orice caz, el nu este valabil în sfera vieții morale și a tuturor comportamentelor care se află în sincretism cu moralitatea. De exemplu, suprimarea comunistă a proprietății a făcut să dispară o serie de obiceiuri populare de mare frumusețe și cu înaltă menire etică: hora satului<sup>10</sup>, premiarea primului plugar ieșit la arat, șezătoarea și claca, etc. Să nu ne închipuim însă că restaurarea proprietății private, după revoluția din 1989, va aduce de la sine reparația acelor obiceiuri. Ele se vor putea ivi din nou numai dacă **voința socială** va intra în acțiune (de pildă, prin inițiative speciale în acest scop). Situația privește în egală măsură și problema eticii pozitive a muncii. Schimbarea regimului politic în 1989 nu numai că nu a indus reparația unei asemenea etici sănătoase, dar, pe fondul crizei generale ce însoțește tranziția, carențele morale s-au agravat. Numele generic al acestor carențe este "corupție". Cuvântul a ajuns la ordinea zilei în limbajul vieții sociale românești; el etichetează deopotrivă comportamente marginale cât și centrale, acte microsociale cât și macrosociale, adică o stare de lucruri generalizată la toate nivelurile și în toate zonele vieții sociale. Așa cum am subliniat deja (vezi nota

2), crizele morale pot lăsa urme în timp. Asemenea crize se vindecă mai greu, iar vindecarea lor reclamă voința socială.

### **Adaptabilitatea ca pervertire a inteligenței**

Gravitatea situației decurge din faptul că moralitatea este o componentă a caracterului. La scară macrosocială, moralitatea se implică profund în ceea ce antropologii numesc "caracter național".

Una dintre cele mai tulburătoare analize asupra caracterului național al românilor este aceea întreprinsă de Mihai Ralea, în eseul intitulat "Fenomenul românesc" (Ralea 1997: 51-91). Eseul respectiv este unul de tipologie etnopsihologică, așa cum rezultă din următoarele rânduri: "Sub diferite variații de detaliu, omul care locuiește azi continentul nostru se prezintă sub două tipuri bine definite: **occidentalul și orientalul**. În apusul și centrul Europei domnește o mentalitate, iar către răsărit, către posturile cele mai avansate ale Asiei, o alta. Englezul, francezul, germanul, italianul, scandinavul, cu toate deosebirile dintre ei, constituie la un loc același fel de civilizație. Tehnica lor, felul de a vedea lucrurile, felul adaptării la mediu, sunt comune. Dincolo, la frontierele Asiei, ca o peninsulă intrată în viața Europei, turcii, rușii, o parte din popoarele balcanice, constituiesc o altă lume, cu alte legi, cu alt suflet, cu altă filosofie" (Ibidem: 73, subl. ns. - Gh. G.).

Caracteristica sau nota principală a "personalității de bază", cum ar spune antropologii (Kardiner 1945, Dufrenne 1953, Mead 1953), este în cazul civilizației occidentale **aptitudinea creatoare**: "Ridicat deasupra mediului, dominându-l prin stăpânire de sine, prin curaj, prin răbdare și inițiativă, occidentalul e spirit **activ** mai înainte de toate. El preface ambianța, sfințește locul, căruia îi impune legea și ideea sa și care îl ascultă docil și învins" (Ralea 1997: 73). Apuseanul a reușit această performanță fiindcă el a inventat tehnica, aceasta devenindu-i o aliată ascultătoare.

În zona opusă: "Psihologia orientalului e exact contrară. Ea se reduce, de obicei, la o **resemnare pasivă**. Dacă occidentalul se impune mediului, orientalul se supune [acestuia]. Forța naturii îl zăpăcește, îl zdrobește, îl apasă. Recunoaște într-însa cine știe ce forță religioasă misterioasă, contra căreia i se pare inutil să mai lupte. (...) Fatalismul, adică constatarea acestei așezări prestabilite și pe care voința omului e prea slabă ca să o îndrepte, i se pare singura soluție" (Ibidem: 74, subl. în orig.).

Între aceste două lumi de civilizație, s-a constituit o structură sufletească intermediară: **adaptabilitatea**. Nu e greu să recunoaștem în această trăsătură o dominantă a ethosului românesc. Așezați geograficește între Orient și Occident, "sufletul nostru și-a alcătuit un echilibru din caractere luate și dintr-o parte și din alta. Aceste influențe duble n-au rămas însă între ele în conflict, în dualism. În sufletul nostru, [ele] s-au topit formând o sinteză nouă, un echilibru. Echilibrul nostru sufletească se cheamă **adaptabilitate**. Prin el ne deosebim de toată lumea Orientului, dar și de aceea a Apusului" (Ibidem: 76, subl. în orig.). De-a lungul istoriei, românii și-au perfecționat puterea de adaptare, făcând din

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

---

ea o armă de luptă întru existență. Ei au supraviețuit tocmai datorită acestei arme subtile: în fața primejdiilor, ne-am plecat ca iarba câmpului și ne-am ridicat după ce primejdia a trecut.

În continuare, Ralea scoate în evidență calitatea naturală pe care se sprijină adaptabilitatea și anume: inteligența. "Fără nici un fel de exagerare națională, trebuie recunoscut că românul e înainte de toate inteligent" (Ibidem: 84-85). Dar (și acum vine avertismentul) "adaptabilitatea e o sabie cu două tăișuri. Ea poate însemna evoluție, inteligență, finețe, suplețe, progres, după cum poate însemna lașitate, duplicitate, șiretenie, superficialitate. În ea se găsesc conținute virtual și posibilitățile de progres, și cele de decadentă. Totul va depinde de directiva culturală, socială și morală care va fi imprimată poporului nostru de conducătorii săi. Destinul care ne așteaptă e astfel dublu. La răspântie, se cere mai multă înțelepciune decât oriunde" (Ibidem: 90-91). Scrise în 1927, aceste cuvinte s-au dovedit profetice! În neorganicitatea ei, epoca de comunism a produs o pervertire a inteligenței românești. Vorbind despre adaptabilitate, Ralea aplica această trăsătură pe comportamentul românilor ca popor, ca entitate colectivă. În comunism, ca efect al înăsprii condițiilor de viață, această trăsătură s-a distribuit pe cap de locuitor, exprimându-se în formula: "Fiecare se descurcă cum poate!". Prăbușirea comunismului a găsit omul românesc în această dispoziție comportamentală, generatoare de descurcări. De regulă, clasele sociale tind să-și elaboreze un cod de simboluri și un sistem de valori specifice, care să facă dintr-un membru al clasei respective o persoană recognoscibilă (după vestimentație, limbaj, gestică, insigne, etc.). Fără a constitui o astfel de clasă socială, descurcării reprezintă un tip uman specific locului și imposibil de ignorat, prezent în continuare în mod difuz (de aceea greu de identificat) în toate țesăturile societății. Ceea ce îi unește pe toți reprezentanții acestui tip uman, indiferent de domeniul sau de treapta socială pe care se manifestă (și el se manifestă în toate domeniile și pe toate treptele scării, chiar pe cele de sus) este utilizarea inteligenței native nu în favoarea binelui public, ci în direcția aceluși soi de interes personal aflat în răspăr față de binele social.

### Revoluția din 1989 ca seism social

La o privire retrospectivă, anul 1989 reprezintă un moment între două crize succesive: criza regimului comunist, aflat în faza finală de existență, și criza de re-inițiere (după cincizeci de ani) în exercițiul democratic și în economia de tip capitalist. În România, entuziasmul redobândirii **spontane** a libertății a produs în cea mai mare parte a populației așteptarea că tranziția se va face într-un timp **foarte scurt**, fără convulsii. S-au îndoit că va fi așa țărani - și nu oricare țărani: s-au îndoit anume cei de vârstă înaintată, care de regulă își filtrează atitudinile printr-o mai mare experiență de viață<sup>11</sup>. Iar realitatea le-a confirmat scepticismul.

Revoluția română a fost un veritabil **seism social**. La 1789, revoluția franceză fusese pregătită de-alungul întregului secol al 18-lea, de mișcarea luministă și de gândirea lui Jean-Jacques Rousseau<sup>12</sup>. La 1918, revoluția rusă

fusese și ea anunțată cu două/trei decenii înainte, de mișcarea narodnică, social-democrată. Chiar și căderea regimului comunist devenise previzibilă în celelate țări din Europa de est cu câțva timp înainte; în Polonia mișcarea "Solidarității" a pregătit evenimentul vreme de un deceniu. În România, duritatea sistemului totalitar nu lăsa loc de speranță. Cu o lună înainte de căderea dictatorului Ceaușescu, al 14-lea congres al PCR s-a desfășurat în conformitate cu... conformismul prestabilit! Revoluția română nu a putut fi pregătită pe cale conștientă; singura ei pregătire a constat în acumularea mecanică a disfuncționalităților din sistemul social. Ea a avut, astfel, caracteristicile unui seism: a fost imprevizibilă și a produs dezordine, adică destructurare socială.

Din această dezordine țara nu a ieșit cu totul nici până astăzi. Zilnic, ziarele furnizează articole despre corupție, despre oportunismul oamenilor politici (fie ei din opoziție, sau de la putere), despre lipsa unei legislații eficiente, despre creșterea sărăciei, etc. O prea mare parte din energia socială pare scăpată de sub control de o clasă politică fie coruptă, fie frământată de fricțiuni interne în cadrul fiecărui partid, fie pur și simplu remarcabilă prin diletantism. Societatea pare stăpânită din umbră de geniul răului. Indivizii umani se arată incapabili să pună laolaltă ceea ce fiecare are mai bun în ființa sa. Câtă vreme nu-și îndeplinesc menirea normală, **criteriile care structurează colectivitatea socială** - atât cele consacrate cât și cele noi - sunt **disfuncționale**. Să dăm trei exemple, din multele posibile.

Un criteriu clasic de structurare socială este **diviziunea muncii sociale**. Așa cum a arătat Durkheim, în societățile bazate pe specializarea și diferențierea activităților, diviziunea muncii este "dacă nu unica, cel puțin principala sursă a solidarității sociale" (Durkheim 1922: 26). În consecință, funcția diviziunii muncii "depășește infinit de mult sfera intereselor pur economice; căci ea constă în stabilirea unei ordini sociale și morale **sui generis**" (Ibidem: 24). Așadar, a contribui la realizarea solidarității sociale înseamnă a săvârși o lucrare morală. În România post-1989, însă, diviziunea muncii are un **efect contrar**: ea nu unește, ci dezbină, sau, în cel mai bun caz, reiterează separarea dintre grupurile profesionale. Mijlocul acestei acțiuni este retribuirea muncii. Prin natura lor, unele profesii - de exemplu cele legate de domeniul transporturilor, al energiei electrice, sau al telecomunicațiilor - sunt practicate în regim de necesitate imediată; alte profesii - cele legate de creația culturală, de educație - au un regim de necesitate sublimată. Deasupra tuturor se situează sistemul bancar ca domeniu privilegiat. În condiții de viață socială normală, diferențierea între imediat și privilegiat, pe de o parte, și sublimat, pe de altă parte, nu este sesizabilă. În condiții de sărăcie însă, când produsul intern și bugetul sunt mici, intră în acțiune instinctul egoist, care ignoră nevoia solidarității sociale: profitând de relativa autonomie acordată (sau tolerată) de stat, managerii din domeniile de necesitate imediată și privilegiată obțin în mod artificial pentru ei și pentru salariații din domeniul respectiv retribuții situate mult deasupra venitului mediu pe cap de locuitor. În același timp, la polul celălalt situația devine dramatică, mai ales pentru categoria socială a intelectualilor<sup>13</sup>. Un caz semnificativ: ignorate în fazele inițiale de guvernanți (pentru că

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

---

rezultatele educației sunt de lungă bătaie), suspectate de imoralitate (datorită efectelor negative asupra elevilor), grevele cadrelor didactice din iunie 1999 și februarie 2000 reflectă tocmai imoralitatea proastei organizări a diviziunii muncii sociale.

Un criteriu de structurare socială care de asemenea nu funcționează normal în România acestor ani de tranziție este ceea ce Vilfredo Pareto (1919: 1299) a denumit **circulația elitelor**. Să ne reamintim: în concepția lui Pareto, o societate este alcătuită din două categorii principale de indivizi: (1) masa și (2) elita. Elita - indivizii performanți din toate domeniile de activitate - conține, la rândul ei, două straturi: (a) elita guvernamentală și (b) elita non-guvernamentală (Ibidem: 1298). Întrucât indivizii se deosebesc între ei (din multe puncte de vedere), societatea este inevitabil eterogenă și își asigură echilibrul prin circulația indivizilor. Aceștia circulă în general de jos în sus, adică dinspre masă spre elite. Locul unui individ într-o categorie sau alta este fixat de o etichetă: cea de "avocat", de exemplu, se atribuie unui ins care posedă cunoștințe de drept, cea de "ministru", "senator" etc., unuia care posedă îndreptățirea corespunzătoare. Un punct vulnerabil al sistemului social este că o etichetă poate fi atribuită, uneori, fără un examen prealabil. Circulația elitelor se reduce, atunci, la circulația etichetelor. De aici posibilitatea ca un individ să ajungă parlamentar sau ministru fără să posede calitățile cerute de eticheta respectivă. Este ceea ce se întâmplă în mod curent în viața socială din România în ultimii zece ani, unde în elita guvernamentală pătrund foarte frecvent "etichete" fără acoperire, recrutate atât din stratul masei, cât și din acela al elitei non-guvernamentale<sup>14</sup>. Există cel puțin trei explicații ale acestei situații: (1) dispariția elitei politice din perioada interbelică în închisorile comuniste; (2) atrofierea, timp îndelungat, a spiritului de inițiativă sub presiunea stilului dogmatic totalitarist de conducere; și (3) neutralitatea pe care legea circulației elitelor o etalează față de calitatea morală a indivizilor care trec de la o categorie socială la alta (ține, astfel, de conștiința fiecărui individ să nu ocupe un loc folosindu-se de o etichetă falsă).

În fine, unul din criteriile noi care i-a divizat pe români după 1989 și care îi divizează încă și astăzi este **modul de raportare la perioada comunistă**. La nivelul masei demografice, acest criteriu aproape că nu mai contează; la nivelul clasei politice, însă, el acționează foarte puternic, împărțind indivizii în "criptocomuniști" și "anticomuniști" și făcând din reconcilierea națională un țel care nu se întrezărește. La scurt timp după căderea regimului comunist (mai exact, la 11 martie 1990), un grup de intelectuali din Timișoara (orașul în care se aprinsese flacăra revoluției) terminau de elaborat **Proclamația de la Timișoara**. La punctul 8 al acestui manifest, ei propuneau ca legea electorală (atunci în curs de elaborare) "să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate" (Proclamația 1990). Logic vorbind, dacă la elaborarea legii electorale s-ar fi ținut seama de **Proclamație**, polarizarea criptocomuniști / anticomuniști la nivelul clasei politice nu s-ar mai fi produs. Dar, având în vedere că unui procentaj ridicat de membri ai PCR trebuia să-i corespundă un procentaj ridicat de activiști, n-a fost oare spiritul acelui manifest



prea idealist în radicalismul lui? În anii imediat următori, foști activiști comuniști vor fi acceptați (fără a fi supuși vreunui purgatoriu!) nu numai în partidele de stânga, dar și în marile partide istorice (PNȚCD<sup>15</sup> și PNL<sup>16</sup>), alături de colegi care aveau în biografia lor ani grei de temniță în comunism! Mai mult decât atât, "schimbarea" culorii politice, pe care alegerile din 1996 au produs-o la nivelul puterii, s-a împlinit tot prin ignorarea punctului 8 al manifestului de la Timișoara!...

### Concluzia: recurs la morală

Așadar, de oriunde am apuca firul unei probleme ivite în aceste ceasuri ale tranziției, ajungem la nervul său etic. Independența față de principiul **Sublata causa tollitur effectus** permite răului moral să treacă aproape neobservat de la o epocă istorică la alta. Lucrurile s-au întâmplat / se întâmplă la fel și după revoluția din 1989. Preocupați de problemele imediate - economice și politice -, oamenii uită problemele morale, sau în cel mai bun caz le lasă în plan secund. De-acolo, însă, din planul secund, problemele morale influențează **latent dar decisiv** problemele din planul prim al vieții sociale. E de luat aminte, deci, că nu tot ceea ce se află în plan secund este și secundar! De fapt, **moralitatea este temeiul întregului edificiu social. Așa cum nu se poate înălța o clădire pe un teren care nu asigură stabilitatea edificiului, la fel nu se poate construi un sistem social fără o moralitate sănătoasă.** În zadar e perfect în privința calculelor de rezistență și de funcționalitate proiectul unei clădiri cu multe etaje, dacă cei care înalță efectiv clădirea sustrag ciment, cărămizi, sau alte materiale de construcție. În zadar se elaborează un bun proiect de redresare economică, dacă o parte din fondurile alocate aplicării lui se scurg pe căi obscure. În zadar se promulgă legi, dacă nu le respectă și legiuitorii înșiși. Ca orice fundație acoperită de construcția propriu-zisă, moralitatea (îndată ce e pusă la locul ei) nu se mai vede, dar ea este acolo unde trebuie și asigură trănicia și funcționarea sistemului social.

Până și libertatea - cucerirea cea mai sigură a revoluției române - nu este imună în fața răului. Prăbușirea unei dictaturi ce părea de neclintit a adevărat încă o dată afirmația lui Hegel, că "libertatea (...) e unicul scop al spiritului. Către acest scop final s-a tins neconținut în istoria universală, lui i s-au adus toate jertfele pe vastul altar pământesc, în cursul îndelungat al timpului. El singur este ceea ce se dezvoltă și se împlinește..." (Hegel 1992: 33). Dar în condiții de destructurare socială libertatea poate degenera în anarhie.

Prin urmare, reforma socială trebuie însoțită, pas cu pas și în toate compartimentele, de un **recurs la morală**. În secolul al 19-lea, sub conducerea lui Alexandru Ioan Cuza, domnitor intrat în legende populare, România s-a modernizat și a devenit un stat de importanță europeană în numai șapte ani. În primul deceniu al secolului al 20-lea, Spiru Haret a obținut sprijinul celor mai de seamă intelectuali ai țării, **indiferent de orientarea lor politică**, și a așezat pe baze moderne învățământul românesc de toate gradele. În timpul celui de al doilea război mondial (deci într-o perioadă de mari suferințe omenești), sub responsabilitatea lui Mircea Vulcănescu (filosof și economist înzestrat cu geniu

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

moral), tezaurul României a sporit cu 11 vagoane de aur. Dacă adăugăm și exemplele menționate anterior privind existența în tradiția populară a unei etici pozitive a muncii, rezultă că **reperle morale necesare există**; ele trebuie doar scoase din nou la lumină și urmate<sup>17</sup>.

### Note

\* Într-o versiune preliminară, textul de față a constituit substanța comunicării subsemnatului la Conferința cu tema "Sozialstruktureller Wandel, soziale Probleme und soziale Sicherung in Südosteuropa", organizată de Südosteuropa-Gesellschaft și Akademie für Politische Bildung (Tutzing, 21-23 martie 2000). Autorul mulțumește și pe această cale organizatorilor Conferinței - îndeosebi Dr. Anneli Ute Gabanyi și Prof. Dr. Anton Sterbling (coordonatori științifici), Dr. Johanna Deimel și Hansjörg Brey (responsabili cu problemele administrative) - pentru ocazia ce i-au oferit-o de a-și face cunoscute ideile din comunicare, pentru sprijinul financiar, pentru excelenta atmosferă intelectuală din timpul Conferinței și pentru permisiunea de a publica în românește prezenta versiune.

1. Dacă mai e nevoie să menționăm, termenii de "tranziție" și "reformă" se referă aici și în continuare la trecerea de la un regim totalitar comunist la regimul democratic, caracteristic societății de tip occidental. Din punct de vedere economic, acești termeni desemnează trecerea de la o economie centralizată, bazată pe proprietatea socialistă, la economia de piață, bazată pe proprietatea privată, capitalistă.
2. Cea mai gravă dintre aceste extinderi ale crizei este aceea care afectează latura morală a vieții sociale și, de asemenea (prin sincretism cu moralitatea), latura juridică. Crizele economice și cele politice pot fi depășite prin simple acte de intervenție: o investiție financiară suplimentară, înlocuirea unui guvern (sau chiar a unui ministru), etc. Spre deosebire de acestea, o criză morală se vindecă mult mai greu; ea afectează caracterul (individual și colectiv) și (în cazul crizei morale colective) poate lăsa urme peste secole chiar, așa cum a lăsat regimul fanariot (din secolul al 19-lea) în caracterul național al românilor. Prin acțiunea ei latentă, practic incontrollabilă, o criză morală poate nu doar încetini, ci chiar zădărnici orice proiect economic sau politic.
3. Lovitura de stat de la 23 august 1944 a fost organizată și săvârșită de Blocul Național Democrat (BND), alcătuit din Partidul Național Țărănesc (PNȚ), Partidul Național Liberal (PNL), Partidul Social Democrat (PSD) și Partidul Comunist Român (PCR). PNȚ, PNL și PSD au acceptat alianța cu PCR, în speranța unei mai blânde atitudini din partea Uniunii Sovietice, la tratativele de pace. Firește, și-au făcut iluzii.
4. Să ne întrebăm, ca o derivație, dacă ar putea fi comunismul compatibil cu firea vreunui alt popor? Istoria socială atestă că vechii slavi au trăit în cadrul familiei extinse, numită **zadruga**, familie compusă din douăzeci/treizeci de persoane și chiar mai mult (Benveniste 1969: 218). Prin urmare, afinitatea rușilor față de un mod de viață mai colectiv decât al altor popoare nu e doar o prezumție, ci o evidență etnopsihologică. Poate fi și aceasta (în plus față de ideea lui Lenin privind veriga slabă în lanțul statelor capitaliste) o explicație a aplicării teoriei marxiste despre revoluția socialistă nu într-o țară dezvoltată și liberală din Europa de Vest, ci tocmai în agrara și înapoiata Rusie.
5. Expresia "clasă muncitoare", aplicată proletariatului și intrată în limbajul-cheie al marxismului, introducea involuntar o discriminare. E ca și cum ceea ce face un țăran sau un cadru didactic nu s-ar putea numi tot "muncă"! Și nu e singurul caz în care limbajul se întoarce împotriva celui care îl utilizează. În primii 15-20 ani de după extinderea comunismului, formula standard care desemna totalitatea țărilor cu acest regim era "lagărul socialist"; nu se putea găsi o expresie mai adecvată pentru starea de

- prizonierat în care ajunseseră țările din subordinea Uniunii Sovietice! Ulterior, expresia va fi înlocuită cu sintagma "sistemul socialist mondial".
6. Apărut în 1920, romanul **Ion** descrie drama unui tânăr țăran care iubește o fată, însă, dornic să dobândească pământ, se căsătorește cu alta, mai bogată. Sfârșitul e tragic: Ion moare ucis de bărbatul fostei sale iubite, pe care nu încetase să o poarte în suflet. Ion este numele masculin cel mai frecvent în onomastica românească. Denumindu-și astfel romanul, autorul a scos în evidență semnificația tipică, reprezentativă, a personajului și, deopotrivă, a mesajului din carte.
  7. Despre asociațiile voluntare a se vedea Banton și Sills (1968), Anderson (1971), etc., iar despre șezătoare și clacă Bot (1969), Blaga (1978).
  8. **Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie**, din care cităm aici, este întâi de toate o carte de educație civică (am zice astăzi), cu unele accente religioase caracteristice epocii. Unii exegeți români o situează alături de scrieri din Renaștere precum **Il Principe**, de Niccolo Machiavelli, și **Il Cortegiano**, de Baldassare Castiglione. Variațiuni cu aceeași semnificație ale cuvintelor "muncă" și "munci" se află în mai multe locuri din cartea lui Neagoe (vezi, de exemplu, pp. 126, 174, 191).
  9. Un fapt interesant vine să exemplifice indirect ce înseamnă libertatea muncii, precum și frustrarea de această libertate, ambele în raport cu poziția omului față de proprietate. Atunci când muncește cu plăcere, adică liber, românul cântă - cântă din gură. Firește, el se comportă astfel atunci când efortul cerut de specificul muncii nu e prea mare: la munca fânului, la seceratul grâului, la culesul viei, etc. Acest detaliu de comportament a mai putut fi observat până în 1962, când la sate s-a încheiat (în mod forțat) cooperativizarea socialistă a agriculturii. După aceea, până și propagandiștii PCR nu și-au putut stăpâni mirarea (o mirare ipocrită): "Poporul nu mai cântă! De ce nu mai cântă poporul?".
  10. **Hora** este un dans popular românesc, în care participanții se prind de mâini, în cerc. **Hora satului** este denumirea unei petreceri ce avea loc de regulă duminica și în zilele de sărbătoare în toate satele românești. Asistența era compusă din săteni de toate vârstele, inclusiv copii și bătrâni. La dans participau, însă, numai fetele și feciorii - deci tinerii încă necăsătoriți -, care aveau astfel prilejul să se cunoască mai bine sub privirile comunității sătești, pentru a nu se încălca morala nescrisă a satului.
  11. Există suficiente mărturii orale în acest sens. Bătrânii satelor au întâmpinat bucuria spontană a tinerilor cu vorbe de felul acesta: "Nu acum, ci după vreo zece ani să vă bucurați!".
  12. Într-un remarcabil eseu, Basil Munteanu a argumentat că, la francezi, pregătirea lentă a evenimentelor este o trăsătură a caracterului lor național: "Istoria, literatura, arta, gândirea Franței, privite sintetic și în ciuda extremei lor bogății și varietăți, prezintă o armonie, o unitate, pe care rareori le întâlnim la alte țări. Față de problemele mari ale vieții, ale societății, ale frumosului, Franța ia atitudini perfect determinate, care nu se contrazic radical de la epocă la epocă, ci revelează o impresionantă continuitate în evoluție. Salturile de la extrem la extrem nu stau în firea ei, nici răsturnările brutale. Marile evenimente colective - revoluțiile, curentele literare, instaurările sociale - cunosc în Franța lungi perioade de tranziție, în cursul cărora spiritele se pregătesc lent pentru viitoarea prefacere și se conving de necesitatea ei prin persuasiune, mai mult decât prin convingerea evenimentului" (Munteanu 1945: 1).
  13. În societatea modernă, categoria socială cea mai nedrept afectată de crizele economice este aceea a intelectualilor care nu lucrează în sfera producției. Acest fapt poate explica apropierea intelectualilor de orientările "etatiste" nu numai în Europa de Est (Sterbling 1995), ci și în Europa de Vest, unde suficient de mulți scriitori și filosofi au cochetat cu ideologia comunistă și cu experimentarea ei în Est. Totuși, marea majoritate a intelectualilor din Est, care au trecut prin coșmarul comunist, afirmă că preferă privațiunea economică decât privațiunea de libertate.

## Contradicție și confuzie în România de după 1989

14. Este, de exemplu, cazul unui cunoscut critic de artă ajuns... ministru de externe! Nu e vorba aici de a face aprecieri privind prestația d-lui Andrei Pleșu în postura de ministru de externe. Domnia sa și-a justificat anticipativ gestul, prin asumarea la scara generală a potențialului de fecunditate pe care-l poate încapsula o fericită inadecvare (Pleșu 1986). Odată cu Pareto însuși, putem accepta excepțiile, dar cu un anume discernământ: atunci când ele **întăresc** regula, nu atunci când ele **devin** regulă.
15. Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat.
16. Partidul Național Liberal.
17. Aici se ridică, firește, întrebarea: **Cum?**, sau, în versiune cernășevskiană: **Ce-i de făcut?** Se va fi înțeles că lucrarea de față este una de diagnoză. Descoperirea mijloacelor de acțiune pentru vindecarea morală presupune o altă investigație. Important înainte de orice este faptul că șansa vindecării există. Apoi, atât cât se întrevede deocamdată, această șansă vine dinspre instituțiile cu funcție educativ-modelatoare: **școala** (de toate gradele), **biserica**, și **mass-media**. În sfârșit, pentru ca aceste instituții să-și poată îndeplini această misiune, trebuie să existe, cu o expresie de care am mai făcut uz, **voință socială**. În contextul de față, "voința socială" nu este o formulă metafizică; ea presupune **conștientizarea** zonei vulnerabile, **dorința** de a acționa și **alocarea fondurilor necesare**.

### Referințe bibliografice

- Anderson, Robert T. 1971. "Voluntary Associations in History", în **American Anthropologist**, 73 (1): 209-222.
- Banton, Michael, and David L. Sills. 1968. "Voluntary Associations", în David L. Sills (general editor), **International Encyclopaedia of the Social Sciences**, vol. 14: 357-379.
- Benveniste, Émile. 1969. **Le vocabulaire des institutions indo-européennes**, vol. 1. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Berdiaev, Nicolai. 1992. **Filosofia lui Dostoievski**. Iași: Institutul European.
- Berdiaev, Nicolai. 1994. **Originile și sensul creștinismului rus**. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Blaga, Iuliana. 1978. "Contribuții la studiul formelor tradiționale de într-ajutorare în muncă - claca", în **Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei / 1978**: 255-260.
- Bot, Nicolae. 1969. "Șezătoarea în zona Năsăudului", în **Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei / 1965-1967**: 305-346.
- Buzatu, Gh. 1995. **România și războiul mondial din 1939-1945**. Iași: Centrul de Istorie și Civilizație Europeană.
- Dufrenne, Mikel. 1953. **La personnalité de base**. Paris: Presses Universitaires de France.
- Durkheim, Émile. 1922. **De la division du travail social**, 4-eme éd. Paris: Librairie Félix Alcan.
- Gabanyi, Anneli Ute. 1999. **Revoluția neterminată** (orig. germ.: **Die unvollendete Revolution**, 1990-1998). București: Editura Fundației Culturale Române.
- Geană, Gheorghiuță. 2000. "Reflecții psihoistorice și geopolitice privind dubla strategie a României în cel de al doilea război mondial", în **Origini - Romanian Roots**, 4 (37-38, 39-40).

- Hegel, G. W. F. 1992 (orig. 1837). **Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte**. Frankfurt/Main: Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft.
- Heitmann, Klaus. 1995. **Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775-1918. Un studiu imagologic**, trad. rom.: Dumitru Hîncu (orig. germ.: **Das Rumänenbild im deutschen Sprachraum, 1775-1918. Eine imagologische Studie**. Köln: Böhlau Verlag, 1985). București: Editura Univers.
- Kardiner, Abram. 1945. "The Concept of Basic Personality Structure as an Operational Tool in the Social Sciences", în Ralph Linton (ed.), **The Science of Man in the World Crisis**, pp. 107-122. New York: Columbia University Press.
- Mead, Margaret. 1953. "National Character", în A. L. Kroeber (ed.), **Anthropology Today. An Encyclopedic Inventory**, pp. 642-667. Chicago: Chicago University Press.
- Munteanu, Basil. 1945. "Portretul Franței", în **Transilvania**, 26 (3-4): 1-7.
- Neagoe. 1970 (orig. sec. 16). **Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie** (editori: Florica Moisil, Dan Zamfirescu și G. Mihăilă). București: Editura Minerva.
- Nuță, Mihai. 1999. Mărturie orală.
- Pareto, Vilfredo. 1919. **Traité de sociologie générale, II**. Lausanne, Paris: Librairie Payot.
- Pleșu, Andrei. 1986. "Fericitele inadecvări ale lui George Călinescu", în Andrei Pleșu, **Ochiul și lucrurile**, pp. 308-314. București: Editura Meridiane.
- Proclamația. 1990. **Proclamația de la Timișoara**, în **România liberă**, 20 martie 1990.
- Ralea, Mihai. 1997. **Fenomenul românesc**. Studiu introductiv, note, îngrijire de ediție de Constantin Schifirneț. București: Editura Albatros, colecția "Ethnos".
- Rebreanu, Liviu. 1984. **Jurnal, I** (editori: Florica Puia Rebreanu și Nicolae Gheran). București: Editura Minerva.
- Shils, Edward. 1997. **The Virtue of Civility. Selected Essays on Liberalism, Tradition, and Civil Society**, ed. by Steven Grosby. Indianapolis: Liberty Fund.
- Socol, Gheorghe. 1999. **Evoluție, involuție și tranziție în agricultura României**. București: Institutul Român pentru Libera Întreprindere.
- Sterbling, Anton. 1995. "Intelectualii și condiția lor în Europa de Est", în **Timpu**, 12: 16-17 (orig. germ.: "Zur intellektuellen Situation und zur Lage der Intellektuellen in Osteuropa", în: Anton Sterbling, **Aufbruch oder Konfusion? Zur intellektuellen Lage und gegenwärtigen Modernisierungsdilemata in Osteuropa**, Beiträge aus dem Fachbereich Pädagogik, Heft 5, Hamburg 1994: 9-34).
- Weber, Max. 1993. **Etica protestantă și spiritul capitalismului**, trad. rom.: Ihor Lemnij (orig. germ.: **Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus**, 1905). București: Humanitas.

# Tranziție și restaurație

---

Titus PRIBOY

---

Perioada de după 1989 din România este de obicei numită perioada de tranziție; este de regulă abordată în funcție de o anumită schemă - deja devenită șablon - în cadrul căreia pe primul plan sunt puse probleme din sectoarele vieții economice, politice, din justiție, învățământ, sănătate etc., iar în legătură cu problemele din sectoarele amintite sunt folosiți termeni ca: restructurare, privatizare, ș.a.

În ce privește tranziția, în ansamblu ea ar fi un proces de reforma. Relativ la unele evenimente din perioada de tranziție, din când în când, se folosește termenul de restaurație, dar numai rareori, de unde s-ar putea deduce ca restaurația este un proces care se manifesta sporadic și care în general prezintă un interes secundar.

O abordare în funcție de schema amintita mai sus este explicabilă și, sub anumite raporturi, pe deplin întemeiată, dar totodată ea prezintă și dezavantaje semnificative; pe de altă parte ea favorizează ignorarea anumitor procese importante în timp ce alte procese pur și simplu nu pot intra sub incidența ei.

## **Restaurația - o componenta structurală a tranziției actuale**

Termenul de tranziție are un conținut foarte larg, el poate desemna procesul de trecere de la un sistem al altul (nu importa ordinea în care se succed sistemele) de la o stare a unui sistem la altă stare a acelui sistem, procese din domeniul economic, politic dar și cele din domeniul ideilor, artei etc.; termenul de restaurație circulă cu un conținut mult mai restrâns.

Prin restaurație, ca proces care se poate desfășura într-o serie de sectoare ale societății vom înțelege, și se înțelege, de regula, un ansamblu de acțiuni care au drept rezultat reconstrucția, reimplementarea unor structuri, stări de fapt etc. care au mai existat și au funcționat pe teritoriul țării în care are loc procesul respectiv, structuri, stări care însă fuseseră eliminate, distruse.

Sub un anumit raport general, restaurația desemnează o revenire la ceva, care în ordine temporală este ceva vechi sau o repetiție. Acesta este reprezentarea simplă, dar esențială, a restaurației, sub raport structural.

Este însă de reflectat dacă orice formă de revenire o putem considera sau o putem numi restaurație.

De exemplu în diferite domenii ale gândirii social-umane pot fi readuse în actualitate diverse idei, teorii, concepții mai vechi; în anumite cazuri aceste idei

pot deveni un fel de programe de acțiune pentru anumite grupuri de oameni, totuși este îndoielnic dacă schimbări, ca cele menționate pot fi considerate procese de restaurație deși ele au ceva în comun cu restaurația. Dar nuanțele sugerate mai sus nu schimbă datele principale ale discuției.

Din perspectiva sugerată mai sus, în țuvoiul de evenimente numit tranziție, putem distinge mai multe procese dintre care unele au caracterul unor programe și anume:

- Procese de tip restaurație și anume: un proces de restaurație capitalista și de reconstrucție a democrației etc.; totodata, în fostele țari comuniste în care s-au făcut unii pași spre restauratia capitalistă poate avea loc și o restaurație - de mai mare sau mai mica amplitudine - de tip comunist.

Deci în afara a ceea ce putem numi "restaurația capitalista" putem avea în vedere și o "restaurație comunista", - deocamdată acest al doilea proces unora le pare exclus dar el nu este exclus, în unele țari. Sau în alți termeni după reformă ar putea avea loc o contra-reformă. La noi s-a observat și un alt proces - care însă nu poate fi considerat de restauratie și care constă în faptul revenirii în rândurile din față ale scenei sociale, culturale etc. a unora dintre exponenții, reprezentanții și aparătorii vehemenți ai fostei societăți de tip comunist.

E un proces de conservare - care poate îmbrăca și forma unui program de conservare - și a unor structuri, institutii, forme de proprietate etc. din cadrul vechiului sistem și a unor persoane, legate de trecut, din cadrul unor diverse structuri ale societății.

- Și un proces de înnoire care îmbracă mai multe forme, de exemplu apar structuri efectiv noi sau vechile structuri reapar, dar în veșminte mai mult sau mai puțin noi ș.a.m.d.

Procesele sau programele amintite mai sus sau evaluate, interpretate, denumite etc. în diferite moduri, în mare măsură în funcție de interese politice, economice.

Inițial ceea ce s-a avut în vedere - în U.R.S.S., dar și în alte țari - a fost reforma sistemului comunist, dar din diverse motive, procesul declanșat a făcut ca programele de reformă să fie cu mult depășite, trecându-se la măsuri care în continuare au fost prezentate drept măsuri de reformă în timp ce, efectiv, este cel puțin îndoielnic dacă denumirea care li se dădea, mai era corectă.

Am să dau câteva exemple: înlăturarea sistemului politic bazat pe un singur partid și înlocuirea lui printr-un sistem politic bazat pe mai multe partide, care afecta una dintre componentele "nucleului tare" al doctrinei comuniste. Totuși această schimbare ar ține de reformă și nu de restauratia unor structuri ale "vechiului" regim.

Retrocedarea a 10 ha de teren agricol ar fi o reformă, în timp ce retrocedarea a 50 de ha ar fi o restaurație; - deci restaurația ar fi o reforma mai extinsă și mai radicală; desigur că între 10 ha și 50 ha este o diferență importantă, dar când se reconstituie dreptul de proprietate pentru 10 ha, îndeosebi, în condițiile în care în plus se implementează și o serie de alte structuri ale societății capitaliste, în ce măsură se mai poate contesta că are loc o restauratie?

## Tranziție și restaurație

---

Restaurația nu a avansat, în aceeași măsură, în toate domeniile vieții sociale - de exemplu în restaurarea sistemului politic, de tip democratic etc. În linii mari procesul s-a încheiat, în timp ce restaurația în domeniul economic este abia în curs de desfășurare, - iar în legătură cu amploarea ei există divergențe importante; în ansamblu putem însă afirma că ea este deja o realitate.

Un alt fapt: într-o țară, o reformă se poate realiza reluând anumite structuri care au existat în alte țări sau/și eventual adoptând structuri cu totul noi. Dacă, însă, sunt reluate structuri care deja anterior funcționează în țara în care au loc schimbările "reformiste" problema se schimbă. La noi, după 1945 a avut loc un proces de schimbare a sistemului capitalist cu cel socialist - de trecere de la un sistem al altul - a avut loc o perioadă de tranziție sau de trecere - acesta cred că era termenul mai frecvent pe atunci folosit - dar tranziția respectivă nu însemna și revenirea la structuri care mai fuseseră construite și funcționează pe teritoriul țării noastre. După câte se pare, la unii oameni politici, ziariști etc. prin tranziție înțeleg un proces de trecere de la structurile societății socialiste spre o "altă societate" - de regulă vag definită - proces care implică și reconstrucția - care ar rămâne limitată - a unor structuri care au mai funcționat în trecut, la noi. Dar și în această "viziune" restaurația rămâne o componentă structurală a tranziției.

În ce privește partidele, care în esență și-au propus să înlocuiască sistemul de tip comunist printr-un sistem capitalist, în mod clar, adoptă un program de restaurație - de fapt mult mai complex - deoarece dacă elimini un sistem și îl înlocuiești cu altul, în ce sens mai poți spune că ai reformat primul sistem?

Prin volum - populația pe care o afectează, prin suprafața pe care se desfășoară, restaurația contemporană este cea mai mare restaurație pe care a cunoscut-o istoria, în același timp - din diferite motive - limbajul politic o ocultează iar odată cu acesta sunt ocluzate sau tratate sumar și o serie de probleme economice, sociale etc. legate de procesul respectiv.

Interpretările pe care le-am amintit mai sus au fost stimulate de mai multe motive.

După cum se știe inițiativa schimbărilor din U.R.S.S a pornit din interiorul U.R.S.S-ului, din interiorul sistemului și era orientată spre reformarea sistemului.

În condițiile amintite, nici nu putea fi vorba despre anunțarea unor intenții de a restaura capitalismul sau "democrația "burgheza"; este adevărat, ulterior, procesul a luat o mare amploare și în majoritatea fostelor state socialiste, s-a afirmat un puternic curent îndreptat spre o restaurație capitalistă - dar aceasta este o altă chestiune.

În acest context poate fi amintit și un alt fapt - care are elemente comune cu cele relatate mai sus, astfel, la noi în anumite domenii ale societății noastre, restaurația a fost inițiată de către unii reprezentanți ai fostei puteri comuniste, care ani de zile declaraseră că restaurația ar echivala cu "a da roata istoriei înapoi", or, dacă unii dintre foștii conducători comuniști mai mult sau mai puțin voluntar, au acceptat să participe la "a da roata istoriei înapoi", pe de altă parte, le era și le este greu să o facă într-un mod prea strident.



Există și un motiv mai general, astfel în spiritul unei vechi tradiții, care s-a bucurat și se mai bucură de un puternic prestigiu în cadrul unei populații cu o anumită educație, termenul de restaurație a fost și este asociat cu semnificații negative; or, nici un partid, fie el de dreapta sau de stânga, nu risca să folosească termeni care pot produce feed-back-uri care pot avea consecințe nedorite, rele.

Astfel a apărut un fel de consens tacit, de a nu se face aluzii la restaurație, de altfel și termenul de capitalism se folosește în anumite medii, ca și sfiala.

Printre remarcile pe care le-am făcut până aici cu privire la termenul de restaurație eu nu am vrut nici cel puțin să sugerez că cel de reformă ar trebui abandonat. Așa ceva nici nu ar fi posibil. Dar nici nu ar fi necesar, întrucât, în prezent, în general, termenul este folosit pentru a desemna procesul complex de conducere, de dirijare a tranziției de la un sistem la altul, deci cu o semnificație adecvată procesului la care se referă.

Prin observațiile pe care le-am făcut eu am vrut să atrag atenția, că în tratarea unor probleme este oportun să se folosească și o reprezentare a tranziției, care să permită a ține cont, și, oarecum separat, de unele dintre componentele ei, cum ar fi aceea pe care o numim restaurație; dacă vom adopta punctul de vedere menționat vom observa mai ușor unele particularități și diferențe dintre diferitele restaurații care au avut loc în timp. De exemplu, o restaurație poate consta în revenirea la putere a unei foste familii dominante, a unor clase, categorii sociale etc. revenirea care să aibă și consecințe pe plan economic, fără însă a afecta și tipul de proprietate, în timp ce, în cursul actualei restaurații are loc, printre altele, și o schimbare fundamentală la nivelul tipului de proprietate; sau poate fi făcută o distincție între procesul de restaurație și actorii politici care pun în practică procesul de restaurație.

În mod uzual se consideră normală situația în care sistemul îndreptat de la putere este readus la putere - deci restaurația se produce - prin acțiunea reprezentanților "legitimi" ai fostului sistem sau a urmașilor lor; dacă norma este cea menționată atunci, restaurația franceză s-a realizat în spiritul normei, în timp ce la noi - dar nu numai la noi - s-a produs o abatere de la normă, în sensul cunoscut. Astfel, s-a produs o "figură" la nivelul macroscopic al istoriei care constă într-o inversare de rol - particulară - la nivelul actorilor istoriei.

După cum se știe - în spiritul unei tradiții puternice, termenul de restaurație - fie ca se referă la revenirea unei foste clase dominante, a unui fost regim politic etc. - deci oarecum, restaurație în general, este însoțit de conotații negative, în timp ce, restaurația contemporană - ca proces prin care se revine la libertate, la democrație etc. este însoțită de conotații pozitive; în aceste condiții dacă vom conveni să considerăm prima conotație a termenului - conotația susținută pe o tradiție îndelungată care și în prezent este puternică - drept ceea ce ar fi o normă, atunci conotația atașată restaurației contemporane - sugerată mai sus - ar urma să fie considerată o abatere de la normă.

## Tranziție și restaurație

---

Un anumit tip de restaurație se poate realiza într-un timp scurt, în vreme ce alte tipuri de restaurații - ca de exemplu restaurația de la noi - implica procese - ca cel de privatizare - care poate dura mai mulți ani.

După prăbușirea comunismului cred că restaurația va fi considerată în lucrările de istorie, o categorie cu mult mai importantă decât fusese considerată în trecut.

Sub un anumit raport, restaurația apare ca un șir de evenimente cu o structură circulară - sau într-un sens din nou o "figură" a istoriei care face parte dintr-o "familie" de figuri, de structuri circulare. Astfel, se poate arăta că, de exemplu, și ceea ce la noi s-a numit "furtul revoluției" poate fi descris și ca un ansamblu de evenimente cu o structură circulară, asta pe de o parte, pe de altă parte. spre deosebire de ceea ce, după câte se pare, se crede, în mod obișnuit evenimente cu structuri de tipul "furtului revoluției", au mai avut loc și în trecut în diferite perioade din istoria unor diferite popoare.

Variatatea structurilor circulare este cu mult mai mare decât rezultă din exemplele pe care le-am dat mai sus, iar unele dintre structurile descrise mai sus sunt similare cu structuri cunoscute în diverse alte discipline (structura circulară implicată în procesele de tipul restaurației trimit la așa numita "narațiune circulară".

O COMPARAȚIE. Pentru a da o relativă unitate expunerii - dar și din alte motive - mă voi folosi de o comparație între restaurația contemporană și restaurația franceză (1815-1830).

În cadrul comparației, uneori vom avea în vedere și evenimente care s-au petrecut în Franța, cu unul sau două decenii înainte de începerea sau după sfârșitul restaurației, caz în care vom avea în vedere ceea ce prin convenție putem numi perioada de restaurație în sens extins. Unul din motivele care justifică extinderea sugerată spre trecut, îl constituie faptul că unele procese legate de dezvoltarea capitalismului - ca de exemplu libertatea comerțului - au avut loc în Franța înainte de a fi început restaurația, în timp ce la noi, procese similare erau pur și simplu excluse.

Pentru simplificarea expunerii restaurația franceză va fi numită uneori - prima restaurație, în timp ce restaurația care are loc în prezent la noi sau restaurațiile care au avut sau pot avea loc în alte țări foste comuniste - vom conveni a spune că ilustrează o a doua restaurație.

Propunându-mi să fac unele comparații între cele două restaurații mai trebuie să adaug că scopul urmărit nu va fi acela de a stabili - presupunând că este posibil - care sunt mai importante: similitudinile sau diferențele; această temă pur și simplu nu mă interesează.

În primul rând, comparația va fi folosită ca un instrument care permite a repera unele aspecte, structuri semnificative ale celei de a doua restaurații sau în anumite cazuri, a găsi puncte de plecare pentru a construi conjuncturi, mici scenarii privind modul în care pot sau/și este dezirabil, a evolua anumite stări de lucruri care vor fi specificate în paragrafele următoare.

Comparația cu restaurația franceza nu este singura posibilă, se pot dovedi sugestive și comparații cu anumite perioade din istoria țării noastre ca de exemplu perioada dintre cele două războaie mondiale, perioada de trecere de la capitalism la socialism ș.a.

### ***Similitudini si diferențe***

O primă similitudine generală, banală dar care nu poate fi omisă: atât prima cât și a doua restaurație au fost perioade, în cursul cărora, după decenii de dictatură a fost asigurată libertatea politică, a presei, în cultură etc. și așa s-a dat posibilitatea oamenilor de știință, de cultură etc. de a avea contacte libere cu ologii lor din alte țări ș.a.m.d. Prima restaurație fusese precedată de trei dictaturi: cea feudală, aceea impusă de revoluție și apoi de imperiu, la noi, se știe restaurația a fost precedată de o lungă perioadă de dictatură comunistă.

Alte similitudini și diferențe: prima restaurație poate fi definită ca o fază în istoria unor sisteme și anume: sistemul feudal, sistemul capitalist, în timp ce restaurația a apărut ca revenirea pe anumite planuri, la sistemul feudal. (În acest context este oportun să amintesc faptul că termeni ca sistem feudal, capitalist erau deja folosiți în perioada restaurației, deci aparuseră înaintea marxismului).

În cadrul succesiunii de sisteme, amintite mai sus - sistemul feudal - sistemul contesta - avea să fie eliminat, apoi, pentru o scurtă perioadă, reinstalat, și din nou înlăturat, de data aceasta definitiv. Sau: prima restaurație a readus la viață un sistem care avea să aibă o existență efemeră, în timp ce a doua restaurație a readus la viață, un sistem ale cărui principii de bază: libertatea, democrație, concepție în economie etc. ar urma și este de dorit să dureze.

- în cadrul primei restaurații a apărut (de fapt procesul începuse mai mult) o masă mare de oameni care nu aveau de lucru și similar în cadrul celei de a doua restaurații (de care facem abstracție); în cadrul primei restaurații mulți s-au îmbogățit din afaceri cu statul, cu averile statului, cu averile confiscate de către stat, profitând de devalorizarea monedei procese similare au apărut și la noi în cursul actualei restaurații; similitudini ca cele semnalate mai sus sunt ușor de observat dacă dăm faptelor, procesului actual de reimplementare a structurilor de tip capitalist, numele lor adecvat - de restaurație; tot în cadrul primei restaurații a apărut (este vorba despre un proces care începuse mai mult din timpul revoluției) - un conflict între grupuri care militau pentru a asigura cât mai multe facilități dezvoltării rapide a capitalismului (în primul rând pentru libertatea comerțului) și cei care militau pentru o limitare a acestor facilități, pe diferite căi, uneori de exemplu s-a cerut un control al preturilor; cerințe similare au fost formulate și la noi.

În cadrul primei restaurații au avut loc repetate controverse cu privire la averile confiscate de care era legată și cererea de a da despăgubiri foștilor proprietari, cerere care, în cursul primei restaurații devenise un fel de slogan, sub forma: un miliard pentru emigranți, suma care se pare că, în cele din urmă, a fost de câteva ori mai mică, iar tema despăgubirilor a apărut și la noi și este încă în dezbateri;

## Tranziție și restaurație

---

- este probabil ca în această perioadă, la noi, se vor constitui unele dintre viitoarele familii bogate și foarte bogate care vor încerca și poate vor reuși, să exercite un control puternic asupra economiei țării: procesul menționat a avut loc și în Franța, dar el a început încă înainte de restaurație;

- violențe sau amenințări cu violențe produse de către actori individuali sau colectivi; de exemplu, în Franța uciderea ducelui de Berry, iar spre sfârșitul restaurației celebrele greve din Lyon din 1830; la noi mineriadele din 13 - 15 iunie 1990, a cincea mineriara din 1990 etc. dar tranziția, restaurația încă nu s-au încheiat și societatea noastră încă nu s-a confruntat efectiv cu standardele dure ale economiei mondializată, așa că nu există nici o garanție că în viitor, nu vor mai avea loc manifestări cu un caracter mai redus;

- oportunismul: în perioada actuală, fenomenul menționat a devenit un fel de caracteristică structurală a clasei politice de aceea tema: "nu mai interesează";

- evoluții - mai mult sau mai puțin ne aștepta - în cadrul preferințelor, convingerilor, concepțiilor unor actori individuali sau colectivi (și a unor grupuri relativ restrânse). Drept exemplu - în cadrul primei restaurații - putem avea în vedere evoluțiile artiștilor romantici - fenomenul va apare mai pregnant dacă vom lua în considerare o perioadă mai lungă; în acest caz, am putea observa că evoluția a început prin manifestarea unor convingeri regaliste pentru ca să se încheie prin proclamarea unor opinii democratice sau chiar socialiste. La noi, procesul este deocamdată încă relativ la început și s-a manifestat de exemplu sub forma distanțării pe anumite planuri, a unei părți a intelectualității culturale atașate democrației față de unele partide care au fost în opoziție înainte de 1996;

- au apărut și trădări sau ceea ce par a fi trădări sar evoluția nu s-a încheiat. Procesul are un caracter mai variat; în unele țări din estul Europei aflate în tranziție inclusiv la noi au avut lor "schimbări la față" "drastice" au avut loc scene - numite de către unele ziare - de împăcare "călău și victimă" un fel de ilustrare în spațiul manifestărilor politice a "a împăcării contrariilor", democratice - este dezorientată. Dar evoluția nu s-a încheiat.

- s-a observat că unele dintre dezbaterile cele mai pasionate din presa restaurației au fost așa-numitele certuri retrospective legate de evenimente din trecut, cum ar fi cele privind actul de regicid sau despăgubirile reclamate de către emigranți. Discuții axate pe teme legate de evenimente din trecut apar și la noi din când în când, în presa. Dau câteva exemple: atrocitățile comise de către comuniști sau din perspectiv celor de stânga; grevele din 1933; teme ca cele menționate apar, la un moment dat, în mass media, în discursurile politice, iar după un timp, din diverse motive dispar, sunt expulzate din atenția publicului, pentru ca după câteva luni sau mai mult, să reapară ș.a.m.d. fapt pentru care revenirea temelor o putem numi "întoarcerea refulatului istoric".

Din remarcile de mai sus se mai poate deduce că din comparația restaurațiilor poate rezulta printre altele un decuplaj tematic în planul discursului politic, decuplaj care însă poate fi făcut și în raport cu alte aspecte, procese.

- la noi a existat o perioadă în care în presă apăreau frecvent scenarii legate de teme politice, economice etc., în general scenarii simple în ce privește "metodologia" lor de construcție; între timp interesul pentru scenarii a scăzut, dar nu a dispărut; independent însă de acest fapt probabil că pentru multi cititori de ziare scenariul - de la cele plauzibile și până la cele aberante - unele simple fantasmagorii, - rămâne ca un fel de atribut specific perioadei de început a tranziției și până la un punct și este, dar mai puțin observa ca și perioada revoluției franceze ca și perioada restaurației franceze au fost foarte favorabile apariției scenariilor, chiar și a unor scenarii șocante. Am sa amintesc aici numai câteva părți dintr-un scenariu și anume acela propus de către Babeuf pentru a explica unele mecanisme ascunse ale revoluției, nici mai mult, nici mai puțin, decât ca Robespierre, și-ar fi dat seama, că în perioada respectivă, populația franceză era prea numeroasă pentru a putea fi hrănită cu resursele existente așa încât, în condițiile date - și având în vedere, în ultima instanță scopurile revoluției - ar fi acționat printre altele și în direcția sacrificării populației, inclusiv a unei părți din categoria așa-numiților "sens cullote" deci a propriilor lui susținători. Babeuf pretinde că scenariul său ar dezvălui unele dintre secretele revoluției ("obsesie" care a funcționat în anii trecuți și la noi) decit ar explica mecanismele revoluției (un alt obiectiv urmărit și de către scenariile construite în România în primii ani după 1990). La noi a existat un fel de boală numită uneori "scenarită" - un produs care este secretat în cantități relativ mari în anumite perioade, de către diferite grupuri politice. La noi scenariile nu au lipsit din presă nici în perioada de după 1945 de trecere de la capitalism la socialism, dar numai unui tip de scenarii și anume a celor fabricate de către puterea comunistă care, relativ frecvent, într-o anumită perioadă "descoperea" sondaje, uneltiri ale dusmanului de clasă, iar "la nevoie" și ale unor grupuri din partidul comunist (de. ex. ale deviatorilor de dreapta sau de stânga) de care conducerea comunistă la un moment dat dorea să se debaraseze.

- compromisuri: se știe că în cadrul relațiilor politice, compromisul este un procedeu uzual de rezolvare a unor divergențe, însă în timpul ambelor restaurații au avut loc compromisuri "mari", la nivelul unor principii fundamentale ale partidelor în conflict. Restauratie franceză a început prin câteva compromisuri importante făcute de către, regaliști, care au acceptat unele dintre cuceriri de importantă ale revoluției după care au urmat și alte compromisuri. Și la noi compromisurile au rădăcini în structurile "concrete" existente, în parte au un caracter sistematic, probabil că ele vor continua.

- polarizarea societății în bogați și saraci: ambele procese au avut loc în ambele restaurații, astfel la noi s-a atras atenția asupra apariției miliardarilor - într-un timp scurt și pe căi nu rare ori frauduloase, cu mașinile lor luxoase, cu vilele lor simpuoase - și pe de altă parte aparitia cantinelor pentru săraci mereu suprasolicitate etc., dar procese similare au avut loc și în Franța însă ele au început încă dinaintea de 1815; astfel s-a putut vorbi de exemplu despre "noua burghezie și saloanele ei" încă din perioada thermidoriană, pentru ca mai târziu

## Tranziție și restaurație

---

ziariții să se refere la “luxul restauratiei” în opoziție cu “sarăcia disperată” a unei părți însemnate a populației.

- Alte elemente comune celor două restauratii pot fi identificate într-o serie de atitudini, concepții, idei etc. care se produc în cadrul unor diverse sfere de activitate de la cele cu caracter politic și pâna la cele din domeniul filosofiei. Voi da mai jos câteva exemple: în cadrul primei restaurații, a acționat un așa numit grup al “doctrinarilor” care se considera echidistant și față de reacțiune și față de revoluție. Concepții în parte similare au aparut și la noi, ele s-au manifestat sub forma respingerii extremelor și a recomandării de a se lua ce este bun din toate doctrinele, în primul rând, poate, de la cele aflate la extreme. Autorii unor propuneri ca cele menționate au adeseori opinii foarte diferite despre ce ele “bun” și “rău” într-o doctrină sau alte iar unii dintre ei manifestă un optimism utopic cu privire la posibilitatea combinării lor. Astfel, de ex. într-o declarație apărută în presă un lider sindical după ce refuza net atât “capitalismul sălbatic” cât și comunismul propunea să se implementeze o structură specială care să ofere salarii mari, ca în capitalism, dar totodată să se asigure fiecăruia un loc de muncă.

În contextul de față trebuie amintită și atracția puternică pe care o manifestau - în urmă cu câțiva ani - unele partide politice - mai mari sau mai mici - pentru pozițiile de centru.

Iar un plan mai general, “toată lumea” sau aproape “toată lumea” dorea împăcarea contrariilor însă această împăcare nu era întotdeauna înțeleasă în același mod.

De consecințele amintite mai sus - sub anumite raporturi - a fost legat și eclecticismul. Restaurația franceza a fost un fel de mediu nutritiv natural pentru eclecticism.

În filozofie - după cum se știe - Victor Cousin este considerat un fel de părinte al eclecticismului. Ori dacă tinem cont că el a scris în perioada restauratiei, că și-a formulat principiile - pe un plan general - în consonanță cu ideile care stimulau practicarea compromisurilor, pe politic - am putea spune că eclecticismul este un mod de gândire emblematic pentru perioada respectivă dar și poate pentru alte perioade de restaurație.

Privit cu îngăduință, eclecticismul poate fi considerat o metodă - desigur foarte simplă, - care și-a propus să producă diverse construcții filosofice prin combinarea unor părți - se înțelege, considerate “bune” - decupate din sisteme diferite, sub anumite raporturi în netă opoziție, sisteme evident deja cunoscute: - Selecția s-ar face în funcție de simțul comun.

Prin însăși metoda “ecletismul îți divulgă mediocritatea produselor”.

Se știe, ecletismul se poate manifesta în diverse domenii ale gândirii, de ex. în domeniul gândirii politice. Apariția lui în domeniul respectiv în perioada actuală este oarecum naturală. Ce vreau să spun este că și în alte perioade, și în această perioadă activitatea politică are nevoie de a dispune și anume - rapid, de cel puțin un embrion de principii care să poată fi folosit ca suport doctrinar, teoretic, pentru diverse programe politice, programele fiind în ultimă

instantă importante. În aceste condiții, eclecticismul - o variantă a compilației - care permite constituirea rapidă a unui embrion de doctrină, teorie fie el făcut și din resturile altor doctrine - teorii dar cu care îți poți face treaba, apare ca o metoda comodă care pare să dea rezultate satisfăcătoare. Iar într-o țară, în care asimilarea de proiecte, munca de "grădărit" (în sensul lui Th. Kuhn) etc. sunt mecanisme de primă importanță în "producerea" ideilor și nu numai a celor politice, - adaptarea "metodei" electrice este un proces atât de natural încât poate foarte ușor, să treacă neobservat.

Se știe că eclecticismul poate avea o răspândire limitată la o țară sau una internațională, în legătură cu ultima situație vreau să sugerez aici o ipoteză cu privire la "compoziția" post-modernismului, compoziție poate nu total independentă de anumite "alchimii" la nivele "profunde" ale ideologiilor. Astfel, voi aminti că anumite "părți" ale post-modernismului sunt așa zicând inundate de tendințe împăciuitoare, de atracție spre reconcilierea unor contracte, contradicții: în acest context ne putem aminti și de caracterul lui relativ amorf și dezlănat. Prin trăsături ca cele amintite - dar nu numai prin ele - post-modernismul a anticipat o serie de caracteristici ale societăților apărute după prăbușirea comunismului ca și a vieții politice, sociale-culturale etc. din cadrul respectivelor societăți: pe planul vieții reale putem avea în vedere de ex.: formații politice în care stau împreună, în fapt sunt amestecați oameni cu ereditații politice, ideologice foarte diferite, chiar divergente iar pe plan "spiritual" "predispoziția spre comunism" - și construcții intelectuale - de mai mari sau mai mici pretenții formate nu rare ori dintr-un material ideatic vechi.

Prima și a doua restaurație sunt două momente ale istoriei europene - două figuri de nivel macroscriptic al amintitei istorii, - corelate; - sub un raport mai general ele sunt legate prin similitudini și opoziții, prin repetări și inversiuni.

### ***Restaurație și repetiție***

Prin '70, în unele grupuri din învățământul universitar care se ocupau de prognoză, se spunea uneori că viitorul nostru e în trecut. Ceea ce la momentul respectiv se rostea mai în glumă, mai în serios, după 1989 a devenit o realitate. Iar realitatea în prezent se numește restaurație.

Dintr-un anumit punct de vedere, restaurația ca proces care presupune reconstituirea unor structuri, stări de lucruri etc., care au existat, au funcționat în trecut poate fi interpretată și ca un proces de copiere. Uneori a existat chiar intenția de a copia, în alte cazuri, anumite stări de lucruri din trecut s-au repetat, așa zicând, au fost copiate, ca urmare a "logicii naturale" a istoriei.

Sunt copiate - diverse procese care au avut loc în alte țări, în trecut sau care au loc în prezent.

Dar copiem și procese care au avut loc la noi înainte de instaurarea puterii comuniste (de exemplu din perioada constituirii capitalismului la noi) - deci un proces de auto-copiere sau auto-imitare.

Procesele de imitare și autoimitare se manifestă într-o destul de mare varietate de forme, dintre aceste, mai jos, voi aminti câteva.

## Tranziție și restaurație

---

Restaurația a început prin a declanșa procesul reimplementării, repetărilor la nivelul structurilor principale ale societății, al structurilor politice, economice, legislative etc. De aceste procese cu laturile lor, în primul rând bune, dar și cu dificultățile pe care le antrenează, fac abstracție în cadrul acestor însemnări.

Dar în afara structurilor, proceselor etc care sunt re-constituite sunt readuse la viața și o serie de comportamente, idei, opinii, situații etc. similare celor produse formulate etc. de către diverși actori ai vieții sociale din trecut. Dau câteva exemple:

- în timpul restaurației franceze - Benjamin Constant - desigur nu numai el - a susținut votul censitar, sub motivul că un veritabil control parlamentar care cere un electorat independent iar această independentă este asigurată de posedarea unei averi sau de capacitatea intelectuală a unei persoane. Opinii similare au fost sustinute în trecut în diferite țări, inclusiv la noi. Teza amintită a fost reafirmată și în perioada actuală în țara noastră.

- în presa noastră, într-o anumită formă s-a auzit îndemnul lui Guizot: "Îmbogățiți-va", este drept, acesta și-a rostit îndemnul, într-o perioadă, care a urmat restaurației, dar trebuie să se țină cont de faptul că la noi are loc o accelerare a istoriei.

- tot la noi și tot în presă au reluate de către unii publiciști criticile împotriva a ceea ce s-a considerat uneori, a fi indiferența cinică a capitalismului, față de marea cultură, iar odată cu aceasta și distincții cel mult cunoscute de ex, aceea dintre civilizație și cultura.

În cadrul acestui articol nu ne interesează "adevărul" sau falsitatea tezelor amintite mai sus, iar reapariția lor în contextul rediscutării unor probleme care au mai fost discutate, nu constituie nimic neobișnuit.

Am amintit tezele, respective, întrucât ele ne indică una dintre sursele de alimentare a unor repetiții care apar în cadrul discursului politic, social etc., contemporan, din țara noastră.

- presa a remarcat de mult că unii oameni politici apăruti în țara noastră după 1990, au comportamente rele similare cu cele caracteristice, și pentru o anumită parte a clasei politice din România anterioară lui 1945 sau similare cu cele ale unor personaje care ale unor personaje care fuseseră descrise de către Caragiale.

Dar în fapt fenomenul este mult mai larg căci el are loc și în cadrul activităților comerciale, în învățământ etc

Până la un punct lucrurile se petrec ca și cum, pe de o parte, se restaurează părți esențiale, bune ale "vechii societăți" - structurile care fac posibilă libertatea, competiția etc., dar totodată și câteva dintre componentele rele ale aceleiași societăți și - iar acest fapt merită a fi subliniat - cu particularitățile pe care le-au avut în "vechea societate".

Fenomene ca cele menționate mai sus în mod natural ne fac să punem întrebarea următoare: cum se explică faptul că, - după ce zeci de ani comunității s-au zbatut să "smulgă din rădăcini" comportamentele burgheze și mic burgheze - din categoria cărora făceau parte și comportamentele prezentate în



textele caragialiene - au fost suficienți nu numai câțiva ani pentru ca respectivele componente să se manifeste iar, unele dintre ele în forme foarte pregnante?

Iar în legătură cu faptele amintite mai sus este justificat să amintim și de reluarea unei mai vechi discuții și anume aceea cu privire la identitatea poporului român.

- reprezentanții unor grupuri profesional, sociale etc. considera în prezent că s-au înțeles în legătură cu modul în care se așteptau să se rezolve anumite probleme la noi, după evenimentele din 1989.

Ei dar numai ei și-au exprimat dezgustul față de o serie de aspecte ale vieții politice, sociale etc., dar opinii, evaluări similare celor menționate au fost formulate și în perioada anterioară venirii comuniștilor la putere, la noi.

Am sugerat deja că în ultimii ani au reapărut la noi o serie de deziluzii legate de modul în care se realizează restaurarea capitalismului; o situație ca aceea menționată ne face să ne gândim la deziluziile provocate de către dezvoltarea capitalismului în Franța - după 1800, deziluzii care au alimentat o parte a literaturii realiste; exemplul cel mai cunoscut și important este probabil, celebrul roman al lui Balzac "Iluzii pierdute" - (în trecut fie observat în romanele lui Balzac găsim descrise și procese de tipul "inginerilor financiari" până la un punct propriu fazelor mai timpurii ale capitalismului).

În condițiile similitudinilor de situații, de fază de evoluție etc. - trebuie să ne așteptăm la apariția - la noi - fie și în forme inedite - a unei literaturi a deziluziilor? Dar întrebările pot continua: ne putem aștepta la apariția - unei filosofii pozitivistice, sau post/neopositivistice, sau a unei filosofii pragmatice etc.?

Am putea da în continuare și alte exemple despre posibila apariție a unor structuri, atitudini, mentalități etc care au mai funcționat, au mai existat la noi în trecut, și au revenit în actualitate, ceea ce înșă nu voi face în acest articol.

Este de văzut dacă în funcție de repetările, imitarea unor stări de lucruri care au mai fost - desigur în corelație și cu alți factori - nu se pot face proiecții cu destule șanse de a se realiza, cu privire la anumite evoluții care pot avea loc la noi în țara.

Dacă aspectele, fenomenele amintite mai sus, au avut sau pot avea loc, această situație în mod natural trebuie pusă în legătură cu faptul că la noi are loc o restaurare sau dacă vrem o tranziție cu o componentă de tip restaurare. Noi repetăm ceea ce a mai existat, a mai funcționat la noi în țara sau/și în alte țări.

Se știe că, în anumite condiții și sub anumite raporturi, transferurile de idei, asimilarea proiecte etc. au fost și sunt procese nu numai normale dar de fapt vitale pentru dezvoltarea unor țări, cum este România fără a mai insista asupra faptului că procesele au un caracter mult mai general.

Transferuri de idei, asimilări de proiecte etc. au avut loc la noi și înainte de 1989 și în perioada comunistă - dar în cursul amintitei perioade, unele transferuri posibile, necesar erau pur și simplu interzise, în timp ce altele erau

## Tranziție și restaurație

---

mult obturate; - după 1989 a redevenit posibil un transfer mai intens și mai diversificat ceea ce a antrenat și o accelerare a imitărilor.

În plus, a început și reactualizarea, tot o formă de repetare - deocamdată limitată - a unor idei proprii ideologiei, concepțiilor etc. comuniste care au fost dominante de 1989.

Volumul repetițiilor, imitațiilor la noi, a devenit copleșitor dar, faptul, după câte se pare, în mai mare măsură trece neobservat. În plus, a apărut și convingerea tacită ca cel puțin pentru câteva decenii, "destinul" nostru este acela de a copia cât mai rapid și cât mai mult.

De aici mai multe probleme dintre care amintesc numai câteva și anume: nu trebuie uitat că perioada actuală nu acționează numai ca o forță care presează în direcția intensificării proceselor de imitare, de copiere, ci, totodată, ea și oferă oportunități pentru apariția unor noi puncte de vedere, idei, teorii, etc. - pe scurt, pentru apariția unor noi construcții intelectuale, dintre care unele pot fi deosebite prin durata și amplitudinea ecoului lor, în diverse domenii ale gândirii cu substanța social-umană.

### **O "mare" restaurație**

Prima restaurație a fost considerată una dintre cele mai strălucite perioade din istoria intelectuală a Franței. Aprecieră, incontestabil adevărată, se sprijină pe o serie de cercetări, descoperiri etc. realizate de către o serie de mari personalități, dintre care, pentru o necesară împrăștiare a memoriei - voi aminti în continuare, o parte.

În perioada totalitară, o serie de comentatori marxiști au încercat să acrediteze ideea că strălucirea intelectuală a restaurației franceze are la bază în primul rând lucrările așa-numiților socialiști utopici, care aveau să devină mai târziu una dintre sursele principale ale marxismului. În fapt, situația cere o evaluare mai puțin îngustă. Mai întâi în lucrările socialiștilor francezi există multe idei care contrazic în mod clar marxismul, dar și mai importante sunt alte aspecte și fapte. Astfel se poate constata că în perioada restaurației - în sens strict sau extins - au fost formulate ipoteze, propuneri de a construi noi discipline, au fost formulate teorii - uneori, pe parcursul expunerii pentru simplificarea textului vom spune simplu teorii - care în linii mari pot fi împărțite în două grupe: una formată din teorii despre diverse tipuri de sisteme economice, sociale politice etc. și care implicau și opțiuni pentru un sistem politic, social etc. sau altul, și a doua din teorii, care într-o mai mare sau mai mică măsură erau independente de preferințe față de un sistem social, politic etc., sau includeau idei, metode independente de factorii menționați.

Am să dau câteva exemple care ilustrează a doua grupă: în perioada de după 1830 s-a conturat ideea de a se construi sociologia - disciplina care - desigur nu în aceeași formă - mai târziu avea să se studieze și în țările capitaliste și în cele comuniste. Au fost redefinite mai multe concepte care erau deja cunoscute în perioada respectivă sau au fost definite, introduse, concepte noi, care, cu semnificația primită atunci, sau în parte modificată în timp, au pătruns și au rămas într-o serie de discipline social-umane; așa s-a întâmplat cu conceptul de clasă, de burghezie; au fost introduse concepte ca acela de

“știința despre om” folosit ulterior cu un sens diferit de cel inițial sau de avangarda (acesta asociat, inițial cu anumite activități militare sau politice) s-a consolidat interesul pentru conceptul de sistem. Pe un plan mai general, se poate afirma că restaurația - luată în sensul extins, sugerat mai sus - a constituit o perioadă deosebit de fertilă în istoria gândirii sistemice din disciplinele social-umane. În urma progreselor din științele naturii, dar nu mai puțin a evoluțiilor care au afectat marile sisteme sociale ale timpului etc. Conceptul de sistem a devenit un instrument uzual în analiza societății. - Tot în perioada restaurației Fourier a atras atenția asupra structurii de tip vicios care apare în funcționarea societății capitaliste, iar observațiile lui au fost menționate frecvent de către marxiști.

Ca o contribuție a socialiștilor francezi la analiza sistemului capitalist; dar contribuția respectiva are și o altă semnificație; ea se înscrie într-un fir de alte observații revenite din diverse surse, nu numai socialiste cu privire la existența structurilor circulare în diferite domenii, studiate în disciplinele social-umane fapt care reiese din lucrările de istoria ciberneticii, a teoriei sistemelor.

În linia lucrărilor cu teme de tipul menționat se înscriu multe studii dintre care vom menționa numai câteva: - studiile axate sau legate de structuri cu caracter circular, reperate în sistemele birocratice, studiile asupra previziunilor care se autoconfirmă sau se autodistrug (aceste legate de așa-numitul “efect Oedip”) ț.a.; tot de problematica sistemică tine și, de ex. preocuparea pentru a diviza istoria societății, a gândirii, a literaturii etc. în diferite etape sau faze, istorii care dintr-un anumit punct de vedere reprezintă evoluții ale unor sisteme. De exemplu: S. Simon propune o segmentare a istoriei societății în trei mai epoci. A. Comte credea că în istoria cunoașterii trebuie să avem în vedere trei stări: teologică, metafizică și pozitivistă - până și Victor Hugo, din perspectiva unor idei preexistente, în prefața la Cromwell afirma că poezia ar fi trecut prin trei vârste și anume: primitivă, antică și modernă. Segmentarea unor diverse istorii “departamentale” în mai multe etape, faze etc. - care apare și/în marxism - a fost un model “obsesiv” al perioadei restaurației și postrestaurației.

Este adevărat și trebuie amintit că interesul pentru sisteme s-a manifestat în forme semnificative încă înainte de perioada de restaurație fiind stimulat și de rezultatele din științele naturii. Acest interes s-a reflectat de ex. în lucrarea lui E. Condillac - “*Traite des systemes*”, Oeuvres completes Tome II; Paris, 1978, - care face referințe la sistem din chimie, medicina și în plus - (printre altele și la cele din “beaux arts” - o lucrare care prin varietatea tipurilor de sisteme luate în considerare poate fi înscrisă în preistoria unei teorii generale a sistemelor.

Trecând acum la un alt domeniu și anume cel literar, în acest spațiu restrâns, nu pot decât să amintesc de avântul pe care l-a luat romantismul în Franța, de ecoul pe care l-a avut prefața lui V. Hugo la Cromwell, de legăturile, pe diverse planuri, dintre marii realiști francezi - Balzac, Stendhal - și perioada de restaurație; ei au început să publice, în perioada respectivă, - importante lucrări ale lor “se referă” la evenimente din aceeași perioadă, în plus, în perioada restaurației - în sens extins - în primul rând datorită marilor scriitori amintiți a fost elaborat un model al romanului care pentru multă vreme avea să joace în literatură.

## Tranziție și restaurație

---

Trecând acum la un alt domeniu și anume cel literar, în acest spațiu restrâns, nu pot decât să amintesc de avântul pe care l-a luat romantismul în Franța, de ecoul pe care l-a avut prefața lui V. Hugo la Cromwell, de legăturile, pe diverse planuri, dintre marii realiști francezi - Balzac, Stendhal - și perioada de restaurație; ei au început să publice, în perioada respectivă, - importante lucrări ale lor "se referă" la evenimente din aceeași perioadă, în plus, în perioada restaurației - în sens extins - în primul rând datorită marilor scriitori amintiți a fost elaborat un model al romanului care pentru multă vreme avea să joace în literatură un rol similar celui jucat de marile paradigme din cadrul istoriei științei.

În aceeași perioadă au lucrat și publicat matematicieni și fizicieni celebri ca, de ex.: Chauchy, I. Pourier, Fresnel, Ampere; în chimia organică Guy Lussac, în istoria naturii vii și neviei savanți ca Lamarck, Geofroy de Saint Hillaire, Cuvier. Să dăm și câteva date: în 1789, deci cu cinci ani înainte de începutul restaurației, Lamarck publica "*Philosophie zoologique*", în 1821 apare lucrarea lui Cuvier - "*Discours sur les revolutions de la surface du globe*", să mai amintim că, în perioada menționată au apărut importante lucrări de istorie (Guizot, Thierry, Mignet ș.a.), în 1830 A. Comte începe să publice celebrul "*Cours de philosophie positive*" iar anterior Champolion descifrase hieroglifele etc. Acum după ce am amintit câteva date de istorie, în cadrul comparației propuse, în mod natural se pune întrebarea: dacă restaurația franceză a fost o "mare restaurație" este de așteptat ca și restaurația care a început de aproape un deceniu, la noi să fie o "mare" restaurație - dar "mare" nu în sensul în care a fost restaurația franceza, adică la nivelul standardelor internaționale, ci "mare" în sensul de deosebită, în funcție de standardele noastre, ale culturii și științei noastre.

Dacă avem în vedere, perioada care deja s-a consumat, răspunsul este evident negativ, iar în prezent situația este în linii mari cenușie și cel puțin pe termen scurt, nu se întrezărește o redresare.

Odată cu aceasta am semnalat una dintre deosebirile fundamentale - subliniez, nu singura - dintre cele două restaurații.

Dar existența unor diferențe - după cum am sugerat deja - nu ne împiedică să mergem mai departe, să formulăm și să examinăm câteva probleme care pot fi puse în legătură cu situația apărută la noi odată cu transformările sugerate de tranziție și restaurație.

### ***Evoluții posibile și conjuncturi***

S-a observat că în timpul sau după perioadele de mari transformări economice, politice, sociale etc. ale unei societăți are loc o creștere, diversificare - pe anumite planuri - a activităților din cadrul unor discipline social-umane, al literaturii, al artelor; procesul are loc dacă sunt îndeplinite anumite condiții: ca libertatea de exprimare, existența unor forțe de creație puternice ș.a.

În cursul proceselor "de creștere", de tipul amintit, pe de o parte prin confruntarea cu noile fapte, unele teorii își pierd susținerea de care se

bucuraseră anterior, pe de altă parte apar teorii noi care - într-o formulare generală - oferă noi moduri de sistematizare, noi modele de inteligibilitate ale schimbărilor ca și a lumii produse de către schimbările sociale.

În linii mari explicația procesului poate fi formulată astfel:

- în perioadele de tipul menționat are loc o "denudare" a structurilor, un proces care include apariția unor structuri noi care apar în forme mai pregnante, pe fondul structurilor vechi în dezagregare - iar în plus și structurile vechi ies la "suprafața", se "văd" mai ușor, din diferite motive ca de exemplu: volumul lor este mai mare decât în trecut, - devin "fapte de fiecare zi" - se manifestă în forme mai intense, uneori paroxistice ț.a., sau într-o exprimare sintetică în cursul restaurației lucrurile se petrec ca într-un proces auto-referențial în cursul căruia are loc o centrare pe anumite structuri care devin "palpabile".

Se presupune astfel, că în condiții ca cele menționate actorii cognitivi sau artiștii ar fi mai favorizați, în comparație cu omologii lor care au trăit sau trăiesc în perioade de liniște.

Ipoteza de mai sus poate fi susținută pe baza unor exemple: în principiu, o epocă de tipul menționat, ar putea fi aceea din România - ca și din alte țări din Est - de după 1945, în care a avut loc o trecere forțată de la capitalism la socialism, dar au lipsit o serie de condiții corespunzătoare: libertatea a fost suprimată iar actorii care puteau da producții intelectuale cu mai mare rezonanță au fost reduși la tăcere, nu putini arestați și condamnați; în alte cazuri pot exista numai o parte dintre condiții - de exemplu libertatea cuvântului - dar lipsi altele.

Pot fi date și exemple fericite: unul deja amintit îl constituie "marea restaurație" franceza.

În forma generală în care a fost enunțată, ipoteza este o banalitate. Banale sunt și o serie de manifestări ale ei.

Astfel, nu este nimic surprinzător în faptul că evenimentele care răscolesc profund societatea, deci și viețile oamenilor, furnizează teme pentru diverse comentarii sau chiar probleme pentru cercetare. Mai mult, perioadele de tranziție sunt perioade care favorizează apariția unui mare volum de interpretări, comentarii, "teorii", cu caracter teoretic mai general. În perioada actualei restaurații trăiesc și persoane mai în vârstă care au "prins" perioada în care, la noi, era capitalism, dar și pe cea socialistă, iar o parte dintre persoanele mai tinere, pe de o parte, au trăit sub socialism, pe de altă parte, trăiesc în condițiile structurilor capitaliste, în parte reconstruite; pe scurt un grup numeros de persoane pot face - și au destule motive să facă - unele comentarii, printre altele și reflecții de ordin general cu privire la cele două sisteme sociale. Restaurația este o perioadă de "bilanț" al celor două sisteme făcut pe baza unei experiențe bogate, trăite și intens colorate afectiv.

Dar dacă, ipoteza de mai sus în anumite variante este banală, ea încetează a mai fi banală dacă vom încerca să anticipăm, să construim conjecturi cu privire la: ce fel de idei, teorii etc. au șanse sau/și este de dorit să apară.

Dacă vom proceda în sensul sugerat mai sus, atunci vor apărea și variante, sub anumite raporturi noi, dintre care câteva vor fi examinate în continuare.

## Tranziție și restaurație

---

Dar în sensul scopului propus, va fi necesar ca din când în când să oprim cursul principal al expunerii pentru a face o serie de disocieri, sistematizări și, în primul rând, va fi necesar a defini câteva tipuri de teorii, o tipologie “de lucru” adaptată scopurilor urmărite în acest articol.

### ***O distincție în funcție de probleme și ideologii***

Drept termen de referință va fi luat ansamblul teoriilor care ar putea să apară în perioada considerată, ansamblu care într-o primă etapă va fi împărțit în două mari grupuri de teorii: unul - să-l notăm cu *A* - format din teoriile care au ca punct de schimbări profunde pe plan politic, economic etc., din ultimele decenii; se înțelege că, în afara “întrărilor” menționate, teoriile de tipul respectiv vor avea și alte intrări. De exemplu ne putem gândi la teorii născute în unor intersecții interdisciplinare. Și în al doilea grup, - îl vom nota cu *B* - care va cuprinde restul teoriilor, de exemplu acela care vor apărea așa-zicând în funcție de “logica dezvoltării interne”, a disciplinelor din care teoriile fac parte; de exemplu teorii care au funcția de a elimina anumite anomalii din cadrul unor paradigme.

În ce privește grupul *A* și în cadrul lui este oportun să facem o distincție și anume între teorii în care sunt examinate, diferite aspecte, și structuri macroscopice ale sistemelor politice, sociale - democrație, totalitarism, socialism, capitalism etc. - și restul teoriilor, deci teorii axate pe alte tipuri de probleme, dintre care unele au un caracter “universal” - sau folosesc metode cu un atare caracter - în sensul că au fost sau pot fi utilizate în contexte ideologice diferite sau sub un anumit raport sunt independente de opțiunile ideologice ale cercetătorilor pentru un sistem - politic, economic etc. - sau altul.

Un exemplu banal în acest sens, îl poate constitui sociometria dar pot fi date și alte exemple din cadrul “noilor științe socio-umane” de la sociologie și pâna la lingvistică și poetică.

### ***Teorii de scurtă și îndelungată folosință***

În perioadele de tranziție apar o serie de probleme cu caracter efemer, care odată rezolvate nu mai interesează. Aceeași soartă o au și teoriile care au servit sau au fost oferite pentru rezolvarea lor. Un exemplu îl pot constitui “teoriile” pe baza cărora a fost produsă, pe de o parte așa-numita “terapie de șoc”, și pe de altă parte, s-a susținut necesitatea unei evoluții treptate. Astfel, putem avea în vedere un prim tip de teorii de un interes limitat; lor le asociem - pentru a simplifica expunerea - teoriile semnificative în contextul unor națiuni date, deci fără un ecou transnațional; despre cele două tipuri de teorii vom spune că sunt teorii de scurtă sau limitată folosință.

Dar putem avea în vedere și un alt grup de teorii caracterizate prin faptul că sunt axate pe atare probleme și oferă rezolvări de un atare tip, încât teoria respectivă prezintă un interes profund și îndelungat în cadrul disciplinelor din care fac parte, și odată cu aceasta, au o rezonanță transnațională.

Aceste construcții pot fi numite teorii de îndelungată folosință și referință.

Existența teoriilor de scurtă și limitată folosință nu ridică îndoieli. De regulă, avem de a face cu “teorii de buzunar”, în sensul că sunt utilizate pentru rezolvarea unor probleme curente și în neîncetată schimbare.

Problema se schimbă și devine mai dificilă în momentul în care ne întrebăm dacă există motive a presupune că este posibilă apariția unor teorii de îndelungată folosință.

În legătură cu ipoteza enunțată mai sus pot fi formulate argumente și pro și contra. Probabil că argumentele contra sunt mult mai puternice. În condițiile existente la noi ipoteza de mai sus poate fi considerată chiar o utopie.

Pe de altă parte ipoteza - și îndeosebi probele asociate ipotezei, nu trebuie să fie eliminate; mai întâi nu trebuie exclusă, cel puțin teoretic și producerea unor “evenimente fericite” sub forma apariției unor teorii de îndelungată folosință; mai importante sunt însă alte aspecte: astfel, oricum cercetătorii vor da un “răspuns” evenimentelor actuale, ori, nu trebuie să avem în vedere numai răspunsuri care îmbracă forma unor teorii încheiate de îndelungată folosință, ci un repertoriu de “răspunsuri” care să includă și variante mai “slăbite” ca: schite de teorii, concepte noi, delimitarea unor noi discipline, enunțarea sau numai sugerarea într-o formă generală a unor noi direcții de investigație, de reflecție etc., toate însă cu perspective de a fi continuate, dezvoltate, incorporate, în ceea ce, printr-un termen general, am numit teorii de îndelungată folosință.

“Răspunsuri” de tipul celor indicate mai sus, au mai apărut, la noi, și în trecut.

Am să dau un exemplu legat de o experiență personală.

Autorul acestui articol, într-un eseu intitulat **Manifestul Equinox** - apărut în urmă cu câteva decenii, în revista **Agora**, - referindu-se la limitele operatorii ale creierului omenesc, afirma că la momentul respectiv devenise necesară “**o tehnologie a logicii, o tehnologie a gândirii concepută ca o teorie a aparatelor de gândit**”, a “**mașinilor de gândit**” și mai afirma că lumea este pe punctul de a intra “**în epoca industrială a gândirii**”.

Dacă tezele afirmate mai sus în prezent nu spun nimic nou și nu sună tocant, nu trebuie uitat că ele au fost tipărite și au apărut în mai 1947 (au fost scrise cu un an înainte) or, despre cibernetică a început să se vorbească după apariția lucrării lui N. Wiener - **Cibernetica**, care avea să se producă în 1948.

Regimul totalitar comunist care deja luase efectiv puterea nu a pierdut timpul și a atacat violent pe autorul eseului, și a suprimat revista etc. dar aceasta este o altă problemă.

În acest context voi aminti și o altă situație. Astfel, poate că germenii unor idei, teorii noi au și apărut dar nu a fost sesizată semnificația lor de “fapte purtătoare de viitor” - pentru a relua un termen deja folosit - nu a fost sesizată importanța lor pentru diferite domenii ale cunoașterii sau artelor. și din nou trebuie să amintesc, că situații de tipul menționat, au mai apărut la noi - și în alte țări - iar la noi fenomenul are mari șanse de a se repeta, în condițiile locului periferic pe care-l ocupă știința și cultura în cadrul societății noastre, în prezent,

## Tranziție și restaurație

---

și atâta timp cât “colegiile invizibile” care fac selecția, în mare măsură nu și-au schimbat mentalitatea.

### ***O altă clasificare “de lucru” a teoriilor***

Vom împărți teoriile - din disciplinele care ne interesează - în următoarele grupuri:

1. teorii cu bază empirică și/sau discriptivă care-și asociază un aparat formal, matematic sau cu proximitate, teorii construite în spiritul “noilor științe socio-umane” - de la sociologie și până la lingvistică și în parte poetică;
2. teorii interpretative, de factură filosofico-literară, dependentă în mod clar de valori și,
3. teorii - drept exemplu putem lua psihanaliza - care prin gradul de încredere pe care-l prezintă rezultatele lor, pot fi situate între cele două tipuri de teorii - și pe care prin convenție le vom numi teorii intermediare.

La noi, în condițiile în care tradițiile cercetărilor pe baze empirice sunt slabe ș.a.m.d. șanse mai mari de apariție au teoriile de tip interpretativ și într-o oarecare măsură și cele “intermediare”. În mediile intelectuale contemporane formate în mentalitatea științelor exacte, teoriile interpretative nu se bucură de mare stimă, dar dacă ținem seama de faptul că noi traversăm o perioadă în care totul este posibil să se producă schimbări profunde la nivelul sistemelor de valori ca și a unor reprezentări generale, intens colorate ideologic, axiologic despre lume, nu este exclus ca și teoriile de tip interpretativ să cunoască o notabilă audiență.

În țările dezvoltate, există teoretic condiții pentru ca să se dezvolte toate cele trei tipuri de teorii dar rămâne de văzut dacă evenimentele din perioada de tranziție, vor încerca și în ce măsură vor interesa; și, nu mai puțin, cât de profund și sub ce raport vor interesa. O soluție pentru a depăși eventualități nedorite - ca cele sugerate anterior - ar fi construirea unor grupuri mixte de cercetători cu membri din Vest și Est care s-ar putea să aibe mult mai multe șanse de a da producții interesante decât unele institute care se ocupă de cultură europeană.

Activitatea unor astfel de grupuri poate ușor să ețueze; experiențe de tipul sugerat sau produs deja, de aceea este necesar definirea modului lor de funcționare și a sarcinilor pe care efectiv și le pot propune.

### ***Observatori interni și externi***

În capitolele anterioare am făcut o serie de distincții între diversele teorii care ar putea să apară în perioada actualei restaurații, în funcție de diferite caracteristici ale acestor teorii. Acum vom schimba criteriul, luând în considerare unele caracteristici ale autorilor posibilelor teorii. Aceștia pot fi împărțiți în două grupe: cei care au participat - în diferite forme - dar nemijlocit, la transformările la care am făcut referințe și cei care au trăit departe de



evenimentele respective sau, în alți termeni, putem vorbi despre “observatori interni” și “observatori externi”.

Există “teorii” potrivit cărora “observatorii interni” sunt aceia care dispun de condițiile necesare pentru a elabora teorii care “prind” structurile esențiale - dar există și “teorii” care cred că într-o poziție mai bună pentru a “prinde” ceea ce este important, esențial sunt “observatorii externi”.

Probabil că ambele teorii sunt adevărate sub anumite raporturi și că de anumite avantaje și dezavantaje dispun ambele categorii de cercetători, de “observatori”.

De exemplu:

Se poate admite că “observatorii interni” dispun de un volum mai mare și mai variat de informații empirice, despre evenimentele la care au participat decât cei externi, că eventual au atracție mai accentuată sau/și dispun de unele avantaje pentru a construi teorii așa-zicând cu “rădăcinile înfipte” în evenimentele respective spre deosebire de “observatorii externi” care ar putea să încline spre teorii susținute de reprezentări mai generale despre aceleași evenimente; probabil că o parte dintre “observatorii interni” dispun și de informații similare celor folosite uneori pentru a descrie relațiile funcționale, matematice, dintre anumite variabile, relații ancorate în modele complexe.

Se observă că distincțiile propuse în acest mic capitol se referă la un anumit grup de teorii și anume acelea care folosesc informații de către transformările profunde de la noi din țară, la care am referințe în acest text.

În continuare voi schimba din nou criteriul de diferențiere al teoriilor, luând în considerare câteva caracteristici generale ale transformărilor de tipul menționat mai sus.

### ***O comparație cu societățile dezvoltate***

În paginile anterioare am folosit analogia dintre restaurația franceză și restaurația care are loc în prezent la noi, în continuare voi recurge la o alta analogie și anume între procesele de tranziție care au loc la noi și procesele care au început mai de mult și care continuă în societățile post-industriale contemporane.

La prima vedere comparația dintre cele două procese nu poate să releve decât diferențe - și încă profunde - totuși o examinare mai atentă ne permite să sesizăm și unele similitudini care pot conduce la observații semnificative cu privire la evenimentele de la noi.

Astfel s-a afirmat că societățile contemporane post-industriale prezintă printre altele două caracteristici de ordin general și anume: ritmul înalt al schimbărilor și complexitatea proceselor care au loc în societate.

În anumite forme care trebuiesc precizate, și procesul de tranziție de la noi prezintă cele două caracteristici menționate mai sus.

## Tranziție și restaurație

---

### ***Ritmul înalt al schimbărilor***

În legătură cu realizarea tranziției au fost propuse două programe principale: unul numit al “terapiei de șoc” și al doilea propunând o schimbare treptată, graduală.

De la terapia de șoc, sub un anumit raport esențial, nu este altceva decât o creștere a “vitezei de schimbare, sau dintr-un alt punct de vedere este o comprimare a istoriei. Pe de alta parte, și așa numita schimbare graduală - în comparație cu duratele perioadelor în care la noi sau în alte țări a fost construit capitalismul în trecut, deci în comparație cu ceea ce am putea considera a fi durata “normală”, - reprezintă tot o creștere a ritmului schimbător, ritm situat însă la un nivel mai scăzut decât, în cazul terapiei de șoc, iar în final tot o “comprimare a istoriei”.

Făcând abstracție de asemănarea menționată, în rest putem observa multe diferențe dintre care aici voi reține una singură. În cazul societăților postindustriale ritmul înalt al schimbărilor are ca factor principal dezvoltările din domeniul industriei, al tehnologiilor, al științelor naturale cu consecințele lor în întreaga societate, în timp ce la noi, ca și în alte țări care au trecut sau trec prin tranziție. Procesele de tranziție pun pe un plan central o serie de probleme noi: schimbarea structurii politice, economice, sociale etc. afectează actorii individuali și colectivi, sub raportul intereselor economice, ca și sub raportul convingerilor lor politice, al principiilor lor etice, al cunoștințelor despre diverse structuri, actori politici de curând apăruiți pe scena socială, al mentalităților, al iluziilor, sentimentelor etc.

Astfel la diverse nivele apar o serie de aspecte, structuri calitative, și de aici necesitatea extinderii studiului în termeni calitativi ai sistemelor de tipul sugerat, care să furnizeze “intrări” pentru metode cantitative sau pentru descrieri exacte de tipul reprezentărilor, unor diverse seturi de cunoștințe, construite în lucrările de inteligența artificială.

Din punctul de vedere care ne interesează aici “comprimarea istoriei” poate avea mai multe consecințe, ca de ex.: evenimente, care în cazul unui ritm “normal” de evoluție, al istoriei, - sunt situate la “mare distanță”, - în cazul “comprimării istoriei” devin evenimente situate la o distanță medie sau chiar scurtă, în timp; o consecință - dar nu singură - care decurge din procesul menționat, este aceea că devine mai ușoară perceperea relațiilor între evenimente situate - în condițiile normale - la distanțe mari; - pe scurt, comprimarea istoriei va favoriza construcția unor modele pentru evenimente cu desfășurare pe termen lung. și ne putem întreba dacă modelele pe termen lung nu vor fi o parte a teoriilor de o largă și mai îndelungată folosință.

### **Complexitatea proceselor**

În legătură cu complexitatea proceselor am să mă limitez la câteva observații de ordin general:

Este neîndoielnic că o dată cu tranziția, cu restaurația pentru individ viața a devenit mai complexă decât în trecut; această schimbare s-a petrecut în mare măsură - deoarece o serie de probleme pe care înainte le rezolva statul, în prezent de rezolvarea lor trebuie să se ocupe individul. În plus individul trebuie să facă față reacțiilor "perverse" ale unor sisteme care funcționează în cursul tranziției să ia decizii în condiții de incertitudine crescută în raport cu trecutul.

Deci se poate afirma că o parte importantă a dificultăților cu care este confruntat individul în perioada de tranziție, sunt legate de adoptarea la complexitate sau putem spune complexitatea asociată unor situații de tipul sugerat mai sus.

Studiul complexității implică mai multe condiții dintre care voi aminti:

- a stabili dacă problemele care merită au fost tratate și reclamau o tratare complexă, s-au bucurat de o abordare corespunzătoare; putem fi siguri că astfel de probleme există și nu fac parte dintre cele neglijabile - ce instrumente, teorii sunt adecvate pentru studiul problemelor alese sau eventual ce teorii noi trebuie construite pentru o tratare complexă adecvată particularităților faptelor studiate.

Adeseori termenul de complexitate este folosit într-un sens foarte general. Există și câteva formule matematice de măsurarea complexității. În multe cazuri însă este necesar să facem diferențieri între mai multe tipuri de complexitate

Câteva exemple: o diferențiere poate fi făcută în funcție de tipul de sistem în termenii căruia este studiată problema respectivă. De ex. o complexitate în contextul unor sisteme semiotice sau a sistemelor logice sau cibernetice; și în matematică s-a vorbit despre o complexitate fractală și o complexitate de tip tradițional. În lumina ultimului paragraf apare cred mai clar și mai justificată precizarea cu privire la alegerea teoriei adecvate pentru o tratare complexă.

### ***Probleme particulare***

Întrebările formulate în ultimile capitole se referă la problemele care privesc toate țările care au trecut sau trec prin perioada de tranziție, există însă teme și, întrebări care, se pare, ne-ar privi îndeosebi sau în primul rând, pe noi.

Pentru a explica ce vreau să spun, am să revin în parte la o idee deja sugerată.

S-a observat de mult că în viața politică, socială, economică din țara noastră au apărut diverse abateri violente de la norme larg acceptate în lumea civilizată, anomalii țocante, absurdități comportamentale paradoxale vicioase, pentru unii comentatori trăsături de tipul menționat ar fi caracteristice pentru întreaga noastră societate. Pentru alți comentatori, numai pentru anumite grupuri, sau clase pentru unii ar fi trăsături care sau conservat de-a lungul ultimilor o sută cincizeci de ani - cu aproximație -, pentru alții ar fi trăsături care devin semnificative în plan politic, social, etc., numai în anumite perioade.

În general, trăsături de genul menționat ar fi totodată caracteristici principale ale unor personaje carageliene. Nu e locul a discuta aici în detaliu opinii ca cele menționate mai sus.

## Tranziție și restaurație

---

Însă putem afirma, că cel puțin în anumite perioade, anumite categorii social-profesionale au produs comportamente în funcție de care România a fost considerată o țară a anomaliilor, a absurdului etc.

În legătură cu reprezentarea României ca o țară a absurdului, ca un paradis al anomaliilor etc. mai trebuie amintit și un alt fapt și anume: reprezentarea amintită sau cel puțin unele dintre tezele pe care se bazează au fost afirmate în urmă cu multe decenii, apoi au fost precizate și dezvoltate, în perioada celor două războaie mondiale și în fine au fost reluate și s-a insistat asupra lor după 1990. În ansamblu, ea a fost repetată în articolele de ziar, în eseuri, în texte scurte sau volume destul de voluminoase, de atâtea ori, încât în prezent ea a devenit pur și simplu un șablon. Șablonul amintit ca oricare alt șablon este dezagreabil, însă problema principală - în acest context - este alta.

Am amintit că România a fost considerată o țară a anomaliilor, a paradoxurilor etc., dar anomaliile, paradoxurile sunt descrise în cadrul unor sisteme dacă lucrurile stau în sensul menționat, atunci ne putem pune mai multe întrebări: în "literatura" scrisă pe marginea anomaliilor, paradoxurilor etc. din cadrul societății noastre a existat un interes efectiv pentru descrierea fenomenelor respective în cadrul unor sisteme clar definite sau pur și simplu nu a existat acest interes? Satisfac analizele făcute exigențele contemporane? Este oportun ca anomaliile, paradoxurile etc. să fie reanalizate în termenii unor tipuri de sisteme noi, definite în cadrul unor orientări moderne?

Pentru a evita diferite confuzii posibile, subliniez că de regulă, când am făcut sau fac referință la teorii posibile am avut în vedere ceea ce simplu spus sunt - diverse ansambluri de instrumente utile pentru a rezolva anumite probleme sau în linii mari, construcții în sensul noilor științe social-umane.

## Final

Deocamdată, am formulat câteva ipoteze cu privire la posibila apariție a unor teorii, construcții intelectuale cu anumite caracteristici generale - ca de ex. teorii care să "prindă" complexitatea proceselor de tranziție.

În continuare ar trebui să fie prezentate teoriile de tipul sugerat, dar o temă ca aceea anterior menționată, nu putea fi abordată în cadrul unor însemnări.

Ipotezele de tipul menționat sunt "semnate" în sensul ca depind în diferite forme, de autorul lor; ele pot exprima opiniile, convingerile autorului lor cu privire la modul în care, pot evolua lucrurile, sau/și le dorește el să evolueze lucrurile, ceea ce crede el că poate a face etc. Ipotezele de tipul respectiv nu elimină alte ipoteze aflate cu primele în relații de opoziție sau complementaritate.

Dacă, pe de-o parte, ipotezele sunt foarte vulnerabile, pe de altă parte, ele oferă o serie de avantaje pentru activitățile intelectuale din anumite domenii. De aceste avantaje nu mă pot ocupa pe larg, amintesc numai că cel puțin ele.

Apropiindu-mă de sfârșitul articolului consider necesar să fac câteva observații cu caracter retrospectiv.

La începutul acestor însemnări am atras atenția asupra unei scheme prin care este "văzută" adeseori tranziție, în funcție de care sunt nominalizate problemele ei principale ș.a.m.d. - În cadrul acestor însemnări a fost prezentată

și o altă schemă; schema are o arie de aplicație destul de cuprinzătoare, ea oferă un decupaj al evenimentelor diferit de decupajul oferit de prima schemă și trimite la alte probleme sau la o abordare dintr-un alt unghi al problemelor, - ea lasă o serie de "locuri goale" în care pot fi introduse alte scheme pentru analize de detaliu ș.a.m.d.

Diversificarea schemelor nu constituie ceva excepțional, tranziția poate fi abordată, în continuare și în alte puncte de vedere și în funcție de alte scheme.

În cursul expunerii am insistat asupra construcțiilor intelectuale (idei, teorii etc.) care folosesc drept intrări diverse informații despre schimbările politice, economice, sociale etc. din ultimile decenii dar sunt posibile și construcții intelectuale care s-au dezvoltat și se pot dezvolta independent de "intrările" de tipul menționat.

De acest al doilea domeniu, vast, dinamic și de primă importanță în disciplinele social-umane, care a avut și poate avea și în viitor o influență esențială asupra primului tip de construcții, menționat mai sus, efectiv am făcut abstracție. De asemenea este numai una din temele importante care lipsesc din expunerea noastră. În plus, în cadrul însemnărilor noastre unele teme au fost numai schițate, iar altele au fost numai semnalate.

Toate acestea ne spun că însemnările prezentate, sunt numai o parte, de mici dimensiuni, dintr-o expunere care trebuie să fie continuă.

# Bovarismul instituțional și reforma românească

---

Ștefan BUZĂRNESCU

---

## În căutarea sensului reformei

Invocată patetic ca singură soluție a complexului de probleme specifice României de azi, sau apreciată pragmatic drept prioritatea necondiționată a tranziției, reforma face deocamdată cea mai confortabilă carieră... electorală. Toate formațiile angrenate în lupta pentru cucerirea ei și gestionarea puterii își centrează marketingul politic pe retorica reformistă pentru a câștiga un electorat cărui nimeni nu i-a definit până acum **natura reformei, metodologia acesteia** și nici nu i-a prezentat **rezultatele preliminate**. Persistă o premisă suspectă bazată pe acordul tacit că toată lumea știe foarte bine despre ce este vorba din moment ce schimbarea cu orice preț a regimului de funcționare a sistemului social se presupune că nu poate cunoaște alternativă.

Ca rezultat efectiv: **schimbarea** opțiunilor ideologice a formațiunilor aflate la putere a-nregistrat o **continuitate** a unei practici sociale lipsite de orizont managerial, generată de reacții preponderent epidermice ca urmare a **inexistenței unui proiect social articulat**.

În lipsa acestuia, partizanatul, uneori agresiv, alteori desfășurat în limitele democrației, oferă un permanent spectacol de competiție a retoricii reformiste, gesticulația patriotardă fiind utilizată ca substitut pentru o concepție clară asupra transformărilor structurale aflate în curs.

Științele sociale, culpabilizate de discutabilul lor concubinaj instituțional cu structurile guvernării comuniste, nu-și afirmă curajul epistemic de articulare a potențialului lor explicativ în scopul redactării unui diagnostic social calificat, rămânând cel mult la stadiul unor sociografii care nu deranjează prea mult nici vanitățile manageriale ale celor aflați la putere, nici lipsa de profesionalism a alternativelor avansate de cei din opoziție.

În consecință, explicații platonice cvasi-generalizate întrețin letargia și printre cercetătorii sociali, al căror aport la optimizarea structurilor sociale, prin studii de impact, întârzie.

Intenționând o depășire a acestui moment inerțial, ne propunem să avansăm câteva considerații de principiu privind reforma socială cu conștiința că nu numai punctele noastre de vedere sunt provizorii, deci contestabile.

Nu ne propunem, prin urmare, să dăm soluții, ci doar să marcăm o contribuție la punerea în ecuație epistemică a problemei, pentru ca, de la acest

punct, să-nceapă o explorare calificată a adevăratelor soluții ale problematicii reformării spațiului social românesc.

Lucrarea intenționează să se adreseze publicului larg și chiar și oamenilor politici fără o cultură social umanistă sistematic asimilată, precum și studenților pentru a-l stimula să-și aleagă lucrări de licență, disertații de finalizare a studiilor aprofundate sau chiar lucrări de doctorat din problematica atât de puțin semantizată a reformării spațiului social.

Pentru comunitatea științifică, un singur mesaj: să ia act că există și acest punct de vedere, generat de bovarismul instituțional, concept pe care-l lansăm în circulație obligați de malformațiile practicii sociale în curs.

După cum se știe, **bovarismul**, definit ca “ ficțiune a sufletului” de către Jules de Gaultier, a devenit obiect de studiu încă din 1892 când începuse să fie folosit pentru **desemnarea oricărei modalități de simulare a identității**. Sensul său inițial “le pouvoir de parti a l homme de concevoir autre qu il n est” – se păstrează până în cel mai imediat prezent pentru a defini **aspirația de identificare a comportamentelor reale cu modele de viață complet inaccesibile**.

În **plan psihologic** semnifică, deci orice orientare necorespunzătoare a personalității, obiectivată într-un mod greșit de funcționare a individualității. În mod frecvent, bovarismul se instalează în setul de atitudini față de viață, atunci când realitatea devine nesatisfăcătoare și se conturează imposibilitatea individului de a o schimba.

Evadarea din real are ca efect **construirea unui proiect existențial iluzoriu**. Un expert român în domeniu a surprins coordonatele praxiologice ale bovarismului plecând de la analiza operei “Doamna Bovary” a lui G.Flaubert pentru a ajunge la concluzia că în această ipostază “ deplasăm dorințele noastre într-o lume în care nu găsim împotrivire, lumea visurilor, a ficțiunii, a imaginației. Mecanismul este cunoscut sub numele de “bovarism”. Doamna Bovary se refugiază în lumea fictivă; această lume dobândește strălucirea nobleței; alesul inimii devine personaj excepțional, ea însăși se vede înzestrată cu calități deosebite. Această transformare o echilibra, dar echilibrul s-a dovedit precar. La primul șoc, visul se destramă și demiurgul acestei lumi fermecătoare se sinucide. Flaubert creează o eroină nemuritoare, aruncând totodată un avertisment “iubitorilor de iluzii”.

În perspectiva **psihologiei sociale** bovarismul se instalează la **nivelul învățării sociale**. Învățarea socială contribuie la “dezvoltarea extensivă” a personalității, dezvoltarea intensivă fiind un rezultat al asimilării novatoare a mai multor experiențe sociale pe baza unui repertoriu de comportamente specifice fiecărui individ socializat.

Cercetările de profil au demonstrat faptul că **deficitul de socializare** este puternic influențat de opiniile parțial adecvate spațiului social în care individul se “naște” și se maturizează sub raport social. Acest gen de opinii favorizează formarea unor atitudini care-l raportează malformant pe om la structurile sociale față de care cultivă așteptări nerealiste.

## **Bovarismul instituțional și reforma românească**

---

Păstrând proporțiile comparației, ceva similar se întâmplă și la nivel comunitar: o comunitate, cultivând așteptări nerealiste în raport cu setul de reacții al altei comunități-țintă, se autovictimizează la cea dintâi confruntare concretă cu **luările de atitudine** ale celor considerați parteneri.

Exemplu: de ce fostele “țări frățești” sunt reticente față de noi? De ce americanii au zis “Nu!” intrării României în NATO?etc.

După cum se știe **atitudinea** definește raportarea selectivă și relativ constantă, pe baza unor criterii proprii de valorizare față de activitățile normate, relațiile și instituțiile sociale.

Sociogenetic, atitudinile sunt relații sociale interiorizate și personalizate, cu o accentuată coloratură subiectivă. În consecință, omul este modelat de situațiile sociale, de raporturile sociale pe care le personifică, interiorizând particularitățile acestora. În acest sens, formarea atitudinii responsabile față de muncă, de exemplu, este inevitabil condiționată de creșterea conținutului managerial al muncii și de înțelegerea proiectului social și uman vehiculat în spațiul social global. Procesul de formare a atitudinilor se finalizează, de obicei, cu cristalizarea unor **modele culturale proprii**. Definite ca **proiecții comportamentale**, aceste modele sunt strâns legate de modelele dezvoltării social economice și, din această cauză, orice schimbare a sistemului economic și social provoacă o schimbare a modelelor culturale.

La nivel comunitar “subiectivitatea” comunității este **mentalul colectiv** care se constituie ca **fond socializant**, dinamica acestuia fiind firească și antrenând dinamica modelelor de comportament individual și colectiv. Neintrarea în rezonanță cu această dinamică generează bovarism în expectații și reacții parțial adecvate sau nerealiste. Drama este că gesturile publice sunt, de obicei, ireversibile, în orice caz, greu reversibile, și atunci doar parțial! Din această cauză, o persoană publică are consilieri: să-l consilieze cum să afirme și să consolideze rangul de prestigiu al instituției pe care o reprezintă.

De aici decurge o altă consecință cu impact direct asupra comportamentului: cu cât un individ urcă mai sus, către vârful ierarhie sociale, cu atât mai puțin dispune de exclusivitatea dreptului de a se manifesta public, mai concret are mai puțină viață personală.

Instituționalizarea progresivă a individualității se datorează **multiplicării solicitărilor integrative în funcție de urcarea treptelor de responsabilitate comunitară**. În consecință, cu cât persoana publică are mai puțin contact cu cotidianul realității concrete, cu atât mai mult crește nevoia de a beneficia de un diagnostic calificat asupra segmentului de spațiu pe care-l managiază; diagnoza sociologică devine, deci, inevitabilă.

La nivelul comunității internaționale lucrurile nu sunt fundamental schimbate; diferă numai amplitudinea și impactul.

Ca actori implicați în integrarea structurilor continentale și mondiale, țările pot promova modele de conduită sincrone cu cele existente la momentul respectiv, sau defazate istoric sau chiar asincrone. Consecințele în ceea ce privește “deficitul de socializare comunitară” sunt caracteristice cu precădere, modelelor de conduită defazate istoric și celor asincrone.



Totuși, și modelele de conduită sincrone, ca fenomenalitate istorică pot fi sursă de **bovarism structural**: mimetismul normativ, respectiv copierea unor instituții care în alte țări au o tradiție și o finalitate bine definite, numai pentru a demonstra “voința de aderare”, definește bovarismul instituțional. Acest epigonism reflectă, în fond, lipsa de competență reală a celor care-l practică; incapacitatea de inovație managerială, de imaginație în design-ul noilor structuri necesitate de procesul de reformă și lipsa de creativitate instituțională a celor ce ocupă intervalul de autoritate conferit de mandatul obținut prin alegeri.

Bovarismul instituțional, deși se poate asemăna cu etapa “formelor fără fond” din istoria României, rămâne totuși o secvență istoric diferită sub raportul conținutului.

Când Titu Maiorescu lua atitudine, desigur, ca persoană publică, împotriva “formelor fără fond” în cultură, sub raport instituțional, în speță al instituțiilor politice, imperativul “integrării europene” cerea importarea instituțiilor de tip european – capitaliste – pentru a grăbi trecerea de la feudalismul întârziat și ineficient economic la structuri și instituții moderne. La acea vreme, deci, impactul masiv de “flux managerial” și de instituții occidentale au determinat o reducere a decalajelor structurale față de “Apus”, cu care România a început să intre în dialog, ca partener valabil de dialog. Am adăuga noi, chiar ca partener respectat: exemplul lui Nicolae Titulescu este numai unul, dar exponențial pentru rangul de prestigiu pe care-l avea imaginea României aflată în plină ascensiune economică, dacă avem în vedere doar stabilitatea leului românesc pe piețele financiare continentale.

“Formele fără fond”, cu toate reproșurile îndreptățite care s-au formulat asupra lor, au angrenat o **socializare performantă** a transformărilor structurale implicate de modernizarea de tip capitalist a României, înscriind-o într-un curent general de legitimitate a schimbării sociale în curs la nivel european.

Bovarismul instituțional de astăzi are efecte exact inverse: cultivarea unui complex de inferioritate și de culpabilitate difuză față de același “Apus” căruia aproape i se face invitație să ne colonizeze.

De la înălțimea standardelor de conduită internațională la care a ajuns Occidentul, țărilor din această sferă le repugnă, după cum se observă, acest orizont de așteptare foarte puțin demn, dacă vorbim în termeni de imagine. Țările occidentale nu au nevoie, în comunitatea europeană, de alți parteneri care să învețe să facă ceea ce acolo de câteva generații se face performant; ele au nevoie de țări cu o puternică individualitate care să aducă, prin diferența proiectului lor identitar, un procent de originalitate capabil să amplifice și să diversifice schimburile pe toate planurile.

Aducându-l în discuție acum și aici, în acești termeni, dorim să atragem atenția că **bovarismul instituțional** este o sursă de conservatorism și o **categoric greșită orientare a reformei**.

După cercetări concrete, de teren, pe această temă, ne propunem să reluăm acest eseu sociologic la alți parametri de analiză și cu o amplitudine explicativă mai mare. Vom insista și pe cultura instituțională în calitatea sa de sursă a inovației sociale, și pe **inovația socială ca atitudine culturală**.

## **Bovarismul instituțional și reforma românească**

---

După cum se știe, atitudinea culturală cuprinde o dimensiune **explicativă** și una **valorificatoare**. Prima definește raportarea gnoseologică la sistemul integrat și coerent de valori existente, cea din urmă cuprinde modalitățile în care s-au reflectat valorile în universul așteptărilor concrete ale individului, aflat în permanență la granița dintre ideal și real.

Dacă prin cultură omul se afirmă în calitate de **creator de realitate** socială, prin **civilizație** omul transformă realitatea socială, devenind **creator de societate**.

Ca latură dinamică și formă activă de obiectivare a valorilor culturii, civilizația este percepută ca efort socializat și operă colectivă, spre deosebire de cultură care este efort personal și creație individuală. Formarea sistemului propriu de valori, respectiv **construirea identității culturale** a personalității, este un proces complex de personalizare a sistemului de valori al societății globale la nivelul unui **tip anume** de comportament.

În raport cu toate acestea, **bovarismul instituțional** este o **formă practică de manifestare a contraculturii organizaționale și instituționale**, deoarece mimetismul instituțional și comportamental antrenează și alte riscuri care pot scăpa de sub control.

La ora actuală, deoarece în România managementul este asociat cu schimbarea, cultura managerială poate fi una din sursele privilegiate de rezolvare a problemelor prezente și viitoare. Acest tip de cultură presupune considerarea omului pe primul plan, ideile sale fiind o sursă practic inepuizabilă: **omul** nu trebuie considerat nici mijloc, nici scop, ci **agent al inovării performante a acțiunilor sociale**. Restructurarea profundă a tendințelor, idealurilor și mentalităților plasează resursele umane pe primul loc în orice proiect de dezvoltare strategică, acordând culturii sociologice și psihologice rolul de componente fundamentale ale culturii manageriale performante.

Facem această precizare deoarece practica decizională post 89 a înregistrat, în țara noastră, un exces de gândire inginerescă, relevând "deformația profesională" de a lucra după "stas-uri", într-un domeniu care nu se pretează aplicării standardelor, cum este cel social. Mai mult acești noi manageri ai noștri, cu bună pregătire tehnologică, sub raportul relațiilor interpersonale au experiență în a lucra cu forță de muncă provenită din țărani, lipsindu-le modelele de comportament managerial proprii relaționării cu tineri cu o pregătire superioară, proveniți din alt mediu social decât al țărănimii.

După cum se știe, tehnologia nouă schimbă neconținut atât condiția profesionalizării cât și pe cea a reînvățării și reprofesionalizării, cerând formarea unor modele de comportament flexibile, pentru a se adopta novator (nu mimetic!) la schimbare, înalt motivate în scopul atingerii performanței și orientate de o cultură managerială în care componenta organizațională și instituțională să determine o mișcare în cunoștință de cauză a individului în spațiul social.

Aceste elemente fac parte din valorile de patrimoniu ale civilizației tehnologice proprii societăților dezvoltate și pot constitui repere într-un posibil sistem de referință capabil să orienteze benefic transformările în curs din societatea românească.

**Exigențe sociologice ale reformării structurale:  
contribuții metodologice**

Din perspectivă sociologică, reforma socială comportă raportarea la următoarele exigențe de ordin metodologic:

- Acceptarea premisei conform căreia reforma nu poate depăși maxim 5% din structurile sistemului, deoarece peste acest procent sistemul riscă să cadă în entropie normativă datorată înlăturării structurilor vechi și încă neintrării în sarcină a structurilor noi, grefate. Pe secvența acestui interimat, sistemul trebuie să funcționeze chiar la minimum, dar să i se asigure securitate normativă și funcționalitate;
- Proiectul articulat de reformă este recomandabil să conțină:
  1. o descriere clară a parametrilor reali, cantitativi și calitativi, care conferă identitate structurală sistemului asupra căruia se va opera reformarea;
  2. explorarea structurilor uzate moral față de noile opțiuni valorice, care sunt susceptibile de grefă;
  3. stabilirea gradelor de prioritate pentru fiecare componentă structurală care va intra în reformă, prin redactarea unui grafic care să aibă în vedere menținerea relațiilor funcționale între elementele noi și cele vechi în scopul păstrării echilibrului dinamic al sistemului;
  4. evaluarea costurilor sociale, materiale și manageriale ale fiecărei grefe structurale;
  5. desemnarea actorilor care se vor ocupa de design-ul structural al sistemului, pentru fiecare etapă de intervenție reformatoare;
  6. stabilirea actorilor individuali și instituționali care vor realiza, efectiv, grefa structurală;
  7. evaluarea costurilor de asistență managerială pe timpul insertării noilor componente structurale;
  8. estimarea coeficientului de risc și a costurilor pentru situația în care operația de grefă structurală eșuează parțial sau structural;
  9. monitorizarea tuturor surselor informaționale referitoare la procesul în curs, pentru a construi o rețea flexibilă de comunicare în timp real între toți actorii implicați direct în reformă, cu scopul unei securități informaționale în măsură să contracareze posibilitățile de distorsionare sau de manipulare din partea adversarilor reformei;
  10. calificarea actorilor pentru noile centre de responsabilitate, generate de grefa structurală reușită, în scopul continuării procesului de reformă;
  11. legitimarea purtătorului de cuvânt al reformei aflate în curs și a prerogativelor de status-rol ale acestuia;
  12. analiza în registru comparat, a celorlalte sisteme similare aflate în același proces sau care au trecut printr-un proces similar;

## Bovarismul instituțional și reforma românească

---

13. stabilirea costurilor necesare diagnozei sociologice referitoare la stadiul reformei și la alternativele decizionale care pot optimiza reforma structurală;

14. sormarea echipei de cercetare care se va angaja efectiv în diagnoza sociologică a procesului de reformare structurală.

Cu o componentă interdisciplinară, echipa este recomandabil să funcționeze sub coordonarea sociologilor și economiștilor, pentru a determina **structura cererii agregate** care constituie piața reală (și estimarea celor potențiale) în funcție de care să se stabilească segmentele încă valide ale fostei “economii multilateral dezvoltate”. Acestea să fie incluse în proiectul de relansare a funcționalității spațiului spațiului social românesc în concordanță cu solicitările integrative ale **spațiului social european** ca spațiu **euroatlantic unitar**. Plecând de la aceste date, devine și realistă și economică oferta educativă prin dimensionarea acesteia în raport cu posibilități de plasament profesional preponderent pe piața forței de muncă din România. Argumentul că absolvenți ai învățământului românesc și-au găsit posibilități de exprimare profesională în alte țări, deși real, nu poate fi convingător în sensul păstrării actualei oferte educative, deoarece gratuitatea învățământului superior la noi, prin hemoragia specialiștilor pe alte piețe de muncă, produce pierderi și economice și de prestigiu. În acest context, restructurarea se relevă a fi o secvență obiectiv necesară și compatibilă cu “rentabilizarea”, respectiv cu alocarea pe criterii economice a resurselor financiare disponibile.

Este imperios necesar să acordăm, în oferta educativă, o atenție crescândă specializării în “**relații publice**” care, începând cu anii 70 în Occident sunt utilizate **ca tehnici de gestionare a socialului**.

Am putea identifica, în acest segment de specializare, **o altă formă**, complementară, **de regenerare a raționalității spațiului public**, respectiv ca o contribuție practică la articularea funcțională a segmentelor spațiului social românesc aflat la ora unor semnificative redimensionări structurale.

16. propunem, în continuare, o sugestie de reformare a componentei industriale a spațiului românesc în sincronie cu mișcarea istorică la nivel planetar, plecând, adică, de la câteva aspecte obiective ale reconstrucției spațiului social contemporan.

## **Partea a II-a**

---

# **Politici sociale sectoriale: probleme și riscuri sociale**

# Starea demografică a României, în context european.

## *Posibile politici demografice și consecințele lor*

---

Traian ROTARIU

---

### 1. Starea demografică actuală

Materialul de față nu intenționează să se constituie într-un studiu amplu și analitic privind intensitatea diferitelor fenomene demografice sau referitor la alte aspecte ale mișcării populației. Dimpotrivă, doresc doar să punctez câteva repere, cu ajutorul cărora să se poată înțelege locul ce revine României pe harta demografică a Europei și să marchez tendințele recente de manifestare ale principalelor fenomene demografice, comparativ cu situația din țările continentului nostru. Numai luând în considerare reperele factice, din trecut și dintr-un viitor posibil, se poate deschide apoi o discuție coerentă despre politicile demografice ale țării în cauză.

Evident că lipsa unor analize demografice de detaliu referitoare la România este un handicap în înțelegerea în profunzime a tot ceea ce s-a întâmplat în ultimul deceniu, dar, întrucât liniile generale sunt destul de clare și lipsite de echivoc, este justificată până la un punct încercarea, pe această bază, de a furniza o explicație și de a prefigura tendințe pentru viitorul apropiat. Aceste constatări simple vor fi deci punctele de plecare în discuția despre politicile demografice, despre rostul și rolul unor atari politici în eventuale încercări de schimbare a tendințelor recente în evoluția populației românești.

Fenomenele demografice cele mai importante – și referitor la care voi spune câteva cuvinte – sunt: *mortalitatea*, *fertilitatea*, *nupțialitatea*, *divorțialitatea* și *migrația*. Prin acțiunea acestora, pornind de la o stare dată a populației, se configurează *structurile* ei viitoare (în principal cea pe sexe și *vârste*) și se modifică treptat și *volumul* de ansamblu sau al unor subsisteme demografice.

#### 1.1. *Mortalitatea*

După cum se știe, România, împreună cu alte țări din zona noastră, a intrat ceva mai târziu în procesul de scădere a mortalității, comparativ cu partea apuseană a Europei. Semnele unei ireversibile schimbări în regimul mortalității sunt vizibile doar la cumpăna între secolul al XIX-lea și cel următor. Astfel, în

jurul anului 1900 speranța de viață la naștere în Vechiul Regat al României era de 36 ani, în vreme ce în țările apusene o asemenea valoare se înregistra încă în primele decenii ale veacului al XIX-lea, până în finalul acestui secol majoritatea țărilor depășind pragul de 50 de ani (media celor două sexe). Decalajul se menține și în perioada interbelică; până la războiul al doilea mondial, România progresa puțin și valoarea duratei medii trece cu ceva pragul celor 40 de ani, în vreme ce în lumea occidentală se ajunge la 60 de ani.

Perioada postbelică începe cu două decenii, 1945-1965, remarcabile sub aspectul recuperării acestei distanțe: în anii 1964-67, în România se ajunge la o valoare medie de 68,5 ani, nu departe de cea a Franței (cca. 70 ani speranța de viață în 1960) și a altor țări, care înainte de război ne devansau cu 20 de ani medie de viață. Progresul înregistrat în reducerea mortalității în anii postbelici este unul la scară mondială, el fiind, în mare, legat de introducerea în uzul general a antibioticelor și de generalizarea practicilor vaccinărilor, situație de care au profitat cel mai vizibil țările rămase în urmă, dar care au reușit, după război, să-și pună la punct un sistem sanitar eficient; este cazul, în general, al fostelor țări socialiste, dar nu numai.

Se poate spune că anii 60 au reprezentat pentru Europa încheierea unei etape în lupta împotriva morții, fiind stăpânite bolile virale (îndeosebi cele respiratorii și digestive). În continuare, în Occident, efortul se mută în combaterea maladiilor cardiovasculare și a diferitelor forme de cancer. Deși rezultatele nu sunt atât de spectaculoase ca cele ivite în urma introducerii antibioticelor, s-au făcut totuși progrese remarcabile, depășindu-se astăzi granițe care erau de neimaginat acum câteva decenii (în multe țări, media pe cele două sexe se apropie de 80 de ani, femeile depășind deja clar acest prag). Din păcate, așa după cum se cunoaște, *România nu a mai progresat deloc de la începutul anilor 70*, când se apropiase de o speranță medie de 70 de ani (pe care n-a atins-o încă niciodată). Se poate spune că am asistat la 30 de ani de stagnare a mortalității (situație cu totul neobișnuită în aceste vremuri cu progrese medicale atât de remarcabile), deși demografiile ne învață că unele modificări în manifestarea mortalității au avut loc în acest timp, dar ele nu au luat forma unui progres sau regres general, ci au afectat doar structura fenomenului și au sporit decalajul între sexe. (Vezi pentru detalii, de exemplu, V. Ghețău, 1998)

*Aceste condiții de mortalitate se corelează cu un proces de îmbătrânire demografică*, fapt care ridică numărul absolut al deceselor precum și masa relativă a lor în populație, măsurată prin *rata brută de mortalitate*, valoare care o depășește pe cea similară legată de nașteri, cu consecințe despre care voi vorbi imediat. Dacă am pomenit de rata brută de mortalitate, să menționez că ea era în deceniul 1891-1900 de 29,2‰, față de 18,2‰ în Anglia și 21,5‰ în Franța, pentru ca în deceniul premergător războiului mondial să ajungă, la noi, la 19,9‰, față de 12,3‰ și respectiv 15,8‰ (J.C.Chesnais, 1986). Deja în acel moment, indicatorul brut de mortalitate devine irelevant pentru comparații în domeniul mortalității, din cauza diferențelor în structura pe vârste, așa că, mai grăitor este indicele mortalității infantile, care, la noi, s-a menținut foarte ridicat

## Starea demografică a României

---

până după război (spre 170‰), valoare dublă față de cea din Apus. Astăzi, ne străduim din greu să scădem sub 20‰, proces ce în principiu ar trebui să fie ușurat de scăderea natalității, în timp ce în zona vestică s-a coborât și sub 5‰.

Structura mortalității în România (după vârste, cauze medicale, zone geografice etc.) arată că principala pârghie prin care se poate interveni mai eficient este cea medicală. Diferențele culturale sau de nivel de viață nu-și pun amprenta decisiv decât poate în cazul unor comunități reduse. E suficient să amintesc, în scopul sprijinirii tezei de mai sus, incidența enormă a bolilor cardiovasculare (circa două treimi din totalul deceselor revin acestor boli), care afectează aproape egal toate zonele țării.

### 1.2. Fertilitatea

Se cunoaște destul de bine istoria recentă a fertilității populației României chiar și de către străini, căci faimosul decret al lui fostului dictator din 1966 este invocat de mulți demografi fie pentru a arăta cum se poate modifica de la un an la altul indicele conjunctural de fertilitate, fie pentru a se ilustra efectul în timp al unei asemenea măsuri. Adevărul este că măsurile care au fost luate în acel an și apoi cele prin care ulterior s-a încercat aplicarea lor cât mai riguroasă au fost neobișnuite și au marcat fundamental evoluția populației României, precum și structurile acesteia, pentru multă vreme încă și de acum încolo.

Spre deosebire de țările apusene, unde tranziția fertilității era deja foarte avansată chiar din perioada interbelică și unde după război s-a produs un neașteptat reviriment al nașterilor, se poate spune că, în țara noastră, fertilitatea a continuat trendul descrescător și în anii postbelici (chiar dacă indicele de natalitate a rămas o vreme plafonat datorită unor efecte structurale și recuperării unor nașteri neproduse pe timpul războiului), scădere care s-a accentuat puternic după 1957 odată cu liberalizarea avortului. Așa se face că decalajul de fertilitate dintre noi și Occident s-a redus până în 1966 practic la zero, dat fiind că în România se coborâse la acel moment sub nivelul de înlocuire a generațiilor iar în Occident începuse scăderea după perioada de "baby-boom". Eram deja în sincronie cu Apusul, cel puțin pe această componentă, sincronie care s-a frânt după ce dictatorul a luat măsurile cunoscute. Revoluția din 1989 ne-a găsit cu valori de fertilitate net superioare celor occidentale, iar anii care au urmat de atunci ne-au dus spre nivelurile cele mai scăzute de fertilitate din Europa și chiar din lume. Astfel, în 1999, indicele sintetic de fertilitate pe plan mondial era de 2,9 copii pe femeie; el atinge valoarea 1,4 la nivelul Europei (fără Rusia, această țară având 1,2) și 1,3 în România. Există deci, în momentul de față, și țări cu fertilitate mai scăzută, plasate mai mult pe coordonatele estice, centrale și sudice, ale continentului european: Rusia, Estonia, Letonia, Cehia, Slovenia, Bulgaria, Grecia, Italia, Spania. Există altele cu fertilitate foarte apropiată de a noastră: Austria, Ungaria, Germania, Bielorusia, Ucraina precum există și țări europene care se apropie de cira de fertilitate de 2 copii pe femeie: Albania, Malta și Islanda (2 copii/femeie), Irlanda (1,9), Norvegia (1,8), Danemarca, Finlanda, Anglia, Franța, Polonia etc. (1,7).



După cum se vede, chiar la nivelurile acestea scăzute se poate vorbi de diferențe sensibile între țările europene, care reclamă o explicație ce nu e deloc simplu de dat. A opune doar Sudul Nordului sau Estul Vestului înseamnă a simplifica nepermis lucrurile, deși e clar că, per ansamblu, Estul și Sudul sunt acum zone mai puțin fertile decât Vestul, respectiv, Nordul. *Explicațiile trebuie să coboare la nivelul fiecărei țări căci altfel cădem în scheme simplificatoare.*

Cazul Suediei este exemplar în acest sens. Această țară, împreună cu altele din partea nord-vestică a continentului, a cunoscut acum vreo două decenii un reviriment al natalității, ajungându-se la neașteptata situație ca țările nordice să le depășească pe cele sudice, tradițional mai fertile. Una dintre cele mai interesante și mai convingătoare explicații a fost cea care, făcând apel la rolul celor două sexe în cadrul familiei (cuplului), a subliniat schimbarea intervenită în Europa nordică, unde, printre altele, bărbatul a început să preia o serie de sarcini casnice, inclusiv de îngrijire a copiilor. Astfel, s-a evidențiat o nuanțare a legității legăturii dintre emanciparea femeii și fertilitate: până la un punct progresul în emanciparea femeii conduce la scăderea fertilității, urmând ca de la un moment dat efectul să se inverseze. Firește că un astfel de punct este atins doar pe baza unor schimbări sociale importante, inclusiv cele legate de mentalitate (acceptarea de către societate să pretindă bărbaților să joace roluri familiale destinate anterior exclusiv femeilor), schimbări care se petrec în timp și posedă o mare inerție. Numai că, fără a se produce vreo nouă revoluție de mentalitate, în Suedia anilor 90 a început să se manifeste o scădere a fertilității, ea desprinzându-se din grupul țărilor europene cele mai fertile (și detașându-se de modelul țărilor nordice), ajungând la un nivel mijlociu de fertilitate pentru Europa. Schimbarea, se spune, e o reacție la modificarea unor politici sociale, în sensul restrângerii alocațiilor pentru copii și, cum se vede, dacă lucrurile stau așa, reacția populației a venit prompt, fără a se aștepta cine știe ce schimbări pe planul mentalităților.

Plasarea României alături de multe țări europene, după nivelul fertilității, nu trebuie să ne facă să ometem stadiul încă primitiv în care ne aflăm în utilizarea metodelor de planificare a nașterilor. E vorba în principal de frecvența încă foarte ridicată a avorturilor, care depășesc net numărul nașterilor (după cele mai recente estimări menționate în presă, avem încă 1,6 avorturi la o naștere vie). Și aici însă lucrurile trebuie privite nuanțat: dacă în 1990 se înregistrau aproape un milion de avorturi, frecvența acestora se reduce până în 1996 cu peste 50%, ajungând azi în jur de o treime din câte erau la începutul perioadei postcomuniste. Adoptarea tehnicilor de prevenire a sarcinii se face deci într-un ritm care ne lasă să întrevădem o reducere în continuare a caurilor de apel la întreruperea ei, practică indezirabilă nu doar la nivel moral, ci pentru consecințele pe care le poate avea asupra sănătății.

### **1.3. Nupțialitatea și divorțialitatea**

Cele două fenomene privesc constituirea și disoluția familiei și interesul demografiei pentru ele vine, în principal, din efectul pe care îl au asupra

## Starea demografică a României

---

nașterilor. Cum se știe, în zilele noastre tendința principală este ca nașterile să se realizeze în proporție tot mai mare în afara familiei (până la 50% în unele țări nordice, peste o treime în majoritatea țărilor occidentale, 24,1% în România anulului 1999), ceea ce nu înseamnă că această instituție și-a pierdut total importanța pentru reproducerea populației, ci doar că *eventualele soluții de redresare a natalității trebuie să ia în calcul și nașterile extraconjugale*.

Nupțialitatea în România are, în ultimul deceniu, o clară tendință de scădere, coborând le la 7-9 căsătorii la mia de locuitori în deceniile precedente la sub 7 după 1991. Rata atinsă în 1999 – 6,2‰ – este cea mai scăzută întâlnită vreodată la noi și continuă declinul din anii precedenți. După calculele lui V. Ghețău, ratei de 6,8‰ în 1995 îi corespunde o rată totală a primonupțialității feminine de 728 casătorii la 1000 de femei, lucru care ne permite să apreciem că astăzi valoarea este sub 700, ceea ce vrea să spună că, dintr-o generație fictivă de 1000 de femei care se căsătoresc la fiecare vârstă cu intensitatea cu care se căsătoreau prima dată în 1999 femeile de vârstă respectivă, peste 300 vor rămâne necăsătorite.

Chiar cu valoarea scăzută din 1999, nupțialitatea României se menține încă superioară cele din țările vestice: de pildă, Franța a cunoscut în perioada 1985-98 o rată brută de nupțialitate fluctuantă cuprinsă între 4 și 5‰, după ce în anii 1970 avea valori apropiate de ale noastre (8,1‰ în 1972). Este deci de așteptat ca rata de nupțialitate să scadă, în condițiile în care coabitarea ca mod de viață se va extinde și la noi la toate categoriile de vârstă. Să mai spunem că nu numai intensitatea nupțialității s-a modificat, ci și calendarul acesteia, în principal în sensul creșterii vârstei medii (mediane) la prima căsătorie. De pildă, indicatorul vârsta medie la prima căsătorie a femeilor a urcat de la 22,0 ani în 1990-91 la 23,3 ani în 1999.

În cazul divorțialității, lucrurile stau cu totul diferit. Românii se încapățânează să nu divorțeze în măsura în care o fac alții (rata din 1999 de 1,53‰ putând fi considerată foarte mică, în context european). Mai mult această rată nu dă semne că ar urma o tendință de creștere după schimbarea de regim politic din 1989, adică după o radicală schimbare în prescripțiile juridice referitoare la acest fenomen; cu unele oscilații anuale modeste, cifra se învâрте în jurul valorii de 1,5‰. Fără a mă lansa în speculații explicative privind acest neașteptat trend al divorțialității, să spun doar că mi se pare deplasată invocarea unei "propensiuni a poporului român pentru modelul familial tradițional" sau a altor elemente de mentalitate ce ne-ar diferenția de alții. Probabil că unele elemente serioase de înțelegere a fenomenului le-am putea desprinde adoptând o paradigmă explicativă individualistă: o trecere în revistă a costurilor divorțului, mai ales cele legate de o locuință suplimentară pentru unul din parteneri, ne vor sugera că, în condițiile noastre, aceste costuri pot fi descurajant de ridicate.

### 1.4. Migrația

Cele două tipuri fundamentale de migrație, cea externă și cea internă, prezintă forme de manifestare extrem de interesante, fiind în măsură să ofere

## Traian ROTARIU

indicii indirecte asupra stării generale economice și sociale a României. Nu voi invoca aici cifre privitoare la *migrația internă* căci aceasta nu afectează direct volumul populației țării. Să spun doar că ea se caracterizează prin cel puțin patru trăsături principale, determinate de specificul perioadei în care ne aflăm:

- a. O intensitate modestă, fiind comparabilă cu cea din timpul regimului comunist, care, știm bine, punea o serie de obstacole formale, mai ales în stabilirea populației în marile orașe;
- b. Reducerea drastică a migrației pe distanțe lungi (a migrației interjudețene sau între provinciile istorice);
- c. Echilibrarea fluxurilor de migrație între urban și rural, cu dominantă, în ultimii ani, a migrației urban-rurale;
- d. Destrukturarea patternului migrațional tradițional, în sensul dispariției acelor fluxurilor de migrație dominante, ce marcau deplasări de la regiunile rurale cu mari rezerve demografice spre cele urban-industriale; fluxurile de migrație interjudețene arată acum mai curând ca o mișcare browniană, cu greu depistându-se anumite direcții mai semnificative, care, chiar evidențiate la un moment dat, ele dispar în anii următori.

Din punctul de vedere al *migrației externe*, România este (spre deosebire de țările europene aflate la apus de noi), o țară de emigrație. Această particularitate s-a manifestat pregnant și în perioada regimului comunist, chiar în condițiile restrictive de părăsire a țării, îndeosebi prin politica față de etnicii evrei și germani. După deschiderea granițelor, la finele lui 1989, fluxul de migrație oficială spre exterior a sporit brusc și apoi a cunoscut o rapidă scădere ajungând azi la cote relativ modeste. Aceasta, coroborat cu sporirea imigrației, conduce la valori de balanță aproape de zero. Iată cifrele oficiale, care indică, în mii, numărul emigrărilor și soldul migratoriu extern, pentru câțiva ani (după ce în 1990 părăsiseră țara oficial aproape 100 de mii):

Anul	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Emigranți	31,1	18,4	17,1	25,7	21,3	19,9	17,5
Sold	-29,4	-17,2	-16,3	-21,2	-19,5	-13,3	-5,7

**Sursa.** C.N.S., *Analize demografice*, 1999, p. 54

Este bine de menționat că aceste cifre trebuie luate cu multă prudență. Pe de o parte, migrația nu este un fenomen ușor de detectat și deci nicăieri în lume nu există statistici despre migrație care să se compare în fiabilitate cu cele privitoare la mișcarea naturală. Pe de altă parte, la noi în țară se perpetuează încă practicile vechiului regim în accesul la informația de această natură, ba chiar și referitor la alte aspecte mult mai benigne. În cazul de față, e vorba de două tipuri de limitări. Primul e dat de sărăcia informațiilor privind migrația externă oficială, adică cea obținută prin contabilizarea cazurilor de schimbare a cetățeniei. Al doilea se leagă de cantonarea în acest gen de informații oficiale. Nu am văzut nici o estimare a INSSE sau a altui organism public asupra

## Starea demografică a României

---

migrației, care să fie luată în calculul oficial al efectivelor demografice, așa cum se întâmplă în țările civilizate. Nu va fi nici un motiv de mirare, astfel, dacă și la recensământul din 2001 sau 2002 ne vom trezi cu vreo jumătate de milion de cetățeni mai puțin decât apar în scriptele oficiale, așa cum s-a întâmplat și la cel din 1992. (Mai mult, organismul nostru statistic național nici n-a binevoit să recalculeze populația din anii anteriori lui 1992, așa încât cineva neavizat care va citi datele statistice din acea perioadă va putea crede că în 1992 o forță extraterestră a smuls un efectiv de populație de circa 450 de mii, care dispare pur și simplu, negăsindu-se, evident, nici printre morți nici printre cei plecați în alte țări.) Vreau să atrag atenția prin asta că actualele cifre privind migrația sunt insuficiente pentru a estima efectul acestui fenomen asupra volumului populației României și, prin urmare, trebuie așteptat ca alte înregistrări – cele ale viitorului recensământ – să ne arate că, de fapt, migrația exteră a fost și în ultimii ani sensibil mai ridicată decât cea raportată anual. Așa cum în 1992 n-au fost de găsit cele 23 de milioane așteptate, tot așa de bine e posibil ca la recensământul următor să fi coborât deja sub pragul de 22 de milioane!

### **1.5. Îmbătrânirea demografică**

Dintre structurile demografice, de o atenție deosebită se bucură cea pe vârste, și asta din motive ce țin atât de implicațiile demografice și sociale ale schimbărilor structurale respective, cât și de amploarea acestor modificări în timp. Cel mai pregnant proces legat de raportul vârstelor în populație este *îmbătrânirea demografică*. Simplu, aceasta înseamnă creșterea ponderii populației vârstice (considerată ca atare de la 60 sau de la 65 de ani în sus) în totalul locuitorilor. Respectiva pondere se află azi în România aproape de valoarea de 19%, fiind aproximativ egală cu cea a copiilor sub 15 ani, în vreme ce în perioada interbelică procentul bătrânilor era aproximativ 7, iar al celor sub 15 ani de circa 35. În context european, România se află pe o poziție relativ favorabilă în cadrul acestui proces, doar câteva țări fiind net mai “tinere” (Albania, Bosnia, Macedonia), restul fiind fie la nivelul nostru, fie, majoritatea, mai îmbătrânite. Explicația imediată a acestei situații nu poate ocoli existența măsurilor de politică demografică din vremea fostului dictator, ale căror efecte se pot destul de ușor evidenția (și nu numai legat de problema îmbătrânirii).

Proiecțiile demografice pentru Europa comunitară arată cât de puternice sunt tendințele îmbătrânirii și, ca atare, cât de greu este să se acționeze împotriva acestui curent. Astfel, un studiu realizat pentru Comisia europeană de Calot și Sardon (1999b) arată că proporția celor de peste 60 de ani va trece, între 1995 și 2050, de la 20,6% la 33,9%; cei de peste 70 de ani vor deține o pondere de peste o cincime (21,7%) la finele intervalului, față de doar o zecime (10,6%) la început, iar octogenarii vor sălta de la 3,4% la 10,1%. Efectele sociale ale unei asemenea schimbări sunt dramatice. Judecând lucrurile numai în temeni de pensii, se constată că pentru a se menține cuantumul lor actual e nevoie de o creștere cu 53% a cotizării. Cifre invocate pentru Franța de

Chesnais (1998) arată, conform unor calcule ceva mai vechi, că, pentru a menține nivelul pensiilor în 1995 la cel din 1985, e nevoie fie de o creștere a nivelului cotizării cu 80%, fie o creștere cu 9 ani a vârstei de pensionare; altfel, numai ca efect al îmbătrânirii demografice nivelul pensiilor ar trebui redus cu 45%.

Revenind la România, ceea ce merită neapărat subliniat este faptul că trendul îmbătrânirii la noi a fost deosebit de rapid în ultimii ani, el fiind corelat în viitorul apropiat cu reducerea drastică a efectivului de copii (reducere accelerată cel puțin până când vor ajunge să umple grupa de vârstă sub 15 ani numai generații postdecembriste). Acest trend poate fi influențat pe perioade scurte și de structura pe vârste existentă la un moment dat, de nivelul la care se află "golurile" și "umflăturile" din piramida vârstelor. În fine, nu e de prisos să reamintim mereu că încă îmbătrânirea demografică la noi este precumpănitor efectul scăderii fertilității și nu al prelungirii speranței de viață la vârste înaintate.

### **1.6. Dinamica populației**

Formulările standard ale fostei Comisii Naționale de Statistică ne impun imaginea că populația României scade din 1990, mai întâi din cauza bilanțului migratoriu puternic negativ din primii doi ani după Revoluție, iar apoi, din 1992, și datorită sporului natural care coboară sub zero. E foarte probabil că lucrurile stau așa, în sensul că până în 1989 populația a crescut. Ceea ce este mai puțin sigur e faptul că acesta ar fi atins vreodată atât de vehiculata cifră de 23 de milioane. Ceea ce e aproape imposibil este ca în 1991 România să mai fi avut încă un efectiv de peste 23 milioane de locuitori, în condițiile în care recensământul din 7 ianuarie 1992 reține doar cifra de 22,81 milioane. Oricum, declinul demografic este evident și el este la ora de față rezultatul dezechilibrului balanței sporului natural, la care se adaugă și cel legat de migrație (ale cărui efecte le vom putea cuantifica, cum spuneam, doar după următorul recensământ).

La 1 ianuarie 2000, cifra oficială furnizată este de 22.455,5 mii și nu se poate aduce vreun argument serios că tendința descendentă se va opri curând. Chiar în condițiile unei ameliorări a stării de sănătate, deci în condițiile creșterii speranței de viață, nu există motive de a se aștepta reduceri semnificative în *rata de mortalitate* (adică acel indicator care contează în determinarea sporului natural), căci nu se poate conta decât cel mult pe o plafonare temporară a îmbătrânirii demografice; poate prin anumite efecte structurale s-ar putea ca indicile brut al mortalității să mai și scadă din când în când cu câteva zecimale (așa cum s-a petrecut între 1998 și 1999, când s-a redus de la 12 la 11,8 la mia de locuitori).

Iată, de altfel, care este rezultatul unui calcul simplu prospectiv, realizat plecând de la populația anului 1998, în condițiile menținerii constante a ratelor de fertilitate, a legii de mortalitate și asumând tot timpul o migrație externă nulă.

## Starea demografică a României

Anul	1998	2003	2008	2013	2018	2023	2048
Total populație (în mii)	22.503	22.369	22.097	21.659	21.066	20.351	15.457
<b>Structura pe grupe mari de vârstă (%)</b>							
sub 15 ani	19,1	16,7	15,4	15,1	14,3	13,2	10,9
15-59	63,6	64,3	65,7	64,6	63,6	64,0	54,3
60 și peste	18,3	19,0	18,9	20,3	22,1	22,8	34,8
-din care, 65 și peste	12,8	14,0	14,3	14,1	15,4	17,0	25,9
Total	100	100	100	100	100	100	100

În ciuda simplității sale calculul este mai mult decât elocvent. El ne arată, pentru actuala structură pe vârste și în condițiile actuale de mortalitate, care este efectul fertilității de circa 1,3 copii/femeie. Scăderea actuală anuală modestă de câteva zeci de mii se va accelera pe măsura trecerii timpului, ajungând aproape de 200.000 anual, în condiții de populație tot mai redusă; prin 2025 România ar coborî sub 20 de milioane de locuitori iar peste încă alți 25 de ani se va apropia de 15. Amenințarea unei astfel de evoluții este mai mult decât serioasă.

Oricât de optimiști am fi în privința reducerii mortalității, este bine să înțelegem un lucru: dacă fertilitatea se menține tot timpul sub nivelul de înlocuire a generațiilor, indiferent cât de bune condiții de viață s-ar asigura populației, aceasta finalmente se va stinge. Pentru a percepe cât mai clar acest mecanism se poate recurge tot la un exercițiu de proiectare, luând de data aceasta în calcul o ipoteză evident absurdă: nemurirea. În adevăr, dacă reluăm aceeași proiectare de mai sus, schimbând doar ipoteza mortalității prin acordarea unor probabilități de supraviețuire egale cu unitatea, se constată că în decurs de 3-400 de ani forța de înmulțire a populației se epuizează (generațiile capabile de reproducere devin tot mai reduse ca număr, tinzând la zero), volumul populației ajungând la un moment dat fix ca număr, de vreme ce toți indivizii depășesc vârsta de reproducere. Interesant este că actuala fertilitate a populației țării noastre este atât de mică, încât, dacă ar înceta complet decesele și emigrația, aceasta, prin forțe proprii de înmulțire, nu se poate nici măcar dubla: volumul acelor ipotetici bătrâni ce rămân mereu aceeași și devin tot mai bătrâni se stabilizează în jurul cifrei de 37,5 milioane.

S-ar putea ca experiența unor țări, care au trecut prin lungi perioade de subfertilitate, să pară a contrazice desenarea unei astfel de traiectorii descendentă cu note atât de pesimiste. Este, de pildă, cazul Franței, unde, începând cu generațiile din jurul anului 1800 și până la cele care acum își încheie fertilitatea, nu s-a mai asigurat un indice net de reproducere supraunitar, cu excepția celor născuți între cele două războaie și care au produs baby-boom-ul (1945-1970), la starea asta adăugându-se și pierderile datorate marilor conflagrații mondiale. Și cu toate acestea populația Franței nu numai că nu a scăzut dar s-a dublat în cele două secole. Explicația este simplă: Franța n-a avut niciodată un indice atât de scăzut ca cel din România de azi (și

cu atât mai puțin n-a cunoscut perioade lungi de gravă subfertilitate); chiar dacă subunitar, indicele net de reproducere a fost mai mereu în apropierea unității, așa încât această lipsă a fost ușor de înlocuit cu o populație venită din aproape din toate colțurile Europei, Africii și Asiei.

A doua constatare demnă de reținut din simpla proiectare de mai sus este aceea că, la noi, *procesul de îmbătrânire*, care, în general, este automat asociat unei fertilității atât de reduse (în lipsa unei emigrații de persoane tinere) *ar putea cunoaște, în perioada imediat următoare, un răgaz de respiro*, având la dispoziție aproximativ un deceniu pentru ca ponderea vârstnicilor treacă de la 19 la 20%. Chiar dacă s-ar produce o ameliorare sensibilă a serviciilor medicale pentru bătrâni, adică o scădere a rateleor de deces la cei peste 60 de ani, aceasta nu va influența mult procentul menționat. Explicația acestei stagnări relative o constituie depășirea vârstei de 60 de ani de către generațiile mai reduse născute în anii 1940. După aceea, vârstele înaintate se vor alimenta cu efectivele ceva mai mari ale celor născuți din 1948 până în 1956 ș.a.m.d.

Să mai observăm că în ciuda acestor oscilații în ritmul de creștere a ponderii bătrânilor, *scăderea procentului de copii apare continuă și susținută*. Diferența la 100 revine grupei mijlocii, care, pe de o parte, își va menține încă multă vreme o pondere respectabilă în populație (sensibil peste 60%), asigurând un bun raport de dependență, dar, pe de alta, va suferi și ea schimbări structurale, fiind prezent un proces de îmbătrânire în interiorul acestei categorii foarte largi de vârstă.

Acestea sunt constatările și principalele aspecte ale proiecțiilor de avertizare. *Ce-i de făcut?* O asemenea, celebră, întrebare este evident "neștiințifică". Ea nu are sens în câmpul științific decât dacă se completează astfel: "Ce-i de făcut pentru ca să se întâmple următoarele...?" (spre exemplu, ca să se oprescă după x ani scăderea volumului populației). Răspunsul la o problemă în acest mod reformulată poate veni în cadrul științei: analiza demografică ne poate ajuta să realizăm câteva *proiectări normative*, prin care să obținem acest țel, iar cunoștințele de demografie socială ne pot da o indicație despre ce ar trebui întreprins pe planul intervenției sociale spre a se realiza în practică un astfel de obiectiv. Evident că acea completare "... ca să se întâmple următoarele..." vine ca o concretizare a unei opțiuni asupra sensului sau ritmului evoluției demografice, iar dacă o astfel de opțiune este una a celor care conduc societatea, ea, pentru a fi pusă în practică, trebuie să îmbrace forma *politicii demografice*. În partea a doua a textului rămâne să încercăm să definim exact noțiunea de politică demografică și să vedem dacă e posibil un consens în stabilirea unei direcții de politică demografice în viitorul previzibil.

## 2. Politici demografice

### 2.1. Conceptul de politică demografică

Nevoia de a discuta semnificația acestui concept, înainte de a face orice alte considerații asupra intervenției societății în domeniu, derivă din modul imprecis și fluctuant în care se folosesc termenii, situație care, la rândul său, se

## Starea demografică a României

---

datorează lipsei de unanimitate în adoptarea unei poziții privind semnificația celor două concepte implicate: demografia și politica.

În ceea ce privește primul termen, confuziile provin din aceea că, pe de o parte, nu este clar delimitată sfera domeniului demografic (deci că e discutabil dacă un aspect sau altul poate fi inclus în câmpul demografiei) și, pe de alta, nu se specifică clar care anume aspect al unui fenomen este de “substanță” demografică și care laturi țin de o alte discipline. Dacă în primul caz este vorba de o chestiune care se reglează practic prin activitatea celor ce fac demografie, în al doilea e implicată o chestiune de fond, care definește însuși specificul acestei științe (delimitarea obiectului în conținut și nu în extensiune). Or, tocmai aici este loc adesea de multe confuzii căci un fenomen poate fi privit sub numeroase aspecte, fiecare dintre acestea plasându-l în câmpul de interes al unei științe.

Astfel, revenind la demografie, orice fenomen, proces sau alt aspect legat de populație poate avea și altă tentă decât cea strict demografică. Nașterile sunt de evident interes și pentru medic și pentru jurist și pentru economist etc., fiecare văzându-le prin prisma domeniului său. Este deci necesar să se definească în mod cât mai riguros unghiul de vedere esențialmente demografic al fenomenelor acceptate în cadrul acestei științe. Și un asemenea unghi este, conform celor mai raționale și mai răspândite păreri, cel care definește specificul demografiei prin centrarea interesului pe *mărimea populației și, evident, pe modificarea efectivului ei*. Deci, dacă demografia se ocupă de nașteri sau decese o face pentru că și în măsura în care acestea contribuie la stabilirea efectivului populației; dacă se interesează de căsătorii și divorțuri este pentru că modul de constituire și de disoluție a familiei influențează natalitatea, care la rândul ei contribuie la modificarea volumului demografic.

Rostul acestor considerații este acela de a sublinia că o politică DEMOGRAFICĂ nu poate fi considerată ca atare decât dacă se vizează de acele elemente care contribuie la constituirea efectivului populației. Sigur că o politică legată de fenomenele ce influențează nemijlocit creșterea populației (nașteri, decese, migrații) nu poate practic să nu fie una demografică, din momentul în care afectează intensitatea acestor fenomene. De pildă, introducerea unor măsuri de ameliorare a asistenței familiilor cu mulți copii, are, *ceteris paribus*, efectul sporirii numărului de nașteri și, în acest sens, **poate** fi considerată un element al politicii demografice.

Am subliniat în fraza de mai sus cuvântul “poate” pentru că el este esențial pentru a doua determinație pe care doresc să o introduc și care este și mai importantă decât prima, în ochii mei, pentru a specifica exact conținutul conceptului de “politică demografică”. Aceasta vizează termenul de “politică”. El poate fi folosit în sens foarte larg sau foarte restrictiv. Iată, în contextul de față, o utilizare a sa în sens larg: “Politicile demografice acoperă ansamblul măsurilor care au ca efect influențarea ritmului de creștere a populației” Și în continuare: “Ele conțin toate dispozițiile care, *direct sau indirect, de o manieră explicită sau latentă* (s.m.), acționează asupra factorilor de creștere demografică, fertilitatea, mortalitatea, migrația externă în raport cu teritoriul avut în vedere” (Tapinos, 1996, p.215-216).



Prin urmare, într-o astfel de perspectivă, reluând exemplul de mai sus, a mări alocația pentru copiii din familiile numeroase nu este numai un element de politică socială, ci și unul de politică demografică, dată fiind foarte probabila influență asupra fertilității, *chiar dacă factorul de decizie care a introdus respectiva măsură nu a avut în nici un fel în vedere să contribuie la creșterea numărului de nașteri, **pentru a modifica ritmul de evoluție a populației***. Tot așa, măsuri de ameliorare a asistenței medicale (de la programe ample de combatere a unor maladii precum sida și până la un banal act de vaccinare gartuită) au efecte asupra numărului de decese, pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă, deci asupra efectivului populației și a evoluției acestuia.

Se înțelege, așadar, că se ridică firesc întrebarea dacă o măsură, reglementare, intervenție etc. socială trebuie considerată ca un act de politică demografică numai pentru motivul că, prin consecințele sale, are efecte de această natură. Răspunsul meu este categoric: nu! Motivul este unul de ordin pragmatic, ținând de simplificarea problemelor ce trebuie judecate și analizate și unul de ordin principial, de definire. În primul caz, e vorba de faptul că pot interveni numeroase situații în care apar cele mai neașteptate efecte secundare ale acțiunilor sociale, efecte de natură demografică, dar neurmărite – poate chiar nedorite – de către cel care a intervenit. S-ar putea ajunge astfel la situații absolut hilare, de genul următor. Să presupunem că Guvernul României ia o decizie care contravine acordurilor cu FMI (amână privatizarea unei mari întreprinderi); acesta, Fondul, decide să suprimă acordarea unei tranșe de împrumut, ceea ce conduce la pierderea unor programe internaționale de ajutor pentru reducerea mortalității femeilor la naștere. Efectul demografic este că mortalitatea maternă va rămâne la noi mai ridicată și va contribui astfel la diminuarea sporului natural al populației.

Revenind la motivația care vizează esența lucrurilor, voi spune doar că măsurile de politică demografică (ca și orice alte măsuri de politică) nu pot fi înțelese în afara schemei *acțiunii sociale*, al cărei nucleu dur îl constituie *caracterul conștient și finalitatea ei*. Esențialmente o acțiune umană, în general, și una socială, în particular, se definește exact prin ceea ce-și propune cel care o inițiază. Mijloacele folosite, efectele secundare și alte elemente pot fi obiect de analiză privind raționalitatea sau eficiența unei acțiuni întreprinse sau planificate, dar nu pot defini caracterul acestei acțiuni.

În consecință, consider că *se poate vorbi de o politică demografică atunci când, la nivelul decizional al unei societăți, se proiectează și, eventual, se pun în aplicare măsuri a căror finalitate explicită sau conștientă* (spun așa pentru întărirea ideii, chiar dacă, cumva, adăugarea acestor determinatii duce la o construcție pleonastică!) este influențarea ritmului creșterii populației (ca să reiau chiar expresia lui Tapinos, cu care sunt absolut în acord pe acest palier al conținutului la care se referă).

În înțelesul acceptat aici, politica poate fi și una potențială, mai exact în stare de proiect, intenție sau propunere. De asemenea, nu este obligatoriu ca o politică să-și atingă (întocmai) țelul urmărit, punerea în practică a unor măsuri

## Starea demografică a României

---

de politică demografică poate conduce la rezultate, pe planul demografic, diferite de cele urmărite sau chiar nule, ceea ce nu schimbă cu nimic caracterul respectivelor măsuri. Doar capacitatea anticipativă a decidentului a fost defectuoasă. Aici intervine și rolul demografului, care, împreună cu alți specialiști în științele sociale, în calitate de consilieri e chemat să indice ce obiective de politică demografică sunt realizabile, cum se pot pune în practică și care sunt efectele neurmărite ale acestora.

În altă ordine de idei, e de observat că definiția adoptată aici nu este cea mai strictă posibil. Ea lasă loc unor adăugiri care sunt necesare, care o fac mai flexibilă și deci mai ușor de aplicat. E vorba de faptul că existența obiectivelor demografice nu exclude existența și a altor tipuri de obiective (economice, sociale etc.). Mai mult, ea nu exclude faptul că obiectivul demografic poate fi subordonat unui alt obiectiv de natură economică, politică (de putere) sau socială. De regulă chiar așa se întâmplă. Excepând cazurile limită, cum ar fi de exemplu o tendință de evoluție a unei populații ce indică un pericol iminent de stingere a ei, preferința pentru un anumit volum sau ritm de creștere nu constituie un obiectiv în sine, ci unul pentru atingerea altuia: să asigure un contingent suficient de tineri care să înlocuiască și să întrețină generațiile adulte după ieșirea acestora din câmpul muncii (obiectiv de forță de muncă și de resurse pentru asistența bătrânilor), să asigure contingente suficiente de bărbați mobilizabili în armată (obiectiv militar), să reducă volumul populației pentru a nu epuiza resursele și a menține calitatea mediului (obiectiv economic, social și ecologic) etc.

În concluzie, pentru a putea vorbi de o politică demografică, e nevoie ca printre obiectivele explicite să apară, chiar dacă nu singure, chiar dacă numai ca etapă pentru atingerea altora, și scopuri propriu-zis demografice, adică cele legate de modificarea trendului populației. Altfel spus, nu vor fi considerate aspecte de politică demografică acele măsuri care numai prin consecințele lor vor influența acest trend (cum ar fi, de exemplu, fixarea unor cote de imigrație pentru anumite categorii de specialiști sau pentru lucrători într-un anumit domeniu).

### **2.2. Tipuri de politici demografice și evaluarea consecințelor lor**

Nu voi face apel la multe situații pentru a ilustra cazuri tipice de politici demografice, cu consecințele lor; acesta ar fi un capitol plin de importante învățăminte, necesar atât pentru specialiștii în domeniu, cât și pentru cei ce inițiază și pun în practică astfel de măsuri. Desigur că o astfel de întreprindere este prea serioasă pentru a ne preface că o realizăm în câteva pagini. Totuși referirea la unele aspecte de principiu și la altele concrete este necesară. Să încep cu primele. Acestea vizează, mai ales, stabilirea unor tipologii de politici demografice, oferind instrumente de a încadra în categorii clare elementele concrete întâlnite.

Clasificările politicilor demografice se fac după criterii destul de diverse. Avem, de pildă, o clasificare după caracterul constrângător sau nu al măsurilor: politici cu *măsuri constrângătoare* sau politici cu *măsuri stimulative*. Măsurile

de prima categorie sunt cele care conțin interdicții și sancțiuni punitive – interzicerea avortului sau a utilizării unor mijloace contraceptive, cum s-a întâmplat în perioada comunismului la noi, interdicția de a avea un al treilea copil sau penalizări la aparția celui de al doilea copil, cum se întâmplă în China etc. Măsurile de categoria a doua se bazează pe sancțiuni premiale, oferindu-se facilități materiale sau de altă natură pentru comportamente demografice dezirabile: alocații suplimentare pentru copiii de un anumit rang, reducerea perioadei de muncă pentru dreptul la pensie în cazul femeilor cu mai mulți copii etc.

Un criteriu absolut firesc de clasificare trebuie să-l constituie și aspectul demografic vizat de o anumită politică. Mai exact, aici intră în joc cele patru acte elementare ce schimbă direct volumul populației: nașterile, decesele, imigrările și emigrările. Ele sunt cu totul inegale ca importanță, din punctul de vedere al politicilor. Astfel, mortalitatea poate fi practic exclusă ca fiind obiect de politică demografică, în sensul aici adoptat. Încurajarea explicită a sporirii sau a reducerii ritmului de creștere demografică, ca scop de politică demografică, nu poate face apel la măsuri legate de mortalitate căci orice act care vine în direcția protejării vieții este socialmente dezirabil în aproape orice tip de societate iar măsurile anti-viață vin în contradicție cu toate normele morale și juridice, cel puțin în societățile actuale. Așa se face că nici un guvernământ nu-și poate propune reducerea mortalității *în scop demografic*, iar sporirea ei nu se justifică în nici un scop.

Pentru migrație, în cele două sensuri, care mereu sunt legate unul de altul, lucrurile sunt ceva mai complicate. Chiar o societate care decide în mod indubitabil că este sau devine supra ori subpopulată – și ajunge să adopte măsuri corective – nu va miza decât de o manieră limitată și, aș zice, discretă pe migrație, fie că e vorba de intrări, fie de ieșiri. Stimularea emigrării în scop demografic este privită aproape peste tot ca un act ce contravine menirii statului, acela de a proteja și asista supușii. Expulzarea lor s-a făcut rareori în cursul istoriei și sub cu totul alte motivații decât cele demografice: cucerirea pentru țara mamă de noi teritorii, exilarea celor ce au comis acte criminale etc.

Stimularea imigrării se ciocnește și ea piedici puternice. Actele de imigrare sunt, de cele mai multe ori, judecate negativ de către băștinași, iar în practică pun numeroase probleme de integrare. Volumul imigranților trebuie să fie suficient de redus pentru ca aceștia să poată fi treptat asimilați, altfel există pericolul ca societatea primitoare să-și schimbe caracterul etnic sau religios. Societățile occidentale actuale, devenite societăți de imigrație, resimt din plin aceste probleme. Fără aflusul de imigranți, care compensează nu doar sporul natural negativ, ci vin ca populație tânără (deci care va contribui la nașterii) și, de regulă, mai prolifică, fără acești imigranți, deci, declinul demografic al zonelor civilizate ar fi fost mult mai vizibil decât este în prezent. Situația a devenit preocupantă, iar semnalele de alarmă sunt din ce în ce mai răsunătoare, cum este, de pildă, și titlul unei cărți a cunoscutului demograf francez Jean-Claude Chesnais: *Crepusculul Occidentului* (1995). E greu de spus în ce măsură țările occidentale au folosit până în prezent imigrația ca act

## Starea demografică a României

---

de politică demografică, însă devine clar că va trebui să o facă de acum încolo, conștientizând și mărturisind acest lucru într-o mai mare măsură decât au făcut-o până în prezent, când justificarea acceptării imigrării a vehiculat mai curând scopuri umanitare sau economice (întregirea familiilor, azil acordat persecutaților politic, acoperirea unei cereri de muncă într-un domeniu etc.).

Indiferent în ce măsură este acceptată și recunoscută ca element de politică demografică, migrația nu poate fi, decât sub pericolul unor consecințe teribile, elementul principal al acestei politici; o țară ce vrea cu claritate să-și redreseze evoluția demografică nu poate să nu facă până la urmă apel la elementul cu cea mai mare incidență asupra mișcării populației: *nașterile*. Atât practic (așa cum o arată evoluția istorică a populațiilor), cât și teoretic (așa cum o arată simularea pe diferite modele de populație), *dintre fenomenele demografice, influența cea mai puternică asupra efectivului și a schimbării volumului populației o are fertilitatea*.

Nașterile au fost și vor rămâne elementul țintă cel mai de seamă al politicilor demografice; este și motivul pentru care, fără nici o precizare prealabilă, politicile demografice se clasifică, de obicei, simplu în *pronataliste* și *antinataliste (malthusiene)*. Și unele și altele se pot realiza prin măsuri constrângătoare sau stimulative. Politica Chineză antinatalistă și cea ceaușistă pronatalistă sunt cele mai frecvent pomenite în lucrările destinate acestui subiect, ca politici constrângătoare. Demografii francezi apreciază că, grație unui curent de opinie format mai ales după înfrângerea din războiul franco-prusac de la 1870, s-a conștientizat declinul demografic relativ al Franței în secolul al XIX-lea, când țara a pierdut supremația europeană ce-o deținea pe timpul lui Napoleon, și s-a acceptat necesitatea unor măsuri stimulative pronataliste, care s-au materializat în programele sociale ale stângii din perioada ante și postbelică. Ca exemple de măsuri neconstrângătoare malthusiene se pot da acțiunile de planning familial întreprinse în numeroase țări din lumea a treia de câteva decenii încoace, al căror obiectiv mărturisit a fost acela de a reduce ritmul demografic al acelor țări.

Prin urmare, atunci când se pune problema politicilor demografice, chestiunea esențială devine aceea a găsirii unor mijloace de a influența, într-un sens sau altul, fertilitatea unei populații. Aici se află mai mereu miza majoră; restul sunt aspecte rangul doi sau pot căpăta un anume relief în conjuncturi cu totul speciale. A-i stimula sau a-i constrânge pe oameni să facă mai mulți ori mai puțini copii, la astea se reduc, în cea mai mare măsură, problemele practice ale politicilor demografice.

### **2.3. Posibile elemente de politică demografică pentru România**

Nefiind nevoie, în mod expres, de această lucră, n-am mai detaliat cazurile mai sus invocate. În adevăr, intrarea României pe lina comportamentului infertil al țărilor occidentale ridică, mergând în continuare pe linia esențializării lucrurilor, doar o singură problemă de politică demografică realmente importantă pentru noi: *Ce măsuri pot fi imaginate pentru a se acționa eficient*

*întru schimbarea tendinței de declin, care a fost cu atâta claritate evidențiată în proiectarea ipotetică de mai sus?*

Aceasta este o întrebare corectă adresată specialistului. Înainte de a o formula, este însă nevoie ca omul politic să evalueze situația și să decidă dacă, în acord cu valorile și cu obiectivele politicii generale urmărite, intenționează sau nu să adopte un anumit tip de politică demografică (respectiv, acest tip de politică demografică). Este în responsabilitatea sa exclusivă o astfel de decizie. Ideal vorbind, ar trebui ca, pentru a putea evalua o situație, politicienii să aibă la îndemână toate informațiile factice necesare, care, la rândul-le, trebuie curățate de judecăți de valoare, de accentele morale sau religioase, de atitudini patriotarde etc. Lucrul nu este deloc simplu, nu doar pe linia accesului la informație, ci și pe cealaltă direcție, dat fiind că, de multe ori, demograful (de cea mai bună credință fiind și, mai ales sub imboldul unor curate sentimente patriotice) oferă frecvent omului politic și direcția în care ar vrea ca acesta din urmă să-și îndrepte acțiunile.

De regulă, o astfel de atitudine a omului de știință, care propune o direcție de acțiune, îi depășește atribuțiile, dacă respectăm riguros prescripțiile weberiene asupra rolului savantului și al omului politic. Nu cred că, în cazul de față, mi se poate reproșa că aș face acest lucru, căci, pe de altă parte, demograful, sociologul, politologul etc. nu-și încalcă statutul de om de știință atunci când se angajează într-o *cercetare prospectivă privind politicile demografice*, anticipând deci, așa cum fac eu aici, acțiunile pe care le va adopta sau cel puțin va încerca să le creioneze guvernele unei țări, pe un orizont de timp oarecare. Este un demers bazat pe proiectări demografice, pe analiza consecințelor sociale ale viitoarelor stări demografice, pe anticiparea reacțiilor factorului politic la aceste probleme.

În situația în care se află România acum, cred că o serie de dileme ale unor astfel de anticipații dispar, întrucât, așa cum spuneam, chestiunea legată de *direcția* măsurilor de politică demografică nu se mai pune, ci doar cea vizând deciziile concrete și eficiența acestor decizii. În plus, se poate foarte ușor evalua costul întâzierii unor măsuri, adică efectul acestora după un număr de ani în care lucrurile vor evolua "de la sine".

Mai explicit spus, mi se pare că peste un timp nu foarte lung (cel mult cinci ani, îndrăznesc să prezic), în dezbaterile politice românești se vor insinua cu tot mai multă insistență problemele demografice și este de așteptat să apară, dincolo de obișnuitele declarații sforăitoare politicianiste, intenții reale de punere în practică a unor elemente de politică demografică. E curios faptul că în campania electorală, ce s-a desfășurat tocmai în perioada în care redactam aceste rânduri, n-am întâlnit încă la nici o formațiune intenția de a-și propune și explicita clar elemente de politică demografică. Cred că problema va deveni scadentă pentru guvernarea viitoare sau, în cel mai rău caz, ea se va pune cu acuitate în dezbaterile similare de peste patru ani.

Această predicție conține implicit premisa că, *indiferent de conjunctura economică* – dar firește în ipoteza că rămânem în câmpul politic al democrației

## Starea demografică a României

---

de tip occidental – *nu este de așteptat un reviriment demografic, care să schimbe lucrurile de așa natură încât problema inițierii unor elemente de politică demografică pronatalistă să devină caducă*. Asta este ideea centrală din secțiunea finală a materialului de față, idee pe care doresc să o explicitez și să o analizez în continuare.

Cea mai simplă și mai pertinentă întrebare ce se poate pune este dacă o plauzibilă redresare economică a țării, după plata tuturor costurilor tranziției, nu ar fi capabilă să schimbe prin ea însăși comportamentul procreativ al românilor. Ideea spun că este una simplă pentru motivul că ea nu face decât să inverseze o altă judecată foarte răspândită și vehiculată cu obstinație în presă de către toți cei care se cred îndreptățiți să “explice” lumii starea demografică a țării. Și anume, ni se spune că scăderea fertilității nu este decât consecința scăderii nivelului de trai, a sporirii dificultăților familiilor de a asigura cele necesare traiului copiilor, desigur în condițiile liberalizării accesului la mijloacele de control al nașterilor și ale eliminării politicii constrângătoare a regimului comunist.

Mi se pare în afara oricărei discuții faptul că, atunci când actul reproducerii devine unul controlabil, deci când familia poate decide dacă și când să (mai) aibă un copil, starea sa materială reprezintă un element esențial în conturarea unei decizii și, mai mult, apreciez că o înrăutățire a acestei stări nu poate să nu influențeze o decizie conștientă privind aducerea pe lume a unor copii, în sensul amânării sau chiar al renunțării în continuare la nașteri. Dar asta nu înseamnă că o tendință economică de sens invers va genera automat, la nivelul cuplurilor, decizii de a (mai) avea copii. Se știe că ameliorarea stării materiale nu se face în mod izolat; ea este însoțită de schimbarea întregului mod de viață, ceea ce include nu doar modificarea structurii consumului, ci, adesea, și schimbări în sistemul de atitudini, în universul aspirațional al indivizilor etc., lucru care face improbabil ca locul copilului sau al copiilor să rămână neschimbat în noua configurație de preferințe și așteptări. Că asemenea modificări se produc o demonstrează faptul că nici comparațiile la un moment dat între țări, nici cele între categorii sociale din interiorul aceleiași societăți și nici evoluția de până acum a diverselor societăți nu arată altceva decât că o stare economică mai bună se corelează cu o fertilitate mai scăzută, demonstrându-se, în fapt, că locul copilului în viața cuplului depinde de situația materială a acestuia de o manieră mult mai complexă decât o sugerează o simplă relație de determinism economic. Exemplul unor țări europene sudice, precum Grecia sau Spania, este cât se poate de grăitor; ele au cunoscut o dezvoltare economică spectaculoasă după integrarea lor în Uniunea Europeană, progres care a coincis tocmai cu o cădere drastică a ratelor de fertilitate, fiind astăzi, cum s-a văzut, în urma altor țări occidentale pe acest plan.

Prin urmare, cred că răspunsul la întrebarea pusă este negativ: *nu ne putem aștepta ca o ameliorare economică să genereze, prin ea însăși, o schimbare a comportamentului demografic în sensul creșterii fertilității*.

O a doua întrebare imediată, cu conținut apropiat de al celei precedente, dar nu identic, este următoarea: *dacă și în ce măsură anumite elemente de politică*

*socială, centrate în special pe familie și copii, pot avea efecte demografice. Așa de pildă, dacă în anii ce vin vom avea parte de un guvern mai de "stânga", aplecat mai mult spre măsuri de protecție socială cu ținta familii sărace și/sau cu copii, acest fapt nu va contribui la o revigorare a fertilității? Aici un răspuns tranșant, ca cel de mai sus, nu cred că mai poate fi dat "în principiu", ci trebuie legat de niște aspecte mult mai concrete: ce anume măsuri sunt puse în practică, ce segmente de populație vizează etc. Tot ceea ce cred că se poate spune, la modul general și sub o formă mai vagă, este că măsuri de protecție socială sau de combatere a sărăciei la scară mare nu vor afecta sensibil strategiile familiilor vizavi de nașteri. Deja un fragment prea mare din populația țării noastre se găsește sub nivelul de trai decent (indiferent cum se calculează acesta) și are nevoie acută de ajutor, fragment în care o pondere imensă o dețin pensionarii și, în genere, persoanele în vârstă, așa încât cuantumul ajutoarelor direcționate spre familiile tinere nu poate fi decât modest; iar acela care va fi va merge spre familiile care deja au mulți copii. Or, nu cred că este, nici măcar din punct de vedere economic, dezirabil ca numai un fragment de populație să susțină natalitatea, prin sporirea peste măsură a numărului de copii în familiile care oricum vor rămâne sărace.*

După cum se știe, astăzi există mari diferențe de fertilitate între grupuri sociale, chiar dacă nu totdeauna avem date suficiente pentru a ilustra bine acest lucru. Dar puținele informații care există sugerează că percepția comună nu se înșeală prea mult în asemenea precie. Astfel, la recensământul din 1992 s-a înregistrat că la 1000 de femei de 50-54 ani revin 1290 de copii, dacă au studii superioare și 2808, dacă n-au nici o diplomă școlară; la 1000 de femei de aceeași vârstă revin 2288 copii dacă sunt de naționalitate română, 2060 dacă sunt maghiare, 1862 dacă sunt germane, 3743 dacă sunt țigănci, 3213 ucrainiene etc.; la aceeași mie revin 2264 copii dacă sunt ortodoxe, 2414 dacă sunt romano-catolice, 2064 dacă sunt reformate, 4080 dacă sunt penticostale etc. E clar că încrucișând criteriile și diversificându-le se pot obține diferențe și mai mari; oricum am privi lucrurile, regularitatea se menține în sensul că apropierea vieții de standardele moderne se corelează cu o fertilitate mai redusă. Prin urmare, avem tot dreptul să credem că măsurile eficiente de eradicare sau reducere a sărăciei (adică cele care nu se mărginesc să ofere acea celebră sută de lei suplimentară pentru un copil), contribuind la ridicarea generală a calității vieții, vor acționa în direcția reducerii ponderii acelor enclave sociale foarte sărace și foarte prolifiche, deci la scăderea generală a numărului de nașteri.

Cântărind bine consecințele cele mai plauzibile, concluzia care se impune este aceea că *măsurile de politică socială având drept obiectiv reducerea decalajelor, eradicarea pungilor de sărăcie, ajutorarea celor mai defavorizați etc. nu vor avea decât cel mult un impact minor și sporadic asupra fertilității; ele sunt de departe insuficiente pentru a se răsturna trendul fertilității din ultimul deceniu.*

Dacă așa stau lucrurile, atunci pare a se impune concluzia că *doar măsuri specifice de politică demografică ar putea fi capabile să influențeze semnificativ trendul fertilității.* Folosirea expresiei "ar putea" sugerează că în susținerea acestei afirmații e nevoie de multă prudență. În adevăr, experiența

## Starea demografică a României

---

internațională și cea a României ne spune, dacă excludem din calcul – și cred că de acum încolo o putem face pentru țara noastră – politicile constrângătoare, că celelalte forme de intervenție, acolo unde au fost aplicate, au avut rezultate mai degrabă modeste.

S-ar putea obiecta că tranziția demografică a țărilor în curs de dezvoltare s-a făcut mai repede și ca urmare a politicilor malthusiene urmărite de multe guverne. Este probabil adevărat, dar tot atât de adevărat este că cele mai multe asemenea țări n-au avut nici o politică demografică. Tranziția aici a însoțit mai curând o dezvoltare economică, o dezvoltare a învățământului, o ameliorare a condițiilor sanitare, o schimbare a statutului femeii etc. În alte cuvinte, politicile demografice malthusiene au fost aplicate (acolo unde au fost) pe fondul tendinței “naturale” de scădere a fertilității. S-a chiar discutat la conferințele mondiale asupra populației, inclusiv la cea de la București din 1974, dacă nu cumva cea mai bună politică demografică este cea economică (scăderea fertilității ca urmare a dezvoltării economice). Însă, pentru noi, acum, este, pe de o parte, interesantă mai curând experiența inversă, adică cea a politicilor nataliste aplicate în țări din aria noastră culturală. Pe de altă parte, mi se pare firesc să invoc aici un principiu simplu dar de largă aplicabilitate: e mult mai ușor să modifici un proces dacă schimbările dorite se fac în sensul evoluției naturale a lucrurilor, decât atunci când intenționezi să inversezi o tendință.

Evaluarea riguroasă a experiențelor și efectelor politicilor pronataliste aplicate de unele țări presupune cunoștințe foarte exacte despre situația țărilor în cauză, care mie, recunosc, îmi lipsesc în clipa de față, așa încât nu-mi voi permite să fac inferențe pornind de la cazuri concrete, ci doar bazându-mă pe unele evaluări generale. Aceste judecăți, cu caracter de premise, trebuie să ia în considerație cel puțin următoarele elemente care pot fi verificate de toată lumea:

- a. În societățile actuale, costul copilului este enorm și nu este în scădere, nici măcar relativă comparativ cu dezvoltarea economică. După calculele pe care le cunosc, acest cost echivalează valoarea timpului de muncă al unei femei mediu retribuite pe 5-8 ani. După aceleași calcule, rezultă că cea mai mare parte a costului este suportată de către familie (individ, cuplu) și doar un fragment modest de societate în ansamblul ei.
- b. În societățile actuale, beneficiile, materiale sau de securitate, de pe urma copiilor sunt tot mai mici, pe măsură ce se dezvoltă sistemul de securitate socială (pensii, asistență medicală, asistarea bătrânilor, a handicapaților etc.).
- c. În societățile actuale, sistemul de valori tinde să privilegieze tot mai mult individul în detrimentul grupului (predominanța individualismului în configurația sistemului de valori), realizarea individuală în raport cu solidaritatea colectivă.
- d. Între valorile individuale, cea a realizării profesionale este deosebit de puternică și, în condițiile actuale, ea vizează în egală măsură femeia și bărbatul. Altfel spus, “sacrificarea” femeii pentru creșterea copiilor devine o chestiune tot mai puțin acceptabilă, în principal dacă e vorba de sacrificii pe plan profesional, dar nu numai.



- e. Scade impactul religiilor asupra comportamentului cotidian, iar religiile dominante nu sunt capabile să-și renoveze discursul asupra comportamentului sexual, ceea ce mărește distanța dintre prescripția religioasă în domeniu și realitate.
- f. Costul, material și psihic, al utilizării noilor metode contraceptive este tot mai redus iar informația despre acestea se diseminează tot mai rapid, ceea ce face ca în curând toate categoriile sociale să aibă acces la ele, deci să se reducă până aproape la zero numărul nașterilor nedorite (a căror pondere probabil că încă e semnificativă la noi).

Toți acești factori – și desigur încă alții – converg spre a genera un comportament procreativ cel puțin prudent. Unu sau cel mult doi copii sunt suficienți pentru a satisface toate nevoile psihologice (afective), cele de securitate sau cele legate de conservarea averii și a numelui etc., așa încât, în condiții “normale”, în medie, familiile din societățile de tipul celor europene de azi nu vor ajunge să-și asigure reproducerea. Mai mult, este puțin probabil ca să se producă în viitorul apropiat vreo schimbare socială atât de importantă încât să modifice acest context în baza căruia indivizii decid asupra descendenței lor, decizie devenită efectivă din momentul în care s-a produs despărțirea între sexualitate și reproducere.

Cum s-ar putea acționa, în aceste condiții, pentru sporirea fertilității? Răspunsul meu nu poate rămâne decât la o formulă de exprimare forte generală: numai prin mijloace care să schimbe cadrul în care oamenii trăiesc și iau decizii în domeniul reproducerii. Aceste intervenții ar putea fi imaginate la trei paliere ale vieții sociale.

1. E nevoie de o schimbare a sistemului de valori, lucru care probabil este cel mai greu, dar care nu este imposibil, având în vedere că nu e nevoie de bruscare prea puternică a valorilor dominante pentru a face loc copilului.
2. E nevoie de reducerea părții din costul copilului ce revine familiei, prin redistribuirea resurselor. (Nu e de imaginat reducerea chiar și relativă a costului copilului, dată fiind sporirea neconținută a costurilor educaționale.)
3. E nevoie, în fine, de reorganizarea unor mecanisme și instituții sociale de așa manieră încât nașterea unui copil, dincolo de costurile materiale pe care mereu le va impune familiei, să afecteze negativ cât mai puțin viața socială, în speță profesională, a celor doi părinți.

Fiecare dintre aceste trei teme ar putea fi dezvoltată separat în mii de nuanțe. Firește că soluția cea mai eficientă nu poate veni decât din îmbinarea unor măsuri de natură diferită și de adaptarea lor la societatea și la momentul concret în care se aplică. O evaluare, în abstract, a eficienței lor este, firește, greu de făcut. Totuși, ținând cont de nivelul ratelor de fertilitate actualmente existente în țări precum Franța, Marea Britanie, Norvegia, Danemarca etc. de 1,7-1,8 copii pe femeie, precum și de faptul că aceste rate sunt obținute mai curând în condițiile unor măsuri eficiente de politică socială și nu ale unor strict demografice, apreciez, în concluzie, că:

## Starea demografică a României

---

- i) există șanse reale ca să se poată găsi și pune în aplicare măsuri eficiente prin care să se ridice și la noi fertilitatea măcar la nivelul mai sus pomenit, chiar înainte de a ajunge la un standard de viață apropiat de cel din țările respective;
- ii) există șanse reale ca printr-o politică demografică consecventă și susținută să se elimine pericolul stingerii populațiilor din zona civilizației occidentale.

### Bibliografie

- CALOT., G., SARDON, J.-P., 1999a, "Les perspectives démographiques européennes", în *Futuribles*, no. 244, juillet-août
- CALOT., G., SARDON, J.-P., 1999b, "Vieillesse démographique et protection sociale", în *Futuribles*, no. 244, juillet-août
- CHESNAIS, J.-C., 1986, *La transition démographique*, INED-PUF, Paris
- CHESNAIS, J.-C., 1995, *Le crépuscule de l'Occident*, Robert Lafont, Paris
- CHESNAIS, J.-C., 1998, *La démographie*, PUF, Paris
- GHEȚĂU, V., 1997, "Situația demografică a țărilor europene", în *Populație & Societate*, nr.4, iulie-august
- GHEȚĂU, V., 1998, "Recrudescența mortalității și scăderea duratei medii a vieții", în *Populație & Societate*, nr.6 (12), noiembrie-decembrie
- KIVU, Mircea, 1993, "Une rétrospective : la politique démographique en Roumanie 1945-1989", în *Annales de démographie historique*, Société de Démographie Historique, E.H.E.S.S., Paris
- LERIDON, H., 1995, *Les enfants du désir*, Hachette, Paris
- LEVY, M.L., 1999, "Tous les pays du monde (1999)", în *Population et sociétés*, no. 348, juillet-août
- MONNIER, A., 2000, "La population de l'Europe: 1950-2050", în *Population et sociétés*, no.353, janvier
- PRESSAT, R., 1971, *Démographie sociale*, PUF, Paris
- PROIUX, F., 1999, "L'évolution démographique récente", în *Population*, no.3, mai-juin
- TAPINOS, G., 1996, *La Démographie*, Le Livre de Poche/Editions de Fallois, Paris
- TREBICI, VI., GHEȚĂU, V., 1997, "Are nevoie România de o politică demografică?", *Populație & Societate*, nr. 3, mai-iunie
- \* \* \*, 1999, *Analize demografice. Situația demografică a României în perioada 1990-1998*, C.N.S. București
- \* \* \*, 1994, *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*, C.N.S., București
- \* \* \*, 2000, *World Population Data Sheet*, Population Reference Bureau, Washington D.C.
- \* \* \*, 1974, *Population, bien-être, développement*, Nations Unies, New York

# Competență, eficiență și încredere în administrația publică

---

Zoltan BOGARTHY, Corina ILIN

---

## Abstract

*The present article presents the modality in which the Project "Developing competent human resources in the field of public administration" was conceived, applied and evaluated. The Project offers an alternative to the existent methods used for the training. It is a interdisciplinary approach using interactive and participative techniques. The target group is represented by the public administrative staff belonging to the local administrative authorities. The ones who really take benefit from our project are the citizens, bring one step further the collaboration and interaction between the city and its people.*

Administrația publică a devenit domeniu prioritar al reformei societății românești mai ales în ultimii doi trei ani atunci când a devenit limpede pentru toată lumea că reforma instituțională și în special cea a administrației publice se înscrie printre demersurile absolut necesare ale normalizării societății românești, fiind condiție a democratizării acesteia.

Programele de reformă din acest domeniu își propun să sprijine descentralizarea administrației publice, să creeze un cadru favorabil formulării și aplicării politicilor sociale și regionale, să dezvolte capacitatea funcționarilor publici de a răspunde problemelor reale provocate de schimbările impuse de reformă, să crească capacitatea administrației publice în rezolvarea problemelor comunității.

Atingerea acestor obiective este posibilă prin subprograme concertate care acoperă direcții diverse cum ar fi: dezvoltarea activităților de pregătire pentru administrația publică; îmbunătățirea performanțelor manageriale, întărirea comunității locale ș.a.m.d.

Catedra de Psihologie a Universității de Vest din Timișoara prin membrii ei și-a declarat disponibilitatea de a colabora cu partenerii locali prin transmiterea de competențe din mediul universitar înspre comunitate prin: studii teoretico-aplicative, cercetări de teren, activități de consiliere, intervenție psihosociologică și cursuri de formare.

Proiectul *Parteneriatul instituțional și al societății civile pentru planificarea dezvoltării economico-sociale a zonei Timișoara* este unul din exemplele

## **Competență, eficiență și încredere în administrația publică**

---

acestei colaborări ce a permis implicarea echipei de cercetători ai Catedrei de Psihologie în stabilirea Strategiei de Dezvoltare Economico - Socială a Zonei Timișoara.

În ceea ce privește colaborarea în domeniul administrației publice de curând a fost finalizat programul de *Formare de resurse umane competitive pentru activități în domeniul relațiilor publice*. Programul viza două aspecte:

- sensibilizarea funcționarilor publici la problemele psihologice implicite muncii lor;
- transmiterea unor abilități și deprinderi necesare îmbunătățirii resurselor umane din aceste servicii publice.

Implicarea cercetătorilor din științele socio-umane este firească dacă ținem cont pe de o parte de cristalizarea direcției de psihologie socială aplicată în cadrul secției de psihologie și pe de altă parte de faptul că există aspecte abordabile în mod specific de psihologi cum ar fi:

- *Relația individ - societate* pe diverse dimensiuni: relația individ - administrație, relația individ - oficialități sau relația individ - politicieni: Această relație funcționează bine doar atunci când sentimentul de *încredere* pornește din ambele sensuri. Specificul acestei relații este dat de modul în care sunt percepute oficialitățile în România: la "mare distanță" față de cetățeni. Această dimensiune socio-culturală, "distanța față de putere" are conotații specifice zonei Banatului.
- *Timpul* - elementul principal al raportului dintre cetățean și reprezentanții administrației locale este timpul, "manipularea timpului" din ambele părți reprezintă principala modalitate de colaborare. Totuși majoritatea funcționarilor publici transformă aceasta într-o sursă de putere și venituri: deoarece o anumită soluționare a unei probleme trebuie să devină urgentă, cetățeanul va face orice pentru urgentarea ei iar funcționarul să o întârzie! De aceea, cetățeanul obișnuit asociază de cele mai multe ori administrația publică cu "timpul pierdut" în fața ghișeelor, cu "statul la cozi interminabile", cu birocrăția, în general etc. Sigur că am sesizat cu toții ameliorări în anumite instituții publice din Timișoara, dar nici nu putem ascunde faptul că formarea funcționarilor publici la standarde de competență și de stil interacțional este încă un deziderat.
- *Climatul psihosocial al orașului* ne afectează pe toți cei care locuim în Timișoara depinzând de foarte mulți factori: economici, demografici, sociali dar și psihologici. Catedra de Psihologie are în studiu o cercetare intitulată *Harta psihologică a orașului Timișoara*, rezultatele acestei cercetări nuanțând problematica (va face obiectul unui studii ce va fi publicat într-un număr viitor al Revistei de Psihologie Aplicată)

Administrația publică locală se găsește într-un proces de reformă în încercarea de a se alinia standardelor de calitate europene. Legea administrației publice locale în vigoare a fost aprobată de Parlamentul României la 18. 04. 1996. Conform dispozițiilor generale: *Administrația publică în unitățile administrativ teritoriale se întemeiază pe principiile autonomiei locale, descentralizării serviciilor publice, eligibilității autorităților administrației publice*

*locale, legalității și consultării cetățenilor în problemele locale de interes deosebit. Autonomia locală este administrativă și se exercită numai în cadrul legii.*

Multitudinea de probleme generate de situațiile noi au pus deseori în impas funcționarii publici. Proprietatea privată și libera inițiativă au schimbat radical relația funcționar public - cetățean.

Într-un sistem dictatorial în care omul ca individ nu avea nici o valoare era firesc ca "relațiile publice" adică tocmai "serviciile pentru oamenii de rând" să nu fie luate în considerare. Toți oamenii trebuiau "tratați la fel", în fapt desconsiderați: stau drept exemplu cozile interminabile la ghișeele publice de tot felul, chiar ghișeele erau astfel proiectate încât omul să se aplece și să nu poată stabili o relație interpersonală civilizată, spații de așteptare improprie etc.

Printre mecanismele condiționării sociale ce au asigurat îndoctrinarea ideologică în regimul comunist, apreciază profesorul Adrian Neculau (1999, p. 155) se află și "coada": *Așteptatul la coadă (pentru orice: la magazine alimentare, la librărie, pentru o carte dorită, la instituții publice, pentru a solicita un drept sau a-și satisface o plăcere) juca un rol important. Participanții la acest ceremonial social își însușiseră comportamente adaptative specifice; nu se putea imagina dobândirea unei valori pentru individul obișnuit, fără a-i atașa ritualul cozii. (...) Acceptând coada ca fenomen natural, inevitabil, normal, individul învață normele de internalitate, se supune unor reguli și reglementări de organizare socială, avansează conduite sociale așteptate, își însușește cutume, obișnuințe sociale, care-l anexează unei anumite ierarhii de valori ...el se "integrează".*

Evident că cei ce se află de partea cealaltă a ghișeului erau partenerii sociali fără de care era de neînchipuit acest mecanism de condiționare socială. Astfel s-a perpetuat un raport dezechilibrat între cele două părți: administrație și cetățeni.

Administrația locală ca reprezentantă a puterii, a statului, a dominației care "distribuie" resurse, "atestă" ceva, "acceptă" ceva, pe când cetățeanul "cere" ceva pentru a obține un drept, pentru a beneficia de ceea ce i se cuvine.

Cheia acestui raport este comunicarea. Reprezentanții administrației publice aplică legi, decrete, hotărâri, dispoziții, instrucțiuni. Comunicarea este de cele mai multe ori una în sens unic, de "sus în jos", cetățeanului pretinzându-i-se supușenie și conformare.

În majoritatea cazurilor, în sute de ani, natura acestei comunicări, a acestei relații a fost una negativă, iar cetățenii care au fost implicați într-o relație cu reprezentanții puterii unei administrații locale, de obicei percepeau această relație ca una dușmănoasă, cu încărcătură psihică negativă.

S-a ajuns la situația paradoxală în care Statul, care ar trebui să servească cetățeanul îi este ostil! Chiar și sondajele de opinie, indiferent de coloratură, confirmă că statul e perceput la nivelul simplului cetățean ca "dușmanul numărul 1". Fiind perceput astfel, în aproape toate mediile sociale, a ieși învingător din această luptă aparent inegală, din start pierdută de către cetățean este văzut ca un fapt pozitiv. Așa se explică de ce persoanele care reușesc să se împotrivescă statului într-un fel sau altul, să înșele statul, să

## **Competență, eficiență și încredere în administrația publică**

---

mintă, să inducă în eroare funcționarii publici nu numai că nu sunt condamnați sau blamați de comunitatea respectivă ci din contră sunt apreciați pozitiv! Este un exemplu de devianță tolerată.

Consecințele pe termen lung ale acestei percepții sunt greu de contracarat și vor afecta încă mult timp raporturile cetățean - stat - instituții publice.

Reforma în administrația publică va putea fi considerată încheiată odată cu schimbarea atitudinii și comportamentelor celor care lucrează în acest domeniu.

În fiecare societate statul are nevoie de un număr mare de funcționari publici. În funcție de împărțirea puterii, a centrelor decizionale se conturează cerințe aproape standardizate față de persoanele care doresc să ocupe aceste posturi. Dar aceste cerințe sunt cu totul diferite într-un stat democratic față de cele ale statului autoritar. Dominantele unui sistem autoritar fiind neîncrederea, suspiciunea, frica și comportamentul funcționarului public a fost determinat de acestea. Într-un stat democratic, dominantele sunt altele: competența, eficiența, încrederea, acceptarea diversității, disponibilitatea pentru celălalt. Raportul cetățean- funcționar public într-un stat democratic reflectă aceste accente. Respectul pentru celălalt, toleranța și valorile democratice pot fi învățate și exersate în spațiul administrației publice.

Funcționarii publici din România, în cea mai mare parte sunt educați, formați și specializați în diverse domenii și profesii ajungând în mod conjunctural în administrația publică. Din păcate generații întregi de specialiști – ingineri și economiști – nu au putut beneficia de o pregătire adecvată în domeniul relațiilor publice. Majoritatea funcționarilor publici sunt absolvenți ai Politehnicilor, foarte bine pregătiți profesional în domeniile lor dar care datorită celor 25 de ani în care psihologia și sociologia au fost interzise nu au putut beneficia de formare în domeniile socio-umane.

În ultimul timp se observă diverse încercări de a ameliora această situație. Un prim pas a fost făcut prin sensibilizarea oamenilor față de această problemă. În consecință tot mai multe instituții abilitate încearcă să ofere alternative valabile pentru pregătirea de specialitate a funcționarilor publici în vederea îmbunătățirii performanțelor lor profesionale.

Propunerea de proiect a *Centrului de Studii și Cercetări Psihologice* și a *Fundației Culturale First* a venit în întâmpinarea acestei nevoi și a încercat să soluționeze o parte din problematica cu care se confruntă zilnic persoanele angajate în primării, prefecturi, consilii județene, consilii locale etc. În acest context, obiectivul general al proiectului a fost *îmbunătățirea calității resurselor umane din domeniul administrației publice*.

Conform Legii privind Statutul funcționarilor publici Funcționarii publici au îndatorirea să își perfecționeze pregătirea profesională fie în cadrul autorității sau instituției publice, fie urmând cursuri de perfecționare organizate în acest scop.

Răspunzând unei cerințe evidente din societatea în care trăim – îmbunătățirea calității vieții – proiectul a ținut îmbunătățirea calității resurselor umane din domeniul serviciilor publice. S-a dorit oferirea unei pregătiri

complexe – economică, psihologică, estetică, artistică – persoanelor care lucrează în administrația publică.

Cursanții au reușit să achiziționeze într-un timp relativ scurt (5-6 săptămâni), o serie de deprinderi, abilități și tehnici care le vor permite să-și îmbunătățească performanțele profesionale.

Proiectul nostru a oferit o alternativă la toate celelalte formări existente evidențindu-se prin:

- abordare interdisciplinară - economică, psihologică, estetică, artistică;
- aplicarea unor metode interactive și participative – studii de caz, joc de rol, simulări.

În esență, s-a ținut contribuția la schimbarea atitudinii și a comportamentului funcționarilor publici adică la îmbunătățirea calității resurselor umane din domeniul administrației publice implicit a climatului organizațional din aceste servicii.

Proiectul *Formarea resurselor umane competitive din administrația publică* a fost elaborat cu aproximativ șase luni înainte de promulgarea legii funcționarului public<sup>1</sup> venind în întâmpinarea cerințelor de competență profesională incluse în aceasta.

Conform legii privind Statutul funcționarilor publici: Funcționar public este persoana numită într-o funcție publică.

Principiile care stau la baza exercitării funcției publice sunt:

- a. asigurarea promptă și eficientă, liberă de prejudecăți, corupție, abuz de putere și presiuni politice a tuturor activităților efectuate de funcționarii publici;
- b. selectarea funcționarilor publici exclusiv după criteriul competenței;
- c. egalitatea șanselor la intrarea și la promovarea în corpul funcționarilor publici;
- d. stabilitatea funcționarilor publici.

Grupul țintă vizat de proiect a fost reprezentat de funcționarii publici din Primăria Timișoara (15 cursanți), Prefectura Timiș (15 cursanți), Consiliul Județean Timiș (15 cursanți).

Obiective specifice ale proiectului:

- Creșterea eficienței profesionale;
- Creșterea performanțelor comunicaționale și îmbunătățirea stilurilor interacționale ale funcționarilor publici;
- Îmbunătățirea stilului personal al cursanților.

Cursurile au acoperit următoarele domenii și tematici:

- *Comunicare și relații publice* (Eficiența în Administrația publică, Comunicarea și barierele ei, Decizia și impactul ei, Schimbare și reformă)
- *Management de proiect* (Elemente introductive de MRU, Elaborare de proiecte, Ego – marketing)

---

<sup>1</sup> *Legea privind Statutul funcționarilor publici a intrat în vigoare în luna ianuarie 2000.*

## **Competență, eficiență și încredere în administrația publică**

---

- *Elemente de psihologie socială* (Stiluri interacționale, Moduri de autoprezentare, Tehnici de complezență)
- *Limbaj corporal, atitudine estetică* (Ținută, limbaj, comportament - Aplicații)
- *Mișcare, dicție, prezență* (mimica feței, gestică, atitudine generală, vorbirea curentă, vorbirea specializată, limbajul oficial, apariția publică)

Înainte de începerea acestui curs de formare de resurse umane competitive din și pentru administrația publică anticipam ca posibile dificultăți întâmpinarea de rezistențe la schimbare a personalul angajat. Experiența pe care au dobândit-o în decursul timpului poate fi percepută ca suficientă în vederea realizării performanței în activitate ducând la refuzul noului. Această temere a fost într-o oarecare măsură justificată deoarece am întâlnit și funcționari publici convinși "că sunt cei mai buni, că nu mai au nimic de învățat că toate problemele se găsesc la alții, la alte instituții!". Din fericire însă marea majoritate a cursanților au dovedit realism în aprecierea propriului nivel profesional și potențial.

Am fost preocupați încă de la început să aflăm care sunt expectanțele funcționarilor publici la intrarea într-un asemenea curs de formare. Ce doresc ei să învețe? Ce probleme specifice doresc să soluționeze.

În urma prelucrării datelor culese la începutul trainingurilor (prin chestionare de tip *Ce așteptați de la acest training?*) putem clasifica **expectanțele funcționarilor publici în două mari categorii:**

1. **așteptări datorate "întâlnirii" cu specialiști în științe socio-umane** - concretizate în intenții de tipul:
  - doresc să-mi ameliores maniera de abordare în relațiile socio-umane;
  - să învăț modele de comportament eficiente;
  - să-mi ameliores capacitatea de ai asculta pe ceilalți;
2. **așteptări datorate reformei din administrația publică** - concretizate în intenții de tipul:
  - să învăț să mă adaptez schimbării din administrația publică
  - să mă pregătesc pentru viitor
  - să mă pregătesc pentru munca în condiții de stress
  - să mă instruiesc pentru "ca nu cumva să mă copleșească mentalitatea "las că merge și așa", "nu avem, descurcă-te...", "pe tine te-a întrebat cineva ceva!" etc.

Pe de altă parte "întâlnirea" cu un univers specific - cel al administrației publice - ne-a oferit posibilitatea să reflectăm la răspunsurile și consecințele unor întrebări de tipul: *Cine sunt acești oameni, funcționarii publici? De ce lucrează ei în administrația publică? Cum se percep pe ei înșiși și cum sunt percepuți de ceilalți? Cum își reprezintă propria instituție?* Acestea și alte câteva întrebări au dat cu adevărat sens intervenției psihologului în acest proiect.

Modulele de formare au fost astfel structurate încât aproximativ 80 % din timp era alocat pentru aplicații, exerciții structurate și doar 20 % pentru prelegeri. Acest mod de abordare nu a fost însă acceptat cu ușurință de



funcționarii publici, ceea ce nu ne-a surprins, pregătindu-ne pentru asemenea reacții: cursanții, în marea lor majoritate, au mai avut prilejul să participe la diverse cursuri (de management, de relații publice, cu tematică axată în principal pe comunicare) creându-și un pattern comportamental. La aceste cursuri s-au obișnuit să procedeze în felul următor: să asiste fără să se implice, să evalueze lectorii, chiar să critice "de pe margine", la sfârșit expresia tipică fiind "a fost foarte interesant dar realitatea noastră este alta, nu vom putea aplica nimic din ceea ce am învățat". De data aceasta însă, strategia noastră a fost de a afla mai întâi care sunt așteptările lor, domeniile de interes și problemele profesionale cu care se confruntă, chiar temerile privind acest curs și doar apoi de a aplica un program sau altul de intervenție. Această manieră de abordare a trezit la început suspiciune și chiar rezistență. Cu unul din grupuri chiar ne-am axat activitatea mai mult pe prelegeri clasice, acceptarea tehnicilor de grup fiind slabă.

Tehnicile de grup cu care am lucrat în cadrul acestui proiect au fost în cea mai mare parte exerciții structurate. Acestea constituie "o secvență psihologică ce se adaptează perfect situației de grup" (De Visscher, 1998). Exercițiile sau experiențele structurate sunt o intervenție a conducătorului de grup care conține o serie de reguli și prevederi de comportament specific (Lieberman, Yalom și Miles apud Rudas, 1990). Aceste reguli limitează alternativele de comportament ale participanților. Participanții pot să nu îndeplinească cerința conducătorului de grup, dar dacă acceptă participarea la exerciții ei se vor comporta conform instrucțiunilor. Sarcina dată de conducătorul de grup trebuie deci realizată în condiții structurate ceea ce deosebește aceste situații de interacțiunile individuale, de dezbateri sau discuții.

Am apelat la aceste tehnici în cadrul programului de formare din domeniul administrației publice pentru că exercițiile structurate:

- Favorizează dobândirea de cunoștințe;
- Permit rezolvarea mai eficientă a unor probleme specifice ale instituțiilor cum sunt: comunicarea interpersonală, evidențierea barierelor comunicaționale individuale și organizaționale, depistarea zonelor de putere, a relațiilor șefi - subordonați etc;
- Dau trainerilor posibilitatea de tematizare și focalizare a activității de grup;
- Favorizează coeziunea grupului.

Reținerile - de data aceasta din partea lectorilor - privind utilizarea exercițiilor structurate se refereau în special la unele din dezavantajele lor:

- învățarea este mai puțin durabilă pe termen lung;
- nu soluționează probleme intrapsihice și interpersonale.

Legat de tema pe care o propunem în titlul studiului de față sunt foarte interesante concluziile unui exercițiu, care se numește *Portretul real / portretul ideal al ...* în cazul nostru *al funcționarului public vs. clienți / public / petenți*.

În urma prelucrării datelor obținute la cele trei grupuri cu care am lucrat (participanții fiind funcționari publici din Primăria Timișoara, Consiliul Județean

## Competență, eficiență și încredere în administrația publică

---

Timiș, Prefectura Timiș) putem să vă oferim "**Portretul ideal**" al funcționarului public (prelucrat după autopercepția funcționarilor publici).

Deci, funcționarul public "ideal" ar trebui să fie, concomitent:

- Amabil
- Competent
- Eficient
- Bine pregătit profesional
- Informat
- Corect
- Prompt
- Decent în ținută
- Responsabil
- Politicos

La capătul opus, "Portretul indezirabil al funcționarului public" este:

- 
- Incompetent
  - Nepoliticos
  - Birocrat
  - Plictisit
  - Arogant
  - Dezinformat
  - Subiectiv
  - Intolerant
  - Ineficient
  - Iresponsabil
  - Neglijent
- 

Probabil că orice test asociativ verbal ar situa pe prima poziție asocierea *funcționar public - amabilitate* într-o ordine firească a dezirabilității calităților. Dar, să nu ne amăgim: amabilitatea nu este un scop în sine. Competența și eficiența sunt atributele care asigură succesul profesional al funcționarului public, de care depinde prestigiul instituției pentru care lucrează și impactul asupra comunității în serviciul căreia este.

Atunci, ce înseamnă "competență" pentru un funcționar public? În general, competența "este capacitatea cuiva de a se pronunța asupra unui lucru pe temeiul unei cunoașteri adânci a problemei în discuție; capacitate a unei autorități a unui funcționar de a exercita anumite atribuții" (cf. DEX al limbii române).

În particular, competența unui funcționar public se referă la:

- concordanța dintre educația, pregătirea profesională și domeniul de care se ocupă (de exemplu un funcționar public din departamentul "urbanism" se presupune că are cunoștințe în domeniul construcțiilor și arhitecturii);
- nivelul deciziei - funcționarul competent este cel care poate găsi soluții pentru problema care îi este pusă de client și / sau poate îndruma spre un al compartiment sau funcționar public atunci când problema nu este de competența sa.

Ca de obicei, incompetența este mai ușor de sesizat:

- de exemplu, este cu atât mai evidentă cu cât este mai mare numărul de persoane de la care trece un dosar, de la cel care îl preia până la cel care rezolvă problema, pentru care petentul a depus dosarul;
- este cu atât mai clară cu cât soluțiile oferite sunt mai puțin aplicabile și nerealiste, sau în discordanță cu legislația în vigoare.

Ce înseamnă "eficiență" pentru un funcționar public?

Funcționarii publici sunt plătiți din banii contribuabililor pentru productivitatea lor, de exemplu pentru ceea ce realizează sau pentru măsura în care reușesc să îmbunătățească situația petenților lor.

Există două înțelesuri pentru eficiența funcționarilor publici:

- să muncească bine;
- să considere ceilalți că muncesc bine - adică ceea ce fac să fie în concordanță cu valorile, prejudecățile și idiosincraziile instituției și societății din care fac parte.

Eficiența este ușor de sesizat dar greu de cuantificat: se reflectă nemijlocit în imaginea publică a instituției pentru care lucrează funcționarii respectivi. Și lucru bine știut în domeniul public, nimic nu este mai greu de construit decât o bună imagine și nimic mai ușor de distrus!

Evaluarea cursurilor de formare a permis accentuarea rolului competenței, eficienței și încrederii pentru succesul profesional al funcționarului public.

Concluziile cursanților privind acest aspect pot fi centralizate astfel:

- competența este factorul cel mai important în relațiile publice;
- competență înseamnă rezolvarea problemelor în mod profesional și operativ;
- funcționarul public care dispune de cunoștințe exacte care pot soluționa problemele concrete, fără ezitări, creează satisfacții persoanelor care solicită ajutorul;
- funcționarul competent este cel care va permite desfășurarea de relații interpersonale și instituționale eficiente pe termen lung;
- competența funcționarilor publici generează încredere: oamenii au încredere că problemele lor vor fi rezolvate și în final, va sporii încrederea în instituția respectivă;
- dacă oamenii pleacă mulțumiți din instituțiile publice crește și încrederea acestora și credibilitatea instituțiilor;
- prestigiul fiecărei instituții publice depinde de competența fiecărui funcționar în parte.

Programul de formare de resurse umane competitive din instituțiile publice propus de *Centrul de Studii și Cercetări Psihologice* a început înainte de adoptarea legii funcționarului public, datorită anticipării unei nevoi reale. În urma desfășurării acestui program accentuăm faptul că în formarea de abilități sociale și de competențe profesionale este importantă dezvoltarea resurselor umane existente, sensibilizarea funcționarilor publici la modalități noi și diverse de cooperare și de ameliorare a deficiențelor existente. Elementele hotărâtoare în schimbarea atitudinilor funcționarilor publici țin de concepția despre cetățean, de percepția propriei profesii și de concepția privind proprietatea privată.

*Centrul de Studii și Cercetări Psihologice din Timișoara* are în intenție continuarea implicării în formarea de resurse umane transferând competența din mediul universitar în comunitate. Unul din motive acestei disponibilități este concordanța dintre tema generală de cercetare a *Centrului* - comportamentul

## **Competență, eficiență și încredere în administrația publică**

---

social - și aplicabilitatea concretă oferită de domeniul administrației publice. Timpul și calitatea rezultatelor vor justifica, sperăm, această investiție de încredere.

### **Bibliografie**

- Bogathy, Z., Erdei I., Ilin, C., **Exercițiile structurate în programul de studii aprofundate în domeniul psihologiei organizaționale și a conducerii: de ce și cum?**, articol prezentat la Conferința Națională de Psihologia Muncii și Organizațională, mai, 2000, Cluj, (în curs de publicare);*
- Boncu, Șt., **Devianța tolerată**, Editura Universității "Al. I. Cuza" din Iași, Iași, 2000;*
- Bourhis, R. Y., Leyens, J-Ph., (coord.), **Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri**, Editura Polirom, Iași, 1999;*
- Baiwir, J., Delhez, R., **Exercițiile structurate în dinamica grupurilor: de ce?** în revista Psihologia socială, Buletinul Laboratorului "Psihologia câmpului social", Editura Polirom, Iași, 1998;*
- Forgas, J. P., **Interpersonal Behaviour. The Psychology of Social Interaction**, Pergamon Books Ltd., Headington Hill Hall, Oxford, 1985;*
- Guienne, V., **Consultantul, o persoană la lucru și în lucru**, în Neculau, A., Psihologia socială, Aspecte contemporane, Editura Polirom, Iași, 1996;*
- Ilin, C., **Promisiunile unui proiect: Formarea de resurse umane competitive din administrația publică**, în Revista de Psihologie Aplicată, Anul II, Nr. 3 / 2000, Timișoara;*
- Neculau, A., **Memoria pierdută. Eseuri de psihosociologia schimbării**, Editura Polirom, Iași, 1999;*
- Radu, I., (coord.), **Psihologie socială**, Editura EXE S.R.L., Cluj-Napoca, 1994;*
- Rudas, J., **Delfi örökösei**, Gondolat, Budapest, 1990;*
- Perez, A., Ș., Boncu, **Influența socială. Texte alese**, Editura Universității "Al. I. Cuza" din Iași, 1997;*
- De Vissher, P., **Dinamica grupurilor restrânse**, în Neculau, A., Psihologia socială, Aspecte contemporane, Editura Polirom, Iași, 1996;*
- De Vissher, P., **Exerciții structurate în dinamica grupurilor: pentru ce?** în revista Psihologia socială, Buletinul Laboratorului "Psihologia câmpului social", Editura Polirom, Iași, 1998.*

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

Justiția, ca cerință fundamentală a spiritului uman, este o componentă esențială a vieții sociale, care a fost și trebuie așezată la temelia fiecărei societăți. În orice societate, opera de înfăptuire a justiției este o “lucrare” a cărei împlinire îi interesează pe toți membrii acesteia, care, în ultimă instanță, vor fi adevărații ei beneficiari. Nu întâmplător aprecia profesorul Paul Negulescu că “justiția are o importanță considerabilă în orice societate organizată și, cu drept cuvânt, ea a fost considerată însăși baza societății: *justitia est regnorum fundamentum*”.<sup>1</sup> Dar, rolul justiției este mult mai mare într-o societate democratică și într-un stat de drept, în care respectarea drepturilor și libertăților omului exprimă, în fapt, caracteristica definitorie a acestora, esența lor. De aceea, o societate democratică și un stat de drept nu pot funcționa fără o bună justiție. Acesta este un adevăr căruia președintele Franței, Jacques Chirac, într-o emisiune televizată, ce aborda tema reformei justiției franceze, îi dădea următoarea formulare: “Modul în care se aplică justiția, felul în care dreptatea este resimțită de cetățeni, se află în centrul democrației. Nu există stat de drept fără o justiție dreaptă”. Și, întrucât prin revoluția din decembrie 1989 societatea românească a ales calea democrației și a statului de drept, implicit, printre “idealurile sociale” despre care vorbea patriarhul sociologiei românești, Dimitrie Gusti, și l-a stabilit și pe acela al înfăptuirii unei justiții drepte.

Deformată de rigorile regimului totalitar, atât ca structură și menire a sistemului instanțelor de judecată, cât și ca activitate de soluționare a conflictelor apărute la nivelul indivizilor și grupurilor sociale, după 1989, justiția română trebuia să parcurgă drumul unei profunde reforme pentru a putea deveni ceea ce trebuie să reprezinte ea într-un stat democratic: o justiție dreaptă. Ori, justiția română nu putea să dobândească un astfel de statut decât angajându-se pe calea unui profund și amplu proces de reformă, care să se încadreze, la rândul lui, în contextul mai larg al “reformei sociale integrale” pe care trebuie să o parcurgă societatea românească, reformă care “trebuie să cuprindă două clase mari de reforme – fiecare clasă cuprinzând alte două subclase –, care stau în cea mai strânsă legătură între ele, și anume în primul

---

<sup>1</sup> Paul Negulescu, *Curs de drept constituțional*, Editat de Alex. Th. Doicescu, București, 1927.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

rând reforme sufletești (culturale) și economice și apoi *reforme* politice și *juridice*<sup>2</sup> (s.n. – I.V.). Parte integrantă a reformei sociale integrale a societății românești, reforma justiției trebuie să se constituie, în același timp, într-una dintre componentele majore ale procesului de integrare a României în Uniunea Europeană. Plecând de la o realitate veche, pentru a realiza o realitate nouă, reforma justiției în societatea românească nu poate fi decât un proces complex, continuu și dinamic de lungă durată, care va cunoaște, după expresia lui D.Gusti, un adevărat “circuit social”.<sup>3</sup>

Obiectivul principal al reformei justiției române vizează atingerea dezideratului înlăptuirii unei justiții drepte pe calea sporirii calității actului de dreptate, prin împlinirea promptă, eficientă și echitabilă a acestuia. Izvoarele acesteia se află în: prevederile Constituției României din 1991, tradițiile valoroase ale justiției naționale, modelul de justiție promovat de Uniunea Europeană și, nu în ultimul rând, în obligațiile internaționale pe care România și le-a asumat în domeniul înlăptuirii justiției. Relevante în acest sens sunt obligațiile ce decurg din *Convenția europeană a drepturilor omului* și *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, ratificat și de țara noastră. Un alt izvor deloc de neglijat al reformei declanșate în domeniul justiției române îl reprezintă și tezaurul de experiență valoroasă pe care alte state au acumulat-o în exercitarea acestei funcții de-a lungul unei mari perioade de timp petrecute în democrație.

Este de necontestat faptul că în România, în perioada reformelor ce s-au petrecut după căderea vechiului regim politic, au avut loc o serie de schimbări majore în ceea ce privește modul de înlăptuire a justiției. Edificator în acest sens este faptul că legea fundamentală a României din 1991 și o serie de alte legi cum este Legea nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească, Legea nr.56/1993 a Curții Supreme de Justiție, Legea nr.54/1993 pentru organizarea instanțelor și parchetelor militare, Legea nr.35/1997 privind organizarea și funcționarea instituției Avocatului Poporului, Legea nr.142/1997 cu privire la îmbunătățirea organizării judecătorești ș.a., au reușit să creeze un fundament normativ modern pentru înlăptuirea justiției în societatea românească. Astfel, potrivit Constituției, în România dreptatea este declarată “valoare supremă” (art.1), “justiția se înlăptuiește în numele legii”, iar “judecătorii sunt independenți și se supun numai legii” [art.123 (1 și 2)]. Înlăptuirea justiției revine puterii judecătorești care “este separată de celelalte puteri ale statului având atribuții proprii ce sunt exercitate prin instanțele judecătorești (judecătorii, tribunale, curți de apel și Curtea Supremă de Justiție) și Ministerul Public (Legea nr.92/1992, art.1). Ministerul Public, prevăzut în Constituția României (art.130) și reglementat în detaliu în Legea nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească, republicată în Monitorul Oficial nr.259 din 30 septembrie 1997, reprezintă, în activitatea judiciară, interesele generale ale societății și apără

---

<sup>2</sup> D. Gusti, **Realitate, știință și reformă socială**, în D. Gusti, **Opere**, Editura Academiei, București, 1970, p.22.

<sup>3</sup> **Ibidem**, p.20.

ordinea de drept, precum și drepturile și libertățile cetățenilor, exercitându-și atribuțiile prin procurori organizați în parchete pe lângă fiecare instanță de judecată.

La rândul lor, instanțele judecătorești sunt organe de jurisdicție ale căror funcții specifice constau în judecarea proceselor privind raporturile civile, comerciale, de muncă, de familie, administrative, penale, precum și orice alte cauze pentru care legea nu stabilește o altă competență. Potrivit Legii nr.92, republicată, instanțele judecătorești înfăptuiesc justiția în scopul apărării și realizării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, precum și a celorlalte drepturi și interese legitime deduse judecării.

Tot Constituția stipulează faptul că cetățenii beneficiază de toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului consacrate în timpurile noastre [art.15 (1)]. Aceștia "sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări", astfel încât "nimeni nu este mai presus de lege" [art.16 (1 și 2)]. De asemenea, legea fundamentală a țării mai prevede că "Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor sunt interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și celelalte tratate la care România este parte" [art.20 (1)], iar în caz de "neconcordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale" [art.20 (1)]. Legislația română adoptată după 1989 a asigurat și accesul liber al cetățenilor la justiție în sensul că "Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor și a intereselor sale legitime", fără ca vreo lege să poată îngreuna exercitarea acestui drept. De asemenea, potrivit Constituției, "Dreptul la apărare este garantat" [art.21 (1)], iar "În tot cursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu" [art.24 (2)]. De altfel, apărării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului îi sunt consacrate în Constituție nu mai puțin de 36 de articole (de la art.15 la art.50). Tot spre o mai bună apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor a fost înființată și instituția Avocatului Poporului, care "își exercită atribuțiile din oficiu sau la cererea persoanelor lezate în drepturile și în libertățile lor" [Legea nr.35/1997, art.56 (1)].

Fără a intra în detalii, se poate spune că în anii care au trecut de la răsturnarea regimului comunist și până acum, în România s-a creat un cadru legislativ modern, capabil să asigure fundamentul normativ legal al înfăptuirii unei justiții echitabile. Dar, fiind un proces dinamic, reforma justiției a impus, de multe ori, aducerea unor amendamente legilor ce reglementează această materie. Astfel, s-a ajuns la modificarea și completarea Legii nr.92/1992, prin Legea nr.142 din 24 iulie 1997, care a adus îmbunătățiri de esență în domeniul organizării judecătorești, determinând cu mai multă rigoare conținutul conceptelor de autoritate judecătorească și stabilind cu mai multă exactitate atribuțiile ce revin Ministerului Public, procurorului general de pe lângă Curtea Supremă de Justiție și procurorilor generali ai parchetelor de pe lângă curțile de apel, precum și locul și rolul ce revine Institutului Național al Magistraturii în pregătirea specifică a viitorilor judecători și procurori și perfecționarea profesională a magistraților în funcție.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

Întrucât în orice societate înfăptuirea justiției se realizează pe baza legilor aflate în vigoare, în acest scop România a avut și are nevoie de legi juste, echitabile. Desigur, în perioada care a trecut de la schimbarea regimului politic în societatea românească, de la sfârșitul anului 1989 și până în zilele noastre, prin abrogarea unui mare număr de reglementări ale fostului regim și adoptarea unei noi legislații democratice pentru reglementarea raporturilor sociale în variile domenii ale vieții sociale, s-a creat un fundament legislativ relativ solid, dar din păcate nu întotdeauna suficient de just, în baza căruia instanțele de judecată să soluționeze conflictele apărute la nivelul indivizilor și grupurilor sociale din cadrul societății. Din păcate, unele legi adoptate de Parlamentul României în această perioadă au contravenit principiilor de dreptate și justiție socială, fapt ce a condus la apariția unor forme de rezistență legitime (pasive sau manifeste) din partea opiniei publice.<sup>4</sup> Este vorba de unele legi cu caracter reparator și restitativ, cum este cazul legii referitoare la reglementarea raporturilor dintre proprietari și chiriași în privința imobilelor naționalizate pe timpul regimului comunist. “Se poate spune că asemenea legi menite să «repare» anumite nedreptăți comise de regimul comunist, paradoxal, au generat și inechități și nedreptăți, uneori mai mari decât cele inițiale, generând o stare de «anomie legislativă» în societatea românească și conducând la diminuarea legitimității și credibilității justiției și la scăderea sentimentului de dreptate socială în rândul multor categorii de români”.<sup>5</sup> Dată fiind această situație, pe viitor, Parlamentul României este dator să acorde o mai mare atenție justetei legilor, în elaborarea cărora să țină seama de faptul că acestea trebuie să asigure: ocrotirea libertăților fundamentale; discriminarea pozitivă în favoarea celor defavorizați; asigurarea egalității șanselor; includerea tuturor indivizilor, fără excepție, la sistemul de drepturi, îndatoriri, obligații și contribuții; asigurarea imparțialității, astfel încât deosebirile existente să fie acceptate ca fiind corecte atât de către învingători (privilegiați), cât și de cei învinși (dezavantajați).<sup>6</sup>

Dar, să trecem de la aceste constatări generale la o analiză mai concretă a legislației ce stă la baza înfăptuirii actului de justiție și să ne oprim asupra preocupărilor diriguitorilor reformei în justiție de a aduce modificări majore unor legi importante ce reprezintă fundamentul legal al realizării dreptății cum sunt: Codul civil și Codul de procedură civilă, respectiv Codul penal și Codul de procedură penală. Astfel, în contextul necesității continuării reformei în sistemul judiciar și al imperativului promovării principiilor ce guvernează activitatea de înfăptuire a justiției, a fost emisă O.U.G. nr.138/2000 pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă. Acest act normativ și-a propus să asigure promovarea celerității în soluționarea procesului civil, sporirea și modernizarea mijloacelor procesuale de realizare a drepturilor deduse judecății, exercitarea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor procesuale ale părților, în condițiile legii, sancționarea corespunzătoare a abuzului de drept și a

---

<sup>4</sup> Dan Banciu, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, București, 2000, p.163.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p.166.

<sup>6</sup> W.G. Runciman, *Relative and Social Justice*, apud Dan Banciu, Op.cit., p.165.



tendințelor de tergiversare a judecării, realizarea unei economii de timp și bani de către cetățenii care se adresează justiției, simplificarea și accelerarea executării silite.<sup>7</sup>

Întrucât o prezentare exhaustivă a modificărilor introduse în procedura civilă nu și-ar găsi rostul în studiul de față, în cele ce urmează redăm, spre exemplificare, numai câteva dintre ele. Astfel, O.U.G. nr.138/2000 a introdus reglementarea privind cercetarea procesului în cazul administrării probelor de către avocați – o premieră în dreptul nostru civil. Potrivit noii reglementări, părțile interesate în stabilirea, în termen cât mai scurt și cu bună credință, a situațiilor de fapt reale, vor avea posibilitatea legală să realizeze administrarea probelor prin avocații lor, sub controlul operativ al instanței, ori de câte ori este cazul. Înainte de a începe administrarea probelor în aceste condiții, instanța va fi obligată să cerceteze cauza sub toate aspectele care ar putea pune problema participării și a altor persoane în proces ori care ar face inutilă continuarea judecării și, implicit, administrarea de probe.

Această procedură urmează a se desfășura conform unui program încuviințat de instanță, în care sunt fixate și termene pentru administrarea probelor, ținându-se seama de volumul și complexitatea acestora. Astfel, se creează posibilitatea ca, îndată ce probele au fost administrate în modul arătat, instanța să treacă direct la dezbateră în fond a procesului.

În conformitate cu prevederile Constituției privind adoptarea și aplicarea ca norme juridice interne a prevederilor pactelor și tratatelor la care România este parte, noua reglementare admite ca, pe calea recursului în anulare, să poată fi atacate hotărârile judecătorești irevocabile ale instanțelor române în cazul în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că, prin aceste hotărâri, s-au adus încălcări ale drepturilor sau intereselor fundamentale.

Dintre reglementările care au avut în vedere ridicarea calității actului de justiție pe calea promovării celerității în soluționarea proceselor civile, amintim noua dispoziție referitoare la comunicarea actelor de procedură, de regulă, prin salariați ai instanțelor, abilitarea judecătorului de a încuviința, încă de la primirea cererii de chemare în judecată, măsuri pentru administrarea probelor, măsuri asiguratorii și alte măsuri prevăzute de lege.

S-a constatat că, în România, atât judecata, cât și activitatea de executare făceau să fie mai avantajos statutul de debitor decât cel de creditor. La serviciile de executări civile erau dosare care trenau de ani de zile și nu se executau, sau, dacă executarea acestora era începută, apăreau imperfecțiuni procedurale ce duceau la formularea de contestații la executare, contestații care, la rândul lor, generau alte procese interminabile. În același timp, însă, existau hotărâri care se executau în două, trei zile, ceea ce dădea naștere, nu de puține ori, la îndreptățite semne de întrebare. Așa stând lucrurile, ordonanța Guvernului a introdus o reglementare nouă, mult simplificată, pentru întreaga materie a procedurii executării silite a obligațiilor stabilite prin hotărârile instanțelor judecătorești sau alte titluri executorii recunoscute de lege,

---

<sup>7</sup> *Expunere de motive la O.U.G. nr.138 din 14 septembrie 2000, pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial nr.479 din 2 octombrie 2000.*

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

reglementare care a fost corelată și cu dispozițiile existente sau aflate în faza de proiect aplicabile în materie de carte funciară. Potrivit acestei reglementări, toate formele de executare silită vor fi duse la îndeplinire de către executorii judecătorești, în mod operativ, în baza cererii creditorului urmăritor. De asemenea, părțile interesate au posibilitatea să conteste în fața instanței orice act de executare considerat contrar legii.<sup>8</sup>

Pentru actualizarea redactării textelor în conformitate cu terminologia consacrată de reglementările în vigoare și pentru corelarea cu normele privind ortografia limbii române, Ordonanța de urgență a Guvernului pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă nr.138/2000 a înlocuit mai mulți termeni învechiți din acest Cod, cu alții de actualitate. Termeni ca cei de mai jos au fost înlocuiți astfel: “ajutor de primar” cu “viceprimar”, “datornic” cu “debitor”, “despărțenie” cu “divorț”, “mișcător” cu “mobil”, “nemișcător” cu “imobil”, “nevârstnic” cu “minor”, “vârstnic” cu “major”, ș.a.m.d.<sup>9</sup>

Fără îndoială, adoptarea ordonanței de urgență aflată în discuție constituie un demers legislativ necesar pentru modernizarea și eficientizarea activității în acest domeniu. Însă, având în vedere importanța domeniului ce urma să fie reglementat – și care, potrivit Constituției este rezervat legii organice – ar fi fost, desigur, de preferat ca în vederea adoptării unor astfel de norme să se fi făcut apel la procedura dezbaterii parlamentare. Dar, ținând seama de lentoarea cu care se desfășoară astfel de dezbateri în Parlamentul României și de politizarea excesivă a acestora, mai ales în preajma alegerilor, s-a preferat această soluție discutabilă pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă prin ordonanță de urgență. Comparativ cu procedura angajării răspunderii guvernamentale, cea dintâi are avantajul că actul normativ va fi dezbătut în Parlament, chiar dacă acest lucru se va petrece cu o întârziere apreciabilă.

Întrucât realizarea unei profunde reforme a legislației penale, care să fie pusă de acord cu transformările economice și politice survenite în societatea românească după 1989, cu noua Constituție a României, cu cerințele Convenției Europene a Drepturilor Omului și, în general, cu evoluțiile care s-au produs în însuși conținutul instituțiilor penale (sesizate de doctrina penală și practica judiciară), este o operă de lungă durată, imediat după revoluție au fost abrogate mai multe acte normative ale vechiului regim, ce nu mai corespundeau noilor realități sociale, politice și economice (de exemplu, prin Decretul-lege nr.7 din 1990 s-a abrogat pedeapsa cu moartea, care a fost înlocuită cu pedeapsa detențiunii pe viață) și s-a trecut, pentru început, la efectuarea unor modificări ale legii penale ce se impuneau cu maximă stringență, înainte de a se trece la o reformă penală de mare amploare, ce va putea fi înfăptuită în viitor.

Din aceste considerente, Parlamentul a adoptat Legea nr.140/1996 pentru modificarea și completarea Codului penal. Această lege, luând în seamă creșterea îngrijorătoare a ratei infracționalității în țara noastră, a introdus

---

<sup>8</sup> *Ibidem.*

<sup>9</sup> O.U.G. nr.138 din 14 septembrie 2000, pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial nr.479 din 2 octombrie 2000, art.III.

modificări importante în ceea ce privește sporirea limitelor pedepselor și s-a referit la o serie de infracțiuni și la conținutul constitutiv al acestora. Notabil este faptul că, prin această lege, prevederile Codului penal privind sancțiunile minorilor care au săvârșit infracțiuni au suferit modificări și completări importante, înscriindu-se pe linia preocupării legiuitorului de a îmbogăți modalitățile de reeducare a minorului în condiții de libertate. Astfel, în art.103 din Codul penal, care reglementează măsura educativă a libertății supravegheate, s-au introdus unele noi prevederi din care rezultă că instanța penală impune minorului ca, pe durata libertății supravegheate, să respecte una sau mai multe obligații pe care le prevede legea.

Tot prin legea amintită s-a completat și art.110, alin. 1 din Codul penal, care reglementează suspendarea condiționată a executării pedepsei cu închisoarea în cazul minorilor, dând posibilitatea judecătorului să dispună mai frecvent lăsarea în libertate a minorului prin suspendarea pedepsei cu închisoarea.

Deși, din anumite puncte de vedere, măsurile amintite sunt puțin forțate (obligativitatea muncii în folosul comunității fiind pronunțată fără consimțământul celor cărora li se aplică astfel de sancțiuni), noile prevederi introduse în Codul penal au constituit un pas important spre reglementarea muncii în interesul colectivității ca sancțiune de sine stătătoare.

Dacă analizăm însă și celelalte modificări pe care le operează Legea 140/1996 și anume: înăsprirea pedepselor pentru unele infracțiuni și agravarea condițiilor de acordare a libertății condiționate, vom constata că, sub multe aspecte, regimul sancționator al minorilor s-a înăsprit (este vorba despre minorii cărora li se aplică pedeapsa cu închisoarea), chiar dacă, potrivit art.109, alin.1, modificat prin Legea nr.104/1992, limitele pedepselor pentru minori se reduc la 1/2 (față de 1/3 cât era reducerea înainte de modificarea menționată).<sup>10</sup>

Dar, ca urmare a modificărilor aduse Codului penal de Legea nr.140/1996, au apărut și alte disfuncții. Astfel, modificările au vizat, în mod aproape unilateral, și chiar nepotrivit, doar sporirea limitelor pedepselor, fără ca aceasta să se coreleze cu alte instituții ale dreptului penal. Spre exemplu, articolul care se referă la suspendarea condiționată a executării pedepsei este aproape inaplicabil în condițiile în care el nu a fost modificat, dar au fost modificate toate textele care au sporit sever cuantumul pedepselor. Magistrații resimt nevoia utilizării acestui instrument al individualizării executării pedepsei, care este suspendarea condiționată, și nu-l pot folosi.<sup>11</sup>

Dar, în afară de O.U.G. nr.138/2000 pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă, intrată deja în vigoare, sub rezerva dezbaterei și adoptării ei ulterioare de către Parlament, și Legea nr. 140/1996 pentru modificarea și completarea Codului penal, care au adus modificări importante, dar insuficiente legislației procesuale civile și legislației penale din România, în decursul timpului, Ministerul Justiției a făcut mai multe încercări de a promova

---

<sup>10</sup> Ortansa Brezeanu, **Minorul și legea penală**, All Beck, București, 1998, p.51-52.

<sup>11</sup> Flavius A. Baias, **Reforma justiției este un proces continuu (III)**, în revista „Palatul de justiție”, nr.4, 1999, p.6.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

diferite proiecte de acte normative care vizau realizarea de noi pași pe calea reformei justiției române. Merită amintite, în acest sens, redactarea, în 1997 și 1998, de specialiști ai Ministerului Justiției în colaborare cu cadre didactice prestigioase de la facultățile de drept și cu sprijinul unor magistrați, a câtorva proiecte legislative importante care aveau în vedere modificarea Codului civil și a Codului de procedură civilă, a Codului penal și a Codului de procedură penală. Lor li s-au adăugat și alte proiecte de acte normative care aveau drept finalitate îmbunătățirea modului de înfăptuire a justiției în România. Dintre acestea amintim proiectele pentru Legea probațiunii și Legea privind executarea pedepselor, care, din păcate, au așteptat perioade bune de timp să fie dezbătute în forul legiuitor al țării, unde blocajele mecanismelor parlamentare le-au împiedicat să ajungă la finalizare. Astfel, reforma justiției române este departe de a-și fi atins obiectivele. Conștient de acest lucru, dar și de lentoarea cu care se desfășoară acest proces, la începutul acestui an Ministerul Justiției a inițiat un “pachet legislativ” privind accelerarea reformei în justiție pentru care Guvernul intenționa să-și asume responsabilitatea în fața Parlamentului. Intenția promotorilor acestui proiect de a recurge pentru adoptarea “pachetului legislativ”, care include “16 legi într-una singură”, la procedura angajării răspunderii politice a Guvernului, a generat vii reacții în mediile politice, în rândul specialiștilor, în mass-media și, nu în ultimul rând, în opinia publică. Astfel, alegerea acestui demers a fost catalogată drept “încălcarea principiului separației puterilor în stat”, “manieră simptomatică pentru concepțiile promotorilor ei cu privire la relațiile care trebuie să existe într-un stat de drept între puterea executivă și puterea legislativă”, “un dictat al Guvernului față de Parlament”, “negarea brutală a tradiției legislației românești cu privire la conceptul de lege, concept care corespunde, de altfel și tradițiilor culturii juridice europene, potrivit cărora reglementările privind drepturile și libertățile cetățenilor pot fi adoptate numai de legiuitor, singurul îndreptățit să-i reprezinte”, “degradarea unei norme constituționale” (art.113, alin.1), care prevede că Guvernul își poate asuma răspunderea în fața Camerei Deputaților și a Senatului, în ședință comună asupra unui “proiect de lege”, la nivelul unei simple reguli de tehnică legislativă, “singura modalitate de accelerare a reformei justiției” ș.a.m.d.

Desigur, controversesele relative la procedura de adoptare a “pachetului legislativ” privind accelerarea reformei în justiție n-au fost și nu sunt lipsite de importanță, deoarece însăși modalitatea de modificare a fundamentelor legale ale acestui domeniu va trebui să fie, în mod obligatoriu, una cât se poate de justă. Dar, în afara modalității de promovare a pachetului de legi amintit, în aria analizei noastre asupra justiției române, inițiativa Ministerului Justiției a reprezentat un demers necesar, atât pentru buna desfășurare a reformei – a cărei accelerare și-a propus-o – cât și pentru ridicarea legislației naționale la nivelul exigențelor dreptului comunitar în vederea integrării societății românești – și din acest punct de vedere – în Uniunea Europeană. Acest “pachet legislativ” viza, printre altele, modificarea și completarea Codului civil și a Codului de procedură civilă, a Codului penal și a Codului de procedură penală, precum și a următoarelor legi: Legea nr.92/1992 pentru organizarea

judecătorească, Legea nr.56/1993 a Curții Supreme de Justiție, Legea nr.54/1993 pentru organizarea instanțelor și a parchetelor militare, Legea nr.7/1996 a cadastrului și a publicității imobiliare, Legea notarilor publici și a activității notariale, (Legea nr.3/1995) etc.

Nu poate fi contestat faptul că printre modificările prevăzute de proiectul amintit se numără și instituții juridice ce reprezintă noutăți pentru sistemul nostru de drept, ca și modificări importante ale vechilor instituții, toate menite să conducă la modernizarea și eficientizarea justiției române, la ridicarea calității actului de justiție în România. Și, întrucât în viitor desfășurarea reformei justiției în țara noastră va avea, probabil, drept repere majore modificările propuse în acest “pachet de legi”, care, fie în procedură normală, fie în procedură de urgență, fie ca legi de sine stătătoare, vor fi adoptate în parlament, cu modificări mai mici sau mai mari, nu va fi lipsit de interes să vedem în ce constau, în linii mari acestea.

Mai întâi este vorba de încercarea temerară de modificare a Codului civil de la 1864. “Bătrânul” nostru Cod civil, ale cărui calități nu pot fi negate de nimeni, se dovedește uneori a fi rămas în urma realităților și exigențelor actuale, iar limbajul său arhaic, cu fermecător parfum de epocă, ridică în anumite cazuri dificile probleme de înțelegere și interpretare. Pornind de la aceste considerente, precum și de la faptul că în 1954 a fost operată o modificare a acestuia prin abrogarea dispozițiilor referitoare la persoane și familie și adoptarea unui Cod al familiei separat de cel civil, la Ministerul Justiției s-a redactat un ambițios proiect al unui nou Cod civil. Modelul este tot un Cod civil de sorginte napoleoniană, și anume cel din Quebec, considerat de mulți specialiști drept cel mai modern cod al timpurilor noastre. Acesta este, în anumite domenii de reglementare, o reușită sinteză a principiilor dreptului anglo-american cu acelea ale dreptului continental. În realizarea acestui proiect, inițiatorii români au beneficiat și de asistența juriștilor canadieni, autori ai Codului din Quebec. Proiectul Codului civil caută să înlăture alterările ce s-au adus pe timpul regimului comunist Codului de la 1864, variantă, în cea mai mare parte, a Codului Napoleon, pentru a-i reda acestuia compunerea sa inițială, prin reintroducerea materiilor referitoare la relațiile de familie, persoane și prescripția extinctivă, care fuseseră scoase în perioada comunistă. În felul acesta se va reveni la o reglementare de ansamblu a raporturilor civile, în general, care include și raporturile de familie, și – deci – se va urma linia tradițională a reglementării, ceea ce îi va conferi acestuia o anumită unitate. Însă, în ceea ce privește relațiile de familie, acesta va trebui să modifice acele dispoziții ale codului familiei referitoare la regimul matrimonial, deoarece, în mod cert, regimul matrimonial unic, obligatoriu și legal al comunității de bunuri, reglementat de Codul familiei aflat acum în vigoare, nu mai corespunde realității actuale.<sup>12</sup>

Tot în domeniul preocupărilor care vizează o nouă reglementare a raporturilor civile se înscrie și proiectul de reformare a activității de publicitate

---

<sup>12</sup> Flavius A. Baias, **Reforma justiției este un proces continuu (I)**, în revista „Palatul de justiție”, nr.2, 1999, p.9.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

imobiliară care, potrivit Legii nr.7/1996, este prestată, în prezent, cu o serie de dificultăți și curențe, de către instanțele de judecată, mai precis de către birourile de publicitate imobiliară de pe lângă acestea. Se intenționează reformarea acestei activități prin crearea, sub autoritatea Ministerului Justiției, a unei profesii autonome de registrator de proprietate, care va fi un profesionist al dreptului, licențiat în drept, numit de ministrul justiției, și va avea propriul birou în care să gestioneze activitatea de publicitate imobiliară. Profesia de registrator de proprietate nu reprezintă o invenție românească; ea a fost preluată din sistemul judiciar spaniol, unde funcționează cu foarte bune rezultate de peste 130 de ani.<sup>13</sup>

La rândul lui, proiectul Codului de procedură civilă vizează reformarea substanțială a prevederilor din acest domeniu. Textul propus simplifică procedurile în primă instanță, precum și căile de atac, în ideea de a asigura o mai rapidă soluționare a cauzelor, și modernizează substanțial procedura de executare silită. Proiectul, adoptat de Camera Deputaților în 1998, a fost considerat de stringentă necesitate și, în consecință, în cea mai mare parte a lui, a fost inclus în O.U.G. nr.138/2000 pentru modificarea Codului de procedură civilă, act normativ pe care l-am prezentat mai sus.

În privința reformării cadrului legislativ în materie penală, există, practic, două proiecte care privesc problemele ample ale reglementării penale și procesual penale: un Proiect de modificare și completare a Codului penal și un Proiect de modificare și completare a Codului de procedură penală. Modificările preconizate în materie penală vizează un spectru extrem de larg de probleme. Astfel, alături de diversificarea pedepselor se instituie posibilitatea sancționării penale nu doar a persoanelor fizice, ci și a celor juridice. De asemenea, proiectul consolidează instituția "legitimei apărări" în favoarea persoanei atacate, astfel încât aceasta să constituie un element de descurajare a agresorului.

O altă noutate pe care o aduce proiectul o reprezintă definirea crimei organizate și, respectiv, stabilirea "tratamentului penal" ce va fi aplicat celor implicați în acest tip de infracționalitate ce se caracterizează printr-un înalt grad de pericol social și care, din păcate, și-a făcut apariția și în România.

Proiectul de modificare a Codului penal aduce schimbări importante și în ceea ce privește regimul de executare a pedepselor privative de libertate, care va cunoaște patru forme: regimul de maximă urgență, regimul închis, regimul semideschis și regimul deschis.

Modificări și completări notabile, menite să ducă la o mai bună administrare a justiției penale, introduce și proiectul de modificare a Codului de procedură penală. Astfel, spre a se realiza o separare între atribuțiile de urmărire penală și cele de judecată, proiectul preconizează reglementarea instituției judecătorului cu atribuții în cursul urmăririi penale, care, printre altele, va putea dispune luarea, înlocuirea, încetarea sau revocarea măsurii de arest preventiv, efectuarea perchezițiilor, autorizarea interceptării și înregistrării convorbirilor, acordarea unei protecții speciale pentru martori etc.

---

<sup>13</sup> *Ibidem.*

În cazul judecătorului delegat cu urmărirea penală este vorba de un magistrat desemnat de conducerea instanței să ia toate măsurile grave în decursul procesului penal. Inițial, s-a discutat despre introducerea și la noi, a instituției judecătorului de instrucție. Dar, ținând seama de evaluările făcute din punct de vedere legislativ și de elementele pe care le-ar implica crearea unei asemenea instituții, s-a ajuns la concluzia că, cel puțin deocamdată, introducerea acestei instituții în dreptul procesual român nu este posibilă. Însă, pentru a răspunde totuși exigențelor europene în materie și pentru a garanta respectarea drepturilor omului, s-a optat pentru preluarea instituției judecătorului delegat cu urmărirea penală, care funcționează și în Italia, de pildă. Odată cu adoptarea acestei prevederi, procurorul nu va mai lua măsura arestării preventive și nu va mai putea dispune unele acțiuni. Toate măsurile care au ca efect limitarea și atingerea drepturilor omului vor fi luate de către judecător, care este un magistrat inamovibil și care, deținând acest statut, nu mai este supus nici unei autorități administrative sau imixtiuni de natură administrativă sau politică.<sup>14</sup> Tot în scopul înfăptuirii unei justiții echitabile, proiectul mai prevede și instituirea unui control judecătoresc asupra soluțiilor de netrimiteră în judecată.

Iată, pe scurt, principalele măsuri reformatoare care s-au luat în România după căderea regimului comunist, și cele preconizate a se lua în continuare, în ceea ce privește modificarea “propozițiilor abstracte ale dreptului”, care reglementează viața juridică a indivizilor și grupurilor sociale și a “regulilor concrete de decizie privind conflictele”, cum le numea reputatul jurist austriac Eugen Ehrlich, ce se adresează celor care-i judecă pe cei dintâi.

Viața a demonstrat că nu este suficientă existența unui cadru organizațional și legal pentru ca mecanismul justiției să devină funcțional și eficient, oricât de perfecte ar fi reglementările ce-i stau drept fundament. Eficiența și calitatea activității din sistemul puterii judecătorești angajată în procesul de înfăptuire a justiției sunt strâns legate de calitatea resurselor umane aflate în acest sistem, de competența lor profesională, de starea de moralitate dominantă în rândul acestora, de definirea clară a statutului celor ce dețin diferite funcții în acest sistem și, nu în ultimul rând, de competența managerială a conducătorilor variilor instanțe de judecată. De aceea, o componentă importantă a realizării reformei în justiția română o reprezintă reformarea profesiilor judiciare și a managementului instanțelor judecătorești și parchetelor.

Dispozițiile Constituției României din 1991, ale Legii nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească și ale Legii 142/1997 privind modificarea Legii nr.92/1992 au avut menirea de a defini mult mai clar statutul magistraților în conformitate cu principiile statului de drept și ale unei drepte judecătorești. Astfel, Constituția României proclamă principiul independenței judecătorilor, precizând cu claritate faptul că „judecătorii sunt independenți și se supun numai legii” (art.123, alin.2). Apoi, printr-o serie de reglementări cuprinse în legile amintite, se stipulează garanțiile independenței (funcționale și reale) acestora, precum:

---

<sup>14</sup> Flavius A. Baias, *Reforma justiției este un proces continuu (III)*, în revista „Palatul de justiție”, nr.4, 1999, p.6.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

colegialitatea, inamovibilitatea, stabilirea unui salariu corespunzător importanței și calității muncii depuse de aceștia etc. Dintre acestea, inamovibilitatea judecătorilor reprezintă garanția fundamentală a independenței lor și, implicit, a unei judecăți drepte. Încercând să găsească o dreaptă măsură în procesul de acordare a inamovibilității, care a creat o atmosferă tensionată în sistemul puterii judecătorești, în final, Consiliul Superior al Magistraturii, în baza unor evaluări ce au ținut seama de calitățile profesionale, morale și civice ale judecătorilor, a reușit să ducă la bun sfârșit această acțiune.

La rândul lor, conform reglementărilor constituționale, „procurorii își desfășoară activitatea potrivit principiului legalității, al imparțialității și al controlului ierarhic, sub autoritatea ministrului justiției” (art.131, alin.1).

În contextul general al preocupărilor Ministerului Justiției pentru realizarea reformei profesiilor judiciare din România merită amintit proiectul de Lege privind organizarea și exercitarea profesiei de executor judecătoresc (discutat de comisia juridică a Camerei Deputaților). Pornind de la faptul că la data redactării proiectului (1998) nu exista un sistem instituționalizat de pregătire a personalului auxiliar care își desfășoară activitatea în sfera justiției, acesta propune ca persoanele care vor să devină executor judecătoresc să fie, în mod obligatoriu, licențiate în drept. Această condiție impusă candidaților la ocuparea funcției de executor judecătoresc își află temeiul în teza potrivit căreia procedura de executare a hotărârilor judecătorești este la fel de importantă ca și cea de judecată, și, în consecință, ea trebuie dusă la îndeplinire de către un specialist. Propunerea referitoare la statutul executorului judecătoresc a fost reluată în “pachetul legislativ” amintit și completată cu două profesii liberale: registratorul de proprietate și mediatorul – instituție menită să contribuie la degrevarea activității instanțelor și la sporirea calității actului de justiție.

În ceea ce privește gestionarea resurselor umane, merită menționat faptul că, în urma măsurilor luate în ceea ce privește creșterea importanței statutului magistraților, pentru prima dată, după anul 1989, în anul 1998 a fost stopat exodul acestora spre zona privată a profesiilor juridice, înregistrându-se mai multe cereri de intrare în magistratură decât de plecare din cadrul acesteia. În acest fel, mulți juriști cu experiență au rămas sau au revenit în magistratură, contribuind, prin numirea lor, la ridicarea calității actului de justiție.

Datorită adoptării normelor referitoare la statutul magistraților, îmbunătățirii grilelor de salarizare a acestora și intrării în activitate a absolvenților Institutului Național al Magistraturii (înființat în 1997), în sistemul instanțelor judecătorești lucrau la sfârșitul anului 1999 aproximativ 3400 de judecători, față de 2600 la începutul anului 1997. Astfel, aproape toate locurile vacante din cadrul puterii judecătorești au fost ocupate, fapt ce a condus la diminuarea numărului de cauze ce reveneau spre soluționare unui judecător și, indirect, la îmbunătățirea prestațiilor acestora.<sup>15</sup> De asemenea, aplicându-se dispozițiile Legii nr.142/1997, care a modificat Legea nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească, în cursul anilor 1997 și 1998, printr-un proces de mare

---

<sup>15</sup> Flavius A. Baias, **Reforma justiției este un proces continuu (I)**, în revista „Palatul de justiție”, nr.2, 1999, p.8.



ampliare, au fost evaluate conducerile judiciare la nivelul întregii țări, în urma căruia peste 50% din instanțele cu rezultate slabe în privința managementului au fost schimbate. Pozitiv este și faptul că, după luarea acestor măsuri, a crescut semnificativ numărul tinerilor magistrați care ocupă funcții de conducere în instanțele judecătorești.

O direcție importantă a înlăptuirii reformei justiției române a reprezentat-o creșterea capacității sistemului instanțelor judecătorești de a soluționa cauzele deduse justiției. Astfel, dacă la sfârșitul anului 1996 erau soluționate 71% din totalul cauzelor de pe rolul instanțelor, la sfârșitul anului 1999, dintr-un număr de 1.724.668 de cauze aflate pe rolul tuturor instanțelor judecătorești din țară, au fost soluționate 1.434.412 de cauze, adică 83% dintre acestea.<sup>16</sup> Este vorba, însă, numai de un succes relativ, pentru că au rămas nesoluționate nu mai puțin de 290.256 de cauze de care este legată soarta a sute de mii de oameni.

Reformarea justiției a presupus depunerea unor mari eforturi și în ceea ce privește îmbunătățirea condițiilor materiale în care se înlăptuiește actul de dreptate. Deși nu intervin direct în actul de administrare a justiției, condițiile materiale își au, neîndoielnic, rostul lor în asigurarea solemnității acestuia, în accelerarea înlăptuirii lui și, desigur, în creșterea calității acestuia. Eforturile depuse în această direcție s-au concretizat în darea în folosință, în ultimii ani, a unui număr însemnat de sedii noi, dotate la nivel european, pentru instanțele de judecată și parchete. Cu toate acestea, situația bazei materiale a instanțelor, în special în București, este încă departe de a fi fost rezolvată. Spre exemplu, situația Palatului Justiției din București este deplorabilă, acest edificiu reprezentând un adevărat pericol public prin starea de degradare în care se află. Tot în acest context, merită să fie amintite eforturile făcute pentru informatizarea și înzestrarea cu materiale documentare a instanțelor spre a asigura, și pe această cale, modernizarea activității acestora.

Benefice pentru mersul justiției române s-au dovedit și acțiunile de cooperare internațională. Astfel, în privința reformei instituționale și a reformei justiției, în general, există o serie de programe de colaborare a Ministerului Justiției cu instituții similare din Franța, Germania, Italia, Spania. Spre exemplu, cu Italia și Spania s-au stabilit relații în domeniul luptei împotriva corupției și a crimei organizate. În același timp, există două proiecte PHARE care urmăresc, pe de o parte, dezvoltarea Institutului Național al Magistraturii, iar, pe de altă parte, informatizarea și înzestrarea cu fond documentar a instanțelor de judecată în scopul modernizării și eficientizării activității acestora.

De asemenea, s-a reușit integrarea Ministerului Justiției într-o rețea amplă de acorduri bilaterale cu instituții similare din alte țări, cum ar fi cele din Franța, Italia, Spania, Germania sau Ungaria, și se urmărește încheierea unor acorduri similare și cu alte țări din zona noastră geografică. Și, nu în ultimul rând, trebuie amintite programele de cooperare internațională cu Uniunea Europeană, Consiliul Europei, cu instituții din Marea Britanie, S.U.A., Canada ș.a. Fiind

---

<sup>16</sup> **Bilanț '99**, Extras din raportul de bilanț al activității instanțelor judecătorești și a Ministerului de Justiție pe anul 1999., în revista „Palatul de Justiție”, nr.2/2000, p.9.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

permanent în contact cu ceea ce este nou în lume în domeniul administrării justiției, prin aceste programe și relații de cooperare internațională, reforma justiției române nu are decât de câștigat.

Este un lucru bine cunoscut că nici o reformă, fie ea și a justiției, nu este un demers ușor; nici reforma justiției române nu are darul de a fi o simplă formalitate. Ea s-a dovedit a fi mult mai dificilă decât s-a crezut inițial. Pe de o parte, în procesul schimbării au apărut multe aspecte contradictorii, iar, pe de altă parte, reforma însăși s-a confruntat și se confruntă în continuare cu multe greutăți. Desigur, în analiza reformei justiției din țara noastră nu pot fi ignorate nici dificultățile economiei românești și nici criza generală, specifică unei tranziții prelungite mult peste așteptările populației. În acest context, multe dintre măsurile luate la nivelul instanțelor de judecată, în rândul magistraților și al auxiliarilor propriu-ziși (executori judecătorești, grefieri etc.) nu au reușit să genereze întrutotul efectele scontate, deși ele s-au dorit, și reprezintă în bună măsură pași importanți pe calea reformării acestui domeniu vital pentru societatea românească aflată în tranziție, chiar dacă toate roadele lor nu se văd încă. Desfășurarea procesului de reformă în justiție a evidențiat faptul că serviciul public de administrare a justiției în societatea românească, în pofida unor erori, lacune și disfuncționalități, are voința și capacitatea de a se alinia la principiile înfăptuirii unei justiții echitabile. Încercând să “ia pulsul” reformei justiției, diriguitorii acesteia au apreciat în dese rânduri că, deși există multe neîmpliniri în această direcție, schimbările din acest domeniu se află pe un drum bun, reforma prezentându-se ca un proces complex, de lungă durată, ce trebuie înfăptuit în fiecare zi.

Firește, reforma justiției îi privește, în primul rând, pe diriguitorii ei, pe slujitorii acesteia, pe judecători, pe procurori ș.a.m.d., pe toți cei care sunt îndrituiți și obligați să facă dreptate. Dar, în calitatea ei de “făcătoare de dreptate”, justiția și, implicit, reforma justiției, îi privește, mai ales, pe cei care așteaptă să li se facă dreptate, pe justițiabili, pe reclamânți sau pârâți, pe recurenți sau intimați, pe inculpați sau părți vătămate, într-un sens mai larg, pe cetățeni, adevărații beneficiari ai înfăptuirii actului de justiție. Reforma sistemului puterii judecătorești, a justiției, nu reprezintă un scop în sine; ea trebuie să se regăsească în modul în care se înfăptuiește dreptatea, în felul în care aceasta este resimțită de fiecare cetățean în mod direct, în viața lui de zi cu zi. Cetățenii sunt mai puțin interesați de măsurile ce privesc reforma sistemului puterii judecătorești și mai mult de modul în care aceasta înfăptuiește actul de justiție. Or, din acest punct de vedere, în România situația este departe de a fi mulțumitoare. Azi, pentru a se obține o hotărâre judecătorească, se depășește aproape de fiecare dată termenul “rezonabil” stabilit de Convenția Europeană a Drepturilor Omului. De multe ori, actul de justiție nu este convingător pentru opinia publică. De aici izvorăște încrederea sau neîncrederea cetățenilor în justiție, care poate fi considerată un indicator sintetic al percepției pe care aceștia o au asupra modului în care se înfăptuiește justiția și, implicit, asupra rezultatelor procesului de reformare a acesteia. Or,

Încrederea cetățenilor în justiția română a stârnit și stârnește îngrijorare, deoarece beneficiarii dreptății resimt dureros reforma înfăptuită până acum în acest domeniu. Un justițiabil, Ionel G., de 59 de ani, formula câteva reflecții amare și un nedisimulat rechizitoriu asupra desfășurării reformei în justiția română, amândouă mai mult decât ilustrative pentru felul în care schimbările petrecute în acest domeniu sunt percepute de omul de rând care-și caută dreptatea: “Probabil că atunci când se vorbește despre reforma justiției, specialiștii – oameni cu funcții de răspundere din Ministerul Justiției, de la Curtea Supremă, de la tribunalele județene, de la curțile de apel sau de la judecătorii etc. se gândesc la lucruri ce țin de esența administrării justiției, de esența formării și rezolvării dosarelor din justiție. Noi, cei care nu ne gândim la lucruri așa de mari, de sistem, ci la lucrurile practice, de zi cu zi, cum s-ar spune, din acest domeniu, ne gândim, forțați de realitate, la lucruri mai mărunte, de care ne lovim în cauzele în care suntem implicați vrând-nevrând.

Reforma justiției înseamnă pentru noi reforma – în bine – a lucrurilor de care ne izbim în cauzele pe care le avem pe rol [...] Or, dacă e vorba de o reformă în justiție, această reformă trebuie să se manifeste mai întâi prin [...] respectarea drepturilor mele procesuale [...] Sunt sigur că reforma justiției presupune multe lucruri, ținând de esența justiției și a administrării ei. Mai înainte, însă, cei ce se ocupă de reforma justiției trebuie să se ocupe, în primul rând, de lucrurile așa-zis mici [...] Cu ce mă încălzește pe mine, cetățeanul de rând, justițiabilul, dacă avem – să zicem – legi perfecte, judecători, avocați și procurori competenți etc., dacă eu, cetățeanul de rând [...] nu știu în ce calitate și pentru ce sunt chemat în judecată, încă înainte de a mă prezenta în pretoriul acesteia, la primul termen.

După mine, reforma justiției de aici trebuie – sau, poate, încă trebuie – să înceapă: de la respectarea drepturilor deja prevăzute de lege [...] Poate că reforma justiției a început de mult – cum zic specialiștii -, poate ea a făcut deja mulți pași pe drumul cel bun. De ce îi lipsesc, atunci, din acest drum [...] primii pași, respectarea strictă a legii de până la această reformă?”<sup>17</sup>

La rândul ei, “purtătoarea de cuvânt a opiniei publice”, presa, s-a dovedit și mai vehementă, descriind în termeni duri starea justiției române și, implicit, rezultatele procesului de reformă ce se petrece în acest domeniu, apreciind că “în țara în care orice judecător se crede Vodă”, magistrații au “puteri discreționare” și sunt “slugi la curtea nedreptății” – unde abuzurile curg, zi de zi, din cauza “incompetenței și necinstei”; “putreziciunea doboară sistemul judiciar românesc”, „unii judecători au transformat actul de justiție într-o farsă judiciară, dominată de iresponsabilitate”, „incompetență sau corupție? 83% din sentințele unor magistrați sunt rebut profesional”; de aici, “sentințe scandaloase, măsluite”, “încât actul de justiție tinde să devină unul dintre lucrurile cele mai strâmbe din România”. Poate multe dintre aceste aprecieri reprezintă exagerări ale presei, dar adevărul este că, așa după cum constata însuși președintele României, Emil Constantinescu, cu ocazia depunerii jurământului pentru funcția

---

<sup>17</sup> **Cu lupa printre probleme**, grupaj de interviuri realizate de Titus Andrei, în revista „Palatul de Justiție”, nr.6/1999, p.9.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

de judecător la Curtea Supremă de Justiție, „Opinia publică românească privește cu neîncredere actul de justiție, unele hotărâri judecătorești fiind pur și simplu de neînțeles”. O mărturie de necontestat în această privință o aduc rezultatele numeroaselor sondaje de opinie realizate de institute și centre de cercetări prestigioase în ultimii ani, care relevă și ele, fără nici o putință de tăgadă, dramatica scădere a încrederii cetățenilor în justiție.

O simplă privire îndreptată asupra rezultatelor sondajelor realizate în perioada 1995-1999 ne arată că în ceea ce privește încrederea cetățenilor în justiție, această instituție a statului de drept, atât de importantă, s-a bucurat de „multă” și „foarte multă” încredere din partea cetățenilor doar în proporție de 42,25% în 1995; 37,66% în 1996; 38,25% în 1997; 29% în 1998 și 25% în 1999.<sup>18</sup> Cel mai mare nivel de încredere al cetățenilor în justiție s-a înregistrat în 1995 – 42,25%, iar cel mai scăzut în 1999 – 25%. Îngrijorător este, însă, faptul că aproape în fiecare din anii analizați, mai mult de jumătate din cetățenii țării au manifestat „puțină” și „foarte puțină” încredere în justiție, după cum urmează: 51,1% în 1995; 49% în 1996; 53,5% în 1997; 63,5% în 1998 și 70% în 1999. Dar, situația devine de-a dreptul alarmantă când luăm în calcul tendința acestui fenomen, care se înscrie pe o linie accentuat ascendentă, urcând de la 51,1% în 1995 (cu o ușoară coborâre la 49%, în 1996) la 70 % în 1999.

Analizând încrederea cetățenilor în justiție în contextul încrederii pe care aceștia au manifestat-o, în 1999, față de 11 instituții sociale importante, se constată că populația României a avut „multă” și „foarte multă” încredere în procent de 17% în Guvern, 15% în Parlament, 25% în Justiție, 41,5% în Poliție, 70,5% în Armată, 85,5% în Biserică, 42% în Primării, 25,5% în Președinție, 22,5% în Bănci, 27,5% în S.R.I. și 11,5% în Partidele politice. Acumulând numai 25% dintre opțiunile cetățenilor care manifestă „multă” și „foarte multă” încredere într-o instituție, justiția se clasează abia pe neonorantul loc șapte, după Biserică, Armată, Primării, Poliție, S.R.I. și Președinție și înaintea Băncilor, Guvernului, Parlamentului și Partidelor politice. Simptomatic, și grav în același timp, este faptul că, în calitatea ei de „simbol al dreptății”, justiția se bucură de prea puțină încredere în rândul opiniei publice. Situația acestei instituții este într-adevăr alarmantă, pentru că, în orice societate organizată, justiția reprezintă însăși baza acesteia, iar „într-o țară în care încrederea în justiție nu există sau este scăzută, nu pot exista nici libertăți respectate, nici nu se poate dezvolta acea demnitate a cetățeanului, acea libertate de gândire, acel spirit de inițiativă, care fac gloria popoarelor din occidentul european”<sup>19</sup>,

---

<sup>18</sup> Pentru fiecare an calendaristic s-a calculat media aritmetică a valorilor înregistrate la itemul „Câtă încredere aveți în ...?” în sondajele de opinie realizate în perioada respectivă. Sursa: **Barometrul de opinie publică**, noiembrie 1999, Centrul de Sociologie Urbană și Rurală – CURS, p.27.

<sup>19</sup> Paul Negulescu, **Curs de drept constituțional**, Editat de Alex. Th. Doicescu, București, 1927.

după cum atrăgea atenția, în urmă cu peste șapte decenii, ilustrul profesor Paul Negulescu.

Slaba încredere de care se bucură justiția română din partea cetățenilor nu este întâmplătoare; ea reflectă modul în care se desfășoară reforma în acest domeniu, modul în care se înfăptuiește actul de justiție în România, faptul că în procesul de administrare a dreptății există numeroase și mari neîmpliniri, erori și disfuncționalități, care au condus, în final, la erodarea puternică a stocului de încredere a cetățenilor în justiție.

Cauzele sunt multiple, unele obiective, iar altele subiective. Ele se găsesc în afara sistemului, dar mai ales în interiorul acestuia. Cauze de genul incoerenței, instabilității și, uneori, chiar al inconsecvenței dispozițiilor normative pe baza cărora judecătorul este obligat să înfăptuiască actul de justiție, creșterea numărului de procese aflate pe rol la diferite instanțe de aproape trei ori în ultimii zece ani, fără ca mijloacele de a face față să fi evoluat în aceeași măsură, sau insuficiența resurselor financiare ce au fost alocate instanțelor judecătorești, au acționat și acționează din afara sistemului, punându-și amprenta asupra calității serviciului public de administrare a justiției pe care puterea judecătorească este dator să-l presteze.

O altă categorie de cauze își află izvorul în procedurile judiciare complicate prevăzute de dreptul nostru procesual, civil și penal, care conduc la încărcarea peste măsură a instanțelor de judecată și la creșterea duratei de soluționare a cauzelor deduse judecării. Este cunoscut faptul că în momentul de față, în desfășurarea procesului civil, există unele termene inutile ce se acordă fie la cererea părților, a uneia dintre acestea sau la inițiativa judecătorului, ceea ce prelungește nepermis de mult judecarea cauzei. La acestea se adaugă și lacunele legii de procedură care îngăduie șicana și abuzul de drept din partea unor justițiabili de rea credință.

În anumite cazuri, legea procesuală limitează chiar dreptul cetățeanului de a avea acces liber la justiție prin lipsa căilor de atac la care acesta ar putea face apel împotriva unor hotărâri judecătorești viciate de aplicarea sau interpretarea greșită a legii. Spre exemplu, în momentul de față, în urma modificărilor aduse Codului de procedură civilă prin Legea nr.59/1993, multe hotărâri judecătorești greșite devin irevocabile la curțile de apel și tribunale, neexistând nici o cale de atac împotriva lor. Totodată, se poate vorbi de un anumit grad de incompletitudine a unor norme menite să prescrie conduita judecătorului, astfel încât să se înlăture arbitrariul acestuia în desfășurarea procesului civil și în înfăptuirea justiției, a unor dispoziții legale care să lase cât mai puțin la aprecierea judecătorului. Dar, toate acestea nu pot scuza justiția română de propriile ei neîmpliniri și erori. Parafrazându-l pe Hegel, care, referindu-se la pedepsirea răufăcătorului spunea că „propria lui faptă este cea care acționează asupra sa”, am putea spune că „propria comportare a justiției în administrarea dreptății este cea care acționează asupra sa” făcând-o să înregistreze un atât de scăzut indice de încredere din partea cetățenilor.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

Lipsa de celeritate a actului de justiție constituie, de asemenea, o cauză majoră a slabei încrederi a cetățenilor în această instituție. Deși soluționarea mai rapidă a cauzelor nu trebuie fetișizată, nu poate fi ignorat faptul că, în chiar *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, dreptul la un proces cu o durată rezonabilă este considerat un drept fundamental al acestuia. De altfel, statisticile arată că majoritatea petenților care se adresează Ministerului Justiției se plâng nu atât de justetea soluției date sau de lipsa de legalitate a acesteia, cât de durată mult prea mare a procesului. Mulți justițiabili găsesc justiția prea lentă. Este greu de suportat fie și numai gândul că într-un stat de drept trebuie să aștepti mai mulți ani decizia Curții de Apel și să vezi clasate numeroase plângeri fără să li se dea vreo urmărire. Astăzi, cu toate că s-au luat unele măsuri de soluționare mai rapidă a cauzelor, pentru a obține o hotărâre judecătorească se depășește deseori termenul „rezonabil” definit de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

O altă cauză majoră a slabei încrederi a cetățenilor în justiție o reprezintă și numărul extrem de mare (aberant! – s-ar putea spune) al sentințelor civile și penale casate de către instanțele superioare de apel sau recurs. Este de necrezut că într-un stat de drept puterea judecătorească poate funcționa cu indici de casare de 83,43% în 1997 și 75,69% într-un tribunal cum este cel din Ialomița.<sup>20</sup> Din păcate, acest lucru nu se întâmplă numai în instanțele de judecată din județul Ialomița, ci în întreaga țară, unde, deși indicii de casare a sentințelor civile și penale de către instanțele superioare de apel sau recurs sunt semnificativ mai mici decât cei din exemplul dat, ei rămân mult prea mari, probabil incredibili pentru lumea judiciară din țările cu un stat de drept și o democrație consolidată. De pildă, în anul 1999, tribunalele, ca instanțe de apel, au reformat, numai în materie penală, un număr de 16.128 hotărâri, dintr-un total de 38.212 apelate, înregistrându-se un indice de casare de 42,21%. Tot tribunalele, dar de această dată în calitate de instanțe de recurs, au judecat, în materie penală, 19.649 cauze, dispunând admiterea recursului în 7.191, ceea ce reprezintă un indice de casare de 36,60%.<sup>21</sup> Dată fiind această stare de lucruri, însuși președintele României, Emil Constantinescu, declara public că „[...] Sunt necesare sancțiuni mai drastice împotriva magistraților care sunt autorii unui număr mare de sentințe casate de către instanțele superioare”.

Pronunțarea de către instanțele judecătorești a unor sentințe controversate constituie o altă cauză importantă a slabei încrederi a cetățenilor în justiție. Mai multe sentințe greu de înțeles, pronunțate de justiția română, au avut darul să bulverseze profund opinia publică. Un prim exemplu privește achitarea, pe 13 septembrie 2000, de către o instanță din Brașov, a sirianului Zaher Iskandarani, acuzat de fals, uz de fals, contrabandă cu țigări și cafea și evaziune fiscală, deși, inițial, fusese condamnat pentru fals și uz de fals. Al doilea caz, petrecut

---

<sup>20</sup> Silviu Alupei, *Reforma justiției. Statul de drept în care condamnarea e totuna cu achitarea*, în ziarul „România liberă” din 28 septembrie 2000, p.26.

<sup>21</sup> *Bilanț '99, Extras din raportul de bilanț al activității instanțelor judecătorești și a Ministerului de Justiție pe anul 1999.*, în revista „Palatul de Justiție”, nr.2/2000, p.9.

pe 11 august 2000, la Curtea de Apel Constanța, în dosarul “Rostock”, se referă la achitarea lui Alexandru Dima, după ce, inițial, Tribunalul Constanța îl condamnase la plata a 150.000 USD și a 1,5 miliarde de lei, sub acuzația de înșelăciune, delapidare, abuz în serviciu și uz de fals. În cazul acestor două mari dosare de corupție, cetățenii se pot întreba nedumeriți: când s-a înfăptuit dreptatea, la instanța de fond, ori la instanțele superioare (de apel și recurs)? La rândul ei, decizia Curții Supreme de Justiție, prin care Miron Cosma, liderul sindicatelor din Valea Jiului, a fost condamnat la 18 ani de închisoare, în urma schimbării încadrării juridice, nu numai că a stârnit controverse, dar a constituit și motivul care a declanșat marșul minerilor spre București. Ample controverse a generat și hotărârea pronunțată de Tribunalul Militar București în dosarul “Țigăreata II”. Această hotărâre a stârnit nedumerire mai ales prin pedepsele care s-au administrat. Spre exemplu, colonelul S.P.P. Gheorghe Truțulescu, considerat “capul afacerii”, a fost condamnat la 7 ani închisoare, cu un an mai mult decât soția patronului de la “General Distribution”, și cu 7 ani mai puțin decât comandorul Ioan Suci, care a primit 14 ani pentru săvârșirea infracțiunii de contrabandă. Decizii atât de controversate ca cele de mai sus, dar care, din păcate, nu sunt singurele, nu vor putea inspira niciodată încredere cetățenilor în puterea judecătorească.

Existența unor carențe, uneori destul de mari, în conduita unor magistrați și a unor membri ai personalului auxiliar au avut și ele darul de a slăbi încrederea cetățenilor în justiție. Astfel, au fost cazuri de magistrați care nu și-au îndeplinit cum se cuvine îndatoririle legale, fapt pentru care, în funcție de abaterile săvârșite, unii au fost eliminați din magistratură de către Consiliul Superior al Magistraturii, iar alții au primit diverse sancțiuni, de la mustrare sau observație, până la mutarea disciplinară pe o perioadă de timp. De asemenea, au existat magistrați care au crezut că inamovibilitatea, independența și stabilitatea le-au fost acordate prin lege în beneficiul lor, și nu al cetățeanului, pentru ca acesta să nu fie în vreun fel nedreptățit ca urmare a presiunilor care se fac asupra magistratului. Anumite disfuncționalități, ca și cazuri de încălcare a obligațiilor legale, a eticii profesionale, în general, s-au manifestat și în rândurile personalului auxiliar, care, deocamdată, este recrutat fără a avea o pregătire adecvată. Mai grav este faptul că, așa după cum a constatat justiția însăși, în corpul magistraților au existat și cazuri de corupție. Probabil, așa după cum susține presa, fenomenul are o amploare mai mare în rândul slujitorilor justiției decât cazurile izolate semnalate. De asemenea, uneori, în justiție au existat cazuri de ignorare a drepturilor fundamentale ale omului, iar în ceea ce-i privește pe unii magistrați, au existat dubii asupra independenței lor față de puterea politică.

Desigur, justiția, ca orice instituție socială, nu este și nu va fi niciodată o structură perfectă, în care toți cei care formează corpul magistraților și cei care îi sprijină pe aceștia în realizarea actului de dreptate să fie funcționari perfecți din punct de vedere profesional și moral. Dar aceasta nu înseamnă că, mai ales în ceea ce-i privește pe cei chemați să înfăptuiască dreptatea, se poate face rabat de la respectarea îndatoririlor legale, a normelor de etică profesională și civică.

## Reforma justiției române între deziderat și realitate

---

De asemenea, slaba încredere a cetățenilor în justiție se datorează și unor blocaje care au existat pe canalele de comunicare dintre sistemul instituțiilor judiciare și publicul larg, interesat de desfășurarea reformei în acest domeniu.

Este evident faptul că justiția română trece printr-un complex proces de reformă menit să confere instituțiilor judiciare, oamenilor legii, rolul ce li se cuvine într-o societate democratică. Pașii importanți făcuți de justiție în plan structural-organizatoric și în domeniul legislației aferente se regăsesc, însă, în mică măsură în modul de înlăptuire a dreptății în societatea românească, fapt ce a generat o slabă încredere a cetățenilor în această instituție. Pe viitor, diriguitorii justiției vor fi nevoiți să accelereze reforma acesteia, insistând mai ales asupra modului de funcționare a mecanismelor ei, astfel încât, în final, cetățeanul român să beneficieze de serviciile unei instituții capabile să-i apere drepturile și libertățile pe care le are în calitate de om.

### Bibliografie

1. Alupei, Silviu, **Reforma justiției. Statul de drept în care condamnarea e totuna cu achitarea**, în ziarul „România liberă” din 28 septembrie 2000, p.26.
2. \*\*\* **Am găsit formula...**, interviu cu Valeriu Stoica, ministru de stat, ministrul justiției, în „Palatul de justiție”, nr.10/1999, p.5.
3. Antoniu, George, **Reforma penală și principiile fundamentale de drept penal român**, în „Revista de drept penal”, nr.3/1996, p.9-18.
4. Antoniu, George, **Reforma penală la primul pas (III)**, în „Revista de drept penal”, nr.2/1997, p.7-18.
5. Baias, Flavius, **Reforma justiției este un proces continuu (I-IV)**, interviu realizat de Ion Stoica, în revista „Palatul de justiție”, nr.2, 3, 4 și 6, 1999.
6. Banciu, Dan, **Elemente de sociologie juridică**, Editura Lumina Lex, București, 2000.
7. \*\*\* **Barometrul de opinie publică**, noiembrie 1999, Centrul de Sociologie Urbană și Rurală – CURS.
8. \*\*\* **Bilanț '99**, Extras din raportul de bilanț al activității instanțelor judecătorești și a Ministerului de Justiție pe anul 1999., în revista „Palatul de Justiție”, nr.2/2000, p.9.
9. Brezeanu, Ortansa, **Minorul și legea penală**, All Beck, București, 1998.
10. Chiuzbaian, G., I., **Avatarurile justiției**, în revista „Palatul de justiție”, nr.9/1998, p.1-2.
11. Chiuzbaian, G., I., **Reforma la ... pachet**, în revista „Palatul de justiție”, nr.2/2000, p.1-2.
12. **Cu lupa printre probleme**, grupaj de interviuri realizat de Titus Andrei, în revista „Palatul de justiție”, nr.6/1999, p.9.
13. Gusti, D., **Realitate, știință și reformă socială**, în D. Gusti, **Opere**, vol.III, Editura Academiei, București, 1970, p.9-28.
14. Negulescu, Paul, **Curs de drept constituțional**, Editat de Alex. Th. Doicescu, București, 1927.



15. Zlătescu, Victor Dan, **Modificarea Codului civil**, în revista „Palatul de justiție”, nr.3/2000, p.8-9.

### Acte normative

- \*\*\* *Decretul-Lege nr.41 din 26 ianuarie 1990, privind asigurarea unui climat de ordine și legalitate, publicat în Monitorul Oficial nr.16 din 27 ianuarie 1990.*
- \*\*\* *Constituția României, adoptată în ședința Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, publicată în Monitorul Oficial nr.233 din 21 noiembrie 1991.*
- \*\*\* *Legea nr.83 din 21 iulie 1992, privind procedura urgentă de urmărire și judecare pentru unele infracțiuni de corupție, publicată în Monitorul Oficial nr.173 din 22 iulie 1992.*
- \*\*\* *Legea nr.92 din 4 august 1992, pentru organizarea judecătorească, publicată în Monitorul Oficial nr.197 din 13 august 1992.*
- \*\*\* *Legea nr.104 din 22 septembrie 1992, pentru modificarea și completarea Codului penal, a Codului de procedură penală și a altor legi, precum și pentru abrogarea Legii nr.59/1968 și a Decretului nr.218/1977, publicată în Monitorul Oficial nr.244 din 1 octombrie 1992.*
- \*\*\* *Legea nr.54 din 9 iulie 1993, pentru organizarea instanțelor și parchetelor militare, publicată în Monitorul Oficial nr.160 din 14 iulie 1993.*
- \*\*\* *Legea nr.55 din 9 iulie 1993, pentru modificarea și completarea Legii nr.52/1991 cu privire la salarizarea personalului din organele puterii judecătorești, publicată în Monitorul Oficial nr.158 din 13 iulie 1993.*
- \*\*\* *Legea Curții Supreme de Justiție nr.56 din 9 iulie 1993, publicată în Monitorul Oficial nr.159 din 13 iulie 1993 și republicată în Monitorul Oficial nr.56 din 8 februarie 1999.*
- \*\*\* *Legea nr.59 din 23 iulie 1993, pentru modificarea Codului de procedură civilă, a Codului familiei, a Legii contenciosului administrativ nr.29/1990 ... publicată în Monitorul Oficial nr.117 din 26 iulie 1993.*
- \*\*\* *Decretul-Lege nr.80 din 19 septembrie 1994, privind ratificarea Convenției Europene pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante, precum și a protocoalelor nr.1 și 2 la Convenție, publicat în Monitorul Oficial nr.285 din 30 septembrie 1994.*
- \*\*\* *Legea notarilor publici și a activității notariale nr.36 din 12 mai 1995, publicată în Monitorul Oficial nr.92 din 16 mai 1995.*
- \*\*\* *Legea nr.140 din 5 noiembrie 1996, pentru modificarea și completarea Codului penal, publicată în Monitorul Oficial nr.289 din 14 noiembrie 1996.*
- \*\*\* *Legea nr.17 din 17 februarie 1997, pentru modificarea articolului 330 din Codul de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial nr.26 din 18 februarie 1997.*
- \*\*\* *Legea nr.35 din 13 martie 1997, privind organizarea și funcționarea instituției Avocatului Poporului, publicată în Monitorul Oficial nr.48 din 20 martie 1997.*
- \*\*\* *Legea nr.142/1997 privind modificarea Legii nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească.*

## **Reforma justiției române între deziderat și realitate**

---

- \*\*\* *Legea nr.21 din 18 ianuarie 1999, pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor, publicată în Monitorul Oficial nr.18 din 21 ianuarie 1999.*
- \*\*\* *Ordonanța Guvernului nr. 93/1999, pentru ratificarea Tratatului dintre România și Statele Unite ale Americii privind asistența judiciară în materie penală, semnat la Washington la 26 mai 1999, publicată în Monitorul Oficial nr.169 din 20 aprilie 2000.*
- \*\*\* *Ordonanța de Urgență nr.179 din 11 noiembrie 1999, privind modificarea și completarea Legii nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească, publicată în Monitorul Oficial nr.559 din 17 noiembrie 1999.*
- \*\*\* *Legea nr.2 din 17 ianuarie 2000, privind modificarea și completarea Legii nr.61/1991 pentru sancționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice, publicată în Monitorul Oficial nr.16 din 18 ianuarie 2000.*
- \*\*\* *Legea nr.78 din 8 mai 2000, pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție, publicată în Monitorul Oficial nr.219 din 18 mai 2000.*
- \*\*\* *Ordonanța de Urgență a Guvernului nr.138 din 14 septembrie 2000, pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial nr.479 din 2 octombrie 2000.*

# Evaluation project of the means tested income transfer mechanisms in Romania<sup>1,2</sup>

---

## 1. On Evaluation

Under the large umbrella of 'evaluation' fall a wide range of variety of analyses, especially in the domain of social policy, depending on the **specific aspects identified as to be 'evaluated'** (e.g. financial costs related to benefits or outcomes, opportunity costs incurred, appropriateness of institutional arrangements and organisational in-built capacity - as an efficiency as well as effectiveness measure, or explicit consequences of the functioning of the system on different social groups in terms of their state of economic and social welfare, all assuming and relating themselves to a known and operational assessable goal) as well as on the **methods chosen within particular theoretical frameworks** (financial assessments, institutional analyses, organisational approaches, welfarist or non-welfarist approaches, etc.).

These are usually coined as social policy analysis, public administration and/or finance, organisational approaches to public bureaucracy, evaluation research, political economy of evaluation, impact studies, incidence studies, implementation monitoring assessments, etc. and they are 'flavoured' with the specific ingredients supplied by the particularities of the different social sciences and theoretical frameworks which nourished them.

If we contain our semantic inventory of evaluation analyses to the **domain of social security**, some specific and, hence additional, concepts are to be introduced. Social security operates with concepts as income redistribution, monetary and non-monetary transfers, poverty line and income maintenance, targeting of social transfers, poverty alleviation etc, its design depending heavily on the particular understanding of social justice and equity, on the social

---

<sup>1</sup> *Acknowledgement: This research was undertaken with support from the European Union's Phare ACE Programme. I would like to thank Professor Jackson, director of the Leuven Institute for Central and East European Studies, Economic Faculty, Catholic University Leuven, Belgium, for his support and professional advice in completing the project, as well as the Research Institute for Quality of Life, Romanian Academy, that provided valuable data and institutional support.*

<sup>2</sup> *The paper is under publishing as a PHARE working paper.*

consensus upon key priorities within the socio-economic balance. Hence, evaluation strategies will feature this specificity, trying to make sense of them in operational and quantifiable terms.

### **2. What is to be evaluated about Means Tested Income Transfer Mechanisms?**

*Social assistance aims not at reducing overall income inequality, but rather at providing some social minimum acceptable income for the poorest segment. Its impact on the overall income inequality will therefore depend upon the level considered to be minimum acceptable, upon the number of those falling below this level, upon the severity of financial deprivation of those below this minimum, and, finally, upon the contribution of this inequality to the overall income inequality. While social insurance and categorial benefits are mostly about preventing people to get poor, social assistance is more about helping poor to overcome their financial and social state of poverty.*

Of course, such a rough comparative definition is highly sensitive to the understanding and operationalisation of the concepts of poverty and 'social minimum'. As a conclusion, the main objective of a means-tested income maintenance transfer mechanism is to bring up to the 'waterline' those below a minimum. Basically it has to do with poverty relief and, to some extent, with prevention of social exclusion,

### **3. Evaluation Strategies of the Means-Tested Social Assistance System - The Romanian Case**

*Two reasons underlie the choice for the MTSAS, as the object of the evaluation analysis. First, due to the fact that MTSAS represents the most important social assistance programme at the moment in Romania (not including categorial entitlements as child allowance and family allowance). MTSAB compensated as well the lack of any other income maintenance mechanism. Second, because of its 'institutional novelty'. The analysis does not contain itself to the evaluation of a social programme, but it aims at understanding effectiveness and efficiency of a social programme by means of the dynamics of its institutionalisation process.*

Hence, some aspects of this analysis can prove themselves to be of practical importance for both students in the field of social policy analysis and actors involved in the daily enacting of social policy related 'realities', by 'meeting information needs' within a little if at all explored area: social policy analysis in Romania.

*The evaluation will be undertaken along three main dimensions. The first two dimensions – institutional and organisational assessment - refer to the structural determinants of the MTSAS, and do play an important role in assessing its functioning. The last refers to more concrete and quantifiable aspects of the functioning of the MTSAS: its effectiveness and efficiency.*

The analysis will be thus decomposed into three main parts:

**3.1. An institutional analysis of the constraints under which the system is designed, and operates.** At the level of legal regulations, the law of social assistance and its fallacies, as well as the broader regulations among different social policies and programmes will be analysed. Institutional effectiveness depends up to a high degree upon the legal and formal framework in which the MTSAS is performing.

**3.2. An organisational analysis aimed to distinguish and explain actual organisational strategies developed by the local administrations in order to cope with the new MTSAS.** Local public organisations can not be regarded as passive actors which merely implement - either 'good' or 'bad' - a system defined and structured at the top-floor levels; local organisations do actively shape the nature of the system, changing and creating new institutional patterns, which do influence distributional results of the MTSAS. It can be said that social policy 'is' precisely what local public administrations deliver to the population. Assessing the efficiency of the MTSAS is therefore impossible without an understanding of the way social assistance is actually 'taking place'.

**3.3. An analysis of the effectiveness and efficiency of the MTSAS.** Effectiveness, defined as the degree of meeting the objectives of the social assistance system, will be 'tested' by analysing the scope of targetisation achieved by means of the new social assistance system. Efficiency will be assessed on the analysis of the most relevant indicators of vertical and horizontal efficiency. We will assess efficiency by looking to the degree up to which individual utility is enhanced by means of the social transfer under scrutiny. We will mainly refer to the monetary dimension of utility.

### **3.1. An institutional analysis of the means-tested social assistance benefit programme**

The overall legal framework and institutional arrangements – in the field of social policy - have a higher significance than for the analysis of the outcomes of any other organisational activity as long as: a) the main objectives of public organisations are external to them (largely derived from the broader institutional and legal framework of social policy), therefore not subject to change; b) demands upon public organisations are mostly inconsistent, so that operationalisation of broad objectives becomes even harder.

#### **○ Brief description of the legal framework regulating means tested social assistance benefit**

Means tested social assistance has been first introduced in august 1995<sup>3</sup>.

- a. **Coverage.** The MTSAB is addressing families with an income below the threshold set and adjusted by the MLSP. It is meant as an minimum social income maintenance mechanism.

---

*3 Trough Law 67/1995, and the consequent methodological norms of its application GD 625/1995, modified by the GD 125/1996*

## Evaluation project

---

- b. **The threshold** represents by no means a poverty line. When the MTSAB has been designed it was intended to cover the poorest 10% of the Romanian population. The threshold stipulated by the law does not make any difference between children and adults, taking into account only the total number of persons in the family.

According to the data of the survey on poverty carried out by the Research Institute for the Quality of Life in 1994, the relationship between the minimum level adopted by the MLSP and the poverty lines - one reflecting a subsistence level and the other one reflecting a decency level -, calculated by means of a normative method (by using a basket of goods and services), is the following: the threshold for a single person family represents about 55,2% of the minimum subsistence level and of 32,4% of the decent living standard level.

- c. **Additional eligibility criteria.** The benefit is conditional upon making proof of registration at the local unemployment office, in order to 'test' that he/she is actively searching for a job and that he has not refused any job or training course offered to him/her. The benefit is also conditional - for rural families - upon the quantity of land owned.

Due to the less well-organised unemployment offices, some problems related to the operationalisation of '**willingness to work**' arise. Individuals who really need a job are mostly not those who have the highest probability of being given one by the unemployment office, disregarding individual capabilities. Therefore, most unemployment offices will easily give proof of registration to anybody requiring it, even if the person is not real interested in getting a job. Training programmes are rather rare and bad organised (mostly unrelated to market demands), therefore they do not constitute an obstacle for those not really interested. The best training programmes, which render best chances for re-entering labour market, are mostly hard to get in, therefore, once again, proof of 'actively seeking work' is easily given. The same can be said about jobs: good jobs are a rare resource, 'bad' jobs are mostly not viable options for those really seeking a job; this is to say that the price which has to be paid for the stability of an income is not worth. On the other hand, the process of restructuring industrial plants leads to unemployment, and less to creating jobs. Private enterprises, because of their relative small size, tend to find people through other channels than unemployment offices.

*This structural context is reflected as well by the situation of Hunedoara county, where the main occupation has been related to the mining industry, now mostly closed down. In the last two years, i.e. beginning with 1997, about 28000 persons have been fired. Only in September 1999, 4000 persons have been fired from the siderurgical enterprise. From all these only 2-3 thousand have found a permanent job (and most of them through the programmes financed by the WB). People in Hunedoara, -considers the director of the County Directorate for Labour and Social Protection-, are used with huge salaries in comparison with*

## Luana POP

---

*other work fields. Therefore they are not willing to work for less money. They prefer to strike, to ask for help and social assistance.*

*People do not want to accept a worse paid job, preferring to put pressure upon local and state administration. In turn, the state and local councils, do respond to this social crisis by taking quick and useless measures in order to stop revendicative actions. This kind of response has been typical for most of the social protection measures adopted lately by the government.*

As an informed guess, we can state that people registered at the unemployment offices are those who either are entitled to unemployment benefit or allowance or seek to apply for social assistance benefit; only a few are registered for the chance it offers to get a job. Therefore the measure for 'willingness to work' is rather inadequate under such circumstances.

Another measure meant to re-enforce willingness to work is **the additional, constant, sum given to 'eligible workers'**. The measure is a good illustration of the principle, but is it also an effective means of overcoming the poverty trap?

The marginal utility given by the increase of the benefit with the additional premium sum for working adults can create, at best, an incentive for taking a least time-consuming and effort-intensive job, as long as marginal tax rate of each additional monetary unit, over a minimum work related income (if this income still keeps the family eligible), is 100%.

On the other hand, as long as the sum granted for every working beneficiary is constant, the highest decrease in marginal tax rate will be faced by single person families, for which the additional sum leads to a higher increase in net income. For example, in 1995 a working single person family increases his/her net income with 11%. If the person is married and has two children, the family's income will increase with only 3,5%. As a consequence, a preference for any other but contractual, for not to say illegal, work opportunity seems the only rational way to approach the situation. Working beyond legacy will increase income proportional with effort and time invested, without diminishing the benefit and without losing free medical care; what seems to be the price is the uncertainty of a future pension. Such a behavioural pattern seems to be most appealing for single women with pre-school children (WB Report on Poverty in Romania, 1996:53).

**Land property** is for most aged rural families not a proper income source. The demand to rent land is as low as not existent due to the unavailability of technical means for working extended land areas (e.g. deficitary credit system for acquiring such means).

d. **Tested income** refers to:

- any **permanent or occasional income** of the family, as well as income derived from renting or sallying properties and assets; savings are also taken into account.

## Evaluation project

---

- any luxury goods as autovehicles, jewellery or domestic animals (in rural areas) are converted in money and added to the monetary income.

Two problems arise as a consequence of these specifications. First, the effects of taken into account **savings**, disregarding their scope. Saving behaviour will be clearly affected, especially in the case of those with incomes very close to, even if above, the threshold. This is a moral as well as economic decision: should poor people be pushed into spending, disregarding their long term necessities and if so, doesn't it has an adverse effect upon economic efficiency?

Similar problems arise by taken into account occasional income, although the Romanian administrative system does not allow an effective control over this kind of income. The problems are rather moral ones: should people be discouraged to work occasionally in order to increase their anyway low income or should they be allowed some additional income, as long as this income does not represent a proper and reliable income source?

Second, converting 'not strictly necessary goods' in monetary terms is subject to local discretion, thus inducing a lot of variation across regions and municipalities, leading to major inequities by residential area or region. Another aspect of this stipulation is the risk of transforming social workers, from professionals into some 'economic police-men'. While bureaucrats are not legitimated to lead a social inquiry, the ethics of the profession of social worker does not permit to transform individuals into 'financial examination subjects'.

e. **The benefit granted:**

- Will represent the difference between the threshold stipulated for the family and the income of the family. In addition, a bonus will be granted for every adult in the family that makes proof of working, even if only part time.
- Benefit is in principle granted over an unlimited period of time, as long as beneficiaries are still eligible, thus putting no pressure upon beneficiaries to enter the labour market.

f. **Administration of the benefit:**

- The benefit is administrated by the local councils, from the local budgets. This regulation has been adopted only after the first six months of the functioning of the system. For the first period, the benefits have been paid directly from the state budget.

○ **What other social benefits do cover, and up to what degree, poor population in Romania?**

In order to gain an image of the main categories of population, besides those not benefiting of any transfer, that could become eligible for a mtsab, we will first present the relative value of the mtsab, as compared to other types of social benefits.



## Luana POP

**Table 1**

### Dynamics of real average monthly benefit of main social protection cash transfers (1995=100%)

	1996	1997	1998	1999
Average net salary	96,8%	75,8%	88,8%	85,7%
Minimum salary	110,1%	137,9%	101,5%	
Social insurance pensions, excluding farmers	91,8%	74,8%	81,9%	
Social insurance pensions for farmers	100,8%	106,4%	113,0%	
Social assistance pensions	91,3%	73,6%	77,4%	
Pensions for war disabled, orphans and widows	93,2%	83,3%	88,6%	
Unemployment benefit	96,5%	100,5%	96,8%	105,9%
Unemployment allowance	82,0%	62,9%	70,2%	99,0%
Professional integration allowance	81,9%	70,9%	79,2%	69,9%
Child allowance	88,5%	140,8%	130,1%	84,1%
Means-tested benefit threshold for single person families	70,7%	52,4%	53,9%	41,1%

**Source:** *Romanian Statistical Yearbooks, MLSP*

**Table 2**

### Some cash social transfers as percent of the average net salary

	1995	1998
Average net salary	100,0%	100,0%
Minimum salary	29,4%	33,6%
Social insurance pensions, excluding farmers	41,7%	38,4%
Social insurance pensions for farmers	7,8%	9,9%
Social assistance pensions*	20,3%	17,7%
Pensions for war disabled, orphans and widows	25,0%	25,0%
Unemployment benefit	30,2%	32,4%
Unemployment allowance**	18,6%	14,7%
Professional integration allowance***	20,1%	17,9%
Child allowance	4,3%	6,2%
Means-tested benefit threshold for single person families	21,3%	12,9%

\* the number of beneficiaries is steadily decreasing (being less than 11 thousand persons in 1999) due to the fact that the benefit has been repelled in 1977;

\*\* unemployment allowance is granted after the unemployment benefit ends for an additional 18 months and is not income related, being a percent of the minimum net salary;

\*\*\* is granted from the Unemployment Fund for fresh graduated who did not found a job immediately after graduating.

**Source:** *Romanian Statistical Yearbooks, MLSP.*

Data show that the threshold used in assessing eligibility for the means-tested social assistance benefit decreased in real terms more rapidly than any other benefit, as compared to 1995, representing in 1999 only a mere 41,1% of its initial level. In 1998, as compared with 1995, the only benefit below the level of the means-tested social assistance threshold is the social insurance pension

## Evaluation project

for farmers. Farmer pensioners are eligible for the benefit only if they do not own more than a specified land area. In 1995 not only farmers' pensions, but also unemployment allowance, professional integration allowance and social assistance pensions were below the level of this threshold.

In 1998 a family composed of four, a couple and two minor children, having as income a minimum salary and two child allowances, did not fall below the threshold, although this level of income will probably throw it below any minimum poverty line.

In 1998 only farmer pensioners' families were still eligible for the benefit, assuming no extra-land is owned.

### ○ Brief description of the evolution of the means-tested social assistance system

In the first six months after the adoption of the means-tested social assistance benefit the number of beneficiary families was very high, the benefit being granted to all those who applied for it, disregarding of occasional incomes or savings, as long as not declared, as well as of any other asset. This is explained by two factors. First, the legal specifications about the assets to be evaluated were pretty fuzzy in the beginning. Second, there was no incentive for not granting the benefit or being too restrictive in assessing eligibility as long as there was no budgetary constraints. City halls did assess the eligibility, yet money came, upon request, from the state budget. The benefit became rapidly a political capital for mayors waiting for the soon coming local elections.

In 1996, after six months of functioning of the means-tested social assistance system, the financial responsibility for the benefit has been transferred to the local budgets. In the spring 1996 a new legislation regarding the assessment of eligibility has been adopted, making social inquiry compulsory and specifications about assets to be evaluated more specific. Both arrangements, procedural and financial, lead to a more restrictive process of assessing applications thus the number of beneficiaries decreased rapidly after the mid of 1996.

**Table 3**

#### Number of means-tested social assistance beneficiary families at the end of the year as compared to December 1995

1996	1997	1998
49%	26%	22%

*Source: Ministry of Labour and Social Protection.*

**Table 4**

#### Dynamics of real expenditures with means-tested social assistance benefit (1995=100%)

1996	1997	1998
144,2%	47,6%	30%

*Source: Ministry of Labour and Social Protection.*

## Luana POP

At the end of 1998 the number of beneficiary families decreased to about 22% of their number at the end of 1995, this is after the first six months of functioning of the system. The real sum allocated for the payment of the benefit represented in 1998 a mere 30% of the sum allocated in 1995 only for half of the year.

In 1999, in some counties, not more than 5% of the city halls did continue to grant the benefit. Most city halls, and especially rural ones, ceased granting the benefit. Those who still pay, either restrict their payments to chronically ill or old persons with low income or do not receive any new application.

Even for those beneficiaries who still receive the benefit, the long delays in payment do make the benefit even less effective.

Besides the evolution of the number of beneficiaries, respectively the decline of the real amount of money allocated for the means-tested social assistance benefit, it is important to indicate as well the relative weight of this benefit in the total social assistance expenditures and as a percent of the GDP.

**Table 5**

### Social assistance as a share of GDP

	1995	1996	1997	1998
Total social public expenditures, including social insurance, health, education and social assistance (from state budget, local budgets and any special social fund) as a % of GDP		13,7%	13,5%	15,5%
total social assistance expenditures (state +local budgets) as a share of GDP (%)	1,5%	1,4%	1,9%	2,2%
Social assistance expenditures from local budgets as a share of GDP (%)	0,27%	0,29%	0,19%	0,34%
Means-tested social assistance benefit as a % of:				
<i>cash benefits from the local budgets</i>	96,3%	92,9%	84,9%	80,6%
<i>total social assistance expenditures from local budgets</i>	34,5%	48,6%	26,5%	9,0%
<i>total social assistance cash benefits (from local and state budget)</i>	12,0%	19,1%	4,1%	2,4%
GDP	0,094%	0,140%	0,051%	0,031%

**Note:** social assistance expenditures do not include either social protection for handicapped persons (paid from a special fund) or social protection of children in difficulty (until 1998, for which they do appear under the category of social assistance expenditures from local budgets)

**Source:** *Romanian Statistical Yearbook*.

Social assistance in Romania is rather marginal if we do look at the above data. The budget allocated for social assistance is rather small in relative terms. The weight of social assistance expenditures from the local budget is very low, accounting for less than 20% of the total social assistance expenditures.

## Evaluation project

---

The means-tested social assistance benefit represented at most (i.e. in 1996) 48,6% of total local expenditures for social assistance. Its weight decreased since, being in 1998 a mere 9%. Nevertheless the means-tested social assistance benefit represented for the period 1995-1998 the most important cash benefit paid from local budgets. Yet its weight in total cash benefits from the local budgets decreased slightly, giving ground, more and more, to lump sum benefits, as emergency aids. Finally, the money allocated for the means-tested social assistance benefit came to represent, in 1998, a mere 0,03% of the GDP.

The system was practically 'killed' by the financial crisis during 1999 and by the steadily increasing financial load for the local budgets concerning social protection expenditures.

### ○ Who is the potential eligible population for the means-tested social assistance benefit?

#### *A. 1994 – Before the adoption of the means-tested benefit*

The World Bank report on poverty in Romania (1996) reached the conclusion that, in 1994, 21% of the Romanian population was poor. The poverty line used by the WB is about 50% of the average per capita expenditure of the population in 1994<sup>4</sup>. This is the equivalent of 3,3\$ per day, and the means-tested social assistance threshold represented, in 1994, about 92% of this poverty line.

Poverty varies across regions, whereby the Northeast region is the poorest and Bucharest the richest area in the country. Poverty rate in rural areas is almost double compared with the urban areas. Poverty varies by occupation, educational level and sex of the household head, and the structure of the household, as follows: unemployed and farmers, illiterate and household heads lacking formal education, households with a greater number of members, households with unemployed members, and women headed households are more exposed to poverty.

An analysis of the potential beneficiaries of the means-tested social assistance shows, for 1994, that the percent of families finding themselves below the threshold is 23,6 while the percent of households identified by the same standards is 22,9%.

It is interesting to note that 88,3% of all poor families live actually in households identified, by the same standards, to be poor<sup>5</sup>.

*Briefly, the factors which mostly increase the probability to fall below the MTSAS threshold, are family head without any occupation,*

---

<sup>4</sup> The data used are derived from the Integrated Household Survey 1994, undertaken by the National Commission for Statistics, on a population of about 25000 households. For further details see the WB Report on Poverty in Romania (1996).

<sup>5</sup> From now on, poor population will refer to those who fall below the MTSAS threshold.

## Luana POP

---

*unemployment, low education, being above 25 years but below 35 years of age or being older than 60 years, being a woman as family head, living in rural area, being single or having more than three children (see the logistic regression model in the annex 4).*

Generally, this model is concordant with the poverty predictors found by the WB. Still some differences persist, mainly because of the way of measuring utility: only by monetary income, in our case (because of its appropriateness relative to the formal design of the MTSAS), or by consumption, as the WB analysis.

### *B. Two years later: who was in 1996 still eligible?*

An analysis<sup>6</sup> of those still falling below the threshold in 1996 after almost an year of the functioning of the means-tested social assistance system reveals that the number of families below the threshold decreased to 15,7%. The estimated percent of persons below this threshold is about 16,2% (compared to a previous 23%) and the percent of children living in poor families is about 21%. Of all poor families, 45,3% are single family households, compared with 56,1% for the non-poor population. Otherwise, the potential beneficiary population seems to have the same characteristics as in 1994; the difference lies in the severity of the profile: more unemployed, less employed, more family heads without any occupation. Poor families are to be found especially (56,3%) among those categories, having as the most important income sources the unemployment benefit and occasional activities. *Only 14% of the poor are working poor, with most important income derived from a permanent job, compared with 58% of the non-poor population.*

The high proportion of those falling below the MTSAS threshold, and the fact that all categories found to be eligible in 1994 are still present among those below the line in 1996, point out to a high degree of inefficiency of the MTSAS in covering the targeted population. Note that 1996 was a 'good' year, with lower poverty rates and unemployment.

In order to answer to the question about *how poor are, in fact, those below the MTSAS threshold*, we have, in addition, used *indicators about three categories of goods owned by the households: strictly necessary goods, goods indicating decent living standard and luxury goods*<sup>7</sup>. Those below the threshold score lower on all three categories of goods. Yet, the number of owned goods is not very high even for the non-poor population. The average number of luxury goods owned by both poor and non-poor population is less than one, out of

---

6 *The analysis is based on a national representative survey on quality of life undertaken by the Research Institute for Quality of Life.*

7 *As necessary goods are considered the refrigerator, cooking stove, and radios. In the category of 'decent' goods are included washing machine, vacuum cleaner, TV set, phone, cassette player, and bicycle. In the category of luxury goods we included writing machine, personal computer, freezer, video player, motorcycle, personal car and art objects.*

## Evaluation project

---

seven included in this category. Still a difference between the two groups does exist: 3% of all households included in our sample do not own any of the goods included in the three categories. 2,1% fall below the threshold, while 0,9% find themselves, according to their permanent income, above the threshold.

If we consider, in addition, also the **occasional incomes** of the families, the head-count index will be reduced to 13,6%, compared with 15,9% according to permanent income. Taking into account also the **self-consumption** of the family, the head-count index will be further reduced to 7,1%. This is to say that, from the population, which falls below the MTSAS threshold, by considering only permanent income, only 85,5% have an income level, which in fact is below that set by the law. 55,3% of those below the threshold, according to their permanent income, manage, through occasional income and auto-consumption to reach a level above the MTSAS threshold. Still, some 45% fall below, despite occasional incomes and self-consumption.

### ○ Who were in fact the beneficiaries?

National data show that, in December 1995, 44% of the beneficiary families were single person families. An additional 31% are families with 2 or three persons, and only a 25% make up for all families with 4 and more members. Variations across counties are not too high. The highest percent of singles is 57%, and it is to be found in five different regions, from which three of them are the poorest across the country.

Yet national data are not too comprehensive thus lacking information on the family structure of beneficiaries. Therefore we will present some conclusions based on a survey representative only for the beneficiary population of Bucharest and a rural surrounding area<sup>8</sup>. It is expected that the structure of this population deviates pretty much from that in other regions.

The **survey on the population of beneficiaries, for Bucharest and the surrounding rural area, undertaken in January 1996**, provides the following picture of the beneficiary population:

**Family structure of the beneficiaries.** Single families, make up for 34,1% of the total families benefiting from social assistance. This is in concordance with the data provided by the MLSP, for the first six months of functioning of the system, for Bucharest. Another 33,3 % are single-parent families, while 26,9% are families composed of two adults with children. Half of these families have three or more children. From the total population of beneficiaries 39,8% do not have any children.

Singles are more than 2/3 women, and only 1/3 men. Most of them are middle-aged, this is between 30 and 60 years (41,1%), and 1/3 are over 60 years. Another category is that of very young singles, up to 25 years, which make up for 20,4%.

---

<sup>8</sup> The survey was conducted by the Research Institute for Quality of Life, in January 1996 and is representative for the beneficiary population of Bucharest at that time.

## Luana POP

---

Single-parent families are almost entirely headed by women (97%). 61% of all single-parent families are headed by persons up to 30 years.

Families with two adults and no children are, mostly, elderly people, the proportion of those over 50 being of 72,9%. Families with two adults and children are middle-aged.

**Occupational Status.** The **employment rate** among the total persons is of 7,1%. Employment rate among men is 3,8 times higher than among women.

*Unemployed make up for 38,2% (a higher value of 51,1% for the women population) of all adults in the sample.* But what is actually more striking is the fact that *3/4 of all unemployed does not benefit from any unemployment-related benefits.* This is, either they are unemployed for more than 27 months, or they were never entitled for these benefits, having probably no employment history.

*Pensioners are only in low proportion present among the beneficiaries, although their number outrages that of working persons.* When talking about pensioners we do have to bear in mind that under pensioners falls a wide range of persons with different situations. Pensions are not only state insurance old age pensions, but also invalidity pensions, survivors' pensions, social assistance pensions, child alimonies. This is why this category can not be reliable used as such in our analysis.

*Farmers are a quite small category,* making up for only 5,9 % of all persons, despite the fact that our sample consists of 27,7% families from rural areas around Bucharest.

A most important category is that composed of **persons with any occupation or housewives.** *Their proportion in the total population is of 37,1%: 49% for the women population and only 11,7% for the men population in the sample.* Together with those unemployed receiving no unemployment-related benefit, they reach a percentage of 65% of all persons.

*If we consider only the occupational status of the family head* (for the families composed of two adults, we considered the men as the family-head), *the picture doesn't change much: employment rate among beneficiaries remains about 7%, unemployment rate being 41% while more than 30% family-heads are without occupation or housewives.*

*From the families composed of two adults without children, only 10,8% are families with one unemployed, while the percent is more than three times higher for families composed of two adults and children.* This may also be explained by the fact that a lot more of those couples without children are pensioners, than among couples with children. Still, the proportion of those families with two unemployed in the family is the same (23%) for both types of families - couples without and with children.

**Occupational Status by Family Type.** From all **single person families, only one single person is employed,** and this is over 60 years of age. From the single unemployed, which make up 40,8% of the singles, half are between 30 and 50 years, while only 35% are up to 30 years. Unemployed which do not have any unemployment-related benefit (neither benefit nor allowance), and

## Evaluation project

---

which represent, for this category, 87% of the unemployed, are mostly either up to 25 or between 30 and 50 years old. Those without any occupation are mainly over 30 years (84%). This is also the case with housewives, of which 90,5% are over 50 years. **Briefly, about 70% of the singles are either unemployed receiving any benefit or without occupation or housewives.** This can be explained by the fact that for singles, any income from salary would rise him above the threshold, thus throwing him out of the group of those eligible. This is mostly the case for unemployment benefits, although the unemployment allowance is, for 1996, lower than the MTSAS threshold. Still the question about how these people have survived until now remains open. In order to understand this fact, we have to understand the broader circumstances regarding the household they live in.

From all **single-parent families, 42,8% are up to 25 years.** From this young single-parent families, 92% are either registered as unemployed but lacking any unemployment-related benefit or do not have any occupation. For the whole population of single-parent families the proportion of those without any occupation or registered unemployed without benefits remains still very high: 80%. But despite this evidence, single-parent families have the second highest employment rate among all types of families, after those composed of two adults with children.

From the total number of couples without children a higher proportion than in other family types are pensioners (21,6%) and farmers (29%). This category shows the lowest proportion of unemployed.

Couples with children are mostly headed by unemployed (51,6%) or employed persons (21,9%). The smallest proportion of family heads without any occupation is to be found within this category.

**Children living in beneficiary families.** From the total number of persons in the sample, 50,1% are children. From these, 44,3% attend school, 43,3% are pre-school-children, and 9,5% are of school age but abandoned school.

**Most of the children who abandoned school (55%) live in families with four or more children.** Almost all families with children, which have abandoned school, are headed either by unemployed, receiving any unemployment-related benefits, or by persons without any occupation.

57% of the pre-school-children live in families with one or two children, and are mostly headed by housewives.

**Income Structure and Income Sources of the Beneficiary Families.** From all income sources, those which is mostly to be found as the only income source for the family is the **child allowance** (in 42% of the cases it represents the only one source of income). Income derived from salary is almost never (0,5%) the only income source of the family.

**26,1% of all families does not have any income.** 88,5% of them are singles, and 72,9% are of working-age. Also 95,9% of them have no children.

**If we take into account only those families with non-zero income, the average weight of the MTSAB in the post-transfer total income is of 62%,**



## Luana POP

---

with no significant variance across territory, but significant variance across family types: less for singles and couples without children with 4 and more children; greater for single-parent families and couples with 1 to 3 children.

***Let us take a closer look at the income structure of the ten groups defined by the ratio between pre-transfer and post-transfer income.***

***The first three groups*** (i.e. those with the lowest proportion of pre-transfer income) has as a primary incomes source the child allowances. This is to be explained by the fact that an average 60% of all families falling into this income group is represented by single-parent families. Generally, the proportion of those families without children, at least in the first two groups, does not exceed 13%. The second most important income source, for these three groups, is agriculture, although its proportion is very small.

***The next four income groups*** (between 40% and 70% of pre-transfer income in the post-transfer income) are characterised by very high proportion of unemployment benefits and allowances, the second most important income source being still the child allowances, although child allowances tend to decrease, as the income increases (from about 1/3 to 13%). Incomes from pensions are constant, as a proportion, for all these groups, their weight representing about 20%. Incomes from agriculture maintain, across these groups, an almost constant value of 10%. Incomes from child allowances and salaries allow for almost all variance of the income structure across these groups. In these income size groups fall mostly families composed of two adults with one or two children.

***The last three groups*** (with the highest proportion of pre-transfer income) are dominated by income from salaries. In these groups, income from agriculture is almost not existent. Benefits for handicapped persons do have high weights within these groups, as compared with all other groups. The second important income source is pensions. In these groups the proportion of families of two adults with more than three children is highest among all income groups.

Now let us try **to resume the profile of the beneficiary population at the beginning of 1996**, 34% are ***single persons***, most of them without any income, and a little more than 2/3 is women. More than two third of the singles do not have any occupation or are registered as unemployed, but do not receive any unemployment-related benefits. 47% are over 50 years.

An additional 33,3% are ***single-parent families***, almost entirely headed by women. Single-parent families with one or at most two children are headed by very young women; 42,8% of all single-parent families are headed by women up to 25 years. For all the persons heading single-parent families, 80% are without any occupation, housewives or registered unemployed that do not receive any benefit. Although only a very small percent (1,6%) of all these families do not have any income, most of them (73,3%) have a very small income, this is up to only 30% of the post-transfer income. This is because for 74,4% of these families the child allowance is the only income source. 95,4%

## Evaluation project

---

do lack any income from work-related activities, and only a small percent (9%) do benefit from unemployment benefits or allowances.

**Couples without children** are mostly over 50 years (72,9%), and show a higher proportion of pensioners and farmers than any other family type. Also, the smallest proportion, although high enough, of unemployed is to be observed within this category. A very high proportion of these couples does lack any income (33,8%), and an additional 36,6% do have medium incomes, as compared with the post-transfer income. This is to be explained by the relative low pensions, especially those of farmers, which are still higher, in absolute terms, than child allowances. They represent only 5,7% of all beneficiary families.

**Couples with children** are the category with the highest concentration of salaries and unemployment benefits. Practically, they can be considered as those working poor, for which losing a job is the passport to poverty. Most of them are headed by middle-aged persons. This category represents 26,9% of all beneficiary families, of which only a half are couples with 1 or 2 children.

If we compare the identified structure of beneficiary population of Bucharest with the population finding itself below the means-tested social assistance threshold (on the basis of the 1996 survey carried out by the Research Institute for Quality of Life), the studies about those potentially eligible show a higher percent for couples without children, and a lower percent of singles. Also single-parent families do have a much higher weight in the actual beneficiary population than in the population identified to be eligible. In addition, more of the poor single-parent families identified to be eligible are men-headed, compared with only 3% of the single-parent families receiving, in January 1996, the means-tested social assistance benefit.

**Also occupational status of the family head and age vary within certain types of families.** If in the beneficiary population singles are almost half over 50 years, and about 70% do not have occupation, in the population identified to be eligible in 1994, the highest proportion of singles are pensioners and farmers, 78% of them being over 56 years old. In 1996 the situation changes slightly in that the proportion of singles registered as unemployed, but without any benefit, increases.

**Single-parent families in the beneficiary population are also different as structure from those identified as below the threshold of the MLSP in 1994. The poor single-parent families in 1994,** although they still showed the highest number of family heads without any occupation, as compared with other family types, were headed by a higher proportion of employed persons, followed by farmers. In 1994 there have not been identified, as being below the threshold, single-parent families headed by persons under 25, which in fact, represented, in January 1996, 42,8% of single-parent beneficiary families. In 1994, single-parent families were mainly (73,7%) headed by women between 30 and 50 years. The situation of the single-parent beneficiary families seems to be more close to the poor single-parent families identified in October 1996.

*For the couples without children* the images seem to overlap. Most of them are over 50 years (around 80%), of which a high proportion of pensioners and farmers. This poor family type seems to have preserved its specific feature across the time.

*Couples with children* do also preserve their features, being, in the potential beneficiary population, as well as in the actual beneficiary population, the category with the highest employment rate and middle-aged.

*The reasons for these differences cover a broad area. First*, because of differences among the three samples: regions covered, type of population under scrutiny. *Second*, The adjusted value used as a threshold for our analysis on poor population in 1994 was higher, in real value, than the threshold used by the MTSAS in January 1996, *Third*, some benefits, as the child allowance, eroded rapidly over time, compared with the thresholds of the MLSP. *Fourth*, those who applied for the MTSA benefit, might as well be those for whom the application costs are lower, as those without any occupation, housewives, etc. Pensioners and farmers, who make up for most of the poor couples without children may have not applied because of lack of information about the benefit and because of the costs it implied. Also some biases may have been introduced at the level of the public organisations, in charge with implementing the MTSA law. This is to be discussed in detail in the next section, on public administration organisations.

Yet an important category which will make up for a large proportion of the beneficiary population remains that of **individuals, which either are registered as unemployed** (either because they have received for 27 month the benefits but did not found employment, or because they were never eligible for these benefits), **but do not receive any benefits, or individuals without any occupation**. Some evidence shows that most of the latter took advantage of the system, while continuing to substantially supplement their incomes through working on the black market. Therefore, the incentive problem is of highest concern - indicating, in the near future, the necessity of coupling the MTSAB with some work requirements, which should substantially raise the costs for those which are not really in need of it.

Another important category, which has been initially thought to be addressed by means of the MTSAS, is **the category of the working poor**. This seems to be one of the weak points of the MTSAS, as long as working poor can not properly be helped through the system. Although helping working poor and preventing them for falling into a chronic poverty state was not one of the main objective of the system, this category might raise, in the near future, a lot of problems which could initiate a deep vicious circle of poverty. But why should it become a problem of the MTSAS? Because most working poor find themselves at the boarder of poverty, as defined by the MTSAS threshold, being thus the main group exposed to falling below the poverty line. The system should be able to help this category, either by marginally raising the threshold for those families with or without children composed of working adults, or by offering some free opportunities for training or retraining (a more feasible and cost

## Evaluation project

---

containing solution). This could lead to enhanced opportunities for those working poor to keep themselves out of poverty, while not distorting the incentive structures towards work. Their problem should be addressed through the MTSAS as long as any other form of real help is in function.

*Real outcomes seem to have been biased, at least in the first period of the functioning of the MTSAS, towards those unemployed with no benefits or without any occupation, as well as towards single-parent families. If the latter are addressed, at least in 1997, mainly through child and family allowances, the first category will 'parasite' the system, as long as incentives towards work are not properly restored. At the same time, working poor are significantly more disadvantaged, compared to those without any occupation, by the system; although it might well be possible that those individuals, without any occupation, have substantially far more higher incomes, derived from the black market, as those of working poor. Some discriminatory power has to be build in the MTSAS, in order to prevent lack of political support for the system as well as to promote effectiveness and efficiency.*

### **3.2. Organisational analysis: local public administration of the means-tested social assistance benefit**

#### **3.2.1. How are organisations to be understood?**

Although institutions can be regarded as 'constraining frameworks' for organisational behaviour, organisations still have a lot of freedom of action.

*Organisations are not merely passive actors, who behave solely on the basis of rules given to them in a more or less structured way; they are as well shaping actively their environment, using creatively their degree of freedom and, sometimes, creating new institutional frameworks or even new patterns of institutional development.* Institutions delimit the space of action for organisations, but, at the same time, they are subject to change and innovation through organisational action.

Yet organisations can neither be regarded as unitary actors, behaving in a coherent manner, nor as entirely rational actors. They are ultimately groups of individuals, acting sometimes together sometimes in opposition to each other, depending on their interests, their understanding of their duties, jobs as well as the organisational goals. Organisational rationality is more of an expected norm, imposed by the organisational environment, than a proper and feasible means of organisational action. When expecting rational decision making or evaluating organisations on the basis of their rationality we will always be surprised to find out that organisations act all but rational. This has been long ago acknowledged by students of organisational decision making. The fact has been first explained by Simon (Administrative Behaviour, 1947) through the structural incapacity of absolute rationality: Only a 'limited (constrained) rationality' can be expected from organisations. Later, institutionalists have tried to explain irrationality as the result of emerging informal structures, which obstruct the rationality of the formal structure. A more comprehensive approach to organisational behaviour

has been adopted by neo-institutionalists who regard non-rationality as being a 'normal' state of organisations. This is not to say organisations act irrational; only that their rationality is somehow distinct from the classical meaning, being more a form of 'adequate' behaviour. Institutions emerge not only from outside of organisational structures; they are changed, re-shaped or innovated through organisational behaviour. Organisations act on the basis of taken-for-granted routines, informal but comprehensive rules adequate for particular situations - their action is guided by a logic of appropriateness (March, Olsen, 1989). Organisations develop sets of 'standard operating procedures, which are 'intelligent' in the sense that they do have the capacity to elaborate and maintain organisational identity, interests and goals, evaluation norms and rules. They make organisations adaptive, learning and self-correcting entities. Briefly, rationality is neither a specific feature of organisations, nor the main means by which organisations survive and prove their efficiency.

On the other hand, **public organisations** are somehow 'special', compared with other types of organisations. Their understanding and analysis is almost impossible without a preliminary acknowledgement of their 'special' nature and their distinct features. Thus, our analysis will first focus on public organisations and their specificity.

### 3.2.2. What makes public organisations different?

Further we will resume our analysis only to those public organisations, which are in charge with different service delivery to the population; we have in mind mainly the local administrations and offices, at the interface with the public who finance them (directly or indirectly) and whom they serve. These public organisations labelled by Lipsky (1980) as 'street-level bureaucracies'.

**Adequacy of bureaucratic structures at the level of local public administrations.** Bureaucracies are efficient means of organisation under certain circumstances. This is, when goals are clearly specified and the organisational 'technology' for achieving these goals is not ambiguous. A superficial review of public administrations' activities can lead to the conclusion that both goals and means of achieving these goals are clear-cut and unproblematic. But if we give it a second thought, the problems regarding means and ends tend to become fuzzier. Let us take as an example the delivery of means-tested social assistance benefits. What is the goal of the MTSAS? Is it precisely the equity principle which makes the administration agencies tick? What is the agency's precise goal? To deliver the benefits, of course. But the law opens a space for interpretation and discretionary use. Thus the precise understanding of the agency about its specific role in the distributive process and its specific goals, are yet even harder to figure out. This understanding depends both on more 'objective' as well as on 'subjective' factors as: the availability of the money to pay the benefits, human resources - administrative personnel as well as professionals - , the goals set by the organisation, etc. If the organisation has as a primary goal the efficiency of distributing the benefits (more benefits, less time-consuming and human

## Evaluation project

---

resource consuming) it will act quite different as when the perceived goal is accountability or equity. The more subjective determinants are related to the way the organisation perceives, understands and identifies itself - influencing more the process of goal setting. The objective determinants are mostly related to organisational resources, both human and financial, and tend to influence the way things are done, this is, the means for achieving the goals. Usually means and ends are adjusted such as to prevent sharp dissonance, which might block the functioning of the organisation.

Under these circumstances, bureaucracies have little if any chance to 'implement' the law successfully. Public policy has not merely to be implemented, it is still to be 'made' at the level of local agencies. Bureaucracies standardise activities and obey rules. Neither is possible in a space where activities to be standardised are not very clear-cut (because of their nature, their novelty, or any other reason) and general rules do not yet exist (not legally specified, because of the specific nature of the problem which doesn't permit generalisations, because the time was been too short for elaboration of adequate rules, etc.).

Therefore, the organisations tend to 'find' the most suitable form, according to the activities they do have to perform, despite a bureaucratic framework from which they can not entirely escape. For example, when the administration of the means-tested social assistance benefit requires the expertise and co-operation of social workers, the organisation tends to borrow specific features of professional organisations, "characterised by an interpersonal structure and in which the emphasis is on the application of knowledge rather than on rules" (Van der Veen, 1993, pg.159). Other times, when neither knowledge nor rules are able to 'structure' organisational activities - for various reasons, as the nature of problem, lack of rules, lack of professionals - organisations will look forward to acting in accordance with the requirements of the specific contextual situations. This type of organisation is what Davis (1996) and van der Veen (1993) call the 'discretionary organisation'. 'Discretionary organisations' tend to base their activities more on moral judgements, than on rules (as bureaucracies do) or on professional expertise (as professional organisations).

Kagan (apud van der Veen, 1993) specifies four types of organisational structures, emerging from the combination of two important dimensions: the emphasis on meeting the set goals of the organisation and the emphasis on adherence to rules. The specific responses of the public administrations along these two dimensions lead to four types: a) the judicial organisation, which focuses both on meeting ends and respecting rules; b) the legalist organisation, which tends to overstress the importance of rules; c) the discretionary organisation (unauthorised or professional), which is centred on meeting ends, and d) the 'retreatist' organisation, which ceased to perform its function, due to various motives as impossibility of law enforcement, over-ambitious goals, etc. These four types are very important, because they offer an analytical framework for understanding organisations, not only through their 'output' but also through their goals, strategies and ways of achieving the goals. This is even more

important when analysing local public administrations, which deliver the MTSAB, in Romania, because of their different ways of responding to the same problem, their different adaptive strategies.

**Why makes public money a difference for the organisations?** All organisations, including those in the private sector, have to some extent to legitimate their activities. Being efficient is not sufficient for an organisation to survive (Brunsson, 1989). Organisations are double-dealing: they talk about actions they never undertake and they act in ways about which they do not talk. They all have, in different concentrations, both segments: action, in pursuit of efficiency, and talk, in pursuit of legitimacy. Talking, debating, difficult and time-consuming, thus 'rational', decision-making are the main features of 'politics'. The 'political segment' (Brunsson, 1989) is responsible with the legitimisation of the organisation. The importance of this organisational 'face' is evident in the case of public administrations, where usually the managing staff is elected through a political democratic process and is held accountable for all the activities of the organisation. The so-called administrative staff acts as the 'expert' segment of the organisation, thus being responsible with the action. The two segments depend upon each other; while the political segment assumes responsibility, the administration, relieved from the burden of responsibility, produces action.

Acquiring public support and legitimacy is one of the main function which public administrations have to perform. They depend more or less upon public money, either from local or from general taxes. The demands and interests of the public are hard to meet, because the public does not act as a unitary actor. It is merely made up of different groups and individuals, with more or less convergent or different opinions, interests, and demands. Satisfying a majority, and obtaining its political, thus also financial support, is possible only by reflecting the diversity and variety of opinions and interests of the public. Showing to the public that a wide range of possibilities and interest are taken into account is normally done by means of politically 'transparent' decision-making processes, where debating is more important than finding a solution, thinking alternatives and representing divergent interests is more important than consensus. Reflecting the inconsistency of the environment is the most important task of the political segment. This specific feature proves to be very important in the Romanian case, where the institution of democratic elections is quite at the beginning, especially at the local level.

Recognising that politics and action can be, and are in fact frequently, 'decoupled' leads us to the conclusion that the distinction made in classical rational theories between decision-making and implementation becomes dysfunctional in the analysis of policy making. If decisions are not necessarily followed by actions and action is not necessary the result of a rational decision process, than 'implementing' becomes a rather confusing means of policy analysis (see also Bramley, Hill, 1986).

## Evaluation project

---

If we accept that organisations do have an important role in shaping social policy, we do have also to accept that the distributive outcomes of the social policies are also altered, changed, or at least influenced, by the organisational structures of those agencies being in charge with its delivery. By now, it is a well acknowledged fact that organisational medium is one of the most important determinant of the actual outcome; and this not necessary in a 'bad' sense, as students of rational decision making theories tend to label. It is merely part of the institutionalisation of a social reality and the organisational biases of the actual outcome is not necessary dysfunctional; on the contrary, sometimes organisational active interventions upon formal regulations might initiate 'virtuous' circles.

### 3.2.3. Romanian local public administrations – an organisational assessment

#### ○ Coping strategies in delivering the means-tested social assistance benefit

Local administrations, i.e. city halls, - in urban as well as in rural areas - are responsible for the delivery of the MTSAB. Activities related to benefit delivery include as well disseminating information on the existence of the benefit, eligibility conditions and application, receiving and evaluating applications, undertaking social inquires if necessary, and, finally distributing the benefits. The person empowered to give a resolution for the received application is the mayor. This is an important fact, since the mayor is neither a 'professional' nor a member of the administrative 'experts'; he is mainly a political person, elected through a democratic political process.

While discretion at the organisational level leads organisations to develop different strategies of behaviour and mechanisms of coping with external as well as internal structural problems and determinants, the discretion at higher levels of decision and policy making leads organisation to total 'paralysis', on the one hand imposing constraints on organisational structure, and, on the other hand, supplying a highly unpredictable and arbitrary environment for the organisational actions. This is in part the case of Romanian system.

Therefore, it is no surprising to detect **a lack of behavioural pattern at the level of local public administrations**. Their ways to cope not only with the new system of social assistance but also with the unpredictability of an unstable governmental environment, upon which they heavily depend, are quite different and hard to classify. Still some organisational responses can be figured out.

**Some local administrations adopt a retreatist attitude** trying to 'dodge' away from being held responsible by both higher administrative structures and the people they should serve. These city halls choose not to pay the benefit any more. It is the case of more than 60% of the city halls, in 1998.

Such an organisational 'attitude' raises the highest costs for its employees who see their position being threaten by the lack of accountability of their organisation's actions. Employees are also quite frustrated by the impossibility of action in which they feel caught, thus ceasing to give their jobs a meaningful



## Luana POP

---

orientation, whatever this might be. Seeing themselves daily risking for any stake, the 'front-liners' of policy making might well choose to gain, as long as their anyway risky position will allow, at least, some personal advantages. This seems a natural compensatory strategy, which tries to diminish the gap between risk and possible gains. Once the members of an organisation make cheating and avoiding the law their main pattern of surviving, a vicious circle is initialised. Corruption calls for corruption and breaking the pattern will be possible only by more 'radical' means. **Such organisational responses lead to attitudes such as making information personal assets, transforming social rights of the people into personal favours patronised by public organisations.**

**Other local administrations chose to 'fight' their environment by more or less orthodox means.** This is to say that they try, despite all impediments, to remain active and give a meaningful sense to their activities. Some of them try to keep themselves 'above the water', by making their actions and decisions transparent to the public. In doing so they often appeal to personal relationships to those involved at higher administrative levels, in order to secure for their organisations the legal means they are actually entitled to. Thus 'good' relationships with broader regional administrative structures (i.e. the county councils) influence a lot the possibilities of action of local organisations. Yet usually people tend to oversee the efforts of local administrations to ensure what is viewed as taken-for-granted and 'normal'; they tend to be not 'interested' in the problems encountered by local officials in their effort to make legal rights 'come true'. **These organisations are usually the ones that try by any means to perform 'good' and avoid blockages at the actional level.** They take initiatives, disregarding regulations and sidestepping the law, which they see as 'unworthy' to be respected. Mayors can act as thrifty managers, deciding whether to pay social assistance benefits or use money for what they consider more useful investments as renovating schools, maintenance of public goods, etc. Although local budgets include also money for social assistance, no strict regulation exists about how to divide and further allocate resources from the local budget.

*For example, some city halls do take very serious their responsibility in the field of social assistance and try to find a solution under high budgetary constrains.*

*E.g. the city hall of Targu Secuiec city, Covasna county, decided to set some additional criteria for testing eligibility; they require that applicants bring in their passports in when applying in order to check if they are not involved in illegal border trade activities. To those accepted as eligible the city hall pays the MTSAB only during wintertime, when living costs are higher and people can harder find occasional work.*

*Some other city halls do 'test' willingness to work by conditioning the benefit upon social work.*

*But most city halls that do have a social assistance canteen, or the opportunity to buy such a service, prefer to offer services to applicants rather than cash benefits. Their justification is that in this way children and aged can be more effective protected than trough cash benefits.*

*Some city halls in urban areas did even try to grant the benefit in the form of payments of energy and heating bills for eligible families.*

## Evaluation project

---

*A clear preference for providing services rather than cash benefits is to be observed.*

**Rural and urban local administrations act and adopt quite different strategies of coping with social assistance benefits.** In rural areas the mayor and administrative staff 'control' the situation, in that they know the members of the community, have informal relations to individuals and know their needs. *As a consequence rural local administrations are more prone to using moral judgements as evaluation criteria, in choosing how to allocate resources as well as in evaluating the 'needs' of those applying for social benefits. They tend to judge situations more by the way they actually are than on legal criteria.* If applicants are in 'real need' is more transparent and visible in rural areas.

In **urban areas** judgements about 'need' are mostly influenced by the stereotypes regarding the different categories of applicants. Interviews with employees in public administrations showed that, in some cases, employees are frustrated by beneficiaries 'coming to pick up their benefits in luxury cars'. Stereotypes are also nourished by the evidence about those applicants who legally are entitled to receive the benefit but who actually work on the black market. ***A special category of applicants, and beneficiaries, which are highly exposed to stereotypes of public employees is the gypsy population.*** *The fact that in areas where gypsy communities reside most of the applicants for social assistance are gypsies is understandable: first*, because the poverty rates among gypsies is higher than in the total population. ***Second***, because of their partly traditional lifestyle. ***Third***, because the average number of children in gypsy families is far higher than in the total population. ***Fourth***, because most gypsy couples are not legally married, therefore more advantaged in receiving the benefit. Although most of them are involved in illegal activities, this is not an argument for discrimination. Yet discrimination on the basis of stereotypes about gypsies, as being unwilling to work, persists. If applicants are considered unworthy the mayor will tend to direct resources more towards other public domains. 'Why giving money to beggars, if the community is deprived of public lighting?' Such decisions are daily made by local administrations, thus social assistance tends to become more and more marginal. Local taxes will be for a long time to come not able to cover all community needs. And as long as no special fund for social assistance expenditure is legally specified, social assistance will be no priority.

***Some local administrations try to overcome these problems by both imposing higher costs for applicants and trying to 'solve' the problem of public work.*** They make the benefit dependent upon some public work that has to be done. Others try to find some jobs for the applicants, even if on a temporary basis, in order to reduce even for a while the costs of paying the benefit. Still others choose to give all beneficiaries a smaller amount in order to be able to pay to everyone. These are not legal solutions to the problem, but they usually represent appropriate strategies of coping with chronic lack of resources. Good uses as well as abuses are made of the law and the budget.

### **Concluding Remarks.**

Organisational strategies of coping with the new MTSAS are not only determinate by organisational factors as administrative capacity but also by a more important factor: the institutional unstable and highly loose-coupled environment. Institutional environment refers both to legal framework regulating the MTSAS and to the formal linkages of the administrative system, between different levels and sub-systems. The first aspect is of a quite different nature and has to be analysed independent of administrative capacity. The second, refers to the overall design of the administrative arrangements, which represent a main constrain for organisational development at the level of local administrations.

Yet problems do occur also because of organisational under-development. The structures of local administrations have not been properly re-thought and improved. First, their specific design is marked by their former functionality, i.e. before 1989. As Barr (1993) argues, before 1989 most of the social transfers have been , on the one hand, long-term benefits, and, on the other hand, a high proportion of these benefits have been administrated directly by the enterprise. Therefore, local administrations had no experience in keeping records over benefits. In addition, social assistance beneficiaries, before 1989, because of the reduced scope and number of such benefits, have received a 'Rolls Royce' treatment (Barr, 1993, pg.10) at the level of local administrations. After the changes in the system of social protection, local public organisations have proved to be 'under-powered' relative to new functions assigned to them and the high number of applicants.

But in the absence of more effective legal and formal structures at the broader level of the institutional environment, organisational strategies towards effectiveness and efficiency are hard to improve. This is the issue of the next section.

### **○ The city hall as a provider of social services and benefits**

The analysis of the local administration, i.e. city hall, is highly significant for the faith of social assistance, due to the fact that most benefits and services have been transferred during the last four years at local level.

In Romania the financial decentralisation of local public administration has started in 1998, after passing the Law on Local Public Finances. Until 1998 local budgets were highly (Conway et al, 2000) dependent upon intergovernmental transfers. Beginning with 1998, local budgets are granted autonomy in raising their own revenues. National taxes, especially national wage and profit taxes, are divided between different governmental levels as follows: 50% go to the state budget, while 35% to the municipalities. 15% represents the county's income. Other income source are local taxes and fees, as well as transfers from the state budget, in the form of equilibration sums.

In 1998 (before the passing of the Law on Local Public Finance) the transfers from state budget accounted for about 75% of the local budgets. Most transfers were earmarked. In 1999 state budget transfers do account for only

## Evaluation project

---

about 17% of total revenues, while shared taxes, collected at local level, account for 40% of the local budgets. An increased autonomy in establishing local taxes and fees, lead to an increase of their share in the local budgets revenues (an approximately 30%).

Compared to 1996 the 1999 budget decreased in real terms to 77%. Yet it increased, even if insignificant, compared to 1998.

A first problem related to revenue collection by local administration, besides the lack of revenue source, in most of the rural communities<sup>9</sup> (i.e. lack of employees, of local business or relative high poverty), is the problem of personnel. Extra-personnel has to be hired in order to perform the new task of collecting own revenues. This represented, for many (especially rural) city halls a real problem, due to financial shortage.

In Romania there are city halls in rural areas functioning with less than 4 employees, of which one is the secretary of the city hall and the other one the accountant. For example in a poorer area of Romania, Moldova, one can easily find a city hall with two employees only.

But this is only part of the story. The other part concerns the expenditures. Until 1998, due to the fact that most revenues were state budget transfers, expenditures were regulated through the Annual State Budget Law. The Law of Local Public Finances does include a list of responsibilities and functions for the local budgets; still the possibility that this list can be modified through the Annual State Budget Law is left open. In Milton Friedman's terms, the local councils are free to loose, but less free to choose.

In 1999 this is exactly what happened; the same hold true for 2000. A lot of financial responsibilities and social functions have been transferred to the local level. This procedure has two main consequences:

1. First, city halls are incapable of undertaking the most simple budgeting process, as long as they do not have any knowledge, not even to mention control, over next year's type of expenditures. The annual state budget law, changing dramatically the profile of compulsory expenditures, is usually adopted after the first two-three months of the year. Thus planning remains a rather formal ceremony than a means of efficiency.
2. Second, city halls are not given even basic means of performing some tasks, involving more than paying (as the case with social assistance), such as organising services and programs. No incentives are build in, but only obligations and rather strict regulations about how to proceed.

Data show that although revenues remained about the same level in real terms as in the previous year in 1999 expenditures increased in real terms a little more than revenues. Yet social assistance expenditures decreased as compared to the previous year, although the financial responsibilities in this field increased in 1999. Social assistance expenditures represented in 1999 an 8% of the total expenditures, by 6% lower than expenditures with executive authorities.

---

*9 In Romania there are 2953 city halls, of which 2685 in rural areas.*

## Luana POP

**Table 6**  
**Dynamics of revenues and expenditures of local budgets (1996=100%)**

	1997	1998	1999
Total revenues	83,4%	76%	77,2%
Total expenditures	83,4%	76,3%	79,5%
Social assistance expenditures	60,7%	111,7%	100,5%
Expenditures with means-tested social assistance benefit	33,1%	20,8%	13,2%

*Source: Ministry of Finance.*

**Table 7**  
**Social assistance expenditures of local budgets as a share of total local expenditures**

1996	1997	1998	1999
6,3%	4,6%	9,3%	8,0%

*Source: Ministry of Finance*

The financial responsibilities within the field of social assistance increased. At the same time, a series of other expenditures has been transferred to the local level, as veterinary medical assistance and firemen, as well as in the field of education.

In 1999 additional financial obligations, within the field of social assistance, concern costs related to social assistance institutions. Those institutions for which the city halls had to pay until 1999 only current building maintenance costs have been entirely transferred under the financial responsibility of the local administration. In 2000, social assistance expenditures concern as well compulsory contributions to the protection of institutionalised children, paid entirely until 2000 from the county council budget. Also salaries for personal assistants of handicapped and aged have been transferred to local budgets. It is very important to note that all additional expenditures imposed upon local budgets are inelastic regarding revenues. They represent fix costs that have to be paid: social assistance institutions do have to survive, personal assistants have to be paid, contributions for the social protection of institutionalised children have to be paid, being imposed as a priority over any other type of expenditure.

Thus the highest drop in expenditures concerns the means-tested social assistance benefits. Since it represents the only 'elastic' benefit (as compared to the birth allowance and emergency aids that do not put a high financial pressure upon the budget), it is the first to be cut when other financial pressures become hard to ignore. In 1999, the amount paid for the means-tested social assistance benefit represented only 13,2% of the 1996 expenditure.

Social assistance of poor is sustained by the city halls by replacing the means-tested benefit, which requires regular and relatively high amounts, with

## Evaluation project

---

occasional emergency aids and social canteen services (where this service is already functional).

The extraload (determined by the payment for institutionalised children and personal assistants of handicapped) imposed upon the local budgets by the new financial responsibilities for 2000, even excluding expenditures with the social protection of aged, is estimated at 5,7% of total 1999 expenditures and of 104,7% of all social assistance expenditures from local budgets. An increase of 5,7% of real expenditures, while no other financial responsibilities are reduced, seems a rather high figure, if following the last few years' trend.

### **3.3. Effectiveness and efficiency analysis**

The lack of data, especially for 1995 and 1996 regarding the MTSAB, will not permit as to assess the impact of this benefit upon poverty or its effectiveness. Yet some data for 1997 and 1998 are available, that can be as well compared with 1995 and 1996 data regarding a broader category of social assistance.

The surveys referred throughout the paper do not provide this minimal information, thus we will focus upon data collected by the National Commission for Statistics<sup>10</sup> (see Pop and Tesliuc, 1999). The paper quoted for our purpose takes into account a poverty line, representing 60% of the average household consumption per equivalent adult in 1995<sup>11</sup>. All results do correspond to these poverty line, thus assessing the benefit upon the population being poor by this standards. Individual welfare is measured trough household consumption (including self-consumption), by applying the NCS's equivalence scale (for further details see Pop and Tesliuc, 1999).

This section will focus on effectiveness and efficiency of the MTSAS, disregarding other forms of benefits.

'Efficiency' is normally thought of as the relationship of outputs and inputs, with greater efficiency achieved when increasing the output by using the same input, or by minimising inputs for a given output (Bramley, Hill, 1986).

"Two issues are involved, having to do with the accuracy of the program in assisting *only* the 'target' group, and the comprehensiveness of the program in assisting *all* of that group" (Weisbrod, apud. Atkinson, 1995, pg. 30). The 'only' issue is captured by the vertical efficiency indicators while the 'all' issue by those measuring horizontal efficiency. Efficiency can thus can be decomposed along a vertical and a horizontal dimension. While **vertical efficiency** is concerned with the 'leakage' of the system (in 'excess' payments to the poor or payments directed to the non-poor), thus with the degree of targetisation, **horizontal efficiency** is more concerned with the take-up rate, this is, with the analysis of the specific way those in need are addressed by the transfer (Barr, 1993).

---

<sup>10</sup> Results refer to data from the Integrated Household Survey, National Commission of Statistics, 1995-1998

<sup>11</sup> The poverty line is a relative one in 1995. For the next years, the 1995 value is adjusted to inflation, being more of an absolute poverty line.

### ○ Targeting: its importance and measurement

A highly targeted social assistance system had been thought to be the most cost-effective device to reduce poverty, especially under the particular economic and social conditions faced by a state of transition. MTSAS was aimed to reduce the most severe poverty, by focusing only on the poor and avoiding wastage in financial terms. Although a non-targeted aid can be sometimes more efficient in terms of resource allocation - due to the inherent problems raised by targetisation<sup>12</sup> - , the choice for such a MTSAS was made under economic, political and time pressure. ***But what is yet questionable, is the partial arbitrary way in which the system has been designed. No second thoughts were given to particular aspects and details, which heavily affect concrete outcomes. While intended to be a highly targeted system, the most important question about who is the target group has been skipped***, by assessing a proxy to poverty of 10% of the population. Quoting Sen, "like Monsieur Jourdain in Molière's *Le bourgeois Gentilhomme*, who spoke prose 'without knowing it', we are all targeting all the time if any selection of beneficiaries counts as that" (Sen, 1995, pg.15). Yet our purpose is not to discuss its structural institutional and organisational determinants, which have been already taken under scrutiny, but to find some indicators measuring targetisation and relating them to efficiency assessments.

Indicators of targetisation are also referred to as effectiveness indicators. They capture mainly information about the extent to which the system addresses the target group. One of the most important indicators of targetisation is the classic **Beckerman indicator of effectiveness**, which provides information about ***what share of the total amount spent on the transfers is directed towards closing the poverty gap*** (Beckerman,1979, Sen,1995, Ray,1993, Ravallion,1994). What could be reproached to the indicator is that it assumes an artificial pre-transfer world, not taking into account some behavioural changes induced by the particular transfer under analysis<sup>13</sup>. Beckerman's indicator measures actually if the money spent where in fact ***targeted***, and to what extent, ***only*** on those aimed at. It states nothing about the share covered by the transfer relative to the population that should be covered. Hence, it says nothing about the take-up rate. The information which it provides is rather related to the ***spill-overs*** of the benefit system, i.e. payments in excess to the poor and payments made to the non-poor; this is referred to as the ***type II error, or E - error of imperfect targeting*** (Cornia, 1995), affecting efficiency by adding costs with no benefits (Atkinson,1995).

---

12 Regarded as the most important problems are those related to informational distortion, incentive distortion, disutility and stigmatization, administrative losses, political sustainability (Sen, 1995)

13 Our way of making use of this indicator will overcome this problems, although if more by accident. Lacking data about post- and pre-transfer distribution at a single time point (cross-sectional) our calculations will address two different time-points: before and after the adoption of the MTSAS.

## Evaluation project

---

It is to be expected that the Romanian MTSAS, by the nature of its design, will score high on this item.

**Table 8**

### The share of expenditures for social assistance and MTSAB directed to poor population (%)

	1995*	1996*	1997	1998
Social assistance**	62%	76%	41%	62%
MTSAB			79%	83%

\* In 1995 and 1996 the NCS did not collect data separately regarding the MTSAB; this benefit has been included in social assistance;

\*\* Social assistance includes, besides MTSAB in 1995 and 1996, some lump sum benefits (emergency benefit and birth allowance); in 1997 it also includes a compensation for the increase of the price of bread, granted to persons with low pensions and salaries, yet for 1997 and 1998 social assistance does not include the MTSAB

**Source:** Pop and Tesliuc, 1999 (annexes).

This indicator does not say anything about the share of expenditures directed towards closing of the poverty gap, but only about the share directed to poor households. Thus it says nothing about spill-overs; it only contains information about payments addressing non-poor. Yet this is not a real problem as long as the targetisation of the benefit is assessed against a poverty line which does not overlap with the threshold for assessing the eligibility of the MTSAB (in 1995 the poverty line used by the report is about twice the MTSAB threshold). Even taking into account this high poverty line, compared the MTSAB threshold, payments directed to non-poor did account in 1997 and 1998 for about 20% of the expenditures for the MTSAB. Yet compared to any other social transfer, the MTSAB is best targeted, if targetisation is measured by this indicator.

Looking at the share of transfers directed to the most poor consumption decile the MTSAB scores high as compared to any other social transfer: in 1998, 42% of the MTSAB has been directed to the first decile (pre-transfers but pension), while only 35% of other social assistance benefits are directed to the first decile (followed by the unemployment benefit, with 30% and the child allowance, with 18%).

But data reflect a more pessimistic picture, if the expenditures are compared against the MTSAB threshold<sup>14</sup>: only 15,6% of beneficiaries of MTSAB are eligible for the benefit, while 84,4% of those receiving the benefit do not fall

---

14 Data are based on the Integrated Household Survey –1998, NCS; eligibility is measured as a consumption function of the household (not family as the law for the MTSAB stipulates); some errors are certainly due to the way welfare has been measured and due to the use of a measure unit different from that stipulated by the law for assessing eligibility. Another error inducing variable may be the regularity of payments. Great delays in the payments of the benefit are reported all over the country. The benefits are sometimes paid 2-3 times a year, whereas a payment does include the benefit for several months. Therefore data might be distorted.



## Luana POP

below the threshold. On the other hand, only 6,8 % of those found to be eligible actually received the MTSAB (Dhanji, 2000).

Another measure of targetisation is the **concentration coefficient of the social transfer** (Milanovic, 1992), a measure of the average product of two distances: the distance of the individual transfer amount to the average amount of the transfers, and the distance of the rank of the individual according to his income (original, gross or disposable income) to the average rank. **The concentration coefficient of a transfer provides two important information: it measures the progressivity of a transfer** (better than a classical progressivity indicator, because its calculation does not depend on the inequality coefficient, thus eliminating the differences in equality when comparing different countries) **and the degree of targetisation**. Hence, it provides, additional to what can be said by means of Beckerman's efficiency indicator, information on the amounts of transfer relative to the individual/household total or pre-transfer income; e.g, if from the total amount spent on social assistance 90% is targeted towards those below the specified minimum level, Beckerman's indicator will capture only the high targeting, disregarding how this amount was distributed among those below the line - the whole amount could be given to only one individual, for example. Unlike this indicator, the concentration coefficient provides also information about the way this amount was distributed, combining the two information into one synthetic measure.

Table 9

**Concentration coefficients  
(based on the consumption without the assessed transfer)**

	1995	1996	1997	1998
Social assistance*	-41,4%	-45,5%	-10,8%	-32,8%
Child allowance	-26,7%	-27,4%	-30,7%	-32,2%

\* Social assistance includes here the mtsab, some lump sum benefits as well as benefits for handicapped persons

**Source:** Pop and Tesliuc, 1999 (annexes)

Data show that social assistance has been, in 1995 and 1996, more progressive than the universal social assistance benefit: the child allowance. In 1997 progressivity of social assistance decreases as compared with the previous years. A possible explanation is related to the fact that in 1997 social assistance includes, as well, a compensatory benefit for the increase of the price of bread (that can be assumed to be rather regressive) (see Pop and Tesliuc, 1999). In 1998 the concentration of social assistance, including the MTSAB, is equal to the concentration of the universal social assistance benefit: the child allowance<sup>15</sup>.

<sup>15</sup> Note that in the category of 'child allowance' an additional benefit has been included, for 1998: the supplementary family allowance, granted for those families with two or more children

## Evaluation project

The social benefit that addresses, up to the highest degree, the poor population is the unemployment benefit, with a concentration coefficient that varies over this period between –50% and –55%.

By analogy, the ***difference in Gini coefficient***<sup>16</sup>, computed post- and pre-transfer, gives a ***measure of inequality reduction***, asserting thus something about the change of the income distribution induced by the transfer.

Available data do not permit a meaningful calculation of the reduction in inequality as a consequence of the MTSAB. This is mainly due to the small size of this transfer. Yet the overall Gini coefficient is rather constant during the period 1996-1998; the inequality being for this period 30%.

An effectiveness indicator used by the paper on poverty (Pop and Tesliuc, 1999) refers to the share of the poor households' consumption, while poverty is based on the pre-transfer but pension household consumption (thus not reflecting the poor post-transfer population).

**Table 10**

### Share of social assistance and MTSAB in total consumption of the poor population receiving the benefit

	1995	1996	1997	1998
Social assistance*	22%	30%	4%	17%
MTSAB			22%	20%

\* Social assistance includes emergency aids in 1997 and 1998, but includes the MTSAB as well in 1995 and 1996

**Source:** Pop and Tesliuc, 1999 (annexes).

This indicator shows the financial capacity of the benefit, as compared to the overall household's welfare. Although in 1997 the coverage of social assistance benefits has been very high compared to other years, due to the additional benefit included (i.e. for the compensation of the increase of the bread price), the share of these benefits in the total consumption of these households is pretty low, thus indicating a lower effectiveness of these benefits.

#### ○ Horizontal Efficiency Indicators of the MTSAS

Indicators measuring the ***horizontal efficiency*** provide useful information about the distribution of the benefits among those to be covered by the system, i.e. the target group (Atkinson, 1995). Implicitly such an information is content in the ***concentration coefficient*** as well.

One of the simplest indicator of horizontal efficiency is ***the ratio of the number of benefits received by the target group to the total number of necessary benefits for covering the whole poverty gap***. This indicator points out to the ***reduction of the head-count***. It says nothing about who benefits: who are those families receiving aid, those most poor, or those better-off from the poor (Atkinson, 1995)? This indicator is also called the ***take-up rate***. It

<sup>16</sup> Milanovic (1992) defines the Gini inequality coefficient as a particular concentration coefficient: it represents the concentration of the income within itself.

## Luana POP

reflects a **type I (or F) error of targeting** (Cornia 1995), affecting the horizontal efficiency by both reducing costs and benefits.

Data show a rather low take-up rate of social assistance and MTSAB.

**Table 11**

### Percent of households receiving social assistance benefits and MTSAB

	1995	1996	1997	1998
% of households receiving social assistance* benefits of:				
- total number of households	2,2%	2,5%	16,8%	2,8%
- total number of poor households (post-transfer consumption poverty)	4%	5,8%	18%	4,8%
% of households receiving MTSAB of:				
- total number of households			0,6%	0,4%
- total number of poor households (post-transfer consumption poverty)			1,5%	0,9%
- total number of poor households (pre-transfer but pension consumption poverty)			8%	1%

\* Includes sum lump sum social assistance benefit, benefits for handicapped persons and the mtsab

**Source:** Pop and Tesliuc, 1999 (annexes).

Even if poverty is defined more generous by the poverty line used in the report, the percentage looks rather discouraging. As show in Dhanji (2000), the percent of those eligible, measured against the MTSAB threshold, actually receiving in 1998 the benefit is of only 6,8%.

The figure for 1997 is biased due to the introduction of a temporary benefit, i.e. the compensation for increase in bread price, of which many households benefited (being more a categorial rather than residual social assistance benefit).

In the case of the MTSAB, even if considering the coverage of the poor households, whereas poverty is calculated on the pre-transfer but pension household consumption, the figures are rather low. In 1998 the difference in coverage regarding the two poor populations (pre-transfer but pensions, and post-transfer) is very small: of 0,1%

**Table 12**

### Reduction of poverty rates (as % of households) due to social assistance\* benefits

	1995	1996	1997	1998
Post-transfer without social assistance poverty rate	25,7%	20,3%	31,4%	34,3%
Post-transfer poverty rate	25,3%	19,9%	30,8%	33,8%
Poverty reduction rate	1,6%	1,9%	1,9%	1,5%

\* Social assistance includes lump sum benefits, benefits for handicapped persons and the MTSAB

**Source:** Pop and Tesliuc, 1999 (annexes).

## Evaluation project

Another indicator of horizontal efficiency refers to *the ratio of the total amount spent on those eligible to the total amount which would be needed to close the poverty gap*. This indicator is a *measure of the reduction of the poverty gap*. It is also known as Beckerman's indicator of efficiency.

Table 13

### Reduction of poverty gap due to social assistance\* benefits

	1995	1996	1997	1998
Post-transfer without social assistance poverty rate	6,7%	4,8%	8,3%	9,4%
Post-transfer poverty rate	6,4%	4,5%	7,9%	9,1%
Poverty gap reduction rate	4,5%	6,3%	4,8%	3,2%

\* Social assistance includes lump sum benefits, benefits for handicapped persons and mtsab

Source: Pop and Tesliuc, 1999 (annexes)

Data related to poverty – incidence and poverty gap – do show lower figures for 1996. Increases in poverty incidence and gap are to be observed in the following two years, i.e. 1997 and 1998. Yet the reduction power of social assistance, regarding poverty incidence and poverty gap decreases over the last three years.

**The measure of horizontal equity**, based on the calculation of the *income rank reversal* induced by a particular transfer, is more an indicator of the 'tuning' abilities of a social programme. It reflects the degree to which ranks are reversed through this particular transfer. In terms of efficiency this indicator provides information about perverse effects of differential and/or asymmetric covering of some families related to other families in the target group. In the ideal case, the income of the target group has to be, after the means-tested transfer, quite homogenous across the families, if allowing for family size.

The calculation of rank reversals occurring as a result of social assistance transfers is not possible because of lack of data. Still, it can be said that no significant rank reversal are expected to occur, because of the small amount of transfers on MTSA<sup>17</sup>. Analysing only the sample of beneficiaries (representative for Bucharest, 1996) we can observe: as expected, through the MTSA benefit, some rank reversals have occurred. *Because the 'compression' of the post-transfer ranks compared to those of pre-transfer income, rank reversals are unavoidable. Still, the overall 'direction' of these rank reversals is important. The overall 'direction' gives some clues about the way benefits are distributed in the target group. The evidence provided by our sample of beneficiaries show a positive average rank reversal (i.e. an average increase with about 31 ranks). This is to say that, on average, beneficiaries have increased their ranks, compared with those given by the pre-transfer income, by about 31 ranks.* Nevertheless it says nothing about the overall impact of the benefit on the whole population.

17 Milanovic argues that "the greater the overall amount of transfer, the more likely are such rank reversals simply because large transfers flows cannot be so well calibrated that everybody's relative position remains unchanged" (1992:4).

### ○ Concluding Remarks

Conclusions on the effectiveness and efficiency of the MTSAB are drawn from the indicators used by the report on poverty (Pop and Tesliuc, 1999). Therefore some problems referring to the reliability of the results should be beard in mind. First, the MTSAB is assessed against a more 'generous' threshold than the threshold used in assessing eligibility for the benefit. Second, individual and household welfare is calculated on the basis of consumption (including self-consumption), and not of income. Third, the questionnaire used by the NCS does not include any information on the actual beneficiaries of the MTSAB. A household is considered as benefiting if it actually receives money in the form of a MTSAB during the month of the inquiry. In Romania, most city halls delay payments and usually payments include more than the benefit for a month, when granted. This has two important consequences: on the one hand, those not receiving in that particular month the benefit, although in fact beneficiaries, are not captured by the data. On the other hand, no indicator of the capacity of the benefit to lift beneficiaries out of poverty could be calculated. Fourth, data on the MTSAB have been collected separately from some other social assistance benefits only beginning with 1997. This means that specific references to MTSAB can be made only for these two years. Fifth, the welfare unit base has been the household and not the family, as required by the MTSA system.

As a general conclusion, the MTSAB is a well targeted benefit. Yet this result might be as well due to the small overall size of this transfer. Its effectiveness is satisfactory, judging against the share of the consumption of which de benefit accounts. Most problems are associated with the coverage of the benefit. Coverage is rather low, assessed against any standards. Its capacity of reducing poverty rate is very low as well.

## 4. Final Conclusions about the Means-tested social assistance System

Let us first briefly summarise the *fallacies of the MTSAS*.

Some of the inherent disadvantages of any means-tested programme are intensified in an economic environment where income from the black market make up for an important share of the total population's income. Such incomes are hard, if possible, to assess and to control. In addition, the administrative capacity of controlling exact income is still very low. This is mainly because of a still weak fiscal system, because of the yet not unitary taxation system and, least but not last, because of the former system of administrating social benefits through enterprises, system which leave administrative capacity far underdeveloped for such purposes. Underreporting of income is evident from our survey data: occasional income lift above the threshold about three percent of those otherwise falling below.

## Evaluation project

---

**Another important problem related to the legal design of the mtsab is that two different logics are confronted: both administrative and professional (expert) assessment of eligibility.** Probable results of such a mix are either the bureaucratisation of the professional system of social work (with social workers becoming a sort of 'economic policemen') or the professionalisation of the bureaucratic system, in the sense of substituting standardisation by a case-based logic. **This 'legal in-build' duality has already led to major confusions and arbitrariness in judging eligibility for the social assistance benefit.**

The lack of a coherent legal framework for the functioning of the MTSAS can be also interpreted as **a lack of political interest towards the up-keeping of the system.** This can be explained on the one hand by the economic priorities, which put high pressure on the governmental activities, and, on the other hand, by a weak public and social interest for the means-tested social assistance system, as it is actually being designed. This is to say that **the legitimacy of a system which passively support people who are considered to be in need but who actually are not willing to work is very low. Stereotypes about gypsies** being the main beneficiary of the system (known that gypsies are mostly involved in black market activities and 'avoiding' legal work) tend to further weaken the legitimacy of such a system. Although such stereotypes are not entirely 'wrong', they initiate a vicious circle leading to a strengthening of the lack of social support of the system.

**Local public organisations are also ill-equipped for coping with the new requirements of their institutional environment.** Their structure is mostly inherited from the former regime, and, thus suited for the functions they were former being assigned. For developing suitable strategies and more responsive structures they depend upon centralised financial resources and decisions. Because of the lack of proper legal regulations leading to an increase of discretionary power of local administrations, no behavioural pattern at the level of local organisations can be observed. **Organisational responses are widely varying: from using the MTSAB as a means of increasing personal political capital, to using the MTSAB for making justice 'in own terms' (by making it conditional upon criteria which are not legally stipulated; public work duties are the most positive result of such a strategy).**

Organisational low capacity to administrate the benefits is another particularity. There are no specialised offices for administrating the benefit: **the application are approved by the mayor itself (a political actor!) and administrated by some employees having a lot of other duties, not necessary related to social assistance.**

This might well be the consequence of the way responsibilities/ obligations have been allocated by means of the social assistance law and of the local public finance law. City halls have not been stimulated to become pro-active and shape/ design social assistance responses to their local social problems under specific budgetary limitations. They have been only given obligations,

mainly financial ones. They have to pay social assistance (but they should not bother about what this means), to pay education, although property rights about school buildings are fuzzy, to pay fellowships – imposed as number and amount by the Ministry of Education, and so on. City halls have been rather forced to become reactive rather than proactive therefore a 'retreat' strategy is common to many local administrations.

The few reliable indicators that could have been calculated with the available data, point out to **a very low take-up rate and a relatively weak targetisation**, despite the specific high-targeting design of a MTSAS. Poverty relief still remains a stringent problem, even after four years of functioning of a means-tested safety net.

The MTSAS is actually far from meeting the ends it has been designed for. ***On the one hand, it consumes resources without having a significant impact (if any) upon the distribution of welfare, and, on the other hand, its existence blocks the emerging of more effective devices for poverty relief.*** This is to say that the adoption of the MTSAS is part of a history, which heavily influences social programme, and strategy of poverty relief.

Concluding, the MTSAS combines, at the time, the disadvantages of both being a high-targeting device and a means of poverty relief, under time pressure and strict budgetary constraints.

Poverty relief is not only a concern among others. *Because of the increased social costs imposed by economic reformation processes - high unemployment, broad segments uncovered by any social transfer, a rapid process of impoverishment at the level of the whole population - a safety net, highly responsive and cost containing has to be adopted.* The MTSAS has been also recommended by most of the financial international organisations; sometimes important loans were dependent upon the adoption of highly cost containing social protection devices. Most analyses (Atkinson et al, 1992; Barr 1993, 1994; Esping-Andersen et al. 1991; Milanovic, 1992, 1994) on the social protection system in the East and Central European countries seem to favour such a highly targeted system. Thus, we can conclude, that the necessity of adopting an ultimate safety net which should cover as much as possible of the basic needs of the population as well as being highly cost containing, had become, over the last five years, self-evident.

In 2000 a new income maintenance mechanism has been adopted: the solidarity allowance. The legal and formal regulations of the newly introduced system are, again, deficitary. The system has been rather badly designed. Briefly, it should cover all those families, whether benefiting or not of means-tested social assistance, with an income of less than 50% of the net minimum salary per capita. The new solidarity allowance falls under the responsibility of the Ministry of Labour and Social Protection, and should be paid neither from the state budget nor from local budgets, but from a special constituted social fund: the National Solidarity Fund. The fund is constituted from the contributions of those organising gambling activities and lotteries.

## Evaluation project

---

The solidarity allowance was thought to cover all those uncovered by the MTSAB, although eligible for it, or those covered by the benefit granted from the local budgets yet falling below the newly stipulated threshold.

A consequence of the adoption of this new system will most probably be that local councils will stop granting any benefit, as long as eligible families will be covered by another benefit, not paid from local budgets. Ultimately, the new system is a replacement of the old one, thus leading to a financial re-centralisation of the income maintenance mechanism. It is not yet clear what agency will assess eligibility (at the time the responsibility of this benefit is on behalf of the county directorates for labour and social protection). The system is completely unfunctional, although it has been thought to enter the social transfer arena in 2000. Compared to the old MTSAS, the solidarity allowance died even before being borne.

### Annex 1

#### Living Standards Survey, 1994

**The survey on living standard- 1994- carried out by the Research Institute for Quality of Life, Bucharest.** The sample include 2504 households and is representative at a national level. From this survey undertaken one year before the law for MTSA has been passed, we could estimate the poverty gap using the minimum income level set by the MLSP (being at that time only a proposal for the future law). Such estimation could tell as at least something about the intensity of the poverty as defined against this minimum. Yet such estimation is not without any methodological problems. The minimum set by the MLSP is using the family as its unit. All the available data are collected using the household as unit, therefore in case of some non-individual incomes (such as land for agriculture, animals and animal related products) the family property is hard to assess.

For gaining a better picture of the precise family income, and not of the whole household, we applied the following methodology:

For the first five incomes of the whole household, due to the lack of information which points to the person or family benefiting from these incomes, we assumed that they are equal distributed between the families which compose the household. Thus we divided these incomes to the number of families in the household. This approximation can be considered as being reliable, in as much as more than 60% of those benefiting from these income source are single family households. In addition, as it can be inferred from the analysis, even under this circumstances, very few are those families which are brought above the poverty threshold by these incomes.

For self-consumption, we assumed that it is not distributed uniformly between families, but between persons, as a function of a certain equivalence scale. Thus we used the ratio between equivalent adults per family and equivalent adults per household, in calculating the auto-consumption of the family under analysis. The equivalence scale we chose is a quite 'generous'



## Luana POP

---

one, comparing to those known as the 'Romanian equivalence scale' ( for a detailed discussion see the WB Poverty Report -1994): it assigns a weight of 0.8 for every additional adult and a weight of 0.6 for every child under 18.

### Annex 2

#### Quality of Life Survey 1996

**The survey on the quality of life - 1996 - carried out by the Research Institute for Quality of Life, Bucharest.** The sample consists of 1600 units of analysis and is representative at a national level. The survey supplies data about the distribution of pre-transfer incomes. Methodological problems still exist, due to the fact data on income specified one single category for income from pension and social. Therefore the analysis of the impact of each type of social transfer social is not possible. The problems raised by choosing the household as the observation unit are far greater than in the case of the survey on poverty. Yet we succeed in transforming the database in a family database.

**Income from self-consumption.** Information regarding self-consumption was collected for the whole household. In assigning a share of it to the family under scrutiny, we used an equivalence scale of 1-0.8-0.6, i.e. 0.8 for all additional adults, and 0.6 for all children under 16 or under 25 if students and unmarried.

### Annex 3

#### MTSA Beneficiaries Survey, 1996

**A survey of the population of recipients of means-tested social assistance benefits, carried out in 1996, by the Research Institute for Quality of Life, Bucharest.** The sample is representative only for Bucharest and the surrounding rural area, and includes 1250 cases. Despite this fact, the survey can supply some information on the pre-transfer income structure of those receiving the benefit. It also can supply information on spillover effects of the MTSAS.

A quasi-randomised sampling method was used, covering all 'sectors' (i.e. administrative units of Bucharest) of Bucharest and only some villages of the surrounding rural areas, selected by a sampling method based on stratification. The confidence interval for which the sample is representative is  $\pm 2,7\%$  with a probability of 5%.

Incomes considered in the analysis are, on the one hand individual incomes - salaries, pensions, unemployment benefit, unemployment allowance, benefits for handicapped, social fellowships, other social benefits, etc. -, and, on the other hand, incomes from agriculture, this is from land working and vegetal and animal products sallying.

### Logistic regression analysis for predicting the fall below the MLSP threshold – The living standard survey, 1994

$$\log(p/(1-p)) = BX$$

where p is the probability to fall below the threshold

- no constant has been introduced in the model
- categorical variables transformed into dummy variables

Variables used as predictors:

- Historical Regions (ZONEGEOG):
  - Transilvania (ZONEGEOG(1))
  - Muntenia/ Oltenia (ZONEGEOG(2))
  - Moldova (ZONEGEOG(3))
  - Dobrogea (ZONEGEOG(4))
  - Banat (ZONEGEOG(5))
  - Bucharest (Reference Category)
- Number of children in the family (NRCOPF1)
- Residential area:
  - rural (MEDIU(1))
  - urban (Reference Category)
- Single person family (dummy variable - SINGLE)
- Education of the family head (EDCAPF1)
  - no education or only primary education (EDCAPF1(1))
  - secondary education or professional school (EDCAPF1(2))
  - highschool (EDCAPF1(3))
  - technical school, post- highschool education (EDCAPF1(4))
  - university education (Reference Category)
- Occupational Status of the family head (OCUPCPF1)
  - employee (Reference Category)
  - employer, self-employed (OCUPCPF1(1))
  - farmers (OCUPCPF1(2))
  - pensioners (OCUPCPF1(3))
  - unemployed (OCUPCPF1(4))
  - no occupation (OCUPCPF1(5))
- Existence of unemployed in the family (dummy variable - SOMF1)
- the sex of the family head (SEXCAP):
  - male (Reference Category)
  - female (SEXCAP)
- The age of the family head (VIRCAP):
  - up to 25 years (Reference Category)

## Luana POP

- 26 - 30 years (VIRCAP(1))
- 31- 35 years (VIRCAP(2))
- 36 -40 years (VIRCAP(3))
- 41- 45 years (VIRCAP(4))
- 46 -50 years (VIRCAP(5))
- 51 -55 years (VIRCAP(6))
- 56 -60 years (VIRCAP(7))
- 61 -65 years (VIRCAP(8))
- 66 years and over (VIRCAP(9))

2 Log Likelihood      1584,271  
 Goodness of Fit        2517,103

	Chi- Square	df	Significance
Model Chi-Square	1792,742	27	,0000
Improvement	1792,742	27	,0000

**Classification Table for the variable below/above the threshold (0 - above threshold/ 1- below threshold)**

Observed	Predicted		Percent Correct
	0	1	
0	1746	116	93,77%
1	220	354	61,67%
Overall			86,21%

### Variables in the Equation

Variable	B	S.E.	Wald	df	Sig	R	Exp(B)
ZONEGEOG			25,4313	5	,0001	,0676	
ZONEGEOG(1)	-,6641	,2451	7,3413	1	,0067	-,0398	,5148
ZONEGEOG(2)	-,2300	,2518	,8347	1	,3609	,0000	,7945
ZONEGEOG(3)	-,1198	,2524	,2254	1	,6350	,0000	,8871
ZONEGEOG(4)	,0411	,3688	,0124	1	,9112	,0000	1,0420
ZONEGEOG(5)	-1,6447	,4636	12,5865	1	,0004	-,0560	,1931
NRCOPF1	,8268	,0836	97,7637	1	,0000	,1684	2,2861
MEDIU(1)	1,3913	,1552	80,3419	1	,0000	,1523	4,0199
SINGLE	-1,6353	,2464	44,0575	1	,0000	-,1116	,1949
EDCAPF1			88,5569	4	,0000	,1544	
EDCAPF1(1)	1,9452	,2700	51,9252	1	,0000	,1216	6,9954
EDCAPF1(2)	1,0586	,2373	19,8984	1	,0000	,0728	2,8824
EDCAPF1(3)	,1517	,2755	,3033	1	,5818	,0000	1,1638
EDCAPF1(4)	-,2584	,3517	,5400	1	,4625	,0000	,7723
OCUPCPF1			214,5860	5	,0000	,2461	

## Evaluation project

Variable	B	S.E.	Wald	df	Sig	R	Exp(B)
OCUPCPF1(1)	,5494	,3080	3,1815	1	,0745	,0187	1,7323
OCUPCPF1(2)	3,0512	,3648	69,9745	1	,0000	,1419	21,1404
OCUPCPF1(3)	-,2959	,2344	1,5939	1	,2068	,0000	,7439
OCUPCPF1(4)	2,7207	,3157	74,2622	1	,0000	,1463	15,1908
OCUPCPF1(5)	4,1930	,5061	68,6413	1	,0000	,1405	66,2193
SEXCAP(1)	-2,1141	,2216	91,0182	1	,0000	-,1624	,1207
VIRCAP			88,0136	9	,0000	,1440	
VIRCAP(1)	-1,5448	,5048	9,3653	1	,0022	-,0467	,2134
VIRCAP(2)	-1,2345	,3696	11,1541	1	,0008	-,0521	,2910
VIRCAP(3)	-2,1502	,3622	35,2376	1	,0000	-,0992	,1165
VIRCAP(4)	-2,5102	,3554	49,8800	1	,0000	-,1191	,0813
VIRCAP(5)	-2,2237	,3265	46,3982	1	,0000	-,1147	,1082
VIRCAP(6)	-2,3682	,3150	56,5272	1	,0000	-,1271	,0937
VIRCAP(7)	-1,7155	,2860	35,9879	1	,0000	-,1003	,1799
VIRCAP(8)	-1,5914	,2577	38,1297	1	,0000	-,1034	,2036
VIRCAP(9)	-,6593	,2284	8,3304	1	,0039	-,0433	,5172

### ACRONYMS AND ABBREVIATIONS

HIS - Integrated Household Survey  
 MLSP - Ministry of Labour and Social Protection  
 MTSAS - Means-tested Social Assistance System  
 MTSA - Means-tested Social Assistance  
 MTSAB - Means-tested Social Assistance Benefits  
 NCS - National Commission for Statistics  
 NHDR - National Human Development Report  
 RIQL - Research Institute for the Quality of Life  
 WB - World Bank

### References

- Atkinson, A. B., Micklewright, J. (1992a) ***Economic Transformation In Eastern Europe and the Distribution of Income***. Cambridge: Cambridge University Press
- Atkinson, A. B. (1992b) ***Towards a European Social Safety Net?, Welfare State Programme Discussion Paper***. London: STICERD- LSE, no. 78, September
- Atkinson, A. B. (1995) 'On Targeting Social Security: Theory and Western Experience with Family Benefits', in ***Public Spending and the Poor. Theory and Evidence*** (eds. D. van de Walle, K. Nead). Washington: IBRD-WB, pp. 25-68
- Barr, N. (1993a) ***The Social Safety Net During Economic Transition in Central and Eastern Europe. Programme of Research into Economic Transformation and Public Finance Series***. London: STICERD-LSE , no.9

## Luana POP

---

- Barr, N. (1993b) **The Economics of the Welfare State**. California: Stanford University Press
- Barr, N. (1994) 'Income Transfers: Social Insurance', in **Labor Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe. The Transition and Beyond** (ed. N. Barr). Cambridge: Oxford University Press, pp. 192-225
- Barr, N., Whynes, D. (1993) 'Introductory Issues', in **Current Issues in the Economics of Welfare** (eds. N. Barr, D. Whynes). London: MAcMillan, pp. 1-20
- Barr, N., Harbison, R. W. (1994) 'Hopes, Tears, and Transformation. Social Policy Suggestions for Postsocialist Europe', in **Transition**. Washington: Transition Economics Division. Policy Research Department. The World Bank, Vol.5 no.8, October, pp. 5-6
- Beckerman, W. (1979) **Poverty and the Impact of Income Maintenance Programmes**. Geneva: ILO
- Bogetic, Z., Fox, L. (1993) **Incomes Policy During Stabilization: A Review and Lessons From Bulgaria and Romania**, Washington: Internal Discussion Papers: European and Central Asia Region, World Bank
- Bradshaw, J. (1993a) 'Developments in Social Security Policy', in **New Perspectives on the Welfare State in Europe** (ed. C. Jones). London: Routledge, pp. 43-63
- Bradshaw, J. (1993b) 'Rediscovering Budget Standards', in **The European Face of Social Security** (eds. J. Berghman, B. Cantillon). UK: Avebury, pp.60 - 76
- Bramley, G., Hill, M. (1986) **Analysing Social Policy**. Oxford: Basil Blackwell
- Brunsson, N. (1989) **The Organisation of Hypocrisy - Talk, Decisions and Actions in Organisations**. Chichester: John Wiley & Sons
- Carlsson, J., Koehlin, G., Ekbo, A. (1994) **The Political Economy of Evaluation**. London: MAcMillan Press
- Chadeau, A. (1992) 'What Is Households' Non-Market Production Worth', in **OECD Economic Studies**, no. 18, Spring
- Conway, F., Pop, L., Zamfirescu, V. (2000): *Romania: Analysis of Local Financing for Child Protection Services*. Report prepared by Urban Institute for USAID
- Cornia, G. A., Stewart, F. (1995) 'Two Errors of Targeting', in **Public Spending and the Poor. Theory and Evidence** (eds. D. van de Walle, K. Nead). Washington: IBRD-WB, pp. 350-386
- Deacon, B. (1993) 'Developments in East European Social Policy', in **New Perspectives on the Welfare State in Europe** (ed.C. Jones). London: Routledge, pp. 177-197
- Dhanji, F. et al ( 2000): *Romania. Social Protection and the Poor*, forthcoming
- DiMaggio, J. P., Powell, W. W. (1991) 'Introduction', in **The New Institutionalism in Organisational Analysis** (eds. J. P. DiMaggio, W.W. Powell). London: University of Chicago Press

## Evaluation project

---

- Dustmann, C., Micklewright, J. (1993) 'Benefits, Incentives and Uncertainty', in **Current Issues in the Economics of Welfare** (eds. N. Barr, D. Whynes). London: MAcMillan, pp. 87-104
- Dziewiecka-Bokun, L. (1994) 'Social Policy in a Post-Socialist Vacuum', in **Eastern European Development and Public Policy** (eds. S. Nagel, V. Rukavishnikov). London: MAcMillan Press, pp. 105-117
- Esping-Andersen, G., Micklewright, J.(1991) 'Welfare State Models in OECD Countries: An Analysis for the Debate in Central and Eastern Europe', in **Chil**

# Evoluția veniturilor salariale ale populației României, din perspectiva minimului de trai decent al anilor '90

---

Adina MIHĂILESCU, Mariana STANCIU

---

## Precizări conceptuale

Deși unele orientări teoretice mai radicale neagă valoarea cognitivă și necesitatea utilizării unui **prag al sărăciei**, propunând o seamă de metode de evaluare a sărăciei de tip ordinal (1), în fapt, cele mai multe dintre conceptele utilizate în prezent în cadrul teoriei privind fenomenul sărăciei s-au structurat în jurul conceptului de **minim de trai** sau **prag al sărăciei**.

Dincolo de valoarea pur cognitivă a conceptului de **prag al sărăciei**, acesta mai prezintă și un interes de ordin operațional, deoarece el stă la baza fundamentării celor mai numeroase programe de protecție socială, care vizează atenuarea impactului social al fenomenului sărăciei.

Fenomenul sărăciei a fost și este prezent, mai mult sau mai puțin, în toate tipurile de comunități umane și în toate timpurile. El are însă expresii diferite de la o epocă la alta și de la o țară la alta. Cauzele care duc la apariția și perpetuarea sărăciei sunt studiate sistematic de relativ puțin timp. Bazele teoretice privind studierea sărăciei, ca fenomen social, s-au pus la sfârșitul secolului trecut. De atunci și până în prezent, domeniul a acumulat numeroase dezvoltări teoretico-metodologice și a prilejuit numeroase dezbateri. Practicile măsurării și analizei sărăciei din Europa și din lume, fac încă obiectul unor aprinse controverse între specialiști.

Diversele metode utilizate pentru măsurarea sărăciei pornesc de la definirea acesteia. Cele mai multe definiții ale sărăciei se fundamentează pe concluziile ce se desprind în urma stabilirii prin metode științifice, a unei linii de demarcație între cei mai săraci și cei mai puțin săraci. Persoanele sau familiile care beneficiază de un standard de viață situat sub această linie de demarcație numită convențional **pragul sărăciei** sunt considerate sărace.

Așadar, conceptul de sărăcie poate fi definit în mai multe feluri, în funcție de perspectiva de analiză aleasă. Această perspectivă este delimitată de locul, timpul, nivelul general de dezvoltare al comunității supuse atenției și chiar de obiectivele teoretice și practice ale analistului. Dincolo de orice perspectivă

## **Evoluția veniturilor salariale ale populației României**

---

aleasă însă, fenomenul sărăciei este real și produce consecințe durabile în sfera dezvoltării umane.

Dintre numeroasele definiții ale sărăciei existente până în prezent, cea mai relevantă pentru spațiul european actual pare a fi aceea a EUROSTAT (Oficiul Statistic al Comunității Europene), adoptată prin Decizia Consiliului din 19 decembrie 1984, în care se precizează “Săracii sunt persoanele, familiile și grupurile de persoane ale căror resurse (materiale, culturale și sociale) sunt atât de limitate încât le exclud de la un nivel de viață minim acceptabil în statele în care trăiesc” (2,3,4).

În perioada modernă, forme noi de sărăcie afectează un număr tot mai mare de oameni. Europa ultimului deceniu, și în special Europa de Est a cunoscut o extindere și o adâncire fără precedent în timp de pace, a fenomenului sărăciei.

În principiu, sărăcia combină trei circumstanțe nefavorabile: un nivel de viață inferior unui **minim social acceptabil**, o diminuare severă a autonomiei care situează individul într-o poziție de dependență față de mediul social în care trăiește și limitarea extremă a unor perspective de depășire a situației respective. Ca urmare, **excluderea socială** a celor săraci apare ca un fenomen complementar cu fenomenul sărăciei.

De aceea, în timp ce numeroase analize definesc sărăcia ca insuficiență a resurselor raportate la **pragul sărăciei** (care diferă de la o țară la alta) altele o asociază cu problemele inegalității accesului la dezvoltarea umană pentru diverse categorii socio-economice, sau cu precaritatea condițiilor de viață și deprivarea socio-economică într-un context socio-politic dat. Față de aceste abordări oarecum complementare, deși pe unele pasaje ele pot să pară contradictorii, se impune necesitatea realizării unui corp teoretico-metodologic unificator care să surprindă aspectele fundamentale ale manifestării sărăciei în perioada modernă, în diverse tipuri de comunități umane. Această necesitate rezultă și din relativitatea diverselor concepte utilizate în teoriile actuale, care derivă din limitele inerente ale fiecărei metodologii de evaluare și analiză a realității concrete.

Preocuparea mediilor științifice și a instituțiilor din România, precum și a organismelor internaționale abilitate, de a găsi cea mai bună metodologie de determinare a sărăciei, aplicabilă în cazul țării noastre, pare mai degrabă o dispută prelungită. În timp ce societatea civilă așteaptă măsurile de combatere a sărăciei sau de atenuare a efectelor acesteia, instituțiile caută încă o strategie comună care să definească cine anume sunt săracii din România și câți sunt ei. În spatele acestei delicate probleme, politicienii ezită să accepte ca oficială oricare dintre estimările avansate separat de către cei ce realizează prin mijloace specifice astfel de analize. Această atitudine face ca măsurile luate să fie fragile și influențate mai ales de situațiile de criză.

În fapt, rezolvarea problemei nu stă atât în punerea de acord a specialiștilor, cât în conștientizarea clasei politice că fenomenul sărăciei este, oriunde în lume, departe de a fi evaluat cu rigurozitate. Aceasta însă nu înseamnă că formele de protecție promovate de autorități, nu își pot face cu eficiență simțită prezența.



În urma dezbaterilor asupra metodelor de evaluare a fenomenului sărăciei, s-au conturat trei concepte distincte care servesc la aprofundarea analizei din perspective diferite:

- **Sărăcia absolută** care se definește în raport cu un minim absolut de subzistență, determinat în funcție de nevoile-obligații (hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte, locuință, etc.), costul agregat al bunurilor și serviciilor care definesc aceste necesități demarcând pragul absolut al sărăciei;
- **Sărăcia relativă** care pune în discuție poziția economico-socială a individului în raport cu nivelul general al bunăstării populației de care aparține acesta;
- **Sărăcia subiectivă** care se definește utilizând anumite criterii psihologice ce derivă din opinia consumatorilor de bunuri și servicii.

Indicatorii cei mai frecvent utilizați în descrierea amplitudinii și intensității sărăciei, ca și în procesul de fixare a pragurilor sărăciei, sunt de expresie monetară. Acești indicatori vizează în mod direct nivelul veniturilor realizate de diverse tipuri de consumatori: indivizi, familii, gospodării și indirect, puterea de cumpărare a acestora.

De-a lungul timpului, cele mai numeroase întrebări s-au structurat în jurul criteriilor care stau la baza fixării pragurilor sărăciei prin utilizarea unor indicatori monetari. Pornind de la condițiile socio-economice ale unei societăți date, ce este mai relevant de luat în calcul: veniturile individului, familiei sau gospodăriei. În evaluarea stării de sărăcie trebuie luate în calcul doar veniturile sau și situația de patrimoniu, educația, starea de sănătate etc. a celui vizat? La evaluarea veniturilor trebuie luate în calcul toate sursele de venituri, numai anumite surse, și care dintre ele? Răspunsurile la aceste întrebări sunt extrem de importante deoarece ele produc consecințe diferite în planul formulării politicilor sociale de intervenție în sensul atenuării impactului social al sărăciei.

Fiecare dintre cele trei concepte definite anterior ca și modalitățile de operaționalizare a acestora se aplică în situații distincte în cercetarea socială.

Conceptul de sărăcie absolută deși este destul de contestat ca urmare a dificultăților de cuantificare strictă a nevoilor-obligații, este frecvent utilizat în situațiile de sărăcie extremă care vizează fondul de supraviețuire al capitalului uman. Diversitatea nevoilor de bază ca și evoluția acestora în timp constituie principalele piedici în realizarea unor comparații internaționale din perspectiva sărăciei absolute. Adâncirea fenomenului sărăciei în țările est europene din anii '90 a conferit o relevanță nouă acestui concept, deoarece acest fenomen a atins, în cele mai multe țări, limite ce justifică utilizarea lui în formularea unor politici sociale de intervenție.

Acest fapt nu înseamnă însă că problema sărăciei nu se pune, și pentru țările Europei de Est, în termenii supraviețuirii sociale dincolo de supraviețuirea fizică. În fapt este greu, dacă nu chiar imposibil de stabilit ce poate afecta, la un moment dat, mai mult, sentimentul de satisfacție - amenințările la adresa supraviețuirii sociale sau la adresa celei fizice.

## **Evoluția veniturilor salariale ale populației României**

---

De aceea, chiar și în cazul societăților foarte sărace, cum sunt în prezent unele societăți din Europa de Est, **sărăcia relativă** constituie un indicator pertinent. El se definește în raport cu un context socio-economic determinat, pornind de la normele de consum și de la conceptul de bunăstare consacrat și acceptat în cadrul societății respective. În analizele realizate de OCDE și UE acest concept este preferat deși aceste organisme utilizează metodologii diferite pentru evaluarea pragului sărăciei relative. Specialiștii apreciază că cifrele publicate de aceste instituții pentru sărăcia relativă din diverse țări măsoară mai mult inegalitatea veniturilor și mai puțin efectele complexe produse de incidența socială a sărăciei relative. Indicatorul sărăciei relative este totuși cel mai utilizat în realizarea unor comparații internaționale. Remarcăm însă că în ultimii ani '90, PNUD a recurs din nou la indicatorul **sărăciei absolute**, ceea ce constituie, în sine, o recunoaștere implicită, la nivel internațional, a faptului că în estul Europei, sărăcia a atins cote ce vizează însăși supraviețuirea biologică a populației.

### **Metode de determinarea pragurilor de sărăcie**

**Pragul de sărăcie** constituie un etalon al dezvoltării economico-sociale a oricărei societăți umane. El trasează o linie de demarcație între cei considerați săraci și cei mai puțini săraci, știut fiind că, imediat deasupra liniei de prag, se găsesc indivizi aflați într-o situație de precaritate economică ce îi poate oricând coborî sub pragul sărăciei. De aceea programele de protecție socială selective, care condiționează divers eligibilitatea beneficiarilor, trebuie să aibă în vedere nu numai populația situată în mod cert sub pragul sărăciei ci și populația situată într-o zonă de precaritate, economică, sau **zonă de risc socio-economic**, ce poate fi definită în mod legal. Pentru populația din zona de risc, pot fi elaborate măsuri de protecție socială cu caracter preventiv, pentru ca probabilitatea intrării acesteia în conul de umbră al pragului sărăciei să scadă cât mai mult cu putință.

În principiu, pragul de sărăcie este exprimat printr-un nivel al veniturilor sau cheltuielilor determinat pentru o anumită unitate de consum (individ, familie, gospodărie etc.). El servește ca termen de comparație pentru toate celelalte venituri sau cheltuieli ale unităților de consum, pentru a stabili câte dintre acestea se situează sub pragul sărăciei sau în zona de risc.

În funcție de cele trei categorii de sărăcie ce pot fi identificate, și pragurile de sărăcie pot fi absolute, relative sau subiective.

**Pragul de sărăcie absolută** presupune în **variabilitatea volumului fizic al consumului** apreciat ca strict necesar, adică parametrii cantitativi (economici și socio-culturali) constanți într-un anumit timp și spațiu geografic (considerat relativ omogen).

Toate metodele de determinare a pragului absolut al sărăciei au drept principală ancoră normele de consum alimentar recomandate de nutriționiști. Pentru estimarea cheltuielilor minime necesare asigurării consumului alimentar pot fi utilizate metoda **coșului alimentar normativ** sau **metoda coșului alimentar statistic**.

Cheltuielile pentru consumul nealimentar se determină utilizând trei metode: **metoda calorică, metoda proporției cheltuielilor alimentare și metoda normativă** (5).

**Metoda calorică** se sprijină pe fixarea unui prag energetic (caloric) și pe determinarea nivelului cheltuielilor de consum sau al venitului necesar pentru atingerea limitei respective. Metoda include automat în cheltuielile totale de consum o sumă corespunzătoare consumului nealimentar și de servicii.

**Metoda proporției cheltuielilor alimentare** utilizează, de asemenea un prag caloric, dar estimează și costul coșului alimentar care poate asigura aportul caloric respectiv. Costul coșului alimentar stabilit anterior, se divide la proporția costului alimentelor în totalul cheltuielilor de consum pentru anumite tipuri de gospodării.

**Metoda normativă** utilizează normele de consum minim de bunuri nealimentare și servicii, stabilite prin diverse metodologii. Pe baza aceluiași normative de consum recomandate de nutriționiști și având în vedere cheltuielile nealimentare ale gospodăriilor, I.C.C.V. a elaborat o scală proprie de echivalență a pragurilor de sărăcie: primul adult sub 60 de ani 1,0; primul adult peste 60 de ani 0,8; următorii adulți sub 60 de ani 0,7; următorii adulți peste 60 de ani 0,6; copil peste 14 ani 0,8; copil sub 14 ani 0,6.

Pe lângă metodele descrise mai sus, pentru calcularea **minimului** de trai, pot fi utilizate și alte metode. În esență însă, acestea constituie hibrizi ale metodelor de mai sus.

**Pragul sărăciei relative** se determină pe baza distribuției statistice a populației (a gospodăriilor) în funcție de o variabilă instrumentală sau un set de variabile.

Determinarea pragului sărăciei relative în funcție de nivelul veniturilor sau al cheltuielilor de consum presupune existența unor surse de date fiabile și ușor accesibile, condiții care în practică, de obicei, se obțin cu costuri relativ mari. Între venituri și cheltuieli, acestea din urmă prezintă o mai mare relevanță pentru aproximarea veniturilor permanente, măsurând, în același timp resursele formale și informale ale gospodăriilor.

**Pragul sărăciei relative** se poate determina prin:

- **metoda decilelor**, acesta situându-se la limita superioară a primei decile (în prima decilă situându-se 10% din numărul total al gospodăriilor, care sunt considerate sărace). Dacă se consideră sărace 20% din totalul gospodăriilor, pragul de sărăcie se trasează la limita superioară a quintilei inferioare;
- **metoda mediilor** sau medianelor distribuției unei variabile instrumentale (venituri sau cheltuieli). Trasarea pragului în acest caz se poate face arbitrar, la nivelul 40, 50 sau 60%, dar stabilirea respectivă va induce limite sau restricții diferite în proiectarea politicilor sociale de intervenție. Utilizarea medianei sau a mediei este de asemenea arbitrară. Mediana este totuși o măsură mai stabilă a tendinței centrale de structurare a veniturilor.

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

---

**Pragul de sărăciei subiectivă** se bazează pe percepția și autoaprecierea indivizilor cu privire la ceea ce înseamnă venituri minime necesare pentru acoperirea nevoilor proprii.

Există mai multe metode de investigare a acestuia:

- **Metoda venitului minim**, propusă de Goedhart, se bazează pe răspunsurile la întrebarea: "Ce nivel de venit considerați dumneavoastră personal a fi absolut minimal?" (10)
- **Metoda Universității Leyden** utilizează o scală de valori ale veniturilor corespunzătoare următoarelor niveluri de trai: *inacceptabil, rău, insuficient, suficient, bun, și foarte bun*. Întrebarea tipică este: "Vreți să indicați venitul care, în opinia dumneavoastră trebuie să corespundă fiecăreia din categoriile următoare..."
- **Metoda Centrului de politică socială** elaborată de Deleeck (ș.a.), se bazează pe o întrebare evaluativă: "Ținând cont de veniturile efective ale gospodăriei dvs., reușiți să vă acoperiți necesitățile?" Răspunsurile sunt sugerate de o grilă cu 6 opțiuni posibile: *f. greu, greu, destul de greu, destul de ușor, ușor, f. ușor*.
- **Metoda I.C.C.V.** utilizează o întrebare asupra nivelului considerat absolut necesar al venitului minim (ex: În momentul de față vă considerați sărac? Sunteți mulțumit de veniturile actuale ale familiei dvs?). I.C.C.V. folosește pragul sărăciei subiective și pentru a verifica pragurile de sărăcie determinate prin metode obiective. Remarcabil este faptul că nivelul subiectiv al pragului sărăciei este foarte apropiat de pragul decent determinat prin metode obiective.

### Raportul venituri salariale/minim de trai, în România anilor '90

Pentru evaluarea sărăciei din România au fost utilizate două metode de determinare a pragului sărăciei absolute: o variantă a metodei proporției alimentare dezvoltată de Ravallion și aplicată într-un Raport al Băncii Mondiale (6) și metoda normativă sau a coșului și bugetului minim de consum, aplicată în diverse variante în cercetările ICCV, IEN și INCSMPS (7, 8, 9).

Elementul de noutate cu care ICCV a îmbogățit teoria pragului de sărăcie, constă în faptul că acesta a determinat alături de **pragul de subzistență** și un **prag al sărăciei vizând un trai decent**, care cuprinde bunurile și serviciile absolut necesare pentru desfășurarea unei vieți normale, în contextul societății românești, la nivelul anului 1994. Acest prag poate fi în multe privințe, sub ceea ce societatea românească poate considera, în prezent ca fiind un minim decent. Să nu uităm însă, că deși, cele mai numeroase dimensiuni ale modului de viață din România actuală s-au conturat îndeosebi la sfârșitul anilor '70 -'80, în anii '90, România a înregistrat o puternică influență a modelelor de consum vest-europene, ceea ce probabil, a schimbat mult datele problemei, așa cum se prezentau acestea la nivelul anului 1994.

În România, dintotdeauna au existat săraci. În anii comunismului nu se vorbea despre ei. Pentru a le nega chiar și conceptual existența, regimul comunist a mers până la desființarea serviciilor de asistență socială. Deși în epoca socialistă polarizarea socială era mai aplatizată în România, existau și atunci doi poli: cel al belșugului nelimitat și cel al sărăciei absolute. Între aceste două extreme se situa marea masă a populației care trăia din salariu - în orașe - și, din ceea ce reușea să producă și să comercializeze, în mediul rural.

Și atunci, și în prezent, o parte din populația aflată la polul sărăciei, a fost și este lipsită de condiții care să-i permită chiar și acel nivel minim de trai, definit în raport cu standardul economic absolut necesar pentru a satisface nevoile de consum la un nivel de subzistență.

**Rata sărăciei absolute** calculată după metoda normativă a I.C.C.V., la nivelul anului 1995, relevă că, utilizând variabila veniturilor totale (fără taxe și impozite) 22,1% din gospodăriile românești (și 28,2% dintre persoane) se situau sub pragul de subzistență, în timp ce utilizând indicatorul cheltuielilor totale (fără taxe și impozite), 22,7% dintre gospodării (și 28,7% dintre persoane) se situau sub pragul de subzistență.

Sub nivelul pragului decent trăiau (în 1995) între 44 și 45,4% dintre gospodăriile românești și între 51,1 și 52,2% dintre persoane (11).

Deosebiriile dintre minimul decent și cel de subzistență derivă din faptul că, la determinarea pragului de subzistență au fost eliminate o serie de cheltuieli în afara cărora este aproape de neconceput o viață civilizată, în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre (cheltuielile pentru servicii culturale, poștă și telecomunicații etc.). În același timp au fost drastic diminuate o seamă de cheltuieli după cum urmează:

- cheltuielile pentru energia electrică - la mai puțin de 1/3 din valoarea aferentă minimului decent, de vreme ce consumatori de genul frigider, radio, TV etc. nu există în gospodăriile celor foarte săraci; cheltuielile cu aparatura electrocasnică acoperă doar costul unui fier de călcat;
- cheltuielile pentru rechizite școlare și alte articole de papetărie au fost diminuate la jumătate, în condițiile, în care, este știut, prețurile la aceste articole cresc aproape în fiecare lună;
- cheltuielile cu articolele de uz gospodăresc au fost reduse la 1/6.

În anul 1994, I.C.C.V. a realizat compararea pragurilor de subzistență (MS) și decent (MD) cu pragul elaborat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale (MM). Rezultatele acestei comparații sunt prezentate în tabelul nr.1.

Datele indică o concentrare a gospodăriilor între minimul de subzistență și cel decent cu o frecvență de 36,1 % la gospodăriile cu venituri permanente și de 40,2 % la cele cu venituri permanente, autoconsum și venituri ocazionale. Precizăm că veniturile ocazionale pot avea ca surse: încasări din proprietăți (chirii, dividende, profit), valorificarea unor produse - animale, vegetale, sau exploatarea unor mașini și unelte agricole, precum și a animalelor de tracțiune.

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

Tabelul nr. 1

### Situația gospodăriilor în funcție de cele trei praguri

—%—

Total gospodării 2391 din care cu:	<MM	> MM < MS	> MS < MD	> MD
venit permanent	20,9	28,2	36,3	14,6
venit permanent + autoconsum	9,9	27,7	39,9	22,5
venit total (perm.+autcons+ ocazional)	8,5	25,7	40,2	25,6

**Legendă:** MM-pragul Ministerului Muncii; MS - minimul de subzistență; MD-minimul decent.

**Sursa:** Baza de date a I.C.C.V. - "Dimensiuni ale sărăciei în România 1994" coord. C.Zamfir, date calculate de A. Mihăilescu.

Ponderea gospodăriilor situate între pragul MM și MS scade de la 28,1% (venituri permanente), la 27,7 % când se adaugă autoconsumul și la 25,7 % când apar și veniturile ocazionale.

Observăm că ponderile gospodăriilor poziționate peste MD cresc odată cu creșterea numărului surselor de venituri, adică de la 15 % (cu venit permanent) la 23% când se adaugă autoconsumul și la 26 % când apar și venituri ocazionale. În cadrul I.C.C.V., cele două valori ale minimumului de trai MS și MD se actualizează anual, ținând cont de indicii prețurilor de consum la produsele alimentare, nealimentare și de tarifele serviciilor.

În cele ce urmează, prezentăm evoluția raportului venituri salariale/minim de trai decent, pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori, la nivelul fiecărei luni octombrie a deceniului zece.

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1990

Analiza veniturilor pentru o familie de patru persoane, din care doi copii în întreținere, a relevat următoarele situații: familia cu două salarii medii se plasa peste pragul decent cu 115% , urmată de cea cu un salariu mediu plus un salariu minim situată cu 58% peste pragul decent, și cea cu un salariu mediu, situată cu 12% peste minimumul decent de trai. O situație gravă prezenta familia cu un salariu minim - sub pragul decent cu 54%, deci aproape la jumătate din posibilitățile acestui nivel de trai (tabelul nr. 2).

Așadar, în anul 1990, **salariile minime nu acopereau necesarul minim de trai decent**. Manifestate în etape succesive, sub impulsul etapelor liberalizării prețurilor<sup>1</sup>, creșterile de prețuri au imprimat o continuă și puternică tendință de scădere a puterii de cumpărare.

<sup>1</sup> Liberalizarea adaosului comercial a permis agenților economici să mărească prețurile foarte mult ca urmare a penuriei de pe piață în special la produsele alimentare.

**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1990 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri <sup>2</sup>	Venit/prag
un salariu minim	46,1
doua salarii minime	80,0
un salariu mediu	112,4
un salariu minim+un salariu mediu	158,4
doua salarii medii	215,8

%

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

Eliminarea subvențiilor bugetare (octombrie 1990-martie 1991), introducerea TVA, modificarea cursului de schimb valutar au condus în martie 1991 la o creștere a prețurilor cu aproximativ 80% față de octombrie 1990, la acea parte a bunurilor și serviciilor de consum care nu au fost considerate de strictă necesitate.

Menționăm că în aceeași perioadă (octombrie 1990-martie 1991) scăderea puterii de cumpărare a veniturilor a fost compensată parțial pentru salariați (750 lei lunar). În luna noiembrie au avut loc indexări ale salariilor, cu ocazia negocierii acestora, sau în urma mișcărilor revendicative.

**Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1991**

Datele din tabelul nr. 3 relevă o scădere a puterii de cumpărare, rezultat al micșorării veniturilor reale în raport cu prețurile pieței, pentru familia ale cărei venituri erau constituite doar dintr-un salariu minim pe economie - plasată cu 60 % sub minimul decent. Pentru familiile care au în plus și un ajutor de șomaj, veniturile se plasau cu 17 % sub nivelul decent de trai. Se observă o înrăutățire a situației la familia cu un salariu mediu, poziționată sub prag cu deficit de venituri de 19 %.

Fluctuațiile apărute în domeniul raportului venituri/prag de sărăcie, în anul 1991, sunt consecința liberalizării prețurilor (aprilie-iunie 1991) la produsele alimentare, medicamente, săpun și detergenți, articole pentru copii, cărți și rechizite școlare. Aceasta a determinat o creștere a nivelului general al prețurilor de consum cu 26,5 % în aprilie, și cu 144,5 % în iunie 1991, față de octombrie 1990. Menționăm că în aprilie 1991 au avut loc creșteri mari (de peste două ori) ale prețurilor la produsele alimentare ale căror prețuri au fost până atunci menținute nemodificate, precum și la cele ale căror prețuri suferiseră înainte creșteri mici, sau numai la unele sortimente (pâine, ulei, carne, pește, conserve din fructe, zahăr). În luna iulie, s-au înregistrat unele scăderi de prețuri la produsele de sezon: legume, cartofi, ouă.

<sup>2</sup> La toate variantele de calcul ale veniturilor pe perioada analizată oct.1990-oct.1997 au fost incluse și alocațiile pentru doi copii aflați în întreținere.

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

**Tabelul nr. 3**

**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1991 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	39,8
două salarii minime	73,5
un salariu mediu	81,3
un salariu minim+un ajutor de șomaj	83,4
un salariu minim+un salariu mediu	121,0
un salariu mediu+un ajutor de șomaj	124,9
două salarii medii	156,4

%

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

La mărfurile nealimentare, prețurile au crescut însă cu 21,3 %, la această creștere contribuind îndeosebi articolele de îmbrăcăminte și încălțăminte, articolele chimice, produsele culturale, articolele de igienă, cosmetică, medicamente și materiale de construcții. Tarifele la servicii au crescut cu 28,2 %. Pentru a păstra un raport suportabil venituri/prețuri, în perioada aprilie-iunie 1991, s-au acordat compensații salariale într-un cuantum de 2875 lei lunar brut (2100 lei net), ceea ce a determinat creșterea cu peste 60% a salariului mediu nominal, față de octombrie 1990. Suma alocațiilor pentru doi copii a crescut cu 44,7 % față de octombrie 1990.

Anul 1991 a marcat apariția șomerilor în peisajul social al țării. Creșterea numărului lor era iminentă și a indus degradarea vertiginoasă a condițiilor de existență pentru multe familii de salariați. Influența economică a șomajului a fost dublată de influența inflației și a altor factori ce au acționat asupra scăderii puterii de cumpărare a tuturor categoriilor de venituri ale populației.

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1992

Anul 1992 aduce o înrăutățire a condițiilor de viață pentru toate categoriile de populație, familia cu un salariu minim, plasându-se sub nivelul minim de trai decent cu circa 75 %, iar cea cu un salariu mediu și cea cu două salarii minime cu circa 54 % sub pragul decent (tabelul nr. 4).

Mai puține dificultăți are familia care dispune de două salarii medii (sub prag cu 12 %) și cea cu un salariu mediu și un ajutor de șomaj (sub prag cu 17 %). În corelație cu creșterea prețurilor, au urmat două etape de indexare a salariilor (mai-august 1992) cu 65 %, față de octombrie 1991, și cu 17,4%, față de aprilie 1992. Aceasta a fost urmată de o indexare cu 20 % a salariilor de bază din unitățile finanțate de la bugetul public național și o compensare-indexare medie pe salariat de 9000 lei brut, în luna noiembrie, ceea ce a condus la o creștere medie a salariilor cu 17,7 % față de septembrie-octombrie 1991.



Tabelul nr. 4

**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1992 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	25,4
un salariu mediu	46,0
două salarii minime	46,7
un salariu minim+un ajutor de șomaj	62,5
un salariu minim+un salariu mediu	71,4
un salariu mediu+un ajutor de șomaj	83,1
două salarii medii	87,9

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

Analiza comparativă a indicelui veniturilor medii nete salariale și a indicelui total al prețurilor a prefigurat însă un raport de 1/2,5 în octombrie 1992 față de aceeași lună a anului 1990 (respectiv 1/2,8 pentru produsele alimentare), deci o creștere de aproape 2,5 ori a prețurilor față de salarii.

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1993

În anul 1993 a avut loc, o depreciere a veniturilor în ansamblu. O situație economică deosebit de gravă se creează pentru familia ale cărei venituri provin dintr-un salariu minim (sub prag cu 80 %), din două salarii minime, sau dintr-un salariu mediu (sub prag cu 63 %), sau dintr-un salariu mediu și un salariu minim (cu 43 % sub prag).

Tabelul nr. 5

**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1993 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	20,1
două salarii minime	36,7
un salariu mediu	37,2
un salariu minim+un ajutor de șomaj	43,7
un salariu minim+un salariu mediu	53,7
un salariu mediu+un ajutor de șomaj	60,8
două salarii medii	71,0

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

În anul 1993, în vederea acoperirii distanței dintre indicele de creștere a prețurilor și indicele de creștere a salariului real, s-a acordat salariaților o compensație de 10160 lei brut lunar, începând cu aprilie, ca urmare a eliminării în întregime a subvențiilor. În anul 1993, a avut loc o adevărată explozie a prețurilor. În intervalul octombrie 1992–octombrie 1993, indicele general al prețurilor crescut de peste 4 ori, comparativ cu indicele veniturilor medii nete salariale, care a crescut de numai 3,3 ori.

Dacă în octombrie 1990, familia cu doi copii în întreținere ce dispunea doar de *un salariu minim* era singura în incapacitate de a-și asigura cele necesare minimului de trai, în octombrie 1993, își putea acoperi aceste cheltuieli doar familia cu *două salarii medii*.

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1994

Deși are loc o succesiune de indexări în intervalul de timp ianuarie–martie 1994, cu 24800 lei lunar (brut) (H.G. nr.34/1994), urmată în aprilie–iunie de o indexare cu 19350 lei lunar (brut) (H.G. nr.177/1994) și respectiv în iulie–septembrie cu 10100 lei lunar (brut) (H.G. nr.443/1994), **prețurile bunurilor de consum necesare populației, în luna octombrie 1994 au fost mai mari cu 137,9% pe total, față de octombrie 1993, cu 166,7 % la produsele alimentare de origine vegetală și cu 101,6 % la produsele alimentare de origine animală.** Aceasta a dus la menținerea unui raport între indicele prețurilor de consum și indicele câștigului salarial mediu net de 108,4 % față de octombrie 1993. Situația familiilor cu doi copii în întreținere se prezenta astfel: doar cuplurile ale căror venituri erau constituite din două salarii medii aveau posibilitatea acoperirii cheltuielilor necesare unei existențe decente de viață în proporție de 75 %; un salariu minim și unul mediu acoperea doar jumătate din MD, la fel ca și un salariu mediu și un ajutor de șomaj. O situație dramatică prezenta familia ale cărei venituri se constituiau dintr-un salariu minim (82% sub prag) și cea care pe lângă un salariu minim mai conținea și un ajutor de șomaj (71% sub prag).

Tabelul nr. 6

**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1994 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	17,7
un salariu minim+un ajutor de șomaj	29,0
două salarii minime	32,3
un salariu mediu	39,0
un salariu mediu+un ajutor de șomaj	50,4
un salariu minim+un salariu mediu	53,5
două salarii medii	74,9

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1995

În luna octombrie a anului 1995, au avut loc creșteri de prețuri în principal la produsele alimentare (legume, fructe, ulei comestibil, făină, ouă, zahăr, tutun, medicamente) și la îngrijirea medicală, salubritate, apă, transport, combustibili, dar și la unele produse de uz casnic (mobilă, frigidere). Rata inflației în octombrie s-a situat peste nivelul ritmului mediu înregistrat în lunile anterioare.

**Tabelul nr. 7**

**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1995 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	16,4
un salariu minim+un ajutor de șomaj	27,8
două salarii minime	29,9
un salariu mediu	46,6
un salariu mediu+un ajutor de șomaj	58,0
un salariu minim+un salariu mediu	60,0
două salarii medii	90,2

%

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

Familia ce dispunea de un salariu mediu și un salariu minim, sau de un salariu mediu și un ajutor de șomaj, își putea acoperi doar 60 % din cheltuielile zilnice ale unui trai decent. Aceasta echivala cu o ușoară creștere a puterii de cumpărare, cu 10 % în 1995 față de 1994. Rămân identice, cu anul 1994, situațiile cuplurilor ale căror venituri se constituie dintr-un salariu minim. Din nou o creștere cu circa 15 procente al indicatorului venituri/prag de sărăcie – în anul 1995 față de 1994 – se înregistrează la veniturile constituite din două salarii medii (tabelul nr.7).

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1996

Anul 1996 marchează o nouă scădere a standardului de viață al populației. Doar cuplul cu două salarii medii poate acoperi, circa 80 % din cheltuielile lunare aferente unui trai decent, în timp ce cuplurile care dispun de un salariu mediu și unul minim se poziționează aproape de jumătatea pragului decent de viață.

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

**Tabelul nr. 8**  
**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1996 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	15,0
două salarii minime	27,2
un salariu mediu	43,1
un salariu minim+un salariu mediu	55,3
două salarii medii	81,7

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1997

În anul 1997, familia constituită din doi adulți și doi copii se afla în dificultate privind chiar nivelul de supraviețuire. Două salarii minime acopereau doar o pătrime din minimul decent de trai, iar un salariu minim împreună cu unul mediu puteau plăti doar jumătate din cantitățile necesare de produse alimentare, nealimentare, servicii și alte cheltuieli legate de locuință.

**Tabelul nr. 9**  
**Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1997 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori**

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	15,0
două salarii minime	25,4
un salariu mediu	41,5
un salariu minim+un salariu mediu	51,8
două salarii medii	78,3

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

În următorii ani 1998 și 1999, situația se deteriorează și mai mult, ca urmare a scumpirii carburanților, energiei electrice, apei calde etc., ceea ce creează condiții de viață aproape dramatice nu numai pentru familia luată ca exemplu, ci pentru aproape întreaga societate românească.

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1998

Tabelul nr. 10

Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1998 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori

%

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	16,3
un salariu mediu	42,1

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

### Venituri/prag de sărăcie în luna octombrie a anului 1999

Tabelul nr. 11

Raportul dintre veniturile nominale nete și nivelul minim de trai decent în anul 1999 pentru familia de salariați constituită din părinți și doi copii minori

%

Venituri	Venit/prag
un salariu minim	12,9
un salariu mediu	38,0

*Sursa: Datele publicate de C.N.S. cu privire la venituri; Baza de date a I.C.C.V. cu privire la (MD) minimul decent; calcule realizate de dr.Gh. Barbu.*

### Concluzii

- De-a lungul perioadei de tranziție, familiile (doi adulți plus doi copii minori în întreținere) care au beneficiat doar de un salariu minim s-au aflat și se află încă într-o situație economică extrem de grea. În ultimii ani '90, veniturile acestor familii au scăzut chiar și sub limita minimului de subzistență, salariul minim acoperind doar 15% din minimul decent.
- Dacă la începutul intervalului, două salarii minime acopereau în proporție de 80% nevoile minime ale unui trai decent, la sfârșitul acestuia, familiile în cauză se situau cu mult chiar și sub pragul de subzistență, două salarii minime acoperind doar 27% din nevoile unui trai decent.
- Un salariu mediu plus unul minim ofereau la începutul intervalului posibilități de satisfacere a nevoilor unui trai decent în proporție de 150%. Acest cumul de venituri a suferit o scădere dramatică la începutul anului 1996, urmând ca, la finalul intervalului, el să acopere doar 55% din minimul decent.

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

- O familie cu două salarii medii trăia peste minimul decent la începutul intervalului - veniturile sale acoperind de două ori nevoile unui minim decent. În numai șase ani, acest tip de familie a fost nevoită să-și satisfacă doar 80% din nevoile unui trai decent.
- Dacă în octombrie 1990, doar familiile ce dispuneau de un singur salariu minim se aflau în imposibilitatea de a-și permite un trai decent, începând din octombrie 1993, acest tip de trai mai putea fi asigurat doar de familiile ce realizau două salarii medii.

În Anexa nr.1 prezentăm valorile absolute ale diverselor tipuri de venituri și ale minimului decent pentru fiecare an.

### **ANEXA nr.1**

**LEGENDĂ:** M.D.=minim de trai decent; S.M.= salariu minim; S.MD.= salariu mediu; AJ. S.=ajutor de șomaj; AL.C.=alocația pentru un copil;

#### **Octombrie 1990**

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= (2360 - 20\% \cdot 2360) + 310(1c) + 360(2c) = 2558 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2558 + 5743 + 230(1c) + 270(2c) = 8801 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 \cdot 1888 + 310(1c) + 360(2c) = 4446 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 5743 + 230(1c) + 270(2c) = 6243 \\2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 \cdot 5743 + 230(1c) + 270(2c) = 11986 \\MD &= 5.555 \text{ lei}\end{aligned}$$

#### **Octombrie 1991**

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 6598 + 575(1c) + 625(2c) = 7798 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 6598 + 0,7 \cdot 12215 + 575(1c) + 625(2c) = 16349 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 6598 + 14719 + 575(1c) + 625(2c) = 8801 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 \cdot 6598 + 575(1c) + 625(2c) = 14396 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 14719 + 575(1c) + 625(2c) = 15919 \\1 \text{ s.md.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 14719 + 0,7 \cdot 12215 + 575(1c) + 625(2c) = 24470 \\2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 \cdot 14719 + 575(1c) + 625(2c) = 30638 \\MD &= 19.593 \text{ lei}\end{aligned}$$

#### **Octombrie 1992**

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 12247 + 1150(1c) + 1200(2c) = 14597 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 12247 + 0,7 \cdot 30479 + 1150(1c) + 1200(2c) = 35932 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 12247 + 24080 + 1150(1c) + 1200(2c) = 41027 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 \cdot 12247 + 1150(1c) + 1200(2c) = 26844 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 24080 + 1150(1c) + 1200(2c) = 26430 \\1 \text{ s.md.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 24080 + 0,7 \cdot 30479 + 1150(1c) + 1200(2c) = \\47765 \\2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 \cdot 24080 + 1150(1c) + 1200(2c) = 50510 \\MD &= 57.480 \text{ lei}\end{aligned}$$

## Adina MIHĂILESCU, Mariana STANCIU

---

### Octombrie 1993

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al. c} &= 39208 + 2*4150(1c+2c) = 47508 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 39208 + 0,7* 79732 + 2*4150(1c+2c) = 103320 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 39208 + 79732 + 2*4150(1c+2c) = 127240 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2*39208 + 2*4150(1+2c) = 86716 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 79732 + 2*4150(1c+2c) = 88032 \\1 \text{ s.md.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 79732 + 0,7* 79732 + 2*4150(1c+2c) = 143844 \\2 \text{ s.md} + 2 \text{ al.c.} &= 2*79732 + 2*4150(1c+2c) = 167764 \\&\text{MD} = 236.446 \text{ lei}\end{aligned}$$

### Octombrie 1994

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 65000 + 2*7000(1c+2c) = 79000 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 65000 + 50834* + 2*7000(1c+2c) = 129834 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 65000 + 160483 + 2*7000(1c+2c) = 239483 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2*65000 + 2*7000(1c+2c) = 144000 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 160483 + 2*7000(1c+2c) = 174483 \\1 \text{ s.md.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 160483 + 50834* + 2*7000(1c+2c) = 225317 \\2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2*160483 + 2*7000(1c+2c) = 334966 \\&\text{MD} = 447.416 \text{ lei}\end{aligned}$$

### Octombrie 1995

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 75000 + 2*8000(1c+2c) = 91000 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 75000 + 63650* + 2*8000(1c+2c) = 154650 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 75000 + 242612 + 2*8000(1c+2c) = 333612 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2*75000 + 2*8000(1c+2c) = 166000 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 242612 + 2*8000(1c+2c) = 258612 \\1 \text{ s.md.} + 1 \text{ aj.ș.} + 2 \text{ al.c.} &= 242612 + 63650* + 2*8000(1c+2c) = 322262 \\2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2* 242612 + 2*8000(1c+2c) = 501224 \\&\text{MD} = 555.670 \text{ lei}\end{aligned}$$

*\*ajutorul de șomaj este raportat ca medie anuală.*

### Octombrie 1996

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 97000 + 2*12000(1c+2c) = 121000 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 97000 + 374633 + 2*12000(1c+2c) = 495633 \\2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 * 97000 + 2 * 12000(1c+2c) = 218000 \\1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 374633 + 2 * 12000(1c+2c) = 398633 \\2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 2 * 374633 + 2 * 12000(1c+2c) = 773266 \\&\text{MD} = 805.512 \text{ lei}\end{aligned}$$

### Octombrie 1997

$$\begin{aligned}1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} &= 224507 + 2*50000(1c+2c) = 324.507 \\1 \text{ s.m.} + 1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} &= 224507 + 797194 + 2*50000(1c+2c) = 1.121.701\end{aligned}$$

## Evoluția veniturilor salariale ale populației României

---

$$2 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} = 2 * 224507 + 2 * 50000(1c+2c) = 549.014$$

$$1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} = 797194 + 2 * 50000(1c+2c) = 897.194$$

$$2 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} = 2 * 797194 + 2 * 50000(1c+2c) = 1.694.388$$

$$\text{MD} = 2.164.200 \text{ lei}$$

### Octombrie 1998

$$1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} = 350000 + 2*65000(1c+2c) + 40000 = 520000$$

$$1 \text{ s.md.} + 2 \text{ al.c.} = 1170924 + 2*65000(1c+2c) + 40000 = 1.340.924$$

$$\text{MD} = 3.186.428 \text{ lei}$$

### Octombrie 1999

$$1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} = 450000 + 2*65000(1c+2c) + 40000 = 620000$$

$$1 \text{ s.m.} + 2 \text{ al.c.} = 1656981 + 2*65000(1c+2c) + 40000 = 1.826.981$$

$$\text{MD} = 4.803.577 \text{ lei}$$

## Bibliografie selectivă

- (1) Lemmi A., Pannuzi B., Mazzolli B., Cheli B., Betti G., **Multidimensional and Relative Poverty Estimates: the Case of Italy in the First Half of the Nineties**, lucrare prezentată la Conferința: Poverty Measures, Employment and Social Security in Transition Economies, University of York, 31 July- 2 August 1997.
- (2) \*\*\* **Pauvreté et exclusion**, Hatier, Paris, 1996.
- (3) Ramprakash D., EUROSTAT's **Statistical research on poverty (Descriptive Synthesis)**, May 1994.
- (4) Definiție preluată din **Metode și tehnici de evaluare a sărăciei**, PNUD, Proiectul de prevenire și combatere a sărăciei, București, iulie 1998, pag.10.
- (5) **Metode și tehnici de evaluare a sărăciei**, PNUD, Proiectul de prevenire și combatere a sărăciei, București, iulie 1998, pg. 21-22.
- (6) World Bank, **Romania: Poverty and Social Policy**, 1996.
- (7) Zamfir C., (coord.), **Dimensiuni ale Sărăciei - 1994**, Expert, București, 1995.
- (8) Molnar M., Poenaru M., **Minimul de trai (pragul de sărăcie) în România**, CIDE, București, 1992.
- (9) Răboacă Gh., Bati I., Pârciog S., **Minimul de trai punct central de referință pentru orientarea și fundamentarea politicii protecției sociale**; Lucrare prezentată la Seminarul Româno-German de Asistență Socială, Poiana Brașov, 1994.
- (10) Kapteyn ș.a. 1988 citați de Ravallion M., în **Poverty Comparisons**, The World Bank, Washington DC, USA, A.B. Atkinson Publishing House, London School of Economics, 1994.
- (11) **Idem** (7), pg.80.



# Democrație și participare politică

---

## 1. Interesul pentru politică al românilor și implicarea lor în politică

Spre deosebire de societatile cu vechi traditii democratice, în care oamenii obisnuiti sunt, în cea mai mare parte a timpului, mai degraba consumatori de politica, în tarile iesite recent din totalitarismul comunist atractia politicului este incomparabil mai mare. Cetatenii sunt mai implicati în politica si mai interesati de ea, fie participând masiv la alegeri, fie ca partizani politici si ca activisti. Implicarea politica a cetateanului occidental este, dupa spusele celor doi întemeietori ai conceptului de cultura civica Almond si Verba, una ocazionala.<sup>1</sup> Proportia celor care intra în politica si a celor care adreseaza cereri privind optiuni politice fundamentale, este foarte mica. Chiar si “rolul de votant este unul minor, în repertoriul activitatilor sociale în care individul este angajat”.<sup>2</sup> Într-o asemenea societate cu vechi traditii democratice cum este cea americana sau cea britanica, spun autorii citati, masele nici nu au nevoie sa actioneze politic tot timpul, având elite credibile care sa le reprezinte si sa le anticipeze vederile.

În schimb, în societatile postcomuniste, inclusiv în România, interesul pentru politica este mult mai mare, datorita noutatii absolute a acestei preocupari, sistemul comunist fiind complet blocat pentru o reala participare la deciziile poliice importante. Ba mai mult, majoritatea celor interesati de politica nu manifesta doar un interes masiv fata de aceasta. Dimpotriva, pentru multi români în perioada postdecembrita a fost specifica chiar *patima politica*, pe care multi straini nici nu au putut-o înțelege prea bine: *noutatea fenomenului (democratia politica), calata pe temperamentul de latin al românilor, au facut ca foarte multi sa fie interesati, într-o masura mai mare sau mai mica, de politica.*

În ultimi ani însa interesul pentru politica, chiar daca mai ridicat decât la occidentali, a scazut si în tarile postcomuniste, inclusiv în România. Aceasta tendinta este resimtita ca o consecinta a crizei economice generalizate si a crizei morale si politice. Apare tot mai des un sentiment al lipsei de putere si de

---

<sup>1</sup> G. Almond, S. Verba, “Cultura civică”, CEU press, Edit. Style, Bucuresti, 1996.

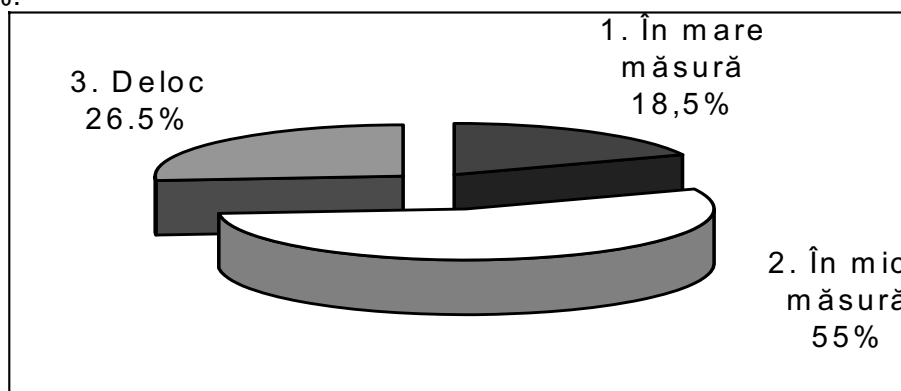
<sup>2</sup> G. Almond si S.Verba, citat dupăL.Betea, “Opțiuni sociale în societățile post comuniste”, în “Sfera Politicii” nr. 46, 1997, p.17.

## Democrație și participare politică

influența, care a dus, la unii cetățeni, la dețism politic<sup>3</sup> și resemnare în fața oricărei puteri, conducând în final la sentimente negative față de sfera politicului, cum s-a văzut deja în paragraful anterior, și chiar la abandonarea oricărui interes pentru aceasta, inclusiv pentru “minimum” de participare - votul, așa cum s-a întâmplat recent la alegerile locale din toamna lui 1998 din București, când a fost nevoie de trei scrutinuri pentru a se putea alege primarul municipiului.

Revenind la situația din primii 2-3 ani de după decembrie '89 ne amintim că totul devenise de fapt politică. Individul, după multe decenii, regăsea strada, iar patima cu care revendica în plin îi da sentimentul deplin că abia astfel el devine cu adevărat cetățean. Societatea începe treptat să redevină una normală, în care “intelectuali își reiau tradiționalul rol de critici ai puterii, societatea se împarte în tabere opuse”<sup>4</sup>, ba chiar și în interiorul familiilor apar probleme din cauza diferențelor “de vederi politice”.

În ancheta efectuată în București în 1998, pe un esantion reprezentativ, subiecții răspundeau astfel la întrebarea: “În prezent sunteți interesat de politică”?: 1) în mare măsură 18,5%, 2) în mică măsură 55,0% și 3) deloc 26,5%.



**Tendința dominantă** în ceea ce privește interesul pentru politică al bucureștenilor este de scădere (38,6% apreciază că în ultimii ani interesul lor pentru politică a scăzut) tendința de creștere a interesului lor pentru politică este prezentă doar la 16,1% dintre subiecți, ceea ce demonstrează o pantă regresivă evidentă. Totuși, rămân foarte mulți români încă interesați de politică, lucru care probabil nu va dispărea niciodată, date fiind caracteristicile etnice ale noastre, dar și problemele grave care cer interes și implicare.

**Implicarea directă în politică**, de data asta deci ca activist politic (ca membru al unui partid) este foarte scăzută, dacă o comparăm cu copleșitoarele cifre din perioada în care în România erau peste 4 milioane de membri ai PCR. Probabil însă că cifrele mici de astăzi sunt cele reale și nu formală implicare din regimul anterior.

<sup>3</sup> Aurelian Craiutu, “Cultura politică și societatea postcomunistă: condiții ale democrației”, în *Polis* nr.3, 1994, p.103.

<sup>4</sup> Laurențiu Stefan-Scalat, *introducere la Polis*, nr. 3-4, 1996, p.4.



Dintre cei întrebați dacă sunt membri ai vreunui partid politic, doar 6% au răspuns afirmativ, repartizarea pe partide a opțiunilor fiind următoarea: PNT-CD - 1,9%, PD sau PSDR - 1,3%, PSM -1,1%, PDSR - 0,6%, PRM - 0,6% și alte partide 1,3%.

## 2. Sistemul social dezirabil și orientările politice ale populației bucureștene

Pentru majoritatea populației din România ca și din celelalte țări foste comuniste din Europa Centrală și de Est, ca de altfel și pentru majoritatea analiștilor politici în 1989 s-a înlăturat regimul comunist și s-a trecut la construcția sau reconstrucția unei societăți capitaliste, în structurile sale de la nivel macro și microsocial. Și totuși, deși mai toți așa au gândit sensul evoluțiilor socio-politice de după 1989, au existat oameni, inclusiv analiști politici redevabili<sup>5</sup> care să considere că ceea ce ar trebui început acum să se edifice este adevăratul socialism. Până acum, considera ei, de fapt nici nu a existat cu adevărat vreă societate socialistă ci doar economii supercentralizate și nedinamice. Abia acum se poate cu adevărat construi socialismul și renăște democrația. Iată, în acest sens, cum se exprima în 1990 Daniel Bell: "Problema nu este capitalism versus socialism, socialismul, în sensul clasic, nu a eșuat, căci el de fapt nu a fost încercat niciodată".<sup>6</sup>

Pornind de la analiza modului haotic și confuz în care s-a instaurat capitalismul în țările din Europa Centrală și de Est, "legile junglei" care domină economiile subterane ale economiilor din aceste țări, și Michael Buraway<sup>7</sup> își manifestă convingerea în potențialul real al socialismului pentru viitorul omenirii. El vede în capitalism chiar un pericol, dar este vorba de capitalismul de tip "laissez-faire", deoarece acesta s-a implementat de fapt în Europa Centrală și de Est. Luați de val și impresionați de realizările capitalismului în Europa Occidentală, oamenii politici și oamenii obișnuiți din fostele țări comuniste au trecut la construcția capitalismului și în țările lor, iar ceea ce au obținut până acum nu a fost decât "distrugerea industriei, continuarea deteriorării mediului, invazia de capital străin, exploatarea nemiloasă a poporului și accentuarea inegalităților".

---

<sup>5</sup> A. Craiutu, "Un tunel la capatul luminii" în *Polis nr.2*, 1997, p.67.

<sup>6</sup> Daniel Bell, "On the Fate of Communism, in *Dissent*, 1990, p.188.

<sup>7</sup> Referințele bibliografice și ideatice sunt extrase din A. Craiutu, *op.cit.*, p.67: Michael Buraway și John Lukacs, "The Radiant Past", University of Chicago Press, Chicago, 1992, p.27.

## Democrație și participare politică

---

Dupa alti ceretatori capitalismul, dar mai ales democratia au esuat deocamdata în tarile Europei răsăritene, iar reconstrucția socială este un eșec cvasitotal datorită absenței unui capital cultural moștenit, favorabil prin mentalitățile și principiile sale, unei democratizări reale a societăților respective. În societățile occidentale și în SUA această moștenire culturală propice democrației există și s-a format în evoluții de secole, ea fiind cea care face ca democrația să funcționeze ca un amestec unic de cultură civică, instituții eficiente și o țesătură socială particulară. Un astfel de tip de moștenire culturală nu numai că lipsește în această parte a Europei dar chiar, prin tradițiile culturale existente se opune evoluției spre o reală viață democratică. Aceste tradiții culturale sunt considerate ca fiind retrograde<sup>8</sup> și un obstacol major în calea dezvoltării unor instituții democratice viabile. A. Craiutu aminteste câteva dintre elementele retrograde ale acestei moșteniri culturale: rachiuna și suspiciunea existente între grupurile etnice, demagogia politică, instituțiile politice flască, pasiune nedisimulată pentru putere, masinațiile politice de tip mafiot etc.

Considerăm că, deși aparent și pe termen scurt, între modelul economic neoliberal și libertatea politică nu se găsesc multe puncte de convergență, totuși pe termen lung compatibilitatea dintre capitalism și democrație nu poate fi pusă la îndoială, în ciuda unor tensiuni permanente. Cu alte cuvinte dacă pe termen scurt democratizarea nu aduce cu sine și dezvoltarea economică și prosperitatea sau o economie capitalistă nu presupune în mod necesar respectarea unei vieți democratice, totuși, pe termen lung, istoria a demonstrat că acest tip de societate - capitalistă - cu formele sale particulare de existență - este "cel mai bun dintre toate sistemele proaste cunoscute" (a se vedea afirmația celebră a lui Churchill din 1947 din Camera Comunelor).

Care este de fapt adevărata dilemă din care ar trebui să iasă populația din țările post-comuniste și conducătorii ei? Un lucru este clar: în 1989 s-a optat pentru democrație și s-a negat, uneori cu violență, că în România, regimul totalitar, antidemocratic. Problema care se pune este dacă democrația politică face posibilă sau depinde de economia de piață.

Răspunsul lui Peter L. Berger<sup>9</sup> este puternic afirmativ iar argumentele sale vizează tocmai evidența situației din țările occidentale și din SUA. După Berger, când economiile de piață merg bine vreme îndelungată, vor fi, în mod inevitabil, generate presiuni pentru democratizare. În plus, "Nu a existat nici un caz de democrație politică neasociată unei economii de piață"<sup>10</sup>. Practic pentru a opta peopărea din țările post-comuniste nu au o a treia cale, ci doar între cele două modele cunoscute: socialism și capitalism. Există unele țări cum este de exemplu Suedia despre care se spune că ar fi o țară socialistă, datorită modului în care se realizează redistribuirea profitului în societate. Ori un model socialist sau capitalist se referă la procesele de producție și nu la cel de distribuție. În

---

<sup>8</sup> A. Craiutu, *op.cit.*, p.71.

<sup>9</sup> Peter L. Berge, "Incertul triumf al capitalismului democratic", în *Polis* nr. 3, 1994.

<sup>10</sup> P.L. Berger, *op.cit.*, p.49

realitate chiar si în Suedia, baza este sistemul privat capitalist prosper care face posibila o distributie asa - zis "socialista" a profiturilor.

În conceptia lui Berger, capitalismul este o conditie necesara si nu si suficienta pentru democratie. În acelasi timp însa democratia nu este o preconditione a capitalismului. Acesta din urma poate exista si fara democratie, dovada regimurile politice nedemocratice din tarile din Asia de Est (Coreea de Sud, Taiwan, Hong Kong si Singapore) în care, în ciuda unei economii capitaliste prospere, regimurile politice sunt nedemocratice. Asadar, între democratie si capitalism exista o relatie asimetrice.

**Capitalismul** dezvoltat deci, dupa o evolutie pe termen lung duce la crearea unui larg spatiu social pentru manifestarea societatii civile, prin dezvoltarea individului si a grupurilor de interese neguvernamentale, care nu tin de stat. Dimpotriva, **socialismul**, în mod structural nu poate duce la o democratie reala: "chiar daca au existat utopii socialiste care preconizau controlul economiei de catre asociatii independente de producatori, acestea au ramas simple utopii, nerealizabile empiric".<sup>11</sup>

Asa cum noua românilor ne este bine cunoscut, socialismul are nevoie de expropriari permanente, de înlaturarea unei puternice proprietati private indiferent daca se refera la imobile, la pamânturi sau la întreprinderi industriale. Aceste expropriari erau necesare tocmai pentru a se mentine si întari dominatia statului asupra indivizilor si a grupurilor sociale. Ori, în capitalism asa ceva nu se întâmpla, nu este posibil pentru ca, fiind o reala societate democratica, cei care ar urma sa fie expropriati se pot revolta, pot opune rezistenta. Iata de ce, în argumentatia lui Berger, nu este posibila "o a treia cale", desi, asa cum vom vedea în cele ce urmeaza chiar si populatia din fostele tari comuniste (inclusiv din România) "tânjest" dupa o "a treia cale". Referindu-se la problema aceasta, Vaclav Klaus, arhitectul experimentului capitalist din Cehia postcomunista observa ca: "a treia cale este drumul cel mai scurt catre lumea a treia".<sup>12</sup> Punând problema succesului pe termen scurt a capitalismului si a democratiei în fostele tari comuniste, si mai ales în unele dintre acestea, unde capitalismul este frecvent asociat cu inflatia galopanta si somajul, cu coruptia generalizata si cu nerespectarea legilor, Berger avertizeaza ca nu va servi nimanui un rationament la rece despre succesul pe termen lung al capitalismului si democratiei daca vor aparea conducatori politici zelosi, care vor propune ca solutie un scenariu disperat al "socialismului de urgenta". Din acest punct de vedere si V. Tismaneanu se teme ca retorica nationalismului populist în perioada de criza poate conduce la rasturnarea unui proces care celor mai multi li se parea ireversibil.

În 1995-96, într-o cercetare realizata de institutul de Sociologie al Academiei Române, raspunsurile la întrebarea cu privire la "**sistemul social dezirabil**" indicau o preferinta ridicata (relativ) a românilor (esantionul era reprezentativ

---

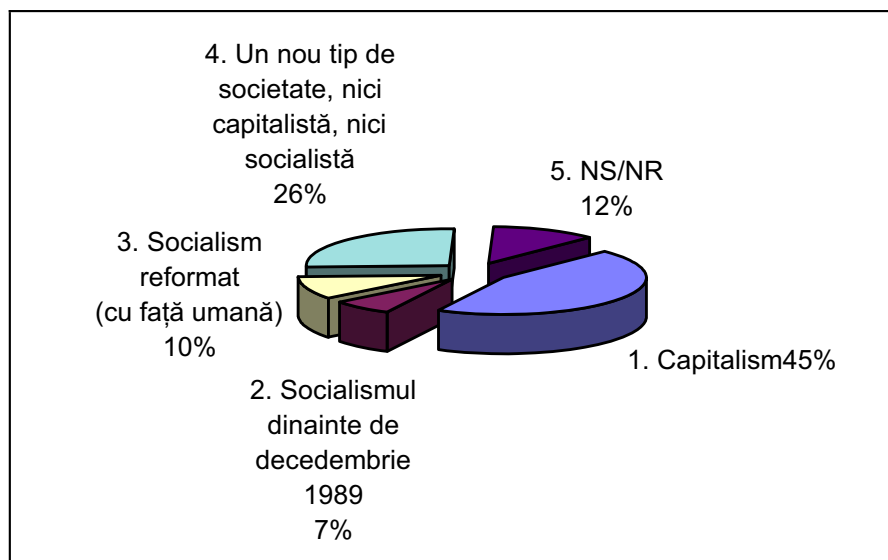
<sup>11</sup> P.L. Berger, *op.cit.*, p.52.

<sup>12</sup> P.L. Berger, *op.cit.*, p.523

## Democrație și participare politică

national) pentru capitalismul reformat, în care statul sa joace un rol important, si pentru un nou sistem social, care sa nu fie nici socialist, nici capitalist.

La întrebarea : *Ce tip de societate ati dori sa se construiasca în România?*, raspunsurile subiectilor investigati din municipiul Bucuresti, au fost urmatoarele: 1. Capitalism 45%; 2. Socialismul dinainte de decembrie 1989 - 7,4%; 3. Socialism reformat (cu fata umana) - 10,2%; 4. Un nou tip de societate, nici socialista, nici capitalista - 25,9%.; 5. N.S., N.R.- 11,5%.



Daca pâna acum capitalismul întrunea adeziunile a peste 60% din populatie, în 1998 optiunea capitalista nu atinge nici macar jumătate dintre cei investigati. În schimb prinde teren optiunea socialista, chiar cea pentru socialismul de tip ceausist care în primii ani dupa decembrie '89 nu întrunea nici 1%.

A urmat, deasemenea spectaculos, si optiunea pentru o a treia cale, nici capitalism nici socialism, posibilitate care, asa cum a demonstrat realitatea social-politica din lumea contemporana, nu exista, a "treia cale" fiind doar o utopie formulata ca scenariu de urgenta si de criza, ca replica la situatia existenta actualmente în unele din tarile post comuniste, inclusiv în România.

Din analizele anterioare au rezultat o serie de diferentieri de atitudine, în functie de vârsta, sex, pregatire scolara si domeniul de activitate. În mare tendintele constatate sunt urmatoarele:

- opteaza pentru modelul capitalist în primul rând tinerii, barbatii, intelectualii;
- preferinta pentru un sistem socialist, fie reformat, fie modelul dinainte de 1989, apartine îndeosebi persoanelor vârstnice, femeilor, celor cu o pregatire scolara scazuta, persoanelor care lucreaza în întreprinderi de stat;
- gradul de necunoastere a problemei este mai mare la tineri, la femei, la cei cu pregatire elementara si medie, la persoanele care lucreaza în întreprinderi de stat.

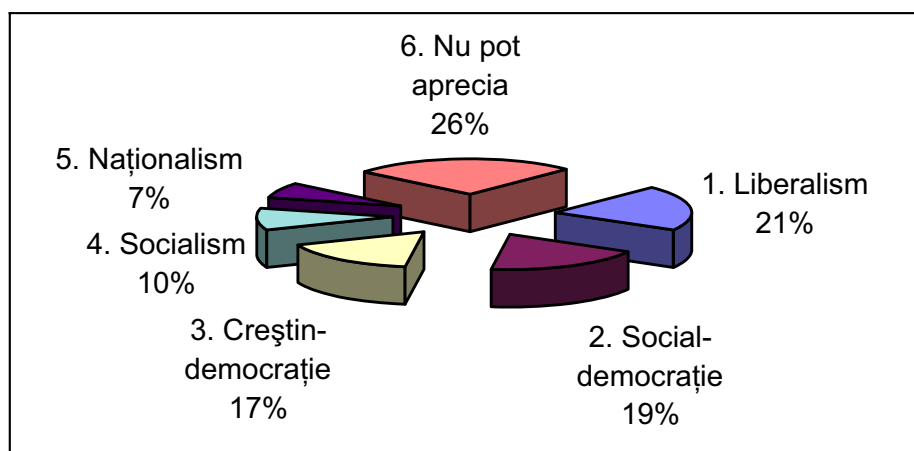
**Atasamentul pentru anumite curente politice sau doctrine** pot indica, de asemenea, existenta unor anumite atitudini politice relevante pentru cristalizarea unei culturi politice la populatia româneasca, în special la populatia bucuresteană.

Din analiza raspunsurilor la întrebarea “De care curent politic va simtiti mai apropiat?” a rezultat urmatoarea ierarhizare a orientarilor politice: 1. Liberalism - 20,8%; 2. Social-democratie - 19,1%; 3. Crestin-democratie - 16,8%; 4. Socialism 9,6%, 5. Nationalism 6,6%, 6. Nu pot aprecia 27,2%.

Se remarca, înainte de toate, ponderea ridicata a celor care nu au nici un curent politic apropiat propriilor vederi (27,2%), lucru explicabil având în vedere caracterul cam specios al întrebării. Totusi, peste 70% din subiecti au înclinatii catre un anumit curent doctrinar politic ceea ce ni se pare relevant pentru o participare politica (chiar pasiva) a populatiei bucurestene. Probabil ca la nivel national ponderea celor care au un anumit curent doctrinar preferat este mai mica decât în Bucuresti, cunoscuta fiind “expunerea la informatie” a populatiei mai ridicata aici decât în restul tarii. Notabila este si ponderea relativ egala a celor care se simt mai apropiati de liberalism si de social-democratie, desi cele doua doctrine difera substantial în probleme sociale si economice fundamentale.

Fata de o cercetare similara efectuata cu un an în urma tot în Bucuresti, adeptii crestin-democratiei sunt mai putin numerosi (de la 27% în 1997, la 16,8% în 1998) ceea ce se explica probabil atât prin confuzia doctrinara a principalului partid promotor al acestei doctrine, dar si prin dezamagirile populatiei fata de acelasi partid cre se afla în prezentla guvernare (în coalitie).

În schimb nationalismul si socialismul au crescut simtitor în ceea ce priveste aderenta socio-politica, fata de situatia relevata de ancheta din 1997.



Comparând rezultatele a trei cercetari pe aceasta problema, efectuate în 1996, 1997 si 1998 la Institutul de Sociologie, au rezultat câteva elemente de relatie pozitiva între variantele de raspuns cu privire la curentul politic mai apropiat si pregătirea scolara, vârsta si sexul subiectilor investigati:

## Democrație și participare politică

---

- preferința pentru liberalism și creșterea democrației este mai ridicată la cei cu pregătire medie și superioară;
- subiecții cu pregătire școlară elementară sunt mai apropiați de doctrina social-democrată și - într-o măsură mai mică - de cea socialistă; tot ei dau și ponderea cea mai ridicată de răspunsuri de tip "nu pot aprecia";
- în schimb necunoașterea este mai prezentă la femei comparativ cu bărbații;
- tinerii sunt mai degrabă liberali, iar adulții în vârstă social-democrației adepții doctrinei socialiste au în mare măsură vârste de peste 60 ani.



# Privatizare, motivare și conflict: o explicație prin teoria jocurilor într-un studiu de caz

---

Ștefan UNGUREAN

---

**Rezumat:** Comunicarea de față are în vedere transformările produse pe parcursul a șapte ani ,1990-1997 într-un institut de proiectare. Aceste transformări au fost rezultatul acțiunii proiectanților, ale căror interese s-au modificat în tot acest interval. Conflictele și , în ultima instanță, criza pe care institutul a traversat-o s-au datorat, în esență, concurenței neloiale pe care proprii angajați au generat-o și au întreținut-o. Analiza fenomenului în cauză s-a făcut utilizând conceptul de “free-rider”, împrumutat din teoria jocurilor (1). Care au fost proiectanții care au adoptat comportamentul de “ free-rider”? La această întrebare răspunsul nominalizează două categorii: pe de o parte, proiectanții care sunt avantajați în raport cu o noua realitate economică care este piața, iar pe de altă parte, acei proiectanți care sunt conștienți de propria lor autonomie și importanță. Regăsim aici o confirmare atât a unei perspective marxiste (locul ocupat în sistem), cât și a unei perspective individualiste. În cazul nostru, privatizarea nu a condus la rezolvarea crizei organizației.

**Definirea problemei:** Problema pusă în discuție este cea a loialității. Indivizii sunt loiali unei organizații atunci când, pe de o parte, definesc organizația ca mijlocul cel mai propice pentru realizarea intereselor lor și când alternativele în situație nu sunt atractive (2). În cazul analizat, loialitatea are două aspecte. Un prim aspect, al angajaților care își definesc interesele în funcție de un design dat. Un al doilea aspect vizează loialitatea pentru acei angajați care doresc să modifice designul organizațional. În primul caz, avem de-a face cu o loialitate necondiționată, în al doilea caz, de o loialitate condiționată. Cu alte cuvinte, organizația adăpostește un conflict de interese.

**Paradigmele utilizate :** Situația poate fi citită în două abordări paradigmatică, una legată de individualismul metodologic și care ia în calcul raționalitatea actorilor, cealaltă, care definește acțiunea actorilor în funcție de designul organizațional.

**Unitatea de observație:** Activitatea unui institut de proiectare construcții civile în perioada 1990-1997.

## Privatizare, motivare și conflict

---

**Metoda de investigare:** Datele au fost culese, în principal, prin interviuri nedirecționate corelate cu informațiile furnizate de mijloacele de comunicare în masă.

**Problema socială:** Ceea ce a constituit inițial problema socială a fost existența unui șir de conflicte organizaționale în interiorul institutului. Ulterior, din cauza nerezolvării lor, dar și a apariției unor noi oportunități, ele s-au transformat într-o variantă de comportament de tip „free-rider” realizat de o parte din angajați. Acest tip de comportament s-a realizat și se realizează încă de angajații care inițial erau pe poziții diferite, în cadrul primului conflict. Astfel, unii dintre angajați și-au alocat o serie de drepturi de proprietate în cadrul organizației ; în cadrul acesteia întâlnim o dublă realitate economică. În fapt, comportamentele nu sunt întru totul de tip „free-rider”, deoarece proiectanții participă concomitent atât la activitatea colectivă , cât și la propria activitate privată. Comportamentele sunt strategice, parțial strategice, parțial nestrategice, în sensul dat de Buchanan strategiei : un comportament nestrategic „ este parte a împrejurărilor și nu consideră ca propria acțiune poate exercita vreo influență asupra acțiunilor celorlalți din grup” (3)

**Descrierea problemei:** Una din intențiile noastre a fost identificarea relației dintre conflict și designul organizațional. În cazul dat, avem de-a face cu o sinteză între designul birocratic și cel matricial. Institutul în cauză era (și este organizat) pe ateliere/ colective, care erau reunite apoi în secții (arhitectură, instalații, rezistență și serviciile). Fiecare atelier avea un șef, secțiile aveau la rândul lor un șef iar conducerea era asigurată de un director tehnic și de un director general. Designul matricial este dat de modul de realizare a proiectelor. Departamentul “plan” primește comenzile beneficiarilor pe care le distribuie apoi arhitecților. În această distribuție intervine conducerea (cei doi directori și cei trei șefi de secție). Criteriile de distribuție a proiectelor nu sunt întotdeauna lipsite de subiectivism, fapt ce naște tensiuni și conflicte între conducere și arhitecți. Acesta este primul moment în care intervine structura birocratică în coordonarea activității. Al doilea moment îl reprezintă delegarea colaboratorilor la realizarea proiectului, care delegare se face de către șeful de secție și șeful de colectiv. Din acest moment funcționarea se bazează pe un model matricial. Numit șef, un arhitect coordonează activitatea utilizând resursele existente în diferite colective și servicii, având obligația de a respecta un termen dat care, de regulă, asigură un coeficient de salariu într-un sistem de acord. Acest sistem conține *in nuce* atât logica dominantă a sistemului social, care se impune prin organizarea birocratică, cât și o logică specifică economiei moderne, definită matricial, și care este permanent restricționată.

Institutul își păstrează aceeași organizare și după 1990, minus structura politică. În acest moment apare dorința arhitecților, beneficiari ai designului matricial de a se rupe de colegii lor și de a-și forma propriul institut și care să lucreze pe bază de contract cu foștii colaboratori. Intenția era de a transforma

institutul într-un holding. La această mișcare au aderat doar arhitecții definiți ca persoane autonome și care se consideră competenți. Arhitecții de la “sistemizare”, care nu puteau defini obiectul lor de activitate ca “bun de piață” precum și arhitecții mai slab pregătiți, dar care au fost beneficiarii sistemului anterior de distribuție a rolului de șef de proiect, nu au aderat la mișcare. Meseria de arhitect este una esențialmente, liberală. Numai cei foarte capabili au definit-o însă într-un asemenea cod. Conflictul dispare din două motive: imposibilitatea gasirii unei modalități de împărțire a “zestrei” comune, lipsa de credibilitate a liderului mișcării arhitecților, fapt ce a măcinat unitatea acestora, și inexistența la acea dată a unei piețe pentru produsul activității de proiectare. În fața acestei perspective, unii din susținătorii mișcării au dat înapoi. Din analiza acestui conflict deducem:

- că modul de structurare a intereselor se face în funcție de poziția ocupată în sistem, adică de resursele și puterea de influențare pe care respectiva poziție le acordă; acest conflict se pretează unei analize într-o paradigmă marxistă doar în măsura în care structura de interese este definită de poziția ocupată și de caracteristicile acesteia.
- că poziția deținută în sistem este expresia unei diviziuni a muncii (în care unele poziții sunt liberale, iar altele nu) și care și-a găsit expresia într-o anumită formă de design organizațional;
- apariția pieții și a liberei inițiative vor favoriza atât profesiunile eminentemente liberale cât și atitudinile liberale; ele vor constitui baza comportamentului de tip „free-rider”.

Din acest moment, modul de conduită a arhitecților se schimbă. Ei încearcă și reușesc să atragă și să dețină cele mai importante resurse din domeniu. Ei ajung să monopolizeze actul “proiectării”, în faza sa inițială, fapt ce lasă fără obiectul muncii pe desenatori și tehnicieni. Ei sunt capabili să dicteze condițiile muncii, și reușesc să introducă principiile justiției distributive, prin solicitarea și obținerea liberalizării acordului. Motivarea angajaților se realizează în funcție de această nouă realitate. Întreg acest proces se suprapune unui element care apare pe piață, anume modificarea în totalitate a comenzilor. Se trece de la adaptări de proiecte și proiecte tip de locuințe spre alte comenzi (sedii de firmă, locuințe individuale, etc). Faptul solicită alte competențe decât cele de care dispuneau desenatorii și tehnicienii. În al doilea rând, chiar în cadrul vechilor comenzi se produce o schimbare: în mare parte acțiunea de proiectare a detaliilor dispare întrucât pe piață apar firme care oferă produsul tehnologic la pachet, nemaifiind necesară proiectarea și execuția conform proiectului. Noua tehnologie avantajează pe cei cu studii superioare și elimină munca mai puțin calificată. Acțiunea este copiată și de colegii lor, inginerii, de la ateliere doar în măsură în care regulile de mai sus se potrivesc.

Noul conflict care apare nu mai are protagoniști arhitecți versus alte specialități, ci cadre superioare-cadre medii. Viața acestora din urmă depinde numai de posibilitatea apariției altor comenzi, complexe și foarte bine plătite, și care să-l “oblighe” pe proiectantul cu studii superioare la abandonarea desenării

## Privatizare, motivare și conflict

elementelor de detaliu. Cadrele cu studii medii fie acceptă condițiile impuse, fie pleacă din institut. Un element în plus este creșterea rolului beneficiarului în raport cu acela al conducerii organizației. Granițele faptului organizațional devin mult mai transparente. Beneficiarul are dreptul să-și aleagă șeful de proiect, lucru care limitează puterea birocratică în a realiza o justiție procedurală și obligă organizația la adoptarea unui design matricial, acordând o mai mare autonomie și putere de decizie proiectantului, adică arhitectului. Faptul mărește motivația acestuia în muncă, slăbește coeziunea generală și erodează contractul psihologic dintre arhitect și organizație, ceea ce la prima vedere pare un paradox.

Acest lucru se întâmplă deoarece, paralel cu activitatea desfășurată la institut, arhitecții își deschid propriile firme private de proiectare. Profitând de posibilitatea de a cunoaște în mod direct beneficiarii și în absența drepturilor de proprietate - implicit, a unei autorități care să aibă dreptul legitim de sancțiune - arhitecții vor prelua, pentru propriile lor firme, contracte de proiectare în detrimentul institutului în ansamblu. Această concurență neloială pe care o face va micșora resursele institutului. Arhitecții nu se pot decide să trăiască exclusiv din firma privată atâta timp cât sunt dependenți de o serie de resurse precum planurile topografice sau geologice. În această fază, avem de-a face cu două organizări în paralel, cea inițială și cea privată, întrucât de multe ori, acțiunea de proiectare privată se face în timpul de muncă, în cadrul institutului, utilizându-se aceeași structura de proiectare, arhitect-inginer de rezistență - inginer de instalații și folosindu-se dotarea institutului. În aceste condiții apar două noi conflicte, pe de o parte, între cei ce nu au posibilitatea desfășurării de activități private și cei care au aceste posibilități, și între arhitecții care-și dispută comenzile ce apar în cadrul institutului, pentru propriile lor firme private. Întrebarea care se pune este de ce, în aceste condiții, activitatea institutului nu s-a prăbușit. Acest lucru se datorează faptului că există suficiente comenzi pentru lucrări, atât pentru institut cât și pentru privați. În această realitate asistăm la un tip anume de exploatare, a celor puternici de către cei slabi, în sensul definit de Olson (4), cu remarcă că cei puternici nu au încă alternative viabile, iar cei slabi nu au calitățile necesare pentru a fi favorizați de piață. Fenomenul de exploatare sugerează slăbirea normelor instituționale și transformarea spațiului organizațional într-unul al acțiunii voluntare. În termeni de teoria jocurilor putem vorbi de doua echilibre de tip „Nash”, în care un actor cooperează, iar celălalt actor, când cooperează, când abandonează:

	cooperează	abandonează
cooperează	-5,3+	-4,3+
abandonează	3,2+	2,2+

După cum se observă din tabelul de mai sus, cele doua echilibre Nash, (5,3) și (4,3), asigură funcționarea institutului.

Conducerea va ezita să adopte măsuri radicale din cel puțin două motive. Mai întâi, este vorba, așa cum am arătat mai sus, de lipsa legitimității unor astfel de măsuri. În termeni de teoria jocurilor, ar fi vorba de absența unei instanțe legitime și credibile, din afara jocului social, care să sancționeze comportamentele de tip „free-rider”. Conducătorii înșiși sunt proiectanți și nu se pot sustrage tentației de a-și face concurența neloyală propriei organizații, lucrând pe cont propriu. Cu timpul, realizarea propriei clientele de către arhitecții privatizați, presiunile impuse de „cei puternici” și, implicit, tensiunile generate de disputele etice produc retragerea arhitecților spre firme private. În aceste condiții, numărul proiectanților scade, fie prin decizia arhitecților de a se ocupa numai de firma privată, fie prin pensionare sau plecarea proiectanților spre alte activități. Spațiile libere sunt închiriate altor firme astfel că institutul își găsește un nou tip de resurse. Încercarea de privatizare prin metoda MEBO este pierdută datorită unui conflict de interese (clădirea și terenul) cu Consiliul local.

În cele din urmă institutul se privatizează prin licitație publică, la care participă alături de alte cinci firme și câștigă licitația în condiții considerate foarte grele din punct de vedere financiar. Salariații ajung să dețină 50 la sută din acțiuni iar comitetul director deține cam 15 la sută din totalul acțiunilor. Numărul situațiilor în care proiectanți cu firme private desfășoare activități de concurență neloyală scade. Juristul deține cel mai mare număr de acțiuni și, în noua sa calitate de director general și ținând cont că el nu poate proiecta, este persoana cea mai motivată în a controla acest fenomen. Se introduce un control sever asupra patrimoniului (ridicările topo, studiile geo, proiectele mai vechi), se verifică constant activitatea proiectanților bănuind că au firme private, se semnează angajamente în acest sens, etc., pe scurt institutul revine la forma inițială. Minus treisferturi dintre angajați și fără cei mai buni proiectanți, dar având o resursă importantă: patrimoniul. Două elemente ar fi de reținut. Mai întâi că privatizarea realizată obligă institutul la achitarea tuturor obligațiilor contractate și care sunt mari, fapt ce micșorează profitul. Salariații sunt motivați mai mult de salariu decât de profit. În ecuația actuală între profit, salarii și timp, balanța se înclină pe salarii. În al doilea rând, din cauza dispersării acțiunilor, motivația managerilor în a realiza schimbări radicale pentru eficientizarea activității nu s-a îmbunătățit substanțial. În marea lor parte, și ei rămân mai mult interesați de salariu decât de profit. Chiar la nivelul lor, comportamentele de tipul „concurenței neloyale” nu au dispărut. Pe de altă parte, capacitatea institutului de a câștiga licitațiile a scăzut semnificativ. Asigurarea salariilor a devenit o problemă. Așa cum se prezintă lucrurile este foarte probabil ca activitatea institutului să înceteze. Clădirea și întreg patrimoniul vor fi folosite pentru închiriere, pentru achitarea obligațiilor contractate. Privatizarea a venit prea târziu pentru a putea modifica ceva, iar soluția aleasă, în aceste condiții, care permite să fii și patron și angajat, nu și-a dovedit eficiența.

## Privatizare, motivare și conflict

---

**Concluzii teoretice:** Din punct de vedere teoretic, analiza acestui studiu de caz pune în evidență faptul că realitatea se construiește la capătul unui lung șir de acțiuni ce au la bază raționalitatea instrumentală a actorilor. Alegerile pe care actorii le-au făcut au avut un fundament instrumental și nu un concept mai înalt. Suntem dispuși, prin exemplul de mai sus să-i dăm dreptate lui Thomas F. Mayer în disputa sa cu Varoufaxis. După Mayer, a pune în contrast raționalitatea instrumentală cu un concept mai înalt care să includă alegerea socială a valorilor sociale și o critică a societății întemeiate numai pe rațiune, golește conceptul de rațiune de orice înțeles specific, făcând ca o diferență între gândirea rațională și cea irațională să devină pe deplin obscură, doi oameni neavând o bază pentru acordul a ceea ce constituie un argument rațional (5). În consecință, câștigurile furnizate de teoria jocurilor pot fi folosite în studiul unui proces în schimbare. Este evident că teoria nu ne poate furniza totuși indicații asupra direcției schimbării.

### Bibliografie

- Shaun P. Hargreaves Heap-Yanis Varoufaxis "Game Theory-A Critical Introduction", Routledge, London, 1995*
- J.G.March-H.A.Simon „Les organisations”, Bordas, 1979,*
- James M.Buchanan „, Limitele libertatii-intre anarhie si Leviathan”, ed.Institutul European, 1997, p.68*
- Mancur Olson „,The Logic of Collective Action-Public Goods and the Theory of Groups”, Harvard University Press, 1971, p.35*
- Thomas F. Meyer "Six Comments on Rationality" în "Science & Society" vol. 57, nr.4, Winter 1993-1994, p. 446*

# Grupuri de risc și cauze ale neparticipării școlare<sup>1</sup>

---

Lucian POP, Bogdan VOICU

---

Participarea completă a tuturor cohortelor la învățământul obligatoriu constituie o preocupare permanentă a sistemelor educaționale de pretutindeni. Sistemul educațional românesc nu face excepție. Deși fata de 1990 rata bruta de înrolare în învățământul primar și gimnazial înregistrează o creștere considerabilă, comparativ cu alte țări în tranziție România se situează în 1998 pe o poziție relativ coborâtă în ceea ce privește participarea școlară (Tabel 1). Articolul de față va încerca să identifice câteva dintre factorii care influențează ne-participarea<sup>2</sup> în învățământul primar și gimnazial, atât din perspectiva caracteristicilor individuale ale copiilor de vârstă școlară cât și din aceea a caracteristicilor gospodăriilor din care provin aceștia. Vom încerca să analizăm așadar în ce măsură situația economică, poziția pe piața muncii a membrilor gospodăriei, componența acesteia, apartenența la un anumit grup etnic etc. se asociază cu ne-participarea școlară și, de asemenea, vom încerca să identificăm acei factori care potentează/reduc probabilitatea de neparticipare.

Articolul este organizat în trei secțiuni: prima parte este rezervată unor precizări metodologice, a doua parte se va centra pe identificarea diverselor grupuri cu risc ridicat de neparticipare școlară, urmând ca în ultima parte să apelăm la câteva modele de analiză multivariată pentru a analiza factorii care determină neparticiparea școlară.

## Precizări metodologice

Ne-participarea școlară este un fenomen cu o probabilitate de apariție relativ mică. În consecință pentru a fi analizat în profunzime la nivel de individ/gospodărie sunt necesare seturi de date relativ uriașe, care să asigure un număr suficient de "subiecți" din categoria relevantă pentru analiză (i.e. copiii în vârstă de 7-14 ani neînrolați în învățământ). Analizele prezentate în această secțiune

---

<sup>1</sup> Articolul a fost realizat ca parte a raportului de cercetare **Învățământul rural din România: condiții, probleme și strategii de dezvoltare**, (coordonator Mihaela Jigău) Institutul de Științe ale Educației, Ministerul Educației Naționale și Fundația pentru o Societate Deschisă, București, octombrie 2000.

<sup>2</sup> Secțiunea de față are ca obiectiv analiza ne-participării școlare a copiilor în vârstă de 7-14 ani. În consecință, sinagma "(ne)participare școlară" se va referi în exclusivitate la acest grup.

## Grupuri, de risc și cauze ale neparticipării școlare

---

au ca sursa doua baze de date ale Anchetei Integrate in Gospodarii (AIG)<sup>3</sup> din anii 1996 si 1998. Opțiunea pentru acești ani a fost determinata de faptul ca prin construcția eșantionului AIG jumătate din subiecții chestionați într-un an se regăsesc in eșantionul anului următor; cum inși obiectivul nostru nu viza o analiza de tip panel, am selectat doua eșantioane relativ independente unul de altul, a căror unire ne permite construirea unor modele explicative multivariate. Pentru a putea cumula cei doi ani am plecat de la asumptia ca factorii determinanți ai neparticipării la nivel individual si de gospodărie sunt constanți pe termen scurt, ceea ce ar însemna ca eventualele modificări in nivelul ratelor de participare (la nivel național sau la nivelul diverselor subpopulații) între cei doi ani se datorează mai degrabă unor schimbări in structura populației si nu unor modificări in ceea ce privește factorii care determina fenomenul sau motivația de a participa/a nu participa<sup>4</sup>. Pe parcursul analizelor inși am ținut sub control efectul diferențelor de timp între eșantioane, pentru a evita riscul unor rezultate eronate, ceea ce ne-a permis sa testam validitatea a ceea ce inițial a fost considerata o asumptie. Ceea ce trebuie inși menționat inși de la bun început este faptul ca din punct de vedere statistic nu exista o asociere semnificativa între anul anchetei si rata de participare școlara la nivel de total populație, in condițiile in care nu controlam efectele altor factori. Cu alte cuvinte, rata de participare școlara in 1998 (așa cum este ea definita in acest capitol) nu este din punct de vedere statistic semnificativ diferita de cea din 1996. Totuși, daca încercam sa ținem constante efectele altor factori, se observa faptul ca in 1998 rata de neparticipare este semnificativ mai mica (Tabelul 5 din Anexa). Tot acum trebuie sa atragem atenția asupra faptului ca interpretarea datelor prezentate in tabelele 2, 3 si 4 din Anexa trebuie făcuta cu precauție, deoarece avem de-a face cu estimări pe baza de eșantion<sup>5</sup>, supuse deci in mod firesc erorilor de eșantionare. Comparațiile între procente pot fi in multe cazuri irelevante, diferențele dintre acestea nefiind întotdeauna semnificative statistic<sup>6</sup>. Avind in vedere faptul ca prezentarea intervalelor de confidența pentru procentele prezentate in tabelele menționate ar fi complicat citirea acestora, am preferat sa semnalăm in text cazurile in care avem de-a face cu "diferențe" semnificative statistic.

O ultima precizare trebuie făcuta in ceea ce privește criteriile folosite pentru delimitarea "populației" pe care se va centra analiza de fata: deoarece eșantioanele anuale AIG sunt de fapt o suma de sub-eșantioane lunare, au fost considerați ca subiecți ai analizei toți "copiii de cel puțin 7 ani la începutul anului școlar (anterior momentului anchetei) si mai mici de 15 ani la momentul

---

<sup>3</sup> *Aplicata anual de CNS incepind din 1994 pe eșantioane de aproximativ 36000 gospodarii*

<sup>4</sup> *Un exemplu de astfel de modificare a motivației este condiționarea plăților alocației pentru copii de înscrierea într-o forma de invatamint, in 1993.*

<sup>5</sup> *Toate procentele prezentate in acest capitol sunt calculate pe eșantioane cărora li s-au aplicat coeficienți de ponderare, conform metodologiei CNS.*

<sup>6</sup> *Cu alte cuvinte, nu întotdeauna o diferența observata la nivel de eșantion poate fi extrapolata la nivelul întregii populații.*



anchetei<sup>7</sup>. Am acumulat astfel un număr de 20600 de cazuri (aparținând de 14175 gospodării) în cei doi ani luați împreună<sup>8</sup>, dintre care 973 (aproximativ 4,7%<sup>9</sup>) sunt neînrolați în învățământ.

### Grupuri cu risc ridicat de neparticipare școlară

Neparticiparea școlară nu este, în mod evident, un fenomen omogen distribuit în societatea românească. Tabelele 2, 3 și 4 din Anexa demonstrează existența citorva grupuri cu risc ridicat de neparticipare, iar analiza comparativă pentru anii 1996 și 1998 indică un grad ridicat de stabilitate a acestor categorii de risc. Criteriile care definesc aceste grupuri pot fi identificate la două mari niveluri: mai întâi, la nivelul caracteristicilor individuale ale copiilor de vârstă școlară, iar apoi la acela al caracteristicilor familiei și gospodăriei. La primul nivel pot fi identificate două mari grupuri cu risc foarte ridicat de neparticipare școlară: primul dintre acestea este cel al copiilor care suferă de un handicap fizic, senzorial sau psihic. În 1998, aproximativ 40% din copiii de 7-14 ani aparținând acestei categorii nu erau înscriși în învățământ. Din punct de vedere al comparației între mediile de rezidență, deși procentele la nivel de eșantion indică situații relativ diferite în rural și urban, testele statistice nu susțin ipoteza unor diferențe semnificative la nivel de populație.

Un al doilea grup cu risc ridicat care poate fi identificat la acest nivel este cel definit de identitatea etnică a copiilor. În comparație cu românii, maghiarii și alte naționalități, riscul de neparticipare al rromilor este de aproximativ șase-șapte ori mai mare<sup>10</sup>. Din nou, diferențele rural-urban nu sunt semnificative statistic, ceea ce conduce către concluzia unei egalități între mediile de rezidență în ceea ce privește riscul de neparticipare școlară a copiilor rromi.

Rămânând la acest nivel al caracteristicilor individuale asociate cu riscul de neparticipare școlară, mai putem observa un fenomen important: acela al egalității probabilității de participare școlară a fetelor și băieților, atât pe total cit și pe medii rezidențiale. Pentru ambele categorii însă, riscul de a nu participa este semnificativ mai mare în rural, comparativ cu urbanul. De altfel, așa cum se poate observa în Anexa, riscul de neparticipare este în general mai mare în

---

<sup>7</sup> Este important să mai precizăm o dată faptul că această analiză ia în considerare numai copiii din gospodăriile populației, excluzându-i pe cei instituționalizați etc.

<sup>8</sup> Aceasta este mărimea setului de date folosit în analizele multivariate, după excluderea a aproximativ 60 de gospodării în care ancheta a fost aplicată atât în 1996 cit și în 1998.

<sup>9</sup> Intervalele de încredință pentru estimarea neparticipării sunt 4,25%-5,54% în 1996 și 3,95%-5,32% în 1998, pentru  $p=0,05$ . Deși pare probabil, este greu de spus dacă avem de-a face cu o subestimare, deoarece, spre deosebire de datele oficiale agregate care iau în considerare toată populația de vârstă școlară, AIG se referă numai la populația aflată în gospodării, excluzând-o pe cea instituționalizată sau pe cea fără domiciliu etc.

<sup>10</sup> În cazul identității etnice interpretarea datelor trebuie făcută de asemenea cu precauție, deoarece apartenența etnică a fost stabilită prin auto-identificare (singurul procedeu legitim de altfel în cazul unei anchete prin sondaj), ceea ce conduce inevitabil la unele erori de măsurare, în special în cazul rromilor.

## Grupuri, de risc și cauze ale neparticipării școlare

---

mediul rural. În secțiunea următoare vom arăta însă că ceea ce determină aceste diferențe rural-urban nu este localizarea într-unul din mediile de rezidență în sine, ci mai degrabă anumite caracteristici structurale specifice gospodăriilor din cele două medii de rezidență.

Al doilea nivel relevant pentru analiza de față este cel al caracteristicilor familiei și gospodăriei. Din această perspectivă putem remarca faptul că absența mamei din gospodărie se asociază semnificativ cu neparticiparea școlară. Interesant este faptul că neparticiparea nu se asociază cu numărul de părinți prezenți în gospodărie și nici cu absența tatălui din gospodărie. Tot în funcție de caracteristicile părinților pot fi identificate alte câteva categorii de copii cu risc ridicat de neparticipare: în primul rând cei ai căror părinți posedă un stoc educațional redus (i.e. nu au absolvit nici o formă de școlarizare sau au absolvit doar școala primară), cei cu părinți foarte tineri - sub 30 de ani, precum și cei ai căror părinți nu sunt căsătoriti (i.e. sunt fie divorțati, fie văduvi etc.).

Nivelul de bunăstare a gospodăriei este o altă dimensiune pe care am luat-o în considerare în analiza neparticipării. Pentru aceasta, ne-am oprit la un set de 4 indicatori: o măsură absolută a sărăciei (prin folosirea unui prag fix de sărăcie pentru cheltuielile de consum pe adult echivalent ale gospodăriei - inclusiv autoconsumul); o măsură relativă a bunăstării economice - prin împartirea populației în decile pe baza cheltuielilor de consum pe adult echivalent; materialul de construcție a locuinței și suprafața locuibilă pe capita. Toți acești indicatori se asociază semnificativ cu neparticiparea școlară, atât pe total populație cât și în cadrul fiecărui mediu de rezidență, în fiecare din anii analizați. Așa cum era de așteptat, copiii aparținând gospodăriilor sărace - atât în termeni absoluți cât și în termeni relativi - constituie grupuri cu risc ridicat de neparticipare școlară. Astfel, în 1998, copiii aparținând gospodăriilor aflate sub pragul de sărăcie au un risc de aproximativ 2,5 ori mai mare de a nu participa în comparație cu cei aflați în gospodăriile care se situează deasupra pragului de sărăcie. Trebuie remarcat totodată faptul că în 1998 față de 1996 riscul de neparticipare în cazul acestei categorii este mai scăzut (de la 8,6% în 1996 la 6,7% în 1998 - diferența fiind semnificativă statistic). Explicația acestei scăderi rezidă în creșterea ratei de sărăcie la nivelul întregii societăți românești, de la 19,85% în 1996 la 33,82% în 1998. Totuși, "noii săraci" au o probabilitate mai mică de neparticipare și, în plus, această creștere a sărăciei a antrenat de asemenea anumite modificări în profilul populației sărace<sup>11</sup>. În schimb, dacă luăm în considerare un criteriu relativ, și anume împartirea populației pe decile, vom constata de exemplu că probabilitatea de neparticipare s-a păstrat constantă în cazul celor mai sărace 10% gospodării, și anume în jur de 9,5%, atât în 1996 cât și în 1998. Aceeași stabilitate a riscului de neparticipare se înregistrează și dacă luăm în considerare alți indicatori ai bunăstării mai puțin

---

<sup>11</sup> *Cu alte cuvinte, săracii din 1996 nu au aceleași caracteristici cu cei din 1998. După cum se știe, 1996 a fost un an în care România a înregistrat o creștere economică pozitivă, și în consecință rata sărăciei a fost mai mică decât în 1995 și mult mai mică față de perioada '97-'98.*

"elastici" decit rata sărăciei, si anume suprafața locuibila per capita: copiii din gospodăriile cu 5 m.p. per capita sau mai puțin sunt expuși unui risc de aproximativ 11% atit in 1996 cit si in 1998, comparativ cu cei care locuiesc in gospodarii in care suprafața locuibila per capita atinge 20 m.p. sau mai mult, si a căror rata de neparticipare este de aproximativ 3,5% in fiecare din anii analizați.

Ca si nivelul economic al gospodăriei, statutul ocupational al membrilor acesteia este o alta dimensiune semnificativa pentru definirea grupurilor cu risc ridicat de neparticipare școlara. Copiii din gospodăriile al căror cap este agricultor sau lucrator pe cont propriu au o probabilitate semnificativ mai mare de a nu participa, in timp ce in cazul gospodăriilor de salariați sau patroni rata de participare este mai mare. In strinsa legătura cu aceste rezultate mai trebuie observat faptul ca existenta in gospodărie a unor venituri constante ca si stocul mediu de educație a adulților din gospodărie sunt puternic asociate cu probabilitatea de (ne)participare școlara. Copiii din gospodăriile in care nu exista salariați, patroni sau pensionari de asigurări sociale sunt expuși unui risc de neparticipare de 3 ori mai mare fata de copiii care locuiesc in gospodarii beneficiare de venituri permanente. Figura 3 din Anexa prezintă rezultatele parțiale ale unei analize de segmentare care demonstrează ca neparticiparea școlara este un efect al interatiunii dintre factori ce țin de componenta gospodăriei, nivelul de securitate economica a acesteia si capitalul uman al gospodăriei (i.e. stoc de educație). Se poate observa astfel ca absentă unor venituri permanente combinata cu un stoc de educație foarte redus duce la o creștere a probabilitatii de a nu participa de pina la 65%, in timp ce existenta a mai mult de un copil de 5 ani sau mai mic intr-o gospodărie cu venituri permanente ridica in mod considerabil (de la 3% la 10%) probabilitatea de a nu participa a copiilor de virsta școlara din gospodărie.

O ultima dimensiune pe care o vom lua in considerare in aceasta secțiune este componenta gospodăriei. Din aceasta perspectiva, copiii cu riscul cel mai ridicat de neparticipare trăiesc in gospodarii numeroase. De asemenea, gospodăriile foarte tinere sunt expuse unui risc mai mare. Întrebarea care se ridica in sa este daca ceea ce influenteaza efectiv riscul de neparticipare este componenta gospodăriei in sine sau alți factori care sunt puternic asociați cu aceasta, cum ar fi identitatea etnica, situația economica etc.. La aceasta întrebare vom încerca sa răspundem in secțiunea următoare.

### **Factori care influenteaza neparticiparea**

Inca de la început trebuie sa precizam ca un răspuns exhaustiv la întrebarea "care sunt factorii care influenteaza neparticiparea?" este practic imposibil de dat numai pe baza unor analize statistice, oricit de sofisticate ar fi acestea. Si aceasta din simplul motiv ca o buna parte din factorii relevanți pentru fenomenul analizat de noi sunt dificil de operationalizat sau de măsurat cu acuratețe. Pe de alta parte, dincolo de "cauzele comune", neparticiparea școlara este dependenta de un complex de factori si situații specifice fiecărui caz in parte, a

## Grupuri, de risc și cauze ale neparticipării școlare

---

căror "modelare" ar fi practic imposibila. Modelele pe care se bazează aceasta secțiune variază ca "putere explicativa", in termeni tehnici. Ele pot servi inasa perfect obiectivului pe care ni l-am propus, si anume acela de a încerca sa discernem intre multitudinea de factori asociați cu neparticiparea școlara, si sa ii identificam pe aceia care au o influenta directa, nemijlocita, asupra acesteia. Vom încerca așadar sa răspundem la întrebări cu ar fi: "sunt intr-adevăr mediul de rezidenta sau mărimea gospodăriei factori de risc in ceea ce privește neparticiparea școlara?" sau "efectul anumitor factori este același in cazul diferitelor sub-populații?". Pentru a răspunde la aceste întrebări in Tabelul 5 din Anexa sunt prezentate citeva modele de regresie atit pe întregul eșantion (toți copiii de 7-14 ani cuprinși in anchetele din 1996 si 1998) cit si pe subesantioane definite pe criteriile de virsta, sex si mediu de rezidenta ale subiectilor. Tabelul 6 realizează o sinteza a rezultatelor pentru o citire si interpretare mai ușoara a acestora. Opțiunea de a analiza separat diferitele sub-eșantioane a fost făcuta ca urmare a sesizării faptului ca diferiții factori introduși in analiza se comporta diferit in funcție de anumite caracteristici ale subiectilor. In consecința, pentru a evita introducerea in model a unor termeni de interacțiune care ar fi îngreunat interpretarea rezultatelor, am preferat analiza separata a citorva sub-populații de interes.

Analiza modelelor de regresie conduce către reformularea citorva dintre concluziile trase pe baza simplelor analize descriptive: daca in secțiunea anterioara am identificat grupuri cu risc ridicat de neparticipare, in aceasta secțiune ne vom centra pe "cauzele" acesteia. Mai intii putem observa ca, pe total populație, mediul de rezidenta si mărimea gospodăriei nu constituie factori de risc pentru neparticiparea școlara. Aceasta nu înseamnă neapărat o renunțare la concluziile secțiunii precedente si nici o invalidare a acestora. Copiii din rural si copiii din gospodarii numeroase ramin grupuri cu risc ridicat de neparticipare. Dar rata mai mare de neparticipare școlara care se observa in rural comparativ cu urbanul se datorează mai degrabă gospodăriilor centrate preponderent pe agricultura (care sunt caracteristice ruralului spre deosebire de urban) si, foarte probabil, stocului de educație redus al gospodăriilor rurale. In cazul mării gospodăriei, asocierea acesteia cu rata de neparticipare se datorează foarte probabil nationalitatii subiectului (gospodăriile de rromi fiind in medie mai numeroase), si numărului de copii sub 5 ani din gospodărie. O alta constatare interesanta este faptul ca, tinind constant efectul altor variabile, sexul subiectului se dovedește a avea o influenta semnificativa asupra probabilitatii de neparticipare. A fi băiat creste considerabil riscul de a nu participa, in comparație cu a fi fata. Factorii care influenteaza așadar semnificativ probabilitatea de a nu participa pot fi impartiti in citeva mari categorii: mai intii, *structura ocupationala/pozitia pe piața muncii a adulților* din gospodărie. Atit ponderea agricultorilor in gospodărie, numărul de șomeri din gospodărie, cit si statutul de lucrator pe cont propriu in activitati neagricole al capului de gospodărie cresc semnificativ riscul de neparticipare a copiilor de virsta școlara. O a doua categorie o constituie *resursele materiale si umane* de care dispune gospodăria. Apartenența la grupul celor mai săraci 10% dintre locuitorii României si/sau un stoc educațional redus al adulților cresc de

asemenea considerabil probabilitatea copiilor din gospodărie de a nu participa. O a treia categorie de factori de risc o constituie de data aceasta *caracteristicile copiilor*: așa cum am arătat mai sus, a fi băiat conduce către o probabilitate mai mare de a nu participa. O influență semnificativă o are, după cum am spus deja, apartenența etnică: a fi român determină o creștere a probabilității de neparticipare. De asemenea, vârsta *relativă* a copiilor este un factor important: în gospodăriile cu mai mult de doi copii, cei cu rang maxim (i.e. cel mai mare dintre copiii de 0-14 ani) au un risc semnificativ mai ridicat de a nu participa. În final, ultima categorie de factori sunt aceia definiți prin caracteristicile structurale ale *componentei gospodăriei*: probabilitatea de a nu participa crește odată cu numărul de copii sub 5 ani din gospodărie și este semnificativ mai mare în cazurile în care capul de gospodărie este văduv sau trăiește în uniune liber consimțită. Ceea ce este însă foarte interesant de remarcat este faptul că existența mai multor copii de vîrsta școlară în gospodărie reduce probabilitatea de neparticipare. Acest rezultat poate avea mai multe interpretări, iar una dintre ele constă în faptul că în gospodăriile cu mai mulți copii de vîrsta școlară costul marginal al înrolării este bineînțeles mai mic, în timp ce beneficiile acesteia sunt mai mari, chiar și dacă luăm în considerare numai alocația pentru copii. Ceea ce sugerează cu certitudine acest rezultat este că dacă facem abstracție de efectele sărăciei, identității etnice și ale celorlalți factori asupra neparticipării, un număr ridicat de copii de vîrsta școlară în gospodărie nu numai că nu scade, ci, dimpotrivă, crește probabilitatea de participare școlară a fiecăruia din respectivii copii. Modelele de regresie afectuate pe sub-grupe de populație arată că acest efect al existenței mai multor copii de vîrsta școlară în gospodărie este semnificativ în cazul băieților, localizării în rural și copiilor de 7-10 ani. Pe baza acestor informații se poate desprinde deci un pattern specific ruralului<sup>12</sup>: în condițiile în care există copii de rang mai mare (mai în vîrsta) cel mai probabil este ca aceștia să renunțe la participarea școlară (Tabelele 5 și 6 în Anexa) și să ramina (probabil) ca ajutor pe linga gospodărie, crescînd astfel probabilitatea celorlalți copii, în special a celorlalți băieți, de vîrste mai mici de a participa în învățămînt<sup>13</sup>. Întrebarea la care nu putem răspunde însă pe baza analizelor efectuate este ce se întimplă cu participarea acestor băieți o dată cu înaintarea în vîrsta sau în momentul în care frații mai mari parasesc gospodăria. Important de specificat este faptul că aceste rezultate vizează întreg mediul rural, nu numai gospodăriile ai căror membrii sunt preponderent ocupați în agricultură. Comparînd între ele diversele sub-șanțioane putem constata că centrarea gospodăriei pe activități agricole are un efect mai puternic în cazul copiilor de 11-14 ani<sup>14</sup> și în cazul fetelor, comparativ cu alte sub-grupuri. Cu alte cuvinte, creșterea ponderii adulților ocupați în agricultură ridică riscul de neparticipare mai mult în cazul fetelor decît în cazul băieților, și ea influențează îndeosebi populația de copii de peste 10 ani.

---

<sup>12</sup> *Efectul existenței altor copii de vîrsta școlară pentru gospodăriile din urban este statistic nesemnificativ (coeficientul la nivel de populație și nu de șanțion este nul).*

<sup>13</sup> *Ca și în cazul existenței altor copii de vîrsta școlară, rangul copilului nu are o influență semnificativă statistic decît în rural, nu și în urban.*

<sup>14</sup> *În cazul copiilor de 7-10 ani efectul este nesemnificativ statistic (adică zero).*

## Grupuri, de risc și cauze ale neparticipării școlare

---

Compararea între ei a coeficienților de regresie ai diverselor modele permite și alte observații interesante: astfel, putem observa că sărăcia duce la o creștere mai mare a probabilității de a nu participa în urban față de rural, în cazul băieților comparativ cu fetele și, foarte important, în cazul copiilor de 7-10 ani comparativ cu cei de 11-14 ani. De asemenea, putem observa faptul că în mediul urban, controlând efectele altor variabile, a fi băiat sau fata nu influențează semnificativ statistic riscul de neparticipare, în timp ce în rural a fi băiat conduce către un risc mai ridicat. La fel de interesantă este și influența apartenenței etnice: a aparține de grupul rromilor conduce către o creștere mai mare a probabilității de a nu participa în cazul copiilor din urban, comparativ cu ruralul și a fetelor, comparativ cu băieții. În plus, riscul de neparticipare al fetelor crește mai mult decât al băieților o dată cu creșterea numărului de copii sub 5 ani din gospodărie.

În ce privește comparația rural-urban mai putem identifica două diferențe majore: prima este aceea că în cazul localităților rurale un factor care reduce semnificativ probabilitatea de neparticipare este mărimea comunei (i.e. pe măsura ce populația comunei este mai mare riscul scade). A doua diferență provine din faptul că starea civilă a capului de gospodărie se dovedește a fi o cauză a neparticipării numai pentru copiii din urban, nu și pentru cei din rural. La fel, statutul de lucrător pe cont propriu al capului de gospodărie are o influență mai puternică în urban față de rural. Mai mult, acest din urmă factor afectează în special copiii de peste 11 ani și peste, riscul acestora de neparticipare crescând substanțial mai mult în comparație cu cei de 7-10 ani.

În final, trebuie arătat faptul că în cazul copiilor de 11-14 ani absolvirea ciclului primar reduce, așa cum era și de așteptat, probabilitatea de neparticipare. Cu alte cuvinte, ceea ce este cu deosebire important este opțiunea inițială a familiei/copilului, indiferent de alți factori cum ar fi sărăcia, structura ocupatională a membrilor gospodăriei etc.

Care sunt concluziile care pot fi desprinse din toate aceste analize? În primul rând trebuie subliniat încă o dată faptul că avem de-a face cu câteva grupuri de risc majore, dintre care cel mai important, care se regăsește în toate analizele, este cel definit pe baza identității etnice. De asemenea, așa cum am arătat mai sus, o încercare de a modifica comportamentul de neparticipare trebuie să vizeze în primul rând opțiunea inițială a copilului/familiei de înrolare în ciclul primar. Deși în analizele efectuate vîrsta adulților din gospodărie nu apare ca o cauză semnificativă a neparticipării, mai mulți indicatori par a sugera că în familiile tinere copiii sunt în mod deosebit expuși unui risc relativ ridicat de neparticipare. Numărul de copii sub 5 ani din gospodărie este un indicator bun în această privință<sup>15</sup>. De asemenea, studiile apărute recent sau în curs de apariție care analizează problematica nivelului de trai indică faptul că gospodăriile tinere sunt expuse unui risc mai ridicat de sărăcie, comparativ cu

---

<sup>15</sup> *Relația dintre acest indicator și neparticiparea școlară poate la fel de bine conduce către concluzia unei lipse de oportunități pentru îngrijirea copiilor preșcolari, suplinită prin frații mai mari. Aceasta ipoteză nu contrazice însă afirmația că numărul de copii sub cinci ani este un bun indicator al faptului că avem de-a face cu familii tinere.*

alte tipuri de gospodarii. Un alt factor de risc care transpare din analizele efectuate, si care este cu deosebire important pentru studiul de fata îl constituie existenta unui pattern al participării școlare propriu mediului rural, datorat in mare măsura unor caracteristici specifice economiei rurale - bazata preponderent pe agricultura. Deși atit in rural cit si in urban riscul de neparticipare este puternic influențat de statutul de lucrator pe cont propriu (indiferent de tipul de activitate) al membrilor gospodăriei, activitățile pe cont propriu in agricultura generează indiscutabil un risc mult mai ridicat de neparticipare școlara pentru copiii care trăiesc in gospodăriile orientate preponderent spre acest tip de activitati.

## Valea Jiului după '89: un deceniu de probleme și convulsii

---

Septimiu KRAUSZ

---

Perioada parcursă după '89 a abundat în prefaceri ale căror proporții fac din majoritatea lor veritabile **mutații**. Una dintre cele mai necesare dar și dificile este schimbarea de **mentalitate**, mai ales față de **muncă**, ori activitate în general.

În mentalitatea față de muncă sunt implicate convingeri, valori, norme, obiceiuri, prejudecăți, care au la rândul lor natură economică, politică, științifică și etică. Toate acestea fac din mutația concepției despre activitate, problema cea mai importantă sub aspectul interesului practic și imediat.

Sistemul economiei **centralizate** a indus omului sentimentul securității postului, al **certitudinii** locului de muncă asigurat pentru toată populația activă; reversul medaliei îl constituie **nivelarea** valorilor ca și a veniturilor și promovarea pe criterii prioritar politice.

Sistemul economiei **de piață** se bazează pe **competitivitate**, eficiență și ierarhia valorilor, dar acestea au ca revers relativa **incertitudine** a locului de muncă și spectrul șomajului.

În primele luni ale anului 1990 a devenit evident chiar pentru observatorii mai puțin avizați ai realității, că aproape toate categoriile socioprofesionale ale societății sunt victima unei **iluzii** majore: aceea a posibilității de a obține totul, în sensul de a-și **apropria avantajele** și de a **evita dezavantajele** ambelor sisteme.

Revoluția din 1989 nu putea să producă o schimbare **totală și rapidă** a mentalității față de muncă. În primul rând din cauza însuși a faptului că realitatea nu se poate schimba instantaneu; crearea formelor de **proprietate**, a **structurilor** organizatorice noi, a **mecanismelor** subsumate termenului de „reformă” reclamă o perioadă de **tranziție** a cărei durată este relativ mare chiar în lipsa unor rezistențe sau frâne subiective. Chiar și în ipoteza că realitatea s-ar schimba rapid, mentalitățile nu s-ar schimba în **același** ritm; ca elemente de conștiință convingerile, prejudecățile, obișnuințele etc. se schimbă cu o anumită **întârziere** față de realitățile cărora trebuie să le corespundă.

Această explicație este evident simplificată și se referă la aspectele de **masă** ale schimbărilor de conștiință. Schimbările aparțin la început unei **minorități promoare**, constituită din instituții, categorii sociale ori elite profesionale avizate și interesate, dar marea masă a populației va ajunge să **asimileze** noua mentalitate specifică abia după ce realitatea va obliga la aceasta și **imitând** minoritatea promoare care a inițiat-o.



Măsurile **reparatorii** din 1990 au fost urmate de **exagerarea** revendicărilor sindicale, spontaneitatea inițială fiind înlocuită cu tendința sistematică de a revendica tot mai mult și fără prea mare legătură cu situația economică.

Dacă problema prezentată apărea destul de clar la nivelul întregii societăți românești, existau totuși câteva ramuri în care ea s-a manifestat deosebit de pregnant, ca mentalitate nu numai pronunțat activă, dar chiar cu unele efecte devastatoare. Între aceste domenii, **mineritul** și-a dobândit o poziție de lider, devenind în conștiința publică un simbol de gândire și acțiune pe care de cele mai multe ori și majoritatea celorlalte categorii de populație l-au considerat blamabil. Minerii s-au **plasat în prima linie** a unui anumit mod de a gândi și acționa, „minerialele” constituind expresia de vârf a unor manifestări cel mai adesea dezagreabile și dezavuabile.

S-ar cere măcar sumar explicată această predilecție a minerilor de a apare drept lideri de o anumită manieră a opiniei și acțiunii, cu atât mai mult cu cât experiența din mai multe țări foste socialiste pare a dovedi faptul că fenomenul nu este singular, specific românesc, ci are un caracter chiar internațional.

Vom produce câteva explicații, atenționând asupra faptului că nici una dintre ele nu funcționează **izolat și exclusiv**, ci toate la un loc contribuie la explicarea fenomenului.

Mineritul are **particularități** clare în raport cu alte activități economice, care conduc în **mod obiectiv** la o anumită manieră de abordare a problematicii economico-sociale. Printre aceste particularități amintim:

- zăcămintele sunt – deocamdată – în exclusivitate în proprietatea statului;
- produsele miniere sunt în general de importanță strategică națională;
- caracterul lor epuizabil reclamă o strategie specială a exploatarei și valorificării;
- ponderea mare (38-40%) a muncii vii utilizate și calitatea (slabă) a factorului uman utilizat;
- specificul foarte pronunțat (din punct de vedere tehnic și economic) al eventualelor restrângeri de activitate care sunt foarte dificile și costisitoare;
- în toate țările mineritul beneficiază de subvenționare de la stat, iar majoritatea fondurilor sunt angajate de guvern

Există însă și elemente **subiective** ce au concurat la constituirea amintitei mentalități:

- minerii au fost în mai mare măsură expuși **mitului** „rolului conducător al clasei muncitoare în societate” și au fost în mai mare măsură **convinși** de aceasta decât alte segmente ale muncitorimii;
- forța de muncă utilizată în minerit este mai multă dar cu pregătire școlară și profesională în medie mai redusă, minerii fiind în comparație chiar cu muncitorii din alte ramuri „mai simpli”, ceea ce se vede și în modul lor de a gândi și acționa;
- mineritul „se simte al statului”, pe care-l consideră **unic responsabil** pentru soarta sa, deci o perioadă s-a așteptat ca „puterea” (guvern,

## Valea Jiului după '89

---

parlament, președinte, minister, prefect etc.) să **rezolve** problemele și doar timid s-a conturat ideea că trebuie făcut **altfel** și chiar **altceva**;

- o contribuție specială la **inerția** mentalităților au avut-o structurile sindicale, în special cele din Valea Jiului.

Aflându-ne la 10 ani după revoluția din 1989 putem evalua mai **corect** și detașat sinuosul și controversatul traseu ce l-a avut Valea Jiului pe parcursul unui deceniu de tranziție. Și facem acest lucru întemeindu-ne considerațiile pe rezultatele unor anchete sociologice de amploare desfășurate în acest areal, principalele fiind:

- ancheta<sup>1)</sup> din 1993-1994 efectuată în 11 întreprinderi miniere (695 subiecți) asupra percepției referitoare la eventuala **restrângere** a activității miniere;
- ancheta<sup>2)</sup> sociologică din 1997 realizată în 12 întreprinderi miniere (826 subiecți) axată pe problematica **restructurării și protecției sociale**;
- ancheta<sup>3)</sup> din 1998 (857 subiecți) asupra **disponibilizațiilor** din 1997.

Metodologia acestor cercetări a fost **complexă** și pe cât posibil **riguroasă**; s-a apelat la documentare, prospectare, observație, faze pilot, anchetă directă și indirectă și prelucrări complexe. Selecția subiecților s-a făcut „pe cote” în primele două anchete semnalate și de tipul „selecție pe liste” în ancheta asupra disponibilizațiilor. Ca operatori de anchetă au funcționat studenții Specializării Psihosociologie a Universității din Petroșani care și-au realizat în acest fel – sub îndrumarea cadrelor didactice – practica de vară.

Din multitudinea concluziilor ocazionate de aceste cercetări vom face apel în acest context la doar câteva, a căror semnificație pentru situația Văii Jiului este evidentă.

Cum anchetele din 1994 și 1997 au avut în proporție de 70% tematică **comună**, aceea din 1997 având în mare măsură caracterul de „panel” pentru 1994, vom compara câteva rezultate pentru a pune în evidență **trendul** realității și al reflectării ei prin opinii.

Într-un centru urban atât de **monoindustrial** este evident că starea ramurii de **bază** (în acest caz mineritul) influențează **întreaga viață** a populației.

---

<sup>1</sup> Detalii și în:

a) Septimiu Krausz, **Inerția mentalității ca frână a tranziției: exemplul atitudinii față de restrângerea activității**, în vol., Septimiu Krausz (coordonator), **Sociologia tranziției**, Editura Universitas, Petroșani, 1999, p. 133-144.

b) Septimiu Krausz, **Percepții asupra stării mineritului și vieții în Valea Jiului**, în vol., **Cercetări și rezultate în știință și tehnică**, secțiunea XIV, Universitatea Petroșani, 1997, p. 5-8.

<sup>2</sup> Detalii în: Septimiu Krausz, Ion Pârvulescu, **Calitatea protecției sociale**, în vol., **Cercetări și rezultate în știință și tehnică**, secțiunea XIV, Universitatea Petroșani, 1997, p. 9-18.

<sup>3</sup> Septimiu Krausz, Irinel Stegar, **Cât de voluntară a fost disponibilizarea din 1997 a minerilor din Valea Jiului?**, în vol., **Lucrările Științifice ale Universității din Petroșani**, Editura Universitas, 1999, p. 46-53.

**Tabelul nr. 1**

**Situația generală a mineritului față de anii anteriori (în 1994 față de 1990-1993; în 1997 față de 1990 – 1996)**

		<b>S-a îmbunătățit</b>	<b>A rămas aceeași</b>	<b>S-a înrăutățit</b>
Muncitori	1994	26,10	24,75	49,15
	1997	8,82	19,97	71,21
Lideri sindicali	1994	13,62	24,77	61,61
	1997	2,65	16,51	80,84
Conducători	1994	2,04	24,28	83,68
	1997	7,14	12,50	80,36
Total	1994	22,12	24,13	53,75
	1997	8,71	19,49	71,80

Și ancheta din 1994 (deci după primii 4 ani de tranziție) indica o continuă **deteriorare** a stării mineritului, percepție direct dependentă de nivelul pregătirii: percepeau înrăutățirea situației 49% dintre muncitori, 62% dintre liderii sindicali și 84% dintre conducători. Dar între 1994 și 1997 **conștientizarea** deteriorării crește cu 18-22%, saltul deosebit al acesteia privindu-i pe muncitori. Și este evident că subiecții sondajului ce posedă atributele **pregătirii, informării și experienței** (deci cei mai calificați pentru a face comparații) constată **reculul** mineritului din Valea Jiului.

**Tabelul nr. 2**

**Opinia despre viața populației față de perioadele anterioare**

	<b>Mult mai rea</b>	<b>Mai rea</b>	<b>Cam aceeași</b>	<b>Mai bună</b>	<b>Mult mai bună</b>
1994 (695 subiecți)	16,66	35,22	22,98	22,71	1,43
1997 (826 subiecți)	21,56	46,22	22,51	8,47	0,54

Că percepția stării vieții o „urmează” pe aceea a stării mineritului este evident; deși o politică salarială mai avantajoasă într-o perioadă de timp a determinat un decalaj de percepție, totuși **tendința** deteriorării se menține. Astfel pe parcursul a trei ani considerarea **înrautățirii** vieții **crește** de la 52% la 68% în timp ce opinia privind **îmbunătățirea** standardului de **viață** scade de la 24% la doar 9%.

Cuplul starea mineritului – starea vieții este influențat de mai mulți **factori**. În ambele anchete ale căror rezultate le comparăm s-a cerut alegerea a trei factori considerați **cei mai importanți**, dintr-o listă de 10 potențiali factori de influență: colectivul întreprinderii, sindicatul din întreprindere, conducerea întreprinderii, Liga Sindicatelor Miniere Valea Jiului, conducerea Regiei Autonome a Huilei (actualmente Compania Națională a Huilei), Departamentul din Minister, Ministerul Industriilor și Comerțului, Guvernul, Parlamentul și Președinția României.

## Valea Jiului după '89

Acești factori pot fi **grupați** în „endogeni” (interni) și „exogeni” (externi) în raport cu întreprinderea ori Valea Jiului. Integral **interni** (întreprinderii) sunt colectivul, sindicatul și conducerea ei. Dacă ne raportăm la Valea Jiului (deci la nivelul fostei Regii, actualei Companii), celor enumerați li se adaugă Liga Sindicatelor Miniere și Conducerea R.A.H. / C.N.H. Toți ceilalți 5 factori sunt **externi**, aparținând unor foruri centrale; această împărțire este importantă pentru evidențierea **percepției** ce o au oamenii despre **cauzele** și **șansele** situației în care se găsesc actualmente.

Să prezentăm deocamdată – comparativ – percepția asupra rolului fiecăruia dintre acești factori în anchetele din 1994 și 1997.

**Tabelul nr. 3**

### Factorii ce influențează situația mineritului și a vieții în Valea Jiului

Factori	1994		1997	
	% alegeri	Rang	% alegeri	Rang
Guvernul	17,72	1	23,82	1
Conducerea întreprinderii	14,06	2	12,17	3
Conducerea R.A.H./C.N.H.	13,22	3	16,83	2
Colectivul întreprinderii	12,68	4	9,77	5
Sindicatul din întreprindere	11,14	5	8,12	6
Liga Sindicatelor V.J.	10,72	6	10,37	4
Parlamentul	6,98	7	5,21	8
Ministerul Industriilor	5,31	8	5,89	7
Departamentul din Minister	5,26	9	4,78	9
Președinția României	2,91	10	3,04	10

Tabelul confirmă o teză inițială („mineritul se simte al statului”) plasând pe locul întâi al ambelor ierarhii **guvernul**, considerat principalul responsabil și cu rol de factor de influență în creștere. **Tendența** devine mai clară dacă grupăm factorii ca în tabelul de mai jos.

**Tabelul nr. 4**

### Influența grupelor de factori

Factori	1994	1997	Diferența 1997/1994
La nivelul întreprinderii	37,88	30,06	-7,82
La nivelul Văii Jiului	23,94	29,00	+5,06
La nivel național	38,18	42,74	+4,56

Conștiința faptului că factorii externi (naționali) surclasează pe cei de la nivelul întreprinderii a rezultat și din ancheta din 1994 (la o diferență insignifiantă: + 0,30%) dar s-a accentuat în 1997, diferența crescând la + 12,68%. Deci încrederea că situația poate fi influențată de efortul propriu – al

## Septimiu KRAUSZ

întreprinderii – scade continuu, considerându-se că ea este tot mai mult determinată de factorii exteriori.

Acest lucru se vede și din **temerile** oamenilor, de ceea ce consideră ei că reprezintă **fenomenul cel mai periculos** al situației lor reale.

**Tabelul nr. 5**

### Fenomenul considerat cel mai periculos

Fenomenul	1994		1997	
	%	Rang	%	Rang
Inflația	40.92	1	14.10	3
Șomajul	23.20	2	31.59	2
Restructurarea / restrângerea activității	18.27	3	36.83	1
Instabilitatea politică	9.35	4	10.26	4
Altele	8.16	5	7.22	5

Dacă în 1994 inflația era considerată principalul pericol (în 1993 existase o rată enormă a ei), în 1997 devine evident pericolul de pierdere a locurilor de muncă, restructurarea și consecința ei (șomajul) însumând peste 68% dintre fenomenele percepute ca periculoase.

Dacă sondajele („barometrul opiniei publice”) la nivel național plasează constant **inflația** (prețurile) pe primele locuri în ierarhia fenomenelor ce îngrijorează populația, în Valea Jiului îngrijorarea este de 4-5 ori mai scăzută în raport cu posibilitatea pierderii locului de muncă.

Problematica **restructurării** activității în marile unități industriale a fost conștientizată treptat și cu dificultate de către cei implicați, mai ales în ramurile ce reprezentau monopoluri ale statului, dar în ultimii ani (cam după 1995) ea a devenit tot mai acută.

Într-o anchetă psihosociologică se urmărește nu atât analiza situației **obiective** (a indicatorilor economici) cât **reflexul subiectiv** exprimat prin cuplul **atitudine – opinie** a unor segmente ale populației față de o anumită problematică.

O asemenea percepție a 826 subiecți din Valea Jiului angajați în minierit apare în tabelul următor.

**Tabelul nr. 6**

### Atitudinea față de restructurare

	DA, este necesară			NU este necesară	Altă opinie
	În aceeași formă/ritm	În altă formă/ritm	Dar imposibilă		
Totalul eșantion (826 subiecți)	10,77	44,59	15,36	26,74	2,54

## Valea Jiului după '89

---

Deci 71% dintre cei intervievați acceptă **necesitatea** restructurării, dar abia 55% și **posibilitatea** ei. Apare însă problema **formei și ritmului** în care ea ar trebui făcută. Pentru **aceeași** formă și ritm ca în restul industriei (deci fără luarea în considerare a **specificului** ramurii) optează doar 11% dintre subiecți, tocmai cei **mai puțin avizați și interesați**: tinerii sub 25 ani, cu pregătire redusă și fără funcții de conducere administrativă ori sindicală.

Cei 45% dintre subiecți care recunosc necesitatea restructurării dar consideră că ea trebuie să se facă **altfel** decât în restul industriei acuză fie **forma** (26%) fie **ritmul** (19%) în care ea a început în alte ramuri economice; ei reclamă deci un tratament **specific** al problemei, decurgând din specificul mineritului.

Restructurarea implică și o **redimensionare** a activității, proces în care se înfruntă două tendințe **contrarii**: a proprietarilor (managerilor) care vor să diminueze pierderile unei activități slab rentabile și a sindicatelor (forței de muncă) care vor să conserve locurile de muncă.

Pentru soluționarea acestui proces tensionat s-au creat diverse programe de restructurare care au implicat și soluția **disponibilizărilor voluntare cu compensații**. În esență era vorba de a propune celui ce urma să fie disponibilizat, să-și abandoneze locul de muncă cu compensația a 6-9-12-15-20 de salarii lunare (funcție de activitate și vechime). Astfel au apărut în 1997 cunoscutele **Ordonanțe ale Guvernului**: nr. 9 (pentru disponibilizări în diferite sectoare) și 22 (pentru minerit) ultima dintre acestea oferind compensații de 12-15-20 salarii lunare.

Punerea în aplicare a Ordonanței nr. 22 a provocat în vara / toamna lui 1997 o veritabilă **frenzie a disponibilizărilor** în minerit, în decurs de 2-3 luni părăsind sistemul aproximativ 80-90.000 persoane (50%) angajate în minerit. S-a ajuns chiar ca în 2-3 luni să se coboare la nivelul personalului prevăzut inițial a fi atins abia în anul 2005, ceea ce l-a făcut pe primul ministru de atunci să declare că „s-a realizat un adevărat record”, de vreme ce pentru același procent de scădere a personalului în țările occidentale a fost necesară o perioadă de 10-15 ani.

Și totuși la mai puțin de un an de la punerea în aplicare a Ordonanței 22, noul prim ministru, reprezentând același partid și coaliție la putere, califica felul în care s-a făcut disponibilizarea în minerit ca „o măsură idioată”. Aceste aprecieri opuse atestă contradicția intenție-realizare, faptul că problema nu a fost rezolvată ci **amânată și agravată**.

Iată de ce în iulie 1998 am realizat o anchetă pe un eșantion de 857 disponibilizați, înregistrați la Oficiile Ministerului Muncii și Protecției Sociale din trei orașe ale Văii Jiului (Petroșani, Vulcan, Lupeni).

Din prezentarea chiar simplificată a acestor caracteristici rezultă că cei care și-au cerut disponibilizarea sunt în uriașă majoritate muncitori, că aproape 2/3 dintre ei au studii sub nivel liceal și peste jumătate sunt oameni relativ tineri, deci nu au apelat la disponibilizare în perspectiva unei ieșiri „naturale” din sistem (pensionare).

## Septimiu KRAUSZ

**Motivele** cererii disponibilizării sunt – ca orice motivație a acțiunilor umane – **complexe**. Una din ipotezele noastre a fost aceea că acest val al disponibilizărilor nu a fost integral **voluntar**, că sub diferite aspecte și în măsură variabilă a existat o presiune în această direcție.

**Tabelul nr. 7**

### Câteva caracteristici ale eșantionului de 857 subiecți

%

Caracteristici	Petroșani	Vulcan	Lupeni	Total
Înregistrați la	73.82	11.76	14.42	100.00
Vârsta sub 35 ani	59.99	61.00	57.22	58.81
Vechime sub 10 ani	54.25	57.00	49.59	53.90
Studii sub nivel liceal	59.77	73.00	74.79	63.47
Muncitori	85.79	95.00	91.51	87.58
Căsătoriți	70.98	51.00	71.54	68.72

Bunăoară în Contractul Colectiv de Muncă se stipulează că în situația nevoii de reduceri de personal, **ordinea** în care se fac concedierile vizează: pensionarii reangajați, pensionabilii, cei ce posedă ori sunt parteneri într-o activitate privată, cei ce au soțul / soția angajați în același sistem (Regie) etc.

Și este explicabil faptul că acei muncitori ce se aflau în asemenea situații să opteze pentru disponibilizarea cu compensații salariale, de teama că oricum vor trebui să plece și atunci nici nu vor beneficia de compensațiile stipulate de acțiunea limitată în timp a Ordonanței nr. 22. Aceasta cu atât mai mult cu cât mulți angajați aflaseră de „imnente reduceri de personal” ca o consecință a restructurărilor.

Unele motive conțin **explicit** ideea că alegerea soluției disponibilizării a fost „provocată”, oarecum „forțată”: aproape 49% dintre respondenți au declarat-o explicit prin temerea reducerilor de personal, soț / soție în sistem și afacere proprie.

**Tabelul nr. 8**

### Motivele principale ale cererii disponibilizării

%

	Reduceri de personal	Altele <sup>*)</sup>	Starea de sănătate	Plecarea din localitate	Afacere proprie	Soț / soție în sistem
Petroșani	31.00	27.07	11.65	9.50	8.34	7.25
Vulcan	40.60	21.80	15.31	7.51	9.77	3.75
Lupeni	34.54	12.72	11.82	15.00	14.09	6.82
Total	32.81	24.45	11.98	10.14	9.26	6.87

<sup>\*)</sup> aici sunt grupate însumat doar motive neincluse în precodificare, care mai conținea – pe lângă cele din tabel – „aproprierea pensionării” și „implicare într-o afacere particulară”.

## Valea Jiului după '89

Interesant este faptul că teama de a pierde locul de muncă **fără** compensații deși inclusă între motivele precodificate (și explicate de operatorii de interviu) a fost „dublă” prin formulări proprii la „alte motive”; ca atare aproape 60% dintre cei ce au vrut să formuleze ei înșiși unul din motive, au făcut-o de genul „teama de închiderea minelor”, „pierderea locului de muncă”, „oricum am fi fost concediați” etc.

Deci putem aprecia că aproximativ 55% din motivația disponibilizării indică o anumită (auto)**constrângere**, o opțiune la care oamenii s-au simțit în bună măsură forțați.

Semnalăm această structură a motivației pentru a atrage atenția și asupra unor **iluzii** ce le-au nutrit autorii Ordonanței: acelea de **reîntoarcere masivă** în locurile de origine („la țară”), **reinsertia** în agricultură, inițierea în masă a unor afaceri **private** etc.

**Aprecierea deciziei** disponibilizării conține implicit părerea despre măsura în care s-au realizat **planurile**, s-au îndeplinit **așteptările**, **starea** vieții după disponibilizare, șansele **reinsertiei** în activitate etc.

Aprecierea gradului **de satisfacție** față de decizia disponibilizării s-a făcut pe scala în 5 trepte (de la „foarte nemulțumit” la „foarte mulțumit”) dar în tabelul nr. 9 **comasăm** câte două grade de intensitate (foarte nemulțumit + nemulțumit; foarte mulțumit + mulțumit).

Tabelul nr. 9

### Satisfacția față de decizia disponibilizării

	Nesatisfăcut	Nici satisfăcut, nici nesatisfăcut	Satisfăcut	Total
Petroșani	51.89	20.34	27.77	100
Vulcan	52.00	26.00	22.00	100
Lupeni	65.85	14.63	19.42	100
Total	53.92	20.19	25.89	100

**Insatisfacția** este majoritară, iar satisfacția „foarte mare” este declarată de doar 4% dintre toți subiecții, deci doar 37 de persoane din 857 își consideră integral îndeplinite așteptările.

La **un an după disponibilizare** există o stare **în majoritate de insatisfacție** a disponibilizaților. În tabelul următor sintetizăm la câțiva indicatori doar alternativele negative, defavorabile.

Peste jumătate dintre disponibilizații intervievați își exprimă retroactiv **nemulțumirea** de a se fi disponibilizat, o apreciere evident legată de **neîndeplinirea** planurilor ce și le-au făcut și constatarea că viața lor este în prezent în **situație gravă** sau oricum **mult mai rea** ca înainte. Situația prezentată în tabel comasează câte două grade de intensitate (foarte nemulțumiți + nemulțumiți; situație gravă + situație mult mai rea) ori dacă facem distincțiile în cauză, constatăm că 23% dintre respondenți sunt de-a dreptul **foarte** nemulțumiți iar 17% își apreciază starea vieții ca **foarte gravă**, cvasi insuportabilă.



## Septimiu KRAUSZ

Evoluții ulterioare anchetei noastre, mai ales cele din ianuarie-februarie 2000 confirmă aserțiunea formulată inițial: formula disponibilizării cu compensații nu a rezolvat mai nimic! Este destul de rezonabil să presupunem că cei care s-au disponibilizat în 1997 au fost victimele unei **iluzii**, sugerate și întreținute de autorități. În textul Ordonanțelor se specifica faptul că în decurs de un an se vor crea locuri de muncă **alternative** celor din minierit.

Tabelul nr. 10

### Câteva aspecte caracteristice situației postdisponibilizare

%

	Petroșani	Vulcan	Lupeni	Total eșantion
Nemulțumiți de hotărârea de a se disponibiliza	51.89	52.00	65.85	53.42
Consideră starea vieții mult mai rea	51.93	52.00	72.35	54.69
Nu și-au realizat aproape deloc planurile	55.26	40.00	65.06	54.85
Au primit maxim 12 salarii compensatorii	46.23	37.00	45.52	45.03
Nu au după un an nici o legătură cu privatizarea	86.20	92.00	82.11	86.35
Participă la un curs de calificare	6.46	9.00	1.63	6.06

În același timp aproape nimeni **nu a crezut** în reducerea drastică a activității miniere în Valea Jiului, astfel încât mulți dintre cei care sau disponibilizat au fost convinși că într-un an ori doi se vor reîncadra în muncă.

La peste doi ani de la furia disponibilizărilor din 1997 se constată că nu s-a realizat **aproape nimic** pe planul creării de noi locuri de muncă; ba chiar s-au restrâns ori au dispărut locuri înainte existente în unități ca „Vîscoza”, fabricile de mobilă (Livezeni și Petrila) fabricile de confecții și tricotate (Vulcan, Petroșani), fabricile de lapte și pâine (Livezeni etc.). Deci închiderea a 7-8 capacități (întreprinderi) și neapariția altora a făcut ca aproximativ 15000 de oameni să șomeze de peste doi ani. După expirarea perioadelor în care s-au acordat ajutoare de șomaj și ajutoare sociale, acești oameni și familiile lor s-au găsit fără un loc de muncă și o sursă de venit.

Ceea ce se întâmplă în Valea Jiului (ca și în alte activități/centre industriale) arată de altfel rolul prioritar al **politicului** în evoluția social-economică.

În 1973-1974 s-a realizat un demers<sup>4</sup> de cercetare privind **prognoza** mineritului în perspectiva anului 2000. Bazat pe o anchetă Delphi ce a cuprins experți din mineritul românesc (producție, învățământ superior, cercetare)

<sup>4</sup> Ștefan Covaci, Gheorghe Dobra, Septimiu Krausz, „*The Future of Mining and tomorrow's Mining Engineer*”, *The 8<sup>th</sup> World Mining Congress, Lima, Peru, nov. 1974.*

## Valea Jiului după '89

---

demersul s-a referit la situația generală a ramurei, resursele, tehnica, tehnologia și organizarea.

Comunicarea de la Lima conținea analiza a aproximativ 60 de evenimente-previziuni (din cele peste 1000 indicate în prima fază) în privința cărora s-a obținut un **consens ridicat** (peste 80%) din partea experților.

În esență previziunile indicau un **trend** de dezvoltare a mineritului și în prima etapă 1974-1990 ele **tindeau să se confirme** în marea lor majoritate.

Spre exemplu dintre evenimentele **recomandabile** și cu **importanță ridicată** la nivelul situației generale a ramurii erau specificate:

- „mineritul se va bucura de atenție sporită, trebuind să cunoască în următorii ani un reviriment important; ramura se va dezvolta continuu pe baza punerii în evidență (până în anul 2000) a noi rezerve”;
- „producția industriei miniere a României se va dubla în jurul anului 1985”;
- „producția totală de cărbune a României va fi în anul 2000 de 100 milioane tone/an”;
- „creșterea continuă până în 1990 a ponderii combustibilului solid în balanța energetică”;
- „utilizarea șisturilor bituminoase (după 1985)”.

Printre evenimentele **indezirabile** dar cu importanță era menționată și:

- „îndepărtarea forței de muncă de minerit; penuria de forță de muncă (după 1980)”.

Aminteam anterior că în perioada 1974-1989 **trendul confirmării** prognozelor era foarte pronunțat. Luând ca exemplu producția de cărbune (Valea Jiului fiind principalul producător de cărbune superior), constatăm că ea a crescut în România de la 22.8 milioane tone în 1970 la 49.8 milioane tone în 1985 și era planificată la 95-100 milioane tone în 1990. Chiar dacă acest nivel n-a fost atins, rămâne un fapt că producția a crescut de **peste 3 ori** în 20 de ani iar ritmul mediu anual de creștere a fost de 13-14%.<sup>5</sup>

Creșteri ceva mai puțin pronunțate s-au înregistrat și la extracția de minereuri neferoase, gaz metan și gaze asociate.

Toate acestea au fost rezultatul unui **program complex** de exploatare, deschideri de noi mine ori cariere și asigurare preferențială a forței de muncă. Spre exemplu în bazinul minier al Văii Jiului s-au deschis 6 mine și 2 cariere, iar forța de muncă angajată se apropia de 50 000 oameni. În munții Apuseni s-a creat începând din 1977 noua carieră de la Roșia Poeni pentru o producție de 9 milioane tone minereu cuprifera extras și prelucrat anual (capacitate de 30 000 tone/zi).

Revoluția din Decembrie 1989 a **modificat** însă datele problemei, schimbarea fiind foarte accentuată mai ales în a doua jumătate a deceniului 1990-2000.

---

<sup>5</sup> Bujor Almășan, **Zăcămintele minerale. Exploatare, valorificare**, Editura Tehnică, București, 1989, p. 9-15.

Datele<sup>6</sup> arată că astăzi România ocupă locul 22 în lume la producția de cărbune cu un total de 33 milioane tone (din care 29 milioane tone lignit); aceasta în condițiile în care primele 10 țări producătoare dețin 84.43% din producția mondială. Numai în Valea Jiului **s-au închis** 5 mine și 2 cariere, iar angajații actualei Companii Naționale a Huilei **s-au redus** de la 50 000 la mai puțin de 20 000. Reducerea la mai puțin de jumătate a producției naționale de cărbune a dus la **închideri** de capacități și **disponibilizarea** a zeci de mii de oameni.

Schimbarea priorităților de politică economică a însemnat **subfinanțare** nu numai a producției, deci reducerea investițiilor și progresiv și a cheltuielilor de personal. Ca o **consecință directă** s-au redus și fondurile pentru cercetare, proiectare și explorări în minerit. În perioada de atenție **prioritară** acordată industriei extractive s-au creat institute de cercetare și proiectare pentru huilă, lignit, minereuri neferoase, nemetalifere etc. pe lângă un Institut național de cercetări și proiectări miniere. În 10 ani acestea ori s-au **desființat**, ori și-au **redus drastic** activitatea (număr de teme de cercetare, număr de proiecte) fapt ce a micșorat și șansele confirmării progreselor pe linia tehnicii, tehnologiilor și a organizării.

Se obișnuiește ca atunci când o acțiune are efecte neprevăzute și/sau nedorite, ele să fie numite efecte **perverse** ori **colaterale**.

Numărul și gravitatea acestor efecte depinde de felul în care a fost gândită acțiunea respectivă; cu cât ea a fost concepută mai defectuos, efectele perverse sunt mai grave.

Politica de restructurare a mineritului pe calea **disponibilizărilor** cu compensații este un exemplu tipic de măsură prost gândită. Și este în afara oricărui dubiu că ea ca și strategia (complementară ei) de **zonă defavorizată** reprezintă **eșecuri**. Această strategie a fost prost concepută, bazată pe mituri și în care efectul imediat „i-a orbit” pe guvernanți, care nu au evaluat consecințele în timp ale măsurii.

Ne reamintim obstinția cu care ministrul Industriei și Comerțului – Radu Berceanu – prezenta la diferite posturi de televiziune următoarea legendă: „minerul coboară în subteran având într-o pungă 6000 lei; el „îngroapă” acolo 5000 lei și revine la suprafață cu 1000 lei”.

Istoria – în fond un mit – voia să sugereze că la cheltuieli de 6000 lei se produce de doar 1000 lei. În primul rând, raportul real nu era de 6/1 ci de 2-3/1, dar lucrul cel mai grav este că un asemenea „raționament” a stat la baza unei întregi politici: aceea că este **mai ieftin** să plătești oamenii ca să nu muncească!!

S-a afirmat de către ministrul industriei de câteva ori în mod **explicit** că este mai economic să plătești salariile compensatorii (12-15-20 salarii) decât să produci.

Astfel încât:

---

<sup>6</sup> Chadwick, J, *World coal. Mining Magazine*, sept. 1999, p. 177-179.

## Valea Jiului după '89

---

- s-au plătit disponibilizaților 12-20 **salarii compensatorii**;
- s-au plătit alocațiile de **șomaj**;
- după expirarea perioadei de șomaj s-au plătit **alocațiile de sprijin**;
- după expirarea și a acestora (toamna anului 1999) au început să se plătească **ajutoarele sociale**;
- în 2000 au început să se acorde ajutoare din „**fondul de solidaritate**”;
- de aproape 2 ani cei care s-au disponibilizat și nu au venituri constante, nu-și mai achită **datoriile** (la energie electrică, apă, căldură, chirii, impozite etc.).

Concluzia: fără a dispune de o statistică fermă, credem că însumarea acestor cheltuieli și datorii **depășește cu mult** pierderea ce ar fi avut loc dacă totuși **s-ar fi produs ceva**.

Efectele perverse ale restructurării prin disponibilizare și închidere sunt numeroase, printre ele fiind și apariția categoriei **asistaților social**.

În fiecare oraș al Văii Jiului există o tot mai mare categorie de oameni ce sunt total lipsiți de un venit din muncă, care trăiesc de pe o zi pe alta așteptând **ajutoare sociale**. Spre exemplu, la Petroșani existau în luna iunie 2000 în evidența primăriei 464 beneficiari de ajutoare în bani (însumând peste 144 milioane lei) și 145 beneficiari de porții de mâncare la cantina de ajutor social (peste 300 de porții zilnic).

Ca atare în anul 2000 s-au intensificat acțiunile cu caracter **protestatar extrem** ( sute de oameni în greva foamei, autoincendieri, sinucideri, deplasări în capitală etc.) care demonstrează că disponibilizările – mai ales în minerit – au reprezentat o acțiune **formală, derutantă** pentru cei vizați, creând **speranțe** ulterior integral **înșelate**, acțiune care în loc să rezolve problema reală, doar o **amână, cosmetizează** și chiar o **agrovează**.

## Valea Jiului – reformă și colaps economico-social

---

Irinel STEGAR

---

Considerat ca fiind o veritabilă „gaură neagră” a economiei românești, mineritul a fost primul domeniu de activitate în care s-a experimentat restructurarea prin masivele reduceri de personal. În esență, ceea ce l-a determinat pe premierul de atunci al României, V. Ciorbea, să aprecieze că „am făcut în câteva luni ceea ce altora le-a luat ani să înfăptuiască” a devenit în scurt timp o „gaură neagră” a bugetului de stat prin suportarea întreținerii acestor disponibilizați. Cât de gândită a fost reforma în minerit – necesară, de altfel -, cât din graba de a o aplica s-a datorat unor motive de cu totul o altă natură decât cele economice, care a fost planul de perspectivă – deși se pare că nu a existat vreunul – sunt întrebări la care situația reală din zonă, declinul economic și tensiunile sociale pot răspunde semnificativ

Totul a început cu masiva disponibilizare de personal din septembrie 1997, în sectorul minier, la nivel național fiind disponibilizați în baza Ordonanței nr. 22 un număr de aproximativ 80.000 persoane. La 1 ianuarie 1998, Compania Națională a Huilei înregistra un număr de 23.240 angajați, reprezentând 51,4% din efectivul existent în urmă cu 6 luni. Depășind cu mult previziunile, efectul principal al grăbitei reforme a fost dislocarea unei uriașe forțe de muncă într-un foarte scurt timp, și, ceea ce le-a părut guvernanților un succes deplin avea să se transforme în curând într-un real eșec. Fenomenul, urmat de o lipsă totală de soluții alternative și de un suport relativ limitat în ceea ce privește reconversia profesională și programele de finanțare a activităților private a dus la degradarea continuă a situației economice, la o pauperizare continuu crescătoare și – inerent – la forme de protest legitime.

Valea Jiului a devenit astfel un mediu excelent pentru realizarea – dacă nu a soluțiilor de redresare – cel puțin a numeroaselor studii de caz. Unele dintre acestea, referitoare la **caracterul voluntar** sau forțat al deciziei de disponibilizare indică cifre semnificative. În opinia unor autori datele rezultate din anchetă semnaleză:

- |                           |                     |
|---------------------------|---------------------|
| a) decizie luată de mine  | 82,1%;              |
| b) decizie luată de alții | 11,6%;              |
| c) alte opinii            | 6,3% <sup>1</sup> . |

---

<sup>1</sup> Larionescu M., Rughiniș C., Rădulescu S., „Cu ochii minerului. Reforma mineritului în România”, Editura Gnosis, București, 1999, pag. XXIII

## Valea Jiului - reformă și colaps economico-social

---

O altă cercetare<sup>2</sup> relevă pentru caracterul voluntar al disponibilizării valori de: 53% pentru subiecții care au luat singuri această hotărâre și de 47% pentru cei care au luat-o la sugestia sau presiunea altora. Ținând cont și de faptul că peste jumătate din cei intervievați (totalul a fost de 857 persoane) la un an de la hotărârea lor își exprimă **nemulțumirea** de a fi plecat din minerit și constată că viața este în situație gravă sau mult mai rea decât înainte (54,69%), și citând din aceeași lucrare, putem afirma în concluzie că „disponibilizările efectuate prin ordonanțele respective au prezentat – mai ales în minerit – o acțiune care aproape în mod tipic s-a dovedit a fi formală, derutantă pentru cei vizați, creând speranțe ulterior înșelate, acțiune care nu rezolvă problema reală, ci doar o amână, cosmetizează, altfel spus, o conservă și chiar agravează”.

Alternativele apărute, de la cele de o indubitabilă stupiditate (de genul culesului plantelor medicinale sau al fructelor de pădure) până la mult vehiculatele variante de ocupare a forței de muncă la lanțurile de hidrocentrale de pe Jiu, Olt, Gilort -, organismele abilitate (Agenția Națională de Dezvoltare Regională (ANDR) și Agenția Națională de Dezvoltare și Implementare a Programelor de Restructurare a Zonelor Miniere (ANDIPRZM) care și-au demarat activitățile lent din motive arhicunoscute (incoerență legislativă, lipsa fondurilor etc.), programele de reconversie profesională gândite și propuse fără un studiu eficient al ofertelor pe piața muncii, toate acestea n-au făcut decât să apară ca paleative, ca soluții de ultim moment, care au culminat cu elaborarea conceptului, strategiei și legii zonelor defavorizate.

„Cariera” conceptului începe în 1998, odată cu publicarea „Ordonanței de urgență privind regimul zonă defavorizată” emisă de către Guvernul României și publicată în Monitorul Oficial al României nr. 378/12.10.1998. Ulterior – la 22 decembrie 1998, în Monitorul Oficial, partea I-a nr. 494 a apărut Ordonanța de urgență nr. 24/1998 privind regimul zonă defavorizată. În 1999 ea a fost aprobată și modificată sub forma de „Lege privind Regimul Zonelor Defavorizate” (Legea nr. 20/1999) iar la 8 iulie 1999 au apărut „Normele metodologice privind aplicarea Ordonanței de urgență nr. 24/1998 aprobată și modificată prin Legea nr. 20/1999” (Monitorul Oficial, partea I-a, nr. 325/8.07.1999).

Lăsând la o parte **decalajul** de 8 luni între Ordonanță și Normele metodologice de clarificare și aplicare a ei, decalaj ce conduce la ideea că executivul valorizează diferit timpul decât cei care trăiesc în zonă defavorizată, **teoria** zonelor devaforizate, apărută ca o politică socială corectivă în raport cu eșecul politicii disponibilizărilor, părea un veritabil panaceu, seducătoare prin durata aplicării și mai ales prin facilitățile enunțate. Realitățile converg însă spre constatarea că strategia privitoare la zonele defavorizate tinde să repete „la indigo” soarta strategiei disponibilizărilor voluntare, aplicarea ei fiind puternic grevată de contradicțiile de ordin legislativ, încetineala în materializarea măcar a principalelor prevederi ale legii, penuria cvasitotală de fonduri și ineficiența structurilor.

---

<sup>2</sup> Krausz S., Stegar I., „Cât de voluntară a fost disponibilizarea în 1997 a minerilor din Valea Jiului?” în *Lucrările Științifice ale Universității din Petroșani, Editura Universitas, 1999, pag. 46-53.*

## Irinel STEGAR

În comunicarea noastră încercăm să raportăm concluziile diverselor studii realizate de Agenții, Fundații sau Fonduri în Valea Jiului la rezultatele investigației sociologice care a cuprins 114 subiecți reprezentând autoritățile locale, oamenii de afaceri și disponibilizații din Vale, astfel:

- reprezentanți ai autorităților: primar, viceprimar, consilieri, șefi servicii din primărie, poliție, poliție sanitară etc. Ei au fost în număr de 24 și au fost supuși unei anchete sociologice indirecte;
- oameni de afaceri în activități de producție, comerț și alte servicii; numărul lor a fost de 25 și tehnica a reprezentat-o tot ancheta indirectă;
- disponibilizați – 65 persoane care terminaseră perioada de șomaj și alocație de sprijin, înscriindu-se la Oficiul Prefectural Petroșani pentru obținerea unor ajutoare sociale. Aceștia li s-au luat interviuri protocolate.

Subiecții cercetării au fost chestionați referitor la potențialele șanse de supraviețuire a Văii Jiului în condițiile restrângerii activității în minerit, rezultatele fiind prezentate în tabelul nr. 1.

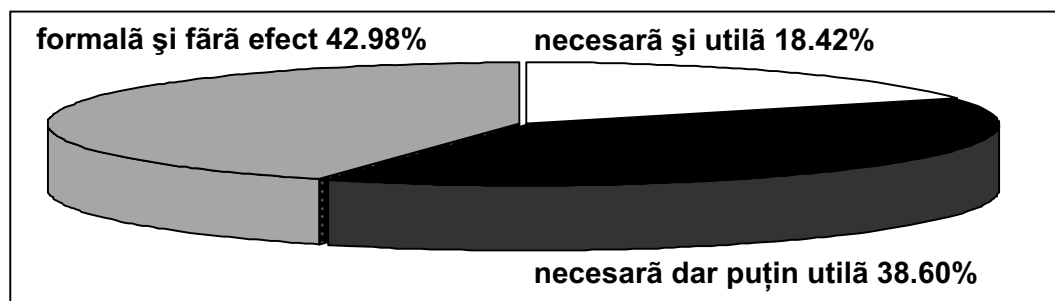
**Tabel nr. 1**  
**Șansele de supraviețuire economico-socială a Văii Jiului**

Subiecți \ Șanse	Nici una	Puține	Destul de multe	Nu știu	Total
Autorități	4,16	70,84	25,00	-	24= 100
Oameni de afaceri	12,00	48,00	40,00	-	25= 100
Disponibilizați	23,08	64,62	6,15	6,15	65= 100
<b>TOTAL</b>	<b>16,66</b>	<b>62,29</b>	<b>17,54</b>	<b>3,51</b>	<b>114= 100</b>

Cei mai septici în acest sens sunt disponibilizații, din rândul cărora doar 6% prevăd șanse „destul de multe” în absența revigorării mineritului, opinia lor explicându-se prin faptul că 82% dintre ei sunt muncitori disponibilizați în 1997 și 85% au aparținut sectorului minier, deci prin tipul și locul muncii pe care au efectuat-o anterior, ei leagă speranțele și șansele Văii de minerit.

Cele 3 loturi de subiecți au fost solicitate să aprecieze necesitatea declarării Văii Jiului ca zonă defavorizată. Structura răspunsurilor pe totalul celor 114 subiecți este prezentată în fig. nr. 1.

**Figura nr. 1**  
**Declararea Văii Jiului ca zonă defavorizată (% pe total)**



## Valea Jiului - reformă și colaps economico-social

Din tabelul nr. 2 se constată că cele mai generoase aprecieri aparțin disponibilizaților, iar cele mai critice oamenilor de afaceri, motiv pentru care considerăm că nivelul cunoașterii reale, efective a situației este invers proporțional cu optimismul aprecierii, adică, cu cât ști mai precis în ce constă politica zonei defavorizate cu atât ești mai critic față de ea. Reorganizând datele tabelului, putem afirma că declararea Văii ca zonă defavorizată este văzută ca puțin utilă de către 96% dintre oamenii de afaceri și 92% dintre autorități.

**Tabel nr. 2**

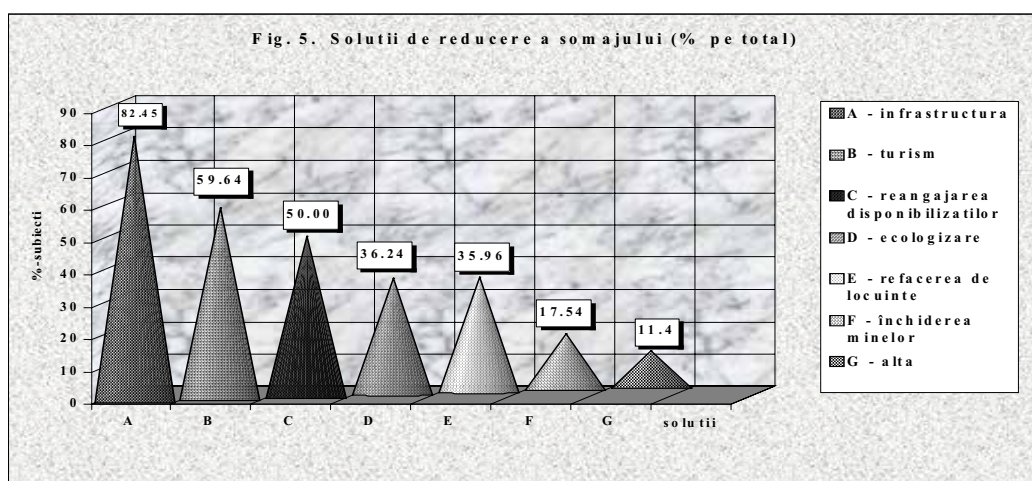
### Opinia despre declararea Văii Jiului ca zonă defavorizată

Opinia \ Subiecți	Necesară și utilă	Necesară dar puțin utilă	Formală, fără efect practic	Total
Autorități	8,33	37,50	54,17	24 = 100
Oameni de afaceri	4,00	32,00	64,00	25 = 100
Disponibilizați	27,69	41,54	30,77	65 = 100
TOTAL	18,42	38,60	42,98	114 = 100

Având în vedere faptul că șomajul este problema fundamentală în Vale și de altfel criteriul principal al declarării ei ca zonă defavorizată, s-a cerut părerea celor investigați referitor la soluțiile de reducere a șomajului, ținând cont de faptul că fenomenul polarizează atenția și devine criteriu de raportare atât pentru speranțe cât și pentru critici. Figura nr. 2 prezintă ierarhia opțiunilor pentru soluțiile de reducere a șomajului cu mențiunea că li s-a permis subiecților indicarea a trei soluții principale.

**Figura nr. 2**

### Soluții de reducere a șomajului (% pe total)





## Irinel STEGAR

Rezultatele indică că principala speranță o reprezintă locurile de muncă la obiective de infrastructură și turism, reangajarea disponibilizaților nefiind o soluție pe linia reformei dar care este superior valorizată de către cei în cauză (72,31%), în timp ce apetența este mai redusă pentru activități de ecologizare, refacerea fondului de locuințe etc. Apelul la cele 2-3 soluții care ar putea reduce în mod semnificativ șomajul se lovește însă de constanta problemă a surselor de finanțare a acestor activități care ar putea absorbi forța de muncă.

Anumite aspecte ale cercetării noastre au impus culegerea opiniilor și separat, pe loturile autorități – oameni de afaceri și disponibilizați. În acest sens subiecților reprezentanți ai administrației de stat și investitorilor li s-a solicitat exprimarea acordului sau a dezacordului referitor la câteva aprecieri globale formulate de diversele studii întreprinse în Vale.(tab. nr.3).

**Tabelul nr. 3**

### **Acordul cu unele aprecieri globale asupra Văii Jiului**

<b>Aprecierea: „Valea Jiului este ...</b>	<b>% acordului</b>		<b>Total</b>
	<b>Autorități</b>	<b>Oameni de afaceri</b>	
o zonă cu imagine intenționat deformată de alții...”	58,33	76,00	67,35
un teren de experiențe economico-sociale eșuate...”	58,33	60,00	59,18
o zonă pe care guvernării s-au răzbunat pentru mineriade...”	48,83	68,00	57,14
o zonă care își merită imaginea proastă în țară și străinătate...”	25,00	28,00	26,53
principala pungă de sărăcie a României...”	16,67	32,00	24,49
un nucleu dur de sărăcie și criminalitate...”	29,17	12,00	20,41

Cele șase aserțiuni supuse judecății se grupează în două categorii: primele trei cu acord majoritar și ultimele trei cu dezacord majoritar (acord de 20-27% în total).

Un acord pe total între 57-67% se înregistrează față de concluziile ce sugerează un tratament deliberat și nemeritat pentru această zonă; se consideră că imaginea ei a fost intenționat deformată, că s-a urmărit răzbunarea din partea guvernanților și că toate politicile aplicate mineritului s-au dovedit un eșec. Dezacordul privește referirile la sărăcia și criminalitatea din zonă, ca și constatarea că imaginea proastă a Văii Jiului e în fond meritată. Comparația între cele două categorii de subiecți indică poziția mai radicală (exprimând ponderi superioare de acord) a oamenilor de afaceri în raport cu autoritățile în privința tratamentului inadecvat aplicat zonei, sărăcia acestora fiind recunoscută în proporție aproape dublă de către aceștia, ei suferind în mai mare măsură consecințele fenomenului.

## Valea Jiului - reformă și colaps economico-social

O întrebare – conținută în aproape orice sondaj de opinie realizat în ultimii ani – a vizat părerile despre direcția în care evoluează România. (tab. nr. 4)

**Tabel nr. 4**

### Opinia despre direcția în care evoluează România

Opinia Subiecți	Bună prin concepție dar greșit realizată	Greșită prin concepție și realizare	Oricum, e singura posibilă	Total
Autorități	50,00	41,67	8,33	24 = 100
Oameni de afaceri	64,00	24,00	12,00	25 = 100
<b>TOTAL</b>	<b>57,14</b>	<b>32,65</b>	<b>10,21</b>	<b>49 = 100</b>

Sub aspectul calității concepției ce fundamentează direcția, între 50-60% dintre subiecți o consideră bună, realizarea ei fiind însă în imensă majoritate (90%) considerată a fi greșită. Ca o detaliere a acestor aprecieri globale, subiecții au fost solicitați să aprecieze sub câteva aspecte activitatea guvernului. (tab. nr. 5)

**Tabel nr. 5**

### Părea pe categorii de subiecți a activității Guvernului

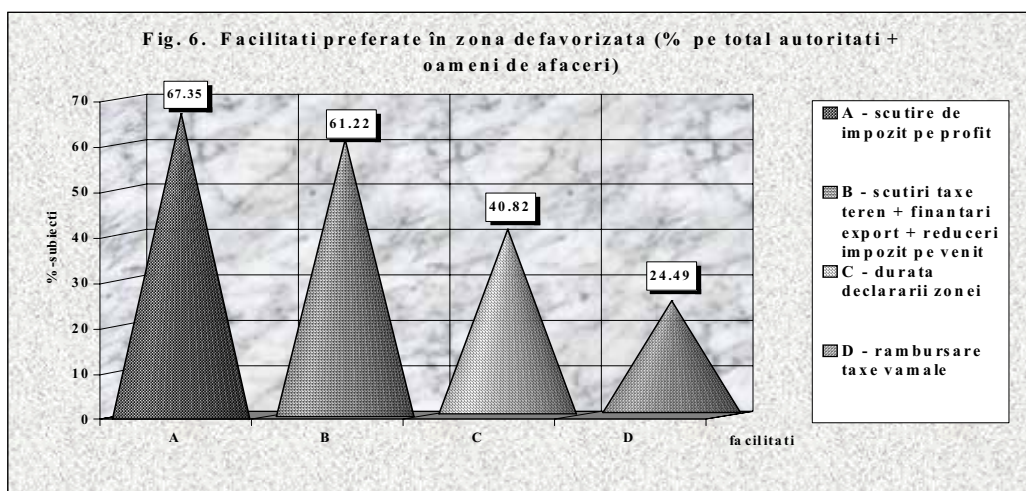
Domenii Subiecți	Părerii	Păreră foarte proastă + proastă		
	Subiecți	Autorități	Oameni de afaceri	Total
Politica locurilor de muncă		100,00	94,00	97,96
Nivelul general de trai		91,66	100,00	95,92
Prețuri și tarife		91,66	96,00	93,90
Taxe și impozite		87,50	92,00	89,80
Reconversie profesională		95,83	80,00	87,76
Privatizare		79,17	74,00	77,85
Restructurare în economie		66,66	80,00	73,46

Conform rezultatelor, media de peste 88% a aprecierii negative este depășită în privința politicii locurilor de muncă, nivel de trai, prețuri și tarife, taxe și impozite. Diferențele existente sunt determinate de poziția și interesele celor două categorii de subiecți, reprezentanții autorităților fiind mai critici față de guvern în problema locurilor de muncă, reconversie profesională și privatizare în timp ce oamenii de afaceri sunt mai nemulțumiți de nivelul de trai, politică de prețuri și tarife, taxe și impozite și restructurarea în economie, aspecte care le lezează în mai mare măsură interesele.

Aceleași categorii de subiecți au fost solicitate să ierarhizeze în ordinea importanței acordate și facilitățile oferite de statutul de zonă defavorizată. (fig. nr. 3)

Figura nr. 3

**Facilități preferate în zona defavorizată  
(%pe total autorități + oameni de afaceri)**



Între cele două loturi nu există mari diferențe de opțiuni, oamenii de afaceri evaluând mai pronunțat scutirea impozitului pe profit și durata de până la 10 ani a declarării zonei defavorizate. Este însă surprinzătoare importanța (dublă!) acordată de autorități rambursării taxelor vamale, cei direct interesați –oamenii de afaceri- minimizând-o ca facilitate, probabil din cauză că nu apelează la ea.

Deși Valea Jiului a fost declarată de doi ani zonă defavorizată, investitorii nu au apărut în mod semnificativ; studiile realizate în Valea Jiului invocând printre alte motive și riscul ridicat de potențial conflict social în zonă alături de imaginea creată Văii de succesivele mineriade. Întrebarea referitoare la aceste aspecte a dat posibilitatea alegerii a cel mult trei motive (considerate a fi cele mai importante) pentru care există rețineri de a veni în Vale din partea investitorilor. Figura nr. 4 le ierarhizează grafic.

Rețineri din partea investitorilor  
(% pe total autorități + oameni de afaceri)

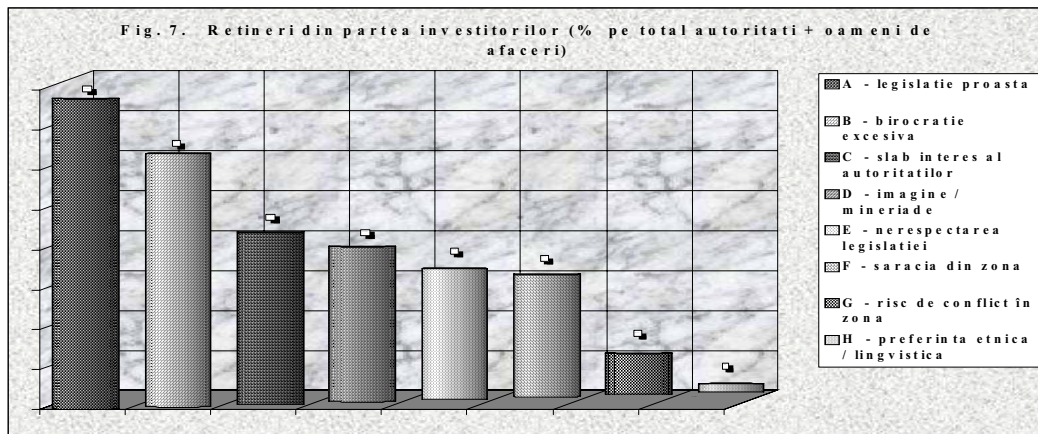


Figura nr. 4 le ierarhizează grafic, noi enunțându-le în formularea din chestionar:

- legislație nestimulativă și contradictorie = 77,55%;
- birocrație excesivă = 63,27%;
- interesul insuficient al autorităților = 42,86%;
- imaginea creată de mineriade în țară și străinătate = 38,78%;
- nerespectarea în practică a legislației = 32,65%;
- sărăcia generalizată din zonă = 30,61%;
- risc potențial de conflict în zonă = 10,22%;
- preferință etnică/lingvistică pentru alte zone = 2,04%.

Că subiecții au avut capacitatea de a evalua corect ne pare a fi în afara oricărui dubiu. În fond oamenii de afaceri sunt ei înșiși investitori și știu din experiență directă ce le provoacă rețineri, iar reprezentanții autorităților au informație mai consistentă decât a majorității cetățenilor asupra acestui aspect.

Remarcăm că motivele probabile sugerate în diverse alte studii nu întrunesc pe total decât cel mult ceva peste 1/3 din opțiuni. În special, mult invocatul risc de conflict social în zonă este ales de doar 10% dintre subiecți, ceea ce înseamnă în cifre absolute numai 5 oameni.

Defalcarea opțiunilor pe cele două categorii de subiecți ne arată ca la 7 motive dintre cele 8, oamenii de afaceri optează mai mult decât autoritățile, plusul în procente variind între 3 și 19%. Doar birocrația excesivă este apreciată superior (!) tocmai de autorități, cu un plus foarte pronunțat de 23%.

Corelațiile ne arată că:

- legislația nestimulativă și contradictorie este incriminată mai ales de către cei ce apreciază că Valea are șanse destul de multe de supraviețuire, cei ce consideră declararea zonei ca necesară dar puțin utilă, cei care cer

## Irinel STEGAR

acces direct la finanțări externe, posedă în majoritate studii liceale și alt profil decât cel tehnic și economic;

- birocrăția excesivă este denunțată mai ales de către cei ce vor declararea Văii ca zonă specială, cei care preferă soluția activităților de ecologizare, cei cu o vârstă de până la 40 de ani și formație economică;
- interesul insuficient al autorităților este reclamat mai ales de către cei care vor o singură autoritate a statului pentru problemele zonei, cei cu studii liceale și profil economic;
- în fine, imaginea creată de mineriade este invocată ca motiv de reținere mai ales de către cei cu pregătire universitară, având o altă formație decât tehnică-economică și de către cei care apreciază declararea zonei ca necesară dar deocamdată puțin utilă.

În final, celor chestionați le-a fost adresată și întrebarea privind eventualele soluții de principiu pentru redresarea Văii Jiului. (tabelul nr. 6).

**Tabel nr. 6**

### Soluții de redresare a Văii Jiului

Soluții Subiecți	Acces direct	O singură autoritate	Zonă specială	Privatizare mine	Comitet De criză
Autorități	62,50	41,67	54,17	20,83	4,17
Oameni de afaceri	52,00	68,00	48,00	20,00	8,00
TOTAL	57,16	55,10	51,02	20,41	6,12

Este evident că autoritățile preferă accesul direct, fără intermediari la finanțările externe și declararea Văii ca zonă specială în timp ce oamenii de afaceri sunt mai interesați de existența unei singure autorități care să se preocupe de redresare și de accesul direct la finanțări; opinii care validează un consens ridicat în privința faptului că există prea multe organisme ce au ca obiect aceeași activitate, de unde fragmentarea și „lungirea” lanțului de verigi prin care trebuie să treacă deciziile, proiectele, finanțările etc.

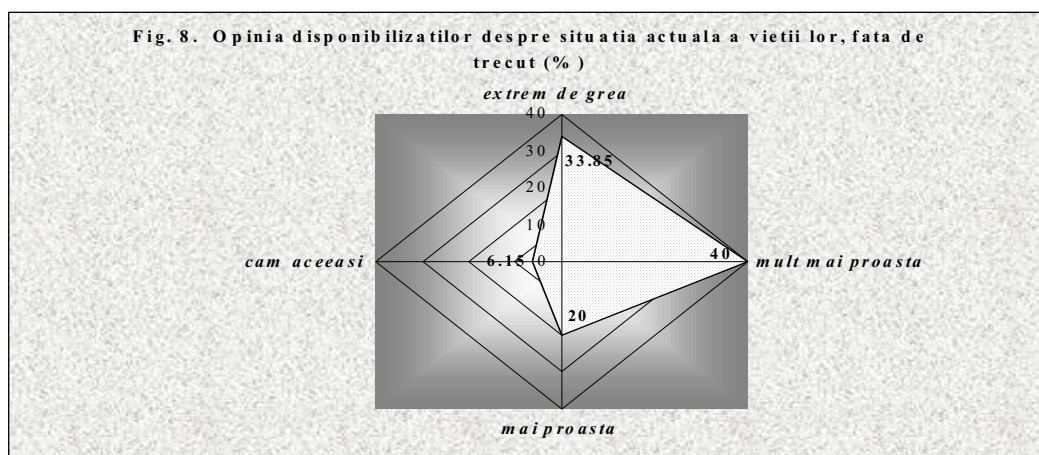
Cealaltă categorie de subiecți, disponibilizații, reprezintă în fond șomerii pentru care zona a primit acest statut, cei care vor lucra în obiectivele prevăzute de programele de redresare economico-socială. Prin intermediul interviurilor realizate, am conturat o paralelă interesantă între intențiile lor la disponibilizare și ceea ce au realizat în ultimul an. Astfel, aproape jumătate (43%) intenționau să se reangajeze, 12% își propuneau să se recalifice, doar un sfert (25%) vizau o afacere privată și numai 1,54% intenționau să facă agricultură. Comparativ cu intențiile lor, realizările i-au dus în cu totul altă direcție, imensa lor majoritate (86%) au căutat de lucru, dintre care 17% au lucrat sezonier iar 55% au muncit ocazional. Cam 26% au muncit la țară, 8% și-au continuat studiile și 31% au încercat o afacere proprie. Cunoscând aceste

## Valea Jiului - reformă și colaps economico-social

caracteristici și mai ales faptul că marea problemă a locurilor de muncă cât de cât sigure dacă nu permanente nu s-a rezolvat, ne este mai ușor să înțelegem de ce doar 6% dintre cei intervievați își apreciază situația actuală a vieții comparabilă cu cea pe care o aveau înainte, în timp ce pentru 60% aceasta este mai mult sau puțin proastă iar pentru o treime ea este extrem de gravă, la limita supraviețuirii. (fig. nr. 5)

Figura nr. 5

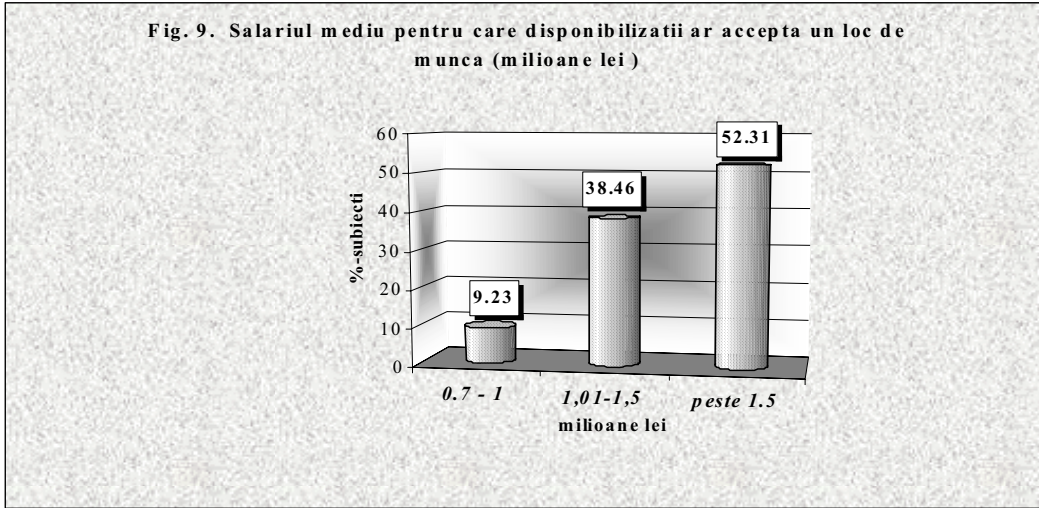
### Opinia disponibilizaților despre situația actuală a vieții lor, față de trecut



În ceea ce privește salariul minim pentru care disponibilizații ar accepta un loc de muncă, conform fig. 6, pentru un salariu de sub 1 milion lei/lună nu ar accepta o muncă nici 10% dintre ei, peste o treime (38%) ar accepta un salariu între 1 – 1,5 milioane lei/lună, cei mai pretențioși, acceptând doar salarii de peste 1,5 milioane lei/lună fiind în proporție de 52%.

Problema locurilor de muncă implică astăzi nevoia emigrării, soluționarea situației pe plan zonal fiind – cel puțin deocamdată – iluzorie. Răspunsurile la întrebarea referitoare la aria spațială în care ar accepta un loc de muncă denotă dorința disperată de a-l obține. Astfel, conform fig. 6, 58% dintre șomeri ar accepta oriunde un loc de muncă, indiferent de distanță și condiții, o treime din respondenți l-ar accepta numai în Valea Jiului iar 17% numai în localitatea în care sunt rezidenți. Răspunsurile și rezultatele obținute din corelații ne duc spre concluzia conform căreia, oamenii care au o poziție mai fragilă ca instruire, studii, vechime în muncă și șanse reduse de opțiuni sunt nevoiți a accepta aproape orice și oriunde. Pretențiile mai mari ale celor cu studii, vârstă, vechime și funcții anterioare se reflectă și în condiționarea spațială a locului de muncă.

**Salariul mediu pentru care disponibilizații ar accepta un loc de muncă (milioane lei)**



În lumina acestor rezultate care – în cea mai mare parte a lor, tratează aspectele subiective adică, modalitatea de reflectare (percepere) a realității factuale obiective – putem concluziona că această reflectare se constituie în opinii, atitudini, motivații, speranțe ori decepții.

**Frustrarea** – manifestă cel puțin la toate categoriile dacă nu la toți subiecții – vine din sentimentul de apartenență la o zonă detestată, căreia i s-a aplicat un tratament discriminatoriu, în bună măsură nemeritat. Decepția este și ea generală, provocată de nerespectarea promisiunilor de creare alternativă a locurilor de muncă, de constatarea că prevederile legale nu se respectă ori de apariția unor reglementări contradictorii. Decepționantă este și absența unei linii politice clare – a unei strategii economice care să situeze în mod clar poziția unei activități ca mineritul. Expresie a faptului că decepția este cvasigenerală – ea atingându-l nu numai pe miner, dar și pe reprezentantul autorității, medic ori profesor – majoritatea aprecierilor sunt de genul: „greșită”, „proastă”, „puțin utilă”, „formală”, „eșuată” etc.

În ceea ce-i privește pe șomerii, **disperarea** este mai profundă ca intensitate și manifestări și ea motivează acte extreme de genul sinuciderii, infraționalității, protestelor, autoincendierilor, grevelor foamei. Ceea ce ne permitem a concluziona în urma cercetării noastre este faptul că, astăzi, multă lume din Vale înțelege – chiar dacă în grad diferit – că trebuie „făcut ceva” cu mineritul, el nemaiputându-se menține la proporțiile și (ne)eficiența dinainte. Dar ceea ce derutează și supără este felul în care guvernării încearcă să

## Valea Jiului - reformă și colaps economico-social

---

realizeze acel „ceva”. Modestele sugestii pe care le-am putea formula în urma concluziilor obținute se referă la:

- plasarea de către guvernanți a teoriei și practicii zonelor defavorizate într-un context legislativ necontradictoriu și pe o durată rezonabilă de aplicare iar intențiile acestora aparent favorabile să nu fie compromise de tergiversări, anulări, reveniri, suspendări etc.;
- simplificarea elaborării și aplicării unei politici prin eliminarea birocrăției excesive, suprapunerilor de atribuții, formalismului ș.a.m.d.;
- abandonarea de către șomeri a iluziei majore conform căreia lucrurile pot merge înainte la fel cum au fost, sau pot reveni integral la situația în care mineritul era prioritar și privilegiat. O gândire de genul „totul sau nimic”, „ori noi, ori ei” nu mai are șanse în actuala etapă.

Și pentru a nu putea fi suspectați de subiectivism (având în vedere faptul că această cercetare a fost realizată de persoane rezidente în zonă) alăturăm concluziilor noastre câteva din aspectele referitoare la aceeași problemă dintr-un studiu<sup>3</sup>, realizat de către cercetători exteriori Văii și din care spicuiem: „restructurarea economică a Văii Jiului a însemnat în primul rând un declin economic al regiunii:

- cel puțin pe termen scurt – următorii zece ani – orice variantă de supraviețuire economică a Văii este condiționată de menținerea activității miniere. La ora actuală, aproape jumătate din numărul de salariați din regiune lucrează în industria extractivă, de veniturile acestora depinzând în mod direct peste 40% din populația totală a Văii Jiului;
- factorii care influențează negativ șansele unei evoluții pozitive a situației social-economice din zonă sunt:
  - legislația inaplicabilă;
  - generalizarea și instituționalizarea corupției;
  - numărul redus și ineficiența măsurilor active de protecție a șomerilor;
  - existența unei imagini publice negative a regiunii;
  - politizarea managementului economic;
- chiar dacă sunt îndeplinite toate condițiile unei dezvoltări economice favorabile: legislație funcțională, investiții masive, creșterea numărului de întreprinderi mici și mijlocii este puțin probabil ca pe termen scurt și mediu să poată fi acoperit actualul deficit de aproximativ 36.000 locuri de muncă. Aceasta înseamnă că o opțiune aproape obligatorie pentru îmbunătățirea actualului situații din Vale o constituie reducerea numărului de locuitori prin încurajarea unui proces migraționist”.

O dovadă în plus a faptului că strategia de zonă defavorizată a înregistrat un real eșec în Valea Jiului ne este oferită și de avalanșa de programe – mai mult sau mai puțin brodate pe realitate – care încearcă să defalce pe obiective bine stabilite problemele prioritare. Astfel de programe – sub denumirea generală de

---

<sup>3</sup> Chiribucă D., Comșa M., Dâncu V.S., Rotariu T., „Efectele Sociale ale restructurării economice a zonelor monoindustriale”, august, 2000, pag. 56-60.



Program de restructurare Industrială și Reconversie Profesională (RICOP) vizează: finanțarea IMM-urilor, lucrărilor publice, măsurile active de ocupare a forței de muncă și măsurile pentru atenuarea impactului social al restructurării industriale, componente pentru care se asigură asistență financiară nerambursabilă (granturi Phare) furnizorilor de: dezvoltare-investiții directe în IMM-uri, lucrări publice și servicii sociale ș.a.m.d. Finanțarea se face pe baza cerințelor identificate în regiunile respective și condițiilor de eligibilitate definite în programe. Acordarea acestor granturi este însă condiționată de asigurarea de către beneficiari a unor cofinanțări (în numerar sau în natură) în procent de 10% din valoarea proiectului. Excepție face componenta „măsuri pentru atenuarea impactului social” în cazul căreia cofinanțarea se ridică la 20%. Ne permitem să ne manifestăm îndoiala și asupra reușitei preconizate a implementării acestor programe, care prognozează un număr total de aproximativ 14.000 locuri de muncă, 17.500 persoane asistate în centre de urgență și 6.000 persoane incluse în programele de reconversie profesională.

La aceasta adăugăm condiția de cofinanțare impusă beneficiarilor care pare a fi greu de îndeplinit în cazul Văii Jiului, unde blocajele economice, lipsa de lichidități, puterea de cumpărare extrem de scăzută și lipsa de investiții nu pot ocaziona astfel de posibilități.

În afara acestor programe, inițiativele pentru redresarea situației în zonele miniere afectate de restructurări masive – cel puțin din punct de vedere numeric – s-au concretizat în constituirea Asociației Comunităților Miniere (RO – ACOM) cu intenție declarată de afiliere la EUR – ACOM (Asociația Comunităților miniere din Europa) înființată în anul 1901. Și pentru că Valea Jiului reprezintă cel mai nevralgic punct al industriei carbonifere românești, ședința de constituire a RO – ACOM (28-29 august 2000) a avut loc aici, luate fiind în calcul datele furnizate de studiile de caz, statisticile oficiale și indicatorii social-economici aflați la nivele foarte scăzute. Obiectivul principal – ca de altfel al fiecărui program enumerat – constă în atragerea de fonduri de la donatorii internaționali, pentru a investi cât mai mult în zonele miniere.

Cu data de 1 septembrie 2000 a putut fi accesat Fondul pentru Reconstrucția Zonelor Miniere afectate de restructurare (M.A.R.R.) – un nou program Phare care s-a adresat direct zonelor monoindustriale, program care a fost lansat în vara anului 1999, cu un buget de 12,5 milioane euro, dar până în august 2000 nu s-au înregistrat rezultate notabile. Oferta a fost revizuită și a demarat într-o nouă formulă, pe două componente: „sprijin pentru crearea și dezvoltarea IMM-urilor în Valea Jiului” în valoare totală de 2,1 milioane euro și „sprijin pentru dezvoltarea socială” – 3 milioane euro. Fondul alocat pentru un proiect poate varia între 20.000 și 300.000 euro, firma solicitantă trebuie să participe cu 25%, iar din valoarea proiectului aprobat 50% este rambursabilă în maxim șase ani, cu o perioadă de grație de doi ani în care nu se plătesc dobânzi, ci numai ratele lunare ale împrumutului.

După cum lesne se poate constata, de cadre legale și programe nu e lipsă, ceea ce continuă să lipsească sunt proiectele de investiții care să se încadreze

## Valea Jiului - reformă și colaps economico-social

---

în condițiile de eligibilitate ale acestor programe. În ceea ce privește reconversia profesională în zonele afectate, concluziile tuturor converg spre ideea că aceasta nu se face corelat cu cererea de meserii de pe piața muncii sau cu direcțiile de dezvoltare ale zonelor, succesul programelor de recalificare fiind dependent de capacitatea pieței muncii de a „recompensa” prin locuri de muncă „costul” participării la un astfel de program. Gradul de interes manifestat – în aceste condiții – pentru recalificare este în general scăzut, eficiența acestor cursuri este redusă, chiar și cei care le urmează nu reușesc să se angajeze ulterior obținerii atestatului.

Dintr-un alt punct de vedere, situația devine tot mai critică, armata „asistaților sociali” își înmulțește rândurile, în timp ce decalajele între situațiile oficiale și datele rezultate din cercetări în privința șomajului sunt din ce în ce mai mari. În noiembrie 1999, se aprecia o valoare de 56% pentru rata șomajului în Valea Jiului<sup>4</sup>, în timp ce situația oficială pentru luna august 2000 aduce în topul celor fără loc de muncă județele Neamț și Botoșani pe locul I, județul Hunedoara având doar 16,3% rată de șomaj.

Cel mai grav este însă că aplicarea reformei, restructurării mineritului huilei a dus la declin social economic pronunțat și, contrar celor afirmate de către ministrul Industriilor, conform căruia e mai economic să plătești salariile compensatorii decât să menții în activitatea aceasta forță de muncă, se pare că situația de „întreținuți ai societății” nu face decât ca, pentru acești oameni cheltuielile să crească. Exemplificăm cu faptul că acestor disponibilizați li s-au plătit salariile compensatorii, la care s-a adăugat plata ajutoarelor de șomaj, a alocațiilor de sprijin, a ajutoarelor sociale, alocațiilor de solidaritate în timp ce, de aproape 2 ani, aceștia nu mai achită contravaloarea serviciilor publice (energie electrică, apă, căldură, chirii, impozite etc.)<sup>5</sup>. Plata acestor ajutoare și alocații se realizează în detrimentul locurilor de muncă – evident, nesemnificative ca număr, dar care totuși mai apar, sporadic, sezonier, la lucrările comunitare – care sunt plătite sub cuantumul a ceea ce se primește sub forma ajutoarelor, iar costurile „întreținerii” acestor mii de oameni, numai în județul Hunedoara au ridicat problema finanțării de programe active din Fondul Național de Solidaritate, adică, din cele 8,3 miliarde lei alocate județului pentru anul 2000, în luna iunie se consumaseră peste 55% cu destinația alocații de solidaritate<sup>6</sup>, ceea ce a relansat problema destinării acestor sume unor munci prestate în cadrul programelor de ecologizare și infrastructură din orașele Văii Jiului. Din nefericire, în luna octombrie a aceluiași an, alocațiile de solidaritate s-au plătit în aceleași condiții ca și până acum.

---

<sup>4</sup> Boboc Ion, *Institutul de Cercetări Sociale București*, „Costurile sociale ale restructurării mineritului în România. Studiu de caz Valea Jiului”, noiembrie 1999, pag. 7.

<sup>5</sup> Krausz S., „Beneficiarii de ajutoare sociale din Petroșani” în *Lucrările Științifice ale Simpozionului Internațional „Universitaria Ropet 2000” Petroșani*, octombrie 2000, pag. 45.

<sup>6</sup> Sursa: MMPS, adresa nr. 1046/29.06.2000 către Prefectura Județului Hunedoara.

## Irinel STEGAR

---

În concluzie restructurare, reformă, programe, finanțări, proiecte, strategii, eradicare a șomajului, măsuri active etc., toate aceste arhicunoscute sintagme, vehiculate de trei-patru ani pentru calmarea spiritelor trebuie să se reducă în final la o soluție viabilă, la o hotărâre fermă care să stipuleze exact ce, când, unde, cu cine și cu ce bani se va realiza ceva în folosul locuitorilor Văii Jiului, având în vedere că strategia de zonă defavorizată aplicată ca un fel de ultimă soluție în calea evitării degradării continue a vieții economice și sociale în regiune s-a soldat cu un evident eșec, realizat în mare parte și de cei neimplicați direct în procesele restructurării.

Într-o corelație directă cu cele prezentate, subscriem părerilor care susțin că reforma în minerit ori nu a fost gândită îndeajuns, ori a fost în prea mare grabă aplicată, ceea ce nu a dus nici la revigorarea activității în domeniu și nicidecum la îmbunătățirea situației economice sau a celei sociale în Valea Jiului.

## Intelectualii români din diaspora despre țara lor de origine

---

Monica SĂVULESCU-VOUDOURIS

---

În anul 1996 am propus în cadrul ERCOMER (*European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, Utrecht University*) un studiu despre românii cu înaltă calificare profesională din diasporă. În momentul de față studiul se află în editură. El este organizat în mai multe capitole, referitoare la atitudinea politică a emigranților înainte și după emigrare, la aspectele identității lor culturale, la viața profesională, la poziția lor socio-economică. Ultimele două capitole sunt o imagine în oglindă: Intelectualii români din diasporă despre țara lor de origine (fragmentul publicat mai jos) și intelectuali din România despre cei aflați în diasporă.

Câteva probleme metodologice: am lucrat pe bază de chestionare în interviuri *face to face* pe un eșantion de câte 30 de respondenți din fiecare țară țintă. Țările țintă au fost: Anglia, Franța, Olanda, Grecia și Israel. Grupul țintă l-au constituit intelectuali cu înaltă calificare profesională care au emigrat până în anul 1989.

Mulțumesc colaboratorilor mei **Gabriela IRIMESCU** (Universitatea Al.I. Cuza Iași) și **Spiros MARKADONAKIS** (Utrecht University) pentru ajutorul acordat la sumarizarea datelor.

Coform tuturor teoriilor referitoare la procesele de integrare ale imigranților, persoanele cu cele mai avansate studii au cele mai puține greutate în a se adapta la țara gazdă.

Ca atare am considerat ca de la sine înțeles faptul că respondenții din grupul meu țintă – persoane cu înaltă calificare și vocație profesională care și-au părăsit țara de origine până în anul 1989, aparțin la ora actuală grupului de imigranți adaptați la țările lor gazdă, în cele cinci țări în care s-a desfășurat cercetarea: Anglia, Franța, Olanda, Grecia și Israel.

În același timp, prin ei, țara de origine are în momentul de față reprezentanți în cele mai multe specialități *highly skilled* în străinătate. Cel puțin teoretic ei ar trebui să poată lucra la fel de bine atât în țările Europei de Est cât și în Europa de Vest.

Potrivit noilor politici ale globalizării și conform tendințelor de a se stabili cât mai multe și mai stabile conexiuni între diferitele părți ale globului, asemenea grupuri de imigranți pot juca rolul de “pod” între cel puțin două țări: țara de

origine și țara gazdă. Din victime la începutul perioadei de imigrare ei se transformă acum în *challengers*.

Pentru a juca însă rolul de “pod”, imigranții români din diasporă (grupul nostru țintă deci, urmărit pe parcursul cercetării în etapele integrării lui în țara gazdă), trebuie să mai păstreze anumite relații, specifice, cu țara lui de origine după emigrare.

Să vedem deci care sunt relațiile Românilor cu înaltă calificare profesională din diasporă cu România după 1989, an când li s-a oferit posibilitatea de a se întoarce în țara lor de origine.

Punctele lor de vedere am considerat că vor fi cuprinse în răspunsurile la următoarele întrebări:

“V-ați păstrat cetățenia română?”

“Păstrați contacte personale cu conașionalii dumneavoastră din România?”

“Păstrați contacte profesionale cu foștii dumneavoastră colegi din România?”

“V-ați mai întors după emigrare în România?”

“Care a fost scopul principal al întoarcerii dumneavoastră în România?”

“Aveți încredere în viitorul țării dumneavoastră de origine?”

“Aveți încredere într-o posibilă cooperare între țara dumneavoastră de origine și țara gazdă?”

“Ați dori să lucrați ca persoană pod între țara dumneavoastră de origine și țara gazdă?”

“Ce anume sunteți dispus să oferiți în această postură?”

Răspunsurile la întrebarea referitoare la **cetățenie** arată că în toate țările cei mai mulți respondenți au încă cetățenia română (26 în Grecia și Franța, 23 în Anglia, 21 în Olanda, 19 în Israel). Această cetățenie a fost uneori păstrată la plecare, altele cerută și redobândită după anul 1989.

Deși formalitățile de emigrare erau ușurate de renunțarea la cetățenie și părăsirea țării ca apatrizi, totuși mulți emigranți români au înfruntat aceste greutăți și au plecat din țară păstrându-și cetățenia română.

După 1989 toți emigranții au putut sa-și redobândească această cetățenie cu formalități minime la ambasadele române din țările gazdă.

Fiind atât de mulți respondenți cu cetățenie română în grupul meu țintă, o bază legală pentru ca ei să funcționeze ca persoane “pod” între țara de origine și țara gazdă exista deja din pornire. Totuși această cetățenie se dovedește în multe cazuri latentă, așa cum o arată răspunsurile la întrebările deschise. Astfel mulți respondenți mi-au declarat că și-au păstrat cetățenia pentru avantajul de a nu plăti viza de intrare în țară, când vin să-și viziteze familia și prietenii.

La întrebarea dacă **respondenții mai păstrează contacte personale** cu țara de origine, posibilitățile de răspuns oferite de chestionar au fost: *nici un contact, puține contacte, multe contacte*.

Datele sumarizate obținute pe baza răspunsurilor arată că în Franța și Grecia 28 de respondenți au multe contacte cu țara de origine, în Anglia 26 și în Israel și Olanda, 25. Deci proporția în care se înscriu aceste contacte este de

## Intelectualii români din diaspora

---

83-93% (numai în Anglia o singură persoană a spus că nu menține nici un contact, de nici o natură cu România, o atitudine personală, de frondă. Un alt respondent, tot din Anglia, care a declarat că menține cu România contacte minime, a explicat acest lucru prin următoarele: “S-a instaurat acolo după revoluție un imperiu al mitocăniei, care a devenit dominant, ca peste tot de altfel în lume, efectul Hollywood. Nu este ceea ce mă interesează pe mine. Îi condamn pe intelectuali pentru această situație, fiindcă ei au fost cei care au permis asemenea lucru”).

La întrebarea “**V-ați mai întors în țara de origine după emigrare?**” chestionarul a oferit trei alternative: de *multe ori, odată și niciodată*.

Sumarizarea datelor arată că respondenții din Franța și Grecia s-au întors de multe ori într-o proporție de 100%, respondenții din Olanda au răspuns că s-au întors de multe ori 29 dintr-un total de 30, din Anglia 27 din același total, din Israel 26, proporțiile fiind deci și în cazul acestor țări între 87-98%.

Câțiva respondenți, din Anglia, care nu s-au întors niciodată în România după emigrație mi-au răspuns la întrebarea deschisă următoarele:

*“Nu mă atrage nimic ca să mă determine să mă întorc. M-aș enerva să văd aceleași figuri în vârful piramidei sociale”*

*“Nu mai e loc pentru suferință, eu nu mai sunt în stare să mai sufăr, am depășit puterea de-a suporta și știu că întoarcerea mi-ar produce o mare suferință emoțională”*

*“Până acum nu mi-a permis-o timpul”*

Un respondent din Olanda, care suferă de alcoolism cronic și de o stare a sănătății precară, a invocat aceste motive pentru a justifica faptul de-a nu se fi întors niciodată în România după emigrare. Deasemenea motive de boală au invocat și respondenții din Israel care nu au revenit niciodată în țara lor de origine.

**Scopurile revenirilor** au fost diferite. Posibilitățile de optare oferite de chestionar au fost: *pentru lucru sau pentru alte considerente* (vizitarea familiei, a prietenilor, turism, etc).

Interesant însă este să urmărim răspunsurile “pentru lucru”; în felul acesta putem conchide în ce măsură respondenții vor și pot să funcționeze concret ca persoane “pod” între țara lor de origine și țara gazdă.

### Tabel: scopul revenirii în țară

Chiar dacă celelalte motive în ansamblul lor primează, totuși este de remarcat că foarte mulți respondenți din Franța, Anglia, Israel și Grecia au declarat că au dorit să se întoarcă în țara de origine pentru a lucra ceva acolo. Cei mai puțini, din Olanda. Acest fapt poate fi explicat în parte și prin situația profesională mai bună pe care respondenții din respectivele țări o au față de emigranții din Olanda, sau prin relațiile tradiționale mai apropiate care există între România și țările din care respondenții declară că se întorc în țara lor de origine “pentru lucru”.

În acest cadru apare un nou concept sociologic care va trebui definit și studiat în viitor și anume “**remigrația temporară**”.

Particularitatea acestui concept este dată de faptul că el s-a născut odată cu emigrarea europeană din est spre vest. El este o nouă formă de “brain drain”, intraeuropeană de această dată.

Conceptul are o anume istoricitate, el a apărut după căderea Cortinei de Fier. El este un concept dinamic, diferit de la țară la țară. Se manifestă cu precădere în păturile intelectuale ale societății, printre acei highly skilled care au emigrat din țările lor de origine din Europa de Est aflată sub dictatura comunistă, s-au realizat profesional după emigrație în țările Europei de vest și apoi, după căderea Cortinei de Fier se întorc pe perioade scurte, de lucru, în cadrul anumitor proiecte, pentru a împărtași din experiența lor în țările de origine.

Conceptul trebuie studiat și din punct de vedere al consecințelor pe care fenomenul le implică, consecințe de natură politică, economică, socială și profesională.

Venirea temporară pentru lucru de înaltă profesionalitate este un fenomen care a apărut și în cadrul altor țări, cum ar fi, spre exemplu, Israelul. Aici, evrei cu înaltă calificare profesională din alte țări vin pentru perioade limitate de timp, dar în general aceștia sunt evrei care n-au locuit niciodată în Israel înainte și deci n-au trebuit să-și părăsească țara de origine pentru motive politice. În cazul lor nu putem vorbi de o “remigrare temporă”, ci de punerea talentului și priceperii lor în serviciul unei țări tinere, în formare.

Fenomenul “remigrației temporare” este strict legat de întoarcerea intelectualilor plecați din țările fostului bloc socialist, pentru scurte perioade de lucru, în cadrul anumitor proiecte, de cele mai multe ori finanțate de Comunitatea Europeană.

Un studiu comparativ al acestui fenomen, cu variațiile lui de la țară la țară, ar putea fi extrem de interesant pentru definirea noului concept. Anii următori vor aduce în mod cert detalii semnificative în acest cadru.

Intelectualii Români cu înaltă calificare profesională din Franța și Anglia ocupă în tabelul de mai sus pozițiile superioare. De la ei am primit la întrebările deschise răspunsuri de tipul:

*“ Lucrul în România este cel mai important scop al revenirilor mele în țară”,*  
sau

*“ Toate celelalte motive de întoarcere sunt subordonate scopului principal: nevoia de al presta ceva, de a oferi ceva din experiența anilor de imigrație în domeniul profesional”*

În ceea ce privește grupul din Grecia, deși respondenții se întorc în număr mare în România, ei dau la întrebările deschise răspunsuri de tipul:

*“Am încercat să lucrez ceva acolo, dar n-am reușit”,*

*“E mult prea multă birocrație de ambele părți”,*

*“Am dezbătut posibilitatea de a lucra ceva împreună, dar n-am găsit soluții”.*

În această situație devine clar faptul că atât țara de origine cât și țara gazdă au aceiași mentalitate balcanică; ambele au aceiași înclinație spre “laissez faire”.

## Intelectualii români din diaspora

---

Ca o caracteristică deosebită a grupului, mulți respondenți din Grecia își trimit copiii să studieze în universitățile românești. Ei se "întorc" astfel într-un alt mod în țara de origine. Nu pentru a munci, dar pentru a oferi o educație superioară copiilor lor.

Totuși trebuie remarcat faptul că, așa cum o dovedesc statisticile și publicațiile de afaceri, numărul specialiștilor români imigrați în Grecia care se întorc pentru lucru și pentru business în România este în ultimii ani din ce în ce mai mare.

Situația este diferită în ceea ce privește grupul de respondenți din Israel. Persoanele cu educație umanistă (scriitori, jurnaliști, artiști) se întorc în România, unde li se tipăresc cărțile și unde participă la întâlnirile profesionale. Respondenții cu studii în domeniul științelor exacte sunt interesați mai mult, potrivit mentalității israeliene, să colaboreze cu America și nu cu țara lor de origine.

Uneori, mi s-au dat la întrebările deschise răspunsuri dureroase și ciudate, de tipul:

*"Ne întoarcem în România din motive culturale; aici nu ne putem permite niciodată să mergem la teatre și la concerte, fiindcă prețurile sunt prea ridicate și nouă nu ne ajung banii"*

*"M-am întors după 1989 în România pentru că am fost foarte curioasă să văd ce se întâmplă acolo, ce a însemnat de fapt pentru oamenii de rând aceea revoluție"*

*"Ne întoarcem în România pentru că trebuie să avem grijă de mormintele părinților noștri"*

Și din Olanda câțiva respondenți au declarat că se întorc în România pentru lucru. Mulți dintre aceștia aparțin grupului care în țara gazdă și-au schimbat profesiile și după 1989 au devenit manageri. Ei lucrează acum în domeniul afacerilor dintre cele două țări.

Câțiva temerari și-au deschis propriile lor firme, ceea ce îi menține într-un permanent contact cu țara lor de origine, cu care fac business ca olandezi de data aceasta.

Această situație se observă și în cazul câtorva respondenți aparținând grupului din Anglia. Pe lângă manageri însă, atât din Anglia cât și din Olanda un număr de respondenți se întorc pentru schimburi profesionale în universități, spitale, centre de cercetări. Chiar dacă aceste întoarceri nu sunt organizate concret în proiecte, contactul profesional cu țara de origine este menținut într-o mare măsură. Aceasta este și concluzia la care am ajuns analizând datele obținute din răspunsurile la întrebarea:

**"Păstrați contacte profesionale cu țara dumneavoastră de origine?"**

Există două feluri de motivații la respondenții care declară că se întorc pentru lucru în țara de origine:



## Monica SĂVULESCU-VOUDORIS

---

- se întorc acei care au o poziție profesională foarte bună în țara gazdă și vor să împărtășească din această experiență profesională și compatrioților lor, sau,
- se întorc acei care speră ca lucrând și în țara de origine să își îmbunătățească cât de cât poziția, prestigiul și situația financiară în țara gazdă. Cei din urmă pot astfel să adauge la curriculumul-ul lor activitățile din România și la venituri banii realizați acolo.

Cei care nu se întorc pentru lucru au dat la întrebările deschise răspunsuri de genul:

*“Nu am nici un interes profesional să mă duc să lucrez acolo”*

*“Nu am timp pentru așa ceva”*

*“Nu am putere psihică pentru o asemenea întreprindere”*

Respondenții din Franța au cele mai multe contacte profesionale cu Romania (25 din 30 au declarat că au **multe contacte profesionale**). Cei din Olanda au cele mai puține (10 respondenți din 30 spun că au oarecari contacte, 14 declară că nu au nici un contact profesional în țara de origine).

Totuși, câțiva respondenți din Franța mi-au dat la întrebările deschise răspunsuri ca:

*“Românii sunt paralizați de exigențele Europei de Vest. Nu poți să mergi împotriva curentului”*

*“Le-am propus celor din țară o mulțime de lucruri, dar nu ne-au răspuns într-un mod satisfăcător la propunerile noastre”*

Un respondent din Grecia a menționat:

*“Nu mai pot colabora cu oamenii cu care am lucrat înainte. De câte ori ne întâlnim îmi cer câte un cadou”*

Și totuși foarte mulți respondenți din Grecia colaborează cu colegii lor din România și lucrează în colective comune de cercetare (studii de bizantinologie, proiecte de arhitectură, de arheologie, biologie, medicină, etc).

Deși respondenții din Olanda care păstrează contacte profesionale cu România sunt în număr destul de redus, colaborările sunt la cel mai înalt nivel profesional (în universități, edituri, orchestre simfonice etc).

În încercarea de a defini noul concept de **“remigrare temporară”**, am introdus în chestionar alte trei variabile:

- încrederea în viitorul țării de origine
- încrederea în posibilitatea de a colabora între țara de origine și țara gazdă
- dorința de a participa la această colaborare ca persoană “pod”

Posibilitățile de răspuns oferite de chestionare au fost graduale: **deloc, mult, foarte mult.**

Aspectele concrete ale parametrilor puși în discuție au fost: **în domeniul politic, economic, social, cultural și strict profesional.**

În ceea ce privește încrederea în viitorul României, este de remarcant atitudinea temperată a respondenților, în toate cele cinci țări țintă.

## Intelectualii români din diaspora

---

Încrederea în viitorul politic atinge cota cea mai de jos în toate țările, comparativ cu încrederea în celelalte compartimente ale vieții sociale. La cota cea mai de sus se află încrederea în viitorul cultural și profesional al țării de origine. Neașteptată este reacția respondenților din Franța la care încrederea în viitorul profesional este destul de limitată, în ciuda multor colaborări în acest domeniu. Același lucru este valabil pentru Grecia, fapt la fel de surprinzător, având în vedere că la alți parametri respondenții din Grecia nu lăsau să se prevadă acest lucru. Respondenții din Olanda manifestă în cel mai înalt nivel încredere în viitorul cultural și profesional al țării lor de origine. Cei mai sceptici respondenți sunt cei din Israel.

Totuși, comparând rezultatele din toate cele cinci țări țintă este evident faptul că încrederea respondenților în viitorul cultural și profesional al țării lor de origine este în fiecare țară mai mare decât în celelalte domenii, (deși se admite în declarațiile majorității respondenților că “acum lucrurile acolo merg prost”).

Voi prezenta mai jos câteva răspunsuri la întrebările deschise:

### **Anglia**

*“Vorbind despre economia României, acum lucrurile par mai îmbucurătoare, dar sectorul de stat nu are nici o strategie; a apărut însă un sector privat care dă 40% din întregul produs global”*

*“Etica politică are un nivel foarte jos în Romania”*

*“Nu pot avea încrederea în viitorul României pe care mi-ar place s-o am”*

*“Mai e nevoie de câteva generații până când lucrurile să se normalizeze acolo”*

*“Nu pot avea încredere, pentru că e o țară fără legi”*

*“Este încurajator să vezi în domeniul cultural că lucrurile merg spre bine. Au loc festivaluri de teatru internaționale, pictori români expun în străinătate, la Roma, la Budapesta, în Anglia”*

*“Rapiditatea cu care are loc informatizarea societății este un semn foarte bun”*

### **Franța**

*“Copierea sistemului vestic va ruina România. Istoria acestei țări este foarte scurtă. Există însă o istorie culturală și apocrifă care îi oprește pe români să se auto-distrugă. Românii au o inteligență independentă și vitală. O națiune care știe să sufere și să se bucure este o națiune care poate să-și găsească resurse pentru a rezista în orice împrejurare”*

*“Artiștii pe care îi cunosc din România nu lucrează destul, ei nu au suficientă etică profesională”*

*“România este foarte bolnavă, are nevoie de multe perfuzii, dar cred că va supraviețui. Copiii vor uita prin ce au trecut părinții lor. Dar reprezentanții politici actuali ai României în guvern sunt o catastrofă reală. Ei duc țara pe un drum greșit și din această cauză șansele României sunt reduse”*

*“Cred că viitorul țărilor din vestul Europei depinde de țările din Est”*

## Monica SĂVULESCU-VOUDORIS

---

*“România are o forță de muncă de înaltă calificare, o capacitate intelectuală de care nici americanii nu sunt conștienți”*

*“Sunt încrezător în viitorul României, chiar dacă mai trebuie să așteptăm să treacă o generație”*

*“Țara e bogată, nu are importanță cine o conduce”*

*“Am călătorit o zi cu trenul prin România numai pentru a vorbi cu lumea. Mi-au dat impresia unor oameni cu multă putere de judecată. Eu cred că viitorul este al lor”*

### **Grecia**

*“Am avut mari deziluzii după 1989”*

*“Relațiile sociale în România se înrăutățesc pe zi ce trece”*

*“Din punct de vedere cultural și profesional, calitatea nu mai este aceeași după 1989. Totul evoluează într-o direcție negativă”*

*“Cultura și profesionalismul regresează. E o mare confuzie acolo în momentul de față”*

*“Sperăm într-un viitor pentru România, dar viitorul acesta nu bate la ușă”*

*“Viața socială scapă de sub control de la o zi la alta”*

*“Din punct de vedere profesional situația se va îmbunătăți acolo numai dacă vor reuși să se mențină în circuitul internațional al informațiilor”*

*“In viitorul apropiat, numai cultura și viața profesională au șanse de îmbunătățire”*

*“Rezultatele ar fi mai bune dacă românii ar fi mai uniți”*

### **Israel**

*“Sunt un om de știință și nu am datele necesare ca să pot vorbi despre viitorul unei țări”*

*“Când România era opresată, potențialul ei cultural era mai mare”*

*“După revoluție cultura a devenit comercială”*

*“Am încredere numai în câțiva oameni. Acolo elementul emoțional acoperă rațiunea”*

*“În România nu sunt în momentul de față resurse materiale, financiare”*

*“Sistemul socialist era mai bun decât anarhia de-acum”*

*“Am respect pentru publicațiile culturale care apar acolo peste tot în țară, sunt publicații bune, cu mare putere de analiză”*

*“Îmi place să sper că lucrurile merg spre bine”*

*“E greu pentru România să mai atingă nivelul pe care l-a avut în perioada 1970-78”*

*“Rezultatele vor veni mai târziu. În ciuda tuturor dificultăților, trebuie să sperăm în progres”*

### **Olanda**

*“Nu mă interesează deloc viitorul României”*

## Intelectualii români din diaspora

---

*“Românii sunt adaptabili, dar nu au nevoie de nimeni care să se amestece în destinul lor și nu știu dacă vor fi lăsați în pace”*

*“Durata unei perioade de tranziție nu poate fi specificată”*

*“Românii au multe resurse; în ultimii ani ei par să fi devenit conștienți de acest lucru și ca atare ambițioși”*

Din răspunsurile intervievaților la **întrebarea asupra posibilităților de colaborare între țara lor de origine și țara gazdă** răzbate aceiași atitudine temperată.

Cel mai jos punct al încredere în posibilitățile de cooperare între țara de origine și țara gazdă se manifestă în domeniul politicului. Răspunsurile “foarte multă încredere” au fost 1, 2, 3, 1, 2, respectiv în Anglia, Franța, Grecia, Israel și Olanda. Cel mai înalt punct al încrederii poate fi observat în domeniul posibilităților de colaborare culturală și profesională (Anglia 5 și respectiv 8 răspunsuri, Franța 4 și 7, Grecia 5 și 8, Israel 4 și 4, Olanda 2 și 3).

Iluzia despre o presupusă încredere în colaborarea pe plan economic este contrazisă de datele din tabel. Răspunsul “foarte multă încredere” apare la 1 respondent în Anglia, 2 în Franța, 3 în Grecia, 4 în Israel și în Olanda.

Am să citez câteva din răspunsurile intervievaților la întrebările deschise, referitoare la încrederea lor în posibilitățile de cooperare între țara lor de origine și țările gazdă:

### **Anglia**

*“Nu mă interesează acest lucru deloc”*

*“Un cadru s-a creat deja pentru cooperare. Acum depinde de ambele părți cum îl vor folosi”*

*“Ar fi bine să se poată întemeia o colaborare, dar nu știu dacă poporul român este deja pregătit pentru acest lucru”*

*“Există posibilități de cooperare, dar totul se mișcă cu mare încetineală”*

*“Este posibilă o colaborare pe tărâm academic, dacă universitățile din România vor fi descentralizate”*

*“Acolo sunt mulți oameni de valoare, dar toți suferă de egocentrismul românesc”*

*“E stupid să crezi că cineva poate să te învețe ceva în domeniul politicului. Democrat te naști, nu înveți democrația de la Clinton”*

### **Franța**

*“Posibilitățile de colaborare sunt mai mici decât acum câțiva ani. Sensul simbolic al revoluției s-a pierdut. România nu mai este nimic altceva decât o mare decepție”*

*“Franța a dat multe burse pentru studenții din România în ultimii ani”*

*“Văd o posibilitate de colaborare, dar ea presupune multe dezavantaje pentru România”*

*“Nu cred într-o colaborare. Franța este interesată doar atunci când are ceva de câștigat”*

## Monica SĂVULESCU-VOUDORIS

---

*“E posibilă o anumite colaborare, dar între gangsteri și acesta este viitorul: uniunea acelora care au anumite interese personale”*

*“Nu poate fi vorba de o colaborare onestă, nu asistăm la nimic altceva decât la o prostituție intelectuală: câștiguri mutuale, concedii ale profesorilor, etc.”*

*“Nimeni nu este interesat în prezent de România. Imaginea României nu este deloc bună”*

*“Suntem două națiuni cu o comunitate de limbaj; multe personalități culturale franceze au origine românească. O mulțime de francezi nu se simt deloc rușinați să spună că vin din România. Aceasta înseamnă că valorile culturii românești sunt aici recunoscute”*

*“Franța este un avocat al României pentru intrarea acesteia în Comunitatea Europeană”*

### **Grecia**

*“Pentru câțiva snobi din Grecia, România nu este nimic altceva decât o altă țară balcanică”*

*“Suntem condamnați să colaborăm pentru că nu avem frontiere comune, deci nu avem nici un motiv de aversiune”*

*“Sunt multe interese comune între cele două țări: uniunea balcanică, ortodoxia”*

*“Consider că o asemenea colaborare este necesară, dar peste tot birocrăția este enormă”*

*“O asemenea colaborare a existat deja în istorie. Dece n-ar mai fi posibilă și acum?”*

*“Din punct de vedere teoretic există posibilități, dar nimeni nu poate colabora de fapt cu România”*

*“Se întâmplă ceva în acest sens în sfera culturalului. Aici s-au găsit ceva bani, dar ei intră din păcate în mâna mediatorilor”*

*“Există multe aspecte comune în cele două țări: caracterul oamenilor, religia, istoria”*

### **Israel**

*“O colaborare este posibilă; baza materială trebuie însă îmbunătățită și atitudinea partenerilor unul față de celălalt”*

*“Eu cred că Israelul susține România în relațiile acesteia cu America”*

*“Între țările noastre există o tradiție de colaborare; în multe situații România a manifestat o atitudine pro-Israel, deși, în același timp, a avut porniri antisemite”*

*“Cei din Israel nu sunt invitați de România să colaboreze în nici un domeniu”*

*“Sunt multe interese politice și economice care pledează pentru o colaborare. Din punct de vedere social noi ne limităm la turismul oamenilor bătrâni care se întorc în România pentru a îngriji mormintele părinților. Din punct de vedere cultural colaborarea nu este satisfăcătoare, nu sunt suficienți intermediarii, traducerile sunt proaste, etc.”*

*“Această colaborare depinde de evoluția geo-politică a lumii”*

## Intelectualii români din diaspora

---

### **Olanda**

*“Volens-nolens colaborarea va deveni o realitate. Românii nu pot să abdice de la ea, nu pentru că ei ar fi făcut ceva special pentru această colaborare, dar pentru că acesta e valul istoric; olandezii au nevoie de România ca piață de desfacere”*

*“Sper că se va putea vorbi de un grad de profesionalism în această colaborare, dar românii nu sunt încă conștienți de acest lucru”*

*“Dacă românii vor învăța de la olandezi câteva lucruri care au de a face cu profesionalismul și dacă ei vor avea acces la informație, ei vor deveni concurenți”*

*“O colaborare ar putea fi posibilă, dar în momentul de față încercările sunt anemice”*

Ultimele rezultate sumarizate la acest capitol se referă la inițiativele respondenților de a funcționa ca persoane “pod” între țara lor de origine și țara gazdă.

Tabelul obținut pe baza acestor rezultate arată într-un mod relevant că interesele respondenților sunt minime în ceea ce privește intermedierea în domeniul politicului (2,2,3,1,3, răspunsuri “foarte mult interes”, respectiv în Anglia, Franța, Grecia, Israel și Olanda).

Dorința de a funcționa ca persoană “pod” în domeniul economic este mai mare decât în celelalte țări țintă în Anglia și în Olanda (4 răspunsuri pozitive și respectiv 5). Numărul răspunsurilor pozitive crește în ansamblu când este vorba de inițiative de a lucra ca persoane intermediare în domeniul social (4,1,3,2,4) și atinge punctele maxime când se pune problema intermediării în domeniul cultural și profesional. Cele mai multe răspunsuri entuziaste se înregistrează în Franța (19 și respectiv 29), dar numărul răspunsurilor pozitive este mare în toate țările țintă (Anglia 11 și 19; Olanda 15 și 20, Israel 9 și 15).

Propunerile concrete pe care respondenții mi le-au enunțat în cadrul întrebărilor deschise pot oferi un document de studiu foarte important pentru guvernul României. Aceste propuneri concrete reprezintă un capital uman și un potențial intelectual care poate fi dobândit de țară ...sau pierdut.

Inițiativele respondenților de a funcționa în general ca persoane “pod” ating cota cea mai mare în Franța și în Olanda. Numărul cel mai mare al celor care manifestă inițiative de a intermedia în domeniul profesional se înregistrează în Franța și în Grecia.

Câteva opinii ale repondenților oferite în cadrul întrebărilor deschise nuanțează rezultatele numerice:

### **Anglia**

*“Ceea ce m-ar interesa ar fi să mediez pentru îmbunătățirea relațiilor umane în România, lucrând în domeniul colaborării dintre diferite organizații umanitare din cele două țări”*

*“Sunt interesat să fiu o persoană “pod”, dar numai dacă sunt plătit în acest scop de către englezi”*

## Monica SĂVULESCU-VOUDORIS

---

*“Aș putea să ofer asistență și consultații ambasadei române de aici în multe domenii de activitate, dar, în general, acest lucru nu ni se cere”*

### **Franța**

*“Aș fi interesat să intermediez, dar numai cu condiția ca această colaborare să aibe loc între adevărații oameni de știință și nu între impostorii dintr-o țară și din cealaltă”*

*“Imi ofer serviciile ca intermediar, dar nu vreau să dau impresia că intenționez să iau cuiva locul, în România”*

*“Suntem de fapt niște hibrizi, care nu creștem nicăieri, nu văd cum am putea pune bazele unei pod real”*

### **Grecia**

*“Perioada romantică de după Revoluție a trecut. O asemenea inițiativă acum cere un enorm curaj”*

*“Aș vrea să fac ceva în domeniul politicului, dar nu găsesc un partid care să mă reprezinte în mod real”*

*“Simt în țară o aversiune față de cei din diasporă”*

*“Deși Grecia nu are frontiere comune cu România, mulți greci au o parte a biografiei lor în România și au gânduri prietenoase față de aceasta, potențial care nu este deloc utilizat. Acest potențial ar putea constitui un fond temeinic pentru o cooperare interbalcanică. Din punct de vedere politic ar trebui reinviată Axa București-Atena. În momentul de față poporul grec nu are idee despre problemele reale ale României. Ambasada este inactivă. Românii din exil ar putea fi folosiți ca experți pe lângă ambasadă. Mulți dintre noi ar accepta să facă acest serviciu chiar și voluntar”*

### **Israel**

*“În curând generația noastră va fi depășită ca vârstă și după cum se vede societatea modernă nu are nevoie de sfaturile oamenilor bătrâni”*

*“Mi-ar place să fiu o personă “pod” în domeniul religios și al relațiilor sociale”*

*“Nu mă mai leagă multe de România; am față de ea aceiași indiferență pe care o am față de alte țări străine pentru mine”*

*“Nu am nici un interes să intermediez în vreun domeniu sau altul”*

*“Mi-ar place să fac ceva, dar habar nu am ce”*

## **Concluzii**

Ceea ce surprinde în primul rând este marea diversitate a părerilor. Respondenții sunt însă puternice personalități intelectuale și de la un anumit nivel de personalitate în sus unitatea de păreri și înregimentarea într-o singură opinie nu mai pot fi așteptate.

Ca atare sistematizarea rezultatelor a fost anevoioasă. La acest lucru s-a adăugat și numărul redus de respondenți din fiecare țară, număr care înscrie respectiva cercetare în domeniul studiilor pilot.

## Intelectualii români din diaspora

---

Arătându-se mai puțini interesați să se manifeste în domeniul politicului și socialului, intelectualii români din diasporă au mai pierdut ceva din specificitatea “intelighentiei”, stil est european, particularitate cu care imigraseră și care îi diferenția de intelectualul de tip vestic, weberian. Anii din exil l-au apropiat pe intelectualul român anume de acest tip de intelectual, vestic, orientat mai mult spre profesionalism decât spre aspectele politice și sociale ale vieții.

Dacă anexez la acest studiu o listă a propunerilor pe care respondenții le fac în scopul colaborării dintre țara lor de origine și țara gazdă, un fapt este relevant și anume că intervievații propun o colaborare de înalt nivel în multe arii ale domeniului **profesional**.

Ei vor să funcționeze ca persoane “pod” pe terenul activităților științifice, culturale și artistice și în această calitate, chiar și ca voluntari, ei sunt dispuși să-și ofere ambasadelor României din țările gazdă serviciile lor de experți.

Trăind de mulți ani în aceste țări gazdă, nu există nici o îndoială că expertiza lor ar putea fi mai calificată și mai profesională decât aceea a diverșilor angajați ai ministerelor de externe din România sau din țările țintă, care sunt în momentul de față “experții” cu rang diplomatic. Aceștia, declarați specialiști în relația dintre cele două țări după cursuri de câteva luni despre țara în sau cu care sunt trimiși să lucreze (fenomen deopotrivă prezent în ambele țări care stabilesc legături în domeniile puse în discuție), acești experți diplomatici deci, ar putea fi ajutați în orientarea lor pe teren și în eficiența deciziilor de intelectualii români *highly skilled* și deci stăpâni pe domeniul respectiv de activitate din diasporă.

În țările țintă acești “specialiști în Europa de est”, apăruiți ca ciupercile după ploaie după 1989, constituie în momentul de față un grup cu o nouă și bănoasă profesie; lor li se adresează cei interesați în orice formă de colaborare, considerându-se că ei dispun de o cunoaștere completă a terenului în țara cu care se încearcă colaborarea, cunoaștere pe care ei au dobândit-o însă în câteva luni de cursuri intensive, reduse și acestea la generalități și locuri comune. Riscurile ca medierea lor să nu fie cea dorită de ambele țări sunt în general mari, dat fiind faptul că ei sunt departe de o cunoaștere reală a partenerului, a mentalității și modului lui de a trăi și a gândi, elemente determinate sociologic de factorii de istorie, tradiție, climat, orientare geopolitică, etc.

În plus, nu putem exclude factorul timp, și aspectul îmbătrânirii generațiilor. Cineva care ar putea face astăzi bine un lucru, poate fi prea bătrân mâine pentru aceiași prestație. Si respondenții din acest studiu, intelectualii cu înaltă calificare profesională care au plecat însă din România înainte de 1989 și care deci trăiesc și cunosc țările lor gazdă de cel puțin zece ani, acest grup așadar, este în pragul îmbătrânirii.

Rezultatele studiului pun în evidență câteva aspecte ale relațiilor contemporane Est-Vest.

Există cel puțin trei paradoxuri care apar în relațiile dintre țările din Europa de est și țările din sistemul vest european. Aceste paradoxuri fac cercetările în domeniul sus-numitelor relații extrem de actuale și de necesare.



Simplificând lucrurile, am putea formula cele trei paradoxuri în felul următor:

***Primul paradox (care face un asemenea studiu foarte actual)***

Europa de vest nu are completă încredere în profesionalismul intelectualilor cu înaltă calificare emigrați aici din est (vezi diligențele pentru recunoașterea diplomelor, examenele de echivalențe, specializările care trebuiesc refăcute, etc.), dar vor să lucreze cu ei acolo, în Europa de est, devenită o zonă promițătoare de penetrație, expansiune și investiții. Instituții fără experiență sau cu experiență redusă în țările non-vest europene își îndreaptă acum atenția asupra Europei de est. Ele au o mare lipsă de informații în acest domeniu. Aceste instituții trebuie să plătească în momentul de față bani grei pentru informații. Ca atare ele organizează seminarii rapide (și superficiale) sau primesc informații incomplete și sporadice de la agențiile locale, din țările în care sunt interesate, care nici ele la rândul lor nu au experiența lucrului în cadru multinațional. (Utilizarea agențiilor locale datorită prețului scăzut la care acestea oferă informația este o repetare a manevrelor anilor 60, când s-a apelat la forța de muncă ieftină din bazinul Mediteranei, demers cu consecințe grave și de lungă durată pentru țările Europei de Vest).

În același timp însă adevărații experți, imigranții din țările Europei de est, se găsesc deja de mulți ani și lucrează în țările Europei de vest. Nimeni nu beneficiază însă de avantajele prezenței lor aici în contactele care se stabilesc între țările lor de origine și țările lor gazdă.

În procesul de globalizare prin care trece Europa, un mare potențial intelectual și profesional rămâne neutilizat, deci se pierde.

***Paradoxul al 2-lea (care ar putea dovedi că studiul acestor procese se află în al 12-lea ceas)***

Mult visata de către intelectualii cu înaltă calificare profesională din est Europa de Vest devine încet-încet un muzeu. Europa de Est (în momentul de față o *hinterland*), este într-un proces tehnologic de rapidă schimbare, neașteptat, datorită implementării tehnologiilor celor mai avansate (același lucru s-a întâmplat cu Germania și Japonia după cel de-al 2-lea război mondial).

Din punctul de vedere al Europei de est, după o perioadă de timp relativ scurtă, Europa de vest nu va mai fi suficient de "modernă" (a se ține în acest sens cont și de presiunea pe care o exercită țările Dragonului asupra Europei de est). Ca rezultat al acestui proces viu, după vreo câțiva ani, altă lume din Europa de est va întâlni altă lume din altă Europă de vest...

***Paradoxul al 3-lea (care face un studiu despre intelectualii din Europa de est important acum și dacă nu acum, atunci niciodată)***

Cunoștințele despre Europa de est ale specialiștilor din Europa de est aflați acum în diasporă nu vor mai corespunde în viitor adevăratei Europe de est, dat fiind procesul ei de rapidă schimbare. Ca atare specialistul est european imigrat în Europa de vest (și uneori nelucrând aici în ramurile și în domeniile de

## **Intelectualii români din diaspora**

---

cunoștințe cele mai *updated*), emigrat în plină maturitate profesională înainte de 1989 și ca atare acum aparținând unei generații care îmbătrânește, nu va mai putea mult timp îndeplini rolul de persoană “pod”, cu cunoștințe dobândite și perfecționate în această nouă-veche țară gazdă a lui.

# Determinanți, finalități și contexte sociale ale educației școlare

Referindu-ne în continuare la datele și constatările menționate în același Raport al Dezvoltării Umane (1998), (pag. 57), putem specifica:

- *Cel mai afectat nivel al educației este cel preșcolar:* procentul de frecvență a grădinițelor scăzând de la 83% în 1989 la 50,2% în 1994 și fiind de 63% în 1997;
- *Învățământul primar este cel mai puțin afectat* în perioada de tranziție, rata de cuprindere variind de la 92,4% în 1992 la 99,1% în 1996 și la 97,5% în 1997.
- *Învățământul gimnazial, cunoaște o scădere mai abruptă a ratei de participare decât educația primară,* dar după anul școlar 1993/1994 ratele de participare încep să crească atingând în 1997 nivelul anului 1990.
- *Învățământul secundar cunoaște cea mai dramatică scădere a ratei de participare:* de la 90,7% în 1990, la 63,7% în 1993, la 68,7% în 1997, ceea ce înseamnă că aproximativ un sfert dintre tinerii de 15 - 18 ani să iasă din sistemul de învățământ, datorită în principal lipsei de resurse materiale dar și lipsei unui curriculum adecvat noilor cerințe sociale și posibilităților oferite de piața muncii.
- *Învățământul superior este singurul care a cunoscut o creștere importantă după 1990, rata de cuprindere crescând de la 10,6% în 1989 la peste 20% în 1993.*

Cu excepția învățământului universitar care sub raport numeric a cunoscut o certă extindere, celelalte nivele ale învățământului sunt marcate de regresivitate, ceea ce înseamnă *accentuarea inegalității șanselor în fața școlii și polarizarea educațională ca fenomen constitutiv al polarizării sociale și decurgând din acesta.*

Desigur analiza instituțională a educației formale poate fi extinsă pe diferite dimensiuni structurale, dar nu este în intenția noastră să dezvoltăm analiza efectuată dincolo de evidențele deja menționate. Dacă (mai) era de demonstrat legătura dintre structurile sociale și cele educaționale considerăm că acest lucru rezultă cu claritate din cele de mai sus. Aceasta este o legătură care își menține valabilitatea în contextul schimbărilor sociale de natura "tranzițiilor"

## Determinanți, finalități și contexte ale educației școlare

---

căpătând caracteristici de tip regresiv corespunzătoare unei faze de deconstruire a vechiului și în același timp de rezistență la schimbare a structurilor de dominanță care își caută noi forme de impunere ("elite vechi, elite noi"!)

În privința ideologiilor asociate structurilor dominante ele nu sunt încă conturate ca atare în actualul context din România. În societatea americană, de exemplu, structurile dominante (de strat, ocupație, rasă) sunt legitimate de ideologiile meritocratice, ale mobilității sociale, sau ale competenței și sunt în același timp mediate de sistemele educaționale. (Criticii acestor ideologii, de exemplu C.H:Persell în lucrarea *Education and Inequality*, consideră că în ciuda largii lor prezențe atât în conștiința comună cât și în cea științifică ele maschează și legitimează existența inegalităților, justificându-le: în fond toți membrii diferitelor categorii sociale intră în competiție pentru același număr limitat de statusuri înalte sau locuri de muncă mai bine plătite). În condițiile neconturării unor ideologii clare de legitimare specifică a ordinii sociale, ea însăși în curs de definire în România, se acreditează, în chiar procesul reformator ideologiile preluate din sistemele sociale euroatlantice cu care se dorește compatibilizarea. Studiul documentelor emise de Ministerul Educației Naționale atestă clar orientarea reformei educaționale înspre promovarea egalității șanselor, a valorilor de tip meritocratic proprii societăților bazate pe proprietatea privată, piață, stat de drept și pluralism politic.

Dorim să completăm acest tablou, nu tocmai optimist în virtutea datelor statistice dar posibil de a fi optimizat în virtutea intențiilor reformatoare (din domeniul educației cel puțin), cu perspectiva celor ce sunt direct participanți la procesul educațional, mai precis al tinerilor cuprinși în sistemul de învățământ, pentru a înțelege consecințele structurilor și ideologiilor educaționale, ca sistem ce mediază între individ și nivelul societal. Ne vom servi pentru această ilustrare de unele dintre constatările prilejuite de o cercetare proprie având ca temă relația dintre educația școlară și mobilitatea socială.

În cercetarea efectuată am optat pentru mai multe categorii de populație implicate și aflate în interacțiune în cadrul procesului educațional școlar precum și în cadrul procesului decizional privind înscrierea pe anumite traiectorii școlare și sociale. Aceste categorii de populație sunt:

1. *elevi ai claselor terminale, în număr de 13670, (clasele a VIII-a, în număr de 8276 și a XII-a, în număr de 5394), din județul Cluj,*
2. *părinți ai elevilor din clasele terminale din județul Cluj,*
3. *profesori care predau la școlile ai căror elevi au fost incluși în eșantion, de asemenea din județul Cluj.*

În cele ce urmează ne vom referi însă numai la populația școlară mai sus menționată.

*Populația reprezentată de elevii claselor terminale se află în pragul luării unei decizii privind orientarea carierei și de aceea i-am considerat ca fiind, prin aceasta, deja sensibilizați pentru subiectul temei de cercetat. Fiind chestionați pe parcursul lunii mai a anului 1999, atunci când aspirațiile lor privind continuarea sau întreruperea circuitului școlar erau deja conturate, am*

presupus că vom putea avea o imagine destul de clară asupra criteriilor și factorilor care le influențează deciziile.

Pe de altă parte am considerat că vârstele de 18 și respectiv 14 ani permit, din punctele de vedere ale maturității, discernământului și înțelegerii, un dialog (fie și prin intermediul chestionarului) pertinent și responsabil. Am acordat așadar credit *aspirațiilor* ca variabilă cu valoare indicativă a acțiunilor imediat viitoare, aceste având rol orientativ și catalizator al acțiunii (în concepția psihosociologică). Elevii claselor terminale reprezintă o cohortă populațională care a parcurs deja un proces de selecție școlară și economic-socială, ocupând o poziție în ierarhia cuantumului capitalului școlar, poziție deja comparabilă cu cea a părinților.

O serie de aspecte interesante s-au contura încă di faza de preanchetă realizată prin intermediul interviurilor semistructurate cu absolvenți ai claselor terminale. Principale teme de discuție și de interes pentru ancheta viitoare au fost: mediul școlar și actorii săi, familia, investiția educațională, mizele sociale ale școlii

Prezentăm în continuare câteva dintre rezultatele analizei interviurilor:

Prima parte a fost destinată pregătirii discuției, pornindu-se de la premisa că ceea ce este deja cunoscut și constituie o experiență personală poate constitui un punct de sprijin pentru demararea interviului și totodată o modalitate de detensionare a interlocutorilor. În plus am considerat că pornind de la experiența școlii ca trăire personală pot fi identificate teme inedite de explorat. Întrebările de pornire au fost:

**Ce probleme te frământă acum la sfârșit de ciclu școlar?**

**Ai avut mai mult succese, sau mai curând eșecuri?**

Răspunsurile la aceste prime întrebări denotă că aprecierea experienței școlare se face în funcție de criterii diferite, și nu întotdeauna în legătură cu principala activitate, (transmiterea de cunoștințe - învățarea). Gradele de satisfacției în raport cu experiența școlară oscilează pe o scală al cărei minim poate fi "m-am acomodat" în timp ce maximum-ul este la superlativ " Școala... cunoștințele pe care le-am dobândit, profesorii pe care i-am avut, totul a fost bine". Dacă majoritatea răspunsurilor conțin doar aprecierea (poate sugerată de întrebare), fără a se oferi și o motivație, pentru unii dintre subiecți discuția odată începută devine prilej pentru "descărcarea" de multe alte acumulări relative la perioada de școlaritate parcursă. Aceste două tipuri de răspunsuri sugerează că ne putem confrunta cu două tipuri de atitudini pe parcursul anchetei: pe de o parte *tendința la conformitate* (Serge Moscovici, 1998) cu cerințele interviului, pe de altă parte, (și mai puțin frecvent) o tendință, critică la adresa sistemului școlar. "Conformitatea" pare a fi o caracteristică a mediului instituțional (Mihaela Vlăsceanu, 1993) școlar care nu stimulează încă spiritul critic, originalitatea gândirii ci validează gândirea reproductivă, și "corectă"(evident nu avem în vedere corectitudinea logică a gândirii), adică cea conformă cu prescripțiile autorității (în cazul de față autoritatea științifică și personală a profesorului).

## **Determinanți, finalități și contexte ale educației școlare**

---

Discuțiile cu operatorii de teren au evidențiat în repetate rânduri faptul că elevii intervievați manifestau o permanentă grijă de a nu spune lucruri "incorecte", de a răspunde la întrebări după modelul "lecției învățate". (Este de fapt vorba de "modelul autocenzurii" care după cum se poate observa este funcțional și reprodus prin intermediul instituției școlare care se dovedește a fi extrem de tradițională și rezistentă la schimbare. Pe de altă parte unele interviuri erau "suspectate" de către profesori care deși fuseseră înștiințați de faptul că se desfășoară un interviu la o anumită ora și într-un anumit spațiu, și-au exprimat dorința de a asista la interviu, sau chiar au fost situații în care "și-au făcut de lucru" în spațiul respectiv. "Replierea" discursului elevului a fost evidentă!

### **Succesele și insuccesele din școală**

Discuția despre percepția succeselor / insucceselor școlare a relevat faptul că acestea sunt percepute, în exclusivitate în legătură cu performanțele școlare (notele obținute) în ciuda faptului că școala este al doilea mediu de viață al tânărului elev raportat atât la numărul de ore petrecut în mediul școlar cât și la importanța influențelor exercitate de acesta. Răspunsurile înregistrate ne-au făcut să ne gândim la discrepanța dintre *rolul școlii ca mediu al stimulărilor complexe* (în conformitate cu tipul de personalitate scontat a fi format prin idealurile educative ale sistemului educativ) și la sărăcia activităților alternative oferite de școală, activități care să poată prilejui elevilor și alte oportunități de afirmare, de trăire a sentimentului succesului.

### **Profesorii în percepția elevilor**

O serie de întrebări au vizat aprecieri de ordin mai general, iar altele au vizat explicit *aspectele de relație și influență* pe care elevii le au și le resimt în raport cu actorii școlii reprezentați de profesori.

Răspunsurile legate de aspectele relaționale și de influență conțin referiri ce înseamnă negarea sau recunoașterea unei *influențe limitate din parte profesorilor în privința opțiunilor școlare*, ceea ce ne poate surprinde deoarece în calitate "promotor viu" al unei discipline, profesorul ar putea fi recunoscut de către elevi ca influențându-i aria de interese cognitive și profesionale. Practicată masificat, învățământul actual nu este în măsură să faciliteze astfel de influențe directe, accesibile și perceptibile ca atare.

Am denumit "relații condiționate" relațiile descrise ca fiind dependente de "statutul clasei" sau de comportamentul elevilor, adică un comportament *reactiv al profesorului*, un comportament ce nu impune / respectă "norma" ci o adoptă pe cea posibilă într-o situație dată

Conflictele nu par a se înscrie în ordinea aspectelor relaționale curente, deși această problematică ar merita o investigație și un studiu separat care nu intră în prezent în aria noastră de interese. Aceasta deoarece sunt relatate situații care țin de tratamentul abuziv la adresa elevilor, de practici discriminatorii în procesul evaluării situații ce nu ar trebui să regăsească în practicile educaționale ale învățământului modern.

## Schimbări în școală

**Ce ai schimba tu în primul rând în școală dacă ai avea această posibilitate?**

Prin această întrebare am dorit să ne adresăm spiritului critic al elevilor, să depășim ceea ce mai sus numeam "tendința spre conformitate", speram să provocăm o discuție în care schimbările indicate să releve problemele neexplorate dar care țin de experiența școlară, ca factori disfuncționali sau nefuncționali. Răspunsurile s-au grupat în două categorii: elevii care nu exprimă nevoia de schimbare, (fie că nu s-au gândit, nu știu, sau apreciază viabilitatea actualului sistem școlar), și elevii care sugerează diferite posibile schimbări, în diferite domenii: comportamental-atitudinal, curricular, organizațional.

## Investiția educațională

### ***Școala în termeni de câștig /pierdere***

**Consideri că umblând la școală ai mai mult de câștigat sau de pierdut ?**

Miza acestei întrebări a fost de a vedea dacă tinerii sunt obișnuiți să judece activitatea școlară în termeni de "rentabilitate". În majoritatea cazurilor răspunsurile sunt orientate înspre ceea ce este vizibil imediat: acumularea de cunoștințe (câștigul cognitiv) și un număr mai mic de răspunsuri sunt orientate înspre perspectiva mai îndepărtată: urmând un anumit nivel de școlaritate efectele se cumulează pe termen lung, în orientarea carierei, în posibilitatea de a avea o mai bună reușită în viață. Din formularea majorității răspunsurilor cât și din recunoașterea deschisă de către intervievați, modalitatea sugerată de anchetator, aceea de a privi școala în termeni de rentabilitate (cât investim și cu ce efect) este puțin obișnuită pentru populația școlară, iar cheltuielile cu școlaritate sunt percepute a fi minime și de o manieră difuză (se fac referiri la cheltuieli ocazionale, în speță cele de sfârșit de ciclu școlar, contribuțiile la fondurile clasei și ale școlii)

Ceea ce trebuie remarcat și a fost reținut pentru demersurile viitoare ale cercetării este faptul că rentabilitatea școlii nu poate fi percepută decât în termeni maximali, de vreme ce "investiția" în educația școlară este descrisă ca fiind minimă sau chiar inexistentă, iar "câștigul" este recunoscut ca fiind indubitabil, fie sub aspect cognitiv, fie sub forma efectelor scontate pe termen lung. *Cu alte cuvinte, (într-o interpretare economică) în percepția populației studiate educația școlară este "investiția" ideală: costuri minime și "profit" garantat!*

Dacă la nivelul "percepțiilor" conștientizarea costurilor educației școlare este evident deficitară, prin schimbarea registrului discuției, (de la perspectiva inedită a judecării școlii în termeni de "câștig / pierdere" la întrebări formulate de o manieră directă, și dintr-o perspectivă uzuală interlocutorilor) situația se prezintă diferit. Astfel, la întrebarea:

## Determinanți, finalități și contexte ale educației școlare

---

**Familia ta face un efort pentru a te întreține la școală? Discutați despre acest subiect în familie?**

**Mai ai frați, surori care trebuie să meargă la școală?**

Răspunsurile indică, în mod constant, nevoia unei susțineri din partea familiei pentru parcurgerea școlarizării și mai ales pentru trecerea la un nivel superior al acesteia.

Răspunsurile se grupează în două categorii: aprecierea că școlarizarea se realizează cu eforturi din partea familiei, și aprecierea că susținerea necesită "cheltuieli normale"

### **Fenomenul orelor particulare**

Am dorit, pornind de la ideea cheltuielilor școlare, de la afirmația tranșantă "Practic dublez școala, adică fac două școli în paralel, dintre care una se consideră că este gratuită..." să culegem câteva informații despre fenomenul controversat al "orelor particulare".

Analiza răspunsurilor permite mai puțin aprecierea extensiei fenomenului, dar trimite cu precădere la descifrarea rațiunilor care îi determină pe elevi să se situeze în una sau alta dintre cele două categorii (categoria celor care iau ore particulare și categoria celor care nu iau ore particulare).

Dintre elevii care declară că nu iau ore particulare, unii indică lipsa resurselor financiare, alții nu indică o motivație clară, iar o altă categorie se declară mulțumiți cu performanțele obținute și cu prestațiile profesorilor.

Rațiunile care îi determină pe elevi "să ia" ore particulare țin de aprecierea că pregătirea școlară este insuficientă sau altfel spus este percepută **o discrepanță între cerințele examenelor și nivelul pregătirii școlare curente**. Examenele apar ca o barieră greu de surmontat în limitele cuantumului de cunoștințe însușit în cadrul sistemului de învățământ practicat în condiții "de masă", adică nediferențiat și cu atât mai puțin particularizat sau chiar personalizat. Înțelegem, din aceste câteva declarații, că *sistemul de pregătire școlară nu conferă siguranță elevilor pentru prezentarea la viitoarele examene*. Am putea crede că, în mod paradoxal, o astfel de nesiguranță este resimțită, mai ales, de elevii cu performanțe școlare bune și foarte bune, sau că este un fenomen imitativ, "o modă". De fapt, ceea ce spun elevii despre motivația unei astfel de acțiuni (a lua ore particulare) se situează, frecvent, în zona *necesității*, fie că este invocată insuficiența prestației a profesorilor, dificultatea programelor de învățământ, sau nevoia unui învățământ personalizat, sau cel puțin adecvat capacităților reale ale elevilor sau este invocată pur și simplu *nevoia subiectivă de "siguranță"* în fața unor examene percepute ca având un nivel de dificultate peste nivelul pregătirii comune oferite de școală.

Reflectând asupra celor de mai sus ne punem întrebarea **dacă inegalitatea de șanse nu este generată și întreținută și de însuși sistemul de învățământ așa cum este el practicat în școlile românești în prezent**. Nu dorim să spunem prin aceasta că factorii sociali și economici (respectiv fenomenul sărăciei, zonele defavorizate, discriminarea etnică, discriminarea sexelor,- Miroiu-1998-) pot fi ignorați în abordarea temei inegalității șanselor (în



fața școlii inclusiv), ci că acestor factori li se adaugă un altul, la fel de importat prin aria sa de răspândire: **practicile școlare** (D. Gal-1997) care se situează, într-o multitudine de forme și situații, la **o distanță considerabilă față de prescripțiile școlare** (programe școlare, modele pedagogice norme didactice, metodologice, docimologice). Practicile școlare par a alimenta, evident, **din interiorul sistemului școlar**, fenomenul orelor particulare, (și prin extensie inegalitățile în fața școlii și inegalitățile sociale) în timp ce eforturile decidenților de limitare a fenomenului se adresează dacă nu în afara sistemului *cel puțin la alte nivele decât la nivelul la care fenomenul se pare că este generat și întreținut* (plasarea examenelor la "ieșirea din sistem": examen de capacitate în loc de examen de admitere, creșterea ponderii examenelor de bacalaureat pentru admiterea în învățământul superior). Practicile școlare țin de nivelul calitativ al educației școlare, nivel mai puțin controlat și controlabil...

### **Scoala pentru viitor**

Un set de întrebări regrupate sub acest titlu a avut menirea de a ne informa cu privire la opțiunile de școlarizare pentru viitorul apropiat: o primă întrebare (filtru) viza identificarea elevilor care doresc să continue școala și a celor care doresc să se oprească la nivelul actual. Toți elevii doresc să continue studiile, majoritatea știu deja ce tip de liceu sau ce facultate vor urma, iar decizia în majoritatea cazurilor le aparține, chiar dacă se fac referiri și la discuții în familie pe această temă.

Răspunsurile sunt sumare, și lasă impresia de "*de la sine înțeles*": să opteze pentru un învățământ de durată (mai) lungă, să decidă independent de un proiect familial stabilit de comun acord și în funcție de resursele acesteia. E "*de la sine înțeleasă*" (și acceptată de ambele părți) suportivitatea familială (morală, în luarea deciziilor, și financiară pe parcursul școlarizării), ceea ce în principiu ar putea trece drept o situație convenabilă / favorabilă. Nu ascundem, însă faptul că ne-am fi așteptat, la acest capitol, la discuții cu un caracter problematizant, la motivații de factură economică, la un caracter mai puțin liniar al procesului luării deciziilor. Ne gândim de aceea că avem de a face cu un pattern comportamental (prefigurată în acest mod de exprimare) ce ține mai curând de "uniformitatea dobândită a gândirii și acțiunii", model exersat în fostul regim, datorită alternativelor existențiale limitate, model ce pare a fi încă frecvent funcțional și rezistent.

Răspunsurile referitoare la viitoarea profesie se grupează în următoarele categorii: elevii care nu s-au gândit la o profesie, cei care numesc o profesie la care s-au gândit, și cei care numesc profesia și motivează opțiunea.

Din categoria celor care își motivează opțiunea am identificat criteriile de ordin *intrinsec* (plăcerea, satisfacția profesională, apare la toți subiecții care își motivează opțiunea profesională), *moral / justițiar, financiar*.

### **Mizele sociale ale școlii**

#### **Valoare diplomelor versus șomajul diplomelor**

În efortul de a înțelege modul de raportare al elevilor la ceea ce s-ar putea numi "efectul studiilor" concretizat în recunoașterea socială prin documentul de atestare "diploma", a fost purtată o discuție pe tema valorii diplomelor (valoare utilitară pe piața forței de muncă) și a fenomenului cunoscut sub denumirea de "șomajul diplomelor".

În legătură cu prima întrebare (valoarea diplomelor) s-au desprins următoarele categorii de răspunsuri: elevii consideră că diplomele au valoare fără a motiva această părere (*valorizare necritică*); valoarea diplomelor este văzută în relație directă sau chiar *condiționată de ocuparea unui loc de muncă*; valoarea diplomelor este percepută polivalent în legătură cu *siguranța viitorului*. În această etapă a discuției, în mod evident, valoarea diplomelor nu este contestată de nimeni, polii încrederii situându-se între acela de *atestat definitiv*, *determinant al viitorului* și cel de *atestat cu valoare condiționată*.

Deschiderea discuției despre "șomajul diplomelor" a provocat o reacție critică. O parte dintre subiecți nu cunoștea nici conceptul, nici fenomenul pe care acesta îl descrie fapt ce poate explica într-o oarecare măsură, încrederea în valoarea diplomelor. În răspunsurile celor care au discutat în cunoștință de cauză, (într-o mai mare măsură), despre acest fenomen, în înțelegerea și / sau explicarea lui se fac referiri normative, morale, politice, dilematice, contestare. Putem spune, că din această perspectivă (conștientizarea fenomenului denumit "șomajul diplomelor" pe măsura discutării lui) am asistat la un proces de *relativizare în percepția valorii diplomelor*, sau chiar de resemnare.

#### **"Mai multă școală sau să știi să te descurci"**

Dacă, școala apare, pe diferite paliere ale discuției, și în diferite registre ca fiind o valoare larg acceptată, conducând discuția înspre o și mai accentuată relativizare a înțelegerii școlii, prin prezentarea alternativei de mai sus, am constatat o nouă orientare a reflexivității respondenților: categoria celor ce consideră că școala este mai importantă, sau importantă prin ea însăși, este completată și de alte aprecieri. Astfel, ceea ce noi prezentăm ca situație disjunctivă, se transformă într-una conjunctivă: optimum-ul situațional este dat de posibilitatea de a îmbina factorul școală cu "știința" de "a te descurca". Nu am făcut decât să asociem, în cadrul acestei întrebări, două clișee perceptive, ce au și un corespondent comportamental. "A ști să te descurci" este o "valoare" acreditată în practica socială, dar nerecunoscută de vreun cod al eticii înalte. Multe dintre răspunsuri pun în echilibru cele două alternative, dar sunt înregistrate și răspunsuri care înclină balanța în favoarea "științei de a te descurca". Invers, școala este văzută în calitate de premisă a faptului de "a te descurca". În unele răspunsuri, alternativelor propuse li se adaugă o alta: deținerea unei meserii, situație prezentată ca fiind valorizată social în țările Occidentale, nu însă și în România. Mai mult chiar este pusă în discuție "acoperirea" acestor diplome în cunoștințe.

În loc de concluzie vom spune doar că toți factorii pe care în mod foarte succint i-am luat în considerare în cadrul acestui studiu (structurile sociale și educaționale, orientările reformatoare, practicile școlare) constituie matricea de socializare a tinerilor, cea care le determină aspirațiile școlare și sociale, orientarea valorică și comportamentală.

### Bibliografie selectivă

- \*\*\* (1996), **Raportul Dezvoltării Umane**
- \*\*\* (1998), **Raportul Dezvoltării Umane**
- \*\*\* (1999), *Inspectoratul școlar județean Cluj - Date statistice -*
- \*\*\* (1996), **Anuarul statistic al României**, Comisia Națională pentru Statistică, București
- \*\*\* (1998), **Anuarul statistic al României**, Comisia Națională pentru Statistică, București
- \*\*\* (1996), **Învățământul în România-date statistice** - Comisia Națională pentru Statistică, București
- \*\*\* (1996), **Statistică socială- culegere de date** - Comisia Națională pentru Statistică, București
- \*\*\* (1997), **Anchetă asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), anul 1997**, Comisia Națională pentru Statistică, București
- Gal, Denizia, (1997) **Practici educaționale mentalități riscuri**, Eurobit Timișoara-Iași
- Marga, Andrei, (1999), **Educația în tranziție**, Editura Dacia, Cluj-Napoca
- Marga, Andrei, (2000), **Trei ani de schimbări în învățământ**, Editat de Ministerul Educației Naționale, București
- Persel, Hodges, Caroline, (1980), **Education and Inequality**, The Free Press, Collier Macmilan Publishers, London
- Rotariu, Traian, (1990), **Funcțiile școlii în noile condiții democratice din România**, în *Studia Universitatis, Sociologia-Politologia*, XXXV, 1 Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj
- Rotariu, Traian, (1997), **Învățământul superior între inerție și schimbare** în A. Neculau (coord.) *Câmpul universitar și actorii săi*, Polirom, Iași
- Roth, Andrei, (2000), **Clasa de mijloc modernizarea și tranziția**, Manuscris
- Sandu Dumitru, (1999) **Spațiul social al tranziției**, Editura Polirom, Iași
- Zamfir, Cătălin, Vlăsceanu, Lazăr, (coord.) (1998), **Dicționar de sociologie**, Editura Babel, București
- Lucrare colectivă (1999), **Fetele Schimbării**, Nemira, București

# Relația educator-copii în condițiile reconsiderării obiectivelor și funcțiilor instituțiilor de protecție a copilului

---

Marioara LUDUȘAN

---

Motto:

*“Măreția unei meserii este  
dată, poate, înainte de toate,  
de faptul că îi unește pe  
oameni: adevăratul lux este cel  
al relațiilor umane”.*

*Antoine de Saint Exupery*

Protecția copiilor defavorizați social: copii fără familie (orfani sau abandonati) și cei a căror familie nu le poate asigura condiții corespunzătoare de creștere și educare (neglijați, maltratați, aflați în pericol, cu părinți bolnavi, alcoolici, delincvenți, în detenție etc.) care necesită îngrijire și educație specială, reprezintă o componentă importantă, integrată politicii sociale actuale, atât la nivel național, prin intermediul Departamentului pentru Protecția Copilului cât și în teritoriu, prin Direcțiile județene pentru Protecția Drepturilor Copilului.

Protecția specială a copilului aflat în dificultate, prevăzută de Ordonanța de urgență nr. 26/1997, se realizează încă, cu precădere, de către instituțiile rezidențiale de ocrotire, sistemul de protecție al copilului apărând, în prezent, ca un sistem centrat pe instituție.

Cu toate că sistemul de ocrotire instituționalizat, ca alternativă de protecție a copilului aflat în dificultate, este foarte complex, acoperind întreaga gamă de necesități, se impun încă măsuri de ameliorare și schimbări esențiale ale condițiilor de viață din aceste instituții, cât și de pregătire și perfecționare continuă a personalului încadrat, în special în ceea ce privește schimbarea mentalităților referitoare la atitudinea lui față de copii, în sensul creării unui climat favorabil creșterii și dezvoltării intelectuale, afective și morale a copiilor. Numai atunci când “educatorii specializați” sunt instruiți corespunzător, ei vor putea asigura un climat afectiv pozitiv și educațional corespunzător pentru copii.

În perioada de după 1990 s-au făcut numeroase schimbări în instituțiile de ocrotire a copiilor. Dintre direcțiile principale, strategice, de reformă și dezvoltare a acestui domeniu. cea privind **normalizarea** treptată a **condițiilor**

**de viață și educație** din instituțiile de plasament se impune cu necesitate. În afara realizării unor proiecte de case de tip familial, s-a reușit, în multe instituții, reamenajarea spațiilor interioare în scopul creării unui climat mai intim, mai apropiat, pe cât posibil, de cel dintr-o familie. Există însă destulă rezistență și inerție în acest domeniu de acțiune, care sperăm ca în timp cât mai scurt, să dispară și să se concentreze toate preocupările numai în interesul superior al copilului.

De asemenea, se impune **deschiderea instituțiilor rezidențiale de ocrotire spre comunitate**, realizându-se în acest fel interacțiunea copiilor orfani și/sau abandonati, a copiilor proveniți din familii defavorizate/carențate, cu ceilalți copii de aceeași vârstă, care trăiesc în familiile lor naturale.

Toate aceste imperative privind reconsiderarea obiectivelor și funcțiilor instituțiilor rezidențiale au ca fundament **Declarația Drepturilor Copilului**, proclamată încă din 1959 de Adunarea Generală a ONU, care a stabilit o serie de principii referitoare la protecția copilului aflat în dificultate. Conform principiului 6, *“...copilul trebuie, pe cât posibil, să crească într-o atmosferă plină de afecțiune și siguranță morală și materială”*.

Ideea fundamentală care se degajă este că, în orice situație s-ar afla, **interesul superior al copilului trebuie să fie considerat primordial**. În afară de aceasta, locul de plasament al copilului trebuie să fie cât mai apropiat de domiciliul părinților, cu excepția cazului când aceasta ar fi contrar intereselor lui. În spiritul acestor principii, România a ratificat în anul 1990 **Convenția Internațională cu privire la Drepturile Copilului**, care consacră drepturi civile, economice, sociale și culturale pentru copii. Aceste drepturi trebuie cunoscute și asigurate de întreg personalul încadrat în instituțiile rezidențiale de protecție a copilului și aplicate în relația care se stabilește între adult și copil.

În vederea punerii în aplicare a acestor drepturi, se impune reorientarea concepției despre așezămintele sociale pentru copii. În acest sens, așezământul social trebuie să-și inverseze sarcina, atunci când situația o permite, adică ea nu mai are de absorbit copiii dintr-un teritoriu pentru a le oferi îngrijiri generalizatoare și impersonale, ci devine instituția care are sarcina reorientării copilului din instituție, cât mai repede posibil, spre spațiul personalizat al propriei familii sau al alteia (de plasament, încredințare sau adopție), deoarece instituționalizarea prelungită poate acționa deformativ asupra unor dimensiuni esențiale ale individualității. De aceea:

- așezământul social trebuie gândit ca “tranzit”, remodelându-și funcțiile și serviciile;
- formarea personalului capătă alte direcții și accente, precum dobândirea unor competențe prin care se pot diminua consecințele instituționalizării asupra copilului;
- se insistă ca personalul să înțeleagă caracterul de profesie al muncii lui cu copilul și deci se refuză diletantismul și credința înzestrării naturale a omului pentru îngrijirea copilului în orice condiție.

Astfel, așezămintele sociale pentru copii sunt supuse în prezent unor transformări, pentru a-și adecva misiunea drepturilor și nevoilor individuale și de

## Relația educator-copii

---

vârstă ale copilului și pentru a asigura, în acest fel, individualizarea și personalizarea îngrijirii și educației, transformări care au ca efect umanizarea instituției.

Nevoii de personal calificat și competent, care să asigure această misiune, i-au răspuns numeroase organizații străine și internaționale care, pe lângă sprijinul material acordat instituțiilor, au vizat formarea personalului, atât prin programe de instruire și perfecționare, cât și prin oferirea de „Amodele” (exemple de muncă și competență profesională) de către voluntarii străini care au activat în aceste instituții.

Nevoia de schimbare a întârziat să apară, deoarece personalul a avut, de cele mai multe ori, conștiința lucrului bine și corect făcut, considerând că satisfacerea nevoilor „Abazale” în instituție se realizează la niveluri similare și uneori superioare, celor oferite în mod obișnuit, copiilor în familie. Acesta nu lua însă în considerare faptul că acești copii instituționalizați aveau, pe lângă nevoile obișnuite ale copiilor de vârsta lor din familiile naturale, biologice, nevoi speciale datorate situației lor sociale precare, care a dus, ca măsură de protecție, la instituționalizare. Totodată, personalul nu vedea necesitatea schimbării, fiind de cele mai multe ori suspicios de teama pierderii locului de muncă sau a deprofesionalizării. Aceste schimbări se referă, în primul rând, la **schimbarea relației educator-copii**.

Potrivit piramidei trebuințelor, elaborată de Maslow, (nevoi fiziologice, de securitate/siguranță, de afecțiune/prietenie/asociere la un grup, de stimă de sine, de devenire), nevoia de relaționare care aduce după sine dezvoltarea sentimentelor de afectivitate, este primordială.

Raportul adult (educator) - copil stimulează socializarea și este orientat spre acoperirea nevoilor copilului și pe respectul față de drepturile lui la: educație, spontaneitate, exprimare, autonomie, stabilitate, prietenie, nediscriminare. În acest sens acțiunile sau atitudinile educatorului în relația lui permanentă cu copilul capătă noi dimensiuni.

Lipsa satisfacerii nevoilor individuale ale copilului are drept consecință apariția frustrării care ia forme diferite: agresiune/violență, regresie/plâns, resemnare etc. Cel mai important mijloc de reducere a frustrării este îmbunătățirea comunicării interpersonale, condiție primordială pentru favorizarea raporturilor educator-copil.

Constanța și prezența acelorași adulți în viața copilului contribuie la întărirea relației copil-adult. Stimularea emoțională, stabilirea unui contact permanent și personalizat, stimularea și dezvoltarea vorbirii sunt cerințe fundamentale ale asigurării climatului afectiv pozitiv, securizant în instituție necesar bunei dezvoltări a personalității copilului. De asemenea, această condiție presupune atenuarea „Adistanței” și formalismului din relațiile stabilite între adulți și copii, dezvoltarea unor relații educative individualizate, în spiritul afirmării și respectării personalității copilului, cât și prin promovarea autonomiei acestuia.

O sarcină de bază a instituției de plasament este cea referitoare la integrarea socială a copiilor instituționalizați prin acțiuni de cooperare cu colegii din grupă și copiii din instituție și prin diversificarea contactelor cu comunitatea.

## Marioara LUDUȘAN

---

Instaurarea unei **relații stabile între** copil și personal, respectiv **educator-copil**, are în vedere faptul că toți copiii au nevoie de dragoste individuală și intimitate, de veselie în jurul lor, de joacă și de multe jucării potrivite vârstei, de o persoană care să le acorde încredere și să-i instruiască.

Ameliorarea relației adult-copil și găsirea mijloacelor pentru a oferi copiilor ocrotiți o **îngrijire** cât mai **personalizată**, o relație adult-copil îmbunătățită care să-i permită o dezvoltare cât mai armonioasă, trebuie să fie preocuparea principală și permanentă a tuturor educatorilor din instituțiile de plasament.

Este foarte important pentru copilul ocrotit în instituții de plasament să beneficieze de un **plus de afectivitate**, care va influența întreaga sa evoluție.

Educația, după cum știm, este o succesiune de stimuli și experiență de învățare, dar ea nu trebuie redusă la reguli rigide, cea mai bună metodă de educare fiind cea care se potrivește cel mai bine personalității copilului. De aici decurge necesitatea cunoașterii caracteristicilor de vârstă și personale ale fiecărui copil cât și acordarea unei îngrijiri corespunzătoare, creării unui mediu adecvat dezvoltării optime a copilului cu accent pe dezvoltarea psihică și motorie, prin promovarea și asigurarea unei educări personalizate care să limiteze carențele afective caracteristice copilului instituționalizat.

În acest sens, educatorul trebuie să observe zilnic comportamentul copiilor, să cunoască preferințele și aptitudinile lor, care apoi vor fi consemnate în caietul personal al copilului.

Educatorul devine astfel **persoana de referință** pentru copiii din grupa lui, fiind permanent în preajma acestora și cunoscându-i cel mai bine. În acest fel, educatorul ca substitut matern, trebuie să se preocupe ca întreaga activitate a sa să se apropie cât mai mult posibil de modelul familial. Grupa de copii, trebuie să fie relativ restrânsă (14 copii) de vârste diferite (ca frații în familie) realizându-se legături interumane pe orizontală și verticală. această perspectivă antrenează schimbări atât la nivelul modului tradițional în care este privită munca de către personalul angajat, cât și la nivelul modului de organizare a acesteia.

Modul actual în care este abordat copilul plasat în instituție este fragmentat, neadaptat singularității lui, existând riscul de a-l pierde” în grupul din care face parte. În afară de date strict de stare civilă, nimic nu diferă în documentele instituției, informațiile oferite de acestea nepermițând construirea unei imagini în care să se regăsească copilul ca entitate. Pe de altă parte, personalul din instituție acționează separat, raportându-se strict la aspectele pe care profesiunea lui o implică: director, educator, îngrijitor, bucătar etc.

Astfel, asigurarea **climatului afectiv, echilibrat**, caracterizat de un nivel înalt de satisfacție obținut în relațiile cu ceilalți parteneri ai actului interpersonal (educator-copil, copil-copil, educator-grup de copii, copil-grup de copii) constituie o premisă importantă a maturizării intelectual-afective a copilului.

Dezechilibrele emoționale, tensiunea, violența, conflictele, duc la tulburări de comportament, la retardări intelectuale, fiind adesea condiționate social.

În acest sens, contextul social în care se dezvoltă copilul trebuie să ofere acestuia situații multiple de comunicare socială și afectivă prin care să se transmită și să se structureze:

## Relația educator-copii

---

- modalități de comunicare;
- modele sociale de comportament;
- modalități de cunoaștere și autocunoaștere;
- posibilități de relaționare interpersonală și forme de comportament caracteristice vieții de grup;
- modelarea motivațional-afectivă a individului.

Relația adult-copil apare mai vădită în considerația pentru copil ce are semnificația de recunoaștere intimă și profundă a valorii persoanei copilului și de încredere în potențialul lui de dezvoltare”. Sentimentul de siguranță, singurul care permite copilului să se emancipeze și să-și dovedească personalitatea, depinde de următoarele condiții:

1. protecția împotriva Aloviturilor din afară”;
2. satisfacerea trebuințelor elementare;
3. coerența și stabilitatea cadrului de dezvoltare;
4. sentimentul de a fi acceptat de Aai săi” ca membru al Afamiliei”(de a fi iubit, de a i se dăruie dragoste, de a fi izvor de bucurie și de mulțumire pentru adult) și ca ființă umană (de a i se accepta caracteristicile individuale, de a avea posibilitatea de acțiune și experiență personală, de a avea asigurată o anumită arie de libertate).

Aceste condiții, ce par la prima vedere constante, trebuie satisfăcute diferit de la o vârstă la alta. De aceea, potrivit teoriei Aeducației noi” elaborată de J. Dewey, educația trebuie să înceapă cu cunoașterea psihologică a capacităților, intereselor și deprinderilor copilului, trezuse apoi în termeni care să arate ce sunt capabili să realizeze din punct de vedere social.

Analizele contemporane impută școlii alterarea relațiilor sale cu copiii, datorită ignorării aspectelor psihologice, fie că-l consideră, din start, pe copil ca fiind inadaptat normelor instituției.

Un alt aspect se referă la **exemplul personal al educatorului**. Astfel, Diesterweg arată că *Aeducatorul trebuie să caute în sine însuși motivul tuturor greșelilor și viciilor manifestate la copiii pe care-i educă*”. Educatorul influent educă prin Acuvânt” și comportament.

În același timp, **atitudinea educatorului** trebuie să favorizeze colaborarea și încrederea copilului. Orice educație autoritară are efecte negative dacă autoritatea educatorului nu e câștigată prin iubire și încredere ci prin dominare și timorare. Aceasta presupune o tratare prietenoasă și apropiată, plină de înțelegere și afecțiune. O condiție de bază pentru furnizarea caracterului se referă la:

- a) **iubire față de copil**, tradusă prin trei atitudini: apropiere sufletească, încredere, înțelegere;
- b) **răbdarea**;
- c) **încurajarea**;
- d) **exemplul**.

În același timp, în acțiunea de formare a caracterului trebuie evitate cele trei greșeli traumatizante:



## Marioara LUDUȘAN

---

- a. **asprime mare**, care duce la închidere în sine și/sau revoltă;
- b. **descurajare**, care produce demoralizare sufletească;
- c. **lipsa explicației** și a colaborării cu copilul.

În concluzie, putem afirma că relațiile care se stabilesc între adulți și copii, și între ei, sunt „Ao ucenicie socială” care contribuie la formarea copilului pentru viața socială. Această relaționare/ucenicie trebuie să se realizeze la toate vârstele. La vârsta copilăriei școlare și a preadolescenței, principala formă de activitate socială o constituie colaborarea în cadrul clasei și al unor grupuri de colegi. În această perspectivă, grupurile de colaborare se cer formate de comun acord cu educatorul, fiind supravegheate de acesta.

Astfel, prin toate eforturile de formare a unor trăsături pozitive de caracter, se încearcă, în mod indirect, evitarea formării trăsăturilor negative, precum: egoismul, violența verbală și fizică, hoția, lenea, răutatea și răzbunarea, invidia, ipocrizia și minciuna etc. Și așa cum consideră prof.univ. Viorel Prelici, componenta afectivă în educație este iubire: *“a educa înseamnă a iubi”*. Dimensiunea afectivă în educație prezintă o importanță majoră, astfel că Apentru înflorirea armonioasă a personalității sale copilul are nevoie de dragoste și de înțelegere, el trebuie să crească într-o atmosferă de afecțiune și de securitate”.

În ultimă instanță, relația afectivă, sub aspectul ei pozitiv, în cadrul contactului interpersonal stabilit între educator și copil, pentru a fi eficientă trebuie să se dovedească veritabilă, activă, totală și sinceră.

Problemele referitoare la afectivitate, ca o componentă esențială a personalității, interesează când trebuie să analizăm competența educatorului în organizarea formelor de activitate sub aspectul empatiei, sugestiei, imitației.

Concepția lui C. Rogers, emblematică pentru orientarea non-directivistă, mizează pe afectivitate ca o condiție indispensabilă a comunicării veritabile dintre educator și educat.

Astfel, **rolul personalului** este de a-și asuma sarcini materiale certe, dar, în același timp, și de a aduce un sprijin afectiv solid copiilor, având cu aceștia legături foarte strânse și călduroase. Cele mai greu de satisfăcut de către o instituție sunt **necesitățile psiho-sociale ale copilului**:

- **dragostea, afecțiunea și siguranța** pe care celula familială este cea mai bine plasată să le ofere copilului, în măsura în care ea îi oferă un mediu stabil și regulat;
- **experiențe noi și stimularea** potențialului înnăscut al copilului, prin joc, vorbire, comunicare și educație;
- **laudele, complimentele și recunoașterea** de care copilul are nevoie pentru a se simți încurajat, aprobat, susținut și liniștit;
- **ghidarea, supravegherea, disciplina și mustrările** de care copilul are nevoie pentru a adopta un comportament adecvat;
- **sensul responsabilității și al independenței** în luarea deciziilor.

## **Relația educator-copii**

---

Acei copii ale căror necesități nu au fost satisfăcute în tinerețe au o dezvoltare socială, afectivă și intelectuală perturbată.

Stabilitatea personalului în unitatea de viață a copilului este una din condițiile primordiale pentru a asigura copilului sentimentul de siguranță de care are nevoie, pentru a-și regăsi un echilibru și reperatele pe care circumstanțele l-au făcut să le piardă.

# Etiologia și prevenirea delictelor de omor comise în România în perioada de tranziție

## I. Considerații introductive

Delictele de omor reprezintă un fenomen antisocial complex, rezultat al interacțiunii conjugate a unor factori obiectivi și subiectivi, sociali și individuali, generali și particulari și a unor condiții favorizante a căror cunoaștere și explicație solicită eforturi interdisciplinare și inter-instituționale din partea specialiștilor interesați în prevenirea și diminuarea acestor manifestări. Reprezentând o problemă socială, cu consecințe negative și distructive asupra vieții și integrității indivizilor și grupurilor sociale, aceste delictse se remarcă prin gradul ridicat de pericolozitate socială întrucât presupun utilizarea forței și a constrângerii fizice asupra persoanelor, producându-le importante prejudicii materiale și morale, de cele mai multe ori ireparabile.

Cercetările criminologice și sociologice efectuate în diverse țări și în țara noastră relevă că acest tip de delictse „acoperă un spectru larg de comportamente, cu o etiologie complexă, ceea ce implică o abordare diferențiată a lor”<sup>1</sup>, în care trebuie avute în vedere trei elemente mai importante:

- a. autorul sau autorii omorului, care exercită sau utilizează forța și violența asupra altor persoane, în diverse modalități, cu diverse mijloace și având diverse mobiluri (motive);
- b. victima sau victimele omorului, care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale sau care, fără să dorească, ajung să fie lezate sau sacrificate în urma actului violent comis asupra lor;
- c. acțiunea violentă, comisă de autorul sau autorii omorului asupra victimelor, în diverse modalități, forme și scopuri<sup>2</sup>.

Încercând să identifice mecanismele sociale și psihologice implicate în delictsele de omor, studiile și cercetările întreprinse în acest domeniu urmăresc atât evidențierea factorilor care generează sau favorizează comportamentul

---

<sup>1</sup> Rodica Mihaela Stănoiu, *Ortansa Brezeanu, Tiberiu Dianu, Tranziția și criminalitatea*, București, Editura Oscar Print, 1994.

<sup>2</sup> Sorin M. Rădulescu, Dan Banciu, *Sociologia crimei și criminalității*, București, Editura Șansa SRL, 1996.

## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

agresiv și violent, tipologia crimelor comise prin violență, ca și tipologia criminalilor și a victimelor omorului, cât și identificarea unor noi forme, modalități, metode și mijloace de prevenire și combatere a violenței și agresivității în societate. Asemenea studii se impun a fi realizate și în societatea românească unde, după 1989, s-au produs schimbări fundamentale în sistemul politic și instituțional și în structura socială și economică, schimbări care, dincolo de consecințele benefice asupra modului de viață al indivizilor, au potențat apariția unor „factori de risc” și a unor condiții criminogene noi, care au influențat sensibil evoluția criminalității în general, a criminalității violente în special.

Utilizând, în mare măsură, datele statistice furnizate de Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție sau publicate în „Anuarul statistic al României” (partea referitoare la statistica justiției), studiul de față încearcă să demonstreze că, în spatele unei „dinamici globale” a delictelor de omor în perioada de tranziție, se ascund „ritmuri individuale” specifice fiecăruia dintre ele și care dau chiar o „coloratură” aparte acestor delikte în societatea noastră.

### II. Tendințe și evoluții statistice ale delictelor de omor în perioada 1990-1998

#### 1. Persoane inculpate pentru delictul de omor

Dacă luăm în considerare o perioadă mai îndelungată de timp, 1990-1998, coincidentă cu anii de tranziție, în România au fost inculpate un număr de 14.582 persoane pentru comiterea delictului de omor (vezi tabelul 1)<sup>3</sup>:

**Tabelul 1**

**Dinamica persoanelor inculpate pentru omor în perioada 1990-1998**

Anul	Persoane inculpate	Creștere sau descreștere față de 1990 (%)
1990	1.734	–
1991	1.974	+ 13,84
1992	1.716	– 1,08
1993	1.718	– 0,92
1994	1.517	– 12,51
1995	1.546	– 10,84
1996	1.474	– 14,99
1997	1.502	– 13,37
1998	1.401	– 19,20
TOTAL	14.582	–

**Sursa:** Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

<sup>3</sup> În această statistică au fost incluse și tentativele de omor comise în perioada amintită.

Așa cum se poate observa din acest tabel, cu excepția câtorva ani când numărul persoanelor inculpate pentru omor s-a menținut în limite aproximativ egale, tendința generală, deși oscilantă, a fost descrescătoare, în sensul că, începând din 1992 și până în 1998, cifra persoanelor trimise în judecată pentru delict de omor s-a redus permanent, existând indicii că ea se va reduce în continuare (după ultimele date, în 1999 au fost inculpate doar 1.329 de persoane pentru delict de omor). Această evoluție pare să infirme anumite „mituri” și „stereotipuri” alimentate de mass-media sau de către opinia publică, conform cărora în România omorurile au cunoscut o creștere „explozivă” sau chiar „însălmântătoare” după 1989. Mai mult, dacă ne referim la o perioadă anterioară (1980-1989), coincidentă cu cea a dictaturii totalitare comuniste, dictatură susținută de mecanismele de forță, frică și intimidare a indivizilor, constatăm că numărul de omoruri comise atunci nu diferă semnificativ de cel existent în prezent. De pildă, în anul 1981 au fost inculpate 1.766 de persoane pentru comiterea delictului de omor, în 1983 numărul acestora ajungând la 1.571 de persoane, pentru ca anul „de grație” 1989 să consemneze 1.579 de persoane trimise în judecată pentru omor, acestea petrecându-se într-o societate în care instituțiile de represiune erau omniprezente și în care libertatea indivizilor era strict reglementată.

Chiar dacă, din punct de vedere statistic, nu există diferențe semnificative între numărul de omoruri comise în epoca dictaturii și cel existent în perioada de tranziție – de unde se pare că omorul ca act atisocial nu are „culoare politică” – totuși se remarcă anumite schimbări „calitative” în privința omorurilor comise după 1989, schimbări ce se regăsesc în modul de comitere, circumstanțele producerii, mijloacele utilizate, mobilurile urmărite, măsurile de acoperire a urmelor delictului etc.

## **2. Persoane condamnate definitiv pentru omor**

În perioada analizată, instanțele de judecată au pronunțat sentințe definitive de condamnare împotriva a 12.136 de persoane care au comis delict de omor, evoluția acestora pe ani fiind următoarea (vezi tabelul 2).

Rezultă că, din totalul persoanelor trimise în judecată pentru omor, au primit sentințe definitive doar 83,2% dintre acestea, restul de 16,8% nefiind sancționate din diverse motive. Aceste diferențe dintre numărul de persoane inculpate pentru omor și totalul persoanelor condamnate definitiv – deși explicabil din rațiuni penale și de justiție – par a fi totuși destul de mari, ele putând fi puse pe seama „toleranței” existente în primii ani de după 1989, când aceste decalaje au fost mai evidente. Acesta este și motivul pentru care, deși numărul persoanelor condamnate definitiv după 1990 cunoaște un ritm descrescător, comparativ cu anul 1990 – când a fost înregistrat și cel mai mare decalaj între cei inculpați și cei sancționați pentru omor – tendința este ascendentă, în condițiile în care organele de justiție au devenit tot mai exigente.

## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

**Tabelul 2**

### Dinamica persoanelor condamnate definitiv pentru omor în perioada 1990-1998

Anul	Persoane condamnate definitiv	Creștere sau descreștere față de 1990 (%)
1990	1.028	–
1991	1.365	+32,78
1992	1.556	+51,36
1993	1.250	+21,59
1994	1.310	+27,43
1995	1.375	+33,75
1996	1.420	+38,13
1997	1.472	+43,19
1998	1.360	+32,29
TOTAL	12.136	–

*Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.*

### **3. Ponderea persoanelor inculpate pentru omor în ansamblul persoanelor care au comis delict**

În ansamblul fenomenului de criminalitate din țara noastră, delictele de omor dețin ponderi relativ scăzute, situându-se cu mult în urma celor consemnate pentru delictele contra proprietății publice sau private, delictele economice, delictele contra autorității, delictele contra normelor de conviețuire socială etc. (vezi tabelul 3):

**Tabelul 3**

### Ponderea persoanelor inculpate pentru omor în totalul persoanelor inculpate în perioada 1990-1998

Anul	Total persoane inculpate	Total inculpați pentru omor	Pondere în totalul persoanelor inculpate (%)
1990	52.715	1.734	3,28
1991	82.112	1.974	2,40
1992	91.375	1.816	1,88
1993	102.499	1.718	1,68
1994	107.857	1.517	1,40
1995	117.296	1.546	1,32
1996	115.948	1.474	1,27
1997	119.222	1.502	1,26
1998	99.920	1.401	1,40
TOTAL	968.944	14.582	1,50

*Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.*

#### 4. Dinamica ratei omorului

Rata omorului reprezintă un indicator sintetic semnificativ pentru caracterizarea acestui tip de delict, întrucât el se raportează la volumul total al populației. Deși numărul de omoruri înregistrate și judecate a cunoscut scăderi semnificative de-a lungul perioadei analizate, rata omorului în România se menține încă la cote ridicate, cu toate că și ea a cunoscut scăderi de la un an la altul (vezi tabelul 4):

Tabelul 4

**Evoluția ratei omorului  
(persoane inculcate pentru omor la 100.000 locuitori)**

Anul	Rata omorului
1990	7,47
1991	8,51
1992	7,54
1993	7,55
1994	6,67
1995	6,81
1996	6,52
1997	6,66
1998	6,22

*Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.*

Rezultă că, cu excepția anului 1991 când s-a atins și cea mai ridicată rată a omorului (8,52%), tendința acesteia este descrescătoare, în concordanță cu scăderea cifrei absolute a omorurilor în ansamblul fenomenului de criminalitate și cu scăderea ponderii delictelor de omor în totalul delictelor. Cu toate acestea, rata omorurilor în România, comparativ cu cea înregistrată în alte țări, se menține încă la cote ridicate, situând țara noastră printre țările cu un număr ridicat de omoruri comise anual. Astfel, dacă ne raportăm la perioada 1994-1996, în România rata omorului a oscilat între 6,67 și 6,22 (la o populație de 23.151.564 locuitori), în timp ce în Polonia ea s-a situat între 2,96 și 3,0 (la o populație de 39.186.160 locuitori), în Cehia între 2,69-2,70 (la o populație de 10.330.186 locuitori), în Franța, între 4,25 și 4,81 (la o populație de 56.016.985 locuitori), în Germania între 4,34 și 4,61 (la o populație de 81.338.000 locuitori) etc.<sup>4</sup>.

#### 5. Distribuția delictelor de omor în profil teritorial

Distribuția delictelor de omor în profil teritorial, deși relevă o repartizare neuniformă a acestora, conduce la identificarea anumitor zone (județe) în care se înregistrează o frecvență mai ridicată a acestui tip de delict (vezi tabelul 5)

<sup>4</sup> Conform datelor statistice din evidențele HEUNI și INTERPOL.

## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

Tabelul 5

Distribuția în profil teritorial al persoanelor inculpate pentru omor  
în perioada 1994-1998

Județul	Total inculpați pentru omor	Ponderea în totalul inculpaților pentru omor (%)
Galăț	316	6,84
Vaslui	210	4,55
Olt	194	4,20
Timiș	188	4,07
Prahova	183	3,96
Iași	180	3,90
Sibiu	177	3,83
Constanța	175	3,79
Bacău	155	3,35
Suceava	153	3,31
București	230	4,98

**Sursa:** Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Din acest tabel rezultă două tendințe privind distribuția în profil teritorial a persoanelor inculpate pentru omor:

- a. pe de o parte, concentrarea acestora într-o serie de zone (județe) puternic industrializate și care includ volume ridicate de populație (Timiș, Prahova, Constanța, Sibiu și municipiul București);
- b. pe de altă parte, „aparitia” în rândul zonelor cu potențial ridicat de omoruri a unor zone (județe) considerate ca fiind „tradiționale” sau mai puțin afectate până acum de acte de violență și agresivitate, cum sunt, de pildă, județele din zona Moldovei (Vaslui, Bacău, Iași, Suceava, Galați). Această concentrare a omorurilor în aceste zone pare că nu este întâmplătoare, mai ales dacă avem în vedere faptul că tot în aceste județe statisticile criminale înregistrează și un număr ridicat de acte violente, pruncucideri, maltratări și abuzuri asupra minorilor, violență domestică (familială), incesturi și pedofilie. Toate acestea se corelează cu adâncirea proceselor de diferențiere socială din aceste zone, cu fenomenele de sărăcie și pauperizare continuă a locuitorilor, șomaj și scădere continuă a nivelului și modului de viață etc.

Mai semnificativă ni se pare însă analiza ratei omorului la nivelul diferitelor zone (județe), fiind cunoscut faptul că între acestea există diferențe sensibile în privința volumelor de populație. Din acest punct de vedere, deși se constată „permutări” anuale între județe privind rata omorului (calculată la numărul de inculpați pentru omor raportat la numărul de locuitori ai județului), pot fi identificate anumite tendințe care pun în evidență zone (județe) în care rata



## Dan BANCIU, Vasile TEODORESCU

omorului se situează anual peste media pe țară, în timp ce în alte zone rata omorului se situează sub media pe țară (vezi tabelul 6):

**Tabelul 6**

**Media inculpaților pentru omor pe județe în perioada 1990-1998, raportată la media pe țară**

Peste media pe țară					
Anul	Media pe țara	Media pe județ			
1994	6,67	Galați 13,22	Tulcea 12,25	Mehedinți 11,81	Vaslui 10,99
1995	6,81	Tulcea 12,70	Giurgiu 11,55	Brăila 11,25	Covasna 11,10
1996	6,52	Vrancea 12,22	Ialomița 11,80	Galați 10,59	Dolj 10,24
1997	6,66	Dolj 12,94	Tulcea 12,41	Vrancea 12,25	Galați 12,15
1998	6,22	Vrancea 12,00	Sibiu 11,69	Harghita 11,08	Galați 10,73

*Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.*

Sub media pe țară					
Anul	Media pe țara	Media pe județ			
1994	6,67	Dâmbovița 3,58	Argeș 3,53	Sălaj 3,40	Caraș-Severin 3,24
1995	6,81	Argeș 4,42	Botoșani 4,32	București 4,24	Bistrița-Năsăud 3,95
1996	6,52	București 3,75	Maramureș 3,36	Cluj 3,30	Arad 3,14
1997	6,66	Constanța 4,95	Cluj 4,55	Prahova 4,51	Argeș 4,43
1998	6,22	Mureș 3,48	Cluj 3,03	Alba 2,99	Argeș 2,96

*Sursa: Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.*

Din analiza acestui tabel se pot desprinde unele concluzii interesante și anume:

- a. Județul Galați, care deținea „supremația” atât în privința numărului total de inculpați pentru omor, cât și a ponderii în ansamblul omorului pe țară, ocupă primul loc și în privința ratei superioare a omorului, peste media pe țară, timp de trei ani (1994, 1997 și 1998); aceeași situație se constată și în cazul județelor Vaslui și Sibiu, dar numai pentru un singur an (1994 și respectiv 1998);

## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

- b. o serie de județe (Tulcea, Mehedinți, Vaslui, Giurgiu, Brăila, Covasna, Ialomița, Dolj, Brăila și Harghita), care nu dețineau nici cifre absolute ridicate și nici ponderi importante în privința numărului de inculpați pentru omor, înregistrează anual rate ale omorului peste media pe țară;
- c. în schimb, alte zone (Constanța, Prahova, București), care dețineau ponderi semnificative în ansamblul omorurilor pe țară, înregistrează rate anuale ale omorului sub media pe țară<sup>5</sup>.

### III. Indicatori relevanți ai etiologiei delictelor de omor<sup>6</sup>

#### 1. Mediul de locuire

Analiza comparativă a omorurilor comise în mediul urban și în cel rural relevă diferențe semnificative, atât în privința numărului de inculpați pentru omor înregistrat în cele două medii de locuire, cât și în ceea ce privește ponderea mediului urban și rural în ansamblul inculpaților pentru omor pe țară (vezi tabelul 7).

Tabelul 7

#### Distribuția persoanelor inculpate pentru omor pe medii de locuire în perioada 1994-1998

Anul	Total persoane inculpate pentru omor	Din care:			
		Urban		Rural	
	Total	%	Total	%	
1994	1.517	541	35,66	976	64,34
1995	1.546	611	39,52	935	60,48
1996	1.474	552	37,44	922	62,56
1997	1.502	563	37,48	939	62,52
1998	1.401	613	43,75	788	56,25
TOTAL	7.440	2.880	38,70	4.560	61,30

**Sursa:** Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

Din acest tabel rezultă că mediul **rural** deține supremația atât în privința numărului total de persoane inculpate anual pentru omor, cât și a ponderii în ansamblul delictelor de omor, comparativ cu mediul urban, în anumiți ani (1996 și 1997) această pondere apropiindu-se la aproape două treimi. În ansamblul perioadei analizate, media persoanelor inculpate pentru omor în rural a fost de

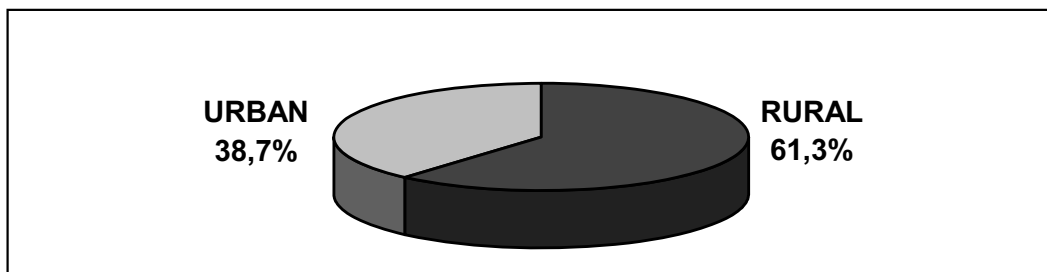
<sup>5</sup> Aceste constatări caracteristice sunt utile în vederea realizării unor studii exploratorii la nivel național privind etiologia delictelor de omor, prilej în care zonele (județele) incluse în eșantionul reprezentativ ar trebui selectate având în vedere rata (indicele) omorurilor și nu ponderea lor (%).

<sup>6</sup> În această parte a studiului ne vom referi numai la perioada 1994-1998, datele sunt furnizate de Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție.

61,30%, față de numai 38,70% cât reprezintă ponderea deținută de mediul urban (vezi diagrama nr.1).

Diagrama nr. 1

**Media persoanelor inculcate pentru omor în urban și rural  
în perioada 1994-1998**



Rezultă că, spre deosebire de alte tipuri de delictе (cum sunt cele contra proprietății, autorității, de ultraj sau contra normelor de conviețuire socială), care se concentrează preponderent în mediul urban și, în special, în marile orașe sau aglomerări urbane – și care pot fi explicate prin densitatea populației, funcțiile orașului și mediului urban de viață<sup>7</sup> – cele de omor sunt preponderente în mediul rural, mediu considerat de mulți ca fiind „tradițional” și „conservator” de valori, norme și practici sociale pozitive și ferit, în consecință, de influențele nocive ale orașului. Concentrarea delictelor de omor în mediul rural relevă, pe de o parte, faptul că acest tip de delict are o serie de „note” și trăsături specifice, fiind influențat și condiționat de o serie de factori locali, care țin de modul de viață și interrelaționare caracteristice acestui mediu, iar pe de altă parte, în prezent, în România mediul rural a cunoscut o serie de schimbări și transformări esențiale, dar care au amplificat „hibridizarea” modelelor etice, normative și culturale ale indivizilor, cu consecințe negative asupra comportamentelor lor sociale și individuale al acestora.

Dacă avem în vedere locul comiterii delictului, acesta relevă că aproximativ 2/3 (65,2%) din numărul total al omorurilor au fost comise în mediul rural, în timp ce doar un sfert (34,8%) au fost consemnate în cel urban, ceea ce se corelează atât cu mediul de rezidență al criminalilor (64,0% domiciliați în rural și 36,0% în urban), cât și cu mediul în care aceștia s-au născut.

## 2. Vârsta

O tendință interesantă caracterizează dinamica delictelor de omor în funcție de vârsta făptuitorilor și care relevă ponderea importantă a persoanelor aflate la o vârstă tânără în ansamblul fenomenului (vezi diagrama nr. 2).

Această diagramă relevă că mai mult de jumătate din numărul persoanelor inculcate pentru omor (53,7%) sunt tinere și foarte tinere, aflate în prima parte a perioadei de viață (18-34 ani) și care, datorită imaturității psihice și

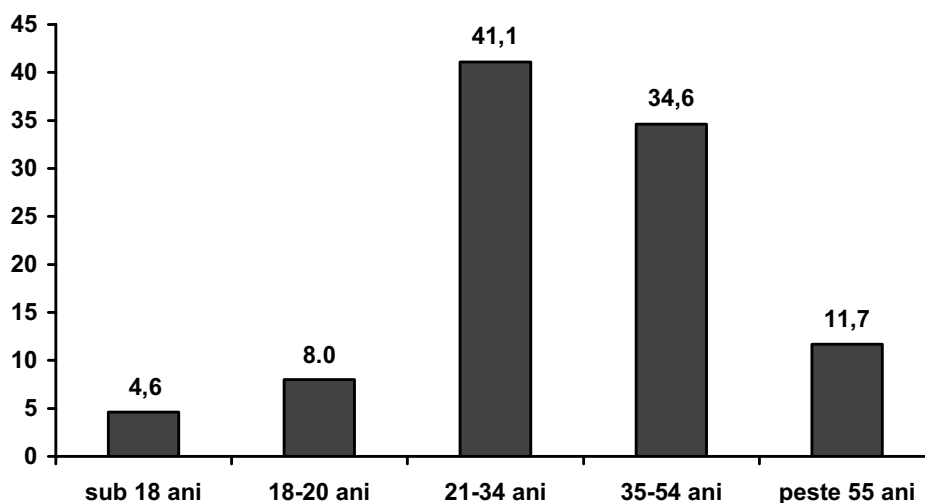
<sup>7</sup> Ion Oancea, *Probleme de criminologie*, București, Aditura All, 1994.

## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

comportamentale și a unor dificultăți de adaptare și integrare socială, comit acte de violență și agresiune, multe încheindu-se cu decesul victimelor. De asemenea, atrage atenția și faptul că peste o treime din numărul de inculpați pentru omor (34,6%) se află la vârsta maturității sociale și intelectuale și pentru care comiterea omorului urmată de detenția îndelungată reprezintă, practic, „încheierea” ciclului lor normal de viață. În sfârșit, se remarcă ponderea relativ ridicată a persoanelor aflate la o vârstă înaintată sau înainte de pensionare (11,7%) care comit omoruri, ce au însă o etiologie diferită, fiind generate de motive de răzbunare, ură, dușmănie sau gelozie și mai puțin de dificultăți de adaptare socială.

**Diagrama nr. 2**

**Distribuția persoanelor inculcate pentru omor în funcție de grupa de vârstă în perioada 1994-1998**



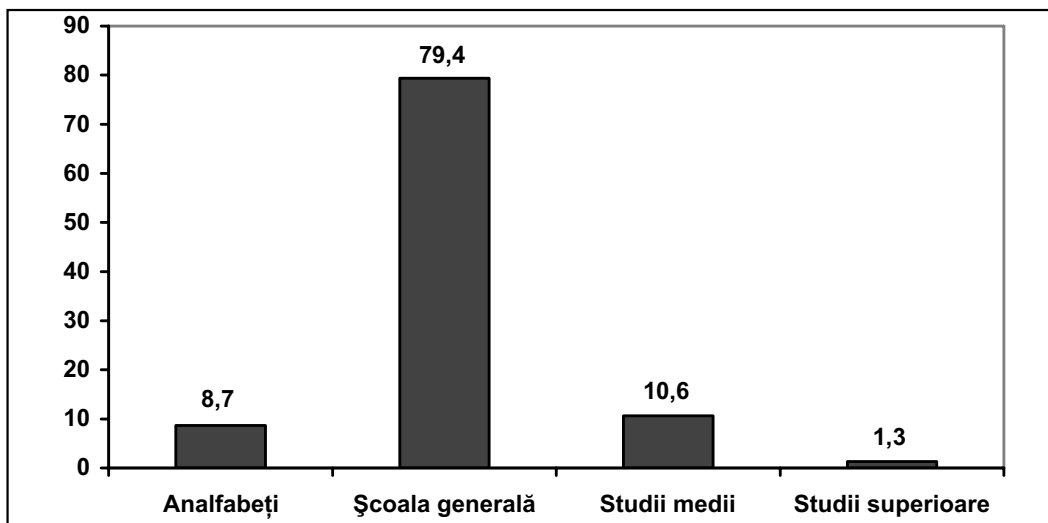
### **3. Nivelul de instrucție și educație**

Analiza acestui indicator relevă o serie de tendințe interesante, mai ales dacă avem în vedere faptul că, de regulă, criminalii sunt considerați de către opinia publică (și uneori chiar de către mass media) ca fiind indivizi abrutizați, lipsiți de responsabilitate, fără nici o pregătire școlară sau culturală (vezi diagrama nr. 3).

Rezultă că majoritatea covârșitoare a persoanelor inculcate pentru omor (79,4%) sunt absolvenți de școală generală, dar care, probabil, în timpul școlii s-au „remarcat” prin inadaptare și neintegrare școlară, performanțe școlare slabe sau modeste, relații conflictuale cu colegii sau chiar cu profesorii, comiterea unor violențe și agresiuni asupra altor persoane etc. Atrage atenția ponderea extrem de scăzută (8,7%) a persoanelor inculcate pentru omor care sunt analfabete – pondere care este chiar mai redusă decât cea a persoanelor cu pregătire școlară medie (10,6%) – ceea ce infirmă ipoteza avansată uneori, nefondată, conform căreia aceste persoane ar manifesta o „propensiune” sporită spre criminalitate, în general, spre cea violentă, în special.

Diagrama nr. 3

Distribuția persoanelor inculpate pentru omor în funcție de nivelul de instrucție în perioada 1994-1998

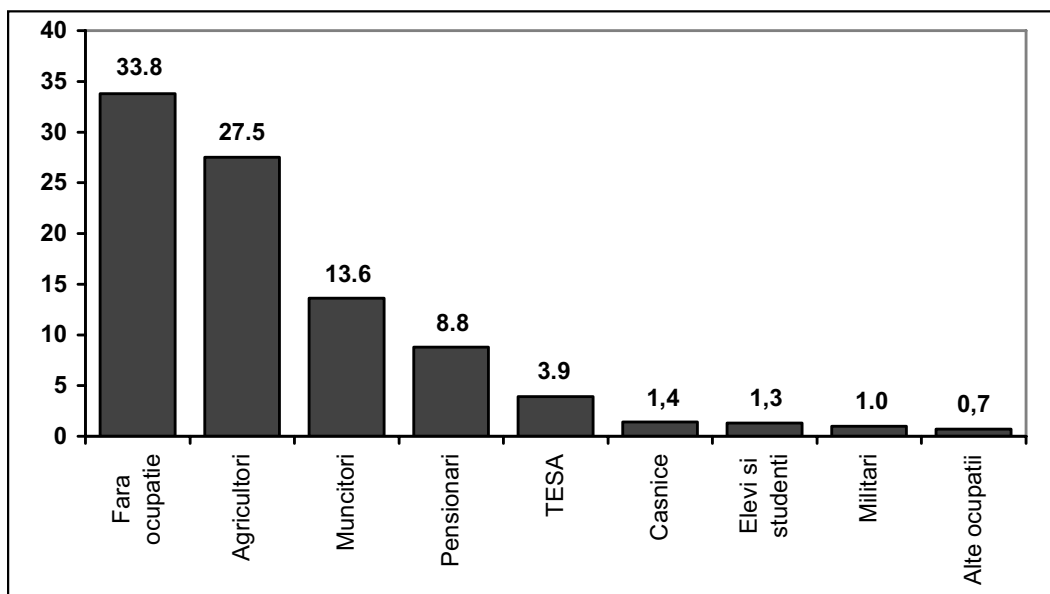


#### 4. Statusul ocupațional

În ansamblul persoanelor inculpate pentru delict de omor în perioada analizată, majoritatea covârșitoare au un status ocupațional scăzut sau modest sau sunt fără nici o ocupație, ceea ce se corelează cu nivelul lor educațional scăzut (vezi diagrama nr. 4).

Diagrama nr. 4

Distribuția persoanelor inculpate pentru omor în funcție de statusul ocupațional în perioada 1994-1998



## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

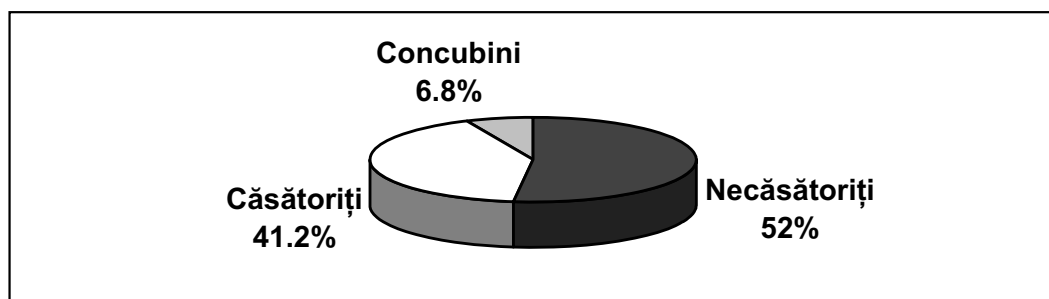
Pe primul loc în ierarhia persoanelor inculpate pentru omor se situează agricultorii și muncitorii care întrunesc împreună ponderea de 41,1% în totalul delictelor de omor, pe locul al doilea situându-se persoanele fără ocupație, a căror pondere depășește o treime din totalul delictelor comise. Restul categoriilor socioprofesionale dețin ponderi ne semnificative, cu excepția pensionarilor inculpați pentru delict de omor și a căror pondere de 8,8% se apropie de cea deținută de persoanele aflate în vârstă de peste 55 ani (11,7%). De asemenea, este relevant faptul că, în momentul comiterii omorului, o parte importantă a făptuitorilor își aveau ocupația în mediul rural (42,3%), în timp ce numai 22,7% lucrau în urban, ceea ce se corelează, încă o dată, cu mediul rural de locuire și cu locul rural de comitere a delictului de omor.

### 5. Statutul marital și situația familială

Deși distribuția persoanelor inculpate pentru omor în funcție de statutul marital și situația familială nu reprezintă, prin ea însăși, un indicator etiologic semnificativ pentru acest tip de delict, ea relevă totuși anumite elemente și factori care au avut un anumit rol în declanșarea actelor de violență și agresiune (vezi diagrama nr. 5).

Diagrama nr. 5

Distribuția persoanelor inculpate pentru omor în funcție de statutul marital în perioada 1994-1998

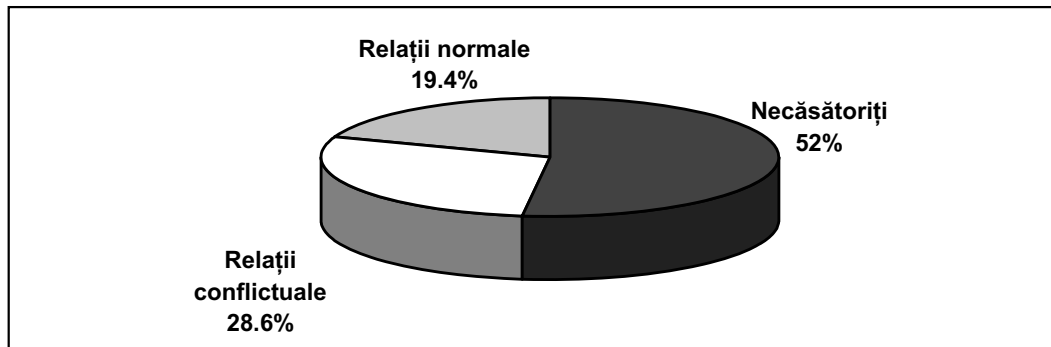


În ansamblul persoanelor inculpate pentru omor, mai mult de jumătate (52,0%) o reprezintă cei necăsătoriți, ceea ce se corelează și cu vârsta tânără (20-30) ce caracterizează o bună parte dintre cei care au comis omoruri. Restul făptuitorilor îl reprezintă persoanele căsătorite sau aflate în relații consensuale (concubinaj), aflate deja la o vârstă matură (peste 30 ani). Pentru acestea din urmă, care au deja o familie, mai relevantă este analiza relațiilor intrafamiliale și în special a relațiilor afective dintre partenerii cuplului, caracterizate astfel (vezi diagrama nr. 6).

Preponderența relațiilor conflictuale între partenerii cuplului familial va genera violența familială, care, la rândul ei, constituie „antecamera” criminalității violente sub forma omorului comis de unul dintre soți asupra altuia. Din datele statistice rezultă, de altfel, că în 6,5% din cazurile de omor victime au fost soțiile, concubinele (6%), copiii (4,3%), doar în 3,2% din cazuri victime fiind soții.

Diagrama nr. 6

Tipul de relații în familiile persoanelor inculcate pentru omor  
în perioada 1994-1998



### 6. Socializarea în familia de origine

Familia reprezintă factorul primordial al socializării morale și integrării sociale a individului, fiind principala „instanță” care imprimă acestuia cele mai durabile trăsături caracteriale și morale. Pentru acest motiv, orice carență a grupului familial, orice tendință de dislocare a stabilității și coeziunii acesteia, sunt disfuncționale în cel mai înalt grad pentru membrii familiei, generându-le o serie de tulburări de personalitate și comportamente agresive și violente.

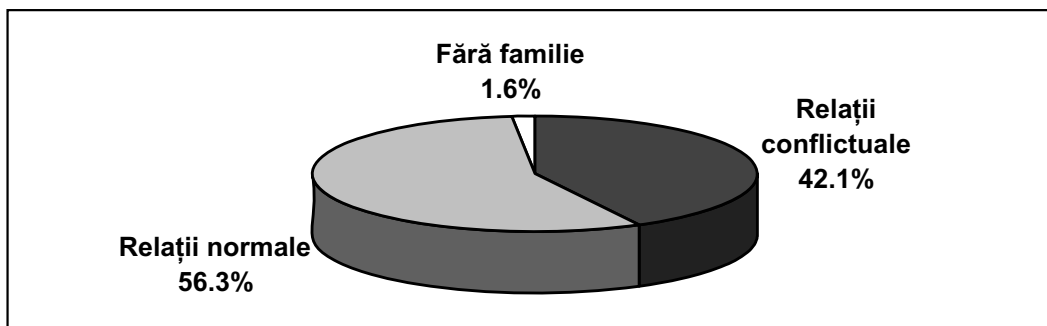
Analiza datelor referitoare la familia de origine a persoanelor inculcate pentru omor relevă că aproximativ două treimi dintre acestea (62,7%) proveneau din familii legal constituite și fără curențe de structură și numai 37,3% proveneau din familii dezorganizate prin abandonul sau divorțul părinților, decesul unuia sau a ambilor părinți. Aceasta confirmă teza conform căreia nu atât structura sau forma de organizare a familiei este importantă, cât mai ales **funcționalitatea** acesteia, concretizată în relații afective și de comunicare adecvate între membrii familiei, în stilurile educative ale părinților, în comportamentul moral al acestora, în modalitățile de control parental etc.

Din acest punct de vedere, o mare parte dintre persoanele inculcate pentru omor proveneau din familii care, deși aparent structurate și organizate, se aflau într-o stare de „disoluție” treptată, datorită relațiilor conflictuale între părinți, între părinți și copii, utilizării unor stiluri educative „despotice” sau, dimpotrivă, extrem de permissive, orientării bugetului familiei spre procurarea și consumul frecvent de băuturi alcoolice, maltratării și abuzului comis de părinți asupra copiilor, imoralității părinților etc. (vezi diagrama nr. 7).

Lipsa sau deficitul de socializare morală în familie vor influența sensibil viitoarea carieră a individului, care încă din familie va „învăța” comportamentul agresiv și violent, printre victimele agresiunii și chiar ale omorului pe care îl va comite aflându-se 2,8% dintre mame, 3,7% dintre tați, 3,4% dintre frați și surori, 4% alte rude din familie.

Diagrama nr. 7

Tipul de relații în familia de origine a persoanelor inculpate pentru omor în perioada 1994-1998



### 7. Alte variabile etiologice

#### a. Consumul de alcool

Analiza datelor statistice relevă faptul că, deși alcoolul reprezintă un important factor etiologic în delictele de omor, totuși el nu constituie cauza principală, ci doar condiția favorizantă a declanșării acțiunii violente. Astfel, din totalul persoanelor inculpate pentru omor, 57,2% au declarat că au consumat des și foarte des alcool, în timp ce 33,4% au consumat rar alcool, 9,4% declarând că nu sunt consumatori de alcool. Mai relevant este însă faptul că, în momentul comiterii omorului, 54,6% dintre făptuitori consumaseră alcool, 22,5% au consumat alcool chiar împreună cu victima, în timp ce 22,9% nu au consumat alcool.

#### b. Mobilurile urmărite

Cele mai frecvente motivări ale omorului sunt conflictele spontane apărute între autor și victimă (52,4%), urmate de cele declanșate de ură, dușmănie, răzbunare și gelozie (22,7%), interese materiale (7,7%), sexuale (2,3%), pseudo-justițiare (1,9%), mistico-religioase (0,8%), în timp ce 3,8% dintre omoruri s-au realizat fără motive aparente. Aceste mobiluri conferă delictelor de omor o „coloratură” specifică, constând în caracterul întâmplător al multor omoruri (chiar și conflictual), alături de omorurile pasionale, pseudo-justițiare sau de cele care urmăresc jaful și tâlhăria victimelor.

#### c. Complicitatea

Majoritatea covârșitoare a persoanelor inculpate pentru omor au acționat singure, complicitatea fiind evidențiată într-o proporție extrem de redusă (4,6% din cazuri). De asemenea, în 10,6% din cazuri, persoanele inculpate pentru omor au acționat după o pregătire prealabilă, procurându-și chiar mijloacele necesare comiterii omorului. Aceste date evidențiază faptul că, de cele mai multe ori, omorul este un act antisocial comis de un singur autor, care acționează spontan sau deliberat și care își ia măsuri de precauție deosebite pentru a nu fi descoperit atât el, cât și urmele faptei.



**d. Modul de operare**

Reprezintă un element important în analiza etiologică a delictelor de omor, întrucât se referă atât la modalitățile concrete de comitere a omorului, cât și la mijloacele utilizate. Cazuistica judiciară evidențiază că în 46,1% din delictele de omor făptuitorii au utilizat arme albe pentru uciderea victimei, în timp ce 43,0% dintre ei au folosit diverse obiecte contondente. Un procent nesemnificativ dintre inculpații pentru omor (3,4%) au utilizat arme de foc, restul procedând fie la sugrumarea victimei, fie la otrăvirea acesteia cu substanțe caustice, toxice sau medicamente în supradoză.

Aproape o pătrime dintre inculpații pentru omor (22,4%) au comis delictul chiar la locuința victimei, în timp ce 25,8% dintre delictele de omor s-au petrecut pe stradă, în câmp sau pe un teren viran, restul omorurilor derulându-se în localuri publice sau la locul de muncă al făptuitorului sau al victimei. De menționat este că în 42,0% din cazuri omorurile s-au comis noaptea, făptuitorii profitând de prezența întinericului și de absența unor martori sau organe de ordine.

**e. Antecedentele penale**

Într-o proporție covârșitoare (82,3%) inculpații pentru omor sunt delincvenți primari, ceea ce relevă, încă o dată, faptul că acest tip de delict are o etiologie aparte, purtându-se declanșa spontan și fără vreun motiv aparent din partea unor persoane care se pare au fost relativ socializate în școală și familie. Întrucât omorul este sancționat deosebit de sever, prin privare de libertate pe termen lung, este normal ca în cazul acestui tip de delict ponderea recidiviștilor sau a celor cu antecedente penale să fie extrem de redusă (11,0% și respectiv 6,7%).

**f. Influența mass-media**

Deși se consideră că mijloacele audio-vizuale reprezintă un important „mijloc” de inspirație, chiar și de „incitație” la omor pentru anumite persoane, datele și informațiile privind „sursele” declanșatoare ale omorului par să infirme aceste supoziții și „stereotipuri”. Într-o proporție covârșitoare (97,8%), inculpații pentru omor declară că nu au fost influențați nici de filme, televiziune, presă sau romane atunci când au comis omorul. Numai 0,9% declară că s-au inspirat, ca mod de operare, din filme și din programele de televiziune, 0,2% au avut ca „modele” criminale anumite cărți și publicații, în timp ce doar 1,02% declară că s-au inspirat ca mod de operare din alte surse. În consecință, nu mass-media reprezintă cauza sau „sursa de inspirație” pentru delictele de omor, neputându-se demonstra că există o legătură directă (de la cauză la efect) între mesajul media și crimă. Mai mult, de multe ori mesajul audio-vizual chiar dacă conține violență și crimă poate genera un efect contrar, individul fiind speriat de semnele de violență prezentate, le poate respinge și incrimina sau să-și ia măsuri suplimentare de autoapărare. În sfârșit, dacă avem în vedere faptul că în timpul dictaturii comuniste în România numărul omorurilor nu diferă sensibil de cel existent în prezent, ne putem întreba ce filme de groază, crimă și violență puteau fi văzute atunci la televiziunea română care să „inspire” indivizii spre crimă?

### IV. Concluzii și propuneri

Sintetizând principalele aspecte rezultate din statistici și cazuistica judiciară privind delictele de omor, studiul de față a evidențiat faptul că acestea reprezintă un fenomen cu multiple cauze **obiective** și **subiective**, sociale și individuale, deosebit de periculoase pentru coeziunea și stabilitatea relațiilor sociale și a siguranței indivizilor. Pericolul social al delictelor de omor prezintă însă grade diferite, în raport cu tipul de delict comis (omor, tentativă), de mărirea și natura prejudiciilor materiale și morale produse, de modul de săvârșire, de mijloacele utilizate, de personalitatea infractorului, de rezonanța socială a faptei și altele. Toate aceste elemente și factori, considerați împreună și în condiționarea lor reciprocă, conferă delictelor de omor un caracter antisocial deosebit de grav și o etiologie specifică, comparativ cu alte tipuri de delict (cum sunt, de pildă, cele economice sau cele îndreptate contra avutului public sau particular).

În context cu aceste sublinieri, cercetarea sociojuridică trebuie să fie în măsură să releve principalele cauze și condiții responsabile pentru producerea acestui tip de delict, identificând principalele fapte și situații care au legătura cea mai strânsă cu actul criminal respectiv. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât, pe teren acte delincvente de omor cu caracter similar pot să fie efectul unui set foarte diversificat de cauze, fiecare dintre ele putându-se caracteriza printr-o multitudine de condiții și circumstanțe particulare. Din acest punct de vedere, majoritatea indivizilor care comit delict de omor este plasată într-o situație specifică, caracterizată printr-o serie de **deficiențe de adaptare, integrare și de comunicare**, spre deosebire de cei care comit acte de corupție și care sunt plasați într-o **rețea de relații sociale** (formale și informale) bogate în contacte de tot felul. Aceasta atrage atenția că fiecare tip de delict de omor are o anumită „coloratură” socială sau individuală, caracterizată de o serie de raporturi sociale sau trăsături de personalitate și că fiecare act criminal în parte se definește prin multiple condiții și circumstanțe particulare.

Având o semnificație diferită de la un caz la altul, circumstanțele delictului de omor pot caracteriza **situația educațională** care a modelat profilul moral al personalității delincventului, situația sa concretă de viață anterioară comiterii faptei sau condițiile care au generat ocazia criminală.

Deși s-a fundamentat prioritar pe analiza datelor statistice și mai puțin pe rezultatele unor anchete de teren, studiul de față a reușit să identifice unele concluzii care coincid în mare măsură cu unele rezultate dintr-o serie de studii și cercetări anterioare întreprinse în țara noastră<sup>8</sup>:

**1. Factorii etiologici** mai importanți implicați în delictele de omor:

- a. factorii de personalitate sunt implicați cu precădere în comiterea acestui tip de delict, comportamentul agresiv al criminalului fiind consecința unor stări de frustrare individuală;

---

<sup>8</sup> Vezi, în acest sens, Sorin M. Rădulescu, Dan Banciu, **Sociologia crimei și criminologii**, op. cit., 1996.

- b. indivizii care comit delikte de omor cedează, de regulă, unor impulsuri de moment sau unor stări „explozive”, neavând capacitatea de a-și controla echilibrul emoțional necesar;
- c. indivizii care comit delikte de omor se caracterizează, de regulă, printr-un nivel de instrucție și cultură scăzut sau modest, ca și printr-o integrare deficitară în familie, profesie, comunitate;
- d. consumul de alcool, care precede de multe ori acțiunea criminală, reprezintă un puternic factor criminogen în declanșarea omorului;
- e. mobilurile mai frecvente ale omorului sunt reprezentate de conflicte spontane și ocazionale, ură, gelozie, dușmănie, răzbunare, jaf și tâlhărie;
- f. mijloacele utilizate mai frecvent în acest tip de delikte sunt armele albe, obiectele contondente, substanțele toxice, medicamentele etc.

## **2. Tipologia diverselor delikte de omor**

- a. omorul „primitiv”, de regulă ocazional, accidental, întâmplător, concretizat de reacții necontrolate și explozive, generate și favorizate de o serie de ocazii delincvente (consum de alcool, relații conflictuale provocate spontan, instigația unor persoane, participarea la o încăierare etc.);
- b. omorul pasional, generat de mobiluri de ură, răzbunare, dușmănie, gelozie, caracteristic indivizilor care manifestă, de regulă, o instabilitate psihică sau emoțională și o diminuare sensibilă a mecanismelor de autocontrol;
- c. omorul utilitar, comis și generat de mobiluri ce urmăresc interese materiale, obținerea de bunuri și valori, asociat de multe ori cu delictul de jaf sau tâlhărie;
- d. omorul pseudo-justițiar, generat de mobiluri ce urmăresc repararea unui prejudiciu moral sau material sau pedepsirea unui individ ce s-a făcut vinovat de un delict, și care este realizat de un individ sau chiar de un grup care se substituie justiției legale;
- e. omorul rațional, caracteristic crimei organizate și organizațiilor criminale, având ca mobiluri „reglarea de conturi”, obținerea de profituri ilicite la cote ridicate.

## **3. Tipologia victimelor omorului**

- a. victime întâmplătoare, care nu au nici o legătură cu autorul omorului, dar care suportă direct sau indirect consecințele fizice ale unui act agresiv;
- b. victime „provocatoare” sau care precipită declanșarea omorului, prin atitudine, gesturi, limbaj, consum de alcool etc.;
- c. victime slabe sub raport fizic, psihic sau biologic și care manifestă o „vulnerabilitate victimală” ridicată (femei, bătrâni, copii);

## **4. Propuneri de prevenire și eliminare a delictelor de omor**

Premisa fundamentală a prevenirii și combaterii delictelor de omor, care crează o stare de insecuritate în rândul opiniei publice, o reprezintă, fără

## Etiologia și prevenirea delictelor de omor

---

Îndoiială, cunoașterea **cauzelor** și **condițiilor** sociale care le generează și, pornind de aici, elaborarea unui program de reducere treptată a acestora. Cercetătorii din acest domeniu, împreună cu specialiștii din justiție, poliție, procuratură, sunt datori să analizeze profund aceste cauze, pornind atât de la sistemul complex de condiții care au generat aceste delictive, cât și de la o serie de elemente implicate de orientarea antisocială a personalității delincventului și de circumstanțele care au favorizat sau stimulat „ocazia delincventă”:

- a. Pentru a spori **calitatea și eficiența activității de prevenire**, apare necesar ca factorii care au sarcini în acest domeniu să fie mai temeinic pregătiți pentru a prospecta eventualele premise și condiții generatoare sau favorizatoare de delictive de omor. O formă concretă, în acest sens, poate fi reprezentată de **anticiparea, pe baza unor studii predictive, a modurilor și locurilor unde s-ar putea manifesta activitatea elementelor delincvente**, cunoașterea în timp oportun a acestora, intervenția operativă putând grăbi prevenirea comiterii unor acte de violență și omor.
- b. Concepând această activitate ca un tip specific de „asistență” și „terapie” socială, se poate avea în vedere imprimarea unui caracter **interdisciplinar** diferitelor cercetări, prin participarea cu studii de predicție a unor sociologi, criminologi, psihologi, juriști și asistenți sociali, ca și organizarea unui „tratament” intensiv al comportamentelor și conduitelor celor care au comis deja acte de violență sau sunt predispuși la acestea.
- c. Apare necesară inițierea unor **cercetări interdisciplinare** și **interinstituționale** pentru clarificarea, din multiple unghiuri de vedere, a factorilor implicați în producerea delictelor de omor. Realizarea unor **tipologii** ale diferitelor omoruri și efectuarea unor **studii de caz** au valențe deosebite pentru activitatea de prevenire, oferind organelor specializate de control social o serie de repere care să le orienteze activitatea.
- d. Realizarea unei prevenții eficiente este dependentă, de asemenea, de **promptitudinea cu care se înfăptuiește actul de justiție**, de preocupările tuturor organelor implicate în aflarea adevărului și de aplicarea unei sancțiuni proporționale și în strictă concordanță cu gradul de pericol social al faptei comise. Din acest punct de vedere, **calitatea motivărilor hotărârilor judecătorești**, ca și **individualizarea sancțiunii** pot avea un profund rol preventiv.

# Evoluția fenomenului infracțional în contextul tranziției din România

Infracționalitatea este o problemă socială complexă și chiar un indicator al anomiei (slăbirea autorității publice, instituționale) din România anului 2000.

Omul nu poate trăi singur, iar o societate nu poate trăi fără un sistem valoric și normativ. "A vorbi despre libertatea absolută de a alege ... sau de individualitatea totală înseamnă a nega orice formă de societate sau comunitate" (A. Toffler, 1973, p.306). Rolul comunității, societății este de a oferi membrilor săi posibilitatea mai mare sau mai mică de a-și urma traiul la adăpostul riscurilor de orice fel, prin eliminarea elementelor deviate, neproductive și costisitoare din punct de vedere social. Definiția sociologică a devianței stabilește un sistem format din trei elemente: membrii unui grup, sistemul normativ în vigoare în acest grup și individul/individii care încalcă regulile acestui sistem. Astfel, orice acțiune, comportament sau stare care sunt percepute și etichetate ca negative de membrii unui grup (sau chiar ai unei societăți) prin raportare la așteptările, sistemul de valori și norme al respectivului grup, aparțin ansamblului mai general al devianței. Aceste fapte deviate au drept consecințe reprobarea și sancțiunea din partea grupului care se consideră lezat (M. Cusson, 1992). Este astfel subliniată ideea că devianța se definește obligatoriu prin comparație cu un sistem normativ, altfel neexistând posibilitatea actorului social de a distinge ceea ce este "bine" de ceea ce este "rău". Având acest punct de reper, percepția și judecata actorului social conferă unei acțiuni caracterul de deviantă/nondeviantă. Mai specific, reacția "celorlalți" este criteriul principal de atribuire. Acest lucru este vizibil dacă se observă modificările survenite în timp în ceea ce privește caracterul deviant sau nu al unor fapte: de exemplu, tendința societății moderne de a disculpa și trata ca o minoritate ale cărei drepturi trebuie protejate - homosexualii, minoritate incriminată dur în trecut.

Infracțiunea este acea faptă care prezintă pericol social, comisă cu vinovăție și prevăzută de legea penală (Anuarul statistic al României, 1997, p.739).

"Durkheim definea infracțiunea ca un fapt de sociologie normală, deoarece face parte integrantă din viața socială" (M. Cusson, 1992, p.443). Este vorba de sensul statistic al devianței, care specifică faptul că acțiunile, comportamentele normale sunt frecvente și cele deviate sunt rare. Inversarea implicației ar

## Evoluția fenomenului infracțional

---

cataloga comportamentele frecvente ca normale, iar cele rare ca deviate. Însă criteriul sociologic al devianței, comparativ cu sensul statistic al devianței, este tot abaterea de la tendința centrală a unui grup, dar în sens negativ, ceea ce conduce la dezaprobare din partea grupului (M. Cusson, 1992, p.442). Constatarea că într-o societate (cum este și cea românească în tranziție) infracțiunile se înmulțesc, le poate face mai puțin deviate? Nu, nici din perspectiva percepției sociale a conformiștilor care dețin încă majoritatea și nici din punct de vedere al costurilor sociale pe care le implică. Aceste fapte oricât de numeroase, vor trebui penalizate, deoarece există un minim integrator, liant social suficient și necesar, numit “spirit gregar” la Aristotel sau “contract social” la J. J. Rousseau, transpus într-un sistem normativ care atacat și transgresat de unii membri ai grupului, va fi protejat de ceilalți (marea majoritate) prin blamarea și penalizarea actelor infracționale.

În literatura sociologică, funcție de caracteristicile acțiunii deviate, sunt enumerate șapte categorii ale devianței, dintre care, pentru tema articolului, sunt de reținut: infracțiunile și delicturile; consumul de droguri; precum și transgresiunile sexuale (prostituția, homosexualitatea, pornografia) (M. Cusson, 1992).

Tratând acțiunea deviantă și după caracteristicile individului deviant, Merton (1971), Moscovici (1976), Montanino și Sagarin (1977) inspiră pe Maurice Cusson în a enumera patru categorii de devianți, de la cel mai mult la cel mai puțin voluntar și anume: devianții subculturali; transgresorii; indivizii cu tulburări de comportament și handicapări. Prima categorie, devianții subculturali, contestă legitimitatea normelor pe care le încalcă și urmăresc instituirea altor norme (exemplu: teroriștii, disidenții). Sunt așa-numitele minorități active care în situații inovatoare își exercită persuasiunea în mod eficient, datorită consistenței judecăților lor, determinând astfel majoritatea (întâi la nivelul privat al percepțiilor și mai târziu la nivelul de exprimare publică a acestora) să vadă ceea ce a văzut minoritatea (S. Moscovici, B. Personnaz, 1980). Transgresorii, a doua categorie de devianți, nu contestă legitimitatea normei pe care o încalcă deliberat. La ei primordial este interesul, nu principiul. Majoritatea delincvenților sunt simpli transgresori ai normelor. La a treia categorie de devianți, indivizii cu tulburări de comportament, caracterul voluntar al acțiunii este volatil, la un moment dat putându-se instala caracterul involuntar (alcoolicii, toxicomanii, sociopații etc.). În scopul analizei fenomenului infracțional reprezentative sunt primele trei categorii, a patra categorie (handicapații) nefiind de aceea detaliată.

Mutând cadrul de discuție mai general în contextul particular al societății românești de după 1990, pentru a stabili coordonatele funcției de care fenomenul infracțional capătă anumite trenduri, trebuie enumerați atât factori de natură obiectivă, cât și cei de natură subiectivă care configurează acest fenomen. Astfel, este unanim acceptat faptul că tranziția din România a amplificat unele probleme sociale și a generat altele noi. Dar ce înseamnă acest termen destul de general “tranziția”?

Fără a aprofunda termenul, trebuie specificat că este vorba de o schimbare radicală (în plan obiectiv) de sistem, în ceea ce privește componenta politică și

economică, dar și o schimbare (în plan subiectiv) a configurației atitudinale, comportamentale a românilor.

Tranziția din sistemul politic și economic a adus în România multipartidism politic, exprimarea democratică a voinței cetățenilor, libertatea de expresie, posibilitatea exercitării liberei inițiative a individului și înscrierea societății românești pe circuitul deja angajat de celelalte democrații cu tradiție.

Mai concret, aceste trăsături generale se traduc și în efecte nu neapărat pozitive, cum ar fi: formarea și redistribuirea veniturilor într-un mod diferit de cel până în 1989, polarizarea socială accentuată; extinderea ca un flagel a sărăciei; amenințarea cu excluderea socială a unei părți din ce în ce mai mari a populației (neparticiparea la viața socială datorită mijloacelor materiale insuficiente); insecuritatea locului de muncă, slaba ofertă (cantitativ și calitativ) de pe piața muncii comparată cu cererea mare de locuri de muncă (M. Rădulescu, p.1). Acești factori constituie la rândul lor un mediu propice pentru acumularea de probleme sociale, și nu în ultimul rând, favorizator infracționalității.

La nivelul schimbărilor produse în sfera atitudinilor și comportamentelor, tranziția generează o accentuată insecuritate socială, suspiciune și frustrare în rândul unei importante părți din populație, un puternic pesimism social și un sentiment de descurajare, chiar de inadaptare. Comportamental, aceste percepții și atitudini se traduc fie în conduite din ce în ce mai blazate (o implicare din ce în ce mai redusă în viața civică, socială), practic o fugă de răspundere și riscuri neprevăzute, un pasivism social, fie în comportamente agresiv - deviate, aducătoare direct de prejudicii celorlalți.

Așa cum W. Mills sublinia că o perioadă istorică, o societate favorizează o anumită tipologie umană, A. Toffler (1973) vorbea de "căutarea comportamentului" în societatea modernă în care cele mai simple situații încep să necesite decizii din ce în ce mai bine gândite. În România, simultan cu dezechilibrul economic specific tranziției și consecințele corelate acestuia, se fac simțite și tendințele mai generale ale societății moderne, informaționale. Exigențele în continuă creștere impun acumularea cât mai multor informații și o cât mai mare mobilitate, flexibilitate atitudinală și comportamentală. Actuala tendință a societății de dezintegrare rapidă a "valorilor și stilurilor de viață repune în discuție toate vechile mecanisme de integrare și impune o bază de reconstituire absolut nouă" (A. Toffler, 1973, p.306). Este atacată însăși capacitatea de a menține integritatea eului. În goana după diversitate, decizie și libertate, Toffler întrezărește implicații grave ale integrării individuale. El subliniază conjugarea diversității cu "tranziența", noutatea ca un impuls dat societății spre o "criză istorică de adaptare". Este ceea ce Lorenz numea "neofilia" omului modern, goana după o perpetuă noutate, datorită capacității de a transforma luxul în necesitate și de sensibilizare față de orice situație generatoare de neplăcere, concomitent cu atenuarea receptării situațiilor generatoare de satisfacții (K. Lorenz, 1973, p.50). Mediul ambiant devine nefamiliar, în permanentă schimbare și complex, astfel încât milioane de oameni se vor confrunta cu criza de adaptare pe care Toffler o numea în 1973 "șocul viitorului", iar în România anulului 2000 se poate numi "șocul prezentului".

## Evoluția fenomenului infrațional

---

Apare din ce în ce mai frecvent în România o concepție hedonistă despre lume și viață în rândul populației, în special la tineri. Aceasta se concentrează pe satisfacerea propriilor nevoi și obținerea satisfacției maxime cu minim de efort, indiferent de consecințele asupra celorlalți, deci un individualism accentuat și indiferent la efectele asupra codurilor nescrise ale societății și moralei, considerate depășite și ineficiente în actuala perioadă. Apare o slabă valorizare a muncii, o supravalorizare a banului și puterii. Cea mai vizibilă este această tendință în cadrul subculturii de “cartier” concretizată în modelul “băieților de băieți” opus “fraierilor” care învață, muncesc și respectă ordinea existentă. În subcultura de cartier obținerea unui statut de om “realizat” se asociază cu afișarea excesivă a caracteristicilor care exprimă bunăstarea și forța: haine scumpe, bijuterii de aur, mașini străine, anturaj specific. Comportamentul tinde spre o din ce în ce mai pregnantă agresivitate, similară comportamentului de marcă a ierarhiei și teritoriului în lumea animală. Chiar tendințele din lumea show-business-ului (muzică, modă, filme, emisiuni de divertisment) exprimă acest pattern, ba chiar lasă loc impresiei că acest model nu este negativ, ci este o alternativă la problemele societății românești de după 1990. Acest lucru are un impact puternic asupra tinerii generații care se rupe fundamental de modelul internalizat de generațiile anterioare (cel mai puternic clivaj se produce în relațiile dintre părinți și copii, care nu se mai pot înscrie pe traiectoria unei transmisii de model comportamental, datorită noilor cerințe exprimate în societatea românească de azi). Vechile modele au apus, trăiască noile tendințe care uniformizează și ele, dar altfel decât vechile modele. Apare un nou mod de a cataloga oamenii: după vârstă, la fel cum înainte erau catalogați după instruire, muncă etc., afirma A. Toffler vorbind de “ghetou-rile tinerilor”. Tinerii nu mai pot fi reuniți într-o singură categorie, ci există diferențe pronunțate între “preadolescenți” (cei sub 13 ani), adolescenții propriu-ziși (între 13 și 20 de ani) și “postadolescenți” (cei de peste 20 de ani dar sub 25 de ani - vârsta adultului deja tânăr). Toffler (1973) concluzionează că importanța timpului ca mijloc de diferențiere umană crește, simultan cu scăderea importanței spațiului ca diferențiator între oameni.

România ca de altfel și țările cu democrații tradiționale, se găsește într-o epocă în care egocentrismul a fost deculpabilizat, iar dreptul de a trăi pentru sine - legitimat, cum caracteriza Gilles Lipovetski (1998), perioada actuală. Pentru Lipovetski democrațiile actuale apar ca forme sociale post-moraliste cu o etică slabă și minimală, fără obligație și sancțiune, în care valorile legate de sacrificiu au fost înlocuite de repulsia față de suferință. Soluția vremurilor actuale este inteligența egoistului și nu altruismul ignorantului. Legat de intensificarea individualismului la moderni, Gilles Lipovetski explica starea de fapt din societățile democratice contemporane prin deprecierea socială a datoriilor individuale. El vorbește de caritatea-business a culturii hedoniste actuale, care este cultura autoabsorbției individualiste și de interesul propriu. Gilles Lipovetski concepe epoca postmoralistă actuală ca pe un haos organizator în care procesul dezorganizator al vechii morale se suprapune cu procesul de reorganizare etică fundamentat pe norme individualiste.



Pe acest fond al mutațiilor care au loc, odată cu tranziția, pe planul subiectiv al percepțiilor, reprezentărilor și conduitelor umane, își găsește un mediu propice infracționalitatea, delincvența, ca element al devianței,.

Analizând situația din România, G. Voicu (1993) vorbea de o "disoluție normativă" și de schimbarea percepției sociale: "de la tabuizarea totalitară a delincvenței s-a trecut - ...- la o veritabilă voluptate pentru informațiile de acest ordin, întreținută adesea din rațiuni economice - de mai toate mediile de informare" (G. Voicu, 1993, p. 402). Acest lucru diminuează puternic sentimentele morale, conformarea la normele de conviețuire socială. Dar cine sunt și ce au devenit oamenii o dată cu "trezirea" din amorțeala conformistă? "În timp ce în secolele trecute delincvența era mai ales fapta unor persoane aflate la ananghie, a disperărilor și a câtorva profesioniști, astăzi, devianța recrutează mai mult ca altădată hedoniști, oportuniști și neadaptați" (M. Cusson, 1992, p.472). Creșterea solicitărilor și scăderea reglărilor acționează ca un factor catalizator asupra delincvenței. "Societățile noastre sunt angajate într-o căutare care va asista, sperăm, la nașterea unui control social, în măsură să ducă la scăderea devianței fără a impieta asupra libertății" (M.Cusson, 1992, p.473). Iar acest nou control social ar trebui să se întemeieze și pe morală, indiferent dacă este o nouă morală individualistă, sau cea tradițională, fiindcă morala, ca expresie atât a afectivității subiective a individului, cât și a realității sociale, poate conferi omului sentimentul libertății într-un sistem social organizat în care individul uman să se conformeze.

Și în România această căutare a unui nou control social bazat și pe morală ar putea constitui o soluție, concomitent cu eficientizarea instituțiilor abilitate cu prevenirea și penalizarea faptelor infracționale. Încă există o derulare greoaie și lentă a procesului de democratizare și modernizare a instituțiilor publice, în strânsă legătură cu insuficiența mijloacelor materiale. De aceea poate singurele instituții care mai dețin încrederea majorității populației sunt biserica și armata, mai mult în virtutea principiului care stă la baza lor și mai puțin a funcționării propriu-zise în societatea românească.

Deficiențele structurale și funcționale ale societății românești în special pe plan economic atrag după sine slăbirea autorității Statului, a sistemului legislativ, a instituțiilor publice (la nivel formal) și a instituției familiei (pe plan informal). Aceasta din urmă, deși un factor hotărâtor în socializarea indivizilor, alături de școală, care și ea își pierde din ce în ce puterea formatoare și reglatoare, cunoaște o criză puternică la nivelul funcțiilor sale. Conjugarea acestor situații de fapt din România de după 1989 converge spre amplificarea și diversificarea fenomenului infracțional.

Consultând lucrarea "Tendințe sociale" (aflată în curs de publicare), capitolul "Justiție" (M. Rădulescu), care analizează perioada 1990-1998, se observă că fenomenul infracțional în România a cunoscut o creștere spectaculoasă: numărul infracțiunilor în 1998 a crescut de 4 ori față de 1990, dintre care o creștere foarte mare în cadrul infracțiunilor instrumentate de poliție a avut-o numărul vătămărilor corporale, al violurilor (cu deosebire în perioada 1993-

## Evoluția fenomenului infracțional

---

1997, datorită decretelor de amnistie) și al uciderilor din culpă. Cele mai multe ucideri din culpă sunt cauzate de accidente de circulație (înmulțindu-se foarte mult și numărul de autoturisme aflate în circulație). Conform datelor înregistrate de poliție, infracțiunile referitoare la regimul circulației sunt majoritar comise de bărbați, datorită faptului că cei mai mulți conducători auto sunt de sex masculin, iar femeile care conduc, de obicei se caracterizează printr-o mai mare prudență la volan. De asemenea violența conjugală ia proporții, deși reglementările juridice sunt departe de a ajunge din urmă și de a reglementa acest tip de infracțiune.

În legătură cu acest tip de violență, politicile sociale în acest domeniu sunt concertate (trebuie să fie concertate) în direcția protejării femeilor împotriva violenței conjugale (în general femeia fiind victima acestui gen de violențe), în a asigura servicii sociale și de sănătate femeilor care au fost victime ale violenței conjugale, în a le asigura facilități, programe speciale și alte modalități de sprijin pentru restabilirea fizică și psihică. Deși nu vizează doar mediile cu un nivel scăzut al resurselor materiale și un nivel redus de instruire, educație, problema violenței conjugale e agravată și de multitudinea lipsurilor și nevoilor economico-sociale din perioada tranziției și de lipsa locuințelor în special, dat fiind că spaima de a nu avea un acoperiș deasupra capului determină multe din femeile violentate în familie să nu reacționeze. De asemenea inerția încă prezentă la nivelul mentalităților care tinde să conserve femeii rolul de subordonat în viața socială și de familie și consumul de alcool sunt alți factori care agravează fenomenul. ("Dicolu de ultima cortină", februarie 1995). O altă soluție este prezentată în "National Human Report" - 1999 și anume încurajarea apariției organizațiilor neguvernamentale de femei. Este vorba de sprijinul demersului de auto-organizare a categoriilor defavorizate de femei și de ajutor acordat acestor organizații, o dată constituite, de a stabili relații de parteneriat cu autoritățile locale și alte organizații. Acest demers ar contribui la întărirea rolului femeii ca factor activ în cadrul comunității și în soluționarea problemelor specifice cu care femeile se confruntă (E. Zamfir, 1999, p.74).

Genul de infracțiune unde majoritare sunt femeile este cel care se referă la conviețuirea socială (ex: prostituția, proxenetismul), ponderea femeilor în total învinuți fiind în 1998 de 73%, creșterea din 1998 față de 1993 este de 88%, în timp ce la bărbați este doar de 38% ("Femeile și bărbații în România", 2000). Structura pe sexe la acest tip de infracțiune este explicabilă datorită profilului său specific, femeile fiind peste tot în lume majoritare în cadrul prostituției (ca mijloc de existență) și nu bărbații.

Revenind la datele prezentate în analiza "Tendințe sociale", se conturează următoarea situație pentru perioada 1990-1998: numărul persoanelor învinuite pentru comiterea de infracțiuni ce revin în medie la 100000 locuitori a crescut în 1998 de 3 ori față de 1990.

După structura pe sexe și vârste, reiese din datele puse la dispoziție de Ministerul de Interne și de Ministerul de Justiție că ponderea femeilor învinuite pentru comiterea de infracțiuni crește în ultimii ani (deși numărul bărbaților este

mult mai mare decât al femeilor învinuite), concomitent cu creșterea de 5 ori a numărului de minori învinuiți pentru comiterea de infracțiuni, în perioada 1990-1998. Dintre minorii învinuiți, trei pătrimi au fost în vârstă de 14-17 ani, restul fiind sub 14 ani, iar numărul tinerilor de 18-29 de ani învinuiți a crescut de peste 4 ori în 1998 față de 1990. La grupa de vârstă 18-29 de ani, datele înregistrate de poliție în perioada 1993-1998 relevă o creștere mai puternică a numărului de persoane de sex feminin învinuite, decât a celor de sex masculin, deși ponderea majoritară în total este deținută și la această grupă de vârstă tot de bărbați. Majoritatea delincvenților minori condamnați s-au făcut vinovați de furturi, dar și pentru infracțiuni contra persoanei sau la regimul circulației pe drumurile publice. Printre faptele comise cu violență, ponderea cea mai mare o au tâlhăriile, săvârșite în general în grup, cu participarea unor adulți recidiviști, cele comise în mediul urban, de către persoane fără ocupație sau elevi. Această tendință s-ar datora, explică autoarea capitolului "Justiție", și lipsei de resurse materiale care uneori îi determină pe unii părinți să-și oblige copiii să muncească de la vârste mici, situație care-i expune mai mult delincvenței, drogurilor, prostituției. Jumătate din victimele abuzurilor sexuale sunt minori (în 1998 fiecare a cincea victimă a unui viol a fost un minor, chiar sub 14 ani). (M. Rădulescu).

Rata infracționalității în cazul persoanelor fără ocupație a fost de 6 ori mai mare în 1998 decât în 1990. În cazul femeilor fără ocupație, ponderea rămâne relativ constantă în ultimii ani.

Numărul persoanelor condamnate definitiv care revin la 100000 locuitori crește de peste 3 ori în 1997 față de 1990, iar în 1998 scade ușor. Numărul total al persoanelor condamnate este mult mai mic decât al celor învinuite, datorită posibilităților de încetare a procesului penal împotriva învinuitului (prin retragerea plângerii, moartea învinuitului sau amnistie etc.) în condițiile legii. De asemenea, deși numărul de persoane învinuite crește accentuat, în perioada 1996-1998 creșterea numărului de persoane condamnate definitiv (la 100000 persoane) este mai redusă decât în 1991-1994. O explicație este și decalajul temporal dintre momentul comiterii fetei și cel al condamnării definitive (Ioaneta Vintileanu, 2000, p.59). Ponderea minorilor condamnați în total persoane condamnate definitiv s-a dublat în 1998 față de 1990. În cadrul delincvenței juvenile a anului 1998, se constată un accentuat fenomen de recidivă. Ponderea minorilor care recidivează a fost dublă în 1998 comparativ cu 1993. și în cazul persoanelor condamnate pe total se remarcă acest trend, ponderea recidiviștilor în 1998 fiind dublă față de 1990.

În continuare datele prezentate demonstrează ca fiind mai propice mediul urban săvârșirii de infracțiuni, acestea fiind de 2 ori mai multe decât în mediul rural pentru aproape întreaga perioadă 1990-1998. O posibilă explicație ar fi controlul social mai redus în mediul urban decât în mediul rural, anonimatul care favorizează infractorii, sentimentul puternic de insecuritate personală al locuitorilor din mediul urban care îi face să nu aibă o atitudine activă la locul comiterii unei infracțiuni atâta timp cât nu sunt ei victimele delictului. Diferențiat pe sexe, se accentuează fenomenul infracțional în rândul femeilor atât în

## Evoluția fenomenului infracțional

---

mediul urban, cât și rural, dar mai mult în mediul urban, în timp ce pentru bărbații învinuiți de infracțiuni există o distribuție aproape egală pe medii.

Fenomenul infracțional nu cunoaște doar o intensificare ci și o diversificare accentuată, subliniază M. Rădulescu, astfel că apar noi tipuri de infracțiuni (organizate, specializate, profesionalizate - vezi crima organizată). După 1990, adaugă autoarea mai sus menționată, apar noi tipuri de infracțiuni ca de exemplu: traficul de droguri, de autoturisme de lux, substanțe radioactive, valută falsificată. Pentru viitor se previzionează creșteri ale faptelor infracționale legate de încălcarea legii drepturilor de autor, de utilizarea serviciilor informatice în scopuri frauduloase (așa-numiții "hackeri", spărgători de coduri).

Statistica prezentată în lucrarea "Tendințe sociale" (capitolul "Justiție") stabilește că în perioada 1990-1998 a crescut de două ori numărul infracțiunilor judiciare, de peste 6,4 ori al celor economico-financiare (care prejudiciază sistemul financiar-bancar și patrimoniul public) și de peste 13 ori ale infracțiunilor de altă natură (astfel că ponderea infracțiunilor judiciare în total infracțiuni scade, simultan cu creșterea ponderii infracțiunilor economico-financiare și de altă natură).

Comparativ cu 1993, în anul 1998, ponderea femeilor autoare de infracțiuni economice s-a dublat, în timp ce numărul bărbaților învinuiți pentru infracțiuni economice s-a redus aproape la jumătate, deși tot ponderea bărbaților este majoritară în cadrul acestui gen de infracțiuni.

În cadrul infracțiunilor contra patrimoniului public sau privat au cunoscut o evoluție ascendentă atât furturile (de 4,4 ori mai multe în 1998 decât în 1990), cât și înșelăciunile (de peste 20 de ori mai multe în 1998 decât în 1990). Deși ponderea furturilor în totalul infracțiunilor contra patrimoniului a fost totdeauna cea mai mare, prejudiciile sunt mai grave în cazul înșelăciunilor și gestiunilor frauduloase. Infracțiunile de fals au crescut de peste 50 de ori în 1998 față de 1990.

După nivelul de instruire al infractorilor, în cazul furtului și tâlhăriei în dauna avutului public și privat, se detașează tipul infractorului cu un nivel de instruire scăzut. De obicei sunt aceștia sunt persoane fără ocupație și aflați sub influența alcoolului.

În schimb falsurile, înșelătoriile, manoperele frauduloase necesită o bună cunoaștere a sistemului legislativ, în special a lacunelor acestuia, subliniază M. Rădulescu.

Creșterea nivelului criminalității, atât în cazul adulților, femeilor cât și al minorilor, în aproape toate tipurile de infracțiuni, reclamă o intervenție eficientă și concertată atât a instituțiilor Statului, cât și a societății civile (fie prin educarea spiritului civic și comunitar, fie prin intermediul organizațiilor non-guvernamentale). Ca exemplu al potențialului organizațiilor non-guvernamentale, în aceeași analiză "Tendințe sociale - Justiție" sunt amintite programele de intervenție din partea structurilor guvernamentale și non-guvernamentale, realizate pentru reintegrarea socială și profesională a minorilor din centre de reeducare și penitenciare. Printre organizațiile implicate s-au regăsit "Europa pentru Europa", GRADO, UNITER, Fundația Familia și Ocrotirea Copilului. De asemenea Ministerul Justiției, Unicef și Asociația

Internațională a Magistratilor pentru Minori și Probleme de Familie au adoptat un program belgian alternativ pedepsei cu închisoarea. Este vorba de desfășurarea de activități benevole în folosul societății, într-o unitate publică socială sau culturală, în timpul liber la sfârșitul săptămânii sau în vacanță. Principiile care stau la baza acestui program țin de confidențialitate, evitarea stigmatizării, a etichetării, concomitent cu responsabilizarea minorului (M. Rădulescu, 1999).

În 1989 M. Cusson enumera trei categorii de factori favorizatori ai infraționalității în cadrul societăților occidentale, democratice cu economie de piață (și chiar cu creștere economică):

- "Cu cât o economie produce mai multe bunuri durabile, cu atât crește numărul obiectelor susceptibile de a-i interesa pe hoții potențiali";
- "...Familiiile au înregistrat tendința de micșorare,...., femeile muncesc din ce în ce mai mult în afara căminului...Rezultatul: locuințele rămân neocupate și fără supraveghere pe o perioadă mai lungă (Cohen și Felson, 1979)";
- "Micile magazine, magazinele universale și sucursalele bancare s-au înmulțit, ceea ce i-a apropiat pe delincvenți de țintele lor." (M. Cusson, 1989, cf. 1992, p. 469).

Faptul că aparatul punitiv al infraționalității (tribunale, închisori etc.) nu-și mărește efectivele proporțional cu rata de creștere a criminalității (riscând să se blocheze după un anumit număr de cazuri infraționale cercetate și sancționate) și că certitudinea pedepsei se erodează face infrațiunea să-și găsească un alt context propice (M. Cusson, 1992, p. 470).

La finalul prezentării acestor statistici din analiza "Tendințe sociale" și a celor trei tipuri de oportunități ale infraționalității pe care M. Cusson (1989, 1992) le întrezărea se poate concluziona, urmărind structura infrațiunilor, conform tendințelor ascendente pregnante, că în România, în perioada de tranziție, infrațiunile se datorează majoritar interesului pecuniar al infractorului și mai puțin elementelor de patologie individuală. Este deci vorba de o predominanță "normală" a transgresorilor de care aminteam la începutul articolului.

Acțiunea constantă a autorităților publice, instituțiilor responsabile de prevenirea și controlul fenomenului infrațional (gen operațiunea "Luna"), ajutorul acordat de organizațiile non-guvernamentale, sensibilizarea spiritului comunitar și civic (chiar și prin intermediul mass-mediei) în legătură cu acest fenomen, sprijinirea familiei și școlii, poate reduce riscul social asociat unor cote mari ale fenomenului infrațional și conferi un mai puternic sentiment de siguranță personală cetățenilor obișnuiți, chiar în limitele unor resurse economico-financiare reduse ca cele care caracterizează societatea românească în tranziție.

### Bibliografie

- \* \* \* **Anuarul Statistic al României 1997**, INSSE, editat cu sprijinul PNUD, FNUAP, UNICEF, 1997.
- Cusson, Maurice, 1992, **Devianța**, în Boudon, Raymond (coord.), **Tratat de sociologie**, București, Editura Humanitas, 1997, p.439-473.
- \* \* \* **Dincolo de ultima cortină - Un raport asupra violenței conjugale în România**, proiectul "Violența conjugală în Europa de Est" - Organizația Avocaților pentru Drepturile Omului, Minnesota, Fundația Cred, februarie 1995.
- Lipovetski, Gilles, **Amurgul datoriei**, București, Editura Babel, 1996.
- Lorenz, Konrad, 1973, **Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate**, București, Editura Humanitas, 1996.
- Moscovici, Serge; Personnaz, Bernard, **Studii în domeniul influenței. Influență minoritară și comportament de conversiune într-o sarcină perceptivă**, în Perez, Antonio Juan; Boncu ștefan (coord.), **Influența socială. Texte alese**, Iași, Editura Universității Al. I. Cuza, 1996, p.249-264.
- Rădulescu, Maria, capitolul Justiție, în: Dinculescu, Victor - președinte INSSE; Panduru Filofteia - director general INSSE (coord.), **Tendențe sociale** - în curs de apariție, INSSE.
- Toffler, Alvin, **Șocul viitorului**, Editura Babel, 1996.
- Vintileanu, Ioaneta, **Violența și crima**, în: **Femeile și bărbații în România**, PNUD România și INSSE, 2000.
- Voicu, George, **Anomie, infracționalitate și delincvență**, în "Sociologie Românească", nr. 4-6, 1993.
- Zamfir, Elena, **Gender issues on the political agenda of transition**, în: Ionete, Constantin - director general INCE și Dinculescu, Victor - președinte INSSE (coord.), **Raportul Național al Dezvoltării Umane - România**, Editura Expert, 1999, p. 65-74.

# Probațiunea în sistemul judiciar românesc - între dorințe și realizări -

---

Pavel ABRAHAM

---

Adoptarea noii Constituții a României, act normativ intrat în vigoare la 8 decembrie 1991, care a declarat statul român ca stat democratic, de drept și social, a încorporat și exprimat o viziune nouă, clară și reformatoare privind democrația și drepturile omului, o viziune nouă bazată pe justiție socială.

Constituția a impus și o viziune a dreptății și umanismului, de înlăturare a măsurilor represive exagerate, primitive și antiumane, pe care istoria le-a calificat ca ineficiente, ca rupând echilibrul dintre cetățeni și autorități.

Este în afara oricăror îndoieli că valorile politice, economice, sociale și umane trebuie protejate juridic, că acțiunile contrare lor trebuie sancționate, dar păstrarea, dezvoltarea și protejarea acestor valori trebuie să fie, mai întâi și decisiv, rezultatul unor eforturi complexe și nu numai al unei politici penale represive, exagerate și discriminatorii.

Prin măsurile întreprinse organele judiciare au dovedit că activitatea lor constituie mai mult decât o reacție la evenimentele, acțiunile pe termen mediu și lung căpătând mai multă coerență, găsindu-se instrumente adecvate pentru abordarea cu realism a complexității fenomenelor cu care România se confruntă în, prea îndelungata, perioadă de tranziție.

Deși, reforma a fost începută, așa cum am menționat anterior totuși, nu putem să nu remarcăm, cu tristețe, că încă suntem tributari concepțiilor învechite și puternic ancorate încă în mentalități de aceeași factură, conform cărora prevenirea criminalității se poate realiza numai prin printr-o politică penală represivă. În acest sens, stau mărturie legile de modificare a Codului penal elaborate după anul 1989, inclusiv Legea nr. 197 din 13 noiembrie 2000 și Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 207 din 15 noiembrie a.c. care, pe lângă alte aspecte deloc de neglijat, se caracterizează prin mărirea continuă a limitelor speciale ale pedepselor pentru diferite infracțiuni. Această politică reprezintă fără îndoială o direcție greșită, demonstrația fiind făcută de statisticile penitenciare care arată o creștere continuă a numărului persoanelor condamnate la pedepse privative de libertate. Mai mult, "efectul preventiv" al acestor legi se regăsește și în dinamica recidivei. Astfel, dacă în anul 1990 numărul recidiviștilor era de 3.589, în anul 1995 se înregistrau 13.580 de persoane cu acest statut, pentru ca în anul 1999 numărul lor să fie de "numai" 20.086.

## Probațiunea în sistemul judiciar românesc

---

În același sens, menționăm că, de necrezut, în România anului 2000 se mai execută încă pedepse după legi vechi de 30 de ani, cu mult prea mult depășite de realitățile actuale.

Pe de altă parte, deși afirmăm permanent cu tărie că dorim să ne aliniem standardelor lumii civilizate, că dorim să ne integrăm structurilor euro-atlantice totuși, prin politica penală pe care o practicăm la ora actuală și pe care o mai și dezvoltăm nu facem altceva decât să ne depărtăm de ceea ce susținem că dorim. **Este illogic să ajungi unde ți-ai propus atât timp cât mergi în sens contrar.**

Totuși, trebuie să vedem și partea bună a lucrurilor care s-au realizat în domeniul apărării ordinii de drept și a siguranței civice.

Astfel, pe lângă perfecționarea continuă a prevederilor privind modalitățile de executare a pedepselor neprivative de libertate din Codului penal, au fost făcuți și alți pași concreți, chiar dacă destul de timizi, într-o nouă direcție care demonstrează o adaptare la noile realități și cerințe de transferare a sistemului sancționator, acolo unde este posibil, dintr-un mediu închis (penitenciar) într-un mediu liber (societate) sau altfel spus de introducere în sistemul juridic românesc a instituției “probațiunii”, ca modalitate de penalizare în regim de libertate cu fundament socio-pedagogic, caracterizată printr-o combinație între supraveghere și asistență.

Un prim pas l-a constituit fără îndoială apariția Legii nr. 82 din 18 mai 1999 privind înlocuirea închisorii contravenționale cu sancțiunea obligării contravenientului la prestarea unei activități în folosul comunității, lege care, deși se referă la executarea unei sancțiuni și nu a unei pedepse totuși, prin conținutul său se încadrează într-o bună măsură conceptului de “probațiune”, în special, prin executarea sancțiunii într-un mediu liber concomitent cu supravegherea.

Pe aceleași coordonate, de umanizare și eficientizare a justiției, se înscrie și adoptarea de către Guvernul României a Ordonanței nr. 92 din 28 august 2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a executării sancțiunilor neprivative de libertate, care reprezintă nu numai o încununare a eforturilor depuse de Ministerul Justiției, începute încă din anul 1997, ci și o completare, atât de necesară, a cadrului legal existent în domeniul justiției penale.

Dacă până în prezent legislația penală prevedea posibilitatea menținerii în libertate, în anumite condiții, a persoanelor care au comis infracțiuni, concomitent cu impunerea în sarcina acestora a unor obligații (art. 86<sup>3</sup>, alin. 1, lit. a – d din Codul penal), precum și a unor măsuri (art. 86<sup>3</sup>, alin. 3, lit. a - f și art. 103 alin. 3, lit. a – c din aceeași lege), a căror respectare era supravegheată fie de către un judecător special desemnat, fie de către o persoană sau un anumit organ, Ordonanța nr. 92/2000 asigură, o îmbunătățire a modului de efectuare a activității de supraveghere și acordă un caracter specializat acestei activități, toate acestea reprezentând garanții de eficientizare a sistemului sancționator.

Elementul de noutate, poate cel mai important, îl constituie reglementarea în art. 3 a activității de asistență și consiliere atât a condamnaților aflați în



penitenciar, cât mai ales a celor ce execută pedeapsa în regim neprivativ de libertate.

Desfășurarea unor asemenea activități este de natură a conduce la realizarea în mai bune condiții și de asemenea la eficientizarea, celei de a doua funcții a pedepsei, cea de reeducare. Astfel, dacă cel puțin teoretic, se considera că prin stabilirea unor obligații și impunerea unor măsuri în sarcina condamnatului se va determina o schimbare a atitudinii și comportamentului acestuia, în sensul conformării la normele generale de conduită, totuși nu se pune un accent prea mare pe cauzele care au determinat adoptarea unui comportament infracțional.

Nu de puține ori, realitatea a demonstrat că executarea obligațiilor de către persoana condamnată s-a efectuat numai din dorința de a scăpa de pedeapsă, cauzele care au determinat încălcarea legii persistând. Prin activitatea de consiliere și asistență, așa cum sunt prevăzute în Ordonanța nr. 92/2000 se acționează direct, tocmai asupra unora din multiplele cauze care pot determina săvârșirea unor infracțiuni.

De asemenea, deși din modul de formulare, utilizat în cuprinsul legii, a condiției în care pot fi desfășurate activitățile de asistență și consiliere ar putea duce la concluzia că acestea au un pronunțat caracter de relativitate totuși, nu putem să nu subliniem esența acestei reglementări.

Ea reprezintă o mentalitate nouă în dreptul românesc de abordare a problemei reintegrării sociale a persoanelor care au săvârșit infracțiuni. Punctul de pornire în activitatea cu infractorii condamnați la sancțiuni neprivative de libertate îl constituie apelul la simțul responsabilității, precum și disponibilitatea acestora de a-și asuma responsabilități. Toate formele de asistență care sunt oferite infractorului trebuie să aibă ca scop dezvoltarea capacității de opta și acționa în mod responsabil. Fără voința acestuia de a-și schimba comportamentul nici o altă acțiune nu va determina acest lucru.

Semnificativ este că, prin reglementarea acestor activități la un nivel juridic superior se dovedește faptul că, societatea românească a acceptat ideea că pedepsirea infractorilor se poate realiza și în alte condiții decât până în prezent.

De asemenea, suntem convingși că, dacă acest act normativ va fi nu numai aplicat, ci și dezvoltat într-o manieră corespunzătoare atunci se va constata că noua modalitate de aplicare a sistemului sancționator este nu numai eficientă ci și mai ieftină pentru societate.

Un alt principiu care izvorăște din cuprinsul acestui nou act normativ, este cel al cooperării, care integrează multiple acțiuni cu un profund caracter specializat și diversificat, ceea ce demonstrează buna adaptare la complexitatea scopului urmărit de serviciile de reintegrare socială și supraveghere.

Este de remarcat și afirmarea transformării cooperării în parteneriat prin atragerea și implicarea comunității în activitatea de reintegrare socială a categoriei de persoane vizate de acest act normativ.

Astfel, dacă până acum în România, executarea sancțiunilor și a pedepselor era exclusiv apanajul organelor de stat, în prezent, prin această nouă manieră de abordare a problemei sancționării și reintegrării sociale a infractorilor se

## Probațiunea în sistemul judiciar românesc

---

realizează un transfer parțial, nu numai a responsabilității ci și a posibilității de acțiune, către societate care devine din simplu spectator, un participant real.

Această activitate de transfer a fost posibilă și pe fondul participării tot mai active a comunității la viața socială, în special, prin apariția și implicarea puternică a organizațiilor neguvernamentale specializate în asistență socială, îndeosebi în ceea ce privește copiii, bătrânii, victimele etc.

Este evident că justiția nu poate fi administrată eficient în afara comunității pe care trebuie să o slujească. Realitatea a demonstrat că organele de executare nu pot întotdeauna să se ocupe singure de toate nevoile infractorului. Mai mult, infractorul face parte din comunitate, existența sa în afara acesteia fiind imposibilă.

Suntem convinși că, pe măsură ce comunitatea va deveni tot mai conștientă de drepturile, dar și de obligațiile sale, de faptul că, eșecul persoanei care a comis o infracțiune reprezintă în același timp și propriul eșec, precum și de faptul că, simpla izolare a infractorilor nu este o soluție și stă numai în puterea ei să schimbe, atunci scopul acestei legi, ca de altfel a întregii legislații penale va putea fi atins cu o mai mare eficiență.

De asemenea, scopul preponderent, de reintegrare socială a infractorilor, al acestor noi structuri rezultă și din modul de reglementare a condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească persoana care își va desfășura activitatea în cadrul acestora, condiții care, așa cum era normal, se înscriu în dispozițiile generale în domeniu privind ocuparea unei funcții publice, însă în care accentul se pune nu numai pe pregătirea în domeniu (asistență socială, psihologie, pedagogie, etc.), ci și pe caracterul specializat și perfecționat al acesteia.

De menționat că, un număr mare de oameni care își desfășoară activitatea în domeniu au început să se specializeze atât prin vizite de documentare, cât și prin participarea la cursuri de pregătire organizate de statele cu tradiție în probațiune, care și-au manifestat sprijinul real și puternic pentru introducerea și dezvoltarea probațiunii în țara noastră.

Mai mult, prin Ordonanța nr. 81 din 30 august 1999 Guvernul României a aprobat participarea Ministerului Justiției ca membru permanent la Conferința Europeană Permanentă de Probațiune care promovează cooperarea internațională în domeniul sancțiunilor și măsurilor comunitare, în special prin schimb de experiență, informații referitoare la legislație, jurisprudență, practica de asistență socială în țările europene, identificarea soluțiilor la problemele comune, influențarea opiniei publice, furnizarea de asistență și expertiză în dezvoltarea sancțiunilor și măsurilor comunitare etc. La scurt timp după admiterea sa, Ministerul Justiției a prezentat în cadrul seminarului de la Postdam, din septembrie 1999, Planul de dezvoltare a serviciilor de probațiune în România.

Această activitate de specializare poate și trebuie continuată, atât pentru a depăși caracterul de început al probațiunii în România, cât mai ales pentru a reduce diferențele existente și prin aceasta atingerea standardelor europene.

Necesitatea specializării personalului de probațiune rezidă însă din natura activităților pe care va trebui să-le desfășoare și care, dat fiind importanța

scopului declarat, nu va accepta nici o derogare. Miza "jocului", siguranța publicului, este mult prea mare pentru a ne putea permite să acceptăm ca această activitate să nu aibă cu caracter specializat, efectuată de un personal profesionist.

Modul în care se va desfășura probațiunea în România rezultă din reglementarea, în Capitolul III a Ordonanței nr. 92 / 2000 a activităților serviciilor de reintegrare socială și supraveghere.

Astfel, în ceea ce privește atribuția de supraveghere a respectării de către persoana condamnată a **măsurilor** prevăzute în art. 86<sup>3</sup>, alin. 1, lit. a - d din Codul penal se remarcă ca aceasta are un domeniul de aplicabilitate restrâns la pedeapsa închisorii cu suspendarea executării pedepsei sub supraveghere, inclusiv în cazul minorilor după împlinirea vârstei de 18 ani. Spre deosebire de aceasta, atribuția de supraveghere a respectării **obligațiilor prevăzute în art. 86<sup>3</sup>**, alin. 3, lit. a - f din Codul penal, precum și a celor prevăzute în art. 103, alin. 3, lit. a -c din același cod, își găsește aplicabilitatea atât în cazul condamnării la pedeapsa închisorii cu suspendarea executării pedepsei sub supraveghere, cât și a pedepsei închisorii cu executarea la locul de muncă, respectiv în cazul condamnării la măsura educativă a libertății supravegheate a minorului, precum și al pedepsei închisorii cu suspendarea executării sub supraveghere sau control a minorului după împlinirea vârstei de 18 ani.

Desfășurarea activității de colaborare cu celelalte instituții publice sau persoane private pentru identificarea locurilor de muncă, a cursurilor școlare sau a celor de calificare și recalificare profesională reprezintă o manieră activă de abordare a problemei reintegrării sociale a persoanelor care au săvârșit infracțiuni. Totuși, suntem convinși că prin Regulamentul de aplicare a prezentei ordonanțe se va avea în vedere eliminarea riscului ca anumiți infractori să își execute pedeapsa în apropierea copiilor sau vârstnicilor, precum și alte asemenea situații.

Prin reglementarea atribuțiilor de consiliere individuală a infractorilor, de inițiere și derulare a unor programe de protecție, asistență socială și juridică a minorilor și tinerilor care au săvârșit infracțiuni, a programelor de resocializare, precum și a celor privind activitățile lucrative, socio-pedagogice, de instruire școlară și formare profesională se demonstrează cu mai multă tărie scopul preponderent al instituțiilor create prin acest act normativ.

O altă activitate, deosebit de importantă, care excede atât activității de supraveghere, cât și celei de asistență și consiliere, este cea de întocmire a referatelor de evaluare, la solicitarea instanțelor, precum și a referatelor periodice de reintegrare socială și supraveghere.

Trebuie menționat faptul că, deși aceste referate au un caracter orientativ, totuși ele sunt de natură a oferi autorităților penale informații care să permită luarea unor decizii în deplină cunoștință de cauză, extinzându-se astfel obiectul deliberării.

De asemenea, în cursul executării unei sancțiuni neprivative de libertate, trebuie să se țină cont de diversele tipuri de informații fie cu privire la infractor,

## Probațiunea în sistemul judiciar românesc

---

la fapta comisă, la măsurile și obligațiile stabilite în sarcina acestora, fie cu privire la situația personală și socială a infractorului, documente ce sunt incluse în dosarul de reintegrare socială. Aceste adevărate baze de date permit o evaluare permanentă a progresului realizat pe parcursul executării pedepsei.

De remarcat că, Ordonanța nr. 92/2000, cuprinde o serie de garanții cu privire la confidențialitatea datelor cuprinse în dosarul de reintegrare socială a condamnatului, prin reglementarea strictă a condițiilor de păstrare și consultare, inclusiv de distrugere a acestuia după un anumit termen, nu numai ca efect al reabilitării de drept, ci și pentru a preveni o eventuală utilizare în alte scopuri a acestuia.

Totodată, se impune să evidențiem concordanța ordonanței privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a executării sancțiunilor neprivative de libertate cu reglementările europene în domeniu și în special cu prevederile Recomandării nr. R (92) 16 a Comitetului de Miniștri către Statele Membre ale Consiliului Europei privind sancțiunile și măsurile aplicate în comunitate.

Pe lângă importanța deosebită a apariției acestui act normativ în cadrul sistemului juridic românesc, precum și a calităților sale indiscutabile totuși, nu putem să nu sesizăm și unele insuficiențe, care deși ar putea fi puse pe seama caracterului de început ele trebuiesc corectate de urgență pentru a putea atinge scopurile propuse în condițiile de exigență propusă.

Astfel, deși se prevede expres că activitatea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere se desfășoară cu atragerea și implicarea comunității nu putem să nu constatăm faptul că, această cooperare se limitează, în mare măsură, la furnizarea de informații din partea comunității sau la acordarea de asistență din partea unor specialiști în diferite domenii, ori a încheierii unor protocoale de colaborare cu organizații neguvernamentale, familia, voluntarii comunitari pentru inițierea și derularea unor programe de resocializare. Practic, "cooperarea" se desfășoară într-un singur sens, fiind adevărat că ea vizează un scop comun.

De asemenea, tot în domeniul cooperării și parteneriatului se poate constata insuficienta implicare a comunității locale care, poate nu numai contribuie, ci și beneficia mai mult de pe urma sancționării infractorilor în comunitate. Astfel, nu cunoaștem în ce măsură prin reglementarea actuală s-a avut în vedere și se va putea realiza o dublă activitate socială, respectiv reintegrarea infractorilor și satisfacerea nevoilor unor categorii de persoane aflate în dificultate. Spre exemplu, un zugrav condamnat pentru o anumită infracțiune la o pedeapsă pe care o execută în libertate și o familie de bătrâni care locuiesc într-o casă ce trebuie renovată și care nu au puterea și nici forța financiară necesară pentru realizarea acestui lucru. Oare nu s-ar putea ca acest infractor, sub supravegherea adecvată și necesară, să zugrăvească locuința acestor oameni? Poate că, acest exemplu nu este cel mai fericit, dar sigur este destul de sugestiv. Importantă este ideea pe care am vrut să o exprimăm și care suntem siguri că a fost înțeleasă ca atare, ca să nu mai vorbim de posibilitățile imense de exploatare cu rezultate corespunzătoare din ambele puncte de vedere. De

asemenea, implicarea acestor infractori în diverse activități lucrative ar putea fi generatoare de venituri, chiar și financiare care ar putea fi reținute sau impozitate.

Un alt aspect, legat într-o oarecare măsură de implicarea comunității locale, este acela că, se repetă greșeala din trecut fiind înființate structuri fără a se prevedea fonduri pentru finanțarea activităților de supraveghere și reintegrare socială. Considerăm că, aceste fonduri trebuiesc atrase, în special, de la bugetele locale și nu de la bugetul de stat.

Totodată, trebuie remarcat faptul că, prevederile acestui act normativ, Ordonanța nr. 92/2000, nu sunt corelate în totalitate cu dispozițiile legii penale, precum și ale altor acte normative.

Astfel, activitatea de supraveghere a persoanelor condamnate care execută pedeapsa în libertate va putea fie efectuată de către serviciile de reintegrare socială și supraveghere numai în condițiile în care această activitate le va fi încredințată lor de către instanța de judecată. În caz contrar va avea loc o dublă supraveghere a persoanei condamnate, atât din partea judecătorului desemnat, a persoanei sau a altor organe însărcinate, conform legii penale, cât și din partea serviciilor de reintegrare socială acest aspect constituind fără îndoială un abuz asupra condamnatului, care deși este infractor are totuși niște drepturi care trebuiesc respectate. Tot în legătură cu acest aspect, ne întrebăm cum va soluționa instanța de judecată o solicitare de revocare a măsurii neprivative de libertate în condițiile existenței unei contradicții între punctul de vedere al serviciilor de reintegrare socială și cel al persoanei sau organului căruia i-a fost încredințată supravegherea.

De asemenea, nu cunoaștem în ce măsură va solicita instanța de judecată referate de evaluare în cauzele cu infractori minori în condițiile în care conform art. 483 din Codul de procedură penală, ancheta socială este obligatorie.

Totodată, conform Legii nr. 82/1999 privind înlocuirea închisorii contravenționale cu sancțiunea obligării contravenientului la prestarea unei activități în folosul comunității, obligația minorului de a presta o activitate neremunerată într-o instituție de interes public, prevăzută în art. 103, alineat 3, litera c din Codul penal, se aplică și se execută în condițiile acestei legi. Suprapunerea supravegherii este din nou prezentă cu aceleași implicații negative pe care la poate genera.

Pe de altă parte, fără a avea intenția de a ne depărta de scopul Ordonanței nr. 92/2000, nu cunoaștem în ce măsură au fost avute în vedere asigurarea în desfășurarea activităților de supraveghere a respectării drepturilor omului cu privire la persoana condamnată la sancțiuni neprivative de libertate. Astfel, putem afirma că nu au fost prevăzute aspecte privind frecvența activităților de supraveghere sau măsuri care să garanteze protecția datelor de ordin personal. De asemenea, suntem convingși că dreptul persoanei condamnate de a face plângere împotriva modului în care a fost concepută sau se exercită supravegherea a fost inclus în Regulamentul de aplicare a Ordonanței nr. 92/2000 deși, considerăm că acest lucru trebuia prevăzut expres în lege. Tot cu

## Probațiunea în sistemul judiciar românesc

---

privire la plângerea pe care o poate formula persoana condamnată, apreciem că soluționarea ei definitivă va trebui făcută de către instanța de judecată și nu de către un șef al serviciului de reintegrare socială și aceasta pentru a asigura un maximum de obiectivitate și imparțialitate în soluționarea cererii, precum și pentru a ne alinia la practica și standardele internaționale în domeniu.

O altă problemă deosebit de importantă care are legătură cu specificul activității de probațiune și care nu este cuprinsă în reglementarea românească este cea a asistenței și consilierii victimelor infracțiunilor. Este evident că în anumite cazuri și apreciem noi deloc puține, trauma cauzată victimei prin săvârșirea unei infracțiuni necesită o activitate de tratament și consiliere în vederea reintegrării sociale, activitate care în țările dezvoltate revine și serviciilor de probațiune. De asemenea, documentele internaționale în domeniu cum ar fi: Rezoluția nr. 27/1997 a Consiliului Europei privind protecția victimelor infracțiunilor; Declarația de principii fundamentale de justiție referitoare la victimele criminalității și la victimele abuzului de putere, adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 40/34 din 29 decembrie 1985; Recomandarea nr. R (85)11 a Consiliului Europei cu privire la statutul victimei în cadrul procedurilor și legislației penale; Recomandarea nr. 21/1987 a Consiliului Europei privind asistarea victimelor și prevenirea victimizării; Rezoluția nr. 690/1997 a Consiliului Europei cu privire la forțele de poliție; Convenția Europeană privind compensarea victimelor crimelor cu violență – Strasbourg - 24.11.1998 reprezintă tot atâtea temeuri de reflecție, cât și argumente pentru a conștientiza faptul că, a venit momentul să ne aplecăm cu mai mult interes și asupra acestei categorii, prin inițierea și derularea unor programe concrete într-un cadru specializat.

Pentru a nu fi acuzați de faptul că, cel mai ușor lucru este să critici, aspect pe care de altfel nici nu am intenționat să îl realizăm în demersul nostru, vom prezenta în cele ce urmează unele propuneri concrete pe care la considerăm ca fiind de natură a ajuta la implementarea corespunzătoare a probațiunii în România.

Pe lângă corectarea insuficiențelor Ordonanței nr. 92/2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a sancțiunilor neprivative de libertate, anterior semnalate, apreciem că se impune în primul rând o adaptare a legislației penale la posibilitățile oferite de apariția în România a probațiunii. Legătura dintre probațiune și sistemul penal este evidentă și ea va trebui dezvoltată pe măsură ce serviciile de reintegrare socială își vor dovedi utilitatea și eficiența.

Astfel, în primul rând ar trebui făcută o reevaluare a prevederilor actuale ale legislației penale, prin corelarea dispozițiilor din partea generală cu cele din partea specială, care să permită o mai bună aplicare a sancțiunilor neprivative de libertate. Statisticile demonstrează că, dinamica sancțiunilor neprivative de libertate aplicate de instanțele de judecată înregistrează o scădere continuă, ori tocmai asemenea sancțiuni sunt de domeniul probațiunii, riscând ca, acum când avem servicii specializate să nu avem ce face cu ele. Un prim pas a fost făcut în acest sens prin Ordonanța de urgență a Guvernului României nr. 207

din 15 noiembrie 2000 privind modificarea și completarea Codului penal și de procedură penală care a extins posibilitățile de aplicare a sancțiunilor neprivative de libertate.

De asemenea, legislația penală ar trebui modificată atât în sensul extinderii sancțiunilor neprivative de libertate cum ar fi: suspendarea condiționată a urmăririi penale, suspendarea pronunțării condamnării, iertarea provizorie etc., cât și al extinderii măsurilor care pot fi luate sau a obligațiilor ce pot fi impuse persoanelor condamnate la sancțiuni neprivative de libertate.

O altă propunere de modificare a Codului penal vizează introducerea unor obligații în sarcina persoanelor liberate condiționat a căror supraveghere să fie efectuată evident tot de către serviciile de reintegrare socială. Nu ni se pare corect, etic și moral ca o persoană care a săvârșit o faptă penală de o anumită gravitate și care a fost sancționată cu o pedeapsă executată în mediu carceral să fie lăsată în libertate mai devreme, cu singura obligație de a nu mai săvârși nici o infracțiune, fără a se exercita asupra acesteia nici o supraveghere, cel puțin o perioadă de timp rezonabilă pentru a dovedii că a adoptat un comportament corespunzător și s-a conformat pe deplin la regulile generale de conduită.

Așezarea cooperării și parteneriatului pe baze reale și eficiente care să conducă la realizarea în mai bune condiții a scopului propus.

În acest sens, propunem implicarea într-o mai mare măsură a organelor de poliție, prin trecerea acestora de la statutul de simpli "furnizori de informații" sau "prințatori" a celor care se sustrag de la supraveghere, la cel de participant activ nu numai la activitatea de supraveghere, ci și la cea de asistență și consiliere atât a persoanelor condamnate la sancțiuni neprivative de libertate, cât și a victimelor infracțiunilor.

Tot în domeniul cooperării ar trebui avut în vedere și adâncirea caracterului internațional al acesteia. Astfel, deși serviciile de reintegrarea socială și supraveghere din România abia și-au făcut apariția totuși, activitatea lor trebuie corelată de urgență cu cerințele și standardele internaționale. Convenția europeană privind supravegherea persoanelor condamnate sau liberate condiționat, adoptată de statele membre ale Consiliului Europei în anul 1964, la Strasbourg, prevede principiile cooperării în executarea supravegherii a pedepsei pronunțată de statul pe teritoriul căruia a fost comisă infracțiunea, de către statul pe teritoriul căruia persoana condamnată își are reședința stabilă. Este evident că, în perspectiva integrării României în structurile europene, vor trebui luate măsurile ce se impun și în acest domeniu.

Nu în ultimul rând, apreciem că se impune achiziționarea unei bogate experiențe referitoare la aplicarea și executarea sancțiunilor în comunitate și care să stea la baza elaborării unor lucrări fundamentale, cu antrenarea mai multor specialiști din toate domeniile care au legătură cu activitatea de asistență și consiliere.

În încheiere aș dori să precizez că, trebuie să acordăm serviciilor de reintegrare socială și de supraveghere a infractorilor, locul pe care merită să-l ocupe în rândul instituțiilor chemate să asigure ordinea de drept și siguranța civică.

## **Probațiunea în sistemul judiciar românesc**

---

Totodată, trebuie să avem în vedere că, numai prin faptul că am început activitate de probațiune în România, rezolvarea nu va veni de la sine. Dimpotrivă, trebuie să fim conștienți că, am acceptat o mare provocare și ne-am asumat o mare responsabilitate și cu siguranță avem un drum lung de parcurs, cu obstacole nu puține, pentru a putea fi mândri că am contribuit la reforma sistemului judiciar din România și alinierea acestuia la standardele internaționale dar, mai ales, la creșterea reală a siguranței civice.



# Sursele sănătății organizaționale în penitenciarele românești

La acest final de mileniu, toate administrațiile penitenciare se confruntă cu dificultăți, ale căror soluții nu sunt întotdeauna de domeniul financiar. La un simpozion care a avut loc în 1991 la Ottawa într-una din secțiuni s-au prezentat de către reprezentanții diverselor state participante cele trei principale probleme cu care se confruntă administrațiile penitenciare: în Jamaica – suprapopularea închisorilor, accentul prea mare pus pe securitatea locurilor de deținere și formarea personalului; în Statele Unite – suprapopularea, lipsa resurselor umane și absența consensului privind rolul închisorilor; în Scoția – atitudinea nefavorabilă a personalului față de problemele penitenciare; în Suedia – absența obiectivelor politice privind serviciul închisorilor, neclaritățile despre rolul personalului în procesul corecțional, stabilirea unor obiective comune între elementele sistemului de justiție penală (poliție, tribunale, penitenciare), și ameliorarea raporturilor între funcționarii din penitenciare și organismele comunitare de supraveghere. În România principalele dificultăți sunt în prezent: absența unei legislații adecvate momentului social, personal insuficient și supraaglomerarea.

“Studii aprofundate și serioase arată că nu reușim să păstrăm un echilibru între reforma legilor și numărul de persoane din închisori, că nu reușim să prevedem acele măsuri capabile să pedepsească fără a închide în penitenciare, că nu reușim să prevenim mai mult decât să sancționăm ș.a.m.d. Eforturile trebuie deci îndreptate în direcțiile în care suntem deficitari: pedeapsa fără închisoare”- Giuseppe Mosconi, profesor la Universitatea din Padova, Italia, interviu în “Palatul de justiție”, nr.5-6/1997.

Considerăm un penitenciar sănătos din punct de vedere organizațional atunci când:

- organizarea sa corespunde funcțiilor constitutive, iar rolurile și normele sunt adecvate acestora;
- există un consens al personalului asupra obiectivelor și mijloacelor stabilite formal;
- distribuția puterii nu creează tensiuni;
- există mecanisme adecvate de rezolvare a conflictelor interne;
- climatul psihologic este fundat pe împărtășirea valorilor organizaționale și pe respectul reciproc.

Desigur, factorii culturali pot aduce nuanțe specifice unui penitenciar sau altul.

Iată câteva cauze care determină în prezent disfuncționalități în penitenciarele românești și modul în care sunt sau pot fi rezolvate.

# O crimă în penitenciar - abordări psihosociale și reevaluări instituționale

---

Mihaela BONAȚIU, Gabriela LIVADARIU, Gheorghe GHIDĂNAC

---

Penitenciarul, privit din afară, poate părea o citadelă inaccesibilă. Odată intrat în postul de control te frapează sistemul militarizat, aparatura, monitoarele și regulamentele care instrumentează siguranța deținerii, porțile care se deschid cu zgomot numai după verificarea documentelor de acces, oameni în uniforme care circulă grăbiți, deținuți care merg la muncă ,la curțile de plimbare, la blocul alimentar, la policlinică, la sectorul vizite ,la școală, la club, la capelă, la instanța de judecată, sau vin din alte penitenciare.

Pe secțiile de deținere programul cu deținuții este strict: ora trezirii, ora stingerii, mesele, purtarea uniformei, aranjarea camerei, activitățile culturale educative.

În acest mediu total, la care se adaugă supraaglomerarea și personalul insuficient, activitatea se reduce de multe ori la rezolvarea urgențelor de toate tipurile- autoagresiuni, afecțiuni medicale, decompensări psihice, probleme personale, tensiuni și conflicte .

În aceste condiții deținuții găsesc resurse să facă fața singurătății, dezamăgirilor de tot felul, sentimentelor de abandon, de inutilitate și eșec, lipsei informațiilor despre cei dragi, nesiguranței, lipsei țigărilor . Mai mult decât atât, unii învață să scrie și să citească, alții sunt cuprinși în programe de terapie ocupațională, scriu povești pentru copii, donează din puținul lor alimente pentru copiii din centrele de plasament, și le confecționează jucării.

A fi deținut înseamnă ca în cea mai mare parte a timpului să fii atent la relațiile cu ceilalți pentru că nu există intimitate, încrederea este un lux pe care nu ți-l poți permite prea des, de cele mai multe ori fiind o imprudență. Nevoia de relații interumane este înlocuită repede de nevoia de manipulare și control. Așa cum se exprima deținutul N.I.: “ În pușcărie întâi povestești, apoi minți, apoi te iau gândurile.”

În relațiile cu ceilalți deținuți trebuie să fii puternic, să fii șmecher, să nu fii “sifon”, să îți rezolvi singur problemele, să te descurci, să nu atragi atenția, să fii doar de partea ta și să nu-ți pese de ceilalți.

În acest moment în Penitenciarul de Maximă Siguranța București Rahova se află aproximativ 2500 deținuți bărbați și femei, recidiviști și nerecidiviști, cu vârste între 19 și 65 de ani, români și străini, dintre care 65 condamnați la

detenție pe viață. Caracteristicile psihosociale, carierele infracționale, limbile și religiile diferite particularizează relațiile între deținuți, imprimându-le o dinamică în a cărei complexitate se regăsește această varietate de factori.

În aceste condiții, undeva în detenție, cineva este fericit pentru că a primit vizita familiei, sau a fost admis în Comisia de liberare condiționată, iar altundeva se escaladează și se extinde un conflict care, uneori nu mai poate fi negociat.

În data de 01.07.2000, pe tronsonul rezervat deținuților pe viață, supravegherea era asigurată de doi subofițeri. Unul dintre ei a fost solicitat de subofițerii de pe celelalte tronsoane ale secției să-i ajute la îndeplinirea unor sarcini. Subofițerul rămas, deși singur, a hotărât să scoată la clubul secției pe deținuții programați pentru activități sportive, printre ei aflându-se Nașcu Ion și Mihale Costel. La ieșirea din cameră, după percheziția amănușită, supraveghetorul i-a introdus în club, încuind ușa. Auzind zgomot, subofițerul s-a întors la club și a observat că deținutul Mihale era căzut pe jos, iar deținutul Nașcu se afla aplecat asupra lui. Crezând că este vorba de o bătaie, a deschis ușa și i-a cerut lui Nașcu să înceteze. În acel moment, Nașcu s-a ridicat, s-a întors spre subofițer și l-a atenționat să nu intervină. Atunci subofițerul a observat că Nașcu are în mână un cuțit și deținutul Mihale este rănit. Realizând că singur nu putea să dezamorseze conflictul, s-a grăbit să ajungă la telefon pentru a alerta grupa de intervenție, totodată cerând și ajutorul subofițerilor de pe celălalt tronson. Până la sosirea grupei de intervenție, a încercat să-l determine pe Nașcu Ion să-și abandoneze victima, însă fără succes.

La sosirea grupei de intervenție, Nașcu Ion a aruncat cuțitul și s-a lăsat imobilizat fără să opună rezistență. Deținutul a fost transportat la cabinetul medical, unde în ciuda îngrijirilor medicale acordate, a decedat.

Au fost sesizate forurile superioare și Procuratura. Deținutul Nașcu Ion a fost transferat la punctul de primire deținuți.

Acest eveniment a impus analiza dintr-o perspectivă cât mai largă a contextului în care s-a produs, a elementelor premergătoare, rezonanța acestui caz în masa condamnaților pe viață și în întregul sistem penitenciar, a disfuncționalităților existente la nivelul secției de deținere, a penitenciarului și a întregului sistem.

Poate că una dintre cele mai importante concluzii ale acestei analize, este că instituția penitenciară trebuie abordată ca un sistem în care disfuncționalitățile existente într-un subsistem vor afecta inevitabil funcționarea întregului sistem.

Așa se explică de ce acest eveniment grav s-a produs într-un loc în care pare a fi cel mai puțin probabil : Penitenciarul de Maximă Siguranță București Rahova, secția deținuților condamnați la detenție pe viață.

Această unitate este cea mai modernă din punct de vedere al mijloacelor de realizare a siguranței deținerii. Deținuții pe viață sunt cazați pe un tronson separat de restul secției, în celelalte camere aflându-se deținuți care în general execută pedepse mari.

Până la momentul incidentului, relațiile existente între deținuții pe viață se aflau într-un oarecare echilibru. Deținuții care avuseseră conflicte erau cazați în camere separate iar programul plimbărilor în curte și al celorlalte activități era

## O crimă în penitenciar

---

constituit în așa fel încât să nu se întâlnească între ei. Cei care generau constant conflicte, erau izolați pe altă secție sau singuri în cameră.

Activitățile desfășurate de deținuți contribuiau la menținerea acestora într-un climat destins. Aveau, conform declarațiilor lor, o relativă încredere în personal și sperau ca activitățile să se diversifice, în beneficiul lor. Acest lucru îi făcea să fie cooperanți și să evite incidentele.

Deținutul Nașcu Ion se integrase în colectivul deținuților, în rândul cărora se bucură de prestigiu. De la sosirea în Penitenciarul Rahova nu a creat probleme, reușind să se impună în fața personalului ca un deținut disciplinat și liniștit, dispus permanent să coopereze.

Aproximativ cu două săptămâni înainte de incident, din scrisorile primite de la deținuții din Spitalul Penitenciar Jilava, se aflase de sosirea în Penitenciarul Rahova a deținutului Mihale Costel. Cei cu care se aflase în faptă sosiseră deja, în urma pronunțării sentinței definitive. Venirea lui Mihale Costel era resimțită ca o amenințare și ca un factor perturbator. Nici unul dintre deținuții intervievați nu a manifestat regret față de moartea lui. Așa se explică de ce nici unul dintre ei nu a raportat comandantului de secție sau psihologului despre existența conflictului cu Nașcu Ion.

Victima era percepută de către ceilalți deținuți ca fiind un deținut periculos, un informator, un oportunist arogant și agresiv, gata să facă orice pentru a obține avantaje și tratament preferențial. Cei trei deținuți împreună cu care comisesse fapta îl acuzau că ar fi fost principalul vinovat și primul care sugerase omorul. Mai mult chiar, discutând cu psihologul secției, Mihale a declarat despre unul din tovarășii de faptă : “este aici datorită mie, eu l-am determinat să participe”. Toți trei erau de acord asupra faptului că, în timpul anchetei Mihale încercase să-și minimalizeze contribuția, mințind anchetatorii și încercând să-i învinovățească pe ceilalți.

Un alt deținut a relatat că Mihale obișnuia să agreseze verbal și fizic alți deținuți în timp ce se afla pe culoar, iar aceștia în celule, în imposibilitate de ripostă.

Din perspectiva lui Nașcu Ion, sosirea lui Mihale în Penitenciarul Rahova reprezenta în același timp o amenințare și o provocare. Din punctul său de vedere, Nașcu s-a văzut în fața unei imposibilități de opțiune, pe de o parte temându-se că Mihale va continua “să sifoneze” și să-i știrbească prestigiul de deținut model pe care și-l crease, iar pe de altă parte, neîndeplinirea amenințării ar fi însemnat pierderea prestigiului în fața celorlalți deținuți pe viață.

În urma acestui incident, condițiile de executare a pedepsei s-au înăsprit: vizitele se primesc la cabina cu geam, a crescut numărul perchezițiilor, s-a interzis unor deținuți să participe la activități culturale - educative în afara secției, s-a redus numărul de deținuți care ies în același timp la curtea de plimbare și deci și timpul de plimbare, s-a interzis primirea unor obiecte și alimente prin sectorul vizită. Unii deținuți nu se mai simt în siguranță în penitenciar, nu mai au încredere în cadre.

Toate aceste aspecte au produs o stare de nemulțumire și tensiune în rândul deținuților.

Sancțiunile disciplinare aplicate cadrelor și conștientizarea imprevizibilului în activitatea cotidiană cu deținuții, au accentuat stresul, a determinat o creștere a rigidității în relațiile cu deținuții. Ca urmare, deținuții au început să perceapă personalul ca fiind ostil și neînțelegător și să-l acuze pentru neajunsurile lor.

În urma analizei efectuate s-au desprins următoarele concluzii privind sistemul penitenciar:

- inexistența unei rețele informaționale între penitenciare și în interiorul aceluiași penitenciar, numărul mic de subofițeri și specialiști în probleme umane, mijloacele de alarmare și intervenție insuficiente explică în mare măsura producerea evenimentului din iulie 2000;
- diagnosticul psihiatric trebuie completat cu o descriere a cazului într-un limbaj accesibil personalului care lucrează direct cu deținuții; de asemenea, se impune o prognoză a evoluției sale comportamentale;
- înființarea unui centru de evaluare, asistență și consiliere la nivelul Direcției Generale a Penitenciarelor ar putea rezolva problema selecției personalului cu misiuni speciale, inclusiv a celor din secțiile cu deținuți pe viață și periculoși;
- necesitatea realizării unui program de pregătire psihologică pentru personalul care lucrează cu deținuți pe viață, determinată de inexistența în sistemul nostru penitenciar a unei experiențe profesionale îndelungate cu aceasta categorie de deținuți;
- pentru asigurarea unei conduite stabile din partea deținuților cu pedepse lungi este important de ținut sub control, în sensul diminuării la maxim sistemul informal de pedepsire aplicat de subofițeri sau chiar de ofițerii de pe secție; acesta se referă la o serie de practici care, deși par în limitele regulamentului, au efecte adverse nebănuite asupra climatului și în consecință pot constitui fundalul pe care pot să apară explozii de violență;
- ar trebui avută în vedere amenajarea unui penitenciar de mici dimensiuni sau a unei secții aflate într-o clădire separată în incinta unui penitenciar, care să găzduiască doar condamnații pe viață ;
- pare a fi cea mai bună soluție pentru această categorie de deținuți, cu avantaje certe atât pentru ei cât și pentru personal.

Nu putem analiza și evalua sistemul penitenciar separat de societate ca ansamblu. Disfuncționalitățile existente în sistemul penitenciar sunt parte și consecință a disfuncționalităților existente la nivel macrosocial.

Sărăcia, nesiguranța, corupția, impasul axiologic care afectează întreaga societate românească, în prezent, se răsfrâng inevitabil asupra instituțiilor acesteia, deci și asupra instituției penitenciare.

Succesele oricărei reforme depind de schimbările de mentalitate. Fiind un proces care necesită o perioadă îndelungată de timp, aceasta este probabil una

## O crimă în penitenciar

---

din cauzele pentru care toate reformele, la orice nivel, de la macro la microsocial au înregistrat până în prezent doar succese parțiale.

Dincolo de caracteristicile personalității sale, în traiectoria vieții lui Nașcu Ion, condițiile de mediu au contribuit în mare măsură la evoluția dramatică a acesteia. Felul în care se prezintă chiar el, cu o sinceritate și obiectivitate ce impresionează, constituie un argument pentru susținerea acestor puncte de vedere.

Așa cum instituția penitenciară nu poate fi considerată în afara ansamblului societal, tot așa Nașcu Ion nu poate fi considerat separat, ci ca un produs al mediului în care s-a format.

# Tranziția, norocul și etica muncii

*Participarea la jocuri de noroc în România anului 2000:  
un model explicativ*

---

Cosima RUGHINIȘ

---

## Jocurile de noroc – o nouă temă în discursul despre tranziție

Succesul jocurilor de bingo televizate pare să fi surprins societatea românească. Perceput ca fiind mai degrabă irațional decât rațional, comportamentul consumatorilor de bilete de bingo a declanșat reacții diverse – de la analize ale psihologiei jucătorilor<sup>1</sup> la condamnări morale – prea numeroase pentru a putea fi enumerate, luări de poziție politice și în cele din urmă decizii administrative. O hotărâre a Consiliului Național al Audiovizualului din septembrie 2000 a mutat emisiunile televizate de bingo după ora 22<sup>00</sup>, în ciuda protestelor directorilor de televiziuni<sup>2</sup>.

Jocul de bingo a devenit un pretext pentru diagnosticarea stării actuale a societății românești. Unii autori îl denunță ca pe un simptom al unei patologii generalizate – atât economice cât și morale. Alții îl consideră una dintre puținele afaceri oneste, prospere și care aduc bani la buget. Între acești doi poli s-a dezvoltat un discurs plin de controverse, pe care voi încerca să îl ilustrez cu câteva citate semnificative din punctul meu de vedere<sup>3</sup>.

O temă majoră a acestui discurs este cea a jocurilor de noroc ca „opium al popoarelor”, pe linia „**pâine și circ**”. Jocul ar fi un deșeu al speranței, o supapă prin care se descarcă nemulțumirea populară:

---

<sup>1</sup> *Vezi de exemplu articolele lui Adrian Cioroianu, Aurora Liiceanu și Octavian Gabor în Dilema, nr. 476 / mai 2000.*

<sup>2</sup> *Vezi și Capital, 21 sept. 2000. În emisiunea ProTv „Chestiunea Zilei” din 11 octombrie 2000, președintele CNA, dl. S. Madgearu, observa că această decizie privind jocurile de noroc televizate a fost luată în unanimitate de către cei unsprezece membri ai Consiliului. Motivația membrilor a fost dorința de a tempera isteria creată de jocul de bingo și credința că aceste jocuri influențează negativ etica muncii în cazul minorilor.*

<sup>3</sup> *Publicațiile pe care le-am consultat sunt săptămânalele „Capital” și „Dilema” și cotidienele „Evenimentul Zilei”, „Adevărul” și „Ziua”. Selecția nu este în nici un fel reprezentativă, fiind motivată pragmatic: am ales publicațiile care au avut motoare de căutare funcționale pe Internet.*

## Tranziția, norocul și etica muncii

---

- “Românii fără bani mizează sute de miliarde pe jocurile cu bile. **Sărăcia** îi îndeamnă pe foarte mulți să-și încerce norocul la Bingo, 6 din 49 sau Loto, în speranța că vor da marea lovitură” (Capital, nr 49 / Decembrie 1999, subl.n);
- “Pentru un om sărac, nici premiile mici nu-s de lepădat, dar important e premiul cel mare, care îi poate schimba viața. (...) E greu de presupus că altceva decât **disperarea**, nu atât în fața sărăciei, cât a eternității ei, îi împinge pe români să se avânte în singurul lor El Dorado, cel al jocurilor de noroc” (Capital, nr. 49 / decembrie 1999, subl.n).

Fie datorită sărăciei absolute, sărăcirii relative sau datorită unei dorințe de câștig (măcar parțial) general-umane, unii oameni văd în Bingo o posibilă soluție pentru problemele lor bănești. În registrul anecdotic, un taximetrist a ilustrat exemplar această percepție:

- “Dom’le, da’ ce-au ăștia cu bingo de vor să-l interzică?! Nu le ajunge că și-au mărit lefurile? Noi, ăștelalți, să nu mai câștigăm chiar nimic?” (un taximetrist, citat în A. Cioroianu, Dilema, nr. 376 / mai 2000).

Uneori, dorința de a identifica o bingo-manie acută contrazice diagnosticul care leagă această boală de sărăcie. Se pare că odată contaminați, nici bogăția nu ne mai poate scăpa de proasta deprindere:

- *Dacă puterea de cumpărare ar fi mai mare, fără îndoială că românii care nu și-ar încerca șansele la bingo măcar de 2 – 3 ori pe lună ar fi foarte puțini”* (Capital, nr. 24 / iunie 1999).

Cei mai aprigi critici ai jocurilor de noroc nu se raportează la ele ca la un joc propriu-zis, o formă de distracție, ci ca la o **strategie economică**, o modalitate de a obține venituri. Această strategie este în opinia autorilor periculoasă prin tendința ei de a se instituționaliza într-o „nouă economie”, bazată nu pe planificare centrală și nici pe concurență – ci pe „noroc”, pe (re)distribuția aleatoare a resurselor.

Criticii jocului ca strategie economică accentuează două tipuri de disfuncții sociale ale acestuia. Pe de o parte, jucătorul **cheltuiește resurse** în mod nerațional :

- “Pe vremurile astea de **sărăcie**, omul se refugiază în bingo. Renunță la pâine pentru două bilete, nu-și pingește pantofii în ideea unui premiu pe linie, nu-i cumpără copilului o carte pentru examen cu speranța că poate – poate i-o mai ieși și lui un câștig. Pe nesimțite, am devenit o Republică Bingo. (Evenimentul Zilei, 19 mai 2000, subl.n).

Astfel, jocul de noroc devine un nou tip de investiție care le subminează pe celelalte considerate mai productive economic (cum ar fi economisirea banilor la bancă sau investirea lor în fonduri mutuale și jocul la bursă):

- “Românii au ajuns să **investească** în jocurile de noroc. Depunerea economiilor în bănci sau la fonduri mutuale, riscul jocului de Bursă au ajuns aproape străine pentru mulți dintre români. Cea mai bună investiție



*pare a fi astăzi jocul de noroc. (...) Economisirea unei sume de bani este uitată, iar spiritul întreprinzător este anihilat din start. (...) Un mediu economic birocratic (care a înecat din fașă orice încercare de a demara o afacere), corupția existentă în toate instituțiile statului, sărăcia care s-a accentuat în ultimii ani sunt doar câteva cauze ale succesului pe care îl înregistrează astăzi jocurile de noroc.” (Capital, nr. 52 / ianuarie 2000, subl.n).*

La limită, unii autori identifică chiar consecințe macroeconomice nefaste ale jocului de noroc. În afară de faptul că nu este **productiv** (într-o accepțiune mai degrabă marxistă a termenului, care nu include serviciile în categoria de valoare ci în categoria de “plimbat banul dintr-un buzunar în altul”), jocurile ar crea chiar și presiuni inflaționiste! Jocurile de noroc se înscriu deci, din nou, într-o economie anormală:

- *Dar de ce este [jocul de noroc, n.n.] un flagel, din moment ce statul își majorează încasările din impozite și se obține o polarizare a veniturilor caracteristică economiei de piață? Pentru că simplul plimbat al banilor dintr-un buzunar în altul **nu creează plus-valoare**. Rezultatul înregistrat în PIB poate conduce chiar la scăderea acestuia. Banii rezultați în urma activităților productive, prestări de servicii ș.a.m.d. și introduși în concursurile de Bingo nu se mai reîntorc decât în mică măsură în circuitele economiei reale, deci nu vor mai putea crea la rândul lor alți bani. Acesta ar fi efectul direct îndreptat spre economia reală. (...) Dacă fiecare jucător alocă în medie 30.000 lei lunar pentru a-și încerca norocul, iar numărul acestora este în continuă creștere (7% lunar, conform aceluiași sondaj), înseamnă că deja o parte din masa monetară aflată în circulație intră într-un circuit **paralel cu cel normal**. Ca de fiecare dată când se produce un astfel de fenomen, rezultatul este unul singur: creșterea **presiunii inflaționiste**, cu consecințele de rigoare. (L. Gheorghe, in Dilema, nr. 376 / mai 2000, subl.n).*

O a doua disfuncție se referă la atrofierea „**spiritului capitalist**”, pentru a utiliza celebra sintagmă a lui Max Weber, care degenerază în pasivitate și fatalism. Prin urmare, ceea ce a început ca un joc, o activitate de timp liber, va avea consecințe grave asupra vieții active, asupra moralității muncii.

- *Omul nu mai visează o slujbă. Nu se mai gândește să pună de-o afacere. Nu încearcă să se angajeze în două locuri. (...) Pentru el, bingo e **o nouă formă de economie**. E chiar economia de piață. (...) Bingo a născut o psihologie care poate paraliza România pentru multă vreme. (...) Bingo alterează ideea de economie, propunându-i omului simplu cea mai stupidă formă de competiție. Cea prin tragere la sorți” (Evenimentul Zilei, 19 mai 2000, subl.n).*

Contrazicându-i pe cei care denunță utilizarea irațională și neproductivă a resurselor, acești critici observă că unul dintre dezavantajele jocului de noroc așa cum este el practicat de mase - în special bingo - este tocmai lipsa de implicare financiară, de investiție. Problema nu se află deci în pierderile

## Tranziția, norocul și etica muncii

---

materiale, care sunt ne semnificative. Lipsa acestor pierderi, sau mai exact riscul redus al unei pierderi instalează însă jucătorul într-o comoditate ieftină.

- „Componenta de risc, de speculație, teoretic proprie capitalismului, se manifestă, în cazul pasiunii pentru jocurile de tip Bingo, ori a pseudo-concursurilor televizate, într-un mod ciudat, paradoxal. Riscul, în cazul jocului de Bingo televizat, de exemplu (acesta situându-se, după același sondaj, pe primele locuri în preferințele jucătorilor), este, de fapt, inexistent. **Jucătorul pune la bătaie o sumă mică lunar, conștient că o poate pierde. Nu-și riscă averea, viața ori reputația, așa cum adevărații jucători din altfel de mitologii chiar o fac.** (...)E o problemă de mentalitate, de trecere de la pasivitate la activitate, de la "alții" și soluțiile lor strălucitoare la "mine" și soluțiile mele șchioape (cel puțin la început), dar încrezătoare și dinamice.” (Argument, Dilema, nr. 376 / mai 2000, subl.n).

Jocul de noroc induce deci o raportare defectuoasă față de bani – dar nu numai. O altă resursă prețioasă este ignorată, și anume, solidaritatea umană. Jucătorul de bingo este singur în întreprinderea sa, în afara oricărei „comunități de joc” (Huizinga, p. 53):

- **Moralitatea** este discutabilă în măsura în care invitația la pasivism este implicită. Proliferarea variantelor Bingo dezvoltă **externalismul** și, în pofida mediatizării, lasă individul solitar, prin acest raport personal cu destinul. (A. Liiceanu, în Dilema, nr. 376 / mai 2000, subl.n).

Interpretările care accentuează dimensiunea ne-economică a jocului de noroc sunt relativ rare, dar totuși există:

- “Pentru români, bingo a devenit o adevărată manie. (...) Popularitatea atât de ridicată a acestui joc în România se datorează în primul rând costului redus al biletelor de joc. Cu numai câteva mii de lei, oricine își poate încerca norocul. (...) Câștigi sau nu, important este că ți-ai încercat norocul. (...) (Capital, nr. 24 / iunie 1999).

### **Ipotezele**

Discuția publică a jocurilor de noroc (de tip bingo sau loterie) sugerează prin urmare anumite **ipoteze** referitor pe de o parte la mecanismele care antrenează acest comportament, iar pe de altă parte la mecanismele care sunt antrenate de acesta:

- Rata de participare la jocurile de noroc este semnificativ mai înaltă în România decât în statele cu o economie dezvoltată, fiind un simptom al crizei economice curente (dar și, pe termen lung, o potențială cauză a perpetuării crizei, într-un cerc vicios – vezi mai jos);
- Cumpăraturile biletelor de bingo / loto are o motivație principal economică. Românii apelează la joc ca la o formă de *investiție*, mai degrabă decât ca la o formă de *divertisment*;
- Cauzele care au dus la apariția jocului de noroc ca strategie economică sunt:

## Cosima RUGHINIȘ

1. la nivel individual: *căderea în sărăcie* asociată cu *perspective reduse de ieșire* din această situație;
  2. la nivel social: un mediu economic defavorabil, caracterizat de *birocrăție și corupție*;
- Această strategie economică are consecințe negative asupra economiei naționale. Pe de o parte, conduce la slăbirea spiritului gospodăresc (de economisire) și a inițiativei antreprenoriale. Pe de altă parte, jocul implică irosirea unor resurse materiale și social-umane.

În continuare voi urmări măsura în care datele empirice justifică, prin modul în care jocul de noroc este distribuit în diferite categorii de populație, ipotezele de mai sus. În principal, nivelul general de participare la jocuri de noroc ar trebui să fie substanțial mai ridicat în țara noastră decât, de exemplu, în statele vest-europene sau Statele Unite ale Americii. De asemenea, ar fi de așteptat să existe o corelație negativă între **bunăstare** și apelul la joc – mai ales în ceea ce privește bunăstarea subiectivă, deoarece, conform logicii enunțate mai sus, jocul de noroc este o strategie a disperării mai mult decât o strategie a mulțumirii. De asemenea jocul de noroc ar trebui să fie corelat pozitiv cu percepția unei stări de **anomie**, rezultat al unui nivel înalt de corupție și birocrăție. În cele din urmă, jocul de noroc ar trebui să fie corelat negativ cu comportamente economice precum **economisirea și inițiativa antreprenorială**, precum și cu intenția de economisire sau începere a unei afaceri.

### **Nivelul participării**

Datele Barometrului de Opinie Publică, mai 2000<sup>4</sup> indică un procent de 54,4% dintre **gospodării** în care unul sau mai mulți membri participă la diferite forme de jocuri de noroc. (Datele INSOMAR, februarie 2000 indică un procent de 63% dintre gospodării<sup>5</sup>).

În ceea ce privește **indivizii** incluși în eșantionul Barometrului, 38.6% dintre ei declară că au jucat personal în ultima lună.

**Tabelul 1**

**În ultima lună, în familia dvs. s-au cumpărat bilete la oricare din jocurile de BINGO televizate sau loto, pronosport, loz în plic, etc.?**

	<b>Frecvență</b>	<b>Procent (%)</b>
DA, subiectul	693	38,6
DA, altcineva din familie	284	15,8
NU	812	45,2
Nu știu / Nu răspund	7	0,4
Total	1796	100,0

**Sursa:** Datele BOP mai 2000.

<sup>4</sup> Baza de date a Barometrului de Opinie Publică este disponibilă la sediul Fundației pentru o Societate Deschisă, [www.osf.ro](http://www.osf.ro).

<sup>5</sup> Vezi prezentarea sondajului din *Dilema*, nr. 376 / mai 2000.

## Tranziția, norocul și etica muncii

---

Participarea la jocuri de noroc nu este desigur un fenomen specific românesc. Studii realizate în Marea Britanie și Statele Unite indică o rată a participării de aproximativ două treimi dintre locuitori:

- *Studii realizate în 1948 și 1951 în Marea Britanie estimau că aproximativ trei sferturi dintre adulți participă la diferite tipuri de jocuri de noroc (Lawton și Kemsley & Ginsberg, citați în Munting, p. 177); din 1974 până în 1989, participarea la diferite forme de jocuri de noroc a crescut în Marea Britanie de la aproximativ 50% la aproximativ 70% (Munting, p. 177);*
- *Un studiu realizat în 1974 de către University of Michigan Survey Research Center (SUA) indica faptul că 61% dintre persoanele intervievate jucaseră jocuri de noroc pe parcursul anului precedent; studii mai recente indică o rată care se menține în jur de 60% (Thompson, p. 26).*
- *În 1992, o anchetă realizată într-un oraș din vestul SUA indica faptul că 77% dintre cei intervievați jucau la loteria de stat (Nibert, p.92).*

Desigur, aceste date sunt mai degrabă anecdotice decât sistematice. Mai mult, deoarece datele românești se referă la participarea în ultima lună, iar datele citate la o perioadă nespecificată sau anuală, nu putem să le comparăm. Ele pun însă la îndoială faptul că în America cetățenii joacă *Monopoly* sau speculează la bursă în loc să joace jocuri de noroc. Aceste activități nu par a fi deloc incompatibile.

### Un model explicativ

Folosind datele Barometrului de Opinie Publică din luna mai 2000, realizat de Metro Media Transilvania la cererea Fundației pentru o Societate Deschisă<sup>6</sup>, am încercat să estimez mai precis influența pe care o serie de variabile legate de statusul individual dar și de atitudini și strategii o au asupra jocului de noroc.

Modelul se bazează pe presupuziția că jocul de noroc este un comportament cu o triplă semnificație:

- I. strategie economică, orientare față de câștig și bani;
- II. raportare la noroc, la șansă;
- III. mod de petrecere a timpului liber, distracție.

Ca **strategie economică**, participarea la jocuri de noroc este influențată de definiția situației (în termeni de bunăstare subiectivă, de optimism / pesimism și de diagnostic al stării societății), de atitudinile față de muncă și față de risc și de strategiile economice împărtășite de individ.

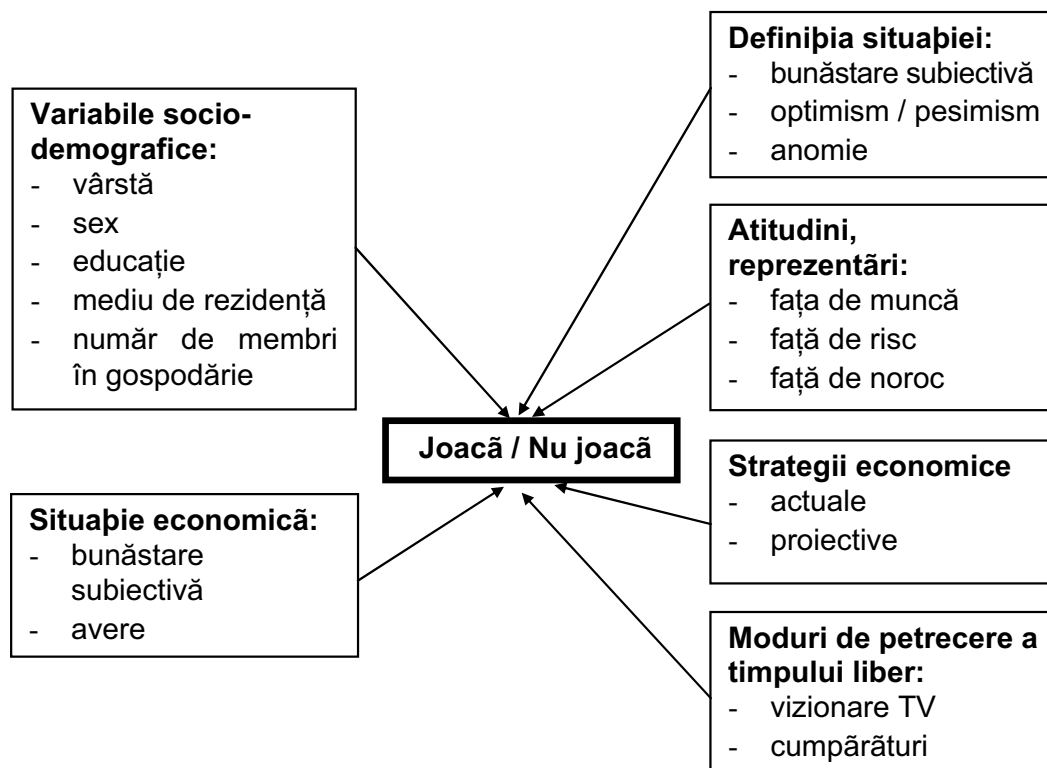
Ca **raportare la șansă**, jocul este influențat de atitudinea individului față de „noroc”. Am operaționalizat această variabilă prin credința individului în horoscop: această credință implică acceptarea unor influențe supra-individuale și extra-ordinare asupra vieții individuale, care dau un curs specific evenimentelor. Credința în existența unei astfel de orientări a vieții individuale înseamnă, de fapt, credința într-un „noroc” personalizat, distinct de „norocul

---

<sup>6</sup> O prezentare a Barometrului precum și baza de date sunt disponibile la adresa: <http://www.osf.ro>.

## Cosima RUGHINIȘ

orb”, aleator, produs al unor coincidențe fericite. Această concepție este similară cu cea des întâlnită la jucători. Jocul pune la încercare un noroc „propriu” persoanei, și nu un noroc anonim.



Ca **distracție**, jocul este influențat de modul specific de petrecere a timpului liber al individului – în special de vizionarea TV (dat fiind participarea la emisiunile televizate de bingo, de exemplu) și de mersul la cumpărături (dat fiind că jocul de noroc implică cumpărarea unui talon, bilet etc). Modelul mai controlează influența variabilelor socio-demografice și a situației economice.

Variabilele explicative, prezentate mai sus, sunt operaționalizate după cum urmează:

## Tranziția, norocul și etica muncii

**Tabelul 2**

**Operaționalizarea variabilelor din model :**

Variabilă	Întrebarea din chestionarul BOP:
Bunăstare subiectivă	<p><i>Variabilă dihotomică cu valoarea 1 dacă subiectul răspunde „1” sau „2” la întrebarea din chestionar și 0 altminteri:</i></p> <p>Cum apreciați veniturile actuale ale familiei dumneavoastră?</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Nu ne ajung nici pentru strictul necesar</li> <li>2. Ne ajung numai pentru strictul necesar</li> <li>3. Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărarea unor bunuri mai scumpe</li> <li>4. Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii</li> <li>5. Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne restrângem de la ceva</li> <li>9. NS/NR</li> </ol>
Avere	Proprietatea unui automobil (în gospodărie)
Optimism / pesimism	Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau într-o direcție greșită?
Anomie	Dvs. personal vă simțiți în siguranță când ieșiți pe stradă?
Atitudine față de muncă	Să presupunem că ați avea suficienți bani ca să trăiți așa cum v-ați dori pentru tot restul vieții. În aceste condiții ați mai munci sau nu?
Atitudine față de risc	Numai cei care riscă câștigă (acord sau dezacord)
Atitudine față de noroc	Dvs. personal credeți în ... horoscop?
Strategii economice actuale	Dvs. aveți economii (în casă, la CEC sau la bancă, fonduri de investiție, etc.)?
Strategii economice proiective	<p>Dacă ați câștiga o sumă mare de bani, să zicem 500 milioane de lei, pentru ce i-ați folosi ?</p> <p><i>Am considerat trei variabile dihotomice, corespunzătoare unor strategii relevante pentru analiza comportamentului de joc:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ar cumpăra casă, mașină etc;</li> <li>- i-ar depune la bancă / CEC;</li> <li>- ar începe o afacere.</li> </ul>
Petrecerea timpului liber	<p><i>Variabilă dihotomică, cu valoare 1 dacă subiectul răspunde „zilnic” la întrebarea din chestionar și 0 altminteri:</i></p> <p>Dvs. cât de des...</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- vă uitați la televizor?</li> <li>- faceți cumpărături?</li> </ul>

## Rezultatele analizei

Rezultatele regresiei logistice sunt prezentate în tabelele de mai jos<sup>7</sup>.

Unele dintre variabilele, precum optimismul și strategiile proiective antreprenoriale și de investiție, nu au o influență semnificativă asupra probabilității de a juca jocuri de noroc. De asemenea, nici starea de sărăcie subiectivă nu influențează semnificativ probabilitatea de joc.

Cine sunt însă jucătorii?

Probabilitatea de joc este mai ridicată pentru cei care posedă un **automobil**, au **economii** acasă și fac **cumpărături** zilnic. Ea este de asemenea mai crescută pentru cei care se uită la **televizor** zilnic, cred în **horoscop** și consideră că „numai cei care **riscă** câștigă”. Persoanele orientate spre **economisire** și cele care declară că ar **munci** chiar dacă nu ar fi nevoite joacă de asemenea cu o probabilitate semnificativ mai mare. Percepția unei stări de anomie (nesiguranță cotidiană) influențează semnificativ dar negativ probabilitatea de joc.

În ceea ce privește statutul socio-demografic individual, tot ce putem spune este că probabilitatea de joc scade odată cu **vârsta**. Educația, sexul și rezidența într-un oraș mare (cu peste 200.000 de locuitori) nu au o influență semnificativă.

De asemenea, **mărimea gospodăriei** influențează pozitiv și semnificativ probabilitatea individuală de joc.

Aceste influențe sunt cel puțin contrariante, dacă ne raportăm la așteptările pe care ni le-a creat discursul public. Persoanele cu probabilitate relativ ridicată de joc sunt mai degrabă cele prospere decât cele paupere. Stilul de petrecere a timpului liber are de asemenea o influență importantă, indicând deci că jocul de noroc nu este numai o strategie economică, ci și o distracție. Persoanele care economisesc, cele care muncesc nu numai de nevoie, precum și cele care apreciază riscul sunt mai dispuse să joace decât celelalte categorii. Influența pozitivă pe care o are mărimea gospodăriei, independent de vârsta subiectului, indică spre o posibilă sociabilitate a jocului, o sociabilitate familială. Din prisma aceste interpretări, participarea la jocuri de noroc nu este un demers individual, ci un demers familial, care implică toți membrii gospodăriei într-o activitate distractivă sau strategie economică comună.

Tabelul 3

### Influența variabilelor din model. Regresie logistică aplicată asupra datelor din Barometrul de Opinie Publică<sup>8</sup>, mai 2000

Variabilă	Coeficient	Eroare standard	Testul Wald	Grade de libertate	Semnificație	Corelație parțială
Educația subiectului	-,0097	,0323	,0896	1	,7647	,0000
Sexul	,0237	,1296	,0335	1	,8547	,0000

<sup>7</sup> Variabilele ale căror coeficienți de regresie sunt semnificativ diferiți de zero cu o probabilitate de eroare de 0,05 sunt prezentate cu caractere îngroșate.

<sup>8</sup> Datorită valorilor lipsă, în analiză au fost incluse 1161 de cazuri din totalul de 1796.

## Tranziția, norocul și etica muncii

Variabilă	Coeficient	Eroare standard	Testul Wald	Grade de libertate	Semnificație	Corelație parțială
<b>Vârsta</b>	<b>-,0123</b>	<b>,0045</b>	<b>7,2626</b>	<b>1</b>	<b>,0070</b>	<b>-,0577</b>
Rezidență în orașe cu peste 200.000 locuitori	,0355	,1309	,0734	1	,7864	,0000
<b>Autoturism proprietate personală în gospodărie</b>	<b>,3049</b>	<b>,1420</b>	<b>4,6115</b>	<b>1</b>	<b>,0318</b>	<b>,0407</b>
În țară lucrurile merg într-o direcție bună	,2456	,1630	2,2700	1	,1319	,0131
<b>Chiar dacă ar avea suficienți bani ca să trăiască așa cum și-ar dori pentru restul vieții, tot ar mai munci</b>	<b>,3326</b>	<b>,1757</b>	<b>3,5858</b>	<b>1</b>	<b>,0583</b>	<b>,0317</b>
<b>Acord cu "numai cei care riscă câștigă"</b>	<b>,3439</b>	<b>,1591</b>	<b>4,6748</b>	<b>1</b>	<b>,0306</b>	<b>,0411</b>
<b>Are economii</b>	<b>,3670</b>	<b>,1527</b>	<b>5,7754</b>	<b>1</b>	<b>,0163</b>	<b>,0489</b>
<b>Crede în horoscop</b>	<b>,3313</b>	<b>,1460</b>	<b>5,1491</b>	<b>1</b>	<b>,0233</b>	<b>,0446</b>
<b>Se uită la televizor zilnic</b>	<b>,5382</b>	<b>,1492</b>	<b>13,0147</b>	<b>1</b>	<b>,0003</b>	<b>,0835</b>
<b>Face cumpărături zilnic</b>	<b>,3043</b>	<b>,1438</b>	<b>4,4786</b>	<b>1</b>	<b>,0343</b>	<b>,0396</b>
Veniturile îi ajung pentru doar strictul necesar sau mai puțin	-,2311	,1570	2,1674	1	,1410	-,0103
Dacă ar câștiga o sumă mare de bani, ar cumpăra mașină, casă, alte bunuri în gospodărie	,1995	,1580	1,5939	1	,2068	,0000
<b>Dacă ar câștiga o sumă mare de bani, i-ar depune la bancă / CEC</b>	<b>,4490</b>	<b>,2016</b>	<b>4,9610</b>	<b>1</b>	<b>,0259</b>	<b>,0433</b>
Dacă ar câștiga o sumă mare de bani, ar începe o afacere	,0421	,2805	,0225	1	,8808	,0000
<b>Se simte în siguranță când iese pe stradă</b>	<b>-,2873</b>	<b>,1308</b>	<b>4,8206</b>	<b>1</b>	<b>,0281</b>	<b>-,0423</b>
<b>Număr de membri în gospodărie</b>	<b>,0766</b>	<b>,0350</b>	<b>4,7929</b>	<b>1</b>	<b>,0286</b>	<b>,0420</b>
(Constanta)	-1,1966	,4899	5,9661	1	,0146	

Tabelul 4

**Testul de concordanță Hosmer & Lemeshow :**

Chi pătrat	Grade de libertate	Semnificație
9,0572	8	0,3375



## Cosima RUGHINIȘ

Pe baza ecuației de regresie de mai sus, am calculat probabilitatea de a juca pentru diferite profiluri individuale. Cu o excepție („chiar dacă ar avea bani, tot ar mai munci”), am luat în considerare numai variabilele semnificative din model.

**Tabelul 5**

**Probabilitatea de a juca pentru diferite profiluri umane**

Variabilă	Profil 1	Profil 2	Profil 3	Profil 4	Profil 5	Profil 6	Profil 7	Profil modal <sup>9</sup>
Vârsta	35	35	35	35	60	60	60	47,33
Autoturism proprietate personală în gospodărie	Nu	Da	Nu	Nu	Nu	Da	Nu	Nu
Chiar dacă ar avea suficienți bani ca să trăiască așa cum și-ar dori pentru restul vieții, tot ar mai munci	Nu	Da	Da	Nu	Nu	Da	Da	Da
Acord cu „numai cei care riscă câștigă”	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da
Are economii	Nu	Da	Da	Nu	Nu	Da	Da	Nu
Crede în horoscop	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Nu
Se uită la televizor zilnic	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Da	Da
Face cumpărături zilnic	Nu	Da	Nu	Nu	Nu	Da	Da	Nu
Dacă ar câștiga o sumă mare de bani, i-ar depune la bancă / CEC	Nu	Da	Da	Da	Nu	Da	Da	Nu
Se simte în siguranță când iese pe stradă	Nu	Da	Da	Da	Nu	Da	Nu	Da
Număr de membri în gospodărie	2	4	3	7	1	2	3	4
Probabilitatea de a juca (%)	18,64	79,63	36,91	57,06	13,49	71,15	57,11	36,70

### O interpretare a rezultatelor

Voi încerca să interpretez rezultatele acestei incursiuni plecând de la trei întrebări care circumscriu discuția asupra „bingomaniei”.

În primul rând, care este specificitatea românească a fenomenului? Ce ne indică el despre societatea românească? Este „bingomania” un simptom pe baza căruia putem încerca un diagnostic?

În al doilea rând, care este influența culturală a jocului? Are jocul de noroc vreo influență asupra spiritului antreprenorial sau gospodăresc, asupra eticii muncii, asupra culturii asociative?

În al treilea rând, care este importanța socială a acestui fenomen? Discuția asupra disfuncțiilor sale tinde să oblitereze discuția asupra consecințelor pozitive pentru societate. Care este balanța de avantaje și dezavantaje a jocului?

<sup>9</sup> Profilul „modal” are vârsta medie a eșantionului, și valorile modale pentru toate celelalte variabile.

## Tranziția, norocul și etica muncii

### Care este specificitatea românească a fenomenului „bingo”?

Data fiind participarea la jocuri de noroc a cetățenilor altor țări, putem trage concluzia că nu există o specificitate românească a jocului de noroc. Nu este vorba în nici un caz despre o patologie națională sau specifică tranziției noastre.

De altminteri, există numeroase lucrări dedicate fenomenului, care a fost criticat și explicat în diverse feluri. De ce se angajează oamenii în acest comportament irațional din punct de vedere economic? Pe de o parte, deoarece mulți oameni nu își dau seama că este irațional (explicații cognitive); pe de altă parte, jocul oferă beneficii care nu sunt evidente la prima vedere și care justifică într-o oarecare măsură costurile (explicații economice). Diferitele tipuri de explicații sunt sistematizate în Tabelul 6.

Tabelul 6

#### Prezentare schematică a principalelor explicații ale jocului de noroc

Motiv	Mecanism	Autor
Explicații de tip “euristică și părtinire” (“heuristics & biases”)	Tendință de a supraestima probabilitățile foarte scăzute și de a subestima probabilitățile foarte ridicate (datorată și disponibilității crescute a cazurilor de succes); Iluzia controlului	Kahneman, Slovic și Tversky <sup>10</sup> 1982, în Wagenaar, p. 107 – 114  Tversy & Kahneman, 1974 <sup>11</sup> în Cheung, p. 2
Creșterea consumului	- alocarea câștigului pentru mici plăceri (“temporary indulgence”) - alocarea câștigului pentru cheltuieli substanțiale și indivizibile	Cheung, p. 3
Motivul ascensiunii („elevation motive”)	Speranța de ascensiune socială, de schimbare a statusului	Friedman & Savage 1948 <sup>12</sup> , în Cheung, p. 3
Jocul ca distracție (motivație non-materială)		Diverși, în Cheung, p. 4

Din punct de vedere cognitiv, jucătorii deseori supraestimează probabilitatea de câștig. Această eroare este încurajată de lipsa de transparență a organizatorilor care, pe de o parte, nu precizează explicit șansele de câștig, iar pe de altă parte popularizează intensiv câștigătorii păstrând astfel vie în mintea oamenilor posibilitatea succesului (Kahneman și Tverski). Diferitele concepții asupra șansei, norocului, își au și ele partea lor în explicație: oamenii ajung uneori să creadă că pot influența mâna destinului (*iluzia controlului*), prin alegerea unor numere norocoase sau folosind diferite procedee pseudo-științifice.

<sup>10</sup> Kahneman, D., Slovic, P., & Tversky, A., (1982), *Judgment under uncertainty: Heuristics and Biases*, Cambridge University Press

<sup>11</sup> Tversky, A., & D. Kahneman, 1974, *Judgment under uncertainty: Heuristics and Biases*, *Science*, 185, 1124 - 1131

<sup>12</sup> Friedman, M., Savage, L.J., *The Utility Analysis of Choices Involving Risk*, *Journal of Political Economy*, 56, 279 - 304

Din punct de vedere economic, jocul poate aduce beneficii „ordinare” sau „extraordinare”: Beneficiile „ordinare” sunt fie micile plăceri ce pot fi procurate cu câștigurile reduse, dar relativ frecvente, fie bunurile scumpe, altfel inaccesibile, ce pot fi procurate cu câștigurile mari. Deși în termeni numerici participarea la joc este irațională (jucătorul „mediu” va pierde pe termen lung bani, din punct de vedere statistic), contabilitatea cotidiană înregistrează pierderi „mici” și câștiguri „mici” sau „mari” – deci una peste alta un câștig net!

În plus, jocul de noroc este o strategie economică facilă. Criticii pot dispera deoarece românii nu joacă la bursă – dar, să recunoaștem, bursa românească este departe de a reprezenta o instituție consolidată, iar jocul de bingo nu este nicidecum o cauză a proastei sale funcționări. Fondurile de investiții au oferit și ele surprize neplăcute investitorilor. În România dar și aiurea, jocurile de noroc de tip „loto” pot fi considerate

- *un instrument de investiție convenabil, facil, accesibil și atractiv îndeosebi pentru acele persoane cu resurse financiare puține și fără cunoștințe referitoare la instrumentele convenționale de investiții*<sup>13</sup> (Cheung, p 12 – 13).

Totuși, contribuția cea mai importantă în explicarea jocurilor de noroc a fost reprezentată de invocarea motivației „ascensiunii” sociale (engl. „*elevation*”). Jucătorii joacă nu pentru bani, ci pentru a-și schimba viața. În termenii unei dihotomii consacrate, beneficiile așteptate nu sunt de ordin cantitativ, ci calitativ. Marele câștig este cheia spre ascensiunea într-o nouă categorie socială, spre un status și stil de viață altminteri inaccesibile. Jocurile de noroc de acest tip comercializează visuri mai mult decât câștiguri bănești potențiale.

- *Deși cei săraci în general pierd în astfel de jocuri, tichetele de loterie le oferă vise și speranțe ale unei existențe mai bune. Unii dintre acești oameni își vor realiza poate visul. Sau, poate vor câștiga premii mai mici ce pot aduce momente sau scurte perioade de bucurie intensă*<sup>14</sup> (Thompson, p. 28).

Trebuie să nu uităm însă că în societatea contemporană visele sunt comercializate pe mai multe căi în afară de tichetul de bingo sau de lozul în plic. Publicitatea încearcă să ne convingă de mai multe ori pe zi că folosirea unui anume produs ne va schimba viața și personalitatea în ceva mai bun, mai nobil. Mai mult, publicitatea deseori include apelul la câștigul material aleator, un mecanism identic cu cel al jocurilor de noroc, cu excepția faptului că tichetul de participare este reprezentat nu de o bucată de hârtie ci de un produs care are și altă utilitate. Este de menționat faptul că aceste loterii organizate în scop publicitar nu sunt asimilate de către legislația românească jocurilor de noroc:

- *Nu sunt considerate jocuri de noroc și sunt permise fără autorizare următoarele tipuri de jocuri: (...) acțiunile cu caracter publicitar organizate*

---

<sup>13</sup> “... a convenient, easy, affordable and appealing investment instrument especially for those people with meager financial pool and lack of knowledge about conventional investment instruments”

<sup>14</sup> “Although the poor usually lose in such games, lottery tickets give them dreams and hopes for a better existence. Some of these people may actually realize these dreams. Or they may win smaller prizes that can bring moments or short periods of great happiness”.

## Tranziția, norocul și etica muncii

---

*de diferiți agenți economici, în scopul stimulării vânzărilor, care nu presupun taxă de participare pentru jucători și nici majorarea prețului pe care produsul l-a avut anterior desfășurării secțiunii publicitare (Hotărârea de Guvern 251/1999).*

În ultimul rând, dar nu cel din urmă bun asociat cu jocurile de noroc este divertismentul și aventura. Pentru cei ce cred în existența unui „noroc” cu oarecare stabilitate, tichetul de bingo sau lozul este și un test rapid și ieftin al stării acestuia: omul, cum s-ar zice, își „încearcă norocul”.

### **Care este impactul jocului asupra valorilor împărtășite de jucători?**

Datele statistice nu pot oferi în această chestiune o concluzie definitivă. Incursiunea precedentă ne oferă un răspuns provizoriu la o întrebare ajutătoare: ce valori sunt asociate cu o probabilitate relativ crescută de joc? Surprinzător, valori care caracterizează spiritul capitalist sau măcar cel gospodăresc – precum acceptarea riscului, dorința de a munci chiar în lipsa nevoii, dorința de a economisi și comportamentul de economisire – sunt asociate pozitiv și semnificativ statistic cu creșterea probabilității de joc. Nu există nici un indiciu că etica muncii și participarea la jocuri de noroc ar fi în contradicție; există însă câteva indicii privind compatibilitatea lor.

Simțul comun sau „bunul simț” ne îndeamnă însă să credem că jocurile de noroc au o influență morală nefastă. Din acest punct de vedere, este justificată interdicția accesului minorilor. Fără a dori să disput oportunitatea acestei interdicții, propun însă o explorare mai amănunțită a conotațiilor morale ale jocului de noroc.

Ca orice joc, cel de noroc este în același timp rupt de lumea cotidiană dar și parte a ei. Johan Huizinga observă:

- *Jocul nu este viața „obișnuită” sau „propriu-zisă”, ci o ieșire din ea, într-o sferă temporară de activitate cu tendință proprie. (...) Întrucât nu este un crâmpel din „viața obișnuită”, jocul se situează în afara procesului de satisfacere nemijlocită a nevoilor și poftelor. El întrerupe acest proces și se strecoară în punctul de întrerupere, ca o acțiune temporară, care se desfășoară în ea însăși și care se efectuează de dragul satisfacției conținute în însăși această efectuare. Dar chiar în această calitate, de variație care revine în mod regulat, jocul devine un acompaniament, un complement, o parte a vieții în general. El înfrumusețează viața și o completează, și ca atare este indispensabil. (Huizinga, p. 48 – 49).*

În această privință, jocul de noroc este ambiguu. Pe de o parte, jucătorul aspiră la câștig, fiind astfel interesat de satisfacerea nevoilor materiale și angajându-se deci într-o activitate motivată extrinsec. Pe de altă parte însă miza, câștigul, este parte integrantă a jocului și nu ceva exterior lui. **Riscul** este cea ce dă specificitate jocului de noroc. În cazul loteriilor sau a jocului de bingo, riscul nu este de a pierde ceva, ci de a (nu) câștiga ceva. Pierderile efective sunt mici și deci neinteresante – spre deosebire de ruleta rusească de exemplu, un caz contrar extrem. Posibilitatea câștigului este ceea ce dă farmec jocului: un jucător care nu câștigă a pierdut nu contravaloarea tichetului, ci o fabuloasă sumă care ar fi putut fi a lui. Este de altfel rațional din punct de

vedere economic să consideri pierderi beneficiile pe care nu le-ai avut deși ai fi putut să le ai. Desigur, economic vorbind „a putea” se definește prin **probabilitate statistică** și nu prin **posibilitate logică**, dar acesta este doar un detaliu în logica jocului.

Jocurile de noroc pot fi deci dezinteresate tocmai în virtutea mizei care generează aventura. Ele sunt compatibile cu o etică strictă a muncii tocmai deoarece sunt jocuri și nu realitate, sunt o întrerupere conștientă în cotidian. În rarele cazuri însă în care ele se transformă în cotidian, consecințele la nivel individual sunt catastrofice: faliment financiar, faliment familial. Jocurile de noroc creează uneori **dependență**, fapt care nu poate fi neglijat.

Pe de altă parte, jocurile sunt **parte integrantă** din viața de zi cu zi: desfășurarea lor implică un consum de resurse – precum timp, bani, atenție. În mod inevitabil jucătorul va transfera în viața „normală” urme acumulate în timpul jocului – fie acestea impresii, amintiri, dispoziții sufletești, vânățai, sau chiar datorii. Care sunt urmele jocului de noroc? Posibil o dispoziție spre pasivitate și solitudine – dar și încrederea în onestitate și **fair-play**. Conform studiului INSOMAR menționat mai sus,

- *86% din cei întrebați nu se îndoiesc de fair-play-ul jocului: consideră că la aceste jocuri se câștigă nu pentru că organizatorii ar avea vreo influență, ci pentru că unii au noroc. (Dilema, nr. 376 / mai 2000).*

### **Care este importanța socială a jocurilor de noroc?**

Într-o economie de piață, jocurile de noroc sunt afaceri înființate la intersecția dintre cerere și ofertă. Am explorat până acum sursele cererii; motivația ofertei este clară: jocurile sunt afaceri profitabile. Mai mult, chiar statul are de câștigat de pe urma lor, deoarece jocurile aduc venituri considerabile la buget. Literatura dedicată loteriilor de stat observă că acestea sunt practic sisteme de impozitare voluntare, la care contribuabilii participă benevol. Ele au însă dezavantajul de a fi regresive, „taxându-i” mai mult pe cei relativ săraci decât pe cei relativ înstăriți (Brenner et. al. p. 167).

Orice intervenție care reduce participarea la jocuri va tăia automat o sursă de venit a organizatorilor (în cazul bingo-ului românesc este vorba despre televiziuni) și a statului. Televiziunile și statul vor trebui să compenseze cumva această pierdere, reducându-și serviciile prestate sau găsind surse alternative de finanțare. Este publicul român dispus să vizioneze emisiuni mai ieftine sau mai multe reclame, în schimbul decalării emisiunilor de bingo? Sunt ei dispuși să plătească mai multe impozite sau să renunțe la anumite servicii finanțate de stat, în schimbul aceleiași decalări? Aceste întrebări sunt parte firească a oricărei dezbateri privind politicile adresate jocurilor de noroc.

### **Concluzii**

Bunul simț sau cunoașterea comună sunt un ghid indispensabil al conviețuirii. Desigur, bunul simț ne poate induce în cele din urmă în eroare – dar acest risc nu îl face mai puțin prețios pentru viața cotidiană.

## Tranziția, norocul și etica muncii

---

Înarmați cu arsenalul de cunoașterii comune, mulți critici ai jocurilor de noroc au identificat în acestea un simptom al unei patologii specifice României în tranziție. În principal, jocurile de noroc ar însemna o risipă a resurselor naționale și ar conduce la distorsiuni ale eticii muncii. O analiză a datelor empirice pe care le-am avut la dispoziție aruncă însă îndoieli asupra acestei interpretări. Nu numai că participarea românilor la jocuri de noroc este semnificativ mai scăzută decât în alte țări vestice și cât se poate de capitaliste – dar nu există nici un indiciu că jocul de noroc ar fi asociat cu o mentalitate economică pasivă sau cu sărăcia. Chiar dimpotrivă.

Astfel, politicile publice referitoare la jocurile de noroc, dar și analizele acestora, trebuie să fie ghidate de scepticism mai degrabă decât de certitudine. Pentru a ilustra o astfel de atitudine voi invoca critica pe care Johan Huizinga o făcea unei „patologii” similare a vremii sale, jocul de bridge: acesta

- „(...) solicită și consumă o cantitate de intelect și de încordare mintală, care ar fi putut fi folosită mai bine, ...dar care ar fi ajuns poate să fie folosită mai rău”<sup>15</sup>.

### Bibliografie

- Brenner, Gabrielle A, Lipeb, M., Servet, J.-M., **Gambling in Cameroon and Senegal: A Response to Crisis?**, în McMillen, Jan, (ed.) *Gambling Cultures*, Routledge, 1996
- Cheung, Yun Hsing, **The Elevation Motive in Buying Lotto**, Edith Cowan University Working Paper No 97.3, 1997
- Huizinga, Johan, **Homo ludens**, Humanitas, București, 1999
- Liiceanu, Gabriel, „Preliminarii la o înțelegere a demnității jocului în lumea culturii”, în Huizinga, Johan, **Homo ludens**, Humanitas, București, 1999
- McMillen, Jan, **Understanding Gambling: History, Concepts and Theories**, în McMillen, Jan, (ed.) *Gambling Cultures*, Routledge, 1996
- Munting, Roger, **An economic and social history of gambling in Britain and the USA**, Manchester University Press, 1996
- Nibert, David, **Hitting the Lottery Jackpot**, Monthly Review Press, New York, 2000
- Surdu, Mihai, **Jocurile de noroc și semnificația socială a hazardului**, în *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 3 / 1995
- Thompson, William N., **Legalized Gambling**, ABC – CLIO, 1997
- Wagenaar, Willem A., **Paradoxes of Gambling Behaviour**, Lawrence Erlbaum Associates, 1988
- Zamfir, Cătălin, **Spre o paradigma a gândirii sociologice**, Cantes, Iași, 1999

---

<sup>15</sup> Huizinga, p. 301.

# Panică de status și afilieri protecționiste în mediul industrial

---

Alexandru DENIFORESCU

---

Spre sfârșitul anului 1989, o majoritate de oameni apatici și rutinieri (și care, din punct de vedere ocupațional, își spuneau și își mai spun clasă muncitoare) se alia cu o minoritate de moderniști și răsturna un regim politic, dorindu-și să trăiască în LIBERTATE.

Acum, spre sfârșitul anului 2000, aceeași majoritate, deziluzionată de virtuțile libertății, își orientează preferințele, potrivit cercetării noastre<sup>1</sup>, spre valorile pe care, de fapt, le-a agreat dintotdeauna: PACEA/LINIȘTEA și CORECTITUDINEA/CINSTEA.

De ce se produce această derapare în tabelele de valori? Pentru că, majoritatea conservatoare se percepe ca fiind o clasă socială care, în timpul tranziției spre democrație și spre economia de piață concurențială, a fost și înșelată și furată. Pe scurt, deprivilegiată. Deprivilegiată de liniștea și de confortul ei interior. Si supusă unui experiment agresiv (reforma economică), care o va sili să treacă treptat, treptat, de la statutul de clasă pe hârtie (pe care l-a avut până în 1989 în broșurile și cărțile cu ideologie comunistă) la statutul de clasă mobilizată. Ținta mobilizării: restaurarea modului ei de muncă și de viață, de dinainte de '89! Ce o motivează să își alegă o asemenea țintă? Nimic mai mult decât percepția ei, declarată și în sondajele de opinie, potrivit căreia, de-a lungul anilor, de după 89, experimentul reformist nu i-a schimbat decât *înspre rău*, atât condițiile de viață extraprofesională, cât și pe cele de muncă.

În viața extraprofesională "oamenii muncii" din această majoritate conservatoare își vor vedea familiile amenințate de sărăcie, de boli și de prețuri. Își vor vedea, apoi, cartierele în care locuiesc din ce în ce mai părăginite, mai asaltate de gunoaie, de câini "comunitari" și de cerșetori. Nu se vor mai simți în siguranță nici pe stradă și nici în autobuzele sau troleibuzele "de epocă" bântuite de hoții de buzunare. Nu vor mai putea să facă economisiri, pentru că își vor cheltui cea mai mare parte a veniturilor lunare pe alimente. Se vor îmbraca de la second-hand și își vor petrece concediile doar acasă. Vor citi ziare și vor viziona telenovele stupide și, când se vor plictisi, vor "vizita"

---

<sup>1</sup> Al. Deniforescu, Cooperare și conflict în mediul industrial, Teză de doctorat, Universitatea "Al.I.Cuza", Iași, 1999

## Panică de status și afilieri protecționiste

---

magazine sau piețe din care nu vor cumpăra decât “strictul necesar”, întrucât prețurile vor deveni prohibitive.

Dar cel mai mult o va nemulțumi pe această majoritate conservatoare schimbarea condițiilor din viața de la locul de muncă. Altădată, adică înainte de '89, această majoritate învăța o meserie și cu meseria respectivă ieșea la pensie. Acum e obligată de piața muncii să se recalifice, să-și schimbe deprinderile profesionale, și când o face își dă seama că nu a ales ceea ce este cerut de piață. Altădată, a fi muncitor industrial, însemna un lucru onorabil. Acum, în 2000, înseamnă că nu te-a angajat nimeni pentru că nu poți să faci altceva decât o muncă penibilă. Altădată muncitorul industrial își dorea să scape de muncă și să aibă cât mai mult timp liber. Acum îl are, dar sub formă de șomaj. Altădată omul muncii era “cel mai prețios capital”, dar era interzis să faci afaceri cu acest capital. Acum omul muncii se vinde și se cumpără, dar pe prețuri derizorii. Altădată omul muncii era trezit din somn, dimineața, cu sunetul de sirene uzinale. Acum îl trezește din somn banul, nevoia de bani. Altădată omul muncii își pregătea dimineața sufertașul și avea grijă să fie cu cinci minute înainte de începerea schimbului la poarta uzinei. Acum frontierele uzinei nu mai sunt delimitate de gardurile și de porțile întreprinderii, ci de piață. Altădată omul muncii avea certitudinea că ziua de azi, va fi la fel de rutinieră, de previzibilă ca cea de ieri și tot așa îi părea să fie și ziua de mâine. Acum, ziua de mâine e altfel. Este imprevizibilă, și prin aceasta, amenințătoare.

Acestea sunt motivele serioase pentru care, majoritatea celor care muncesc în mediul industrial, trăiește experimentul reformist ca pe o situație-limită. Acum, în 1998, această majoritate de foști “oameni ai muncii” încep să vadă că adevărata problemă a vieții lor este salvarea de la declin a întreprinderilor în care muncesc, declin făcut vizibil de o piață liberă pe care produsele lor sunt slab competitive, fiind și scumpe și de o calitate îndoielnică. Această problemă ar trebui să îi unească pe cei care lucrează în mediul industrial și să îi mobilizeze pentru a căuta soluții necesare creșterii competitivității produselor fabricate de ei. Altfel zis, în termeni sociologici, ar trebui să îi vedem implicați într-o acțiune colectivă de inovare organizațională. Ar face aceasta dacă declinul întreprinderilor în care muncesc ar fi văzut ca o provocare la competiție. Din nefericire, ei percep această situație a întreprinderii în care muncesc ca pe o amenințare. Drept urmare, vor dori cu sinceritate o schimbare, dar nu oricare ar fi, ci una orientată spre trecut, spre timpurile când, chiar dacă nu trăiau în libertate, nu le era totuși frică de ziua de mâine. Doar o asemenea schimbare îi va scoate din apatie și îi va mobiliza spre acțiuni colective de restaurare a unui mod de muncă și de viață bazat pe liniște interioară și pe confort psihologic. Dar acest mod de muncă și de viața ei îl refuzaseră în '89, întrucât avea o clauză “asiguratorie”: rămânea confortabil câtă vreme te supuneai comunismului egalitarist. Ori, când refuzi un asemenea sistem, înseamnă că îți asumi și riscul de a trăi ca om liber, deci ca om neasistat de stat, și-aceasta pentru că libertatea înseamnă autodeterminare în condiții sociale date. La rândul-i, autodeterminarea presupune inițiativă din partea fiecărui individ, maturizat cel puțin psihologic. Fiind cu inițiative, el va



intra în raporturi de concurență cu alții. Dar în aceste raporturi rezultatele activității lor nu vor mai fi egale. Drept urmare, fiecare grad de libertate (obținut prin inițiativă, creativitate și inovare) va fi însoțit și de o creștere corespunzătoare a inegalității. La ceastă inegalitate dobândită se mai adaugă și aceea pe care omul o primește la naștere. Această inegalitate faptică și individuală a devenit “observabilă” târziu, abia prin secolul al XVIII-lea. Atunci a fost întrebuințat conceptul de clasă socială, concept prin intermediul căruia politologii și filosofilor acelor vremuri defineau grupurile sociale de mari dimensiuni, născute dintr-o inegalitate individuală inițială, dintr-o participare specifică la diviziunea socială a muncii și din anumite relații cu puterea. Mai târziu, datorită intervenției lui Max Weber, sociologia a putut releva faptul că sub denumirea de “clasă socială” nu existau decât conglomerate mari de indivizi și nu asocieri reale între aceștia. Real nu era decât un imens sistem de stratificare socială. Situația de clasă descrisă de romanticul Karl Marx, nu era, după Weber, decât o situație de piață. Drept urmare, *șansele de viață* ale omului societăților cu economie concurențială depind de pozițiile pe care acesta le are pe piață, poziții menținute sau nu prin profesie, calificare, stil de viață. Chiar indivizi cu șanse de viață relativ egale și care ar părea că aparțin aceleiași “clase” au moduri și stiluri de viață atât de diferite, încât se percep ca membrii ai unor “clase” nu numai diferite, dar chiar opuse. Acestea sunt însă *straturile sociale*, straturi ocupate de *grupările de status*, în funcție de *privilegiile* lor: tipul de educație, prestigiul profesional, modul de viață. În societățile moderne, nota Weber, asemenea privilegii tind să devină ereditare. Ele se transmit membrilor familiei, se moștenesc și pot fi pierdute doar prin uzurpare. De aceea grupările de status tind să devină impermeabile.<sup>2</sup> Dar pentru că au o asemenea caracteristică, grupările de status sporesc și inegalitatea socială, dar și diferențierea dintre oameni, diferențiere “vizibilă” în mentalități, interese, valori, atitudini, aptitudini, caractere, moduri și stiluri de viață. Paradoxal este faptul că în societățile moderne, liberale, individualiste, tocmai diferențierea și inegalitatea îi fac pe oameni să coopereze, să devină solidari. În aceste societăți, fiecare individ uman are nevoie de celălalt. Drept urmare, starea normală a societăților respective nu este încrâncenata “luptă de clasă”, teoretizată de Marx, ci solidaritatea socială. Durkheim insistase asupra faptului că solidaritatea socială, în forma ei organică, nu anulează diversitatea intereselor și a oamenilor înșiși. Diversitatea continuă să se manifeste. Și se manifestă cu atât mai mult cu cât ea însăși incită efortul individual creativ. Ca atare, grupările de status, chiar dacă se formează, nu mai au o poziție fixă în structura socială. Apoi, chiar dacă sunt predispuse la impermeabilitate, ele sunt totuși penetrate de către membrii altor straturi sociale. Aceste depoziționări sociale, aceste treceri ale indivizilor de la un strat social la altul, de la un grup socioprofesional la altul (fie pe orizontală, fie pe verticală) alcătuiesc procesul pe care, de la Pitirim Sorokin încoace, sociologii îl numesc mobilitate socială.<sup>3</sup> Un asemenea proces îl traversăm și noi, românii, numai că la noi procesul este

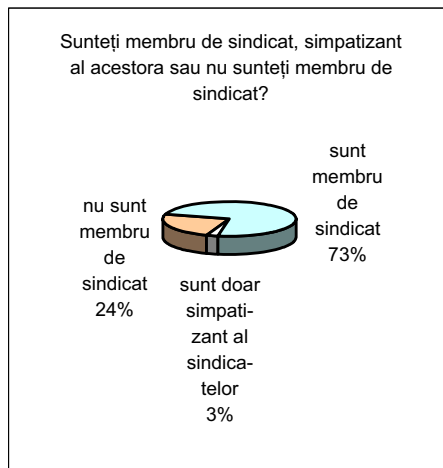
---

<sup>2</sup> M. Weber, *Economie et societate*, Paris, Plon, 1971, vol. I, pag. 309-312

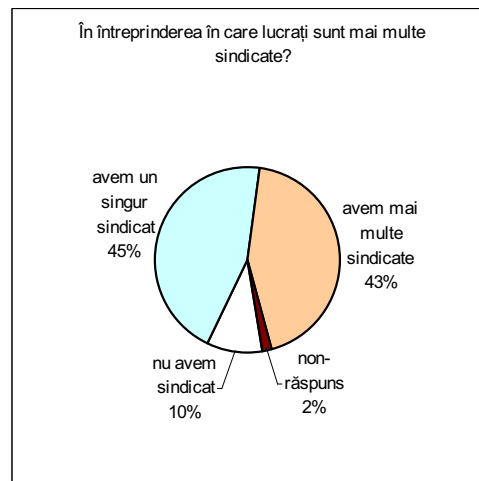
<sup>3</sup> P. A. Sorokin, *Social and Cultural mobility*, New York, The Free Press, 1959, p. 133.

## Panică de status și afilieri protecționiste

amplificat în viteză și în consecințe, ca urmare a destructurării societății egalitariste. Această destructurare îl obligă pe fiecare individ la asumarea riscului de a se vedea și inegal și diferențiat. Și poziționat, nu într-o structură socială în care clasele sociale sunt dispuse orizontal și sunt “prietene” (între ele, potrivit ideologiei comuniste, nemaifiind decât banale “contradicții neantagoniste”), ci într-o structură socială alcătuită dintr-o puzderie de grupări de status, dispuse pe verticală, după situația lor de piață, situație care se bazează pe concurență și pe inegalitate. Nefiind pregătiți, prin socializarea primară și secundară, pentru concurență și pentru inegalitate, brașovenii ocupați în mediul industrial (și investigați de noi în noiembrie 1998) pândiți permanent de angoasa pierderii privilegiilor lor de asistați de stat, au intrat într-o adevărată panică de status. Lozinca lor, pe care o afișează la mitinguri și în marșuri protestatate, MURIM DE FOAME, trebuie decodată, tot în registru tragic, dar pe un nivel mai abstract: MURIM DE INEGALITATE! Aceasta, inegalitatea este sursa panicii de status. Ori, tocmai această panică de status, îi va face pe acești indivizi să accepte orice afiliere, dacă există cele mai mici șanse ca statusul și privilegiile să le fie prezervate.<sup>4</sup> Care sunt “regiunile” acestor afilieri și de ce se orientează subiecții investigați, în noiembrie '98, spre aceste regiuni aflăm din graficele și din tabelul care urmează.



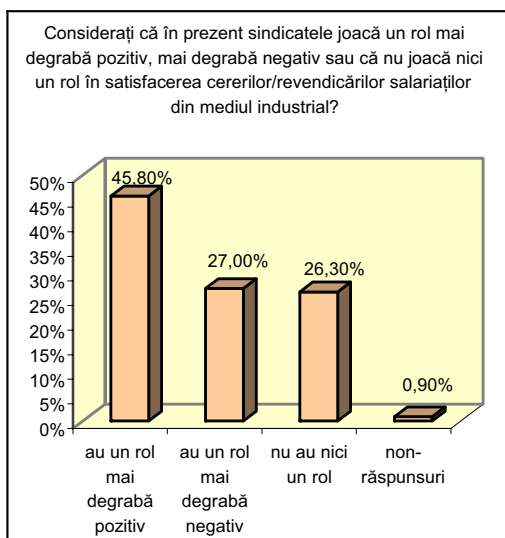
**Fig. nr. 1: Excesul de sindicalism în mediul industrial brașovean**



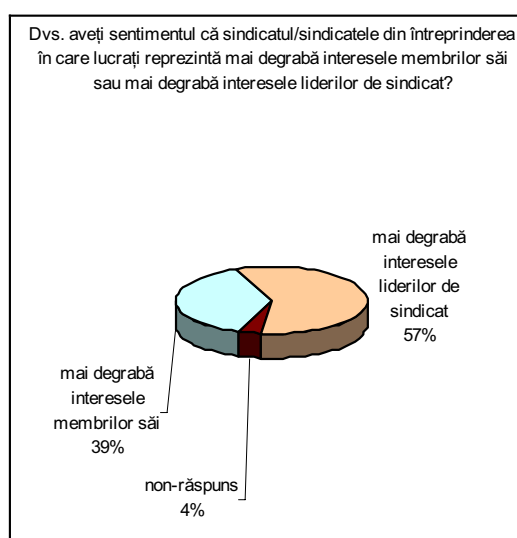
**Fig. nr. 2: Competiția sindicatelor pentru recunoaștere socială**

<sup>4</sup> C. W. Mills, White colar. The american middle classes, New York, Oxford University Press, 1951, pag. 227

## Alexandru DENIFORESCU



**Fig. nr. 3: Recunoașterea socială a activității sindicatelor**



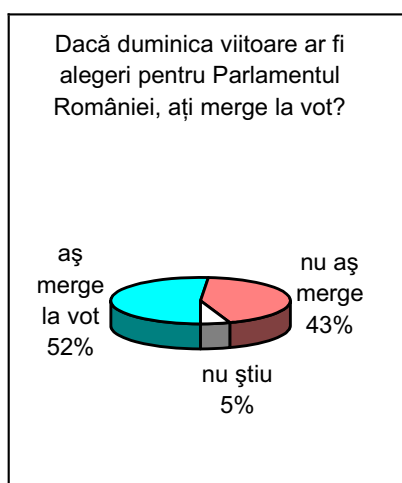
**Fig. nr. 4: Percepția beneficiilor afilierii la sindicate**

**Tabel nr.1**

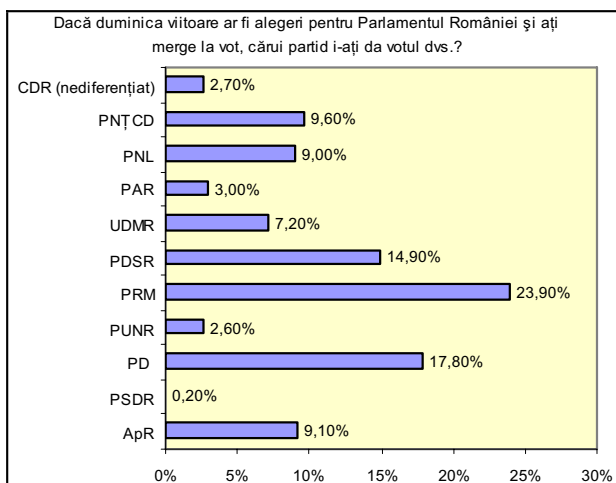
### Regiuni de afiliere politică în mediul industrial brașovean

<b>În ce măsură credeți că partidele parlamentare românești apără drepturile și libertățile clasei muncitoare ? ( Ordonare după criteriul în foarte mare măsură și în măsură potrivită)</b>				
<b>Rang</b>	<b>Variabile</b>	<b>În foarte mare măsură și în măsură potrivită</b>	<b>În mica măsură și în foarte mică măsură</b>	<b>Deloc</b>
1	PRM	27.20%	31.30%	41.50%
2	PDSR	22.90%	35.20%	41.90%
3	PD	20.20%	38.90%	40.90%
4	PSM	19.40%	35.10%	45.50%
5	ApR	19.10%	39.50%	41.40%
6	PUNR	17.40%	37.40%	45.20%
7	PSDR	16.60%	40.00%	43.40%
8	PNL	14.40%	41.10%	44.50%
9	PNTCD	14.00%	34.70%	51.30%
10	PAR	13.40%	39.80%	46.80%
11	UDMR	9.30%	32.10%	58.60%

## Panică de status și afilieri protecționiste



**Fig. nr.5: Implicare electorală și absenteism în mediul industrial brașovean**



**Fig. nr.6: Preferințe politice în mediul industrial brașovean**

Potrivit informațiilor prezentate în graficele de mai sus, spre sfârșitul anului 1998, majoritatea celor care nunceau în mediul industrial brașovean își orientaseră afilierile protecționiste spre două instanțe instituționale: sindicatele și partidele de stânga. Altfel spus, în acel moment, cercetarea noastră pune în evidență conturarea a două tendințe în mediul industrial brașovean: suprasindicalizarea și radicalizarea politică

În aceste afilieri protecționiste se putea recunoaște ușor un comportament pe care îl avuseseră și muncitorii francezi, prin anii '50. Diferența consta doar din faptul că derapajul spre stânga al muncitorimii franceze, imediat după cel de-al doilea război mondial, era provocat nu de implementarea vreunei reforme, ci doar de modernizarea utilajelor de producție. Și, pentru că aceste modernizări erau percepute ca amenințări ale siguranței locului de muncă, muncitorimea franceză a aderat masiv la sindicate, cerând prin intermediul acestora doar trei lucruri: garantarea de către firme a păstrării locului de muncă, salarii mai mari și condiții de muncă mai bune<sup>5</sup>. Într-o situație asemănătoare se aflaseră și muncitorii americani, dar prin anii 1910-1920, perioadă în care avusese loc extensia managementului taylorist și multiplicarea celebrelor "benzi de montaj" inventate de Ford. Numai că muncitorii americani au întâmpinat modernizarea tehnologică nu cu o suprasindicalizare, deși încercări au fost destul de multe, ci cu o schimbare de opțiuni valorice: mai puțin colectivism egalitar și mai mult individualism loialist<sup>6</sup>. Potrivit unei asemenea valori, nu firma trebuia să-i garanteze salariatului locul de muncă și câștigurile salariale, ci

<sup>5</sup> Alain Touraine, C. Durand, D.Pecaud, A. Willener, *Les travailleurs et les changements techniques*, Paris, Edit. O.C.D.E, 1965, p. 32-44

<sup>6</sup> Alice Kessler, Bertram Silverman, *Depășirea sindicalismului industrial*, în revista SINTEZA, nr. 9, 1993

## Alexandru DENIFORESCU

---

tocmai el, salariatul, trebuia să-și garanteze protecția față de șomaj și sărăcie prin dezvoltarea capacităților personale: punctualitate, efort susținut, imaginație, inițiativă, calitatea manoperei, cooperare cu ceilalți implicați în acțiunea productivă, toate acestea fiind semnele loialității față de firmă.

Aproximativ în aceeași situație în care se afla muncitorul american, între anii 1910-1920, sau muncitorul francez, între anii 1950-1960, se află și muncitorul din industria brașoveană, din anii de după 1989, industrie care, pentru a deveni competitivă a avut și are încă o nevoie acută de capital și de schimbări tehnologice. Atâta doar că posibila infuzie de capital și de noi tehnologii se prezintă pentru muncitorul brașovean ca o posibilă amenințare a locului de muncă. Ori, pentru a se proteja față de o asemenea amenințare muncitorimea brașoveană a ales nu strategia americană, ci pe cea franceză: aderarea masivă la sindicate. Ba, și mai mult, după cum s-a putut observa din graficele prezentate mai sus, aderarea la sindicate, pentru muncitorimea brașoveană, nu era o garanție suficientă că își va păstra locul de muncă (ea nu are încredere în liderii de sindicat). De aceea, prudentă, ea își va cauta și o a doua garanție a prezervării privilegiilor pe care le-a avut, înainte de '89, dându-și destule voturi, dacă ar avea ocazia, celui mai extremist partid din România, P.R.M., partid care, prin vocea liderului său, declara, probabil în glumă, că, dacă ar învinge în alegeri, i-ar aduna pe toți îmbogățiții, de după 1989, pe un stadion și ar face dreptate, împușcându-i. Și spunem că, probabil în glumă, întrucât și acest lider era un îmbogățit, de după '89. Lăsând însă la o parte această observație, putem spune că, din acel moment, din noiembrie 1998, muncitorimea brașoveană dădea semne că se radicaliza politic și că, din "clasă socială pe hârtie", elogiata de propaganda comunistă, devenea o veritabilă mișcare socială, care, potrivit definițiilor sociologice, reprezintă mobilizarea unui grup latent spre protest<sup>7</sup>.

Protestul, (VOICE), potrivit teoriei lui Albert Hirschman<sup>8</sup>, este însă doar o formă intermediară de reacție provocată de insatisfacția resimțită față de o organizare socială ineficientă, celelalte două forme extreme fiind fidelitatea (LOYALTY) și abandonul (EXIT). Când practică protestul, individul, deși este nemulțumit de declinul organizației, rămâne totuși în cadrul acesteia, încercând s-o schimbe din interior, fie prin critici și reclamații personale, fie prin forme colective de contestare: mitinguri, marșuri, greve, sechestrări de persoane, blocări de drumuri și de căi ferate, pichetări de instituții etc. Când trece pe reacția de abandon, manifestată prin evadare, dezertare sau prin demisie, individul refuză sistemul de cooperare din organizația care îl integrează, deoarece este nemulțumit și de felul în care aceasta funcționează, dar și de faptul că autoritățile nu vor sau nu pot să negocieze cu el o soluție reciproc avantajoasă. În fine, despre indivizii care rămân în organizațiile aflate în declin,

---

<sup>7</sup> Francois Chazel, Mișcările sociale, în Raymond Boudon (coord.), *Tratat de sociologie*, Editura HUMANITAS, București, 1997, p. 302

<sup>8</sup> Albert O. Hirschman, Exit, Voice and Loyalty, Harvard University Press, 1970, capitolele 2 și 3

## Panică de status și afilieri protecționiste

---

Hirschman spune că aceștia sunt loiali, dar nu pentru că ar fi mulțumiți de modul în care merg lucrurile, ci pentru că ei cred că dacă ar părăsi organizația, atunci aceasta ar merge din rău în mai rău. Loialitatea este baza celorlate două coportamente: protestul și abandonul. Diferența dintre acestea rezultă din faptul că loialitatea menține abandonul la cote joase, dar activează protestul. Protestul devine puternic, pe măsură ce crește loialitatea, dar și dacă nu există posibilitatea abandonului. Si protestul și abandonul, derivând din loialitate, sunt mecanisme de redresare a organizațiilor aflate în declin.

Desigur, aserțiunile din modelul interacționist al lui Hirschman sunt valabile pentru organizațiile americane care au la temelia lor liantul loialității. Dacă pătrundem pe un alt teritoriu cultural vom observa și o alta reacție cu care oamenii întâmpină declinul organizațiilor: apatia. Observând-o în organizațiile franceze, G. Bajoit<sup>9</sup>, spunea că ea nu este o conduită normală, ci doar o reacție la frustrare, aceasta din urmă fiind provocată de absența unor alternative mai bune. Dacă acestea ar exista, atunci indivizii nemulțumiți de organizații ar recurge la abandon. Cum însă alternativele, nu se întrevăd, acești indivizi vor căuta să își reducă frustrarea și, implicit, să își crească mulțumirea față de ceva, prin *scăderea nivelului de aspirație*. Drept urmare, ei rămân în organizații și par a fi mulțumiți de felul în care merg lucrurile. Sunt "mulțumiți" însă pentru că sunt constrânși de diferite situații personale: au famili de întreținut, au de restituit împrumuturi la banci și multe altele. Din acest motiv cei care practică apatia nu fac altceva decât să mimeze loialitatea. Și tot așa mimează și starea de mulțumire. Dar exersarea acestor stări cere o doză mare de efort psihologic. Abia când resursele (rezultate din comparația cu alții) pentru acest efort se diminuează, abia atunci apaticii recurg la utilizarea unor diferite forme de protest. Și cu cât alternativa abandonului are șanse mai scăzute de realizare, cu atât va crește agresivitatea din protest, acesta putând să ajungă până la manifestări violente.

În această stare se află, începând cu sfârșitul anului 1998, potrivit datelor cercetării noastre, și muncitorimea brașoveană. Pentru a-i diminua agresivitatea protestului, minoritatea modernistă i-a propus acestei majorități conservatoare soluția "salariilor compensatorii", în schimbul acceptării abandonului (trecerea în șomaj, chipurile, la cerere). După un an de aplicare, soluția aceasta de obținere, prin mituire deghizată, a păcii sociale se dovedește a fi de două ori mai proastă decât s-a sperat: în loc să-i motiveze pe cei care primeau 10-20 de salarii compensatorii să se apuce de afaceri, le-a accentuat acestora apatia și, implicit, nemulțumirea; în loc să ducă la redresarea întreprinderilor aflate în declin, le-a accentuat acestora incapacitatea de a concura pe piață și de a absorbi șomajul. Această a doua consecință a șters din fața muncitorimii brașovene posibilitatea abandonului. Ori, cum spuneam mai sus, cu cât alternativa abandonului are șanse mai scăzute de realizare, cu atât va crește agresivitatea din protest, acesta putând să ajungă la cote ridicate de violență simbolică, ba chiar și fizică. Un document sindicalist, pe care îl prezentăm în

---

<sup>9</sup> G. Bajoit, Exit, Voice, Loyalty and ...Apathy, Les reactions individuelles au mecontentement, în *Revue française de Sociologie*, 1988, vol. XXIV

## Alexandru DENIFORESCU

---

caseta de mai jos, este indiciul care semnaleză că, datorită absenței posibilităților de abandon, potențialul de violență simbolică<sup>10</sup> din protestele muncitorimii brașovene, începând cu 1997, era în creștere.

### FEDERAȚIA SINDICATELOR DIN CONSTRUCȚIA DE MAȘINI ÎNFRĂȚIREA

#### BRAȘOVUL SE MIȘCĂ !

*comunicat de presă  
Nr.217, din 25-03-1997*

*În cadrul sindicatelor brașovene din industria constructoare de mașini persistă, de mai multă vreme, o stare accentuată de nemulțumire față de programul confuz și incoerent de restructurare economică și de protecție socială propus de executivul condus de Victor Ciorbea. Pentru a lămuri aspectele legate de restructurarea marilor unități industriale, prin intermediul Federației Suindicale ÎNFRĂȚIREA, din care fac parte, liderii sindicali au solicitat în repetate rânduri o întrevvedere cu premierul și membrii Guvernului cu atribuțiuni în domeniu, însă toate demersurile au rămas fără nici un rezultat. Starea de confuzie creată în industrie a condus la creșterea nemulțumirii salariaților, care își văd locurile de muncă amenințate și, de aceea, în cadrul Consiliului Național al Federației ÎNFRĂȚIREA, desfășurat în data de 13-03-1997, s-a hotărât declanșarea mișcărilor sociale de protest la nivel de federație.*

*Alte motive de declanșare a acțiunilor de protest se referă la intenția guvernanților de falimentare a industriei românești, sărăcirea extremă a peste 80% din populația țării, creșterea masivă a șomajului în absența unei strategii de reconversie și de absorbție a forței de muncă, ploconirea în fața organismelor financiare internaționale, marginalizarea învățământului și culturii, precum și promovarea unei politici externe amatoare, îndreptată împotriva intereselor naționale.*

*Trebuie, de asemenea, menționat faptul că Federația ÎNFRĂȚIREA a fost prima structură sindicală federativă din țară care a semnat protocoale preelectorale de colaborare cu forțele politice aflate astăzi la guvernare, respectiv CDR, USD și PNL.*

*În cazul în care această primă manifestare de protest nu va avea rezultatele scontate, Federația ÎNFRĂȚIREA va recurge și la alte forme de luptă sindicală, inclusiv la pichetarea prefecturilor și greve.*

Președinte: Adrian DAMIAN      Consilier mass-media: Ioan PAMPARĂU

---

<sup>10</sup> Vezi Ștefan Stănciugelu, *Violență, mit și revoluție*, Editura ALL, București, 1998, capitolul III

## Panică de status și afilieri protecționiste

---

Pentru această grupare de status toleranța frustrării că nu își putea abandona întreprinderile aflate în declin, atingea pragurile cele mai de jos. Mai mult decât atât, muncitorimea brașoveană se vedea părăsită și de aliatul ei din comunism: statul. Acesta, invadat de moderniști, trata șomajul cu o implicare minimală, întrucât ei vedeau șomajul ca fiind problema personală a celor care îl suportau. Pentru statul modernist *privatizarea* (ca restructurare a proprietății) și *șomajul* erau soluțiile de redresare a întreprinderilor aflate în declin. Muncitorimea rămânea conservatoare și vedea în privatizare și șomaj două probleme. Dar nu probleme personale, ci probleme sociale. De aceea ea îi cerea statului mai multă protecție socială, în timp ce acesta, silit de declinul întreprinderilor industriale, își propunea, și în noiembrie 1998, ca și acum, în anul 2000, să înceapă...reforma economică!

Dar dacă o va începe va detona conflictul social al tranziției, conflictul dintre reformă și protecția socială, conflict la capătul căruia nu se va afla pacea socială, ci un altul în care combatanții își structurează identitatea de pe acum: o minoritatea modernistă care, manevrează stocuri de informație și își reduce incertitudinea cu ajutorul computerelor și o majoritatea conservatoare care, pentru a suporta incertitudinea, își crește artificial stocul de răbdare venerând liniile de fabricație și de benzile de montaj, unde totul îi pare a fi previzibil.

La capătul acestor conflicte, nu vom avea însă o dezindustrializare a țării, așa cum sugerează comunicatul de presă al sindicatelor brașovene, ci doar o altfel de industrie: mai sănătoasă și mai competitivă. Pe ce ne bazăm acest optimism? Pe câteva concluzii pe care le prezentăm în paginile următoare.

Așa cum este ușor de observat din graficele prezentate mai sus, demersul nostru explorativ a fost orientat nu spre cooperarea funcțională impusă de diviziunea muncii în întreprinderile industriale, proces unde economiștii au excelat urmărind mecanismele acestei cooperări (diferențierea ocupațiilor, specializarea activităților, clasificarea sarcinilor și contribuțiilor, ierarhizarea posturilor și coordonarea oamenilor într-un sistem tehnologic), ci spre cooperarea difuză dintre oamenii care populează mediul industrial și care, deși nu se cunosc unii pe alții, pentru că lucrează în întreprinderi diferite, împărtășesc un același set de orientări de valoare, în cazul de față, al muncitorimii brașovene, aceste orientări fiind: colectivismul, feminitatea, distanțarea de putere și refuzul incertitudinii<sup>11</sup>.

Împărtășirea acestor orientări de valoare îi obligă pe cei care lucrează în mediul industrial să selecteze din formele de asociere, impuse de nevoia rezolvării unei probleme comune, tocmai pe aceea pe care ei o cred mai compatibilă cu setul lor de orientări de valoare.

Centrați pe valori finale, precum ar fi PACEA/LINIȘTEA și pe valori instrumentale, precum ar fi CINSTEA/CORECTITUDINEA, ei au ales varianta de cooperare difuză, care creează iluzia că este cea mai puțin conflictuală:

---

<sup>11</sup> Vezi Geert Hofstede, *Managementul structurilor multiculturale*, București, Editura Economică, 1996



cooperarea egalitaristă. Cealaltă formă de cooperare difuză, cooperarea contractualistă (cu sens sociologic, și nu juridic), părându-li-se a favoriza competiția pentru excelență (competiție, care, în reprezentările lor, este definită ca egoism, concurență și, implicit, conflict), au refuzat-o și o vor refuza multă vreme pentru că setul de valori, ca fapt social, este nu numai constrângător, ci și extrem de longeviv.

Alegînd cooperarea egalitaristă, care li se pare cea mai puțin conflictuală, ei au ales însă și drumul spre declin, întrucât această formă de asociere este un gratificant pervers: îi face egali pe cei inegali, ceea ce generează nedreptate și revoltă. Revoltă pentru a restabili egalitatea în distribuirea recompenselor pentru munca depusă.

Dar egalizarea recompenselor le degradează implicarea contributivă. Ori, lipsite de o implicare contributivă consistentă, sistemele industriale în care nuncesc acești oameni își compromit performanțele lent, dar sigur, adică nu mai pot rezista la concurența de pe piața produselor lor.

Pentru a preveni acest declin al unităților industriale, o minoritate modernistă a propus reformarea sistemelor industriale, care, după descrierea unui prim ministru de prin 1990, nu erau altceva decât niște mormane de fiare vechi. Reforma devenea însă pentru cei care lucrau în aceste sisteme un generator de incertitudine, întrucât modelele de reorganizare a acestor sisteme nu puteau fi importate nici de la suedezi, nici de la japonezi, americani sau germani. Și, nu puteau fi importate, pentru că modelele de organizare și ale unora și ale altora funcționau în culturi specifice. În culturi unde individul gândește: ce este bine pentru întreprindere este bine și pentru mine! Neținînd cont de un asemenea amendament, minoritatea modernistă și-a propus să schimbe totuși ceva în sistemele industriale, și ceva trebuia schimbat, pentru a stopa declinul. A schimbat echipele de management, a schimbat structura proprietății, a disponibilizat forță de muncă, a mărit și multiplicat gratificațiile, dar degeaba. Declinul nu putea fi stopat. Și asta, pentru că ei au încercat să înceapă reforma, dar înaintea diagnosticului. Acest diagnostic, abia acum se poate formula, și, anume, după ce i-am pus pe subiecții cercetării noastre în situația de a-și examina tabelele de valori. Potrivit informațiilor obținute printr-o asemenea "maieutică", împreună cu ei, am ajuns la concluzia că în cultura românească oamenii gîndesc: ce este bine pentru întreprindere nu este bine și pentru mine! La prima vedere s-ar pare că o asemenea justificare ar trebui să îi orienteze valoric spre individualism. În realitate, acest construct cultural, îi orientează spre prudență. Refuzînd incertitudinea, ei nu vor experimenta nimic, și vor aștepta ca alții să greșească, sau să aibă succes. Mai mult decât atât, ei le vor cere moderniştilor de la guvernare ceva de-a dreptul absurd: vrem rezultate, înaintea schimbării. Și, în baza acestei cereri își vor amâna implicarea contributivă, transformându-și singuri uzinele în adevărate mormane de fiare vechi. Amenințați de o asemenea problemă și frustrați că nu pot abandona aceste structuri leneșe, cei mai mulți dintre românii care lucrează în mediul industrial au devenit apatici. Simulînd loialitatea față de firma în care muncesc ei își

## Panică de status și afilieri protecționiste

---

măresc artificial stocul de răbdare practicând un optimism bizar: azi e rău, mâine va fi și mai rău, deci, bucură-te de ziua de azi! De sub influența acestui tranchilizant se vor trezi, probabil, abia când vor avea credite personale la bănci. Și spun aceasta, deoarece creditul personal a fost invenția culturală care i-a făcut să muncească și pe capitaliști, dar și pe muncitori. Abia atunci majoritatea conservatoare își va epuiza resursele din stocul de răbdare și își va darăma singură zidul din cap: cooperarea egalitaristă.

Un zid din cauza căruia încă nu vede că, prin afilierile protecționiste, ea luptă împotriva propriului interes, accelerând, fără să vrea, declinul structurilor industriale. Din cauza acestui zid, ea nu vede că lumea, de la acest sfârșit de secol, nu mai este alcătuită din oameni bogați și din oameni săraci, ci din oameni foarte informați, destul de informați, puțin informați și total neinformați, informațiile urcându-i *în* și doborându-i *din* ierarhiile de prestigiu, de putere și de avere, și nu afilierile protecționiste.

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

Deseori auzim spunându-se că la noi lucrurile nu se vor schimba până când nu vom avea o altă atitudine față de muncă. Suntem convinși de lucrul acesta mai ales atunci când luăm contact cu alte societăți occidentale. Astfel este aproape imposibil să nu ne întrebăm de ce românii, oameni harnici prin definiție, trebuie, așa dintr-o dată să-și schimbe atitudinea față de muncă și față de viața socială în general?

Să fie oare faptul acesta mai important decât existența unei legislații corecte și a unor instituții eficiente? Ce resorturi interioare pot să determine o veritabilă schimbare în planul mentalităților colective, dar și în fiecare individ în parte? Este obligatoriu nevoie de o schimbare a acestor reprezentări colective sau este doar suficient să provocăm trezirea unor structuri mentale latente pentru ca „minunea” să se producă?

Iată doar câteva din multitudinea de probleme ce se pun cu această ocazie și care așteaptă răspuns și rezolvare.

Este suficient să aducem în atenție doar câteva cifre pentru a demonstra—dacă mai este necesar—actualitatea și importanța acestei teme. Așadar, într-un sondaj realizat de Metro Media Transilvania în mai '99 doar 9% dintre cei chestionați din spațiul urban și 15% din mediul rural consideră că la noi oamenii s-au îmbogățit prin muncă cinstită și prin merit personal. La fel de îngrijorătoare sunt și răspunsurile obținute la un chestionar aplicat în municipiul Iași, în anul 2000. La întrebarea „Ce reprezintă pentru dumneavoastră munca?”, 75% dintre cei intervievați au răspuns că este *doar o necesitate*, în timp ce doar 4% o consideră o plăcere/bucurie și abia 5% o privesc ca o menire.

Date fiind unele cercetări referitoare la această temă și starea de fapt în care se află întreaga țară, ne propunem să facem o interpretare a acestor fenomene. Vom încerca în felul acesta să descoperim câteva conotații și înțelesuri ascunse ale muncii, fapt ce ar putea explica imaginile și reprezentările noastre în legătură cu această problemă.

### Munca - un blestem al acestei lumi?

Noțiunea de muncă îmbracă conotații diferite în funcție de modul de abordare. Astfel, din perspectivă biblică, „nevoia de a munci” apare odată cu păcatul originar și izgonirea lui Adam și a Evei din Paradis.

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

---

«Cu multă trudă să scoți hrana din el (pământ, n.n.) în toate zilele vieții tale; spini și pământ să-și dea să mănânci iarba de pe câmp. Din sudoarea frunții tale să-și mănânci pâinea până te vei întoarce în pământ căci din el ai fost luat» (*Cartea Facerii*). Munca devine astfel *un însemn* al vieții noastre. Ea are calitatea sau defectul de a nu se sfârși niciodată și de a nu putea atinge perfecțiunea adică? Întotdeauna este loc de mai bine. Faptele noastre, consecința a păcatului originar, nu pot egala nici pe departe măreția și perfecțiunea faptelor lui Dumnezeu. Suntem, prin urmare, sortiți unui travaliu etern a cărui finalitate nu va fi nici perfecțiunea nici, regăsirea paradisului pierdut.

Totuși, munca mai poate fi văzută și ca o modalitate de salvare a ființei umane. Poate nu întâmplător Dumnezeu a dăruit primilor oameni capacitatea de a munci. Din această perspectivă, munca poate deveni suport, dar și mijloc de transcendere spre veșnicie. Plecând de aici, religia a valorificat în fel și chip această idee: de exemplu, *viziunea protestantă asupra muncii*.

Cu toate acestea întâlnim destul de des și un alt înțeles al muncii conform căruia ea este socotită ca fiind *degradantă*, semn al servituții și deriziunii. Există această interpretare datorită faptului că în trecut, munca fizică, brută era destinată sclavilor și celor aflați la periferia societății.

Astăzi mai păstrăm încă aceste sensuri ale muncii și le deslușim sub diverse chipuri. De pildă, în Occident, activitățile considerate grele, mizere, degradante sunt destinate unei anumite categorii de oameni, de regulă emigranților, țiganilor sau celor de culoare. În Răsărit și respectiv în țara noastră se manifestă un anumit dispreț față de sectoarele productive sau serviciilor, valorificându-se în special activitatea intelectuală, birocratică dar și comerțul. Așa se explică de ce o mare parte din întreprinzătorii de după '89 s-au îndreptat spre negoț. Sectoarele productive au fost ocolite pentru că solicitau mai multă muncă și nu aduceau un câștig rapid, dar și pentru că dă mult mai bine să te numești „patron de magazin” decât să spui că și-ai deschis o fabricuță. În cel de-al doilea caz, cel în cauză riscă să fie luat în derâdere nefiind credibil.

Observăm că dincolo de posibilele interpretări și explicații, munca presupune condiția sclavului lui Aristotel. Așa cum Stagiritul remarca imposibilitatea existenței stăpânului fără sclav și noi am putea spune că ființa umană nu ar putea exista fără muncă. În aceste condiții, sclavul și munca se ridică la statutul de stăpâni ai propriilor stăpâni. Fie că este privită ca o necesitate, un drept, o corvoadă, o menire sau ca o bucurie, munca este un atribut indispensabil condiției umane. Ea poate face din noi sclavi dar și stăpâni, bogați dar și săraci. Important rămâne însă felul în care ne raportăm la ea. În acest sens un rol hotărâtor îl au cultura și spiritualitatea fiecărui popor. Acestea dau seama de anumite imagini și reprezentări sociale ale muncii cum ar fi cea referitoare la o anumită atitudine față de muncă în Occident, sensibil diferită de cea a noastră.

### Ortodoxia ca împlinire prin faptă

Pentru „homo religiosus” viața socială nu se poate întemeia decât pe dogmă. Din această perspectivă, Orientul ortodox și Occidentul creștin implică

o atitudine contemplativ–mistică și, respectiv, una socială față de muncă. Există voci care mai afirmă că Orientului ortodox i se pot aduce unele acuze: cum că biserica nu s-a implicat suficient în viața socială și că rămâne undeva în sfera contemplării liturgice a cerului; cum că tradiția noastră ortodoxă nu ar fi favorabilă unei societăți capitaliste. Și toate acestea pentru că se crede că atitudinea ortodoxului este una de indiferență și nepăsare față de aspectele materiale ale vieții. Pentru ortodox, munca nu ar trebui, chipurile, decât să asigure strictul necesar supraviețuirii.

Or', lucrurile nu stau tocmai astfel. „Adevărata viață interioară se naște și se întreține prin faptă” [2] și deci prin muncă.

După Ernest Bernea, fapta are un dublu înțeles:

- a) un înțeles material așa cum apare în viața de zi cu zi în care omul lucrează ca o mașină;
- b) un altul, spiritual putând fi privită ca o funcție a ordinii superioare a destinului nostru de oameni. Deci nu este suficient să muncești până la epuizare gândind doar la aspectul material al vieții. Faptele vor căpăta cu adevărat un sens în momentul în care ele privesc în egală măsură bunăstarea materială și pe cea spirituală.

Actele noastre sunt expresia credinței ce o purtăm în condițiile în care scopul depășește granița materialității cotidiene.

Ortodoxului nu-i este însă suficient să fie credincios, cunoscător al cuvântului lui Dumnezeu, dacă nu lucrează neobosit, dacă nu este un «împlinitor prin faptă». Propria împlinire a ființei rezultă ca urmare a exteriorizării credinței prin faptă. *Ești ortodox în măsura în care faptele tale sunt capabile să demonstreze acest lucru.*

„Credința fără fapte e ca floarea fără rod: se arată într-o frumusețe trecătoare.”[3]

Cât privește spațiul românesc, deși este în majoritate ortodox, nu stă prea bine la capitolul acesta (fapte). N-am excelat niciodată prin organizare și nici prin calitatea și măreția celor ieșite din mâna noastră. Nu am fost asemeni occidentalilor ce au construit somptuase palate și mărețe catedrale. Deși n-a dus niciodată lipsă de inteligență și talent, românul s-a mulțumit cu mai puțin preferând activităților care presupuneau tenacitate și efort constant, activități desfășurate în mijlocul naturii (păstoritul, agricultura), meditația și rugăciunea. Nici astăzi lucrurile nu s-au schimbat prea mult de vreme ce peste 60% consideră că bunăstarea fiecăruia depinde de stat și nu de munca depusă. La fel, peste 77% din populația investigată preferă un loc de muncă sigur și prost plătit unuia nesigur dar bine plătit [4]. Cât privește problema timpului liber rezultatele sunt dezarmante: 40% din cei chestionați declară că dispun de peste 10 ore de timp liber în care nu știu ce să facă. Să nu uităm totuși un amănunt: marea majoritate a celor ce au fost investigați se declară ortodocși. Toate acestea denotă o anume superficialitate și o proastă înțelegere a spiritului ortodox ca împlinitor prin faptă ori poate credința nu este suficient de profundă încât să ne modifice în interior și să se manifeste prin fapte.

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

---

Cu toate acestea, nu de puține ori am dat vina fie pe balcanismul zonei, fie pe istorie, fie pe neșansa de a trăi într-o anumită zonă geografică. Nu putem ști cu certitudine cât la sută din cele mai sus invocate sunt răspunzătoare de indiferența, neputința și nepăsarea noastră. Cu certitudine însă ortodoxia, înțeleasă și practică așa cum se cuvine, nu poate avea decât efecte pozitive asupra vieții noastre.

### Munca - secret al bunăstării

Dacă într-o anumită perioadă munca era necesară doar pentru satisfacerea trebuințelor strict personale, astăzi ea a devenit un mijloc de a-și obține câștigul și de a-și asigura bunăstarea. În funcție de diferitele epoci pe care le-a traversat istoria omenirii, optica privind munca s-a schimbat continuu. Astfel odată cu reforma protestantă problema s-a pus în alți termeni. În virtutea unei alegeri divine pe care o propovăduiau protestanții, munca depășește granițele satisfacerii necesităților individuale și devine un mijloc prin care se poate dovedi alegerea (grația divină). Omul nu este un «*împlinitor prin faptă*» ca în cazul ortodoxiei, ci „trebuie să rămână în principiu în profesia și în starea în care a fost pus de Dumnezeu și să-și mențină aspirațiile pământești în limitele poziției sale.” [6] Noua interpretare pe care o aduce Luther și mai apoi Calvin ideii de muncă a condus la formarea unei etici și, implicit, a unei anumite mentalități față de muncă. De altfel cunoscutul sociolog german, Max Weber, gândește că reforma nu ar fi fost altceva decât creuzetul din care a luat naștere mai târziu spiritul capitalismului. Etica protestantă, îndelung exersată de-a lungul a câtorva generații de protestanți, s-a transformat într-un „modus vivendi”. Munca este deci relația dintre om și profesia sa, este o misiune pe care trebuie să o îndeplinești cât mai bine cu putință.

Calvin spunea că Dumnezeu îl ajută pe cel ce se ajută singur și condamnă pierderea de timp, lenea și cerșetoria. „Pierderea de timp prin petreceri, trândăneli, lux chiar și somnul prelungit peste cel necesar menținerii sănătății—șase până la opt ore—sunt absolut condamnabile din punct de vedere moral...Timpul este infinit mai puțin căci fiecare oră pierdută diminuează lucrul în slujba gloriei lui Dumnezeu.” [7]

În viziune protestantă, prezența dorinței de a munci este echivalentul stării de grație. În plus, nu orice fel de muncă este cea care-și justifică menirea, ci doar munca utilă. Criteriile după care se apreciază munca utilă sunt: 1) *criteriile morale*, 2) *importanța bunurilor pentru comunitate*, 3) *profitabilitatea*.

Foarte interesante, în acest sens, ni se par criteriile ce stau la baza aprecierii muncii la noi: dacă profitul și câștigul se situează pe primul loc în opțiunile celor chestionați, corectitudinea și cinstea (criteriile morale) se află abia pe ultimul loc cu numai 2% [8]. *Este limpede că la noi nu există nici un fel de cult pentru aspectele morale ce privesc munca*. De altfel acest rezultat este explicabil de vreme ce timp de aproape 50 de ani am fost obișnuiți să acordăm poate mai multă importanță cantității [8].

Cu alte cuvinte, prezența unor veritabile modele ar putea conduce la anumite corecții ale mentalității noastre privind munca.

### **Capitalismul și o nouă paradigmă a muncii**

De la etica protestantă a muncii până la capitalismul consumatorist nu este decât un pas. Deși munca nu mai este astăzi înțeleasă din punct de vedere spiritual, ca dovadă a situării în grația divină, continuă să persiste o mentalitate favorabilă unei munci susținute și la standarde ridicate. Protestantul fervent de altă dată este astăzi un veritabil om de afaceri pentru care cinstea, corectitudinea, onoarea, calitatea și importanța serviciilor sale pentru comunitate fac parte din profesie.

Nu în același mod se poate vorbi despre oamenii de afaceri români care și-au creat o imagine negativă în ochii populației. În general, acest personaj este necinstit, lipsit de omenie, dar suficient de abil pentru a se îmbogăți fără prea multă muncă.[9]

Pentru noi, românii, *modelul renan* este și va rămâne în continuare unul dintre cele mai invidiate și admirate sisteme. Ceea ce are cu adevărat înțâietate în acest model este, în special, *calificarea și vechimea*. Pentru a fi promovat în muncă trebuie să-și dovedești fidelitatea față de întreprindere și pregătirea profesională. Pe pământ german etica protestantă a înflorit sub chipul unui foarte eficient spirit capitalist. Dacă în SUA—socotită de unii a fi o creație protestantă—schimbarea cât mai deasă a locului de muncă este un atribut de promovare, în Germania și Japonia pentru a ocupa un post de conducere trebuie să ai o experiență bogată în cadrul aceleiași întreprinderi și să faci dovada unei bune calificări profesionale.[10]

În capitalismul german, pregătirea profesională pornește de la trei principii esențiale.

1). Pregătirea se adresează unui număr cât mai mare de tineri (doar 20% din cei ce muncesc declară că nu au nici o diplomă). Un rol important îl are aici *ucenicia*. Ucenicul nu are însă statutul servului, nu este obligat să ocupe același loc de muncă până la sfârșitul vieții. El știe că poate să-și depășească maestrul și în felul acesta să ocupe un loc mai bun în ierarhia socială.

Până în prezent, recent înființatele școli de ucenici nu și-au făcut încă simțită prezența. Aspectul teoretic al învățământului nostru s-a răsfrânt asupra calității muncii (deși la capitolul teorie stăm foarte bine, la cel practic avem deseori lacune).

2). Sistemul german este mai egalitar decât cel american. Aici un rol important îl are pregătirea foarte bună a nivelurilor intermediare, de unde și standardul ridicat de viață. De menționat că tinerii nu învață numai cunoștințe teoretice și practice, dar și o anumită etică a muncii fapt ce este mai puțin prezent la noi.

3). Pregătirea profesională este masiv finanțată de întreprinderi și prin subvenții federale. Așadar, muncitorul nu mai devine o marfă pe care o cumperi

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

---

și o vinzi. În loc să fie plătit fiecare în funcție de valoarea lui pe piață, este mult mai profitabil să se asigure carierele, să se omogenizeze curbele de salarizare și să se evite rivalitățile distructive.

Ținând cont de declarațiile cetățenilor români conform cărora se preferă un loc de muncă sigur cu un salariu mai mic unuia care este plătit foarte bine dar care este nesigur, credem că adoptarea modelului renan aici, pe pământ românesc are sorți de izbândă.

Depășind simpla satisfacere a trebuințelor, capitalismul oferă perspectiva unei bunăstări materiale fără precedent. Însă de această dată munca este goliță de sensul său religios, ea este judecată numai sub aspect economic în coeficienți și cifre. În economia modernă omul nu este decât un angrenaj care face parte dintr-un întreg mecanism. Dimensiunea umană și spirituală este neglijată.

Punând bazele economiei moderne, Adam Smith introducea conceptul de *muncă*. Pentru el, „munca anuală a unei națiuni constituie fondul de bază ce asigură consumului anual toate lucrurile trebuincioase și utile vieții. Aceste lucruri sunt întotdeauna fie produsul imediat al muncii, fie cumpărate de la alte națiuni în schimbul acestui produs.”[11] Din această perspectivă, *munca* este o *unitate de măsură* a valorii de schimb. Prețul oricărui produs cuprinde sau ar trebui să cuprindă efortul depus, orele de activitate, oboseala etc.

Capitalismul a adus cu sine și o schimbare de paradigmă: munca nu mai este un *scop* ci un *mijloc*. Ea devine mijloc de măsură și de asigurare a fericirii și mai puțin un scop prin care să ne dezvăluim utilitatea, pricepera și—de ce nu?—credința.

Pentru noi românii, chiar dacă abia batem la porțile capitalismului, munca este socotită un scop și are mai puțin sau deloc alte conotații spirituale pe care le-am regăsi în spațiul tradițional.

### «Nici pâine fără muncă, nici muncă fără pâine»

La rândul lor, comuniștii români au adus cu ei o nouă viziune asupra vieții și implicit asupra muncii. În numele libertății și egalității fiecăruia, comuniștii au dorit să împartă în mod egal munca și pâinea. Ideea este generoasă la prima vedere, dar își dezvăluie deficiențele de îndată ce se pune în aplicare. Rezultatele sunt următoarele:

- 1) Ideologizarea permanentă a dus la pierderea sensului muncii.
- 2) Încurajarea lenei, a inactivității, a lipsei de responsabilitate și a necinstei. Din moment ce toată lumea era răsplătită în mod egal pentru munca depusă inegal, nu mai avea nici o importantă calitate și utilitatea muncii fiecăruia. Această „egalitate întru toate” a făcut ca însăși responsabilitatea să fie împărțită în mod egal, adică să fie a tuturor și a nimănu.
- 3) Lipsa unei etici a muncii și a profesionalizării ei.
- 4) Ideea *dreptului la muncă* al fiecăruia a condus—în regimul comunist—la obligativitatea ei. Totul se desfășura sub stindardul muncii patriotice și întru gloria conducătorului.



5) Un alt deficit îl reprezintă proasta organizare și planificare a muncii. Aceasta a condus la „făurirea” unei economii și în mod deosebit a unei mentalități falimentare în care se produce fără rost. *Utilitatea muncii* era doar un titlu de lozincă.

6) Tot sistemul comunist aduce cu sine și o revalorizare a muncii diverselor categorii sociale. Clasa muncitoare ocupă un loc fruntaș: ea „muncește, conduce și luptă pentru binele țării” în timp ce munca intelectuală ocupă un ultim loc pentru simplu motiv că se înscrie într-un sector neproductiv.

Pe de altă parte însăși promovarea elitelor capătă aici un regim preferențial, lipsit de baze reale. Singurul care contează este poporul muncitor care-și va primi bucata de pâine convenită conform sloganului: «nici muncă fără pâine, nici pâine fără muncă».

În concluzie, în cazul comunismului nu se poate vorbi de o etică a muncii, ci mai degrabă de o pseudoetică. Ea este expresia mediocrității promovate, cea care a susținut și controlat sistemul. Astfel, comunismul a ajuns la „performanța” de a se dovedi putred și falimentar. Ideile de libertate, egalitate, fericire și bunăstare au fost vorbe în vânt și pretextul realizării celor mai aberante abuzuri.

Ne place să vorbim astăzi despre comunism ca despre o epocă apusă. Din punct de vedere formal este adevărat, însă, ea continuă să supraviețuiască în noi, prin gesturile, atitudinile și prin fantezmele noastre. Continuăm și astăzi, destul de des, iată, după zece ani de schimbare, să valorizăm și să ne reprezentăm munca așa cum se făcea în vechiul regim.

Așadar ceea ce ne rămâne de făcut este să schimbăm ceva și din interiorul nostru chiar cu prețul unor sacrificii.

### **Reprezentările muncii în societatea postmoralistă [12]**

Societatea industrială, spre deosebire de comunism, reduce natura umană la simpla condiție *de lucru, de marfă*. Anatomia mărții este fundamentul societății industriale.

„În general, religia a răspuns dorinței dintotdeauna a omului de a se regăsi pe sine însuși de a recupera o intimitate dintotdeauna și în mod ciudat pierdută”. [13] Soluțiile au adâncit și mai mult problema. Căutările de azi, din lumea modernă diferă pentru că identitatea nu mai este ceva iluzoriu. Cu alte cuvinte, munca poate oferi prilejul descoperirii propriei identități. „Dacă omul trebuie până la urmă să se regăsească pe sine, zadarnic încearcă el să caute căile care l-au făcut să se îndepărteze de sine.” [14]—spun protestanții. Totuși, găsirea identității și a intimității prin muncă își are limitele sale. Găsindu-se pe sine, omul devine un însingurat în mijlocul unei mulțimi. Asistăm astăzi la o pierdere a sensului sacru al vieții în lumea occidentală. Frecvența sinuciderilor și a crizelor de personalitate în rândul populației bogate este un contraargument al căutării intimității prin muncă. Dacă în trecut munca era o datorie, astăzi a devenit un simplu mijloc de a obține bunăstarea.

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

---

„Civilizația bunăstării bazată pe consum a fost marele gropar istoric al ideologiei glorioase a datoriei. În a doua jumătate a secolului, consumul de masă a anihilat universul predicilor moralizatoare, a înlăturat imperati­vele rigorige și a dat naștere unei culturi în care fericirea trece înaintea prescripțiilor morale, plăcerea înaintea interdicției și seducția înaintea obligației”.[15]

Spre deosebire de cultura postmoralistă, cea moralistă promova în mod deosebit sacrificiul propriei persoane și datoria. *Munca era o datorie sfântă ce trebuia respectată și îndeplinită cum se cuvine*. „Societățile industriale moderne au conferit o valoare exemplară muncii întocmai ca și familiei. În cursul secolului al XIV-lea burghezii, puritanii și spiritele laice, societățile liberale au împărțit aceeași religie a muncii, toți au intonat același imn în cinstea zeului Progres, fiul cel mare al zeului Muncii.”[16]

Mai târziu, republicanii au definit munca prin *solidaritatea* fiecăruia cu semenii săi și ca fiind necesară progresului. Astfel este adusă în atenție ideea *muncii bine-făcute*, datoria de a fi *util* societății, lenea fiind condamnată și marginalizată.

Propovăduind morala muncii în fel și chip, diversele orientări au contribuit din plin la golirea ei de dimensiunea umană, sacră. Prin urmare, principiul datoriei umane a fost sistematic expulzat.

Să nu uităm totuși că munca are un caracter dual: este moralistă și materialistă; rigorigă și scienti­stă; idealistă și raționalizatoare. Din această perspectivă, a dualității, noile paradigme sociale au pus pe tapet o serie de orientări precum: materialismul, scientismul, raționalismul. Rezultatele au dus într-un singur sens: „munca este din ce în ce mai puțin asociată cu ideea de datorie individuală obiectivă”.[17]

Răbdarea și perseverența au fost înlocuite cu rapiditatea și mobilitatea. Munca încetează a mai fi o datorie față de Dumnezeu și față de ceilalți (doar 20% dintre francezi o mai consideră o datorie față de societate).

Astăzi românii se află într-o situație paradoxală: pe de o parte nu putem vorbi despre o etică a muncii în sens religios (vezi cazul protestanților); pe de altă parte nu poate fi vorba nici despre o morală a muncii în sens laic sau de „postmoralitatea muncii”. În consecință, toate imaginile și reprezentările noastre referitoare la muncă au ceva specific. Ne referim în primul rând la o viziune tradițională care a fost influențată de diverse modele occidentale de tip instituțional care nu s-u pliat perfect pe corpul social românesc. În final această viziune a fost, destul de mult alterată de morala—de fapt *pseudomorală*—comunistă a muncii. De aici discrepanța foarte mare între vorbă și faptă, între ceea ce gândim, spunem și facem.

### O viziune românească asupra muncii.

#### Munca în tradiția românească

##### Rânduiala și sfințenia muncii

În spațiul românesc tradițional apar câteva conotații speciale atribuite muncii. Auzim deseori spunându-se: „*fii în rând cu lumea*”, „*poartă-și de rânduială*” sau „*toate-și urmează rânduiala lor*”. Pentru românul tradițional nimic

nu este întâmplător, toate urmează o ordine bine stabilită de la care nu se poate abdică. Rânduiala are un înțeles cosmic. Analizând-o, vom observa că ea cuprinde două noțiuni: cea de *ierarhie* și cea de *muncă*.

În ceea ce privește ierarhia, aceasta nu este întemeiată atât pe supunere cât pe încredințare. „Stăpânul” dobândește, astfel, imaginea unui mijlocitor între „supus” și divinitate.

Pe de altă parte, munca este o realitate pentru gândirea românească tradițională, din ea crește rânduiala. „Omul lucrează pentru întreaga fire, că toate făpturile folosesc după urma lui. Poruncii acesteia dumnezeiești a muncii [...] cerul, pământul, anotimpurile și astrele trebuie să fie ocrotitoare urmând și ele rânduielele lor de milenii.”[18]

În vechiul său sens—influențat de cel slav—munca înseamnă *chin*, *trudă*, *suferință* și *îndurare*. Legende populare românești—susține O. Papadima—acordă însă și alte conotații muncii. Aici munca nu este rigiditate, încremenire, ci *desăvârșire cu trudă*. Pentru românul tradițional un rol important îl joacă *actul creativ al divinității* care servește ca model exemplar. La fel ca și creația lui Dumnezeu, munca este văzută ca o aspirație spre perfecțiune.

Cu toate acestea se pare că astăzi nu ne bucurăm de faima unui popor excesiv de harnic. Tradițiile noastre referitoare la muncă au fost uitate sau oculte. Pe de altă parte, „dragostea noastră specifică—și regăsită în creațiile populare—pentru viața de cioban, adică viața ce îți cere cea mai puțină încordare în muncă, viața care-și îngăduie mai mult decât oricare trecerea timpului într-o visare domoală [...] nu ne arată înclinați spre munca aspră.”[19]

Dacă pentru plugar munca nu era decât modalitatea de a-și asigura traiul, pentru omul modern al orașelor ea este o *crudă fatalitate*—așa cum o numește O. Papadima. Aspectul tragic al muncii din comunitatea tradițională era argumentat de înțelesul a doi termeni: *a fi bătrân* care în lumea satului avea o accepțiune nobilă ce impunea respect. Bătrânețea era în felul acesta *un dar*—așa cum afirma D. Stăniloae. Cel de-al doilea termen se referă la faptul de *a fi pensionar*, fapt care în lumea orașelor avea înțelesul de inutilitate, de corabie aruncată la mal de valurile vieții. Astfel munca a devenit din ajutor, blestem și stăpân.

Folclorul nostru privește munca într-o manieră diferită de cea biblică. Lumea nu s-a creat prin fulgerarea de o clipă a Cuvântului lui Dumnezeu, ci El a trudit îndelung, omenește până a creat-o. „Perfecțiunea muncii s-a rotunjit încet prin grijă și trudă [...]. Concepția creșterii și desăvârșirii lucrului muncit este, în toate legendele, binecuvântarea și semnul crucii [...] Prin semnul crucii, munca se integrează în armonia creștină a lumii”[20] Munca nu este legitimată decât prin sfințirea ei. Astfel, prin muncă nu se dorește a se schimba brusc fața lumii, ci o împlinire firească a ei. Asemeni aluatului care trebuie să dospească, munca cere timp, o rânduială anume pentru a se realiza complet. Ea este pentru omul tradițional o *împlinire* ce stă în firea lucrurilor. Ceea ce condamnă el este lăcomia. Numai atunci activitatea devine un chin, o nesfârșită goană după agoniseală. De asemeni, munca mai este valorizată în spațiul tradițional

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

---

românesc ca fiind o sfântă justificare a vieții tuturor. Datorită acestui fapt țăranul respectă adânc tot ceea ce poartă pecetea trudei: plantă, ființă, lucru. Tot aici rezidă și deosebirea între lumea tradițională (sătească) și cea urbană. Aceasta din urmă a mai încetat să dea un sens spiritual muncii. Pentru unii, ea devine un mijloc de a te îmbogăți rapid, iar pentru alții ea înseamnă activitatea de opt ore pe zi în urma căreia te relaxezi nefăcând aproape nimic. Există și o altă categorie—pensionarii—pentru care puțină pensie pe care o primesc este „răsplata muncii de o viață” și declară cu mândrie că „și-au făcut datoria”. La celălalt pol se situează țăranul veritabil care nu a cunoscut niciodată remunerația sau pensia, dar pentru care munca nu încetează a se înscrie în ordinea firească a lumii.

Iată ce spune Klaus Heitmann referitor la situația noastră trecută: „Lipsa îndemnului la muncă [...] într-o țară extrem de fertilă, ba chiar în mare parte opulentă, la un popor [...] supus de multe secole arbitrarului boierilor săi și invadatorilor străini, este la fel de puțin de mirare pe cât de surprinzător ar fi contrariul.”[21] Dintr-un anumit punct de vedere, istoria este cea care a determinat adoptarea anumitor atitudini în spațiul românesc. „Astăzi—afirma Chrismar în 1834—fiecare valah e în felul lui un „*Diogene total*” [22], lipsit de griji. Nu hărnicia lipsește românului ci motivația muncii, acel ceva care să-l trezească din letargie. În istoria mai recentă a României de înainte de '89 au fost deseori prezente dezinteresul, delăsarea, lipsa de inițiativă etc.

O altă interpretare a felului nostru de a fi vine tot din spațiul german. Von Kotzebuie aduce în atenție o idee ce ar sta la baza existenței noastre: „mai mult decât sunt nu pot să ajung și atunci de ce să mă grăbesc”. [23] Aceasta ar explica într-o oarecare măsură încetineala și inconsecvența românilor. Caracterul contemplativ și nostalgic al spiritului nostru nu este favorabil ordinii, rigorii și activității susținute. Dacă pentru protestantul german, de pildă, munca este o justificare a alegerii sale, pentru român sfințenia era cea care legitima munca și prin care se împlineau lucrurile în făgașul lor normal al rânduiei lumii. Avem de-a face așadar cu două puncte de vedere diferite: unul favorabil progresului, muncii susținute și perseverenței și altul ce propune acceptarea lumii așa cum este ea fără a interveni în ordinea ei. Aceasta explică de ce pentru român toate își au propriul lor făgaș, rostul lor, explică în egală măsură binele și răul, bogăția și sărăcia. Toate capătă o notă de normalitate înscriindu-se într-o ordine cosmică. Or' omul, ca simplă creatură, nu va avea niciodată nici „căderea” nici puterea de a schimba mersul lucrurilor, cel mult el poate întreține o ordine deja creată ajutând prin muncă la împlinirea ei. „*Mai binele*” este înscris în ordinea lucrurilor și atunci efortul depus are o importanță mai mică din moment ce „binele” va fi atins la momentul potrivit. Voința și munca noastră nu vor face decât să împlinească un bine deja existent, dar nu vor reuși niciodată să grăbească momentul împlinirii sale. Probabil aceasta este și cauza pentru care ne lipsește acea scânteie și dorință de a schimba lucrurile cât mai repede spre mai bine.

Pe de o parte suntem un popor de oameni harnici, inteligenți, perspicace ce a avut neșansa unei istorii vitrege, iar pe de altă parte nu am învățat cum se cuvine unele deprinderi de muncă, cinste și corectitudine. Astfel de opinii, total antagonice, le întâlnim în toate sondajele referitoare la imaginea românilor despre ei înșiși.

În consecință, dorința noastră de a reda o imagine cât mai clară și fidelă a reprezentărilor sociale referitoare la muncă—fie și printr-un studiu calitativ—nu se putea realiza decât printr-o contabilizare a diferitelor interpretări și reprezentări ale muncii. Aceasta cu atât mai mult cu cât vorbim astăzi despre globalizare, identitate culturală și spirituală.

Departate de a fi privită numai ca o simplă activitate umană, munca, mai precis felul cum se practică și cum se reprezintă ea într-un spațiu social, poate fi „barometrul” mutabilității unei societăți.

Dacă reprezentările muncii în spațiul românesc au azi o conotație preponderent economică, faptul că ea se practică într-o anumită manieră (cu delăsare, fără constanță și efort susținut) se datorează unei mentalități ce ar trebui să fie acum de domeniul trecutului.

Cu certitudine vom găsi o multitudine de explicații și justificări ale imaginilor și reprezentărilor noastre actuale privind munca. Dincolo de aceste încercări fie raportate la tradițiile noastre, fie în comparație cu alte valorizări și semnificări ale muncii din diferite spații istorico-simbolice (munca văzută ca *blestem*, *datorie*, *scop*, *drept* etc.), avem convingerea că nimic nu este dat odată pentru totdeauna. Totul este supus schimbării, modificării și revalorizării.

Totuși este important de subliniat că orice schimbare autentică vine din interior spre exterior.

Am putea gândi mai întâi o schimbare a mentalității noastre pentru ca mai apoi rezultatele acesteia să se răsfrângă și în economie. Or, în acest sens cultura și spiritualitatea unui popor, prin purtătorii săi, pot oferi mari speranțe.

Salvarea poate veni din partea unor predispoziții spirituale cu care am fost înzestrați cu dărnicie: talent, inteligență, răbdare etc. Totul este doar o chestiune de timp...

### **Note și referințe bibliografice**

1. În acest sens rezultatele obținute în urma unui sondaj de opinie realizat în municipiul Iași în anul 2000 confirmă că 73% din cei chestionați văd munca fiind o necesitate, 11% ca pe un drept, 6% ca pe o corvoadă/pedeapsă, 5% ca pe o menire, 4% ca pe o plăcere/bucurie și pentru 1% reprezintă altceva.
2. Ernest Bernea, *Îndemnuri la simplitate*, București, Ed. Anastasia, 1995, p.65.
3. *Ibidem*
4. Metro Media Transilvania, *Barometrul de opinie publică*, mai, 1999, p.89.
5. Din același sondaj realizat în mun. Iași, 2000, rezultă că doar 3% din populația investigată muncește peste 10 ore pe zi.

## Imagini și reprezentări sociale ale muncii

---

6. Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, traducere de Ihor Lemnij, prefață de Ion Mihăilescu, București, Ed.Humanitas, 1993, p.12.
7. *Ibidem*, 161.
8. Sondaj de opinie efectuat în Iași, 2000. La întrebarea: „Ce apreciați cel mai mult într-o activitate?” opțiunile s-au situat în ordine: 82%—*câștigul*; 11%—*efortul*; 5%—*calitatea*; 2%—*corectitudinea și cinstea*.
9. *Ibidem*, La întrebarea: „Care sunt virtuțile pe care le acordați unui om de afaceri?” 72% au răspuns *abilitatea*; 60%—*priceperea*; 32%—*inteligența*; 9%—*omenia*. La întrebarea: „Care sunt defectele pe care le acordați unui om de afaceri?” 66% au răspuns *lăcomia*; 53%—*șmecheria*; 13%—*necinsetea*.
10. Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, traducere Bogdan Ghiu, București, Ed.Humanits, 1994.
11. Adam Smith, *apud*, Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, traducere Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, București, Ed.Univers, 1996, p.
12. Pentru Gilles Lipovetsky, societatea postmoralistă este o „societate ce repudiază retorica datoriei austere, integrale, miniheiste și, în paralel legitimează dreptul individual la autonomie, la dorință, la fericire...Departate de a se opune în mod direct culturii individualiste postmoraliste, efectul etic este una din manifeșările ei exemplare.” (Gilles Lipovetsky, *Amurgul datoriei*, traducere și prefață de Victor-Dinu Vlădulescu, București, Ed.Balel, 1996, p.21).
13. Georges Bataille, *Partea blestemată*, traducere Bogdan Ghiu, postfață Luca Pițu, Iași, Ed.Institutului European, 1994, p.127.
14. *Ibidem*, 128.
15. Gilles Lipovetsky, *op.cit.*, pp.61–62.
16. *Ibidem*, p.64.
17. *Ibidem*, p.197.
18. Ovidiu Papadima, *O viziune românească asupra lumii*, București, Ed.Saeculum, 1995, p.62.
19. *Ibidem*, p.73.
20. *Ibidem*, p.74.
21. Klaus Keitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, București, Ed.Humanits, 1995, p.274.
22. Chrismar, *apud*, Klaus Keitmann, *op.cit.*, p.275.
23. Klaus Keitmann, *op.cit.*, p.235.

# Modele ale răspunsului la stresul pierderii locului de muncă

Șomajul reprezintă o problemă ce stă în atenția economiei politice, a politicilor sociale cât și a altor științe sociale și socio-umane. Numeroase studii de psihologie, în special cele de psihologia muncii, și-au îndreptat atenția asupra stresului resimțit de către șomeri. Lucrarea de față își propune să facă o trecere în revistă a unor studii reprezentative în acest domeniu, aplecându-se asupra modelelor abordate de către diferiți cercetători din domeniul științelor sociale în problematica șomajului.

S-a vehiculat ideea că, în general, șomerii actuali au apărut datorită unui șomaj fricțional, mai degrabă, ce reprezintă rezultatul inevitabil al unei economii deschise în care vor exista mereu persoane aflate în tranziție, între două slujbe, cel mai adesea la alegerea lor (Liem, R., Rayman, P., 1982). Acest punct de vedere este unul benign asupra șomajului. Un astfel de concept se bazează pe ideea de ocupare totală a forței de muncă în condițiile unui nivel de bază, normal, al șomajului. Autorii anterior citați consideră că această perspectivă asupra șomajului este una simplistă.

Șomajul constituie un eveniment stresant, pentru majoritatea indivizilor, ce ocupă un loc important în scara evenimentelor de viață a lui Holmes și Rahe (Băban, A., Derevenco, P., Anghel, I., 1992). O literatură variată dinspre științele medicale, comportamentale și sociale subliniază o gamă largă de consecințe sociale și de sănătate datorate șomajului. Aceste studii sunt mai degrabă înclinate să nu privească șomajul ca pe o experiență dramatică, ce depășește întru totul capacitatea de ajustare a individului. Însă, toate indică faptul că șomajul implică riscul unor probleme de sănătate, accentuarea bolilor cronice sau latente, alterează patternurile uzuale ale comportamentului prostanogen.

Una dintre primele cercetări sistematice referitoare la un posibil model al răspunsului la stres este cea a lui Jahoda în anii '30 (cit. în Gowan, M. A., Gatewood, R. D., 1997). M. Jahoda a postulat un model al deprivării datorate pierderii locului de muncă, aceasta susținând că "munca dă sens vieții unui individ prin consecințele latente" (Jahoda, M., 1979) pe care le implică. Autoarea subliniază faptul că aceste consecințe latente, pe care le conferă locul de muncă, se referă la structurarea timpului, contactul cu ceilalți și un sentiment al apartenenței. În lipsa acestora, Jahoda consideră că apar reacții depresive. În opinia lui Fryer și Payne, 1986, modelul privește șomerul ca pe un tip pasiv,

## Modele ale răspunsului

---

nestructurat, inactiv (cit. în Gowan, M. A., Gatewood, R. D., 1997). M. Jahoda sublinia, într-o lucrare apărută în 1979, efectele psihologice negative ale șomajului. O trecere în reviză a literaturii de specialitate din anii '30, realizată de către Eisenberg și Lazarsfeld în 1938, (cit. în M. Jahoda, 1979) a scos în evidență existența a 112 lucrări din Europa Centrală, U.K. și S.U.A. Toate subliniau efectele negative asupra stării de sănătate fizică și problemele materiale ale majorității șomerilor. La acel moment se vehiculau două posibile variante de reacție la pierderea locului de muncă: revoluții organizate sau apatie și dezinteres. După cum am subliniat anterior, studiile realizate de M. Jahoda au condus la ideea că resemnarea era răspunsul cel mai frecvent. Acestea i se adăuga cel mai adesea o puternică scădere a stimei de sine, după cum arăta Komarowsky în 1940 (cit. în M. Jahoda, 1979), ca urmare a pierderii poziției anterior avute în cadrul familiei și datorită unor frecvente reproșuri, mai mult sau mai puțin explicite, din partea partenerului, deoarece la acel moment se considera mai degrabă șomerul vinovat de pierderea slujbei și nu contextul economic ce a generat fenomenul.

Spre deosebire de anii depresiei economice din SUA ('30), în anii '70, șomajul nu a determinat o scădere atât de dramatică a standardului economic al șomerului, deprivarea materială nefiind atât de acută cel puțin din două motive: sistemele de protecție socială erau mai bine puse la punct iar situațiile în care ambii soți aveau un loc de muncă erau tot mai frecvente. Aceasta înseamnă că deteriorarea fizică datorată malnutriției nu a fost la fel de acută. Presupunând că slaba rezistență fizică a avut efecte și asupra rezistenței psihice, Jahoda și-a pus următoarea întrebare: nu cumva diminuarea efectelor negative de la nivel fiziologic ar fi întărit latura psihică? a atenuat aceasta efectele psihologice ale stresului sau doar le-a schimbat natura? Considerăm faptul că aceste întrebări sunt oportune și putem, de aici, să formulăm ipoteza că pierderea locului de muncă este mai puternic resimțită de către cei cu resurse materiale limitate, scăzute.

Din cele anterior prezentate reiese cu claritate funcția explicită a muncii, și anume aceea de a asigura stabilitatea economică a individului. Aceasta însă nu dă un răspuns complet la întrebarea: "de ce muncesc totuși indivizii și în situația în care munca prestată nu le place?" Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să studiem nu numai aspectele explicite ale muncii ci și pe cele implicite. Dintre funcțiile latente, Merton, în 1957 (cit. în M. Jahoda, 1979), sublinia următoarele:

- munca impune o structurare a timpului
- facilitează împărtășirea în mod regulat a experiențelor cu ceilalți, contacte cu ceilalți
- leagă indivizii de scopuri, țeluri care le transcend pe cele personale
- ajută la definirea statutului și a identității personale

Sublinierea acestor funcții latente ne ajută să înțelegem mai bine motivația pentru muncă, ce nu se oprește la satisfacerea unor nevoi materiale, să înțelegem de ce munca este un suport psihologic și în cazul unor condiții de lucru mai grele și de ce șomajul este distructiv. Freud, în 1930, a atins



problema printr-un aforism când afirma că “munca este cea mai puternică legătură a omului cu realitatea”.

O altă diferență, între anii `30 și `70, ar fi cea a creșterii nivelului de școlarizare a șomerilor. Jahoda arată, având ca sursă U.S. Bureau of Labour Statistics (1974), că nivelul mediu al educației șomerilor era în anii `30 de 9,9 ani față de 12 ani al celor ce dețineau o slujbă. Diferențele s-au atenuat ulterior astfel încât cifra medie la șomeri era de 12,2 ani de studiu față de 12,4 ani la cei angajați. Putem presupune că o ridicare a nivelului de școlarizare are efecte pozitive relativ la creșterea stimei de sine. Se pune însă problema dacă nu cumva și aspirațiile sunt mai înalte în acest caz, respectiv nivelul de frustrare, datorat șomajului, mai ridicat.

Unele dintre primele studii, așa cum arată și M. Jahoda în 1979, s-au focalizat pe procesul de deteriorare psihologică, caracterizat prin scăderea stimei de sine și a încrederii în sine. Această deteriorare nu se produce după modelul unei curbe line. Cel mai adesea situația de șomer produce un șoc de moment, urmat de o fază în care încearcă să se adapteze, perioadă în care unii indivizi se bucură de timpul liber câștigat și mulți se preocupă de căutarea unui loc de muncă. Se instalează însă repede plictiseala, dacă acțiunea anterioară nu a avut succes, și apare un declin al stimei de sine care duce la disperare sau apatie. Așa cum este el descris, apreciem că modelul oferit de către M. Jahoda urmează modelul reacției la stres elaborat de către H. Selye, sub denumirea de Sindrom General de Adaptare (SGA) (Băban, A., Derevenco, P., Anghel, I., 1992)

Alt cercetător de marcă, Harvey Brenner (1979), a canalizat atenția prin studiile sale asupra presiunilor produse de șomaj, subliniind modul în care indicatori ai performanței economice corelează pentru a măsura dimensiunile acestui fenomen (ex: internarea în spitale psihiatrice, decese datorate bolilor cardio-vasculare). Brenner a subliniat că indicatori ai presiunilor induse de șomaj, ca: internarea pentru prima dată într-un spital psihiatric, rata de mortalitate infantilă, decesul datorat problemelor cardio-vasculare, problemele de sănătate datorate consumului de alcool și rata sinuciderii au crescut simțitor în perioadele de declin economic, cel mai ilustrativ indicator, în acest sens, fiind rata șomajului.

Pentru prima dată Brenner (1979) și Eyer (1977) au evidențiat faptul că situațiile de criză economică duc la o creștere a ratei mortalității din diverse cauze precum și la o creștere a incidenței problemelor psihiatrice. Datele obținute de către aceștia vin să sublinieze ipoteze anterior formulate, conform cărora cerințele de schimbare, nevoia de ajustare comportamental-cognitivă per se sunt stresante. Aceste ipoteze susțin, cu alte cuvinte, că mai degrabă schimbările de natură economică și ale statutului social, asociate șomajului, sunt stresante.

Șomajul are efecte asupra tuturor aspectelor legate de viața de familie și viața comunitară, cum ar fi o rată în creștere a divorțialității, o incidență crescută a consumului excesiv de alcool și a consumului de droguri, abuzuri asupra

## Modele ale răspunsului

---

copiilor și femeilor, delincvență juvenilă. De asemenea, numeroase statistici arată că șomajul de lungă durată aduce persoanele la limită, stresul determinând abuz de alcool, droguri, tensiuni familiale, depresie și o cronicizare a unor probleme de sănătate.

Sociologul M. Harvey Brenner (1979), studiind efectele șomajului asupra sănătății populației, arată faptul că o creștere cu un procent a șomajului dă o creștere cu 4,1% a sinuciderilor, a omuciderilor cu 5,7%, moartea datorată afecțiunilor cardiace, cirozei ficatului și a altor probleme legate de stres cu 1,9% iar cu 4,3% mai mulți bărbați și cu 2,3 % femei au fost internați în spitale psihiatrice. Aceste cifre alarmante au rezultat din analiza datelor efectuată de Brenner pe o perioadă de 30 de ani și sugerează efectele pe care le poate genera criza economică.

Un alt model al răspunsului la stres este cel oferit de către C. R. Leana și D. C. Feldman în 1992 (cit. în Gowan, M. A., Gatewood, R. D., 1997). Acești autori consideră că șomerii pot fi pasivi sau proactivi, în această din urmă situație ei implicându-se în căutarea unui loc de muncă, în diferite activități comunitare, sunt activi din punct de vedere fizic, participă la programe de reconversie profesională etc. Cu alte cuvinte, autorii subliniază existența diferențelor individuale în reacția la stresul datorat șomajului. De asemenea, autorii consideră că putem vorbi de consecințe pe termen scurt și pe termen lung datorate pierderii locului de muncă. Din cadrul consecințelor imediate ar face parte cele din plan cognitiv (ex.: autoînvinovățirea), emoțional (ex.: depresia) și fiziologic (ex.: ulcerul), iar ca și consecințe pe termen lung sunt modificările în statutul financiar, în relațiile sociale și familiale precum și cele referitoare la statutul de angajat/șomer. Modul de reacție la stresul datorat șomajului, după cei doi autori, mai corelează și cu condițiile pierderii locului de muncă, numărul de șomeri în profesia celui în cauză, caracteristicile demografice și de personalitate ale individului, cu resursele interne și externe și cu strategiile de coping individuale.

În lucrarea lor, Gowan, M. A. și Gatewood, R. D. (1997) au prezentat și modelul complex al reacției la stres a lui R. S. DeFrank și J. M. Ivancevich, 1986, model ce cuprinde mai mult de 70 de variabile. În cadrul acestui model autorii subliniază că pierderea locului de muncă este comparabilă cu alte pierderi traumatice și corelează cu riscuri crescute de îmbolnăvire, însă nu întotdeauna stresul pierderii locului de muncă este unul negativ și că există variabile moderatoare ale reacției individuale. Acești autori arată, ca și C. R. Leana și D. C. Feldman (1994), că variabilele individuale se referă la resursele de coping individuale și situaționale și la evaluarea cognitivă și strategiile de coping ale persoanei. R. S. DeFrank și J. M. Ivancevich (1986) consideră că efectele imediate ale șomajului apar pe plan emoțional iar cele pe termen lung acționează pe plan psihologic dar și asupra stării de sănătate fizică și asupra bunăstării sociale a individului.

J. Schmeer (1993) prezintă, la rândul său, un model al răspunsului la pierderea involuntară a locului de muncă. Acesta consideră, spre deosebire de

cercetătorii DeFrank și Ivancevich, că șomajul are inevitabil efecte negative pe termen scurt, ca de ex: insecuritate financiară, greutate în a găsi un nou loc de muncă, probleme legate de modificările statutului social. Schmeer a ajuns la concluzia că aceste efecte negative apar în cazul tuturor șomerilor, însă nu este necesar să dureze la fel de mult pentru toți. În cele din urmă pierderea slujbei afectează bunăstarea generală a persoanei, așteptările și stima de sine a individului (Prussia, G., E., Kinicki A., J., Bracker, J., S., 1993). Aceste aspecte pot suferi modificări pozitive sau negative în urma pierderii locului de muncă. Autorul vorbește de cinci tipuri de factori moderatori ce influențează reacția imediată la stres, care într-o oarecare măsură au influențe și pe termen lung:

1. rata șomajului în domeniul de muncă al individului
2. măsura în care bunăstarea individului este direct legată de slujba avută
3. mărimea suportului social de care poate beneficia
4. mărimea investiției psihologice, a implicării, în munca depusă
5. nivelul autoînvinovățirii pentru pierderea locului de muncă

Modelul propus de către Gowan A. M. și Gatewood R. D. (1997) se bazează pe studierea a patru categorii de variabile, și anume:

1. Resursele individuale și situaționale de coping, pe care Lazarus și Folkman le consideră răspunzătoare de tipul de coping la stres
2. Factorii mediatori care includ evaluarea cognitivă și strategiile de coping
3. Efectele imediate care, în cazul pierderii locului de muncă, includ starea afectivă și șansele de reangajare
4. Efectele pe termen lung care se referă la bunăstarea psihologică, fiziologică și socială a individului.

Acesta reprezintă unul dintre cele mai complexe modele în studiul stresului la șomeri, alături de cel al autorilor C. R. Wanberg, R. F. Griffiths și M. B. Gavin (1997).

Prin cercetările lor, Wanberg, Griffiths și Gavin (1997), au ajuns să facă anumite considerații asupra unor variabile importante în studiul stresului, și anume: suportul social, situația financiară, dorința de reangajare și încercarea de a găsi o nouă slujbă. În studiul "Time structure and unemployment. A longitudinal investigation", autorii încearcă să surprindă "structurarea timpului, respectiv gradul în care indivizii își percep timpul ca fiind structurat, util petrecut în perioada șomajului" (1997).

Cele mai multe persoane care muncesc se adaptează unei rutine zilnice: mersul la serviciu, pauza de masă, mersul acasă, petrecerea timpului rămas liber, vizite în familie sau la prieteni, somn etc. Pierderea slujbei bulversează acest model al structurării timpului. Unii șomeri vor reuși să-și creeze noi modele temporale, alții însă, vor întâmpina dificultăți în structurarea timpului (vezi Jahoda, Lazarsfeld și Zeisel, 1971). Am putea fi tentați să considerăm că față de anii '30 – '70, în era tehnologiilor moderne, structurarea timpului nu mai constituie o problemă pentru șomeri. Totuși cercetările au continuat să demonstreze că în perioada șomajului indivizii au probleme de structurare a timpului (ex: Warr, P., 1987). În 1983, Feather și Bond, au dezvoltat o scală de

## Modele ale răspunsului

---

măsurare a nivelurilor de structurare a timpului, cu ajutorul căreia au demonstrat că șomerii percep un grad ridicat de lipsă de structurare a timpului față de cei angajați în muncă (cit. în Wanberg, C., R., Griffiths R., F., Gavin M., B., 1997).

Un ultim studiu pe care dorim să-l amintim pentru a sublinia ideea lipsei de structurare a timpului la șomeri este cel realizat de către Fineman (1983). În cadrul interviurilor luate, a întâlnit frecvent afirmația, din partea șomerilor, că erau atât de obișnuiți cu munca încât nu știau ce să facă pentru a-și umple ziua. Studiile arată că incapacitatea de a-și umple timpul și de a-și structura ziua, pentru șomeri, se asociază cu o slabă sănătate mentală, simptome ale unor probleme fiziologice, depresie etc. (ex: Hepworth, S., J., 1980). Varietatea de studii empirice și de încercări de teoretizare a aspectelor legate de stresul la șomeri ne conduce la concluzia necesității a unei sistematizări acestora precum și a elaborării unor teorii consistente în domeniu.

Dezvoltarea teoriilor recente și a studiilor empirice referitoare la șomaj subliniază tot mai mult importanța analizării stresului în înțelegerea reacțiilor individuale în astfel de situații. Aceasta deoarece este recunoscut că stresul, în diversele sale forme de manifestare, a devenit o "permanență negativă a vieții contemporane" (Riga, S., 1997) fiind considerat drept <boala secolului 20> prin impactul pe care îl are asupra variatelor laturi ale vieții sociale, de la nivelul economic la cel social, financiar, medical, organizațional etc.

## Bibliografie

- Băban, A., Derevenco, P., Anghel, I., 1992 - **Stresul între sănătate și boală. De la practică la teorie**, Ed.Dacia, Cluj
- Brenner, M., H., 1979 - **Influence of the social environment on psychopathology: The historic perspective**, in J. E. Barrett (ed.), *Stress and mental disorder*, Raven Press, New York
- DeFranc, R., S., Ivancevich, J., M., 1986 - **Job Loss. An Individual Level Review and Model**, *Journal of Vocational Behaviour*, vol. 28, p. 1-20
- Eyer, J., 1977 - **Prosperity as a cause of death**, *International Journal of Health Services*, vol. 7, p. 125-150
- Fineman, S., 1983 - **White Collar Unemployment. Impact and Stress**, Pitman Press Ltd, U.K.
- Gowan, M., A., Gatewood, R., D., 1997 - **A model of respons to the stress of involuntary job loss**, *Human Resources Management Review*, vol. 7, p.277-298
- Hepworth, S., J., 1980 - **Moderating factors in the psychological impact of unemployment**, *Journal of Occupational Psychology*, no. 53, p. 139-145
- Jahoda, M., 1979 - **The impact of unemployment in the 1930s and the 1970s**, *Bulletin of The British Psychological Society*, vol. 32, p. 309-314

- Jahoda, M., 1981 – **Work, Employment and Unemployment. Values, Theories and Approaches in Social Research**, *American Psychologist*, American Psychological Association Inc., vol. 36, no.2, p.184-191
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P., Zeisel, H., 1971 – **Marienthal**, Aldine Press, Chicago
- Leana, C., R., Feldman, D., C., 1994 – **The Psychology of Job Loss**, *Research in the Personnel and Human Resources Management*, vol. 12, p. 271-302
- Liem, R., Rayman, P., 1982 – **Health and Social Costs of Unemployment. Research and Policy Considerations**, *American Psychologist*, American Psychological Association Inc., vol.32, no. 10, p. 1116-1123
- Prussia, G.,E., Kinicki A., J., Bracker, J., S., 1993 - **Psychological and Behavioral Consequences of Job Loss: A Covariance Structure Analysis Using Weiner`s (1985) Attribution Model**, *Journal of Applied Psychology*, vol. 78, no.3, p. 382-394
- Reigle, D., W., 1982 - **The Psychological and Social Effects of Unemployment**, *American Psychologist*, American Psychological Association Inc., vol. 32, no. 10, p. 1113-1115
- Riga, S., 1997 – **Cercetarea internațională în domeniul stressului în condițiile globalizării fenomenului**, *Revista română de sănătate mintală – Liga română pentru sănătate mintală -*, Tipored SRL, București, nr. 6, 1997, p. 31-33
- Schneer, J., 1993 – **Involuntary Turnover and Its Psychological Consequences: A Theoretical Model**, *Human Resources Management Review*, no. 3, p. 29-47
- Wanberg C., R., Griffiths, R., F., Gavin, M., B., 1997 - **Time Structure and Unemployment: A longitudinal Investigation**, *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, The British Psychological Society, vol. 70, part I, p. 75-95
- Warr, P., 1987 – **Work, Unemployment and Mental Health**, Oxford: Clarendon Press

# Fenomenul etnic obiect al cercetării sociale actuale.

## Relatii interetnice în România

---

Ana BĂLAȘA

---

### 1. Relațiile etnoculturale în contextul schimbării accelerate a mediului social și cultural

Revenirea problematicii circumscrise fenomenului etnic în câmpul de observație al cercetărilor se explică prin înseși procesele de schimbare - politică, economică, socială, culturală - prin amploarea și consecințele acestora. Actualul context al cercetărilor în domeniu se caracterizează, în primul rând, prin **schimbarea accelerată** a mediului social și cultural.

În ceea ce privește această relație dintre schimbarea socială și fenomenul etnic se invocă, de regulă, schimbările din Centrul și Estul Europei, în spațiul fostei Uniuni Sovietice și al fostelor țări socialiste. Fără îndoială acestea sunt schimbările de amploare cele mai recente și cu impactul cel mai vizibil. Noul peisaj politic a condus, pe de o parte, la o mișcare identitară majoră în țările componente ale fostei Uniuni Sovietice sau aflate în sfera de influență a acesteia, iar pe de altă parte, prin resuscitarea și retensionarea raporturilor interetnice se încearcă, în bună măsură, resorbirea și convertirea în limbaj etnic a diverselor stări conflictuale și tensiuni sociale din zonă.

Revigorarea fenomenului identitar, apăruse însă și ar fi apărut oricum, chiar în absența schimbărilor generate de destrămarea sistemului politic totalitar din estul Europei pentru că sistemul global, mondial era caracterizat deja, printr-o serie de schimbări considerate revoluționare. Este vorba în special, de marea mutație, evidențiată de numeroși autori, prin care societatea industrială clasică se descompune iar odată cu aceasta, slăbesc modelele de integrare specifice modernității.

Este vorba, în context, de fenomene precum declinul mișcării muncitorești și pierderea în importanță a clasei sociale ca formă de identificare în profitul etnicității care, în anumite contexte, devine un criteriu pertinent de alocare și revendicare a resurselor economice și sociale.

Sociologii constată o revenire a afirmării etnicității, a spiritului religios, a promovării identităților naționale, regionale, culturale. Pentru a înțelege ascensiunea mișcărilor identitare se afirmă că trebuie studiată starea mișcărilor sociale, transformările din cadrul acestora, capacitatea lor de a structura și a

orienta comportamentele individuale și colective, de a propune repere, principii de organizare a vieții sociale. Este necesară analiza crizei valorilor, a raționamentului, a noțiunii de progres, etc. care pot fi cu greu dissociate de relansarea reperelor comunitare, de apelurile la națiune, la credință, la o identitate non socială.

Spatiul rasismului de exemplu se lărgeste pe măsură ce se epuizează raporturile sociale generate de industrializare, odată cu afirmarea a tot felul de noi identități și cu disjunctia dintre caracterul social și cel comunitar, dintre referințele universale și valorile particulariste.

Cercetătorii fenomenului observă de asemenea că noua formă de mobilizare etnică este și o nouă bază pentru o mobilizare politică eficace. Acest nou fel de activism se poate identifica la scară mondială (H.Isacs, 1975). În societatea americană spre exemplu, mobilizarea etnică se poate constata și în cadrul procesului de **“căutare a originilor”** de către grupările etnice, a interesului acestora pentru **“genealogie”** (M. Novak, 1973, Stein și Hill, 1977). Unii autori americani văd în această mișcare un fenomen socialmente pozitiv, alții, dimpotrivă, consideră că această căutare inofensivă a identităților și rădăcinilor ancestrale, a solidarității comunitare poate fi începutul și al unei ideologii reacționare și socialmente explozivă (Patterson, 1978), glorificarea etnicității devenind, spre exemplu, în mâna unor intelectuali nemulțumiți o amenințare pentru comunitatea americană și etosul ei subiacent.

Conform unor autori ca D.Patrick Moynihan și Nathan Glaser (1974, 1975), Daniel Bell (1975) ș.a. are loc o importantă schimbare în scopurile mobilizării etnice și o intensificare a caracterului ei instrumentalist. Pe scurt, în țările postindustriale, etnicitatea, ca formă de identificare ar avea în general un avantaj asupra clasei sociale, formă alternativă de identificare, afală însă în declin.

Unul din fenomenele cu impactul cel mai mare privind ascensiunea fenomenului etnic în Europa îl reprezintă **migrațiile** recente care riscă să facă din țările europene, societăți plurietnice. Acest fapt impune urgența punerii la punct a unei strategii globale față de acest fenomen de amploare, a unor politici privind relațiile intercomunitare, valabile și eficace. Caracterul de urgență este sugerat și de faptul că în 1991, Consiliul Europei, prin Comitetul de Minișteri, a însărcinat un grup de experți să elaboreze un *Proiect asupra relațiilor intercomunitare* în care un loc central îl ocupă politicile de integrare a migranților mai vechi și mai noi. Se constată că răspunsurile politice ale statelor, la această problemă, sunt de o mare varietate, ceea ce impune analiza anumitor strategii posibile, necesitatea edificării unei filozofii de bază privind politicile în materie de relații intercomunitare care să vizeze, printre altele, un cadru juridic clar, lupta împotriva oricăror discriminării, educația pentru o societate plurietnică, diminuarea tensiunilor dintre integrare și recunoașterea diferențelor culturale. Aceasta este o sarcină dificilă pe care nu numai țările europene ci întreaga umanitate este chemată să și-o asume.

## Relații interetnice în România

---

Considerat surprinzător într-o Europă a statelor naționale, revirimentul propriu-zis al tematicii privind identitatea etnică, națională, culturală, statul-națiune, tensiunile și conflictele interetnice, intercomunitare, rasismul etc. poate fi socotit anterior, cu două, trei decenii, schimbărilor din Centrul și Estul Europei, dacă ar fi să ne referim doar la un moment oficial-reuniunea UNESCO din 1967 asupra rasismului și prejudecăților.

Înainte de această dată, foarte puțini erau sociologii din Europa care se mai interesau de problematica circumscrisă fenomenului etnic întrucât, în mod aproape natural, distincțiile etnice, rasiale nu mai erau considerate ca un factor semnificativ de diferențiere socială, relațiile rasiale nu constituiau, ca în S.U.A., un domeniu autonom de cercetare la nivel național și cu atât mai puțin la nivel internațional. Chiar și în S.U.A. și Marea Britanie, țări în care politicile și practicile făceau totuși din rasă și etnie un element important, se contura o tendință de a atașa aceste studii lucrărilor generale privind problemele sociale.

Se consideră că în Europa, abia după 1970 s-au pus bazele unei sociologii sistematice a relațiilor etnice și rasiale, în Anglia în special, cercetările întreprinse distingându-se prin adoptarea unei optici comparative internaționale. De altfel, studiile sociologice privind fenomenul etnic au fost mult timp considerate o "specialitate anglosaxonă" datorită atât particularităților social istorice cât și unor rațiuni intelectuale: conform paradigmei modernizării, dominantă de decenii în științele sociale (Weber, Parsons), prin care se asimilează schimbarea socială cu trecerea de la tradițional la modern, problemele etnice ar aparține lumii "particulariste", premoderne, apărând ca un obstacol în calea schimbării sau ca o consecință a unei modernizări incomplete și deci de un interes minor pentru teoreticieni.

Într-adevăr, începând cu anii '70, renașterea manifestărilor etnice și a interesului pentru etnie ("ethnicity", pentru anglosaxoni) se pare că exprimă eșecul gândirii evoluționiste în domeniu, în mod concret, pe cel al ideii că modernizarea și industrializarea ar trebui să dizolve particularismele etnice.

Evenimentele din ultimele decenii și mai ales din ultimii ani, problematica integrării, renașterea spiritului național în țările post-comuniste, redimensionarea problemei minorităților etnice care devine o redutabilă miză politică în plan intern și extern, persistenta și recrudescența conflictelor etnice, "trezirea" minorităților în Vestul Europei au făcut necesară reconsiderarea acestor teme de cercetare, reclamându-se încercarea unor explicații coerente ale faptelor și fenomenelor etnice, din perspectiva relațiilor lumii de astăzi.

Întoarcerea la surse și revendicările identităților etnice, caracteristice pentru sfârșitul secolului XX, în toate tipurile de societăți, pun în fața științelor sociale numeroase probleme teoretice și metodologice iar sociologiei politice în special, "urgența înțelegerii acestor fenomene și analizarea noului imaginar social pe care îl propune etnicitatea" (Fr. Morin, 1986).

**În țara noastră**, fenomenul etnic a fost studiat preponderent din perspectivă etnografică și etnologică, de către reprezentanți de seamă ai sociologiei și antropologiei culturale, în special în perioada interbelică (Romulus Vuia, S. Mehedinti, Gh. Focșa, Ion Chelcea, M. Pop, D.Gusti, C. Rădulescu Motru, T.



Herseni, N. Petrescu, V. Caramelia. În perioada postbelică în cadrul Centrului de cercetări antropologice al Academiei Române se înființează o secție de antropologie socială și culturală (1966) unde se abordează probleme ca identitate și diferență în cultură, stiluri de limbaj și stiluri de gândire, orientări valorice semnificative pentru viziunea despre lume și personalitatea de bază a poporului român.

După Revoluție, cercetări ale fenomenului etnic sunt realizate în cadrul Academiei Române - Institutul de Psihologie, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Institutul de Filozofie - în Centrele universitare importante, în Centrul de Cercetări de Sociologie Urbană (CURBS), Centrul de Studii și Cercetări pentru Problemele Tineretului (CSCPT), IMAS etc.

## **2. Dezvoltarea democrației sau perspectiva conflictuală. Miza teritorială**

Noile democrații care se instituie iau act de faptul că atitudinea față de minoritățile naționale și, am putea spune, față de minorități în general, precum și modul de rezolvare a problemelor lor devin indicatori ai democratizării unei societăți. Democratizarea societății devine astfel ca perspectiva cea mai productivă, atât pentru abordările teoretice cât și pentru rezolvarea practică a problemelor etnice, începând chiar cu definirea lor, căci nu întotdeauna "interlocutorii" definesc la fel problemele supuse discuției. Într-un regim democratic divergențele se rezolvă în general prin dialog și negocieri. Ele sunt greu de negociat însă atunci când una din părți are în vedere rezolvarea în cadrul criteriilor și regulilor existente, iar cealaltă parte discută *asupra* regulilor și criteriilor pe care prima le consideră intangibile. În context, acesta este de pildă cazul divergențelor cu privire la *natura* statului român (stat *național*, suveran și independent, unitar și indivizibil sau stat *multinațional*) sau cu privire la asigurarea, la nivelul standardelor internaționale, a dreptului la identitate și protecția minorităților versus autodeterminarea minorităților și autonomie teritorială pe criterii etnice, cu toate consecințele ce decurg de aici.

Deși mult mai dificil, și aceste divergențe pot fi împiedicate să ajungă la tensiuni și conflicte și să se rezolve tot pe cale democratică pentru că, în ultimă instanță, democrația nu constă în imitația sau transplantul pur și simplu al unui dispozitiv juridic și instituțional ci, dimpotrivă, implică flexibilitate și inovație conceptuală și de practică politică, bazată pe cunoașterea nemijlocită a realităților concrete. Numai în condiții de democrație reală, prin dezvoltarea spiritului civic, a culturii și participării civice, prin voința de respectare de către toți actorii – indivizi, grupuri, colectivități – a unor legi și reglementări adecvate se poate ajunge la soluții de veritabilă pace interetnică. Toate acestea se învață social, democrația este o construcție mereu perfectibilă.

Problematika minorităților naționale și în general noile fenomene etnosociale și etnopolitice s-au impus însă atenției comunității internaționale și cercetătorilor în domeniu, mai întâi și în special prin *potențialul de conflict* al acestora, prin caracterul lor de factor de risc al societății, prin capacitatea de a juca rolul de

## Relații interetnice în România

---

“dinamită umană”<sup>1</sup> ceea ce explică importanța ce li se acordă la nivelul organismelor internaționale.

Întrucât la potențialul de conflict al fenomenului etnic ne-am mai referit într-un studiu anterior<sup>2</sup> de această dată vom încerca să descifrăm și să prezentăm care anume este, cu precădere, *sursa conflictuală*. În opinia multor cercetători avizați, dincolo de contradicția dintre globalizarea, interdependența și universalismul lumii pe de o parte și segmentarea, dezintegrarea, diversitatea, căutarea identităților și a diferențelor de tot felul, pe de altă parte, ceea ce face, îndeosebi, ca fenomenul să comporte un potențial serios de conflict este faptul că în revendicările minoritare, direct sau voalat este implicată o *miză teritorială*: “fie că minoritatea, tentată de irentism caută să acceadă la suveranitatea statală, fie că vrea să integreze Statul–Națiune *de origine și de patrimoniu comun*, fie că este tentată să reconsidere și să reorganizeze legăturile cu Statul–Națiune *de rezidență*”<sup>3</sup>. Se pare că în mod special în Europa există această preocupare politică privind o “problemă teritorială” ceea ce explică faptul că minoritatea este considerată purtătoare a unor efecte implozive<sup>4</sup>.

Sociologul R. Stavenhagen, specialist în conflicte etnice, consideră că obiectivele mișcărilor și organizațiilor etnice angajate într-un conflict diferă după circumstanțe și pot evolua în timp: ceea ce inițial era un simplu protest împotriva măsurilor discriminatorii sau a opresiunii politice, împotriva injustițiilor sau inegalităților, poate lua o altă turnură: se începe prin aspirația la o veritabilă egalitate sau la o mai mare libertate individuală, apoi se revendică o autonomie locală sau regională mai extinsă, responsabilități politice și schimbări politice în structura statului, apoi o angajare pe calea separatismului și independenței.<sup>5</sup> În linii generale, remarcă autorul, mișcările secesioniste contemporane n-au obținut decât rezultate mediocre, în ciuda costurilor economice, politice și umane ale acțiunilor lor. Secesiunea sau crearea unui stat separat sunt, pentru numeroase mișcări etnice, un obiectiv mărturisit, utilizat adesea ca mijloc de presiune în negocieri. Autorul atrage însă atenția că statele preferă să-și piardă o parte a populației lor decât o porțiune de teritoriu, deci nu trebuie subestimată “forța imperativului teritorial”.

În ceea ce privește țara noastră, *miza teritorială* nu este o “obsesie a românilor”, ci o sursă conflictuală reală – constatată ca atare de sociologi, politologi, experți în relații internaționale – în raporturile cu minoritatea maghiară, cea mai numeroasă și mai activă în regiune și care, prin reprezentanți din țară sau din afară, a formulat, nu numai în trecut ci și în

---

<sup>1</sup> Wolfe, H.C., *Human Dynamite. The story of Europe Minorities*, New York, 1939.

<sup>2</sup> Bălașa, Ana, *Fenomenul etnic din perspectiva cercetării sociale actuale*, în *Calitatea vieții*, nr.1–2/1996.

<sup>3</sup> Rosenberg, Dominique, *Les minorités nationales et le défi de la sécurité en Europe*, New York, UNIDIR, Nations Unies, 1993.

<sup>4</sup> Sur, S., *Les problemes des minorités nationales dans L'Europe, face aux défis mondiaux*, în *Actes des journées d'études de Lille (SGAN)*, 1992, p.35.

<sup>5</sup> Stavenhagen, R., *Les conflits ethniques et leur impact sur la société internationale*, în *Revue Internationale des Sciences Sociales*, nr.127/1991, p.23–24. A se vedea și Rosenberg, D., Op.cit.

prezent, revendicări de ordin teritorial. Este notoriu faptul că reprezentanți oficiali ai Ungariei au reiterat, imediat după 1990, miza teritorială într-o manieră socotită primejdioasă chiar de către unii analiști de origine maghiară. Cercuri intelectuale maghiare din ambele țări și din diaspora se remarcă și în prezent prin căutarea unor așa-zise soluții pentru așa-zisa problemă a Transilvaniei, expuse în studii teoretice, în publicistică, în declarații politice.

O analiză demnă de luat în considerație a acestei problematici și atitudini și a consecințelor negative pentru relațiile dintre România și Ungaria și, în general, pentru întreaga zonă, o întâlnim la politologul de origine maghiară Schöpflin György<sup>6</sup>, profesor la London School of Economics, care, apreciind că “Problemele relației trilaterale dintre Ungaria, vecinii ei și minoritățile etnice maghiare reprezintă, în orice caz, a doua dintre cele mai delicate probleme de securitate ale Europei Centrale și Răsăritene, după războiul de secesiune iugoslav”, inventariază câteva elemente privind subiectul în discuție. De exemplu, autorul consideră că în politica maghiară, “pacea nedreaptă” (s.a.) de la Trianon are și azi ecouri substanțiale chiar dacă ea a mai evoluat de la principiul revizionismului total (“totul înapoi!”) dintre cele două războaie care a făcut ca nici unul din “statele succesoare” (s.n.) să nu urmeze o politică de prietenie deosebită față de Ungaria. În perioada comunistă, după 1980, Ungaria a manifestat din nou și din ce în ce mai mult tendința de a internaționaliza problema minorităților, de această dată “ca punte de legătură între Ungaria și vecinii ei”, fără un succes deosebit – consideră autorul – trezind în schimb noi suspiciuni (p.241–242).

În opinia autorului, guvernul maghiar instalat după 1990 a făcut numeroase greșeli în tratarea cauzei minorităților care trăiesc în statele “succesoare”: a considerat că sarcina sa este protecția morală și politică a națiunii maghiare, indiferent unde trăiesc membrii acesteia or “opinia publică din Ungaria nu era preocupată în primul rând de repararea greșelilor de la Trianon, idee care captase mai ales interesul intelectualității”. De asemenea, declarațiile oficialităților maghiare cu privire la rolul activ al statului maghiar în problema minorităților sau cu privire la politica de “apărare circulară”, din toate părțile, a Ungariei (modificată în 1993) au trezit neliniști în pofida asigurărilor că Ungaria nu va căuta modalități de schimbare cu forța a granițelor, asigurări considerate ca manevră propagandistică destinată Occidentului. Guvernul și mai ales cercurile intelectuale susținătoare nu au marcat – consideră autorul – “o linie despărțitoare clară între etnicitate și problema teritorială, creând astfel, sistematic, impresia că într-adevăr are intenția retrăsării frontierelor”. “Statele succesoare”, la rândul lor, “s-au străduit să interpreteze controversile interne din Ungaria drept manifestări certe ale unor intenții ostile, ignorând că opinia publică din Ungaria nu era omogenă în problemele dezbătute”.

În opinia autorului, și după 1993, deși intervine o schimbare calitativă în politica externă și de apărare, nu au existat negări oficiale ale curentului de

---

<sup>6</sup> Schöpflin, György, *Ungaria și vecinii ei*, în Korunk, nr.7–8/1993, apud Cumpăna, nr. 2, Cluj, p.241–261

## Relații interetnice în România

---

opinie care mergea până la revendicări teritoriale pe cale pașnică cum de pildă putea fi interpretată declarația de la München a lui Entz Géza, directorul *Oficiului pentru Maghiarii de peste Hotare*, cu privire la pregătirile acordării dreptului de cetățenie și de vot tuturor persoanelor de naționalitate maghiară, indiferent unde își au domiciliul.

O sursă serioasă de tensiune este considerată, în opinia politologului citat, insistența cu care se utilizează conceptele de *autonomie și autodeterminare* și revendicările de traducere a lor în fapte. Apreciind ca moderată atitudinea UDMR, în această privință după 1993, autorul remarcă “efectul instigator” al termenului de “autonomie”. “Atât autonomia teritorială, cât și cea culturală apar ca probleme serioase în ochii populației majoritare, deoarece în cuvântul “autonomie” ea vede prima treaptă ce duce spre ruptură fapt care, recunoaște autorul, poate fi susținut cu numeroase exemple istorice și care, în același timp, ar conduce la “reticențe față de tratarea problemelor cu o minimă bunăvoință” precum și la o “abordare pornind de la ipoteza celui mai mare rău”.

Se subliniază, în context, că “pierderea, în 1940, a Ardealului de Nord a fost percepută de români ca o lovitură pustiitoare și că este explicabilă importanța pe care o acordă problemei teritoriale fiecărui român – naționalist, moderat sau extremist” ca și reacțiile de suspiciune.

Autodeterminarea teritorială, invocată în multe discursuri teoretice, politice, publicistice maghiare, este considerată de autor o idee perimată pentru lumea de astăzi: “În statele moderne, care dispun de o mobilitate socială, îngrădirea unui anumit teritoriu în scopul securității grupului etnic care trăiește acolo reduce în mod cert posibilitățile de opțiune și șansele în viață ale acestui grup, dă naștere la alte minorități în sânul minorității, lasă fără apărare pe acei membri ai minorității care au rămas în afara teritoriului determinat și face să crească suspiciunea majorității”.<sup>7</sup>

Analizele și aprecierile lui Schopflin György sunt împărtășite și de filosoful și politologul Claude Karnoouh<sup>8</sup> care consideră iresponsabile acele cercuri de intelectuali care prea adesea fac jocuri politice în loc “să arate lumii toleranța populară și foarte vizibilă din Transilvania, s-o facă înțeleasă lumii din afară și s-o ofere ca pildă de respectare a diferenței și de înțelepciune a vieții”

Autorul se referă, în esență, la confundarea drepturilor culturale cu cele politice, la neînțelegerea faptului că respectarea drepturilor omului de către putere implică și datorii și obligații cetățenești, altfel minoritatea situându-se într-o atitudine periculoasă, de refuz al legitimității statului. Declarația premierului ungar că este prim-ministru al tuturor maghiarilor din celelalte state este calificată ca extrem de periculoasă, ca și cea a ministrului Apărării Naționale a Ungariei (din primul guvern de după 1990), după care armata maghiară are o *datorie națională față de toți maghiarii* și reprezintă o cauză

---

<sup>7</sup> *Idem*, p. 259.

<sup>8</sup> Karnoouh, Claude, *Toleranță și naționalism*, în Korunk, nr.5/1993, apud Cumpăna, nr.2/1995, p.13–19.

națională maghiară (s.n.) Acest joc politic, consideră cu îngrijorare filosoful francez vizează legitimitatea și suveranitatea statului român asupra Transilvaniei, îi exclude de la cetățenia maghiară pe membrii minorităților din Ungaria și este extrem de contraproductivă pentru minoritatea maghiară din țările vecine (p.16).

De altfel și în timpul negocierilor tratatului dintre cele două țări<sup>9</sup> pozițiile inițiale erau foarte îndepărtate în privința a două chestiuni fundamentale: frontierele și minoritățile. Dacă pentru România tratatul trebuia să consacre statu-quo-ul teritorial și statutul politic și juridic al minorității maghiare conform legislației românești în vigoare, pentru guvernul Antal-Boros, tratatul trebuia să fie un instrument al **schimbării** poziției și statutului juridic al minorității maghiare în cadrul societății românești și al instituțiilor statului. Mai mult, tratatul trebuia să consacre o legătură între minoritate și patria-mamă și îndeosebi, dorea să consacre dreptul la autonomie pentru minoritatea maghiară. Venirea la putere a lui Gyula Horn, în 1994, conduce la deblocarea negocierilor: miniștrii de externe, român și ungar au ajuns la un acord de principiu prin stabilirea de clauze privind inviolabilitatea frontierelor și clauze privind minoritățile naționale bazate pe principii și norme europene și mondiale în materie, România lansând ideea că “ceea ce este bun pentru Europa în materie de minorități este bun și pentru România”.

Soluția avansată de majoritatea analiștilor lucizi ai fenomenului, inclusiv de politologii citați pe larg în rândurile de mai sus și a căror gândire nu poate fi acuzată de lipsă de europenism, constă, în primul rând, în risipirea oricărui ambiguități cu privire la inviolabilitatea teritoriului, edificarea unui regim democratic solid și, în speță, dezvoltarea “cetățeniei”, ea fiind veritabila sursă a obligațiilor și drepturilor din cadrul statului.

Evoluțiile pozitive ale societății românești vizând satisfacerea revendicărilor privind identitatea culturală a oricărui minorități, nu numai a celei maghiare, sunt un fapt incontestabil, recunoscut oficial chiar de curând de organisme internaționale abilitate. Aceste evoluții pot continua pe linia perfecționării cadrului instituțional existent și a transunerii lui în practică, mai ales în condițiile semnării tratatului dintre România și Ungaria și ale participării UDMR la guvernare. Totodată însă, trebuie remarcat că tocmai prin această participare la guvernare, se poate crea și cadrul unor facilități care să depășească principiul democratic al egalității cetățenilor cum ar fi instituirea unor “discriminări pozitive” care, conform principiului “faptului împlinit” pot fi generatoare de noi tensiuni prin privilegiile adjudecate de o minoritate și prin discriminări ale românilor din zonele locuite majoritar de maghiari.

Discuțiile pe această temă confirmă de fapt rolul cadrului democratic de dezbatere și rezolvare a divergențelor de opinii și evidențiază necesitatea

---

<sup>9</sup> Dumitru, Ciaușu, *Un traite longtemps attendu*, Revu d'Europe Centrale, tome V, nr.1/1997, p.67-75.

## Relații interetnice în România

---

dezvoltării culturii civice și politice, numai pe baza acestora dialogul căpătând valențele exercițiului democratic autentic, în care ambii parteneri câștigă.

Opinăm că tocmai interdependențele lumii actuale vor funcționa ca autoreglator al eventualelor conflicte dintre diversitățile și minoritățile de orice fel, a căror dezvoltare nu trebuie văzută ca sporind în mod fatal tensiunile și conflictele. În evoluția societății se vor găsi, în mod sigur, instituțiile politice și aranjamentele adecvate democrației secolului următor.

### 3. Minorități și identități naționale. Delimitări conceptuale

Termenul de “minoritate” a făcut obiectul unor definiții succesive în special în contextul de după primul război mondial. Sensul juridic inițial nu este însă singurul, deși acesta este predominant în limbajul politic intern și internațional cu privire la grupurile etnice, aflate într-un număr mai mare sau mai mic, pe teritoriul tuturor statelor existente. Expresia are și semnificații statistice, sociologice și culturale care nu pot fi neglijate într-o discuție asupra minorităților etnice, naționale, precizarea lor clarificând o serie de aspecte, dar și complicând elaborarea unei definiții cuprinzătoare și cât mai larg acceptate.

#### 3.1. Repere juridice

Ceea ce a reclamat și reclamă în continuare nevoia de definire a termenului este problema drepturilor minorităților și drepturilor omului în reglementarea cărora se ține seama de trei mari principii care s-au impus comunității internaționale<sup>10</sup>:

- a. “fiecare stat este suveran pe teritoriul său, problemele drepturilor omului sunt de competența sa și trebuie rezolvate fără nici un amestec străin, de către autoritățile statului în cauză”;
- b. cetățenii aparținând minorităților naționale nu trebuie persecutați sau discriminați, ci trebuie să beneficieze de drepturi egale cu toți cetățenii, iar în plus să li se asigure menținerea identității culturale, să li se respecte tradițiile și modul de viață, fiind inadmisibile orice încercări de a le anihila drepturile ori de a-i *asimila* cu populația majoritară;
- c. “principiul cooperării internaționale a statelor în domeniul drepturilor minorităților, care postulează aderarea tuturor țărilor lumii la un set de principii general recunoscute, corespunzătoare unui anumit *standard* recunoscut pe plan mondial, excluzând *de plano* acele poziții autarhice sau exclusiviste, de respingere a oricăror preocupări din partea comunității internaționale în legătură cu situația minorităților”.

Deși problematica drepturilor minorităților a cunoscut o dezvoltare remarcabilă, se apreciază că dreptul internațional nu a progresat în tentativele de a conceptualiza minoritatea națională. Este de precizat mai întâi că “o concepție privind recunoașterea grupurilor etnice și minoritare ca subiecte de drept internațional nu s-a impus nici în gândirea teoretică și nici în practica

---

<sup>10</sup> Duculescu, Victor, *Protecția juridică a drepturilor omului*, București, Editura Lumina Lex, 1994, p.230–231.

convențională a statelor”<sup>11</sup>. Documentele internaționale se referă, peste tot, la drepturile *persoanelor aparținând minorităților naționale*, evitând folosirea termenului de “*drepturi colective*” care se referă numai la *exercitarea* drepturilor în mod individual sau în comun cu alți membri ai grupului lor și nu la *fundamentarea* recunoașterii lor ca drepturi colective. De altfel, în *Convenția – cadru pentru protecția minorităților naționale*, art.3 precizează că:

- a. “Orice persoană aparținând unei minorități naționale are dreptul să *aleagă liber* (s.a.) dacă să fie tratată sau nu ca atare, nici un dezavantaj neputând rezulta dintr-o asemenea alegere ori din exercițiul drepturilor legate de aceasta”;
- b. “Persoanele aparținând minorităților naționale pot exercita drepturile și libertățile decurgând din principiile enunțate din prezenta Convenție–cadru, individual sau în comun cu alții”.

În literatura domeniului există discuții chiar asupra termenului de definit: “minoritate etnică sau minoritate națională”. Unii experți consideră că expresia “minorități naționale” include și categoriile celelalte de minorități, în timp ce, de exemplu, P.F. Capotorti, în raportul pentru ONU, estimează că minoritățile naționale și rasiale trebuie considerate ca incluse în categoria minorităților etnice. Întrucât controversele sunt legate de situații și interese concrete, se manifestă foarte multă prudență în a defini minoritatea de tip etnic, fapt oglindit și de textele constituționale ale unor state diferite. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, art.27 stă la baza definirii date de Capotorti: minoritatea este un grup, numeric inferior față de restul populației unui stat, ai cărui membri posedă, din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic, caracteristici care diferă de cele ale restului populației și care manifestă un sentiment de solidaritate. O definire mai recentă pune accentul, în special, pe voința minorității de a nu fi integrată (asimilată) în grupul dominant: minoritatea națională este un grup de cetățeni ai unui stat, în minoritate numerică și în poziție nondominantă, care au caracteristici etnice, religioase, lingvistice diferite de cele ale majorității populației; sunt solidari unii cu alții, animați de o voință colectivă de a supraviețui și vizează egalitatea în drept și în fapt cu majoritatea”<sup>12</sup>.

Unii autori consideră că, dacă în reflecția doctrinară se stăruie asupra a ceea ce face specificitatea minorității, atunci expresia “minoritate națională” poate fi contradictorie în măsura în care orice națiune se proclamă și se prezintă ca unică și indivizibilă în raport cu mediul exterior și unde, prin esența ei, ea nu poate fi minoritară<sup>13</sup>.

D. Rosenberg consideră la rândul său că această ambivalență este tocmai specificitatea care caracterizează orice minoritate: membrii minorității se află integrați într-un Stat–Națiune, căruia îi sunt locuitori și cetățeni, dar datorită diferențelor lor etnice și/sau religioase și/sau lingvistice ei nu se recunosc

---

<sup>11</sup> *Idem*, p.234.

<sup>12</sup> Rosenberg, Dominique, *Op.cit.*

<sup>13</sup> Sur, S., *Op.cit.*

## Relații interetnice în România

---

necesarmente în acest Stat–Națiune, ci mai degrabă în alt Stat–Națiune, adesea vecin, sau chiar doresc să constituie un Stat–Națiune distinct<sup>14</sup>. Minoritatea națională apare, deci, ca dublu națională și probabil, că tocmai această dualitate este sursa tensiunilor, de unde și dificultatea de a stabili un statut internațional al minorităților, acceptat de orice stat, care să nu atenteze la integritatea teritorială și unitatea națională. Tocmai această ambivalență, consideră D. Rosenberg, amenință securitatea continentului european, căci revendicarea minoritară implică, în general, existența unei mize teritoriale și această miză teritorială determină preocupările politice în domeniu.

### 3.2 Repere geo–istorice

Definirea minorității de tip etnic pune probleme suplimentare dacă se depășesc cadrele Europei. De pildă în SUA, ca urmare a modului specific de dezvoltare istorică a acestui stat, între etnii există diferențe profunde, de ordin rasial, dar mai ales cultural, incomparabil mai adânci decât cele dintre etniile europene. Strategiile etniilor sunt de asemenea diferite: dacă în Europa tendința generală a fost centrifugă, separatistă, în SUA etniile doresc să fie cât mai rapid integrate în statul națiunii dominante, conturând o tendință contrară: centripetă și asimilaționistă.

În SUA “grupul etnic” a desemnat mai întâi imigranții din diferite țări ale lumii, care s-au stabilit în valuri succesive și între care existau diferențe considerabile de limbă, cultură, religie care la următoarele generații s-au estompat, dar nu atât cât s-a crezut că o va face creuzetul american, astfel că identitățile etnice s-au dovedit deosebit de persistente.

Caracteristica rasială a grupurilor etnice, prezentă mai ales în SUA, a fost și chiar mai este destul de controversată. Biologi, sociologi, psihologi, istorici au confirmat prin cercetările lor teza după care “diferențele biogenetice dintre diversele grupuri de *Homo sapiens sapiens* sunt neglijabile comparativ cu influența contactelor istorice, a condițiilor de igienă și nutriție, a situației economice, culturale și a instrucției”<sup>15</sup>. În orice caz caracteristica rasială nu capătă semnificație socială decât în cazul unor deosebiri manifeste de tip fizic.

Și din punct de vedere istoric, minoritățile se definesc în mod diferit: noțiunea de minoritate are, de exemplu, un sens în cazul imperiilor multinaționale – al Turcilor, Habsburgilor sau Romanovilor în care grupuri întregi de populații *alogene* constituiau *subiecți de gradul doi*, excluși de la un număr de drepturi, supuși deci unei discriminări oficiale, și alt sens în cazul democrațiilor ca regim politic în care raporturile dintre majoritate și minoritate sunt astfel concepute încât să facă posibilă coexistența pașnică, să evite ceea ce Tocqueville numea *tirania majorității*.

În statele democratice, majoritatea nu numai că recunoaște existența *altora*, ci recunoaște că acești alții îi sunt egali și își pot urmări interesele proprii, își pot

---

<sup>14</sup> Rosenberg, Dominique, *Op.cit.*

<sup>15</sup> Gluckman, Max, **Schimbare, conflict și reglementare: noi dimensiuni**, în Rasismul în fața științei, București, Editura Politic, 1982, p.345.



exprima opiniile caracteristice etc. Deci situația minorității și implicit modul de definire variază și după natura regimului politic.

### 3.3 Reperre sociologice

Din definițiile anterior semnalate, primul element care iese în evidență este expresia “grup”. Într-adevăr fenomenul etnic este un fenomen de grup (minoritar sau majoritar), implicând cel puțin caracteristicile acestuia: relații și procese psihosociale dezvoltate în cadrul său, relații de interacțiune, o cultură specifică, coeziuni și solidarități, conștiința apartenenței etc.

Caracterul “minoritar”/“majoritar”, în legătură cu grupurile etnice, se referă în principal la aspectul *statistic* și nu la cel social, cel puțin în Europa unde minoritățile etnice nu se suprapun cu minoritățile sociale, acestea din urmă recrutându-se, teoretic și practic din orice minoritate etnică. O minoritate, *în sens social*, vizează poziția ei în structura socială, în relațiile de putere. Un grup nu constituie o minoritate decât dacă este conștient de sine în calitate de grup diferit de ceilalți și are sentimentul unei inferiorități sociale, mai ales dacă este considerat ca atare. Termenul de minoritate are întotdeauna o dimensiune socială și politică: minoritatea constituie un grup mai puțin numeros, apreciat într-o mai mică măsură și mai puțin influent, dar această situație nu se poate generaliza<sup>16</sup>.

Subliniind confuzia care persistă în legătură cu minoritatea etnică și minoritatea socială, Ilie Bădescu și Dorel Abraham<sup>17</sup> apreciază că “tratamentul inegal (în sensul de a nu i se permite grupului minoritar accesul egal la putere, bogăție, prestigiu) este aspectul esențial al conceptului de grup minoritar. Grupul majoritar desemnează acea categorie de oameni care se află în poziții dominante sau avantajoase”. Autorii preferă termenul de “grup etnic” care corespunde nu numai unor exigențe teoretice de principiu, ci și situației existente în România, unde nu putem vorbi de grupuri minoritare în sens sociologic, adică de grupuri etnice exploatate sau dezavantajate de etnia dominantă. Termenul de populație majoritară este folosit în sens statistic, pentru a desemna populația românească, numeric majoritară (89%). Autorii consideră că teoria “majorității etnice dominante și a minorității etnice dominate” este valabilă în statele etnocrate, în special în cadrul imperiilor. În statele democratice minoritățile etnice nu se suprapun neapărat cu minoritățile sociale, acestea din urmă nu mai au caracter etnic omogen. Sărăcia, lipsa de putere economică, criza de reprezentare etc. pot fi caracteristici ale unei minorități sociale care își recrutează membrii din toate grupurile etnice, unele fiind posibil mai expuse la un handicap sau altul. “În genere însă, nu există o suprapunere între sensul demografic, sociologic și etnic al acestor noțiuni”, atrag atenția autorii, avertizând și asupra unei consecințe care decurge din confuzia

---

<sup>16</sup> **Dicționar de sociologie**, Larousse, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p.169–170.

<sup>17</sup> Bădescu, Ilie, Abraham, Dorel, **Fenomenul etnic între știință și ideologie**, în *Sociologia românească*, nr.2–3/1994, p. 144–145.

## Relații interetnice în România

---

semnalată și anume interpretarea problemelor sociale în termeni de probleme etnice care este contrară spiritului și regimurilor democratice: “A aplica principiul protecției speciale a minorităților etnice dincolo de drepturile lor naturale de a-și conserva propria identitate culturală, înseamnă a dezavantaja minoritățile sociale provenite din toate grupurile etnice”.

Sociologul Rodolfo Stavenhagen, specialist în problemele etnicității, utilizează de asemenea termenul de *grup etnic* și observând și el lipsa de rigoare a diferitelor definiții, consideră că, în orice analiză asupra acestui subiect (ca și a altora de altfel), trebuie să ai, înainte de toate, cel puțin o definiție operațională minimală a ceea ce înseamnă grup etnic.

În accepția sa “un grup etnic sau o etnie este o colectivitate care se definește ea însăși și este definită de ceilalți în funcție de criterii etnice, adică de existența uneia sau mai multor trăsături comune precum limba, religia, originea tribală, naționalitatea sau rasa și de faptul că membrii săi împărtășesc același sentiment al identității”<sup>18</sup>. Considerând că această definiție este doar un punct de plecare, fără a rezolva toate problemele implicate, autorul adaugă faptul că grupurile etnice pot fi, după context și circumstanțe: popoare, națiuni, naționalități, minorități, grupuri tribale, comunități și stabilește 7 tipuri de grupuri etnice în funcție de situații istorico–sociale concrete, de raporturile cu grupurile similare și cu statul pe al cărui teritoriu se află.

Semnificația de majoritate dominantă, minoritate dominată, care oglindea în anumite circumstanțe socio–istorice realități incontestabile, lipsește și din aparatul conceptual mai recent al sociologilor americani: “Prin grup etnic se înțelege o populație distinctă, care trăiește în cadrul unei societăți mai largi a cărei cultură este diferită de a sa. Membrii unui asemenea grup sunt, sau se simt, sau par să fie uniți între ei prin legături de natură socială, națională sau culturală”<sup>19</sup>.

### 3.4. Repere psihosociale și culturale

Grupul etnic poate fi considerat și ca o formă de *identitate* colectivă: Identitatea este o noțiune polisemică, utilizată atât în limbajul curent cât și în cadrul mai multor discipline științifice. Conceptul de *identitate psiho–socială* surprinde cele două axe – psihologică și sociologică – care definesc individul și se referă la organizarea, pentru un individ dat, a reprezentărilor pe care le are despre sine și a reprezentărilor *grupurilor* cărora le aparține. Specificitatea problematicii identității psihosociale rezidă în intersecția socialului (reprezentarea grupului) cu individualul (reprezentarea lui “Ego” și “Alter”).

Sentimentul de identitate se construiește, se elaborează progresiv și întotdeauna în cadrul unei interacțiuni cu altul, implicând mecanisme afective, cognitive și semantice. În cadrul proceselor și relațiilor sociale au loc separările “eu/altul”, “eu/noi”, “familiar/străin” etc. care joacă un rol fundamental în

---

<sup>18</sup> Stavenhagen, Rodolfo, *Op. cit.*, p. 124–125.

<sup>19</sup> Morris, M.S., *Ethnic Groups*, în *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol.5, 1968, p.167.

structurarea raporturilor dintre identitate și alteritate. Această structurare nu este însă fixă, ci dinamică și conflictuală: "Tensiunea identitară animă toate nivelurile socialului, de la persoană până la stat și la societatea internațională"<sup>20</sup>.

*Identitatea colectivă* este aptitudinea unui colectivități de a se recunoaște ca grup față de exteriorul grupului. Principiul coeziunii interiorizat poate fi identitatea etnică, locală, profesională etc.<sup>21</sup>

*Identitatea culturală* se fondează pe factori obiectivi precum originea istorică, originile etnice, cadrul politic, tradițiile, limba, religia. Ea se bazează și pe elemente subiective, care se înscriu în conștiința membrilor unei comunități, în primul rând sub forma reprezentărilor: imagini, simboluri, stereotipuri, mituri originare, legende care oferă conștiinței colective o configurație a unității sale. Cu toate acestea, așa cum remarcă Ladmiral și Lipianski "identitățile culturale nu constituie blocuri omogene și bine delimitate, ci sunt fenomene dinamice, animate constant de forțe de asimilare și de diferențiere"<sup>22</sup>.

*Identitatea națională* semnifică apartenența la o anumită comunitate etnică, la un grup etnic, la o națiune, apartenență prin naștere și/sau prin procesul de socializare a individului. Este un element, printre altele, al identității umane, sociale sau colective. Unii autori consideră că în cazul etnicității este vorba despre descendență, iar în cazul naționalității este vorba despre identitatea culturală a comunității. Identitatea etnică și identitatea națională sunt adesea folosite ca fiind echivalente și deci interșanjabile, identitatea națională fiind considerată forma modernă, specifică societății industriale, a etnicității. Există, însă, și o literatură distinctă, cu caracter interdisciplinar, care diferențiază identitatea etnică de identitatea națională, plecând de la analizele lui M.Weber după care etniei îi lipsește caracterul politic pe care națiunea îl are.

Cunoscutul sociolog și politolog *Anthony D. Smith* abordează *dimensiunea națională* ca pe cea mai incitantă dintre dimensiunile identității<sup>23</sup>. În opinia autorului există trei tipuri principale de comunități etnice: etno–lingvistică, etno–religioasă și etno–politică. Lumea de astăzi se caracterizează prin variate tipuri de comunități lingvistice, religioase și politice sau combinații ale acestora. Multe dintre aceste comunități pretind a fi națiuni și caută să formeze ele însele state. Autorul se întrebă dacă se poate admite această pretenție întrucât el nu consideră cei doi termeni (etnie și națiune, identitate națională) ca fiind sinonime, națiunile și identitățile naționale posedând în plus, față de etnie, o serie de componente, în special dimensiunea politică, delimitarea teritorială și standardizarea vieții sociale.

---

<sup>20</sup> *Ladmiral, Jean–Renné, Lipianski, Edmond Mark, Le communication interculturelle, Paris, Armand Colin, 1989.*

<sup>21</sup> *Dictionnaire de la Sociologie, Paris, Librairie Larousse, 1989.*

<sup>22</sup> *Ladmiral, Jean–Renné, Lipianski, Edmond Mark, Op. cit.*

<sup>23</sup> *Smith, Anthony D., The Formation of national identity, în Harris Henry (coord.), Identity, Oxford, Clarendon Press, 1995, p. 129–155.*

## Relații interetnice în România

Din definițiile grupului etnic, ale minorității etnice, naționale, culturale și ale identităților respective se pot rezuma, într-o încercare de operaționalizare, câteva elemente comune (definițiilor), dar nu neapărat necesare, fiecare în parte, pentru a denota o minoritate națională (păstrăm acest apelativ întrucât el este cel utilizat în reglementările internaționale și românești în domeniu). Aceste elemente comune vizează: *caracteristici fizice* (rasiale), importante în cazul distingerii populațiilor de culoare; *limba vorbită* care operează diferențierea cea mai clară între grupurile etnice; *originea etnică și istorică*; *tradițiile culturale* comune care pot fi *folclorice*, legate de evenimente importante ale vieții individuale și colective, de regulă cu caracter festiv, și *culte* transmise prin sistemul de învățământ și alte instituții culturale și sisteme de comunicație; o anumită *religie*; *mod și stil de viață specifice*, concretizate în atitudini individuale și colective, strategii de a face față problemelor diferite ale vieții; *conștiința apartenenței la grup*, asumarea conștientă și activă a rolului etnic, sentimentul generat de ceea ce se înțelege prin “noi”<sup>24</sup>. Această ultimă determinantă, are, așa cum am mai remarcat<sup>25</sup>, și o valoare metodologică și practică în sensul că, de pildă, apartenența etnică luată în seamă nu poate fi alta, decât cea declarată. Pe de altă parte, prin această dimensiune – măsurată cu mijloace adecvate – se pot determina “grade” ale etnicității.

Deși prezentarea de mai sus poate părea un exercițiu excesiv, în intenția noastră, insistența cu care am prezentat diferitele modalități de a defini grupurile, minoritățile și identitățile etnice ne-a fost impusă de exigențe practice, de a cunoaște și a opta pentru utilizarea unui aparat conceptual cât mai adecvat realităților lumii de astăzi, știut fiind faptul că schimbările și evoluțiile sociale recente pun în discuție capacitatea explicativă a teoriilor cu privire nu numai la fenomenul etnic, ci și la societate în general, la raporturile dintre individ și mediul său social actual.

### 4. Modalități de exercitare a dreptului de identitate etnică și culturală

În prezent, în România, dreptul la identitatea lingvistică și culturală este, așa cum am mai menționat, înscris în Constituție (art.6 și art.23) și, conform datelor de recensământ, datelor statistice ale unor instituții culturale și datelor obținute prin cercetări sociologice, se poate afirma că el este și exercitat în practică.

Pentru păstrarea identității etnice și culturale esențială este în primul rând conservarea limbii. La data ultimului recensământ (7 ianuarie 1992) limba maternă coincidea cu limba naționalităților declarate în cazul a 97,9% din maghiari, 40,9% din romi, 78,9% din germani, 92,0% din ucraineni, 78,8% din rușii-lipoveni, 90,6% din turci, 89,6% din sârbi<sup>26</sup>.

<sup>24</sup> Vezi în acest sens de Zamfir, Elena și Cătălin (coord.), *Țigani – între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Alternative, 1993, p. 20–21.

<sup>25</sup> Bălașa, Ana, *Fenomenul etnic – obiect al cercetării sociale actuale*, în *Calitatea vieții*, nr. 1–2/1996, p. 94.

<sup>26</sup> Menționăm minoritățile cu peste 25.000 membri. Sursa: Anuarul Statistic al României, București, C.N.S., 1993, p.104.

În 1993, în cadrul unei cercetări la nivel național<sup>27</sup>, 94,4% din subiecții maghiari declarau că în copilărie, în familie, vorbeau limba maghiară, iar 92,5% declarau că și în prezent limba principală vorbită în casă este maghiara; tinerii maghiari din cadrul subeșantionului de tineri până la 29 ani declarau în proporție de 100% că limba pe care o vorbesc în familie este maghiara. Studenții de naționalitate maghiară au declarat, în aceeași proporție de 100%, că în prezent în familie limba vorbită este limba maghiară, ca de altfel și în copilăria lor<sup>28</sup>.

Deci pentru maghiari, în legătură cu care se pot face afirmații și pe baza eșantionelor investigate (numărul fiind suficient de mare pentru a permite prelucrări statistice), nu există vreun pericol de asimilare lingvistică și, în general, de asimilare biologică întrucât, așa cum o arată și datele de cercetare și datele de recensământ, *endogamia* este practica predominantă, aceasta fiind totodată o caracteristică a societăților tradiționale care își păstrează, aproape nealterată, identitatea culturală.

*Păstrarea identității culturale culte și a tradițiilor folclorice* sunt de asemenea elemente esențiale ale conservării identității etnice și culturale. *Cultura scrisă și programele audio-vizuale* concretizate într-o pondere însemnată din totalul de cărți și broșuri editate de editurile publice în limbile minorităților precum și din totalul de titluri de ziare, reviste și alte publicații periodice, al emisiunilor radio și TV sunt măturii indubitabile ale exercitării dreptului la identitate a minorităților naționale<sup>29</sup>.

În România funcționează în limbile minorităților naționale: 10 teatre dramatice, 4 teatre de păpuși, 1 teatru liric, 3 ansambluri artistice, peste 400 formații de amatori. Minoritățile naționale își afirmă identitatea culturală și prin cele 21 muzee și 21 case memoriale proprii, precum și prin numeroasele monumente culturale și religioase<sup>30</sup>.

Transmiterea tradiției culturale culte se realizează în principal prin *sistemul de învățământ*. În anul 1992/1993 *învățământul preșcolar* era organizat în opt limbi ale minorităților naționale și în două limbi de circulație internațională. *Învățământul primar și gimnazial* era organizat în șase limbi, *învățământul liceal* în cinci limbi, *învățământul profesional și complementar sau de ucenici* în 4 limbi, *învățământul postliceal de specialitate și tehnic de maeștrii* în trei limbi ale minorităților naționale<sup>31</sup>. În învățământul superior, până în prezent, sunt organizate *secții în limba maternă* a unor minorități în cadrul unor universități "multiculturale".

O altă modalitate de exercitare a dreptului la identitate o constituie recunoașterea de către stat a *libertății religioase, a autonomiei cultelor*

---

<sup>27</sup> Mărginean, Ioan (coordonator), Bălașa, Ana, Voinea, Ioan, Tatu, Mădălina, **Atitudini față de reformă - cercetare I.C.C.V.**

<sup>28</sup> Cercetare pe eșantion național de studenți a Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, realizată în 1995, în 14 centre universitare, autor dr. Ana Bălașa.

<sup>29</sup> A se vedea **Anuarul statistic al României, București, CNS, 1993, p.312, 319, 321.**

<sup>30</sup> **Cadrul legislativ și instituțional pentru minoritățile naționale din România, București Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1994, p.75-94.**

<sup>31</sup> **Idem, p.14-52.**

## Relații interetnice în România

---

*religioase precum și a egalității depline dintre ele.* Credincioșii de diferite naționalități (minoritatea religioasă nu este identică cu cea etnică) au posibilitatea de a-și exercita credința în cadrul Bisericii romano-catolice (maghiari, români, germani), Bisericii evanghelice C.A. (germani), Bisericii Reformate din România (maghiari), Bisericii Evanghelice Sinodo-Presbiteriene (maghiari, slovaci, români), Bisericii Unitariene (maghiari), Bisericii Armene (armeni), Cultului mozaic (evrei), Cultului musulman (turci, tătari, albanezi) aparținând ramurii sunnite, Vicariatului ortodox ucrainean (ucraineni), Vicariatul Ortodox Sârb (sârbi) etc. Cultele religioase dispun de instituții de învățământ teologic de nivel liceal, postliceal și universitar și de diferite facilități materiale acordate de stat.

Minoritățile naționale își pot apăra drepturile și se pot manifesta prin participarea la viața politică și publică. După Revoluția din Decembrie 1989, cea mai mare parte a minorităților din România și-au constituit organizații proprii. Constituția adoptată în 1991 garantează *reprezentarea în Parlament a organizațiilor cetățenești* aparținând minorităților naționale care nu întrunesc în alegeri numărul de voturi care dau dreptul la un mandat.

În guvernarea precedentă s-a constituit *Consiliul pentru Minoritățile Naționale*, organism consultativ al Guvernului, care avea în competență probleme cu caracter normativ, administrativ și financiar, “care se referă la exercitarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale în ceea ce privește păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identităților etnice, culturale, lingvistice și religioase, așa cum sunt definite în Constituția României, în legislația în vigoare precum și în tratatele și convențiile internaționale la care România este parte”.

În cadrul actualului guvern funcționează un Departament al Minorităților cu rang de minister, condus de un secretar de stat aparținând minorității naționale maghiare.

### 5. Minoritățile naționale în opiniile, atitudinile și percepțiile populației

Plecând de la premisele teoretice și de la cadrul legal și instituțional, descrise succint mai sus, în cercetările concrete pe care le-am realizat în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții și în cadrul Centrului de Cercetări pentru Probleme de Tineret<sup>32</sup> am urmărit surprinderea opiniilor, percepțiilor, atitudinilor, orientărilor valorice și comportamentelor populației cu privire la minoritățile naționale și relațiile interetnice.

---

<sup>32</sup> **Atitudini față de reformă**, cercetare ICCV, 1993, prof.univ.dr. Ioan Mărginean (coordonator), dr. Ana Bălașa, Ioan Voinea, Mădălina Tatu; **Diagnoza calității vieții**, cercetare anuală, coordonator prof. univ.dr. Ioan Mărginean; **Identitatea etnică și culturală – relații interetnice în România**, coordonator dr. Ana Bălașa, bazată pe un sondaj național la nivelul studenților din România, realizat în cadrul Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, 1995; **Barometru de opinie – Tineretul din România**, Centrul de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, 1996 ș.a.

Multe din rezultatele acestor cercetări au făcut obiectul unor analize detaliate în studii deja publicate<sup>33</sup>. De aceea nu ne propunem aici o reiterare a datelor deja analizate și nici prezentarea unor date mai noi, ci intenționăm o sinteză coerentă a acestor rezultate, accentuând asupra semnificațiilor lor sociale mai generale, în raport cu tematica studiată. Facem de asemenea precizarea că în toate aceste analize ni se pare firesc să ținem seama de faptul că fenomenele etnice se derulează în condiții de schimbare rapidă și de criză a societății românești care suscită, fatalmente, tensiuni și conflicte, inclusiv de natură etnică, și care pot afecta percepția socială și percepția "celuilalt", gradul de toleranță a "altuia" (individ sau grup).

*Un prim obiectiv pe care ni l-am propus în cercetările realizate a fost acela de a cunoaște gradul în care cadrul legal și instituțional al asigurării identității culturale, ca premisă a unor relații pozitive, nonconflictuale este acceptat și susținut de populația României și în special de persoanele tinere, aparținând atât populației majoritare cât și minorităților naționale. Cu alte cuvinte, în ce măsură cadrul legal și instituțional are o bază socială, este susținut de atitudinile și comportamentele populației. Exprimă acestea o aspirație spre democratizarea societății românești? Cum percepe populația României drepturile minorităților naționale, exercitarea lor în practică?*

Dacă în expunerea ce urmează ne vom referi cu precădere la rezultatele cercetării pe eșantionul reprezentativ al studenților din România, două sunt motivele principale: pe de o parte faptul că cercetarea respectivă a fost centrată pe problematica etnică, spre deosebire de celelalte cercetări în care aceasta reprezenta doar o secvență; pe de altă parte, opiniile și atitudinile studenților ni se par mai semnificative, întrucât ei reprezintă intelectualitatea de mâine, formatoare și difuzatoare de opinii, valori, principii, maniere de a gândi și a simți.

a) Un prim grup de itemi, prin care s-a operaționalizat obiectivul mai sus enunțat, vizează *drepturile minorităților privind identitatea etnică și culturală*.<sup>34</sup>

Marea majoritate a populației României (și procentele au crescut, cu fiecare an) acceptă și susține în mare măsură principiile invocate. Nu există dubii că în

---

<sup>33</sup> Bălașa, Ana, **Relațiile interetnice și protecția drepturilor minorităților**, în Sociologie românească nr.2–3 1994; Bălașa, Ana, Sebe, Gabriel, **Relații interetnice din perspectiva interacțiunii sociale**, în Mărginean, Ioan (coord.), **Tineretul Deceniului Unu**, București, Editura Expert, 1996; Bălașa, Ana, **Identitate etnică și culturală. Relații interetnice în România**, în Caiet științific, 1/1995; Centrul de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret; Bălașa, Ana, **Familia etnică mixtă – loc de contacte interculturale**, în Tucicov–Bogdan, Ana (coord.) **Vocația familiei în dezvoltarea comunicării interetnice în România**, vol. II, București, Editura Fundației Armonia pentru familiile etnic mixte din România, 1996.

<sup>34</sup> Itemii respectivi au fost stabiliți pe baza analizei de conținut a documentelor în materie, ei reprezentând principalele teme ale acestora: *dreptul minorităților de a trăi în conformitate cu propriile tradiții și obiceiuri, de a-și exercita liber credințele religioase, de a-și păstra și transmite patrimoniul cultural, de a li se preda la școală limba maternă și în limba maternă, predarea limbii române, grupul etnic de care aparține persoana să nu influențeze drepturile acesteia.*

## Relații interetnice în România

---

rândurile populației, în general, și ale tinerilor și studenților în special, s-a format o opinie majoritară net favorabilă unui climat de exercitare neîngrădită a drepturilor și libertăților minorităților naționale, așa cum sunt ele formulate în Constituția țării și în documentele internaționale. Această opțiune este exprimată atât de subiecții maghiari cât și de cei aparținând populației majoritare, astfel că putem vorbi, pe de o parte, de o înaltă aspirație a păstrării identității naționale culturale și de grup, iar pe de altă parte, de toleranță și acceptare a "alterității" din partea populației majoritare – punct de plecare benefic în statuarea unor relații interetnice pozitive. Susținerea acestor principii este accentuată în cazul studenților, ceea ce indică faptul că intelectualitatea de mâine este conectată deja la un mod democratic de a concepe conviețuirea, nu doar acceptând "diferențele", pe "alții", ci și garanțiile ca aceștia să se exprime liber și neîngrădit, îngustându-se astfel considerabil, o importantă sursă potențială de conflict.

Este de remarcat însă și un alt fapt, pus în evidență de două măsuri noi de evaluare a datelor de observație care permit interpretări sociologice inedite<sup>35</sup>. Mai întâi, la nivel de eșantion, se constată, în cazul studenților, că valorile opiniei dominante se plasează aproape de punctul extrem al continuumului de favorabilitate și, în același timp, plasarea față de coordonata "actualitate" ne indică situații *decise*, ceea ce dovedește o opțiune clară și conștientă privind principiile în cauză. Opiniile sunt de asemenea stabile, nu sunt de așteptat schimbări.

Atunci când analiza se face însă pe subeșantioanele formate din studenții ce și-au declarat apartenența etnică română, respectiv maghiară, ele având singure proprietatea de reprezentativitate statistică, constatăm câteva excepții/neconcordanțe cu datele din eșantionul național și anume privind itemii referitori la predarea în limba maternă și la predarea limbii române tuturor grupurilor etnice ceea ce sugerează că disputele politice în jurul acestei probleme se regăsesc și în rândul studenților. De asemenea, o oarecare indecizie privind nediscriminarea drepturilor pe criterii etnice traduce, credem, ambiguitatea disputelor politice de la noi și chiar divergențele în jurul temei discriminării pozitive susținută, cum se știe, de minoritatea maghiară. Opiniile respective au însă un grad mai scăzut de "soliditate", sunt mai fluente, mai predispușe la schimbare.

---

<sup>35</sup> *Este vorba de măsurile: actualitate prin care se desemnează gradul de decidabilitate și caracterul disputabil al unei teme despre care se exprimă opinia la nivel de eșantion și opinie dominantă/majoritară prin care se desemnează rezultanta distribuției de frecvență care înclină net balanța spre zona de favorabilitate/defavorabilitate. Ea nu este o simplă diferență de frecvență rezultată din sondaj, ci o sumă ponderată prin intermediul acestei frecvențe, funcție de nivelurile scalei răspunsurilor posibile asociate itemului, presupuse ordonate de la favorabilitate la defavorabilitate. A se vedea pe larg metodologia în Sebe, Gabriel, **Contribuții privind măsurile Hofstätter. Opinii dominante și actualitate**, în Calitatea vieții, nr.1–2/1995; Bălașa, Ana, Gabriel, Sebe, **Relații interetnice din perspectiva interacțiunii sociale**, în Tineretul Deceniului Unu, Mărginean Ioan (coord.), București, Editura Expert, 1996.*



b) O altă măsură a gradului de susținere de către populație a cadrului legal al asigurării identității culturale este acceptarea principiului invocat în toate documentele internaționale, după care protecția minorităților naționale trebuie asigurată *respectând integritatea teritorială și suveranitatea națională a statelor*. Dacă la nivelul întregului eșantion de studenți și al studenților români acest principiu apare ca "un fapt stabilit", în cazul studenților maghiari opinia/atitudinea respectivă are un grad scăzut de soliditate, nu este ceea ce am convenit să numim un "fapt stabilit", o atitudine fermă.

c) Un alt grup de itemi care operaționalizează obiectivul menționat a vizat evaluarea *gradului de respectare în practică a cadrului legal privind drepturile minorităților de către instituțiile statului, populația majoritară și minoritățile naționale*.

Se constată că subiecții evaluează pozitiv grupul căruia îi aparțin (românii evaluează pozitiv respectarea cadrului legal de către instituțiile statului și de către populația majoritară și mai puțin pozitiv respectarea de către minoritățile naționale; maghiarii, dimpotrivă, au o percepție moderat negativă privind instituțiile statului și manifestă indecizie cu privire la evaluarea respectării de către populația majoritară a cadrului legal.

d) În ceea ce privește măsura în care minoritățile naționale dispun de drepturile corespunzătoare și măsura în care acestea au fost avantajate/dezavantajate de schimbările de după 1989, o pătrime din populația adultă de peste 18 ani și circa o treime din tineri și în special din studenți au considerat că minoritățile naționale beneficiază de mai multe drepturi decât ar trebui, că au fost avantajate după revoluție, în condițiile în care subiecții investigați nu au contestat, așa cum am văzut, nici unul din drepturile privind păstrarea identității etnice și culturale, ci doar "drepturile în plus".

Această situație care în datele obiective nu poate fi decât una singură este percepută total divergent de către subiecții aparținând celor două etnii, sugerând nu doar un obstacol în comunicarea și interacțiunea la nivel individual și/sau colectiv ci și o potențială sursă de *tensiune și conflict*. Amploarea și forța acesteia depind de măsura în care această opinie majoritară a maghiarilor, după care au "prea puține drepturi" exprimă o simplă *conformare* la discursul politic al liderilor acestei etnii sau, dimpotrivă, o *însușire* a acestuia, caz care ar implica, pe lângă nivelul valoric, și pe cel normativ, comportamental și acțional, incluzând posibilitatea unor tensiuni sau stări conflictuale. Menționăm că studenții maghiari, aproape în totalitate, consideră că minoritățile au mai puține drepturi decât ar trebui.

Rezultatele, comentate mai sus, subordonate obiectivului precizat inițial, descriu, în fond, componente ale unei "situații sociale" în accepția sociologică a termenului, situație care este de așteptat să structureze, să orienteze opiniile, atitudinile și opțiunile valorice prin mecanismele subtile ale interacțiunii individ–mediu social.

Dacă la nivelul întregii populații, principiile privind drepturile minorităților relativ la identitatea etnică și culturală sunt înalt împărtășite și, mai mult, sunt

## Relații interetnice în România

---

elemente staționare, nemodificabile într-un interval de timp convenabil, ceea ce le procură statutul unui autentic sistem de orientare a conduitei și acțiunii, dacă și ceilalți itemi luați în considerare sunt apreciați ca mediu sau înalt favorabili (situația dinamică sugerată de tendința lor de glisare pe continuumul atitudinal fiind explicabilă, întrucât cadrul legal și exercitarea lui abia au intrat în funcțiune) în schimb, ceea ce poate deveni o problemă este tocmai modul *diferit* de percepție a unora dintre itemii specificați mai sus, de către membrii celor două etnii avute în vedere.

Orice interacțiune dintre indivizi, grupuri, colectivități presupune și un context identic pentru actorii implicați. Or, în anumite privințe, maghiarii și românii par să se raporteze la situații sensibil diferite. Faptul nu este lipsit de importanță și ne referim, în primul rând la latura practică, întrucât interacțiunea dintre cele două etnii are/va avea loc în condițiile în care ambianța socială, chiar dacă obiectiv este comună, aceeași pentru partenerii interacțiunii, ea nu este percepută, în cazurile precizate, ca având proprietatea de a fi și situația “celuilalt”, nu este “împărtășită” la fel, ceea ce poate să tensioneze relațiile și interacțiunile dintre etniile sau persoanele aparținând etniilor respective.

*Al doilea obiectiv al cercetărilor a constat în cunoașterea modului de raportare reciprocă a subiecților aparținând unor grupuri etnice diferite, calitatea relațiilor interetnice și modelele de constituire ale acestora, percepția existenței/inexistenței unor tensiuni și conflicte interetnice și estimarea perspectivelor acestora, percepția valorii interacțiunilor dintre grupuri etnice, locul familiilor etnice mixte în promovarea spiritului interetnicității și interculturalității.*

*Calitatea relațiilor interetnice* a fost măsurată prin mai multe determinante: *contactele sociale* cu persoane de altă etnie decât cea proprie, *sentimentele de favorabilitate/defavorabilitate* față de alte etnii și, reciproc, percepția sentimentelor acestora față de propria etnie, gradul de *similaritate/diferențiere culturală*, percepția unor conflicte etnice în prezent și în viitor.

Din datele cercetărilor consemnăm:

– Există o disponibilitate ridicată a majorității tinerilor pentru contactele cu tinerii din alte etnii (menționate în chestionar) cu excepția romilor. Lipsa contactelor efective în afara propriei etnii s-a dovedit că nu înseamnă respingerea altor grupuri, ci pur și simplu lipsa ocaziilor de interacțiune.

Datele cercetărilor sugerează o dispoziție spre un model intercultural al relațiilor, sau un model intermediar, între modelul intercultural și cel universalist. Aceeași dispoziție și aceeași excepție în ceea ce-i privește pe romi se întâlnesc la tinerii de etnie română și maghiară (pentru care prelucrările statistice au fost permise).

*Sentimentele favorabile sau defavorabile* ale studenților români față de alte etnii confirmă ipoteza modelului conlocuirii, din nou cu excepția țiganilor. Există la români o conștiință a percepției pozitive a propriei etnii de către germani și evrei și o conștiință a percepției de către în cazul romi și maghiari. Maghiarii prezintă și ei un model de conlocuire cu celelalte etnii cu excepția romilor. În privința românilor, maghiarii se abțin de la formularea unei opinii ferme, manifestă o indecizie apreciabilă.

Modul în care se percep românii și maghiarii, oarecum previzibil încă după cum se raportau la situația socială, denotă o anumită absență a valorilor *comprehensiunii celuilalt*. Pentru a înlătura această conștiință a percepției negative, resimțită reciproc, și a rezolva disonanța cognitivă generatoare de potențiale stări de tensiune, există o cale la îndemână, mai ales că ea este, conform datelor de cercetare, agreată de ambele părți: intensificarea contactelor sociale, a intercomunicării, opinie exprimată și în cazurile în care sentimentele sunt mai puțin favorabile.

Că intensitatea contactelor sociale este punctul de plecare pentru intercunoaștere, interacțiune și înțelegere reciprocă o dovedește și faptul că în zonele geografice în care aceste contacte sunt mai intense, acceptarea celuilalt și percepția lui corectă sunt mai frecvente, așteptările fiind mai adecvate.

*Similaritatea sau diferențierea culturală* au fost evaluate prin prelucrarea răspunsurilor la întrebarea “Cât de mult aveți în comun cu membrii următoarelor etnii, în concepțiile și modul dumneavoastră de viață?” folosind-se evaluările statistice clasice, măsurile Hofstäter și analiza scalei distanței sociale.

Nici un grup nu este total “respins” nici chiar romii cu care contactele nu sunt dorite și față de care sentimentele nu sunt chiar “calde”. Există deci o zonă de convergență și împrumuturi culturale, rezultat al raporturilor și interacțiunilor dintre identitate și alteritate. Centrarea pe propria etnie este firească, după cum fireștii sunt și împrumuturile de la etniile cu care există contacte mai intense.

Calculul distanței sociale a evidențiat nu numai “atracția” și “respingerea” fiecăreia dintre etnii, ci și faptul că nici una nu se “confundă” cu populația majoritară, chiar dacă îi împătășește unele modele. La rândul ei, populația majoritară însăși împrumută din concepțiile și modul de viață al celorlalte etnii, cu care declară că are multe similitudini.

Similaritățile modului de viață și de gândire sunt de fapt inevitabile, fără a risca însă uniformizarea și pierderea identității. Ele decurg mai ales din situația că oamenii, indiferent de apartenența lor etnică, împărtășesc, ca cetățeni ai țării, aceeași soartă: trebuie să facă față schimbărilor rapide din viața economică, socială, politică, culturală, bulversărilor și crizelor care acompaniază schimbarea. Cercetările privind diagnoza calității vieții, realizate anual în Institutul de Cercetare a Calității Vieții, au condus la o concluzie generală: cu excepția romilor, naționalitatea nu este un criteriu de diferențiere nici în domeniul nivelului de trai, nici în cel al percepției calității vieții. Românii și maghiarii, de exemplu, sunt la fel de mulțumiți sau de nemulțumiți de viața lor în general și de majoritatea componentelor ei, au aceleași temeri și percep în aceeași manieră schimbările economice, politice și sociale.

Cele mai multe din opiniile, atitudinile, percepțiile și orientările de valoare legate de schimbările profunde ale societății românești sunt asemănătoare. Diferențele, atunci când există, sunt de intensitate, nu exprimă decât rareori tendințe divergente. Observăm astfel că, atât românii, cât și maghiarii au atitudini asemănătoare față de democrație, economie de piață, privatizare, rolul statului în economie și percep asemănător ființarea în România, în prezent, a

## Relații interetnice în România

---

unor valori ale democrației. Împrumuturile și similaritățile modului de a gândi și de viață sunt departe însă de a avea capacitatea să afecteze identitatea propriei etnii.

Situația studenților maghiari în spațiul cultural românesc, de exemplu, determinată pe baza propriilor declarații confirmă teza păstrării identității culturale a acestei etnii și respinge teza pericolului asimilării. Fenomenul normal, natural al *aculturației* are efecte chiar foarte limitate și deci nu sunt de natură să pună în discuție caracterul înalt integrat al identității culturale maghiare.

*Conflictele interetnice* sunt percepute de o intensitate, cu fiecare an mai mică, și pentru viitor, posibilitatea de a avea loc conflicte de acest fel nu este admisă decât într-o măsură redusă. Datele cercetărilor converg spre concluzia că percepția existenței conflictelor de natură etnică este în mare măsură rezultatul unei *imagini induse*, pe căi multiple, asupra cărora nu insistăm aici, decât al unei aprecieri și/sau observații nemijlocite. Dar această imagine de conflict, chiar dacă nu corespunde unor realități obiective, ci, de pildă, este rezultatul amplificării artificiale a unor circumstanțe, are totuși efecte negative, producând sentimente de insecuritate ale populației majoritare în special (deși poate părea paradoxal, acest fapt a rezultat constant în cercetări) și poate alimenta ea însăși sentimente de ostilitate, potențate substanțial de declarațiile și comportamentele unor lideri politici.

Considerăm că datele cercetărilor noastre comentate succint pe parcursul paginilor de mai sus converg spre confirmarea importanței tezei interacțiunii sociale în promovarea unor bune relații interetnice, de conlocuire și conviețuire – deci împreună și nu separat în același teritoriu – și a celei privind importanța contactelor pentru procesul de interacțiune și de înțelegere interetnică pusă în evidență mai ales de variațiile pe regiuni geografice.

Rezultatele cercetărilor sugerează implicit nevoia unor politici educaționale pentru tineri, axate pe valorile intercomunicării și interculturalității, ale identității și diversității concepute ca termeni ai unei relații dialectice și complexe.

### **6. Rolul familiilor etnic mixte în promovarea interculturalității**

În cadrul cercetărilor am urmărit dacă, și în ce fel, familia etnic mixtă poate iradia în spațiul social înconjurător un anumit mod de a privi pe “altul”, devenind, prin exercițiul conviețuirii partenerilor, un promotor al valorilor toleranței, înțelegerii și interculturalității. Am urmărit deci să probăm, prin cercetare, faptul că familia etnic mixtă este un factor de influențare pozitivă a atitudinilor și opiniilor cu privire la relațiile interetnice, interculturale, ea însăși fiind un loc de astfel de contacte și de interacțiune.

Fac precizarea că o premisă a oricărui demers științific cu privire la familiile etnic mixte trebuie să fie aceea după care întemeierea familiilor de acest tip trebuie să fie un fapt de constatat și nu de valorizat, pozitiv sau negativ. De aceea, o eventuală politică de promovare a întemeierii de familii mixte mi se

pare la fel de inoportună ca și intoleranța față de ele. Dincolo de circumstanțele obiective, acest tip de familie este o *alegere liberă* a indivizilor. Odată întemeiate însă, familiile de acest tip trebuie ocrotite față de intoleranța eventuală a celor din jur. Pe de altă parte, experiența lor de conviețuire poate fi catalizatorul unor bune relații interetnice și interculturale în comunitățile în care se află.

Rezultatele cercetărilor noastre<sup>36</sup>, pe care le voi prezenta succint în continuare, privesc opinii, atitudini și percepții a două categorii de subiecți: proveniți din familii etnic mixte și proveniți din familii omogene etnic și ele vizează o serie de aspecte legate de drepturile minorităților, relațiile interetnice, contactele cu alții (aspecte analizate anterior, reluate de această dată prin prisma determinantei familiei mixte sau omogene etnic).

Astfel:

Problematica privind protecția drepturilor minorităților nu diferențiază semnificativ cele două categorii de subiecți; ambele consideră că într-o societate bună ar trebui să existe posibilitatea pentru fiecare grup etnic sau minoritate de a trăi în conformitate cu propriile tradiții și obiceiuri. Se constată, pe de o parte o înaltă aspirație a păstrării identității culturale – practicarea obiceiurilor și tradițiilor fiind un factor principal de menținere a coeziunii și a identității culturale a unui grup etnic – iar pe de altă parte, un spirit de toleranță și acceptare a "celuilalt", cu specificul lui – punct de plecare benefic în statuarea unor relații interetnice și interculturale pozitive.

Ambele categorii de subiecți exprimă un acord majoritar cu *principiul dreptului la tratamentul egal și nediscriminatoriu pe criterii etnice*, opinie care exprimă orientarea fermă spre o societate democratică, din punctul de vedere discutat aici.

Un alt principiu larg acceptat de cele două categorii de subiecți este cel cu privire la asigurarea exercitării libere a credințelor religioase pentru toate grupurile etnice.

Același acord înalt îl întrunesc și principiul păstrării și transmiterii patrimoniului cultural al grupurilor etnice, dreptul de a învăța limba și în limba maternă, obligativitatea învățării limbii române. Deci, în ceea ce privește principiile generale care tutelează relațiile interetnice nu sunt diferențe semnificative statistic între subiecții aparținând celor două tipuri de familii, ambele categorii declarându-și adeziunea hotărâtă la acestea (cu un "plus" de hotărâre în cazul subiecților provenind din familii etnic mixte). Deci ipoteza avansată de noi nu poate fi probată satisfăcător la acest nivel, al principiilor, ambele categorii de subiecți manifestând un grad apropiat de acord și anume la un nivel foarte ridicat.

Persoanele aparținând familiilor etnic mixte declară în mai mică măsură că, în prezent, ar exista în țara noastră conflicte între oameni de etnii diferite

---

<sup>36</sup> Rezultatele se întemeiază pe două surse: cercetarea Institutului de Cercetare a Calității Vieții din 1993 Atitudini față de reformă și cercetarea realizată în 1995, în cadrul Centrului de Cercetare pentru Probleme de Tineret, pe un eșantion național de studenți.

## Relații interetnice în România

---

(conflicte cu motivație etnică). De asemenea, subiecții proveniți din familii etnic mixte sunt ceva mai optimiști în ceea ce privește viitorul relațiilor interetnice. Diferența de percepție se datorează, credem, tocmai experienței conviețuirii interetnice în cazul subiecților proveniți din familii etnic mixte, științei lor că divergențele nu înseamnă neapărat conflict. Se mai poate avansa și ipoteza că subiecții provenind din familii etnic mixte au o mai mare toleranță față de viața în care sunt fie martori, fie obiect sau subiect al medierilor, compromisurilor, înțelegerii și acceptării unor puncte de vedere diferite sau divergente care își au originea în culturile diferite ale protagoniștilor. Subiecții provenind din familii etnic mixte percep că instituțiile statului respectă cadrul legal privind drepturile minorităților într-o modalitate care îi plasează între modelul mai degrabă revendicativ al minorităților și evaluarea favorabilă afirmată de membrii populației majoritare.

Membrii familiilor etnic mixte sunt mai puțin predispuși să accepte stereotipuri și prejudecăți în ceea ce-i privește pe cei de altă etnie, iar tinerii din aceste familii au și doresc să aibă, în mai mare măsură, contacte sociale cu tineri aparținând altor etnii decât a lor, manifestă o mai mare deschidere spre ceilalți. Se poate considera că acesta este un reflex al faptului că ei însșiși trăiesc într-o identitate deschisă. Experiența interculturalității din propria familie este proiectată și în cadrul relațiilor sociale mai largi.

Subiecții provenind din familii etnic mixte sunt mai disponibili pentru acceptarea valorilor interculturalității. Cercetările noastre au demonstrat că la acești subiecți, în mai mare măsură decât la alții, identitatea proprie nu exclude preluarea și a unor elemente din alte moduri de gândire și de viață.

Se poate constata, și din această simplă enumerare a rezultatelor, că ipoteza avansată în cercetarea noastră a fost confirmată empiric: dacă în ceea ce privește principiile generale ale relațiilor interetnice și ale interculturalității nu există decât slabe diferențe între subiecții aparținând celor două tipuri de familii, în schimb, în ceea ce privește contactele și interacțiunea interculturală, disponibilitatea afectivă pentru "altul", sunt mai prezente în cazul subiecților proveniți din familii etnic mixte. Familia etnic mixtă promovează, deci, la membrii săi, valorile dezirabile social, ale interculturalității și interetnicității.

# Conștiință etnică, conștiință civică și integrare europeană

## România și modelele *etno-civice* ale integrării

---

Dan DUNGACIU

---

*“Rights and duties, which in Europe, as elsewhere, are interdependent, can hardly be called multinational. In fact, they are quintessentially national... Though the European Community tends to grant all the citizens of its member states the same economic and social rights, there are no such animals as ‘European citizens’. There are only French, German or Italian citizens”<sup>1</sup>.*

Raymond Aron

### Preambul

Celui ce răsfoiește statisticile cu participarea la vot de-a lungul anilor a electoratului din România îi va atrage atenția, sistematic, o regularitate frapantă: distribuția *etnică* a prezenței electorale. Raportul majoritar (român)/minoritar (maghiar) din acest punct de vedere e limpede. Fie că este vorba de alegeri locale sau generale, minoritatea maghiară a fost – este –, cu metodă și obstinație, constant mai activă decât tronsonul majoritar al publicului alegător. Observația e valabilă indiferent de geografie: zone cu populație mixtă (Cluj-Napoca, Târgu Mureș etc.) sau cele cu populație predominant maghiară (Harghita, Covasna). Cum se explică o asemenea topografie electorală?

S-a spus că, de-a lungul istoriei, pentru explicarea chestiunilor naționale a curs mai mult sânge decât cerneală; nu e cazul, desigur, în cazul României de după decembrie 1989. E însă aproape dincolo de orice îndoială că cerneala a așternut după 1989 în acest caz mai degrabă ideologie, pamflet și injurie, sau, în prea multe cazuri, amatorism, decât analiză sociologică lămuritoare. Domeniul rămâne astăzi unul dintre cele mai politizate și mai diletant abordate dintre somațiile sociale cu care se confruntă România<sup>2</sup>. Este limpede însă că analiza electorală a României nu mai poate ignora *etnicul* – majoritar sau minoritar – căci ignorare rămâne și atunci când, cu un minim efort, se relevă importanța acestuia doar la nivelul “combinațiilor electorale” în care acesta poate sau nu să fie parte.

---

<sup>1</sup> În Aron 1974: 652-3.

<sup>2</sup> Până la un punct nu este nefiresc să fie așa, într-un domeniu în care opțiunea personală (non-logicul *paretian*) este atât de greu de controlat. Asta nu înseamnă însă că lucrurile trebuie lăsate în mod fatal doar la acest nivel.

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

Răspunsurile interogației noastre inițiale, atâtea câte au fost, se repartizează în esență în două secțiuni principale: cea dintâi accentuează ca factor explicativ major miza *națională* (*naționalistă*), camuflată mai mult sau mai puțin reușit în spatele acestui activism febril: grăbiți să-și propulseze candidații de aceeași culoare etnică în parlamentul României sau în consiliile locale, maghiarii ar fi mânați de o miză – cea etnică – ce transcede criteriul firesc al selecției politice – cel doctrinar – singurul, sau cel puțin cel mai important, pe care majoritatea l-ar avea la îndemână<sup>3</sup>. Centrul acestui tip de explicație ar fi prin urmare *conștiința etnică*.

Ce-a de-a doua explicație schimbă aproape radical registrul: explicația fervorii electorale sporite ar fi (mai) înalta *conștiință civică* pe care comunitatea maghiară ar poseda-o. Justificarea tezei e, de obicei, un plonjon necritic în istoria modernă comparată a zonei din care se selectează, hazardat de multe ori, un set explicativ din care nu lipsesc elemente precum: un tip special de educație și de atitudine socială datorate frecventării unui spațiu – cel *Mitteleuropean* – înzestrat aprioric cu virtuțile *civității*<sup>4</sup>, o religie diferită și mai adecvată acestui tip de prestații socială decât cea a majoritarului etc., etc., toate acestea determinând sau favorizând, *a la longue*, prestația actuală a respectivei etnii<sup>5</sup>.

*Etnic* (național)<sup>6</sup> sau *civic*? În jurul aceste dihotomii – explicit sau implicit asumate așa – se clădește dilema, de pe aceste poziții se șarjează în această dispută care a incitat – totuși – prea puțin gândul sociologic al specialistului de astăzi.

Dar oare *dihotomie* să fie? Aparent, cel puțin, nu. Căci chiar dacă pariezi pe *etnic* în explicație, nu poți ignora *civicul*, cel puțin la nivelul efectelor acelei prestații: revigorarea spațiului civic al societății prin sporirea participării în viața

<sup>3</sup> Nu de puține ori explicației îi lipsește inocența. Nu o dată, lectura prin "excesul etnic" al minoritarului poate fi expresia "excesului etnic" al celui ce furnizează sau colportează o asemenea explicație.

<sup>4</sup> *Asupra chestiunii Mitteleuropei vom reveni mai pe larg în studiul nostru. Despre aceste tendințe implicite de inocență a trecutului și atitudinilor politice ale Europei Centrale vezi Delanty 1995.*

<sup>5</sup> Metodologic, tipul acesta de explicație nu este, de cele mai multe ori, decât un tip de esențialism – paradoxal, extrem de răspândit în evaluările recente ale minorităților, oricare ar fi ele –, și care conferă minorității o identitate perenă și perpetuă ce se cere obligatoriu prezervată, protejată adică de ingerințele aprioric considerate agresive ale majoritarului. Este paradoxală, ziceam, această inconsecvență. În vreme ce majoritarul, oricare ar fi el, e sistematic deconstruit și dez-esențializat, minoritarului i se refuză nonșalant aceeași grilă. În realitate, minoritatea nu e cu nimic mai reală decât majoritatea, e cel puțin la fel de "construită" sau "inventată" pe cât este majoritatea prin care se definește. Altminteri spus, în momentul în care majoritatea a fost "inventată", a fost "inventată", concomitent, și minoritatea. Esențialismul (primordialismul sau perenialismul) nu pot fi în nici un caz acceptate doar pentru un element al ecuației.

*Inutil să mai spunem că acest balans al criteriilor în cercetarea acestor chestiuni este una din căile de politizare masivă și alarmantă a subiectelor de această natură.*

<sup>6</sup> Termenul "etnic", atunci când nu este precizată explicit minoritatea la care se referă, e utilizat în material sinonim cu "națiune".



cetății, creșterea activismului politic și social al populației etc., etc. O conștiință etnică bine încheșată și chiar *decisivă* – cum spun adepții primei explicații – în comportamentul colectiv al respectivei comunități ajunge să se manifeste și să re-deseneze geografia civică a spațiului social. Acesta, la rândul-i, reverberează asupra ei. Iar – al doilea caz – dacă marșezi pe *civic* în explicație nu poți totuși omite că vehiculul acestui travaliu este *etnicul*, că aici își găsește expresia cea mai adecvată un trecut – cum spun adepții celei de-a doua teze – ce a condus firesc și implacabil la o asemenea înaltă prestație cetățenească.

Chestiunea e tulburătoare căci, într-o primă instanță, pare că nu *disjunția*, ci *conjuncția* dă seama de alura fenomenului, altminteri spus că nu “*etnic sau civic*” – e reiterarea, parcă, la finele veacului, a titlului unei cărți de la începutul lui<sup>7</sup> – e formula judicioasă, ci “*etnic și civic*”. Într-o a doua instanță, observația împinge problema mai departe, la analiza *acestei* relații – etnic/civic – în societățile democratice, a raporturilor care pot exista între ele și al profilului acestor societăți în funcție de soluțiile adoptate.

Aceasta e miza textului nostru. Observația de la care am plecat în analiza noastră nu poate fi lămurită decât printr-o abordare suficient de largă – teoretică și istorică – a raportului sus pomenit. Vom face aceasta în prima secțiune a textului nostru. Ținta noastră este însă societatea românească, iar pentru a evalua adecvat configurația ei din acest punct de vedere vom plasa chestiunea într-un orizont comparativ; “perechea” aleasă fiind în acest caz spațiul Europei Centrale. Evaluarea în această oglindă ne va permite o serie de considerații ce au ca scop o minimă clarificare a situației societății românești după 1989 din acest punct de vedere. Reverberațiile “soluțiilor” adoptate de diferite arii – căci, vom vedea, sunt două soluții distincte – apar la nivelul eforturilor de *integrare europeană*<sup>8</sup> – ținta declarată a tuturor combatanților central și est europeni – și cărora le configurează profilul și eficacitatea. Vom decela ajunși la acest punct două modele de integrare din perspectiva relației etnic (național)/civic, de aici și taxonomia din subtitlul textului: *modele etno-civice de integrare*. Considerațiile ultime vor închide cercul excursului nostru: va fi justificat atunci punctul de plecare abrupt ales și vor fi sistematizate concluziile ce decurg din analiza sociologică până la capăt a unui raport expediat astăzi cu prea multă nonșalanță politicului și ideologicului.

---

<sup>7</sup> *E vorba despre furibunda Naționalism sau democrație a lui Aurel C. Popovici. Cartea, nu lipsită de excelente intuiții sociologice, a primit un an mai târziu, la 1911, replica, cu un titlul identic, a unui alt ardelean, Virgil Bărbat.*

<sup>8</sup> *Definirea sintagmei este aici suficient de largă. Am ales-o în primul rând pentru că este, cum ziceam, ținta declarată a tuturor statelor foste comuniste. În al doilea rând, însă, semnificația pe care i-o conferim e mai largă decât nivelul de performanță economică, politică etc. de la un moment dat. Ține de evaluarea mai amplă a coerenței și funcționalității unei societăți, la axiologia ce o marchează, la prezența reprezentanților ei la diferite nivele etc.*

### 2. “Dincolo” de etnic. “Patriotismul constituțional”

S-a observat deja că cercetarea relației societate civilă/națiune este cea mai puțin frecventată în literatura de specialitate. Puțini sunt cei care au urmat îndemnul unui John Keane, după care societatea civilă ne poate lumina cu privire la “originile, pattern-urile dezvoltării și transformării națiunii” (1988: 14). Preocuparea, atâta câtă a fost, este în parte simptomul formal al unei presiuni resimțite acut în câmpul cercetării națiunii și naționalismului: cea a marxismului. Slăbiciunilor acestuia, criticilor aspre lansate chiar din interior împotriva modelului marxist de cercetare a națiunii și naționalismului – N. Poulantzas, R. Debray, T. Nairn etc. – i-au urmat nevoia de modele mai suplă, mai nuanțate. Unele dintre acestea le vom convoca și noi, fugitiv, în cele ce urmează. Înainte însă, un scurt *intermezzo*: o atitudine care a constituit expresia sintetizată ale unor poziții teoretice în această chestiune și, deseori, catalizatorul unor cercetări mai ample dedicate raportului vizat aici.

Provocarea a venit devreme, la începutul anilor '90. Într-un text faimos tipărit în 1992, Jürgen Habermas a lansat o formulă ce a făcut vogă: “patriotism constituțional european”. Postulând o viitoare certă “republică Federală a Statelor Europene”, legatarul defunctei Școli de la Frankfurt scria: “Spre deosebire de varianta americană, un patriotism constituțional european va trebui să se nască din diferitele interpretări ale acelorași drepturi universale și acelorași principii constituționale care sunt marcate de contextul diferitelor istorii naționale” (Habermas 1995: 339). Totul trebuie de-contextualizat, apartenența de-teritorializată, iar identitatea politică plasată undeva în viitor, nu în trecut. În 1996, revine cu un text ce năzuiește – mai temperat acum – să convingă că: “naționalismul poate fi înlocuit de ceea ce s-ar putea numi patriotism constituțional” (Habermas 1996: 289).

Habermas e autorul cel mai reprezentativ, poate – cel mai faimos, în orice caz – pentru o serie de voci ce lansează această melodie. Estomparea sau disoluția etnicității ca element politic ar duce la dispariția delimitărilor naționale și la crearea “societății europene” cu “identitatea” aferentă. Civicul se desparte de etnic (național) anulându-l<sup>9</sup>.

Argumentația lui Habermas e însă *normativă*; politică – nu sociologică. Filosoful ne spune cum *ar trebui* să stea lucrurile și prea puțin cum *stau* ele în realitate. Habermas furnizează *programe*, nu *analize*. Nu vom trece la critica directă, de detaliu<sup>10</sup>, a tezelor sale, căci nu aceasta e scopul<sup>11</sup>. Vom focaliza

---

<sup>9</sup> Ideea e hegeliană, filosoful german argumentând și el că fiecare spirit național s-ar putea dizolva odată ce a atins stadiul de universalitate. Detalii despre această posibilă disoluție nu a oferit însă.

<sup>10</sup> Contradicții sunt multe și deseori insurmontabile în textele sale. Motivația imediată a demersului său au fost evenimentele care au dus la unificarea Germaniei, privită extrem de sceptic de către Habermas. “Patriotismul constituțional” trebuie citit, cel puțin într-o primă instanță, și ca o rețetă pentru viitoarea Germanie unificată. Asta ar fi o primă țintă. Pe de altă parte însă, Habermas a fost unul dintre cei mai viguroși critic ai eșecului nemților – în opinia sa - de a-și asuma *Vergangenheitsbewaeltigung*-ul, în esență, vina pentru istoria recentă a Germaniei. Contradicția este aici la ea acasă. Căci

discuția noastră pe aspectul de fond al chestiunii implicate de prognoza habermasiană: raportul civic-etnic, furnizând astfel, nădăjduim, o amendare mai profundă, chiar dacă indirectă, a unei asemenea viziuni. Problema dacă proiectul germanului e *dezirabil* sau nu ne preocupă prea puțin; problema e dacă și în ce măsură e posibil și care sunt consecințele ignorării acestui diagnostic sociologic.

### 3. Societate civilă/conștiință etnică. Conjunții istorice

#### Societate civilă – schiță de portret

Astăzi, prin societate civilă se înțelege în general sfera socială a libertății, a asocierilor voluntare și a pluralității de relații umane, identități, diferențe sau valori ce contrastează cu puterea politică coercitivă a statului și guvernului (Keane 1988).

Istoria ideii de societate civilă este suficient de ambiguă. Datarea începe cu Locke, de unde este preluată mai aplicat de reprezentanții așa-numitului “iluminism scoțian” (Hume, Smith, Ferguson), ca instrument metodologic pentru a plasa societățile moderne ale Europei vestice în opoziție deopotrivă cu statul și cu regiunile despotice, barbare ale Orientului. Următorul pas e Hegel, care stabilește societatea civilă ca “domeniu auto-regulator al relațiilor sociale generate de nevoile individului (incluzând interesele materiale) și care era diferențiat de stat, considerat sfera moralității” (Llobera 1996: 126). În același timp, Hegel a fost primul teoretician al chestiunii care a marcat apăsător în *Principiile filosofiei dreptului* (1812) distincția dintre societate civilă și stat, spre deosebire de un Hobbes, Lock sau Rousseau care, în ciuda diferențelor dintre ei, tindeau “să identifice societatea civilă cu crearea statului modern” (Wilkins 1996: 102). În ciuda separației, statul rămâne pentru Hegel fundamental pentru existența și funcționarea societății civile. Marx preia concepția hegeliană modificând raporturile: pentru el politicul (statul) e subordonat *economicului* (expresia economicului fiind în esență societatea civilă). Lucrul e stabilit în *Chestiunea evreiască* (1944), reluat apoi în *Ideologia germană*: scena reală a istoriei e societatea civilă, statul e doar expresia, e vârful de aisberg a ceea ce se produce în profunzime. Critica devastatoare a lui Marx împotriva societății civile rămâne de referință în literatura chestiunii, în ciuda acuzelor – justificate –

---

*e absurd să ocultezi trecutul național și, în același timp, să iei la rost în numele lui! După cum observa sagace E. Shils, “Însăși existența națiunii Germane cu un lung trecut și cu un relativ bine definit set de granițe teritoriale este cauza existenței problemei Vergangenheitsbewältigung-ului. Dacă germanii de astăzi nu ar fi avut conștiința că propria lor generație și generațiile germanilor dinainte sunt, deopotrivă, membrii ai societății germane, cei 12 ani de tiranie Național Socialistă și Holocaustul pe care l-au produs nu ar fi fost o problemă morală pentru ei. (...) Nu poți vorbi despre Vergangenheitsbewältigung negând identitatea societății germane a anilor 1919-33 sau 1933-45 cu cea a societății germane a anilor '70, '80 sau '90. Dacă tot ce reclamă a fi german este a fi loial și a respecta Grundgesetz-ul (constituția) în uz, atunci întreg trecutul trebuie șters cu buretele” (Shils 1995: 117). Utilizarea parțială a trecutului nu este, în ultimă instanță, decât o prestație politică.*

<sup>11</sup> Vezi, pentru o perspectivă critică, Yack 1999.

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

---

de “reducționism” și “economicism” care i s-au adus. În opoziție, se subliniază că sursele puterii în societățile moderne sunt infinit mai variate și mai subtile, mai pluraliste și eterogene pentru a fi epuizate într-un astfel de registru (Wilkins 1996: 103). Pe filon marxist, Gramsci va aduce mai târziu o serie de nuanțe: societatea civilă devine “partea privată, non-politică a suprastructurii”. Influența acesteia – spre deosebire de stat, văzut ca monopolul forței – se manifestă indirect, *hegemonic*, prin intermediul unor strategii ideologice variate. Societățile capitaliste vestice nu sunt guvernate doar de puterile coercitive ale statului, ci și de menținerea și acceptarea *hegemoniei* burgheze, în esență a dominației intelectuale și culturale a acesteia. Burghezia a cucerit acest teren și de pe aceste poziții strategice își menține dominația socială integrală. Pe acest teren – societatea civilă –, sau și pe acest teren, al produselor și ideilor culturale, trebuie dată bătălia.

Anii '80 au marcat câteva tentative de sinteză a acestor perspective disparate, dacă nu antinomice. Una îi aparține lui S. Giner, iar definiția societății civile sună astfel: “o sferă a drepturilor individuale și a asociațiilor voluntare dezvoltată istoric, în care competiția politică pașnică a indivizilor și grupurilor pentru apărarea preocupărilor intențiilor și intereselor lor variate este garantată de stat” (apud. Llobera 1996: 126). Pentru Giner există cinci dimensiuni ce caracterizează societatea civilă: *individualism* (individul este singura și ultima realitate a vieții sociale; grupurile sociale sunt numai agregate ale voințelor individuale); *sferă privată* (ca opusă participării în acțiunea politică sau viața publică), *piață* (competiție în toate sferele vieții sociale), *pluralism* (puterea e difuză în toată societatea și este fragmentată pe baza diferitelor diviziuni ideologice) și *clasă* (rezultatul neintenționat al competiției pentru mărfuri și putere).

În 1984, Anthony Black lărgeste substanțial perspectiva – cartea se numește *Guilds and Civil Society in European Political Thought from the 12<sup>th</sup> Century to the Present* – și constată că intervalul secolelor XII-XVII este spațiul apariției unei noi și distincte palete axiologice politico-economice: pe de o parte, societatea civilă semnifică “libertatea umană, egalitatea în fața legii și proprietății”, pe de alta “valori comunitare, ajutor mutual și onoarea de breaslă”. Altminteri spus, societatea civilă – în sensul cel mai larg, cel hegelian – “emerge odată cu disoluția progresivă a ‘legăturilor naturale’ ale ordinii feudale; o nouă structură socială a apărut, majoritatea în orașe, unde meșteșugarii, micii negustori (întreprinzători) și comercianți au dezvoltat noi forme de organizare socială prin dezvoltarea unor activități economice noi” (Ibid.: 127).

Societatea civilă, observă sagace Llobera, a fost concomitent *Gemeinschaft* și *Gesellschaft*, în terminologia lui Tönnies. Istoria Europei occidentale “este istoria societății civile”, dar “combinația diferitelor valori diferă temporal și spațial”.

### **Societatea civilă între *Gemeinschaft* și *Gesellschaft***

Cu cât ne ajută acest detur să înaintăm în chestiunea care ne interesează? Teoreticienii invocați nu s-au preocupat de relația civil/național (etnic), deși un

simplu excurs istoric ar fi justificat asta. Sau, ca să reformulăm întrebarea: unde introducem *naționalul* în acest tablou *civic*?

Un punct de plecare e observația după care aproape toate perspectivele – cu excepția perspectivelor liberale incipiente – au opus, din diferite motive societatea civilă statului. De la Hegel încoace, cum am văzut, acest lucru e ferm stabilit. Cu vorbele lui Llobera: “Aspectul subliniat aici este acela că societatea civilă și statul ar avea referenți sociali diferiți. În timp ce societatea civilă este suma relațiilor și instituțiilor sociale care s-au dezvoltat spontan din interacțiunea oamenilor în varii sfere, statul ar fi, și deseori este, impus din afară” (1996: 127).

Dacă definim naționalismul ca fiind maniera de manifestare a conștiinței naționale (de aici, naționalismul politic și cultural) și ținând seama de distincția de mai sus, vom putea acum, alături de Llobera, să decriptăm mai judicios tabloul pre-modernității și modernității din acest punct de vedere. Mai mult, nu pare dificil să întocmim pași viitori ai cercetării noastre: “Cred că legătura dintre societate civilă și naționalism crește sau scade în funcție de puterea sau slăbiciunea acestora în perioadele moderne și contemporane” (Ibid.: 128). Altminteri spus, Llobera crede că există o legătură esențială între ele, lesne de probat istoric cel puțin pe cazul Europei. Este ceea ce va face, convingător, în cercetarea sa. Iar “laboratorul” unei asemenea demonstrații nu ar fi atât cazul în care statul și societatea civilă au interese naționale identice sau cel puțin comune – ceea ce Gramsci, de pildă, ar fi numit un “bloc istoric” –, ci situațiile în care societatea civilă se configurează sub influența unui stat pe care îl simte străin în termeni naționali. Demonstrația, crede Llobera, se poate face atât pe cazul apariției/construcției noilor state (cazul Italiei în secolul al XIX-lea) cât și în cazul etno-naționalismului împotriva statului (naționalități oprite, adică, ce acționează contra statului). Demonstrația, pe care nu o vom urmări aici în dimensiunea ei istorică, e pertinentă și convingătoare. Cazul Germaniei și Italiei, pe de-o parte, cel al Occitaniei, Scoției sau Cataloniei, pe de alta, sunt citite judicios din această perspectivă.

Numitorul comun al cazurilor cercetate – și ale altora ce ar mai putea fi convocate (cazul României moderne este unul dintre ele<sup>12</sup>) – ar fi că “succesele diverselor naționalisme par să fi mers mână în mână cu o societate civilă bine dezvoltată și dinamică” (Ibid.: 131). Sesizăm deci că focalizând investigația istorică pe societatea civilă – în sensul ei cel mai amplu – vom sesiza și vom înțelege mai bine puterea pe care ideea națională a dobândit-o ca o consecință a Revoluției de la 1789. Naționalismul nu a fost în nici un caz “inventat” sau “creat” de burghezia însetată de avuții, chiar dacă “manipularea” acestuia nu poate fi exclusă. În definitiv, ceea ce e eronat în marxism este “ideea burgheziei ca exclusiv un *homo economicus*”. (Și) datorită eșecului paradigmei luptei de clasă își datorează în primul rând necesitatea și utilitatea ideea de societate

---

<sup>12</sup> *Un studiu al nostru, dedicat situației din România înainte de primul război mondial din acest punct de vedere, urmează să fie publicat în volumul Doctrină politică românești, editat de Institutul de Teorie Socială și Politologie “Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române.*

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

---

civilă. Istoria ne-a dovedit nu o dată, accentuează Llobera alături de alți cercetători ai chestiunii, că “burghezii” societății civile au evoluat ca naționaliști ai culturii sau naționaliști politici, chiar când aceste atitudini au venit în coliziune cu interesele lor strict economice. Naționalismul nu are bariere de clasă și poate dobândi cu ușurință masiv suport popular, chiar dacă, inițial, inteligența a fost prima care l-a *exprimat și explicat*.

Concluzia pe care o putem trage de aici este că istoria democrației nu este doar istoria societății civile abstracte, rupte de context și evoluând alături de realitățile sociale. Societatea civilă s-a înfiripat și dezvoltat în cadre *naționale* mai mult sau mai puțin precise, legătura dintre cele două elemente – civic-național/etnic – fiind inextricabilă. Naționalismul și democrația – ca formule și programe politice – nu au fost separate în istoria Europei; ele se presupun reciproc, potențându-se și modelându-se în funcție de conjuncturi.

În locul unei divergențe prea adesea postulate, trebuie reinstaurată suplețea realistă a conjuncției. Ideea aceasta o vom întări în continuare.

### 4. Etnicul ca parte *necontractuală* a contractului civic

Trebuie să răspundem la această întrebare: care sunt consecințele efective ale abandonării ideologice a etnicității în definirea conceptului de societate civilă? Răspunsul ne întoarce din nou la Habermas, și secțiunea care urmează este încă o etapă în conturarea soluției cât mai cuprinzătoare.

Edward Shils, marele sociolog american și unul dintre cei mai respectați specialiști ai chestiunii, a căutat un răspuns pentru această întrebare. Nu înainte de a-i fixa, și el, orizontul nimerit. Excursul istoric nu e diferit de cel schițat până acum, nici concluzia: “Societatea civilă este o trăsătură a statelor naționale moderne. (...) Societatea civilă este ghidată și orientată de naționalitate<sup>13</sup>. Societatea civilă este una din manifestările instituționale ale națiunii” (Shils 1995: 111). Condiția fundamentală pentru ca societatea civilă să existe și să funcționeze efectiv este *prezența unei adevăruri anterioare*, fie și tacite, pe care aceasta se clădește: “Societatea civilă, așa cum termenul este astăzi perceput, nu este o societate constituită pe de-a întregul din relații contractuale. Aceste relații au un rol important în societatea civilă din pricina locului important acordat în cadrul ei proprietății private și relațiilor comerciale, dare ele sunt departe de a epuiza întregul. Conștiința de sine colectivă națională a celor mai mulți membri ai societății civile este o precondiție pentru funcționarea societății mai largi în interiorul căreia ordinea contractuală e efectivă” (Ibid.: 111).

Ideea e crucială. Etnicul e responsabil aici pentru ceea ce Durkheim<sup>14</sup>, într-o polemică cu Spencer la finele veacului trecut, numea *parte necontractuală a*

---

<sup>13</sup> *Naționalitate are aici sensul de cetățenie.*

<sup>14</sup> *Perspectiva lui Shils invocată aici poate fi citită integral în cheie durkheimiană, chiar dacă acesta nu-l invocă pe sociologul francez. Este o valorificare tacită a concepției lui Emile Durkheim – nu singura - pe direcția cercetării națiunii și naționalismului. În literatura sociologică românească recentă cititorul interesat va găsi o inedită valorificare a textului durkheimian pe direcția cercetării naționalismului în Bădescu 1997: 190-196.*

*contractului*. Acest tip special de conștiință e fundamental și parte esențială a “jocului civic” derulat de o societate. Așa se explică persistența societăților moderne - a societății civice - în ciuda, dificultăților sau eșecurilor pe care “ordinea contractuală” le furnizează. Părăsirea “contractului” e garantată tocmai de legitimitatea<sup>15</sup> lui mai adâncă, de aceea adeziunea ne-rațională – dar *nu* irațională – care îl fundamentează.

Sesizăm acum că societatea civilă nu este doar compatibilă cu o societate națională (indiferent cum ar fi definit ultimul termen) ci că este *de neînțeleles în absența acesteia*. O tentativă de a o oblitera pe cea dintâi – de a-i pulveriza tradițiile și fundamentele spirituale<sup>16</sup> – pune enorm de multe probleme la nivel *civic*: “Fără teritoriu și fără tradiție nu poate exista o națiune; fără o națiune nu poate fi societate civilă. Așa stau lucrurile, chiar unde nu e vorba de un atac direct împotriva societății civile” (Ibid.: 118).

Concluzia pare, prin radicalismul ei, excesivă. Și totuși, presupunând că bazele consensului ar fi pulverizate, ce rămâne dintr-o societate decât hobbesianul “război al tuturor împotriva tuturor”? Ce va mai *uni* grupurile sociale – etnice, sexuale, politice etc. – dacă tot ce rămâne e doar *diferența*? Cum și pe ce baze “contractul” însuși, consensul social va fi atins? Oare nu *aici*, în incapacitatea iluzoriului – cel puțin deocamdată – “spirit civic european” de a îndeplini *această* funcție vitală stă neputința proiectului transcederii radicale a națiunilor și înlocuirii lor cu o “Europă” menită să le preia atribuțiile<sup>17</sup>? Indiferent de răspuns, un lucru rămâne: o asemenea grilă de lectură pare să fie excelentă pentru a înțelege câștigurile, utopiile, impasurile și viitorul politic al Europei.

## 5. Treimea politică a societății moderne: stat-societate civilă-etnicitate

Modelul cel mai aplicat al cercetării subiectului nostru pare că îi aparține lui G. Schöpflin, atent cercetător al chestiunii naționalismului și al realităților central și sud-est europene din această perspectivă (Schöpflin 1997). Poziția sa de istoric al regiunii cu care ne ocupăm și noi aici sporește interesul față de atitudinea britanicului, căci confruntarea cu tensiunile zonei i-au influențat vederea și perspectiva. Ceea ce adaugă invocarea acestui autor este, pe lângă întărirea tezelor anterioare, și nuanțarea lor într-un context mai amplu.

Modelul său debutează polemic. Punctul de vedere tradițional, care conecta direct și fără intermediari societatea civilă și cetățenia cu democrația este respins pentru simplismul ce-i incumbă. Căci *democrația* – și asta este teza – e

---

<sup>15</sup> *Despre chestiunea legitimității, a resorturilor sale non-raționale, Shils, pe urmele lui Weber, are pasaje memorabile. Vezi și în textul citat aici, secțiunea “Civil Society and nationality”, pp. 111-113.*

<sup>16</sup> *Aluzia e la teza lui Habermas.*

<sup>17</sup> *Vorbim aici de atribuții spirituale, de profunzime, nu de cele economice, politice sau sociale. Căci miza unității Europene nu poate fi în nici un caz epuizată în aceste trei registre.*

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

---

compusă din *trei* elemente cheie interdependente: societatea civilă, statul și etnicitatea. Relația lor este o continuă interacțiune; dotate cu funcții și roluri diferite, ele generează atitudini și aspirații uneori suprapuse, alteori contradictorii și, prin recurs, toate trei sunt redesenate sau reformulate în acest proces dinamic. Societatea civilă deci nu este, nu poate fi, o entitate statică, încremenită odată pentru totdeauna; fluiditatea, conflictul și varietatea reacțiilor la schimbările politice – vulnerabilitatea, implicit, iată termeni ce o configurează.

Ce rezultă este o limpede indicație metodologică: societatea civilă nu trebuie cercetată în sine, decontextualizat, abstracție făcând de rețeaua ce-o include: “Modul ei de operare este autonom, dar este în același timp influențat de interactivitatea de mai sus. Mai mult, contururile, conținuturile și procesele societății civile sunt afectate în mod egal de propriile acțiuni, aspirații, succese și eșecuri, ca să nu mai pomenim tradițiile și ritualurile ei. Astfel, nivelul cognitiv și operațional al societății civile este departe de a fi nelimitat; este mărginit de ceilalți actori ai scenei și de modul în care aceștia își înțeleg propria istorie”. (La acest model trinitar, Schöpflin mai adaugă un aspect, a cărui importanță a sporit semnificativ în anii '90: aspectul *internațional*. Presiunile spre “cetățenia europeană”, organizațiile internaționale și ONG-urile au cu siguranță un impact uriaș asupra societății civile. Această componentă e doar enunțată, nu cercetată aplicat, făcându-se doar precizarea că: “relațiile generate de aceste patru dimensiuni sunt cauzale, reciproce și condiționate reciproc; iar impactul lor se manifestă atât la nivelul explicit, conștient, cât și la cel implicit, inconștient”. Mai cu seamă pentru societățile răsăritene, acest ultim aspect e crucial.)

Scopurile noastre îngrădesc prezentarea. Analiza triadică a lui Schöpflin – deci șase perechi de inter-relații – va fi redusă de noi la partea care ne interesează, citită și ea din același unghi de lectură.

Unde intervine așadar, în primul rând, *etnicul*? Funcția primordială: ca mediator al relației *civic – stat*, din nou, acea “parte necontractuală a contractului”, cum ar fi spus Durkheim. “Contractul social” – guvernat/governator – rămâne o simplă metaforă fără putere explicativă, văduvită de elementul ce furnizează consensul mai adânc ce permite relației stat/societate civilă să funcționeze; iar acesta este, ziceam, *etnicul*, realitatea de substrat, constitutivă și decisivă pentru configurația politică modernă. Iată un fragment decisiv: “Teza apărută aici este că fundamentul mai adânc al acceptării guvernării este generat de și întemeiat pe relații de solidaritate încapsulate în etnicitate. Când un set de valori și identități sunt, în sensul larg, împărtășite de diferite straturi sociale, când acestea se privesc reciproc ca participând la anumite corporații, ca răspunzând aceluiași simboluri, dacă acestea acceptă punctul de vedere după care orice i-ar putea divide ei oricum împărtășesc anumite țeluri morale și obligații, bazele pentru o redistribuire a puterii devine o întreprindere mai puțin hazardată. (...) Că această încredere ar fi fost argumentată în limbajul naționalității se explică prin fenomenul particular al limbajului politic european. Dreptul de a participa la viața politică era acordat celor ce făceau parte din ‘natio’, respectiv corpul politic (*corpus politicum*); corespunzătoare cu extinderea puterii statului modern a fost și cererea ca toți



subiecții guvernați să fie considerați membrii ai 'natio'. Inițial acesta a fost doar un concept civil, dar presiunea pentru redistribuția radicală a puterii<sup>18</sup> a dus la conferirea unui conținut etnic al națiunii. Unde acest conținut etnic a fost absent, redistribuția puterii nu s-a putut produce sau statul a fost divizat”.

Pe urmele lui Shils, istoricul britanic găsește aceeași *sursă a consensului* pentru societățile moderne, de unde provine și legitimitatea profundă a statului. Odată atins acest nivel al consensului, chestiunea iese tacit de pe agenda politică, chiar dacă nu definitiv (o minoritate insurgentă poate redeschide, cu mai mult sau mai puțin succes, problema). Tot de aici provine tendința inerentă a statului de a favoriza un grad satisfăcător de omogenizare etnică – nu *ex nihilo*, ci prin procesele de forjare, finisare și promovare din partea statului a “depozitului” său consensual<sup>19</sup>. Aceasta e, în esență, ecuația creării statelor naționale moderne. *Etnicizarea* instituțiilor politice este o permanență<sup>20</sup>: “Rezultatul generic al acestei întrucâtva obscure relații dintre etnicitate și stat este, cum s-a implicat, obținerea unui grad de culoare etnică de către stat. Atunci când doi actori se află în contact continuu, fiecare începe să fie marcat de unele din caracteristicile celuilalt. Aceasta dă naștere unei concluzii esențiale: universalismul statului și al cetățeniei care se bazează pe el este mai mult aparent decât real. Ambele vor fi puțin, sau mai mult, *etnicizate*. Cetățenia franceză este pătrunsă de moduri franțuzești de a acționa, de coduri franceze, de puncte de referință franțuzești și de o percepție franțuzească a ceea ce e ‘normal și natural’. Această frază poate fi aplicată și în altă parte, altor state, incluzându-le pe unele dintre cele mai profund civice și democratice. *Etnicitatea, prin urmare, nu dispăre în statele civice din vestul Europei – ci doar iese din raza vizuală*<sup>21</sup>. Și nici nu este în mod necesar distructivă pentru

---

<sup>18</sup> Este ceea ce numim astăzi transferul suveranității către popor, apariția principiului politic democratic (liberalismul, implicit), inextricabil legat, iată, de problematica naționalismului și a statelor naționale. Momentul 1848 la noi a fost parte a aceluiași proces, de aceea distincțiile în uz astăzi între liberalismul de la 1848, de aici europenismul lui, și naționalismul care i se împotriva este ridicolă, în cel mai bun caz ideologică. În realitate, generația pașoptistă a fost funciar naționalistă, implicit, cum ziceam, democrată. Suveranitate-democrație-naționalism este trinomul constitutiv, cel puțin de la Revoluția franceză încoace, a statelor naționale moderne. Se înțelege acum că disputa conservatorism-liberalism în cultura română nu este disputa naționalism-europenism, ci polemica între două strategii de modernizare a României, fiecare dintre acestea asumându-și – cu nuanțe tehnice și, eventual, conceptuale, dar în nici un caz cu deosebiri esențiale - implicit sau explicit, ideile naționale și democratice.

<sup>19</sup> Chestiunea existenței minorităților etnice în interiorul statului este soluționată în interiorul modelului în acești termeni: “Soluția la această problemă în mod clar dificilă este de a include toate comunitățile etnice din interiorul statului în codurile cetățeniei și să se accepte că cetățenia va fi colorată de mai mult de o singură etnicitate. În practică, acest lucru e extrem de greu de realizat, tocmai pentru că o mare parte a acestei activități se petrece la un nivel implicit, indirect și nu la unul evident, unde guvernează efectiv codurile cetățeniei” (Ibid.)

<sup>20</sup> De aici și dificultatea, astăzi, de-etnicizării lor.

<sup>21</sup> Cum ar spune un alt cercetător britanic, “banal nationalism”. Pentru această chestiune semnificativă în economia argumentației noastre vezi Dungaciu 2000: 182-184.

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

democrație, în aceste condiții. Etnicitatea poate să submineze democrația atunci când fie statul fie societatea civilă fie amândouă sunt prea slabe ca să o controleze și prin urmare criteriile etnice sunt folosite pentru scopuri de stat și civice.” (Ibid.)

Problema *societății civile* aici, la intersecție, își are sediul. Relația ei dublă – cu *etnicitatea* și *statul*, relație deopotrivă istorică și contemporană, indică dificultățile ce apar în procesul de de-etnicizare (de-naționalizare) a societății civile. Aceasta nu se poate produce *decât în momentul în care sursa consensului profund al societăților este înlocuită nu o alta*. Căci simpla ei ocultare sau contestare nu poate fi suficientă.

Ceea ce trebuie dedus însă este că setul întreg de relații (stat-cetățenie, stat-etnicitate, civic-etnicitate) e dinamic, iar echilibrul nu e niciodată perfect. De aici diferite modele democratice ce năzuiesc să găsească punctul de echilibru cât mai adecvat. (O sporire a funcțiilor unui membru al relației duce la diminuarea celorlalte etc.)<sup>22</sup>

În acest echilibru însă – esența democrației, în fond – un rol crucial l-a jucat și continuă să-l joace dimensiunea etnică. Este lecția pe care doi sociologi și un istoric convocați aici s-au străduit să o susțină în fața europenilor de la sfârșit de veac.

### 6. Dincolo de “patriotismul constituțional”. Civic și etnic

Avem de-a face, cum sugeram deja, cu două paliere ale dezbaterii. Unul l-am numi mai repede *politic*, normativ, înclinat să indice “Ce e de făcut?”, deci direcția cea “bună”, sensul “just”, pasul “adecvat”, dacă nu vreo iluzorie legitate istorică. Există însă și un alt nivel, celui căruia ne încumetăm să-i zicem *sociologic*, explicativ, adică, mai puțin autoritar, mai puțin blindat cu certitudini, mai sceptic. Am inclus prestația lui Habermas, ajutați de argumentele derulate mai sus, în rândul primei categorii<sup>23</sup>; am încercat apoi să sugerăm alura reală a

<sup>22</sup> *Nu e intenția noastră să intrăm în toate detaliile analizei lui Schöpflin, dar un aspect mai trebuie subliniat la final: este, zicem, una dintre slăbiciunile textului său. Nu e atât de lesne să precizezi, cum pare a sugera britanicul, la nivelul manifestării publice, ce e etnic sau civic (sau cât e etnic și cât civic). Minoritățile utilizează deseori discursul și limbajul civic pentru a camufla opțiuni etnice; chestiunea e valabilă și pentru majorități: în cazul Spaniei, de pildă, reacțiile ample împotriva separatismului și terorismului basc sunt catalogate drept manifestări ale societății civile. Cine poate garanta însă că, cel puțin pentru un segment al populației, ele nu sunt expresia unei adevărate radicalități la “Spania mare și indivizibilă”?*

<sup>23</sup> *Asta nu înseamnă, evident, că cel care susține transcederea etnicului și formarea unei viitoare Uniuni Europene ce preia integra sarcinile națiunilor se plasează automat în această categorie; e o chestiune de argumentație, de stil de analiză deci, nu de opțiuni. Problema este însă că – vai! – prea mulți dintre suporterii lui Habermas adoptă, în realitate, același stil apodictic și ne-realist – ne-sociologic, adică -, în “argumentarea” tezelor lor. Când cerți realitatea europeană în numele unei Europe ce va să vină – dacă o să vină – nu faci exercițiul sociologic, ci cu totul altceva. Așa stau lucrurile și cu textul lui John Keane – exemplar și el pentru o direcție de analiză – în care, drept antidot la*

fenomenului. E, fie și indirect, calea cea mai substanțială pentru a refuta simplismul inerent unei asemenea poziții. Cum am sugerat deja, critica directă a poziției lui Habermas este cel mai lesne de făcut, ținând seama de aporiile politice în care eșuează nu o dată acesta<sup>24</sup>.

Tabloul care a ieșit nu sugerează disjunția aparentă. Nu numai că civicul nu exclude etnicul, ba chiar se sprijină, tacit, pe acesta. Dez-etnicizarea civicului se va face până la capăt numai odată cu transcederea etnicului, concomitent – căci nu pot exista aici sincope –, cu găsirea *altor* surse de legitimare profundă a celui dintâi. “Societatea civilă europeană” sau “mondială” pe care o scotează unii autori, nu se poate obține decât în momentul în care *sursele legitimității se transferă la nivel european sau mondial*. Altminteri spus, când adeziunea populației – adeziune de tip non-logic, în termeni paretieni, “sacră”, în termeni weberieni – este oferită, implicit și explicit, acestor nivele. Deocamdată, cel puțin, sunt prea puține semne că așa numita “conștiință europeană” – cu atât mai mult cea “mondială” – ar putea juca un asemenea rol. Aici se plasează, la acest nivel spiritual profund, mizele ultime ale integrării europene depline.

Ținând seama de cele parcurse mai sus, pare să înțelegem că o relație sănătoasă între civic și etnic nu trebuie să fie una de excludere<sup>25</sup>; că eficacitatea unei societăți provine tocmai din mlădierea lor, din raporturi de potențare și control reciproc, cum sugera un autor anterior comentat.

Unde intră România în acest tablou? Înainte de asta mai facem, cum sugeram la început, încă un pas în premise. Vom cerceta fugitiv cum stau lucrurile într-un spațiu vecin nouă și mult mai performant în raport cu grilele și

---

*excesele “identității naționale” propune, printre altele, o “societate civilă internațională”, convocând encomiastic “cosmopolitismul” celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea și plasând pe acest continuum al direcției “cele bune” și internaționalismul lui Marx și Engels (Keane 1995: 203). Dificultățile și contradicțiile sunt enorme, căci nu ni se spune cum această “societate civilă internațională” ar fi posibilă – a spune că e dezirabilă poate fi adevărat dar e total ineficace. Mai mult, exemplele invocate – secolul XVIII cosmopolit –, chiar dacă evaluarea ar fi judicioasă, ceea ce nu e tocmai limpede, se constituie într-un contraargument! Căci ceea ce a urmat după aceea prezumtivă minunată defilare a cosmopolitismului pe scena lumii a fost... apariția statelor naționale, adică biruința principiului național în istoria universală. Nu ni se explică nici de ce nici cum a fost posibil. Mai mult, invocarea lui Marx și Engels ca agenți ai internaționalismului, deși corectă, subminează radical opțiunea pentru așa ceva: căci nu poți argumenta senin pentru asta când, tocmai în numele internaționalismului lui Marx și Engels sau comis în acest secol cele mai mari și numeroase crime din istoria umanității. Internaționalismul nu a fost în nici un caz mai inocent în istorie decât naționalismul, deci o opțiune apriorică pentru cel dintâi în numele contestării celui de-al doilea e suspectă când e invocată ca argument într-o cercetare sociologică.*

<sup>24</sup> Vezi secțiunea respectivă în textul nostru.

<sup>25</sup> Fără să includem aici, de bună seamă, formulele exagerbate ale celui din urmă; trebuie însă să ne întrebăm dacă ele nu sunt (și) consecințele unui civism excesiv și abstract, radical de-etnicizat, adică, practicat adesea la nivelul unor societăți, în rândul cărora vom include, mai încolo, și societatea românească.

## **Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană**

---

țintele pe care întreaga regiune și le-a fixat: spațiul (auto)denumit – cu ambiguitatea de rigoare – al Europei Centrale.

### **7. Civic/etnic în spațiul Mitteleuropei. Primul model etno-civic**

Mitteleuropa e un concept ambiguu, a cărui istorie a fost scrisă și re-scrisă din multe și diverse unghiuri. De unde interesul nostru pentru regiune în interiorul acestui text? Din convingerea fermă că acest spațiu ilustrează remarcabil aceea necesară și ideală osmoză între dimensiunea civică și etnică la nivelul unei societăți; mai mult – și anticipăm acum – că vigoarea acestor societăți, nu în ultimă instanță performanțele lor comparative, provin (și) din această capacitate (șansă) de a proiecta și închea într-un reper identitar comun ambele componente.

Trei momente va avea analiza noastră: a). conceptul de Mitteleuropa și “realitatea” lui efectivă; b). funcțiile pe care această *reprezentare* le-a jucat; c). modelul etno-civic de integrare europeană furnizat de această asumare câștigătoare.

#### **Metamorfozele unui concept**

Nu o istorie a conceptului proiectăm aici. Însă câteva repere din lunga și contorsionată carieră a conceptului trebuie fixate.

Dacă genealogia conceptului se află plasată undeva în spațiul germanic al sfârșitului de secol XIX, marea vogă a Europei Centrale începe cu o sută de ani mai târziu – începutul anilor '80 ai secolului următor. Metamorfozele conceptului sunt uluitoare și niciodată gratuite. Imaginea, *reprezentarea* pe care o degajă tabloul Mitteleuropei, așa cum a fost el readus în memoria continentului de către noii părinți fondatori din anii 80 - ungurul Jenő Szűcs, polonezul Czesław Miłosz și cehul Milan Kundera – era una senină și inocentă. Avem de-a face aici cu o veritabilă mito-poetică a ideii de Mitteleuropa. Despre această inocentare a Europei Centrale va scrie Garton Ash în importantul său studiu *Does Central Europe Exist?*, apărut în 1986 și reeditat în 1989, că: “...înclinația de a atribui trecutului Europei ceea ce sperăm că va caracteriza viitorul ei, confuzia a ceea ce ar trebui să se întâmple cu ceea ce a fost, este mai degrabă tipic pentru noul central-europenism. Trebuie să înțelegem că ceea ce ere cu adevărat Central European era întotdeauna vestic, rațional, umanist, democratic, sceptic și tolerant. Restul era Europa de Est, Rusia sau, posibil, Germania. Europei Centrale îi revine ‘Dichter und Denker’, Europa Răsăriteană rămâne cu ‘Richter und Henker’.” (Schoepflin 1989: 194-5).

În a sa *The Three Historic Regions of Europe. An Outline*, din 1983, de pildă, Jenő Szűcs forjează distincția Vest-Est, încercând să acrediteze ideea unui Vest născut deja prin secolul al IX-lea și care și-a lărgit progresiv dimensiunile până la a include Europa Centrală, numită de Szűcs “East Central Europe”. Concomitent, Europa de est și sud-est s-a format sub nefasta influență

bizantină. În eseurile lui din 1983 – *The Witness of Poetry* – și, mai cu seamă, din 1986 – *Central Europe Attitudes* –, al doilea părinte fondator al Europei Centrale, polonezul Czeslaw Milosz, va “stabili” și el mai cu seamă specificul cultural al zonei pe care o decriptează. Cultura este strategia prin care se trasează aici granițele acestui teritoriu dintre “Roma și Bizanț”, de aici și ambiguitățile ce marchează textul. Dar ambiguitatea va fi metamorfozată în certitudine în 1984, cu ocazia probabil a celui mai faimos și citit text consacrat proiectului: *The Tragedy of Central Europe* a cehului Milan Kundera. Teza: există un profil propriu, există o identitate a Europei Centrale, în același timp parte componentă a Europei vestice. Prezentă mai vag în celelalte scrieri cu același vector, Rusia capătă aici rol primordial: față de ea – și împotriva ei – se desenează proiectul “adevăratei” Europe, incluzând aici, de bună seamă, și Europa Centrală. Avem de-a face aici cu o marcă semnificativă a acestei prime unde a articulării proiectului. Chiar dacă încercările de a contura și defini Europa Centrală erau predominant culturale (Kundera și Milosz) sau istorice (Szucs), referențialul era Rusia. La acest stadiu, Rusia, nu Balcanii, a constituit un veritabil *Celălalt* în raport cu care se configura dihotomia<sup>26</sup>. Referențialul identitar nu mai este după o sută de ani cel original, profilul se adecvează în funcție de necesități concrete. Mitteleuropa răspundea perfect unei nevoi interne față de care se metamorfoza senin.

Lucrurile au mers în același stil și în cea de-a doua rundă a proiectului, respectiv anii 80, când intră în scenă o pleiadă masivă de autori sau publicații dedicate chestiunii. După 1990 – suntem acum în a treia fază a proiectului – *Balcanii* devin termen de comparație. Proiectul intră acum în altă etapă, adică se face trecerea de la faza de *politică a culturii* la *practica politică*. Apar acum, după 1990, mizele integrării, acceptării de către *surata mai mare*, Vestul. Cultura devine acum subordonată politicii, referențialul nu mai este acum atât Rusia – pe care Vestul o vroia integrată și menajată, spre deosebire de perioada războiului rece –, cât Balcanii, Europa de sud-est, în raport cu care se construiesc acum dihotomiile. Europa Centrală este acum un Balcani întors pe dos. Gyorgy Konrad, de pildă, va scrie în 1993 că războaiele și conflictele etnice presupun o gamă de condiții care sunt îndeplinite numai în Balcani. Și exemplele pot continua...

### **Mitteleuropa ca reprezentare și funcțiile ei**

Această repede trecere în revistă nu și-a propus decât să releve inconsistența reală a termenului, polimorfismul și capacitatea de repliere a sa. Ce dovedește asta?

Falsitatea termenului, s-ar putea replica. Ar fi însă o concluzie insuficientă, în ciuda, poate, a exactității. Ipoteza de la care trebuie plecat aici este că ne

---

<sup>26</sup> Pentru o utilă sinteză a dosarului Europei Centrale, vezi Todorova 1997: 141-154, lucrare pe care o utilizăm pentru această secțiune. Pentru o critică devastatoare a trecutului Mitteleuropei și a semnificațiilor politice ale termenului, vezi Delanty 1995: 101-107.

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

aflăm în domeniul *reprezentărilor*<sup>27</sup>, nu a descrițiilor riguroase, că ceea ce interesează și contează este acum imaginea, constructul, reverberația lui, nu consistența lui ca atare, nu “adecvarea la realitate”. *Adevărul*, respectiv adecvarea la realitate, stă în faptul că, la un moment dat în istorie, termenul s-a acroșat de istoria acestor societăți sau că aceste societăți au fost preluate în sfera lui; de atunci încolo el va fi funcționat ca o alternativă la îndemână pentru aceste societăți, care, la momentul respectiv, au turnat în carcasa lui conținutul adecvat. Iarăși, nu vorbe precum “invenție” sau “imaginație” lămuresc chestiunea, căci prezența sa ca *opțiune viabilă în orizontul social* dă seama de *realitatea* lui. La acest nivel se joacă “adevărul” unor asemenea concepte<sup>28</sup>.

Se întrevede din aceste precizări și funcțiile pe care le-a jucat și continuă să le mai joace acesta. *Mitteleuropa* a furnizat acestor societăți – înainte și după 1989 – *proiectul pozitiv* de care aveau nevoie pentru a-și canaliza cel mai eficace energiile lor. Acest element a diferențiat aceste societăți în spațiul comunist<sup>29</sup>. Căci *proiectul negativ* – de tipul: respingerea generalizată a comunismului sau a Uniunii Sovietice – a existat și funcționat, difuz, în orizontul tuturor societăților ocupate de sovietici<sup>30</sup>.

### Modelul etno-civic de integrare al Europei Centrale

Să ținem seama de dubla articulație a proiectului: *civic și etnic*, deopotrivă, căci participanții la el nu și-au negat sau neglijat apartenența etnică nici un moment, nici înainte nici după 1989<sup>31</sup>. După 1989, motivul a lucrat și mai eficient, căci terenul era pregătit deja. Mai mult, asta a permis intelectualului ungar, polonez, ceh etc. să evolueze senin în spațiul civic fără ca cel etnic să

<sup>27</sup> Nu e locul aici să stăruim asupra chestiunii, destul să semnalăm că geopolitica reprezentărilor este astăzi unul dintre cele asiduu frecventate domenii ale disciplinei. S-ar fi putut utiliza și termenul “mit”, dacă nu ar fi existat conotațiile negative care i-au fost diletant furnizate conceptului în ultimii ani în România.

<sup>28</sup> Românii, de pildă, nu ar fi putut avea această opțiune la dispoziție înainte de 1989.

<sup>29</sup> Evident că acest aspect nu epuizează o eventuală grilă comparativă, care ar include și aspecte de ordin politic – în primul rând, poate - economic, social cultural etc. într-o dependență mutuală. Ideea este însă că acestea nu epuizează chestiunea, că ele însele au fost potențate și chiar valorificate de elementul pe care îl consemnăm aici.

<sup>30</sup> Cum ziceam deja, modelul nu a putut funcționa în România din lipsă de minimă adecvare (inexistența lui ca opțiune în orizontul societății românești). După 1989, funcționalitatea lui debilă în România se datorează tocmai caracterului de pastişă, de imitație fără teme pe care îl are. Hilar uneori, agresiv și grandilocvent alteori, proiectul *Mitteleuropei* nu a reușit să fie eficace niciodată la noi. Mai mult decât atât, spre deosebire de zona de origine, în România el are în continuare o funcție opusă, în cele mai multe cazuri. *Mitteleuropa* este aici un proiect negativ, ales – rațional – să lucreze împotriva a ceva: fie Vechiul Regat, fie legitimitatea unității statului român, fie – varianta degradată – “Miticii de peste munți”. De aici sterilitatea lui perpetuă la nivel social.

<sup>31</sup> Nimeni nu a propus, de pildă, după 1989, o unificare federală a țărilor ce compun *Mitteleuropa*. Dar statele și-au accentuat identitatea națională particulară în numele aderenței la acest spațiu comun iar unele s-au desfăcut în numele apartenenței uneia sau alteia dintre componente la Europa Centrală.

fie perturbat, căci acesta era asumat implicit și fără asperități de cel dintâi. Societatea civilă a acestor state a putut din această pricină să se constituie și să funcționeze sub bune auspicii, cel puțin în comparație. Accentuând în continuare pe apartenența la Europa Centrală, acreditată ca “spațiu vestic” prin opțiuni și axiologie, dar incluzând și componenta etnică – introdusă, tacit sau nu, prin dimensiunea *istorică* particulară pe care asumarea inițială a modelului o presupunea fatal – reprezentanții societății civile au fost cu adevărat reprezentanți ai societăților lor. Mesajul reprezentanților societății civile – tacit sau nu – a putut să fie acela că integrarea europeană nu se face *împotriva*, ci *datorită* istoriei naționale. Mitteleuropa asta este, în ultimă instanță: o fructificare eficace a istoriei naționale din partea fiecărui actor al proiectului. (Și) din această pricină, clivaje majore<sup>32</sup> nu au existat, energiile acestor societăți putând fi fructificate maximal. *Integrarea europeană* nu mai apare acum, date fiind elementele problemei, ca o inițiativă politică nefirească, ne-organică sau artificială, căci ea apare ca o consecință a unui parcurs ce o justifică admirabil.

Motivul Mitteleuropei a favorizat prin urmare în aceste societăți, chiar dacă nu conștientizat până la capăt, osmoza *civicului* cu *etnicul*, și a permis astfel fructificarea maximală a energiilor sociale; unul dintre elementele, și nu de neglijat, chiar dacă dificil de cuantificat, al succeselor comparative ale acestor societăți. Acesta este ceea ce numim *modelul etno-civic de integrare europeană* al națiunilor Europei centrale.

## **8. România post-revoluționară: radiografia unui eșec. Prezența absentă și cel de-al doilea model etno-civic de integrare**

Unde se plasează România celor unsprezece ani de tranziție, contemplată după această grilă? Undeva la polul opus...

Direcția pe care s-a deplasat după 1989 a fost una inversă, nefirească, îi putem spune acum. La întrebarea “Cum ați caracteriza societatea civilă din România?”, majoritatea interlocutorilor ar fi perplecși; ar răspunde, probabil, după un răgaz de gândire, că aceasta nu există. Paradox, desigur. Căci societatea civilă *există* ca *topos*, ca *geografie politică*, doar că ea nu se manifestă efectiv. Societatea civilă în cei unsprezece ani de tranziție a fost o *prezență absentă*.

Cum s-a ajuns la asta? Întrebarea vine firesc, căci fie și o minimală reflecție asupra a ceea ce s-a petrecut în România din acest punct de vedere dezvoltă criza majoră pe care am parcurs-o; cel puțin un versant al ei. Răspunsul se află deja sugerat în rândurile de mai sus. Simplu spus, dacă modelul țărilor Europei Centrale activa și favoriza *conjuncția* civic/etnic, ceea ce a predominat în România a fost *disjuncția*. Să ne reamintim sensul pe care l-am

---

<sup>32</sup> *Clivaje majore din această perspectivă, firește, căci tabloul acestor societăți nu a fost – nu putea să fie – unul lipsit de asperități.*

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

---

degajat mai sus conceptului de etnic: ca sediul ultim, ca locație profundă a unei adeziuni sociale anterioare obligatorii – fie și ne-conștientizate – și care, prin expresia civică pe care o capătă, trasează profilul și întărește stratul consistent al unei societăți.

În societatea românească, cu obstinație, parcă, “societatea civilă”<sup>33</sup> – expresiile ei, adică – s-a format *din afara ei*; nu a fost și nu este chipul societății din care a emers, ci – model abstract și rupt de realități nu o dată –, a năzuit să transforme societatea după chipul ei; pe care – vai! –, nici ea însăși nu era în stare să-l definească precis. Așa se explică de ce – reamintindu-ne modelul lui Schöpflin –, în raport cu *statul* nu a reușit să comunice decât politizându-se, iar în raport cu *etnicul* nu a produs decât negații și contestări. Dacă democrația este, cum am văzut mai sus, o împletire între cei trei factori – o interdependență – nu e greu, cum ziceam, să înțelegi eșecul celor unsprezece ani de tranziție românească fie și numai din acest punct de vedere.

Relația civic/etnic are în România o alură diferită de cea descrisă în secțiunea anterioară; acesta e faptul. Cum am mai spus deja, efectele acestei divergențe repercutează departe, până la nivelul prestației generale a societății. Lipsa de mobilizare și eșecul înregistrat de România – cuantificat în funcție de obiectivele de la început anunțate: integrarea europeană – se datorează și acestui al doilea model etno-civic: cel *disjunctiv*.

Nu este locul să facem aici radiografia întregului proces. Câteva elemente vor trasa rapid profilul și coordonatele esențiale ale peisajului<sup>34</sup>.

### Definirea “societății civile” în România

Abstractizarea societății civile – de aici, firesc, de-etnicizarea ei – începe din momentul *definirii* ei. În spațiul societății românești nu s-a petrecut o *investire* firească, o *validare* a unei prestații sociale, ci o auto-investire, o ocupare uneori brutală, alteori buimacă, a pozițiilor ce confereau prerogativele reprezentării civile a societății. Logistica pusă în mișcare în acest scop – grupuri, reviste etc. –, a încercat parcă performanța de a-i croi un profil cât mai departe de datele reale ale societății pe care pretindea că o reprezintă. Și a reușit! (Că există o serie de valori civice pe care, în esență, le împărtășesc toate societățile europene e indiscutabil; dar de aici până la ideea că nu există diferențe sau particularități între ele e un pas atât de mare încât doar o natură ideologică îl poate face senin.)

De pildă: sondajele indică faptul că instituții precum Armata și Biserica beneficiază de cele mai înalte scoruri la nivelul încrederii populației. “Societatea

---

<sup>33</sup> De aici încolo încep ghilimele; va fi de fiecare dată așa când ne vom referi la cea ce funcționează acum în România sub această titulatură.

<sup>34</sup> Nu explicația completă, exhaustivă e miza acestor secțiuni finale. Mai degrabă descrierea a ceea ce s-a petrecut, prin prisma interesului anunțat deja. De ce lucrurile s-au petrecut așa cum s-au petrecut în România post-decembristă, e o poveste pe care nu am putea-o istorisi aici nici dacă am ști-o; ce ne interesează este, cum ziceam, dezvoltarea acelor elemente semnificative pentru povestea noastră.



civilă” depune însă infinite eforturi pentru a exclude din rândurile ei acele tipuri de instituții sau persoane care le reprezintă – cazul Bisericii – sau de a pune surdina valorile pe care cele două instituții le propagă. “Societatea civilă” în România se croiește parcă sistematic împotriva lor, contestându-le sau, în cel mai bun caz, ocultându-le<sup>35</sup>. Și exemplele pot, firește, continua.

O chestiune am lămurit deja: miza aici nu este *axiologică*; nu *justețea* acestor valori se joacă acum, ci *reprezentativitatea* lor. Sociologic vorbind, ceea ce se petrece în România e nefiresc, chiar dacă cineva ar fi de acord, în nume personal, că ideile sau axiologia unor instituții precum cele de mai sus sunt nocive sau nefavorabile pentru o societate. Nu poți să te declari “societate civilă” “a nimănui și de nicăieri”, definindu-te, mai mult, în răspăr vădit cu majoritatea spațiului pe care pretinzi că îl reprezinți.

Un asemenea procedeu duce, pe lângă abstractizarea și de-colorarea etnică a “societății civile”, la bulversarea – falsificarea – aproape integrală a criteriilor de selectare a reprezentanților ei: un set de valori abstracte nu poate crea *reprezentați*; căci dispăre tocmai *reprezentatul*.

Ideologicul rămâne acum criteriul de selecție, reacțiile sociale din cadrul societății românești vor fi de acum înainte validate sau nu drept “civice”, în funcție de acest criteriu-proprietate a celor auto-investiți.

#### **“De-contextualizarea” societății Românești**

Abstractizarea și “de-contextualizarea” societății românești vine (și) pe același filon care a permis societăților din Europa Centrală să se fructifice integral: *raportul cu istoria*. Dacă primul model își asuma tacit și valoriza trecutul respectivelor societăți – această strategie permițând o bună fructificare a dimensiunii *etnice* –, aici lucrurile par a sta pe dos. Mai concret spus, dacă integrarea europeană – în sensul larg conferit aici – se face, într-un caz, în numele propriei istorii – și asta nu la nivelul declarativ politic, ci și la nivelul discursului public –, în celălalt caz năzuiește să se facă *în pofida ei*. Modelul prevalent în România este cel prin ignorarea istoriei, prin ocultarea rușinată a unui trecut considerat ca ne-favorabil, inadecvat și nefolositor; într-un cuvânt, o *povară*. Dacă în primul caz avem de-a face cu o *împlinire* istorică, în cel de-al doilea avem de-a face cu un *refuz*.

---

<sup>35</sup> *Aproape orice inițiative civice ale Bisericii, de pildă, sunt taxate apodictic drept “ne-civice” de către membrii “societății civile”, ignorându-se flagrant reprezentativitatea acestei instituții în acest spațiu. Dacă valorile pe care le promovează aceasta sunt “bune” sau “rele”, repetăm, e o altă discuție: problema este că etichetarea lor brutală în numele “adevărurilor civice” pe care numai tu le deții nu e o gesticulație menită să favorizeze o evoluție fructuoasă din acest punct de vedere în societatea românească. Reacțiile civice numeroase la semnarea Tratatului cu Ucraina, de pildă, au fost la fel supuse unei contestări concentrate în numele “civității” care acestor reacții le-ar fi lipsit integral.*

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

De aici<sup>36</sup> frenezia “invenționistă” și “de-constructivistă” care acaparează aproape integral discursul public. Este cert că fenomenul – unul dintre multiplele efecte ale stilului post-modern de gândire – e unul general, reperabil, cu nuanțele de rigoare, în toată Europa. Dar parcă niciunde adeziunea la el – sau acreditarea lui publică! – nu s-a produs cu atâta vervă, cu atâta spontaneitate, în nu puține cazuri. Niciunde, parcă, asemenea model a mai fost declarat drept încarnarea adevărului istoric cu atâta unanimitate<sup>37</sup>. O *metodologie* istorică – căci asta este, în fond – a ajuns nu doar criteriul de validare profesională – prin postularea ei ca ultima cucerire a științei istorice –, ci și grilă de clasificare a intelectualilor români în europeni/ne-europeni, pro-vest/anti-vest etc., etc.

Critica efectivă a stilului post-modern nu este obiectul prezentului material. Destul să spunem că, pentru cazul nostru, contradicțiile sunt la ele acasă: e absurd să de-construiești etnicul – naționalul – și, concomitent, să propui ca model alternativ “identitatea europeană”. Căci nu există astăzi ceva mai “inventat” (în termenii lui Hobsbawm) sau “imaginat” (în termenii lui Anderson) decât tocmai această “identitate europeană”. Tot procesul de unificare europeană este unul – pe versantul lui cultural – de *invenție* și *construcție* tenace a unui substitut identitar<sup>38</sup>. Un veritabil *European-building*, “omologul” – cel puțin omologul, căci artificialitatea lui este infinit mai vizibilă – decât procesul de *nation-building*, tăgăduit vehement de adepții “de-mitologizării”. Unde este coerența, atunci? Evident, nu este. Și tocmai preluarea aceasta necritică, de cele mai multe ori, a modelului indică dimensiunea *politică* a lui. Doar decizia – opțiunea - *politică* prealabilă te ajută să faci saltul la validarea acestui model doar într-un caz<sup>39</sup>. Căci nu mai există, riguros vorbind, alegere *rațională* în această situație<sup>40</sup>; oricând poți schimba, prezervând metodologia, vectorul “de-construcției”: împotriva Europei, de pildă. Criteriul este – a spus-o Nietzsche acum un secol – *gustul*<sup>41</sup>...

<sup>36</sup> *Lucrurile, cum spuneam, funcționează în regim de dependență mutuală. “De aici” nu trebuie luat în sens causal. Fervoarea “de-constructivistă” de care vorbim este și cauză și consecință.*

<sup>37</sup> *Repet, e vorba de discursul public, de imaginea publică, nu neapărat academică a modelului. S-a ajuns la situații hilare, iar culmea acestei “confirmări” publice – și a ridicolului, în același timp – s-a atins când însuși Președintele României, într-un discurs oficial ținut într-un oraș universitar, l-a “validat” și premiat public.*

<sup>38</sup> *Cu ce consecințe? Nimeni nu o poate afirma acum cu certitudine.*

<sup>39</sup> *A postula iluzorii legități sociale care ne vor duce fatal spre Europa Unită – strategie sugerată de unii “de-mistificatori” pentru a-și raționaliza atașamentul - este, înainte de a fi adevărat sau fals, o teribilă inconsecvență; căci de-construcția (post-modernismul, în genere) își are ca ipoteză esențială tocmai ideea inexistenței unor asemenea legități.*

<sup>40</sup> *Nu poți demonstra, adică, “adevărul” identității europene și “falsitatea” identității naționale, împreună cu procesele care le generează.*

<sup>41</sup> *Nu e locul să dezvoltăm aici. Cert este că, dusă până la capăt, această dezbatere aici ajunge (că ea nu a fost dusă până la capăt în România nu e relevant aici – e relevant, eventual, pentru nivelul mediocru al dezbatelor autohtone pe această temă; modelul, cum ziceam, a fost de cele mai multe ori o raționalizare). De aici impasurile unei*

Paradoxul paradoxurilor: o metodologie postulată la noi pripit ca fiind instrumentul și protectorul identității și integrării europene, poate să fie, în realitate, cel mai mare inamic al acestui proces. Europa trebuie apărută altfel...

Revenim acum concluziv la subiectul nostru. Invocăm istoria într-o dezbatere despre raportul civic/etnic pentru că ea este (și) vehiculul – cum am văzut în cazul Europei Centrale – de inserare a etnicului în tabloul acesta, cu toate funcțiile de substrat ce-i incumbă. Frenezia “de-constructivistă” – gesticulație, am văzut, mai mult politică decât academică –, chiar dacă nu își propune explicit asta, rămâne, indirect, o tentativă de expulzare a etnicului – cel majoritar – din orice definiție curentă a spațiului civic de după 1989.

Divorțul etnic/civic s-a produs. Abstrăctizarea și ineficientizarea societății civile românești și aici își are (re)sursele.

### **Al doilea model etno-civic de integrare**

Vom degaja acum concluzia. Spre deosebire de modelul etno-civic de integrare promovat – repetăm, nu întotdeauna explicit – de țările Europei Centrale, în care cele două elemente discutate aici se compensează și întăresc reciproc, modelul etno-civic din România post revoluționară rupe brutal raporturile. De aici conflictul latent și tensiunea care predomină, difuz, la nivelul discursului public. Efectul ajunge, ziceam, mediat, la nivelul capacității și vitezei de integrare a societății românești. Cureaua de transmisie e tipul de *asumare*; disponibilitatea unei societăți de a-și asuma un proiect pe termen lung, cum este cel pomenit aici.

Nu poți să pretinzi sacrificii unei comunități bulversându-i metodic criteriile; nu poți colecta energiile unei societăți obligând-o să-și ceară scuze sistematic pentru *întreaga* ei istorie<sup>42</sup>. Nu-i poți cere unei comunități să se nege – cel puțin să se uite – sistematic și în același timp să fie gata să zâmbească fericită în fața provocărilor ce-o bombardează cotidian.

Nu poți, adică, să ceri sacrificii și mobilizare pulverizând tocmai acele repere în numele cărora ai fi îndreptățit să ceri așa ceva. O societate în acest regim de funcționare nu poate produce cu ușurință decât curente de dezertare socială și retragere civică, cuplate cu valori de cinism și nepăsare. E o criză a *sensurilor* în societatea românească, a semnificațiilor și legăturilor difuze, nepercepute

---

*asemenea perspective (a cărei una dintre fațete este disputa din istoriografie). Realitatea este că, de pildă, ontologia unor Foucault, Deleuze ori Lyotard – toți legați ai lui Nietzsche pe direcție, mai mult sau mai puțin heideggeriană – nu asigură nici o protecție împotriva fascismului – ca să luăm un exemplu extrem. Nu există acolo un criteriu valid de refutare a acestuia! Oricine își poate descărca gustul în mytos-ul fascist (ca perspectivă asupra vieții), și, la rigoare, nici o perspectivă post-modernă nu îl poate condamna sau refuta dialectic; doar instanța politică este astăzi cea care mai “selectează” gustul post-modern... Provocarea etică pe care post-modernismul o aduce e profundă, dar nu acesta este, decât razant, subiectul nostru.*

<sup>42</sup> Discursul prezidențial de elogiare a “de-mitologizării” l-am semnalat ca o culme a acestui proces. O alta ar fi de a pune tot în responsabilitatea societății românești impunerea și perpetuarea regimului comunist...

## Conștiința etnică, conștiința civică și integrarea europeană

---

explicit, poate, ce dau consistență unui orizont social<sup>43</sup>. Revolta civică, atâta câtă mai e, se manifestă prin singurul canal care a mai rămas la dispoziție: *votul*, dar vot *negativ* de data asta, vot care de-legitimează Puterea și starea de fapt de la acel moment, dar – vai! – *nu o legitimează pe cea care vine...*

### 9. În loc de final

Putem pune punct aici. Nu vom trage concluzii ferme și nu vom fixa sarcini de viitor, căci nu acesta este spiritul acestui text. Am plecat de la o observație statistică ce a generat câteva întrebări prea puțin puse în societatea românească<sup>44</sup>. După un ocol în căutare de răspunsuri, am conchis că *unul* dintre elementele ce diferențiază societățile Central și Est Europene ar putea fi raportul civic/etnic, așa cum este el instituit în orizontul acelor societăți. Pe de-o parte, raporturi de dublă reciprocitate, firești – criteriul se relevă aici din schița teoretică –, *conjunctive*, pe de alta, raporturi de obstrucție, disfuncționale, *disjunctive*. Am accentuat mai puțin pe *cauze*, am năzuit mai degrabă *descripții* cât mai juste.

Departate de noi ideea că toate eșecurile societății românești în tranziție se pot contabiliza în dosul acestui criteriu. Dar nu se pot neglija, credem cu tărie acum, la finele acestui material, efectele unei asemenea evoluții, chiar dacă ponderile nu pot fi cuantificate precis.

“Ce e de făcut?” în continuare nu a stat în preocupările acestui material. Nici nu ar fi, dealtfel, în spiritul textului. Mai mult, procese de acest tip nu stau sub semnul soluțiilor imediate, intervențiilor de moment. Poate că un pas în direcția cea bună ar putea fi făcut printr-o clarificare a mizelor și articulațiilor profunde ale unei societăți, printr-o asumare mai competentă a discursului public. Și asta e cu prioritate sarcina sociologului.

...Curățirea grajdurilor lui Augias! Iată, pentru cel captivat de soluții pe termen scurt, prima îndatorire. Și încă ceva: chiar dacă pledoaria pentru osmoza etnic/civic sună “reacționar” pentru cei obișnuiți să gândească societățile după formule ideologice și nu după realități, asta nu poate fi un impediment pentru o diagnoză sociologică până la capăt.

Între a fi *politically correct* și *sociologically correct*, sociologul, prin însăși profesia lui, a ales deja...

---

<sup>43</sup> Ni se va replica, poate, brutal, că “sensurile nu țin de foame”. Ar fi o reacție simplistă; căci, deși nu asta e miza discuției, istoria ne-a dovedit sistematic că “sensurile chiar țin de foame”. Nu am explica astfel sacrificiile unor populații aduse la starea de supraviețuire, dar dispuse să și-o asume senin tocmai în virtutea unor sensuri asumate (cel mai recent caz este extraordinara rezistență a vecinilor noștri sârbi la peste două luni de bombardamente).

<sup>44</sup> Se lămurește acum mai bine prestația minorităților etnice în general și cea a minorității maghiare în particular (cea din solid articulată la nivelul conștiinței etnice). Contextul în care evoluează le fac să fructifice, fatal aproape, ambele componente invocate aici, civicul și etnicul, care se împletesc și întăresc reciproc. La asta se adaugă astăzi o apriorică, deși inconsistentă, opțiune generală pro-minorități (vezi și nota 5), factor în plus de favorizare și promovare a atitudinilor acestora.

### Bibliografie

- Aron, Raymond 1974, "Is multinational citizenship possible", în **Social Research**, Winter, pp. 648-659.
- Bădescu, Ilie 1997, **Teoria latențelor colective. Contribuții la studiul popoarelor**, Editura ISOGE-Euxin, București.
- Delanty, Gerard 1995, **Inventing Europe**, Macmillan Press LTD, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London.
- Dungaciu, Dan 2000, "East and West in the 'mirror of nature'. Nationalism in Western and Eastern Europe – essentially different?", în **Focaal. Journal for Anthropology**, no 35, pp. 171-192.
- Habermas, Jürgen 1995 [1992], "Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe", în O. Dahbour și M. R. Ishay (eds.), **The Nationalism Reader**, Humanities Press, New Jersey, pp. 333-343.
- Ž 1996 "The European Nation-state. Its Achievements and Its Limits. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship", în G. Balakrishnan (ed.), **Mapping the Nation**, Verso, London, New York, pp.281-294.
- Keane, J. (ed.) 1988, **Civil Society and the State**, Verso, London.
- Ž 1995, "Nations, Nationalism and European Citizens", în **Notions of Nationalism**, Edited by Sukumar Periwal, Central European University Press, Budapest, London, New York, pp. 182-207.
- Llobera, Josep R. 1996, **The God of Modernity. The Development of Nationalism in Western Europe**, Berg, Oxford, Washington, D.C.
- Schöpflin, George, and Wood, Nancy (eds.) 1989, **In Search of Central Europe**, Polity Press, Cambridge, UK.
- Ž 1997, **Civil Society, Ethnicity and the State: a threefold relationship**, text prezentat la conferința "Civil Society in Austria", Viena, June 20-21; sursa citării este <http://www.ssees.ac.nk/gs1.htm>
- Shils, Edward 1995, "Nation, nationality, nationalism and civil society", în **Nations and Nationalism**, an 1(1), pp. 93-118.
- Todorova, Maria 1997, **Imagining the Balkans**, Oxford University Press, New-York, Oxford.
- Wilkins, Barry 1996, "Civil society" în **A Dictionary of Cultural and Critical Theory**, Edited by Michael Payne, Blackwell Reference, Oxford, UK, Cambridge, Massachusetts, USA, pp. 102-103.
- Yack, Bernanrd 1999, "The Myth of the Civic Nation", în Ronald Beiner (ed.), **Theorizing Nationalism**, State University of New York Press, Albany, pp. 103-118.

# Despre etnie și etnicitate

---

Silviu COPOSESCU

---

Cercetarea grupurilor sau comunităților etnice a înregistrat în acest secol perioade de 'decădere' și 'mărire'. Astfel, interesul pentru cercetarea etnicității a înregistrat un interes deosebit în perioada celor două războaie mondiale, când se puneau problema redefinirii și reconstruirii raporturilor dintre națiunile europene, apoi a înregistrat o diminuare a interesului, mai ales în a doua jumătate a secolului nostru, când etnologii respectiv antropologii și psihologii sociali au devenit mai degrabă interesați de studiul comunităților 'primitive' de pe alte continente. A existat la un moment dat chiar convingerea că grupurile etnice reprezintă 'relicve' a perioadelor istorice trecute, că grupurile etnice sunt fenomene 'tolerate' aflate într-un proces inevitabil de dispariție. Comunitățile etnice, privite ca 'relicve istorice' nu mai prezentau un interes pentru cercetările sociale 'serioase' deoarece ele și-au epuizat rolul în evoluția societății. Astfel, comunitățile etnice au devenit mai degrabă obiectul curiozității decât al cercetării sistematice. Cel puțin în cultura românească sunt aproape inexistente cercetările empirice asupra etnicului.

Această atitudine a început să se schimbe în mod radical în anii '80. Astfel, într-un volum care cuprinde mai multe studii despre etnicitate, apărut în 1975 în SUA, intitulat: *Ethnicity. Theory and Experience*, Glazer și Moynihan subliniază că s-a produs o schimbare radicală în înțelegerea generală a grupurilor etnice. Dacă în trecut grupurile etnice erau privite ca supraviețuitoare ale unor epoci mai timpurii, fiind tratate cu supărare sau tolerantă, în prezent se dovedește că ele 'pot fi **forme** de viață socială care sunt capabile de autoreînnoire și de autotransformare' (1975:4). În consecință, ei avertizează că acțiunea socială care consideră că se poate dispensa de etnicitate în societatea actuală se află în culpa unei utopii similare celei care ignoră prezența claselor în societatea contemporană.

## Conceptul de etnicitate

Deși termenul de etnicitate este recent, relațiile de înrudire, solidaritatea de grup și cultura comună la care se referă, sunt tot atât de vechi ca și istoria umanității. Termenul apare înregistrat pentru prima dată în *Oxford Dictionary* în 1953 definind 'esența unui grup etnic' sau 'calitatea de a aparține unei comunități sau grup etnic', sau se poate referi la un domeniu de studiu, și anume, clasificarea popoarelor și relațiilor dintre grupuri în contextul distincțiilor dintre 'eu – ceilalți' (Hutchinson și Smith, 1996:4).

Termenul de etnicitate este derivat dintr-un termen mai vechi al limbajului comun, utilizat ca adjectiv încă din epoca medievală, și anume termenul de

'etnic'. La rândul său, adjectivul 'etnic' derivă din cuvântul *ethnos* din greaca veche, și a fost utilizat cu mai multe sensuri: 'grup de prieteni' (Homer), 'castă de heralzi' (Platon), sau 'necreștini' (Patristica).

Ceea ce au în comun toate aceste sensuri este ideea unui număr de oameni care împărtășesc câteva caracteristici biologice și culturale, și care trăiesc și acționează împreună. Dar această utilizare se referă la alte popoare care, la fel ca și animalele, aparțin unor grupuri diferite de cel propriu. De aici și tendința de a caracteriza non grecii ca periferici, străini, barbari – *ethnea*. Grecii se numeau pe ei înșiși *genos Helenon*. Dihotomia dintre un non-etnic (noi) și etnic (ceilalți) și-a pus amprenta etnocentristă asupra semnificației etnicității. Această distincție se regăsește și în cuvântul latin *natio* care a fost utilizat pentru a delimita popoarele barbare, de romani, care se numeau *populus*.

Și în prezent găsim termenul *nation* folosit în limba engleză britanică și americană pentru a desemna albi anglo-saxoni protestanți, iar termenul *ethnic* pentru emigranți (Stewart, E.C și Bennett, M.J., 1995). Din acești termeni derivă anumite concepte cheie pentru studiul etnicității, considerată ca un fenomen social. Din termenul de etnie au derivat apoi o serie de expresii, care continuă să fie folosite și în prezent și care au generat disputele și controversle terminologice amintite mai sus, cum ar fi: 'identitate etnică', 'origine etnică', 'etnocentrism'. Expresiile 'identitate etnică' și 'origine etnică' se referă, în primul rând, la nivelul individual de identificare cu cultura colectivității. De asemenea, 'originea etnică' are și sensul de descendență din strămoși comuni. 'Etnocentrismul' este mai des utilizat în psihologia socială la nivel personal și interpersonal, ca un sinonim pentru dispreț față de străini.

### Conceptul de etnie

Termenul cheie care este cel mai des folosit în diferite discipline sociale este acela de 'grup etnic' sau 'comunitate etnică', dar așa cum am menționat mai sus, nu există o definiție unanim acceptată. Aceasta se datorează în mare măsură, nivelelor de integrare din comunitățile culturale umane. Handelman (cf. Hutchinson și Smith, 1996:6) distinge patru astfel de nivele: acela al 'categoriilor etnice', nivelul cel mai puțin intens, care constă în simpla percepere a diferențelor culturale dintre grup și cei din afara acestuia. La următorul nivel, acela al 'rețelei etnice', există o interacțiune permanentă între membrii etnici, astfel încât membrii grupului își distribuie resursele între ei. Cel de-al treilea nivel, al 'asociației etnice', se referă la dezvoltarea unor interese comune și al creării unei organizări politice comune. Cel de-al patrulea nivel, al 'comunității etnice', implică granițe teritoriale permanente, și mai presus de toate, organizația politică, cu alte cuvinte, la acest nivel putem vorbi de națiune-stat.

Confuziile, disputele, ca și dificultățile de definire derivă din faptul că cei care utilizează conceptul de etnie nu fac distincția dintre aceste nivele, pe de o parte, sau, pe de altă parte, de regulă se pune semnul egalității între cel din urmă nivel și conceptul de 'națiune'. Or, între conceptele de etnic, națiune și stat, nu există identitate de semnificație și sens.

Mai mult, această analiză nu sesizează conținutul specific al termenului de etnic din sintagma 'comunitate etnică', scoțând în evidență mai mult termenul

## Despre etnie și etnicitate

---

de 'comunitate'. Prin urmare, definiția lui Schermerhorn aduce unele completări necesare pentru o mai clară delimitare a expresiei 'grup etnic':

*'Grupul etnic este definit aici ca o colectivitate din cadrul unei societăți mai largi având strămoși comuni, amintirea unui trecut istoric comun, și care pun accentul cultural pe unul sau mai multe elemente simbolice definite ca esență a statutului lor de popor. Exemple de astfel de elemente simbolice sunt: relații de înrudire, vecinătate fizică [...], afiliere religioasă, limbă sau dialect, afiliere tribală, naționalitate, trăsături fenotipice, sau orice combinație a acestora. O dimensiune necesară care să le însoțească este o anumită conștiință a asemănării între membrii grupului.'* (cf. Hutchinson și Smith, 1996:6)

Dacă luăm ca reper definiția de mai sus, putem realiza două lucruri importante: pe de o parte, să evidențiem relația dintre etnie și cultură, și pe de altă parte, să dăm o definiție descriptivă care să pună în evidență elementele constitutive cele mai importante ale conceptului de etnie. Astfel, termenul de etnie desemnează o anumită comunitate care ocupă un teritoriu comun delimitat prin granițe, are conștiința unei descendențe comune, împărtășește aceeași memorie istorică, elemente de cultură comună și un sens al solidarității între membrii săi. Cu alte cuvinte, elementele constitutive care definesc o comunitate etnică sunt următoarele:

- Un nume propriu (etnonim) care semnifică 'esența' comunității, de exemplu român
- O legătură directă sau simbolică cu 'pământul natal'
- Strămoși comuni, sau un mit al descendenței comune care implică ideea de origine comună (neam)
- O istorie comună împărtășită de membrii grupului care se referă la evenimente sau eroi, ritualuri, comemorări, etc.
- Elemente de cultură comună, cum ar fi limba, religia, obiceiurile, etc.
- Un sens și o voință a solidarității de a acționa împreună

Toate aceste elemente care intră în conținutul conceptului de etnie constituie un sistem coerent și funcțional care asigură conservarea și continuitatea comunității etnice. Ca o notă particulară care se degajă din definirea etniei este accentul pe care îl punem pe raportarea la timpul trecut.

### Strategii de abordare a etnicității

Deși am afirmat în paragraful precedent că comunitatea etnică este o realitate socio-culturală care se definește prin raportarea preponderent la trecut, la istorie, ne aflăm în situația paradoxală de a confrunța această concepție cu realitatea empirică care atestă faptul că comunitățile etnice au destine diferite. Astfel, constatăm că anumite comunități etnice au dispărut (de exemplu sciții), altele sunt în situația de asimilare în societățile mai largi (de exemplu comunitățile de indieni din America), altele continuă să se dezvolte, și mai mult decât atât, apar noi etnii (cum ar fi populația chicanos din SUA).

Acest paradox ridică în fața cercetătorilor comunităților etnice o serie de probleme teoretice și metodologice, pornind de la întrebarea care sunt condițiile



esențiale ale conservării etnicității, sau care sunt factorii care determină dispariția unor comunități sau apariția altora?

Pentru a răspunde la astfel de întrebări este necesar să identificăm câteva strategii teoretico-metodologice de cercetare a etnicității. Din multitudinea de abordări a etnicității realizate în a doua jumătate a secolului nostru, se pot distinge două tipuri principale de abordare, fiecare cu mai multe alternative.

Prima este așa-numita abordare 'primordialistă'. Termenul a fost utilizat pentru prima dată de E. Shils (1957) pentru a face distincția între diferite tipuri de legături sociale, (personale, primordiale, sacre și civile). Termenul a fost preluat de Geertz (1973) care vorbește despre o 'calitate inefabilă' a anumitor tipuri de legături pe care participanții le consideră ca date, exterioare și coercitive. Este important de subliniat că primordialitatea este atribuită de indivizi legăturilor religioase, de sânge, de rasă, de limbă, de regiune și de obiceiuri. Primordialismul a fost însă criticat de către Eller și Coughlan (1993) pentru punctul de vedere static și naturalist despre etnicitate și pentru faptul că nu are o putere explicativă.

Cea de-a doua orientare, opusă primordialismului, este aceea a 'instrumentaliștilor' care consideră etnicitatea ca o resursă socială, politică și culturală a grupurilor de interes. Adepții acestei orientări pun accentul pe competiția elitistă pentru resurse și sugerează faptul că manipularea simbolurilor este vitală pentru obținerea sprijinului maselor și pentru atingerea scopurilor politice (Brass, 1991).

Una din ideile de bază ale 'instrumentaliștilor' este aceea că *etnicitatea este un construct social*, iar indivizii au posibilitatea să folosească elemente dintr-o varietate de moșteniri etnice și culturale pentru a-și construi propria lor identitate individuală sau de grup. Instrumentaliștii au fost însă criticați pentru faptul că definesc interesele mai ales în termeni materiali și pentru minimalizarea dimensiunii afective a etnicității. Puțini cercetători însă au aderat în practică la una sau cealaltă din aceste orientări, existând în schimb încercări de a combina cele două tipuri de abordări. Vom prezenta în continuare trei tradiții alternative de cercetare a etnicității, urmând să încercăm o identificare a acelei abordări care considerăm că ar putea fi utilizată cu mai mult succes în cercetarea specificului național. Cele trei abordări teoretico-metodologice ale etnicității sunt: 'tranzacționalismul', abordarea 'socio-psihologică', și abordarea 'etno-simbolistă'.

'Tranzacționalismul', inițiat de Barth (1969), pune accentul pe granițele sociale care asigură menținerea unui grup. În concepția acestuia, nu conținutul cultural cuprins între anumite frontiere geografice este cel care perpetuează comunitatea, ci frontierele culturale, adică 'grănicerii' simbolici, care sunt limba, îmbrăcămintea, obiceiurile alimentare și strategiile de satisfacere a nevoilor. Aceste granițe, însă, sunt permeabile, iar tranzacțiile cu alte etnii, dincolo de aceste granițe, ajută la întărirea acestora. Barth a fost criticat pentru faptul că nu a reușit să diferențieze între diferitele tipuri de loialități, să identifice resursele pe care le au diferitele grupuri etnice și dimensiunile subiective, individuale ale etnicității (F. Francis, 1976)

Spre deosebire de tranzacționalism, abordarea 'socio-psihologică', al cărui reprezentant este Horowitz (1985), pune accent pe evaluarea comparativă a

## Despre etnie și etnicitate

---

grupurilor și pe stereotipurile colective. Premisa de bază a acestei abordări este aceea că afilierea etnică se bazează în ultimă instanță pe legăturile mitice de înrudire și pe simțul onoarei în relație cu alte grupuri.

La rândul lor, 'etno-simboliștii' sunt preocupați în principal de procesele de menținere, schimbare și naștere a etniilor, cât și de rolul trecutului etniei în modelarea comunităților culturale prezente. În concepția acestora, miturile și simbolurile joacă un rol important în unificarea populațiilor și asigurarea continuității acestora de-al lungul mai multor generații. Totuși, etno-simbolismul a fost criticat pentru că nu a reușit să identifice în suficientă măsură rolul maselor în evoluția fenomenului etnic și pentru faptul că a pus un accent privilegiat asupra conținutului miturilor și memoriei istorice.

Din analiza diferitelor perspective asupra fenomenului etnic, rezultă că etnicitatea este un fenomen universal, prezent în toate epocile istorice. Elementul major în confuzia și conflictele care înconjoară domeniul 'fenomenului etnic' se datorează lipsei unui criteriu unanim acceptat cu privire la ceea ce semnifică conceptele cheie ale etnicității și modul în care acestea pot fi folosite în abordarea fenomenului. Sensurile alternative și statutul teoretic al termenilor de etnie și etnicitate sunt principalele cauze ale dificultăților întâmpinate în înțelegerea fenomenului etnicității. Într-un cuvânt, pe lângă abordările tradiționale 'obiective', care scot în evidență trăsături culturale cum ar fi limba, religia și obiceiurile, noile abordări 'subiectiviste' accentuează sensul fluid și contextualizat la 'fenomenului etnic'.

## Bibliografie

- Barth, Frederick (editor) 1969, **Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference**, Bergen, Oslo, Universitetsforlaget
- Brass, Paul 1991, **Ethnicity and Nationalism**, Sage Publications India Private Limited, New Delhi
- Eller, Jack și Coughlan, Reed 1993, 'The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments', **Ethnic and Racial Studies**, 16:2 (Routledge, London)
- Francis, Emerich, K. 1976, **Inter-Ethnic Relations. An Essay in Sociological Theory**, Elsevier, New York
- Geertz, Clifford 1973, **The interpretation of culture**, New York :Basic Books
- Glazer, Nathan și Moynihan, Daniel 1975, **Ethnicity. Theory and experience**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- Horowitz, Donald 1985, **Ethnic Groups in Conflict**, Berkley and Los Angeles: University of California Press
- Hutchinson, John și Smith, Anthony, D. 1996, **Ethnicity**, Oxford Univesity Press
- Shils, Edward 1957, 'Primordial, personal, secret and civil ties', **British Journal of Sociology**, No.7:113-45
- Stewart, Edward, C. și Bennett, Milton, J. 1995 (ediție comentată de D.Dumortier), **American Cultural Patterns. A Cross-Cultural Perspective**, Masson, Paris Milan Barcelone

# Starea românilor și a românității în Covasna și Harghita în perioada post-decembristă

---

Maria COBIANU-BĂCANU

---

## 1. O situație paradoxală: majoritarii minoritari

Titlul materialului de față ne-a fost sugerat de tema Congresului Național de Sociologie și Asistență Socială cu privire la starea națiunii. Recunoaștem că opțiunea noastră pentru studiul raporturilor interetnice dintre români și maghiari, în zona în care maghiarii sunt majoritari, este destul de incomodă și sensibilă pentru o bună parte dintre guvernanții, parlamentarii și politicienii care sunt tentați fie s-o eludeze, fie s-o interpreteze într-un optimism ce sfidează orice realitate.

Față de pozițiile politicianiste, partizane, ce decurg din interese de putere, de partid sau de altă natură, credem că este datoria cercetării științifice și a sociologului să dea vâlmășul la o parte și să ofere imaginea reală, chiar dură, a lucrurilor acoperite uneori cu migală de cei interesați.

Studiul relațiilor interetnice dintre români și minoritățile naționale început în 1993 de Institutul de Sociologie al Academiei Române și adâncit, apoi, prin cercetări de teren intensive asupra relațiilor interetnice dintre românii și maghiarii din Covasna și Harghita, studiu care continuă și în anul 2000, ne-a dat șansa acumulării unei vaste baze de informații și de date care constituie temeiul considerațiilor din această comunicare.

Distingând între politica statului, a guvernelor românești, care a fost mai mult sau mai puțin dreaptă față de minorități și raporturile reale, nemijlocite dintre români și etnicii de diferite sorginți istorice și culturale lângă care le-a fost dat să trăiască, descoperim că de-a lungul istoriei s-a construit un real model românesc de relații interetnice. L-am definit sintetic în lucrarea "S.O.S - Românii din Covasna și Harghita!", Editura Petru Maior, Tg. Mureș, 1988. *Modelul de relații interetnice* instituit de românii majoritari în comunitățile etnic mixte este *unul democratic, de tip rețea*, pe linie orizontală, *ca de la egal la egal*, în care oamenii se apreciază unii pe alții, se respectă unii pe alții și muncesc împreună pentru a-și câștiga cele necesare traiului de zi cu zi. Încrederea reciprocă, buna vecinătate, împrumutul cultural de modele și valori de la un grup la altul sunt

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

principii de viață cotidiene solide care depășesc granițele instituite de diferențe și afirmă comunitatea umană ca un întreg armonios cu țeluri comune și mijloace comune. În satele sau orașele cu români majoritari oamenii de toate etniile se conduc după normele morale ale înțelegerii și bunului simț, ale cunoașterii calităților și virtuților reciproce, ale toleranței și concesiilor benefice de toate părțile.

Acest model de viață, intracomunitară cu relații etnice mixte l-am descoperit în primele cercetări din 1967 în localitățile Târnava Mare, Biled, Chirnogeni, Hărman etc., l-am redescoperit în anii 1979-80 în Feldioara, Tg. Mureș, Sâncraiu Nou, Timișoara, Giarmata, în 1992-1993 în Baia-Mare, Sibiu, Satu-Mare, Timișoara, Făget etc., în zilele noastre în localitățile din Banat, Dobrogea, Sibiu, Brașov.

Nu același model de comportare interetnică ni s-a dezvăluit în județele Covasna și Harghita unde maghiarii sunt majoritari, iar românii sunt 25% și respectiv 15%. Aici *modelul de relații interetnice este de tip piramidal*, format la vârf din structuri maghiare politice, culturale, administrative care militează pentru “drepturi istorice”, “colective”, pentru autonomie etnică teritorială, financiară, culturală, școlară, un întreg sistem instituțional de conducere independent, dacă se poate în afara sistemului statal românesc, iar la bază din oameni obișnuiți care se ajută și se înțeleg în virtutea unei conviețuiri de secole pe același pământ.

Acest model de relații bazat pe dorința de autonomie și autodeterminare exprimată oficial cu ocazia Forumului de la Cernat din 10 mai 1997 de liderii UDMR, sub numele de Charta autodeterminării, în subsidiar, nu vizează altceva decât crearea unui stat maghiar în inima Transilvaniei și eliminarea sau marginalizarea minorității românești din zonă. Modelul maghiar piramidal, bazat pe relații de dominație, supunere, specific minorităților imperiale este caduc și desuet în zilele noastre când spiritul democratic, nevoia de respect și demnitate înflorește în fiecare casă și în fiecare individ. El vine în contradicție cu dorința și voința românilor care, deși minoritari ca număr, așteaptă să fie tratați în spiritul egalității și respectului reciproc; sfidează legile interne și internaționale, legile morale și ale bunului simț. Și, totuși, este întreținut cu consecvență și finanțat consistent de forțele politice etnice maghiare din țară și de afară.

În virtutea acestui tip de relații, românii din Covasna și Harghita sunt, pe de o parte, excluși social, economic, cultural, inclusiv din istorie - dacă avem în vedere că piesele de muzeu românești zac în subsolurile muzeelor naționale secuiești din Sfântu Gheorghe și Miercurea Ciuc, pe de altă parte, sunt supuși presiunii de maghiarizare dacă vor să fie “văzuți mai bine de vecinii lor maghiari”. Deși maghiarii, prin aparatul lor de propagandă antiromânească din țară și din străinătate, se plâng la toate organismele internaționale de nedreptățile și așa-zisul “genocid cultural” comis de români, în fapt, cei ce sunt pe cale de dispariție ca etnie sunt de fapt românii minoritari din Covasna și Harghita.

De aceea, dacă trebuie ceva îmbunătățit în strategia guvernamentală privind relațiile interetnice, aceasta ar trebui să fie susținerea economică, socială și

culturală a românilor minoritari, păstrarea și dezvoltarea identității românilor care după 10 ani de democrație, în ziua de 13 aprilie 2000, au fost nevoiți să iasă în stradă, să protesteze față de acțiunile abuzive, ilegale și cu tentă antiromânească, manifestate de conducerea Primăriei din Sfântu Gheorghe și a Consiliului Județean Covasna, față de lipsa totală de interes în găsirea unor soluții menite să promoveze un climat de conviețuire pașnică și nediscriminare față de români.

Cum s-a ajuns la această stare de lucruri? O cauză ar fi dezinteresul, lipsa de simț național și patriotic a guvernelor postdecembriste, alte cauze ar putea fi lipsa de reacție a opiniei publice interne și ofensiva crescândă a maghiarilor în a-și impune predominarea pe toate planurile economic, politic, cultural, administrativ, încalcând cu bună știință legile și Constituția țării și, nu în ultimul rând, slăbiciunea statului incapacitatea organelor sale de a impune legea după principiul că nimeni nu este mai presus de lege. Cauzele situației dramatice a românilor sunt exprimate în detalii zguduitoare în nenumărate documente adresate de reprezentanții organizațiilor culturale și nonguvernamentale românești din zonă Președinției, Parlamentului și Guvernelor ce s-au succedat, pentru a lua măsuri de păstrare a valorilor și a identității culturale, lingvistice și confesionale a românilor minoritari. Ele au fost exprimate și de subiecții cercetărilor noastre care s-au dovedit nu numai nemulțumiți și critici, dar și creativi prin sugestiile pe care le-au oferit "aleșilor" țării spre normalizarea situației. În această privință, lucrarea "Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita" (Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2000) poate fi considerată o monografie a situației grave, de neacceptat, în care au ajuns românii și românitatea - ca stare de spirit, stare culturală, ca expresie simbolică în spațiul politic - în Covasna și Harghita, datorită etnocrației sau totalitarismului etnomaghiar accentuate după 1989.

Ajunse aici, se impune o scurtă prezentare a istoriei relațiilor interetnice în deceniul 1990-2000. Este știut că, după colapsul socialismului din anii 1989-90, în țările din Sud-Estul și Centrul Europei începe să sară în aer și construcția relațiilor interetnice ce părea stabilă, rezistentă și, pe alocuri, chiar armonioasă. Minoritățile își reclamă cu forță, uneori chiar cu violență, dreptul la afirmarea, conservarea și dezvoltarea identității lor. Destrămarea Uniunii Sovietice s-a soldat cu apariția de noi state independente, Cehoslovacia s-a divizat în două state separate, în Iugoslavia s-au dus războaie ce au determinat descompunerea federației, iar dacă nu peste tot s-a ajuns la diviziuni sau războaie, nu înseamnă că în celelalte țări a fost pace sub măslini și că au lipsit violențele și atrocitățile.

În România anilor 1989-1990 modelul pașnic de relații interetnice a luat sfârșit, el fiind înlocuit cu cel al agresivității sălbatice, al urii și devastării dirijată cu mîgălă de liderii maghiari împotriva instituțiilor statului român, simbolurilor naționale, organelor de stat și intelectualității românești.

Sub sloganele "Acum și aici", "Acum sau niciodată", "1918-1989, atât a fost, destul a fost" maghiarii, sub impulsul "elanului revoluționar", au recurs la bestialități și crime similare cu cele din 1848 sau din timpul dictatului de la Viena. Raportului HAR-COV, elaborat de o comisie parlamentară, care

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

prezenta în detaliu ororile și fărădelegile comise de maghiari, i s-a pus surdina rapid, iar românii, dezorientați și neajutorați, fie au luat calea exodului, fie au rămas cu spaima în suflet că răzburarea "vecinilor" poate reveni oricând. După 1990, profitând de lipsa unui cadru legislativ și de deruta din București și din țară, maghiarii au început vasta și meticuloasa operă de separare în grădinițe, școli și licee, în muzee și biblioteci, au impus schimbarea numelor străzilor și instituțiilor, realizând fără vreo rezistență mult dorita purificare etnică.

Cât de îndreptățiti au fost să recurgă la asemenea acte ne-au relatat subiecții cercetării care recunoșteau că în ultimile decenii se ajunsese la o reală armonie în relațiile dintre români și maghiari, cu care erau buni prieteni, buni vecini și colegi de muncă, cu țeluri comune în viața personală, profesională și a satului sau orașului în care trăiau.

Separarea socială, politică, culturală, educativă a maghiarilor din Covasna și Harghita - realizate prin instituționalizarea segregăției școlare la începutul anului 1990, și a celorlalte segregății corelate: politice, culturale, sociale prin partid unic pe criteriu etnic - UDMR, fundații, ligi, asociații culturale, profesionale - a descompus și destrămat întreg țesutul vieții sociale, întreaga tramă a relațiilor sociale, ducând la eliminarea și marginalizarea elementului românesc. Acesta nu avea decât două posibilități: să se lase maghiarizat încet și sigur prin integrarea în structurile organizaționale maghiare sau să se reorganizeze în structuri și organizații proprii pentru a-și menține ființa națională, identitatea culturală, lingvistică și religioasă. Românii, evident, au ales a doua posibilitate, mulți dintre ei știind că, chiar trecând în tabăra lor, "tot maghiari de 5 coroane" rămâneau, cum li se spunea în vremurile istorice de restriște, nefiind nicidecum lipsiți de oprobiul și disprețul lor.

Fantasma Ungariei Mari a Sfântului Ștefan sau, mai nou, a Ungariei Unitare, cum formulează Prim Ministrul Victor Orban, reînviată în vremurile tulburi ale instituirii democrației, i-a dus la "frenezia scăpării de români" prin "revoluția maghiară în România", îndelung pregătită și așteptată. Consecințele acestei "revoluții maghiare", declanșată în '89, s-au amplificat cu timpul, astfel încât acum se poate spune, fără teama de a greși că românii au traversat, și încă traversează, un alt "dictat", unul "soft" însă, cu mijloace mai fine, mai rafinate, sub oblăduirea guvernelor românești indifferente la cauza națională și cu "vânt la pupă" din partea organismelor internaționale tentate mai degrabă să dea crezare "plângerilor" maghiarilor la Consiliul Europei decât realităților dramatice suferite de români acolo unde ei sunt majoritari.

## 2. Etnostatică și politică

În termeni statistici, din cei 22.760.449 de cetățeni, aproape 90% sunt români, adică 20.352.980 - după recensământul din 7 ianuarie 1992, ceea ce ne îndreptățește să ne considerăm un popor unitar sau cum spune Art. 1(1) din Constituție "România este un stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil". Minoritățile naționale, în procent de 10,6%, sunt constituite din 18 naționalități, între care maghiarii 7,1%, țiganii 1,8%, germanii 0,5%, iar ceilalți 1,2%.

## Maria COBIANU-BĂCANU

---

*Județul Covasna* are 233.256 de locuitori, dintre care 23,4% români, 75,2% maghiari, 1,1% țigani, 0,1% germani, 0,2% alte naționalități. Pentru maghiari funcționau în 1992-1993 un număr de 213 școli cu limbă de predare maghiară, 81 mixte și doar 56 cu limba de predare română. Ca dezvoltare culturală, doar în anii de început, adică în 1992-1993, funcționau: 1 teatru, 1 muzeu cu specific secuiesc, un ansamblu folcloric, două case memoriale, 22 de fundații și societăți, 38 asociații culturale și profesionale, pe când românii aveau 4 organizații similare românești. Mai existau: 4 edituri în limba maghiară, 5 publicații cotidiene și periodice în limba maghiară, iar românii, un singur cotidian în limba română.

*Județul Harghita* are 347.637 de locuitori, dintre care 14% români, 84,6% maghiari, 1,2% țigani, 0,1% germani, 0,1% alte naționalități.

De reținut că din totalul maghiarilor, 831 sunt secui, iar din aceștia în județul Covasna s-au declarat secui numai 38. Ca atare, așa-zisul "ținut al secuilor" sau "țara secuilor", după numărul de secui autodeclarați, este numai o denumire fără conținut, ei fiind asimilați ca maghiari sau definindu-se ca maghiari.

După aceste date, se poate aprecia că în România n-a fost nici un genocid cultural, cum apreciază unii reprezentanți din afară ai maghiarilor, ci dimpotrivă, ei și-au păstrat limba, cultura, religia, obiceiurile fără nici o restricție. Minoritățile au continuat să existe în țara noastră, dovadă că după 1989 s-au reorganizat și afirmat rapid. Migrațiile în afară ale unora dintre ei - germani, evrei, maghiari - în țările de baștină, atât înainte de '89 cât și după '89, nu sunt specifice numai României, ele fiind un fenomen mai general.

Românii din Covasna și Harghita recunosc că soarta lor este legată de cea a maghiarilor, că ei au un destin comun pe același pământ, de aceea trebuie să se ajungă la o conviețuire normală, bazată pe încredere și respect reciproc. Minoritățile și grupurile etnice sunt rezultatul istoriei, al vicisitudinilor ei, și românii le tratează ca pe realități incontestabile. Indiferent dacă recunosc sau nu, minoritățile au găsit pe aceste meleaguri ospitaliere loc de casă, de vatră și vecini de omenie. Politica oficială față de ele n-a fost, poate, întotdeauna dreaptă, dar minoritățile, alături de și împreună cu poporul român, cu românii "cei buni, blânzi, cumsecade, înțelegători și toleranți" - cum i-au caracterizat ceilalți etnici - au conviețuit pașnic, în înțelegere, ajutându-se și respectându-se.

În anii mai grei ai socialismului, dacă poporul român a suferit de foame sau frig, au suferit și minoritățile. Dacă a avut momente de bunăstare și liniște, le-au trăit și ele. Asupra lor nu s-au abătut mai tare furtunile politice sau economice. De ce? Pentru că poporul român, această mare masă integratoare, prin modul său de a fi și de a se purta, a reușit să anihileze la nivelul vieții de zi cu zi orice "seism" venit cumva de sus. Ion, Istvan și Hannes, ca vecini și săteni, au continuat să muncească împreună, să trăiască împreună și să împărtășească bucuriile vieții, ca și necazurile ei, unul alături de altul.

## **Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita**

---

Uneori, chiar în regimul socialist, minoritățile erau mai “ocrotite” decât românii, că ele deveneau obiect de dezbatere internațională și acest lucru, de pildă, lui Nicolae Ceaușescu nu-i convenea pentru că nu oferea o imagine bună României în lume. Așa se făcea că, în timp ce bisericile ortodoxe erau dărâmate, ascunse după blocuri sau, prin translație, mutate dintr-un loc în altul, cu bani grei, o moschee turcească nu era dărâmată, ci mai degrabă era deviat canalul Dunăre-Marea Neagră, cum spunea un subiect turc, decât s-o dărâma și să se creeze probleme cu turcii. Sau: dacă cercetătorii români de la Academia Română nu puteau publica o lucrare decât cu foarte mari dificultăți, sau deloc, cercetătorii maghiari aveau editura Kriterion unde publicau mai mult.

### **3. Relațiile inter-etnice**

Schimbarea pe care a adus-o perioada de tranziție este o izbucnire în afirmarea puternică a minorităților, a drepturilor lor, a recunoașterii identității lor specifice. Dar această izbucnire are sens acolo unde ele au fost oprite, exploatare, exterminate, dar nu în România unde, așa cum spun oamenii simplii, sătenii și orășenii de diferite etnii, au dus-o la fel ca românii și cu nimic mai prejos decât ei.

De aceea, relațiile dintre românii majoritari și minoritățile naționale se definesc ca relații de bună conviețuire, de cooperare, înțelegere și schimb cultural benefic de toate părțile. Cine cercetează influențele și interferențele interetnice descoperă că în cultura română își găsesc loc și înfloresc trăsăturile culturale ale tuturor grupurilor etnice și naționale, ceea ce o îmbogățește și o înfrumusețează. Contactul continuu dintre cultura română și a minorităților, prin relațiile vii, intense dintre oamenii purtători ai acestor culturi, au dus la creșterea solidarității umane și la diversificarea formelor de expresie individuală și colectivă.

După 1989 și în țara noastră are loc o exacerbare a fenomenului etnic, care dobândește o pondere și o intensitate ce tinde să ocupe întreg spectrul vieții sociale. Apar tensiuni, conflicte bine dirijate, uneori, de forțe interne și externe care zdruncină din temelii vechiul echilibru. Se trece într-un alt fel de extremism, acela al suprasolicitării drepturilor minorităților, ceea ce apare ca o inechitate față de majoritate, la care puțini se mai gândesc. Iar când economia de piață nu și-a manifestat încă valențele, cele mai multe tensiuni de ordin economic și social au fost interpretate drept probleme etnice. Sărăcia, criminalitatea, corupția sunt fenomene sociale, dar când izbucnesc în comunități etnice mixte dobândesc automat eticheta de “fenomene interetnice”, omițându-se specificul lor social și baza lor economică.

Deci, analizând relațiile interetnice avem în vedere că ele sunt relații sociale, relații umane în care indivizii se comportă corespunzător cu specificul cultural, etnic, valoric al grupului din care fac parte. Diferențele culturale nu trebuie interpretate ca factori de animozitate sau excludere, ci ca diferențe de includere, de îmbogățire și completare reciprocă. Având în vedere că pe teritoriul României în procentul de 10,6% din populația țării sunt cuprinse 18



minorități naționale, spectrul relațiilor interetnice devine mai amplu ca bogăție internă, la nivelul microgrupurilor în care acestea conviețuiesc cu românii.

Când se tratează problema minorităților naționale din țara noastră trebuie să avem în vedere însă exagerările, erorile pe care le comit mai ales maghiarii în aprecierea statutului lor etnic. Ei încearcă prin toate documentele politice-etnice pe care le emit să acrediteze ideea că sunt națiune și că formează o comunitate națională, identificând conștient minoritatea națională cu națiunea și poporul pentru a-și legitima tendințele de autodeterminare și autogovernare - trăsături proprii numai națiunilor și popoarelor ce formează state-națiuni.

Raportul dintre minoritate și națiune este un raport de la parte la întreg, națiunea cuprinzând minoritățile ca pe componente organice ale vieții sociale, economice și culturale. Națiunea, ca și minoritățile, constituie un grup identitar fundamental și prin aceasta între ele sunt posibile interferențele. Deosebirile intervin în ponderea și semnificația calitativă a celor două entități care conferă identitate etnică sau națională, în sensul că minoritățile nu vor atinge niciodată atributele inalienabile ale națiunii precum cele statale de suveranitate, independență, autonomie, autogovernare. O minoritate care pretinde să acceadă la aceste atribute iese, în fapt, de sub nomenclatorul de minoritate sau grup etnic și devine stat în stat.

Dreptul la autodeterminare pe care-l reclamă obsedant maghiarii, prin Charta autodeterminării și prin multiple alte documente, ei nu-l pot dobândi pentru că este un atribut al popoarelor, al națiunilor și nu al minorităților și semnifică dreptul fiecărui popor de a-și stabili regimul politic și de a-și organiza viața socială, economică și culturală, politica internă și externă așa cum dorește fără nici un amestec din afară. O componentă fundamentală a acestui drept este integritatea teritorială pe care trebuie s-o respecte toate statele în raporturile lor cu altele. În normele de drept internațional sunt respinse, în general, pretențiile de secesiune din partea minorităților sau de separare pentru că ar distruge coerența statelor prin fărâmițare, fragmentare și ar pune în pericol valorile culturale și civilizații create de omenire. O asemenea construcție ar fi nedemocratică, ea semnificând ideea că un grup restrâns impune decizia sa majorității. În plus, nu se poate admite exercitarea, pe un teritoriu care reprezintă unitate de autodeterminare, a acestui drept de mai mulți titulari. Singurul titular este poporul care locuiește pe acest teritoriu, iar exercitarea dreptului la autodeterminare este exclusivă.

Însuși faptul că în dreptul internațional contemporan se elaborează norme privind drepturile persoanelor care fac parte din minorități etnice, lingvistice, religioase și culturale - spune Ion Diaconu, specialist în probleme de drept internațional - demonstrează voința statelor de a cristaliza statutul lor de minorități și nu de a le recunoaște dreptul la crearea unui cadru statal propriu, deci, de a le menține ca minorități, nu de a le acorda dreptul la autodeterminare.

Studiul atent al relațiilor interetnice din țara noastră ne-a dus la dezvăluirea paradoxului pe care l-a generat politica generoasă și democratică a României față de minoritățile naționale. Deși românii dețin o proporție covârșitoare în populația țării, aproape 90%, iar minoritățile naționale doar 10%, datorită largilor

## **Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita**

---

libertăți și drepturi acordate minorităților naționale, datorită spațiului amplu pe care l-au dobândit în discursul public, în mass-media națională, datorită preocupării permanente pentru rezolvarea problemelor lor, imaginea lor în conștiința opiniei publice internaționale s-a dilatat dincolo de limitele lor reale, formându-se o imagine deformată și anume că România este sau ar putea fi un stat multinațional. Imagine complet falsă, cultivată și întreținută cu abilitate mai ales de cercurile etnice maghiare care se erijează în reprezentante ale tuturor minorităților naționale, deși subiecții lideri turci, tătari, romi cu care am stat de vorbă le respingeau rolul de reprezentanți ai intereselor lor tocmai datorită pretențiilor exagerate și neloialității față de statul și poporul român.

România este un stat național unitar nu în mod arbitrar, nu pentru că face din caracterul național un mit, cum afirmă maghiarii și unii din suporterii lor români, ci pentru că în realitate exprimă o unitate ce derivă din istoria, cultura, limba, tradițiile, filosofia de viață comună a 90% din populație. Această pondere preponderent românească nu poate fi dezagregată sau fragmentată din cauza acțiunilor neloiale ale unei minorități. Sinceritatea și deschiderea cu care România a dezbătut și a rezolvat problemele minorităților naționale sunt adesea întoarse împotriva ei, în sensul că politica ei față de minoritățile naționale să fie deturnată în așa măsură încât unele forțe antiromânești interne și externe să croiască planuri de federalizare și divizare la adresa ei.

În timp ce alte țări ale Europei Occidentale, ca Grecia, Franța, Germania, nici nu vorbesc despre minorități, deși procesul de imigrație crește, România, oferind drepturi la și peste standardele europene celor 10% din populația țării care formează minoritățile naționale, este când invitată, când somată să devină federație prin tot felul de întâlniri naționale și internaționale, ca și prin presa de limba maghiară.

### **4. Instituțiile și liderii în chestiunea interetnică**

Cercetările sociologice și antropologice efectuate cu subiecți din întreaga țară arată că românii refuză ideea dezmembrării și federalizării pe care o propagă maghiarii și suporterii lor din țară și din afară, resping cu vehemență oficializarea limbii maghiare ca a doua limbă în stat considerând aprobarea de folosire a limbii maghiare în administrație și tribunal, dată de parlament, o măsură pripită care nu s-a făcut cu acordul poporului român, pentru aceasta propunând un referendum național.

Introducerea limbii maghiare în viața publică, instituțională, consideră liderii români de opinie, va duce și mai mult la marginalizarea și eliminarea limbii române și a românilor nevorbitori de limbă maghiară. Ea este acum oricum alungată din viața de toate zilele, pe stradă, în magazine și instituții publice, din afișajul stradal. Peisajul social, spațiul public urban nu mai reflectă aproape nimic românesc. Statuia lui Mihai Viteazul din Sf. Gheorghe se dărâmă pe zi ce trece sub ochii primarului maghiar și ai prefectului român. Numele străzilor se maghiarizează continuu din 1990, iar comemorările de eroi au devenit un ritual

fără precedent de frecvent. Iată ce spune o româncă, intelectuală din județul Covasna, în legătură cu acest ultim fapt:

“În ultimii ani, maghiarii fac o mulțime de comemorări și aniversări. Au găsit tot felul de motive. Pe lângă o piatră, organizează o manifestare cu steag unguresc și flori. Își descoperă “eroi” peste “eroi” cu valoare istorică. “Eroii” inventați de ei apar ca ciupercile după ploaie pentru a-și justifica istoria pe aceste meleaguri”. Iar monumentele, am adăuga noi, apar tot ca ciupercile după ploaie. Iată ce se scrie în “Adevărul”, nr. 3001 din 1 februarie 2000, p. 8, “Monument pe locul unui lagăr de prizonieri unguri”: “Consiliul Local Timișoara a aprobat, în urmă cu câteva luni, amplasarea unui monument la marginea orașului. Acesta urmează să marcheze locul unde a fost un lagăr de prizonieri unguri (și români?)”. În anunțul respectiv se specifică un amănunt semnificativ: la realizarea acestui monument, statul maghiar contribuie cu 20.000.000 de forinți, iar municipalitatea cu câteva zeci de milioane de lei. Absurditatea motivației amplasării unui astfel de monument “comemorativ”, care să amintească de suferința celor adăpostiți în atare loc este nejustificată și, mai ales, inoportună. Se vede că acest proiect face parte dintr-un scenariu sincronizat pe țară, deoarece am citit nota prin care se anunța intenția de a se ridica un asemenea monument și în comuna Feldioara, județul Brașov. Primarul din localitatea respectivă, cunoscător de istorie nealternativă a țării, a refuzat aprobarea acestui proiect, cu toate că prefectura îl lansase anterior într-o imagine generoasă. Situația este similară cu ceea ce s-a întâmplat la Arad. Un lagăr de prizonieri nu poate fi asimilat cu un lagăr de exterminare. Iată unde poate conduce lipsa cunoștințelor de istorie.” (Semnat de: Dr. Bolza Romulus, Timișoara)

Reluând ideea din titlu despre starea românilor și a românității, relevăm că ea a devenit deosebit de gravă, după 1989-90, întâi prin violențele fizice și apoi prin cele psihice, morale. În sprijinul ei, aducem ca argumente interviurile în profunzime ale subiecților din Covasna și Harghita din anii 1993-1996. Începem cu subiecții din județul Covasna.

*“La noi, relațiile interetnice sunt relații de maghiarizare, de dominare de secole până astăzi. Acum, după ‘90, au dat lovitura asupra comunității românești lovind școlile și bisericile. Își ușurează astfel asimilarea. Nu respectă legea, statul, Constituția României. Așteptăm ajutorul țării până nu-i prea târziu pentru comunitățile românești care vor dispărea pentru totdeauna. Noi suntem considerați aici “venetici”, iar ei “stăpâni”.”* (Român, Sf. Gheorghe)

*“Suntem ca oile între lupi. Noi aproape nu avem nici un drept. Si tot ungerii se plâng. La primărie, toți sunt unguri. În România noastră noi n-avem nici un drept. Mi-i ciudă că se mai plâng. Ce le mai trebuie? Să conducă România. În zona Covasna și Harghita nu vor mai fi români. În ultimii ani, părinții români nu s-au mai bătut să aibă școală. Oamenii nu mai ridică probleme că raportul de forțe le este nefavorabil.”* (Româncă, Aita Medie)

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

*“În unele localități nu mai există nici școală, nici preot. Ca în Ojdula. Vor mai rezista românii ca români și românitate? Depinde de cine câștigă terenul, românii sau ungurii.” (Român, Brețcu)*

*“Situția românilor de acum - fără școală și preot - este asemănătoare cu cea de pe vremea Imperiului austro-ungar, iar noi trebuie să ne cerem drepturile ca memorandiștii. Altfel, în Covasna și Harghita, omul ca individ nu o duce rău. O duce chiar foarte bine. Este amenințată însă obștea națională în ansamblu: limba, cultura, școala și biserica”. (Român, Brețcu)*

Starea psiho-morală afectivă de sfidare, înjosire și umilire a românilor este greu trăită, dar au puține arme de luptă împotriva ei. Așa că singura soluție de supraviețuire este supunerea și acceptarea complexului de inferioritate inoculat cu deosebită migală de maghiari.

*“Românii au învățat maghiara să fie în rând cu ei sau să fie mai puțini umiliți. O tactică perversă a maghiarilor a fost aceea că au cultivat umilirea în rândul românilor. Românii spun că au prieteni maghiari, pe când maghiarii nu se mândresc cu românii, nici nu pomenesc de ei. Își stimulează propria lor «superioritate» și propria lor limbă.” (Român, Sf. Gheorghe)*

Consecința a multiplelor înjosiri și deznădejdi pe care românii le trăiesc în conviețuirea cu maghiarii apare “căderea” în rândurile maghiarilor, capitularea lor psihică.

*“Când preot nu au, școală nu au, la recensământ, unii români s-au declarat unguri și catolici. «Poate așa m-or vedea mai bine și pe mine vecinii unguri și nu m-or mai batjocori», își zic ei. Românii, majoritatea, trăiesc complexul de inferioritate inoculat de decenii și secole cu expresii jignitoare și un mod de trai pe măsură. Aceasta se simte pe toată scara socială, de sus în jos. Puțini români își păstrează demnitatea de români. Dar nu și-o manifestă. Dacă îndrăznesc să și-o arate în vreun fel, prin cuvinte sau gesturi, ies scânteii... În județul Covasna, sunt sate cu români care se află la limita supraviețuirii culturale, spirituale, umane și etnice. Recensământul din '92 nu a reflectat o stare reală. De frica minerilor unguri din Baraolt care-și propuseseră în martie '90 să extermine toți românii, iar în biserica ortodoxă și-au făcut nevoile, mulți români, ca să nu mai aibă probleme» cu ei «s-au trecut» la maghiari. Au capitulat psihic. Capitulara psihică era întărită de porunca maghiarilor: «duceți-vă în Bărăgan unde nu mai sunt unguri!». De aceea, mulți români își zic: «Nu știu dacă voi putea să plec, dar nu știu nici dacă voi mai putea rezista aici».“ (Preot, județul Covasna)*

Deci, neprijiniți de țară, de guvern, parlament și președinte, singuri în fața celor obișnuiți să-i domine, românii minoritari din Covasna se declară maghiari ca să trăiască mai liniștiți. Și dacă ajung aici, nu ei sunt de vină. Cauzele rezidă în slăbiciunea măsurilor de protejare a lor, în lipsa de control a modului cum se aplică legile, în lipsa de fermitate în aplicarea Constituției.

Când românii sunt considerați “cetățeni de gradul doi” în propria lor țară de către maghiarii minoritari, când ei trec la biserica și religia acestor minoritari sfidători, se săvârșește o irecuperabilă pierdere în fața istoriei și un neiertabil act de trădare a idealului național de a face România Mare țara pentru care ostașii au luptat în primul război mondial în tranșee. Iar acum, în zilele de pace și democrație, reușim zi de zi, ceas de ceas să facem o Românie Mică, pierzând lent, dar sigur, român după român în satele din Covasna și Harghita. În nici o țară din Europa - și poate din lume - nu este de crezut că din propriul trup se rup membri care să îngroașe rândurile vreunui grup minoritar. Cu atât mai puțin în Ungaria, unde toți minoritarii devin maghiari.<sup>1</sup>

Pentru o judecată comparată, pe viu, a stării de lucruri și a relațiilor dintre români și maghiari, redăm și un interviu mai amplu, purtat cu un intelectual maghiar din Sfântu Gheorghe care motivează de ce ei refuză ca admiterea în liceu sau la facultate să se dea în limba română, exprimă nemulțumirea și dificultatea copiilor maghiari de a învăța în clasele mici limba română sau justifică drepturile lor prin tradiție și istorie. El arată că în 1989 erau pregătiți să acționeze după modelul din 1949, ceea ce s-a confirmat prin repeziciunea cu care s-au reorganizat și au acționat feroce împotriva românilor pentru că “au fost asupriți și suferinzi” de când s-a destrămat statul maghiar.

Dar cel mai interesant și uimitor lucru ni s-a părut modul senin și justificat în care el motivează dărâmarea bisericilor românești în timpul perioadei horthyste și alungarea învățătorilor români. După el, “70 de ani au fost destui” cât românii au fost lăsați să trăiască, de unde se poate deduce posibilul autor ale sloganului “1918-1989, atât a fost, destul a fost”, slogan prin care vroiau să scape de “apăsarea majorității pe care o simt”. Dar, să redăm interviul cu subiectul maghiar pentru ca fiecare cititor să-și facă propria opinie.

“În conservarea identității etnice sau în pierderea ei, limba și cultura sunt fundamentale, mai ales în Estul Europei. În apus, limba nu e un criteriu, la noi, dacă cineva și-a schimbat limba, automat, a trecut în rândul celorlalți. Maghiarii nu-l mai consideră maghiar pe cel ce și-a pierdut limba. Vrem facultate în limba maghiară pentru că ea dă șansa dezvoltării vieții științifice maghiare. Dacă admiterea se dă în limba română, părinții dau copiii la școală de limba română pentru a reuși fie la liceu, fie la facultate. Accesul la limba maghiară este tăiat dacă fac școala în limba română. De la clasa a V-a, școala în limba română este un handicap, un gol pentru cultura lui etnică de maghiar. Practic, nu mai are o identitate maghiară conturată. Maghiarii care trăiesc în alte localități și vorbesc limba română au o identitate foarte labilă. Pentru ei atributul de maghiar este o noțiune goală. Maghiarii își pierd identitatea maghiară fără cultura maghiară. Copiii de maghiari minoritari de la 3 ani, când încep să vorbească, aud că alți copii vorbesc alte limbi: româna, germana. Când ajung în clasa întâi își dau seama că sunt minoritari, deși nu pot să exprime acest lucru. Încetul cu încetul se formează conștiința de minoritar în secuime. Copiii nu știu numărul românilor, nici al maghiarilor, dar observă că ceilalți sunt mai mulți

---

<sup>1</sup> *Maria Cobianu-Băcanu, 1998, S.O.S. Românii din Covasna și Harghita, Editura Petru Maior, Tg. Mureș, p. 166.*

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

dacă merg în afară - de pildă, la mare, într-o grupare cu mulți români. Din 30 de oameni, 25 sunt români și 5 maghiari. Vine școala cu obligativitatea învățării limbii române. Din păcate, aud că trebuie să învețe limba română. De ce trebuie să învețe limba română ca matematica și fizica? Dacă părinții nu-i pun la punct de la început că trebuie să învețe limba română, încep să slăbească interesul. Pentru un copil din secuime, limba română este o obișnuință. Puțini o consideră o corvoadă. Ca etnic maghiar, la școală poți avea dificultăți. Dacă dai examen în limba română, obții puncte în plus. Dacă găsești un profesor român naționalist, poți fi depunctat. Necazul cu naționalitatea maghiară din Centrul Europei este generat de faptul că Ungaria sute de ani a fost stat de sine stătător și acum își cere drepturile prin tradiție. Maghiarii s-au organizat foarte repede în 1989 că au fost foarte asupriți și suferinzi. Modelul era gata din 1949 - de organism politic de autoguvernare. Între cele două războaie mondiale, când s-a ascuțit problema națională, s-au construit biserici pentru români cu munca maghiarilor. Aceste lucruri nu s-au uitat. În 1940, au fost dărâmate. Ungurii considerau că au fost nedreptățiți că au muncit. Anul 1940 oferă un reportaj dramatic. Maghiarii aveau sentimente foarte ascuțite că au devenit stăpâni din nou. Între cele două războaie mondiale regimul a fost foarte naționalist. De aceea, în 1940, conducătorii din satul meu au scos învățătoarea română din școală și din sat. A stat la mama până a plecat. Aceste lucruri care s-au suprapus, s-au ascuțit. Români au pierdut Ardealul. De aceea, guvernele trebuie să aibă o mai mare înțelegere a problemei. Nu înțeleg această propagandă naționalistă, Nu e bine. Ungurii au învățat ceva din istoriografia maghiară. Au pierdut două războaie mondiale. Istoria românilor din 1870 este un șir de succese. Istoria Ungariei din 1848 este un șir de eșecuri, în afara perioadei dualismului austro-ungar, bună și pentru românii din Transilvania. În 1918, statul maghiar s-a destrămat. Maghiarimea de rând a suferit un șoc mare. Deci, 70 de ani au fost destui. Propunerea de reconciliere națională și istorică făcută de Ilisecu nu o considerăm suficient de serioasă. Intelectualitatea maghiară este pătura care dă conștiința celor de jos, le exprimă interesele la care ei nici nu se gândesc. Un muncitor nu-și poate spune părerea dacă este bine sau nu să fie școală în limba maghiară. Dacă nu este U.D.M.R., este o altă ligă care ar forma conștiința etnică. Apăsarea majorității se simte. Între cele două războaie mondiale, românii au format comisii de re-românizare, de revenire la românism - unii s-au lăsat convinși, erau și avantaje. Problema națională este un mare bal în Centrul Europei.”<sup>2</sup> (Intelectual maghiar, Sfântu Gheorghe, sept. 1996)

Oprindu-ne la ideea subiectului cu privire la misiunea U.D.M.R. și a intelectualității de a exprima interesele maghiarilor de rând, vom reda rezultatele cercetărilor realizate de Institutul de Sociologie al Universității Eotvos Lorand din Budapesta în zonele cu maghiari, inclusiv în Transilvania. La întrebarea “Care sunt sursele de îngrijorare?” ale oamenilor în perioada de tranziție, subiecții români și maghiari, deopotrivă, s-au arătat mai preocupați de crizele economice, de adâncirea inegalităților și a sărăciei, de creșterea

---

<sup>2</sup> Idem, p. 156.

criminalității și instabilitatea politică decât de conflictele etnice. Aceste probleme, spun autorii Gyorgy Csepely-Antal și Örkény-Mária Székelyi, nu au coincis întotdeauna cu obiectivele organizațiilor politice care au pretins că le reprezintă. Întrebați subiecții maghiari dacă consideră că propriile lor obiective și cele stabilite de U.D.M.R. sunt comune sau sunt diferite, rezultatele au tras un semnal foarte puternic: subiecții maghiari consideră că obiectivele stabilite de politicieni sunt aproape în total contrast cu problemele lor. Pentru ei, cele mai importante probleme sunt rata mare a inflației, spectrul șomajului și standardele tot mai scăzute de viață, în timp ce ei cred că politicienii care îi reprezintă consideră că cele mai importante probleme sunt educația în limba maternă, autonomia teritorială și culturală și scăderea tensiunilor etnice dintre maghiari și români.<sup>3</sup>

Concluzia autorilor unguri din Budapesta confirmă pe deplin veridicitatea cercetărilor noastre cu privire la modelul cultural maghiar în piramidă de relații cu românii, potrivit căruia vârfurile politicianiste sunt bătute de intenții autonomiste și izolaționiste, pe când la bază oamenii de rând se comportă normal, fără probleme, ca vecini și consăteni. “În mod obișnuit - spune o secuiancă din Miercurea Ciuc - între oameni nu sunt probleme. Cineva face probleme.”

## **5. Presiunea identitară în Harghita și Covasna**

Pentru echilibrul expunerii, se impune să urmărim și situația, starea de spirit a românilor din județul Harghita unde ei formează circa 14% din populație, iar presiunea maghiarilor este mai mare.

Județul Harghita în zilele noastre se află între asimilare/maghiarizare sau păstrarea identității prin susținere guvernamentală, adică fără o intervenție fermă, sistematică, multidimensională a guvernului român în acest județ există riscul ca peste o generație sau două să nu mai existe români.

După opiniile oficialităților românești din acest județ, teoria și practica maghiarilor în această zonă merg într-o singură direcție: ei vor să devină element constitutiv în stat și limba lor să fie limba oficială; sunt împotriva Art. 1 din Constituție, potrivit căruia România este stat național unitar. Prin ponderea mare a consilierilor din consiliile locale fac tot ce depinde de ei să ocolească legile țării.

Concluzia studiilor realizate în Harghita în legislatura 1992-1996 cu privire la raportul dintre prefectul român și consiliul județean covârșitor maghiar, relație în care prefectul este “pus la stâlpul infamiei” după propria sa mărturisire, este subordonat Consiliului Județean, în loc să fie reprezentantul Guvernului Român în județ, reflectă o stare gravă a românilor și românității aici.

---

<sup>3</sup> György Csepely-Antal și Örkény-Mária Székely, Raport din Grădina Zânelor. Referințe la studiul “Reprezentări ale coexistenței etnice în Transilvania”, în vol. “The Romanian Model of Ethnic Relations. The Last Ten Years, the Next Ten Years”, Conferința USAID, World Learning Office - Bucharest, 7-8 iulie 2000, p. 1-2.

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

Spiritul de frondă, de nerespectare a hotărârilor de guvern și a legalității de către oficialii maghiari este una din multiplele forme de manifestare a politicii de forță, de intimidare pe care maghiarii intenționează s-o impună pe întreaga scară ierarhică, de la Parlament, Guvern, Prefectură, până la Consiliul Local, în structurile administrative și politice ale țării. El începe să se constituie ca o trăsătură, model cultural etnic post-decembrist, mai ales în viața socială și politică, recunoscut de subiecții cercetării din zonă care afirmă că "cei din U.D.M.R. își permit să facă ce vor și să iasă când vor din parlament, când se votează o lege în interes general care nu le convine".

Despre interesele maghiarilor de a stăpâni, românii din Harghita spun: "S-a dorit o zonă «pură» și nu sunt departe de realizare, dacă mai continuă procesul de maghiarizare".

Harghitenii care simt mai puternic presiunea vizibilă și invizibilă de maghiarizare se arată foarte nemulțumiți de atitudinea dezinteresată și lipsită de spirit național a guvernanților, parlamentului și președinției. Ei mărturisesc cu durere: "Drama noastră este că noi luptăm să-i convingem pe cei de la centru și din țară de situația noastră". De aceea, ei spun că "Bucureștiul ar trebui să se aplece mai mult asupra zonei. Nu avem un plan amplu, pe multiple planuri". În schimb "ungurii știu ce vor din 1918 de la revenirea Ardealului la România și crearea statului național unitar român. Planul lor este de revizuire a granițelor după tratatul de la Trianon. Au același plan pe care l-au actualizat după 1945 și după 1989".

Starea de apatie și dezinteres față de păstrarea identității prin cultură, din păcate, s-a întins și în rândurile populației românești. "Viața culturală a românilor este slabă aici. Românii nu sar de bucurie la o activitate culturală." "Viața culturală, spirituală românească este ca inexistentă. Muzeele județene s-au descentralizat. Maghiarii au acum 4 muzee și românii unul, la Toplița."

Tinerii români în județul Harghita, mai mult decât cei din Covasna, se află la marginea a două culturi. Învățând limba română numai 6 ore pe săptămână la școală, pentru că părinții români n-o știu și n-o vorbesc în casă, ei s-au înstrăinat de cultura neamului lor. Ei vorbesc și citesc, mai mult sau mai puțin bine, în limba maghiară, și-au însușit dansul și cântecul maghiar, se comportă și trăiesc precum vecinii lor maghiari. Se mai recunosc de români numai după religie și după nume. Derutați, pe drumul între cultura română de care s-au desprins și cultura maghiară, pe care n-au deprins-o încă, tinerii români plutesc în derivă fără o identitate etnică și culturală bine conturată. La întrebarea noastră dacă în viitor copiii lor, ai românilor din Plăieștii de Jos, vor mai fi români, o tânără ne-a răspuns că "nu știe". Acest lucru ne-a făcut să credem că în timp, încet dar sigur, încă o insulă de romanitate care azi plutește în derivă va fi înghițită de apele atotcuprinzătoare ale maghiarității, iar satul Plăieștii de Jos va rămâne doar un autentic nume românesc. Un timp și acest nume, pentru că nu este exclus ca apoi el să fie înlocuit cu unul autentic... maghiar, în spiritul istoricei tradiții a maghiarilor de a schimba numele românești.



În acest context, românii cu conștiința identității lor etnice și naționale propun o infuzie puternică de cultură românească pentru supraviețuirea specificului etnic.

“Fără cultură românească ne pierdem identitatea națională. Este dramatic să spui că ești minoritar la tine acasă. Aici populația majoritară este secuiască, și maghiară. Noi, românii, suntem taxați de “vetriști” și “funariști”. Dar nu ne este rușine. Ne purtăm cu demnitate și mândrie acolo unde ei afirmă că este un stigmat: apartenența la națiunea română, la ginta latină, la cultura română... Nu avem o viață culturală. De aceea, consider că trebuie să aducem în județ, în primul rând, carte românească, spectacol românesc. În localitatea Imperiu, comuna Plăieșii de Jos, toți românii știu să cânte românește în biserică, dar afară, îți spun cu lacrimi în ochi, într-o românească aproximativă că nu mai știu limba română. Impotriva noastră este o presiune constantă să nu mai rămânem aici. Când pentru jandarmii din Miercurea Ciuc s-au cerut case, șeful Comisiei de urbanism din Consiliul Municipal i-a apreciat ca pe o “armată de ocupație” pe care a și “reclamat-o” la Consiliul Europei. Presiunea continuă se exercită prin întrebarea: “Când plecați? Când plecați?”. În această atmosferă, mulți dascăli au plecat și nu s-au mai întors. Din '90 înapoi ne școlim copiii cu dascăli necalificați sau “coada școlii”. De aceea, copiii și familiile lor pleacă la școală în afara județului...”

În Harghita și Covasna ar trebui inițiat un Plan Marshall al Guvernului României de investitori români. Altfel, se vor adveri spusele unui consilier maghiar că peste 15-20 de ani va fi numai populație maghiară și se justifică să fie autonomă...

Pentru noi, lipsa de sprijin a Bucureștiului este foarte amară. Cum poate fi apreciat regimul care grațiază pe cei ce au omorât românii? Românii au primit cu durere și amărăciune gestul Președintelui. Ungurii grațiați au batjocorit și molestat până și după moarte pe subofițerul român și apoi au fost amnistiați. Sau, un alt caz, din Tg. Secuiesc, unde se taie capul unui ofițer al M.I. și ungarilor joacă fotbal cu ei, iar autorii sunt “neidentificați”...

Ei vor să organizeze aici Republica Autonomă Har-Cov cu complicitatea și incompetența Guvernului României...

Fără cultură ne pierdem identitatea națională și pot să facă ce vor cu noi. Acolo unde armatele au fost înfrânte, cultura a pulsat sânge în continuare. Este necesară o infuzie puternică de cultură românească pentru supraviețuirea noastră etnică. La noi, aici, nu vin conducătorii, nici corifeii spirituali... Cel mai profund proces de maghiarizare se realizează prin limbă. Privesc ca o fatalitate depopularea de tineret a județului Harghita. În Odorheiul Secuiesc, în cimitir, casca și tabla cu numele ostașilor căzuți pe front au fost smulse. În Cimitirul din Miercurea Ciuc, peste mormintele ostașilor români își antrenează câinii maghiarii. La Tulgheș, troița de la Cimitirul Eroilor Români a dispărut. Nu este naționalism și extremism să vorbești limba română nestingherit. Consiliul Local, prin consilierii lui, face armata română “armată de ocupație” și râde de statul român.” (Român, Miercurea Ciuc)

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

Prin alegerile din noiembrie 1996, cu venirea la guvernare a coaliției C.D.R., P.D. (în cadrul U.S.D.) și U.D.M.R., românii din Covasna și Harghita au sperat că situația lor se va îmbunătăți prin faptul că ajungând la putere U.D.M.R. va manifesta mai multă înțelegere față de problemele românilor aflați în minoritate în zonă. Dar n-a fost să fie așa, parcă, veșnicul fatalism al românilor a ținut să se confirme și de această dată.

Odată ajunși la putere, maghiarii au început să-și pună în aplicare cu și mai multă ardoare planurile de autodeterminare și autonomizare. Forumurile, comemorările, activitățile cu steagul și praporul în față, vizitele neoficiale ale oficialilor din Ungaria s-au întetșit în zona Harghita și Covasna de parcă acestea ar fi deja zone ale Ungariei, pentru a le întări conștiința maghiarilor că aici este inima maghiarității și că aici trebuie bătut fierul cât e cald.

Fenomenul maghiarizării românilor s-a accentuat în perioada 1996-2000. Subiecții din Covasna îl explică prin două cauze fundamentale: 1) Lipsa de protecție din partea Statului Român, a majorității populației din țară care n-a luat atitudine față de politica U.D.M.R. și 2) Ofensiva continuă și neîngrădită a U.D.M.R. – aflat la putere.

Românii spun: "Este trist și dureros că cei din afara acestor două județe nu înțeleg și nu pricep acest pericol, că românii în țara lor sunt maghiarizați. Este inadmisibil că cei care au puterea și datoria nu iau nici o măsură, că românul în țara lui nu este protejat".

- *"Maghiarii se impun în zonă tot mai mult, ocupând toate pozițiile economice, sociale, culturale, astfel încât accesul românilor la acestea este posibil numai dacă vorbesc limba maghiară și fac compromisuri cu minoritatea maghiară". "Ungurii nu îi acceptă pe români în nici un loc de muncă favorabil. Sunt boicotați și eliminați din toate locurile de muncă."*

Nici locuitorii din Harghita nu trăiesc o situație mai bună. Opiniile lor sunt convingătoare cu privire la concesiile pe care trebuie să le facă pentru a putea trăi:

- *"Locuiesc în Harghita și, sinceră să fiu, există zone în care nu se cunoaște limba română, unde românii au fost aproape obligați să învețe limba maghiară pentru a putea conviețui."*
- *"M-am născut în Harghita și sunt o româncă înverșunată. Nu sunt deloc mulțumită de maghiarizarea noastră. Ar trebui să se ia măsuri în această privință."*
- *"Aici trebuie să înveți limba maghiară pentru a putea trăi cu ei."*
- *"Maghiarizarea românilor este o mare greșeală. Greșeala mare este a autorităților române, care acceptă această tragedie națională. Ungurii în toată istoria lor au practicat asimilarea."*

Factorii care contribuie la păstrarea identității naționale sunt complexi, de natură obiectivă și subiectivă, internă și externă, istorică, economică, socială, politică și organizațională. Corelarea lor într-o configurație sau alta conduce la păstrarea sau pierderea identității naționale. În lucrarea "Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita" acești factori sunt descifrați în detaliu.

Concluzia care s-a desprins din studiul lor a fost una politică-strategică, oferită de înșiși subiecții cercetării.<sup>4</sup>

Statul român, în virtutea dreptului la securitate și la apărarea siguranței naționale, prin organele sale abilitate, trebuie să deschidă cu curaj ofensiva de anihilare a planurilor de acțiune maghiare inițiate în 1918, adaptate după 1945 și îmbogățite după 1989. El trebuie să înceapă să dea o ripostă mai fermă încercărilor maghiarilor de a decide ei soarta românilor în propria noastră țară. În acest fel, s-ar răspunde unei aspirații larg afirmate de locuitorii din zonă și din țară ca statul român să-și exercite, la propriu, atributul de stat de drept și să sancționeze din fașă acțiunile subversive ale liderilor maghiari de dezmembrare a țării prin impunerea a ceea ce ei consideră a fi Charta autodeterminării și autoguvernării pe criterii etnice.

La problema privind "Sugestii de reinstalare a românității în zonă", românii din Covasna și Harghita au arătat un deosebit interes și spirit creativ. Cei din Covasna sunt doritori să-și schimbe condiția actuală de oameni marginalizați, sfidați, batjocoriți prin susținerea limbii române, a bisericii ortodoxe, a școlii și a oamenilor pe care aceste instituții se sprijină. În acest scop, ei cer respectarea legilor țării, protecția lor oficială din partea statului, care să le dea simțământul că sunt stăpâni în țara lor și, mai ales, să-i convingă că nu sunt lăsați la voia întâmplării de statul român, stat de drept.

Referitor la limba română, ei cer obligativitatea cunoașterii și folosirii ei în instituțiile de stat; limba română să devină o disciplină obligatorie pentru accesul în orice tip de școală, pentru că numai astfel tinerele generații de maghiari o vor învăța și o vor folosi în toate împrejurările; înființarea și dotarea corespunzătoare a școlilor cu limbă de predare română în toate localitățile, obligativitatea folosirii limbii române în instituții, administrație și comerț, iar în școală să fie predată de profesori români. Mai mult, ei cer aducerea profesorilor de limba română care să predea în școli la clase de români, recrutarea unor specialiști buni români în industrie. Să se acorde o deosebită atenție dezvoltării cultului pentru limba română în învățământ. Limba, religia și cultura trebuie menținute cu sfințenie prin toate eforturile posibile. Învățământul în limba română să fie obligatoriu, indiferent de numărul de copii.

Migrarea continuă a populației românești spre alte zone, respectiv "roirea" ei în țară ca în secolele de grea obidă națională, a dus la slăbirea ponderii și calității intelectualității românești. De aceea, subiecții din Covasna propun măsuri de stat pentru crearea și dezvoltarea unei puternice intelectualități românești, înalt calificată, înalt productivă și eficientă, cu un puternic spirit patriotic și național.

---

<sup>4</sup> *Maria Cobianu-Băcanu, 2000, Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, p. 143.*

### 6. Există deznaționalizare în Harghita și Covasna?

Subiecții din Harghita fac din limba română și instituțiile care o susțin o preocupare deosebită pentru menținerea lor ca români în zonă. Ei propun obligativitatea folosirii ei în viața socială ca limbă oficială în statul român de către toți cetățenii României, indiferent de ponderea lor într-o localitate sau alta.

Așa cum decăderea și deznaționalizarea românilor din Covasna și Harghita are un complex de cauze, în aceeași măsură înălțarea lor, redobândirea statutului de români stăpâni la ei în țară și reinstalarea romanității presupun un complex de măsuri sub patronajul statului român actual prin logistică, mijloace financiare și capacități manageriale care să redea românilor din Covasna și Harghita încrederea și mândria de români respectați la ei acasă.

Reorganizarea spirituală, culturală, științifică a românilor din Covasna și Harghita prin înființarea episcopiei Ortodoxe de Covasna și Harghita, a Muzeului Spiritualității Românești, a Centrului Ecleziastic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan", a Secției Muzeului Carpaților Răsăriteni, iar în anul 2000 a Centrului European de Studii Covasna și Harghita și a Editurii Eurocarpatica demonstrează hotărârea fermă de păstrare a românilor și a romanității în Covasna și Harghita.

Structurarea unor organizații nonguvernamentale culturale și spirituale puternice, alături de instituțiile mai sus amintite, a determinat o reacție mai fermă a populației românești la acțiunile șovine, antiromânești ale politicianilor și administrației maghiare din cele două județe și la articolele vehement antiromânești din presa maghiară locală. Ea s-a exprimat în studii și lucrări științifice despre zonă ale unor cercetători băștinași și din afara ei, dar și în scrisori, memorandumuri și memorii adresate "mai marilor zile", guvernelor, parlamentului și președinției. Memoriul din 31 mai 1999 este edificator. Îl redăm ca atare pentru că el surprinde în sinteză starea românilor și a romanității, așa cum arată ea în urma "colaborării" între guvernării români și cei maghiari prin accesul U.D.M.R. în coaliție după noiembrie 1996.

*«Liga Cultural Creștină "Andrei Șaguna" din Sfântu Gheorghe, Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni - Filiala Covasna-Harghita și Liga Tineretului Ortodox - Filiala Sfântu Gheorghe se adresează Președinției României, Domnului Emil Constantinescu, Senatului României, Domnului Petre Roman, Camerei Deputaților, Domnului Ioan Diaconescu, Guvernului României, Domnului Radu Vasile, Prim Ministru al Guvernului României. Organizațiile de mai sus arată că luând cunoștință de conceptele, ideile și demersurile cu caracter anticonstituțional, iredentist, revizionist și secesionist vehiculate de personalități marcante ale U.D.M.R. cu prilejul Congresului din luna mai 1999 de la Miercurea Ciuc privind: autonomia "în trepte" vizând în final autonomia teritorială maghiară a "Jinutului Secuiesc", "autoguvernarea comunitară", instituirea "parteneriatului*

*strategic cu românii ardeleni”, acuzele privind “expansiunea panortodoxă”, “politica națională criminală”, “politica de colonizare a românilor în Ardeal”, “opresori majoritari”, “forțe de ocupație” - cu referire la instituțiile armatei, poliției și jandarmeriei din județele Covasna și Harghita, “diaspora maghiară” - prin care se înțelege populația de naționalitate maghiară din celelalte zone ale României, din afara județelor Covasna și Harghita, “comunitate națională fondatoare de stat”, “popor”, “națiune” - în loc de minoritate națională, “România - stat multinațional”, “elita politică răgățeană”, “politicianism răgățean majoritar”, “politica românească de vitrină privind minoritățile” etc.;*

*Constatând cu îngrijorare:*

- radicalizarea discursului și demersurilor elitei politice conducătoare a minorității maghiare, prin imprimarea fățișă a unor accente și tendințe cu finalitate iredentistă disimulate sub masca drepturilor minorităților naționale; trecerea de la enunțarea și revendicarea în plan teoretic a unor privilegii tot mai largi prin discriminare pozitivă, în cel al acțiunii concrete, incisive;*
- promovarea unei politici identitare agresive, care excede cadrul drepturilor legitime juridic acceptate de normele de drept internațional, prin invocarea cu obstinție a “nedreptății Tratatului de la Trianon” și a “binefacerilor Arbitrajului de la Viena”, prin inducerea în rândul minorității maghiare și alimentarea unui sentiment de autovictimizare, exacerbandu-se cu persuasiune ideea “apăsătorului destin minoritar”;*
- intensificarea, pe fondul războiului din Iugoslavia, a campaniei de prezentare denaturată a situației minorității maghiare din România în atenția forurilor și a mass media internaționale, în scopul internaționalizării acesteia prin insinuarea unei similitudini între situația albanezilor din Kosovo și cea a maghiarilor din Transilvania, în numele cărora se deplânge pericolul pierderii identității naționale, pe care, de fapt, și-o consolidează cu fiecare zi;*
- practicarea unui discurs naționalist centrat pe exacerbarea trecutului maghiar al Transilvaniei, cu deosebire a “Jinutului Secuiesc”, prin invadarea Internetului cu lucrări ce popularizează cunoscutele teze revizioniste ale istoriografiei maghiare despre Transilvania, editarea unor lucrări monografice, albume, hărți cu aceeași orientare etc.;*
- accentuarea discrepanței dintre discursul cu tentă europeană al liderilor U.D.M.R. și atitudinea practică etnocentristă, discriminatorie față de populația românească din comunitățile în care aceasta este numeric majoritară;*
- lansarea deschisă a unei strategii politice speciale pentru “Jinutul Secuiesc” și, mai recent, “Partium”, menită a asigura puritatea etnică și enclavizarea prin autonomizare a zonelor în care U.D.M.R. râvnește a-i fi recunoscută calitatea de autoritate statală autonomă.*

## Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita

---

*Ne exprimăm convingerea că lipsa unei atitudini și reacții din partea autorităților centrale de stat față de toate aceste proiecte și atitudini anticonstituționale, periculoase pentru climatul de siguranță, pace social-politică și națională pe care, firesc, ni-l dorim cu toții, nu fac decât să favorizeze și să încurajeze escaladarea acestui proces destabilizator, practicat de o formațiune specializată deja în testarea reacției partenerilor politici la pretențiile sale lansate gradual, dar cu finalitate precisă, prin jocul tactic al tandemului radicali-moderați.*

*Aceeași atitudine inexplicabilă de expectativă a autorităților și opiniei publice o constatăm și față de amplificarea discursului hiperetnicizat al elitei maghiare, față de îndoctrinarea practică în mass-media de expresie maghiară din România, care ajunge să îmbrace uneori forma unui adevărat “delir iredentist”.*

*Suntem datori să semnalăm că în această zonă în care un electorat stabil și disciplinat prin motivare etnică determină perpetuarea inexplicabilă la putere pe plan local a partidului etnic maghiar, indiferent de alternanțele la putere la nivel național, nu se mai poate vorbi de democrație, ci de etnocrație care, nestingherită, își desăvârșește pas cu pas opera de realizare a unei autonomii deturnate de la menirea ei constituțională spre “autogovernare locală”, care presupune și vizează preluarea progresivă a prerogativelor statului român.*

*În aceste condiții, nu sunt, din păcate, semne că se percepe, la nivelul factorilor responsabili, importanța vitală pentru interesele, stabilitatea și destinul statului român și al tuturor cetățenilor săi pentru asigurarea și funcționarea neîntârziată a cadrului legislativ, instituțional și logistic necesar în vederea exercitării firești a autorității sale “pe fiecare centimetru pătrat din teritoriul național”, ca modalitate normală și eficientă de prevenire și stopare la timp a oricăror tendințe și acțiuni de factură separatistă și secesionistă ce atentează la interesul general și național.*

*Totodată, considerăm că, în același sens, se impune promovarea și încurajarea acelor demersuri și proiecte locale ce vizează păstrarea valorilor și identității culturale, lingvistice și confesionale în aceste medii plurietnice prin accentuarea “diferenței de includere” și nu a “diferenței de excludere”.*

*Considerăm nedreaptă și nefirească discrepanța dintre prioritatea, atenția și timpul acordate de autoritățile publice centrale ale statului dezbaterii și soluționării problemelor ridicate în mod exclusivist din punctul de vedere al intereselor minorității maghiare de reprezentanții acesteia și dezinteresul față de problematica complexă și dramatică a păstrării identității naționale a populației de naționalitate română din județele Covasna și Harghita, aici minoritară în dublu sens: ca pondere numerică și ca grup dezavantajat asupra căruia se exercită presiuni și discriminări.*

*Românii din această parte de țară nu dispun de instrumente legale și pârgii eficiente pentru a contracara prin forțe proprii efectele nocive ale aceste politici etnocentrice și exclusiviste ale autorităților administrației locale aflate sub autoritatea perpetuă a U.D.M.R.*

*Ei nu au asigurată nici posibilitatea de a-și spune cuvântul și de a contribui cu folos, asemeni județenilor de naționalitate maghiară, la luarea hotărârilor în ceea ce îi privește la nivelul autorităților centrale. În Parlamentul României, spre exemplu, românii din județul Covasna sunt reprezentați de un singur deputat, cei din Harghita neavând nici măcar acest "privilegiu".*

*Această stare de fapt duce la desăvârșirea procesului de asimilare și, în final, la dispariția micilor, dar numeroaselor, comunități românești din localitățile cu populație maghiară majoritară de care rămân să amintească numai bisericile și cimitirele ortodoxe, ceea ce reprezintă o mare tragedie națională ce se petrece în tăcere sub ochii noștri, un etnocid real, nu ca cel inventat în repetatele discursuri ale președintelui de onoare al U.D.M.R.*

*Pe acest fond, sporesc insatisfacțiile, dezamăgirile și lipsa de orizont a populației românești privind condiția și destinul ei într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult.*

*Practica impunerii obligativității cunoașterii limbii maghiare pentru ocuparea unor funcții, generalizată în zonă îndeosebi în ultimii ani, în pofida legii, împiedică accesarea tinerilor și intelectualilor români la posturi de specialitate, amplificându-se astfel golul lăsat de exodul masiv din zonă al specialiștilor de naționalitate română de după decembrie 1989.*

*În acest context, atragem în modul cel mai serios atenția că legiferarea prevederilor din actele normative vizând administrația publică locală, statutul funcționarului public și învățământul, care urmăresc conferirea statutului legal de limbă oficială unei alte limbi decât limba română, respectiv limbii maghiare, în zonele în care minoritatea maghiară este numeric majoritară, aflate în dezbaterile parlamentului, va avea ca efect amplificarea separatismului și enclavizării zonei vizate de aceste prevederi, oferindu-se astfel un instrument legal redutabil pentru purificarea etnică a acestei zone și va duce la instaurarea, de facto, a unei frontiere maghiare interne cu implicații geopolitice și geostrategice nefaste pe termen lung.*

*Suntem conștienți că pe acest tărâm din inima țării destinul nostru este legat neîndoiește de cel al maghiarilor și secuilor și că singura soluție rezonabilă este conviețuirea pașnică, bazată pe respectul reciproc al valorilor specifice și întărirea punților legate de-a lungul secolelor de conviețuire și credem că statul român este dator să asigure respectarea drepturilor firești la identitate culturală, lingvistică și confesională ale*

## **Starea românilor și a romanității în Covasna și Harghita**

---

*tuturor cetățenilor săi, în cadrul constituțional, conform standardelor și uzanțelor internaționale, fără discriminări.*

*În acest spirit, vă solicităm a chibzui cu înțelepciune și maximă responsabilitate, potrivit interesului național de perspectivă și nu celui conjunctural politic, când veți adopta aceste legi cu implicații majore asupra destinului tuturor românilor, al celor ce trăim în această parte de țară, dar și al României, într-un moment când asupra ei se abat atâtea încercări.*

*Sf. Gheorghe - Miercurea Ciuc, 31.05.1999*

*Cu aleasă considerație semnează reprezentanții organizațiilor ce l-au redactat»*

Deși Memoriul de mai sus este un document de importanță națională și istorică prin claritatea și gravitatea problemelor existente și expuse, el n-a avut nici un ecou în acțiunile înalților demnitari ai nației române. De aceea, reprezentanții români a zece organizații din Covasna și Harghita și participanții la Adunarea Publică organizată de societatea civilă din Municipiul Sf. Gheorghe și județul Covasna au adresat, în ziua de 13 aprilie 2000, o Scrisoare deschisă Domnului Mugur Isărescu - Prim Ministru al Guvernului României, în care se arăta: "Au trecut zece ani de la evenimentele din decembrie 1989, perioadă în care speranțele de mai bine ale românilor din Covasna și Harghita, cu unele excepții, au fost înșelate prin dezinteresul manifestat de autoritățile centrale ale statului, insensibile la numeroasele memorii și apeluri adresate de românii de aici care, abandonați la cheremul autorităților locale dominate de U.D.M.R., sunt nevoiți să iasă în stradă pentru a protesta împotriva politicii U.D.M.R. aplicată de autoritățile publice locale".

Când cuțitul le-a ajuns la os și la nenumăratele lor solicitări de a fi ascultați în suferința și durerile lor de către Președinte, Guvern și Parlament românii nu au fost ascultați, ba uneori au fost și desconsiderați, chiar umiliți, ei s-au hotărât să acționeze organizând un protest în fața Primăriei Municipiului Sf. Gheorghe, pe data de 13 aprilie 2000. Cele 10 organizații culturale, spirituale organizatoare au anunțat printr-un Comunicat de presă că scopul adunării publice îl constituie protestul comunității românești față de acțiunile concertate ale primarului și Consiliului Local orientate sistematic spre desființarea instituțiilor culturale și spirituale românești, nesocotirea valorilor și simbolurilor naționale românești, eliminarea limbii române ca limbă oficială, acțiuni care au ca finalitate învrăjbirea dintre români și maghiari și înnăbușirea afirmării identității românești.

În încheiere, menționăm că acest protest confirmă starea românilor și a romanității din Covasna și Harghita și nevoia urgentă ca viitoarea guvernare să ia măsurile ce se cuvin pentru păstrarea lor spre dăinuirea neamului românesc pe întreg teritoriul pe care îl deține.



# Caracteristici ale excluziunii sociale specifice pentru populația de rromi din România

“Excluziunea socială” este un concept relativ nou, lansat în cadrul documentelor Uniunii Europene și consacrat în special prin cel de-al 3-lea program antisărăcie (perioada 1990 – 1994) lansat de Comisia Europeană. Fără să analizez în detaliu semnificațiile conceptului de excluziune socială denumit în unele lucrări și “noua sărăcie” și a avantajelor pe care el le are comparativ cu variante conceptuale anterioare utilizate pentru a caracteriza situația dificilă, dezavantajată a unor indivizi, familii sau grupuri sociale, precum sărăcia (absolută sau relativă) și deprivarea relativă, țin să remarc faptul că excluziunea socială este un concept multidimensional spre deosebire de sărăcie, este un concept cu o componentă dinamică importantă (sărăcia este preponderent statică) și facilitează lansarea unor programe de intervenție mult mai ușor de identificat și de implementat.

În acest material, excluziunea socială va fi definită pornind de la lucrarea “Excluziunea Socială în Europa: Contextul Politic și Cadrul Analitic” (Berghman, 1996 în Graham Room, editor, 1996). Berghman pornește de la raportul “Poverty 3” al Uniunii Europene și arată că “excluziunea trebuie definită în termeni de incapacitate/eșec (failure) a unuia sau mai multor sisteme dintre următoarele patru:

- **sistemul democratic și legal** care presupune *integrare civică*
- **piața muncii**, care promovează *integrare economică*
- **sistemul statului bunăstării** care promovează ceea ce poate fi numit *integrare socială*
- **sistemul familiei și comunității** care promovează *integrare interpersonală*

“Sentimentul cuiva că aparține sau nu unei societăți depinde de toate cele 4 sisteme. Integrarea civică presupune a fi un cetățean egal într-un sistem democratic; integrarea economică presupune a avea o slujbă; integrarea socială înseamnă a avea acces la serviciile sociale furnizate de stat; integrarea interpersonală presupune apartenența la o familie, un grup de prieteni, de vecini, la rețele interpersonale care să le asigure companie și suport moral celor ce au nevoie de ele. Toate cele 4 sisteme sunt importante” și sunt complementare. (Commins, 1993, citat de Berghman, 1995)

## Excluziunea socială la populația de rromi

---

Alte câteva elemente teoretice trebuie să fie precizate. Whelan (1991) a realizat o cercetare pornind de la 20 de itemi privind deprivarea utilizați de Mack și Lansley (la care au adăugat 4 indicatori de presiune (stres) financiar(ă) și au ajuns utilizând analiza factorială la 3 factori de bază privind deprivarea:

- deprivarea "fundamentală" sau a stilului de viață "primar"
- deprivarea "clasei mijlocii" sau secundară
- deprivarea privind locuirea. (Whelan, B.J. și Whelan, C.T., 1995)

Pornind de la cei trei factori ei au definit 3 tipuri de deprivare corespunzătoare lor:

- *deprivarea primară* = absența forțată a unor itemi precum: mâncarea, hainele, încălzirea locuinței
- *deprivarea secundară* = absența forțată a unor itemi precum: mașină, telefon, activități de timp liber dorite
- *deprivarea privind casa și bunurile de folosință îndelungată*: absența unor itemi precum calitatea locuirii și facilitățile în cadrul locuirii. (Whelan, B.J. și Whelan, C.T., 1995)

Precizarea imediat necesară este a relației dintre deprivare și excluziune socială. Pentru a clarifica relația dintre acestea voi aminti distincția făcută de Bruto da Costa (1994) între *excluziune ca proces* (deci cu o conotație clar *dinamică*) și *deprivare, ca rezultat static al procesului de excluziune*. O distincție mai clară a celor două concepte ar putea să fie facilitată de analogia cu sărăcia, ca rezultat, (dimensiune statică) a procesului de sărăcire care este dinamic. Deprivarea ne dă, în concluzie, o informație fundamentală despre excluziunea socială, ca dimensiune statică ea presupunând întotdeauna un proces de excluziune al cărui rezultat este.

Dacă ne aplecăm asupra surselor (și cauzelor) excluziunii sociale vom observa în special 3 asemenea surse:

1. **auto-excluziunea** (opțiunea este a individului, model cultural, dezinteresul, diverse alte elemente care țin de decizia personală determinându-l în primul rând să opteze singur pentru a respinge o anumită formă de participare socială). Faptul că unele persoane nu își fac acte de identitate pentru că nu doresc este un astfel de exemplu.
2. **sistemul, care determină o excluziune structurală** (nu există politici sociale adecvate, nu există un răspuns al sistemului social la o anumită nevoie). De exemplu, în România nu exista nici un ajutor specific pentru familiile monoparentale.
3. **apartenența teritorială/comunitară a individului** care face ca el să nu-și satisfacă o anumită nevoie pentru că nu sunt resurse în comunitate deși există o soluție formală în sistem și ea funcționează în alte comunități. Un bun exemplu este neacordarea ajutorului social în anumite localități din lipsă de fonduri; legea există și ea se aplică însă în multe alte localități.

Pornind de la considerațiile teoretice anterioare și de la datele cercetării de teren privind populația de țigani din România realizată pe un eșantion reprezentativ la nivel național în 1998, am construit următoarea structura explicativă pentru cele 4 tipuri de excluziune:

Tipuri, forme, cauze și consecințe ale excluziunii sociale  
la populația de romi

Tipuri de excluziune	Forme ale excluziunii	Surse/cauze de/ale excluziune/ii	Consecințe ale excluziunii (excluziune derivată/de tip consecință)
A. Din sistemul democratic și legal	-Excluși de la statutul formal de cetățeni (nu au acte de identitate)	-auto-excluziunea (dezinteresul față de normele formale) -lipsa de măsuri specifice acestei probleme sociale.	-Nu pot participa la vot, nu pot beneficia de nici unul dintre beneficiile oferite de sistemul de protecție socială (vezi tipul C)
	-Nu au acte de proprietate pe casă/pământ	-auto-excluziunea	-Nu pot vinde sau lăsa moștenire casa respectiv pământul,
	-Nu lucrează legal, (cu acte/carte de muncă)	-este în primul rând o excluziune de natură structurală, sistemul încurajând modelul.	-Nu beneficiază de asigurări sociale: de sănătate, șomaj, pensie, accidente de muncă, etc
B. De pe piața muncii	-Nu au un loc de muncă	-este o excluziune care ține de sistem dar și de individ și comunitate locală	Practic urmează o serie de alte deprivări datorate lipsei veniturilor.
	-Nu au/nu știu să practice o meserie modernă, cu cerere pe piața muncii	-auto-excluziune	Șanse mici de a găsi un loc de muncă
C. Din sistemul statului bunăstării	-Nu beneficiază de educație gratuită, de alocație pentru copii, de asigurări sociale	-Consecințe în bună măsură și ale primelor două tipuri de excluziune (A și B) dar în multe cazuri este și o opțiune individuală	-deprivare materială puternică
	-Nu beneficiază de ajutor social (deși îndeplinesc condițiile)	-Nu sunt resurse în comunitate -Atitudini discriminatorii	-deprivare materială
	- Nu beneficiază de masă la cantina de ajutor social	-Nu există instituția în comunitate -Nu au aplicat	-deprivare materială

## Excluziunea socială la populația de rromi

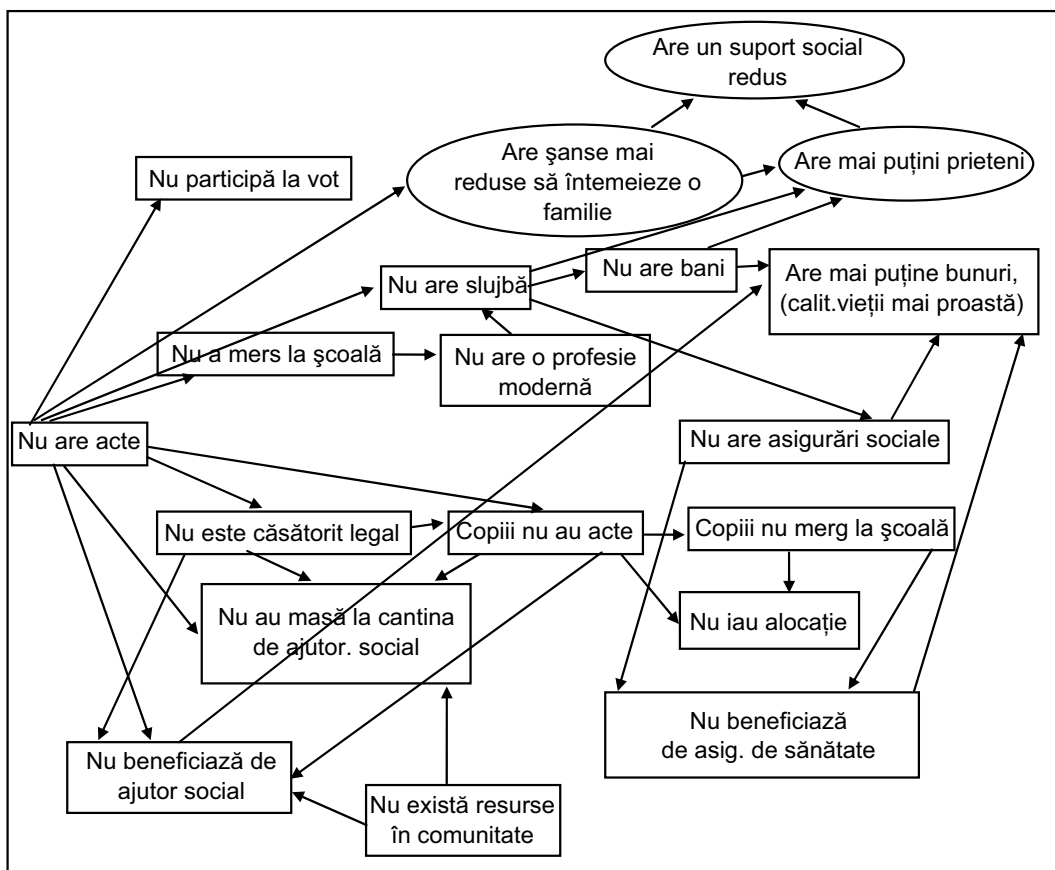
D. Din sistemul familiei și comunității	-Nu au suport din partea unui partener: nu sunt căsătoriți (nici măcar fără acte), sunt divorțați, văduvi sau abandonati	-pentru cei necăsătoriți și divorțați este o opțiune individuală cei văduvi sau abandonati însă nu sunt suficient ajutați de sistem	-deficit de integrare interpersonală -deprivare materială
	-Nu primesc suport/ajutor de la vecini, rude, prieteni când au nevoie	-este o consecință a relațiilor stabilite de individ (ține și de o anumită reciprocitate) dar și lipsa resurselor în comunitate poate fi cauza	-deficit de integrare interpersonală -deprivare materială

O examinare atentă a tabelului anterior sugerează împărțirea în două categorii a formelor de excluziune înregistrate: *excluziune de tip "cauză"*, care determină și alte forme de excluziune și *excluziune de tip "efect"* care derivă de fapt dintr-o altă formă de excluziune. Lipsa unei slujbe, de exemplu este nu doar o excludere de pe piața muncii, ea presupune și o succesiune de forme derivate de excluziune (lipsa banilor din salariu, a satisfacerii unor nevoi de bază, etc). Această împărțire nu este însă suficientă pentru a sistematiza formele de excluziune întâlnite în cercetarea noastră pentru că importanța formelor de excluziune de tip cauză nu este egală. Se impune deci o reprezentare a determinărilor de tip cauză – efect pentru a avea un tablou mai clar al formelor de excluziune înregistrate la populația de rromi.

De menționat, însă că **în tabloul următor, cu câteva excepții reprezentate de variabile inexistente în chestionarul utilizat în cercetarea noastră (și, de altfel mai dificil de operaționalizat și măsurat) reprezentate prin elipse (precum cele referitoare la numărul de prieteni, rețea de suport, șansa de a întemeia o căsătorie), în tabloul următor apar variabile măsurate de noi iar determinările dintre ele sunt de netăgăduit, țin de condiționări formale (legislative în special).**

Se observă din schema explicativă că există cinci surse majore de excluziune de tip "cauză": Nu are acte, "nu a mers la școală", "nu are slujbă", "nu este căsătorit legal", "copiii nu au acte". Dacă le reunim pe cele două referitoare la actele de identitate rămân patru surse majore de excluziune: lipsa actelor, lipsa școlii, căsătoria nelegală (sau lipsa căsătoriei), și lipsa locului de muncă.

Lanțuri cauzale ale excluziunii sociale la populația de romi



**Nota:** Majoritatea relațiilor sunt determinate de prevederi/condiționări formale (legislative în general).

Specificul excluziunii sociale la populația de romi constă tocmai în existența primelor 3 dintre aceste surse de excluziune care la restul populației nu există (sau sunt întâlnite extrem de rar). Whelan, B.J. și Whelan, C.T., (1995) numesc marginalizarea indivizilor pe piața muncii "factor cauzator sau predispozițional" al excluziunii sociale pentru că el determină reacții de excludere în lanț. Ceea ce constatăm la populația de romi din România este că există nu unul ci mai mulți factori cauzatori ai excluziunii sociale și ei sunt cei pe care i-am amintit mai sus. Dacă analizăm natura lor constatăm că, *exceptând prezența pe piața muncii* care poate fi determinată de condițiile din comunitatea locală și din țară, *factorii cauzatori au o determinare preponderent individuală* și într-o oarecare măsură culturală (sau chiar comunitară în sensul comunității culturale), fiind vorba de *autoexcluziune într-o bună măsură*. Iată care au fost rezultatele statistice ale studiului nostru:

## Excluziunea socială la populația de rromi

Tabelul nr.2

### Factori cauzatori/predispoziționali ai excluziunii sociale la rromi

Factorul cauzator/predispozițional		% dintre:
Nu au nici un act de identitate		3,1% din total populație de rromi
Nu au buletin deși au peste 14 ani (și au certificat de naștere)		5,7% dintre cei de peste 14 ani
Nu au mers la școală deloc		24,4% dintre cei de peste 10 ani (care nu mai merg deloc la școală)
Nu sunt căsătoriți legal		39,4% dintre cei căsătoriți
Nu au o slujbă	nu au lucrat nici măcar ocazional după în 1997 și 1998	52% dintre cei care au peste 14 ani, nu mai merg la școală și care au răspuns la întrebare (28% dintre ei nu au dat un răspuns la întrebare)
	Nu au lucrat cu carte de munca în 1997 sau 1998	84% dintre cei care au peste 14 ani, nu mai merg la școală și care au răspuns la întrebare (28% dintre ei nu au dat un răspuns la întrebare)

Este lesne să observăm dimensiunile uriașe pe care aceste tipuri primare, fundamentale de excluziune le au la populația de rromi. Practic a vorbi despre sărăcie sau nivel de trai la indivizii care nu au situația actelor rezolvată (nu au certificat de naștere și/sau buletin de identitate) este gratuit; aceștia sunt excluși complet de la toate celelalte drepturi derivate din statutul de cetățean: asistența socială, asigurări sociale, drept de participare politică, angajare într-un loc de muncă legal ocupat.

Autoexcluziunea este principala cauza a situației celor de mai sus cât și a rromilor care nu au mers niciodată la școală, au peste 10 ani și sunt practic analfabeți.

Nu același lucru se poate spune însă despre cei care nu au lucrat cu carte de muncă în ultimii 2 ani de dinaintea cercetării noastre dintre care unii nu au lucrat absolut deloc în perioada amintită. Pentru cea mai mare parte dintre aceștia cauzele excluziunii țin în bună măsură de situația economică a țării, oferta de locuri de muncă fiind extrem de mică. Pe lângă factorul principal care este de natură structurală, deși unora șansele le sunt diminuate de cauze care țin și de deciziile personale, de autoexcluziune (precum cele anterior amintite: lipsa actelor, nefrecventarea școlii) nu trebuie neglijată aici *apartenența la anumite comunități locale și chiar apartenența la etnie care devin cu o bună probabilitate surse de excluziune socială*. Pe fondul lipsei locurilor de muncă (și a celor cu carte de muncă în mod special) a face parte dintr-o comunitate săracă, fără locuri de muncă devine o sursă suplimentară de excluziune socială, șansele de a găsi o slujbă diminuându-se considerabil. La aceasta se adaugă și probabilitatea mai mare de a nu găsi un loc de muncă dacă locuiești într-o comunitate de rromi numeroasă pentru că lipsa locurilor de muncă la

populația de rromi face ca cererea de locuri de muncă în aceste comunități să fie foarte mare.

***Alte considerente privind excluderea romilor din sistemul democratic și legal***

**Lipsa completă a actelor de identitate, sursă gravă de excluziune socială în special pentru copiii de rromi.**

Am amintit că lipsa unei identități oficiale este de fapt sursa cea mai gravă de excluziune, ea atrăgând după sine un lanț de privațiuni pentru subiectul în cauză.

Cercetarea noastră reprezentativă la nivel național a fost confirmată și la o scară mai redusă, într-un studiu realizat pe 7 comunități de rromi din județul Dolj de un cercetător danez. Din cei 2.274 de copii studiați de Jonassen în 1995, în județul Dolj, 121 (5%) nu aveau certificat de naștere. Am amintit că la nivel național populația de rromi însumează 47.000 de persoane fără nici un act de identitate (3,1% din totalul rromilor), mai mult de jumătate dintre aceștia fiind copii sub 14 ani.

O analiză pe categorii de vârstă relevă ponderea foarte mare a celor fără acte în rândul copiilor comparativ cu ponderea lor în rândul adulților. Analiza detaliată pe ani relevă o pondere relativ egală a lipsei actelor în funcție de vârstă la copiii de sub 14 ani. Singura explicație plauzibilă este diminuarea autorității (și autoritarismului ca metodă a) instituțiilor statului după 1989 și poate creșterea (semnificației) costurilor procurării certificatului de identitate pentru familiile de romi cu copii fără acte.

<b>Categoria de varstă</b>	<b>%nu au certificat de naștere</b>
0-13 ani	4,8
14-25	1,8
26-45	1,3
46-65	1,4
Peste 65	1,3
Total	3,1

Dintre **cauzele** constatate în studiul de caz amintit mai sus, una principală a fost *refuzul unor maternități de a elibera adeverința provizorie mamelor care nu au acte de identitate*. Ulterior este foarte complicat de obținut un certificat de naștere fără această adeverință.

O altă cauză frecventă este dorința mamei (necăsătorită legal) de a da copilului numele de familie al tatălui, care este absent (în pușcărie sau la lucru departe de casă). Ulterior, datorită demersului complicat, unele familii renunță și copilul rămâne fără acte de identitate.

O a treia cauză este *obligativitatea de a lua certificatul din localitatea în care s-a născut copilul*. Dacă o țigancă a născut departe de casă, ulterior ea poate considera că este prea costisitor să meargă din nou acolo pentru certificat.

## Excluziunea socială la populația de rromi

Un element care îngreunează procedura pe fondul situațiilor anterioare este birocrația exagerată ce trebuie depășită dacă se dorește obținerea unui certificat de naștere după ce copilul a împlinit un an.

Influența situației altor tipuri de acte asupra situației sociale a rromilor este de asemenea importantă. Nevoia de a avea o locuință este una de bază pentru orice persoană. Situația proprietății acelei locuințe și a actelor care să o ateste este esențială într-un stat de drept. Pentru majoritatea populației României situația locuinței este rezolvată (cel puțin cantitativ) prin proprietatea privată asupra propriei locuințe. Există și o parte semnificativă din populație care locuiește însă cu chirie. *În România a locui cu chirie în prezent constituie în general un dezavantaj, prețul chiriei pe de-o parte și lipsa de siguranță privind păstrarea contractului pe termen mediu și lung* (mai ales pe fondul schimbării de proprietate în cazul caselor naționalizate) sunt două surse posibile de deprivare privind locuința. Dintre rromi 16,5 % locuiesc cu chirie, ceea ce înseamnă că au un risc de excluziune ridicat pe această componentă.

Dar o situație și mai gravă o întâlnim la cei 21% (!) dintre rromi care locuiesc într-o casă pentru care nu au acte de proprietate, casă construită sau, (în cazuri mai rare) ocupată ilegal. Pe lângă problemele juridice pe care această problemă le ridică (este vorba de multe zeci de mii de gospodării de rromi) riscul de excluziune socială este extrem de ridicat, practic sute de mii de persoane fiind în pericol de a-și pierde locuința dacă legea s-ar aplica în litera ei.

Situația locuinței	Procentaj		
Casă la curte cu chirie	6,5%	Cu chirie 16,5%	La bloc: 21%
Apartament cu chirie	10%		
Apartament proprietate	11%	Proprietate 61%	La casă: 77,5%
Casă personală (a familiei) cu acte pe teren	50%		
Casă construită ilegal (fără acte pe teren)	21%	Proprietate ilegală 21%	
Nu au răspuns la întrebare	1,5%		

Cauzele posibile ale acestei situații țin după părerea mea pe de-o parte de stabilizarea relativ recentă și în bună măsură sub o anumită presiune politică a unei părți importante a populației de rromi și pe de alta de ritmul mare de creștere a populației de rromi care, pe fondul resurselor limitate ale unor familii tinere a condus la soluții extreme, de construire abuzivă a unor locuințe pe terenuri ale statului sau comunităților (islazuri comunale, de exemplu). Deși complexă, problema proprietății asupra locuințelor trebuie rezolvată rapid (cu flexibilitate a soluțiilor și cu accent pe interesul păstrării construcției în toate cazurile în care este posibil și a constituirii dreptului de proprietate pentru rromi) pentru că altfel va încuraja perpetuarea modelului la familiile tinere care se află în situații similare.



## Marian PREDA

Departate de a fi una secundară, problema densității de locuire la populația de romi (care este și ea cauzatoare de deprivare și de excluziune socială) este tratată în capitolul privind locuirea la populația de romi.

### **Educația ca sursă de excluziune la populația de romi**

În 1992, C. Zamfir și E. Zamfir constatau că doar 51% dintre copiii de romi din țara noastră având vârsta de 10 ani frecventau regulat cursurile școlare. Alți 14% întrerupseseră școala, 16% o frecventau "când și când", iar 19% nici nu se înscriseseră vreodată.

Situația era alarmantă dar s-a considerat că introducerea condiției de a frecventa școala pentru obținerea alocației de stat pentru copii o va rezolva în mare parte. După 6 ani, în urma cercetării din 1998, situația este într-adevăr mai bună<sup>1</sup>:

Frecventarea școlii de către copiii de romi în 1998:

Situația școlară		% dintre cei de vârstă școlară, 7-14 ani	
Este înscris la școală și o frecventează:	Zilnic sau aproape zilnic	63%	69%
	Rar	4%	
	Deloc	2%	
A întrerupt în clasă		7%	
Nu a fost înscris niciodată		16%	
Nu au răspuns la întrebare		8%	

Frecventarea școlii de către copiii de romi având vârsta de 10 ani în 1998:

Situația școlară		% dintre cei cu vârsta de 10 ani	
Este înscris la școală și o frecventează:	Zilnic sau aproape zilnic	70%	79%
	Rar	5%	
	Deloc	4%	
A întrerupt în clasa		2%	
Nu a fost înscris niciodată		14%	
Nu au răspuns la întrebare		5%	

Deși încă există 16% potențiali viitori analfabeți printre copiii romi de vârstă școlară procentul celor care frecventează regulat școala este acum de 63 % pentru clasele 1-8 și este și mai ridicat pentru clasele mici. *Deși pe de-o parte este generatoare de excluziune socială pentru că cei care nu merg la școală*

<sup>1</sup> Reamintesc că diferențele dintre eșantioanele din 1992 și din 1998 nu permit comparații directe, între variabile similare; Datele prezentate alăturat subliniază o situație mai bună în 1998 care poate fi datorată într-o anumită măsură eșantionului diferit de cel din 1992.

## Excluziunea socială la populația de romi

sunt excluși de la obținerea alocației pentru copii, condiționarea acordării alocației de frecventarea școlii reduce pe de altă parte excluziunea socială pentru cei care, mergând (oarecum de nevoie la școală) vor avea mai multe șanse în viitor să se integreze pe piața muncii și să trăiască mai bine.

Atitudinea romilor față de educație este însă în continuare negativă. Atunci când nu este obligatorie, educația formală este în bună parte refuzată de romi chiar dacă este gratuită precum grădinița, liceul, școlile vocaționale sau facultățile de stat .

### Doar 20% dintre copiii de romi de vârstă corespunzătoare sunt înscriși la grădiniță.

Situația frecventării ciclurilor de învățământ superioare este și mai catastrofală: dacă un sfert dintre romi nu au făcut nici o clasă și aproape jumătate dintre ei au făcut maxim 4 clase, doar 5 % au terminat liceul și doar 0,2% au făcut o facultate.

### Ultima formă de învățământ pentru cei care au întrerupt școala

Clase absolvite	% dintre cei care au întrerupt școala	Procent cumulativ
Nici una	24	24
Mai puțin de 4 clase	10	34
4 clase	15	49
5-8 clase	31	80
Școala profesională neterminată	2	82
Școala profesională terminată	7	89
Liceu neterminat	6	95
Liceu terminat	4	99
Școala postliceală	0,6	
Facultate	0,2	

Rezultatele concrete ale acestei atitudini față de școala la romi sunt următoarele:

Știu să citească	% dintre cei de peste 10 ani
Bine	61
Cu dificultate	16
Deloc	23

Este evident că analfabetismul este o sursă primară de excluziune extrem de semnificativă pentru populația de romi din România. Practic cei 39% analfabeți și semi-analfabeți au în primul rând șanse minime de participare pe piața muncii.

## Marian PREDA

---

În studiul de caz amintit mai sus, K. R. Jonassen constata în 1995, că din cei 2.274 de copii de țigani ai celor 900 familii studiate 48% nu merg la școală.

Cauzele declarate de părinți au fost: lipsa banilor pentru a le procura cele necesare (haine, încălțăminte, rechizite) sau lipsa certificatului de naștere (121 de cazuri, 5%).

Printre cauzele lipsei de interes față de școală la romi trebuie să menționăm alte două pe care le considerăm importante:

- dezinteresul părinților pentru școală datorat faptului că nici ei nu au frecventat-o și s-au descurcat, deci consideră că nu este necesară;
- faptul că mulți copii de țigani (mai ales în comunitățile compacte) nu vorbesc bine românește la vârsta de 7 ani și le este greu să înțeleagă ce se predă, deci renunță.

Importanța pe care școala o are pentru acești copii este extrem de mare. Practic este în multe cazuri, singurul mod prin care ei pot scăpa din cercul vicios al excluziunii sociale: sărăcie - dezinteres pentru școală - analfabetism - lipsa unei profesii și a salariului - sărăcie.

Printre măsurile posibil a fi eficiente (unele propuse și în alte materiale), considerăm că trebuie menționate următoarele:

- Stimulente directe, așa cum este alocația de stat. Mărirea alocației și/ sau introducerea **unei mese gratuite în școală** (pentru toți copiii nu numai pentru cei de rromi) ar putea atrage mulți copii de țigani.
- O politică activă a învățătorilor de atragere a copiilor la școală și o atitudine mai tolerantă, mai puțin autoritară față de copiii de țigani care adesea, datorită stilului de viață tradițional, nu acceptă ușor disciplina.
- S-ar putea introduce în zonele cu mulți țigani chiar un an pregătit obligatoriu pentru copiii care nu cunosc bine limba sau au dificultăți de adaptare.
- Învățământul în limba română nu cred că este o soluție viabilă, mai ales că această limbă nu este una scrisă, iar dialectele sunt foarte diferite. Ar fi totuși benefic să existe mai mulți învățători țigani în localitățile în care această etnie este majoritară. Ei ar putea avea o bună influență asupra copiilor dar, pe fondul lipsei lor de interes pentru profesiile intelectuale doar printr-o discriminare pozitivă (un număr de locuri doar pentru rromi la liceele pedagogice) măsura este viabilă.
- Responsabilizarea în primul rând la nivel comunitar a primăriilor, școlii și poliției astfel încât să se elibereze rapid acte de identitate pentru toți copiii de vârstă școlară și sancționarea părinților dacă nu sprijină instituțiile de mai sus în acest sens.
- Introducerea unor sancțiuni pentru părinții care nu-și trimit copiii la școală (inclusiv pentru români) mergând până la decăderea din drepturile părintești și preluarea copilului de către serviciile sociale. Această măsură pare drastică dar ea se impune pentru a apăra interesele copilului. Netrimiteră copilului la școală este, de fapt, o gravă violare a interesului și dreptului acestuia de a învăța, pentru care cei care îl încalcă ar trebui să dea socoteală.

## Excluziunea socială la populația de romi

---

### ***Participarea romilor pe piața muncii***

În literatura de specialitate occidentală se fac adesea referiri la rasă sau etnie ca o caracteristică importantă a celor excluși de pe piața muncii. Așa cum se vorbește uneori despre o "feminizare a sărăciei", tot așa se fac referiri la "sărăcia în alb și negru", argumentându-se că negrii, mexicanii sau asiaticii sunt în mai mari proporții săraci și șomeri decât albi în țările occidentale.

Printre alții, Amin și C. Oppenheim (1992) menționează următoarele cauze ale acestei situații pentru Marea Britanie:

a) **Șomajul: cetățenii aparținând minorităților etnice (rasiale) se confruntă în mod repetat cu o ridicată rată a șomajului și pe perioade de timp mai lungi decât albi**, chiar și când au un nivel de calificare mai ridicat. Cum șomajul implică automat excluziunea din sistemul pieței muncii, este ușor de observat legătura cauzală dintre rasă și excluziune socială.

b) **Politica de imigrare a Marii Britanii a "dirijat" imigranții spre zonele geografice cu slujbe mai prost plătite și mai dificile**, care indirect au favorizat o anumită deprivare materială a imigranților.

c) **Sistemul de securitate socială** este exclusivist, pentru minoritățile rasiale datorită părții sale contributorii care **exclue proaspeții imigranți**, pe cei fără slujbă sau pe cei cu salarii reduse de la beneficii. În plus, datorită statutului de imigrant mulți sunt etichetați drept "săraci care nu merită ajutor" și nu li se asigură nici măcar ajutoarele sociale normale pentru orice cetățean (Amin și C. Oppenheim, 1992). La toate acestea se mai adaugă, consider eu, și diferențele culturale care, împreună cu factorii economici conduc adesea la delincvență și o viață de familie dezorganizată în comunitățile anumitor minorități etnice.

Deși pot exista diferențe notabile între situațiile minorităților etnice din țările occidentale și cea a romilor din România consider că aspectele semnalate mai sus sunt valabile și în cazul romilor. Asezați în anumite comunități relativ recent, (în anii '50, '65 și unii chiar mai târziu), practic de o generație sau două, mulți dintre romi sunt în situația imigranților occidentali dacă ne referim la comunitate. Ei lucrează adesea ca muncitori necalificați, muncitori agricoli, în slujbe prost plătite și vulnerabile, fiind printre ultimii sosiți și printre primii concediați în cazul restructurărilor. Vechimea lor este adesea insuficientă pentru a beneficia de asigurări sociale iar vulnerabilitatea este cu atât mai ridicată. Cazul țiganilor români este însă și mai grav ca dimensiuni ale proceselor de excluziune.

Mai aproape de momentul actual procentajul celor care au lucrat cu carte de muncă a scăzut la 16 % iar al celor care nu au lucrat deloc, nici macar ocazional a crescut la 52% dintre respondenți. Practic, mai mult de jumătate dintre romii care sunt apti de muncă trăiesc pe seama celor puțini care lucrează, a copiilor care primesc alocație și a pușinilor pensionari. Explicabilă în cazul celor care au lucrat doar cu învoiala sau au lucrat ocazional, lipsa oricărui mod de participare activă pe piața muncii pentru jumătate dintre romii apti de muncă este, consider eu și o dovadă de autoexcluziune, de indiferență sau chiar de autoizolare față de piața (gri sau neagră) a muncii.

## Marian PREDA

Cum au lucrat rromii:

Cum au lucrat după 1990	% dintre cei de peste 14 ani care au răspuns (26% dintre subiecții de peste 14 ani nu au răspuns)
Ca salariat (dacă după 1990 au lucrat cel puțin 6 luni consecutiv)	24
Ca zilier	23
Pe cont propriu	7
A lucrat ocazional	11
Nu au lucrat deloc	35

Condițiile:

În ce condiții au lucrat în 1997 și 1998	% dintre cei de peste 14 ani care au răspuns (28% dintre subiecții de peste 14 ani nu au răspuns)
Cu carte de muncă	16
Cu autorizație	2
Cu învoiala	30
Nu au lucrat	52

Foarte vulnerabili sunt și cei 30% dintre subiecți care au lucrat cu învoiala, ei nefiind asigurați pentru pensie, șomaj, accidente de muncă.

### **Asistența socială**

Nu este surprinzătoare date fiind cifrele prezentate până în acest punct, dependența unui procentaj mare dintre familiile de rromi de ultima rețea de siguranță la nivel social, sistemul de asistență socială.

Excluși sau auto-excluși din sistemul pieței muncii, neacoperiți de sistemul de asigurări sociale, 75 % dintre capii de familie de rromi consideră că ei și familiile lor ar fi îndreptățiți /ar trebui să primească ajutor social.

Dar efectele tipurilor de excluziune prezentate anterior se văd deja în diferența dintre procentul celor care se consideră îndreptățiți și au hotărât să-și depună dosarul pentru a obține ajutorul social și cei care au depus efectiv dosarul de ajutor social. Practic, 14% dintre familiile de rromi nu au reușit să-și depună dosarul pentru că "nu au avut actele corespunzătoare" (9%) sau nu au avut dosarul în regulă ("corespunzător" -5%).

Cu toate acestea, având aproape jumătate dosarul depus pentru a primi ajutor social și fiind aprobate dosarele de ajutor social pentru un sfert dintre familiile de rromi, putem spune că populația aceasta este în foarte mare măsură dependentă de sistemul de asistență socială, de stat și de comunitatea locală.

## Excluziunea socială la populația de rromi

Iată situația ajutorului social la populația de rromi:

	Procentaj		
Consideră că nu sunt îndreptățiți să primească ajutor social	21%		
Nu au depus dosarul pentru că oricum nu se dă	14%	Cred că au dreptul dar nu au depus dosar: 28%	Se consideră îndreptățiți să primească ajutor social: 75%
Nu le-a fost primit dosarul (necorespunzător)	5%		
Nu au actele necesare	9%		
Dosarul a fost respins	17%	Au depus dosar: 47%	
Dosarul este depus dar nu au primit rezultatul	5%		
Dosarul a fost aprobat	25%		
Nu au răspuns la întrebare	4%		

Masa la cantina de ajutor social este o altă soluție extremă pentru cei săraci. **3,6% dintre capii de gospodărie declară că persoane din gospodăria lor mănâncă la cantina de ajutor social.**

Deși pare nesemnificativ ținând cont de numărul enorm de rromi care trăiesc în sărăcie numărul este relativ important. El ar putea fi însă mult mai mare dacă în toate comunitățile ar exista cantine sociale și dacă toți cei îndreptățiți ar (putea) fi acceptați pentru a beneficia de această măsură de protecție.

### **Rețele de suport la populația de rromi**

Povara care apasă asupra comunităților de rromi și în special a celor puțini activi dintre rromi este foarte mare. Fiind prea vulnerabili pentru a rezista pe piața muncii, prea mulți pentru a putea fi protejați de un stat așa de lipsit de resurse mulți dintre rromi rămân cu singura alternativă posibilă pentru a-și satisface nevoile de bază: familia și comunitatea.

Din păcate, nici situația familiei (ca structură) nu este prea favorabilă pentru mulți dintre ei.

### **Situația partenerului de viață**

Statutul marital	% dintre cei de peste 25 de ani
Căsătorit cu acte	53
Căsătorit fără acte	26
Necăsătorit	4
Divorțat	2
Văduv	9
Despărțit/abandonat	3
Nu au răspuns	3

## Marian PREDA

Am luat în calcul persoanele de peste 25 de ani, la rromi fiind o vârstă peste care rar există persoane care se vor căsători pentru prima dată. Dintre cei de peste 25 de ani, deci, 18% sunt lipsiți de sprijinul unui partener de viață (soț/soție). Vulnerabilitatea lor este foarte mare, mai ales că 14% dintre ei au fost căsătoriți anterior și în mare parte au copii de care sunt responsabili. Pentru alți 26% statutul marital este neoficial și după cum am văzut există consecințe negative privind actele copiilor și accesul la ajutor social atunci când familia nu este constituită legal.

Trecând de la partenerul de viață la întreaga rețea de suport comunitar a unui individ am încercat să vedem cum funcționează ea într-o situație extremă dar nu foarte rară la populația de rromi: lipsa alimentelor, imposibilitatea de a-și satisface cu mijloace proprii această nevoie de bază, nevoia de hrană.

<b>Cum se descurcă atunci când rămân fără mâncare</b>	<b>Procent de familie în eșantion</b>	<b>Procent de indivizi în eșantion</b>
Împrumută (prieteni, vecini, rude)	47,9	48,5
Ajutor de la rude (prieteni, vecini)	4,6	3,4
Cumpără pe datorie. Împrumută de la privați	2,2	2,3
Cerșesc, fură	3,9	4,3
Mănâncă ce găsesc, gunoi, resturi alimentare	1,4	1,5
Rabdă, suferă de foame, foarte greu	10,9	11,1
Zilieri, muncesc pentru mâncare, vând sticle	8,3	9,1
Alte variante	5,0	5,7
Nu este cazul	12	10,7
Nu știu/nu au răspuns la întrebare	2,8	3,3
Total pe coloană	100%	100%

Datele din tabel sunt grăitoare. Aș dori să adaug că tabloul de comunități fără prea multe resurse, fără disponibilități caritabile este întregit și de datele de mai sus. Dacă rețeaua de rude și prieteni funcționează pentru jumătate dintre rromi atunci când se află în nevoie ea funcționează ca o sursă de împrumut în majoritatea cazurilor și foarte rar ca o sursă de ajutor nerambursabil (3,4% dintre rromi). Cât privește soluțiile extreme precum furtul, cerșitul sau căutatul în gunoi dar și soluția răbdatului de foame (în total 17%) ele sunt dovada situației disperate a unei părți importante a populației de rromi pentru care responsabilitatea o poartă într-o bună măsură și guvernării pentru lipsa de politici sociale și/sau ineficiența acestora.

Bătrânii sunt un segment social mai vulnerabil în orice societate în comparație cu celelalte segmente sociale. Situația bătrânilor rromi este cu atât mai dificilă cu cât datorită excluderilor multiple și în special a excluderii de pe piața muncii majoritatea lor sunt lipsiți de pensie, principala sursă de venit și deci modalitate de protecție pentru persoanele vârstnice. De aceea modalitățile în care capii de gospodărie care au răspuns la chestionarul nostru se văd protejați la bătrânețe sunt utile ca exercițiu prospectiv pentru perioade de timp viitoare.

## Excluziunea socială la populația de rromi

Întreținerea la bătrânețe a rromilor așa cum o văd **capii de gospodărie**:

Cum cred că se vor descurca:	Procentaj			
Din pensie	24%	Asigurări sociale	Resurse personale: 33%	
Din economii	1,5%	Potențial pt. asigurări private		
Va continua să lucreze	7,5%	Piața muncii		
Îl vor ajuta copiii	14%	Familie	Familie și comunitate: 17%	Clienți potențiali pentru asistența socială: 53%
Îl vor ajuta rudele, prietenii	1,5%	Rețele comunitare informale		
Merge la azil	1,5%	Statul	Instituții: 1,5	
Nu s-a gândit/nu are o soluție	50%		?	

După cum rezultă din tabelul anterior, practic numai o treime dintre respondenți întrevăd o bătrânețe în care să se descurce cu resurse personale, independent de ajutoare din partea statului, familiei sau comunității. Rudele și prietenii nu par să fie o sursă de suport pe termen lung pentru rromi așa că rămâne familia, copiii în mod special, al căror sprijin este așteptat în primul rând de 14 % dintre respondenți. Îngrijorător este însă, în opinia mea, procentul de 50% al celor care nu s-au gândit și nu au o soluție pentru a se descurca la bătrânețe. Atitudinea lor prezenteistă este caracteristică atât pentru o bună parte a populației de rromi cât și în general pentru mediile caracterizate de o cultură a sărăciei. Aceștia sunt, practic în bună măsură viitorii clienți ai serviciilor de asistență socială.

### Bibliografie

- Berghman, Jos, 1995, - Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework – in: Graham Room, (editor), 1995 – Beyond The Threshold – The measurement and analysis of social exclusion - The Policy Press*
- Jonassen, Kjell Reidar, 1995 - Gypsies in Dolj -, Research Report, Red Barnet, Craiova*
- Marshall, T. H., 1975 - Social Policy in Twentieth Century- Hutchinson University Library, London*
- Preda, Marian ,1999- Grupuri sociale excluse/ignoreate de politicile sociale în România, în Zamfir, C. (co-ord.) 1999 – Politici Sociale în România '90-'98, Editura Express, București, 1999*
- Zamfir, E., Zamfir, C., (co-ord.), 1993 - Țiganiii între ignorare și îngrijorare – Editura Alternative, București*



## **Partea a III-a**

---

# **Satul și politici de susținere**

# Dezvoltare și sărăcie în satele României

---

Dumitru SANDU

---

## Provocarea diversității

Satele unei țări, cele ale României în cazul de față, sunt diverse. Afirmarea este banală dar are meritul de a obliga imediat la formularea unor întrebări de mare relevanță: din ce punct de vedere sunt diverse? Diversitatea lor este numai „orizontală”, calitativă sau și „verticală”, cantitativă? Poate fi măsurată sărăcia sau dezvoltarea unui sat? Ce este un sat sărac, o simplă sumă de gospodării cu nivel redus al veniturilor sau al cheltuielilor? Ce anume explică diferențele de nivel de dezvoltare între satele României? Aceasta este familia de întrebări spre al căror răspuns tinde prezentul studiu<sup>1</sup>.

Răspunsul de principiu poate fi dat prin folosirea atlasului social ca perspectivă de abordare. Este o perspectivă cu puternice rădăcini în sociologia românească, pe linia Gusti<sup>2</sup> – Golopenția<sup>3</sup> – Stahl<sup>4</sup> iar, în demografie, în continuitatea direcției Golopenția – Trebici<sup>5</sup>. Dacă vom considera atlasul social nu ca simplă colecție de hărți ci ca mod de abordare, atunci vom spune că

---

<sup>1</sup> Studiu publicat în *Sociologie Românească*, 4/1999. Materialul este o dezvoltare a unui capitol pe care l-am elaborat în raportul de cercetare Dumitru Sandu (coord.), Manuela Stănculescu, Ionica Berevoescu, Claudiu Tufiș ( aprilie 2000). *The villages of Romania: development, poverty and social capital. Updating targeting for Romanian Social Development Fund, București: World Bank. Responsabil din partea Băncii Mondiale pentru proiect a fost dr. Ana Maria Sandi* căreia îi aduc mulțumirile mele pentru sprijinul dat în realizarea cercetării. Obținerea datelor CNS necesare pentru analiză, prelucrarea lor precum și actuala formă de redactare au beneficiat de finanțare prin grantul de cercetare CNCSU Dezvoltarea regională în România – rolul capitalului social și uman, etapa 2000. Competența și cooperarea profesională a colegilor de la CNS – domnii Radu Halus și Ștefan Trică și doamna Aura Zamfirescu – mi-au fost, de asemenea, de neprețuit folos în realizarea studiului.

<sup>2</sup> Gusti, D. (1968). **Opere**, I, Studiu introductive de conf.univ.dr. Ovidiu Bădina, *Texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu. București: Editura Academiei*, p.334.

<sup>3</sup> Golopenția, Anton. (2000). **Opere complete**. Vol. II. *Statistică, demografie și geopolitică. București: Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic, ediție alcătuită și adnotată de prof.dr. Sanda Golopenția.*

<sup>4</sup> Stahl, Henri. (1975). **Teoria și practica investigațiilor sociale**, vol. 2. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

<sup>5</sup> Trebici, Vladimir și Hristache, Ilie. (1986). **Demografia teritorială a României**. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

specificitatea sa rezidă în descrierea vieții sociale sub aspect teritorial, pe coordonate durabile, esențiale și de mare vizibilitate<sup>6</sup>. În proiectul de realizare a unui atlas social, elaborarea unei măsuri sintetice pentru estimarea gradului de dezvoltare a satului este o componentă esențială. Construirea unui indice sintetic al dezvoltării satului este deosebit de dificilă deoarece avem de-a face cu raportarea la o unitate socială cu multiple niveluri, componente și fațete, un adevărat univers de viață socială. Pe de altă parte, în lipsa unor măsuri sintetice de acest tip, universul rural rămâne greu de cuprins în ansamblul său. Acțiunile de dezvoltare rurală sau de combatere a sărăciei au nevoie de ținte precis stabilite, cu localizare geografică și socială clară. Pentru toate aceste un indice al sărăciei sau al dezvoltării satului se anunță a fi un instrument de utilitate deosebită. Realizarea sa reprezintă un obiectiv major al studiului nostru. Dar, înainte de a trece efectiv la proiectarea sa, este necesar să revedem câteva dintre fațetele pe care le are provocarea intelectuală a înțelegerii diversității satului românesc.

**Tabelul 1**

**Populația rurală în funcție de mărimea satului  
la recensământul din 1992**

Mărimea satului (număr de locuitori)	Populație		Număr mediu de locuitori	Număr de sate
	Număr	%		
Sub 20	2069	0	11.2	185
21 - 100	64518	0.6	60	1075
101 - 500	1420557	13.7	284.4	4995
501 - 1000	2255187	21.8	711	3172
1001 -2000	2973959	28.7	1379.4	2156
2001 -3000	1489010	14.4	2413.3	617
3001 și peste	2157949	20.8	4477.1	482
Total	10363249	100	817.2	12682

**Nota.** Calcule în funcție de „populația în gospodării”, folosind datele Comisiei Naționale de Statistică referitoare la recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Cifrele sunt ușor diferite dacă se lucrează cu populația stabilă.

Sărăcia/dezvoltarea satului este un caz special de sărăcie/dezvoltare comunitară, înțeleasă ca probabilitate mare de consum scăzut/ridicat într-un grup de persoane cu identitate teritorială. Un sat este considerat ca fiind sărac/dezvoltat dacă sunt de ajuns de multe semne că populația sa este

---

<sup>6</sup> Prin conținut și mod de abordare, materialul este o reluare, la mare interval de timp, a proiectului pe care l-am prezentat în 1993 în Sandu, Dumitru (1993). **Atlasul social al României: obiective, metode și tipuri de rezultate (I)**, Sociologie Românească, 1.

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

probabil să aibă consum alimentar și nealimentar scăzut/ridicat. „Scăzut” sau „de nivel ridicat” trebuie definit numai în termeni relativi, considerând amplitudinea variației într-un context dat al unei țări sau al unei regiuni. Problema este cum să măsoare această probabilitate de consum. Eșantioanele obișnuite ale sondajelor de standard de viață nu pot să dea un răspuns la întrebare din moment ce sunt concepute pentru a fi reprezentative la nivel național sau, cel mult, la nivel regional. Satele sunt unități socio-teritoriale de o mare diversitate. Ele nu sunt unități administrative ci simple sub-unități socioteritoriale ale comunelor sau orașelor, deosebit de vii, în continuă mișcare demografică și socială. Identitatea lor se construiește perpetuu. Informațiile oficiale rămân frecvent în urma realității dinamice care se cheamă sat.

Dintre cele aproximativ 13 mii de sate existente în România în 1992, în momentul ultimului recensământ, un număr de 12682 au fost înregistrate la nivelul a 2688<sup>7</sup> comune. Restul de aproximativ 300 de sate au fost localizate în orașe.

**Tabelul 3**

### Un profil social al satelor după localizarea munte-câmpie

	Zone montane	Zone de munte-deal	Zone de deal - câmpie	Zone de câmpie	Total
Mărimea medie a satului (populație în gospodării)	611	634.2	720.3	1215.9	818.7
Număr mediu de sate pe comună *	5.66	5.45	5.25	3.62	4.75
Distanța medie de la satul central al comunei până la cel mai apropiat oraș cu mai mult de 30000 de locuitori (km)	43.83	33.38	31.33	30.83	33.62
Procentaj mediu al persoanelor de 60 de ani și peste pe sat	24.6	27.4	26.8	26.3	26.4
Rata medie de participare pe sat	223	225.6	195.2	220.6	214.8
LOCUIRE: procentul mediu pe sat de locuințe:					
cu pereți din [chirpici ] pământ	12.6	13.1	52.7	63.3	38.7
racordate la rețeaua electrică	82.5	89.5	87.1	93.3	88.5
cu apă curentă	11.4	11.2	5.4	5.2	7.9
neocupate	12.2	13.6	10.4	8.1	10.8

**Sursa:** CNS, Recensământ 1992.

\* Cel mai mare număr de sate pe comună, în jur de nouă, se înregistrează în județul Alba și cel mai mic în Ialomița și Tulcea (în jur de trei). Comunele cu cel mai mare număr de sate sunt Cornereva din Caraș – Severin cu 40 de sate și Vidra din Alba cu 39 de sate.

<sup>7</sup> Între timp numărul comunelor s-a redus la 2686.

Pentru definițiile tipului de sat în funcție de localizarea geografică vezi Anexa cu lista variabilelor folosite pentru analiză. Calcule pe baza satelor din comunele din 1992.

Numărul și populația satelor se schimbă datorită schimbării definițiilor administrative – anumite comune devin orașe, anumite sate sunt incluse în orașe – sau datorită mișcării demografice a populației – mișcare naturală sau migratorie<sup>8</sup>. Fragilitatea unor sate este ușor de înțeles dacă se menționează că aproximativ două sute dintre satele din România au mai puțin de 20 de persoane (Tabelul 1), echivalentul a 5-6 gospodării medii. Ele mai apar ca sate datorită unei conștiințe social-istorice că au fost cândva sate cu un număr semnificativ de locuitori.

Prima mare provocare în înțelegerea diversității satelor o reprezintă mărimea lor sub aspect demografic. Mărimea satului este o cifră relevantă din punct de vedere sociologic și economic. Variația de mărime este, de asemenea, variație în capitalul uman: cu cât un sat este mai mare cu atât stocul de educație și procentul de populație cu calificare profesională tind să aibă valori mai ridicate (Tabelul 2). Rata de participare – măsurată ca număr de salariați la 1000 – a fost de aproximativ trei ori mai mare în satele mari decât în satele mici în 1992. În prezent România, în termeni de sate, a fi mic, cu număr redus de locuitori, înseamnă în mare măsură a fi sărac.

O a doua mare provocare în măsurarea dezvoltării satului este legată de variația mare a situațiilor în funcție de așezarea geografică a satului (Tabelul 3). Satele de câmpie au cea mai mare dimensiune. Ele sunt de aproximativ două ori mai mari decât cele de munte. Cu cât proporția de pământ arabil, în totalul de pământ agricol al zonei este mai mare, cu atât mărimea probabilă a satului este mai mare. Satele de câmpie nu au numai avantajul mărimii. Ele sunt de, asemenea caracterizate de o mai mare accesibilitate la oraș<sup>9</sup> întrucât distanța medie până la cel mai apropiat oraș este mai mică decât în cazul satelor de munte. Populația satelor de câmpie este mai concentrată decât cea a satelor de munte și de deal. Estimarea este bazată nu numai pe mărimea populației dar și prin considerarea numărului mediu de sate pe comună. O comună de munte este formată din aproximativ 6 sate cu aproximativ 600 de locuitori fiecare, în timp ce o comună de câmpie include aproximativ 4 sate cu vreo 1200 de locuitori. O mai mare concentrare este o condiție favorabilă pentru o dezvoltare mai bună a

---

<sup>8</sup> Teiuș, de exemplu, este un mic oraș din județul Alba având 7363 locuitori în 1998. În 1992 statutul său a fost acela al unei comune compuse din 5 sate. O schimbare administrativă similară a fost înregistrată pentru Făget, un nou oraș în județul Timiș. Goranu, Lespezi, Feteni și Sălișteea sunt patru sate care în 1992 au fost înregistrate ca unități rurale, componente ale comunei Goranu, și au fost redefinite mai târziu drept componente ale orașului Rm.Vâlcea. O redefinire similară a fost adoptată pentru satele comunei Cernele – Cernele de Sus, Izvoru Rece și Rovine – care fac acum parte din orașul Craiova.

<sup>9</sup> Măsurătorile referitoare la distanța de la sat până la cel mai apropiat oraș au fost realizate de către un grup de geografi sub coordonarea prof.univ.dr. Ion Ianoș în cadrul proiectului CNCSU „Dezvoltarea regională în România – rolul capitalului social și uman”.

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

infrastructurii comunității. Rețelele de electricitate și apă curentă pot fi dezvoltate la prețuri mai scăzute la câmpie, decât în regiunile de deal și munte.

**Tabelul 4**

### Măsurarea dezvoltării/sărăciei satului în funcție de cinci tipuri de capital comunitar\*

		Tipuri de capital comunitar				
		CAPITAL UMAN	CAPITAL ECONOMIC	CAPITAL VITAL	CAPITAL SIMBOLIC	CAPITAL REGIONAL
Măsuri ale capitalului comunitar	Indicele de capital uman UMANVIL	Calitatea clădirilor de locuit QBUILDING	Potențialul demografic DEMPOT	Rata generală de fertilitate GFR	Izolarea satului ISOLATION	Factor de actualizare folosind date la nivel de comună
Metode de agregare	Aditive: valori standardizate ale indicilor sunt adunate într-un indice sintetic, permițând efecte de compensare					Structural : indici combinați pentru a menține profilul sau structura de dezvoltare pentru fiecare sat (agregare de tip cluster)

\* La momentul actual de elaborare metodologică, capitalul social nu poate fi măsurat dintr-un punct de vedere cantitativ la nivel de sat.

În al treilea rând, stocul de locuințe al satelor în funcție de așezarea geografică este de asemenea înalt diferențiat. Conectarea la rețeaua de electricitate este ceva mai mare la câmpie decât în regiunile de deal și munte. În schimb, aprovizionarea cu apă curentă cu ajutorul instalațiilor publice și private este mai răspândită în regiunile de munte și deal decât în regiunile de câmpie pentru comunitățile rurale.

O foarte importantă diferență între tipurile de sate în funcție de așezarea lor geografică este dată de calitatea locuințelor. Recensământul din 1992 a înregistrat patru tipuri de pereți exteriori pentru locuințe: a) beton armat (1,3% din totalul de locuințe rurale),

b) cărămidă sau piatră (38,4%), c) lemn (15,8%) d) paiantă, chirpici sau material similar (43%)<sup>10</sup>. Fiecare dintre tipurile de case, în funcție de tipul de material de construcție, au o anumită localizare. Clădirile din chirpici care au în general calitate slabă, sunt localizate în special în sate cu un capital uman redus din regiunile de câmpie, în județe slab dezvoltate din Moldova, Banat și Crișana-Maramureș. O creștere a procentului de case cu ziduri din chirpici sau paiantă este favorizată de localizările izolate, departe de drumuri modernizate (Tabelul A.2)

<sup>10</sup> Restul până la 100% sunt locuințe din material neidentificat.

## Satul ca structură de capital comunitar

În România, informația de cea mai bună calitate necesară pentru a analiza dezvoltarea rurală sau sărăcia la nivel de sat, este furnizată de recensământul din 1992. În mod paradoxal, informația nu a fost utilizată până în acest moment pentru o clasificare cuprinzătoare a satelor. Motivele pentru care informația referitoare la capitalul comunitar al satelor nu a fost încă folosită nici de către analiști, nici de către practicieni nu sunt atât de importante. Ceea ce contează este faptul că, din nou în mod paradoxal, o asemenea informație poate fi foarte folositoare în ciuda naturii sale depășite. Este depășită? Cum să o folosim? Să începem cu un simplu model exploratoriu sau cu unul teoretic? Este posibilă aducerea, în vreun fel, la zi, a informațiilor din recensământ? După o primă călătorie exploratorie în lumea recensământului satelor din 1992, a fost evident că cineva poate obține o bază solidă pentru clasificare numai prin folosirea unui model teoretic de pornire despre ce este un sat sărac și prin elaborarea unui posibil model de măsurare. Un astfel de model este schițat în continuare.

Sărăcia comunitară este prin definiție relativă. La nivel individual sau la nivelul unei gospodării se poate determina sărăcia absolută prin referire la nevoile de bază referitoare la consum. Pentru sărăcia comunitară nu există nici o astfel de linie absolută de referință deoarece bunuri publice foarte diferite sunt implicate în consumul comunitar. Aici se poate face referire doar la sărăcie relativ la nivelul național și regional.

O metodă prin care poate fi obținută o asemenea măsură relativă este de a înregistra cum sunt distribuite diferitele forme de capital comunitar – capital uman, material, vital, simbolic și regional. Un sat este bogat din punctul de vedere al teoriei capitalului dacă are oameni cu pregătire superioară, cu situație economică bună în gospodării, potențial demografic înalt, propensiune mare în a adopta valorile moderne și bune legături cu lumea urbană (Tabelul 4). Un posibil grup de indicatori ce măsoară dezvoltarea satului în termenii acestor dimensiuni sunt prezentați în tabelul 4 și în figura 1.

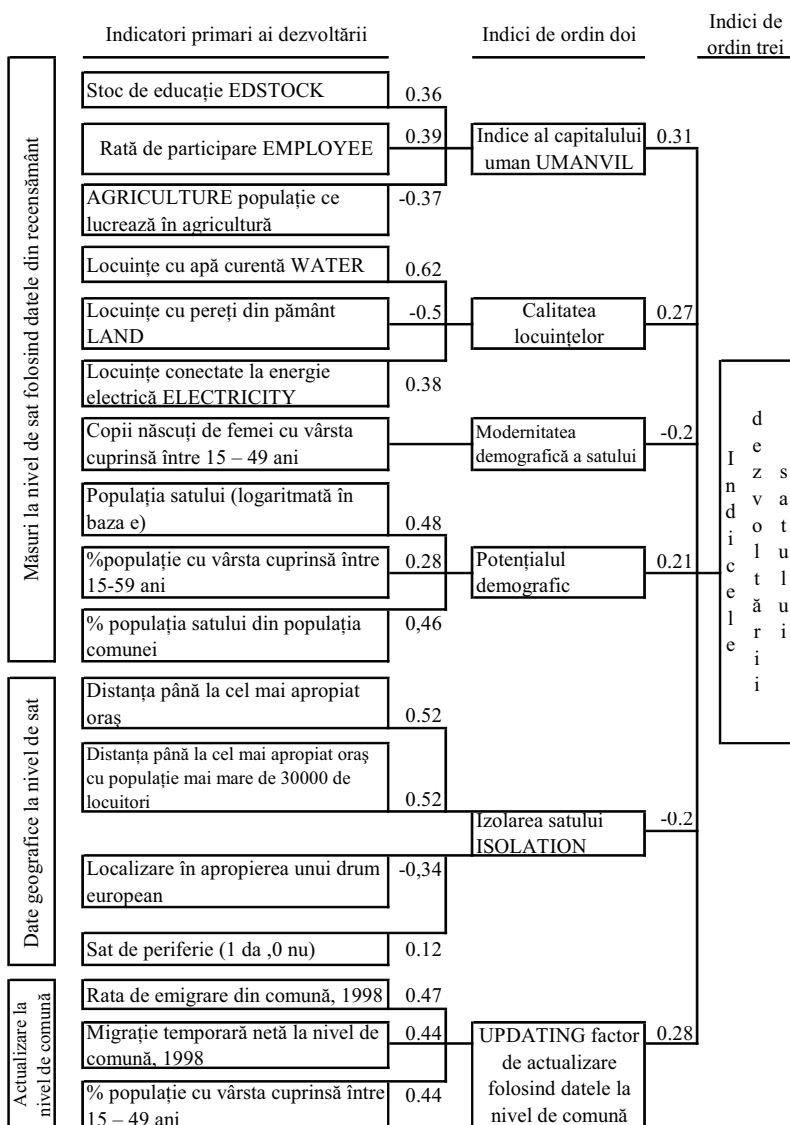
Dezvoltarea sau sărăcia satului este dată de o combinație de capital material, uman, social, simbolic, biologic și regional. „Capital” este folosit aici cu un înțeles extins de „stoc controlabil care poate fi transformat în alt stoc de bunuri dorite de proprietar”<sup>11</sup>.

---

<sup>11</sup> Definiția este apropiată de cea dată de Pierre Bourdieu „capitalului total”, „înțeles ca mulțimea resurselor și forțelor actual utilizabile – capital economic, cultural și, de asemenea, social” (*Distinction. A Social Critique of Judgement and Taste, Trad. Richard Nice, Harvard University Press, 1984, p. 114*). Capitalul simbolic este considerat în acest studiu ca „mulțimea valorilor care pot fi transformate în alte forme grele de capital”. Înțelesul pe care Bourdieu îl dă conceptului este diferit și nefolositor pentru prezenta analiză. Pentru o discuție mai detaliată asupra clasificărilor și definițiilor formelor de capital menționate poate fi văzut punctul de vedere al autorului în cartea recent publicată *Spațiul Social al Tranziției, Iași, Polirom, 1999*. Este de discutat, la nivel conceptual, în ce măsură capitalul regional și vital sunt forme de capital sau resurse, ținând cont de faptul că stocurile lor sunt într-o mai mică măsură subiect de acumulare voluntară. Motivul pentru care le considerăm ca fiind forme de capital este că cel puțin o parte dintre subcomponentele lor sunt rezultat al intervenției comunității prin măsuri instituționale (construcția de străzi, atragerea de imigranți etc.).

**Figura 1**

**Componentele indicelui de dezvoltare a satului LEVEL98<sup>12</sup>**



<sup>12</sup> O critică a acestui indice este elaborată de către Manuela Stănculescu, Ionica Berevoescu și Claudiu Tufiș în capitolul 6 al lucrării *The villages of Romania: development, poverty and social capital. Updating targeting for Romanian Social Development Fund*, București: World Bank, Aprilie, 2000. Critica nu pune în discuție ipoteza teoretică a diferitelor forme de capital care dau sărăcia comunitară ci numai modul de operaționalizare a indicatorilor componenți. Măsurarea capitalului simbolic prin rata generală de fertilitate este considerată ca opțiune criticabilă și se propune eliminarea sa din indicele de dezvoltare a satului. Tot din motive de mod de operaționalizare este propusă și eliminarea factorului de actualizare calculat la nivel de comună. Dezbateră îmi pare a fi deschisă încă pentru argumente pro- și contra. Modificarea indicelui propus necesită, cred, argumente suplimentare.



**Comentariu la figura 1.**

*Toate cifrele reprezintă coeficienți ai scorului factorial. Pe scurt, modelul spune că cele mai sărace sate sunt cele cu capital uman scăzut, slabă calitate a caselor, rată de fertilitate înaltă, izolare înaltă și potențial demografic scăzut într-un mediu de comune dezvoltate. Capitalul uman este cel mai important predictor al dezvoltării satului/sărăciei. Indicele KMO pentru analiza factorială finală este 0,77.*

Educația, ca o formă de capital uman, poate fi transformată în bunuri materiale; valorile modernității, ca expresie a capitalului simbolic, pot fi o bază utilă pentru comportamentul antreprenorial și, implicit, pentru creșterea capitalului material, etc. Discuția prezentă nu se referă la capitalurile individuale ci la cel al comunității. Folosirea capitalului comunității este realizată de către instituțiile și actorii comunității sau, într-un mod mai degrabă spontan, de către membrii săi individuali.

Cinci dintre cele șase forme de capital – material, simbolic, uman, regional și vital – au o variație mai degrabă corelată de la o comunitate la alta. Capitalul social – ca încredere și asociații – pare să fie, într-o mare măsură, independent sau într-o relație neliniară cu celelalte forme de capital. Acesta este motivul pentru care într-o analiză cantitativă a dezvoltării satului am lăsat de o parte capitalul social.

**Un indice al gradului  
de dezvoltare a satului**

Indicele de dezvoltare a satului prezentat în figura 1 este construit în principal pe baza informațiilor de la recensământul din 1992. Patru dintre cele șase componente ale indicelui (numit LEVEL98) sunt rezultatul măsurătorilor din recensământ. Cea de a cincea conține valori ce nu depind de timp, relevante pentru izolarea satului – distanța până la cel mai apropiat sat, distanța până la cel mai apropiat oraș cu mai mult de 30 de mii de locuitori, așezarea în apropiere de un drum european modernizat și statutul de sat peri-feric în cadrul comunei (care nu are pe teritoriul său primăria). Un al șaselea indice este inclus ca un factor de corecție pentru aducerea la zi a informației cu ultimele valori disponibile la nivel de comună.

Trecerea de la indicele de dezvoltare a satului la identificarea unui sat ca fiind sărac poate fi făcută în cel puțin două moduri. Prima variantă este cea de selectarea a satelor din prima cuartilă a indicelui LEVEL98 ca fiind cele mai sărace. Sunt peste 3100 de sate în care locuiește o cincime din populația rurală. Cea de-a doua variantă este de a lua în considerație nu numai sărăcia pe o scală la nivel național, ci și sărăcia satelor în context regional. Fondul Român de Dezvoltare Socială (FRDS), instituție de combatere a sărăciei comunitare, creată prin legea 129/1998, a adoptat folosirea indicelui în varianta sa primă, fără raportare la sărăcia regională<sup>13</sup>.

---

<sup>13</sup> FRDS identifică un sat ca fiind sărac în baza unei grile de criterii care iau în considerație și informații care nu există în statisticile oficiale. Pentru proiecte care vin din sate sărace și cu punctaj egal de eligibilitate, indicele de sărăcie LEVEL98 este

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

**Tabelul 5**

### Tipuri de sate în funcție de nivelul de sărăcie național și regional

Sat foarte sărac la nivel național	Sat foarte sărac la nivel regional	Tip de sărăcie	Scor de sărăcie relativă	Număr de sate în categorie
da	da	foarte profundă (la nivel național și regional)	3	2372
da	nu	profundă (numai la nivel național)	2	746
nu	da	superficială (numai la nivel regional dar nu și național)	1	746
nu	nu	sate care nu sunt sărace	0	8611

\* sat în prima cuartilă de dezvoltare la nivel național

\*\* sat în prima cuartilă de dezvoltare la nivel regional

**Tabelul 6**

### Numărul satelor pe macroregiuni și tip de sărăcie relativă

Macroregiune	Tip de sărăcie relativă				Total
	Sate care nu sunt sărace	Sate cu sărăcie superficială	Sate sărace	Sate foarte sărace	
Moldova	1402		746	716	2864
Regiuni sudice	3702	285		949	4936
Transilvania	3507	461		707	4675
Total	8611	746	746	2372	12475

**Sursa:** CNS, Recensământul din 1992.

*considerat ca posibil criteriu de diferențiere. O primă formă a grilei de sat sărac a fost elaborată pornind de la lucrarea D. Sandu, Rural Community Poverty in Romania, București: World Bank, Februarie, 1998. În lucrarea D. Sandu (coord.), The villages of Romania ..., World Bank, București, April 2000, este reluată tema criteriilor pentru grila de sărăcie. Pornind de la respectiva lucrare, în colaborare cu experții FRDS, a fost definită o nouă grilă de criterii de sărăcie a satului, aplicabilă în activitatea Fondului începând din anul 2001.*

Tabelul 7

Nivelul mediu de dezvoltare a satelor  
pe macroregiuni și tipuri de sate

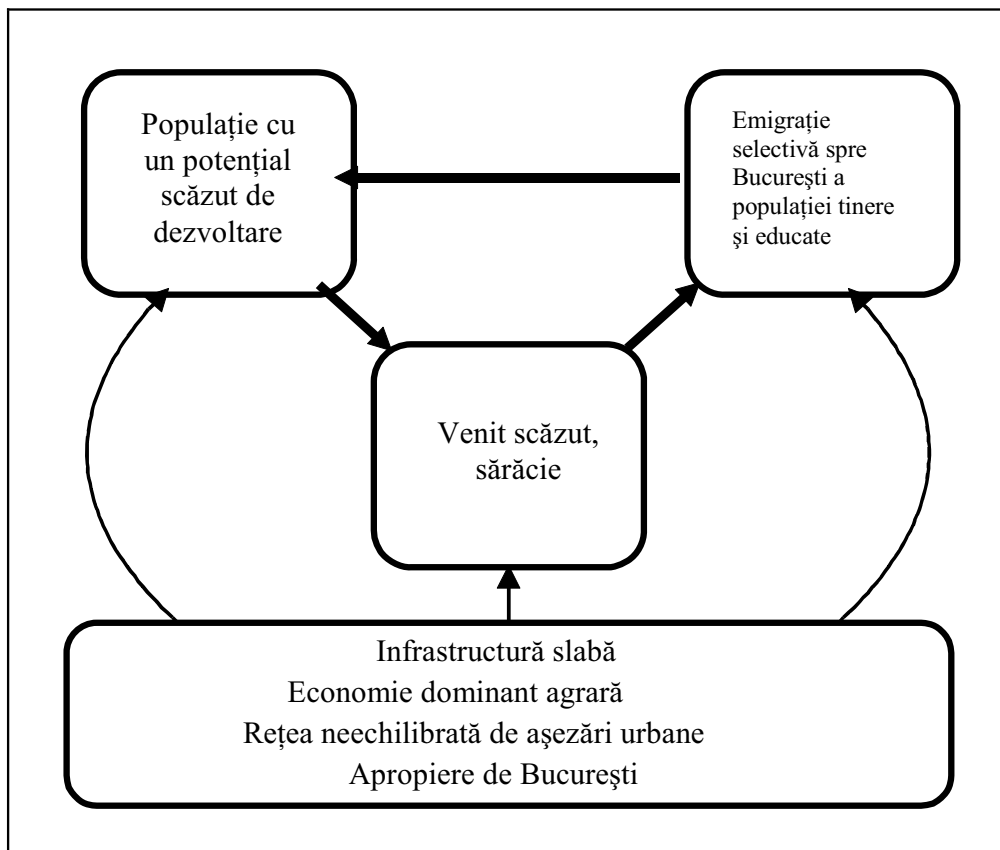
	Tip de sărăcie relativă				Total
	Sate care nu sunt sărace	Sate cu sărăcie superficială	Sate sărace	Sate foarte sărace	
Macroregiune					
Moldova	5,7	,	-3,6	-10,3	-0,7
Regiuni sudice	7,5	-0,3	,	-4,6	4,7
Transilvania	9,3	0,0	,	-5,2	6,2
Total	7,9	-0,1	-3,6	-6,5	4,0

Tabelul 8

Tipuri ideale de sate

Criteriul de clasificare	Tipuri ideale de sate				
	Sate tradiționale foarte sărace	Sate moderne sărace	Sate mediu dezvoltate	Sate moderne dezvoltate	Sate moderne înalt dezvoltate
Capital material	foarte scăzut	scăzut	mijlociu	ridicat	foarte ridicat
Capital uman (informație)	foarte scăzut	scăzut	mijlociu	ridicat	foarte ridicat
Capital biologic / vital	foarte scăzut	scăzut	mijlociu	ridicat	foarte ridicat
Capital regional	foarte scăzut	scăzut	mijlociu	ridicat	foarte ridicat
Capital simbolic (valori ale modernității)	foarte scăzut	ridicat	mijlociu	ridicat	foarte ridicat

### Cercul vicios al sărăciei în comunele de câmpie din regiunile sudice



Datorită faptului că sărăcia la nivel de sat este foarte intensă și extinsă în Moldova (figura 3), sărăcia nu atât de accentuată din satele situate în alte regiuni este trecută cu vederea printr-o asemenea metodă de analiză. Politicile sociale și acțiunile comunitare pot să acorde mai puțină prioritate sărăciei mai puțin accentuate, dar nu există nici un fel de motiv să fie ignorată.

Sărăcia satului la nivel regional este determinată prin referire la trei macroregiuni – Moldova, regiunile de sud (Muntenia, Dobrogea, Oltenia) și Transilvania (cuprinzând Transilvania ca atare, Banat și Crișana-Maramureș). Pentru acest tip de măsurare contează numai nivelul și nu aspectele de configurare ale fenomenelor luând în considerare faptul că regiunile prin ele însele sunt factori de condiționare pentru diverse configurații de sărăcie. Pentru fiecare dintre cele trei macroregiuni au fost generate clasificări ale satelor în funcție de sărăcia sau dezvoltarea din interiorul fiecărei regiuni. Un sat este considerat sărac la nivel regional dacă nivelul său de sărăcie este situat în prima cuartilă.

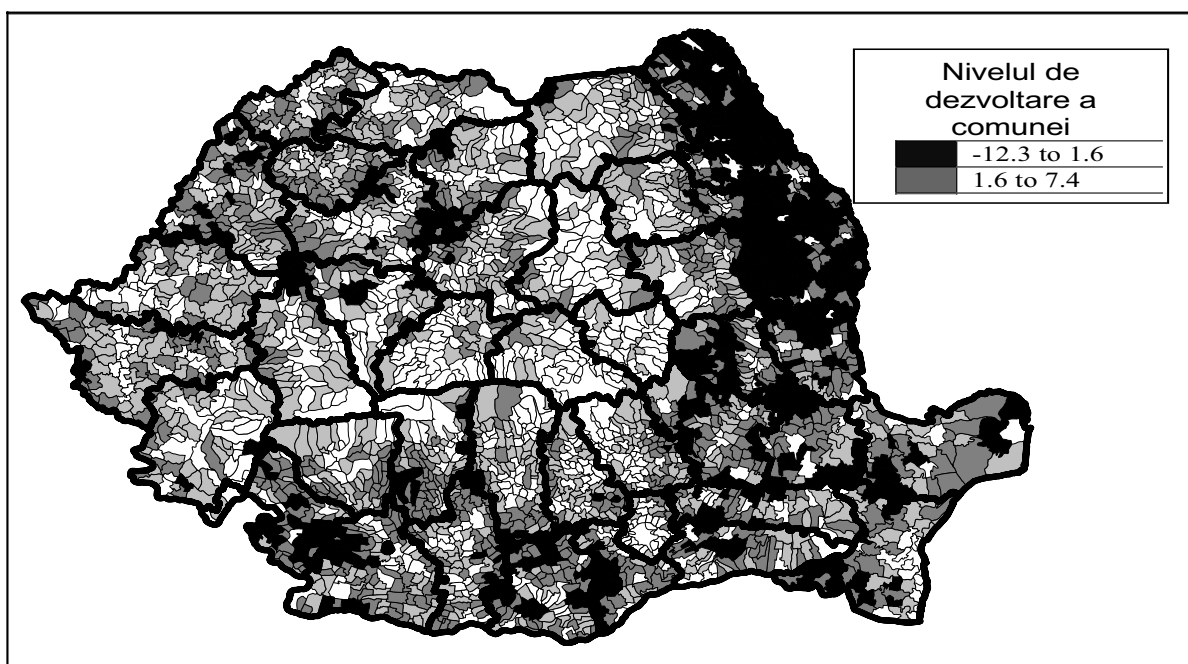
<sup>14</sup> *Idem* 6.

Sărăcia foarte profundă caracterizează satele care sunt foarte sărace în context național și regional în același timp. Sărăcia profundă este dată de situația în care satul este foarte sărac numai la nivel național într-o regiune cu nivel de dezvoltare redus. (Tabelul 5). Singura regiune unde poate fi găsit acest tip este Moldova. Toate celelalte situații în care există sărăcie numai în ierarhie regională dar nu și națională sunt în categoria de sărăcie neaccentuată. Acesta este cazul unui mare număr de sate în Transilvania și regiunile de sud (Tabelul 6).

Figura 3

**Comunele în funcție de nivelul de dezvoltare și județ**

*Nivelul mediu de dezvoltare a comunei este calculat ca medie a indicelui de dezvoltare a satelor componente, ponderată cu populația acestora*



Sărăcia satelor este maximă în Moldova și minimă în Transilvania. Regiunile de sud – Muntenia, Oltenia și Dobrogea sunt între cele două din punctul de vedere al sărăciei (Tabelul 7). Tot Moldova este regiunea istorică în care se află cel mai mare număr de sate cu nivel de sărăcie extremă (Tabelul A.7).

**Sărăcie, dezvoltare și modernitate**

Satele pot fi sărace pentru că au o configurație proastă a valorilor pentru variabilele de dezvoltare relevante. Aceasta este un fel de structură sau configurație de sărăcie care este în mod clar diferit față de punctul de vedere prezentat prin indicele LEVEL98. În acest indice au fost admise efecte de compensare sau agregare între indicatorii componenți. Rezultatele celor două abordări – centrate pe configurația și pe nivelul de sărăcie – sunt corelate dar, foarte probabil, nu se suprapun în întregime.

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

---

Tabelul 8 prezintă o ipoteză a principalelor tipuri ideale de sate drept combinații de cinci forme de capital. Câteva alte combinații de diferite forme de capital sunt posibile. Cele incluse în tabel sunt cele mai probabile luând în considerare natura asocierilor dintre capitalul regional, uman, simbolic, material și vital. Ipoteza respectivă este din plin susținută printr-o analiză cluster în care satele României au fost luate ca unități al căror profil este caracterizat în funcție de cinci indici – calitatea locuințelor QBUILDING, capitalul uman UMANVIL, potențialul demografic DEMOP, izolarea satului IZOLAT și rata generală de fertilitate GFR<sup>15</sup>.

Cele cinci categorii de sate identificate în funcție de profilul lor de dezvoltare sunt categorii foarte distincte. Ele diferă prin dimensiunea populației, capitalul uman, stocul de locuințe și caracteristicile regionale (tabelul 9, și tabelul A3). Diferențele dintre satele foarte sărace și cele foarte bogate sunt considerabile. Mărimea medie a satului sărac este de aproximativ patru ori mai mică decât cea a satelor dezvoltate. Locuințele cu pereți de calitate slabă sunt de trei ori mai multe în satele foarte sărace în comparație cu cele foarte dezvoltate.

### **Unde și de ce sunt satele sărace?**

Există serioase dependențe regionale pentru sărăcia satului. Satele sărace sunt așezate mai ales în județe puțin dezvoltate, în zone izolate, departe de drumurile modernizate.

Capitalul uman al satului, măsurat ca stoc de educație, rată de participare și slujbe în afara sectorului agricol, are o foarte specifică localizare regională. A înțelege contextul stocului de educație al satelor este fundamental pentru înțelegerea sărăciei satului. Acesta este mai scăzut în Moldova, în satele depărtate, departe de drumurile modernizate și de orașe (Tabelul A. 4). Nu numai distanța până la cel mai apropiat oraș conduce la izolarea satului. Aceasta este, de asemenea, rezultatul faptului de a nu fi apropiat de un drum modernizat precum și de a fi situat la periferia unui județ. Accesul la oraș contribuie la creșterea stocului de educație nu numai prin intermediul distanței dar, de asemenea, în relație cu mărimea orașului. Localizarea în apropierea orașelor mari este un factor de favorizare a unor nivele mai înalte de educație în rural.

Faptul că principalele pungi de sărăcie ale țării sunt în estul și în sudul țării este în mare măsură condiționat de distribuția educației și agriculturii. Acestea sunt zonele țării în care stocurile de educație la țară sunt mai scăzute și gradul de ocupare în agricultura este mai mare. Mediul de câmpie este favorabil agriculturii ca activitate generatoare de venit scăzut. Ocupațiile agricole sunt prin ele însele mai puțin favorabile unei creșteri a stocului de educație a

---

<sup>15</sup> *Cele cinci tipuri teoretice de sate se regăsesc prin analiza cluster folosind cei cinci indici menționați în text ca variabile de profil. Scorurile mari de fertilitate pentru un sat indică o probabilitate sporită de tradiționalism și sărăcie. Ipoteza relevanței fertilității la nivel de sat pentru modernitate și sărăcie este susținută teoretic și empiric (vezi, spre exemplu, Bourdieu, Pierre (1984). **Distinction. A Social Critique of Judgement and Taste**, Trad. Richard Nice, Harvard University Press, 1984, p.331-332, Chesnais, Jean-Claude (1990). **La Demographie**, PUF, pp.67-80). Relevanța empirică a respectivului indice pentru satele României este evidentă și din modelul de regresie prezentat în anexa studiului în tabelul A6.*

persoanelor. În aceste condiții ale României s-ar putea discuta despre un „complex de sărăcie de câmpie” ca o combinație genuină de capital uman scăzut și venit scăzut asociate cu munca în agricultură. «În grade diferite, comunele sărace din regiunea de sud sunt în această situație datorită funcționării pe termen lung a unui cerc vicios: populație cu un potențial de dezvoltare scăzut și venit scăzut și emigrare spre București și potențial scăzut de dezvoltare a populației. Contextul favorabil funcționării acestui cerc vicios este dat de infrastructura slabă, economia predo-minant agrară a sudului, rețele urbane slabe ale așezărilor și apropierea de București» (Figura 2)<sup>16</sup>.

Calitatea locuințelor este un factor foarte important pentru sănătatea populației. Mortalitatea infantilă ca măsură robustă a stării de sănătate este mult influențată de variația situației locuirii între diferite comune<sup>17</sup>. Comunele cu un mai mare număr de case cu pereți de pământ și cu dimensiuni scăzute au o rată de mortalitate infantilă mai ridicată. A avea o casă cu mai multe camere este mai important decât o suprafață mai mare de locuit<sup>18</sup>. Influența condițiilor de locuit asupra mortalității infantile este mare chiar dacă se controlează efectele educației și așezării regionale. Stocul de educație din comunitățile rurale, este, prin el însuși, un factor important al sănătății copiilor. Comunele cu un mai mare stoc de educație tind să aibă mortalitate infantilă mai scăzută. Ca factori de localizare, ceea ce contribuie cel mai mult la nivele mai ridicate ale mortalității infantile sunt așezarea satului în arii de câmpie, în sate mici și regiunile istorice ale vechiului Regat. Localizarea în câmpie<sup>19</sup> este mai puțin favorabilă decât așezarea în regiuni muntoase chiar dacă se controlează factorii de capital uman și material. Distanțele mari până la cel mai apropiat oraș favorizează, de asemenea, creșterea mortalității infantile rurale. Factorul „distanță” pare să fie mai puțin important decât factorii de capital material și uman. Dacă populația unei comune este răspândită în multe sate mici,

---

<sup>16</sup> Ideea face parte din articolul nepublicat Hansen, T., Ianoș, I., Pascariu, G., Platon, V., Sandu, D. (oct. 1997). **Profiles of Romanian Development Regions**, București: Ramboll Consultancy Group, capitolul referitor la dezvoltarea regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia. În același capitol se observa că: „ruperea cercului vicios al sărăciei locale poate fi posibilă, pe de o parte, prin dezvoltarea agriculturii și, pe de altă parte, prin dezvoltarea infrastructurii de comunicare”.

<sup>17</sup> Cifre pentru mortalitatea infantilă la nivel de sat nu sunt disponibile. Acest paragraf de analiză cauzală a mortalității infantile se bazează pe o un model de regresie aplicat la nivel de comună (Tabelul A.6). Toate celelalte modele de regresie din material au folosit satul ca unitate de analiză.

<sup>18</sup> Acest rezultat este consistent cu ceea ce s-a observat în anii 1980 luând în considerare relația dintre mărimea locuințelor urbane și mortalitatea infantilă (Sandu, D. 1982. **Condițiile de locuire și starea de sănătate a populației urbane**, în Științele sociale și politice din România, ASSP, 4).

<sup>19</sup> Sărăcia mai mare în satele de câmpie decât în cele de munte este o caracteristică de lungă durată, înregistrată și de către Anton Golopenția pentru perioada interbelică. (Golopenția, Anton (1939). **Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României**, Sociologie Românească, IV, 1939, 4-6 (aprilie-iunie), republicat în Golopenția, Anton (2000). **Opere complete**. Vol. II. Statistică, demografie și geopolitică, București: Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic, ediție alcătuită și adnotată de prof.dr. Sanda Golopenția.

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

---

probabilitatea unei slabe infrastructuri este mai mare și, implicit, mortalitatea infantilă este mai mare. Analiza din Tabelul A.5 indică faptul că mortalitatea infantilă este mai mică pentru comunele care au grade mai mari de concentrare a populației într-un sat.

Dinamica sărăciei la sate este aproximată de dinamica demografică. Identificarea condițiilor declinului sau creșterii demografice a satelor este relevantă pentru creșterea sărăciei sau dezvoltării lor. Rezultatele analizei de regresie din Tabelul A.4 (ultima coloană) sugerează că sărăcia tinde să crească în satele de dimensiuni mici care sunt periferice în interiorul comunei și izolate de orașele de mărime semnificativă cu cel puțin 30 de mii de locuitori. Nivele scăzute ale infrastructurii comunității, aprovizionarea cu electricitate în special, favorizează declinul demografic. În funcție de localizarea geografică, cel mai mare declin demografic a fost înregistrat pentru satele de câmpie. Tot aici sărăcia a avut cea mai consistentă creștere.

### **Discuție**

Abordarea satului ca formă particulară de combinare a diferitelor forme de capital este capabilă să pună ordine epistemică într-un volum foarte mare de informații, pentru o mare diversitate de situații. Capitalul uman, sub formă de educație și abilități ocupaționale, pare să fie componenta care comandă, în esență, gradul de sărăcie sau de dezvoltare a unui sat. Un stoc ridicat de educație și o pondere mare de populație ocupată în sectoare neagricole contribuie hotărâtor la sporirea probabilităților de consum comunitar și, implicit, la dezvoltarea satului.

Capitalul uman pare să acționeze în strânsă corelare cu cel material și vital. Șansa de bogăție comunitară este mai mare în satele cu stoc de educație ridicat, ocupare neagrăcolă, fond locativ de bună calitate și pondere mare de populație activă. Ceea ce știu oamenii locului, ceea ce fac, vârsta lor și unde locuiesc definesc hotărâtor nivelul lor de viață. Educația, ocupația, vârsta și locuința sunt semnele majore ale dezvoltării sau ale sărăciei satului. Toate celelalte componente ale capitalului comunitar par să fie mai puțin importante decât cele asociate cu variabilele anterior menționate.

O serie de aparente paradoxuri pot fi explicate din perspectiva și cu ajutorul constatărilor formulate. De ce, spre exemplu, satele de câmpie, care sunt mult mai mari decât cele de munte, sunt mai sărace decât acestea din urmă în condițiile în care sărăcia este asociată, de obicei, cu așezări rurale de dimensiuni mici? Satele de câmpie sunt de aproape două ori mai mari decât cele de munte, sub aspectul numărului de locuitori și totuși tind să fie mai sărace decât acestea din urmă. Sărăcia maximă este în satele de deal-câmpie iar nivelul cel mai ridicat de dezvoltare în satele de deal-munte<sup>20</sup>. Sărăcia mai mare la câmpie decât la munte sau la deal este legată de compoziția populației. În regiunile rurale de câmpie deși satele sunt mai mari și posibilitățile de dezvoltare a infrastructurii comunitare sunt mai bune, predomină populația mai în vârstă, cu stoc de educație redus și ocupare preponderent agricolă.

---

<sup>20</sup> *Indicele de dezvoltare LEVEL98 are următoarele valori medii în funcție de forma de relief: 0,27 pentru satele de munte-deal, 0,13 pentru cele de munte, 0,03 pentru cele de câmpie și -0,31 pentru satele de deal-câmpie.*



Agricultura și nivelul redus de educație duc nemijlocit la venituri mai reduse, factor esențial pentru calitatea vieții oamenilor. Selectivitatea migrației din sate, plecarea prioritară a celor tineri și cu nivel sporit de educație decenii de-a rândul, nu a făcut decât să întărească cercul vicios al sărăciei în satele de câmpie. Rol de factor de consolidare pentru acest cerc vicios a jucat și cadrul natural care a facilitat mai mult realizarea unor locuințe din chirpici, favorabile unor condiții de igienă redusă și unei mortalități infantile ridicate (tabelul A.5).

Nu se poate vorbi, totuși de „o tiranie” a reliefului asupra nivelului de trai din rural. Există multe sate de munte sau de deal-munte cu nivel redus al consumului comunitar și cu stoc de educație redus. Anton Golopenția menționa, pentru perioada interbelică, sărăcia marcată a satelor „din trei masive ale frontului apusean al Carpaților (Munții Maramureșului, Munții Apuseni, masivul Poiana Rusca-Retezat)”, în legătură cu „orografia și dificultățile de comunicare care decurg din ea”. Nu este vorba, însă, numai de factori geografici deoarece „Maramureșul, Munții Apuseni și Hațegul au rămas centre de analfabetism pentru că administrația austriacă și apoi maghiară nu au socotit util să construiască șosele, să înființeze școli și să organizeze aceste regiuni”<sup>21</sup>. Inerția factorilor menționați de Golopenția pare să fie încă simțită și astăzi în regiunile respective.

Diversitatea rurală din România nu se ordonează numai pe dimensiunea „dezvoltare-sărăcie”. Datele disponibile susțin ipoteza unei dimensiuni suplimentare, de ordin cultural-valoric. În afara situațiilor consistente din satele sărace și tradiționaliste sau a satelor dezvoltate cu orientări culturale moderne pare să existe și un important segment de sate relativ sărace dar cu populație relativ modernă în context rural. Dificil de spus de unde derivă profilul lor cultural. Morfologic se știe că sunt sate foarte mici, cu populație relativ îmbătrânită din arii de contact cultural precum Buzău-Brăila sau Alba-Hunedoara. Gradul de modernitate a satului a fost măsurat indirect prin nivelul redus al fertilității. Ipoteza este bazată pe constatarea mai generală că, fertilitatea redusă apare în asociere cu strategii de viață moderne, de investiție ridicată în copil și în capitalul uman, cu ocuparea negricolă și cu un nivel relativ ridicat de consum. Măsuri mai directe ale modernității individuale și comunitare sunt necesare pentru a valida ipoteza în mai mare măsură.

În plan metodologic, indicele dezvoltării satului LEVEL98 se dovedește a fi eficient. El și componentele sale se leagă consistent sub aspect sociologic cu o mare mulțime de indicatori. Studii de caz de tip calitativ sunt necesare în continuare pentru a explora valori și limite ale indicelui respectiv. În ansamblu, tipul de abordare propus, construit prin apel la teoria capitalurilor și la o măsură sintetică a dezvoltării, se dovedește a fi unul promițător pentru avansul cunoașterii în sensul realizării Atlasului Social al României. De asemenea, metodologia utilizată se dovedește aptă să elucideze fațete ale unei realități aproape necunoscute – sărăcia comunitară. Asupra sărăciei la nivel individual sau familial există analize extrem de elaborate. În schimb, sărăcia comunitară este un domeniu puțin abordat sub raport metodologic și teoretic.

---

<sup>21</sup> Golopenția, Anton. (2000). **Opere complete**. Vol. II. *Statistică, demografie și geopolitică*. București: Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic (ediție alcătuită și adnotată de prof.dr. Sanda Golopenția, p. 283).

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

### Anexă

**Tabelul A.1.**

#### Variabilele la nivel de comunitate și la nivel regional

Variabile	Măsurare	
	nivel	an
AGRICOL Procent din populație care lucrează în agricultură	sat	1992
ALTITUDE Indice al așezării geografice a comunei în funcție de proporția de pământ arabil din pământul comunei : câmpie (peste 75%), câmpie -deal (51% - 74%), deal-munte (26% - 50%), munte (sub 25%)		
CHILDREN Procent din populația satului sub 15 ani	sat	1992
DEMPOT Potențialul demografic al satului : scorul factorial al populației satului (transformare logaritmică), procentul populației de vârstă 15-59 ani și ponderea populației satului în total populație comună	sat	1992
DEVJUD95 Indicele de dezvoltare al județului în 1995 calculat ca scor factorial		
EDSTOCK Stocul de educație al populației (absolvenți de școală primară *4+ absolvenți gimnaziu *8+absolvenți de școli profesionale 10+ absolvenți de liceu *12+școli post liceale *12+ educație universitară *16)/populație în vârstă de 12 ani și peste	sat	
ELECTRIC procentul locuințelor conectate la rețeaua electrică	sat	1992
EMPLOYEE procentul de salariați	sat	1992
EUROPEAN Comune localizate lângă un drum european (1 da, 0 nu)		
KM Distanța de la satul central al comunei până la cel mai apropiat oraș cu mai mult de 30000 de locuitori, pe cel mai scurt și bun drum		
PERIFJUD Localizarea comunei la periferia județului (1 da, 0 nu)		
PERIFSAT Sat periferic în interiorul comunei (1 da, 0 nu)		
GFR Variabilă proxy pentru rata generală de fertilitate: număr de născuți vii la 1000 femei cu vârstă cuprinsă între 15-49 ani	sat	1992
ISOLATc Indice de izolare a comunei: scor-factorial al distanței până la cel mai apropiat oraș cu mai mult de 30000 de locuitori, distanța până la cel mai apropiat oraș indiferent de mărime, localizarea lângă un drum european (1 da, 0 nu) și localizarea la periferia județului (1 da, 0 nu)	comună	
LANDWALLS Procentul de locuințe cu pereții din [chirpici de] pământ, apă curentă și curent electric	sat	1992
LEVEL98 Indicele de dezvoltare a satului la momentul ultimului recensământ corectat cu datele pe comună din 1998 : scor - factor al UMANVIL , QBUILDIN, GFR, UPDATE98, DEMPOT înmulțit cu 10	sat	

## Dumitru SANDU

LNPOP92 Logarithm natural din populația satului în 1992	sat	1992
MIDAGE procentul populației satului de vârstă 15-59 de ani	sat	1992
POP77 Populația satului la recensământul din 1977	sat	1992
POP92 Populația satului la recensământul din 1992	sat	1992
POP9277 Creșterea populația satului în 1992 comparativ cu 1977 (%)	sat	1992
QBUILDING Indicele calității locuințelor : scor factorial de WATER, ELECTRIC, LANDHOUSE	sat	1992
ROOMS Număr de camere pe locuință	sat	1992
SLL Suprafața locuibilă pe locuință (metri pătrați)	sat	1992
UMANVIL Capital uman la nivel de sat : scor factorial din AGRICOL, EMPLOYEE, EDSTOCK	sat	1992
UNOCUP Procentul de locuințe neocupate	sat	1992
UPDATE98 Dezvoltarea comunei în 1998 : scor-factor de migrație netă temporară 1997, rată de emigrație 1996-1997 și procent de populație de vârstă 15-59 de ani în 1998	comună	
WATER procentul de locuințe racordate la rețeaua publică sau privată de apă curentă	sat	1992

**Tabelul A.2**

### Predictori ai procentului de locuințe cu pereți din chirpici pe sat

	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	p
	B	Eroare Standard	Beta		
(Constant)	7.89	1.96		4.02	0.00
Capitalul uman al satului UMANVIL	-7.88	0.28	-0.19	-27.68	0.00
% pământ arabil din total pământ pentru agricultură al comunei ARABIL	0.56	0.01	0.38	56.26	0.00
Sat așezat în apropierea unui drum european (1 da, 0 nu)	-6.64	0.66	-0.06	-10.11	0.00
Distanța până la cel mai apropiat oraș (transformare ln a variabilei KM)	0.01	0.39	0	0.03	0.97
Indicele de dezvoltare al județului DEVJUD95	-0.43	0.03	-0.1	-12.46	0
Variabila proxi fertilitate generală GFR	0	0	0.05	7.24	0
Localizarea în Moldova (1 da, 0 nu)*	10.2	0.79	0.11	12.85	0
Localizarea în Transilvania (1 da. 0 nu)	-21	0.83	-0.22	-25.35	0
Localizarea în Banat sau Crisana-Maramures (1 da. 0 nu)	4.13	0.94	0.03	4.41	0
Localizarea în Oltenia (1 da. 0 nu)	-33.14	0.82	-0.3	-40.53	0
Localizarea în Dobrogea (1 da 0 nu)	30.84	1.69	0.12	18.21	0

**Sursa:** CNS, Recensământul din 1992.

12475 de sate.  $R^2 = 0,55$  categoria de referință este regiunea istorică Muntenia

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

**Tabelul A.3**

### Profilul de dezvoltare a satelor

	Tip de sate în funcție de configurația de dezvoltare					Total
	Foarte sărac, tradițional	Sate sărace moderne	Sate mediu dezvoltate	Sate dezvoltate	Sate foarte dezvoltate	
<b>DATE DEMOGRAFICE</b>						
Populație în sat	396,9	247,1	980,6	555,5	1522,1	833,1
%populație de vârstă 60+ ani	28,2	34,9	25,3	24,4	20,9	26,0
% populație cu vârsta între 15-59 ani	50,6	51,7	55,6	56,7	58,9	55,1
Născuți vii de femei cu vârsta între 15-49 ani	2403,2	1498,5	1814,3	1720,1	1601,6	1805,6
<b>CAPITAL UMAN</b>						
Stoc de educație	6,2	6,2	6,8	7,2	7,7	6,9
persoane salariate la 1000 locuitori	124,7	135,6	213,8	249,2	313,6	215,6
% populație ce lucrează în agricultură	76,7	71,7	56,1	40,1	25,7	52,6
<b>LOCUIŢE</b>						
% locuințe conectate la rețeaua de curent electric	78,2	78,7	92,6	93,1	96,3	89,2
% locuințe cu apă curentă	1,2	2,4	2,8	13,4	20,4	7,9
% locuințe cu pereți din material slab calitativ (chirpici)	65,8	40,4	52,4	11,7	17,6	39,0
<b>REGIONAL</b>						
Izolare	0,5	0,8	-0,4	0,8	-0,9	0,0
% arabil din totalul pământului pentru agricultură	60,5	47,6	66,3	36,2	51,4	54,9
Distanța până la cel mai apropiat oraș cu mai mult de 30000 de locuitori (km)	39,2	47,5	27,3	52,9	22,3	35,0
Indicele de dezvoltare a județului DEVJUD95	-3,2	0,4	-1,9	2,4	3,8	0,1

## Predictori ai indicatorilor de dezvoltare a satului

Predictori	Variabilele dependente în modelele de regresie					
	Stoc de educație	Rata de participare	Var. proxy rata generală de fertilitate	GFR	Indice al calității locuințelor	Supr. locuibila pe locuință SLI
% pământ arabil din pământul pentru agricultură al comunei ARABIL	-0.2	-0.1	0.07	-0.29	0	-0.15
Distanța până la cel mai apropiat oraș (transformare ln a var. KM)	-0.1	-0.2	0.09	-0.08	(-0.01)	-0.03
Sat periferic în interiorul comunei (1 da 0 nu)	-0.1	-0.1	0.08	-0.03	(-0.01)	-0.06
Populația celui mai apropiat oraș (transformare ln)	-0.1	0.07	(-0.01)	-0.03	-0.02	0
Sat localizat în apropierea unui drum european (1 da. 0 nu)	0.08	0.09	-0.07	0.08	0.06	-0.01
Localizare la periferia județului	-0	-0	0.02	0	0.02	-0.01
LNPOP92	0.23	0.18	0.04	0.3	0.28	*
Indice al dezvoltării județului DEVJUD95	0.16	0.13	0.03	0.18	0.08	(-0.02)
Procentul de populație 15-59 ani	0.31	0.44	-0.22	0.13	0.07	*
Localizarea în Moldova (1 da, 0 nu)	-0	-0.3	0.23	-0.13	(-0.01)	0.03
Localizarea în Transilvania (1 da. 0 nu)*	0.09	-0.2	(-0.02)	0.2	0.23	-0.11
Localizarea în Banat sau Crisana-Maramures (1 da. 0 nu)	0.1	-0.1	-0.05	0.07	0.32	-0.03
Localizarea în Dobrogea (1 da, 0 nu)	(-0.00)	-0	0.07	-0.02	0.09	-0.01
Localizarea în Oltenia (1 da, 0 nu)	0.18	-0	0.05	0.13	-0.04	-0.02
Populația în 1977 (transformare ln)	*	*	*	*	*	0.08
% locuințe cu electricitate	*	*	*	*	*	0.15
R <sup>2</sup>	0.4	0.5	0.13	0.41	0.27	0.11

**Nota.** Fiecare coloană a tabelului prezintă rezultatele modelului de regresie multiplă cu coef. path standardizați. Variabilele modelelor sunt definite în tabelul A1. Toți coeficienții neincluși în () sunt semnificativi pentru  $p < 0.05$ . Unitățile de analiză sunt 12497 sate. Cum aceasta este practic toată „populația” satelor, semnificația este calculată într-un mod convențional ca și când datele ar fi un eșantion în timp.

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

**Tabelul A.5**  
**Predictori ai ratei de mortalitate infantilă la nivel de comună, 1994-1996**

Predictori	Coef. Nestandardizați		Coeficienți standard.	t	p
	B	Eroare standard	Beta		
(Constant)	94,65	9,51		9,95	0,00
% populație în vârstă de 60+ ani, 1992	-0,61	0,07	-0,26	-8,87	0,00
% populație în vârstă de 15-59 ani, 1992	-0,74	0,13	-0,18	-5,63	0,00
Stoc de educație, 1992	-1,96	0,70	-0,08	-2,80	0,01
Număr mediu de camere pe locuință	-2,86	1,38	-0,08	-2,07	0,04
Supr. locuibilă medie pe locuință, 1992	0,13	0,10	0,05	1,28	0,20
% locuințe cu pereți de chirpici, 1992	0,05	0,01	0,13	5,23	0,00
% din populația comunei cel mai mare sat	-2,77	1,31	-0,04	-2,12	0,03
% pământ arabil din total pământ pentru agricultură	0,04	0,01	0,07	2,93	0,00
Populația celui mai apropiat oraș cu mai mult de 30000 locuitori ( transformare ln )	-0,07	0,38	0,00	-0,19	0,85
Distanța până la cel mai apropiat oraș cu mai mult de 30000 locuitori (ln din numărul de km)	0,14	0,44	0,01	0,32	0,75
Localizarea în regiunile central vestice	-5,30	1,09	-0,17	-4,88	0,00
R <sup>2</sup>	0.11				

**Nota:** Calcule pentru 2581 de comune. Nivelul de semnificație este indicat într-un mod convențional considerând ratele ca eșantion temporal.

**Tabelul A.6**  
**Predictori ai fertilității la nivel de sat GFR**

Predictori	Coeficienți Beta
Indicator de izolare	0.04
Capital uman UMANVILL	-0.39
Calitatea clădirilor QBUILDING	-0.08
Procent de populație în vârstă de 59+ ani	-0.32
Procent de pământ arabil din total pământ de agricultură	0.03
Localizare în Transilvania, Banat sau Crișana-Maramureș	-0.03
R2	0.21

**Nota:** Pentru definițiile variabilelor vezi tabelul A.1.  
Toți coeficienții sunt semnificativi pentru  $p < 0.05$

Satele de extremă sărăcie din România

Județ	Comună	Sat	Populație estimată în 1998	% persoane de peste 60 ani în 1992	Pondere locuințe din pământ / chirpici în 1992	Distanța sat-oraș, km	
Alba	PONOR	VALEA BUCURULUI	65	37	0	20,5	
		SCĂRIȘOARA	BARLESTI	36	17	0	41
			BOTESTI	21	29	0	32
		SONA	VALEA SASULUI	39	46	71	19
Bacău	COLONESTI	CALINI	376	19	86	37	
		ZAPODIA	292	26	90	42	
		CORBASCA	POGLET	58	23	86	41
		DEALU MORII	BODEASA	74	27	86	41
			GHIONOAI	24	33	100	43
		HORGESTI	MARASCU	24	61	67	27
		IZVORU BERHECIULUI	FAGHIENI	36	47	96	38
		LIPOVA	MILOSU	759	14	99	34
	SATU NOU		430	24	100	38	
			VALEA MARULUI	36	27	100	31
			VALEA MOSNEAGULUI	24	36	100	29
		MOTOSENI	ROTARIA	120	21	98	50
		PARINCEA	SATU NOU	58	7	100	29
		PLOPANA	RUSENII DE SUS	204	30	100	36
			STRAMINOASA	429	22	100	37
		RACHITOASA	BUCSA	46	43	100	47
			DANAILA	119	31	100	47
			FARCASA	67	27	92	54
			PUTINI	195	51	100	46
		ROSIORI	VALEA MICA	59	34	100	33
		SECUIENI	BALUSA	78	29	100	18
			VALENI	32	56	96	22
		UNGURENI	BARTASESTI	293	12	100	29
	VULTURENI	DORNENI	95	37	100	40	
		VALEA LUPULUI	45	77	40	42	
		VALEA SALCIEI	54	40	100	32	

## Dezvoltare și sărăcie în satele României

(Continuare tabelul A.7)

Bistrița-Năsăud	URMENIS	SCOABE	29	29	87	41
		VALEA	35	27	95	37,5
Botoșani	COTUSCA	NICOLAE BALCESCU	23	33	100	22
	ROMANESTI	SARATA	102	13	95	59
	SUHARAU	IZVOARE	94	30	100	23,5
	UNTENI	BURLA	125	36	88	18
Buzău	COZIENI	ZAPODIA	39	56	100	39
Cluj	PANTICEU	SARATA	316	37	13	33
	RECEA-CRISTUR	PUSTUTA	66	53	0	24,5
Constanța	ADAMCLISI	HATEG	27	31	92	32,5
Dolj	ARGETOAI	URSOAIA	47	51	3	36
	MELINEȘTI	VALEA MARE	20	55	5	30
	MISCHII	GOGOȘESTI	62	61	17	20
Galați	BEREȘTI-MERIA	ONCIU	40	50	100	9
Harghita	SACEL	UILAC	23	79	3	19,5
Hunedoara	BATRANA	PIATRA	21	41	0	30
	ZAM	VALEA	41	49	0	64
Ialomița	DRAGOȘTI	CHIROIU-SATU NOU	22	46	94	20,5
		VALEA BISERICII	60	71	91	20
Iași	COARNELE CAPREI	PETROSICA	135	26	100	37
	DAGATA	POIENILE	202	12	100	36,5
	MADARJAC	FRUMUSICA	338	20	99	47
Mureș	POGACEAUA	SICELE	53	31	91	39
	SARMASU	TITIANA	45	33	100	43,5
Neamț	ONICENI	GORUN	284	10	100	28
		SOLCA	555	5	100	31
Suceava	VULTUREȘTI	VULTUREȘTI	21	64	67	14
Tulcea	CASIMCEA	Haidar	23	56	91	38
Vaslui	BACEȘTI	PALTINIS	235	10	82	21
	BOGDANA	GAVANU	96	43	100	24



## Dumitru SANDU

(Continuare tabelul A.7)

	BOGDANITA	SCHITU	64	38	100	24
		TUNSESTI	232	27	100	34
	DANESTI	BEREASA	249	35	99	24
		BOTOAIA	52	42	100	27
	DRAGOMIRESTI	CIUPERCA	44	32	100	47
		DOAGELE	975	20	100	47
		TULESTI	222	29	100	49
	DRANCENI	SOPARLENI	34	41	94	14
	GHERGHESTI	DRAGOMANESTI	20	24	100	42
		DRAZENI	144	36	100	30
		LAZU	89	37	100	33
	GARCENI	DUMBRAVENI	274	49	98	32
		RACOVITA	163	11	98	30
		TROHAN	232	47	99	31
	HOCENI	REDIU	29	26	100	33
	OSESTI	PADURENI	295	12	100	15
	PUIESTI	CALIMANESTI	308	33	100	40
	PUNGESTI	RAPSA	29	45	100	31
	VOINESTI	BANCESTI	191	34	100	34
		GARDESTI	489	9	100	32
		RUGARIA	71	22	100	26
		STANCASENI	167	41	100	37
		URICARI	98	43	100	48

**Nota:** Sunt considerate ca extrem de sărace satele care au un indice de dezvoltare LEVEL98 mai mic decât -2.58 (prag convențional pentru un indice calculat ca scor factorial, cu distribuție normală normată). Toate cele 83 de sate nu sunt centru de comună. Populația a fost estimată pentru 1998 pornind de la populația comunei în 1998, la care s-a aplicat ponderea satului în total comună în 1992, la data recensământului. Foarte probabil, pentru multe dintre satele menționate populația actuală este supraestimată. Toate analizele din acest studiu referitor la nivelul de dezvoltare nu au luat în considerație decât satele de peste 20 de locuitori.

# Agricultura și satul în labirintul tranziției

---

Gheorghe SOCOL

---

## 1. Agricultura, satul și experimentul socialist

Neîndoielnic, experimentul privind agricultura și satul, conceput și pus în practică de regimurile comuniste, reprezintă cea mai ambițioasă și cea mai brutală încercare cunoscută în istorie de remodelare a unor structuri fundamentale ale societății. Nici industria și nici orașul, ca să ne referim la alte două fenomene sociale de anvergură similară celor de care ne ocupăm, nu au fost supuse de regimurile comuniste unei restructurări la fel de radicale ca agricultura și satul.

În afara violenței, preponderentă în perioada de înlocuire a modului de viață rural tradițional cu modul de viață așa-zis socialist, dar prezentă într-o formă atenuată pe toată durata existenței regimului totalitar, pentru succesul experimentului respectiv autoritățile au cheltuit importante resurse materiale și intelectuale. Deși la parametri situați sub nivelul optim, în agricultură au fost introduse tehnica și tehnologiile moderne, cercetarea științifică agricolă a căpătat o mai mare extindere, a fost creat un corp important de profesioniști cu calificare medie și superioară, învățământul gimnazial a fost generalizat la sate, au fost înființate numeroase dispensare și alte unități sanitare, biblioteci și cămine culturale. Periodic, structurile agrare promovate de experimentul comunist au fost supuse unor modificări mai mult sau mai puțin profunde pentru a le face să funcționeze mai bine.

Cu toate acestea, pe măsură ce treceau anii, peste tot unde acest experiment a fost încercat, eșecul devenea tot mai evident. Dovada lui erau performanțele modeste și desincronizarea agriculturii socialiste și a satului, sub raport științific, tehnologic, economic, social și uman de evoluția pe care au cunoscut-o în acești ani țările dezvoltate. O țară ca Rusia țaristă, cu un potențial agricol impresionant, cândva primul exportator mondial de cereale, ajunsese, în timpul perioadei sovietice, după decenii de agricultură socialistă, cel mai mare importator de grâu și alte produse agroalimentare. România, important exportator european de produse agroalimentare înainte de instaurarea regimului comunist, abia dacă mai putea să-și hrănească populația în deceniul al nouălea, penuria alimentară fiind o cauză directă, importantă, a revoluției din decembrie 1989. Pe scurt, în toate țările în care a fost promovat

modelul socialist de agricultură nu s-a dovedit o alternativă valabilă la agricultura bazată pe proprietatea funciară privată și exploatarea familială. De asemenea, în toate țările în care agricultura a fost supusă socializării, satul n-a mai urmat cursul evolutiv din țările civilizate ale acestei comunități, cunoscând stagnarea și chiar disoluția. Arhaismul, patriarhalismul, cu tot ceea ce presupun acestea în planul dinamicii socio-economice, al infrastructurii, au fost la locul lor la sat până cel târziu în prima jumătate al secolului XX-lea. Menținerea lor după această dată, așa cum s-a întâmplat în satele fostelor țări socialiste era sinonimă unui grav deficit de civilizație.

În concluzie, în anii optzeci existau numeroase simptome care arătau că structurile agrare socialiste, satul însuși se apropiau de colaps. Cu o plată derizorie și fără a-și putea asigura anii bătrâneții de pe urma activității din agricultură, țăranii cooperatori și muncitorii agricoli se înstrăinaseră de domeniul lor de activitate. Pentru a obține participarea cooperativelor la lucrările agricole, îndeosebi în perioadele de vârf, autoritățile recurgeau la diverse măsuri administrative și economice cum ar fi: blocarea căilor de acces în și din sat, închiderea magazinelor pe timpul zilei, diminuarea lotului în folosință și alte penalizări. O adevărată reînviere a metodelor feudale de obligare a țăranilor să presteze muncă pe latifundiul statului.

Tineretul satelor căuta, aproape în totalitate, alte plasamente pentru a-și orândui viața, așa încât localitățile rurale rămâneau fără forță de muncă de înlocuire. În aceste condiții, de agricultură ajunseseră să se ocupe, cu implicațiile de rigoare în ceea ce privește calitatea muncii și productivitatea, categorii socio-ocupaționale din afara domeniului: militari, elevi și studenți, intelectuali de la orașe și sate, muncitori din industrie, pensionari. Rezultatele erau pe măsura muncii forțate la care se recurgea. Astfel, în România, pe perioada 1987-1989, producția medie de cereale la hectar a fost de 3044 kg, de 1,5 ori mai mică decât producția similară de 4534 kg la hectar, în perioada 1986-1988, din țările europene dezvoltate<sup>1</sup>. Producția medie de lapte pe o vacă furajată (inclusiv consumul vițelilor) a fost în 1989 de 2801 l în I.A.S.-uri, în cooperative de 1516 l, iar în Olanda, în 1988, de 5832 l, deci de peste 2 ori mai mare<sup>2</sup>.

Sub raport comunitar, viața atât de armonios articulată a satului tradițional fusese aproape complet distrusă de migrația masivă rural-urban și de pendularea zilnică sau săptămânală a navetiștilor între localitatea de domiciliu și locul de muncă al celor care nu părăsiseră definitiv satul. Programul de așa-zisă urbanizare a localităților rurale inițiat și aplicat în ultimii ani ai regimului comunist, în fapt un adevărat război împotriva locului de origine al valorilor și tradițiilor naționale, i-ar fi dat satului lovitura de grație.

Deposdarea țăranilor și a celorlalți proprietari funciari de pământul și uneltele lor de muncă a însemnat o încercare absurdă de negare a cursului firesc, multi milenar, de evoluție a structurilor agrare și de revenire la relații agrare depășite istoric. În ceea ce privește satul, ca formă de viață comunitară, experimentul comunist tindea să-l transforme într-un fel de tabără de muncă forțată. Cât îl privește pe satean, ca ființă emblematică a poporului român,

## **Agricultura și satul în labirintul tranziției**

---

destinul pe care i-l hărăzea acest experiment era depersonalizarea, pierderea identității.

Cooperativele și I.A.S.-urile s-au dovedit forme anacronice, depășite, de organizare a producției. Ele reprezintă un moment de involuție al structurilor agrare, impuse prin recursul la violență și constrângere.

Evoluția multiseclară a structurilor agrare a constat, așa cum am arătat în altă parte, în stabilirea unei relații din ce în ce mai strânse între terenul agricol ca proprietate funciară, pe de-o parte, și producătorul agricol, pe de altă parte<sup>3</sup>. Forma desăvârșită a acestei legături se realizează în momentul în care se ajunge ca proprietarul funciar să fie una și aceeași persoană cu producătorul agricol. Structura agrară care se dezvoltă pe baza acestei legături perfecte pământ-producător este exploatarea agricolă familială, care, atunci când încorporează toate achizițiile agrotehnicii moderne, se prezintă ca fermă agricolă.

Coincidența sau suprapunerea proprietarului funciar cu producătorul agricol creează cele mai bune condiții, în ceea ce privește relația obiect al muncii-producător, pentru o activitate agricolă performantă. Producțiile mari din țările dezvoltate, unde proprietarul exploatarea este de regulă și cel ce efectuează lucrările agricole, sunt o dovadă în acest sens.

Invers, cu cât este mai anemică legătura juridică a producătorului cu terenul agricol, cu atât este el mai puțin implicat, prin întreaga lui ființă, în activitatea agricolă și, în consecință, cu atât mai slabe sunt rezultatele. De aceea, munca unui sclav, clăcaș, cooperat sau lucrător agricol pe un teren de care nu sunt legați printr-o relație de proprietate nemijlocită nu va fi niciodată la fel de spornică precum munca unui proprietar pe ogorul său.

Separarea producătorului agricol de pământ s-a dovedit fatală agriculturii socialiste și nefastă pentru cooperatori și sat. Din acest motiv, spre deosebire de industrie, construcții și servicii, unde starea de spirit a fost, inițial cel puțin, antireformistă, în agricultură a apărut, încă din 1990, o mișcare semnificativă pentru dobândirea terenului agricol ce le-a fost răpit ca urmare a cooperativizării și naționalizării.

## **2. Ezitări și incoerențe postrevoluționare privind viitorul societății românești**

Agricultura, ca ramură a economiei naționale, și satul sunt părți integrante ale sistemului economico-social național, și sunt influențate și la rândul lor înrăuiesc procesele și evoluția întregului. De aceea, în orice epocă, politica agrară trebuie situată în contextul politicii globale privind dezvoltarea societății. În particular, schimbările pe care le-a cunoscut agricultura noastră după 1989 trebuie analizate în strânsă conexiune cu mișcarea societății românești în ansamblu.

Revolta populară spontană care a provocat căderea regimului ceaușist în decembrie 1989 a luat destul de curând un curs pe care chiar și observatorii cei mai avizați nu l-ar fi putut anticipa. Obiectivul politic al milioanele de oameni care au ieșit în stradă în zilele surprinzător de primăvăratice din preajma

Crăciunului 1989 era alungarea dictatorului și a acoliților săi de la conducerea țării și, pe cât posibil, mai multă libertate și democrație. Pe plan economic, revendicările lor nu mergeau dincolo de înlăturarea restricțiilor draconice alimentare și termice care transformase viața de zi cu zi a oamenilor într-un adevărat calvar. Dincolo sau în spatele acestei ridicări masive dar spontane a oamenilor nu găsim nimic sau aproape nimic, exceptând acțiunile curajoase ale unor opozanți răzleți al căror spațiu de manevră se afla sub controlul deplin al forțelor de represiune ale regimului. Chiar și în caz că se aflau în rândurile manifestanților, dizidenții nu puteau, dată fiind masa de oameni și împrejurările, să orienteze revolta.

Așa cum avea să se dovedească chiar în după-amiaza zilei de 22 decembrie, după prăbușirea totală a întregului edificiu statal de până atunci, nu numai cei care ieșiseră în stradă nu urmau directivele unui program. În general, în societatea românească nu exista în acel moment vreo forță socială, vreun grup de complotiști măcar care să dețină un plan sau o schiță de plan privind calea de urmat pentru sau în cazul răsturnării regimului. Teroarea ideologică, dacă ne putem exprima astfel, fusese în România atât de strictă iar regimul se arăta atât de solid în articulațiile sale încât părea de domeniul utopiei să pui la cale înlăturarea lui .

În această situație, organisme care și-au asumat răspunderea de a veghea la desfășurarea evenimentelor dramatice provocate de forțele fidele vechiului regim și care, totodată, să imprime o finalitate, să stabilească un ideal de atins acțiunii revoluționare s-au constituit în grabă, oarecum la întâmplare. Componenta acestora a fost în mod inevitabil eteroclită, alături de dizidenți cunoscuți făcându-și loc foști sau chiar exponenți mai mult ori mai puțin marginalizați ai regimului înlăturat, persoane care s-au remarcat cu ocazia revoltei populare și, bineînțeles, oportuniști. Nici vorbă nu putea fi, în aceste condiții, de o viziune unitară asupra modelului de societate spre care să fie îndrumată în continuare țara. Unii din membrii noilor organe de conducere constituite la nivel național sau local aveau în vedere să se meargă mai departe pe calea socialistă, înlăturând însă excrescențele ceaușiste și conferind socialismului un chip mai uman. Alți reprezentanți ai organismelor respective, în special foști opozanți sau persoane marginalizate datorită biografiei lor de regimul comunist, considerau că după revoluție România trebuie să se îndrepte spre capitalism și democrație de tip occidental. Dealtfel, deși de o manieră mai puțin tranșantă, întreaga societate românească înclina spre una din cele două poziții de mai sus.

Curând, caracterul ireconciliabil al celor două filosofii privind calea pe care să o urmeze în continuare țara avea să iasă la iveală în mod acut. Despărțirea apelor se va face la început prin incriminări și contestații de-o parte și de alta,

---

\* *Cu numai o lună de zile înainte de căderea regimului avusese loc Congresul al XIV-lea al P.C.R. și unanimitatea care a domnit cu acest prilej, ca și toate manifestările ocazionate de eveniment, lăsau să se înțeleagă că autoritățile de partid și de stat sunt stăpâne pe situație.*

## Agricultura și satul în labirintul tranziției

---

prin demisii din organismele Puterii postrevoluționare și în cele din urmă prin confruntări și conflicte în stradă. Supus plebiscitului sui-generis al străzii și pieței publice, conflictul dintre orietarea prosocialistă și cea procapitalistă (numită eufemistic, pentru a menaja susceptibilitatea unor oameni cărora li se inoculasă patruzeci și cinci de ani ideea că societatea capitalistă reprezintă infernul) părea să se încheie cu victoria adepților continuării liniei socialiste, desigur, cu eliminarea deformărilor și devierilor de la marxismul autentic, cum se exprima unul din protagoniștii filosofiei continuității socialiste.

Totuși, în ciuda atuurilor de care dispunea - majoritate confortabilă în rândul populației, pe de-o parte, și controlul organismelor puterii postrevoluționare, pe de altă parte - orientarea prosocialistă nu izbutea să obțină o victorie definitivă asupra poziției procapitaliste. Și aceasta din două motive. În primul rând, pentru că partizanii îndreptării spre capitalism deși surclasați atât la capitolul propagandă (datorită în special accesului lor limitat la mass-media, mai cu seamă la televiziune și radio, care se bucură de cea mai mare audiență), cât și în ceea ce privește sprijinul popular, nu se lasă învinși decisiv și-și afirmă mai departe crezul. În al doilea rând, pentru că în jocul de forțe, în afara protagoniștilor din interiorul țării, intervine și factorul extern reprezentat de țările dezvoltate.

În momentul înlăturării de la putere a clicilor conducătoare, economia țărilor socialiste era vlăguită de o criză profundă iar populația era pauperă și demoralizată. Leșirea din această situație era greu sau imposibil de realizat fără un substanțial sprijin extern. Ajutorul pentru redresare nu putea veni însă de altundeva decât din partea țărilor dezvoltate. Or, aceste state nu erau dispuse să-și irosească resursele oferindu-le unor țări care, persistând pe calea socialistă, nu ar fi eliminat cauza ultimă a crizei economice și a celorlalte dificultăți cu care se confruntau: un sistem social-economic neperformant, care duce inevitabil la stagnare și criză.

Prin urmare, țările socialiste europene care la sfârșitul anului 1989 alungaseră de la putere pe guvernânții de până atunci se aflau în fața dilemei: ori rămân fidele modelului socialist de dezvoltare, dar atunci riscă să nu primească ajutor economic și politic din partea țărilor occidentale, sau adoptă modelul capitalist și devin eligibile pentru obținerea acestui sprijin.

România, cu situația ei economico-socială disperată, trebuia de asemenea să opteze. Și, prin noii guvernânți, al căror trecut și ale căror convingeri prezente nu lăsausă se întrevadă așa ceva, și în ciuda preferinței majorității populației pentru socialism, au optat totuși pentru sistemul politic democratic și pentru economia de piață care făceau posibilă obținerea ajutorului occidental.

Având în vedere întregul context pe care l-am amintit, opțiunea românească de la începutul anilor '90 pentru economia de piață este departe de a fi o asumare categorică, fără nici o rezervă, a modelului capitalist de reconfigurare a societății noastre. Această ambiguitate este păcatul originar al opțiunii noastre pentru capitalism care a generat drama tranziției românești din acești zece ani, respectiv încremenirea în proiect. Ea explică lentoarea și inconsecvența cu care ne-am mișcat, ezitățile și poticnelile care jalonează parcursul societății românești pe drumul ei de la socialism la capitalism. Aici se află răspunsul la

Întrebarea pentru ce Cehia, Polonia, Slovacia și Ungaria, țări cu care ne-am aflat pe aceeași linie de start în 1990, au trecut între timp, cu bine puntea tranziției și încep să se bucure de binefacerile dinamismului capitalist, pe când România nu reușește să găsească nici acum drumul de urmat și pare definitiv rătăcită în tranziție.

Spre deosebire de noi, guvernanții Cehiei, Poloniei, Slovaciei și Ungariei (cu acordul populației care a votat partide reformiste) și-au fixat ca obiectiv, îndată după răsturnarea regimurilor din 1989, restructurarea societății în conformitate cu modelul capitalist și prin aceasta au putut obține din partea Occidentului un consistent ajutor politic și financiar.

În România, ezitățile inițiale în ceea ce privește adoptarea opțiunii capitaliste de dezvoltare, apoi, după ce a devenit clar că nu există alternativă valabilă la economia de piață, reținerile în promovarea reformei, incompetența unor decidenți importanți de la nivelul societal, combinată cu dezordinea și corupția de la toate nivelurile, au descurajat capitalul și pe marii investitori străini. S-a creat astfel un adevărat cerc vicios: din motivele arătate, procesul tranziției avansează greu și capitalul străin ezită să se îndrepte spre piața românească; insuficiența investițiilor de capital occidental, în condițiile penuriei de resurse financiare proprii, face ca dinamica tranziției să fie lentă.

Liberalizarea prețurilor s-a încheiat practic în 1997, privatizarea nu este nici după zece ani finalizată, finanțele și creditul nu funcționează după normele economiei de piață, lipsesc încă o serie de legi și instituții esențiale pentru o societate capitalistă. În proprietatea statului se află încă multe întreprinderi mari, ineficiente, cu datorii imense la bugetul statului și la alte unități economice, ceea ce perturbă întregul sistem financiar și bugetar național și în final buna funcționare a întregii economii.

N-ar fi însă corect să concluzionăm, cum fac acei politicieni care fie invocă deosebirea dintre condițiile de la noi și cele din țările menționate, fie vorbesc de succesele tranziției, că întârzierea noastră a fost inevitabilă. Justificările politicianilor sunt în fond o pledoarie prodomo. Cauza tranziției dezlănate care a dezorganizat viața economico-socială, a favorizat acapararea pe nimic a unei părți însemnate din averea națiunii de către diverse persoane dubioase sau grupuri de interese, lăsând circa 40% din populația țării pradă sărăciei, nu se află nici în mentalitățile difuze ale oamenilor și nici în specificul sau carențele economiei socialiste românești.

Răspunderea pentru grava situație în care ne aflăm după zece ani de la revoluție revine neîndoielnic celor care au condus țara în această perioadă. Starea jalnică în care se găsește România este verdictul inatacabil pe care realitatea socio-economică îl pronunță referitor la capacitatea de a gestiona treburile țării a celor care, după 1989, și-au descoperit brusc vocația de lideri și s-au considerat îndreptățiți să ne conducă.

Oare avem dreptul să-i judecăm? N-ar putea cei pe care îi acuzăm, punându-le în față tabloul dezolant de mai sus, invoca, de exemplu, în favoarea

## Agricultura și satul în labirintul tranziției

---

lor că n-au dorit ca reforma să iasă așa cum a ieșit, deci absența elementului intențional de a face rău țării?

Nu cred că exagerăm reproșându-le lipsa de performanță - și iată de ce. Cei ce ne guvernează sau se află în opoziție sunt, din 1990 încoace, cam aceleași persoane și nu le-am prea văzut recunoscându-și partea lor de răspundere pentru situația în care ne aflăm. Apoi, în ciuda fundăturii în care au împins țara, aproape niciunul din cei care au condus nu a considerat vreodată că nu este potrivit pentru misiunea de a guverna (ceea ce, la urma urmei, n-ar fi deloc compromițător), aproape toți oferindu-și stăruitor, legislatură după legislatură, serviciile.

O justificare posibilă a performanțelor slabe în conducerea tranziției, la care guvernării ar putea apela, este puternica înrădăcinare a mentalității etatiste în psihologia noastră colectivă, ca rezultat al celor câteva decenii în care cetățeanului i-a fost indusă ideea că statul este totul și în raport cu acesta el este o cantitate neglijabilă. În tot acest răstimp oamenilor li s-a spus și ei ajunseseră să creadă, că întradevăr statul este cel ce le oferă școală, asistență medicală, loc de muncă și, la bătrânețe, pensie. Chiar și venirea pe lume a copiilor era supravegheată de stat. Familia și individul puteau aștepta, mai mult sau mai puțin impasibili, ca statul să le rostuiască viața. Or, economia de piață răstoarnă raportul anterior stat-individ ridicându-l pe om la rangul de persoană, de ființă autonomă și liberă, subordonat statului doar în limita contractului social. Restabilirea demnității axiologice a omului, pe care o aduce cu sine economia de piață, îi impune să decidă în mod direct în ceea ce privește propriul său destin în societate și să nu mai aștepte ca statul să o facă în locul său. În competența statului rămâne îndatorirea de a crea și de a impune cadrul legal și instituțional care să permită fiecărui membru al comunității să-și valorifice nestânjenit, dar cu respectarea dreptului similar al semenilor săi, înzestrarea înnăscută sau dobândită pe parcursul vieții.

Noul său statut ontologic pretinde așadar din partea individului să se implice în tot ceea ce îl privește, să fie deci un luptător cu inițiativă pentru afirmarea sa. Principial vorbind, în afara condițiilor formale identice pentru toți, nimic nu-i mai este rezervat individului cu anticipație, concurența cu semenii devenind regulă de viață.

Omul pasiv al societății socialiste, care aștepta totul de la stat, a intuit corect că economia de piață pretinde din partea lui aptitudini și un comportament pe care nu avusese cum să le asimileze în vechea societate. În aceste condiții, era deci firesc să se arate puțin disponibil pentru noul model social. Cu atât mai mult cu cât, uneori, exemplele concrete de restructurare și privatizare, ca pași spre economia de piață, nu erau de natură să-l liniștească.

Misiunea de a face populația să accepte transformările presupuse de tranziție și noua societate revenea și revine, în primul rând, oamenilor politici. Pentru a se achita de ea era nevoie, întâi de toate, ca ei să gândească programe judicioase, cu minime pierderi colaterale de trecere de la structurile economico-sociale socialiste la cele ale economiei de piață. În absența unor asemenea programe, de multe ori s-a improvisat, ceea ce a dus la șomaj,



suferință omenească inutilă și risipă de valori. (A se vedea bunăoară modul haotic în care s-a făcut restructurarea mineritului în Valea Jiului, cu care, culmea, politicienii implicați și-au făcut un titlu de mândrie. Ce să crezi luând act de această infatuare nelalocul ei? Să fie vorba de incompetență crasă? E cinism?). Pe lângă programe pertinente, oamenii politici erau datori să ofere oamenilor explicații convingătoare privind necesitatea și avantajele socio-economice ale restructurării, privatizării și tuturor transformărilor pe care le presupune reforma. Dar pentru că, pe de-o parte, în genere politicianul român nu se consideră obligat să dea explicații alegătorilor săi și pentru că, pe de altă parte, de multe ori nici acestui politician nu-i era prea clară necesitatea tranziției, oamenii care au de suportat rigorile restructurării, privatizării etc. rareori au primit clarificările convenite din partea aleșilor lor.

Trecerea de la societatea socialistă la societatea capitalistă este un moment de discontinuitate sistemică. Structurile social-economice ale vechii societăți nu se transformă spontan în structurile social-economice ale noii societăți. Noua societate nu ia naștere de la sine din vechea societate. Apariția cadrului juridic, a instituțiilor, a tuturor structurilor noii societăți este rezultatul inovării, al creației.

Perioada istorică, variabilă ca întindere, de înlocuire a structurilor care reprezentau morfologia vechii societăți și de creare treptată a structurilor din care se configurează cea nouă este o perioadă de tranziție. Structurile socio-economice ale perioadei de tranziție nu sunt omogene, legi, instituții, norme, etc. ale vechii societăți coexistând cu cele care corespund celei noi. De asemenea, în această perioadă structurile noii societăți nu au ajuns încă la maturitate funcțională.

Reconstrucția sau restructurarea care caracterizează perioadele de tranziție este în general opera decidenților care acționează la nivel societal. Deciziile care pornesc de la acest nivel privesc ansamblul comunității și sunt, de regulă, decizii politice. Persoanele care se află la originea lor sunt oameni politici. În societățile democratice, fiindcă aceste decizii afectează întreaga comunitate, delegarea răspunderii de a acționa la acest nivel se face pe cale electorală. În condițiile existenței unor tradiții democratice, selecția pe calea alegerii este o garanție că în poziția de decident de anvergură macrosocială nu se insinuează persoane neavenite.

Dat fiind că România se află de aproape unsprezece ani într-o asemenea perioadă de tranziție iar transformările care o fac efectivă sunt, cum am spus, decizii ale unor politicieni ar fi interesant să evocăm în treacăt cum s-a constituit și care este componența păturii\* guvernante de la noi. Din această

---

\* *Evit deliberat să folosesc expresii precum clasă politică, elită politică ori elită conducătoare cu referire la cei ce au deținut și dețin demnități politice, reprezentative înalte după 1989. Clasa (și elită politică sau elită conducătoare, care, în plus, au și o conotație valorică) este produsul unui proces de selecție democratică și meritocratică. Selectată cum am arătat, clasa politică presupune un grad înalt de profesionalizare și de aptitudini manageriale în domeniu, ceea ce nu este, din păcate, cazul cu marea majoritate a celor care se ocupă la noi cu politica. De aceea, stricto sensu, nu putem încă vorbi de existența unei clase politice în România.*

## **Agricultura și satul în labirintul tranziției**

---

retrospectivă analitică ar putea eventual rezulta – iar acest lucru este foarte important pentru a înțelege zigzagurile societății românești după 1989 – indicii privind gradul de adecvare al celor care ne-au și ne guvernează la exigențele tranziției.

Vidul politic apărut în decembrie 1989 a fost umplut, în special, de foști dizidenți și marginalizați ai regimului comunist, dintre care unii proveniți din fostele partide istorice, foști membrii P.C.R., inclusiv deținători ale unor poziții de rang mai mic în vechiul aparat de partid și de stat, veleitari și ariviști atrași de mirajul puterii, luptători în revoluție, oamenii obișnuiți foști membri P.C.R. sau nu, ce doreau să se dedice activismului politic. În funcție de convingeri (sau mai corect de înclinații), de antecedentele proprii ori ale precursorilor, de numeroasele considerente de ordin practic sau din calcule ariviste, fiecare s-a îndreptat spre una din numeroasele forțe politice care s-au constituit în primele luni de după decembrie 1989. Cât de temeinice au fost aceste opțiuni și cât de importante au fost considerentele doctrinare ne arată neconținutele și nenumăratele despărțiri, dezertări și reveniri, sciziuni și facțiuni care umplu de un ridicol trist viața noastră politică.

De profesie, cei intrați (sau reintrați) în politică după 1989 erau, cei mai mulți, ingineri, economiști, profesori, juriști. Nici în domeniul de specialitate, nici pe plan cultural, marea lor majoritate nu impuneau în mod deosebit. Fiindcă nu avuseseră acces la funcții mai înalte, eventualele lor calități manageriale, de conducere, nu putuseră fi dovedite și, mai grav, cultivate. La capitolul pregătire politică, nu se puteau lăuda cu altceva în afara surogatului numit învățământ de partid. Așadar, erau, cu foarte puține excepții, oameni obișnuiți, modești, întru totul asemănători semenilor lor de rând, de care se distingeau doar prin ambiția de a se implica în jocul politic. Alcătuiind nucleul partidelor politice care s-au constituit în 1990, prin însăși acest fapt, acești oameni au devenit deținătorii unor poziții hotărâtoare în Parlament, Guvern, Prefecturi și în toate instituțiile centrale și locale importante. Din pozițiile înalte pe care le dețin, iau decizii care prin efectele lor determină evoluția întregii societăți. Iată deci de cine depinde mersul tranziției și soarta țării, căci politicienii valoroși, cu adevărat pregătiți pentru înalta magistratură a guvernării, care reprezintă o infimă minoritate, sunt copleșiți de majoritate. Practic, dată fiind importanța votului, disciplinei de partid ori a relațiilor clientelare în funcționarea instituțiilor reprezentative ori a organizațiilor societale, puținii politicieni români, apți să conducă țara, nu au nici o putere. Sunt notorii de altfel acele situații în care unii lideri importanți s-au pronunțat în favoarea unor soluții rezonabile dar propunerile lor au fost respinse de majoritatea colegilor lor de partid fiindcă le erau afectate interesele materiale.

Și totuși, în ciuda capitalului managerial, sărac în general, al guvernanților noștri din acest ultim deceniu al mileniului, tranziția ar fi arătat altfel dacă cel puțin s-ar fi cerut concursul experților în fundamentarea deciziilor, așa cum se întâmplă în țările cu democrație avansată. Din păcate, lucrul acesta s-a întâmplat foarte rar. Oare de câte ori au fost consultați sociologii care pot oferi expertiză în ceea ce privește problematica schimbării sociale, de exemplu, sau în ce măsură s-a ținut cont pur și simplu de semnalele pe care le lansează ei în sistemul informațional? Ca și activiștii de partid de altădată, guvernanții de azi

cred probabil că știu totul și nu au nevoie de consiliere. Sau poate că orizontul lor managerial nu este atât de larg încât să știe că managementul bun se realizează cu sprijinul experților, indiferent cât de competent ești personal.

Toată lumea este de acord că România ca țară și românii ca popor se află astăzi într-o situație dramatică. Probabil că sintagma rostită de cei mai pesimiști, referitor la români, de popor în descompunere, este exagerată. Observând însă amploarea sărăciei care în privința alimentației a luat forma imposibilității asigurării de către circa 30% din populație a alimentației minimale prescrise de normele vieții sănătoase, observând că spațiul ruinelor, mizeriei și dezordinii sporește mai repede decât cel al edificării, cuviinței și ordinii, văzând în sfârșit ce proporții a luat degradarea moravurilor publice, nu se poate să nu fim serios îngrijorați în ceea ce privește viitorul nostru.

În afara realității însăși, ne obligă să tratăm cu toată răspunderea criza prin care trecem împrejurarea că aceasta are loc în condiții de pace și faptul că pare să se fi instaurat temeinic, din moment ce durează de două decenii (zece ani dinainte de revoluție și zece după). Dacă în vreme de război și în anii imediat următori criza socio-economică este, în special în condițiile proprii societăților și războaielor contemporane, inevitabilă, apariția acesteia în timp de pace și pe o perioadă atât de îndelungată este, sociologic vorbind, un semn rău prevestitor. Totuși, șanse de ieșire din criză și de redresare există fiindcă dificultățile actuale nu izvorăsc din realitățile profunde ale civilizației noastre și din datele autentice, bio-intelectuale, ale poporului român. Civilizația noastră nu și-a dat încă întreaga ei măsură și este departe de stadiul decrepitudinii. Poporul român este antropologic un popor tânăr care dispune de inteligență și suficiente resurse de vitalitate pentru a ieși iarăși la lumină. Dar ca să ieșim din labirintul tranziției, în care ne-am rătăcit, avem nevoie de o călăuză care să cunoască drumul cel bun care duce de la societatea socialistă totalitară și falimentară la societatea liberală a economiei de piață. Călăuza aceasta este guvernarea competentă.

### 3. Reforma în agricultură

Sistemul economico-social socialist a eșuat atât în industrie, construcții, servicii cât și în agricultură, la oraș ca și la sat. Eșecul societății socialiste este un eșec general și total.

Neputința organizării socialiste a societății de a se impune ca mod alternativ de a exista al omenirii nu a fost întâmplătoare. Socialismul a sucombat nu pentru că Lenin, Stalin, Gheorghiu-Dej, Ceaușescu și ceilalți ca ei n-au respectat ori s-au abătut de la indicațiile marxiste originare și nici pentru că ei și colaboratorii lor apropiați nu au avut pregătirea sau capacitatea managerială societală care să le permită transpunerea în viață a proiectului socialist. Impasul socialist este unul structural, deci inevitabil, și nici cel mai luminat și uman conducător ori cea mai aplicată teroare nu l-ar fi putut preveni. Căderea

## Agricultura și satul în labirintul tranziției

---

socialismului, societate nefirească și utopică, născută prin violență, este înscrisă în chiar codul genetic al acestei societăți. Împlinindu-i-se societatea socialistă s-a dezagregat prin implozie.

Folosind o idee marxistă, socialismul nu a reușit pentru că nu a promovat dezvoltarea forțelor de producție. Chiar mai mult decât atât, a frânat-o.

La fel ca pentru restul economiei, cauza prăbușirii agriculturii socialiste nu a fost proasta conducere a acesteia (deși, într-adevăr, nu se poate spune că a fost bine condusă). Și în cazul în care s-ar fi renunțat la planificarea aberantă, chiar și dacă instanțele politice ar fi încetat să se mai amestece abuziv în treburile domeniului, finalul ar fi fost același, mai devreme sau mai târziu. Dealtfel, în agricultură, mai mult decât în celelalte domenii, s-au încercat în mod repetat fel și fel de ajustări pentru a o face mai dinamică și a-i spori randamentul, fără a se reuși oprirea declinului implacabil.

Răsturnarea regimului comunist în decembrie 1989 a făcut posibilă, pentru prima oară în patruzeci și cinci de ani de dictatură, abordarea liberă, deschisă și serioasă, a problemei viitorului agriculturii românești. Asupra căii de dezvoltare în continuare a agriculturii s-au putut pronunța, încă din 1990, atât forurile conducătoare și reprezentanți ai acestora cât și diverse alte persoane, între care și oameni direct implicați în această ramură economică, membrii cooperatori.

În general, decidenții de rang înalt și diriguitorii locali ai agriculturii s-au pronunțat, atunci, în favoarea menținerii cooperativelor și a întreprinderilor agricole, socotind că simpla atribuire a unei mai mari autonomii economico-financiare le-ar face viabile\*. În spatele acestui punct de vedere stă o întregă filosofie privind agricultura și satul, și anume binecunoscuta concepție marxistă potrivit căreia socializarea agriculturii reprezintă singura modalitate optimă de valorificare a factorilor de producție implicați și de promovare a progresului economic și a echității sociale la sate. Concepția aceasta despre organizarea producției agricole a influențat negativ în toți acești ani reforma în agricultură. Este curios că deceniile de agricultură socialistă neperformantă de până în 1989, plus cei zece ani de după aceea în care societățile comerciale agricole (fostele I.A.S.-uri, acum autonome și de nimic îngrădite să arate ce pot) și-au dovedit încă odată neputința intrinsecă de a produce eficient, nu sunt de ajuns ca unele persoane, inclusiv decidenți importanți, să se vindece de utopia colectivistă.

Pe lângă punctul de vedere oarecum oficial, în condițiile de libertate create de revoluție a putut fi exprimată și concepția contrară, de contestare a agriculturii de tip socialist și de revenire la proprietatea privată asupra pământului și la exploatarea agricolă particulară. Mai mult chiar, unii din exponenții acestei concepții, în special țărani cooperatori, care fuseseră incluși cu forța în cooperativele agricole, au trecut, peste capul autorităților, la

---

\* *Cam în același sens se pronunțau și unii sociologi la o dezbatere inițiată în septembrie 1990 de Asociația Sociologilor din România. Faptul acesta regretabil ne arată cât de dificil le este chiar și unora pe care ar trebui să-i considerăm experți să diagnosticheze corect starea unui sistem și să formuleze soluții adecvate pentru ameliorarea acestuia.*

recuperarea proprietăților lor din C.A.P.-uri. S-a născut astfel, o adevărată mișcare populară revoluționară de desființare a cooperativelor agricole. Amploarea acestei mișcări au obligat oficialitățile cărora alegerile din mai 1990 le conferea legitimitate juridică să adopte Legea fondului funciar din februarie 1991 care restabilește dreptul foștilor proprietari agricoli și urmașilor lor de a-și redobândi, în anumite limite, pământul devenit, în perioada comunistă, proprietate socialistă.

Legea nr.18 din 1991 marchează începutul reformei în agricultură. În același timp, contextul în care a fost adoptată și defectele ei se află, în bună măsură, la originea transformării lente, oscilante, a agriculturii noastre din agricultură socialistă în agricultură privată.

În ceea ce privește contextul, am arătat deja că legea a fost elaborată în condițiile în care foști proprietari trecuseră deja la recuperarea pământului lor. Pentru a evita ca această operațiune să devină haotică, autoritățile s-au grăbit să vină cu o lege care să-i confere caracter legal. Grabă cu care a acționat legiuitorul, și în special filosofia autorilor legii în ceea ce privește agricultura, au lipsit-o însă de șansa de a fi, așa cum s-ar fi convenit, piatra de temelie a reînvierii agriculturii private și a exploatației familiale în România.

Este notoriu că majoritatea parlamentară care a votat legea și experții care au gândit-o erau oameni care atât concepțional cât și profesional (foste cadre de partid, profesori de agricultură și de economie, cercetători, specialiști de la Ministerul Agriculturii, de la direcțiile județene agricole ori din I.A.S.-uri) erau profund atașați agriculturii socialiste. Incapabili să privească cu obiectivitate, critic structurile agrare socialiste, în momentul inițierii reformei și chiar și după aceea acești oameni nu erau deloc convingși că trebuie să se renunțe la structurile agriculturii socialiste și să se revină la exploatarea privată. De aceea, neputând opri procesul tranziției, l-au frânat pe cât le-a fost posibil.

Proprietatea funciară privată era, pentru autorii Legii fondului funciar, o nenorocire. Dacă viața i-a obligat să reînvie proprietatea privată, în ceea ce îi privește s-au străduit să reducă răul la dimensiuni cât mai mici și au decis că proprietățile restabilite nu pot depăși zece hectare. De ce această limitare la zece hectare? Probabil pentru că legiuitorul s-a ghidat după învățătura leninistă care ne spune că țăranul înstărit trebuie îngrădit (dacă există, iar dacă nu există, să nu-l lăsăm să apară). În fapt, prin această restricție, reformei i-a fost anulat din start posibilitatea apariției unor exploatații particulare care, prin suprafață, să fie mai apropiate de cerințele agrotehnicii și economiei.

A doua găselniță a legiuitorului, menită să atenueze răul reprezentat, în concepția lui, de proprietatea privată, a fost obligarea acelor proprietari ale căror pământuri redobândite se află în perimetrul unor I.A.S.-uri să se constituie în locatori la aceste unități. Astfel, subînțelegea legiuitorul, i se va da satisfacție fostului proprietar, fără a aduce vreo atingere dezideratului obsedant al agriculturii socialiste de a opera pe mari suprafețe. Curând avea însă să se constate că proprietarul locator este încă o dată înșelat, căci nu va avea nici un beneficiu de pe urma terenului său, iar fostul I.A.S. rămâne tot așa (dacă nu mai) ineficient ca în trecut.

## **Agricultura și satul în labirintul tranziției**

---

Este un deziderat elementar al agriculturii ca terenul unei gospodării să fie pe cât posibil mai grupat, eventual concentrat într-o singură parcelă. Deficiențe de ordin formal ale legii, coroborate cu indolența și neglijența celor care au transpus-o în viață, au dus la rezultatul aberant că suprafața de 2,5 ha, cât revine în medie unei proprietăți reconstituite în baza Legii 18, să fie divizată în medie în 4,3 parcele.

Soarta rezervată de Legea 18 din 1991 întreprinderilor agricole de stat este o altă dovadă, deosebit de elocventă, a atitudinii favorabile a guvernanților acelei perioade față de acest tip de exploatație. Anii ce vor urma nu vor justifica această atitudine, aceste întreprinderi dovedindu-se, la fel ca mai înainte, adevărate găuri negre în care s-au pierdut sume uriașe care au dezzechilibrat bănci și au împovărat bugetul statului și care ar fi putut fi folosite mai cu folos pentru promovarea exploatațiilor private. Exceptate în 1991 de la regula refacerii proprietății funciare private și în general de la privatizare, fostele I.A.S.-uri au reprezentat în acești ani ghiuleaua care a tras înapoi și a complicat procesul tranziției în agricultură.

Deficiențele de concepție ale Legii fondului funciar au fost agravate de maniera în care ea a fost aplicată pe teren. Datorită lipsei de profesionalism a comisiilor comunale de transpunere în viață a legii, combinată cu corupția favorizată de insuficiența controlului din partea instituțiilor abilitate ale statului, desființarea cooperativelor agricole și restituirea proprietății funciare celor îndreptățiți a putut deveni, în cele mai multe cazuri, o adevărată demolare dezordonată a acestora. În iureșul acesteia, prin sustragere, schimbarea destinației, dezmembrare, desființare, proastă valorificare și chiar demolarea efectivă, s-a risipit o avuție de multe miliarde de lei. Între altele, atunci a început devastarea sistemului național de irigații la care s-a lucrat câteva decenii, care putea asigura apa necesară unei suprafețe de circa 3,5 milioane hectare. În anii care au urmat, distrugerea rețelei de irigații a continuat în indiferența autorităților, așa încât, în prezent, una dintre puținele moșteniri valabile lăsate de regimul comunist țin de domeniul amintirii. Așa cum s-a putut constata în acest an de secetă drastică, din cauza distrugerii sistemului de irigații, numai 100000 de hectare mai pot fi irigate, față de 3,5 milioane hectare în 1989.

Pentru ca tranziția în agricultură să se desfășoare fără sincope și fără costuri sociale exagerate, respectiv ca proces ce avansează treptat în direcția obiectivului propus, era obligatoriu să se acționeze, încă din punctul de pornire, în lumina unei strategii. Programul strategic trebuia să precizeze ce tip de agricultură se dorește a se dezvolta în România și, decurgând de aici, să arate ce legi, ce instituții, ce structuri agrare trebuie promovate, în general ce trebuie făcut pentru ca, în cel mai scurt timp, obiectivul stabilit de program să fie transpus în viață. Or, din păcate, în primii ani de după 1989, autoritățile guvernante nu numai că n-au acționat conform unui program strategic temeinic gândit privind agricultura, ci, mai grav, nici opțiuni pentru tipul de exploatație ce trebuia implementată nu era lipsită de echivoc.

În cazul tranziției (sau reformei) agriculturii, primul aspect care trebuia clarificat era acela al tipului de exploatație agricolă căruia se dorea să i se rezerve, în dezvoltarea domeniului, rol dominant. Se începe cu stabilirea tipului de exploatație agricolă pentru că de această opțiune depind toate celelalte detalii ale unui program coerent de restructurare.

În mod concret, după 1989 la noi era de optat fie pentru păstrarea în continuare a tipului de exploatație existent până atunci, eventual aducându-i anumite corecturi, fie pentru abandonarea acestuia și trecerea la exploatația de tip privat. Convinse că tipul socialist de exploatație, cu unele retușuri marginale, oferă cadrul potrivit dezvoltării în continuare a agriculturii românești, autoritățile guvernante după 1989 nu au considerat necesar să elaboreze un program special pentru agricultură. Luată prin surprindere de respingerea de către mulți cooperatori și de către unele partide a formulei cooperatiste, au trecut în grabă la elaborarea legii privind desființarea cooperativelor agricole și la reconstituirea proprietății funciare private, cu inconsecvențele pe care le-am arătat. Fermele de stat, respectiv unul din cele două moduri de existență concretă a agriculturii socialiste, nu erau desființate, fiind, prin urmare, considerate valabile.

Refacerea proprietății funciare private, care crea o situație nouă, radical diferită de cea anterioară, în agricultură, nu a avut darul să-i scoată pe guvernanți din inerție și să-i facă să înțeleagă necesitatea imperioasă a optării ferme pentru tipul de exploatație compatibil cu proprietatea privată, care nu poate fi altul decât cel al exploatației individuale, și a stabilirii unui program complex și detaliat, privind elaborarea legislației, crearea instituțiilor și alocarea resurselor care să asigure apariția și maturizarea rapidă a tuturor structurilor agriculturii private. În lipsa unei opțiuni categorice pentru exploatația agricolă privată și a programului de promovare a acesteia, până în toamna 1996, politica agrară guvernamentală, în măsura în care se poate vorbi de așa ceva, a fost fie greșită (susținere excesivă și aproape exclusivă a unor reminiscențe ale agriculturii socialiste, precum întreprinderile agricole de stat și asociațiile juridice născute pe ruinele cooperativelor agricole, dar amintind de acestea prin unele din caracteristicile lor), fie irelevantă (în cazul firavelor și neglijatelor gospodării private recent constituite). În această perioadă, exceptând cooperativele agricole, care au fost desființate, celelalte structuri ale agriculturii socialiste au fost prea puțin sau deloc afectate, așa încât tranziția a bătut pasul pe loc în agricultură.

Structurile agrare moderne din țările dezvoltate sunt rezultatul acumulării treptate a unor transformări compatibile. Fizionomia actuală a acestor structuri este rezultatul unei evoluții începute cu 200-300 de ani în urmă.

Ca orice proces de schimbare socială, evoluția structurilor agrare poate avea loc atât spontan cât și ca urmare a intervenției ad hoc a omului. Acțiunea umană deliberată, în sensul promovării unor transformări structurale, are ca rezultat pe de-o parte grăbirea producerii acestora iar pe de altă parte selectarea celor utile, respectiv respingerea celor care nu convin.

În perioadele de tranziție, ca perioade revoluționare, are loc o modificare radicală a structurilor sociale. Acum, structurile sociale vechi sunt înlocuite cu altele noi. Radicalitatea schimbării structurale în perioadele de tranziție, urgența

## **Agricultura și satul în labirintul tranziției**

---

acesteia și cerința conformării unei tipologii anume fac ca intervenția umană în acest proces să fie o necesitate.

Structurile agrare corespunzătoare economiei de piață, liberale, sunt profund diferite de cele ale societății socialiste. Așa cum structurile agrare socialiste nu au apărut în mod spontan din cele private care le-au precedat, nici structurile agrare private nu pot apare acum de la sine din cele socialiste, fiind necesară, și într-un caz și în celălalt, intervenția hotărâtoare a omului.

Restabilirea proprietății funciare private este numai începutul procesului de refacere a exploatației agricole private, ca structură fundamentală a agriculturii corespunzătoare economiei de piață. Lăsată pe seama evoluției spontane, gospodăria agricolă privată de acum ar avea nevoie de o perioadă îndelungată până să se maturizeze și să devină o fermă în sens contemporan. Actualmente, această exploatație se prezintă, în marea majoritate a cazurilor, ca o plâpândă gospodărie de subzistență (și nici măcar de subzistență, din moment ce nu poate să asigure, singură, traiul familiei respective). Infimele ameliorări ale parametrilor funcționali ai gospodăriei agricole individuale, din cei aproape zece ani care au trecut de la reparația ei, sunt o dovadă că fără sprijin din afară cu greu se va transforma în exploatație comercială. Or, agresivitatea mediului economic extern și interesele societății românești în ansamblul ei ne arată că este rațional să se acționeze în vederea rapidei transformări a gospodăriei așa-zis de subzistență în fermă autentică.

Din păcate, în cei zece ani care au trecut de la debutul reformei în agricultură, din cauza îndrumării ei greșite, gospodăria țărănească a cunoscut ameliorări neînsemnate și nu s-a înaintat deloc în sensul transformării ei în fermă agricolă.

O exploatație agricolă înseamnă prezența concomitentă, în vederea valorificării, a mai multor factori de producție: teren agricol (sau animale pentru producție), echipament agricol, bani și forță de muncă competentă.

În ceea ce privește terenul agricol, am spus deja că Legea 18, prin prevederile ei greșite a favorizat pulverizarea exagerată a proprietății funciare. Astfel, potrivit unor investigații proprii, circa 18% din gospodăriile țărănești dețin până la 1 ha pământ, aproximativ 40% au 1-3 ha, aproape 20% posedă 5-10 ha și abia 1% au peste 10 ha. Dacă legea ar fi atribuit terenul agricol numai celor ce se ocupau efectiv cu agricultura în 1991, iar cei cu alte ocupații ar fi obținut anumite compensații în schimbul pământului la care ar fi fost îndreptățiți, suprafața medie de teren ce ar fi revenit unei gospodării s-ar fi dublat aproape (de la 2,5 ha, cât a rezultat în fapt, ar fi crescut la aproape 5 ha), dacă, de asemenea, suprafața reconstituită ar fi putut fi mai mare de 10 ha, încă din 1991 ar fi apărut câteva mii de exploatații cu o suprafață suficient de mare pentru a putea să se transforme destul de repede, și prin forțele proprii, în adevărate ferme.

Cât de diferit ar fi arătat deci tabloul agriculturii noastre, față de cel prezent, dacă legea care a dat startul tranziției ar fi fost mai bine concepută! În locul imobilismului care datează de aproape zece ani, agricultura noastră ar fi primit de la început un impuls care ar fi imprimat dinamism domeniului.



Prin prevederile sale eronate, Legea fondului funciar a dus la crearea unor gospodării familiale de dimensiuni liliputane. Nu numai atât, interzicând, pe timp de zece ani, vânzarea-cumpărarea terenului agricol, această lege a asigurat consolidarea pulverizării și stabilizarea ei pentru o perioadă și mai îndelungată. Este adevărat că între timp, mai exact din 1997, restricția respectivă a fost eliminată și circulația suprafețelor agricole a devenit posibilă. Interdicția și-a făcut însă efectul și până să se recupereze timpul pierdut va mai dura.

Următorul factor de producție, echipamentul agricol, a fost complet ignorat de legiuitorul care a elaborat Legea fondului funciar. Omisiunea aceasta îi pune pe guvernânții din acea perioadă (inclusiv pe cei care i-au consiliat, de la care avem mai multe pretenții) într-o poziție de inferioritate față de comuniștii care au inițiat socializarea agriculturii și care, știind că numai cu pământul nu se poate face agricultură, le-au pretins proprietarilor să dea și uneltele.

La reconstituirea proprietății funciare private, în 1991, noii proprietari au primit numai teren agricol. În ceea ce privește echipamentul agricol cu care să lucreze pământul, a rămas să se descurce fiecare cum o putea. Cum reglementările existente în perioada comunistă nu permiteau cooperativelor deținerea altui echipament agricol decât câteva unelte manuale, un procent foarte mic de țărani se putea ajuta la lucrările agricole, la începutul tranziției, cu calul, măgarul și carul propriu. Cei care dispuneau de ceva bani s-au grăbit să acopere acest gol și peste 2-3 ani, așa cum rezultă din anchetele proprii, 3-4% din gospodăriile țărănești aveau tractor, aproape 5% plug pentru tractor, sub 1% combină și cositoare mecanică și în jur de 27% atelaj tras de un cal sau doi. Ulterior situația nu s-a ameliorat prea mult fiindcă economiile de până în 1990 s-au consumat în primii ani și alți bani n-au mai putut fi strânși în condițiile unei exploatații de dimensiuni atât de mici, iar facilitățile oferite de stat au fost ca și inexistente.

Ca să suplinească absența, insuficiența sau caracterul incompatibil cu agrotehnica contemporană a echipamentului său agricol, proprietarul funciar a trebuit să aleagă fie să se înscrie într-o asociație, fie să rămână independent, închiriind utilajele care îi lipseau, ori să se mulțumească cu ceea ce avea, sau, în sfârșit, să recurgă la o combinație între aceste variante. Evident că la oricare dintre aceste variante ar fi recurs, producătorul agricol lipsit de echipament modern nu putea fi prea mulțumit. Recursul la asociație îl obliga să suporte iarăși cel puțin unele din vexațiunile pe care le suferise pe vremea cooperativei agricole. Închiriind utilajele de la AGROMEC sau de la un deținător particular, era silit la eforturi financiare greu de suportat în condițiile unor venituri agricole mici. Să se mulțumească cu echipamentul propriu, tradițional, era dificil și cu implicații negative pentru randament.

După o vreme, în anii tranziției, au început să fie lansate diverse tentative de a-i ajuta pe proprietarii de pământ să dobândească utilajele de care au nevoie. Rezultatul a fost însă aproape nul, costurile presupuse fiind disproporționate în raport cu posibilitățile de plată ale eventualilor beneficiari țărani, așa încât, după

## **Agricultura și satul în labirintul tranziției**

---

un deceniu de tranziție, dotarea exploatațiilor familiale cu echipament agricol este precară în continuare.

Dacă în 1991, cu ocazia restabilirii proprietății funciare private, mașinile agricole de la AGROMEC-uri ar fi fost atribuite țăranilor în condiții avantajoase de plată, exploatațiile individuale ar dispune acum, în plus, de aproape 100.000 de tractoare și zeci de mii de alte mașini agricole. Rămas la dispoziția proprietarului de atunci, acest echipament a fost, între timp, pur și simplu, în cea mai mare parte distrus prin proastă exploatare și neglijență, iar statul obligat să acopere deficitele de mii de miliarde de lei ale AGROMEC-urilor.

Să ne imaginăm că aceste mii de miliarde ar fi fost folosite pentru a subvenționa achiziționarea mașinilor acum dispărute ale AGROMEC-urilor de către țărani. Care ar fi fost beneficiul? 1. Echipamentul agricol de la AGROMEC-uri care acum nu mai există ar fi încă în stare de funcționare, așa cum sunt încă utilizabile mașinile similare care tot în 1991 a avut norocul să ajungă pe mâna unor proprietari privați. 2. Patrimoniul agriculturii private ar fi acum mai bogat cu mașinile agricole aflate atunci în posesia AGROMEC-urilor. 3. Prin utilizarea acestui echipament salvat de la distrugere, s-ar fi îmbunătățit calitatea lucrărilor agricole și în consecință, producțiile ar fi fost mai mari. 4. Disponând din start de echipament modern, exploatațiile agricole țărănești s-ar fi putut dezvolta mai repede și acum am fi putut să ne găsim în altă fază a tranziției agriculturii. 5. Statul însuși ar fi fost în câștig fiindcă ar fi fost scutit de acoperirea unor pagube și de o parte din sumele destinate acum susținerii agriculturii. În plus, de la niște producători înstăriți, ar fi obținut impozite.

Iată cât s-a pierdut datorită mentalității falimentare etatiste a decidenților care au hotărât în 1990-91 menținerea stațiunilor de mașini agricole în proprietatea statului.

În prezent, activitatea agricolă modernă se realizează cu participarea unor importante sume de capital bănesc. Proveniența lui sunt, de regulă, fie sursele proprii, fie creditele bancare. Cu acest capital agricultorul plătește diferitale inputuri utilizate în procesul de producție, face investiții în echipament agricol, construcții gospodărești, plătește diverse lucrări și forța de muncă străină etc.

Este de la sine înțeles că, în 1991 când și-au redobândit terenul, țăranii, de regulă, nu aveau cum să dispună de sume mai importante de capital. Acei dintre ei care au dispus, au cumpărat utilaj agricol sau au făcut alte investiții, consumându-le.

Un capitol care se repetă an de an și îi privește în mod direct pe toți agricultorii care și-au întemeiat propria exploatație este cel al cheltuielilor cu înființarea culturilor, întreținerea acestora și recoltarea. Pentru un țăran în a cărui gospodărie nu intră alte venituri în afara celor din agricultură, capitalul propriu abia dacă poate acoperi cerințele capitolului menționat mai sus. Practic, țăranul aflat în situația de mai sus ca venituri, a cărui exploatație se întinde pe suprafața medie rezultată prin Legea 18, care nu face agricultură intensivă și crește un număr mic de animale, nu poate acumula capital și, ca urmare, nu se poate dezvolta prin resursele proprii.

Sursa cea mai importantă de capital pentru orice activitate economică, creditul bancar, n-a fost accesibil, în perioada de tranziție de până acum, țăranului. Dobânzile exagerate practicate de bănci, reticența sa de totdeauna față de instituțiile financiare, absența cunoștințelor elementare de specialitate și lipsa informației l-au ținut pe țăran la distanță de bănci. La rândul lor băncile nu au văzut în țăran un client posibil și atunci când, în mod excepțional, au fost abordate de acesta, l-au refuzat.

Înainte ca statul român să o facă, producătorului nostru privat i-au acordat sprijin unele organisme internaționale. Țăranul, fără relații, neinformați n-a avut acces la acest sprijin, de condițiile avantajoase oferite beneficiind producători agricoli mai bine plasați pe lângă organismele care l-au administrat.

Practic, de subvenții din partea statului, țărani au început să beneficieze abia din 1997. De la această dată încolo, sprijinul statului prin cupoane cu echivalent în inputuri agricole este rezervat, cum este firesc, micului producător cu posibilități reduse să cumpere de pe piață factorii de producție care îi lipsesc. Prin sistemul cupoanelor agricole, din 1997 încoace micilor proprietari le-au fost acoperite în jur de 10% din costul mediu pe hectar al lucrărilor agricole.

Având în vedere cheltuielile pe hectar și posibilitățile reduse ale micilor producători, gradul de acoperire al costurilor prin subvenții este desigur mic. A apărut însă opinia unor specialiști în agricultură care consideră că, pe viitor, subvențiile din partea statului ar trebui direcționate exclusiv spre gospodăriile care promet să devină curând exploatații comerciale, micile exploatații, care reprezintă peste 90% din gospodăriile private, urmând să piardă și acest sprijin modic. În ceea ce mă privește, resping acest punct de vedere. Fiind mai înstărite, exploatațiile vizate de propunere au mai mică nevoie să fie subvenționate. În schimb, excluderea de la subvenții, a gospodăriilor private cu resurse mici le-ar putea împinge în faliment.

Pentru a accelera dezvoltarea agriculturii în ansamblu, inclusiv a micilor producători particulari care dețin ponderea în România, volumul subvențiilor și al creditelor bancare trebuie sporit considerabil. Diversificând sursele de constituire și modalitățile de acordare, constituind un fond național destinat dezvoltării agriculturii, accesul exploatațiilor agricole la resursele de care au nevoie poate (și trebuie) să fie îmbunătățit.

Ca în orice activitate, în cele din urmă decisivă se dovedește a fi calitatea factorului uman, pregătirea profesională îndeosebi. În deceniile de agricultură socialistă, țăranul cooperativ, aflat de regulă în situația de auxiliar, s-a descalificat profesional. Aceasta fiind situația, redevenit producător privat independent, fostul cooperativ ar fi trebuit ajutat să învețe din nou una din cele mai complexe meserii. Aspectul acesta a fost complet neglijat în anii tranziției, deși cu aparatul imens al Ministerului Agriculturii și Alimentației (peste 30000 de angajați în 1991, majoritatea cu studii superioare) și cu o bună organizare s-ar fi putut elimina multe din lacunele profesionale ale forței de muncă din agricultura privată. Fiindcă nu a existat nici un fel de preocupare pentru

## Agricultura și satul în labirintul tranziției

pregătirea forței de muncă din agricultură, îndeosebi a țăranimii, din partea celor ce au condus domeniul, pasivul perioadei de tranziție sporește cu încă o datorie (care trebuie achitată în anii următori).

O particularitate a perioadei de tranziție este prezența, alături de agricultura privată, dominantă ca suprafață, producție și forță de muncă, a unui important sector de stat. Spre deosebire de agricultorii particularii, sectorul de stat al agriculturii (respectiv fostele I.A.S.-uri) a fost, în special la începutul perioadei de tranziție, destul de bine înzestrat cu factori de producție. În 1991, I.A.S.-urile dețineau aproape 1,7 milioane ha teren arabil, aproape 25000 de tractoare fizice, peste 16000 de combine, capital pentru investițiile de 9,6 miliarde lei și alte valori și foloseau o forță de muncă alcătuită din peste 250000 de muncitori și aproape 18000 de specialiști cu studii superioare și medii<sup>5</sup>.

Beneficiind de simpatia guvernanților convinși de superioritatea agriculturii de stat, potențialului menționat i s-au adăugat, până în 1997, credite și subvenții importante de la stat. Cu toate acestea, datorită lipsei de interes și incorectitudinii managerilor lăsați de capul lor de statul proprietar, și în primul rând datorită deficiențelor genetice ale acestui tip de exploatare agricolă, rezultatele economice au fost din ce în ce mai slabe. Acum, aproape toate aceste unități sunt în stare de faliment, cu mare parte din capitalul inițial irosit. Acesta este rezultatul întârzierii privatizării lor la timp, respectiv al neadoptării unei decizii corecte.

O caracterizare sintetică a mersului tranziției în cei zece ani de la debutul ei ne-o oferă statistica tipurilor de exploatare existente în prezent în agricultura României:

- Asociații agricole juridice.....3758 unități (1158,1 mii ha)
- Asociații familiale.....7175 unități (949,7 mii ha)
- Gospodării individuale.....3.946.121 unități (9182,5 mii ha)
- Consiliile locale și fostele I.A.S.-uri dețin .(3496,7 mii ha)<sup>6</sup>

Statistica aceasta, și în special situația economică precară a exploatareilor agricole, documentează clar ideea că tranziția agriculturii, respectiv trecerea de la agricultura socialistă la agricultura privată dominată de exploatarea familială puternică este abia la început. Rapiditatea acestei evoluții și consolidarea exploatarei familiale depind de calitatea managementului societal. Agricultura românească și întreaga societate au nevoie imperioasă ca managementul societal deficitar din ultimii zece ani să fie înlocuit cu un management de calitate, care să ducă rapid la capăt tranziția și să realizeze economia de piață în România.

### 4. Satul în tranziție

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când în țară s-a instaurat regimul comunist, România era încă o societate covârșitor rurală. Circa 75% din populație locuia la sate și se ocupa cu agricultura.

Civilizația rurală și modul de viață al locuitorilor satului erau arhaice. Locuința era familială, de regulă modestă ca dimensiuni și aspect, iar echipamentul casnic era manual. Utilajul agricol era fie manual, fie bazat pe

tracțiunea animală. Infrastructura era reprezentată de drumul de țară în cazul cel mai bun acoperit cu nisip și pietriș, rețea telefon-telegraf rezervată aproape exclusiv autorităților publice și poștă.

Modul de viață era puternic marcat de cultura tradițională orală și de spiritul comunitar, astfel că, deși fiecare gospodărie se bucura de autonomie, legăturile puternice și interdependența îi uneau pe săteni într-un fel de obște.

În sate funcționau școli de bună calitate, dar mulți copii nu le frecventau, mai rar vom găsi în sate dispensare, cămine culturale și mici biblioteci. Învățătorul era un veritabil pedagog al satului.

Biserica, existentă în fiecare sat și uneori o adevărată bijuterie arhitectonică în stilul bizantin, era cea mai importantă instituție integratoare. De la naștere și până la moarte, viața fiecărui sătean era puternic marcată de prezența bisericii. Preotul era duhovnicul și călăuză morală a satului, un adevărat păstor de oameni.

În sate vom întâlni, neapărat, și câțiva meseriași: tâmplari și rotari, fierari și potcovari, zidari, croitori, cizmari și alții care contribuiau la realizarea unei anumite autarhii economice a satului față de lumea înconjurătoare.

Satele mai răsărite se puteau lăuda și cu un început de mică industrie, ca de pildă varnițe, mori de făină, mălai și ulei, joagăre, darace, care vor prelucra materia primă de la fața locului sau din vecinătate folosind ca sursă de energie focul, apa și chiar motorul cu ardere internă ori pe cel electric. Forța de muncă, alcătuită din persoane pe jumătate țărani, pe jumătate muncitori, utilizată în aceste industrii era și ea locală.

Se obișnuia încă schimbul direct de produse între gospodării dar exista și comerțul itinerant și chiar cel în accepție modernă. Făceau comerț atât țărani care desfăceau la târg sau la oraș produsele ce le prisoseau cât și comercianții cu licență, ca să ne exprimăm astfel, care țineau prăvălii cu diferite produse industriale indispensabile în gospodărie ori, ceea ce se întâmpla frecvent, băuturi alcoolice. Demn de menționat este că uneori acești comercianți cumpărau surplusul de produse agroalimentare existent ca să-l revândă. O formă aparte de comerț, care luase o mare amploare la sate după primul război mondial era cooperarea.

Exceptând ferma moșierului, care avea o fizionomie aparte, exploatarea agricolă rurală tradițională se prezenta sub forma gospodăriei familiale autonome. Pământul, animalele și uneltele proprii căpătând finalitate prin munca directă a familiei, iată specificul acestei gospodării.

Regimul comunist instaurat după războiul al doilea mondial a modificat în mod radical viața satului, începând cu economia. Dacă înainte de acest regim economia rurală era centrată pe gospodăria familială, care uneori coexistea cu ferma moșierească, după instaurarea lui poziția dominantă a fost preluată de cooperativa agricolă și întreprinderea agricolă de stat, când a existat. Gospodăria familială n-a dispărut cu totul dar dimensiunea și rolul ei sunt, în perioada comunistă, diminuate. Lipsită de proprietate funciară și de animalele pentru producție și muncă, de uneltele principale, gospodăria țărănească ocupă acum o poziție auxiliară. Pe de altă parte, de exploatarea agricolă socialistă

## Agricultura și satul în labirintul tranziției

---

(cooperativă sau întreprindere agricolă de stat) țăranul ori lucrătorul sunt legați doar prin muncă. Or, legătura prin muncă este mult mai slabă decât conexiunea intermediată de proprietatea funciară și de posesia nemijlocită a roadelor, ceea ce, cu timpul, se va dovedi fatal pentru agricultura socialistă.

În perioada comunistă statul a cunoscut și alte schimbări. De exemplu, rolul bisericii și al preotului a fost îngrădit, în prim plan trecând ideologia comunistă și organizația de partid, unele meserii au dispărut, nemaifiind nevoie de ele, a apărut navetismul, cultura tradițională, de înaltă ținută estetică și morală, a fost tot mai mult înlocuită de pseudocultura de prost gust suburbană.

Deși viața comunității rurale s-a modificat, cum am spus, în mod radical, în 1989, la căderea comunismului, satul nostru era încă unul preponderent agrar. Spre deosebire de țările dezvoltate, unde populația rurală a coborât sub zece procente, în țara noastră aceasta reprezenta încă aproape 50%. Modificările de ordin calitativ pe care le-a suferit mediul rural în Occident sunt și mai importante decât cele cantitative. Aici, satul, ca așezare în sens tradițional, a încetat să mai existe. Infrastructura nu este diferită de cea întâlnită la oraș, locuințele sunt adevărate vile dotate cu toate utilitățile existente în mediul urban, electricitatea, echipamentul electric și electronic sunt larg folosite, munca este ușurată de folosirea mașinilor. Dacă persistă încă o deosebire majoră între sat și oraș în țările dezvoltate, aceasta nu este în defavoarea satului ci dimpotrivă. Este vorba de mediul ambiant, mult mai puțin poluat la sat, care a dus la apariția unei mișcări migratorii puternice urban-rural.

Comparativ cu satul occidental, satul nostru a stat pe loc în ultimele decenii. Ca urmare, aspectul său este la fel de arhaic ca în urmă cu o jumătate de secol și chiar mai mult. Controlul statului asupra resurselor create aici i-au împiedicat în mai mare măsură dezvoltarea decât eficiența scăzută a agriculturii socialiste. Acționând discreționar, statul comunist a prelevat resursele create la sat și le-a distribuit altor beneficiari. Această deturnare de către autorități a resurselor create aici, împreună cu incapacitatea tipică societății socialiste de a promova inovația și schimbarea, au dus la imobilismul rural.

Revoluția din decembrie 1989 a găsit satul sărăcit și vlăguit economic și demografic. Cultura rurală tradițională, cu valorile ei morale, și spiritul comunitar, cele două atuuri ale satului care l-au ajutat să supraviețuiască vitregiilor istorice au ajuns o umbră palidă a ceea ce au fost cândva. Totuși, renașterea satului în cadrele civilizației moderne este necesară și posibilă.

Perioada de tranziție trebuie să fie una de eliminare a balastului și înapoierii moștenite de la regimul totalitar și de creare a premiselor legislative, instituționale, financiare și economice ale acestei renașteri. Lăsat la voia întâmplării, așa cum am spus și în alt context, procesul refacerii civilizației rurale ar decurge lent și cu costuri foarte mari. Satul românesc și lumea din jurul nostru nu pot aștepta prea mult.

Pentru a grăbi și optimiza ieșirea satului din impasul actual și a-l instala pe magistrala care îl va conecta la civilizația modernă este nevoie de o strategie și

de programe. Vorbind de strategie și de programe, ajungem iarăși la cei ce ne guvernează, căci este de competența lor să le alcătuiască.

În această privință, este un fapt că, pe timpul primei republici de după revoluție, dacă ne puteam exprima astfel, o strategie a renașterii satului nu a existat. În perioada celei de a doua republici, care începe în 1996, s-a pus această problemă. Este vorba de mult trâmbițatul program de normalizare a satului. Intenția este lăudabilă dar suntem încă departe de un program propriu-zis, temeinic, susținut de resurse, de modernizare a satului. Dovada cea mai bună în acest sens sunt rezultatele practice, care sunt infime în patru ani de repetate declarații de intenție.

Realitatea tristă este că, în aproape unsprezece ani de tranziție, renașterea satului este departe de a fi devenit un proces în curs de desfășurare. Școala rurală, creuzetul în care tineretul rural este pregătit să lucreze pentru propășirea comunității lor și a țării, și asistența medicală de la sate, de care depinde starea de sănătate a oamenilor, trec printr-o criză mai profundă decât omoloagele lor de la oraș. Școlile duc lipsă de cadre didactice calificate iar dispensarele de medici. Absenteismul școlar, cu consecința lui, analfabetismul, ia proporții îngrijorătoare.

Activitatea culturală de la sate, ieșită din sfera de preocupări a instituțiilor statului și lăsată la voia întâmplării și a inițiativei personale, este ca și inexistentă. În aceste condiții, și în absența unor idealuri mai înalte, ia proporții alcoolismul, stimulat și de cârciumile sordide acceptate cu îngăduință iresponsabilă de autorități.

Pentru toate aceste motive, și în special pentru că economia agrară pâlpâie stins, viața la țară, cândva un colț de rai bucolic, este în prezent ternă. Calitatea mediului, una din explicațiile atracției exercitate de sat, are serios de suferit din cauza gunoaielor (obiecte de plastic, aparatură de uz casnic deteriorată, resturi de vegetale, dejecții ale animalelor) aruncate la întâmplare la marginea drumurilor, în păduri, lacuri și râuri.

Atâta timp cât politicienii și experții care ne guvernează nu vor elabora programe fezabile, nu utopii, în acest sens, satul nu va ieși din imobilismul de acum. Nu fondurile sunt problema principală, ci știința și arta managerială a celor ce conduc țara. Dealtfel este știut că diverse foruri internaționale ne-au oferit fonduri mai mari sau mai mici, singura condiție pentru eliberarea lor fiind prezentarea unor programe fezabile de utilizare. Culmea este că uneori aceste resurse au fost pierdute fiindcă cei însărcinați să producă programe n-au fost în stare sau nu s-au oboșit să le alcătuiască. Cel mai recent exemplu de lipsă de operativitate este al subvenției substanțiale venite din programul SAPARD. Un an de zile nu a fost suficient pentru ca partea românească să prezinte donatorului cum intenționează să utilizeze fondul și, de asemenea, să creeze instituția care să-l administreze. ai era vorba de cerința a căror îndeplinire este la îndemâna celui mai modest tehnocrat.

Exploatația agricolă a fost și va fi și în viitor principala sursă de vitalitate a satului. De aceea, condiția sine qua non a renașterii satului este crearea unor

## **Agricultura și satul în labirintul tranziției**

---

exploatații agricole familiale puternice. Exploatație agricolă privată puternică este exploatația care dispune de o suprafață de pământ de minimum 15-20 de hectare, un număr de 10-50 de animale mari ori mii de păsări, echipament agricol cu motor cu ardere internă sau electric. Ca urmare, forța de muncă angajată direct în agricultură va scădea de la circa 37% din populația ocupată, cât este în prezent, la aproximativ 10%. Așadar, în viitor, satul va trebui să ofere debușeu pentru o parte din brațele de muncă disponibilizate prin modernizarea agriculturii. Aceasta înseamnă că programele de dezvoltare rurală trebuie să includă diverse proiecte de amplasare a unor întreprinderi mici și mijlocii, în special unități de prelucrare a produselor agroalimentare și de servicii, la sate ori în imediata lor apropiere.

Pe lângă rezolvarea aspectelor economice, renașterea satului presupune refacerea școlii rurale în acord cu cerințele comunității pe care o slujește, îmbunătățirea asistenței medicale, reînvierea vieții culturale, reducerea poluării și în cele din urmă, o administrație locală competentă, dedicată problemelor comunității. Când toate aceste deziderate se vor fi materializat, satul va deveni o așezare modernă în care oamenii vor dori să se stabilească.

### **5. În loc de concluzii**

Ca să-i facă pe oameni să suporte dificultățile prezentului, politicienii le-au promis mereu că, în viitor le va fi cu mult mai bine.

Comuniștii au cerut generațiilor de față să se sacrifice pentru ca generațiile viitoare să trăiască în paradisiaca societate comunistă lipsită de conflicte și de suferință. Aveau însă grijă să plaseze societatea comunistă desăvârșită într-un viitor indefinit.

Politicienii care au condus țara după revoluția din 1989 au inventat, tot pentru amăgirea oamenilor, sloganul: pentru ca să ne fie mai bine, întâi trebuie să ne fie mai rău. Cu alte cuvinte, în perioada de tranziție este obligatoriu ca oamenii să sufere. Totuși, cerându-le celor pe care îi conduc să amâne pentru mai târziu îmbunătățirea vieții lor, politicienii de tranziție nu se sfiesc să trăiască cât se poate de îndestulat. Când vreunul dintre ei, mai naiv sau poate mai abil, a venit cu ideea că ar fi cazul să se mai sacrifice și politicienii, aceștia au făcut zid, putere și opoziție împreună, și, sfidător, și-au tras privilegiile mai mari decât până atunci.

Când vine vorba totuși cine poartă răspunderea pentru aproape unsprezece ani de tranziție aberantă care a sărăcit țara mai ceva decât un război, nonșalant puterea arată spre opoziție, opoziția spre putere. În răstimpul scurs din 1989 și până acum, opoziția a devenit la un moment dat putere și fosta putere opoziție, economia a decăzut și mai mult, sărăcia s-a agravat, dar jocul acesta al incriminării încrucișate continuă. Opoziția de acum refuză să-și asume criza economică și sărăcia, care s-au accentuat pe vremea ei, iar puterea actuală acuză numai mizeria existentă când ea era în opoziție și o trece cu vederea pe cea din prezent, care a căpătat dimensiuni insuportabile.



Adâncirea continuă a crizei economice, șomajul exagerat, cronic, prăbușirea dramatică a nivelului de trai și a calității vieții în ansamblu și toate celelalte necazuri ale tranziției puteau fi evitate și vor putea fi evitate de acum încolo dacă sunt îndeplinite câteva condiții:

1. Obiectivul global al reformei, și anume făurirea societății capitaliste, a economiei de piață în România să fie asumat de către toate forțele politice în mod neechivoc. Fără asumarea categorică și slujirea cu bunăcredință a acestui obiectiv în actul guvernării este inevitabil să apară inconsecvențe și chiar contradicții, așa cum s-a întâmplat în primii ani de după 1989.
2. Adoptarea unei perspective sistemice în promovarea reformelor cerute de crearea economiei de piață. În absența ei, deciziile de anvergură macrosocială sunt, cum s-a întâmplat până în prezent, disparate, incoerente și conduc la dereglarea structurilor economico-sociale. Este interzis bunăoară să liberalizăm prețurile într-o parte a economiei, menținându-le sub control în alte sectoare, în orice condiții; liberalizarea prețurilor are sens în condiții de concurență ori în cazul unor reglementări stricte, fiindcă altfel se ajunge de exemplu la aberația că încălzirea unui apartament să coste mai mult decât salariul minim etc. De asemenea, privatizarea nu poate fi abordată ruptă de contextul întregii economii, ruptă de ajustarea structurală, de șomaj, de conversia profesională, de dezvoltarea ansamblului economiei etc. Pe scurt, această perspectivă ne previne că societatea și economia sunt sisteme integrate, de tip organic, în care părțile alcătuitoare sunt interdependente, în echilibru precar. Modificarea brutală, fără discernământ a uneia din părțile componente ale întregului perturbă acest echilibru și duce la dereglarea întregului.

Managementul lipsit de viziune sistemică, deciziile greșite au dus la dereglarea economiei, îndeosebi a industriei, la haos social și la ideea că tranziția provoacă inevitabil căderea producției și sărăcia. Idee greșită prin care guvernării își justifică propria neputință.

Spre deosebire de industrie, obligată să suporte din plin efectul deciziilor cu implicații macro, agricultura, datorită proprietății funciare private, dominante încă din 1991, și inițiativei producătorilor individuali, a fost în mai mică măsură expusă acțiunii dereglatoare a acestor decizii.

3. Obținerea capitalului de care e nevoie, inclusiv prin aport străin, la scara sistemului economico-social național, depinde de asemenea, de managementul social. Managementul bun utilizează rațional și cu folos chiar și resurse mici și treptat le sporește. Ce constatăm la noi în această privință? Indiferent de volumul capitalului avut la dispoziție și de proveniența acestuia, guvernării români din acest deceniu nu s-au priceput (sau nu s-au străduit) să-l administreze în folosul țării și să-l sporească. Au existat în acești ani multe decizii eronate care au lipsit economia de venituri potențiale sau au provocat de-a dreptul pagubă,

## Agricultura și satul în labirintul tranziției

---

cheltuieli de reprezentare incompatibile cu starea de sărăcie a țării (vezi luxul sfidător al instituțiilor superioare ale statului, deplasările numeroase în străinătate ale demnitarilor și altor persoane publice, ce nu s-au soldat nici cu contracte economice avantajoase, nici cu aport de tehnologie și nici cu aducerea unor investitori din afară), risipă (viață de lux, mașini scumpe, bijuterii, vacanțe în străinătate, vile, într-un cuvânt, consum exagerat pentru o mică minoritate, nejustificat prin cine știe ce performanțe).

4. Leșirea din fundătura în care se află industria și grăbirea procesului de modernizare a agriculturii se vor obține atunci când vom avea programe și decizii judicioase. Asemenea programe și asemenea decizii sunt apanajul managementului societal de calitate. Acest management există acolo unde politicul cooperează cu experții, dar un simplu birocrat nu este un expert. Este timpul ca cei ce conduc țara să apeleze la experți adevărați.
5. Pentru modernizarea agriculturii, îndeosebi a exploatației țărănești, sprijinul statului, inclusiv financiar, este indispensabil. Sprijinul acesta este justificat de mai multe considerente: a) Resursele exploatației familiale sunt prea mici pentru ca ea să se poată moderniza prin propriile forțe. b) Dezvoltarea agriculturii, care nu este de conceput altfel decât prin modernizarea exploatației țărănești, este în interesul întregii societăți. Ca atare, este corect ca societatea în ansamblul ei să consimtă să ofere sprijin acestei exploatații. c) Dat fiindcă agricultura, în relațiile ei cu celelalte ramuri economice, este dezavantajată (fenomenul foarfecele prețurilor), acest sprijin și subvențiile sunt întru totul îndreptățite, fiind un mod de a compensa pierderile comerciale ale domeniului.
6. Locomotiva care va antrena satul în ansamblul său pe calea dezvoltării este agricultura. Agricultura este și va rămâne ramura economică principală din mediul rural. Agricultura va fi cea mai importantă sursă de venituri pentru țărani și, în general, pentru sat, în agricultură și în domeniile conexe va fi angajată și în viitor cea mai mare parte a forței de muncă din mediul rural. Așadar, dezvoltând agricultura, creăm premise favorabile dezvoltării rurale.

### Bibliografie

- \* \* \* , **Economia României. Secolul XX**, București, Editura Academiei, 1991, p.450-451.
- Chiș, Margareta, Merce, Elena, **Agricultura spre economia de piață**, Bistrița, Editura Aletheia, 1999.
- Socol, Gheorghe, **Evoluție, involuție și tranziție în agricultura României**, București, Editura I.R.L.I., 1999.

## Gheorghe SOCOL

---

*Asociația Sociologilor din România, **Buletin** nr.1, 1991.*

*Bulgaru, Mircea, **Dreptul de a mânca**, București, Editura Economica, 1996, p.243.*

*Gavrilescu, Dinu, Teșliuc, Emil, **Agricultura românească în tranziție**, Oeconomica, nr.1, 2000.*

# O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România

---

Trăilă CERNESCU

---

## Determinări sociale ale locuinței rurale

Mediul în care a locuit populația rurală din România în ultimul secol, este relevant asupra caracteristicilor esențiale ale vieții lor. Astfel modul de amplasare a caselor în raport cu drumurile, gruparea sau împrăștierea lor într-un spațiu fizic determinat, utilizarea anumitor materiale de construcție, precum și mărimea locuințelor în raport cu dimensiunile familiilor, sunt relevante atât pentru raporturile sociale majore existente la nivelul societății, cât și asupra nivelului de dezvoltare al acestora.

La începutul secolului XX, locuința rurală era - în principal - locul de desfășurare a unui număr redus de activități, odihnă, igienă personală, educarea copiilor, relații sociale etc.

În prezent lista activităților ce se desfășoară în locuință este mult mai mare. Astfel, pe lângă activitățile enumerate mai înainte au apărut altele, legate de dezvoltarea funcțională a locuinței, de apariția unor aparate specifice pentru dotarea locuinței, de diversificarea preocupărilor de îngrijire personală a populației, și nu în ultimul rând interesul pentru problemele culturale care au pătruns în spațiul rural românesc.

Sunt cunoscute în acest sens preocupările unor cercetători români în a arăta spațiile din locuință, în care se desfășoară o gamă diversă de activități, de către membrii familiei.

În condițiile în care a fost posibilă o relaxare a vieții sociale, o modernizare și o extindere a spațiului construit din mediul rural, populația a transferat spre exteriorul locuinței o serie de activități, în special, pe cele cu caracter social. Condițiile economice influențează puternic pendularea unor activități între interiorul și exteriorul locuinței. Este foarte probabil ca în condiții de criză prelungită a societății românești, să asistăm la o reântoarcere către trecut, adică la internalizarea unor activități în locuință, fapt ce ar conduce la scăderea confortului de locuire al populației rurale din România.

Spre deosebire de mediul urban, în mediul rural există și în prezent o concentrare foarte mare de activități care se desfășoară în aceeași încăpere. Pentru mediul rural, bucătăria este încăperea din locuință cu cea mai mare concentrare de activități, în care se adună cele mai multe persoane din familie - în mod obișnuit - și unde membrii familiei își petrec împreună cea mai mare parte din timp.

## Trăilă CERNESCU

---

Populația rurală are o imagine relativ clară asupra cadrului construit din mediul său, precum și asupra fiecărei încăperi a locuinței. Aspectele fizice ale locuințelor rurale sunt - de cele mai multe ori - raportate la stricta funcționalitate, prin aducerea în discuție - inclusiv a legăturilor cu membrii familiei și cu mediul fizic. La rândul lor activitățile sunt clar evidențiate și repartizate pe spații precis determinate. Se poate afirma că între conceptele de funcțiune și loc, există o legătură puternică, la care populația rurală ține foarte mult.

Acest lucru a fost posibil, în primele faze cel puțin, datorită preocupărilor pentru funcționalitate ale populației rurale, cu toate dificultățile rezultate din mărimea și forma locuințelor. De altfel, nu sunt puțini arhitecții care afirmă ingeniozitatea constructivă a populației rurale și înclinațiile sale deosebite către funcțional și frumos, indiferent de contextul economic și social, care de cele mai multe ori i-a fost defavorabil, atât în privința resurselor materiale, cât și sub aspectul tratamentului social.

În perspectivă sunt deosebit de interesante aici studiile sociale care scot în evidență preocupările concrete și valențele teoretice ale populației rurale, în legătură cu locuințele.

Realizarea unor clădiri de locuit relativ recente în mediul rural românesc, scoate în evidență necesitatea, atât a unui vocabular despre construcții în vederea comunicării, cât și a unei relații intrinseci între proiectanți, arhitecți și beneficiari (respectiv populația rurală).

Este știut faptul că orice formă dobândește anumite semnificații datorită utilității, scopului și valorii ei funcționale.

De fapt, populația rurală prin utilizarea anumitor semne în construirea locuințelor (de exemplu: forme, culori, mărimi, amplasare față de sistemul stradal etc.) arată cum comunică cu propria colectivitate în care trăiește și la care se raportează în permanență.

Structura gospodăriei rurale românești în care se practică aproape totdeauna agricultura în conexiune strânsă și în interdependență cu creșterea animalelor, este exprimată în limbajul formelor spațiale prin obiecte cu volume de mare interes arhitectonic.

Foarte probabil că în viitor arhitecții care lucrează pentru spațiul rural, vor trebui să cunoască semnificațiile pe care utilizatorii locuințelor rurale le dau formelor, spațiilor și culorilor, pentru a realiza locuința organică, adică locuința adaptată atât spațiului cât și necesităților umane.

### **Probleme de sistematizare rurală în România**

La sfârșitul secolului al XIX-lea Ministerul Domeniilor era preocupat să organizeze pe moșiile statului așezări noi, moderne, cerință ce rezulta în mod indirect și din împrăștierea țăranilor. Cei însărcinați să rezolve problemele concrete ale sistematizării, erau inginerii hotarnici. Ridicarea cadastrală a planurilor de moșii din zonele de câmpie, în acord cu legea drumurilor a fost o acțiune de pionierat alături de stabilirea vetrelor pentru noile așezări. Acestea

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

trebuiau să aibă locuri aferente precis delimitate pentru practicarea culturilor agricole.

Considerăm importantă evidențierea faptului că pentru fiecare așezare, planurile erau însoțite de un studiu economic și agricol al moșiei. Studiul făcea o descriere amănunțită a teritoriului și o prezentare a argumentelor cu privire la: ocupația locuitorilor și îmbunătățirile ce trebuiau făcute pentru exploatarea teritoriului, tipurile de cultură practicate, creșterea animalelor, sursele de apă, irigațiile și asolamentele etc., pentru a asigura o cultură regulată și sistematică, conform cu mijloacele de care dispune agricultura modernă.

Această problemă este reglementată prin Legea pentru organizarea comunelor rurale din 23 iulie 1894 și, în principal, prin Legea pentru organizarea comunelor rurale din 1904. Ambele legi au fost ulterior completate prin regulamente și ordine circulare către toate județele. De asemenea completarea s-a făcut în timp și prin prevederile altor legi, cum a fost Legea Drumurilor.

Comunele importante au fost obligate să-și întocmească regulamente pentru construcții și alinieri privind stabilirea vetrei satelor, regimul împrejmuirilor, executarea lucrărilor edilitare, lucrări de drumuri și p plantații, stabilirea regulilor de igienă, regimul de funcționare a piețelor și oboarelor etc.<sup>1</sup>

Se impune a fi subliniat faptul că în privința construirii locuinței sătești și întipărirea unei fizionomii civilizate a gospodăriei țărănești, un rol determinant l-a avut Regulamentul pentru Alinierea Satelor elaborat de Ministerul de Interne.

Regulamentul respectiv era însoțit de planșe pentru trei tipuri de modele de case, pentru regiuni câmpoase, regiuni muntoase și regiuni băltoase. Erau indicate materialele de construcție și modul de realizare a caselor. De asemenea era anexat și un plan al modului de organizare a unei gospodării. Regulamentul amintit cuprindea următoarele prevederi mai importante:

- a) vatra să fie împrejmuită cu șanț sau gard, cu porți la țarine și podețe;
- b) alinierea caselor și arbori sădiți la stradă;
- c) orice construcție trebuia să fie anunțată verbal primarului;
- d) construcția caselor se făcea după modele tip, cu materiale indicate;
- e) la amplasare trebuia să se țină seama de faptul ca ferestrele să fie orientate spre miază-zi, fața la stradă, retragerea la 4 metri de la stradă sau șanț, strada să fie conformă cu legea drumurilor, casa să fie ridicată cu 0,50 m deasupra solului, înconjurarea casei cu prispe late de cel puțin 0,75 m, înălțimea încăperilor să fie de cel puțin 2,50 m, ferestre (înalte de 1m și late de 0,75 m) deschizătoare și cu geamuri, pardoseală de scândură sau cărămidă, coș petrecut peste coamă. Locuința trebuia să aibă cel puțin două camere, situate de o parte și de alta a unei săli de mijloc și cu bucătărie. Dacă familia era compusă din două persoane locuința putea să aibă o cameră și bucătărie.

Sunt importante - de asemenea - câteva caracteristici ale locuinței:

1. camerele trebuiau să aibă 20 mp, sala dintre ele să fie de 2 m, iar învelitoarea să fie din fier (tablă), olane, șită sau trestie,
2. pătulul să fie ridicat deasupra pământului, iar coșarul îndepărtat,

## Trăilă CERNESCU

---

3. casa să fie împrejmuită cu uluci, garduri vii sau șanțuri,
4. străzile să fie aliniat și să aibă 10-20 m lățime, după Legea Drumurilor,
5. erau prevăzute măsuri împotriva gropilor, gunoaielor, apele stătătoare etc.
6. topitoriile de in, cânepă sau tei să fie așezate în afara așezărilor rurale,
7. prescripții pentru curățenie și program de măturare,
8. stabilirea sarcinilor pe care le aveau cârciumarii,
9. spoirea caselor, curățenia de buruieni, culturi agricole,
10. regimul gropilor pentru păsări și animale,
11. tăierea vitelor,
12. locuințele vechi nu puteau să mai fie refăcute (reparate) în totalitate decât dacă se aduceau în condițiile modelelor tip, pe cât va fi cu putință. Reparațiile parțiale erau permise,
13. pe lângă Primăria s-au constituit Comisii de supraveghere pentru executarea Regulamentului, în componența cărora intrau: primarul, notarul, învățătorul, preotul și trei fruntași,
14. medicii primari, medicii de plăși și subprefecții erau obligați să se ocupe de aplicarea regulamentului,
15. se acorda termen de cinci ani pentru desființarea tuturor bordeielor și înlocuirea lor cu case după prescripții.

Așa cum s-a menționat în material, reglementările legale referitoare la locuințele rurale, au interpretări diferite, fiind realizate conform opiniei unor autori, fie din considerente administrative, fie din nevoi de sistematizare.

Imperativele administrative aveau în vedere satele românești care se găseau sub dominație austro-ungară, unde normele de organizare a teritoriului veneau din partea fiscoșului, preocupat de adunarea impozitelor și mai puțin de confortul populației.

În aceste condiții populația rurală era în imposibilitatea de a-și îmbunătăți condițiile de locuire întrucât: a) în primul rând nu avea resursele financiare necesare în acest sens și b) nu avea liniștea necesară - din cauza urmărilor de taxe - să se preocupe de propria gospodărie.

Din informațiile prezentate pot fi menționate două idei mai importante: a) forma satelor românești și trasarea străzilor se păstrează din secolul XIX; b) existența unor locuințe sătești ridicate după prescripțiile planurilor tip, arată că acțiunea de sistematizare a teritoriului începută la sfârșitul secolului trecut și continuată în prima parte a secolului XX a avut o serie de elemente pozitive, din care unele au fost preluate de săteni fără nici o impunere din partea administrațiilor locale.

Studiul locuințelor și anexelor necesită o privire de ansamblu asupra dotărilor și serviciilor din satele românești.

Situația dotărilor și serviciilor este determinată în principal de politica statului față de viața socio-economică a satului. Dimensiunea spațială reprezentată de sat nu poate fi omisă în analiza fenomenelor sociale și a structurilor organizaționale, dacă dorim să nu comitem greșeli majore în raport cu populația.

### Locuința rurală din România

Influența casei ca spațiu individualizat asupra gândirii țaranului român este analizată, pe baza unor studii de teren, de către o seamă de cercetători români. Se impune a fi menționată contribuția lui Ernest Bernea în legătură cu interdependența dintre mentalitate]a populară și locuință.<sup>2</sup>

Lucrări, articole și studii elaborate cu privire la satul românesc și locuința rurală constituie dovezi ale interesului manifestat de specialiști față de problematica amintită.

Civilizația unui popor este, poate, cel mai bine reprezentată de cadrul construit în general și de locuințe în special. Marile procese sociale (ex. mișcarea migratorie a populației, apariția unor tipuri noi de activități etc.) au influențat tipologia locuințelor rurale. Mediul rural continuă să fie și astăzi locul relativ închis pentru schimbările din sfera construcției de locuințe. Cu toate acestea, locuințele rurale realizate după metode clasice se disting prin personalitatea lor. Căutările pentru o funcționalitate cât mai adecvată la nevoile familiei se bazează - în principal - pe rațiuni de ordin practic, fără a fi abandonate preocupările pentru estetica locuinței.

Astfel, apariția de noi membri în familie a atras după sine - în multe situații - extinderea locuinței. De asemenea, n-a lipsit preocuparea sătenilor pentru găsirea elementelor estetice potrivite în noile situații create.

Sistemul de proprietate particulară le permite locuitorilor de la sate să facă o serie de lucrări: reparații, modernizări și extinderi, funcție de nevoile reale, fără a apela la avizul administrației locale, fapt care - uneori - a avut influențe negative asupra unității estetice a locuințelor. O parte din aceste lucrări ar trebui să fie reglementate prin lege pentru a nu afecta patrimoniul locativ din perspectivă estetică și sub aspectul rezistenței.

Locuințele și gospodăriile tradiționale sătești constituie rezultatul unor căutări îndelungate ale omului de a adapta cadrul construit la factorii ecologici (climă, topografie, sol etc.).

Adaptarea locuinței la mediul înconjurător creează imaginea unei legături interdependente puternice între natură și locuință. Integrarea locuinței în mediul natural a stat la baza elaborării noțiunii de *locuință organică*. O locuință sătească redă vizual atât o parte importantă cu privire la din situația socială a rezidenților, precum și preocupările pentru adaptabilitatea la condițiile de mediu.

Evidențierea elementelor caracteristice ale vieții rurale poate fi făcută din perspective diferite (ex. geografică, economică, arhitecturală, etnografică, sociologică etc.) în care construcțiile reprezintă rezultatul unei investiții majore. Casa rurală apare ca obiect central în cadrul gospodăriei. De aici iradiază stiluri de viață, valori și comportamente. Ca sinteză a valorilor, casa rurală este un produs al acțiunii convergente a cadrului natural, istoric și social. Din această perspectivă, relevarea tendințelor de dezvoltare a fondului locativ rural necesită o îmbinare a clasificărilor și tipologiilor complementare pe care le oferă diferite discipline.



## Trăilă CERNESCU

---

Analiza raporturilor dintre mediul natural și construcțiile rurale are ca premisă faptul că așezarea în teritoriu condiționează manifestările de viață din lumea satului românesc. Astfel, activitățile economice, dispunerea vetrelor de sat, configurația locuințelor, legăturile dintre locuințe și anexele gospodărești sunt diferențiate în funcție de condițiile de relief și de climă de pe teritoriul României în: satele de câmpie, câmpie-deal, deal, deal-munte și munte. Așezarea geografică oferă - teoretic - accesibilități specifice pentru obținerea materialelor de construcție și în principal pentru drumurile de acces spre localități.

Practic, forma de relief nu trebuie să influențeze viața normală și civilizația dintr-o localitate.

Forma de relief poate - însă - influența sistemul constructiv și tipologia sistemelor de protecție față de factorii externi.

Istoria arhitecturii românești evidențiază faptul că perspectiva planului locuinței rurale arată atât specificul cât și evoluția locuinței tradiționale din punct de vedere a planului, a materialelor și a modului de construcție, a funcționalității și a esteticii.

În plan istoric se impune a fi subliniat faptul că locuințele tradiționale rurale erau în majoritatea lor, construite din lemn, pământ și trestie. De aici a rezultat - în decursul timpului - caracterul lor perisabil și reconstrucția sau renovarea lor în intervale mici de timp.

Casa rurală contemporană reprezintă o îmbinare a unor materiale de construcție durabile, cu zidărie din piatră și cărămidă, planșee din beton armat, învelitori (acoperiș) din tablă sau țiglă.

În funcție de plan, casa rurală a evoluat de la bordeie (case din pământ) la casele cu un singur cat, și mai târziu, la casele cu parter și etaj. Dispunerea spațiului locuibil se amplifică de la o încăpăre la anteintrare (tinda), la două sau chiar trei încăperi.

Așadar, are loc o tendință de diversificare și specializare a funcțiilor spațiului construit. Mărimea, numărul de încăperi, modalitățile de legare a locuinței de anexele gospodărești, au prefigurat noi tipuri de planuri, dintre care cele mai întâlnite sunt: planul înșiruit, planul în formă de "L" (casa cu cat) și planul compact.

După modul de construcție casa țărănească veche este caracterizată prin două categorii majore: 1. schelet purtător de pari groși și pereți de umplutură și 2. pereți plini purtători, trunchiuri de copaci. Literatura de specialitate care face această clasificare nu include - aici - casele din zonele de deal și de deal-munte unde sunt specifice alte caracteristici.

Se impune a fi semnalat faptul că locuințele rurale realizate pe criterii estetice își propun să semnaleze aspectele culturale legate de obiceiuri, tradiții, pictura și sculptura populară, specificul ariilor cultural-folclorice de pe teritoriul României. Studiile cu caracter estetic urmăresc să surprindă elementele comune și deosebite în investigarea construirii unei locuințe ca valoare culturală a unei zone istorice specifice.

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

Studiile de arhitectură populară relevă existența atribuțiilor comune caselor țărănești.

1. orientarea în spațiu, așezarea prioritară spre sud-est a intrărilor și a fațadelor principale,
2. evoluția aceluiași tip de plan, de la locuința cu o cameră la locuința cu 2-3 camere,
3. echilibru între "scara umană" a construcției și mediul natural în care aceasta se află.
4. proeminența planului rectangular,
5. prezența valorilor estetice: motivul soarelui, al arborelui vieții și al omului.

Unele din aceste caracteristici au suferit modificări calitative ca urmare a schimbării condițiilor de viață, a confortului de locuire și calității vieții, a proceselor de organizare a spațiului construit.

Prin încercarea de a grupa locuințele pe baza mai multor criterii, considerăm utilă tipologia realizată de către Comisia Națională de Statistică fostă Direcția Centrală de Statistică. Această clasificare grupează, din punct de vedere statistic, principalele componente constructive ale clădirilor de locuit din mediul rural Astfel, construcțiile de locuit sunt grupate în: clădiri individuale cu o locuință, clădiri cu două sau mai multe locuințe înșiruite, cuplate și clădiri tip bloc. Elementele constructive care compun clădirea (zidărie, planșee, acoperiș) sunt prezentate în funcție de natura materialului de construcție, de la materiale noi și materiale locale.

După cum rezultă din recensămintele efectuate în anii 1966, 1977 și 1992, ponderea majoritară a fondului locativ rural a revenit clădirilor individuale reprezentate printr-o locuință.

Se poate afirma că modificările locuinței și/sau gospodăriei contemporane, se datorează - ca structură, spațiu, funcționalitate și estetică - în cea mai mare parte modului și calității vieții rurale. Considerăm că o tipologie a locuințelor sătești trebuie să cuprindă valențele modului de locuire din mediul rural românesc.

O ordonare a locuințelor după procentul cel mai ridicat deținut de suprafața acestora prin raportare la numărul de camere arată astfel:

- pe total locuințe rurale, cea mai mare pondere este deținută de locuințele care au o suprafață de 16-31 mp.; pe locul doi situându-se locuințele cu 32-47 mp.
- cele mai multe locuințe cu o cameră de locuit au între 16-31 mp, fiind urmate de locuințele cu 10-15 mp.
- cele mai multe locuințe cu două camere au suprafața de 16-31 mp, fiind urmate de cele cu suprafața de 32-47 mp.
- cele mai multe locuințe cu trei camere au suprafața de 32-47 mp, fiind urmate de locuințele cu 16-31 mp.
- cele mai multe locuințe cu patru camere de locuit au 32-47 mp, fiind urmate de locuințele cu 48-63 mp.
- cele mai multe locuințe cu cinci camere și peste au 48-63 mp, fiind urmate de locuințele cu 64-79 mp.

## Trăilă CERNESCU

Distribuția reală a locuințelor rurale după suprafața totală a camerelor de locuit la nivelul anului 1994 arată conform tabelului nr.1.

**Tabelul nr.1**  
**Locuințele în mediul rural după numărul și suprafața camerelor de locuit, în anul 1994**

Locuințe după numărul camerelor de locuit	Suprafața totală a camerelor de locuit (în mp)								
	Total	sub 10	10-15	16-31	32-47	48-63	64-79	80-95	95 și peste
total locuințe	3.582.688 100.0	2.89	4.50	39.50	34.44	13.37	3.65	1.10	0.54
locuințe cu o cameră de locuit	451.241 12.6	22.16	25.17	52.03	0.53	0.08	0.01	0.02	-
locuințe cu două camere de locuit	1.477.677 41.2	0.24	3.13	57.19	37.37	1.89	0.14	0.04	0.02
locuințe cu trei camere de locuit	1.072.985 29.9	-	0.16	29.58	45.77	22.07	1.99	0.33	0.11
locuințe cu 4 camere de locuit	422.878 11.8	-	-	3.90	38.28	37.66	16.71	2.67	0.78
locuințe cu 5 camere de locuit și peste	157.887 4.4	-	-	1.19	16.74	34.62	23.22	15.02	9.21

Se impune a fi remarcat faptul că aproximativ 13% din locuințele rurale au o cameră de locuit. O mare parte din locuințele rurale (circa 2/5) au două camere. Un procent apropiat de cel deținut de locuințele cu două camere este deținut de locuințele cu 3 și 4 camere.

După criteriul reprezentat de numărul de localități rurale distribuite pe formele de relief, se obține următoarea ordonare: 1) deal; 2) câmpie; 3) câmpie-deal; 4) deal; 5) deal-munte; 6) munte

Distribuția județelor după formele de relief ale comunelor se prezintă astfel:

- A. Comune cu relief de câmpie în județele: Brăila, Călărași, Giurgiu, Ialomița, Ilfov, Teleorman
- B. Comune cu relief de câmpie și deal în județele: Olt, Timiș
- C. Comune cu relief de câmpie, deal, și deal-munte în județele: Cluj, Suceava, Vaslui
- D. Comune cu relief de câmpie, câmpie-deal și deal în județele: Covasna, Dolj, Galați, Iași, Tulcea.
- E. Comune cu relief de câmpie, câmpie-deal , deal și deal-munte în județele: Arad, Satu Mare.

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

- F. Comune cu relief de câmpie, deal și munte în județele: Bihor, Vrancea.
- G. Comune cu relief de câmpie-deal, deal, deal-munte și munte în județele: Alba, Bistrița-Năsăud, Brașov, Hunedoara, Vâlcea.
- H. Comune cu relief de deal în județele: Constanța și Sălaj.
- I. Comune cu relief de deal, deal-munte, munte în județele: Bacău, Botoșani, Harghita, Sibiu
- J. Comune cu relief de deal și munte, în județul: Mureș
- K. Comune cu relief de câmpie, câmpie-deal, deal, deal-munte și munte în județele: Argeș, Buzău, Caraș-Severin, Dâmbovița, Gorj, Maramureș, Mehedinți, Neamț, Prahova.

După numărul de comune, județele pot fi clasificate astfel:

1. Județe cu număr mare de comune: Buzău, Dolj, Iași, Mureș, Olt, Prahova, Suceava, Teleorman
2. Județe cu număr mediu de comune: Alba, Arad, Argeș, Botoșani, Caraș-Severin, Gorj, Maramureș, Mehedinți, Satu-Mare, Vrancea.
3. Județe cu număr mic de comune: Brașov, Brăila, Covasna, Tulcea, Ilfov.

Clasificarea cuprinde cele mai reprezentative județe pentru fiecare grupă în parte.

### **Locuința rurală și evoluția funcției sale culturale**

Locuința constituie un reper major care captează resursele spirituale și înmagazinează zestrea materială a majorității populației rurale.

Prin utilizarea elementelor estetice specifice, locuința pune în evidență disponibilitățile artistice ale populației. Acest lucru este posibil de realizat mult mai ușor la sat decât la oraș, întrucât - în primul caz - locuințele sunt construite și concepute - în general - de către cei care stau în ele, prin resurse și mijloace avute la dispoziție. Căutările permanente pentru o funcționalitate a locuinței cât mai adecvată la nevoile existente în anumite perioade din viața familiei și-au găsit resursele în valențele spiritului practic ale țaranului român, valențe evidențiate atât de teoreticieni precum și de către arhitecți și constructori.

De obicei, exteriorul locuinței rurale redă situația socială a celor care o ocupă, reprezentând deopotrivă un simbol al spiritualității și al stării culturale a acestora. În multe cazuri - prin intermediul locuinței - familia rurală preia de la generațiile anterioare o serie de valori tradiționale de mare sensibilitate și forță de expresie creatoare.

În prezent satele românești oferă un spectacol magnific în privința tranziției de la locuința tradițională la locuința modernă. Schimbări importante - din perspectivă socială - considerăm că au loc, în primul rând, în interiorul locuinței și apoi în exteriorul acesteia. Funcționalitatea locuinței, modul cum este utilizată, constituie mărturia elocventă a modului de viață din satele românești.

Până nu demult accentul s-a pus pe o serie de funcții care vizau - cu precădere - asigurarea nevoilor primare ale oamenilor în cadrul locuințelor.

## Trăilă CERNESCU

---

Într-un timp relativ scurt, deși viața socială în ansamblul său nu a fost favorabilă, locuința rurală a cunoscut o serie de schimbări pozitive sub aspectul mărimii și al calității.

Ca urmare a unor achiziții culturale, populația rurală a început să fie preocupată mai mult de calitatea vieții și implicit de sporirea funcționalității locuințelor.

Dezvoltarea producției de bunuri materiale și în special a obiectelor culturale specifice pentru dotarea locuințelor, a avut implicații asupra modului de viață al populației rurale.

Obiectele care transmit sau au o semnificație culturală, nu pătrund la întâmplare în locuințele rurale, ele suportând rigorile unui întreg proces de programare a priorităților. Astfel, o serie de obiecte (ex. tablouri, covoare, cusături, ceramică, obiecte de cult etc.) existente în multe locuințe rurale, sunt supuse în permanență unui filtru artistic și schimbate - din păcate nu întotdeauna într-un mod fericit - cu altele noi produse pe cale industrială.

Cerințele legate de valorificarea resurselor locale constituie argumente indubitabile în vederea dezvoltării meșteșugurilor prin intermediul cărora se pot făuri valori materiale purtătoare de simboluri culturale specifice satelor românești. Or, în asemenea condiții populația rurală va avea posibilitatea să redescopere obiectele de artă tradițională, care vor avea un loc important în dotarea locuințelor rurale.

Este foarte probabil ca în viitorul nu prea îndepărtat, odată cu creșterea nivelului de cunoștințe generale și profesionale, un loc aparte în locuințele rurale să fie ocupat de obiecte destinate practicării unor activități în locuință precum și culturii generale de locuire.

Timpul de achiziționare a obiectelor care fac parte din categoriile enumerate poate fi influențat de: a) ritmul pregătirii profesionale și culturale a populației rurale, precum și b) de modul în care economia va ști să răspundă la cererile acestei populații, în mare parte, lipsită de resurse financiare necesare.

În mod firesc, opțiunile pentru obiectele cu semnificație culturală, din dotarea locuinței, vor fi diferite ca natură și volum, de la o categorie a populației la alta. Este foarte probabil ca - în viitor - categoriile sociale cu un nivel mai mare de cunoștințe teoretice și practice, să acorde un segment mai important din timpul liber, pentru actul cultural și chiar profesional ce se derulează în locuința rurală.

Datorită nivelului creșterii nivelului de cunoștințe generale, precum și influenței surselor de informare este foarte probabil ca în viitor anumite încăperi ale locuinței rurale să aibă un statut cultural funcțional mai bine precizat decât până în prezent. Astfel se vor încerca noi rezolvări legate de spațiile destinate studiului (pentru adulți și copii) ori pentru cazarea persoanelor vârstnice. Încăperile destinate relațiilor sociale vor necesita noi variante funcțional constructive în cadrul actualelor și viitoarelor locuințe rurale.

Datorită specificului său funcțional, achiziționării de obiecte electro-casnice, precum și demersurilor de dotare tehnico-edilitară, este de așteptat ca locuința rurală să fie - în continuare - mai bogată în semnificații decât locuința urbană.

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

Privită din exterior, se constată că locuința rurală a fost mereu adaptată la condițiile geo-climatiche și la forma terenului, factori care i-au conferit atributele specifice locuinței organice. La baza acestui tip de locuință stă legătura foarte strânsă cu mediul natural apropiat, astfel încât se creează imaginea unei puternice legături om - mediu - locuință. O caracteristică importantă a locuinței rurale organice este reprezentată de modul său de realizare, prin utilizarea materialelor locale și încadrarea - de cele mai multe ori rezonabilă - în ansamblul mediului natural.

Astfel, elementele de construcție sunt realizate din materiale locale, păstrându-se un echilibru în ecologia rurală sub aspectul capacității de susținere.

Conceptul "capacitate de susținere este preluat din biologie și se referă la interacțiunile dintre o anumită populație, activitățile sale și mediul înconjurător. Potrivit specialiștilor, după expirarea termenului de funcționare a unei locuințe rurale, unele materiale locale utilizate la construcție pot fi recuperate, iar altele reintră în circuitul natural fără complicații ecologice, fapt care este mult mai dificil de realizat în orașe.

### **Tipologia locuinței rurale românești**

Forma de așezare și de existență a românilor a fost predominant rurală până către începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Faptul că multe decenii la rând mai mult de 7/10 din populația țării trăia în sate, reprezintă un argument puternic pentru locul ocupat de arhitectura populară în domeniul construcțiilor de locuințe.

Arhitectura populară reprezintă - după cum afirmă specialiștii - unul din cele mai importante domenii ale culturii tradiționale românești.

Autori din diverse domenii apreciază pe bună dreptate că există o strânsă legătură între ceea ce întreprind țărani zilnic și modul cum arată locuințele și gospodăriile lor. Relația dintre munca țaranului și ansamblul arhitecturii populare este remarcabil prezentată în următoarele fraze:

“Ocupațiile țaranului și-au pus amprenta asupra locuinței și construcțiilor gospodăriei sale, iar spațiile destinate practicării unei ocupații, unui meșteșug, făceau parte integrantă din viața satului”<sup>3</sup>

“Studiul arhitecturii tradiționale implică nemijlocit sublinierea strânselor legături ale acesteia cu ocupațiile de bază ale populației care a creat-o, precum și o corelare și determinare reciprocă în raport cu așezările umane, cercetător domeniului demonstrând cu prisosință interdependența dintre ocupațiile locuitorilor, tipurile așezărilor și formele de arhitectură ce le caracterizează”<sup>4</sup>

Pe cuprinsul teritoriului românesc arhitectura populară are o mare vechime, fapt ce și-a pus în mod incontestabil amprenta asupra sa.

În trecut, este cunoscut faptul că în rural se realizau construcții din materiale “fragile și perisabile”, ceea ce le-a redus durata de viață. De asemenea împrejurările istorice specifice pentru teritoriile românești au expus casele la nenumărate distrugerii. Cu toate acestea “operele arhitecturii populare au fost refăcute de generații succesive”.

## Trăilă CERNESCU

---

Vorbind despre casă Louis Brehier menționează "...casa era înconjurată de dependențe, care dovedesc spiritul practic al locatarilor, preocupați de confortul lor și aveau numeroși servitori"<sup>5</sup>

Este cunoscut faptul că activitățile economice diverse, între care pe lângă cele agricole au apărut și meșteșugurile care împreună au avut un rol esențial în evoluția economiei rurale cu implicații firești asupra cadrului construit.

Pornind de la criteriul reprezentat de domeniile arhitecturii populare, în sfera gospodăriilor se pot distinge următoarele categorii: locuința, anexele gospodărești și instalațiile de tehnică țărănească.

Așa cum arată atât materialul documentar cât și terenul, locuința apare în multe variante ca fiind mult mai mobilă și expresivă în timp decât celelalte două categorii de construcții rurale.

În evoluția locuinței rurale trebuie luate în considerare o serie de elemente esențiale precum: tehnica construcției, sistemul structurii casei, motivele decorative și nu în ultimul rând sistemul cultural al populației rurale.

Referindu-se la contextul de ansamblu al locuinței rurale cu autoritatea cunoscută în materie, arh. Grigore Ionescu arată "Privită din punct de vedere al plasticii arhitecturale globale adaptate la condițiile mediului geografic (climă, materiale de construcție, încadrare în peisaj), locuința populară românească prezintă, în hotarul fiecărei împărțiri geografice naturale, numeroase înfățișări și tipuri cu caractere specifice, adesea foarte bine marcate. Dar, în afara acestor diferențieri regionale, ca dispoziție generală de forme și volume, casele tuturor regiunilor sunt tributare unui tip unitar, regulat, care este acela al unei prisme drepte de secțiune dreptunghiulară sau, cel mult, al două asemenea prismă juxtapuse, ale căror dimensiuni variază în general între 4-8 m lățime pe 7-14 m lungime"<sup>6</sup>

Pornind de la plan ca element principal în stabilirea unei tipologii, arh. Grigore Ionescu semnalează existența și întrepătrunderea în toate regiunile țării a mai multor tipuri diferite. Autorul citat menționează că "putem distinge pe teritoriul României, trei categorii, trei familii de planuri:

- bordei sau, mai corect spus, case în pământ
- case cu un singur cat, construite la suprafața solului
- case cu parter (scund sau înălțat) și etaj"

Cea mai răspândită categorie pe teritoriul României o reprezintă casele cu un singur cat construite la nivelul solului. În acest sens sunt relevante fotografiile și planurile de case țărănești, din diferite regiuni ale României, pe care le prezentăm în continuare. (vezi desenele de la sfârșitul capitolului, realizate de arhitecți, care sunt reprezentative pentru diverse tipuri de case din diferite zone ale României).

Ca urmare a evoluției locuirii, precum și a aspirațiilor populației legate de creșterea funcționalității circulației dintre casă și cămară "casa cu o singură încăpere a fost urmată de aceea cu două încăperi independente, cu intrări separate și servind una locuirii, a doua păstrării proviziilor"<sup>7</sup> În acest caz și în timpurile respective camera mare avea rol multifuncțional adică aici se

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

desfășurau activitățile de bază ale gospodăriei: gătitul, sală de mese și cameră de dormit.

Problemele funcționale erau rezolvate - o parte din ele - datorită simplității construcției. Intrarea directă din curte în camera de locuit permitea pătrunderea în casă a aerului din exterior. După un timp pentru rezolvarea acestui neajuns, în fața intrării, pe diverse lungimi ale fațadei a fost construită o prispă. Se apreciază că "izolarea cea mai bună împotriva intemperiilor a fost rezolvată ... prin desprinderea din spațiul cămării a unei anteintrări. A fost creat astfel tipul de locuință cu trei încăperi: tinda (vestibulul) casa (camera de locuit) și cămara.

Deși perioada de trecere nu este cunoscută cu exactitate, o dată cu construirea acestui tip, s-a trecut de la casa cu cămară la casa cu două încăperi, tot independente, numai că una este tindă cu vatră și a doua cameră mare de locuit, între amândouă existând și o comunicație interioară.<sup>8</sup>

Organizarea vieții de familie a avut influențe asupra mărimii și configurației casei. Astfel dacă două familii (alcătuite din părinți și familia unuia din copii, ori două familii de frați) se hotărâu să stea împreună atunci apăreau casele duble. Aceste tipuri de case au fost prezente în trecut în toate regiunile istorice ale României, ele fiind prezente și astăzi însă într-o proporție foarte redusă.

Din perspectivă geografică acolo unde există condiții prielnice așezărilor omenești și vieții precum: izvoare de apă, terenuri bune pentru culturi agricole, materiale de construcție, accese lesnicioase la drumurile publice importante etc., cum este cazul pământurilor din bordura meridională a Carpaților Munteniei au apărut locuințe mai ample și mai bogat ornamentate (vezi casele din satele Pișteștii din Vale și Turcenii de Sus, ambele din județul Gorj).

În situația unor familii mai numeroase a fost nevoie de locuințe mai mari cuprinse din 3 încăperi: tinda cu vatră și două odăi de locuit, adesea având la parter, pe lângă pivniță, și o încăpere suplimentară, folosită ca bucătărie de vară, dar adesea și ca locuință.<sup>9</sup>

Arhitectul Grigore Ionescu întreprinde o scurtă, dar reprezentativă descriere a caselor rurale din diverse zone ale României.

În permanență s-a căutat stabilirea unei legături între casă și curte, între spațiul privat și spațiul semiprivat, sau altfel spus între ceea ce aparține numai familiei și ceea ce aparține și vecinătății ori chiar satului.

"În Oltenia, tipul frecvent al acestui gen de casă cuprinde două încăperi: tindă cu vatră și odaia de dormit".

"În Muntenia, Moldova și Dobrogea, casa cu foișor, prezentă mai peste tot, este mai dezvoltată decât în Oltenia și cuprinde tindă și două camere de locuit... ,sau lângă aceasta și o cămară".

"În Transilvania, foișorul - căruia i se spune privoiu (de la a privi) - însoțește de regulă casa cu tindă și două încăperi..."

"Ținând de unitatea economică familială numită gospodărie, în care casa și toate clădirile anexe aparținând unei singure familii sunt grupate într-o ordine oarecare în cadrul unei împrejurări numite curte" ..., există și genuri de gospodărie unifamilială în care casa împreună cu toate anexele grupate în jurul



## Trăilă CERNESCU

---

unei curți, închisă de toate părțile ca o cetate, formează o singură și bine încheiată unitate arhitecturală”.

Variantele acestui tip de casă - gospodărie - pe care românii o numesc gospodărie - ocolnic (ocol - loc închis, în parte acoperit, în care se închid vitele) sunt numeroase, ele rezultând din dispoziția și din modul de legare între ele a diferitelor corpuri de clădiri.

Mergând către o analiză în profunzime a fenomenului, arh. Grigore Ionescu apreciază că “Legată prin definiție de tradiție și de colectivitate, arhitectura populară, la fel cu întreaga artă populară, se deosebește în general de arhitectura care este rezultatul concepției unui artist individual”.

Același arhitect subliniază rolul hotărâtor jucat de arta populară în domeniul arhitecturii civile, arătând că “Tipul modestei locuințe țărănești, reeditat în nesfârșite variații, a stat la baza alcătuirii mai tuturor locuințelor: de la clădirile mânăstirești și casele boierești, până la palatele domnești”.<sup>10</sup>

În general gospodăria românească a reușit să aibă un bun nivel al organizării, pornind de la cele două ocupații de bază ale locuitorilor rurali: agricultura și creșterea animalelor.

Pe ansamblul gospodăriei, casa ocupă o poziție dominantă păstrând până astăzi unele procedee de execuție apreciate ca arhaice. Din perspectivă tipologică, locuința românească din rural a păstrat până astăzi tipuri planimetrice tradiționale, pledând pentru unitatea românilor din toate regiunile istorice.

Păstrându-și trăsăturile culturale proprii, fiind deosebit de conservatori, apare sugestivă remarca lui K.von Hietzinger la 1817 .... românul ține la tot ce este vechi și la români aceasta s-a transformat în proverbul: așa am găsit-o, așa vreau s-o las.

La rândul său decorul destinat arhitecturii pledează și el pentru unitate, pentru echilibru subordonat funcționalului, aspecte care se întâlnesc în toate zonele României.

Interferența cu alte naționalități s-a manifestat și în arhitectură fără a crea - însă - incompatibilități între creația proprie și creația străină.

Este deosebit de interesant faptul că în foarte multe cazuri vechea vatră a satului a fost păstrată de memoria colectivității până în zilele noastre cu apelativul “satul bătrân”.

Nicolae Săcară apreciază că “...nu poate fi în nici un caz admisă părerea că gospodăria bănățeană a fost copiată după modelul gospodăriei «francofone»”<sup>11</sup>

În continuare același autor referindu-se la problemele urbanistice și administrative spune “Gospodăria de tip învăluit este consecința aplicării unor măsuri de ordin urbanistic - administrativ; în funcție de casa orientată cu frontul perpendicular pe linia străzii, se dispun celelalte anexe gospodărești, curtea în formă de careu deschizându-se spre stradă”<sup>12</sup>

Tipurile de sate sunt determinate de consecințele sistematizării localităților rurale prin care “majoritatea așezărilor bănățene se încadrează într-unul din cele două tipuri fundamentale: sate liniare, dezvoltate de-a lungul drumului și sate geometrice”.

## O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România

---

Nicolae Săcară menționează că “Cele mai multe sate aparțin primului tip, înscriindu-se în diverse variante cunoscute și în alte regiuni ale țării. Acestea se întâlnesc îndeosebi pe cursul mijlociu al Mureșului, pe Valea Bistrei, cursul superior al Timișului, clisura Dunării, Valea Cernei, prin părțile Făgetului, cu alte cuvinte în zonele mai înalte”.<sup>13</sup>

După N. Săcară deosebit de valoroasă apare relatarea lui A.Schott, care la începutul secolului al XIX-lea surprinde coexistența în Banatul sudic a vechiului sat românesc de tip risipit cu așezările înființate ca urmare a noilor norme administrative ...” în satele construite mai demult casele se aflau împrăștiate și amestecate dezordonat ... dar în satele mai tinere, care sunt cele mai multe în Banat, străzile s-au trasat foarte regulat, acolo unde și relieful a permis acest lucru”.

Schott remarcă - la rândul său - încheierea gospodăriei la românii din Banatul sudic: casa, hambarul, grajdul, cotețul, stupii, nutrețurile, curtea și grădina de legume, toate înconjurată de garduri înalte, ce izolau cumva gospodăria.

Această izolare, manifestată și prin retragerea casei de la linia străzii, caută să o explice ca rezultat al multor ... “năpustiri și neazuri ce le-a îndurat acest popor, prin natura lui atât de vesel și de primitor”.

Pentru șesul bănățean pământul bătut a reprezentat până la începutul secolului XX, materia primă dominantă în construirea locuințelor și a anexelor gospodărești. Specialiștii sunt de părere că “Pereții de pământ bătut s-au dovedit rezistenți, asigurând o bună izolație termică”.

Utilizarea unor materiale de construcție, precum și a unor tehnici nu se oprește la graniță, astfel “tehnica baterii pământului cu maiul între cofraje de scândură s-a utilizat și în satele Banatului iugoslav, precum și în pusta ungară, atât între ținuturile dintre Tisa și Dunăre cât și dincolo de Dunăre, în împrejurimile Balatonului, fiind semnalată până în Austria Inferioară. Spre sud-vest, procedeul este cunoscut și în anumite teritorii din nordul Croației și Sloveniei, la zona de contact a acestora cu Câmpia Panonică. Însă dacă tehnica baterii zidului de pământ în toate aceste regiuni geografice se aseamănă cu cea din Banat, dictată de aceiași penurie de alte materiale, tipologia caselor diferă...”<sup>14</sup>

Un alt material caracteristic pentru arhitectura populară bănățeană a fost lemnul, utilizat de la cele mai simple adăposturi până la monumentele de cult.

În 1564 secretarul principelului transilvan, italianul Giovan Andrea Gromo, remarca în Caransebeș: “... suburbii mari, dar cu case de lemn...” Peste doi ani același Gromo, din nou la Caransebeș, observă că: “... toate casele sunt din lemn, dar foarte arătoase și bine înzestrate...”

Preocuparea bănățenilor de a folosi lemnul în construcții nu se deosebea cu nimic de cea a românilor din alte zone. Astfel după cum spune N.Săcară “Diversitatea tehnicilor și procedeele întâlnite la construcțiile din lemn, apoi terminologia bogată și arhaică dovedesc o mare și veche îndemânare a românilor bănățeni în arta de a construi în lemn, cu nimic mai prejos decât în celelalte regiuni ale patriei”<sup>15</sup>

## Trăilă CERNESCU

---

Chiar dacă o casă de piatră era mai trainică decât una de lemn, construirea ei era mai greu de realizat și mai costisitoare. Piatra de râu era folosită mai mult la fundații întrucât transpira. Este semnalat faptul că “Mult mai greu se ridicau zidurile din granituri, așa cum recunosc mulți meșteri din Cornereva. Poate din această cauză zidurile de aici au rămas scunde și încăperile destul de mici, casele dezvoltându-se pe orizontală”<sup>16</sup>

Către sfârșitul secolului trecut cărămida arsă în construcțiile țărănești, începe să ia locul tot mai mult arhitecturii pământului bătut, a lemnului și a pietrei.

Estetica unei clădiri este influențată în mare măsură de acoperiș care reprezintă un element deosebit, “de el depinzând durabilitatea și trăinicia construcției pe care o adăpostește. În același timp, materialele și tehnicile utilizate în alcătuirea lui reflectă legătura indisolubilă a construcției cu mediul ambiant, cu resursele fizice în primul rând”<sup>17</sup>

Analiza arhitecturală îl determină pe orice cercetător să întreprindă nu numai o analiză a interiorului locuinței în raport cu exteriorul ei ci și o lămurire a sensurilor arhitecturale românești. Referindu-se la valențele arhitecturii românești Constantin Joja menționa “Puține țări au o varietate arhitecturală atât de mare ca țara românească și pe teme diferite, diversitate de expresii atât de distante ca la noi. În fiecare regiune, în fiecare vale, în fiecare sat sistemele compoziționale variază, armoniile, expresiile, proporțiile realizate sunt altele chiar în sânul aceleiași concepții structurale, monotonia nefiind cunoscută la noi nici în regiuni, nici în văi”<sup>18</sup>

C. Joja arată că “În țările balcanice, unde lemnul lipsește, dimensiunile elementelor constructive sunt mici din economie, dar în Oltenia stâlpii sunt subțiri din cochetărie”<sup>19</sup>

Valențele majore ale arhitecturii tradiționale românești sunt strălucit evidențiate de C. Joja în afirmația “... arhitectura noastră tradițională a fost de o bogăție de sensuri plastice, de monumentalitate și de persistența construcției care fac din ele adevărate valori universale”<sup>20</sup> În acțiunea de susținere a valorilor arhitecturii populare românești se arată: “Clasicismul funciar al arhitecturii țărănești românești nu a fost influențat nici de pitorescul balcanic, nici de rigiditatea germanică, nici de asaltul neoclasicismului la începutul secolului al XIX-lea. S-a construit în cea mai pură arhitectură țărănească până la începutul primului război mondial”<sup>21</sup>

În demersul analizei spiritualității românești din perspectiva arhitecturii se impun a fi arătate atât determinantele majore, cât și caracteristicile esențiale ale acesteia. Astfel în analizele întreprinse asupra creației de arhitectură se arată: “Aroganța nu se întâlnește niciodată în arhitectura țărănească sau urbană veche românească. Funcția pe care o desfășoară arhitectura care ne primește, ne adăpostește, ne dă siguranța închiderii față de natură, de frig, de ploaie, de noapte, este prin ea însăși o stare de grație, de poezie, numai dacă proporții, goluri, lumini, spații au fost armonizate conform posibilității de înțelegere ale neamului din care facem parte.

Rafinamentul excesiv al proporțiilor casei țărănești nu a înlăturat poezia ei, n-a micșorat-o ci a întărit-o”.<sup>22</sup>

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

În analiza locuinței rurale se impune o raportare permanentă la spațiul construit și neconstruit din jurul său.

După cum afirmă specialiștii “în arhitectură pot fi și coincidențe, nu numai neapărat influențe”.

Viața țaranului român în raport cu locuința și construcțiile anexe - funcționează după norme precise, încărcate de semnificații spirituale: “În gospodăria românească, fiecare funcțiune își are corpul ei aparte, formând de cele mai multe ori aproape un careu. Acest lucru a dat posibilitate țaranului român să-și rafineze arhitectura casei până a se simți perfect exprimat în ea, până și-a făcut din casă spațiul tonifiant în care să-și simtă sufletul dilatat, scăpat de opresiunea vieții de toate zilele, a muncii fără răgaz”<sup>23</sup>

Este cunoscut faptul că funcția arhitecturii este să exprime viața propriei colectivități, care are o serie de determinări obiective: “Simbolizând gândirea adâncă a unui popor și nu voința clară a unui individ, ea (arhitectura) trebuie să se conformeze docil condițiilor care rezultă din mediu, climat, naturii materialelor, destinației edificiului și geniului neamului.

Arhitectura nu poate fi viabilă decât dacă exprimă viața poporului de care și pentru care este făcută: construim cu materialele sufletului social prezent”.<sup>24</sup>

Specialiștii susțin că într-o epocă anume “cultura a fost exprimată plenar mai curând în arhitectură decât în celelalte discipline”. Exemplele prezentate în acest sens par să fie convingătoare: “Nu s-ar putea înțelege spiritualitatea, cultura, filozofia și arta egipteană fără templele și piramidele ei, cea greacă fără acropole și temple, agore, teatre și gimnazii, cea romană fără forum, arene, apeducte, vile și locuințe.

Nu s-ar putea înțelege cultura, filozofia și arta romanică, gotică și a Renașterii fără arhitectura lor. Și nici cultura, filozofia și arta românească fără arhitectura ei autentică, cea de dinainte de neoclasic, neogotic, neoromânesc și chiar neomodern”.<sup>25</sup>

Pentru o descriere generală a locuințelor rurale românești, au fost analizați 6 indicatori: 1) orientarea locuinței, 2) numărul camerelor de locuit, 3) materiale de construcție pentru pardoseală, 4) materiale de construcție, 5) sistemul de aranjare (legătura) a camerelor, 6) încăperi încălzite cu sobe. Valorile acestor indicatori sunt prezentate la paginile.....

Incursiunea în unele teorii ale arhitecților cu privire la locuința rurală și construcțiile anexe are rolul de a evidenția caracteristicile majore ale acestora, de a semnală valoarea lor incontestabilă din perspectiva ingeniozității constructive și arhitecturale a sătenilor români.

### **Tipologia activităților din mediul rural și locuința rurală**

Activitățile pe care populația le desfășoară în mediul rural sunt strâns legate de locuință, construcțiile gospodărești (anexe), existente pe plan local.

În lucrarea “Agricultura privată în România”<sup>26</sup> din 1997 sunt prezentate principalele concluzii privind activitățile agricole ale populației rurale.

Prin finalitatea lor **activitățile care se desfășoară în locuință** necesită existența unor spații de depozitare și păstrare.

## Trăilă CERNESCU

---

Aceste spații se pot găsi fie în cadrul locuinței, fie în construcțiile gospodărești anexe. Multe gospodării rurale din România dispun de ambele tipuri de construcții necesare depozitării.

**Activitățile care se desfășoară în gospodărie** sunt de două tipuri: a) activități agricole și b) activități neagricole (de exemplu practicarea unor meșteșuguri). Gospodăria rurală are o serie de construcții anexe destinate adăpostirii animalelor și păstrării - prelucrării unor produse agricole.

Depozitarea hranei pentru animale și păstrarea inventarului agricol necesită spații și construcții anexe destinate acestor scopuri.

**Activitățile care se desfășoară în locuință** sunt predominant neagricole (ex. adăpostirea familiei, odihnă, recreere, petrecerea timpului liber, audiții radio-tv, pregătirea și luarea mesei, igiena persoanelor și a locuințelor, relații sociale etc.). Unele încăperi ale locuinței precum: bucătăria de iarnă/vară, prisma/veranda, reprezintă în anumite zone și pentru anumite categorii de populație - spații de desfășurare a activităților de conservare și preparare a alimentelor pentru iarnă, iar altele (ex. cămara, podul, pivnița, în unele zone groapa de alimente situată în afara locuinței) constituie locuri de depozitare și păstrare. În timpul iernii bucătăria (din locuință sau cea de vară) este folosită și în scopul preparării hranei pentru animalele din propria gospodărie.

Prin natura lor activitățile ce se desfășoară în locuință, impun o delimitare în funcție de spațiul de desfășurare. Astfel, prepararea mesei are loc - în funcție de anotimp - în bucătăria de vară sau în bucătăria de iarnă.

În marea majoritate a cazurilor luarea mesei se face în bucătăria de vară sau în bucătăria din locuință, în funcție de anotimp. Mesele festive au loc de obicei în camera mare sau sufragerie.

Odihna nocturnă a membrilor familiei se făcea, în trecut în bucătăria din locuință. Principalii factori care au stat la baza acestui fenomen - ca parte componentă a modului de locuire, erau reprezentanți de: numărul mic de camere, necesitatea (dictată de obiceiurile impuse de generațiile anterioare) păstrării unei camere curate, bucătăria cu spațiu mare de luat masa și chiar pentru odihnă (aproape de dimensiunile sau chiar de mărimea unei camere, lipsa și/sau nevoia economisirii resurselor de încălzire în anotimpul rece. Astăzi, o mare parte din populația rurală utilizează dormitorul pentru odihna nocturnă.

Trecerea de la bucătăria din locuință la dormitor - ca încăpere pentru odihna de noapte și ajungerea - în continuare - la o anumită specializare a dormitoarelor are la bază factori de natură economică și culturală. Dintre factorii care stau la baza acestui fenomen ca parte componentă a modului de locuire pot fi enumerați ca fiind mai importanți următorii: sporirea numărului de camere pe locuință, prezența sobelor de încălzit în mai multe încăperi, prezența sau absența copiilor de vârstă școlară și a persoanelor vârstnice, și nu în ultimul rând structura socio-profesională a membrilor familiei.

Spălarea rufelor se face în bucătăria de vară sau în bucătăria din locuință, în funcție de anotimp. În multe situații, pe timpul verii, spălarea rufelor se realizează în curtea locuinței, iar în anumite zone chiar pe malul unei ape curgătoare.

## O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România

Uscarea rufelor se face, în principal, în curtea locuinței, activitatea având o pondere mai mare - în acest spațiu - pe timpul verii decât în timpul iernii. Pentru această activitate mai sunt utilizate (dar în procente mici) următoarele încăperi ale locuinței: prispa/ veranda, podul etc.

Anumite activități la care participă toți sau majoritatea membrilor familiei, precum și persoane din afara propriei familii, sunt adăpostite de încăperi cărora li s-a conturat o funcționalitate precisă de-a lungul timpului. Astfel, întrunirile familiale, primirea oaspeților sunt activități găzduite de camera mare, denumită de obicei "camera curată", iar mai nou "sufragerie sau camera de zi".

Prin modul de aranjare cu: mobilier, obiecte decorative, aparatură electronică, camera curată îndeplinește și funcția de reprezentare a familiei în fața comunității.

În mod obișnuit activitățile desfășurate în timpul liber, au loc în dormitorul părinților, cuplul central al familiei rurale - care include și capul familiei. Reține atenția marea diversitate - chiar dacă nu într-o proporție importantă la nivel național - a activităților din timpul liber (ex. citirea presei, lectură, audiții radio, vizionări tv. etc.). Tot în dormitorul părinților se desfășoară o serie de activități meșteșugărești cu caracter tradițional (ex. lucru de mână, țesut la război, tors etc.).

Activitățile specifice copiilor (ex. joaca și pregătirea lecțiilor) se desfășoară - în multe cazuri - în dormitoarele lor. În aceste cazuri și odihna (de zi și de noapte) are loc în dormitorul destinat copiilor.

Prezența persoanelor vârstnice influențează modul de locuire în rural. Astfel s-a constatat, pe baza cercetărilor de teren, că în majoritatea cazurilor, vârstnicii au o cameră a lor în care locuiesc separat de ceilalți membri ai familiei.

Conform rezultatelor mai multor investigații de teren realizate în mediul rural, încăperile locuinței sunt destinate următoarelor activități:

Încăperea din locuință	Tipul activităților
1. camera mare	a.petrecri în familie, cazare oaspeți; c.odihna de noapte - zi (iarna -vara) adulți, audiții radio-tv, pregătirea lecțiilor de către școlari.
2.dormitor	a.odihna de noapte-zi (iarna-vara) adulți, audiții radio-tv, pregătirea lecțiilor de către școlari; b.citit cărți și ziare; c.petrecri în familie, cazare oaspeți, igiena corporală, pregătirea mesei, luarea mesei vara și iarna, croitorie, țesătorie, broderie, tricotat, tors etc.
3.bucătăria din locuință	a.pregătirea și luarea mesei iarna, igiena corporală iarna, spălatul rufelor iarna; b.pregătirea și luarea mesei iarna, prepararea conservelor pentru iarnă, prepararea hranei pentru animalele mici iarna; c.odihna adulților, citit cărți și ziare, audiții radio-tv, petrecri în familie, cazare oaspeți, pregătirea lecțiilor de către școlari, uscatul rufelor vara și iarna, spălatul

## Trăilă CERNESCU

	rufelor vara, depozitarea produselor pentru iarnă, prepararea hranei pentru animalele mici vara, croitorie, țesătorie, broderie, tricotat, tors etc.
4.bucătăria de vară	a.pregătirea și luarea mesei vara; b.igiena corporală vara, prepararea conservelor pentru iarnă; c.odihna adulților, citit cărți și ziare, audiții radio-tv, petreceri în familie, igiena corporală iarna, pregătirea mesei iarna, prepararea hranei pentru animale iarna și vara, spălatal rufelor vara, depozitarea produselor pentru iarnă, broderie, tricotat etc.
5.baia	a.igiena corporală vara-iarna, spălatal rufelor vara-iarna; c.prepararea hranei pentru animalele mici.
6.prispa-veranda	c.spălatal și uscatul rufelor vara-iarna, depozitarea produselor pentru iarnă, prepararea conservelor pentru iarnă, prepararea hranei pentru animalele mici.
7.cămara	a.depozitarea produselor pentru iarnă.
8.podul casei	b.depozitarea produselor pentru iarnă. c.uscatul rufelor vara-iarna.
9.pivnița casei	b.depozitarea produselor pentru iarnă.
Curtea locuinței ca spațiu semipublic, este utilizată pentru:	a.uscatul rufelor vara-iarna, spălatal rufelor vara, prepararea hranei pentru animale vara; b.prepararea hranei pentru animale iarna c.activități de odihnă și relaxare, pregătirea și luarea mesei vara, activități meșteșugărești.

Din prezentarea succintă a activităților care se desfășoară în locuință, rezultă următoarele:

- a) existența unor încăperi, camera curată, bucătăria de vară, bucătăria din locuință, care îndeplinesc o multitudine de funcții, ajungând uneori să fie supraîncărcate prin prezența numărului mare de persoane și prin diversitatea activităților;
- b) bucătăria din locuință este utilizată atât pentru pregătirea și luarea mesei, cât și pentru odihna din timpul zilei sau chiar dormitul pe timp de noapte a unora din membrii familiei, jocul și pregătirea lecțiilor de către școlari, spălatal și călcatul rufelor în anumite perioade ale anului. Pe baza elementelor enumerate putem afirma că schimbările ce se produc în modul rural de viață pot fi surprinse - în bună măsură - prin specializarea încăperilor. Individualizarea interiorului locuinței se face cu precădere prin amenajare și mobilare.
- c) rolul important al spațiilor de depozitare pentru gospodăriile populației rurale scoate în evidență cinci trăsături pe care le apreciem ca fiind mai importante:

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

1. modul tradițional de asigurare a produselor alimentare de bază pentru membrii familiei;
2. existența unei slabe rețele comerciale în mediul rural;
3. resursele financiare reduse ale populației rurale o determină pe aceasta să recurgă la constituirea de rezerve alimentare pentru perioade mari de timp în cursul unui an;
4. cunoștințele reduse despre valoarea nutritivă a produselor alimentare, determină depozitarea pe o mare perioadă de timp în locuință;
5. slaba informare a populației rurale despre consecințele pe care le pot avea aceste produse asupra sănătății.

Prezentarea activităților pe tipuri de încăperi este relevantă pentru funcționalitatea locuinței. În acest scop, activitățile au fost grupate în trei categorii: a) principale, b) secundare și c) ocazionale. Această clasificare s-a făcut după ponderea activităților din fiecare încăpere. Astfel, o activitate poate fi considerată ca principală ori secundară pentru una sau două încăperi.

Activitățile care dețin o pondere pe încăpere între 100-50% au fost notate cu (a); activitățile cu ponderea între 49-20% au fost notate cu (b) și activitățile cu ponderea sub 19% au fost notate cu c).

Ideea de bază este aceea că activitățile din locuință sunt repartizate pe anumite încăperi ale acesteia în funcție de nivelul culturii de locuire. Descoperirea locurilor specifice pentru anumite tipuri de activități este strâns legată de modul de înțelegere a semnificației spațiilor din locuință. Este mai degrabă vorba de o relație între activitate și loc și mai puțin de o relație de tip causal. Raporturile socio-fizice pot fi explicate științific prin teoria implicării reciproce.

În acest sens, prima explicație arată că arhitectura unui spațiu determinat implică relația reciprocă dintre activitate și loc. A doua explicație constă în faptul că arhitectura oferă posibilități multiple pentru activitățile oamenilor. În final, după ce activitățile au spații precise de desfășurare, se trece la faza a doua în care acestea încep să dobândească un conținut estetic. Astfel, activități și locuri ajung să se lege prin intermediul unor implicări reciproce, care aparțin manifestărilor caracteristice unei anumite părți a populației rurale la început, urmând - în timp - cuprinderea întregii comunități.

Din cele mai vechi timpuri, oamenii din mediul rural românesc au construit și construiesc nu numai pentru a se adăposti, ci și pentru a comunica, iar în final a comunica - în acest spațiu - înseamnă a construi.

Semnificația socială a mediului construit arată că există o serie de interrelații între acesta și tipurile de activități umane care se desfășoară - în anumite perioade ale anului - în locuință.

Considerăm că o analiză a raporturilor între spațiile din locuință și activitățile ce le adăpostesc, poate scoate în evidență o multitudine de probleme care sunt esențiale atât pentru înțelegerea spațiului construit, cât și pentru modernizarea acestui spațiu în perspectivă.



### **Cercetări recente despre locuință și gospodăria rurală**

Menționăm că după 1996 CURS (Centrul de Sociologie Urbană și Regională) a reluat cercetarea sociologică a unor sate studiate de echipele studențești coordonate de Dimitrie Gusti.

În vederea realizării anchetelor de teren s-a utilizat - în principal - un chestionar alcătuit din întrebări asemănătoare cu cele utilizate în cercetările de teren întreprinse de D.Gusti.

Informațiile și datele pe care le prezentăm au rolul de a arăta situația și starea actuală a locuințelor rurale, precum și anumite probleme referitoare la aspirațiile de locuire.

Problemele studiate prin intermediul anchetelor de teren se referă la:

1.locuința și caracteristicile sale funcționale; 2.modul de utilizare a grădinii de lângă locuință; 3.felul în care este lucrat pământul din proprietate; 4. averea mobilă a familiei; 5. proveniența averii; 6.bugetul casnic cu repartitia veniturilor și cheltuielilor pe categorii de produse; 7.sistemul de predare a averii și administrarea acesteia;8. probleme referitoare la moștenire; 9.despre mutațiile de proprietate; 10.despre zestre; 11.respectul față de dreptul de proprietate; 12.emigranții din localitate; 13.raportarea față de gospodărie a tinerilor care vin din armată; 14.familia și căsătoria; 15.despre concubinaj; 16.opinia despre căsătoriile între persoane de naționalități diferite; 17.despre adopțiune; 18 despre nuntă și moarte; 19.aspecte privind corectitudinea populației rurale; 20.aspecte privind donațiile; 21.despre modernizarea satului, 22.opinia sătenilor despre viitorul localității lor; 23.situații juridice ale populației rurale; 24.aprecierea justiției de către săteni.

Pentru imaginea de ansamblu asupra locuințelor rurale actuale din satele studiate în anii 1997-1998 (cf. hărții de la pag.11) au fost analizați indicatorii referitori la: a) sistemul de proprietate al locuinței, b) mărimea și dotarea locuințelor, c) vechimea locuințelor, d) modul de rezolvare a circulației în interiorul locuinței, e) aspirații de locuire.

În cele 6 localități rurale studiate (Goicea, Rușețu, Drăguș, Șanț, Fundu Moldovei și Dioști), aproape toate locuințele (circa 99%) sunt proprietate personală.

Proprietarii locuințelor sunt reprezentați de persoane din diverse grupe de vârstă, predominând însă cele din grupa a doua (35 - 60 de ani).

La nivelul general se poate afirma că sistemul de proprietate asupra locuinței, specific pentru generațiile de vârstă a doua este mult mai accesibil și mai permisiv pentru această generație, decât era în trecut.

Locuințele din cele 6 localități menționate sunt în mare parte construite în ultimele cincisecizdecenii; la realizarea lor fiind utilizate - în principal - materiale locale rezistente la condițiile de mediu (ex. piatra, cărămida arsă și nearsă, lemnul etc.).

În privința mărimii locuințelor remarcăm faptul că peste 3/4 din totalul acestora, au 3 și 4 camere, existând diferențe între localități în privința acestui indicator, atât în funcție de zonă, cât și după numărul de membri ai familiei.

## O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România

Localitățile din zonele de deal și multe dispun - în general de un număr mai mare de camere pe locuință, decât localitățile de câmpie. Apreciem că acest fapt se datorează pe lângă situația materială mai bună în primul caz decât în al doilea și unor obiceiuri diferite de locuire, moștenite de-a lungul timpului.

În prezent, locuințele cu o singură cameră sunt extrem de rare și acestea sunt reprezentate de ceea ce a rămas în curte ca a doua locuință utilizată de către bătrâni și numai în timpul verii.

Locuințele din mediul rural se mai diferențiază între ele și din punctul de vedere al mărimii camerelor, astfel în regiunile de deal și munte, camerele sunt mai spațioase decât în localitățile de câmpie.

Modul de rezolvare a circulației în locuință este ușor diferit funcție de zona studiată, astfel că legăturile frecvente între camere (camerele comandate) sunt mai frecvente la câmpie decât la deal -munte.

În privința orientării locuințelor se impune a fi menționat faptul că în zona de deal-munte este mai frecventă orientarea dublă decât în zona de câmpie. Acest fapt poate fi explicat prin argumente legate de mărimea terenului de lângă casă, semnificativ mai relevantă în primul decât în al doilea caz. În acest context populația așinut și ține în prezent mai multe animale în propria gospodărie de lângă casă, simțind nevoia unei duble orientări în vederea supravegherii mai ușoare a bunurilor proprii.

În descrierea locuințelor rurale un loc important îl deține și gradul de confort reprezentat de dotarea și de prelungirile sale (ex. bucătăria de vară, spațiile de depozitare în afara casei etc.), care are următoarea configurație în trei localități studiate (Drăguș, Rușețu și Goicea) din cele șase studiate:

**Tabelul nr.2**

### Dotarea locuințelor din trei localități rurale

- în %

Dotarea locuințelor cu	Dotări existente în locuințele din:		
	Drăguș	Rușețu	Goicea
Bucătărie	98	95	89
Bucătărie de vară	43	72	32
Baie	35	11	24
WC în locuință	29	9	17
WC în curte	99	98	94
Balcon	3	3	5
Prispă	21	55	33
Pod	100	96	97
Pivniță	100	43	96

Pentru o imagine de ansamblu asupra dotării tehnico-edilitare a locuințelor au fost consemnate și aspirațiile din acest domeniu în tabelul nr. 3.

## Trăilă CERNESCU

**Tabelul nr.3**

### Aspirații privind dotarea locuințelor din trei localități rurale

*în %*

Dotarea locuințelor cu	Aspirații privind dotarea locuințelor din:		
	Drăguș	Rușețu	Goicea
Bucătărie	2	5	10
Bucătărie de vară	43	24	40
Baie	64	72	63
WC în locuință	63	72	56
WC în curte	1	1	5
Balcon	18	24	38
Prispă	7	14	15
Pod	-	2	3
Pivniță	-	48	4

Populația din cele trei localități dispune de dotări relativ diferite ale locuințelor și are aspirații diferențiate în privința dotărilor. Din tabelele prezentate se desprind următoarele probleme, pe care le apreciem ca fiind mai importante:

- a) locuințele din Drăguș, dispun în proporție mai mare de: pod, pivniță, bucătărie în curte și în locuință, decât celelalte două localități;
- b) locuințele din Rușețu dispun în proporție mai mare de bucătărie de vară și prispă;
- c) procentul locuințelor cu balcon este scăzut în toate localitățile studiate - este ușor mai mare în Goicea (circa 5%), decât în celelalte două localități (3%).
  1. Din analiza aspirațiilor referitoare la dotarea locuințelor din cele trei localități rurale, s-au desprins următoarele aspecte considerate ca relevante:
  2. Satul Drăguș din comuna Viștea, se situează pe primul loc în privința aspirațiilor populației pentru bucătăria de vară;
  3. Comuna Rușețu este pe primul loc sub aspectul aspirațiilor populației pentru baie și WC în locuință;
  4. Comuna Goicea este pe primul loc în privința aspirațiilor pentru balcon, prispă și pod.

Dotările analizate, considerăm ca fac parte din confortul unei locuințe rurale, perspectivă din care trebuie să privim intențiile oamenilor ca aspirații nevoi de maximă utilitate pentru confortul zilnic.

Din analiza datelor de teren rezultă că la populația mai tânără, aspirațiile pentru dotarea locuințelor cu apă curentă și cu un număr mai mare de camere, sunt mai evidente.

Intenția de a introduce încălzire centrală în locuințe este de peste două ori mai mare la persoanele de peste 55 de ani, decât la celelalte două grupe de persoane (16-35 ani și 36 - 54 ani), ultimele două deținând procente egale.

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

Se poate spune că pe măsură ce populația rurală îmbătrânește, scăzându-i rezistența fizică, intenția sa de a introduce sisteme de încălzire centrală în locuințe este mai pronunțată.

Rezultă de aici că: a) populația tânără este mai preocupată de starea de confort a locuințelor decât populația vârstnică și b) gradul de mulțumire față de locuință este mai mare la populația vârstnică, probabil mai puțin exigentă din această perspectivă și sigur mai lipsită de posibilități de acțiune.

Se poate formula pe de altă parte ipoteza că - în domeniul locuințelor - o dată rezolvată problema locuințelor din perspectiva dotării și mărimii lor, dorința și intenția de schimbare intră într-o fază nouă aceea a conservării, populația îndreptându-și atenția către alte domenii.

După intenția de a aduce îmbunătățiri locuinței actuale, din punctul de vedere al stării civile, s-a constatat că populația se prezintă - după statutul familial - în ordine descrescătoare, astfel, necăsătoriți, căsătoriți, văduvi și divorțați.

În privința opțiunii referitoare la modul de locuire a tinerelor familii, din datele ultimelor cercetări de teren, se constată că marea majoritate a populației investigate apreciază că aceștia ar trebui să locuiască separat de familiile de origine (de exemplu: în principal în case proprii, sau în proporție mai redusă, în aceeași locuință cu părinții, dar separat de ei).

Aproximativ 1/5 din persoane au declarat că intenționează să aducă modificări locuințelor actuale, mergând până la schimbarea lor, dar aceasta în mică măsură.

Datele cercetărilor de teren arată că locuirea în mediul rural implică analizarea următoarelor probleme:

1. Fondul locativ din mediul rural implică atât o analiză cantitativă (ex. număr de locuințe / 1000 locuitori, mărimea locuințelor etc.), cât și o abordare calitativă (ex. din perspectiva modernizării și renovării locuințelor și a anexelor gospodărești).
2. Condițiile naturale de mediu precum și ocupațiile specifice ale populației necesită analiza locuinței rurale, împreună cu construcțiile gospodărești anexe;
3. Din perspectivă sociologică locuirea rurală trebuie privită ca un grup de activități specifice modului de viață rural, unde accentul se pune pe relația dintre locuință, gospodărie și muncă.

Pe de altă parte din datele obținute pe teren, precum și din sursele de documentare, rezultă că în privința construcțiilor de locuințe și de anexe gospodărești, mediul rural are următoarele nevoii, apreciate ca fiind mai importante:

- a) legislația referitoare la construcții ar trebui să aibă un capitol separat și detaliat cu privire la locuințele și gospodăriile anexe, precum și la sistematizarea rurală după criterii contemporane;
- b) prin specificul dat de mediul rezidențial, locuința rurală necesită o tratare relativ unitară, indiferent de structura socio-ocupatională a membrilor familiei care o ocupă;

## Trăilă CERNESCU

---

- c) cerințele și aspirațiile de locuire ale populației, arată că - în viitor - locuința rurală implică o dotare tehnico-edilitară (ex. apă curentă, canalizare, baie, WC în locuință semnificativ mai mare decât până în prezent), precum și o pondere mai mare a prelungirilor specifice la noi, în primul rând locuințelor rurale (ex. bucătărie de vară, pod, pivniță etc.);
- d) mărimea medie a locuințelor rurale ar urma să fie preponderent de 3 și 4 camere de locuit, cu mențiunea că bucătăria trebuie să aibă dimensiuni sporite, datorită rolului său plurifuncțional, deținut sub multe aspecte și astăzi;
- e) elaborarea de către specialiști - activitate susținută la începutul acestui secol de către arhitecți - a unor proiecte de locuințe rurale și de construcții anexe, specifice, atât pentru zonele geografice, cât și pentru zonele istorice. Populația rurală trebuie să aibă posibilitatea să consulte - cu ajutorul specialiștilor - proiectele și să aleagă variantele cele mai apropiate de mediul său rezidențial, precum și de puterea economică și specificul gospodăriei;
- f) în prezent, gospodăriile sunt organizate - de regulă - prin amplasare separată a locuințelor de construcțiile gospodărești anexe, într-o curte închisă, iar la nivelul vecinătății, acestea sunt amplasate separat și despărțite între ele prin garduri care delimitează curțile. Pentru realizarea unui confort modern este necesar să se țină seama de necesitățile specifice ale gospodăriilor rurale, așa cum rezultă ele din studiile de igienă realizate în România pentru acest mediu, încă de la sfârșitul secolului XIX.

## Bibliografie

1. *Gheorghe Crăiniceanu, Igiena țaranului român. Locuința, încălțăminte și îmbrăcăminte. Alimentația în diferite timpuri ale anului, București, 1895.*
2. *Ernest Bernea, Cadre ale gândirii populare românești, contribuții la reprezentarea spațiului, timpului și cauzalității, Editura Cartea Românească, București, 1985. Autorul afirmă că aproape întreaga mentalitate populară s-a născut în raport cu casa și curtea. Casele și împrejurimile acestora reprezentau pentru țaranul român locurile principale de desfășurare a vieții materiale, sociale și spirituale.*
3. *Arh. Gheorghe Pătrașcu, Arhitectura și tehnica populară, Editura Tehnică, București, 1984, p.13.*
4. *Nicolae Săcară, Valori ale arhitecturii populare românești, Editura Facla, Timișoara, 1987, p.5.*
5. *Louis Brehier, Civilizația bizantină, Editura științifică, București, 1994, p.34.*
6. *Grigore Ionescu, Arhitectura populară românească, Editura Tehnică, București, 1957, p.6.*

## **O perspectivă sociologică asupra locuinței rurale din România**

---

7. *Grigore Ionescu, op.cit, p.9-10*
8. *Grigore Ionescu, op.cit.,p.10-11*
9. *Grigore Ionescu, op. cit, p.17*
10. *Gricore Ionescu, op.cit., p.26*
11. *Nicolae Săcară, op.cit, p.28.*
12. *Idem, p.28*
13. *Idem, p.30*
14. *Idem, p.44*
15. *Idem, p.60*
16. *Idem, p.63*
17. *Idem, p.65*
18. *Constantin Joja, Actualitatea tradiției arhitecturale românești, Editura Tehnică, București, 1984, p.91*
19. *Idem, p.92*
20. *Idem, p.112*
21. *Idem, p.42*
22. *Idem, p.45*
23. *Idem, p.46*
24. *Idem, p.8*
25. *Idem, p.9*
26. *Agricultura privată în România. Sondaj în gospodării, culegerea datelor și contractant: CURS-SA, București, 1997.*

# Satul românesc în tranziție

În ultimii 10 ani, oamenii politici și de știință ne-au propus strategii pentru dezvoltarea durabilă a ruralului, avându-se în vedere nu numai criteriile de eficiență economică și socială, dar și pe cele ale păstrării echilibrului ecologic, adică în stare să asigure alimentația națiunii prin punerea în valoare a întregului potențial agricol și uman, asigurarea unui surplus și pentru export.

Într-o expunere, prezentată recent, pe care am avut ocazia s-o urmăresc, academicianul N.Constantinescu spunea: "avem nevoie de dezvoltarea durabilă a agriculturii românești, atât din motive interne, cât și externe, toți factorii dezvoltării, influențând și fiind, la rândul lor, influențați de contextul internațional". Așa dar, distinsul om de știință aprecia că, România este interesată să participe activ la protecția mediului ecologic, la integrarea europeană, să țină seama de mondializarea proceselor economice, ca agricultura să poată valorifica toate posibilitățile oferite în contextul mondial. Baza economică a satului o constituie agricultura care este stăpânită de grave degradări bilogice, ecologice și economice.

## 1. Drama agriculturii românești

De aproape trei decenii cercetăm satul românesc. Aria de investigații a cuprins, dintotdeauna : zona sociologică, Bacău – Roman – Neamț – formată din localități din județele Bacău – Neamț – Vaslui –Vrancea și Iași. Datele recoltate cu ajutorul tehnicilor de investigație sociologică ne arată că 28% dintre săteni au primit conform Legii Fondului Funciar nr. 18/1991 până la 1 ha, 41% între 1 – 5 ha; 16% între 5 – 7 ha; 8% între 7 – 10 ha iar 7% au 250 – 500 m<sup>2</sup> în jurul locuințelor.

Legea nr.1/2000 privind reconstruirea dreptului de proprietate, la cerere se acordă în plus, față de 10 ha ce le-au fost retrocedate conform Legii nr. 18/1991, maximum 50 ha de familie sau moștenitorii acesteia. După unele date neavizate vor beneficia de prevederile Legii nr.1/2000 peste 2 000 000 de familii.

Suprafața agricolă a țării este 14 797, 071 ha din care 9 337 000 ha teren arabil și 6 6800 ha păduri (*Anuarul Statistic al României, Comisia Națională de Statistică, București, 1998, p.485*). Dacă ar fi să beneficieze de prevederile Legii nr.1/2000, 2 000 000 de familii, avându-se în vedere faptul că acestea au beneficiat de 10 ha rezultă o suprafață totală de 20 000 000 ha, ce depășește cu 20% suprafața agricolă a țării (*Acad.David Davidescu, Opinia națională, nr.273 /2000*).

## Satul românesc în tranziție

---

După reforma agrară din 1945 erau 118 200 familii care dețineau suprafețe între 10 – 100 ha. Acestea au primit câte 10 ha conform Legii 18/1991, ceea ce înseamnă că trebuie să se retrocedeze 495 000 ha.

Totodată, ar trebui să se retrocedeze și cele peste 250 000 ha preluate de stat pe baza HCM nr.308/1953 de la funcționarii și muncitorii din orașe care numai cultivau pământurile ce le aveau în proprietate.

Cercetarea concretă s-a efectuat în trei etape:

1. Martie – iunie 1991;
2. Martie – iulie 1994;
3. Iulie – august 2000.

Concluziile primelor două etape au fost publicate în Revista Sociologia românească nr.3 – 4 din 1995.

Ancheta realizată în ultima etapă a înregistrat că 75% dintre agricultori au unelte mici (hârleț, sapă, coasă, săceră, greblă), 15% dispun de animale de muncă (cai, boi) de pluguri, grape, iar aproape 10% nu au unelte de lucru. Au situație mai bună sătenii din localitățile unde au existat Agromecuri, care mai au pluguri, discuitoate, semănători, multe cu grad de uzură ridicat, dar care pot fi folosite.

Totodată s-a înregistrat în fiecare localitate din eșantion, că unii săteni și-au cumpărat tractoare, semănători, combine de treierat, cositoare s.a., dar numărul acestora acoperă abia 150 ha de teren arabil, față de 60 ha la nivelul național și 12 ha în țările europene.

Studii de specialitate ne informează că România și Bulgaria au pământurile cele mai fertile, ocupând locuri fruntașe între țările continentului european. Din păcate agricultura românească are o stare precară, se confruntă cu o seamă de probleme grave, ce se cer a fi rezolvate.

Suprafața agricolă a României este fărâmițată în aproape 48 de mil.de parcele stăpânite de 6 mil. proprietari. Populația sătească a îmbătrânit, sunt grave lipsuri în baza tehnică s.a. Gospodăriile mici nu asigură front de lucru satisfăcător membrilor familiei. În fiecare sat există oameni fără pământ (proletari agricoli). Guvernul României a luat măsuri pentru acordarea de credite producătorilor din agricultură, dar, cine sunt sunt cei care împrumută ? Din investigațiile efectuate în prima jumătate a lunii august a.c. am constatat că numărul celor care au împrumutat este foarte mic (4%), datorită faptului că procentul “subvențiilor” este foarte ridicat. La aceasta se adaugă neajunsurile în procurarea îngrășămintelor chimice și semințelor de înaltă productivitate, costurile ridicate ale lucrărilor:arat, discuit, însămânțat, recoltat.

Dreptatea pentru adevăratul agricultor se lasă așteptată, exploatarea țărănimii continuă și se va intensifica. Țăranii elvețieni au auzit de fertilitate pământurilor noastre și “au venit să ne ia munca și nu pământul” (Adevărul 25 aprilie 1997). Poate că ar fi în interesul agriculturii române să vadă cum se lucrează pământul în Elveția, armata argaților este în formare. Scriind aceste rânduri sunt conștient că, orânduirea capitalistă care se construiește în România va avea argați și servitori în agricultură, dar nu aș dori să știu că dorm



în grajduri sau șoproane, ci în camere de dormit, aerisite și cazarmament corespunzător, luându-se exemplul de muncă din familiile de agricultori elvețieni din anii '30 (Nicolae Humă Bogdan, *Plugar. "Țăranul elvețian și agricultura în Elveția"*, Tipografiile României Unite, București, 1930).

Recolta la ha în țara noastră este mult mai mică față de unele țări din Europa Occidentală: la grâu depășește, de 2,5 ori față de Anglia, de 2 ori față de Germania și Franța și decât unele țări vecine. Se spune și se scrie "... în 1938 România era unul dintre cei mai mari furnizori de produse agricole ale Europei. În ultimii ani, România a ajuns să importe grâu, porumb (și de sămânță), carne, lapte praf, zahăr, hamei, ulei s.a. producția animalieră are mari suferințe care se răsfrâng și asupra populației.

În România în anul 1938, erau 1 mil. de țărani fără pământ. În viitor numărul lor va fi și mai mare. Unde sunt pământurile promise agricultorilor după 10 primăveri? Împroprietărirea orașenilor a fost o greșeală. În unele țări, în Ungaria de pildă, restituirea pământului agricol a fost socotită ca nedreaptă iar cei în cauză au primit despăgubiri.

De ani și ani se vorbește de agricultura familială. Avem vreun model de recomandat? Nici astrăzi ferma familială nu-i definită clar, potrivit condițiilor noastre. Până acum partidele politice au făcut foarte puțin pentru reformarea agriculturii și nici managerii din acest domeniu nu au avut dorința să o restructureze. An de an în zona cercetată rămân suprafețe nelucrate (pârloagă): 3% în 1991, 15% în 1994, 32% în 2000. Această stare se datorește faptului că aratul și însămânțarea unui ha costă peste 1 500 000 lei, la care se adaugă costul îngrășămintelor chimice, recoltatul s.a., prea mult față de ceea ce se poate dobândi prin valorificare.

Datele adunate pe calea investigațiilor sociologice ne-au dat posibilitatea să identificăm câteva posibilități care să nu favorizeze proletarizarea țăranimii; "strainașii" (așa i-a numit un bătrân hâtru din Humuleștii – Neamțului) dețin mai bine de o treime din suprafața agricolă și își dau pământul în arendă (58%) sau doresc să devină acționari la o societate agricolă (67%); la sate sunt oameni în vârstă care își pot da pământul în exploatarea celor care doresc să muncească; mai sunt mulți navetiști sau angajați în orașe care ar putea lua în lucru unele suprafețe de teren arabil; mai sunt și alte căi pe care le voi prezenta în rândurile următoare.

## 2. De la o agricultură de consum la o agricultură de piață

După evenimentele din decembrie 1989, țăranimea părea împăcată cu această luare în posesie a loturilor de pământ până la jumătate de ha. De la început Legea nr.18/1991 a Fondului Funciar, necesară și meritorie a fost socotită ca preferabilă, în esența ei, a promovat refacerea proprietății pământului, dar a fost urmată și de stări cu consecințe contradictorii în rândul țăranimii; unii nu au văzut în Cooperativele agricole propria lor avere, ci ceva străin lor. Stăpâniți parcă de un nihilism naiv sătenii, funcționarii din primării și cooperative s-au năpustit asupra averii obștei. S-au distrus saivane, clădiri,

## Satul românesc în tranziție

---

instalații de valorificare a produselor, sisteme de irigații s.a. ca și cum toate ar fi avut microbul periculos al socialismului. La toate acestea se adaugă activitatea negativistă a presei scrise și audio-vizuale care au prezentat într-o conotație negativistă cooperativele agricole ce a condus la distrugerea celor mai multe dintre acestea.

În domeniul agriculturii s-a subestimat propria noastră experiență precum și din unele țări ale Europei privind unirea micilor producători în forme de asociere, în cooperative agricole. Am în vedere: Legea Protopopescu din februarie 1904, acțiunile lui Stan Morărescu care a supus criticii severe sistemul arendașesc care apăsa greu asupra țăranimii, recomandările lui Constantin Garofild care a înfăptuit prevederile Decretului Lege nr.3697 din 1918 privind gruparea pământurilor împrăștiatelor pentru cultura în comun, adică cooperative agricole, îndemnul omului de știință Gh.Ionescu Sisești, pentru a putea folosi tehnica superioară.

Ion Mihalache, fost președinte al Partidului Țăranist, îndeamnă (între anii 1924 – 1931) pe țăranii din Topoloveni și satele învecinate să se asocieze în cooperative agricole (*Ion Diaconescu, Mari oameni politici, P.N.Ț.C.D., București, 1991, p.3-4*).

Dacă în 1990 s-ar fi valorificat experiența înaintașilor, exemplul exploatațiilor agricole din Danemarca, Olanda, Franța s.a. s-ar fi trecut la **individualizarea proprietății**, fără a se demola structurile viabile ale cooperativelor agricole. În Cehia, Slovacia, Ungaria și fosta R.D.G. agricultorii au anulat artelul agricol rusesc și au organizat exploatarea pământului pe baza principiilor cooperatiste. Și în zona cercetată au supraviețuit multe cooperative agricole, care s-au reorganizat pe baza unui nou statut cu respectarea dreptului de proprietate. Moldoveni județul Neamț, Pașcani și Movileni – județul Iași s.a. Asociații din aceste ferme agricole au devenit oameni avuți și doresc să-și continue activitatea pentru a deveni și mai bogați.

### 3. Agricultura asociată, singura șansă?

Exploatarea modernă și eficientă a pământului nu se poate face decât prin concentrarea suprafeței agricole și creșterea dimensiunilor fermelor private. Dar acestea nu se pot realiza decât printr-un proces în care se solicită folosirea de pârgăii politice, mecanisme economice, presupunând investirea a zeci de miliarde lei.

Gospodăriile din zona investigată înscriu peste 170 000 ha teren agricol. Unii specialiști consideră că o exploatare agricolă este rentabilă când cuprinde cca. 200ha teren arabil, alții sunt de părere că se pot organiza ferme de dimensiuni și mai mici (sub 150 ha). Dacă acceptăm că cea mai rentabilă fermă ar fi de 200 ha, înseamnă că în localitățile din eșantion s-ar putea organiza 840. În condițiile unei agriculturi moderne într-o fermă de 200 ha pot desfășura activități 40 persoane, iar în cele 840 de ferme ar putea munci 33 600 săteni. Numărul persoanelor active din localitățile investigate este de 77 540. Consiliile locale ale primăriilor sunt îngrijorate la faptul că pentru cei peste

43 940 agricultori trebuie să promoveze activități legate de meserii agricole: viticultori, horticultori, apicultori, crescători de ovine, sericultori, cărămidari etc. precum și întreprinderi de valorificare a produselor agricole.

În prezent, sătenii au pământ, dar nu au mașini agricole, banii, acces la credite pe termen lung și nu sunt conștienți că o agricultură productivă nu poate fi decât asociativă. Prin urmare, rezolvarea problemelor agriculturii sunt, de natură tehnică, de management și economică.

O pătrime dintre subiecții eșantionului cercetat doresc să devină fermieri și peste trei pătrimi nu doresc să-și vândă pământul. De unde vor cumpăra pământ cei care își propun să devină fermieri? Vor fi români sau străini? Se vor concesiona sau vinde unele terenuri ale domeniului public? Iată câteva întrebări care și le pun agricultorii și nu numai ei.

Investigațiile efectuate ne-au dat posibilitatea să identificăm necesitatea existenței unui model de dezvoltare economică, socială și spirituală a satului, parte integrantă a modelului național, constituit pe baza inteligenței românești, a tradițiilor istorice și culturale care să asigure realizarea unei agriculturi asociative, pe baza proprietății individuale pentru realizarea civilizației rurale superioare. Modelul poate fi un obiectiv strategic de lungă durată care poate fi susținut prin realizarea următoarelor acțiuni:

1. Înfăptuirea prevederilor Legii nr.18/1991 și a Legii nr.1/2000 privind reconstruirea dreptului de proprietate și consolidarea proprietății pământului asupra terenului agricol;
2. Stimularea inițiativelor formării fermelor agricole individuale și asociative prin acordarea de credite pe termen lung și dobânzi ieftine;
3. Sprijinirea sătenilor pentru a cumpăra tractoare și alte mașini agricole prin subvenționarea de către stat a prețului acestora cu 44%, prin reducerea TVA-ului așa cum se practică în Ungaria, de pildă;
4. Înființarea unei "Agenții" de dezvoltare rurală care să înlesnească vânzarea-cumpărarea terenurilor agricole ale "străinașilor" și alte proprietăți care sunt de mai mulți ani pârloagă;
5. Constituirea "Băncii sătești" după modelul ce s-a realizat de Ion Ionescu de la Brad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea;
6. Industrializarea producției agricole prin valorificarea resurselor locale: cărămidării, ateliere de împletituri din răchită și papură, mici întreprinderi de textile pentru țesături de in, cânepă, borangic, lână, tăbăcării pentru prelucrarea pieilor de ovine, bovine și porcine, cojocării, fierării, brutării, ateliere pentru confecționarea de costume naționale, stații de autoservice pentru automobile, ateliere de croitorie, radio-TV, dogării, instalații de prelucrare a sfeclei de zahăr, mori etc;
7. Încurajarea sătenilor prin scutirea de impozite pentru terenurile agricole și a taxelor comunale de toate felurile pe încă 2-3 ani;
8. Modernizarea comunităților rurale prin dezvoltarea infrastructurilor, care ar înlesni dezvoltarea într-o mai mare măsură a turismului rural;

## Satul românesc în tranziție

---

9. Pregătirea profesională a tinerilor săteni pentru a deveni fermieri, agricultori, viticultori, pomicultori, crescători de ovine, bovine, porcine;
10. Perfecționarea sistemului de asigurări sociale și de pensionare a agricultorilor pe baza contribuției și anilor de cotizare.

### 4. Degradarea spațiului spiritual al satului

Astăzi, în etapa de tranziție către societatea liberalismului nelimitat (capitalismul sălbatic) nu numai capitalul economic a cunoscut o continuă deteriorare, ci și capitalul cultural. Cultura a intrat într-o criză profundă. În localitățile din eșantion, școala este prima care se degradează. Numărul copiilor, din eșantion, care au o frecvență slabă sau nu vin deloc este din ce în ce mai mare (420 în anul 2000 față de 105 în anul 1991).

Un număr tot mai mic de tineri urmează cursurile liceale și universitare. În majoritatea lor clădirile școlilor primare, gimnaziale și grădinițele nu au autorizației de funcționare sanitară. De altfel, instituții preșcolare există numai în satele din centrul de comună. În cele mai multe școli primare predarea se realizează simultan câte două: clasa a I-a cu a III-a și clasa a II-a cu a IV-a și alte împerecheri. Școli gimnaziale există în localitățile reședință de comună și elevii din satele componente sunt nevoiți să străbată pe jos 6 – 10 km zilnic sau cu mașini de ocazie.

Drumurile comunale sunt prost întreținute: peste 50 % sunt nepietruite, de asfaltat nici vorbă, cu multe gropi ce primăvara și toamna sunt pline cu apă, băltesc.

Bisericele ortodexe, catolice și neoprotestante (adventistă, baptistă, penticostală, creștină după evanghelie) se bucură de sprijinul enoriașilor. Preoții catolici și predicatorii neoprotestanți sunt mai activi, par mai corecți în relațiile cu credincioșii. Preoții ortodoxi au devenit figura centrală a satului, reînnoind tradițiile. Căminele culturale care sunt creația savantului Dimitrie Gusti, s-au transformat în baruri și discoteci. Bibliotecile comunale și ale căminelor culturale au dispărut: cărțile au fost furate și vândute ca deșeuri de hârtie la centrele de colectare. File din romanele lui Mihail Sadoveanu, din poeziile lui Mihai Eminescu, din cărțile lui Mircea Eliade, ca să prezint doar câteva exemple, sunt folosite drept coșulețe pentru semințele de floarea soarelui, devleac și bomboane. Librăriile din centrele comunale și punctele de difuzare din satele componente nu mai sunt. Bibliotecile care au mai rămas nu dispun de bani pentru cumpărarea cărților și întreținerea spațiilor. Unii săteni sunt proprietari de icoane de sticlă și lemn, monede și medalii și ordine militare ale străbunilor, luptători pentru independență, integritatea și suveranitatea României, ce fac parte din patrimoniul cultural sunt cumpărate la prețuri de nimic de către negustorii de valori și apoi comercializate în dolari și mărci în țări din occident. Ansambluri artistice, fanfare, orchestre și formațiuni de dansuri populare sunt pe cale de dispariție. Consiliile locale din comunele rurale nu mai au interes de ale sprijini.

La sate are loc un proces de dezintelectualizare. Și cultura sănătății este în suferință: unele din dispensare funcționează în case ale foștilor țărani înstăriți sau vile ale moșierilor și acum sunt revindicate de către proprietari, altele care au fost construite din fondurile primăriilor nu au fost nici reparate, vărute și vopsite de 10 – 15 ani, sunt dispensare care nu au medici și sănătatea locuitorilor este lăsată în seama moașelor și asistentelor medicale. Toate dispensarele din eșantion au un tensiometru, seringi de unică folosință, aparat de luat tensiunea, vată, spirt medicinal s.a.

Mulți dintre subiecții noștri nu au primit rețetă compensată sau gratuită (veterani de război). Subiecții eșantionului nostru sunt conștienți că în noile condiții, medici de familie trebuie să-și doteze cabinetele cu mai multe instrumente medicale de investigației și tratament: ecograf, aparate pentru tratament fizioterapeutic, de radioscopie și radiologie, precum și medicamente de primă urgență: antigripale, antiparazitare, antibiotice, narcotice, tranchilizante, antitusive etc.

Farmacile și punctele sanitare rod al reformei sanitare, sunt relativ bine dotate și aprovizionate, dar mai au multe de făcut.

Întreaga cultură a satului este în suferință, simptomele bolii rezistă cu încăpățănare, noile structuri evoluează încet, se prelungeste agonia. Instituțiile cu misiuni educative se opun deteriorărilor, limitând efectele negative ce degradează cultura, dar rezultatele sunt tot mai descurajatoare.

Pentru revigorarea stării culturii sunt necesari bani, dar aceștia sunt din ce în ce mai puțini. Biblioteca, școala, căminul cultural suferă cel mai mult ca urmare a crizei culturale, ele sunt instituții publice, patronul lor este statul de drept, care dispune de fonduri din ce în ce mai mici pentru educație și cultură. Străbatem și o profundă criză a educației care este o consecință a crizei culturii. Bibliotecile satelor, căminelor culturale ar putea lua calea privatizării în cadrul unor fundații culturale. Avem destule modele din trecutul nostru românesc: Fundația Carol, Fundația "Elias" cu ferme productive din comuna Sascut-Bacău, sau modelul de cunoaștere creat de "Arhiva pentru știință și reformă socială" și "Institutul Social Român", concepute și instituționalizate de Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti.

Mai nou, scriitorul Dinu Săraru, este președintele Fundației "Niște țărani" care a și realizat o prestigioasă dezbateră științifică "Civilizația rulară 2020". Cu această ocazie participanții la dezbateră au adoptat un "Apel pentru țărănul român", adresat societății civile chemată să intervină pentru salvarea satului românesc, ca element definitoriu al autodezvoltării localităților rulare (Opinia Națională, 26 octombrie 1998). Fundația "Niște români" s-a născut din durere și suferință, se scrie în apel, cheamă toate energiile creatoare și sensibile ale țării să susțină inițiativele de constituire și propagare a "Asociațiilor Comunitare Sătești" și "Centrului Național pentru Studii în Mediu Rural" care să stopeze procesul "destrămării" sălbatice, a sărăcirii satului și promovarea unui program de cercetare și acțiune în serviciul dezvoltării comunitare pe temeiul valorilor și tradițiilor țărănești creștine. Acțiunile asociațiilor comunitare sătești să constituie

## Satul românesc în tranziție

---

suportul de dezvoltare a "Băncii sătești" și să instituționalizeze serviciul cultural și social pentru patru domenii de viață comunitare: cultura muncii, cultura minții, cultura sănătății și cultura sufletului (*Apel pentru țăranul român, Slătioara, jud.Vâlcea, De sărbătoarea Sf.Dumitru, 26 octombrie 1998*).

Ceea ce s-a realizat la Simpozionul "Civilizația Rurală 2020" constituie temelia unui model de inteligență, constituit pe tradițiile istorice și culturale românești.

Implementarea modelelor culturale de orice fel (occidentale sau orientale), în terenul românesc are loc nu fără tensiuni: unii indivizi sub impactul mass-media (film, televizoare, presă, radio s.a.) nu sunt în stare să selecteze elementele pozitive, devin dezorientați și se înregistrează grave tulburări sociale: abuz de stupefiante, creșterea prostituției, a criminalității, a sinuciderilor etc. Are loc un fenomen de "deculturație" care se manifestă printr-o simptomologie de pierdere a bunelor norme de comportare civilizată.

La capătul acestei prezentări susținem, fără teama de a greși, că civilizația rurală are suficiente forțe materiale și spirituale pentru a se realiza. În acest sens, am formulat și propuneri pe baza datelor obținute prin metode, tehnici și procedee de cercetare sociologică.

# Matrice comunitară, fapt comunitar și nivel de informare în satul românesc contemporan.

*Investigații în Munții Apuseni (1985-1986 și 1999-2000)*

---

Investigațiile noastre în Munții Apuseni au debutat în anii 1981-1982 sub îndrumarea regretatului conf. univ. Ion Aluaș, în cadrul Colectivului multidisciplinar „Munții Apuseni” organizat la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca<sup>1</sup>. În afara integrării didactice și metodologice în preocupările Colectivului, am urmărit și aprofundarea unor teme și probleme legate în special de comunicare și informare în satele colinare și de munte în general, în satele răsfirate în special: *comunicarea interconfesională* (Gurahonț, jud. Arad), *comunicare, distanță și dezvoltare* (Mermești, jud. Arad, Rusești și Deve, jud. Alba). În perioada 1993-1996 am desfășurat o serie de activități didactice în localitatea Mușca (comuna Lupșa, jud. Alba), prilej cu care, pe fundamentul *observației coparticipative* s-au edificat principalele ipoteze care dau și structura studiului de față<sup>2</sup>. Revenirea la Mușca după aproape 15 ani, în condițiile în care contactul cu zona nu a fost niciodată pierdut, precum și abordarea problemelor unei alte importante comunități din Munții Apuseni (Horea), din nou cu sprijinul Catedrei de sociologie de la Cluj, prin prof. univ. dr. Traian Rotariu, a dat un nou contur ipotezelor noastre, chiar dacă ne-a mai redus din entuziasmul imaginativ inițial.

Ceea ce vă prezentăm mai jos nu sunt atât rezultatele finale ale interpretării din perspectiva unui model teoretic prestabilit cât mai ales ale unui proces de modelare în curs. De aceea, mai mult decât demonstrativ analizele vor urma un curs ilustrativ dat de capacitatea de reprezentare a datelor.

## I. Aspecte ale raportului dintre matricea comunitară și treapta de modernitate

### 1. Fundamente teoretice ale investigațiilor de teren

Între fundamentele teoretice ale investigațiilor noastre în zona Munților Apuseni se află și definirea informației umane drept *produs al cunoașterii*

---

<sup>1</sup> În legătură cu activitatea Colectivului multidisciplinar „Munții Apuseni” a se vedea și T. Vedinaș, „O monografie regională: Munții Apuseni”, în *Sociologie românească*, nr. III, anul 1999, pp. 91-102

<sup>2</sup> Vezi și I. Aluaș, „Ifjakkal a hazai valóságkutatásban”, *Korunk*, nr.7/1985, pp.562-565

## Matrice comunitară, fapt comunitar

obiectivat prin **comunicare** și destinat fundamentării unei **acțiuni**<sup>3</sup>.

În unele studii<sup>4</sup> din anii din urmă am folosit noțiunea de *matrice informațională* pentru a sublinia legătura strânsă dintre cele trei momente fundamentale ale activității umane: cunoașterea, comunicarea și acțiunea (*acțiunea comună* în cazul unei comunități).

Analizele ne-au condus la emiterea ipotezei că elementele de modernitate care pătrund într-o comunitate rurală determină o scădere a nivelului matricei informaționale, adică o scădere a interacțiunilor de tip cognitiv, comunicațional și inter-acțional, o deplasare evidentă de la *comunitate* la *societate*<sup>5</sup>.

Inserăm aici observațiile sociologul francez Henri Mendras, care făcea distincție între *societatea inter-cunoașterii* și *societatea de masă*: "Mișcându-ne pe două planuri de analiză a realității, putem defini global o societate a inter-cunoașterii și o societate de masă și defini în continuare tipurile de raporturi sociale, opunând raporturile de la om la om, sau personale, și raporturile la distanță sau funcționale. Într-un mic sat țărănesc din secolul XIX, toată lumea cunoaște pe toată lumea. Numărul oamenilor este relativ limitat și toți acești oameni sunt născuți să trăiască între ei de la naștere până la moarte. Iată pentru ce o asemenea societate se definește ca o societate a inter-cunoașterii. Fiecare membru al societății cunoaște toate aspectele personalității tuturor celorlalți membri... Dimpotrivă, în societatea pe care am calificat-o de masă, un individ cunoaște câțiva indivizi extrași din masă și nu cunoaște decât o parte din aspectele legate de acești indivizi. Aceste propoziții sunt exact omoloage: într-o societate tradițională este cunoscută toată lumea și toate aspectele personalității fiecăruia, în societatea de masă nu se cunoaște decât un număr mic de oameni și nu se cunosc decât anumite aspecte ale personalității și vieții sociale ale oamenilor cunoscuți"<sup>6</sup>

Înșușindu-ne ideea deosebit de valoroasă a *continuumului rural-urban*<sup>7</sup>, vom spune că în procesele de transformare pe care le suportă colectivitățile rurale, ele parcurg tocmai acest drum de la tradițional la modern<sup>8</sup> și pe acest drum se află în anumite momente sau etape, etape și momente care devin *trepte*, dacă

<sup>3</sup> Vezi M. Pascaru, "L'information humain et le fait social" în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philosophia*, 2/1987, pp. 70 – 73

<sup>4</sup> Vezi M. Pascaru, "Quelques résultats d'une investigation sur l'interconnaissance, l'intercommunication et l'inter-action dans une village contemporain", în *Studia Univ. Babeș-Bolyai. Sociologia - Politologia*, 1/1990, pp. 26-30

<sup>5</sup> În legătură cu disociera lui F. Tönnies din *Gemeinschaft und Gesellschaft*, o sinteză pertinentă am descoperit în Poledna, R. (1999), *Postfață la Georg Simmel, Religia, traducere din limba germană de Camil Mureșan, Prefață de Mihaela Căluț, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, pp. 101 - 102*; R. Poledna reține între altele: „Conceptia despre existența socio-umană ce se află la temelia conceptelor de comunitate și societate, este cristalizată în jurul problematicii modernizării societăților umane prin industrializare și urbanizare.”

<sup>6</sup> H. Mendras, *Elements de sociologie*, Armand Colin, Paris, 1967, pp. 142-143

<sup>7</sup> Vezi și V. Miftode, *Elemente de sociologie rurală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p.43 și urm.

<sup>8</sup> Aspecte ale modernizării ruralului sunt extins abordate în Constantin Țăran, *Modernizare și reconstrucție în satul românesc*, Editura Augusta, Timișoara, 2000, pp. 126-154



## Mihai PASCARU

vedem acest drum ascendent sau, eventual, descendent. Vom avea un minimum de la care se pleacă în fiecare caz, minimum care poate fi un "0" ideal sau un minimum real (în legătură cu o anumite colectivitate umană de referință) și, la fel, un maximum ideal sau real (în legătură cu nivelul atins de o colectivitate reală, dar considerată *ideală* la un moment dat).

Să revenim acum la disocierea lui H. Mendras, care este mai explicit legată de preocupările noastre față de cunoașterea, comunicarea și acțiunea comună în satul contemporan. Așa cum încercăm să vă prezentăm în **Schema 1**, putem lua drept maximum cazul în care *toată lumea ar cunoaște pe toată lumea* și ar cunoaște totul despre fiecare și drept minimum cazul în care *nimeni nu ar cunoaște pe nimeni* și nu ar ști, deci, *nimic despre nimeni* din colectivitate.

Sub aspect metodologic „știi totul” poate însemna a cunoaște o serie de aspecte considerate esențiale la un moment dat pentru și într-o comunitate. Noi vom da un exemplu în aceste sens într-unul din paragrafele următoare.

### Schema 1.

#### Nivele ale inter-cunoașterii

Nivelul maxim	Nivel intermediar 1	Nivel intermediar 2	Nivel intermediar 3	Nivel minim
Toată lumea știe totul despre toată lumea	Unii știu totul despre toată lumea	Unii știu totul despre unii	Unii știu unele lucruri despre unii	Nimeni nu știe nimic despre nimeni

Sigur, dacă punem problema la modul absolut, nivelul maxim și nivelul minim nu au corespondent real. Ele rămân doar ca puncte de reper abstracte. Mai departe, fiecare nivel are momentele, etapele sale sau dacă vreți, subnivelurile, *treptele* sale, parcurse ascendent sau descendent, descendent, de regulă, în cazul trecerii de la tradițional la modern. Spunem de regulă pentru că există și *procesele moderne de tradiționalizare*, cum ar fi integrarea în lumea satului a celor care își pierd locul de muncă în urban sau tendința modernă de a reînvia ruralul la periferia urbanului.

Oricum, similar pot fi abordate și aspectele care privesc comunicarea și acțiunea comună într-o comunitate. Vom distinge și în aceste cazuri niveluri sau trepte maximale, nivele sau trepte intermediare și nivele sau trepte minimale (vezi **Schemele 2 și 3**).

### Schema 2.

#### Nivele ale comunicării

Nivelul maxim	Nivel intermediar 1	Nivel intermediar 2	Nivel minim
Toată lumea discută cu toată lumea	Unii discută cu toată lumea	Unii discută cu unii	Nimeni nu discută cu nimeni

## Matrice comunitară, fapt comunitar

Schema 3.

### Nivele ale acțiunii comune

Nivelul maxim	Nivel intermediar 1	Nivel intermediar 2	Nivel minim
Toată lumea lucrează în comun cu toată lumea	Unii lucrează cu toată lumea	Unii lucrează cu unii	Nimeni nu lucrează cu nimeni

Și în cazul comunicării și în cel al acțiunii comune din nou vom preciza că „a comunica cutoată lumea” sau „a lucra în comun cu toată lumea”, metodologic poate înseamna a comunica sau a lucra cu toată lumea cu o anume frecvență, săptămânal să zicem, așa cum vom exemplifica într-un alt paragraf.

Perspectiva noastră pleacă, așa cum am precizat, de la definirea informației umane drept produs al cunoașterii, obiectivat prin comunicare și destinat fundamentării unei acțiuni. În consecință vom căuta să identificăm în conținutul *matricii informaționale* specifice unei colectivități deopotrivă elemente care țin de:

- cunoaștere (identificarea membrilor colectivității, cunoașterea unor aspecte legate viața și activitatea lor);
- comunicare (frecvența schimburilor de semnificații);
- acțiune comună (frecvența participării comune la diferite munci, frecvența schimburilor de bunuri sau împrumutului de bunuri și bani etc.).

Asupra noțiunii de matrice informațională am revenit noi înșine, considerând că, pentru contextul relațiilor specifice unei comunități este mai adecvată noțiunea de *matrice comunitară*<sup>9</sup>, cea dintâi riscând să reducă inter-acțiunea doar la dimensiunea sa simbolică.

Vom folosi deci în continuare noțiunea de *matrice comunitară*, chiar și atunci când avem în vedere studii ale noastre din anii din urmă.

Din perspectiva modernizării, am considerat că fiecare colectivitate rurală (mai mult sau puțin delimitată administrativ) se află pe o anumită treaptă de modernitate, de asimilare a elementelor specifice societății industriale sau, după H. Mendras, specifice societății de masă, corespunzătoare fiindu-i o anumită treaptă a matricei comunitare, adică a *inter-cunoașterii, comunicării și acțiunii comune*. Modelul propus de noi era

$$T_c = T - T_m$$

unde  $T_c$  reprezintă *treapta matricei comunitare sau, dacă vrei, treapta comunitară* (nivelul atins în inter-cunoaștere, comunicare și acțiunea

<sup>9</sup> Vezi și M. Pascaru, S. Ișpan, N. Fonoage, „Societatea de masă și societatea inter-cunoașterii”, în *Știință și comunitate*, Editura Star Soft, Alba Iulia, 2000, pp. 100-104; M. Pascaru, „Cunoașterea, comunicarea și acțiunea comună în contextul dezvoltării rurale”, în *Lucrări Științifice, Seria I, vol. II, Management Agricol, Facultatea de Management Agricol Timișoara*, 2000, pp. 206-211

comună),  $T_m$  reprezintă *treapta de modernitate* și  $T$  numărul total de trepte cu care *metodologic* operăm (de exemplu, 10).

## 2. *Investigații la Mușca (jud. Alba) – 1985-1986 și 1999-2000*

La Mușca (comuna Lupșa, jud. Alba)<sup>10</sup>, în 1986, unui eșantion de membri ai colectivității persoane active, le-am solicitat, în prelungirea observațiilor la care colectivitatea a fost supusă timp de mai mulți ani (începând din septembrie 1983) răspunsul la un scurt chestionar care viza prin întrebările sale: ● 1) măsura în care subiecții chestionați cunosc aspecte din viața și activitatea altor membri ai comunității, ● 2) măsura în care intră cu aceștia în raporturi de comunicare și ● 3) măsura în care participă în comun la realizarea unor acțiuni. Am vizat astfel toate cele trei elemente ale unei matrici comunitare (cunoaștere, comunicare și inter-acțiune, acțiune comună).

Pentru evaluarea **inter-cunoașterii** am avut în vedere:

- a) modalitatea de identificate a membrilor comunității de către subiectul chestionat (cinci membri ai comunității pentru fiecare subiect, din care trei de același sex cu subiectul și doi de sex opus), acordând câte un anumit punctaj pentru fiecare modalitate de identificare astfel: ● 1. identificarea după nume - 9 p ● 2. identificarea după nume și ciufală (poreclă) – 7 p ● identificarea după nume, ciufală și prenumele soțului sau soției - 5 p ● identificarea după nume, ciufală prenumele soțului sau soției și prenumele copiilor - 3 p ● identificarea după datele de mai sus și alte amănunte biografice - 1 p ● nerealizarea identificării - 0 p și
- b) *cunoașterea unor aspecte din viața și activitatea membrilor asupra cărora au fost chestionați subiecții*, acordând câte un punct pentru fiecare răspuns corect la următoarele situații de fapt: ● vârsta ● pregătirea școlară ● ocupația și locul de muncă ● dacă a fost bolnav în ultimul timp ● dacă a fost plecat din localitate în ultimul timp ● dacă a vândut sau a cumpărat ceva deosebit în ultimul timp.

Pentru evaluarea **comunicării** ne-am oprit asupra datei la care a avut loc *ultima discuție* dintre subiectul chestionat și fiecare dintre *alți cinci membri ai comunității*, acordând răspunsurilor, pe variante, următorul punctaj: ● 1. discuția a avut loc în ultima săptămână -144 p ● 2. discuția a avut loc în ultima lună - 36 p ● 3. discuția a avut loc în ultimele 3 luni - 12 p ● 4. discuția a avut

---

<sup>10</sup> Localitatea Mușca este așezată pe Valea Mușcanilor, afluent al râului Arieș, între Câmpeni și Baia de Arieș. Pe o mare parte din suprafața ei s-a construit în anii socialismului Combinatul Minier al Cuprului Roșia-Poieni, profilat pe exploatarea la suprafață și prelucrarea primară a minereului de cupru. Prezența Combinatului și numeroasele și sigurele locuri de muncă pe care le-a asigurat până la un moment dat, explică faptul că, dacă în 1985 localitatea avea 570 de locuitori în 155 de gospodării, în 1999 trăiau la Mușca 692 de locuitori în 206 gospodării. Din punct de vedere al habitatului, Mușca este o localitate „înșirată” de-a lungul văii amintite și a drumului de la Combinat la șoseaua națională ce leagă orașele Câmpeni și Turda. Hărțile indică pentru spațiul localității altitudini între 700 și 1000 m. Cel mai înalt vârf din apropiere, Geamăna, are 1367 m.

## Matrice comunitară, fapt comunitar

loc în ultimul an - 3 p • 5. discuția a avut loc în ultimii 3 ani - 1 p • 6. nu s-a discutat niciodată - 0 p.

Pentru evaluarea **acțiunii comune** am solicitat subiecților să precizeze data la care ultima oară s-au implicat într-o acțiune împreună cu fiecare din cei cinci membri ai comunității asupra cărora au fost chestionați.

Pentru fiecare variantă de răspuns am acordat câte un punctaj, astfel: • 1. acțiunea a avut loc în ultima săptămână – 144 p • 2. acțiunea a avut loc în ultima lună - 36 p • 3. acțiunea a avut loc în ultimele trei luni - 12 p • 4. acțiunea a avut loc în ultimul an - 3 p • 5. acțiunea a avut loc în ultimii trei ani - 1 p • 6. nu au acționat niciodată împreună - 0 p.

Punctajul maxim care se poate obține, pe categorii de probleme, este următorul: • inter-cunoaștere - identificare - 45 p • cunoașterea unor aspecte - 30 p • **total cunoaștere** - 75 p • **comunicare** - 720 p • **acțiune comună** - 720 p.

Pentru estomparea diferenței care există între punctajul maxim la nivelul inter-cunoașterii și punctajul maxim la nivelul comunicării și acțiunii comune, am propus utilizarea unui indice dat de *raportul dintre punctajul real obținut de subiecții chestionați și punctajul maxim posibil*. Acest indice poate lua, teoretic, valori cuprinse între 0 și 1 sau între 0% și 100%. În 1986, la Mușca s-au obținut următorii indici: cunoaștere - **0,67**, comunicare - **0,42**, acțiune comună - **0,20**. Indicele matricei comunitare, calculat ca medie a indicilor cunoașterii, comunicării și acțiunii: **0,43** sau **43%**.

Dacă am stabili o scală<sup>11</sup> cu zece trepte (grade), treapta corespunzătoare matricei comunitare ar fi treapta **5**, între 40 și 50%.

Cărui fapt se datorează aceasta situație? De ce matricea informațională nu se află, să zicem, pe treapta maximă – treapta **10**? Interveneau aici, credem noi, o serie de factori (ocupație, navetism, comerț preponderent de stat etc.) care defineau o anumită treaptă de modernitate a comunității de care ne-am ocupat. În investigația noastră am folosit doar un singur indicator – **ocupația**, stabilind că ponderea ocupațiilor moderne (muncitori, lucrători comerciali, intelectuali) se situaiază undeva între 40 și 50%.

Dacă și în cazul modernității am stabili o scală cu zece trepte (grade), din acest punct de vedere comunitatea studiată s-ar afla pe treapta **5** ( $T_m = 5$ ).

Aceasta este constatarea ne-a condus către ipoteza că treapta comunitară pe care se află o comunitate rurală ( $T_c$ ) este dată de diferența dintre numărul total de trepte stabilit ( $T$ ) și treapta de modernitate ( $T_m$ ) pe care comunitatea respectivă se află.

În cazul nostru  $T_c$  (nivelul matricei informaționale) era egal cu zece (numărul total de trepte) minus cinci (treapta de modernitate), adică cinci - **5**.

În iarna anului 2000 am obținut pentru Mușca următorii indici: intercunoaștere: 0,77 sau 77%, comunicare: 0,79 sau 79% și inter-acțiune: 0,16 sau 16%. Indicele matricei comunitare: 0,57 sau **57%**.

<sup>11</sup> În legătură cu tehnicile de scalare a se vedea și I. Mărgineanu (1982), *Măsurarea în sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, pp. 103-184, I. Mărgineanu (2000), *Proiectarea cercetării sociologice*, Polirom, Iași, pp. 210-237

## Mihai PASCARU

Putem proceda de această dată invers, având  $T = 10$  și  $T_c = 6$ , pentru un indice al matricei comunitare între 50 și 60%, obținem treapta de modernitate :  $T_m = 4$ , inferioară treptei de modernitate din 1986. Din acest moment putem bănuși modificări importante cel puțin la nivelul structurii ocupaționale din localitatea în discuție, în sensul creșterii ponderii populației care are ocupații tradiționale, sau, altfel spus, a celei care *nu mai are ocupații moderne*.

Relevante în acest sens pot fi și datele din **Tabelul 1**.

**Tabelul 1**

### Ponderea unor ocupații în Mușca (1985 și 1999)

Ocupația	1985		1999	
	Număr	%	Număr	%
Agricultori	153	41	165	38
Pensionari	38	10	65	15
Mineri	23	6	13	3
Muncitori	69	19	81	19
Șoferi	19	5	16	4
Lucrători în comerț	10	3	7	1,9
Servicii	58	16	48	11
Inițiativă privată	0	0	8	2,1
Șomeri	0	0	26	6
Total	366	100	429	100

Creșterea numărului celor *fără ocupații moderne* se datorează în principal șomajului și întoarcerii către activitățile agricole tradiționale, în condițiile unei zone de munte cu dotări tehnice aproape inexistente. Nici pensionarii nu-și mai permit să locuiască cu copiii lor la oraș, departe de agricultură.

S-ar mai putea lua în discuție și utilizarea telefonului. Dacă în 1985 exista în localitate doar un singur telefon, la școală, acum au telefon peste 75% din gospodării<sup>12</sup>.

În ancheta noastră din 2000, locuitorii din Mușca au declarat cu privire la *alternativa discuții directe-discuții prin telefon* următoarele : ? Folosesc doar telefonul, nu prea plec de acasă - 7,1% ? Folosesc telefonul, dar nu evit întâlnirile directe - 42,8 % ? Folosesc telefonul, dar prefer întâlnirile directe - 3,5% ? Nu folosesc telefonul decât pentru urgențe - 3,5% ? Nu am telefon - 10,3 % ? Alt răspuns - 23,7%.

Cei care oferă «alt răspuns» sunt cei care au telefon, dar nu îl folosesc pentru comunicare cu alți locuitori ai satului, acesta fiind rezervat doar pentru

<sup>12</sup> Centrala telefonică locală este o centrală automată dezafectată de la o mare întreprindere care folosește acum o centrală mai performantă. Două aspecte trebuie relevate în legătură cu aceasta: 1. nu este nevoie de telefonistă, deci securitatea convorbirilor este asigurată și pentru cei mai neîncrezători, și 2. nu se taxează peste abonament decât convorbirile în afara localității.

## Matrice comunitară, fapt comunitar

legăturile cu rudele aflate în afara localității, cel mai adesea apelându-și părinții sau rudele cei plecați din localitate, în numeroase cazuri ei plătind și abonamentele pentru telefon.

Oricum, putem spune că telefonul este un factor favorizant al comunicării în comunitate și, de aici, al cunoașterii celorlalți prin comunicare. El poate facilita, de asemeni, pregătirea unei acțiuni comune sau chiar desfășurarea ei.

### 3. *Investigații în comuna Horea (1999 și 2000)*<sup>13</sup>

Comuna Horea este situată în Carpații Occidentali ai României, pe traseul Câmpeni - Huedin, la 30 km distanță de Câmpeni (cel mai apropiat oraș) și 70 de Huedin, la altitudini cuprinse între aprox. 1150 și 1653 m. Una din localitățile aparținătoare - Petreasa este, după unele surse, așezarea permanentă aflată la cea mai mare altitudine în Europa. Distanța față de reședința de județ (Alba Iulia) este de peste 100 de km și față de capitala țării, București, de peste 400 de km.

Astăzi comuna Horea este compusă din 15 sate, din care în anchetele noastre din 1999 și 2000 au fost cuprinse 7, subliniate mai jos cu aldine. Populația este majoritar românească, doar în localitatea de centru – Horea fiind înregistrați 49 de țigani, grupați în 9 familii. Pe sate populația și gruparea era 1997 următoarea : **Horea** – 234 locuitori (94 de gospodării), **Baba** – 45 de locuitori (15 gospodării), **Butești** – 58 locuitori (29 de gospodării), **Dârlești** – 378 locuitori (126 gospodării), **Fericet** – 204 locuitori (68 gospodării), **Giurgiuț** – 104 locuitori (35 de gospodării), **Mănțești** – 87 locuitori (29 de gospodării), **Mătișești** – 464 locuitori (154 gospodării), **Niculești** – 51 locuitori (17 gospodării), **Pătrușești** – 190 locuitori (63 de gospodării), **Petreasa** – 69 locuitori (23 de gospodării), **Preluca** – 95 de locuitori (32 de gospodării), **Teiu** – 78 de locuitori (26 de gospodării), **Trifești** – 108 locuitori (36 de gospodării), **Zânzești** - 82 de locuitori (27 de gospodării). În total 2287 de locuitori grupați în 746 gospodării. Din cei 2287 locuitori, 1084 sunt femei.

<sup>13</sup> Prima investigație la Horea a fost realizată în perioada 1-26 iulie 1999, cu aportul unui colectiv de studenți de la Universitățile "1 Decembrie 1918" Alba Iulia, și "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca. Au participat studenții Liliana Prodan, Sebastian Todea, Emilia Nicola, Iulia Rusu, Diana Untaru, Doinița Grosu, Camelia Stuparu, Simona Macarie, Mihaela Luca, Daniela Sav, Alberto Albu, Ramona Enea, Veronica Merticariu și Valentin Rusandu, de la Asistență socială - Alba Iulia, Dacian Vida, Raluca Vulpe, Camelia Iușan, Cristian Vlașin, Nicoleta Șandru, Anca Duma, Oleg Chiriac, Raul Popa, Lidia Gheorghiu, Sorina Vâju și Claudia Todea, de la Sociologie - Cluj-Napoca. Ei au fost îndrumați cu profesionalism de asist. univ. Petronela Talpaș și lector. univ. Lucian Marina de la Univ. "1 Decembrie 1918" Alba Iulia și conf. univ. Traian Vedinaș de la Univ. "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Autorul proiectului și, totodată, coordonatorul în teren al investigațiilor, lect. univ. Mihai Pascaru de la Școala Superioară de Afaceri Alba Iulia, le mulțumește și pe această cale. Calde mulțumiri și prof. univ. dr. Traian Rotariu pentru încrederea acordată precum și doamnei lector univ. Mărioara Ludușan de la Universitatea „1 Decembrie 1918 Alba Iulia” pentru suportul logistic substanțial. Ancheta din martie 2000 a fost realizată cu participarea studenților Aniela Costea, Delia Nicoară și Daniela Vlăsa de la Școala Superioară de Afaceri - Alba Iulia.

## Mihai PASCARU

În ancheta noastră una din ipotezele fundamentale a fost aceea că localitățile din comuna Horea se află *pe trepte diferite de modernitate*. Structura ocupațională a fost folosită și aici ca un prim criteriu în stabilirea treptei de modernitate.

Intervine apoi statusul fiecărei localități în cadrul comunei, dacă ea este centrul de comună sau nu, dacă este apropiată, eventual *lipită* de acest centru sau nu. De aici plecând, am grupat localitățile în care s-au realizat investigațiile noastre în două *areale*.

A. Arealul „Horea”, care cuprinde localitățile Horea, centrul de comună și *parte* din localitățile Baba și Fericet. Horea este un sat adunat, în care ponderea populației active ocupată în activități tradiționale (agricultură, exploatarea pădurilor și prelucrarea lemnului cu mijloace manuale) este în jur de 50% . Aici sunt concentrate majoritatea instituțiilor comunei, de la primărie și școală la dispensar. De asemeni, localitatea Horea beneficiază de o rețea proprie de televiziune prin cablu. Localitatea Baba este foarte apropiată de Horea și unii dintre locuitorii ei își desfășoară activitatea în instituții din centrul de comună. Localitatea Fericet este și ea în vecinătatea centrului de comună și chiar dacă prezintă elementele unei localități răsfirate, numărul mic de locuitori surprinși în investigație nu este de natură să influențeze prea mult datele referitoare la întregul areal. Pentru problematica informării prin mass-media în investigații a fost inclus satul **Mățișești**, apropiat prin caracteristicile sale mai mult de centrul de comună decât de satele răsfirate.

B. Arealul „Trifești” grupează localitățile Petreasa, *sat răsfirat* aflat la aproape 7 km de centrul de comună, Trifești, *sat răsfirat*, aflat la aproape 5 km de Horea și Preluca, *sat răsfirat* aflat la aproape 4 km de comună. În acest areal ponderea populației cu ocupație tradițională este în jur de 70%. De aici încolo arealele vor fi notate în ghilimele („”) iar localitățile care le dau numele fără ghilimele.

Tabelul 2.

Matrici comunitare la Horea (1999 și 2000)

Localitate/ Areal		Elemente matrice				Trepte	
		Cunoaș- tere	Comuni- care	Acțiune comună	Matrice	T <sub>c</sub>	T <sub>m</sub>
Horea	Iulie 1999	0,60	0,48	0,32	0,47	5	5
	Martie 2000	0,50	0,66	0,31	0,49	5	5
Teiu		0,76	0,86	0,49	0,70	7	3
Trifești		0,85	0,75	0,41	0,67	7	3
Preluca		0,87	0,71	0,46	0,68	7	3
Petreasa		0,81	0,82	0,60	0,74	8	2
„Trifești”		0,84	0,76	0,49	0,70	7	3
Comună		0,70	0,65	0,41	0,59	6	4

## Matrice comunitară, fapt comunitar

Este greu să discutăm despre nivele ale matricei informaționale, trepte informaționale sau comunitare, la nivelul unei unități administrative mai mari, cum ar fi comuna. Dacă totuși am accepta o asemenea abordare, am putea spune că pentru **comuna Horea**  $T_c = 6$ , la un indice egal cu **0,59** sau **59%**. O situație pe localități și areale este prezentată în **Tabelul 2**. În tabel, **Tm** este estimată în baza formulei propuse noi în cazul Mușca. O serie de analize specifice sunt în lucru.

Prin urmare, în comunitățile răsfirate și departe de influențele localității de centru, **care sunt și localități mai puțin dezvoltate**, relațiile de cunoaștere, comunicare și acțiune comună sunt mai strânse.

### 4. Conținuturi ale comunicării și acțiunii comune

Dacă în investigațiile noastre de la Mușca am avut în vedere cunoașterea, comunicarea și acțiunea comună în general, la Horea am considerat oportun la un moment dat să ne raportăm și la unele aspecte particulare cum ar fi, între altele, reprezentările *locuitorilor asupra nivelului de trai*.

La o primă întrebare, legată de modul în care cei investigați (capi de gospodărie sau soț-soție) apreciază că se trăiește în gospodăria lor, am înregistrat răspunsurile: ● Din ce în ce mai bine - 10,6% ● Din ce în ce mai rău - 25,8% ● La fel ca întotdeauna, adică bine - 34,8% ● La fel ca întotdeauna, adică rău - 1,5% ● Abia trăim de azi pe mâine - 6,1% ● Alt răspuns - 21,2%.

Aceste răspunsuri dobândesc nuanțe aparte dacă le corelăm cu răspunsurile la întrebarea următoare, referitoare la raporturile dintre venituri și cheltuieli: **De regulă, cheltuielile sunt...?** ● ... Mai mari decât veniturile, avem mereu datorii - 33,3% ● ... Mai mici decât veniturile, putem face economii - 12,1% ● ... La nivelul veniturilor, acceptabil însă - 36,4% ● ... La nivelul veniturilor, abia trăim - 12,1% ● Alt răspuns - 6,1%.

Pentru a introduce răspunsurile la următoarele întrebări este necesar să facem câteva precizări. Fiecare persoană investigată a fost solicitată să aprecieze situația altor cinci familii din sat, desemnate printr-un membru al lor, chiar dacă, din necesități metodologice<sup>14</sup>, acesta nu este totdeauna capul de gospodărie sau soțul (soția).

Iată cum este apreciată situația altor familii din sat: ● Au cheltuieli mai mari decât veniturile, au datorii - 7,3% ● Au venituri mai mari decât cheltuielile, fac economii - 12,3% ● Cheltuiesc doar cât pot și o duc bine - 28% ● Cheltuiesc doar cât pot și abia trăiesc - 23,4% ● Cheltuiesc aiurea - 1,0% ● Alt răspuns - 25,0% ● Nu cunosc familia - 3,0%.

Să remarcăm mai întâi faptul că în 28 % din cazuri ("alt răspuns", de regulă "nu știu, nu pot aprecia", și "nu cunosc familia") lipsește o evaluare asupra situației altor familii din satul în care locuiesc cei investigați, în rest evaluarea se face cu o oarecare siguranță, ceea ce conduce la ipoteza că în general există un anumit interes în acest sens. În plus, se remarcă o exigență crescută în

<sup>14</sup> În anchetă au fost vizate și alte aspecte, cum ar fi consumul de informație media, care au impus o structură mai complexă eșantionului.



aprecierea situației altora față de aprecierea propriei situații: dacă 12,1% spun că ei abia trăiesc, atunci când este vorba despre alte familii aceeași apreciere este făcută în 23% din cazuri.

Un element important îl constituie capitolul discuțiilor despre problemele gospodăriei. La întrebarea "Ați discutat în ultima lună probleme ale gospodăriei?", am înregistrat următoarele răspunsuri: ● Da, în fiecare zi - 4,7% ● Da, la două-trei zile - 11,0% ● Da, la sfârșit de săptămână - 12,7% ● Da, o singură dată în ultima lună - 7,7% ● Nu am discutat în ultima lună - 28,3% ● Nu discutăm de obicei - 32,6% ● Nu cunosc familia - 3,0%.

La fel de importantă este și problema într-ajutorării. Indicate fiind cinci familii anume, am pus întrebarea: "V-ați ajutat cu aceste familii în ultima lună?" și am primit următoarele răspunsuri: ● Da, ne-am ajutat la diferite munci - 19,33% ● Da, ne-am ajutat cu bani - 0,7% ● Da, ne-am vândut unele produse - 0% ● Nu ne-am ajutat în ultima lună - 39,3% ● Nu ne ajutăm de obicei - 34,3% ● Nu cunosc familia - 3,0 %.

Pentru a putea face unele aprecieri asupra nivelului cunoașterii, comunicării și acțiunii comune, vom lua separat ceea ce este suficient de clar precizat, adică răspunsurile "nu cunosc, nu pot aprecia", "nu discutăm de obicei", "nu ne ajutăm de obicei":

Nu cunosc, nu pot aprecia - 25% ● Nu discutăm de obicei - 32,6% ● Nu ne ajutăm de obicei - 34,3% ● **Medie - 30,6%.**

Dacă avem în vedere existența celor două areale, vom constata următoarele: cu cât localitățile sunt mai răsfirate și mai îndepărtate de centru, cu atât numărul celor care declară că nu cunosc, nu comunică, nu acționează în comun este mai mic.

Să reținem însă că nu este vorba aici de necunoaștere, necomunicare și lipsa acțiunii comune în general, ci de prezența acestor realități în legătură cu unele aspecte ale nivelului de trai, ale balanței dintre venituri și cheltuieli, în special. Lucrul acesta nu este însă deloc de neglijat, ținând cont de faptul că pe nivelul de trai se clădesc și alte domenii de manifestare a cunoașterii, comunicării și acțiunii comune.

Ca o concluzie, am putea sugera că o creștere a nivelului de trai poate conduce la o scădere a treptei cunoașterii, comunicării și acțiunii comune, aceasta și ca semn al achiziției de modernitate, acolo unde modernitatea înseamnă și prosperitate.

Într-o colectivitate rurală, și poate nu numai, este foarte greu să mergi cu întrebări asupra conținutului discuțiilor dintre oameni. Deja destule suspiciuni ridică întrebările referitoare la frecvența contactelor comunicaționale. Mai la îndemână pare să fie indicarea unei teme, de regulă, de interes general, și chestionarea în legătură cu discuțiile asupra acestei teme.

În cercetările de la Horea, după modelul utilizat în evaluarea raporturilor de comunicare la Mușca (nivelul real atins în frecvența comunicării raportat la maximul ideal, nivelul posibil) am urmărit o serie de teme și locul lor în comunicare, în contextul unor analize mai largi la tema dată. Temele avute în vedere se regăsesc în  **Tabelul 3.**

## Matrice comunitară, fapt comunitar

Tabelul 3

### Comunicare și conținuturi la Horea în 1999

% din posibil

Areale	Impozite	Contribuții biserică	Gospodărie	Presă
Arealul „Horea”	15,8	12,6	16,6	7,2
Arealul „Trifești”	30,2	41,0	48,8	26,6
Total	23,0	26,8	32,7	13,9

Vom remarca următoarele aspecte :

- În general, ordinea temelor, după frecvența cu care sunt discutate, este :  
I. Probleme ale gospodăriei, II. Problema plății contribuțiilor pentru biserică, III. Problemele plății impozitelor, IV. Conținuturi ale informațiilor de presă.
- Fiecare dintre teme este mai frecvent pusă în discuție în arealul “Trifești”, al localităților răsfirate.

### 5.Aportul copiilor la schimbul de informații și bunuri

Deși se realizează diferit de la o comunitate la alta, schimbul de informații și bunuri solicită, mai mult sau mai puțin, aportul tuturor generațiilor. Vom avea în vedere în acest paragraf aportul copiilor.

Delimitând schimbul de informații de schimbul de bunuri, am căutat să evidențiem rolul copiilor ca *intermediari* între adulți în cele două categorii de schimburi.

În elaborarea modelului matricei comunitare avusesem în vedere doar adulții persoane active.

La Mușca, în 1986, într-o anchetă mai amplă<sup>15</sup>, am solicitat copiilor să răspundă, printre altele, la următoarele două întrebări:

- ◆ 1. Vă trimit părinții să *spuneți* ceva la alte persoane?
- ◆ 2. Vă trimit părinții să *duceți* ceva la alte persoane?

Au răspuns la cele două întrebări 54 de copii între 12 și 14 ani, indicând una din aceste variante: ■ 1. Foarte des, ■ 2. Des, ■ 3. Rar, ■ 4. Foarte des și ■ 5. Deloc.

Aceleași întrebări, în același context, au fost adresate și unui grup de copii din ultimele clase gimnaziale, la Horea în 2000.

Prezentăm în Tabelul 4 modul în care copiii se grupează în funcție de răspunsurile la cele două întrebări.

<sup>15</sup> Vezi și M. Pascaru, „Une hypothèse sur l'apport des enfants a l'échange d'informations et de biens dans le milieu rural”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Philosophia*, Cluj-Napoca, 2/1989, pp. 42-45

Tabelul 4

Aportul copiilor la schimbul de informație și bunuri la solicitarea părinților (M 1986 = Mușca 1986, M 2000 = Mușca 2000, H 2000 = Horea 2000) %

Schimbul Frecvența	Informații			Bunuri		
	M 1986	M 2000	H 2000	M 1986	M 2000	H 2000
Foarte des	5,5	2,9	5,5	11,1	8,8	11,1
Des	13,0	20,6	27,8	24,1	20,6	22,3
Rar	25,9	41,1	30,6	33,3	41,1	50
Foarte rar	42,5	17,7	11,1	27,8	17,7	11,1
Deloc	13,0	17,7	25,0	3,7	11,8	5,5
Total	100	100	100	100	100	100

Pentru a obține o imagine mai clară a aportului copiilor la cele două categorii de schimburi, vom acorda fiecărei frecvențe propusă ca răspuns un anumit punctaj astfel:

■ 1. Foarte des - 4 puncte ■ 2. Des - 3 puncte ■ 3. Rar - 2 puncte ■ 4. Foarte rar - 1 punct ■ 5. Deloc - 0 puncte.

Dacă toți copiii ar fi răspuns cu "Foarte des" la cele două întrebări, în total pentru fiecare întrebare s-ar fi obținut  $54 \times 4 = 216$  puncte. Aceasta ar fi corespuns *nivelului maxim al aportului* lor la o categorie sau alta de schimb. Dacă toți copiii ar fi răspuns cu "Deloc", s-ar fi obținut 0 puncte, ceea ce ar fi indicat un nivel 0 al aportului copiilor la schimbul de informații și schimbul de bunuri. În cazul nostru nivelul real este indicat de 84 de puncte pentru schimbul de informații și 114 pentru schimbul de bunuri. Rezultatul s-a obținut prin aplicarea formulei

$$N_a = \sum n_i f_i$$

unde  $N_a$  = nivelul aportului copiilor la un schimb sau altul,  $n_i$  = numărul copiilor care au indicat prin răspuns o anumită frecvență și  $f_i$  = punctajul acordat pentru fiecare frecvență. Pentru necesități ulterioare vom nota acum cu  $N_{ai}$ , nivelul aportului la schimbul de informații și  $N_{ab}$ , nivelul aportului la schimbul de bunuri.

În cazul aportului copiilor la schimbul de informații, *nivelul real* reprezintă 38% din nivelul maxim posibil iar în cazul aportului copiilor la schimbul de bunuri - 52 % din nivelul maxim posibil.

Putem spune acum că la data realizării cercetării (octombrie 1986), copiii din Mușca *erau solicitați mai mult la schimbul de bunuri decât la schimbul de informații*.

Dacă avem din nou în vedere o scală din 10 trepte, observăm că nivelul real al aportului copiilor la schimbul de informații se situează pe treapta 4 și nivelul real al aportului copiilor la schimbul de bunuri se situează pe treapta 6. Am notat

## Matrice comunitară, fapt comunitar

cu  $T_{si}$  treapta de nivel a aportului la schimbul de informații și cu  $T_{sb}$  treapta de nivel a aportului la schimbul de bunuri, și prin urmare obținem

$$T_{si} + T_{sb} = T$$

unde  $T$  reprezintă numărul total de trepte ale nivelului maxim, în cazul nostru  $T = 10$ .

Pe această bază am emis ipoteza că suma treptelor de nivel ale aportului copiilor din mediul rural la schimbul de bunuri și informații este egală cu numărul de trepte stabilit pentru nivelul maxim posibil al aportului copiilor la cele două categorii de schimburi, adică este o constantă.

Estimăm astfel că modernizarea colectivităților rurale duce la scăderea solicitării copiilor la schimbul de bunuri și creșterea participării lor la schimbul de informații.

Conform acestei presupoziii rezultatele din 2000 de la Mușca și Horea ar trebui să fie în concordanță cu matricile comunitare, adică la Mușca să avem de a face cu o solicitare sporită a copiilor în schimbul de bunuri față de solicitarea în schimbul de informații și la Horea cu solicitări aflate pe aceeași treaptă.

**Tabelul 5**

### Nivelul participării copiilor la schimbul de informații și bunuri în 2000

Localitatea	%	$T_{si}$	%	$T_{sb}$
Mușca	43	5	49	5
Horea	44	5	50	5

Rezultatele investigațiilor din 2000 ne confirmă doar faptul că suma treptelor participării copiilor la schimbul de informații și schimbul de bunuri este o constantă.

## II. Informare și participare în structura și dinamica faptului comunitar. Cazul impozite și taxe locale

### 1. Structura și dinamica faptului social. Faptul comunitar

În mai multe încercări de definire a faptului social<sup>16</sup> am plecat, explicit sau implicit, de la considerentul că definiția propusă trebuie să răspundă următoarelor exigențe: 1. să reflecte ceea ce este definitoriu pentru societate în ansamblul ei, adică specificul socialului în raport cu naturalul și individualul; 2. să reflecte o realitate sistemică pentru că societatea poate fi considerată o asemenea realitate; 3. să reflecte și dimensiunea informațională a realității sociale, atâta timp cât aceasta este una din dimensiunile ei fundamentale; 4. să reflecte elementele specifice de reglare și autoreglare pe baza *feed-back*-ului,

<sup>16</sup> M. Pascaru, "Despre faptul social" în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philosophia*, XXVIII, 1983, p. 71-74, "L'information humain et le fait social", *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philosophia*, 2/1987, p. 70-73

pentru că sistemul social posedă asemenea elemente; 5. să reflecte o realitate de tip cibernetic (unitate a sistemului, informaționalului și conexiunii inverse) pentru că societatea poate fi considerată o asemenea realitate și 6. exigențele de mai sus să fie satisfăcute, cât mai mult posibil, într-o manieră explicită.

Analizând mai multe definiții date faptului social<sup>17</sup> am reținut o serie de aspecte care, explicit sau implicit, au fost valorificate în definiția pe care noi am propus-o: a) existența unei relative constrângeri a individului din partea sistemului social pentru determinarea acestuia la anumite acțiuni; b) originarea faptului social în mediul și instituțiile sociale; c) capacitatea faptului social de a interesa societatea, de a urmări realizarea unui scop social; d) interioritatea și exterioritatea concomitentă în raport cu conștiința individului și e) existența faptului social ca fenomen de interacțiune. Aceste elemente, corelate cu exigențele prezentate la începutul acestui paragraf, se constituie într-un unghi de vedere complex, care, utilizat în abordarea realității sociale, ne apropie de un anumit mod de definire a faptului social.

Am propus și susținem acest mod de definire a faptului social: este fapt social o acțiune socială transformată la nivelul individualului în acțiune individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social acționant și care se fundamentează pe o informație socială transformată la nivelul individualului în informație individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social emițător.

Noțiunea de *funcție de treaptă* aparține teoriei sistemelor și a fost preluată în științele socio-umane de către M. A. Kaplan: "Un sistem constă dintr-un șir de variabile, fiecare fiind interdependentă cu cel puțin altă variabilă din cadrul sistemului...Schimburile reciproce peste granițele sistemului se numesc intrări și ieșiri. Intrările care produc o schimbare în organizarea și în comportamentul caracteristic al sistemului se numesc funcții de treaptă"<sup>18</sup>.

Când *acțiunea socială* este manifestarea unei comunități vom considera că avem de a face cu un *fapt comunitar*.

O reprezentare *aplicată* a definiției de mai sus propunem în **Figura 1**. Așa cum se poate vedea este vorba de participarea populației dintr-o comunitate la realizarea sarcinilor fiscale ale comunității respective. Reprezentarea aceasta a fost și punctul de plecare al unor investigații în Munții Apuseni, în comuna Horea în special.

Avem de a face în fond cu o altă formă de punere evidență a unor *elemente* și *momente* specifice studiului și aprofundării unor probleme sociale de mai mică sau mai mare amploare. După acest model pot fi studiate și evenimente ample precum "mineriadele", dar și participarea locuitorilor dintr-un mic cătun la un botez, o înmormântare sau alt eveniment strict local.

---

<sup>17</sup> *Vezi și E. Durkheim, Regulile metodei sociologice, București, Editura Științifică, 1974 ; R. Worms, Philosophie des sciences sociales. L'Objet des sciences sociales, Paris, M. Girard&E. Briere, 1913 ; P. Andrei, Sociologie generală, București, Editura Acade.*

## Matrice comunitară, fapt comunitar

### 2. Unele rezultate ale investigațiilor de la Horea (1999)

Urmând modelul propus de noi, ne vom opri mai întâi asupra acțiunii sociale.

**2.1. Acțiunea socială.** Plecăm de la premisa că societatea și individul se întâlnesc pe o anumită treaptă de încredere. În ceea ce privește încrederea individului în sistemul social, opinăm că ea poate fi dezvăluită și de perceperea de către acesta a schimbărilor promovate la un moment dat la nivelul sistemului social.

La Horea, am întrebat locuitorii cum apreciază ei schimbările intervenite în ansamblul societății românești după 1989.

Am înregistrat următoarele răspunsuri: ● 1. Era mai bine înainte de 1989 - 44,9% ● 2. Sunt schimbări necesare - 17,9% ● 3. Sunt necesare, dar ne sărăcesc - 14,1% ● 4. Sunt necesare, dar nu la noi - 1,3% ● 5. Nu am simțit nici o schimbare - 12,8% ● 6. Alt răspuns - 9,0%.

Pe un asemenea fond în care domină, după cum se vede, *neîncrederea*, se fixează și acordul sau dezacordul cu privire la plata impozitelor și taxelor locale: | 1. Da, sunt de acord - **19,2%** | 2. Da, dar banii să fie folosiți aici - 14,1% | 3. Da, dar nu prea le putem plăti - 12,8% | 4. Nu, nu sunt de acord - 29,5% | 5. Nu, nu fac decât să sărăcească lumea - 14,1% | 6. Alt răspuns - 10,3%.

Deci, numai 19,2% dintre locuitori sunt de acord să plătească, fără nici o rețineră și fără nici o condiție, în timp ce peste 50% nu sunt de acord într-un fel sau altul. Este momentul să precizăm aici că localitatea Horea este beneficiară a unei serii de acte normative care conduc în final la o reducere substanțială, la jumătate, a îndatoririlor față de buget. Este adevărat că există și o taxă locală numită *Taxa Cornel*, după numele primarului Cornel Olar, un fel de „taxă Bănescu” pentru drumurile locale, dar această taxă vizează numai posesorii de mijloace de transport auto, și nivelul ei nu este mai mare de 50 de mii lei. Această taxă mai atenuază aici din *efectele perverse* rezultate în urma aplicării prevederilor legale mai sus menționate.

Este de crezut în acest caz că unele rețineri în plata taxelor și impozitelor sunt manifestare a reținerilor față de evoluția de ansamblu a societății : „ La ce bun să mai dau bani, dacă tot nu se schimbă nimic !?” .

Nu același lucru se întâmplă în cazul contribuțiilor pentru biserică.

I-am întrebat pe locuitorii de la Horea dacă sunt de acord sau nu cu „contribuțiile pentru biserică”, sume variabile și benevole sau alte contribuții menite să susțină activitatea curentă a preotului și bisericii și mai ales ridicarea unei biserici noi, o adevărată „catedrală de munte”.

În acest caz s-au înregistrat răspunsurile: ● 1. **Da, sunt de acord - 71,7%** ● 2. Da, dacă tot dăm la stat de ce nu am da și la Biserică? - 6,4% ● 3. Da, dar parcă ni se cer prea mulți bani - 1,3% ● 4. Nu, nu sunt de acord - 9,0% ● 5. Nu merg la biserică, nu mă interesează - 1,4% ● 6. Alt răspuns - 10,3%.

**2.2. Informația socială.** Și în cazul taxelor și impozitelor și în cazul contribuțiilor pentru biserică cunoașterea sumelor ce urmează a fi plătite este deficitară pentru foarte mulți dintre plătitori. Doar un sfert din cei chestionați

spun pe ansamblu că știu exact ce sume au de plătit. La fel de importantă ca și cunoașterea sumei ce trebuie plătite, dacă nu chiar mai importantă, trebuie considerată cunoașterea destinației care se dă sumelor colectate. Acest fapt poate stimula sau inhiba dinamica plății. În cazul taxei și impozitelor, cei investigați ne-au declarat că: 1. Da, știu exact ce destinație au banii - 10,3% ● 2. Da, știu că mulți merg în altă parte - 12,8% ● 3. **Nu știu cum sunt folosiți - 57,5%** ● 4. Nu îi interesează - 5,1% ● 5. Sunt risipiți aiurea - 2,6% ● 6. Alt răspuns - 11,5%.

Când este vorba de contribuțiile pentru biserică, declarațiile acelorși persoane se modifică simțitor: 1. Da, știu exact - 30,8% ● 2. Bănuiesc că pentru preot - 10,3% ● 3. Nu știu cum sunt folosiți - 20,5% ● 4. Nu mă interesează - 2,6% ● 5. E treaba preotului ce face cu ei - 16,6% ● 6. Alt răspuns - 19,2%

Diferite sunt și sursele de informare asupra modului în care sunt cheltuiți banii, în cazul bisericii dominantă fiind *acțiunea de informare desfășurată de către preot*, probabil însoțită și de o serie de elemente persuasive specifice, acolo unde este cazul.

În ceea ce privește impozitele și taxele, locuitorii din Horea spun că știu : 1. De la Primărie, m-am interesat - 7,7% ● **2. De la Primărie, mi-au spus ei - 6,4%** ● 3. Din presă - 5,1% ● 4. De la alți săteni - 2,6% ● 5. Nu am aflat - 64,1% ● 6. Alt răspuns - 14,1%.

Cu privire la contribuțiile pentru biserică, am reținut aceste răspunsuri : ● 1. De la Biserică, m-am interesat - 11,5% ● 2. De la Biserică, mi-a spus preotul - 48,8% ● 4. De la alți săteni - 3,8% ● 5. Nu am aflat - 20,5% ● 6. Alt răspuns - 7,7%.

**2.3. Transformarea informației sociale în informație individuală.** Procesul de *transformare a informației sociale în informație individuală*, informație care urmează să servească *deciziei* și transformării acțiunii sociale în acțiune individuală (plata sau neplata taxelor, impozitelor și contribuțiilor), poate depinde mult de aprecierile care se fac asupra solicitărilor în discuție. În cazul nostru, trebuie să ținem cont de observația că pe ansamblu, așa cum am sugerat deja, sumele reale destinate statului sunt mai mici decât sumele destinate bisericii.

Răspunsurile de apreciere asupra nivelului impozitelor, taxelor și contribuțiilor pentru biserică au fost următoarele: ● 1. Prea mari - Impozite: 46,2%; Biserică: 17,9% ● 2. Pe măsura puterilor - Impozite: 32,1%; Biserică: 50,0% ● 3. Mici față de necesități - Impozite: 3,8% ; Biserică: 11,5% ● 4. Nu pot aprecia - Impozite: 3,8%; Biserică: 7,7% ● 5. "Nu mă interesează (oricum le-am plătit, nu am de gând să le plătesc)" - Impozite: 2,6% ; Biserică: 2,6% ● 6. Alt răspuns - Impozite: 11,5%; Biserică: 10,3%.

Sigur, în acest caz este nevoie și de o analiză specială a raporturilor cu veniturile contribuabilor, dar oricum este interesant faptul că mai mulți sunt cei care văd ca fiind „prea mari“, decât cei care văd astfel sumele mai mari care țin de contribuțiile pentru biserică.

## Matrice comunitară, fapt comunitar

**2.4. Transformarea acțiunii sociale în acțiune individuală.** În ceea ce privește discuțiile în cadrul comunității, la nivelul satului, am remarcat faptul că *se discută mai puțin despre contribuțiile pentru biserică decât despre taxe și impozite*. Sensul discuțiilor este favorabil achitării datoriilor față de biserică și stat. Doar 12,8% declară că au fost sfătuiți să nu plătească și 10,3% au sfătuit pe alții în acest sens - în ceea ce privește plata impozitelor și taxelor locale și doar 9,2% declară că au fost sfătuiți și 6,4% au sfătuit pe alții să nu plătească, în cazul contribuțiilor pentru biserică.

**2.5. Acțiunea individuală.** Decizia care s-a luat în procesul de transformare a acțiunii sociale în acțiune individuală este pusă în practică deja sau urmează să fie materializată pe parcursul anului fiscal. Vă prezentăm situația din luna iulie 1999, în baza declarațiilor contribuabililor la data anchetei : | 1. Este plătit totul - 30,8% impozite; 64,1% biserică | 2. Este plătit o parte - 37,2% impozite ; 30,8% biserică | 3. Nu este plătit nimic - 15,4% impozite : 0% biserică | 4. Se va plăti când se va putea - 3,8 impozite% ; 1,3 biserică% | 5. Nu au de gând să plătească - 0% impozite; 0% biserică | 6. Alt răspuns - 12,8% impozite; 3,8% biserică.

Un aspect remarcat în timpul anchetei și care trebuie subliniat aici este acela că în cazul bisericii ridicarea ei presupunea păstrarea unui anumit ritm și de aici și interesul de a plăti în ritmul cerut contribuțiile transformate în plăți pentru constructori și pictori. Oricum, spunea cineva din Horea, „Biserica e aici, a noastră și se vede, în timp ce fac cu impozitele se vede mai puțin” (N. M., 41 ani, tehnician, Horea).

**2.6. Informația individuală.** La acest punct, am fost interesați mai întâi de măsura în care decizia luată de locuitori a fost adusă la cunoștința Primăriei sau Bisericii, în primul rând din inițiativa contribuabilului :

- **La Primărie:** 1. Da, le-am spus consilierilor - 3,8% ● 2. Da, i-am spus primarului - 11,5% ● 3. Da, le-am spus altor funcționari - 1,5% ● 4. Nu le-am comunicat încă - 24,5% ● 5. Am plătit și ei știu asta - 4,8% ● 6. Nu am de gând să le spun - 15,4% ● 7. Alt răspuns - 11,5%
- **La Biserică:** 1. Da, le-am spus consilierilor - 12,8% ● 2. Da, i-am spus preotului - 23,1% ● 3. Da, i-am spus cantorului - 3,8% ● 4. Nu le-am comunicat încă - 14,1% ● 5. Nu am de gând să le spun - 7,7% ● 6. Am plătit deja totul - 28,2% ● 7. Alt răspuns - 10,2%.

Comunicarea cu biserica pare din nou superioară comunicării cu instituțiile laice, cu Primăria și Consiliul Local, și opinăm în această etapă a demersului nostru că și acest fapt are impact asupra ritmului și măsurii în care se colectează taxele și contribuțiile.

**2.7. Constituirea informației individuale în funcție de treaptă.** În chestionările specifice acestui moment al faptului social și comunitar s-a plecat de la ipoteza rolului important pe care îl are sau îl poate avea Consiliul Local, inclusiv



în activitățile legate de taxe și impozite, sau Consiliul Parohial, în problema contribuțiilor pentru biserică. De aceea era important să știm în ce măsură activitatea acestor organisme reprezentative este cunoscută de către contribuabili.

Au mărturisit că știu tot ce se discută, 15,4% în cazul Consiliului Local și 38,5% în cazul Consiliului Parohial.

În ambele cazuri sursa principală de informare o constituie *discuțiile întâmplătoare*, fiind mai rară inițiativa consilierilor în acest sens (9% în cazul Consiliului Local și 14,1% în cazul Consiliului Parohial), dar și a locuitorilor (12,8% în cazul Consiliului Local și 7,7% în cazul Consiliului Parohial).

### 2.8. Constituirea acțiunii individuale în funcție de treaptă.

“Regenerarea” acțiunii sociale în cazul de față ar presupune mărirea sau micșorarea taxelor, impozitelor și contribuțiilor, fapt de natură să conducă la reluarea ciclului faptului social. Se pot lua și măsuri speciale pentru urgentarea colectării taxelor și impozitelor sau contribuțiilor. În orice caz ne așteptăm la o nouă intervenție a celor două instituții - Statul/Consiliul Local și Biserica.

Modalitatea optimă de conturare a conținutului acestui moment al faptului social este, desigur, analiza documentelor și activității instituțiilor implicate. Nu este însă total lipsit de interes să aflăm și ce declară locuitorii în legătură cu acest aspect.

Locuitorii chestionați la Horea au declarat în legătură cu cei care i-au luat la întrebări asupra plății taxelor, impozitelor și contribuțiilor:

*În legătură cu impozitele și taxele:* ● 1. Da, am fost căutat de consilieri - 2,6% ● 2. Da, am fost căutat de primar - 9,0% ● 3. Da, am fost căutat de alți funcționari de la primărie - 12,8% ● 4. Nu am fost căutat - 53,8% ● 5. Am plătit și ei știu asta - 0% ● 6. "Nu am nevoie să mă caute" - 14,1% ● 7. Alt răspuns - 7,7%.

*În legătură cu contribuțiile pentru biserică:* 1. Da, am fost căutat de de consilieri - 11,5% ● 2. Da, am fost căutat de către preot - 10,3% ● 3. Da, am fost căutat de către cantor - 5,1% ● 4. Nu am fost căutat - 46,2% ● 5. "Nu am nevoie să mă caute" - 7,7% ● 6. Alt răspuns - 19,2%.

Preocupările celor de la Biserică nu par mult diferite în intensitate de cele ale Primăriei, dar aici trebuie să ținem cont de faptul că pentru Biserică au plătit cât a fost necesar 64,1%, în timp ce la impozite și taxe declară că au plătit tot mai puțin de jumătate (30,8%).

De ce totuși sunt mai mulți cei care au plătit pentru biserică?

I-am întrebat pe locuitorii din Horea dacă există o prioritate pentru ei în plata taxelor și impozitelor și respectiv a contribuțiilor pentru biserică.

Iată răspunsurile obținute la Horea, în ancheta din 1999 : ? Mai întâi trebuie plătite datoriile către primărie – 6,4% ? Da, mai întâi cele pentru biserică – 38,25% ? Trebuie plătite după cum sunt banii – 16,7% ? Trebuie plătit mai întâi la cel care te presează mai mult – 7,7% ? Nu există o ordine – 34,6% ? Alt răspuns - 6,4%.

## Matrice comunitară, fapt comunitar

Cu totul altfel însă se prezintă datele în iulie 2000 în cazul unui eșantion rezultat din locuitorii din Arealul „Horea” care au răspuns solicitărilor noastre în ambele campanii.

Tabelul 6.

### Priorități în plata taxele și impozitelor și contribuțiilor pentru Biserică - 1999-2000

Ordine	1999 număr	2000 număr
Mai întâi cele pentru Primărie	3	0
Mai întâi cele pentru Biserică	11	1
Trebuie plătite după cum sunt banii	2	2
Trebuie plătit mai întâi la cel care te presează mai mult	4	0
Nu există o ordine	12	31
Alt răspuns	2	0
Total	34	34

Explicațiile acestor mutații pot fi legate de scăderea presiunii contribuțiilor pentru Biserică într-un moment în care construcția noului lăcaș de cult se apropie de final.

### 3. Aplicarea legii 189/1998 privind finanțele publice locale. În căutarea unor consecințe

În conformitate cu prevederile Legii 189/1998, autoritățile administrației publice locale au, între alte competențe și „stabilirea încasarea și urmărirea impozitelor și taxelor locale, în condițiile legii”. Prin „autorități ale administrației publice locale”, în termenii acestei legi, pentru nivelul comunal care ne interesează, se înțeleg consiliile locale ca „autorități deliberative” și primarii ca „autorități executive”.

Vom încerca în cele ce urmează să vedem dacă o asemenea schimbare a avut implicații asupra măsurii și ritmului colectării taxelor și impozitelor către stat. Este vorba, și trebuie să subliniem acest lucru, de o situație în care faptul social devine fapt comunitar, adică geneza acțiunii sociale este (trebuie să fie), cel puțin din punct de vedere oficial, mai degrabă de natură comunitară decât de natură sistemic-socială (generată și întreținută de sistemul social în ansamblul său).

Pentru a studia aceste aspecte am revenit cu investigațiile la Horea în iulie 2000, și ceea ce vă prezentăm mai jos sunt răspunsurile a 34 de contribuabili care au fost solicitați în investigațiile noastre în ambele campanii.

Vom începe mai întâi cu situația plății taxelor și impozitelor, comparativ în 1999 și 2000. (Vezi Tabelul 7)

Se observă că în 2000, numărul celor care au plătit impozitele și taxele este sub jumătatea celui de anul trecut, în condițiile în care, pe ansamblu, impozitele

## Mihai PASCARU

și taxele specifice comunităților rurale din acea zonă nu au crescut corespunzător.

Tabelul 7.

### Situația plății taxelor și impozitelor

Situația	1999	2000
Au plătit tot	18	7
Au plătit parțial	8	18
Nu au nimic plătit	3	4
Vor plăti când vor putea	2	2
Nu au de gând să plătească	0	0
Alt răspuns	3	3
<b>Total</b>	<b>34</b>	<b>34</b>

Vom încerca să vedem dacă s-au intensificat discuțiile în comunitate în legătură cu impozitele și taxele.

Tabelul 8.

### Discuții cu alți locuitori din sat despre taxe și impozite

Discuții	1999	2000
Da, cu foarte mulți	7	5
Da, cu câțiva	13	16
Nu, nu am discutat	12	10
Discuțiile pe această temă nu au rost	0	2
Nu discut de obicei cu alții	0	0
Alt răspuns	2	1

S-ar părea că se discută mai puțin în 2000, mai ales că doi dintre subiecții noștri au ajuns la concluzia că „discuțiile pe această temă nu au rost”.

Oprindu-ne asupra sursei de informare căutăm să vedem dacă nu cum va Primăria și Consiliul Local s-au implicat mai puțin decât trebuia.

Tabelul 9.

### Sursa de informare asupra impozitelor și taxelor

Sursa	1999	2000
Le-am calculat singur	0	4
M-am informat de la primărie	12	18
Am primit înștiințare	7	0
Am aflat de la alții	4	11
Nu știu nici acum ce taxe am de plătit	3	0
Alt răspuns	8	1
<b>Total</b>	<b>34</b>	<b>34</b>

## Matrice comunitară, fapt comunitar

Iată că, dimpotrivă, implicarea primăriei a crescut, dar, se pare, la solicitarea contribuabililor, mai interesați acum de această problemă.

Să vedem și dacă decizia luată de contribuabili sau gestul lor de a plăti a fost comunicată celor de la primărie.

Tabelul 10.

### Comunicarea hotărârii

Situația comunicării	1999	2000
Da, consilierilor	1	11
Da, primarului	2	7
Da, altor funcționari	7	0
Nu le-am comunicat încă	5	8
Am plătit și ei știu asta	7	2
Nu am de gând să le spun	6	0
Alt răspuns	6	6
<b>Total</b>	<b>34</b>	<b>34</b>

Prin urmare, consilierii încep să fie solicitați și din acest punct de vedere. Am mai fi interesați să vedem în ce măsură sunt cunoscute deciziile consilierilor luate în ședințele de Consiliu.

Tabelul 11.

### Cunoașterea hotărârilor luate în ultima ședință a Consiliului Local în legătură cu impozitele și taxele

Situația	1999	2000
Să mărească taxele, probabil	3	6
Să se strângă mai repede taxele	2	0
Să se mai micșoreze taxele	1	1
N-au discutat acest lucru	5	2
Nu știu, discute ce vor	17	24
Alt răspuns	6	1
<b>Total</b>	<b>34</b>	<b>34</b>

Interesul pentru activitatea Consiliului Local pare să fie în scădere, în afara faptului că 24 din 34 spun că „nu știu, discute ce vor”, în 2000 numai 2 știu că în ultima ședință de Consiliu Local nu s-a discutat problema impozitelor.

Dacă nu Consiliul Local este cel care influențează semnificativ situația din 2000, să vedem care este atmosfera generală în care se trăiește la Horea în acest an. Revenim în acest scop asupra aprecierii schimbărilor produse în România după 1989.

**Aprecieri asupra schimbărilor de după 1989**

<b>Aprecieri asupra schimbărilor</b>	<b>1999</b>	<b>2000</b>
Era mai bine înainte de 1989	16	15
Sunt schimbări necesare	8	5
Sunt necesare, dar ne sărăcesc	3	8
Sunt necesare, dar nu la noi	1	4
Nu am simțit nici o schimbare	2	0
Alt răspuns	4	2
<b>Total</b>	<b>34</b>	<b>34</b>

Se observă că dacă un locuitor din Horea nu mai consideră că „era mai bine înainte de 1989”, doar 5 își mențin părerea că schimbările sunt necesare în timp ce alți 5 se adaugă celor care consideră că schimbările sunt necesare, dar îi sărăcesc și încă 3 completează grupul celor care spun că schimbările „sunt necesare, dar nu la noi”.

E posibil deci ca sporirea neîncrederii în sensul schimbărilor sociale asociată cu o scădere a posibilităților deplată să fie în legătură explicativă directă cu situația plății taxelor și impozitelor în 2000, comparativ cu 1999.

Chiar dacă la un moment dat, ne-am implicat poate prea mult în aspectele fiscale și ale relațiilor dintre membrii unei comunități și autoritățile locale, ținem să precizăm acum că studiul nostru a avut drept țintă principală prezentarea unui model de abordare a realității sociale dintr-o perspectivă mult discutată în deceniile din urmă și parcă prea repede abandonată – perspectiva sistemică.

### **III. Bugetul de timp și nivelul de informare. Investigații la Horea (1999 și 2000)**

#### **1. Unele aspecte metodologice**

Într-o lucrare devenită deja de largă circulație și certă utilitate științifică și didactică, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, profesorii clujeni Traian Rotariu și Petru Iluț, consemnează faptul că „una din distincțiile dihotomice întâlnite și discutate cu o deosebită frecvență în lucrările cu caracter de reflexie asupra științelor socioumane este cea care opune abordările de tip cantitativ celor de tip calitativ”. Unii reprezentanți ai sociologiei contrapun în teorie și în practica cercetării cele două abordări sau, oricum, afirmă superioritatea netă a uneia, existând însă și numeroși autori care văd complementarități și chiar marcante interferențe între ele, poziție pe care se situează și profesorii clujeni.

Ne asociem și noi acestei poziții, opinând mai întâi că, în practică, sociologul, cercetătorul vieții sociale în general, obține cel puțin două categorii de date: a) *de ordin cantitativ-informativ* (câți dintre subiecți adoptă sau declară că adoptă un anumit comportament) și b) *de ordin calitativ-explicativ* (de ce sau

## Matrice comunitară, fapt comunitar

---

cu ce consecințe subiecții adoptă un anumit comportament). De aici plecând, vom spune că, în fapt cantitativul este profund marcat de calitativ și că, prin fenomene de determinare, imitație sau contagiune, *cantitativul trasează dimensiunea și configurația calitativului*.

Această observație odată asumată ne conduce la o anumită concepere a instrumentelor de cercetare, a *chestionarului* în special. În fapt, dacă altădată într-un chestionar se consemnau separat doar „alte răspunsuri”, noi am cerut operatorilor participanți la anchetele noastre să consemneze de fiecare dată într-un spațiu special rezervat, *primul* dintre răspunsurile pe care subiectul îl oferea la una din întrebările chestionarului, urmînd ca *apoi* să realizeze codificarea, și de asemenea să consemneze eventualele comentarii care însoțesc răspunsurile la *fiecare* întrebare. O întrebare închisă este astfel și deschisă în același timp, oferind șanse mai mari unei interpretări nuanțate.

Acest procedeu va fi evidențiat într-unul din paragrafele acestei părți a studiului nostru, acolo unde vom încerca să punem în evidență unele comentarii care însoțesc răspunsurile în legătură cu nivelul de informare asupra unor evenimente concrete, cultivate intens de mass-media, și opiniile cu privire la utilitatea unui ziar local.

### 2. Timpul și gospodărirea lui

Cum simt locuitorii din satele contemporane „presiunea” timpului? Cum și-l gospodăresc ei? Iată numai câteva probleme care, odată cunoscute și înțelese, pot oferi o primă imagine asupra condiției socio-umane dintr-o comunitate, o imagine pe care și prin care să se fixeze alte și alte aspecte din sfera comportamentului sau opiniei.

**2.1. Opinii cu privire la „dimensiunea” timpului.** „Unii spun că nu le ajunge timpul să facă tot ce trebuie în gospodărie, alții că nu au ce face cu el. Cum comentați aceste aprecieri?”

Cu această întrebare am deschis investigațiile în ancheta din 1999. Răspunsurile înregistrate de noi la Horea în satele comunei Horea fost: ? 1. Au dreptate cei care spun că timpul nu ajunge - 41%, ? 2. Au dreptate cei care spun că nu au ce face cu timpul - 0%, ? 3. Dacă îl programezi bine, este timp pentru orice - 34%, ? 4. Numai leneșii nu au ce face - 12%, ? 5. Nu știu cum fac alții, nu pot comenta - 6,5%, ? 6. Alt răspuns - 6,5%.

De remarcat, între altele, faptul că nimeni din arealul „Trifești” nu spune „nu știu cum fac alții, nu pot aprecia”. Apoi, dacă în arealul „Horea” 38% spun că „au dreptate cei care apreciază că nu le ajunge timpul”, la Petreasa ponderea acestora este de 67%.

În satele răsfirate „nevoia de timp” pare a fi mai mare.

Răspunsurile înregistrate de noi în martie 2000, doar în localitatea de centru - Horea au fost: ? 1. Au dreptate cei care spun că timpul nu ajunge - 31%, ? 2. Au dreptate cei care spun că nu au ce face cu timpul - 3,4%, ? 3. Dacă îl programezi bine, este timp pentru orice - 17,6%, ? 4. Numai leneșii nu au ce face - 25%, ? 5. Nu știu cum fac alții, nu pot comenta - 13,8%, ? 6. Alt răspuns - 0%.

Reamintim faptul că în iulie 1999, în „Horea”, 38% spuneau că au dreptate cei care apreciază că nu le ajunge timpul, de unde ar rezulta că opiniile în acest sens nu diferă prea mult de la un sezon la altul, în condițiile care trebuie să precizăm că la Horea în luna martie 2000 iarna se afla încă în toate drepturile ei.

**2.2. „Drămuirea” timpului.** Nu vom reveni aici și acum la abordările de atunci și nici la cele care le-au urmat, nu ne vom opri nici asupra numeroaselor dileme taxonomice, ci vom încerca să conturăm doar elementele specifice comunităților care au fost în atenția noastră, avînd în vedere ansamblul activităților de-a lungul a 24 de ore.

Dar mai întâi câteva aspecte în legătură cu modul de organizare a timpului.

În ancheta noastră, **întrebarea următoare a fost:** „Dumneavoastră cum vă împărțiți timpul?”.

Ni s-a răspuns: ? 1. După nevoile gospodăriei – 29%, ? 2. După un program săptămânal – 2,6%, ? 3. După un program zilnic – 13%, ? 4. Cum se nimerește, după probleme – 49,4%, ? 5. După cum îmi stabilesc alții – 0%, ? 6. alt răspuns - 6,5%.

Am remarcat între altele faptul că în timp ce în „Horea” doar 20% spun că își organizează timpul *după nevoile gospodăriei*, în „Trifești” 41% la sută oferă acest răspuns. Cei care își organizează timpul după un program săptămânal sunt toți din „Horea” și cei care își organizează timpul după un program zilnic sunt în proporție de 70% din „Horea”. În jur de 50% din totalul celor investigați, și în „Horea” și în „Trifești” spun că își „organizează” timpul „cum se nimerește, după probleme”. Totuși, avînd în vedere ponderea celor care își organizează timpul după nevoile gospodăriei și ținînd cont de faptul că aceste nevoi au „ritmul” lor, am putea spune că în satele răsfirate elementele de „management temporal” sunt sensibil mai prezente decît în localitatea de centru și cele din jurul ei.

**În martie 2000**, doar în Horea, am înregistrat următoarele răspunsuri: ? 1. După nevoile gospodăriei – 27,65%, ? 2. După un program săptămânal – 1,3%, ? 3. După un program zilnic – 1,3%, ? 4. Cum se nimerește, după probleme – 44,8%, ? 5. După cum îmi stabilesc alții – 0%, ? 6. Alt răspuns - 0 %.

Vom face doar o singură remarcă aici: se pare că iarna, dacă nu cumva intervin și alte variabile, cum ar fi tipul de localitate (fapt ce urmează a fi analizat), scade ponderea organizării timpului după „un program zilnic”.

### **3. Bugetul de timp și mass-media**

Investigația noastră asupra acestui raport a vizat în 1999 locuitori din cele două areale menționate deja, plus satul Mățișești, și doar localitatea de centru – Horea, în 2000.

Ea a debutat cu o întrebare referitoare la **timpul acordat mijloacelor** de informare în masă.

Subiecții care au răspuns întrebărilor noastre considerau că ● Acordă mult timp mijloacelor de informare - 29,4% în 1999; **41,3%** în 2000 ● Acordă puțin

## Matrice comunitară, fapt comunitar

timp mijloacelor de informare - 52,6% ; **48,3%** și ofereau ● Alt răspuns ("nu pot răspunde", "nu pot aprecia", "când mult, când puțin, depinde") - 18% ; **10,4%**.

Cei care acordă puțin timp mijloacelor de informare (52,6% ; **48,3%**) declarau : ● "Nu-i nici o pierdere, oricum nu mă interesează ce se întâmplă în țară și în lume" - 5,2% ; **3,4%** ● "Nu-i nici o pierdere, oricum nu am timp" - 23,1% ; **0%** ● "Nu-i nici o pierdere, oricum se spun numai minciuni" - 3,8% ; **20,7%** ● "Nu-i nici o pierdere, oricum aflu de la alții" - 6,4% ; **0 %** ● "Aș vrea să știu mai multe, dar nu-mi permit mijloacele" - 6,4 ; **6,9%** ● "Aș vrea să știu mai multe, dar nu-mi permite timpul" - 23,1% ; **31,0 %** ● "Aș da orice să mă pot informa mai bine" – 2,6% ; **3,4%**.

O altă problemă pe care ne-am pus-o a fost legată de modul cum afectează timpul acordat mijloacelor de informare timpul disponibil, pentru cei care acordă mult timp mijloacelor de informare (29,4% ; **41,3%**). Ni s-a răspuns: ● "Da, afectează, dar nu putem rămâne numai cu munca" - 8,9% ; **6,9%** ● "Este timp pentru toate, dacă știi să te organizezi" - 18% ; **31%** ● "Nu, pentru că și așa nu prea avem de lucru" - 2,6% ; **0%** ● "Nu, pentru că avem timp destul" - 8,9% ; **0%** ● Alt răspuns - 8,9% ; **3,4%**.

Unele din răspunsuri situiază informarea prin mass-media pe plan secundar, din perspectiva timpului („Nu-i nici o pierdere, oricum nu am timp”), dar și mass-media îi îndepărtează pe unii locuitori („Nu-i nici o pierdere, oricum se spun numai minciuni”).

Dacă asemenea răspunsuri cum este cel din urmă sunt determinate de timpul mai mare acordat mass-media iarna sau de calitățile consumatorului (persoane cu un nivel de școlaritate mai ridicat întâlnim mai frecvent în Horea) rămâne pentru noi o problemă în studiu.

### 4. Nivelul de informare asupra unor evenimente

În contextul unor dezbateri cu privire la dimensiunea internațională a informației în deceniul 8, J. - M. Herman, aprecia: "Domeniul informațiilor, acela al difuzării știrilor și ideilor, este fără îndoială domeniul în care progresele științei și tehnicii au transformat cel mai mult condițiile de viață ale omenirii. Pentru prima oară un eveniment survenit într-un punct oarecare al globului poate fi cunoscut pretutindeni și aproape înainte ca el să se fi încheiat. Pentru prima oară, nu numai știrile ci și interpretările lor, expunerea tezilor politice și sociale, propaganda și chemările pătrund direct în spiritul a milioane și milioane de oameni, până în cele mai îndepărtate sate de munte sau din pădurile virgine, până la urechile gospodinei care își vede de treabă și la ochii unei familii reunite în jurul mesei".

Observațiile rămân de strictă actualitate, dar la fel de actuale sunt și nuanțele cu care trebuie abordate. Intervin aici cel puțin doi factori: 1) accesul la mijloacele de informare și 2) structurile comunitare locale prin care informația circulă în plan orizontal.

În plus, se invocă frecvent necesitatea unor noi perspective în abordarea raportului dintre mijloacele de comunicare și consumator.



Sociologul francez, F. Balle considera la un moment dat că reprezentarea perfect mecanicistă, conform căreia acțiunea ziarelor asupra cititorilor - sau a cititorilor asupra ziarelor - se exercită întotdeauna în sens unic și niciodată în ambele sensuri, "este simultan expusă la două pericole: supraestimarea mesajului sau a mijlocului de comunicare, pe de o parte, și accentul exclusiv pus pe emițătorul mesajelor sau pe receptor, pe de altă parte". În locul unei manipulări în sens unic, ar trebui luate în considerare ajustările reciproce dintre "emițătorii" și "receptorii" mesajului, cu această ocazie putându-se adopta și o prezentare acționistă a oricărei activități de comunicare, deoarece aceasta, ca și libertatea, se aplică unei relații sociale, aceea a unui "actor" raportat la un alt "actor". Aceștia, "actorii", își interpretează comportamentele reciproce și acționează pe baza acestei interpretări .

Interpretarea pur mecanicistă a influenței mijloacelor de comunicare asupra societății sau asupra membrilor săi este, după aprecierea lui F. Balle la care subscriem și noi, conformă cu schemele simpliste ale unei cauzalități lineare sau ale unui behaviorism pavlovian, o interpretare care poate fi calificată drept dialectică fiind cea acționistă, în care beneficiarii mijloacelor de comunicare, indiferent dacă sunt emițători sau receptori, sunt văzuți acționând în funcție nu numai de obiectivele care și le propun, ci și de ideea pe care o au asupra mijloacelor de care dispun și de constrângerile la care sunt supuși.

F. Balle invocă demonstrațiile lui R. Boudon din studiul "Ideologie et communication" (1987), unde acesta din urmă explică rolul actorilor sociali în difuzarea teoriei dezvoltarismului și demonstrează cum o teorie economică poate deveni ideologie.

Teza conform căreia "fenomenele de comunicare trebuie considerate ca un schimb de mesaje între actori sociali", pare a fi teza centrală a perspectivei acționiste.

Cum spunea Boudon, citat și de F.Balle, "receptorul nu este o pastă moale pe care s-ar imprima ulterior un mesaj...el are capacitatea nu numai de a selecționa mesajele care îi parvin, ci și aceea de a le interpreta și judeca în funcție de situația sa socială și personală, de credințele, opiniile, ideile, așteptările sale".

Aceste ultime aspecte vor fi relevate și de unele comentarii cu care subiecții și-au însoțit sau susținut răspunsurile în investigațiile noastre de la Horea.

La Horea ne-am interesat între altele de nivelul de informare asupra unor evenimente interne și externe, în discuție la acea vreme, nu înainte însă de a vedea cum își apreciază locuitorii înșiși nivelul de informare.

Iată răspunsurile înregistrate: ● "Cred că sunt bine informat" - 37,1% ; **27,6%** în 2000 ● "Sunt bine informat, dar numai în probleme interne - 10,3% ; **10,4%** ● "Sunt bine informat, dar numai în probleme externe" - 0% ; **3,4%** ● "Nu prea știu ce se întâmplă în țară" - 18,0% ; **0 %** ● „Nu prea știu ce se întâmplă în lume” - 1,3% ; **10,4%** ● "Nu sunt bine informat, nu am cum" - 18% ; **34,4 %** ● "Nu sunt bine informat, nu mă interesează" - 2,6% ; **17,2%** ● Alt răspuns - 12,7 %; **0%**.

## Matrice comunitară, fapt comunitar

Pe ansamblu, locuitorii din Horea par să recunoască numeroasele carențe în informarea lor, mai ales locuitorii din localitatea de centru („Nu sunt bine informat, nu am cum – 34%) într-o perioadă în care contactul lor cu mass-media este mai de durată cum se întâmplă în timpul iernii. Acest fapt se va răsfrânge desigur asupra nivelului de informare în legătură cu o serie de evenimente pe care noi le-am avut în vedere.

**4.1. Inundațiile din iunie-iulie 1999 și februarie 2000.** Din multitudinea evenimentelor interne, ne-am oprit, dorind să nu implicăm direct politicul și opinia politică, asupra inundațiilor din iunie-iulie 1999 și, respectiv, februarie 2000. În legătură cu aceste "fapte naturale", dar cu numeroase implicații social-economice, am înregistrat aceste situații: ● Nu identifică evenimentul, nu au auzit de el - 7,6% ; 0 % ● Știu ceva, dar foarte vag - 5,0% ; **41,3%** ● Au informații parțiale, doar dintr-o singură sursă - 25, 6% ; **17,2%** ● Au informații bogate, din mai multe surse - 12,8% ; **41,3%** ● Pot face comentarii documentate - 3,8% ; **0%** ● Altă variantă - 5,2% ; **0%**.

O observație se impune aici: inundațiile din iunie-iunie 1999 au fost mai intens mediatizate decât cele din februarie 2000. Neîmplinirea noastră pe care declarăm aici este cea în legătură cu posibilitatea de măsurare a mediatizării unui eveniment anume. Acest lucru ar fi indispensabil pentru o abordare complexă și cât mai completă a nivelului de informare.

Dacă analizăm totuși, fie și sumar, parte din răspunsurile consemnate în timpul investigațiilor, vom descoperi mai întâi relații asupra sursei de informare în legătură cu evenimentul vizat, televizorul ocupând primul loc între aceste surse:

"Nu știm prea multe, ce am mai auzit de la alții" (T.V., Trifești, feminin (f), 56 ani, 4 clase, agricultor (ag), are TV) ■ "Știu, am văzut la televizor că au fost inundații în Maramureș și Alba" (N.I., Trifești, masculin (m), 90, fără școală (f.s.), ag ) ■ "Da, am văzut la televizor" (T. D., Petreasa, m, 58,4, pens.) ■ "Am auzit din vecini"(G. I., Petreasa, m, 69, 4, ag) ■ "De două zile mi s-a stricat televizorul. Nu mai știu nimic." (C. A, Horea, m, 27, 10, muncitor (mt)) ■ "Da, am văzut prăpădul la televizor" (M. M., Mățișești, f, 26, 12, ag, TV) ■ "Am văzut la televizor: Retezat, Cluj, Mehedinți" (C. V., Mățișești, 43, 10, muncitor, TV) ■ "Am aflat de la televizor și radio de Bihor - Bratca,Tomeasa..." (C.N., Mățișești, 32, 10, ag).

Apoi, o serie de elemente ne fac să presupunem că în ceea ce privește evenimentul a fost *mai frecvent reținută întinderea decât intensitatea lui* :

"Am auzit de Buzău și Cluj" (T. I., Preluca, m, 67, 7, ag, TV) ■ "Am auzit de inundații la Buzău, lângă Brad, Arad" (T. G., Baba, m, 75, 4, pensionar) ■ "Am auzit de județul Cluj, Bihor, un deal s-o hulit și de la Alba, sunt pagube foarte mari și vor sosi ajutoare" (N. I., Petreasa, m, 56, 7, pens.) ■ "Au făcut mari pagube în Alba, Cluj, Bihor" (G. D., Petreasa,m, 47, 8, mt) ■ "Știu că au murit oameni" (L. N., Fericet, m, 62, 7, ag) ■ "Am auzit de Șugag, la Sebeș, că le-a dat prefectul niște bani" (N. T., Petreasa, m, 45, 8, ag) ■ "Am auzit de Alba,

Oradea, Hunedoara, Bistrița (T. A., Petreasa, f, 65, 4, ag., TV) ■ "Am auzit de Hunedoara și Cluj" (N. D., Petreasa, m, 47, 8, ag, TV) ■ "Am auzit că-n Hunedoara sunt 15 morți, în Bihor 12 case au fost afectate și drumul spre Oradea este închis pe 3 km" (P. L., Horea,m, 24, 8, șomer, TV) ■ "Au fost aproape peste tot: în Mureș, Timiș, Bihor. Și am mai auzit că au fost și alunecări de teren" (N. S., Horea, f, 53, șc. prof., soră med.,TV) ■ "Știu locurile unde au avut loc inundații" (M. I., Horea, m, 70, 12, pens.,TV) ■ "Da, au făcut ravagii" (O. E., Mățișeti, f, 49, 12, învățător,TV) ■ "Au fost pagube mari în Hunedoara și Moldova" (G. V., Mățișești, f, 29, 10, ag, TV) ■ "Știu de Retezat, că s-a hulit un munte" (O. I., Mățișești, m, 48, 12, înv.).

Nu în ultimul rând ne rețin atenția aprecierile spontane asupra evenimentului, cele mai multe invocând divinitatea sau fatalitatea: ■ "Vești rele, distrugeri mari!" (T. I., Preluca, m, 58, 7, ag, TV) ■ "E necaz mare, se apropie anul 2000" (T. N. , Preluca, m, 49, 8, ag) ■ "Îi bătaie de la Dumnezeu din cer, pentru toată țara a fost nenorocire: Iași, Cluj, Turda, Alba" (M. I., Horea, 70, 7, pensionar, TV) ■ "Am aflat, e tragic, ce să-i faci?" (M. D., Mățișești, 45, 8, șofer, TV).

**4.2. Evenimentele din Kosovo.Trecerea neautorizată a unor avioane rusești.** În iulie 1999 mass-media era preocupată intens de evenimentele din Kosovo. *Trecerea neautorizată a unor avioane rusești peste teritoriul țării noastre spre Iugoslavia* aflată în conflict, s-a bucurat de o atenție deosebită în presa românească. Am ales acest eveniment internațional tocmai pentru numeroasele sale reverberații interne. Și am păstrat aceeași temă de referință, Kosovo, situația din Kosovo – incapacitatea forțelor internaționale de a stăvilii conflictele albanezi-sârbi - și pentru ancheta din primăvara 2000. Am remarcat în acest sens: ● Nu identifică evenimentul, nu a auzit de el - 20,5% ; **24,1%** ● Știu ceva, dar foarte vag - 34,5% ; **37,9%** ● Au informații parțiale, doar dintr-o singură sursă - 23,1% ; **13,8 %** ● Au informații bogate, din mai multe surse – 15,5% ; **17,2%** ● Pot face comentarii documentate - 3,8% ; **0%** ● Altă variantă - 2,6% ; **6,9%**.

Având în vedere conținutul propriu-zis al răspunsurilor consemnate, am remarcat mai întâi o tendință cel puțin ciudată spre scuză și părere de rău că nu au *informații directe*, fapt neremarcat în cazul inundațiilor de pildă. Și aceasta mai ales în cazul locuitorilor din arealul „Trifești”, cei mai izolați : ■ "Am auzit că au fost pe teritoriul nostru, dar n-am văzut" (N. I., Petreasa, m, 47, 8, muncitor) ■ "Eu n-am văzut avioane rusești și nici vecinii" (Giurgiu Dumitru, Petreasa).

Apoi am reținut relațiile asupra surselor, din nou televizorul fiind cel mai frecvent menționat: "Da, de la TV" (T. D., Petreasa, m, 58, 4, p) ■ "Am văzut la televizor câte ceva, nu știu prea multe; la personal n-am văzut și nici consătenii" (G.I., Petreasa, m, 69,4, ag) ■ "De la TV. Cu Kosovo, lăsăm de mîncare ca să vedem ce se întâmplă"( O. El., Mățișești, 39, 12, educatoare, TV) ■ "De avioane am auzit de la TV și mai mult de la Radio" (O. E., Mățișeti, f, 49, 12, înv., TV) ■ "Știu de avioane din ziare" (M. N., Mățișești, m, 70, 4, pensionar). "Am văzut la televizor, nu am discutat asta cu nimeni " (C. V., Mățișești, f, 43, 10, soră med.,TV)

## Matrice comunitară, fapt comunitar

---

Unii locuitori au încercat să ofere explicații evenimentului:

■ "Avioanele rusești au ajuns din greșeală pe teritoriul țării noastre" (T. Gh., Baba, 75, 4, pens.) ■ "Or avut aprobare de la ministrul forțelor interne, el le-o aprobat" (C. N., Mățișești, 49, 10, șofer, TV).

Reacțiile la eveniment sunt diverse ca și aprecierile:

"Nu mă deranjează" (T. D., Trifești, m, 37, 8, ag, TV) ■ "Să treacă, pot și trece" (T. I., Preluca, m, 58, 7, ag, TV) ■ "Bine c-au trecut și nu s-au oprit aici" (N. T., Petreasa, m, 45, 8, ag) ■ „Am auzit de aceste avioane, dar n-am văzut. O să avem în continuare probleme cu ungurii și rușii" (N. S., Horea, 70, 7, pensionar) ■ "Nu sunt de acord, nu ar trebui să ne amestecăm în treburile altora" (O. E., Mățișești, f, 25, ag, TV) ■ "Cu avioanele rusești nu sunt de acord" (G. V., Mățișești, f, 29, 10, ag, TV) ■ "Noi nu mergem cu caii în Rusia, nici ei să nu vină cu avioanele la noi" (T. A., Petreasa, f, 65, 4, ag, TV) ■ "Știu că au trecut și că n-a fost voie, dar bine că s-o pus pace" (O. I., Mățișești, m, 48, 12, înv., TV) ■ "Trebuie și cineva să-i apere pe sârbi. Rușii aveau dreptate" (M. D., Mățișești, 45, 8, șofer, TV).

Se mai strecoară și erori: ■ "Știu că bombardează în Cehoslovacia" (N. I., Petreasa, m, 57, 7, pens. ), apoi ideea că dacă nu „s-a auzit”, nu s-a întâmplat: ■ "Nu cred, nu am auzit" (T.G., Baba, 75, 4, pensionar), sau o tendință de sustragere de la răspuns (din ignoranță, din teamă?) : ■ "N-am treabă cu asta, nu-s cu politica internă" (M. D., Mățișești, m, 62, 4, ag, TV).

**4.3. Eclipsa din 11 august 1999.** Nu am putut neglija nici evenimentul unic care urma să fie eclipsa din 11 august 1999. În legătură cu acesta, am remarcat: ● Nu identifică evenimentul, nu au auzit de el - 6,4% ● Știu ceva, dar foarte vag - 51, 3% ● Au informații parțiale, doar dintr-o singură sursă - 16,7% ● Au informații bogate, din mai multe surse - 12,8% ● Pot face comentarii documentate - 5,2% ● Altă variantă - 7,6%.

Între opiniile cu privire la eclipsă, consemnate în timpul anchetei, unele au iz religios și, mai mult sau mai puțin, catastrofic:

"E semn de la Dumnezeu, am auzit că va fi vijelie și vor țipa animalele" (O.I., Horea, 57, 8, șofer, TV) | "Nu se știe ce va fi. În *Epistole* scrie (?) că în 12 februarie (?) se va prăbuși lumea" (N. I., Horea, m, 67, 7, pens.) | "N-ar trebui să vorbim despre eclipsă dacă suntem credincioși" (N. T., Petreasa, m, 45 ani, 8, ag) | "Nu trebuie să ieși afară, căci nu se știe cine va mai rămânea, va fi sfârșitul lumii, poate" (N. V., Fericet, f, 31 , ag, TV).

Alte opinii reflectă evenimentul cu realism, detașare și optimism chiar: ■ "Am auzit că luna acoperă soarele, dar nu mi-e teamă, ce-o vrea Dumnezeu!" (T. E., Trifești, f, 50, 8, ag, TV) | "E o eclipsă, acolo, noroc bun!" (M.I., Horea, m, 61, 4, ag, TV) | "Va fi observată și în țara noastră și vor veni mulți străini. Mie îmi pare bine (?) că va fi întuneric ziua" (M. R., Horea, f, 29, 12, înv.) | "Așteptăm să ne băgăm în beci. Am mai avut parte de o eclipsă când aveam 13 ani și nu s-a întâmplat nimic" (M.R., 62, Horea, f, pens.) | "Mi se pare ceva normal, nu trebuie văzută ca un pericol. Unii mai și profită, făcând reclamă la ochelari (O.E., Mățișești, f, 25, 8, ag, TV).

Nu lipsește nici umorul acid de care unii locuitori din Horea se folosesc ori de câte ori au ocazia să facă legătura cu politicul, cum ar fi în răspunsul interogativ: | "Care eclipsă? Cea de la capătul tunelului?" (M. N., Horea, m, 41, 12, muncitor)<sup>19</sup>.

**4.4. Alegerile din iunie 2000.** În ancheta din martie 2000, nefiind anunțată nici o eclipsă totală, am căutat să vedem ce știu locuitorii din Horea despre alegerile care urmau să aibă loc în luna iunie a anului. În legătură cu acest eveniment ● Nu identifică evenimentul, nu au auzit – 3,4% ● Știu ceva, dar foarte vag – 48,3% ● Au informații parțiale, dintr-o singură sursă – 13,8% ● Au informații bogate din mai multe surse - 31,0% ● Pot face comentarii documentate – 0% și oferă ● Alt răspuns - 3,4%.

În comentariile cu privire la acest eveniment, predominantă pare a fi *teama de amânare*: | „Mi-e frică că se amână. Au loc în 4 -11 iunie. Aș dori să nu se amâne. Ar fi suficientă o cameră. Prea mulți parlamentari. Și consilieri sunt prea mulți” (N. V., Horea, m, 64, univ., pens., TV) | „Sunt prin iunie 4 -20. Se vorbește că se amână. N-aș vrea” (M. I., Horea, m, 70, 12, pens.) | „Sunt în perioada 4 -18 iunie. Sper să nu se amâne” (N. Gh., 57, 4, pens.).

Unii ar dori chiar ca momentul electoral să *fie adus mai aproape*: | „Cred că este nevoie de alte alegeri” (N.S., Horea, f, șc. prof., soră med., TV) | „Prin iunie se țin. Aș vrea chiar mai repede” (T. N., Horea, 68, 12, pens.) |

Alții consideră alegerile de-a *dreptul inutile*:

| „Îs prin iunie, d-apoi tot primarul ăsta iese” (M. G., Horea, f, 30, 8, pens. boală, TV) | „Prin iulie, dar tot primarul acesta e mai bun” (M. A., Horea, f, 42, 4, fără oc.) | „În iunie se țin. Aș zice că ies tot ăia, că alții n-avem care” (N. P, Horea, m, 23, 12, șofer, TV) | „Știu ceva despre asta, dar cred că nu mai au rost” (O. E., Horea, f, 42, 12, vânzător, TV) | „Sunt în 8 și 22 iunie. Tot primarul acesta iese, cred eu” (M. A., Horea, m, 45, 7, șofer, TV).

O altă problemă este *cea a participării*:

| „Știu că îs în vara asta, dar nu știu de m-oi duce” (M. N., Horea, f, 24, fără școală, pens. Boală, TV) | „Cred că-s prin iulie. Cu ajutorul lui Dumnezeu, m-oi duce și eu” (N. O., Horea, f, 64, 4, ag) | „Nu știu când au loc, dar o să aflu și mă duc” (T. R., Horea, 28, 12, înv., TV) | „Nu știu exact când au loc, dar știu pe cine voi alege” (M. I., 29, 12, șofer).

---

<sup>19</sup> În cotidianul "Național" din 11 august 1999, am putut citi următoarele în legătură cu italienii, de pildă: "Italianii nu vor să sfideze credințele și tradițiile populare și declară că "nu credem neapărat că e sfârșitul lumii, dar nu se știe niciodată". Un sondaj făcut pe un eșantion reprezentativ relevă că un milion de italieni văd în eclipsa de soare un semn iminent al "sfârșitului lumii" sau cel puțin un avertisment supranatural.

În Rusia, conform aceleiași cotidian, într-un sondaj de opinie s-a stabilit că un rus din patru este convins că eclipsa de soare din 11 august va aduce catastrofe naturale și sociale. Cei mai mulți dintre cei care cred acest lucru sunt femei, studenți, tineri între 18 și 25 de ani și oameni care locuiesc în orașele mici. Același sondaj arată că 20 la sută dintre persoanele intervievate nu au auzit vorbindu-se de eclipsă, iar 12 la sută au dat răspunsuri vagi ("Național", miercuri 11 august 1999, p. 9).

## Matrice comunitară, fapt comunitar

*Așteptări:* | „Da, sper să fie ales cel mai bun” (C. A., Horea, m, 27, 10, muncitor) | „Sunt în iunie, am impresia între 14 -18 iunie. Cel mai bun să câștige” (M. A., Horea, f, 58, univ., profesor).

### 5. Despre utilitatea unui ziar local (comunal)

Una din tendințele mass-media contemporane este aceea de a răspunde cât mai mult problemelor comunităților locale<sup>20</sup>.

Și în 1999 și în 2000 am fost interesați să identificăm opinia locuitorilor din Horea cu privire la utilitatea unui ziar local. Ni s-a răspuns ● Da, este util - 55,1% ; **48,3 %** ● Da, dar cine să-l scrie ? – 5,2% ; **13,8%** ● Da, dar despre ce să scrie? – 6,4% ; **17,2%** ● Nu, nu trebuie să se bage nimeni în treburile noastre – 8,9% ; **17,2%** și ● Au altă opinie – 24,4% ; **3,4%**.

« Altă opinie » înseamnă aproape de fiecare dată : « Avem radio-șanțul, la ce bun și ziarul ? »

Câteva din explicațiile și comentariile consemnate în timpul anchetei din iulie 1999, vin să facă mai limpezi pozițiile pro și contra sau exigențele care s-ar impune pentru un ziar care să apară la nivelul comunei.

Mai puțin util este ziarul pentru cei bătrâni: ■ "Sunt prea bătrân, nu prea vād să citesc" (C. I., Trifești, m, 67, 4, ag) ■ "Nu-l poci citi, nu vād" (T. V., Trifești, f, 56, 4, ag, TV) ■ "Ar fi bine să apară, dacă l-aș putea citi" (O. M., Fericet, f, 56, 8, ag, TV).

Cei care nu prea cred într-un ziar local sau nu prea vor un ziar local aduc aceste argumente: "E util, dar imposibil" (T. F., Preluca, f, 25, 12, ed., TV) ■ "Ziarele sunt prea scumpe" (O. N., Fericet, m, 83, 4, ag) ■ "Se aude tot ce se întâmplă, de ce să se mai și scrie?" (N. I., Fericet, m, 90, fără școală, ag) ■ "Nu mă interesează, nu citesc" (L. N., Fericet, m, 49, 4, ag, TV) ■ "Nu-i nevoie" (G. D., Petreasa, m, 47, 8, muncitor) ■ "Știu ce face primarul și fără ziar" (T. A., Petreasa, f, 28, 8, ag) ■ "E prea mică comuna" (P. L., Horea, m, 24, 8, șomer) ■ "Ar fi bine, dar nu prea are cine să-l finanțeze" (N. V., Horea, m, 64, univ., pensionar, TV) ■ "Nu, e prea mică localitatea" (O. V., Horea, f, 58,7, pensionar, TV) ■ "Noi nu cumpărăm ziare în general" (M. D., Horea, m, 53, mt) ■ "Nu cred să fie nevoie, oricum se știe fiecare ce face" (N. S., Horea, m, 70, 7, pens.) ■ "Ajung oamenii și Radio-Șanțul" (M. I., Horea, m, 70, 12, pens.) ■ "De ce nu, dar nu sunt evenimente prea multe aici" (O. E., Mățișești, f, 39, 12, educatoare, TV) ■ "Nu mă interesează decât *Magazinul Istoric*" (C. B., Mățișești, m, 67, 7, pensionar, TV).

Dintre *argumentele* aduse de cei care aprobă apariția unui ziar local, reținem: ■ "L-aș cumpăra de curiozitate" (T.D., Trifești, m, 62, 4, pensionar) ■ "Ar fi bine să fie și pe aceea" (N. I., Petreasa, m, 47,8, muncitor) ■ "Ar fi bine, că te mai informează una-alta" (N. Gh., Horea, m, 57, 4, pensionar) ■ "Da, e o

<sup>20</sup> *Vezi și Mai multe voci, o singură lume, Raport UNESCO, 1983; Melvin L. DeFleur, Sandra, Ball-Rokeach, Teorii ale comuniării de masă, 1999, Polirom, Iași; Patrice Flichy, O istorie comunicării moderne. Spațiu public și viață privată, Polirom, Iași, 1999*

## Mihai PASCARU

---

idee interesantă" (N. A., Petreasa, f, 59, 4, ag) ■ "Tineretului i-o trebui" (M. A., Horea, f, 72, 4, pensionar) ■ "Da, ar fi binevenit un ziar, pentru că nu avem decât "Unirea" de la județ (G. V., Mățișești, f, 29, 10, ag, TV) ■ "Da, să știm și noi mai multe" (C. V., Mățișești, f, 43, 10, soră med., TV) ■ "Da, am vrea să se spună și despre viața de aici" (M. E., Mățișești, f, 37, 8, ag, TV) ■ "Da, să vedem și noi ce se mai întâmplă" (M. D., Mățișești, m, 62, 4, ag, TV) ■ "Cred că ar fi bine, am fi mai bine informați" (N. I., Mățișești, m, 41, 8, ag, TV) ■ "Da, am mai ști și noi unii de alții" (M. Gh., Mățișești, m, 53, 8, șofer, TV).

Se pun și unele condiții importante, în care se reflectă și o serie de cerințe valabile pentru mass-media în general: ■ "Da, *dac-ar spune tot*" (M. I., Mățișești, m, 35, 12, patron, TV) ■ "Nu știu cât ar fi de util, dar *dacă ar fi oglinda satului* ar influența lucrurile" (O. E., Mățișești, f, 34, 12, ag, TV) ■ "Să vedem ce *cuprins are*" (M. N., Mățișești, m, 70, 4, pensionar) ■ „Da, ar fi bine, dar *cumva să se distribuie zilnic*, nu numai la câteva zile" (C. N., Mățișești, m, 49, 10, șofer, TV) ■ "Poate c-ar fi bun, *dar zonal*. Mai afli când se vinde o vacă." (M. D., Mățișești, 45, 8, șofer, TV).

În trecerea de la societatea tradițională la societatea de masă se produc mutații *vizibile* în sensul cel mai concret al termenului. Și H. Mendras, ne dă exemplul cafenelei din sudul Franței, prilej de discuție, înlocuită într-un an cu *un magazin de desfacere a preseii* și obiectelor de papetărie. Aceasta, spune sociologul francez, "simbolizează admirabil trecerea de la societatea meridională tradițională, unde conversația este principala distracție socială, la civilizația industrială unde individul găsește în presă și organele de difuziune în masă stereotipurile de care are nevoie în raporturile interpersonale"<sup>21</sup>.

În Horea am întâlnit un alt fenomen interesant : aproape nu există local public (bar, restaurant) care să se respecte și să nu aibă un televizor color în dotare. Aici poposesc cei care, plecați din satele mai îndepărtate, au drum prin localitatea de centru. Televiziunea prin cablu și mai ales ProTV sunt motive de deplasare la Horea pentru locuitorii din alte localități, tineri în special.

Dacă revenim la *Tabelul 3*, putem vedea locul pe care-l ocupă discuțiile despre presă în ansamblul discuțiilor dintre locuitorii comunităților investigate. Se observă că presa se află pe ultimul loc, cu observația că se discută mai mult acolo unde consumul de informație media este mai mic, respectiv în Arealul „Trifești”, așa cum în determinarea matricei comunitare s-a constatat că frecvența actelor de comunicare este în general mai mare în acest areal.

\*  
\* \*

Problemele studiate noi nu sunt poate cele mai importante în zona Munților Apuseni. Sărăcia, lipsa locurilor de muncă și comunicațiile deficitare dau măsura reală a unei dinamici sociale în continuare frustrante.

---

<sup>21</sup> Mendras, H., *Elements de sociologie*, ed. cit,

## Matrice comunitară, fapt comunitar

---

În acest context, valuri de „proiecte de dezvoltare” se abat asupra Apusenilor și din țară și din afară. Și dacă prinde contur unul din zece, este mare lucru. În fapt, fiecare din aceste proiecte implică participarea individuală sau comunitară a locuitorilor zonei. Puțini promotori de proiecte consultă însă oamenii și comunitățile de o manieră directă. Iar atunci când o fac sunt întâmpinați cu o bine disimulată neîncredere sau chiar ostilitate, care se propagă cu viteză în comunitățile cele mai îndepărtate.

Pentru optimizarea raporturilor cu locuitorii și comunitățile din mediul rural găsim că este momentul să fie aduse în actualitate două concepte îndelung utilizate sau puse în practică în țările occidentale. Este vorba de conceptul de *difuziune*<sup>22</sup> și de cel de *animație rurală*.

Or, în opinia noastră, promovarea acestor concepte este dificilă fără o cunoaștere a matricei comunitare, a participării locuitorilor de la sate în structura și dinamica faptului comunitar și, nu în ultimul rând, a timpului acordat informării și, de aici, a nivelului de informare.

---

<sup>22</sup> Vezi și Ágnes Neményi, *Sociologie rurală*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 1996, p. 14 și urm.



## **Partea a IV-a**

---

# **Asistența socială**

# Asistența psiho-socială a femeii victimizate

---

Valentina PRIȚCAN

---

Creșterea tendințelor violente specifice relațiilor interpersonale capătă statut de problemă foarte acută a contemporaneității. Ideal ar fi ca într-o societate liberă, echilibrată, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare. Din nefericire, însă, fenomenul infracțional manifestă o accentuată tendință de creștere ceea ce determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimțit în general de către indivizi dar, mai ales, de cei care prezintă un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, bătrâni, persoane cu deficiențe).

Violența domestică (identificată ca problemă socială doar în ultimii ani) reprezintă folosirea puterii fizice, amenințărilor, altor metode de constrângere pentru a menține autoritatea și controlul asupra altei persoane – membru de familie. Formele violenței domestice sunt conturate în violența fizică, sexuală, emoțională, economică, intimidare, izolare. Scopul persoanei care comite actul de violență este de a deține puterea și controlul în relațiile familiale.

Aceste și alte constatări au impulsionat necesitatea creării unui șir de instituții cu menirea de a proteja și asista victimele violenței. Realitatea din spațiul basarabian confirmă nevoia în asemenea instituții și dictează necesitatea luării unor măsuri de ordin legislativ care ar justifica existența și funcționarea lor cât și pregătirea cadrelor care ar realiza activitatea asistențială. La moment, asistența victimelor violenței domestice se realizează în exclusivitate doar în instituții neguvernamentale.

Cele mai frecvente victime ale violenței domestice sunt femeile: la seze femei maltratate de soț revine un bărbat maltrat de soție. Femeia victimă are nevoie de asistență socială, medicală, juridică, psihologică.

Activînd în calitate de voluntar la “Centrul de asistență și protecție a femeii victimizate” din municipiul Bălți, am acumulat experiență în realizarea serviciilor de asistență psihologică a beneficiarilor. Unele reflecții asupra acestei experiențe își vor găsi reflectare în continuare.

Femeia-victimă se află în “capcana” fazelor ciclice ale violenței, moment ce o face să re trăiască de nenumărate ori sentimentul de victimă. Fazele ciclice ale violenței domestice reprezintă trei etape:

- etapa tensiunii crescînde;
- etapa violenței active;
- etapa “iubirii și regretării” sau “noua lună de miere”.

Etapa tensiunii crescînde presupune cazuri de violență nesemnificativă, femeia încercînd să comporte conduite care ar evita/minimaliza furia bărbatului: manifestă grijă exagerată, răbdare, liniște, nu-și permite să se supere sau să se revolte. Ea crede că poate controla comportamentul lui, însă pe măsura intensificării tensiunii nu este în stare să se mai lupte cu situația și se închide în sine. Bărbatul folosește tăcerea ei drept pretext pentru exploziile violente și situația este marcată de tensiune maximă.

Etapa violenței active se caracterizează prin pierderea autocontrolului și prezența comportamentelor distructive. Acțiunile agresorului devin imprevizibile. Opușterea rezistenței intensifică violența și cruditatea. În unele cazuri femeia îl provoacă intenționat pentru a pune capăt tensiunii în ascendență. În aceste momente ea nu simte atît durere fizică cît neputința de a se apăra sau de a fugi de agresor și adesea minimalizează seriozitatea traumelor primite. Consecințele acestor incidente sunt: apatia, închiderea în sine, sentimentul de neputință, izolarea.

Etapa "iubirii și regretării" se caracterizează prin diminuarea treptată a violenței și comportament compensatoriu al agresorului manifestat prin grijă exagerată și cuvinte de dragoste. Agresorul î-și recunoaște dreșelile, face promisiuni, o convinge să rămîna cu el. Promisiunile par a fi sincere și ea rămîne cu speranța că el se va schimba. Această iluzie o face să amîne deciziile anterioare, micșorează sentimentul de victimizare, duce la diminuarea prudenței. Astfel programul de "securitate personală", proiectat de nenumărate ori, din nou nu se realizează și femeia rămîne accesibilă pentru un nou act de violență. Acest comportament permisibil/indulgent/neprotejat al femeii favorizează încrederea în sine a agresorului, oferindu-i senzația de libertate totală, non-acuzare, non-pedepsire și servește drept imbold pentru violențe ulterioare.

Atît în cazul violenței domestice moderate, cît și a celei grave se impune activitatea asistențială (psihologică, medicală, socială, juridică) orientată spre combaterea consecințelor psihotraumante condiționate de abuz. Asistența psihologică a femeii victimizate are ca obiectiv major oferirea ajutorului și suportului emoțional.

Succesul asistenței psihologice a femeii victimizate este determinat de cunoașterea așteptărilor victimei, posedarea unor abilități specifice consilierii acestei categorii de clienți.

Analiza studiilor științifice, propriile observări îmi permit să conchid că femeia victimă are nevoie de:

- susținerea și acceptarea sentimentelor și hotărîrilor proprii;
- atitudine atentă față de propria persoană;
- preocupări de sănătatea ei;
- un adăpost sigur pentru ea și copiii ei;
- recăpătarea sentimentului de control asupra vieții personale;
- informații clare despre drepturile ei.

Consiliind femeia victimă a violenței domestice consultantul trebuie să realizeze următoarele imperative:

## Asistența psiho-socială a femeii victimizate

---

- Să ajute femeia să înțeleagă propriile sentimente și să conștientizeze dreptul de a alege. Toate hotărârile trebuie să fie ale ei.
- Să folosească numele femeii. Este o modalitate bună de a stabili contactul cu ea și de a demonstra atitudinea de acceptare.
- Să-și concentreze atenția la discuție. Femeia victimă sesizează foarte ușor “absența” consultantului.
- Să încurajeze femeia și s-o ajute să-și recapete încrederea în sine. Multe femei au frică de prima discuție din cauza neîncrederii în forțele proprii.
- Să ajute femeii să-și explice sie însuși ceia ce dorește.

Consiliind femeia victimă a violenței e de dorit ca consultantul să evite următoarele momente:

- Să-i dea prescripții gata stabilite. Posibil, ea le-a primit deja untr-un număr suficient. Se vor evita expresiile de tipul: “Dacă a-și fi fost în locul D-stră...”, “Trebuie să...”, “De ce să nu...”.
- S-o acuze. Femeia trebuie să știe că consultantul este persoana în care ea poate avea încredere. Se vor evita expresiile de tipul: “Nu trebuia să strigați la el”, “Singură sunteți vinovată”, “De ce l-ați adus la așa stare?...”.
- Să domine în comunicarea cu clientul. Scopul consultantului este de a ajuta victima, dar nu de a oferi “rețete”, “prelegeri” sau de a-și împărtăși propria experiență.
- Să pună întrebări la care se poate de răspuns doar “Da” sau “Nu”. “Se pare că v-ați indispus” este mai bine decât “Aceasta v-a indispus?” deoarece nu-i crează femeii-victime sentimentul de interogare.
- Să întrebe frecvent “De ce?”. Această întrebare provoacă senzația de interogare sau chiar amenințare și victima ia poziții de autoapărare sau chiar de atac. “A-ți dorit să plecați de la el, dar, deși v-a lovit din nou, nu a-ți mai fost atât de fermă în decizia luată” este mai bine decât “A-ți spus că plecați de la el dacă aceasta se mai repetă, de ce nu a-ți făcut-o?”.

Consultantul trebuie să posede următoarele abilități specifice consilierii femeii victimizate:

- Să asculte cu atenție și empatie. Deseori victima are nevoie să-și realizeze istoria de mai multe ori. Aceasta o ajută să-și clarifice propriile sentimente: frică, furie, vinovăție, tristețe, remușcări etc. Fiind ascultată cu atenție de fiecare dată ea însăși devine atentă la cele spuse de consultant.
- Să demonstreze înțelegere și acceptare. Este nevoie de repetat, parafrazând, ceia ce a spus victima. Aceasta ajută să înțelegem mai bine situația și comportamentul femeii-victime și s-o convingem că i se acordă atenție și susținere.
- Să determine nevoile femeii-victimă. De ce s-a adresat la consultant? Care-i sunt așteptările? Care soluții crede ea că sunt optime? La cine poate apela după ajutor? Care sunt oportunitățile propuse de cei ce-i oferă ajutorul?

## Valentina PRIȚCAN

---

- Să demonstreze atitudine pozitivă față de client. Femeia victimă trebuie susținută, încurajată, oferindu-i-se speranțe prin indicarea modalităților posibile de rezolvare a problemei. Suportul emoțional îi va modifica imaginea de sine, moment cu impact benefic asupra procesului de reabilitare și recăpătare a sentimentului de siguranță și încredere în sine.
- Să explice cât mai clar alternativele posibile pentru soluționarea situației create. Multe femei nu-și cunosc drepturile, posibilitățile de schimbare a propriei stări și respectiva informație ar putea să le fie de folos.

**Dificultăți** în realizarea consilierii psiho-sociale a femeii-victime a violenței apar în cazul când consultantul constată că:

- această femeie nu-i place prin felul ei de a fi, exterior, conduită, maniere specifice;
- viziunile ei diferă de cele ale consultantului;
- studiile, cultura și experiența ei de viață sunt altele în raport cu cele ale consultantului;
- a mai auzit istorii similare și problema i se pare frecventă, tipică și nesemnificativă;
- nu știe ce să răspundă, nu are cunoștințe, experiență în soluționarea cazurilor similare;
- propriile sentimente sunt foarte puternice ceea ce diminuează intensitatea sentimentelor clientului;
- victima îi spune ceea ce nu vrea să audă consultantul în momentul dat, fiind într-o stare de alt colorit emoțional (anxietate, tensiune, frustrație, surmenaj).

Practica de minimalizare/combateră a victimizării este mai performantă în societățile ce promovează politici de prevenție. În spațiul basarabian nu sunt create pînă la moment organisme publice la nivel național, regional, local de coordonare și planificare a prevenției, de elaborare și promovare a unor programe concrete sau a unor cercetări în domeniu. Crearea lor ar permite administrarea unor modele de prevenție conturate în practicile europene: modelul situațional, modelul comunitar, modelul prevenției sociale.

Din perspectiva femeii victimizate politicile de prevenție trebuie să fie orientate la asigurarea asistenței din primele momente ale victimizării, protecția penală, crearea unor servicii speciale, organizații care ar urmări respectarea drepturilor femeii.

### Bibliografie:

Zamfir E., Zamfir C. (Coord.), **Politici sociale. România în context european**, Editura Alternative, București, 1995.

\* \* \* **Курс практической психологии**. Автор-составитель Р.Р.Казапов. Екатеринбург, 1996.

\* \* \* **Практикум по психологии**. М., 1992.

## **Asistența psiho-socială a femeii victimizate**

---

*Мельников В.М., Ямпольский Л.Т., Введение в экспериментальную психологию личности, М., 1999.*

*Эрик Берн, Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М., 1992.*

*Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. М., МГУ, 1990.*

# Asistența psiho-socială a persoanelor infectate de HIV/SIDA

---

Svetlana RÎJICOVA

---

Realitatea impune diverse probleme condiționate de transformările socio-economice, restructurările valorice, morale, comportamentale etc. Tot mai insistent, necătfînd la eforturile de rezistență depuse, se impun probleme social-psihologice noi legate de diverse vicii, în special drogarea în forme diverse, infectarea HIV/SIDA etc.

Problema nominalizată este foarte actuală și acută pentru spațiul municipiului Bălți, R. Moldova care, conform statisticilor, ocupă locul de frunte în Europa după progresarea cazurilor de infectare de HIV/SIDA și merită atenție deosebită și intervenții concrete atît la nivel statal cît și comunitar.

Asistența psiho-socială a clientului infectat de HIV/SIDA nu poate fi pur psihologică sau medicală, ea reprezintă un sistem de măsuri sociale, psihologice, medicale, juridice etc. orientate spre ajutorarea/sprijinirea clientului în situația de stres, în decizie, în restructurarea modului de viață.

Din momentul cunoașterii diagnozei clientul trece printr-un șir de reacții psihologice consecutive tipice pentru situația de pierdere fizică (în cazul dat - pierderea sănătății) și socio-psihologică (pierderea echilibrului afectiv, statutului social, aspirațiilor, uneori locului de muncă, dereglarea relațiilor cu persoanele de contact etc):

- **Șocul** – reacție ce se manifestă prin uimire, desperare, eschivare, instabilitate emoțională, evitare de relații cu cei din jur apărute din momentul cînd diagnoza este comunicată clientului.
- **Negarea** – nedorința de a accepta diagnoza, refuzul de încredere, manifestarea reacției de negare, neîncredere în rezultatele probelor diagnosticului medical. Se manifestă prin suspiciune exagerată, dorința de a verifica diagnoza nedorită.
- **Furia** – reacție de ură, agresie orientată asupra celor din jur (cel mai fregvent asupra celor apropiați, membrilor de familie) sau asupra propriei persoane (autoagresie). Furia poate fi generată de invidia față de cei sănătoși, de pierderea interesului față de activitățile obișnuite, prăbușirea perspectivelor vitale etc. Manifestarea furiei este însoțită de exprimări verbale, nonverbale și acționale de intensitate și durată diversă.

## Asistența psiho-socială a persoanelor infectate de HIV/SIDA

---

- **Depresia** – stare de apatie, indiferență totală care însoțește momentul de acceptare al diagnozei. Această stare este însoțită de un diapazon larg de trăiri emoționale: fobii, izolare, pierderea încrederii în viitor, neliniște, ipohondrie și chiar intenții suicidare.

Obiectivul major al asistenței psiho-sociale este de a conduce clientul prin toate etapele crizei, trecerea tuturor etapelor fiind obligatorie, fără a stimula intenționat manifestarea unor anumite trăiri emoționale. Trebuie să ținem cont de faptul, că starea psihologică a clientului în situația de criză depinde mult de un șir de factori: starea sănătății la moment, gradul de pregătire al clientului pentru recepționarea diagnozei, posibilitatea reală de a se adresa după ajutor la cei apropiați, modul de viață precedent, posibilitatea de a menține modul de viață obișnuit, de a continua activitatea profesională, sistemul de valori vizînd SIDA, moartea, etc.

Obiectivele principale ale consilierii persoanei infectate de HIV/SIDA sunt:

1. Oferirea sprijinului psihologic pentru restabilirea echilibrului emoțional, reintegrarea socială.
2. Restructurarea modului de viață al clientului pentru a preîntîmpina răspîndirea HIV infecției și pentru menținerea sănătății pe parcursul unui interval de timp maximal posibil.

Pentru asistența psiho-socială a persoanelor infectate de HIV/SIDA se recomandă următoarele tipuri de consultații:

1. **Consultație de criză** - se aplică în cazul crizei emoționale evocate de etichetarea socială a clientului și apariția pericolului pentru viața proprie. Criza emoțională este diagnosticată atunci cînd clientul simte:
  - pericol esențial;
  - mirare și nepregătire pentru a recepționa cele ce se întîmplă;
  - alarmare emoțională în urma pierderii autocontrolului trăirilor afective;
  - inhibiție emoțională cauzată de disperare totală, incapacitate de a găsi careva soluții reale.

Metode și tehnici de lucru:

- concentrarea atenției asupra procesului de exprimare al sentimentelor, fobiilor de către client, confirmarea lor;
- confirmarea capacităților clientului de a deciziona, de a controla situația și trăirile proprii;
- analiza reprezentărilor clientului despre criză și acțiunile în comun vizînd minimalizarea sau învingerea crizei;
- acceptarea interpretărilor făcute de către client: orice eveniment perceput și definit de el ca fiind de criză este tratat de către consultant în mod respectiv;
- începerea lucrului vizînd unul din aspectele crizei – se începe cu aspectul cel mai ușor pentru soluționare, pentru a forma la client sentimentul de încrede în sine vizavi de problemele ulterioare.



**2. Consultație pentru soluționarea problemelor** - se promovează pentru a ajuta clientul:

- în înțelegerea naturii și esenței bolii;
- conștientizarea schimbărilor ce se vor produce în viața lui în legătură cu diagnoza stabilită;
- învățarea comportamentelor anticriză, de autoreglare emoțională;
- modificarea comportamentului uzual propriu pentru minimalizarea riscului pentru sine și cei din jur.

Metode și tehnici de lucru:

- tratează toate aspectele problemei, durata ei și gradul de influență asupra tuturor aspectelor vieții clientului (în baza reprezentărilor proprii ale clientului);
- stimulează discutarea deschisă a sentimentelor clientului, demonstrează susținere/sprijin și convinge clientul că trăirile lui sunt absolut firești;
- apreciază capacitățile clientului pentru soluționarea diverselor probleme din prezent și viitor;
- dezmembrează problema clientului pe elemente/componente mici accesibile pentru soluționare la moment și alcătuiește planul acțiunilor pe pași;
- discută și analizează resursele personale sau de alt ordin, prezente sau necesare pentru soluționarea problemei la fiecare treaptă a ei.

**3. Consultație pentru decizie** - se promovează cu scopul de a forma la client sentimentul de control asupra situației create, de a-l ajuta să găsească soluțiile concrete vizînd rezolvarea problemei.

Metode și tehnici de lucru:

- se discută: cine dintre cei apropiați poate fi informat despre starea clientului; cine, cînd și cum o poate face;
- se analizează cum clientul va soluționa anumite probleme juridice, financiare, medicale etc.;
- cine va fi persoana care îl va susține/sprijini emoțional și chiar fizic în aceste momente;
- ce schimbări în modul de viață obișnuit este necesar de facut pentru a facilita viața și sănătatea clientului la fel și existența celor apropiați;
- cine va avea grijă de copiii lui, etc.

Consilierea persoanelor infectate de HIV/SIDA necesită din partea specialistului multă competență profesională, empatie și coretrăire, atenție în aprecieri, confidențialitate.

Greșeli tipice, care pot fi comise în cadrul consilierii persoanelor infectate de HIV/SIDA:

- Controlul excesiv după situație în locul stimulării exprimărilor spontane a necesităților și sentimentelor de către client. În rezultat apare senzația de tensiune, control, incomoditate, lipsă de contact emoțional între client și consultant.

## **Asistența psiho-socială a persoanelor infectate de HIV/SIDA**

---

- Intervenții cauzate de incoincidența manifestărilor clientului cu cerințele și așteptările consultantului vizavi de client. Apare un decalaj între comportamentul clientului în situația de stres și anumite așteptări ale consultantului care, la rîndul lor, pot să evoce reacții de nemulțămire de grad diferit.
- Moralizarea, hipertutelarea excesivă, învățarea insistentă a clientului, propunerea unor soluții, recomandări deja formulate de către specialist care pot fi respinse, neacceptate ca fiind străine sau irealizabile pentru client.
- Etichetarea clientului, atribuirea anumitor titluri sociale care îl încadrează în limite comportamentale respective, generează reacții adecvate “etichetei”.
- Calmarea nemotivată a clientului, încercarea de a-i insufla optimism neîntemeiat, subaprecierea greutății problemei și a gradului de înțelegere al situației de către client. Aceasta poate să desensibilizeze subiectul vizavi de riscurile, greutățile posibile, să ducă la înțelegerea incorectă a situației și refuzul acțiunilor necesare de realizat la moment.
- Neacceptarea trăirilor emoționale ale clientului, așteptarea manifestării unui alt diapazon afectiv decît cel recepționat. Variabilitatea trăirilor emoționale care pot să apară la subiect în momentul aflării diagnozei poate fi foarte mare și imprvizibilă, fapt ce crează greutăți în anticipare și acceptare.
- Timpul incorect de prezentare al recomandărilor/sfaturilor: prea devreme, pînă la momentul cînd clientul, fiind suficient informat, decizionează independent. În rezultat, el nu este predispus, pregătit suficient pentru a recepționa adecvat și pentru a accepta ceea ce i se propune, la fel și pentru a realiza soluțiile prezentate de-a gata.
- Interogarea dură a clientului, tonul acuzator al întrebărilor, întrebuițarea excesivă a întrebării–acuzare “De ce?” – intervenții care îi crează imaginea unei anchetări.
- Stimularea dependenței, atașamentului și necesității clientului în prezența, sprijinul și dirijarea permanentă din partea lucrătorului social. În astfel de condiții scade independența subiectului, dorința de a căuta și de a realiza acțiuni necesare în situația creată, apare tendința de a transfera cît mai multe responsabilități specialistului.

La moment în Republica Moldova nu există un sistem bine format de asistență a persoanelor infectate de HIV/SIDA. Putem vorbi doar de prezența unor servicii specializate separate oferite beneficiarilor atît de instituțiile statale cît și de organizațiile neguvernamentale:

- **Servicii medicale rezidențiale.** Pînă la moment nu este formată baza legislativă a acestui tip de servicii, nu sunt create cabinete dotate și specializate la nevoile contingentului dat. Situația creată generează probleme de ordin organizațional și etico-moral, fiind fegvente cazurile de refuz din partea medicilor de a consulta persoanele infectate de HIV/SIDA.

- **Servicii psiho-sociale oferite de către organizațiile neguvernamentale** care încearcă să compenseze lipsa serviciilor necesare. De exemplu, în țară este creat ONG "Tinerii pentru dreptul la viață" cu filială în municipiul Bălți, care realizează activități de informare a tinerilor cu scopul prevenției narcomaniei, infectării de HIV/SIDA, promovării unui mod de viață sănătos. Organizația dată prestează un diapazon larg de servicii adresate tinerilor în limitele obiectivelor susnumite:
  1. realizarea programelor instructive;
  2. consilierea telefonică pentru adolescenți;
  3. organizarea și monitorizarea Centrului de schimb de seringi;
  4. prestarea serviciilor consultative pentru tineri;
  5. promovarea activităților educaționale cu elevi, etc.

Totodată, nu există servicii specializate pentru reabilitarea psihologică a persoanelor infectate de HIV/SIDA, pentru asistența/sprrijinirea lor în procesul de reintegrare socială. Acești subiecți rămân neajutorați în fața multiplelor probleme apărute în legătură cu diagnoza anunțată: simțul inutilității, neîncrederii în viitor, disperării, apatiei etc.

Ținând cont de situația creată în municipiul Bălți a apărut necesitatea insistentă de a crea la nivel comunitar a unei rețele de Centre specializate pentru prestarea serviciilor profesionale racordate la nevoile persoanelor infectate de HIV/SIDA:

- servicii de asistență socială;
- servicii medicale;
- servicii psihologice;
- servicii juridice;
- programe educaționale.

Nu mai puțin importantă este promovarea programelor educaționale adresate diverselor categorii de populație pentru formarea reprezentărilor și atitudinilor adecvate vizavi de persoanele infectate de HIV/SIDA, pentru a-î învăța cum să trăiască alături de ei, pentru a propaga un mod sănătos de viață.

### Bibliografie

- Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г., **Возрастно-психологическое консультирование**. М. МГУ, 1990, 135с.*
- Ńarmen Popovici, **Metafora și povestirea pe coordonatele psihoterapiei**. Revista de psihologie, 1998, N3-4, p.231-239.*
- Cristina Russu Conduban,  **Direcții și practica de consiliere a persoanelor stresante**. Revista de psihologie, 1994, N1, p.55.*
- Ролло Мэй, **Искусство психологического консультирования**. М., Класс. 1994, 133 с.*
- Усанова О.Н, **Концепция и опыт сотрудничества в практическом психологическом консультировании**. Журнал практического психолога. 1997, N 3, стр. 83-93.*

# Asistența socială – disciplină științifică

---

Maria BULGARU

---

Experiența demonstrează că nici un stat nu poate realiza cu succes reforme radicale în viața economică și politică, socială și culturală fără a dispune și de o rețea dezvoltată de servicii de asistență socială.

În sens restrâns, asistența socială reprezintă o activitate de ajutorare a oamenilor să-și înțeleagă și să-și învingă greutățile prin susținere și protecție, corecție și reabilitare. În sens larg, ea poate fi privită ca o activitate orientată spre rezolvarea problemelor sociale ale unor persoane aparte sau ale grupurilor de oameni, în primul rând ale celor care nu mai dispun de resurse materiale, sociale și morale, care nu mai sunt în stare să-și obțină prin proprii eforturi mijloacele necesare unui trai decent (copii orfani, familii dezorganizate, pensionari, șomeri, invalizi, devianți, refugiați etc.).

Asistența socială nu poate fi înțeleasă însă doar ca o simplă activitate practică de ajutorare. Cu siguranță, ea este de asemenea o disciplină academică și științifică. În continuare ne vom referi la unele aspecte ale statutului ei științific.

Formarea asistenței sociale ca știință începe odată cu încercarea de a explica rolul fenomenului carității în viața socială și de a aplica cunoștințele și metodele psihologice, medicinale, sociologice, filosofice etc. Întru argumentarea necesității protecției sociale, acordării de ajutor celor nevoiași. Conceptul de asistență socială ca disciplină științifică a urmat să evolueze în câteva direcții principale, printre care: a) de determinare a locului asistenței sociale în sistemul unor astfel de discipline cum sunt filosofia socială, istoria socială, psihologia socială, culturologia, politologia etc.; b) de căutare a constantei teoretice proprii asistenței sociale ca obiect de cercetare specific; c) de evidențiere a interacțiunii ei cu alte științe<sup>1</sup>. Actualmente, aceste direcții au circumstanțiat, în linii generale, două modalități de abordare a statutului științific al asistenței sociale, care predomină în discuțiile ce se desfășoară la această temă în literatura de specialitate. Astfel, unii autori pornesc de la convingerea că baza teoretică a asistenței sociale o constituie câteva științe înrudite (sociologia, psihologia, medicina etc.); alții încearcă însă să demonstreze caracterul independent al asistenței sociale ca disciplină științifică, deosebind în cadrul ei aspectul teoretic și aplicativ. În felul acesta, în cercetarea fundamentelor teoretice ale asistenței sociale se conturează parcă două direcții: unii pun

---

<sup>1</sup> Vezi: Payne M. *Modern Social Work Theory: a Critical Introduction*. London, 1991.

accentul pe înțelegerea problemelor ce țin de practica deservirii populației, ceilalți – pe înțelegerea generalului și particularului în teoriile ce argumentează diferite genuri de asistență socială, esența ei ca fenomen social.

Asistența socială posedă toate componentele structurale caracteristice oricărei științe, fapt ce permite să judecăm despre devenirea ei ca știință: ea își are obiectul său de cercetare, legitățile proprii acestui obiect, noțiunile, categoriile specifice, principiile și metodele de activitate. Și totuși, nu putem vorbi despre un statut științific strict independent al asistenței sociale. Asistența socială este o știință interdisciplinară/multidisciplinară, fundamentele ei teoretico-metodologice fiind conjugate, pe de o parte, cu științele naturii (medicina, biologia, antropologia etc.), iar, pe de altă parte – cu științele socio-umane (filosofia, sociologia, psihologia, dreptul, economia, politologia etc.). Interconexiunea și interacțiunea asistenței sociale cu alte științe este determinată de însuși obiectul lor de studiu care în multe privințe este comun (societatea, formațiunile ei structurale, omul ca ființă biopsihosocială).

Specificul teoriei asistenței sociale ca sistem științific integrat de cunoștințe este determinat în mare parte de natura și conținutul elementelor ce constituie acest sistem, de întreaga lui structură. Prin structură se înțelege, de regulă, modul specific de legătură, interacțiune a elementelor ce atribuie acestei totalități un caracter de integritate organică, o organizare și ierarhizare internă, de asemenea și proprietăți deosebite de cele ale elementelor. Structura limitează manifestarea proprietăților elementelor aparte, generând proprietăți integrative deosebite ale noului sistem, necesare pentru realizarea funcțiilor sale. Teoria asistenței sociale reprezintă o expresie specifică în forme logice a cunoașterii funcționării și dezvoltării sistemului policentric complicat al vieții sociale, în care fiecare element structural poate deveni în același timp și cauză și efect al proceselor sociale. Specificul proceselor sociale constă în faptul că ele influențează direct sau indirect toate laturile vieții din societate, parcă le pătrund cu interesele și necesitățile personalității, familiei, grupurilor sociale, demografice etc. De aceea acțiunea cu un anumit scop asupra lor în cadrul asistenței sociale este imposibilă fără a lua în considerație realizările din diverse domenii științifice.

Fără a considera asistența socială o știință socială riguroasă, putem susține totuși că ea ocupă un loc deosebit în sistemul științelor despre societate. Din momentul apariției asistența socială continuă să-și lărgască suportul științific utilizând componente integrative ale disciplinelor care tangențiază cu ea. Asistența socială nu se poate sprijini doar pe o teorie oarecare sau pe un anumit model practic. Diverse forme ale asistenței sociale au la bază multiple teorii și reprezintă niște construcții complexe ale diferitor modele de activitate practică în domeniu. Tendința de integrare spre o identitate interdisciplinară/multidisciplinară devine o calitate inerentă a asistenței sociale. Științele sociale (sociologia, psihologia, economia, dreptul etc.) creează o paradigmă intelectuală în formarea asistentului social, oferindu-i o varietate de perspective pentru a înțelege situația în care este implicat și pentru a oferi un ajutor autentic. Tezele generalteoretice ale științelor sociale servesc în calitate de fundament metodologic pentru rezolvarea științifică a problemelor particulare

## Asistența socială – disciplină științifică

---

ale asistenței sociale. Vorbind despre fundamentele teoretice și metodologice ale asistenței sociale, ne referim la esența ei profundă ca știință despre om și relațiile lui sociale. Anume îmbunătățirea condițiilor de viață ale omului, asigurarea unei existențe demne, armonizarea întregului sistem de relații (în familie, colectiv, societate în întregime) constituie scopul suprem, sarcina practică nemijlocită a asistenței sociale. Or, străduința de a defini asistența socială în calitate de știință nicidecum nu compromite unicitatea ei ca activitate de ajutor, de sprijin, după cum consideră unii autori<sup>2</sup>. Mai mult, chiar esența practică a asistenței sociale determină necesitatea statutului ei științific, necesitatea de a dispune de o bază teoretică temeinică ca știință despre om și mijloacele, căile de ameliorare a situației lui în societate. Posedând această bază metodologico-teoretică, asistentul social va fi mult mai flexibil în alegerea modalităților de soluționare a nevoilor indivizilor din societatea mereu în schimbare.

Ca știință, asistența socială cercetează omul în contextul întregii totalități de relații sociale (economice, politice, moral-spirituale etc.). O astfel de abordare este incompatibilă cu încercarea de a reduce sarcina ei doar la argumentarea necesității ajutorului sau a protecției sociale pentru anumite categorii de oameni, la niște recomandări ce țin de aceste probleme. Indiscutabil, ajutorul social, protecția socială a populației sunt direcții deosebit de importante ale asistenței sociale, dar esența ei socială își are rădăcini mult mai adânci (în problema omului în general) și de aceea poate fi înțeleasă de pe poziții conceptuale mult mai largi. Asistența socială ca știință aplică principiile generale ale cunoașterii social-filosofice la analiza problemelor concrete ale grupurilor sociale, comunităților, persoanelor, institutelor sociale etc. Spre deosebire de alte științe sociale, asistența socială studiază problemele prin prisma manifestărilor atât ale proprietăților specifice, cât și ale celor integrative, insistând la analiza sistemică a obiectului. Aceste caracteristici ale ei vor determina și criteriile de apreciere a competenței asistentului social. În opinia noastră, un asistent social nu poate fi specializat doar într-un singur domeniu, spre exemplu, pentru a lucra numai cu o anumită categorie de beneficiari. Specificul activității sale cere ca el să acorde cele mai diverse forme de asistență: consultații persoanelor aparte și familiilor, să fie facilitator în grupe, să găsească resurse sociale, să mobilizeze persoanele etc., să fie deci competent în diverse domenii științifice, să posede capacități de a lua decizii adecvate și a pronostica consecințele lor, de a rezolva holistic problemele. Toate acestea sunt o mărturie a faptului că asistența socială ca știință are o identitate multidisciplinară.

Determinarea locului teoriei asistenței sociale în sistemul altor științe depinde de gradul de cercetare a problemelor ce alcătuiesc obiectul ei de studiu, de conținutul categoriilor și particularitățile metodelor folosite. În procesul înțelegerii teoriei asistenței sociale ca sistem integrativ de cunoștințe științifice, ca știință aplicativă, interconexiunea componentelor sale nu se manifestă simultan, dar treptat, pe măsura pătrunderii în esența lor. Pentru

---

<sup>2</sup> *Vezi: Asistența socială ca activitate de mediere în societate. - Cluj-Napoca, 1995, p.36.*

aceasta e necesar de a aplica toate metodele cunoașterii științifice: observația și experiența, descrierea și explicarea teoretică, argumentarea și demonstrația logică, inducția și deducția, analiza și sinteza, ipoteza și teoria științifică în general.

Asistența socială include cunoștințele dobândite din alte științe sociale, însă nu se limitează la acestea. Ea are la bază metodologii, rezultate empirice și o teorie specifică proprie obiectului său de studiu. Cunoștințele științifice pot fi divizate convențional în fundamentale și aplicative. Dacă cunoștințele fundamentale sunt orientate prioritar spre rezolvarea problemelor gnoseologice, apoi cele aplicative – spre activitatea socială. Asistența socială ca știință constă din două compartimente: 1) teoretico-metodologic, fundamental (metodologia, legile, principiile, aparatul categorial); 2) aplicativ (domeniul aplicării social-practice, administrative a cunoștințelor teoretice, rezolvării științifice a problemelor concrete din societate). Din acest punct de vedere, asistența socială aparține mai mult grupului de științe aplicative.

Spre deosebire de alte științe sociale, asistența socială se caracterizează prin unitatea dintre teorie și practică, dintre cunoștințe și deprinderi. Practica asistenței sociale este însă mult mai complicată, mult mai elastică, impunând adesea metode nestandardizate de soluționare a problemelor. Or, asistența socială ca teorie științifică este adesea depășită de flexibilitatea practicii, ca și cum s-ar pierde în nesiguranțele ei, iar modalitățile prin care asistentul social leagă teoria de practică par a fi uneori “neștiințifice”. Practica este domeniul principal de acumulare a experienței de lucru în asistența socială, de manifestare a unicității ei prin modul de aplicare a cunoștințelor. Dar practica este de asemenea și baza inițială de colectare și analiză a materialului empiric, necesar pentru cercetarea proceselor sociale concrete, pentru elaborarea generalizărilor teoretice.

Teoria asistenței sociale este eficientă dacă ea determină direcțiile activității practice în acordarea ajutorului social, protecției drepturilor și garanțiilor sociale ale omului, care sunt alcătuite din anumite componente ale asistenței sociale ca activitate profesională și se realizează prin diverse forme și mijloace în dependență de situația concretă. Or, conținutul teoriei asistenței sociale și direcțiile principale ale ei ca activitate profesională sunt determinate în ultima instanță de practica socială. Dacă lipsește o asemenea interconexiune, teoria aplicată nu poate fi utilă.

Ca disciplină științifică asistența socială studiază activitatea umană ce ține de elaborarea și sistematizarea cunoștințelor despre o realitate socială determinată, despre o activitate socială specifică a instituțiilor de stat și particulare, a specialiștilor și activiștilor voluntari orientată spre învingerea greutăților cu care se ciocnesc indivizii, familiile, comunitățile din societate; de analiza formelor, metodelor și tehnologiilor de optimizare a rezolvării problemelor sociale. Concomitent cu devenirea asistenței sociale ca teorie științifică se dezvoltă și înțelegerea conceptual-metodologică a fenomenelor practicii sociale abordate de ea.

# Din istoricul asistenței sociale în Moldova

---

Maria BULGARU, Marcela DILION

---

Studierea problemei apariției și dezvoltării asistenței sociale în Moldova este intercalată cu numeroase dificultăți, generate de necesitatea delimitării spațiilor istorice. În perioada secolelor XIX-XX deosebim câteva etape principale, fiecare având contribuția sa specifică în constituirea identității asistenței sociale:

1. perioada dominației Imperiului Rus;
2. perioada interbelică (1918 - 1940, când Basarabia își dezvoltă serviciile sociale în componența României);
3. perioada regimului comunist (după 1940);
4. perioada existenței Republicii Moldova ca stat suveran și independent (după 1991).

Prima dimensiune a istoricului asistenței sociale din Moldova cuprinde:

- diverse acte de caritate din partea Statului Rus (sub formă de "ukazuri", legi sau decrete) și din partea anumitor organizații, persoane fizice, comitete obștești;
- medicina de zemstvă – o etapă de mare importanță în evoluția și dezvoltarea sferei sociale din Moldova.

A doua perioadă a cuprins organizarea asistenței sociale la nivel de stat, emiterea unor legi ce prevedeau protecția păturilor defavorizate.

În perioada regimului comunist a fost instituit Ministerul Muncii și Protecției Sociale, care se ocupa de pensionarea și subsidiile bănești. Problemele sociale au fost negate în această perioadă, fiind promovată ideea că societatea comunistă nu are probleme ce ar necesita asistența socială comunitară.

După anul 1990 se conștientizează necesitatea profesiei de asistent social, astfel s-a început pregătirea specialiștilor în domeniul asistenței sociale la nivel universitar.

Pentru a avea o viziune mai clară despre evoluția asistenței sociale, se cere o scurtă trecere în revistă a instituțiilor, activităților desfășurate în acest domeniu, precum și a documentelor ce vizează, direct sau indirect, stabilirea și dezvoltarea asistenței sociale<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> *Materialele au fost selectate din diverse periodice, ca: Monitorul Municipal. –Chișinău, 1935-1942; Buletinul Municipal. –Chișinău, 1943; Buletinul Episcopal. –Cetatea-Albă-Ismail, 1935 și altele.*



## Maria BULGARU, Marcela DILION

---

În secolul al XIX-lea asistența socială în Basarabia se dezvoltă sub influența Rusiei Țariste.

În 1813 se înființează Eparhia Chișinăului în frunte cu Gavril Bănulescu-Bodoni, român ardelean, care a contribuit la înființarea școlilor, orfelinatelor și spitalelor.

La 8 februarie, 1823, țarul a dat un ordin, prin care se prevedea ca pentru Basarabia pâinea să fie fabricată din făină de porumb și din ciocălăi, în schimbul celei fabricate din paie, ca urmare a foametei de după războiul ruso-turc.

Conform Regulamentului din 1869 cu privire la spitalele militare permanente, se permite primirea "surorilor de caritate". Numărul surorilor depindea de numărul pacienților și era nevoie de câte o soră la 100 pacienți. Odată cu aprobarea acestui Regulament s-a pus întrebarea ca femeile cu unele probleme cardiace să îngrijească pacienții atât în timp de pace, cât și în timp de război. Astfel, Organizația Militarilor Răniți și Bolnavi s-a adresat cu această propunere Ministerului de Interne. După o analiză în detalii ministrul relațiilor interne a pus-o în discuție, prin "țircularul" 13863, în adunările de zemstvă din Soroca și Bender. Astfel, cu concursul soției generalului, Maria Șebeco, Mariei Zelot și reprezentantului conducerii Benderului, Grigore Romanco, în orașul Chișinău a fost înființată organizația bisericească "Maria Magdalena", militarii urmând să fie îngrijiți de către femeile bolnave de inimă. În vreme de pace aceste femei aveau grijă de spitalele militare și cele civile, dar mergeau și la case particulare, unde erau chemate pentru menaj. În vreme de război ele erau la dispoziția organizației respective. Mai târziu, această organizație a fost instituită în orașele Bender și Soroca.

În 1873, în orașul Chișinău și satul Goncești au fost construite, la rugămintea comandantului suprem al diviziei a 15-a, două spitale pentru femeile bolnave de sifilis, deoarece acestea molipseau mai mult soldații. Neavând la cine să se adreseze, ele apelau la ajutorul unor "babe" care le agravau și mai mult situația. Comandantul diviziei a rugat de asemenea să fie organizat un transport special care să le aducă la Chișinău, deoarece unele se aflau într-o stare atât de gravă, încât nu puteau să ajungă pe jos, viața fiindu-le pusă astfel în pericol.

În același an au fost aduse mai multe argumente ca în cadrul Spitalului de zemstvă să fie construită o secție pentru bolnavii psihici. Secția trebuia să includă 25 paturi pentru bărbați și 15 pentru femei, 10 saloane, un cabinet pentru medici, 4 camere pentru angajați și 2 saloane pentru bolnavii gravi. Până a întreprinde această măsură bolnavii psihici stăteau la un loc cu alte categorii de bolnavi, astfel ei nu puteau fi supravegheați în modul cuvenit. Nici medicii nu aveau condițiile necesare pentru tratamentul bolnavilor. În plus, tot aici erau tratați și deținuții, care prezentau un pericol pentru ceilalți bolnavi și care deseori se întâmpla să fugă.

La 1 decembrie 1876, în Casa de copii din Chișinău erau 15 fete și 15 băieți. Pe parcursul anului 5 băieți și 3 fete au fost "adoptați", un băiat a fost luat acasă de către maică-sa, unul a fost dat în îngrijire și educație unei tipografii, iar ceilalți au fost luați sub tutelă de către rudele lor. În 1877 locurile vacante au

## Din istoricul asistenței sociale în Moldova

---

fost ocupate; astfel, la 1 decembrie aici erau 16 băieți și 14 fete. Pe lângă aceștia, Casa de copii întreținea 5 băieți care deja trecuse de vârsta de 12 ani, doi dintre care lucrau la o tipografie de unde primeau o mică recompensă, iar ceilalți trei învățau la un gimnaziu. Copiii din orfelinat citeau Biblia, învățau limba rusă, matematica, scrisul, cântul ș.a., iar în afara orelor de lecții băieții învățau meseria de cizmar, iar fetele coseau lenjerie și îmbrăcăminte în atelierile specializate. Pe parcursul aceluiași an lucrătorii de la Casa de copii din Chișinău au dus tratative cu Adunarea de Zemstvă a guberniei ca aceasta să emită un ordin prin care copiii de la acest orfelinat să poată urma școala de “felșeri”, astfel asigurându-li-se pe viitor o profesie. Până atunci copiii care împlineau vârsta de 12 ani erau nevoiți să plece din orfelinat și, neavând o careva meserie, erau nevoiți să se angajeze în calitate de servitori pe la casele boierilor. La început s-a hotărât ca copiii să frecventeze școala de “felșeri” de la vârsta de 15 ani, însă, ținându-se cont de faptul că ei părăseau orfelinatul la vârsta de 12 ani, s-a hotărât, după multe dezbateri, ca acești copii să poată învăța de “felșeri” la o vârstă mai timpurie.

În 1878, după o analiză a plăților pentru medicamente efectuată în Spitalul de zemstvă, 81 persoane au fost declarate sărace și incapabile de a se achita. Conducerea guberniei a înaintat un demers către Adunarea de Zemstvă a guberniei prin care-i cerea să sustragă o anumită sumă din contul “ajutorului obștesc”, astfel fiindu-le achitate datoriile acestor persoane față de spital. Informația prezintă interes, deoarece amintește că exista un asemenea cont.

Începând cu anul 1881, anual, în a cincia săptămână a Paștelui, în cadrul bisericilor și mănăstirilor din toate orașele se strâneau, cu permisiunea Sfântului Sinod, donații pentru cei orbi.

La 5 iulie 1895 a fost deschis Spitalul de psihiatrie din Costiujeni, care avea și o gospodărie agricolă. Primii pacienți – 100 de persoane – au fost trecuți în noua instituție curativă din secțiile de psihiatrie ale Spitalului de zemstvă. Chiar proiectul inițial al spitalului (gospodăria agricolă și patronajul de pe lângă spital) a pus bazele orientării de reabilitare prin muncă a bolnavilor cu afecțiuni psihice. Din 1898, cu unele întreruperi, pe lângă spital au funcționat ateliere curative cu diverse secții, unde puteau lucra concomitent 400 de persoane.

La 2 iunie 1897 a fost emisă Legea cu privire la adăpostirea minorilor delicvenți de către mănăstiri. La început, cheltuielile pentru întreținerea acestora revenea mănăstirilor, dar mai târziu aceste cheltuieli erau suportate de către stat; astfel, fiecărei mănăstiri de acest fel i se plătea cam cât se cheltuia pentru întreținerea unei închisori.

În 1900, printr-o decizie judecătorească, s-a hotărât ca infractorii minori să fie transferați din mănăstiri într-o colonie din s.Merenahi. Decizia a fost luată din motivul că episcopul Hotinului și a Chișinăului a interzis întreținerea infractorilor minori în mănăstiri, deoarece condițiile de supraveghere a acestora erau aici nesatisfăcătoare. Același document conține o scrisoare a părintelui Serafim, în care acesta afirma că dacă mănăstirilor li se va acorda un anumit ajutor și dacă se vor construi locuințe speciale, atunci Ministerul Justiției va avea ca sprijin în educarea infractorilor minori și mănăstirile.

## **Maria BULGARU, Marcela DILION**

---

La 13 august 1906 a fost emis un ordin conform căruia în județul Ismail trebuiau angajați urgent în câmpul muncii cei care au suferit în urma războiului cu Japonia. Se cerea, de asemenea, să se prezinte lunar o dare de seamă referitor la numărul și modalitatea de antrenare în câmpul muncii a acestor persoane.

La 16 aprilie 1907 în satul Talmazan a avut loc un incendiu, în urma căruia au fost distruse 49 gospodării și 128 construcții, 59 familii (273 persoane) au rămas fără hrană și acoperiș. S-a format un comitet de ajutorare a celor pătimiți. Statul a acordat un ajutor în sumă de 2000 ruble. Banii adunați de la diferite activități culturale au fost distribuiți sinistraților. Comitetul și-a continuat activitatea până în toamna aceluiași an.

În continuare vom prezenta unele date luate dintr-un raport al șefului-adjunct al secției Sovietului Miniștrilor, pentru a aduce la cunoștință despre ajutorul material acordat din partea Comitetului Romanov unor instituții de pe teritoriul Basarabiei.

Soarta amară a copiilor rămași orfani l-a făcut pe episcopul Chișinăului, preasfântul Platon, să construiască, în 1916, în centrul Basarabiei un orfelinat. Apelând la ajutorul populației, a strâns banii necesari pentru a cumpăra un lot de pământ de 137 ari, în apropierea Chișinăului. Însă necesitatea acestui orfelinat era atât de mare, încât nu se mai putea aștepta construcția lui. De aceea Duma orașului a oferit un cămin în cadrul unui colegiu recent construit. Deoarece părintele Platon a plecat în Gruzia, inițiativa a fost preluată de arhiepiscopul Anastasie. Anume el a prezentat raportul cheltuielilor pentru construcția orfelinatlui din suma alocațiilor acordate de către Comitetul Romanov. În total în orfelinat erau 255 copii: 140 băieți și 115 fete, având vârsta de la 2 până la 5 ani. Copiii erau repartizați în grupe după vârstă. Casa de copii avea la dispoziție o ospătărie, o sală de recreație, un atelier și o capelă într-un cabinet; personalul era alcătuit din 5 profesoare, 55 "surori obștești", o măicuță și un duhovnic. De obicei, casele de copii sunt comparate cu o cazarmă, însă orfelinatlui din Basarabia făcea excepție, căci reprezenta o familie... Aceasta se datora eforturilor celor 50 de călugărițe, care aveau grijă de copii și care cunoșteau soarta fiecărui copil în parte. Construcția orfelinatlui propriu-zis a început în vara aceluiași an.

În același raport este amintită și Casa de copii a doamnei Olga din Akkerman. Această Casă de copii a primit ajutor atât din partea Comitetului Romanov, cât și din partea Organizației "Ajutorul Tutelării Muncitorești". Banii primiți ca ajutor au fost folosiți pentru construcția unei case în 2,5 niveluri, ceea ce corespundea totalmente necesităților unei Case de copii. Acest orfelinat avea în îngrijire 73 de copii, dintre care 33 erau orfani și semiorfani, iar 40 erau luați în substituție. Aici erau, de asemenea, 2 ateliere: unul de cusut și unul de cizmărie. Această Casă de copii era unică în tot județul, și putea, deci, adăposti până la 120 de copii.

În același an Comitetul Romanov a acordat ajutor județului Bender. Ajutorul consta în:

## Din istoricul asistenței sociale în Moldova

---

- întreținerea și înzestrarea cu utilaj necesar, tehnică a două orfelinate din orașul Bender și satul Comrat;
- cazarea în apartamente și întreținerea materială a copiilor orfani și semiorfani ce învățau la școala primară;
- acordarea a 10 burse copiilor orfani care învățau în colegiul din Taraclia.

La 14 aprilie 1921 pe teritoriul Basarabiei sunt puse în aplicare Legea și Regulamentul “Cu privire la lichidarea vagabondajului și cerșetoriei și protecția copilului”. În capitolul II al legii nominalizate se vorbește despre obligativitatea asistenței comunale și instituțiilor de asistență de a lichida aceste fenomene sociale nefaste. În articolul 7 e stipulat că asistența socială este și rămâne o obligațiune a comunelor. Acestea sunt obligate să prevadă în bugetele lor un fond special al asistenței, alimentat fie din venituri ordinare, fie din taxe sau alte resurse. În articolul 9 se preconizează ca fondul special de asistență al comunelor să fie folosit cu precădere pentru:

- înființarea și întreținerea birourilor de asistență și de triaj al cerșetorilor și vagabonzilor;
- înființarea și întreținerea caselor de adăpost provizoriu și de cantine comunale;
- înființarea și întreținerea de ospicii sau aziluri pentru infirmi sau bătrâni;
- înființarea și întreținerea școlilor de reeducare și ocrotire a minorilor;
- plata bonurilor de hrană;
- desfășurarea oricăror altor activități cu caracter de asistență (donații, de exemplu, care se făceau la sărbători).

În această lege se mai menționează și despre necesitatea combaterii vagabondajului și cerșetoriei, luptă în care trebuie nemijlocit implicată și asistența socială. Astfel, de exemplu, copiii minori găsiți vagabondând, cerșind sau executând meserii nepotrivite vârstei erau duși prin intermediul organelor împuternicite de asistență socială în școlile de reeducare pentru minori, unde erau ținuți până la majorat, căsătorie sau intrare în armată.

În 1928, Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale (România) a emis o Lege cu privire la protecția copilului și a femeii, prevederile căreia interziceau femeilor și copiilor să lucreze noaptea, în condiții nocive, în locuri subterane primejdioase. De asemenea legea prevedea și acordarea concediului de maternitate femeii însărcinate.

În 1935, în ziarul “Monitorul Oficial” a fost publicată o dare de seamă asupra activității Comitetului local al orașului Chișinău cu privire la combaterea și prevenirea șomajului și ajutorarea șomerilor din Chișinău pentru anii 1935-1936. La 11 decembrie 1935 a fost organizat pe lângă Camera de Muncă un birou de triaj, prevăzut de art. 17 din Regulament, având atribuțiile de înregistrare a șomerilor după categorii, de realizare a anchetei lor la domiciliu, precum și completarea fișelor individuale. De asemenea a fost distribuită hrană pentru șomeri la ospătăria evreiască, ceainăia “Londra”, ospătăriile comunale Nr. 1 și 2. În același an, pe 10 februarie, a fost instituit și biroul pentru înregistrarea săracilor.

## Maria BULGARU, Marcela DILION

---

La 6 martie 1937 a fost emisă Legea “Cu privire la organizarea Eforiei Generale a Invalizilor, Văduvelor și Orfanilor de Război și Foștilor Luptători”. Această lege prevedea că Eforia Generală IOV este organul autonom care exercită direct și pe tot cuprinsul țării acțiunea de asistență, îndrumare, administrare, control și supraveghere, în cadrul legilor în vigoare, asupra operei de protecție a invalizilor, văduvelor și orfanilor de război, a foștilor luptători.

La 1 decembrie 1939, Primăria Chișinăului a întreprins intense măsuri întru ajutorarea copiilor săraci din școlile locale. În acest scop, pe lângă Primărie a luat ființă un comitet de asistență socială, alcătuit din președintele de onoare Grigore Cazacu, rezident regal al ținutului Nistru, dna Elena Cristi și alții.

În 1940, pe lângă Primăria Chișinăului, a luat ființă un comitet de doamne din buna societate, care s-a ocupat de adunarea fondurilor pentru ajutorarea copiilor săraci din școlile timpului. Comitetul a fost permanent condus de către dna Elena Cristi, reușindu-se să se adune suma de 600000 lei, precum și numeroase obiecte și îmbrăcăminte de la diferite persoane particulare. Din aceste fonduri și ajutoare au fost îmbrăcați un număr de peste 1800 de copii săraci de la diferite școli primare din localitate.

La 30 martie 1940, primarul or. Chișinău a emis o ordonanță cu privire la ajutorarea familiilor nevoiașe ale concentraților. Mai târziu, pe 11 aprilie, s-a emis ordonanța nr. 18, prin care se precizau persoanele care aveau dreptul la ajutor, fiind determinată modalitatea de organizare a acțiunilor de ajutorare.

În 1940, a fost instituit Comitetul Norodnic al Asistenței Sociale al RSSM, dar care și-a încetat activitatea în 1941.

În 1942, în timpul războiului, asistența socială s-a impus imperios și cu mai mare urgență. În mod special în Chișinău au fost întreprinse următoarele acțiuni:

- *ajutorarea familiilor concentraților*: au fost înființate comisii pentru identificarea familiilor mobilizaților cu drept la ajutor și luate măsurile necesare;
- *protecția copilului între 2-7 ani*: s-a reînființat azilul “Principele Mircea”, care era sub egida Consiliului de Patronaj, acordându-i-se o subvenție în sumă de 170000 lei;
- *asistența fetelor orfane*: a fost reînființat azilul fetelor orfane în urma devastării, cu sediul în vechea clădire, proprietate a Primăriei, care a fost renovată și redotată. Azilul avea 30 de paturi, avându-se în vedere sporirea efectivului până la 60 de persoane, conform capacității clădirii. Au luat ființă primele ateliere menite să pregătească practic și să “înarmeze” viitoarele absolvente cu o specialitate în viață;
- *asistența băieților orfani*: a fost creat azilul de băieți orfani, având capacitatea de 60 de paturi;
- *ajutorarea vagabonzilor*: azilul de triaj și vagabonzi a fost dotat cu atelierele necesare pentru o muncă instructivă și productivă;
- *sprijinul bătrânilor și invalizilor*: a fost reînființat, sub egida Consiliului de Patronaj, azilul de bătrâni și infirmi, în forma pe care a avut-o înainte de evacuare, sub numele de “Azilul Sfântului Alexandru Newski”.

## Din istoricul asistenței sociale în Moldova

---

La 26 martie 1946 Narcomitetul Asistenței Sociale al RSSM a fost reorganizat în Ministerul Asistenței Sociale al RSSM, având următoarele funcții:

- conducerea cu secțiile de asistență socială orășenești și raionale;
- conducerea și colaborarea cu comisiile de expertiză medico-sanitare;
- conducerea și controlul acțiunilor în Casele pentru invalizi și copiii invalizi;
- amplasarea în câmpul muncii a invalizilor;
- deservirea pensionarilor;
- controlul stabilirii corecte a pensiilor.

Secția de asistență socială din raionul Lenin (or. Chișinău) avea în competența sa și inspectoratul mamei singure și cu mulți copii.

În 1962, la 28 februarie, a fost emisă Legea (nr. 100) "Cu privire la aprobarea Regulamentului Societății orbilor din RSSM". Societatea orbilor din Moldova a fost o organizație obștească înființată în conformitate cu articolul 99 din Constituția RSSM. Își desfășura activitatea pe baza statutului adoptat de Congresul Societății orbilor din Moldova și aprobat de Ministerul Asistenței Sociale al RSSM. Societatea orbilor din Moldova avea ca sarcină unirea cetățenilor orbi în scopul de a-i antrena în muncă de folos obștesc, de a îmbunătăți deservirea lor social-culturală, de a contribui la ridicarea nivelului lor "politico-ideologic" și de a-i atrage în rândurile cetățenilor activi ai societății.

La 14 aprilie 1962, a fost emisă Legea "Cu privire la aprobarea Regulamentului Societății Surzilor din RSSM". Această lege are, în esență, același conținut ca și legea precedentă, primele două articole fiind identice.

În 1972 este emisă Legea "Cu privire la aprobarea Regulamentului Ministerului Asistenței Sociale al RSSM," conform căreia Ministerul Asistenței Sociale era un minister republican, activitatea lui fiind subordonată Sovietului Miniștrilor al RSSM. El înfăptuia, nemijlocit prin secțiile de asistență socială ale comitetelor executive ale Sovietelor raionale și orășenești de deputați ai oamenilor muncii, conducerea întregii activități în domeniul asistenței sociale din republică. Ministerului Asistenței Sociale al RSSM îi reveneau următoarele sarcini:

- dezvoltarea prin toate mijloacele a asistenței sociale, în scopul satisfacerii cât mai depline a nevoilor sociale ale cetățenilor în vârstă și celor incapabili de muncă;
- deservirea socială - materială, medicală și culturală a cetățenilor care se aflau în Casele de veterani ai muncii, de bătrâni și invalizi;
- organizarea științifică a muncii și activității de conducere, asigurarea întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor din sistemul ministerului cu cadre calificate, promovarea în posturi de conducere a tinerilor, care s-au afirmat ca buni specialiști;
- controlul pregătirii și întocmirii recomandărilor privind acordarea pentru mamele cu mulți copii a titlului de onoare "Mamă-eroină", distingerii cu ordinul "Slava maternității" și cu "Medalia maternității" etc.

În 1990, odată cu destrămarea URSS, Ministerul Asistenței Sociale al RSSM se desființează, fiind instituit Ministerul Muncii și Protecției Sociale, în cadrul căruia activează și specialiști în domeniul asistenței sociale.

## **Maria BULGARU, Marcela DILION**

---

La 3 decembrie 1998, Primăria municipiului Chișinău a adoptat Decizia nr.27/1 cu privire la “Programul municipal de protecție socială a categoriilor socialmente dezavantajate și de combatere a sărăciei”. Prin decizia nominalizată, au fost constituite comisii obștești ce se ocupă de distribuirea ajutoarelor umanitare, a medicamentelor, protejarea dentară gratuită, activitatea cantinelor pentru alimentarea gratuită și livrarea produselor alimentare la prețuri accesibile.

E remarcabil faptul că în 1998 profesia de asistent social e inclusă în nomenclatorul de profesii. Astfel, specialitățile de asistență socială în diverse ramuri ale ei, introduse recent în programele de studii la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat “A.Russo” din Bălți și Universitatea Pedagogică de Stat “I.Greangă”, asigură dezvoltarea continuă a asistenței sociale. Aici se cere a fi menționat aportul considerabil al Reprezentanței UNICEF în Republica Moldova, care s-a implicat activ atât în susținerea procesului de instruire în domeniul asistenței sociale, cât și în crearea și difuzarea unor servicii moderne pentru persoanele în dificultate din țară.

# Sociologiile clinice și reformarea învățământului de sociologie și asistență socială

---

Ion IONESCU

---

**1. Împrăștierea disciplinelor socioumane...** Multe sociologii, multe discipline socioumane se *reifică*, devin fiefuri apărate cu orice preț pentru (pre)rezervarea unor interese individuale și/sau colective, economice și/sau științifice. Adesea ele se *despart* în loc să-și unească eforturile și reușitele întru cunoaștere și adevăr. După ce au stat zeci de ani laolaltă, într-o nouă facultate de filosofie nu se mai predă istorie, la filosofie pătrunde greu un curs de sociologie, la psihologie unul de sociologie etc. Procedurile de recrutare și formare a studenților reproduc această fărâmițare, împrăștiere a disciplinelor și a rezultatelor lor, rezultate utile pentru oamenii societății și societatea oamenilor, împrăștiere care se datorează și “raporturilor de forțe” între reprezentanții disciplinelor, ca și “contingențelor” materiale, financiare, tehnice, ca și instituțiilor de formare a sociologilor și asistenților sociali și a celor prestatoare de *servicii sociale*. O singură disciplină nu poate surprinde complexitatea, o disciplină singură nu poate descrie, explica, face inteligibile “obiecte sociale” complexe care implică - imbrică aspecte de ordin sociologic, psihologic, economic, etnologic, cultural, administrativ, juridic etc.

**2... și pretențiilor lor.** Mult timp sociologiile sistematice, structuraliste, funcționaliste etc. au pretins hegemonia ca *teorie* (fără a scăpa de povara iluziilor oricărei *Supreme Teorii*) sau ca *metodă* (pretenție producătoare de distorsiuni dacă reduce realitatea la exigențele metodei). Critica exagerată a lor, sau/și a pozitivismelor, a “cuantofreniei”, a raționalității și raționalizării etc. riscă să facă însă din cărare autostradă deschisă obscurantismelor, subiectivismelor, arbitrariului.

Fenomenologiile s-au centrat pe *le monde qui est là*, pe experiențele singulare subliniind mereu imposibilitatea gândirii totalizante, eventual limitele acesteia. Cunoaștem avatarurile existențialiste, etnometodologice, gestaltiste, rogeriene etc., care au pus accent pe intuiție, emoție, “vecu” pentru a “explica”, face comprehensibil socioumanul. Critica lor exagerată însă sporește pericolul misticismului, antiraționalismului la fel ca și lauda lor deșăntată.

A revenit în forță “actorul” și prin sociologii, economii etc. Să nu fie însă vorba doar de impactul *ideologiei liberale, capitaliste* ce se extinde (aproape



fără rival) și postulează că fiecare om este un “capital” ce trebuie valorizat, că fiecare om are un loc în societate, iar dacă nu și-l află n-are decât să și-l creeze?

**3. În regimul totalitar, sociologia și asistența socială n-au avut loc.** Nu era nevoie, partidul știa totul. Sociologii n-au nici acum rețete “gata fabricate” pentru “a salva” comunitățile, organizațiile, așa cum nici asistenții sociali nu au rețete pentru “salvarea” prostituatelor, șomerilor.

Situația noastră actuală este mai complexă fiindcă a avut loc o *explozie a problemelor*, iar *problemele sociale* sunt vizibile doar la mai multe nivele deodată și cer și alte *tipuri de intervenție* decât cel politic. Este acută necesitatea construcției drumului *de la discurs la acțiune și de la acțiune la discurs*. Este important - pentru reușita lor - ca acțiunile să fie coordonate într-o aceeași *strategie a decidentului*. Furnizează sociologii și asistenții sociali studii? Decidenții le citesc? Țin seama de propunerile, de soluțiile aflate atunci când iau decizii politice, administrative etc. asupra problemelor sociale actuale? Sau folosesc câte ceva din limbajul în care acestea sunt exprimate? Nici *sociologul* singur, nici *asistentul social* singur nu pot cunoaște și nici interveni într-un oraș mare, într-un cartier, fiindcă viața de acolo se complexifică zi de zi, ca și problemele care cresc în proporție aritmetică sau/și geometrică. *Împreună* trebuie să poată ieși din “academismul filosofant” și să caute în “societatea clinică” (re)sursele problemelor sociale. Ei pot merge până acolo încât să pună în discuție presupuziții “clasice” (ale *modelelor științelor exacte*) care nu legau subiectul de obiectul de cunoscut, deoarece doar *aproape de, lângă, “la căpătâiul”* sau *la “picioarele patului”* grupurilor în derivă, comunităților cu probleme etc. află că pot construi ceva abstract, provizoriu și operațional, mai clar, în timp ce și după ce iau contact cu șomerii, copiii străzii, prostituatetele, drogații. Atunci se poate constata că trebuie *de-reificate* multe dintre “axiomele” societății “legal-rațional” constituite.

Problemele sociale sunt produse de/în relațiile, raporturile interpersonale, intersubiective, intergrupale. Oamenii și grupurile le trăiesc ca pe o fatalitate, ca pe ceva impus dinafară. *Sărăcia, mizeria, delincvența, singurătatea* etc. sunt *condiții (ne)(re)cunoscute* ale interexistenței oamenilor în societate și *efecte (ne)intenționate* ale actelor lor, ale alegerilor lor. Ale *oamenilor grupurilor din societatea oamenilor*. Iar sociologii și asistenții sociali sunt subiecți-obiect în aceste grupuri etc., cu ideile, sentimentele, temerile, dorințele, speranțele, competențele, limitele lor, cu capacitatea lor a acțiunii constructive și a creației.

*Probleme sociale* putem avea toți, dar nu le are oricine. *Analiza piețelor, organizarea privatizării, relansarea economică a comunităților, inserția profesională, practicile manageriale ale patronilor, conflictele legate de schimbarea status-ului social și identității, costurile excelenței, suferința socială, sărăcia și rușinea, dezorganizarea socială, prostituția, subculturile, violența, prevenția în materie de sănătate mentală, analiza și intervenția în situații de criză, emigrația* etc. sunt probleme sociale reale care ne interesează, ne afectează. A identifica și a defini o “problemă socială” înseamnă a porni de la *recunoașterea complexității socialului*, a întreba multitudinea de *discipline care*

## Reformarea învățământului de sociologie și asistență socială

---

și l-au asumat, ca ele să răspundă unde au ajuns cu cunoașterea lui, la ce rezultate, cum s-a făcut diseminarea lor, cu ce impact etc. Vom constata că înseamnă a pune mai multe întrebări răspunsurilor aflate provizoriu.

Studiul raportului între procesele, resursele, politicile și costurile sociale ale tranziției și sănătatea mentală a oamenilor societății românești “în tranziție” înseamnă să descriem, explicăm, facem inteligibile: • (dez)adaptarea psihică la situații sociale noi, • (re)adaptarea psihică la muncă (“în cadență”, repetitivă, sub constrângere de timp, sub conducere patronală dictatorială, cu speranțe amorțite sau înăbușite etc.), • igiena mentală a noilor condiții de muncă și viață, • bolile mentale ocazionate de aceste situații, de constrângerile politico-economice și sociale, • mecanismele rezistenței la stress descoperite de oamenii care au avut traiectorii biografice asemănătoare sau diferite, o anumită cultură, anumite valori, mentalități, oameni-marionetă sau factori capabili de negociere, dialog, schimb etc. • studiul contractelor colective, angajamentelor patronatului și sindicatelor, • strategiile ofensive/defensive ale tuturor actorilor implicați. Așadar “resimțim” că este necesară intervenția sociologiei, psihologiei și economiei etc., fiindcă structurile sociale, economice și psihice se influențează reciproc și formează un sistem (M. Pagcs, M. Bonetti, V. de Gaulejac, D. Descendre, *L'Emprise de l'organisation*, PUF, Paris, 1979).

Studiul organizațiilor implică cvasitotalitatea disciplinelor socioumane, fiindcă au în vedere gestionarea resurselor materiale, a uneltelor, a tehnicilor, a tehnologiilor, a resurselor umane, manageriatul, cheltuielile, profitul, relațiile cu alte organizații, cu partenerii, cu contextul situațional, cooperarea competențelor, rezolvarea conflictelor, definirea priorităților, coordonarea acțiunilor, luarea și evaluarea deciziilor, centralizarea și/sau descentralizarea etc. Hewlett Packard a cerut observarea și a tot ce e bizar, rutinier, “fără importanță” etc. pentru a putea anticipa inovațiile în domeniu (aceasta pe lângă munca “legal-rațională” de stabilire a obiectivelor, de “supraveghere” a concurenței etc.).

Bulversările socio-economice din ultimii zece ani au însemnat o acutizare a crizei ocupării tinerilor. Studiul acestui fenomen înseamnă identificarea și evaluarea cunoștințelor experienței tinerilor ce ies din învățământ, cunoașterea posibilităților angajatori, adică a ofertei și a cererii de locuri de muncă etc., pe lângă cunoașterea ratei șomajului în rândul tinerilor, structura ocupațiilor (din agricultura, industria, serviciile noastre) în “mutație” etc. Așadar, trebuie întrebați tinerii, educatorii lor, patronii, decidenții, sindicatele etc., iar sociologia trebuie să-și dea mâna cu economia, psihologia, pedagogia, statistica etc. pentru a realiza un studiu cu onestitate științifică.

Spunem că intrăm într-o societate în care valorile predominante sunt munca, bunăstarea, concurența, reușita socială etc. Deci acela care nu are de muncă, este sărac, nu participă la jocul concurențial, nu reușește social, nu-i bun de nimic, e un “zero social”? Dar cum a ajuns în această situație? Este singurul? Trebuie să le (să ne) fie rușine de situația lor? Rușinea se leagă și de simțământul că ești altfel decât ceilalți, de faptul că te privesc altfel vecinii, prietenii, comunitatea, grupurile din care faci parte. Rușinea are o importanță

dimensiune socială, spune V. de Gaulejac. Omul se poate rușina și de “etnia” sa, de “rasa” sa, de “accentul” său, de neputința sa (**P. Sansot**, *Les gens de peu*, PUF, Paris, 1992; **R. Hoggart**, *La culture du pauvre*, 1957), de faptul că ai o soră prostituată, un frate închis, un tată alcoolic și o mamă care îi lasă pe toți și divorțează.

Numai sociologii nu pot trata o tematică atât de complexă, dar împreună cu psihologii, psihanaliztii, filosofii, politologii, economiștii etc. pot articula mai nimerit aspectele obiective și subiective, cele individuale și sociale.

În *studiul monoparentalității* trebuie să urmărim transformările istorice și cotidiene ale familiei, să facem analiza traiectoriilor socioprofesionale, a problemelor oedipiene etc. – lucru pe care nu-l poate face doar sociologul.

Ce înseamnă *studiul loisir-ului* într-o comunitate fără a urmări ce face statul, primăria în această privință, care sunt logicile lor acționale pe termen scurt, mediu, lung, fără a face analiza evoluțiilor intervențiilor în domeniu pentru a vedea dacă a dominat *laissez-faire-ul* sau coerența și perseverența, fără a analiza ce se propune “grupurilor-țintă” după sex, vârstă etc. ?

“Libertatea individului, marja sa de libertate în demersurile cele mai intime și personale, rămân încercuite din toate părțile, astăzi ca și ieri, într-o rețea de probabilitate și de determinism care împinge mai puțin către *alegerea* cât mai ales către *afierea* consoartei care să-i fie cât mai apropiată cu putință”, spune **A. Girard** (*Le choix du conjoint*, PUF, Paris, 1964). Așadar nici iubirea nu e oarbă, “inima” are logica ei, dar ea nu poate ignora strategia familială, locurile unde se pot întâlni tinerii, hobby-urile comune, aspirațiile, gusturile lor.

Fenomenele și procesele sociale, demografice, psihice se influențează reciproc. Omul *produs și producător de socio-cultură* ajunge să-și influențeze chiar și funcționarea biologică (i se poate face rău la stomac dacă i se spune, după ce a mâncat și i-a plăcut, că a mâncat o șopârlă, fapt ce nu se pomenește în... sociocultura sa).

Nu se poate sociologie fără psihologie, psihologie fără biologie, biologie fără fizică, fizică fără microfizică, toate acestea fără istoria, filosofia și sociologia științei și fără logică, spunea **Ștefan Lupașcu** (*Psychisme et sociologie*, Casterman, Paris, 1978). *Socializarea, integrarea, reglarea, criza, comunicarea, conducerea, schimbarea* sunt câteva din conceptele ce se străduiesc să surprindă realitatea socioumană actuală. Ele pot fi mai mult sau mai puțin adecvate doar când articulează subiectul-obiectul, concretul-abstractul, psihicul-socialul-biologicul etc. Își pot articula demersurile biologia, psihologia dezvoltării, etnologia, psihoterapia, psihanaliza, psihologia experimentală, sociologia instituțiilor, științele juridicului, științele politice, asistența socială, criminologia – ca să numesc doar câteva dintre ele. “Demersurile disciplinare s-au dovedit instrumente bogate dar incomplete în privința abordării unora dintre problemele sociale; anumite analize și căutări de soluții nu se pot face decât într-un cadru care integrează privirile mai multor discipline (*Sociologies cliniques*, coord. **V. de Gaulejac** și **S. Roy**, Ed. Desclée de Brouwer, Paris, 1993, p. 297).

## Reformarea învățământului de sociologie și asistență socială

**4. Societatea și omul se co-produc și nu-i putem studia separat.** **G. Tarde** a fost atent și la “exaltările” vieții sociale, atunci când în sociologie domnea **E. Durkheim** (care se vede că nu a rămas indiferent la astfel de idei fiindcă scria: “Am văzut, într-adevăr, că dacă viața colectivă, atunci când atinge un anumit grad de intensitate, dă naștere gândirii religioase, aceasta e din cauză că ea determină o stare de efervescență ce schimbă condițiile activității psihice. Energiile mentale sunt surexcitate, pasiunile mai vii, senzațiile mai puternice [...] Omul nu se mai recunoaște, se simte ca transformat și, prin urmare, el transformă mediul care îl înconjoară” (*Formele elementare ale vieții religioase*, Alcan, Paris, 1912). Doar “considerând totul laolaltă putem percepe esențialul, mișcarea totul, aspectul viu, existentul fugitiv în care societatea ia, în care oamenii iau la cunoștință sentimental de ei înșiși și de situația lor [...] Principiul și scopul sociologiei este a percepția grupului ca întreg, a comportamentului «în întregime»”, spunea **M. Mauss** în *Essai sur le don*. Dacă studiem concretul și completul, continua el, vom pricepe că ceea ce este adevărat nu e rugăciunea sau dreptul, ci melanesianul din cutare insulă, Roma, Atena.

Să nu uităm afirmațiile de aceeași natură ale lui **G. Simmel**, **M. Weber**, nici pe cele ale membrilor grupului *Collège de sociologie sacrée* (**G. Bataille**, **R. Caillois**, **M. Leiris**): “se pare că circumstanțele actuale se pretează în mod deosebit la un travaliu critic ce are ca obiect raporturile reciproce între ființa omului și ființa societății: ceea ce așteaptă el de la ea, ceea ce cere ea de la el”.

**S. Freud** a vrut să aplice psihanaliza în câmpul socialului (“N-aș spune că o asemenea tentație de aplicare a psihanalizei la comunitatea civilizată ar fi absurdă sau condamnată la sterilitate”), după ce constata că “majoritatea civilizațiilor sau epocilor culturale” au devenit “nevrozate” sub influența civilizației înseși (*Maladie dans la civilisation*, PUF, Paris, 1979). “Teoria câmpului” a lui **K. Lewin**, este o altă încercare de articulare a explicațiilor schimbării sociale. Făcând clasificarea științelor, **L. Bourdeau** (*Théorie des sciences, Plan de science integrale*, Paris, 1882) constata că lipsește o “știință a conexiunilor”. **T. Kotarbinski** a propus praxiologia ca știință a lucrului bine făcut. În SUA, **Lewis Wirth** scria în 1931 despre importanța “sociologiei clinice” (*Clinical Sociology*, în *American Journal of Sociology*, 37/1931), iar **J. M. Fritz** analiza *The Emergence of American Clinical Sociology* (în *The Handbook of Clinical Sociology*, New York, 1991). *Sociological Practice Association* (care a scos *Clinical Sociology Review*, *Sociological Practice* și *The Practicing Sociologist*) a avut mare influență în promovarea sociologiei clinice ca **analiză și intervenție**, așa cum în Canada o fac revistele: *Recherches sociographiques*, *Revue Internationale d’action communautaire*, *Revue des nouvelles pratiques sociales*.

Putem constata două tendințe în devenirea sociologiei clinice: una fidelă propunătorilor predecesori care n-au nutrit speranța sau ambiția intervenției directe (**A. Amar**, *Introduction à la socioanalyse*; **C. Castoriadis**, *L’Institution imaginaire de la société*; **A. Mitscherlich**, *Vers la société sans père*; **E. Enriquez**, *De la horde à l’État ș.a.*), alta inspirată din proiectele lewiniene sau freudiene de intervenție, dar limitând, restrângând câmpul de acțiune (**G.**

**Palmade** – socioterapia; **M. Pagcs** – intervenția psihosociologică; **G. Lapassade** – analiza instituțională; **G. Mendel** – socio-psihanaliza ș.a.).

**5. Ce este sociologia clinică?** Fenomenele nu pot fi înțelese decât în totalitatea lor, spunea Mauss. Mai exact, dacă luăm în seamă și felul în care le trăiesc oamenii afectați de ele, felul în care și le reprezintă etc. **A. Touraine** (în *Critique de la modernité*, Fayard, 1992) spune că “omul aparține naturii și este obiectul unei cunoașteri obiective, dar el este și subiect al subiectivităților”.

Este vremea să abandonăm închiderile academico-disciplinare care produc rigidități intelectuale ce ne împiedică să gândim, spune V. de Gaulejac (*op. cit.*, p. 325). Sociologia nu se construiește contra trăitului. Ea dă seama de existențial, de afectiv, de individual, de social (de)(re)construindu-și demersul pentru a înțelege mai bine complexitatea raporturilor bio-socio-psihe. Sociologul este ca medicul vieții sociale, spune **R. Clemens**, fiindcă are de priceput cum experiența individuală se înscrie în economic și social și produce forme inedite de comunicare, de identitate etc. Cuvântul “clinic” ne duce cu gândul la practica medicală, practică “la piciorul patului bolnavului” (adică într-o situație reală, cineva are o problemă, o suferință, cere ajutor și îl primește, pe parcursul unei întâlniri homotetice între “clinician” și “client”). “Problemele clinice” sunt problemele ce apar în interiorul unei unități sociale date. Nu putem să nu ținem seama de contextul istoric al unei traiectorii, spune **F. Ferrarotti** (*Histoire et histoires de vie*, Meridiens Klincksieck, Paris, 1983).

“Sociologia clinică” nu este un domeniu nou al sociologiei, o “nouă școală”. Se propune (re)deschiderea unui spațiu de confruntări necesare depășirii clivajelor între disciplinele socioumane. Se caută astfel “descălcirea” determinărilor sociale și psihice ale comportamentelor indivizilor și comunităților, ca și a reprezentărilor pe care aceștia le au despre ele. Multideterminările nu sunt în aceeași direcție, nu “împing” în același sens. Omul, grupul sunt condamnați să facă alegeri, spune V. de Gaulejac.

Fiindcă un asemenea demers este polimorf, polisemic, construit pe apartenențe multiple și este deschis permanent către viața socioumană proteiformă, am putea spune că se înscrie în *postmodernitate*, ceea ce înseamnă: interes pentru obiecte complexe, deschidere către alte discipline, articularea socialului, organizaționalului, psihicului, subconștientului, articularea teoriei cu practica, a gândirii cu acțiunea și intervenția, inovarea metodologiei etc.

**M. Pagcs, V. de Gaulejac, E. Enriquez, J. M. Fritz, M. Legrand, J. L. Dumont** ș.a. au conturat câteva principii ale “sociologiei clinice” ca demers, ca manieră de abordare a problemelor sociale:

- acceptă existența altor demersuri, perspective, fiindcă nu vorbește “în numele Științificității”, ci propune dialogul, negocierea, transdisciplinaritatea etc.;
- teoriile socialului au plecat adesea de la principii explicative precum “lupta de clasă, “subconștientul”, “strategia actorului” etc. care au tins să devină axiome (ori le acceptă, ori nu și atunci nu ești cu teoria respectivă);

## Reformarea învățământului de sociologie și asistență socială

---

sociologia clinică propune problematizarea multiplă și demersul multipolar;

- comportamentul (individual, colectiv) este plurideterminat și este greu de găsit “o cheie” explicativă, “o cauză fundamentală”; sociologia clinică susține pluralismul cauzal, “cauzalitatea dialectică” (E. Morin), “dualitatea structuralului” (A. Giddens); omul e produs și producător de social; nu putem disocia analiza sistemului de analiza indivizilor care îl compun; o organizație este un sistem socio-mental deschis, în care există o reciprocitate a influențelor, fără a uita că socialul, psihicul etc. au și autonomie (relativă), au “logici” interne de funcționare; nu putem să nu ținem seama de viața afectivă, așa cum nu putem omite determinările socio-economico-politice; nu putem disocia schimbarea socială de cea individuală, acestea de schimbarea mentalităților etc.;
- centrul de interes al sociologiei clinice este subiectul în relație de subiect-subiect cu obiectul de studiat, este grupul ce oscilează între închidere-deschidere, între “identitatea compactă” și “deschiderea totală”. *Dacă nu ești decât un spartan, decât un capitalist, decât un proletar, decât un budist ești aproape de a nu fi nimic din tot, deci de a nu fi deloc* (G. Devereaux, *Ethnopsychanalyse complementaire*, Flammarion, Paris, 1983); grupul își exprimă temerile, îndoielile, speranțele le re-situează în noile contexte, re-formează proiecte, priorități, decizii, acțiuni;
- cercetătorii și cei investigați caută să afle unii de la alții cunoștințe, informații, date; ele diferă, ca și valorile acestora; dacă se vrea o întreprindere cu onestitate științifică, ne vom asuma fiecare vârsta, sexul, locul în generație, status-ul, rolurile, puterile, mentalitățile; ne vom apleca asupra caracterului singular al situațiilor, vom accepta unicitatea lor; vom ieși să lucrăm și în orașe, în cartiere, în comunități etc. cu frontiere labile; ne vom strădui să surprindem sensul (sensurile) la mai multe nivele: istoric, social, cultural, instituțional, grupal, individual etc.; nu căutăm un sens *deja-lr* pe care să-l “decodificăm”, “descifrăm” sensul (sensurile) ni se va (vor) dezvălui treptat, neuitând că sensul enunțat la un moment dat poate reorganiza retroactiv și prospectiv socioumanul; când l-am “surprins” este deja anacronic...
- nu se poate ca un singur cercetător să aibă competența necesară și suficientă pentru a explora *toate nivelele*, din *toate perspectivele*; de aici necesitatea *lucrului în echipă* și a *abordării interdisciplinare* (în fapt, demersul propus este unul în același timp *interdisciplinar* și *specializat*, fiindcă intervenim *unde*, într-o problemă, fapt ce dă cercetătorilor-intervenienți repere de orientare, angajare, necesare evaluării etc.);
- **Dilthey** spunea că “orice comprehensiune a omului este deja un act de schimbare”; nu putem cunoaște un grup, o organizație etc. fără a intra în ele, fără a inter-veni; orice cercetare este *cercetare-acțiune*, în care “adevărul” ni se dezvăluie treptat și greu, din “fragmente” de realitate care ni se (re)prezintă;

- căutăm modalități prin care oamenii și grupurile ies (caută să iasă și reușesc mai mult sau mai puțin) din determinările socio-psiho-economice etc. pentru a se constitui ca actori cu capacitatea creației, cu originalitate, capabili “să-și ia soarta în mâini”; Nietzsche spunea că asemenea întreprinderi sunt fără sfârșit, fiindcă oamenii sunt “treceți”, “sub zodia nedesăvârșirii”; dacă urmărim să favorizăm autonomizarea indivizilor, grupurilor, înseamnă că proiectul este *militant*, este *în serviciul idealului democratic* de (re)cunoaștere și afirmare a libertății etc., iar acest lucru se întâmplă firesc: cercetătorul se întâlnește cu cel investigat, într-o atmosferă de verosimilitate și modestie reciprocă, de respect reciproc, fără ca vreunul să rămână înlănțuit de aprehensiunea lui a lumii, de felul său de a investi cu sens realitatea (problema e ce facem atunci când e vorba de: toxicomanie, violență, xenofobie, naționalism exacerbant, integrism religios, fundamentalism etc. care pun în pericol liantul social). Este important să ne situăm în *etica discuției* (să recunoaștem autonomia persoanei, alteritatea), în *etica finitudinii* (să ne (re)cunoaștem limitele, să ne punem în discuție narcisismul, să pricepem care ne sunt “punctele tari”, unde și când putem introduce distorsiuni etc.), în *etica convingerii* (să avem încredere în noi, să știm ce vrem și ce spunem și curajul de a spune etc.) și în *etica responsabilității* (să ținem seama de devenirea oamenilor și instituțiilor etc. și să examinăm în ce mod cercetarea-intervenție favorizează schimbări acceptate de acestea).

#### **6. Opțiuni, interogații și consecințe metodologice și epistemologice.**

Dacă pe parcursul unei bătălii oștenii luptă cu înverșunare pentru turla unei biserici sau pentru o fermă, să nu deducem imediat că biserica este vreun sanctuar național, ori că ferma ar adăposti nu știu ce comori; valoarea lucrurilor poate fi tactică și poate pentru o singură bătălie, spunea S. Freud. Mesajul ar fi acela că nu trebuie să cădem în “iluzia biografică” (atunci când oamenii ne povestesc “istoria vieții” lor) și să spunem că anumite singularități ar fi “cardinale” pentru explicația socialului, dar nici în “capcana pozitivistă”: să reducem realul la statistici, la probabilități etc., cărora comportamentele oamenilor concreți “li se supun”. Ne interesăm de evenimente biografice, dar nu ne oprim doar la ele dacă nu vrem să trădăm demersul sociologiei clinice. Niciodată sociologii nu încetează să caute regularități. Dacă iau în seamă situații biografice vor trebui să-și nuanțeze teoria “tare” a cauzalității și să o accepte și pe cea legată de conjuncturile particulare (dacă nu vor să lase loc întâmplării). E greu să ne oprim asupra unui “fapt”, dar unele par să dea mai mult sens, orientare, speranțe vieților noastre decât altele.

“Metodologia calitativistă” este utilă în măsura în care nu ometem să inserăm istoria individuală în situație, în contextul social, istoric, cultural etc., în sincronia și diacronia lui. Omul este produs și producător de familie, de grup confesional etc. Este important să articulăm individualul și colectivul, să producem laolaltă, investigatori și investigați, ipoteze de lucru, să păstrăm măsura adecvată a implicării, angajării și distanțării. Păstrăm *mutatis mutandis* ideea *indexicalității*

## Reformarea învățământului de sociologie și asistență socială

---

din etnometodologie (un cuvânt are înțeles transsituațional, dar și înțelesuri distincte în diferite situații particulare; noi dăm sens unui fapt, unui act într-o situație, adesea ulterior emergenței lor). Analizând traiectoria școlară aflăm un “principiu obscur” al reușitei care nu se află nici în structuri, nici în cunoștințe, ci în relația de proximitate între ele (un copil foarte bun nu se duce la examen temându-se că nu știe totul; altul încearcă, deși nu știe nimic: “nu știm de unde sare iepurele”) (P. Bourdieu, *La Noblesse d'Etat*). **J.P. Sartre** (în *Question de méthode*) considera că “posibilul individual este interiorizarea și îmbogățirea unui posibil social”. Ar fi util și important să putem extrage din situații *modele generalizabile de practici* pe care să le și formalizăm pentru a putea fi aplicate în alte situații. Pentru aceasta nu este suficientă doar observarea, ci și ascultarea, atingerea, deplasarea etc.; observăm împreună cu cei observați, ne ascultăm etc. Cel investigat ne poate spune mai multe dacă nu va vorbi cu *Sociologul*, ci cu un *om*. Este important să știm să folosim cu discernământ convorbirile semistructurate, interviurile comprehensive, scalele, chestionarele, tabelele cu date statistice. Metodologia sociologiei clinice are o dimensiune *strategică*, conjugând ceea ce în metodologiile disciplinelor rămâne separat, distinct (particularul-generalul, insul-masa etc.). *Tactica* ține de felul în care cercetătorul întrebuințează tot ce poate într-o “bătălie”, pe *un* teren, într-un *anumit* interval de timp. Prin cercetare *câștigăm teren*, câștigăm “bătălia cu o problemă socială”. Pe teren, cercetătorul și cel investigat pot adopta strategii și tactici ofensive și/sau defensive (**M. Crozier**). Cel care adoptă demersul sociologiei clinice nu devine expert în mai multe discipline, ci caută să ia din ele ceea ce “merge”, metodologia eficientă, punctele tari, urmărește cum s-a ajuns la rezultate urmărite, voite, intenționate, scontate. “Metoda interdisciplinară violentează manierele de cunoaștere tradiționale și modelează în noi un alt mod de a aborda problemele, de a percepe articularea lor, de a le modifica multe din coordonate și finalmente de a acționa și de a ne comporta în lume. Pe de o parte, ne face să trecem de la o concepție fărâmițată, la una vie, simbolică, pe de alta, această metodă nu încetează a se contesta” (**J. Resweber**, *Le méthode interdisciplinaire*, PUF, Paris, 1981).

Desigur că această metodă își află mai greu locul său în universitate, în institutele de cercetare. Dacă nu e de condamnat reducția disciplinară, lipsa dialogului interdisciplinar, da. Tentativa de a articula demersurile disciplinelor socioumane se bazează pe încrederea în capacitatea de a gândi, surprinde, pricepe realul sociouman ca tot. Dacă acest fapt se leagă de iluzia modernității sau de intențiile postmodernității este mai greu de spus. Cu certitudine se leagă însă de *complexificarea și globalizarea problemelor sociale și de nevoia de a recompune o realitate din ce în ce mai dezlănțată*.

“Monodisciplinaritatea” înseamnă ca o singură disciplină să-și asume analiza realității socioumane. Dacă mai multe discipline, în paralel, analizează aceeași realitate vorbim de “multidisciplinaritate”. Dacă la un proiect de urbanism, să spunem, participă mai multe discipline care cer să li se respecte exigențele putem vorbi de “pluridisciplinaritate”. “Interdisciplinaritatea” înseamnă utilizarea combinată a mai multor discipline în analiza, rezolvarea, unei probleme sociale, fapt care poate duce la modificări în fiecare dintre ele.



“Transdisciplinaritatea” presupune deja interacțiuni evidente între disciplinele co-participante la proiectul de cercetare, încât se poate ajunge la construirea de concepte, de cadre de inteligibilitate, de legități ce pot constitui osatura unei discipline noi. Demersurile inter- și transdisciplinare sunt mai dificile și nu se pot desfășura rapid; reprezentanții și adepții unor asemenea demersuri trebuie să se familiarizeze reciproc cu demersurile, cu limbajele, cu modurile de a fi, gândi ale disciplinelor conexe, să ajungă să stăpânească câștigurile lor la zi, înseamnă să renunțe la modul rutinier de a gândi și a accepta pe cel (cele) ale “partenerului” (lor) – “co-echipierilor”, cu care au de clarificat postulatele, întrebările de plecare, consecințele metodologice, epistemologice, modalitățile de justificare a credibilității, modalitățile de validare a demersului etc., înseamnă să accepte “spiritul interdisciplinar”. “Interdisciplinaritatea desemnează un mod particular de a interoga cunoașterea pentru ca ea să nu închidă adevărul sub orizontul totalitar al achizițiilor sale. Ea nu poate realiza această sarcină decât dacă mai multe discipline își confruntă demersurile plecând *de la* sau *în fața* aceluiași obiect. Asumându-și aceeași temă de studiu, specialiștii pun sub semnul întrebării disciplina lor și recunosc că aceasta este *un* mod original de a înțelege [...] Practica schimbului interdisciplinar permite o justă apreciere a disciplinei sub cele două aspecte: al luării la cunoștință de relativitatea sa și al descoperirii radicalei sale specificități” (J. Resweber, *op. cit.*, p. 44).

Având în vedere toate cele spuse, nu ne putem aștepta ca sociologii, psihologii etc. care acceptă demersul sociologiei clinice să formeze un alt “clan”. Ne putem aștepta să vină spre el cu brațele, inima și mintea toți cei care văd necesară o reacție la comportamentul “aseptic” al “magiștrilor” disciplinelor. Sociologia clinică nu este o altă disciplină care să producă emoții celor existente, ci un demers ce speră aprofundarea studiului problemelor complexe cu care ne confruntăm noi toți cei care căutăm mai multe certitudini și speranțe noi.

# Învățarea socială în penitenciar

---

Maria MOLDOVAN

---

În Penitenciarul Codlea numărul deținuților tineri reprezintă circa 70% din populația penitenciară. Îi vezi zilnic, purtându-și pedeapsa, și mai puțin vina, în puținul spațiu dintre paturi, pe secții sau la plimbător. Procentul mare de tineri din penitenciare este îngrijorător pentru societatea românească, el confirmând gravele disfuncționalități ale unor medii cu funcții de socializare: familia, școala, grupurile, etc.

În preambulul constituției Organizației Mondiale a Sănătății se regăsea acum câțiva ani buni (poate între timp formularea s-a schimbat cred că nu și înțelesul ei) următoarea afirmație: “Sănătatea este o *completă* stare de *bine*, fizică, mintală și socială și nu constă numai în absența bolii sau infirmității”.

Această afirmație este demnă de luat în considerare mai ales de cei care lucrăm în mediu penitenciar pentru că această sănătate “în general” lipsește mai tuturor deținuților tineri. “Bolnavă” sau “nebolnavă” adolescența lor se prelungește nepermis și la vârsta la care îi considerăm tineri pe criterii strict fiziologice. Prin urmare, tinerii deținuți vin “nesocializați” și “neintegrați” și așa și pleacă din penitenciar, fără riscul de a simplifica exagerat semnificațiile conceptelor implicate. Pentru că “socializarea” și “integrarea” sunt procese care aparțin mediilor sociale concret menționate deja (familie, școală, instituții, grupuri) și mai ales se aplică indivizilor aflați în stare de libertate.

Ce se poate face atunci pentru acești tineri în penitenciar? Cea mai mare neîmplinire a etapelor de viață anterioare vârstei pe care o au este cea morală.

Adolescența nu-și poate forma singură o concepție morală, mai ales în contextul unei învățări cognitive ratate. Parțial ratată este și următorul tip de învățare, cea socială, în condițiile neintervenției mediilor sociale sau a intervenției acestora, dar prezența criteriilor valorice neautentice duce la ceea ce avem în penitenciar: imaturitate psiho-socială și morală.

Mai simplu spus, tinerii noștri trebuie să *învețe viața socială și ca să-i putem implica în acest demers trebuie să-i cunoaștem*.

Fiecare tânăr deținut are o “poveste” socială și una individuală. Ultima este cel mai greu de aflat și reconstituit și ea presupune aplicarea consecventă a principiului individualizării în acțiunile socio-educative. Dificultatea majoră este că numărul mare de deținuți afectează uneori calitatea acestor acțiuni.

Care este povestea socială cea mai reprezentativă pentru deținuții tineri, ce atitudine au față de mediile sociale prin care au trecut, față de pedeapsă și lege, față de viitorul lor, ne spune, laconică și neiertătoare, următoarea analiză

a răspunsurilor unui chestionar aplicat deținuților - (60) - cu vârstă cuprinsă între 21 -30 ani..

Carențele structurale ale familiei de origine (părinți decedați, divorțați, concubinaj, familii neconstituite) nasc grave deficiențe de ordin afectiv. Jumătate din deținuții chestionați au familii în curs de destrămare ceea ce înseamnă tensiuni permanente, conflicte grave iar pe fundalul alcoolismului inerent se ajunge la manifestări violente. Statutul socio-cultural modest al părinților determină sau favorizează manifestarea unor carențe educative. În aceste condiții în rândul celor chestionați s-au dezvoltat sentimente contradictorii față de părinți, scăzând respectul și încrederea față de aceștia, s-au accentuat sentimentele de frustrare, dublate de tendința de a-și dobândi o "poziție" în altă structură socială, au apărut comportamente paradoxale, labile, toate acestea fiind urmate de o structură negativă a personalității de la care mai este numai un pas până la conduită deviantă.

Nici școala, din păcate, nu și-a exercitat cele mai eficiente mecanisme de socializare. Deși 80% din tineri s-au declarat absolvenți de opt clase și 50% din ei cu rezultate "bune" la învățătură, drumul tinerilor s-a complicat în această perioadă a adolescenței. Majoritatea au aderat la grupuri cu comportamente de tip agresiv.

La data comiterii infracțiunilor pentru care au fost arestați, 70% din subiecți erau încadrați în muncă având însă statute profesionale modeste și nesigure, iar 25% nu aveau nici o ocupație, situație acceptată deliberat.

În ceea ce privește repartitia activităților zilnice și a timpului liber, sunt semnificative formulările cu cea mai mare frecvență: "pe drumuri" și "cu prietenii".

Adolescenții care sunt "împinși" de instituțiile slab socializatoare (valorizatoare) spre grupurile stradale, sunt tinerii deținuți, de mai târziu, adepți convinși ai acestor grupuri care au efecte durabile (sunt de altfel, singura comunitate care îi acceptă fără condiții) deși sunt ocazionale, nestructurate special, deci trecătoare în timp. Dar, în cadrul lor se întâmplă majoritatea acțiunilor predelicvente: consum de alcool, practicarea jocurilor de noroc, vagabondaj, sustragerea de obiecte din familie, de la rude sau prieteni, fuga de acasă, acte de distrugere.

Afirmam mai înainte că, din păcate, o adolescență ratată valoric afectează tânărul de mai târziu. Iar mediile sociale menționate mai sus sunt deseori depășite de problemele vârstelor. Tânărul ca și adolescentul, nu acceptă necondiționat însușirea de norme și valori (sociale) *tânărul vrea să știe de ce trebuie să accepte*. Nu degeaba în penitenciar categoria deținuților tineri este considerată cea mai dificilă atât sub aspect disciplinar cât și sub aspectul implicării în acțiuni educative.

*Reprezentarea de sine* constituie un indicator important al stării de sănătate morală iar în cazul tinerilor deținuți ea relevă, în grade diferite, anumite deficiențe psiho-sociale. Trăsătura majoră a ei este lipsa de realism a propriei conștientizării. Deși execută o pedeapsă ca urmare a încălcării unei legi,

## Învățarea socială în penitenciar

subiecții declară că nu au avut remușcări niciodată (34%) și consideră că sunt irecuperabili pentru comunitate (66%) și nu este considerată ca dreaptă detenția.

*Atitudinea față de pedeapsă și lege* adaugă la lipsa de realism și imaturitatea psiho-socială a deținuților. Pedeapsa primită este apreciată ca pierdere de timp, fără alte efecte (25% și le face "rău" la 60%) și nu este considerată ca dreaptă, pe măsura faptelor (30%). 60% dintre subiecți consideră că legea se aplică la fel pentru toți oamenii, totuși atunci când se abordează problema aplicării acesteia în cazul lor, 40% consideră că legea este în general bună dar nu a fost aplicată corect. Ultimelor răspunsuri se asociază și concepția lor că atunci când ai de-a face cu justiția, adevărul și minciuna pot fi manevrate în așa fel încât să servească numai interesele personale și că trebuie să profite la orice ocazie, corectă sau incorectă, pentru a-și atinge scopurile.

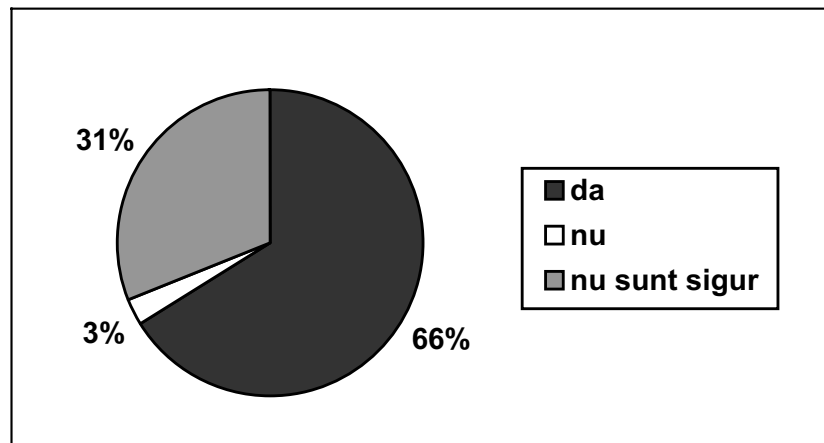
*Atitudinea față de muncă* a deținuților este marcată de situația lor concretă: în penitenciar munca este importantă doar pentru că te poți elibera condiționat, iar sub presiunea mediului instituțional, 97% dintre ei spun că ar munci chiar dacă nu ar fi obligați pentru că prin muncă își mențin echilibrul sufletească și sănătatea. La prea puțini poți identifica munca ca o necesitate conștientizată și interiorizată.

Pragmatismul atitudinii deținuților se manifestă și când e vorba de familie sau prieteni: "încrederea familiei mă ajută în condițiile de acum" (40%), "încredere" care se traduce de fapt mai mult prin sprijin material și atât.

Marea majoritate a deținuților tineri *nu au proiecte de viitor*, fapt ce n-ar fi foarte grav în condițiile în care orice tânăr din societatea românească în tranziție nu îndrăznește să aibă proiecte de viitor.

Pentru deținuți, grav este "timpul pierdut" în penitenciar care nu le mai permite, cred ei, reabilitarea. Penitenciarul afectează negativ atât voința individului cât și nivelul său de informare asupra dinamicii evenimentelor sociale.

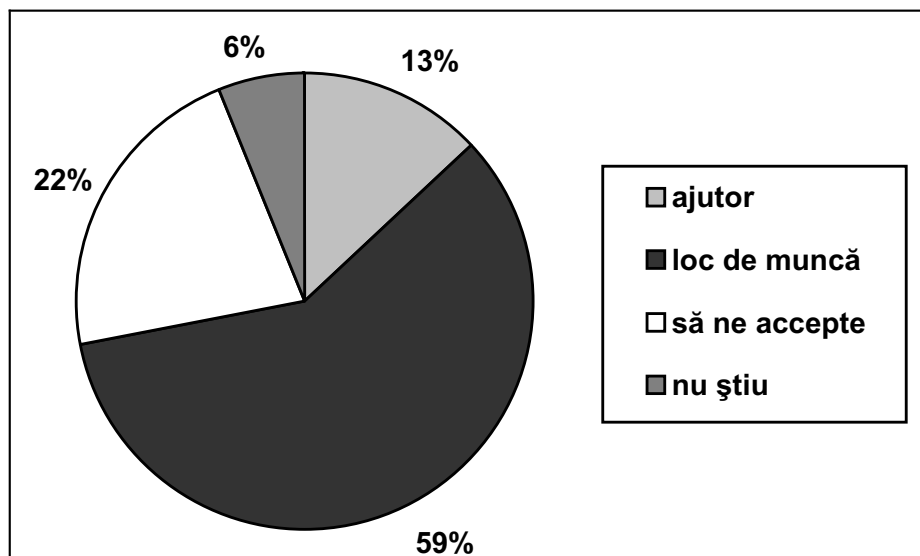
### Voința deținuților de a respecta legea juridică și normele morale:



## Maria MOLDOVAN

De altfel, după eliberare acești tineri așteaptă: un loc de muncă (59%), dar neîncredători, căci *știu* că-n condițiile șomajului actual “nimeni nu angajează un fost pușcăriaș”, să fie acceptați de societate (22%), ajutor (15%).

### Ce așteaptă deținuții de la societate după eliberare:



Dar lipsa de încredere în sine și de respect de sine nu pot fi decât punctul final în povestea socială a tinerilor deținuți, tipică și de altfel cunoscută pentru mediul penitenciar și nu numai.

Se conturează deci ideea că socializarea nu este un proces specific unei instituții penitenciare în care numai o adaptare la mediul instituțional impus l-ar putea ajuta pe individ să reziste pedepsei cu privire de libertate. În aceste condiții, se pot avansa următoarele *concluzii și propuneri*:

Fără o clarificare teoretică a rolului științelor socio-umane în mediul penitenciar, nici un practician nu poate activa eficient în acest mediu; iar considerațiile teoretice asupra a ceea ce se întâmplă mai ales cu tinerii (inclusiv adolescenții) în penitenciar, cum am putea noi să-i ajutăm, nu sunt clare.

Carențele mecanismului de adaptare, integrare și dezvoltare socială a personalității umane la categoria tinerilor în societatea românească sunt evidente. Ce se poate face pentru ei în penitenciar într-o perioadă de timp relativ scurtă determinată de pedeapsa primită, cum să împăcăm adaptarea lor la o instituție (penitenciarul) când ei se află de-abia la vârsta învățării cognitive, deci cea școlară și nu cea socială, iar mediul oferit la penitenciar nu e “curat” valoric, cu obiectivul educatorului de a-i inocula (prin ce metode e o altă problemă) norme și valori sociale, acestea fac parte din munca specialistului din sistemul penitenciar care trebuie să găsească soluții la toate întrebările.

Metodologia D.G.P. “Sistem de programe socio-educative pentru resocializarea (!) persoanelor aflate în custodie” a ținut seama, se pare, de aceste probleme, dar este numai o primă soluție, discutabilă, în rezolvarea

## Învățarea socială în penitenciar

---

demersurilor caracteristice pentru activitatea socio-educativă din penitenciar în etapa actuală: însușirea cunoștințelor generale, sociale și morale.

Aceste demersuri ale educatorilor sunt posibile în următoarele *condiții*:

- crearea de grupuri mici, omogene, ca potențial uman și valoric de deținuți care să constituie acea minimă colectivitate necesară individului. Rămâne de rezolvat problema spațiului fizic necesar delimitării, nu izolării acestei colectivități în penitenciar.
- crearea unei rezistențe interioare, morale a fiecărui deținut în vederea fortificării potențialului pozitiv al personalității sale, un demers în care psihologii au un rol fundamental.
- prezența educatorului disponibil și apt care trebuie să practice un rol profesional "vocațional" fapt nu lipsit de greutate, în condițiile în care mediul penitenciar este propice exercitării unor roluri profesionale "indiferente", chiar "traumatizante".

În situațiile în care datorită prezenței specialiștilor de profil cele trei condiții sunt îndeplinite, o a patra cerință trebuie să o rezolve comunitatea. Învățarea cognitivă sau socială pe care o putem iniția în penitenciare este numai o mică parte din mecanismul de socializare (resocializare) care trebuie să se completeze în afara penitenciarului. De aceea așteptăm ca specialiștii instituțiilor sociale din exterior să "gândească" în continuare problema tinerilor care ies din penitenciar.

Deocamdată, în Penitenciarul Codlea tinerii deținuți își trăiesc singurătățile lor aglomerate și supraaglomerate, iar "... în singurătate e nevoie de o dragoste sporită pentru a supraviețui". (O.Paler)

# Familia tânără - particularități sociodemografice în perioada de tranziție -

Perioada de tranziție de la un sistem totalitar la economia de piață și la democrația socială autentică are repercusiuni ample asupra familiei individului și societății.

Din multitudinea schimbărilor ne vom opri doar la cele *obiective*, care sunt înregistrate an de an prin indicatori demografici și care, cumulate cu perioada de tranziție ne permit formularea unor concluzii referitoare la familia tânără.

Am luat în studiu populația tânără - acceptată convențional pentru intervalul 15-29 ani și ne-am referit la elemente cuantificate, autentificate și girate de instituțiile abilitate.

Indicatorii pe care-i vom analiza sunt:

- A. *Populația tânără.*
- B. *Fertilitatea populației feminine tinere.*
- C. *Nupțialitatea populației tinere.*
- D. *Divorțialitatea populației tinere.*

## A. *Populația tânără.*

Populația tânără (15-29 ani) a crescut în anii '98/'99 față de 1990, reprezentând astăzi peste 25,8% din totalul populației țării.

Tendința de creștere a numărului populației tinere în perioada analizată este în discordanță cu tendința populației totale a țării, care în aceeași perioadă a scăzut cu un ritm mediu anual negativ de 0,7%.

Creșterea numărului populației tinere este urmare a legislației și politici demografice existente înainte de 1990, astfel că generațiile născute în anii '70 - '80 au ajuns la vârsta tânără în acest deceniu.

## B. *Fertilitatea populației feminine tinere.*

Imaginea evoluției fertilității populației României în ultimul deceniu este aceea a unei tendințe generale de scădere continuă din 1990 până în 1997, când se înregistrează o ușoară creștere.

Grupa de vârstă 20-24 ani a rămas grupa cu cea mai mare contribuție la evoluția fertilității (39,8% din totalul născuților - vii în 1997, în scădere față de

## Familia tânără - particularități sociodemografice

---

44,7% în 1990), ratele de fertilitate au cunoscut cea mai serioasă reducere (de la 145,2% în 1990 la 100,7% în 1997).

Datorită fenomenului tot mai frecvent de amânare al nașterilor, se înregistrează o deplasare treptată a intensității de la grupa 20-24 ani la cea următoare - 25-29 ani. La această grupă de vârstă fertilitatea a crescut de la 21,2% în 1990, la 30,7% în 1997.

O altă schimbare este înregistrată de creșterea procentului copiilor născuți în afara căsătoriei, de la 17,0% în 1990 la 23% în 1998. Analiza datelor statistice ne arată că, pentru prima dată în perioada analizată, la grupa de vârstă 15-19 ani procentul născuților - vii în afara căsătoriei îl depășește pe cel al născuților legitimi.

În perioada 1990-1998 a continuat accentuarea caracterului precoce al fertilității, existând o concentrare netă a născuților la femeile de 20-24 ani, urmate de cele de 25-29 ani.

Un calcul simplu arată că peste 2/3 din născuții - vii după 1990 reprezintă nașteri de rangul I și II. Descendența finală a femeilor tinere în perioada analizată ne arată o scădere de la 1,48 copii născuți în medie, în 1990 de femeile din categoria 15-29 ani la o apropiere în 1998 de 1 copil.

Factorii care au influențat cel mai mult tendința de scădere a descendenței finale pentru generațiile tinere sunt de natură economică și socială. Avem în primul rând în vedere transformarea structurii profesionale a populației, mai ales a contingentelor tinere, mobilitatea teritorială și socio-ocupațională, prelungirea duratei de instruire. Printre factorii care influențează scăderea fertilității se află și scăderea nivelului de trai; cerința de asigurare pentru copii, a unor condiții de trai decente.

Realizarea acestor cerințe întâmpină dificultăți în cazul unor familii cu descendență mare și este caracteristică și altor țări aflate în perioada de transformări economice și sociale profunde.

Principalul mijloc de control și reducere a dimensiunii familiei a rămas în România - avortul.

Alternativa utilizării avortului - deși în scădere începând cu 1995 până în prezent (după o creștere spectaculoasă în primii ani după 1990) a făcut ca mortalitatea maternă să aibă valori ridicate. Din datele anchetei naționale asupra sănătății reproducerii la tineri (1996) rezultă o eficiență redusă a programelor de planificare familială și asistență socială a sănătății populației.

Existența - în special în mediul rural - a unor condiții precare de acordare a asistenței medicale contribuie la înregistrarea unor indici ridicați pentru unele boli, la o stare de sănătate deficitară a populației în general și acelei tinere în special.

### C. Nupțialitatea populației tinere

Dacă nașterea și fertilitatea sunt evenimente pronunțat demografice căsătoria are coordonate socio-culturale, psihologice și economice mult mai evidente.



Căsătoria continuă să se prezinte în societatea românească în limitele tradiționale specifice modelului cultural național.

Dacă în 1989 numărul căsătoriilor la 1000 de locuitori era de 7,7, în 1998 se înregistrau doar 6,5 căsătorii.

Dacă la nivelul țării semnalăm o scădere destul de importantă a valorii ratei nupțialității, la nivelul celor două medii se înregistrează aspecte diferite ale fenomenului: o cvasistagnare în mediul rural și o scădere netă în mediul urban.

Factorii care pot fi considerați "vinovați" în această direcție sunt: creșterea șomajului, în deosebi în ramurile economice neagricole, accentuarea crizei locuințelor în mediul urban, în timp ce schimbările privind proprietatea asupra pământului par să fi avut consecințele pozitive asupra nupțialității populației rurale, concretizate în menținerea ratei fenomenului la o valoare ridicată după 1990.

Proportia femeilor care se căsătoresc înaintea vârstei de 20 de ani este mai ridicată comparativ cu cea a bărbaților (aproape dublă) atât în 1990 cât și în 1998, exprimând tendința reducerii intensității nupțialității.

Valorile nupțialității masculine pentru intervalul 20 - 29 ani, ca și pentru cea feminină de 15 - 25 ani se mențin.

Apreciem că aceste constante pentru intervalele menționate nu sunt aspecte conjugale, ci tendințe de *creștere a vârstei medii la prima căsătorie*.

Vârsta medie la căsătorie a crescut în ultimii 8 ani, ajungând la *28,1 ani la bărbați* (cu 1,2 ani mai mare decât în 1990) și *24,6 ani la femei* (cu 0,9 ani mai mare decât în 1990).

### *D. Divorțialitatea populației tinere*

După 1990 rata divorțialității s-a situat între 1,29 și 1,74 divorțuri la 1000 locuitori.

Indicele care măsoară mai bine fenomenul - indicatorul conjugal de divorțialitate, ne arată valori oscilante, dar în creștere, de la 17 divorțuri la 1000 căsători în 1992 - la 21 în 1997.

Un rol important îl are și legislația privind desfacerea căsătoriei.

Creșterea bruscă a numărului de divorțuri în prima jumătate a anului 1994, odată cu simplificarea procedurilor de desfacere a căsătoriei confirmă cele de mai sus.

După 1990 cele mai mari valori ale ratelor de divorțialitate s-au înregistrat la grupa de vârstă 20 - 24 ani la ambele sexe, cu excepția anului 1997 când se înregistrează cele mai ridicate la femei la grupa sub 20 de ani, în timp ce la bărbați valorile maxime s-au deplasat la grupa 25 - 29 ani.

Analiza divorțialității după durata căsătoriei și grupa de vârstă a soților arată că în perioada 1990 - 1999 s-au înregistrat mai multe divorțuri în primii doi anii de la căsătorie pentru femeile de 20 - 24 ani și după 3 - 4 ani, pentru bărbații de 25 - 29 ani.

## **Familia tânără - particularități sociodemografice**

---

Există o excepție în acest interval - anul 1997 - când la femei numărul maxim de divorțuri s-a înregistrat la grupa 25 - 29 ani după o durată a căsătoriei de 6 ani.

Se remarcă creșterea ponderii divorțurilor în primii cinci ani de căsătorie, în 1994 ajungând la 41,9% cu 8,9% mai mult în comparație cu perioada anterioară anului 1990.

Fără a avea pretenția de a epuiza schimbările înregistrate de familie, sau pe cele ce privesc aspectele sociodemografice - apreciem că am abordat principalii indicatori care contribuie la conturarea modelului familial al perioadei de tranziție. Mai precizăm că fenomenele demografice suportă mutații vizibile și semnificative doar pe perioade lungi, oricum mai mari decât cea analizată în acest material.

Dintre fenomenele și procesele ce intersectează familia, semnificative mai sunt alături de scăderea natalității, creșterea divorțialității și cele privind frecvența uniunilor consensuale, a cazurilor de abandon familial, violență conjugală și parentală.

Apreciem că aceste schimbări sunt, mai degrabă, dovada unei reanziții în privința căsătoriei și familiei și nu atât pierderea interesului pentru aceste instituții și valorile lor.

### **Bibliografie**

- Comisia Națională pentru Statistică. Situația demografică a României în perioada 1990 - 1998 (Raport) București, C.N.S.*
- Ghețau Vasile, "Are nevoie România de o politică demografică?" în Populație și societate nr. 1/1998.*
- Ghețau Vasile, "Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal" în Populație și societate nr. 5/1998.*
- Ghețau Vasile România - zece ani de declin demografic. Adevărul, septembrie 2000.*
- Voinea Maria, "Restructurarea familiei: modele alternative de viață" în "Sociologia românească" nr. 5, Editura Academică, București, 1996.*

# **Roluri conjugale, mijloc de manifestare a modelului cultural în comportamentul familiilor tinere**

---

Dumitru BATĂR

---

## **Evoluții ale rolurilor conjugale în familia tânără în perioada actuală în societatea noastră**

În evoluția cuplurilor maritale din țara noastră pot fi surprinse manifestări studiate și explicate de diverse teorii specifice societății și etapei actuale. Multe dintre acestea corespund unor modele din perspectiva cărora pot fi explicate, altele trebuie să se raporteze la modele noi care nu au fost încă identificate și explicate. Din investigarea unui număr de cupluri putem supune discuțiilor diverse exprimări de roluri în contextul unor modele culturale funcționale pe plan familial sau promovând forme noi ale rolului în cuplul conjugal.

În asemenea roluri de soț sau / și de soție de la început putem repune în discuție rolul modelului din familia de origine și preluat prin imitație de către unul dintre cei doi soți, cu toate că elemente ale familiei tradiționale au fost eliminate.

Chiar dacă nu în totalitate în manifestarea noului rol după căsătorie sunt preluate elemente din familia fiecăruia care fie sunt menținute, fie sunt înlocuite sau eliminate în etapa viitoare a evoluției familiei. Fiecare familie își poate evidenția o cultură familială proprie care ar putea conține obiceiuri, tradiții, norme, modele comportamentale, tipuri de relații, simboluri, cultură care prin socializare își impune funcțiile specifice fiecărui membru și care la rândul ei se recunoaște ca produs al acestei culturi specifice. Dar concomitent familia și membrii săi sunt supuși unor influențe din partea altor forme de cultură care se manifestă mai lent sau mai activ în societate.

Pe lângă procesul de aculturație și transculturație specifice oricăror manifestări ale culturii putem surprinde și procesul de deculturație prin care multe cupluri, atât sub influența unor modele culturale externe familiilor lor cât și sub influența unor factori de altă natură, profesionali, economici, ocupaționali, educaționali renunță la unele manifestări ale rolurilor de soț și soție pe care nu le mai consideră acceptabile. Deasemenea unele dintre asemenea manifestări pot fi reluate cu alte ocazii sau chiar periodic.

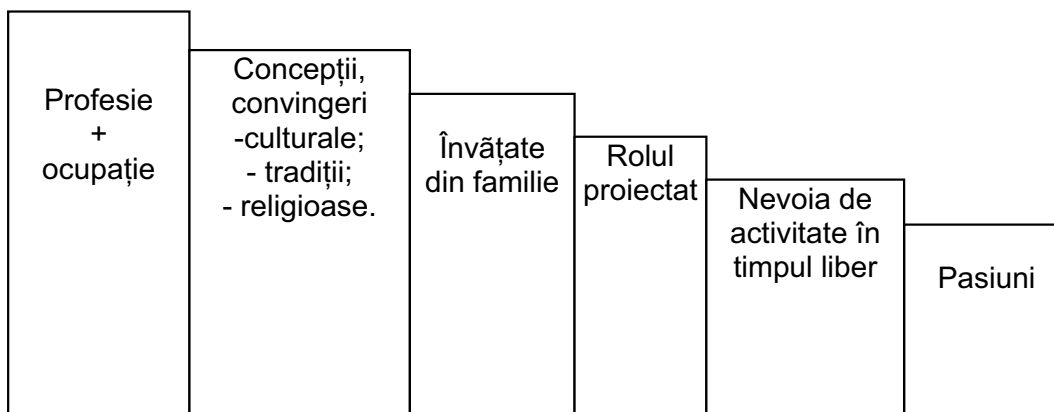
## Roluri conjugale, mijloc de manifestare a modelului cultural

Odată căsătoriți tineri soți încep o viață cu totul nouă atât pentru ei cât și pentru cele două familii din care au făcut parte. Deși unii părinți se așteaptă ca modul lor de viață să fie continuat în cele mai multe cazuri asemenea modele nu pot fi menținute. În multe din cazurile investigate am surprins recunoașterea de către tinerii soți a unor sfaturi date destul de imperativ: ai grijă, fi atent. În primul rând trebuie să menționăm schimbarea aproape radicală a evoluției societății noastre din ultimii 8-10 ani care a determinat o reelaborare a modelelor din întregul comportament familial și în primul rând cel conjugal.

Multe cupluri tinere au cu totul o altă orientare și pregătire profesională față de cele ale părinților lor fapt ce impune o exprimare a rolurilor cu totul diferită. Nu vorbim neapărat de un cuplu conjugal modern, dar altfel orientat într-o altfel de societate și dacă aceasta are pretenția că își poate demonstra modernitatea atunci și elementele sale printre care și cuplurile conjugale vor suporta asemenea pretenții.

Deci, după anumite convingeri sau concepții despre viață, despre viața de familie, care influențează atât exteriorizarea unor roluri cât și modul de manifestare al acestora, profesia și exercitarea acesteia ca ocupație, constituie factorul dominant în manifestările de rol ale tinerilor soți. Foarte puține au fost cunoscute la părinții lor, cele mai multe sunt cu totul noi, mai ales că din experiența lor trecută, tinerii își amintesc mai mult roluri de tată și de mamă și mai puțin soț și soție.

### Factori care influențează manifestarea rolurilor conjugale în cupluri familiale fără copii



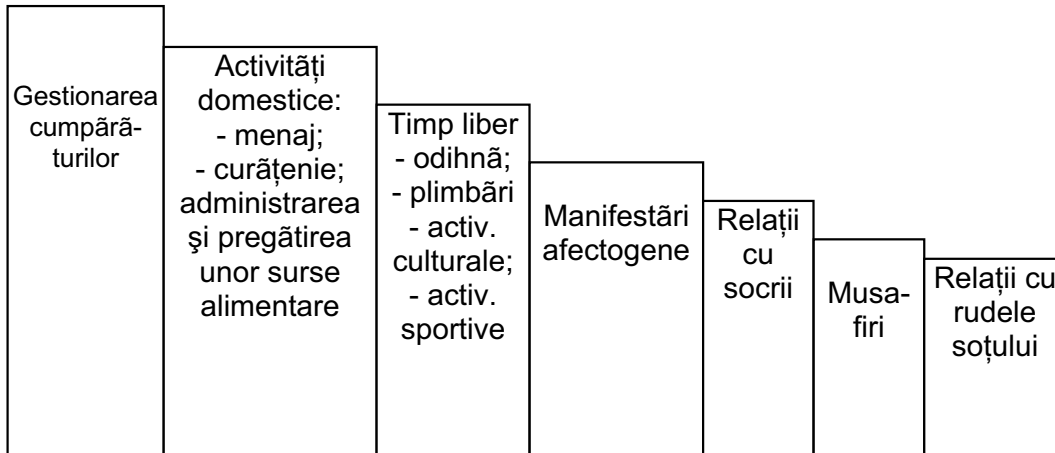
Exercitarea acestor roluri este posibilă în funcție de mai mulți factori concreți:

- Rolul de soț și de soție depinde în mod dominant de profesia, ocupația care se realizează în afara familiei și după terminarea zilnică a acestor roluri profesionale – ocupaționale.
- În cuplurile cu activități profesionale-ocupaționale curente și echilibrate manifestările specifice rolurilor cunosc forme partenoriale cu proiecte care se pot realiza în funcție de disponibilități de către fiecare dintre soți.

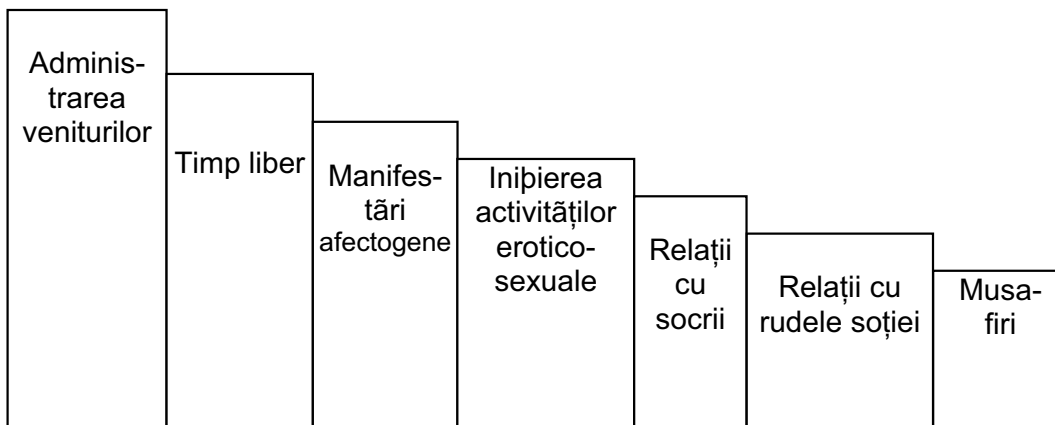
## Dumitru BATĂR

- Nerealizarea acestor roluri nu atrage tensiuni și conflicte ci în urma unor eventuale explicații înțelegeri și reprojectări.
- Chiar dacă așteptările de rol impun o exercitare strictă, non-manifestarea lor nu provoacă disfuncționalități cuplului ci în cele mai multe cazuri învățarea de către cei doi a rezolvării unor situații reale dar nu problematice pentru cuplu.

### Dominația rolului soției in cuplurile fără copii



### Dominația rolului soțului in cuplurile fără copii



- Nu am surprins în cuplurile studiate o distribuție egală, echilibrată în aceste domenii ale activităților cuplului conjugal, putând reliefa multe diferențe în manifestarea rolurilor în contextul activităților respective.
- În cadrul cuplurilor în care fiecare are o ocupație ritmică, în activitățile domestice soția are inițiativa în majoritatea cazurilor chiar dacă programul ocupațional este mai mare decât al soțului, ea decide în activitățile de menaj, în consumuri alimentare, în achiziționarea unor produse și tot ea participă dominant la desfășurarea activităților soțului

## **Roluri conjugale, mijloc de manifestare a modelului cultural**

---

având atribuții periodice și nespecifice –cumpărături, curățenie, ordine, care în multe cazuri le desfășoară împreună.

Soțul care face parte din asemenea cupluri își menține inițiativa în administrarea veniturilor, dar nu întodeauna și a consumurilor pe care le gestionează de multe ori soția.

Este destul de difuză exercitarea rolurilor pe plan cultural și spiritual – participarea la activitățile culturale fiind rezultatul unor accepții reciproce și nu neapărat rezultatul funcției soțului. Mai ales participarea la activitățile religioase din partea cuplurilor tinere este sporadică (atât în rural cât și în urban) cu ocazia marilor sărbători religioase, al evenimentelor deosebite, etc.

Putem surprinde schimbări reciproce în inițiativa manifestării rolului în diverse situații, relații cu rudele celuilalt, relații cu anumiți vecini, prieteni, instituții, etc., aceștia putând cunoaște schimbări în funcție de evoluția multor factori.

Se menține dominantă inițiativa rolului soțului în activitățile erotico-sexuale deși manifestarea sensibilității, a senzualității feminine este recunoscută ca și participarea egală în multe situații afective și erotico-sexuale a celor doi soți după declanșarea actului respectiv.

Specific acestei perioade la noi este manifestarea rolurilor conjugale în două tipuri de familii:

- a. familii cu activități economice –private;
- b. familii de șomeri.

- a. cuplurile conjugale care au început și desfășoară activități economice private (individuale sau în ansamblu) cunosc o modificare aproape completă a rolurilor în familie, în cuplul conjugal. Sunt diminuate consistent manifestările de rol de soț și de soție pe seama exercitării rolurilor ocupaționale. Faptul că nu au copii constituie un factor care favorizează extinderea rolurilor ocupaționale în defavoarea celor conjugale. Rolurile domestice în interiorul cuplului, sau/și ale locuinței se limitează și manifestă ocazional în zilele libere, nu neapărat sărbători pentru că unii lucrează și în sărbători – sau cu ocazia unor aniversări, comemorări, evenimente deosebite.

Importantă este manifestarea inițiativei în asemenea situații când rolul este de om de afaceri, nu de soție sau de soț, multe decizii trebuind să se ia individual, fără o consultare sau aprobare. Dacă în unele situații familiale rolul soției trebuie să se subordoneze rolului soțului, în altele de natură economică soția poate avea inițiativa și să-și exercite rolul specific de „proprietar” fără să pună în discuție raportul dintre rolurile de soț-soție.

În asemenea cupluri activitatea economică este dominantă în raport cu cea din cuplul conjugal. Cei mai mulți renunță la cea mai mare parte a timpului afectat cuplului conjugal în favoarea activităților economice. Putem vorbi de o manifestare doar formală (instituțională) a rolurilor conjugale, chiar dacă sunt împreună în multe „situații” acestea sunt cu obiective economice, cuplul poate

rămâne în intimitatea sa doar în timpul nopții (dacă dorm împreună) și aici sunt recunoscute renunțări la manifestările de sex-rol.

Supunem atenției exercitarea rolurilor specifice în cadrul unor cupluri de șomeri, sau în cadrul unor cupluri în care unul este șomer. Și aici am surprins modificări în manifestarea rolului fiecăruia în cadrul cuplului.

În situațiile când soțul este șomer, acesta își diminuează destul de mult inițiativa și autoritatea în rolurile de soț fie din motive de timp „caut serviciu”, „lucrez la negru”, „n-am timp de treburi acasă” fie din motive de culpabilitate sau vinovăție față de o situație în care își asumă și el o responsabilitate.

Deosebită este situația soției șomer în cuplul tinerilor căsătoriți în care rolul se revărsa asupra problemelor domestice fără inițiative importante în afara cuplului. Prin rolul de soție fără serviciu, soția încearcă să recupereze prin atribuții familiale suplimentare dar mai ales printr-o afectivitate sporită manifestată față de soț, grijă suplimentară pentru problemele și sănătatea lui „eliberându-l” de cele mai multe atribuții ale rolului de soț pe plan familial.

Evoluția cuplului conjugal în sensul funcționalității relației conjugale este determinată : a)- atât de factori interni cuplului cât și de cei externi; b)- de condiții care favorizează manifestările disponibilităților în prezent cât și de așteptările fiecăruia în viitor; c)- de modul cum se exteriorizează sentimentele celuilalt pentru unul dintre soți, dar și de cum sunt așteptate și primite ale lui.

I. Mitrofan și C. Ciupercă susțin că manifestarea rolurilor cuplului conjugal se învață continuu în funcție de așteptările fiecăruia dar și de capacitățile de exteriorizare a unor tendințe. Acceptând în general o asemenea viziune ne punem o serie de întrebări care au la bază afirmații, idei din autobiografiile și din interviurile realizate. În orice cuplu fiecare vine totuși cu experiența relațională, comunicațională, erotico-sexuală (prioritățile primelor relații sexuale fiind destul de slab pronunțate și neexprimate de către peste 90% din subiecții investigați, clar au fost exprimate doar de către tinerii romi). Nu putem susține că aceste experiențe sunt eliminate la începutul noii „vieți” ci cel mult reevaluate în funcție de noile condiții. De asemenea, un asemenea mod de viață presupune un sistem de aspirații, de priorități ale fiecăruia din roluri în viitor, proiecții care presupun anumite obiective, performanțe dependente de resurse. Exercițarea rolului soțului nu constă doar în acceptarea și/sau atribuirea unor sarcini în contextul dat ci și înțelegerea celor primordiale în comparație cu cele secundare, a celor stricte cu cele opționale, ori aceste acțiuni nu sunt doar rezultatul învățării în prezent ci și rezultatul utilizării unor cunoștințe acumulate.

Nu putem omite (așa cum am spus și mainainte) opiniile, concepțiile, convingerile fiecăruia dintre soți care influențează atât așteptările rolului celuilalt cât și exercitarea propriului rol în situațiile date.

În multe relații cu alte cupluri ca și prin intermediul mijloacelor de comunicare fiecare cunoaște, preia și adoptă multe forme de exteriorizare a rolurilor în cadrul propriului cuplu.

## **Roluri conjugale, mijloc de manifestare a modelului cultural**

---

Alături de asemenea factori un rol important prin care rolurile specifice cuplului conjugal se manifestă, se cuceresc și se mențin este dat de intimitatea cuplului care reprezintă acea calitate particulară a două persoane de a fi aproape sub aspect emoțional fapt ce conduce la o dizolvare a distanțelor psihologice care ar putea întrerupe o comunicare completă și autentică.

Deși intimitatea pare mai mult o dimensiune psihologică nu putem omite că orice manifestare, în orice condiții a cuplului conjugal presupune o relație socială - de tip diadic cu o exteriorizare simetrică în care intimitatea asigură:

- a. exteriorizarea și obiectivarea intimităților afective;
- b. comunicarea între cei doi soți – verbală, non-verbală, senzorială și afectivă;
- c. răspunsul fiecăruia la provocările celuilalt, atât pasionale cât și comunicaționale.

Realizând ca primă funcție „dezanxietarea și consolidarea sentimentului acceptării de sine” intimitatea cuplului poate asigura în contextul siguranței de sine a cuplului o securitate a acestuia dar și o ermetizare în fața unor perturbații externe. Siguranța în contextul unei intimități a cuplului este dublată de caracterul unic al modului de exercitare a rolurilor celor doi.



# Modernitate și tradiție în protecția copilului - perspectiva unei cercetări calitative<sup>1</sup>

---

Maria ROTH-SZAMOSKOZI, Adina BERECZKI

---

## Introducere

Reforma sistemului de protecție a copilului, până la o formă care să corespundă concomitent standardelor profesionale internaționale, necesităților copiilor, părinților, familiilor și să se încadreze totodată în politica comunităților locale, ridică probleme uriașe. Problemele sunt greu rezolvabile, pentru că trebuie prevenite prezentele și viitoarele disfuncționalități ale modului de organizare a grijii pentru tânăra generație. Asistența socială, renăscută din propria-i cenușă, trebuie să-și dovedească eficiența.

După 1990, o foarte importantă asistență internațională a fost îndreptată spre inițiativele voluntare de muncă socială privind copilul și familia. "Totuși, în ciuda speranțelor și a optimismului clar demonstrate prin amplele dimensiuni ale eforturilor internaționale, a ieșit în evidență, atât formal cât și informal, faptul că în țară au survenit până acum prea puține schimbări" (Sellick, 1998, p.49). Introducerea unor noi legi internaționale sau naționale pentru promovarea bunăstării copilului a stat alături de amplificarea sau persistența majorității problemelor caracteristice pentru perioada comunistă (de până la sfârșitul anilor '80), fără a putea rezolva aceste probleme. J. Heifner (1994) consideră că România trece, după Revoluția din 1989 printr-o "situație de criză" prelungită, care se caracterizează pe de o parte prin dezorganizare, disconfort, vulnerabilitate, lipsă de claritate în privința legilor și în privința modului de desfășurare a lucrurilor în diversele servicii, atât pentru lucrători cât și pentru clienți, iar pe de altă parte "printr-un timp de oportunitate optimă", cu deschideri multiple și oportunități pentru găsirea unor soluții care să evite greșelile din țările occidentale.

## Perioada 1990 - 1991

Imediat după schimbarea sistemului politic, protecția copilului în România a dezvoltat unele din problemele sale și a introdus reglementări "reparative" (E. Zamfir, 1995): renunțarea la legea interzicerii avorturilor, creșterea numărului de angajați în instituții, egalizarea alocațiilor pentru copii din mediul rural și

---

<sup>1</sup> Cercetarea a fost finanțată de către Fundația pentru o societate deschisă, Research Support Scheme, Praga 1997

## **Modernitate și tradiție în protecția copilului**

---

urban, acceptarea de ajutoare internaționale și organizarea asistenței profesionale de protecție a copilului cu introducerea unor metode noi, pe cheltuiala organizațiilor străine. Urmarea a fost reducerea numărului de copii din instituții, paralel cu un mare val de adopții internaționale legale și (unele) ilegale. Impactul importantului interes al străinătății pentru copiii părăsiți și orfani, victime ale legii de interzicere a avorturilor din perioada Ceaușescu, a dus în mod cert la ameliorarea calității vieții în aceste instituții, la inițierea unor cursuri de formare, precum și la orientarea atenției societății civile spre nevoile și problemele sociale ale copiilor din instituții.

### **Perioada 1992 - 1996**

După primii doi ani de la schimbările politice, la vechile probleme s-au adăugat altele noi, specifice perioadei de tranziție spre economia de piață. Inflația continuă, creșterea șomajului, pierderea posibilităților de locuire datorită incapacității de a acoperi cheltuielile, polarizarea veniturilor, au dus la creșterea numărului familiilor incapabile să-și rezolve singure problemele. Accentuarea sărăciei a dus, la rândul ei, la persistența unui mare număr de copii abandonați, în ciuda liberalizării avorturilor. De asemenea, abuzul și neglijarea copilului au devenit mai vizibile. Problemele copilului ca urmare a schimbării rapide a sistemului de valori atât a adulților cât și a tinerilor, propagarea deschisă a sexului și a violenței în mass-media, problema bolii S.I.D.A., apariția comerțului cu droguri s-au dovedit irezolvabile în absența serviciilor specifice și a lucrătorilor profesioniști. Acest fapt a fost parțial luat la cunoștință de către puterea de stat, care a fost obligată să raporteze la Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului schimbările inițiate în domeniile problematice ale protecției copilului. Pentru coordonarea schimbărilor și a demersurilor în interesul copilului a fost creat în 1993 Comitetul Național pentru Protecția Copilului, salutat la vremea aceea de specialiștii români și cei străini. Acestui organism i-a revenit sarcina de a analiza diferitele propuneri și oferte venite din partea partenerilor internaționali: UNICEF, PHARE și alte organizații neguvernamentale mai mult sau mai puțin cunoscute și de a coordona întreaga activitate din domeniu.

În același timp, mii de organizații nonguvernamentale au continuat sau au debutat să lucreze în orfelinate, în domeniul prevenirii abandonului, în instruirea celor interesați de tematica drepturilor copilului și pe tărâmul educării persoanelor cu dizabilități.

Alte schimbări importante au fost cele din cadrul universităților, din facultățile de științe socio-umane și cele teologice. S-au înființat numeroase catedre la universități de stat și particulare care formează specialiști cu diplomă în asistență socială. Absolvenții acestor facultăți au intrat de-acum în activitate. Între timp, până în luna 1997, a fost în vigoare doar legea 3/1970 pentru protecția copilului (o analiză detaliată a reglementărilor acestei legi și a posibilităților pe care le-a oferit pentru ocrotirea copiilor în instituții rezidențiale se găsește în Macavei, 1989). Aceasta prevedea câteva reglementări pentru apărarea copilului dar nu prezenta posibilități de intervenție împotriva abuzului față de copil. Rapoartele guvernamentale (după Pasti, 1997) accentuează

faptul că, începând din 1989, sistemul privitor la îngrijirea copilului a preluat treptat reglementările internaționale de bază:

- Convenția Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului
- Convenția de la Haga despre răpirea de copii (Legea nr. 100/1992)
- Convenția Europeană cu privire la situația legală a copiilor născuți în afara căsătoriei (101/1992)
- Convenția Europeană cu privire la adopțiuni (15/1993)
- Convenția de la Haga cu privire la protecția copilului și colaborare în domeniul adopției (84/1994)

### **Din 1996 până în prezent**

Principalele două legi pentru protecția copilului care au fost adoptate de parlamentul român pentru a da credit legilor internaționale deja ratificate anterior, sunt următoarele (în ordinea semnificației lor pentru copilul expus relor tratamente): **legea 108/1998** care se referă în mod direct la "copiii aflați în dificultate" (și care funcționase un an întreg ca ordonanța nr. 26 a Guvernului) și **legea nr. 87/1998** privind adopția (care funcționase anterior sub forma ordonanței nr. 25 a Guvernului). Definiția termenului de "copii aflați în dificultate" este frecvent utilizată în terminologia de specialitate pe plan internațional. Ea cuprinde factorii care periclitează integritatea sau/și dezvoltarea fizică și morală a copilului; aceasta înseamnă implicit și o recunoaștere a fenomenului de abuz și neglijare, cu toate că acești termeni nu au fost niciodată menționați ca atare în textul ordonanței guvernamentale din 1997 sau al legilor ulterioare. Acest lucru a fost remarcat de către profesioniști și considerat ca un semn de rezistență din partea celor aflați la nivelele decizionale superioare și care acceptă cu greutate să recunoască existența în România a fenomenului de maltratare a copilului. Ulterior, acest lucru a fost parțial corectat în forma finală a legii promulgate în iunie 108/1998, stabilindu-se obligația statului de a proteja copilul abuzat, părăsit, neglijat și exploatat.

Provocarea lansată de organizațiile din Vest de protecție a copiilor, accentuată și de reglementările internaționale semnate de guvern, au situat modul de a concepe protecția copilului din România în fața unei intersecții hotărâtoare. Aceasta are o influență puternică asupra concepției asistenților sociali, a celorlalți profesioniști și a studenților cu privire la neglijarea copilului, la abuzul asupra copilului și la respectarea drepturilor copilului. A început o perioadă de reformă care vizează crearea și reorganizarea a numeroase servicii în interesul copiilor și al familiilor lor. Rezultatele acestei scurte perioade de reforme vor fi analizate în cercetarea calitativă prezentată mai jos.

### **Metodologia cercetării**

Obiectivele generale ale cercetării vizează înțelegerea caracteristicilor actualului stadiu de dezvoltare al sistemului de protecția copilului din România și evaluarea tendințelor schimbărilor din acest sistem. Masiva asistență internațională focalizată pe inițiativele de asistență socială a copilului și familiei,

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

îmbinată cu introducerea unor noi legi de protecție a copilului în dificultate s-a înserat pe un fundal social în care la problemele caracteristice perioadei comuniste (sfârșitul anilor 80) li s-au adăugat probleme noi. Alăturarea acestor laturi sociale vechi și noi relevă prezența contradicțiilor interne ale sistemului de protecție a copilului. Ca urmare, metodologia folosită în cercetare a fost astfel concepută încât să identifice schimbările în sistemul protecției copilului din perspectiva persoanelor implicate la diferitele sale nivele. În acest scop am recurs la o cercetare empirică prin metode calitative, constând în interviuri cu personalul din organizații guvernamentale și neguvernamentale de protecția copilului. Am pornit de la modelul rolurilor personalului față de schimbare conceput de J. Robertson (după Heifner, 1994), care identifică următoarele roluri pentru actorii participanți în procesul schimbării sociale:

- de "demolare", care implică deprinderea și participarea în distrugerea vechiului sistem;
- rolul de oponent, care implica rezistența la schimbare;
- rolul reformator, care implica încercarea de a îmbunătăți condițiile existente;
- rol constructiv, care contribuie la dezvoltarea de noi structuri și oportunități;
- rolul de "liberalizare", care implică eliberarea sinelui și a altora de dependența sistemului existent;
- rolul de "decolonizare", care implică munca pentru reducerea efectelor negative ale vechiului sistem;
- rolul de facilitare, care implică ajutorul dat altora care doresc să introducă schimbări;
- rolul de strateg care implică stimularea colaborării altora la procesul de schimbare, folosirea unor strategii care să conducă la schimbări de durată, conforme unor obiective;
- rolul pesimist și cinic incluzând oamenii care consideră că schimbarea aceasta nu poate fi posibilă și că nici nu va avea loc;
- rolul academic implicând pe cei care observă, analizează, dar nu participă la schimbare;
- de practicieni "rutinieri" incluzând oamenii care participă la activități fără a încuraja sau rezista la procesul de schimbare.

Aceste roluri pot fi găsite în toate societățile, dar particularizarea și ponderea lor depinde de caracteristicile și sarcinile specifice într-o anumită societate la un moment dat.

Din punct de vedere al structurilor de protecție a copilului, interviurile cu personalul din diferitele tipuri de agenții oferă în ipoteza noastră, posibilitatea descoperirii a câtorva dintre rolurile-profil menționate și eficacitatea lor din perspectiva valorilor specifice asistenței sociale.

**Ipotezele cercetării** au fost:

1. Schimbările în domeniul bunăstării copilului determină o schimbare de atitudine la nivel individual, aceasta având un impact asupra agenției și asupra muncii cu copiii aflați în situații dificile. Acest lucru situează mentalitatea referitoare la protecția copilului la o importantă răscruce între concepțiile tradiționale și cele moderne privind protecția copiilor în pericol de rele tratamente sau a celor instituționalizați.
2. O cauză a ritmului relativ lent al schimbărilor în protecția copiilor poate fi considerată rezistența ce provine din interiorul sistemului existent. Această rezistență față de schimbare este în legătură cu lipsa de calificare a unei părți din personal și cu deficiențele în monitorizarea și evaluarea activităților specifice.
3. Pornind de la tipologia lui J. Robertson așa cum a fost ea prezentată de Heifner (1994) în "Model for Managing Change", personalul care lucrează în domeniul protecției copilului are diferite roluri. În privința frecvenței rolurilor sociale, ipoteza noastră se referă la faptul că, în etapa actuală de dezvoltare a noilor structuri, există o confruntare pe de o parte între rolurile revoluționare, de tip inovator și reformatoare, iar pe de altă parte cele pesimiste și rutiniere.
4. Dat fiind numărul și activitatea din ultimii ani a organizațiilor neguvernamentale, în ipoteza noastră am considerat că personalul lor va fi un puternic factor de promovare a modernizării și schimbării în sistemul servicii de bunăstare a copilului.

În cadrul cercetării am intervievat 61 de persoane, care toate făceau parte din instituții de stat și din agenții neguvernamentale active în serviciile din domeniul bunăstării copilului din județul Cluj (în anul 1997). Dintre acestea 18 au fost bărbați și 43 femei, grupați în două loturi. Primul lot a constat din profesioniști din sectorul guvernamental: 10 directori, 11 asistenți sociali și 6 alte categorii de personal (3 psihologi, 2 medici, 1 cadru didactic). Al doilea lot este reprezentat de 30 de organizații neguvernamentale: 28 lideri de organizații și 6 asistenți sociali. Selecția mai sus menționată a fost cuprinzătoare, proiectată pentru a reprezenta o gamă cât mai largă de personal din sectorul guvernamental, respectiv cel neguvernamental, active în domeniul protecției copilului. Pentru a cuprinde profesioniștii-cheie în domeniul protecției copilului, principiul selecției la întâmplare nu a fost respectat, fiind utilizat numai în instituțiile de stat, cu un număr mare de asistenți sociali. Au fost intervievați cei care erau în instituție în ziua în care intervievatorul a vizitat agenția.

Tehnica utilizată a fost cea a unui interviu circular sistematic. Ghidul de interviu a cuprins întrebări care s-au referit la problemele protecției copilului din instituția (organizația) dată; descrierea și încercarea de a explica cauzele acestor probleme; scopurile activității persoanei intervievate; contribuția personală la o mai bună protejare a copiilor; descrierea tipului de servicii oferite; aprecierea legilor care reglementează protecția copilului și activitatea organizației sau a serviciului respectiv; semnele pozitive, de progres și cele de regres remarcate; observații critice legate de situația existentă și propuneri de

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

schimbare, de corectare sau de intervenție în sistem; descrierea unui caz cunoscut de maltratare a copilului și aprecierea măsurilor care au fost luate referitor la acel caz; aprecierea comportamentului personalului din instituție sau serviciul respectiv în raport cu nevoile copiilor deserviți; opiniile personale despre pedepsele fizice aplicate copilului în familie și în instituțiile de educare sau de ocrotire pentru copii; opiniile personale despre adopție și plasament familial; opiniile personale despre relațiile din interiorul instituției, despre salarizare și despre gradul propriu de pregătire.

### Prezentarea rezultatelor

Reacția intervievaților merită a fi menționată deoarece, în majoritatea lor, ei au fost surprinși de ideea unui interviu cu principalii actori implicați direct în Protecția copilului. Aproape toți au refuzat să fie înregistrați. În ansamblu, intervievații erau la curent cu schimbările din legislație, le apreciau ca fiind în general pozitive și le considerau a fi în interesul copiilor. Dar ei erau conștienți de faptul că aceste schimbări nu au determinat încă diferențe evidente în procesul și în stilul de muncă. Se plângeau de lipsa unor proceduri practice care să le clarifice ceea ce ar trebui să facă. Toți au menționat lipsa suportului financiar necesar noilor proceduri.

În prima fază a analizei calitative datele au fost codate, sistematizate și sortate (după recomandările din Coffey, Atkinson, 1996). Am căutat **cuvintele-cheie** cu valoare de reper în domeniul asistenței sociale a copiilor. Conceptele alese sunt: familie, muncă în echipă, abuz, neglijare, competență, timp, criterii de evaluare, schimbare, discriminare (grupuri etnice). Aceste concepte au fost selectate ca diferențiatoare pentru personalul care se ocupă de bunăstarea copilului. În interpretarea folosirii cuvintelor-cheie, ne-am referit la standarde valorice ale practicii în domeniul protecției copilului după Hetherington, Cooper, Smith, Wilford (1997). Aceste standarde se referă la: implicarea membrilor familiei și valorizarea contribuției lor, folosind metode adaptate din cele mai importante direcții teoretice, superioritatea îngrijirii "foster" în comparație cu îngrijirea din casele de copii, superioritatea muncii în echipă comparativ cu responsabilitatea individuală absolută, necesitatea unei continue evaluări și supervizări în vederea unei munci de înaltă calitate care să servească cel mai bine interesele copilului, necesitatea recunoașterii și luptei împotriva discriminării și abuzului copiilor, recunoașterea necesității schimbării în actualul sistem de protecție a copilului.

În continuare sunt prezentate rezultatele provenite din analiza informațiilor obținute în urma interviului.

Principiul **muncii cu și pentru întreaga familie** este un principiu cunoscut pentru majoritatea intervievaților, deși pare a avea un înțeles ce depinde de training-ul lucrătorului social. Termenul de "lucru cu familia" este înțeles în adevăratul ei sens - de intervenție în scopul obținerii unor schimbări - de către 18% dintre intervievați (2 directori, 4 asistenți sociali și alți 5 profesioniști care lucrează în agenții guvernamentale și neguvernamentale). Diferențele trebuie

cătate în modul în care este percepută această muncă. Profesorii, preoții și psihologii vorbesc despre necesitatea unei educații pentru viața de familie ca despre o resursă care ar reduce abandonul copiilor, însă fără a menționa alte tipuri de intervenție socială. Nevoia de intervenție vizând asigurarea de către părinți a unui cămin mai bun pentru copii, oportunități de angajare, planificare familială și contracepție etc. sunt menționate mai mult de asistenți sociali și medici. **Organizațiile specializate în munca cu romi** menționează planificarea familială ca fiind o intervenție în familie extrem de importantă și totodată ca strategie de reducere a abandonului copiilor de către părinți. Numai un singur psiholog (școlar) a menționat necesitatea rezolvării problemei de violență în familie, dar a așteptat din partea altora (studenți la Asistență Socială) să o facă, pentru că un "psiholog școlar nu are timp pentru asta". Un singur asistent social (reprezentant al unui ONG) a menționat o metodologie specifică de intervenție, respectiv terapia familială sistemică, ca fiind metoda sa proprie de a interveni în interesul copiilor cu handicap dintr-o familie. Alți reprezentanți ai unei agenții neguvernamentale specializate în terapie familială au spus că au contacte cu "familii și copiii marginalizați" deoarece aceștia nu pot să își plătească serviciile (toți clienții acestei agenții contribuie financiar – modest - pentru tratamentul lor). Trei directori de agenție au menționat necesitatea de a acorda mai mult sprijin financiar familiilor, astfel încât acestea să fie capabile să-și crească copii. Legat de principiul muncii cu familiile copiilor, am remarcat că o importantă problemă a agențiilor guvernamentale este reintegrarea familială a copiilor instituționalizați. Cu puține resurse și fără o metodologie precisă asupra riscurilor posibile, 38% dintre lucrătorii sociali sunt conștienți că succesele se lasă așteptate și că o asistare socială de specialitate este foarte necesară. Atât directorii, cât și angajații din instituțiile de stat au fost sceptici în privința dezvoltării la o scară largă a căminelor de plasament familial, deoarece s-au îndoit că acestea ar putea răspunde nevoilor de stabilitate în viața copiilor, sau că aceste cămine de ocrotire ar putea fi un model pentru familiile românești. Totuși, trei importante organizații neguvernamentale sunt în favoarea dezvoltării programelor de plasament familial și al unui training adecvat pentru persoanele care preiau copii în plasament.

Alte cuvinte-cheie folosite spontan de către intervievați privesc specificul muncii proprii alături de colegi și de alte tipuri de profesioniști. Spre exemplu, cuvântul "**munca în echipă**" a fost folosit de repetate ori de către 6 asistenți sociali, 2 medici, 1 psiholog și un director. De asemenea, alături de dorința pentru extinderea muncii în echipă apare și nevoia de o **competență crescută**, noțiune utilizată de către 5 asistenți sociali din instituțiile guvernamentale și 2 din cele neguvernamentale, de un director al unei agenții neguvernamentale și de unul dintr-o agenție guvernamentală. Noțiunea de competență a fost pusă în legătură cu implicarea față de copii și cu timpul permis avut la dispoziție pentru o muncă de specialitate, în interesul clienților. Asistenții sociali din instituțiile guvernamentale s-au plâns cu toții de **numărul** foarte mare de cazuri pe care trebuie să le rezolve (care, după spusele lor, poate să depășească 40 de cazuri aflate simultan în lucru), ceea ce nu le permite să desfășoare o muncă de

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

calitate. Cazurile pe care trebuie să le rezolve sunt din ce în ce mai multe. Asistenții sociali din agenții ar trebui să fie responsabili de securitatea fiecărui copil, deși ei nu pot să viziteze copiii așa de des pe cât consideră că ar trebui să o facă. Din cele 60 de persoane intervievate, **timpul acordat clienților** a fost o problemă importantă pentru 6 asistenți sociali, un psiholog și un director. Aceiași asistenți sociali au spus că directorii nu diferențiază munca de calitate de cea de proastă calitate.

Termenul de **evaluare a cazurilor** a fost utilizat spontan de către 3 dintre cei intervievați pentru a caracteriza munca prestată cu familiile, respectiv în sens de evaluarea necesităților comunității (două instituții de stat și una neguvernamentală). Cuvântul "evaluare" a fost de asemenea folosit de două instituții guvernamentale, care au negat că ar fi implicate în evaluarea situației psiho-sociale a copiilor.

Pentru a înțelege relele tratamente aplicate copiilor îngrijiți în familii, în instituții educaționale și în case rezidențiale, în toate interviurile au fost incluse întrebări privind cazurile de maltratare. **Maltratarea copiilor** continuă să fie una dintre cele mai confuze probleme pentru toate serviciile sociale specializate pentru copii. Numai angajații din Direcția județeană pentru protecția drepturilor copilului dovedesc cunoașterea legilor, dar și ei se plâng de dificultățile implementării măsurilor de securitate pentru copiii abuzați. Ei susțin că nu au instrumente de evaluare a riscului, astfel persistând o plajă largă de subiectivitate. Cooperarea cu poliția și unitățile sanitare este foarte dificilă, ambele instituții fiind caracterizate ca fiind adesea ineficiente în cazurile de abuz.

Deși cazurile de rele tratamente au fost considerate de către cei care lucrează în serviciile de protecție a minorilor ca fiind dificil de rezolvat, ei au menționat că în ultimii 2 ani s-au înregistrat zeci de cazuri de copii abuzați și neglijăți, unele dintre ele fiind instrumentate și înaintate tribunalului. Aceasta este un semn clar de reformă a sistemului, deoarece anterior anului 1997 cazurile de abuz asupra minorilor erau foarte rar probate în instanță. Cei 8 asistenți sociali care au discutat tema maltratării au arătat că procesele în care erau implicați copiii durau prea mult, iar tribunalul era adesea indulgent cu părinții abuzatori și cu cei incestuoși. Pentru copiii supuși relelor tratamente serviciile de protecție sunt aproape inexistente. Mulți dintre ei sunt plasați în instituții și nu primesc tratamentul necesar pentru traumele suferite. Așa cum au specificat 3 profesioniști, în județul Cluj nu există un centru specializat în tratamentul psihologic al copiilor neglijăți și/sau abuzați.

Utilizând criteriul aprecierii competenței profesionale a intervievaților (manifestată prin descrierea unor scopuri specifice de protecție a copilului, prin profesionalismul dovedit în rezolvarea cazurilor, precum și prin enunțarea unor valori ale asistenței sociale), **cele 30 de organizații neguvernamentale** au fost subdivizate în 3 categorii. Prima categorie include 7 din cele 30 de organizații și anume pe cele mai active în domeniul bunăstării copilului: persoanele intervievate cunosc legislația, tind spre standarde profesionale bine circumscrise și dau dovada conștientizării unor valori ale profesiei. Al doilea grup cuprinde 5 organizații care se străduiesc să acopere cât mai multe



probleme sociale specifice: ele sunt foarte motivate pentru a oferi ajutor, au valori nobile, dar nu obțin decât performanțe mărunte. O a treia categorie include 18 organizații care au competență redusă în domeniul protecției copiilor aflați în dificultate. Ele fac predominant o muncă de caritate, contribuția lor fiind aleatorie. Rezultatele analizei interviului sunt prezentate mai jos, cu mai multe detalii.

Un criteriu de clasificare a interviurilor realizate în **organizații neguvernamentale** a fost poziția în ierarhia puterii, după care am grupat intervievații în directori (manageri, șefi) de agenție, asistenți sociali și alți profesioniști. Interviurile le-am analizat în funcție de tipul de rol jucat de interviuat în propria lui instituție, după modelul lui Robertson amintit anterior. Am examinat, de asemenea, obiectivele descrise, calificarea personalului și atitudinile sale față de necesitatea unor formări viitoare.

Pentru **directorii agențiilor guvernamentale** (10 persoane interviuate, 2 absolvenți de Asistență socială, un cadru didactic și totodată student la Asistență socială, 3 cu studii de drept, 3 absolvenți de Științe ale educației și un medic) am relevat următoarele teme:

Toți directorii intervievați sunt implicați prioritar în rezolvarea laturii financiare a managementului. Problemele financiare constituiau principalul izvor de tensiuni pentru intervievați, care erau de părere că "o conducere de bună calitate înseamnă a fi capabil să muncești cu un buget limitat". Toți directorii încercau să obțină resurse financiare din alte surse decât din fondurile de stat. Legislația nu era considerată ca fiind foarte favorabilă pentru serviciile sociale, dar cu toții au apreciat totuși progresul înregistrat prin apariția noilor legi, față de legea veche, 3/70. Legea nu era considerată ca o entitate care putea fi clarificată sau schimbată; bune sau rele, legile erau considerate stabile, fixe. Legile în domeniul abuzului și neglijării erau considerate satisfăcătoare (ca toate celelalte) de către 85% dintre directorii intervievați, dar dificil să li se acorde credit (din cauza sistemului legal). Schimbările din sistemul de protecție a copilului au fost apreciate ca manifeste, dar lente, aceasta din urmă datorată, după spusele unui director, în primul rând personalului care "nu este cel mai bun", deoarece cei mai buni lucrători "merg în instituții neguvernamentale pentru salarii mai bune". Directorii sunt încrezători în propriile lor calități. Ei vorbesc despre îmbunătățirea pe care o pot aduce în viața copiilor. Trei dintre liderii intervievați au afirmat că "dacă conducătorul agenției muncește mult și este devotat copiilor, atunci viața copiilor este bună, independent de reducerile din bugetul statului". Când li s-au cerut sugestii, 2 dintre ei au avut propuneri concrete. Directorul unei școli pentru copii cu dizabilități a menționat că "ajutoarele de ordin financiar din școala specială sunt universale și e păcat", sugerând că ajutoarele și alocațiile ar trebui distribuite doar acelor copii care au nevoie de ele. Din punctul de vedere al valorilor implicate în protecția copiilor, am remarcat că 4 dintre cei intervievați au exprimat judecăți de valoare privind nevoia de a separa copiii "normali" și pe cei cu "handicap grav" din instituțiile de copii (în folosul primei categorii).

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

Când au fost întrebați despre *pedepsirea fizică* a copiilor din instituții, un director a afirmat că "bătaia copiilor este ceva normal, atât în instituții cât și în familii". Majoritatea directorilor (o singură excepție) au susținut că copiii nu sunt bătuți în instituție, ci în afara ei de către membrii propriei familii sau de către persoane străine. Dificultățile întâmpinate de către serviciile de protecția copilului împotriva abuzului au fost puse pe seama indiferenței poliției și a procuraturii, care nu consideră copiii demni de încredere, mai ales atunci când ei destăinuiesc un despre faptul că au fost abuzați.

Un singur director și-a susținut cu tărie atitudinea contra pedepsei fizice în instituții. Acest director (licențiat în Asistență Socială și Psihologie) a spus că le-a interzis complet angajaților din instituția sa să îi lovească pe copii și "această interdicție fermă i-a ajutat să îmbunătățească calitatea vieții copiilor din instituție, deși acestea este încă greu de evaluat". Directorul obișnuiește să-i întrebe pe copii dacă i-a lovit cineva, iar copiii îi spuneau personal dacă erau bătuți. Munca în echipă este considerată și ea importantă de către acest director și este utilizată inclusiv pentru a discuta pedepsele aplicate copiilor, inclusiv cazurile de pedeapsă fizică. Astfel, angajații au ocazia să învețe noi modalități prin care copiii pot fi disciplinați și să cunoască păreri și atitudini împotriva pedepsei fizice.

În funcție de pregătirea lor, fiecare dintre directori puneau un accent precumpănitor asupra unui anumit aspect, considerat ca fiind el mai important pentru organizarea propriei instituții: educație, legislație sau administrare. Bunăstarea generală a copiilor era un obiectiv primar pentru unul dintre directori, care a prezentat un ansamblu comprehensiv de schimbări necesare introducerii unor transformări profunde în viața copiilor rezidenți în instituții. Această persoană era capabilă să analizeze principiile vehiculate în domeniul bunăstării copiilor din perspectiva bunăstării lor. Ceilalți nouă directori păreau tentați să uite de copii și să se concentreze doar asupra managementului financiar, asupra stării clădirii, asupra nevoilor personalului. Pentru 8 dintre cei 10 directori (respectiv 80%) obiectivele instituției erau mai mult teoretice, dificil de realizat practic. Obiectivele erau definite mai degrabă ca dorințe și nu ca scopuri care puteau fi traduse în sarcini precise și realizabile de către personal. În toate organizațiile au fost depuse eforturi clare pentru a monitoriza distribuția sarcinilor și evaluarea rezultatelor, dar exista și concepția că obiectivele propuse sau impuse erau prea greu de atins în comparație cu posibilitățile instituției, astfel că ar așteptările trebuie moderate, chiar reduse. Gradul de motivare pentru realizarea unor condiții care să asigure bunăstarea copiilor era crescut la toți liderii străini ("sperăm să fie mai bine, noi pentru asta lucrăm aici"), dar le era și teamă ca informațiile date de ei să nu ajungă publice. De asemenea 70% s-au arătat senzitivi la imaginea în străinătate a instituțiilor din domeniul protecției copilului din România și încercau să demonstreze că imaginea proastă pe care o au instituțiile este falsă sau învechită. Cu o singură excepție, directorii nu știau și nu cunoșteau dificultățile muncii asistenților sociali și se așteptau ca angajarea unor asistenți sociali cu studii medii sau universitare să ducă la soluționarea cauzelor de abandon sau de abuz asupra copiilor. Ei nu au amintit nevoia de pregătire permanentă a asistenților sociali și

nici nu au încercat să înțeleagă dificultățile care apar în rezolvarea cazurilor. Educarea, instruirea părinților și oferirea de informații erau văzute ca metode importante de lucru, care trebuie utilizate pentru a garanta bunăstarea copiilor.

Rezumând rolurile directorilor, am găsit o persoană care a adoptat un rol strategic și constructiv, 2 persoane cu roluri reformatoare (amestecate cu roluri de practici rutiniere), 6 care au adoptat precumpănitor practici rutiniere (cu mai puține elemente de reformare) și un pesimist-cinic. Majoritatea directorilor își desfășoară munca în lipsa unui entuziasm care ar putea fi important pentru a genera schimbări. Deși toți afirmă că doresc să lucreze în interesul copiilor, doar trei dintre ei par să înțeleagă complexitatea muncii cu aceștia, în termenii moderni ai bunăstării copilului sau ai eticii intervenției în familie.

La **asistenții sociali din instituțiile guvernamentale** (11 persoane: 4 nu posedau diplomă universitară ci aveau școală tehnică, 4 cu studii universitare de asistență socială, unul licențiat în teologie, ca primă specializare și asistență socială secundară, 2 licențiați în științele educației) am remarcat următoarele caracteristici:

În majoritatea lor ei erau mândri de munca lor, dar erau nemulțumiți de salariile pe care le primeau. Nici unul dintre ei nu a exprimat nevoia de a se orienta spre o altă profesie. Toți, cu o singură excepție, s-au plâns de numărul mare de cazuri, care nu le permite să presteze o muncă de calitate. Simțeau că dificultățile întâmpinate în munca lor nu erau înțelese de către șefii ierarhici. Mult mai satisfăcut de propria muncă a fost un asistent social dintr-o școală specială, care nu se simțea presat de timp și își putea organiza liber munca. Toți asistenții sociali au înțeles importanța pe care o are respectarea strictă a legilor cu privire la maltratarea copiilor, fiind însă nemulțumiți de lipsa reglementărilor referitoare la cooperarea dintre poliție, personalul medical, alți profesioniști și asistenți sociali. Aceștia s-au plâns că personalul medical și cel didactic nu raportează cazurile de abuz, cu toate că asistenții sociali au instruit și informat personalul din spitale și școli în această privință.

Lipsa comunicării cu cei de aceeași profesie a fost adusă în discuție de 3 asistenți sociali, cu nivele de pregătire diferite.

Toți asistenții sociali intervievați întâmpină dificultăți în munca cu romii: "nu vor să utilizeze metode contraceptive deși au 6-7 copii", "am încercat să-i ajutăm prin programe de planificare familială, însă fără succes", "orice ai face cu ei, nu durează niciodată", "nu vor să coopereze cu asistenții sociali care încearcă să-i implice în diferite activități". Romii sunt considerați cazuri speciale, asistenții sociali nu se simt competenți cu această categorie de populație. Ei cunosc situația socială a copiilor romi, dar îi consideră ca având alte nevoi decât majoritatea copiilor: "locuiesc în condiții îngrozitoare, fără încălzire iarna, copiii mei ar fi murit, dar ei sunt cum nu se poate mai sănătoși". Cifra indicată de asistenții sociali cu privire la procentajul din totalul cazurilor de copii romi a fost diferită (3 asistenți sociali au indicat că acest procent este de 50%, 2 au indicat 30%, iar 6 au indicat 25%).

În ceea ce privește poziția lor cu privire la schimbarea sistemului, 4 asistenți sociali nu menționează că s-ar strădui să introducă schimbări, pentru a crea

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

ceva nou, ci își fac munca de rutină; 7 afirmă că încearcă să combine elemente noi cu elemente vechi; 6 menționează că au încredere că sistemul se schimbă în beneficiul copiilor și că schimbările trebuie să continue; 9 au afirmat că schimbările legislative sunt benefice. Un singur asistent social a refuzat sarcinile profesionale specifice (vizite la domiciliu) și și-a redus munca la rezolvarea problemelor administrative. Doi asistenți sociali plănuiau să întocmească o serie de proiecte care să aducă schimbări în agenție, preocupați fiind și de analiza consecințelor acestor schimbări. Un altul a fost extrem de critic la adresa sistemului, dar și pesimist cu privire la eventualele strategii de schimbare.

Analizând rolurile asistenților sociali din instituțiile guvernamentale întrebarea care se impune este dacă această orientare, preponderent îndreptată spre practici rutiniere, este (1) o caracteristică care apare ca efect al muncii dintr-o instituție de acest tip, preponderent birocratică, (2) se datorează unor factori de personalitate ale asistenților sociali sau (3) insuficienței lor pregătiri profesionale. Această întrebare ar putea sta la baza unei investigații viitoare, care însă presupune metode de investigație longitudinale.

În privința **celorlalte categorii de profesioniști** care lucrează în instituțiile guvernamentale (6 în total, 3 psihologi, un licențiat în drept și 2 absolvenți de filologie) am remarcat:

Toate cele 6 persoane intervievate consideră că cei din serviciile sociale, respectiv asistenții sociali ar avea un rol central în munca cu familia și copilul. Ei au afirmat că acest gen de muncă este subestimat de către sistemul educațional și cel al sănătății și de aceea numărul de asistenți sociali este încă foarte scăzut. O persoană a considerat că școlile și grădinițele nu au nici un asistent social și a cerut studenților de la asistență socială să lucreze ca voluntari cu familiile. Când au fost întrebați în legătură cu procedurile în cazul abuzului și neglijării copilului, 4 persoane au arătat că nu este nimeni care să se ocupe de aceste cazuri. Dintre acestea, un psiholog (din spital) a afirmat că "nici el și nici altcineva din instituție nu este delegat să coopereze cu serviciile sociale, nici în cazurile de maltratare". Un alt psiholog (dintr-un centru de consiliere școlară) se mira "cât de puțin se face pentru a preveni abuzul asupra copilului". Când au fost întrebați despre posibilitatea de a forma echipe de lucru cu asistenții sociali, psihologii și-au manifestat curiozitatea privind modul în care această relație ar putea funcționa și au afirmat că nu au avut până în prezent experiențe pozitive. O singură persoană vedea munca în echipă ca pe o modalitate prin care s-ar putea schimba viața copiilor din instituții de ocrotire și școli. Întrebați despre schimbările survenite în sistemul de protecție a copilului, 3 dintre respondenți au afirmat că a sosit timpul pentru schimbări, însă ele ar fi periculoase dacă s-ar face prea rapid. O persoană a răspuns că ea introduce o serie de schimbări în propria agenție, care corespund cerințelor actuale; ea speră că va avea mai mult sprijin din partea directorului și a personalului.

Discutând problemele pe care alți profesioniști le consideră importante, trei s-au plâns că este prea multă violență în comunitate, iar 5 dintre cei intervieuți au pus accentul pe necesitatea educației familiilor. Educația este văzută și de

această categorie de profesioniști ca fiind cea mai importantă formă de intervenție ("mentalitatea se schimbă numai prin educație"). Cei intervieuați nu avea clar reprezentat rolul pe care asistentul social l-ar putea avea în acest proces, nici nu au exprimat nevoia de a cunoaște mai multe despre specificitatea muncii de asistență socială, toți subliniind însă nevoia de a crește numărul de asistenți sociali profesioniști care să lucreze în domeniul protecției copilului.

Dintre cei care lucrează în școli speciale pentru copii cu dizabilități, o singură persoană nu a menționat nevoia de schimbare. Două persoane care au avut în mod repetat contact cu probleme sociale severe, se autopercepeau ca fiind foarte critice la adresa inițiativelor instituțiilor de stat și preferau să rămână în această postură, alți 3 fiind foarte activi în munca directă cu copiii, creând direcții noi de intervenție în propriul lor domeniu (terapie prin artă sau spectacole de teatru pentru copii bolnavi).

Liderii organizațiilor neguvernamentale (în total 28, din care: 14 profesioniști - 4 medici, 3 asistenți sociali (2 de cetățenie străină), 2 preoți, 1 inginer, 1 economist, 2 filologi, 1 psiholog; 6 pensionari, 6 persoane cu studii liceale, o menajeră și 2 fără pregătire liceală, unul dintre ei fiind rom) au prezentat caracteristici specifice în funcție de tipul organizațiilor implicate, clasificate în 3 categorii, în funcție de criteriul obiectivelor profesionale, al standardelor de muncă și al prezenței unui personal specializat, după cum urmează:

- a. Organizații solid constituite în domeniul protecției copiilor, care angajează profesioniști, cu obiective pe termen lung și diverse programe în desfășurare în aria bunăstării copilului.
- b. Organizații care desfășoară programe sponsorizate pe o perioadă de timp prestabilă, care ocazional se focalizează pe bunăstarea copilului și care angajează alți profesioniști decât asistenți sociali.
- c. Organizații de caritate, fără angajamente pe termen lung și fără personal de specialitate.

Liderii primului și a celui mai profesionist dintre cele trei grupuri de organizații neguvernamentale au înțeles importanța pe care o are angajarea asistenților sociali profesioniști, ei fiind conștienți că au nevoie de persoane bine pregătite pentru a putea face față problemelor complexe ale copiilor și tinerilor. Ne referim la 7 din cele 30 de ONG, care toate, cu excepția uneia, sunt vechi și experimentate în ceea ce privește asigurarea bunăstării copilului în județul Cluj. Acest grup de lideri sunt orientați spre construirea de noi roluri pentru ONG, pentru o implicare mai mare în societatea civilă și politicile sociale actuale, spre dezvoltarea de noi servicii și modele de acțiune pentru a face față problemelor cu care se confruntă copiii. Toți acești lideri înțeleg importanța colaborării dintre instituții, sunt interesați în propria lor formare și perfecționare continuă, ca profesioniști ai domeniului protecției copilului și încurajează dezvoltarea profesională a angajaților lor. Au obiective specifice pe care le monitorizează strict, acest aspect datorându-se cerințelor foarte strict formulate de sponsorii din țările occidentale sau UE. Liderii au afirmat că încearcă să-și reformeze propria lor muncă și să diversifice serviciile oferite copiilor și familiilor acestora în organizațiile lor.

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

În cel de-al doilea grup sunt incluse 5 organizații ai căror conducători înțeleg importanța pe care o are implicarea societății civile în rezolvarea problemelor sociale și fac tot posibilul să-i mobilizeze și pe alții în ajutarea celor aflați în nevoie (familii, săraci, copii orfani, copii din mediul rural care învață în urban, tineri fără adăpost, copii cu dizabilități). Ei se zbat să adune fonduri pe care să le utilizeze adecvat, însă - nefiind profesioniști - se îndoiesc de rolul și relevanța unora dintre propriile lor decizii ("nu știu pe cine să angajez pentru a face o treabă bună", "nimeni nu mi-a spus că organizația trebuie înregistrată..", "puteți să-mi împrumutați niște cărți ca să învăț ce pot face mai mult pentru familie"). Învățând din propria lor experiență, fac față în munca cu copiii, dar nu recunosc limitele acțiunii și intervenției lor; nu lucrează sistematic, nu au metode prin care să-și evalueze activitatea, deși depun o muncă importantă. Nu se ocupă de cazurile de abuz asupra copilului. Dețin o anumită experiență în ceea ce privește cooperarea cu serviciile sociale. Evită întrebările în ceea ce privește încrederea reciprocă. Două dintre aceste organizații desfășoară programe pentru comunitățile de romi, liderii acestora declarând că au ajutat familiile să-și păstreze copiii, considerând educarea copiilor romi ca un mijloc eficace pentru dezvoltarea comunităților de romi ("țigarii trebuie convinși să-și trimită copiii la școală și colegii lor, ar trebui să-i ajute"). Patru dintre aceste organizații au început munca cu comunitatea, soldată cu rezultate bune. Deși se află într-o continuă căutare de proiecte și metode, 5 lideri au o mare capacitate inovativă. Mai mult, prin modul lor de viață, ei oferă un model societății și investesc timp și energie pentru a sprijini și ajuta copiii cu care ei lucrează (trăiesc în aceeași clădire cu copiii, mănâncă împreună etc.).

În cel de-al treilea grup de organizații care au fost vizitate (în număr de 16), liderii aveau doar o vagă idee despre problemele sociale. Munca lor era în mare parte caritabilă. În interviuri ei pun accent pe educație, pe care o consideră ca fiind cel mai important factor în procesul de schimbare a societății. Întrebați despre scopurile activității lor, ei au menționat motive în primul rând motive de ordin religios. Deși jumătate dintre acești lideri au avut dificultăți în descrierea precisă a obiectivelor, cea mai mare parte a lor "doresc să ajute pentru a reduce efectele fostului sistem comunist și nereligios". Liderii acestor organizații au o activitate nesistematică și obiective neclare, munca în aceste organizații depinzând de timpul liber al câtorva persoane și de ajutorul material primit din partea unor culte sau biserici din țările vestice. 13 dintre cei 16 lideri intervievați, au menționat influența exercitată de ei asupra membrilor comunității religioase, influență accentuată de relațiile pe care aceștia le au cu membrii organizațiilor religioase externe, numiți "prieteni care vor să ne ajute". În pofida lipsei de profesionalism și de neregularitate a muncii lor, ei oferă totuși resurse mult dorite celor aflați în nevoie. Modul de selectare a persoanelor care vor beneficia de ajutor s-ar putea să nu fie considerat cel mai adecvat de către serviciile sociale. Totuși, 5 lideri au menționat disponibilitatea lor de a coopera în acest scop cu organizații profesionale, "cooperare care ar fi benefică pentru toată lumea". Deși bine intenționate, capacitățile acestor organizații sunt limitate de

reprezentarea îngustă pe care acestea o au în raport cu propriile lor roluri și responsabilități.

Asistenții sociali din organizațiile neguvernamentale (în număr de 6) s-au dovedit a fi cu toții mulțumiți de alegerea făcută și își considerau munca mai satisfăcătoare decât cea din sectorul de stat, unde lucraseră în proporție de 83%. Toți doreau să-și continue munca în sectorul neguvernamental, în ciuda faptului că 3 dintre ei au declarat că nu au fost bine evaluați la angajare și sunt puși să îndeplinească sarcini care se situează sub calificarea lor. Unul dintre ei se gândea să-și schimbe locul de muncă, deoarece simțea că "nu poate să-și pună în evidență calitățile și deprinderile. Ceea ce fac eu aici ar putea să facă orice absolvent de liceu". Trei asistenți au menționat că le sunt trasate uneori sarcini prea dificile de realizat și nu le este acordat suficient timp pentru îndeplinirea acestora. Așteptările pe care le au asistenții sociali de la lideri sunt contradictorii : "noi trebuie să facem tot ceea ce ne spun ei să facem, iar apoi ne învinovățesc că nu suntem destul de creativi". Cei trei asistenți care erau foarte mulțumiți se declarau ca fiind personalități flexibile, gata să facă compromisuri, cu aptitudini de comunicare atât cu directorul cât și cu colegii. 4 dintre cei 6 asistenți sociali intervievați sunt deja de doi ani în aceleași organizații, iar alți 4 au declarat că nu s-au întâlnit cu cazuri de abuz sau neglijare, însă sunt pregătiți să se adreseze serviciilor sociale dacă apar asemenea cazuri". În doar 3 dintre organizațiile neguvernamentale asistenții sociali au fost implicați în dezvoltarea unor proiecte și în autoevaluare. Nici unul dintre asistenții sociali din aceste organizații nu a fost orientat spre roluri de practică rutinieră, dar toți ar dori o descriere mai precisă a muncii pe care trebuie să o presteze.

Întregul tablou de mai sus al rolurilor preluate de către personalul din instituțiile neguvernamentale și guvernamentale indică faptul că sistemul de protecție a copilului se află, deocamdată, la intersecția tendințelor de modernizare și de stagnare la un stil tradițional de lucru. Varietatea problemelor care au fost ridicate, indică deschiderea sistemului de protecție a copilului spre dezvoltare și perfecționare. Drumul spre un sistem modern de protecție a copilului trece, așa cum arată Herczog (1997) printr-un vast proces de restructurare, atât la nivelul profesioniștilor individuali, cât și la nivel de sistem.

## **Concluzii**

1. Menținerea structurilor vechi ale sistemului de protecție a copilului în perioada anterioară s-a datorat în primul rând absenței unei legislații țintite pe problematica copilului aflat în dificultate, iar schimbarea legislativă survenită în perioada 1997-1998 a fost bine primită de majoritatea personalului care lucrează în domeniul protecției copilului.
2. Chiar dacă schimbările survenite în sistemul de protecție a copiilor nu au putut fi deocamdată evaluate, în toate tipurile de organizații din interiorul sistemului spre schimbare, manifestate în direcția unei mai atente respectări a drepturilor acestei categorii de populație.

## Modernitate și tradiție în protecția copilului

---

3. Sintetizând datele analizei calitative, am putea spune că rolurile personalului din domeniul protecției copilului tind să se orienteze spre două categorii: cel al practicii rutiniere și cel orientat spre schimbare. Rolul dominant în agențiile de stat este încă rutina, existând însă personal orientat spre schimbare, reformă și creativitate. Prevalarea rutinei în organizațiile guvernamentale indică preponderența, deocamdată, a unui model administrativ, birocratic. Atât în organizațiile guvernamentale cât și în cele neguvernamentale există angajați care dezvoltă roluri reformatoare, reconstructive, strategice, ceea ce indică direcționarea sistemului bunăstării copilului spre schimbare.
4. Organizațiile neguvernamentale sunt foarte diferite ca și grad de calificare, experiență și standarde profesionale, cele mai multe din acestea neputând fi considerate cu adevărat profesionale. Totuși, ele răspund nevoilor comunității în mod creativ și manifestă două tendințe importante (chiar dacă nu dominante, deocamdată, cantitativ): de profesionalizare și de diversificare a serviciilor oferite copiilor și familiilor și, ca atare, au un rol de progres în modernizarea sistemului de protecție a copiilor.
5. Competențele asistenților sociali din diferite servicii și organizații sunt, deocamdată, și ele, confuze. Statutul asistentului social este încă scăzut, ceea ce poate fi legat de absența specificațiilor directe privind atribuțiile asistenței sociale în actualul cadru legal. O importantă parte a confuziei privind oportunitățile și responsabilitățile serviciilor sociale este datorată calificării de nivel scăzut a personalului.
6. Una din problemele agențiilor care oferă servicii în domeniul protecției copilului și ale personalului calificat este colaborarea în și între echipele de profesioniști, în interesul copiilor și al familiilor aflate în dificultate.

## Bibliografie

- Coffey, A., Atkinson, P. (1996). *Making sense of qualitative data*, Sage Publications
- Herczog, M. (1997). *A gyermekvedelem dilemai* (The dilemmas of child protection), Pont, Budapest
- Heifner, C.J. (1994). *A model for managing change*, Paper presented at the 26th International Conference of the International Council of Social Welfare, Tampere, Finland
- Hetherington, R., Cooper, A., Smith, P., Wilford, G. (1997). *Protecting children: messages from Europe*, Russel House Publishing Ltd.
- Pasti, S. (1997). Principii de baza ale protectiei copilului si ale serviciilor de asistenta sociala pentru copiii si familiile aflate in situatii deosebit de dificile și Principles of child protection and social services for children and families in difficult situation, in R. Vitillo and D. Tobis, *Programul*



**Maria ROTH-SZAMOSKOZI, Adina BERECZKI**

---

*de consolidare a serviciilor pentru copii si familii aflate in situatii deosebit de dificile*, Ed. Departamentul pentru protectia copilului si UNICEF

Roth, M. (1999 ed. a II-a). *Protecția copilului – dileme concepției și metode*. Cluj: Presa Universitară Clujeană

Sellick, C. (1998). *Developing Professional Social Work Practice in România*, Social Work in Europe, vol 4, N. 2, pp. 49-52

Zamfir, E. (1995). *Politica de protecție a copilului în România* In C. Zamfir, E. Zamfir (coord): *Politici sociale în context european*, București

# Asistență socială a familiei în sistemul administrației publice locale la hotarul secolului XXI

---

Iulia IURCHEVICI

---

La sfârșitul secolului XXI, secol al tehnologiilor progresiste, al energiei atomice, lumea se află într-o situație de criză sistemică, de schimb al valorilor, de transformare a stereotipurilor. La acest sfârșit de secol: în prim plan ies problemele globale legate de criza economică și ecologică; de creșterea populației planetei și scăderea volumului produsului social total; creșterea sărăciei și a șomajului; avansarea bolilor și distrugerii în genofond.

Una din contradicțiile globale a lumii contemporane constă în încetinirea tempoului progresului social față de cel științifico-tehnic. Realizările în domeniul științei și tehnicii creează posibilități pentru formarea unui câmp social echilibrat. Mijloacele tehnice contemporane, realizările în domeniul medicinei sunt capabile să izbăvească omenirea de boli, să-i hrănească pe cei flămânzi, să satisfacă necesitățile creatoare ale celor dotați. Însă, dacă în timpul apropiat, omenirea nu va învăța să reacționeze eficient la problemele globale ce se agravează, nu va începe un parteneriat global, atunci în următorii zece ani se poate aștepta la catastrofe serioase, la dezechilibrări neprezise, controlul asupra cărora va fi greu de realizat<sup>1</sup>.

De aceea astăzi condiția esențială de supraviețuire a omenirii constă în accelerarea ritmului progresului social, creșterea maturității sociale, includerea resurselor inovatoare de reglare a câmpului social în realizarea echilibrului social în lume.

În legătură cu cele prezentate mai sus putem vorbi despre o dezvoltare normală a statului, numai cu condiția lărgirii posibilităților administrației publice locale și realizării unei protecții sociale reale. Deoarece o societate nu poate fi rezistentă fără un sistem de protecție socială a grupurilor sociale vulnerabile.

În aceste condiții se cere revizuită însăși ideologia abordării problematicii interrelației globalistici și rolul și locul protecției sociale a populației. Această abordare necesită aprofundarea cunoștințelor ce țin de legitățile dezvoltării sociale, de structura societății, de interacțiunea instituțiilor sociale, de cercetări sociologice privind problemele legate de conținutul și formele de protecție ale

---

<sup>1</sup> Медоуз Д., Рендерс И., *Берем. Пределы роста*. Москва 1991.

familiei, precum și dezvoltarea ulterioară a metodelor de susținere socială la nivelul organelor administrației locale.

Lucrul cu familia în cadrul organelor administrației locale trebuie analizat din perspectiva sistemică după următorii parametri: metodologic, istoric, cognitiv, instructiv și organizațional-metodic. Astfel la baza analizei sociologice a familiei trebuie să stea premisele sociale, tehnologiile sociale și condițiile de realizare a asistenței sociale.

Problematica variată a familiei necesită și o abordare diferențiată care să fie în concordanță cu principiile protecției sociale, principiile de care trebuie să se conducă specialiștii în domeniul asistenței sociale a familiei:

- A. Nominalizarea, ce asigură acordarea ajutorului social persoanelor concrete în situații concrete, ținându-se cont de astfel de parametri ca: starea sănătății, structura familială, mărimea veniturilor, etc.
- B. Garanția, ce presupune obligativitatea protecției sociale a persoanelor ce dispun de dreptul la această protecție (inclusiv a celor ce se adresează organelor locale de protecție socială, precum și a celor depistați în procesul investigației).
- C. Complexitatea, ce se exprimă în oferirea simultan a diferitor tipuri de ajutor social și susținere (bănească, în natură, sub formă de privilegii și servicii) în dependență de starea social-economică a individului sau a diferitor grupuri ale populației.
- D. Reacționarea operativă, ce presupune revizuirea normativelor sociale în dependență socială de schimbările mărimii bugetului minim de consum, de pensia minimală, salariul minim de nivelul încadrării profesionale a populației ș.a.<sup>2</sup>

Abordarea diferențiată în protecția socială a populației poate fi realizată ținând cont de faptul că problemele sociale ale multor categorii de cetățeni sunt interdepartamentale și soluționarea lor cer concentrarea eforturilor atât a structurilor guvernamentale cât și ne guvernamentale la nivel național și local a statului.

Familia care reprezintă institutul social de bază ce asigură membrilor săi siguranță socială, culturală, morală și fizică creează baza asigurării condițiilor necesare pentru protecția socială a tuturor categoriilor populației.

De aceea pentru determinarea a sistemului de protecție socială a populației și creșterii eficienței măsurilor luate mulți cercetători științifici studiază problemele legate de analiza nivelului de viață a populației, dezvoltarea necesităților, gradul de satisfacție a problemelor nesoluționate. În baza acestor cercetări se încearcă crearea și implementarea băncilor de date informaționale, tehnologiilor ale asistenței sociale cu ajutorul cărora se prognozează dezvoltarea proceselor sociale, se elaborează modele optime de protecție socială a populației<sup>3</sup>.

---

<sup>2</sup> Шипицина Л.М., *Старая и новая социальная защита в России.*, С.П., 1997.

<sup>3</sup> Павленок П.Д., *Теория и методика социальной работы.* Москва, 1995.

## Asistență socială a familiei în sistemul administrației publice

---

Analiza rezultatelor unor cercetări ne permit să conchidem că în condițiile de instabilitate, prin care se caracterizează perioada de tranziție, toate categoriile populației necesită protecție socială, iar prin intermediul protecției familiei se poate ajunge la fiecare nevoie<sup>4</sup>. Viața confirmă că o protecție socială eficientă este imposibilă fără soluționarea problemelor familiei, femeilor și copiilor iar până în prezent în R. Moldova nu există o rețea de servicii sociale bine pusă la punct care ar satisface necesitățile populației.

În formarea ideologiei protecției sociale crește rolul studiilor sociologice în domeniul consolidării și păstrării familiei, soluționării problemelor. Dezvoltarea multor procese sociale negative (scăderea natalității, creșterea rației divorțurilor, vagabondajul, abandonul copiilor, delicvența juvenilă, etc.). în marea parte este determinată de insuficiența cunoștințelor despre structura familiilor contemporane, interesele lor, erarhia valorilor lor. În formularea conținutului protecției sociale a familiei nu trebuie să lezăm libertatea manifestării voinței unor membri în favoarea altora, să conservăm artificial distribuția tradițională a rolurilor în familie ce reflectă stereotipuri comportamentale feminine, masculine, copilărești.

Bunăstarea familiei depinde de rezultatul muncii în comun și a eforturilor depuse, de aceea trebuie să se creeze condiții pentru realizarea potențialului economic și spiritual al fiecărui membru a familiei după principiul "Ajută familia să-și depășească singură problemele". De exemplu să se creeze posibilități pentru femei de a-și alege o activitate ce le-ar permite să îmbine obligațiile profesionale cu cele maternelle, să acorde mai mult timp copilului.

Pentru o mai bună reajustare a serviciilor sociale la necesitățile familiei, în centrele locale de asistență socială a familiei se cer investigații ce ar permite culegeri de informații; crearea băncilor de date despre familiile și persoanele ce au nevoie de susținere, asistență socială; elaborarea programelor de suport informațional. Necesitatea investigațiilor este dictată de viața și reclamă:

- asigurarea cu informații care să conțină o notă obiectivă a mediului socio-psihiologic, ca o condiție esențială a perfecționării practicii asistenței sociale.
- temeinicia cunoștințelor în ceea ce privește structura problemelor cercetate în domeniul tehnologiei, teoriilor și metodelor asistenței sociale.
- realizarea practică a performanțelor în domeniul asistenței sociale.

Printre principiile de bază a practicii analitice în sistemul protecției sociale sunt binevenite:<sup>5</sup>

- înzestrarea metodologică și analiza investigațiilor științifice privind practica socială în problemele sociale;
- sistematizarea, operativitatea, și autenticitatea datelor.

Însăși activitatea de analiză în sistemul protecției sociale presupune:

---

<sup>4</sup> Холостова Е.М., *Теория социальной работы*. Москва 1998

<sup>5</sup> Иванов В.Н., *Социальные технологии в современном мире, Словянский диалог*, Москва.1996.

## Iulia IURCHEVICI

---

- manifestarea și evaluarea proceselor sociale;
- abordarea complexă a problemei;
- distribuirea cronologică a materialului în cadrul sistemului;
- clasificarea problemelor actuale după direcțiile principale, formele și metodele asistenței sociale, categoriile de clienți;
- înaintarea propunerilor privind prioritățile în cercetarea problemelor.

Astfel se va putea realiza o creștere a progresului social, ce presupune că fiecare producător să fie stăpânul muncii sale, fiecare familie - un mic colectiv de muncă.

Este evidentă necesitatea schimbării mentalității într-o lume care se află într-o permanentă transformare. Se cere un program care ar avea ca obiectiv fundamental nu bunăstarea generală, ci grija pentru fiecare persoană, fiecare familie, și apoi prin aceștia grija pentru întreaga societate.

# Necesitatea serviciilor de consiliere familială

---

Georgeta GHEBREA

---

## 1. Obiectivele cercetării

Cercetarea empirică, pe care se bazează acest studiu, își propune două categorii de obiective referitoare la fenomenul de disoluție a familiilor:

Pe de o parte să evaluăm în ce măsură se face simțită în societatea noastră nevoia de activități de prevenire a disoluției familiilor.

Pe de altă parte, pentru a putea interveni asupra fenomenului, este necesar să cunoaștem factorii care îl influențează, să identificăm factorii care duc la disoluție, la eșec, dar și pe cei care consolidează o familie și asigură succesul funcționării ei.

Pentru a realiza acest obiective, ne-am propus o cercetare comparativă și explorativă, pentru a decela care sunt factorii ce influențează (negativ sau pozitiv) stabilitatea cuplului. Cercetarea s-a desfășurat în București, în cursul anului 1997.

## 2. Câteva teorii referitoare la factorii ce influențează stabilitatea maritală

Există, într-adevăr, importanți factori macroscopici care ne dezvoltă fragilitatea unui cuplu (printre altele, apariția unei generații a lui <EU>, liberalizarea comportamentelor sexuale, evoluțiile rolurilor și stereotipurilor sexuale, deteriorarea rețelelor tradiționale de sprijin social, o toleranță socială mai mare referitoare la divorț, creșterea așteptărilor legate de partener, noile legislații etc.).

Deși se poate acționa (între anumite limite) și la nivelul macrosocial, în scopul prevenirii disoluției familiale, totuși, nivelul predilect de acțiune este cel microsocioal.

La acest nivel, principala orientare teoretică (și practică, pentru că modelează strategiile de intervenție) este cea care susține că există o legătură într-o satisfacție și stabilitate. Sociologia familiei dispune de instrumente capabile să diagnosticheze satisfacția maritală și să determine corelația dintre satisfacție și stabilitate. Acest lucru nu face însă decât să translateze problema către factorii care influențează satisfacția maritală. Vom prezenta, pe scurt, câteva teorii în această privință:

### ***Gradul de compatibilitate dintre parteneri***

Această teorie susține că este probabil ca stabilitatea cuplului să fie favorizată de o homogamie relativă. În contrast, diferențele mari dintre soți comportă riscuri, generând o incompatibilitate între ei și ducând, în final, la separare.

Principalele dimensiuni de analiză a (in)compatibilității dintre parteneri sunt: vârsta, nivelul de educație, standardul economic, mediul de proveniență (rural sau urban), naționalitatea, religia, preocupările de timp liber, valorile și concepția despre viață, în general.

Aceste dimensiuni se reflectă concret în viața de familie, influențând gradul de acord / dezacord al soților asupra mai multor aspecte și activități (de exemplu, bugetul familial, timpul liber, prietenii, manifestarea afecțiunii). Aceste dezacorduri se pot transforma în surse de conflict.

Un loc aparte în cercetările de sociologie a familiei ocupă variabila vârstă.

Una din lucrările de pionierat în acest domeniu demonstrează că vârsta la căsătorie este un element important, această vârstă trebuind să asigure flexibilitatea dar și maturitatea soților. Burgess și Cottrell ajung la concluzia că : *"În marea majoritate a cazurilor sunt neîndoielnice efectele nefericite ale căsătoriilor încheiate la vârste foarte tinere."*<sup>1</sup>

Diferența de vârstă dintre soți nu creează probleme atunci când se înscrie în limitele mediilor statistice existente în populația dată.

### ***Teoria schimbului psiho-social***

Această teorie pune accentul pe varietatea indivizilor în ceea ce privește așteptările și aspirațiile lor în raport cu căsnicia. De la un cuplu la altul, așteptările și obiectivele sunt diferite. Chiar în interiorul aceluiași cuplu, dorințele și aspirațiile pot varia și se pot modifica de-a lungul anilor. Așteptările influențează foarte mult nivelul de satisfacție maritală.

Schimbul psiho-social ne permite să înțelegem cum soții își pot realiza propriile nevoi - chiar dacă sunt diferite, chiar opuse - prin mecanismele psihologice de pierdere/câștig, care devin criterii de evaluare a relației și opțiuni oferite soților.

Repartizarea sarcinilor gospodărești, educația copiilor, banii disponibili, profesia fiecăruia, timpul liber, relațiile sexuale ș.a. - la un moment dat duc inevitabil la anumite tensiuni și fricțiuni care nu pot fi ocolite, atunci când soții au sentimentul că dau mai mult decât primesc.

### ***Socializarea în familia de origine***

Accentuarea acestui factor este tipică abordării sociodinamice. care trasează relațiile între, pe de o parte, comportamentele manifeste între soți și, pe de altă parte, între sentimentele și gândurile lor latente. Dificultățile conjugale actuale sunt puse pe seama dificultăților emoționale trăite în copilărie.

---

<sup>1</sup> Burgess, Ernest W. și Leonard S. Cottrell: *Predicting success or failure in marriage*, Prentice-Hall, New York, 1939.

## Necesitatea serviciilor de consiliere familială

---

Relațiile anterioare, în special primele relații familiale au un impact direct asupra evoluției vieții maritale. Un mediu familial caracterizat prin practici educative coerente, care oferă afecțiunea necesară, pregătește individul într-un mod mai adecvat pentru relații intime satisfăcătoare. Dimpotrivă, un mediu familial distorsionat, dezorganizat, caracterizat de violență, abuzuri, neglijență, incoerență educativă - favorizează moduri de reacție afective, cognitive și comportamentale care sunt considerabil dăunătoare stabilității relațiilor intime și satisfacției conjugale.

Influența familiei de origine asupra stabilității cuplului a fost pusă în evidență de numeroase studii, existând o corelație statistică semnificativă între divorțul părinților și divorțul copiilor.

Atmosfera din căminul parental poate fi revelată de iubirea și/sau conflictele cu părinții precum și de gradul de iubire/conflicte între părinți.

Un alt factor important este gradul de emancipare față de familia parentală (și aici intră și emanciparea față de socri). Uneori, conflictul cu părinții devine motiv pentru a se căsători și a părăsi, astfel, căminul parental.

Terman<sup>2</sup> face o legătură între tipul de educație primit în familie și fericirea maritală. Cea mai favorabilă este educația fermă dar nu aspră. Persoanele fericite în căsnicie provin din familii unde dorințele lor erau luate în considerare, pe când persoanele divorțate din familii dominante.

### **Factorii cognitivi**

Abordarea socio-cognitivă<sup>3</sup>, care aduce în prim plan acești factori, este o concepție despre relațiile intime, bazată pe diferitele principii de învățare. Sursele personale de satisfacție sau de insatisfacție, gesturile, acțiunile îndeplinite de către o persoană, explicațiile elaborate de fiecare pentru a înțelege mai bine viața sa intimă - sunt interpretate ca tot atâtea comportamente învățate, în tinerețe sau în decursul primelor relații intime dar și în timpul relației actuale.

Pornind de la teoria schimbului psiho-social, satisfacția/insatisfacția sunt determinate de raportul perceput în mod subiectiv de fiecare soț între beneficiile sau câștigurile și costurile sau pierderile suferite - un fel de bilanț, în același timp cognitiv și afectiv. În stabilirea acestui bilanț, criteriile fiecăruia sunt diferite. Indivizii care au trăit mai multe relații pline de satisfacții sau de la care au învățat multe lucruri noi, au, în general, criterii de evaluare mai ridicate decât cei care au avut mai puțin succes pe plan relațional - aceștia sunt mai flexibili, mai maleabili.

Persoanele care sunt în mod regulat în contact cu alte persoane agreabile pun mai ușor capăt unei relații nesatisfăcătoare, decât persoanele care au o viață socială redusă.

Stabilitatea cuplului depinde de aptitudinile cognitive ale unei persoane în adaptarea și modificarea competențelor sale comportamentale, în relație cu

---

<sup>2</sup> Terman, Lewis, et al., *Psychological Factors in Marital Happiness*, Mc Graw-Hill, New York, 1938.

<sup>3</sup> Wright, John, Stephane Sabourin, Colette Boucher. Yvan Lussier, *Intervention aupres des couples*, în "Vivre a deux aujourd'hui", Le Jour, Montreal, 1993.



contexte si situatii variate. Aceste cunoștințe permit persoanelor să identifice strategii care pot maximiza câștigurile și micșora pierderile în cadrul unei relații.

Cunoștințele provin din mai multe arii: dacă a avut relații amoroase cu alți parteneri înainte de căsătorie; dacă a avut prieteni numeroși, de același sex și de sex opus, înainte de căsătorie; dacă a mai fost căsătorit (ă).

Relațiile sexuale cu alți parteneri precum și căsătoriile (și, logic, divorțurile) anterioare actualei căsătorii au un impact negativ asupra acesteia. În schimb, legăturile numeroase de prietenie cu ambele sexe înainte de căsătorie cresc stabilitatea cuplului. Acest lucru se poate explica prin educarea sociabilității, trăsătură esențială pentru buna funcționare a unei căsnicii.

### ***Abilitățile relaționale***

Comunicarea, rezolvarea problemelor, schimbul pozitiv (exprimarea afecțiunii, satisfacția sexuală) și exprimarea agresivității - constituie zone unde abilitățile relaționale sunt deosebit de importante. Acestea sunt cele patru dimensiuni relaționale cruciale pentru stabilitatea cuplului .

Ele se pot operaționaliza în diferite manifestări ale interacțiunilor în cadrul cuplului:

- schimbul de afecțiune între soți (comportamente verbale și non-verbale)
- schimbul de ostilități între soți (comportamente verbale și non-verbale)
- capacitate de a asculta (comportamente verbale și non-verbale)
- sprijin (comportamente verbale și non-verbale)
- rezolvarea conflictelor (comportamente verbale și non-verbale)
- sexualitate (comportamente verbale și non-verbale).

Această orientare în sociologia familiei consideră că interacțiunea conjugală distructivă și negativă este răspunzătoare în bună măsură pentru eșecul cuplului. Modelul nepotrivit al interacțiunii se formează din cauză ca nu există abilități de a asculta pe celălalt, abilități pentru a face față situațiilor dificile.

Serviciile de consultanță de orientare sociocognitivă pun accent pe învățarea socială a comportamentelor și pe modificarea factorilor cognitivi. Sunt astfel învățate exprimarea răspunsurilor emoționale primare (tristete, furie), reacțiile la agresiune, comportamentele în caz de conflict și strategiile de rezolvare a conflictelor.

Cuplurile nu diferă numai după frecvența și motivele neînțelegerilor din căsnicia lor ci și după intensitatea sentimentelor generate de aceste neînțelegeri.

Cuplurile în care atașamentul este profund, care sunt sigure de soliditatea legăturii lor, cunosc sentimente diferite față de cuplurile în care atașamentul reciproc este slab și în care soții au tendința de a se jigni unul pe altul.

### ***Factorii economici***

Locke<sup>4</sup> găsește următorii factori economici care sunt asociați pozitiv cu stabilitatea maritală:

- mobilitate profesională scăzută

---

<sup>4</sup> Locke, Harvey G., *Predicting Adjustment in Marriage*, Henry Holt and Company, New, York, 1951.

## **Necesitatea serviciilor de consiliere familială**

---

- locuință în proprietate
- dotare corespunzătoare a locuinței cu diverse utilități (aragaz, apă curentă, telefon, radio, televizor, frigider, mașină de spălat)
- valori peste medie ale indicatorului de siguranță economică
- soția este casnică
- serviciu stabil al soțului
- venit decent.

### **Mediul social**

Integrarea familiei în mediul social este foarte importantă pentru stabilitatea ei.

Aceasta presupune integrarea în mediul de muncă și un grad relativ ridicat de satisfacție profesională a fiecăruia dintre soți, precum și o rețea socială bogată și suportivă. Sprijinul social oferit de această rețea constituie un adevărat "capital social", o resursă semnificativă a familiei, care sporește șansele acesteia de a înfrunța diferitele dificultăți.

Locke apreciază că integrarea într-un mediu social convențional (de exemplu, unde mersul la biserică este cel puțin săptămânal) are o influență pozitivă asupra stabilității familiei.

Wright insistă asupra rolului benefic al unei vieți sociale comune a celor doi soți (activități comune, timp liber petrecut în comun, prieteni comuni).

Esențiale sunt și bunele relații cu familiile de origine (mai ales cu socrii). Pericolele sunt reprezentate de dezaprobarea mariajului de către familiile de origine, atitudinea paternalistă a familiilor de origine în raport cu tânăra familie și coalizarea unuia dintre soți cu părinții săi împotriva celuilalt soț.

În ceea ce privește copiii, toate studiile indică o corelație pozitivă între numărul lor și stabilitatea cuplului.

### **Evoluția relației de cuplu**

Wright, în studiul citat, precum și Locke, fac o analiză minuțioasă a relației de cuplu în perspectivă diacronică, încercând să găsească diferențele între familiile fericite și cele dizolvate. Sintetizând, principalele elemente de analiză a relației de cuplu sunt următoarele:

- primele momente
- perioada de dinaintea căsătoriei
- cum, cine a luat decizia de casatorie
- cum a reacționat rețeaua socială
- sursele insatisfacției sau decepției
- dacă s-au separat până acum vreodată.

Pentru a completa și susține teoria schimbului psiho-social, cei doi autori citați mai sus demonstrează influența benefică a următorilor factori asupra stabilității familiei:

- parteneriatul în cuplu
- pregnanța relațiilor de intimitate și comunicare fără rezerve

- personalitate "democratică" și altruistă a celor doi soți (sociabilitate, responsabilitate, simțul umorului, afectuozitate versus dominativ, coleric, influențabil)
- responsabilități în familie distribuite echitabil.

### **Probleme personale actuale**

Studiul lui Locke a avut rezultate surprinzătoare - el a descoperit că scorurile la testul de adaptare maritală nu erau semnificativ diferite între eșantionul de căsătoriți și cel de divorțați. Se pare că, uneori este suficient ca un singur aspect să dea peste cap aparența unei căsnicii fericite. De cele mai multe ori acest aspect este legat de adulter și/sau gelozie. Gelozia (simțită și manifestată atunci când soțul dansează, vorbește, își petrece timpul cu altcineva) este semnificativ mai mare la divorțați în raport cu cei căsătoriți (16% versus 55%). Îi treci multe defecte cu vederea soțului dacă în punctele pe care le socotești esențiale (fidelitatea, de exemplu), lucrurile merg bine.

La fel de importantă este neangajarea în conduite reprobabile din punct de vedere social (comportamente antisociale) sau egoiste, individualiste. Alcoolismul, delincvența, depresiunea psihică, psihoza - sunt puternici factori de risc pentru stabilitatea căsnicii.

### **3. Ipotezele cercetării**

Beneficiind de revista literaturii prezentată anterior, am formulat ipotezele cercetării noastre empirice asupra problemei care ne interesează. Aceste ipoteze se regăsesc formulate în întrebările chestionarului aplicat populației studiate.

Ipotezele cercetării corelează succesul/eșecul căsătoriei cu diferite variabile, având în vedere următoarele dimensiuni:

1. Gradul inițial de compatibilitate. Cu cât acesta este mai mare, cu atât cuplul este mai stabil. Diferențele mari dintre soți duc la disoluția cuplului. Indicatorii prin care analizăm compatibilitatea sunt:

- 1.1. Vârsta
- 1.2. Ultima școală absolvită
- 1.3. Veniturile părinților
- 1.4. Veniturile celor doi soți
- 1.5. Religia
- 1.6. Concepția de viață, în general

2. Socializarea în familia de origine. Cu cât familia de origine este mai armonioasă, cu atât cuplul este mai stabil. Indicatorii armoniei familiei de origine:

- 2.1. Grad de conflict redus între părinți
- 2.2. Grad de conflict redus între respondent și părinții săi
- 2.3. Grad ridicat de iubire între părinți

## Necesitatea serviciilor de consiliere familială

---

- 2.4. Grad ridicat de iubire între respondent și părinții săi
- 2.5. Autocaracterizarea copilăriei ca «fericită»
- 2.6. Părinți nedivorțați
3. Experiența premaritală. Cu cât aceasta este mai bogată, cu atât crește riscul disoluției cuplului. O experiență relațională redusă determină un nivel mai scăzut de așteptări, și, deci, posibilitatea unei satisfacții maritale mai mari. Indicatorii experienței relaționale premaritale:
  - 3.1. Prieteni de același sex
  - 3.2. Prieteni de sex opus
  - 3.3. Relații sexuale premaritale
  - 3.4. Căsătorii anterioare
4. Relațiile cu familiile de origine. Cu cât acestea sunt mai proaste, cu atât stabilitatea cuplului este în pericol.
  - 4.1. Dezaprobarea căsătoriei de către familiile de origine
  - 4.2. Coabitare intergenerațională nesatisfăcătoare
  - 4.3. Relații proaste cu socrii
5. Evoluția relației de cuplu:
  - 5.1. Durata cunoștinței cu soțul, înainte de căsătorie. Cu cât aceasta este mai redusă, cu atât crește instabilitatea cuplului.
  - 5.2. Vârsta la căsătorie. Cu cât aceasta este mai redusă, cu atât crește instabilitatea cuplului.
  - 5.3. Durata căsătoriei. Cu cât aceasta este mai mare, cu atât scade riscul disoluției cuplului
  - 5.4. Numărul de copii. Prezența copiilor favorizează stabilitatea cuplului.
6. Standardul economic. Cu cât acesta este mai scăzut, cu atât crește riscul disoluției cuplului.
  - 6.1. Șomaj
  - 6.2. Venituri reduse
  - 6.3. Lipsa locuinței proprii
  - 6.4. Slabă dotare a locuinței
  - 6.5. Nedeținerea automobilului
7. Satisfacția maritală. Cu cât este mai redusă, cu atât crește posibilitatea destrămării cuplului.
  - 7.1. Dorința de a nu se fi căsătorit niciodată
  - 7.2. Dorința de a se fi căsătorit cu altă persoană
8. Interacțiunea în cadrul cuplului. O interacțiune mai intensă favorizează stabilitatea cuplului. Această interacțiune se poate pune în evidență prin:
  - 8.1. Prieteni comuni
  - 8.2. Activități comune
  - 8.3. Timp liber petrecut
  - 8.4. Comunicare frecventă și de calitate
  - 8.5. Sprijin material, normativ și afectiv reciproc

9. Schimbul psiho-social. Cu cât există un sentiment de dezechilibru, de dezacord referitor la principalele domenii ale vieții de familie, cu atât crește riscul disoluției, fapt indicat de :

- 9.1. Dezacord în privința gospodăririi bugetului familial
- 9.2. Dezacord în privința manifestărilor de iubire
- 9.3. Dezacord în privința relațiilor sexuale
- 9.4. Distribuție inechitabilă a sarcinilor în gospodărie

10. Abilitatea relațională. Cu cât aceasta este mai scăzută, cu atât crește riscul instabilității familiei. Abilitatea relațională se manifestă în special în cazul conflictelor. Dacă soții nu posedă abilitatea relațională necesară, acest lucru se manifestă prin:

- 10.1. Comportament agresiv, violent, în timpul desfășurării conflictului
- 10.2. Strategii egoiste, individualiste de rezolvare a conflictelor
- 10.3. Sentimente și emoții negative, distructive, după conflict

11. Sprijinul social. Cu cât mediul social în care trăiește cuplul este mai suportiv, cu atât stresul familial va fi mai ușor de înfruntat și, deci, stabilitatea va fi favorizată. Sursele de sprijin social (în afară de partener) sunt:

- 11.1. părinții
- 11.2. socrii
- 11.3. alte rude
- 11.4. prieteni
- 11.5. vecini
- 11.6. colegi

12. Comportamente negative. Unele conduite reprobabile ale unuia sau ale ambilor soți constituie motive puternice ale disoluției cuplului. Dintre acestea, cercetarea a luat în considerare următoarele:

- 12.1. gelozia
- 12.2. adulterul
- 12.3. consumul de alcool

În finalul chestionarului am adresat respondenților câteva întrebări referitoare la: cunoștințele despre serviciile de consiliere și terapie pentru familie; dacă ar apela la astfel de servicii; în ce condiții; care ar fi principalele impedimente; cum văd ei viitorul acestor servicii în țara noastră.

#### **4. O cercetare exploratorie și comparativă**

Cercetarea fiind exploratorie, nu s-a pus problema reprezentativității eșantionului. Cercetarea fiind de esență comparativă, am urmărit decelarea diferențelor pe două planuri: divorțați / nedivorțați și bărbați / femei.

## Necesitatea serviciilor de consiliere familială

---

Mai multe metode se pot folosi pentru a colecta datele necesare acestui demers: chestionare, date de stare civilă, interviuri informale. Noi am folosit, în cercetarea noastră, sondajul de opinie bazat pe chestionar, majoritatea întrebărilor fiind precodificate.

Diferențele semnificative din punct de vedere statistic (puse în evidență, de exemplu, prin teste de semnificație) dintre cele două categorii de cupluri, vor indica ce factori contribuie la comportamentul lor diferit.

Pentru a realiza obiectivele cercetării, am considerat utilă o analiză comparativă referitoare la două subpopulații:

- indivizi ce au trăit experiența unui divorț;
- indivizi ce fac parte din cupluri stabile.

Desigur, nu am întâmpinat nicio dificultate în definirea individului divorțat (acest lucru putând fi stabilit pe baza documentelor de stare civilă). Mult mai dificilă a fost problema definirii individului ce face parte dintr-un cuplu stabil, Pentru un observator din afară, diagnosticarea stabilității unui cuplu este o chestiune foarte delicată.

Pe baza unor analize statistice (folosind datele oferite de Direcția statistică a municipiului București) am ajuns la concluzia că "șapte ani de căsnicie" reprezintă un punct critic în durata cuplului. Prin urmare, a doua subpopulație investigată a fost alcătuită din indivizi căsătoriți, cu o durată a căsniciei mai mare de 7 ani.

Cercetarea a fost proiectată pentru a se desfășura în cele șase sectoare ale Bucureștiului. A fost construit un eșantion de 504 subiecți, câte 84 în fiecare sector al municipiului București (42 divorțați și 42 căsătoriți). Acest eșantion cuprinde două subeșantioane:

- un subeșantion alcătuit din persoane divorțate (252 persoane, deci 50% din eșantionul total)
- un subeșantion alcătuit din persoane căsătorite cu o căsnicie ce durează de cel puțin șapte ani (252 persoane, completând celelalte 50% ale eșantionului total).

Fiecare subeșantion are o compoziție echilibrată din punctul de vedere al genului: 50% femei și 50% bărbați (respectiv un număr egal - 126 - de bărbați și de femei)

### 5. Nevoia socială de servicii familiale

Credem că am argumentat deja necesitatea obiectivă a existenței unor servicii sociale specializate în probleme familiale. Prin consiliere, mediere, terapie etc. aceste servicii ar putea ajuta multe familii să nu ajungă la disoluție sau, dacă au ajuns, să înfrunte mai bine acest moment dificil din toate punctele de vedere: material, social, fizic, afectiv.

Ne-am pus problema dacă această necesitate obiectivă este conștientizată, dacă este resimțită de către familiile înseși:

*"Credeti că niște servicii specializate, de sprijin și sfătuire a celor cu probleme în viața de familie, ar fi utile în țara noastră?"*

## Georgeta GHEBREA

	Persoane divorțate (%)100	Persoane căsătorite (%)	Eșantionul Total (%)
Foarte utile	44,8	59	53
Mai degrabă utile	34,2	25	29
Mai degrabă inutile	19,4	14,4	16,4
Total inutile	1,6	1,6	1,6
TOTAL	100	100	100

Paradoxal, tabelul de mai sus, care sintetizează rezultatele cercetării cu referire la întrebarea noastră, arată o poziție mai favorabilă existenței acestor servicii, din partea persoanelor din familii stabile. Astfel proporțiile exprimate în procente - cei care consideră util / cei care consideră inutil ca aceste servicii să existe sunt: 79/21 pentru persoanele divorțate și 84/16 pentru persoanele căsătorite. Probabilitatea de eroare a acestei discriminări este de 0,02.

Prin urmare, majoritatea respondenților este de acord cu înființarea unor astfel de servicii, considerându-le utile. Mai mult, 60% au declarat că ar apela la ele, dacă acestea ar exista. Cele mai importante impedimente menționate de subiecți ar fi: lipsa de timp (24%) și o anumită jenă (20%). Costul nu pare a reprezenta o piedică serioasă (numai 10% l-au menționat ca motiv principal pentru care nu ar apela la aceste servicii).

În concluzie, serviciile sociale axate pe problemele cuplului reprezintă nu numai o necesitate obiectivă dar și o "marfă" pentru care există deja consumatori potențiali. Cu cât piața acestor servicii se va structura mai rapid, cu atât vor crește șansele de menținere a echilibrelor sociale și demografice din societatea românească.

## 6. Concluzii

Deși acest studiu are numeroase limite, el poate fi util celor ce intenționează să lucreze în domeniul serviciilor sociale de consiliere premaritală și maritală, deoarece și-a propus să găsească factorii ce favorizează stabilitatea familiei precum și factorii ce predispun la disoluție.

În acest sens vom prezenta o sinteză a principalelor rezultate ale cercetării, precum și unele recomandări pentru serviciile sociale familiale:

### **Factori ce favorizează stabilitatea cuplului**

- O diferență de vârstă între soți care să se înscrie în limitele comportamentului demografic normal din punct de vedere statistic (să nu depășească patru ani). Atunci când soția este mai în vârstă decât soțul, stabilitatea cuplului este favorizată. Serviciile familiale trebuie să considere diferența de vârstă foarte mare ca un potențial factor de risc și să caute modalități de nivelare a eventualelor asperități provenite din această diferență.
- O perioadă de cel puțin doi ani de cunoștință înainte de căsătorie. Dacă ar exista, într-o formă oarecare, obligativitatea de a parcurge un stagiul de consiliere premaritală, cei doi viitori soți ar avea posibilitatea să se

## Necesitatea serviciilor de consiliere familială

---

cunoască mai bine și să construiască într-un mod optim viitoarea lor relație conjugală. Poate atunci nici diferența de concepție generală despre viață nu ar mai invocată atât de des ca motiv de neînțelegere.

- Prezența copiilor. Funcționarea eficientă a serviciilor de planificare familială precum și un suport (în primul rând din partea statului) adecvat pentru creșterea și îngrijirea copiilor ar contribui simultan la ameliorarea a două probleme sociale: prăbușirea natalității și creșterea divorțialității.
- Interacțiunea în cadrul cuplului a reieșit, din cercetarea noastră, că reprezintă un factor cheie al stabilității familiei. Acesta ar putea constitui domeniul predilect de acțiune al serviciilor de consiliere și terapie familială. Cei doi soți trebuie să învețe să-și cultive prieteni comuni, să fie angrenați în activități comune, să-și pereacă timpul liber împreună, să se dedice căminului lor. Ceea ce este cel mai important, ei trebuie să învețe să comunice într-un mod deschis, total și eficient, să-și împărtășească toate motivele de satisfacție și insatisfacție din toate domeniile vieții.
- Abilitatea relațională. Deși neînțelegerile, din diferite motive, sunt inevitabile în viața de cuplu, cei doi soți trebuie să achiziționeze acea abilitate relațională care să le permită să gestioneze conflictele fără a afecta în mod grav stabilitatea familiei. Ne referim aici la "arta" compromisului, la modul de comportare în timpul conflictelor (chiar dacă motivele de nemulțumire sunt expuse cât mai deschis cu putință, să nu se ajungă la violențe), la exteriorizarea sentimentelor. Serviciile familiale își pot demonstra din plin utilitatea și în această privință.

### Factori ce predispun la instabilitatea cuplului

- Venituri mai mari obținute de soție, în comparație cu soțul. Acest factor reprezintă un important risc pentru stabilitatea familiei. Acest dezechilibru, care prin intermediul schimbului psihosocial, afectează satisfacția maritală, poate fi compensat prin dezvoltarea interacțiunii în cadrul cuplului și a abilității relaționale.
- Modelul familiei de origine - conflictual sau supraprotector. Pentru a se elibera de sechelele unei socializări defectuoase din cadrul familiei de origine, este recomandată, în multe cazuri, psihoterapia individuală.
- Relațiile sexuale premaritale. Teoria pe care am construit-o încearcă să explice de ce aceste relații constituie un factor de risc, în special, în cazul femeilor. Este posibil ca relațiile sexuale premaritale să crească nivelul de aspirații legate de viața sexuală (deci, eventual, să genereze mai ușor insatisfacția sexuală). De asemenea, practicarea relațiilor sexuale premaritale denotă îmbrățișarea unor valori mai "liberale" în sfera sexualității, ceea ce, membrii conformiști ai societății acceptă greu, mai ales din partea unei femei. În acest caz, terapia trebuie să se concentreze asupra satisfacției sexuale și asupra creării unei comunități de valori a celor doi soți.



- Relații tensionate cu familiile de origine. În cazul în care aceste relații nu se pot ameliora, este preferabil ca cei doi soți să-și construiască o strategie comună prin care să limiteze intruziunea familiilor de origine (părinți, socri) în viața lor conjugală. În acest sens, trebuie să existe la nivel național un demers politic coerent de susținere a familiilor tinere, astfel încât acestea să-și câștige cât mai rapid autonomia (în primul rând materială) față de familiile de origine.
- Primii doi ani de căsnicie constituie o perioadă de risc pentru că soții nu se cunosc reciproc suficient de bine sau pentru că interacțiunea de cuplu și abilitățile relaționale nu sunt consolidate.
- Recăsătoririle au șanse reduse de supraviețuire, din motivele arătate în prezentarea detaliată a rezultatelor cercetării. Cuplurile formate prin recăsătorire trebuie să fie conștiente de acest risc și să apeleze din vreme la serviciile de consiliere familială.
- Standardul economic redus contribuie și el la instabilitatea cuplului, prin reducerea satisfacției familiale și printr-un risc crescut de producere a dezechilibrelor în cadrul schimbului psihosocial dintre soți. Un suport material pentru familiile sărace ca și posibilitatea de a apela gratuit la serviciile familiale ar putea constitui strategii de ameliorare a acestei situații.
- Gelozia, motivată sau nu în plan real, este foarte distructivă pentru existența cuplului. Ea poate fi redusă prin cultivarea încrederii reciproce dintre cei doi soți și prin intensificarea interacțiunii de cuplu.
- Adulterul este provocat, printre altele, de o satisfacție maritală redusă. De multe ori, insatisfacția sexuală joacă un rol important în această decizie. În orice condiții, refacerea cuplului după o criză de o asemenea natură este un moment delicat și necesită o mare voință din partea soților precum și metode profesionale eficiente de intervenție
- Consumul exagerat de alcool denaturează în mod grav viața de familie, chiar atunci când nu avem de-a face cu alcoolismul (încă). Nu intrăm aici în cauzalitatea fenomenului, reținem însă, din experiența altor societăți, că există metode cu șanse de reușită în lupta cu această deprindere.
- Distribuția inechitabilă a responsabilităților în gospodărie. Cercetarea noastră a arătat cu claritate că familiile în care soțul se implică prea puțin în efectuarea treburilor gospodărești (ceea ce duce la o supraîncărcare a femeii) au risc mare de disoluție. Acest risc este prezent și în familiile unde nu există un parteneriat real, unde există tendința ca unul dintre soți să fie autoritar, dominativ. Credem că nu mai este nevoie să insistăm pe faptul că serviciile familiale ar putea contribui la crearea unui parteneriat veritabil între soți, la construirea unui schimb psihosocial echitabil, capabil să maximizeze satisfacția maritală.

Am văzut, din prezentarea concluziilor, cât de utile ar putea fi serviciile familiale pentru prevenirea disoluției familiilor. Din păcate, până acum,

## **Necesitatea serviciilor de consiliere familială**

---

Încercările de creare a unor astfel de servicii au fost sporadice și inefective. Ele s-au izbit de dificultăți materiale, de lipsa specialiștilor, de piedici birocratice.

Ar fi necesară o campanie națională de promovare și susținere, de stimulare din partea statului, a departamentelor sale specializate în protecția familiei.

Dacă mecanismele sociale spontane nu au fost capabile să răspundă acestei nevoi sociale, statul, ca promotor al interesului public, poate să dea un impuls inițiator și să supravegheze, mai departe, buna funcționare a serviciilor familiale de acest tip, într-un regim de piață liberă.

# Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice

---

Constantin BOGDAN

---

Într-o lume în care violența este un fenomen social care tinde, din nefericire, să devină banal, persoanele vârstnice, categorie a populației vulnerabilă, nu puteau să nu devină victime, considerate printre țintele cele mai ușoare. În plus, sociogeneza abuzului și violenței contra persoanelor vârstnice ia în considerare, alături de evoluția în general a fenomenului, și ascuțirea des invocatului conflict între generații.

Dimensiunea a ceea ce în literatura de specialitate s-a consacrat începând cu anii '80, când s-a conștientizat mai bine fenomenul – *elderly abuse*, *maltraitance*, *mauvais traitements* - este explicată și de alte mutații, proprii societății contemporane: creșterea numerică a persoanelor vârstnice (îmbătrânirea demografică și o consecință a sa importantă, feminizarea populației), mutațiile în structura și relațiile psiho-afective intrafamiliale, urbanizarea, migrarea rural-urban, restrângerea condițiilor de locuit, inegalitatea socială.

Tradițional, familia constituia unitatea stabilă a societății și relațiile dintre generații se reglau după convenții familiale și cutume; modificările induse de evoluția societății contemporane au influențat stabilitatea socială, au restructurat scările de valori, au determinat restrângerea componenței numerice a familiei, a funcțiilor acesteia, funcțiile economice fiind redistribuite și, deseori, familia divizată, prin separarea (izolarea) de membrii săi vârstnici. Familia celulară (multigenerațională) tinde, cu deosebire în mediile urbane, să devină nucleară (compusă din două generații – părinți și copii); în momentul când apar copiii, părinții acestora se separă de proprii părinții, cu alte cuvinte bunicii sunt îndepărtați, adesea din propria locuință și uneori, când se impune să fie îngrijiți, sunt instituționalizați în cămine de bătrâni și cămine-spital unde, nu rareori sunt uitați, abandonați.

Din ce în ce mai mult asistăm la o dezangajare a familiei privind susținerea membrilor săi vârstnici, inclusiv în plan afectiv, moral, în planul respectului și al recunoștinței, la o desolidarizare și, în același timp, la un proces de decoabitare (separarea locuințelor), caracterizat foarte bine de francezi, eufemistic și ironic: "intimite a distance", la mai cunoscutul abandon al copilului, familia contemporană adaugă *abandonul bătrânilor*, abuz în creștere, încă ignorat.

Familia contemporană este interesată de cultivarea valorilor pozitive – sănătate, tinerețe, prosperitate, tinzând să excludă din sânul ei bătrânețea, boala, moartea, să le "instituționalizeze", izolându-le în spitale și cămine,

## Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice

---

ignorând că și acestea fac parte din viață, fiind componente existențiale obligatorii.

De altfel, astăzi, circa 80% din decese în SUA și aproape 70% din Europa Occidentală se petrec în cămine-spital și în spitale, aproximativ 4% din persoanele vârstnice sunt internate permanent, o altă proporție fiind internate periodic, repetat; o parte dintre cei internați permanent, adică instituționalizați, sunt internați fără a-și da consimțământul, ceea ce, pe lângă faptul că reprezintă o încălcare a drepturilor lor, este considerat de unii autori ca o formă de violență (J.R.Martin).

Asistăm în prezent, în mediile urbane, la o cultură a adolescenței și tinereții, a prosperității, la un hedonism în care bătrânul își găsește din ce în ce mai greu locul; cu alte cuvinte, societatea modernă generează bătrânețe, dar tinde să o respingă și o izolează. Evident, această conduită care proliferază, deși aparține realității și evoluțiilor societății contemporane, nu este pozitivă și trebuie combătută fiindcă, se știe, nu tot ce aduce civilizația este axiologic, în favoarea omului, a tuturor categoriilor populației. De altfel, Națiunile Unite au atras atenția țărilor membre, guvernelor, asupra evoluției unor tendințe a familiei moderne, asupra riscurilor desolidarizării, consacrand anul 1993 ca “An al familiei și al solidarității între generații”.

Pe fondul schimbărilor demografice, sociale, economice, psihologice, în mentalitatea și structura familiei s-au multiplicat aspecte îngrijorătoare, atentate nu numai la demnitatea sau securitatea economică a unor persoane vârstnice ci adesea chiar la existența lor fizică, individualizate în ultimul deceniu ca abuzuri – *elderly abuse* – cu o diversitate care merge de la *neglijență* (*neglect*) până la *violență* cu *suprimarea vieții*.

Astfel, dacă anii 1960 – 1970 sunt considerați deceniul descoperirii abuzului contra copiilor, deceniul următor conștientizând un alt abuz, în familie, al unui soț contra celuilalt, deceniul conștientizării abuzului asupra bătrânului, deceniu în care s-au formulat legi și s-au inițiat acțiuni împotriva acestui fenomen (Bennet).

Din păcate, se apreciază că eforturile fie nu au fost suficiente, fie nu au identificat soluțiile cele mai eficace, fiindcă gradul de conștientizare a acestei probleme în țările care au dovedit preocupări în acest sens nu a condus, cum ar fi fost de așteptat la o ameliorare a fenomenului; această realitate sugerează și dificultățile de combatere a violenței în general în societatea contemporană.

Primul articol care a semnalat abuzul și violența contra bătrânilor a apărut în Marea Britanie, fiind urmat de o serie de studii care la început s-au axat mai ales pe descrieri, definiții, clasificări și doar în mică măsură pe aprofundări etiologice și, consecutiv, pe soluții de prevenire și combatere.

Este, pe de altă parte drept, că în destule cazuri, identificarea și afirmarea actului de violență sunt dificile, ca urmare a măsurilor pe care și le iau autorii ca și a nesemnării de către persoana vârstnică, fie din neputința exprimării, fie din teama de represalii.

Violența se petrece *în familie*, abuzatorii fiind rudele bătrânului, în *afara familiei*, cu autori care nu fac parte din familie și în *instituțiile de îngrijire pe*

*termen lung*; în ultimul timp tot mai multe studii au fost consacrate violenței în instituțiile de îngrijire.

Clarke (1984) estimează la 10% frecvența abuzurilor în cazul persoanelor de peste 65 de ani și la 80% frecvența repetării lor în cazul în care s-au produs deja prima oară. Cel mai adesea (86% din cazuri, O'Malley) abuzul și violența sunt făptuite de rude (membri ai familiei, adică cei ce, primii, au obligații de ocrotire!), care conlocuiesc cu persoana vârstnică; alte persoane din anturaj permanent al vârstnicului, fie în familie, fie în instituția de îngrijire, în sfârșit, persoane care vin în contact, întâmplător, cu acesta.

Sunt considerați ca factori de risc: vârsta, peste 75 de ani; starea biologică, de sănătate – disfuncții fizice, mentale, senzoriale care îi afectează capacitatea de percepție și de apărare; incapacitatea de autoîngrijire (pierderea autonomiei, sociodependența); necesități de îngrijire care depășesc capacitățile îngrijitorului; rude (alte persoane care își asumă îngrijirea) având carențe materiale și (evident!) concomitent, morale; lipsa sau insuficiența legislației protective.

S-a încercat să se delimiteze caracteristicile unei posibile victime, un "portret-robot" al acesteia, spre a se institui măsuri preventive și de protecție. Ar fi vorba de o persoană, mai frecvent de peste 75 de ani, cel mai adesea de sex feminin, singură, anxioasă, fără roluri în societate, afectată din punct de vedere funcțional de diverse deficite, conlocuind cu un copil, tânăr sau adult. Alte studii au mai adăugat: victimă frecvent greoaie, cu mobilitate redusă, incontinență, incomodă pentru anturaj, cu trăsături de personalitate negative (descrierile dintr-o perspectivă mai ales victimologică – concepție care pune accentul pe trăsăturile victimei în determinismul violenței). Telmon consideră că la baza violenței în familie împotriva persoanei vârstnice stau stările conflictuale generate de voința sau dorința persoanei de a ocupa un loc activ în celula familială, în special când persoana vârstnică, validă, acceptă greu limitarea gradului său de influență; frecvența conflictelor implicând descendenții indirecti gineri, nurori ilustrează dificultatea pentru o persoană în vârstă de a-și găsi locul în același habitat cu copiii săi.

Cele mai multe studii și observații privesc persoana care acordă îngrijire, care coabitează cu vârstnicul, deoarece s-a constatat că frecvența cea mai mare a actelor de abuz și violență se înregistrează în relația de îngrijire și cu atât mai mult cu cât starea de dependență a persoanei îngrijite este mai mare. Marea dependență este un factor de tensiune emoțională pentru fiecare din actorii "triunghiului relațional și interacțional" (E. Kiledjan) – "persoană vârstnică – îngrijitor(i) familie".

Aprofundarea mecanismului abuzurilor a evidențiat că în majoritatea cazurilor acestea apar, se multiplică și se adâncesc, în special în jurul nevoii de îngrijire. De aici, necesitatea de a diagnostica "îngrijirea", misiune în multe cazuri foarte dificilă. Dificultatea ține de lipsa unor indicatori standardizați, nevoile de îngrijire fiind de o foarte mare diversitate, în funcție de starea biologică și materială a subiectului. De asemenea, indicii unei îngrijiri inadecvate culeși anamnestic nu prezintă totdeauna certitudine – discrepanța dintre realități și relatările celui ce îngrijește, explicații vagi sau refuz de da

## Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice

---

explicații din partea îngrijitorului. Dificultățile care împiedică identificarea abuzului și aprecierea calității (adecvarea) îngrijirilor din partea persoanei vârstnice, afectată adesea de tulburări mnezice sau mentale mai ample, sau chiar în prezența unei persoane deplin conștiente, mai puțin de teama bătrânului de represalii din partea îngrijitorului. Evaluarea socială a abuzului impune de multe ori interviuri repetate, observație în timp. Investigatorul abuzului trebuie să urmărească și capacitatea persoanei de autoîngrijire, de a desfășura activități zilnice, monitorizarea unei zile, aspecte financiare, statusul mental, capacitatea de a decide. Cele mai sensibile arii de întrebări sunt cele privitoare la episoadele abuzive recente, la incidentele verbale și fizice. S-au elaborat în acest scop (S.U.A.) protocoale (instrumente de screening) utile în cazurile de suspectare a comiterii de abuzuri; aceste protocoale include de obicei date demografice, o evaluare generală a nutriției și igienei (marker prețios al adecvării îngrijirii), depistarea leziunilor fizice, o secțiune despre stilul de viață (ambulație-imobilitate, continență sfincteriană, medicație), evaluare socială și relațională (interacțiuni cu cel care acordă îngrijiri), evaluări medicale, probleme financiare, urmate de o concluzie care să precizeze existența sau nu a abuzului. Clasic, sunt descrise opt categorii de abuzuri implicate în majoritatea definițiilor: atacul (violența fizică), alimentația insuficientă sau privarea de hrană, administrarea necorespunzătoare a medicamentelor sau ne-administrarea celor prescrise, abuzul emoțional, psihologic și verbal, abuzul sexual, neacordarea ajutorului în activitățile zilnice de îngrijire, izolarea involuntară sau ținerea bătrânului în captivitate și abuzul financiar – deposedarea de bunuri.

Violența, abuzul fizic, a fost studiată, între alții, de Telmon și Calvet care au publicat rezultatele studiilor lor în anul 1922. După acești autori, violența este un aspect al conflictului între generații. În opinia noastră această interpretare nu explică satisfăcător toate situațiile fiindcă, exceptând violența în familie, rămân destule situații în care violența împotriva persoanelor vârstnice se circumscrie violenței în general sau în cadrul relației “puternici-slabi”. Bătrânul ca și copilul, “sexul slab”, persoana cu handicap devin în anumite condiții ființe vulnerabile, lipsite de apărare și, din aceste motive, victime potențiale. Violența, ca tip de abuz este adesea în cazul bătrânului dificil de identificat datorită polimorfismului clinic și al negării faptelor. În cazul violențelor în familie, adesea rolul și locul bătrânului în familie constituie elementul declanșant al violenței.

Un alt autor, J.Kosberg situează violența fizică drept paroxism al abuzului în cazul vârstnicului. Celelalte tipuri de abuzuri în viziunea acestui autor sunt: *neglijența* (“neglect”), în formele neglijenței involuntare în care situație persoana este lăsată singură, izolată, uitată, fără ca cei răspunzători să fie conștienți de acest abandon și a neglijenței active prin privarea de elementele esențiale ale vieții – alimentație, îngrijire, igienă; *abuzurile emoționale* verbale sau psihologice; *deturmarea bunurilor materiale*; *violarea drepturilor persoanelor vârstnice*.

Problema abuzului contra persoanelor vârstnice fiind la noi încă ignorată, în lipsa unor studii autohtone (altele de cât cele ale subsemnatului publicate în reviste de specialitate în perioada anilor 1995-1998), ne vom referi la concluziile

unor studii de referință apărute în Franța, Anglia, Canada, Luxemburg. Rezultatele acestor studii sunt sensibil asemănătoare cu concluziile noastre și sunt de ordin general: abuzurile și violența contra vârstnicilor sunt în creștere și se adaugă altor aspecte sociale contemporane generate de societate în raporturile ei cu vârstnicii – marginalizare și excludere socială, ignorarea drepturilor fundamentale (în ciuda clamării lor), sărăcie. Reacțiile la aceste evoluții sunt mai degrabă nesemnificative, izolate, lipsite de forța cuvenită pentru a determina schimbările de mentalitate și de comportament necesare. Observațiile și experiența noastră privesc abuzul prin abandon, nerespectarea drepturilor și abuzul financiar, cu deosebire deposedarea de bunuri.

Majoritatea studiilor plasează vârsta medie a persoanelor vârstnice supuse abuzurilor în jurul vârstei de 70 de ani, cu o predominanță la femei. Faptul ține de altfel și de structura pe sexe a populației vârstnice cu un indice de feminizare de 60%. Mai mult de jumătate dintre victime sunt în situația de văduvie, persoane trăind izolate (53-55%); în 16% din cazuri există antecedente de violență. Motivul violenței este voluntar disimulat în situația a peste jumătate dintre cazuri (53%, după Telmon). Atunci când cauza violenței poate fi precizată este vorba de neînțelegeri în familie în proporție de aproape un sfert din cazuri și de probleme financiare, patrimoniale în dispută (bani, averi, moșteniri) pentru 5% din cazuri.

Privind abuzatorul, acesta este în peste 80% din cazuri de sex masculin și face parte din familie. Aceeași autori dau următoarea structură a agresorilor: descendenți direcți (fii-fiice) – 16,7%, nepoți – 14,3%, descendenți indirecti (ginere-noră) – 14,3%, alte rude – 30,9%. Deși alți autori includ aici și agresivitatea între soți - 21% - nu considerăm că acestea trebuie integrate violenței față de vârstnici.

Consecințele medico-legale ale agresiunilor au fost de asemenea cercetate și, în această privință, toți investigatorii sunt de acord asupra dificultăților de identificare a leziunilor provocate de agresor datorită, în multe cazuri, nesemnării cauzei de către victimă din neputința exprimării sau din teama inoculată de agresor. Pe de altă parte, o dificultate în plus se referă la diferențierea leziunilor ca urmare a abuzului, sau determinate de căderi accidentale, de alte manevre nereușite datorită nesiguranței motorii ori stării de confuzie frecvente la persoanele vârstnice bolnave sau dependente.

Violența cu autori din afara familiei este și ea în creștere. Îi cad victime bătrânii trăind singuri ca și cuplurile foarte în vârstă, lipsiți de apărare. Mobilul este frecvent material - jefuire de bunuri. Condiția favorizantă la noi poate fi considerată aceea că bătrânii își păstrează banii agonisiți, adesea rezervați pentru înmormântare, în casă, neexistând încă uzanța depunerilor în cont. În aceste cazuri de criminalitate cu tâlhărie nu rareori victimele sunt torturate pentru a spune unde sunt banii și apoi ucise pentru a nu depune mărturie. De altfel, problema abuzului financiar este frecventă și în țările occidentale, deși banii sunt păstrați în bănci și se operează cu cecuri sau cărți de credit.

## **Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice**

---

Cei preocupați de protecția vârstnicilor, de securitatea și protecția lor au încercat să găsească procedee de contracarare a metodelor de înșelăciune a agresorilor. Astfel, în Canada, unde forma de abuz financiar este pe primul loc, se face o intensă educație persoanelor vârstnice. Una dintre metodele de educare este tipărirea și difuzarea unor pliante conținând sfaturi care să prevină abuzurile, cum ar fi: "Planificați viitorul Dumneavoastră cât sunteți încă tânăr și independent"; "Nu faceți nimănui testament cu clauza de a vă menține acasă dacă veți deveni handicapat"; "Faceți un testament și revedeți-l anual; nu-l schimbați fără o chibzuință serioasă"; "Rămâneți activ în comunitate"; Nu ezitați, din mândrie să cereți ajutor la nevoie"; Nu vă temeți să cereți drepturile datorită vârstei"; "Cereți sfatul avocatului înainte de a vă ceda drepturile legale"; etc.

Tot o formă de abuz fizic, de violență, este abuzul sexual căruia îi cad victime, nu rareori, femeile locuind singure. Violul poate fi asociat în aceste cazuri cu jefuirea și chiar cu suprimarea vieții. Abuzatorii au în aceste cazuri structuri de personalitate psihopatoidă, disarmonică, cu intelect liminar și cu instabilitate comportamentală, pot fi în stare de euforizare narcofilă, mai poate fi vorba de o deviație de comportament sexual, de o parafilie – din care gerontofilia ca perturbare aberantă de comportament sexual, considerată rară. Există și violuri conjuncturale care nu sunt integrate vreunei situații dintre cele enumerate.

"Gerocidul în serie", așa cum sugerează această sintagmă, definește uciderea în serie, cu predilecție, mai exact, în exclusivitate a persoanelor vârstnice. Acest tip de violență ca și alte comportamente ucigașe care privesc categorii distincte, (infanticidul, sexocidul, etc.) par să aibă în perspectivă diacronică o rată constantă, ceea ce sugerează un determinism mai mult biogenetic decât sociogenetic, așa cum se întâmplă cu fenomenul violenței în general, aflat în mod evident în continuă creștere.

Un alt act de violență contra persoanelor vârstnice, foarte răspândit, în multe cazuri greu de identificat, este violența psihologică – abuzul comportamental, violența verbală. Se apreciază că acest tip de violență macină lent rezistența bătrânului, reducându-l la tăcere, supunându-l și chiar scurtându-i viața (efect eutanasic). Violența psihologică pregătește terenul violenței fizice sau i se asociază; este, altfel spus, un mod de a-i reține bătrânului dreptul de a decide, dreptul de a-și exprima o opinie, o dorință, un protest, o nemulțumire. Violența psihologică timorează, neagă personalitatea, este un atac la demnitate, fiind inversul respectului. Aspectele violenței psihologice sunt, pe de o parte, verbale – voce ridicată, autoritară, răstită, reproș culpabilizant, infantilizarea, tutuirea - pe de altă parte, neverbale, mai complexe – șantajul, intimidarea, represaliile, refuzul unui act de îngrijire.

Un număr mai mare de studii a fost consacrat în ultimul timp abuzului și violenței în instituțiile de îngrijire pe termen lung a vârstnicilor, ca urmare a tendințelor de instituționalizare a persoanelor vârstnice cu grade mari de dependență și a slăbirii legăturilor cu familia.

Cei ce au studiat "mauvais traitements" în instituții, identifică două tipuri de violență: violența fizică, care se întâlnește mai rar, și violența psihică, mai frecventă, comportamente care apar nu rareori în relația de îngrijire. Relativ la



aceasta în Franța, recent, au apărut în presă titluri acuzatoare “En France, on bat les viex” (J.R.Martin). Mai multe studii, între care cele ale patriarhului gerontologiei franceze contemporane, prof.Hugonot, au descris și analizat violența în instituțiile de îngrijire a vârstnicilor; autorii anglo-saxoni au cercetat diferitele tipuri de violență, insistând asupra violențelor fizice, psihologice, sociale și terapeutice. Experiența personală a subsemnatului a acumulat în anii de activitate în instituții de îngrijire pe termen lung (cămin-spital de cronici cu servicii de geriatrie) multe date privind acest aspect al relațiilor personal de îngrijire–pacient vârstnic, care confirmă datele din literatura de specialitate.

Determinismul acestui tip de relație opusă scopului actului de îngrijire, care este un act de ajutor și de protecție, este complex și se explică prin perturbări psihologice atât în cazul persoanei care acordă îngrijire cât și în cazul pacientului.

Mai întâi, chiar internarea într-un cămin, când se face împotriva voinței persoanei sau fără o pregătire a acesteia pentru noua schimbare, este resimțită de bătrân ca o violență, iar stresul acestui act de violență îi modifică comportamentul. Persoana vârstnică își încetinește ritmul de viață, și-l ajustează potrivit constrângerilor instituționale, nevoile nu îi mai sunt respectate conform dorințelor sale, (mai ales când acesta nu este suficient de prompt, de adecvat nevoii sau efectuat fără blândețea și tactul necesare). (mai ales când acesta nu este suficient de prompt, de adecvat nevoii sau efectuat fără blândețea și tactul necesare) Toate acestea fac ca actul de îngrijire să fie perceput de bătrân ca un act de agresiune. Pe de altă parte, personalul de îngrijire nu este dispus să facă (sau nu e format corespunzător din punct de vedere etic) un efort empatic pentru a înțelege dificultățile persoanei vârstnice de a trăi și a se adapta pe termen lung. Și de o parte și de cealaltă, percepțiile se modifică: îngrijitorul devine opresor iar actul de îngrijire o agresiune - pentru bătrân; persoana este vârstnică înainte de a fi persoană – pentru îngrijitor.

O definiție a violenței instituționale pe care o propun autorii canadieni: ”prejudiciu adus unei persoane vârstnice de o persoană întreținând cu ea o relație de încredere, în cadrul unui raport de îngrijire și care poate avea un ascendent, un grad de autoritate asupra persoanei îngrijite”. De câte ori e folosită rău această autoritate, adaugă Lydie Pinckes din Luxemburg, apare riscul de “maltraitance”, de violență.

În condițiile în care domeniul geriatriei, disciplină neatractivă, puțin motivantă, care impune pe lângă o anumită vocație, o formație adaptată stăruitor și reluată pe parcursul exercitării acestei dure (termenul nu este exagerat) profesii, mai multe determinante ale violenței în instituții vin din partea personalului de îngrijire. Acesta, suprasolicitat de starea bolnavilor vârstnici cu grade mari de dependență așa cum se întâlnește de regulă în cămine-spital (grabatări, incontinențe, escare, demențe), suprasolicitat prin insuficiența personalului, fără o formație corespunzătoare, adesea recrutat de nevoie din transferuri disciplinare, fără motivație sau puțin motivat, este pus adesea în situații de stres din care rezultă

## Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice

---

reacții inadecvate. În aceste condiții persoana vârstnică ajunge să fie percepută ca o sarcină, ca o obligație de efectuat și nu ca o persoană ce trebuie îngrijită.

În mod deosebit este solicitantă îngrijirea cotidiană a persoanelor cu demență; reacțiile acestora cu mișcări de opoziție, de agresivitate (refuz, loviri, insulte) datorită neînțelegerii de către subiect a sensului gestului de îngrijire; comportamentul antisocial repetat – agitație și neliniște psihomotorie, mobilitate fără rost, mutarea obiectelor dintr-un loc într-altul, dezbrăcare, incontinență etc. determină reacții diferite din partea îngrijitorului. El poate să apară ca rămânând indiferent la agresivitate, sau reacționează prin propria agresivitate. În același determinism, intervin și alte elemente cum ar fi: funcționarea echipei de îngrijire (personalități, narcisism), efort fizic și mental de îngrijire greu (oboseală, scăderea pragului de toleranță), sentimente de inutilitate și insatisfacție față de rezultatele muncii depuse; relația personal de îngrijire – familia persoanei îngrijite a cărei sentiment de culpabilitate pentru plasamentul instituțional al unui părinte determină reproșuri împotriva personalului, față de care manifestă exigențe exagerate, îl învinovățește de evoluția stării pacientului, creându-i acestuia o stare de tensiune permanentă. În plus, sentimentul de angoasă față de propriul viitor face ca familia să manifeste exigențe nefirești față de persoana vârstnică.

Sintetizând, factorii de risc ai violenței intra-instituționale ar fi:

- starea de dependență a pacienților, necesitând un mare efort de îngrijire;
- starea mentală a pacienților – demențele cu comportamentul specific;
- lipsa de motivare a personalului și disfuncții în sânul echipei;
- lipsa de profesionalism a personalului, fără o formare suficientă, adaptată;
- concentrarea persoanelor cu stări grave, și în special cu demențe, în cadrul unei unități, a unui compartiment;
- personal insuficient, local vechi, nefuncțional, lipsit de conform, dotări insuficiente;

Ca forme de exprimare “mauvais traitements” se concretizează la *nivelul limbajului*: sub pretextul hipoacuziilor, curente la vârstnici, personalul adoptă un ton ridicat, vecin cu răstirea, cu țipătul, și însoțit de o mimică de același sens; alături adresabilitatea exprimă lipsă de respect, ironizare, tutuire; tot o formă de violență verbală este neascultarea deliberată a pacientului, lipsa de atenție care îl împiedică să comunice. *Gesturile nepotrivite sau agresive* sunt alte forme de manifestare – mișcări bruște în loc de blândețe, îmbrâncire sau chiar, deși rar, lovire. Privarea de hrană, sustragerea hranei aduse din afară, sunt alte aspecte de “maltraitance”. În experiența personală am întâlnit gesturi greu de imaginat: pacienților incontinenți nu li se dădeau lichide, spre a nu urina și a fi necesar să fie schimbați.

Ca forme de violență mai sunt identificate *violența socială*, constând din ignorarea ca persoană, privarea de orice rol social sub pretextul vârstei înaintate, unul din exemplele curente din instituții fiind totala lipsă de respect pentru intimitate în timpul toaletei. *Violența terapeutică* se exprimă prin încrâncenarea terapeutică (“l'acharnement”), privarea de îngrijiri, refuzul de a da medicamente, ignorarea durerii.

Un aspect care se poate înscrie în același perimetru al ignorării drepturilor bătrânului, al excluderii sociale și discriminării, este insuficienta abordare a violenței contra bătrânilor, comparativ cu celelalte aspecte ale violenței în lumea contemporană, o slabă mediatizare în contrast cu amploarea fenomenului, ceea ce împiedică formarea unei opinii reale despre fenomen, formarea de atitudini și comportamente care să prevină, să limiteze și să condamne acest tip de violență acolo unde se manifestă.

Înainte de a trece la soluțiile de profilaxie și de combatere a acestui tip de violență, prezentarea pe scurt a celor cinci teorii care încearcă să explice determinismul violenței, ni se pare utilă pentru formularea unei strategii profilactice mai coerente, care să aibă ca punct de plecare cauzele și mecanismele de producere.

*Teoria persoanei vârstnice cu handicap* pune accent pe gradul de deteriorare fizică și mentală care duce la dependență și consecutiv la un risc crescut de abuz.

*Teoria psihopatologie abuzatorului* atrage atenția asupra defectelor de personalitate ale celui care abuzează; termenul de “îngrijitor anormal” (“non-normal care-giver”) a fost desemnat să indice acest tip de abuzator.

*Teoria violenței transgeneraționale* consideră că violența se transmite din generație în generație și incriminează copiii, descendenții (ei înșiși victime ale abuzului), care sunt martorii unui comportament anormal în familie, pe care îl consideră acceptabil, firesc și îl practică la rândul lor față de proprii părinți când aceștia îmbătrânesc sau față de partenerul conjugal.

*Teoria stresului*, susține că violența apare mult mai frecvent ca o reacție de răspuns în familii care au trăit o serie de evenimente stresante.

*Teoria schimbului* (schimbării) pretinde că cel care abuzează va continua să o facă atât timp cât aceasta îi va aduce un câștig. Când apare o schimbare nefavorabilă (datorită vinovăției, intervențiilor calificate sau aplicării de sancțiuni) abuzul încetează.

În mod sigur toate aceste teorii explică geneza unuia sau a altuia dintre aspectele violenței contra bătrânilor. Dar, dincolo de toate acestea, violența contra persoanelor vârstnice se înscrie, în opinie personală, în ecuația mai generală a relațiilor dintre cel puternic și cel slab, relațiile care pot fi de protecție, de ajutor sau dimpotrivă, de abuz, de agresiune.

Există desigur soluții de profilaxie și de combaterea a abuzului și violenței contra persoanelor vârstnice. Ne vom referi în cele ce urmează la câteva dintre ele.

Lupta împotriva violenței contra persoanelor vârstnice este îngreunată și datorită a ceea ce unii autori au numit “legea tăcerii”, demers de autoprotecție instituit atât de către agresor cât și de agresat, evident din motive diferite; pentru a depăși acest obstacol în unele țări (SUA) s-au creat organisme speciale de investigație compuse din persoane specializate.

Privind *profilaxia, educația* este măsura de bază, ca și pentru alte domenii; educația, pe de o parte, a opiniei publice, a populației, privind respectul și protecția pe care o datorăm semenilor noștri vârstnici, respect și protecție de care vom beneficia cu toții - copii, tineri, adulți când vom ajunge la vârsta înaintată; pe de altă parte, educația persoanelor vârstnice care trebuie învățate

## Abuzul și violența contra persoanelor vârstnice

---

cum să-și ia măsurile de protecție necesare, cu deosebire în situațiile de abuz financiar și nu numai.

*Elaborarea de charte ale drepturilor persoanelor vârstnice, ale persoanelor vârstnice dependente, ale persoanelor cu afecțiuni incurabile, după modele existente în țările dezvoltate, adaptând specificului de la noi, difuzarea și urmărirea respectării acestor drepturi.*

*Sensibilizarea opiniei publice prin mediatizarea studiilor și observațiilor celor ce studiază aceste aspecte ale abuzului și violenței și stimularea de studii în această direcție.*

*Inițierea unei legislații protective inclusiv privind protecția bunurilor persoanelor vârstnice urmând, de asemenea, modele ale legislației din alte țări în care există această legislație, și în acest caz, firește, cu adaptările necesare.*

*Privind prevenirea abuzurilor și violenței în instituțiile de îngrijire, prima măsură trebuie să fie selecția și formarea corespunzătoare a personalului de îngrijire, profesionale și etică. Monitorizarea și îmbunătățirea comunicării în cadrul echipei de îngrijire, între membrii acesteia și pacienți.*

*Încadrarea numerică corespunzătoare, ținând cont de dificultățile muncii în acest profil de îngrijire pentru a se preveni stresul unei suprasolicitări; dotarea și echiparea adecvată, adaptată volumului și gradului de dificultate a solicitărilor.*

### Bibliografie

- BOGDAN C. – Tendances contemporaines de comportement dans les familles envers leurs membres plus ages. Gerontologie nr.96 Paris 1995 – 4 pag.30-33.*
- BOGDAN C. – Drepturile Omului, IRDO, anul V, nr.3, 1995. Abuzul contra persoanelor vârstnice, pag.34-40.*
- COMPTON S.A., FLANAGAN P., GREEG W.: Elderabuse in people with dementia; International Journal of Geriatric Psychiatry, vol.12, 632-635, 1997.*
- KILEDJAN E. – Agressivite autour de la personne agee dependante en institution: un regard sur les soignants. Le Revue de geriatrie, Tome 18, nr.9 nov.1993, pg.569-574.*
- KIMSEY L.R., Tarbox A., Bragg D. – Abuse of the elderly, the hidden agenda, J.Am.Geriatrics Soc. 1981, 29, 465-472.*
- KOSBERG J. – Abuse and maltreatment of the elderly, John Wright, Boston, 1984, 448.*
- MARTIN J.R.. – La violence en service le long sejour, obstacle a un projet de vie. Forum infirmier, ian. 1993, nr.9, pg.34-39.*
- O'MALLEY T.A. – Mauvais traitement et manque de soins des personnas agees, Med. Hyg. 1986, 44, 3312-3318.*
- TELMON N. CALVET C.- Violence envers les personnes agees. Le reflet d'un Conflict de generation. – La Revue de Geriatrie, Tome 17, nr.9, nov.1992, pg.491-495.*

## **Partea a V-a**

---

# **Societatea în tranziție: abordări metodologice**

# A fi sociolog într-un oraș de provincie: tineri sociologi în căutarea unei cariere

---

Floare CHIPEA, Adrian HATOS, Sergiu BĂLȚĂTESCU,  
Dragoș DĂRĂBĂNEANU, Șerban OLAH

---

## Introducere

Lucrarea de față descrie evenimentele și experiențele trăite de grup de tineri care au obținut licența în sociologie cu mai puțin de 5 luni în urmă, în încercările lor de a începe construcția carierelor profesionale. Considerăm că este necesară o scurtă prezentare de argumente în favoarea introducerii acestei abordări în discuția despre “starea societății și starea sociologiei”.

Sociologia nu este nici pe departe un câmp omogen. Iar imaginile pe care le instaurează instituțiile de reproducere a disciplinei – mai ales universitățile, sau cele prin care sociologii sunt cei mai vizibili – institutele de sondare a opiniei publice sau mass-media – în care sociologii intervin adeseori în calitate de experți, lasă, poate, o impresie greșită.

Situația sociologiei poate fi discutată din mai multe perspective. O astfel de dimensiune poate fi domeniul sociologiei analizat. Se abordează evoluțiile teoriei, ale orientărilor metodologice sau ale domeniilor de interes. Dezbaterile de acest gen sunt diverse și din punctul de vedere al strategiilor de abordare: la o extremă avem anchete care au ca și unitate de analiză toți sociologii, definiți operațional într-un fel sau altul, la cealaltă studii cazuistice care tratează, spre exemplu, biografiile unor sociologi de excepție.

Este, evident, subiect de dezbatere și tema propusă de noi, adică ce se poate înțelege prin situația sociologiei. Atenția pare a fi și în acest caz determinată de poziția din care se abordează problema. Ca reprezentanți ai unei catedre de sociologie tinere, într-o universitate care își caută încă identitatea academică, într-un oraș cu o situație subalternă față de altele din punctul de vedere al producției intelectuale, suntem preocupați în primul rând de plasarea absolvenților noștri. Parte a problematicii, să recunoaștem vagi, “situația sociologiei” este și ceea ce se întâmplă cu acei sociologi care nu sunt în instituții de învățământ superior, nici în institute de cercetare specializate subvenționate de stat, nici nu fac cercetare aplicată cu satisfacții profesionale și, poate, materiale, în calitate de experți prin diferite organizații din metropolă.

Acest lucru se întâmplă, îndrăznim să presupunem, cu majoritatea celor care absolvă secțiile de sociologie.

### Obiective

Am intenționat să reconstruim, pe baza experiențelor personale exprimate în interviuri, modelele prin care pot fi descrise etapele inițiale ale carierelor tinerilor absolvenți ai secției de sociologie a Universității din Oradea. Cu o singură promoție până acum, de doar 20 de absolvenți, abordarea nu putea fi cantitativă. Determinările cărora li se subordonează aceste biografii incipiente de sociologi nu pot fi decelate statistic. Dimpotrivă, considerăm fiecare caz ca un loc de întâlnire a acestor influențe, încercând să le dezvăluim prin analiză, urmând ca prin comparare să decelăm modelele pe care le urmează experiențele subiecților noștri.

Cercetarea noastră are, evident, o validitate limitată. Rezultatele trebuie înțelese în raport cu contextul în care se desfășoară încercările de construcție a carierei ale tinerilor noștri absolvenți:

1) Au absolvit o secție de sociologie fără istorie, la o universitate care, comparativ cu altele, nu poate pretinde legitimitatea unei tradiții academice. Specializarea „sociologie” funcționează în învățământul superior orădean doar din anul universitar 1996/1997. În raport cu celelalte specializări ale universității cifrele de școlarizare sunt mici, având în acest an 154 de studenți înmatriculați – din aproape 20.000 de studenți, situație care sugerează o poziție marginală în câmpul academic orădean, cu toate că pentru locurile scoase la concurs competiția este în fiecare an în jurul a 2 candidați pe loc. Mai mult, sociologii licențiați la alte centre universitare nu constituie decât arareori exemple fericite din punctul de vedere al excelenței profesionale sau al succesului social. Aceasta influențează posibilitățile de construcție a carierei în mai multe feluri:

- a) Lipsesc modelele de „reușită” plauzibile – generații anterioare sau sociologi cu valoarea de grup de referință care să se fi integrat cu succes pe piața muncii sociologice locale, ceea ce afectează imaginea de sine profesională ca și aspirațiile profesionale. De exemplu, înainte de 1992 au reușit ocuparea de locuri de muncă în domeniu doar trei licențiați în sociologie.
- b) Publicul posibil al sociologiei din zonă are o imagine, atunci când aceasta există, limitată despre ea și posibilitățile pe care le are. Posibilitățile de angajare ale sociologilor sunt, astfel, serios limitate, iar aceasta – în urma experiențelor de pe piața muncii – determină în continuare deteriorarea imaginii de sine a sociologilor.

2) Raportat la alte zone ale țării, Bihorul are, deocamdată, o structură socio-economică nefavorabilă ofertei de sociologi. Prin situație economică, pozitivă potrivit indicatorilor macro, dar cu o economie bazată mult pe agricultură, industrie ușoară și industrie alimentară, în care primează întreprinderile mici și mijlocii, cererea de sociologi este redusă. Caracterul marginal al zonei se repetă și din punct de vedere cultural și administrativ. Resursele pentru activități

## A fi sociolog într-un oraș de provincie

---

culturale sau publice sunt reduse. La fel, deciziile se fundamentează în alte centre de putere. Aceasta face ca oferta de locuri de muncă disponibile pentru sociologi în astfel de sectoare să se reducă de cele mai multe ori la poziții funcționărești-birocratice. În fine, cu unele excepții, Bihorul este periferic din punctul de vedere al companiilor multinaționale, cele care, de regulă, investesc în expertiza de gen sociologic în activitățile lor. Situația locurilor de muncă vacante oferite de diferite agenții de plasare a forței de muncă confirmă ideile expuse de noi. Din totalul locurilor de muncă disponibile în primele luni ale anului la Agenția Județeană de Ocupare și Formare Profesională, ponderea celor care solicită studii superioare a variat între 4 % și 7 %. Dintre acestea, în lunile iulie, august și septembrie, aproximativ jumătate puteau fi ocupate și de sociologi, marea lor majoritate fiind posturi de agenți de asigurare. În aceeași perioadă, s-a oferit un singur loc de muncă dedicat explicit sociologilor<sup>1</sup>.

### Datele

Informațiile pe care se bazează rezultatele expuse în paginile care urmează provin dintr-un set de 16 interviuri semistructurate, realizate cu absolvenții promoției 2000 ai secției de sociologie a Universității din Oradea. Interviurile au fost realizate în a doua jumătate a lunii octombrie de către autori.

### Teme

Discursurile care constituie protocoalele de interviu sunt compuse din teme – segmente narrative autonome ca sens în raport cu restul discuției. Inventarul de teme și subtemele care le compun este rezultatul analizei de tip inductiv a interviurilor, pe de o parte, și, al construcției, orientate de interesele de cercetare, a ghidului de interviu, pe de alta. Această dublă determinare este paralelă cu modul de construcție al discursurilor, ele fiind rezultate ale întrebărilor intervievatorului dar și ale structurilor discursive anterioare situației de interviu, care articulează dezbaterile privitoare la subiectele interviurilor noastre.

Principalele teme urmărite în cercetarea noastră au fost:

- procesul de inserție profesională a absolvenților, dimensiune prin care am dorit să descriem procesele decizionale de elaborare a carierei, semnificațiile subiective care orientează aceste decizii, precum și acțiunile concrete întreprinse de proaspeții absolvenți în cele câteva luni care au trecut de la absolvire;
- evaluarea de către subiecții noștri a situației locale a pieței muncii pentru sociologi și explicații formulate pentru această situație;
- descrierea reprezentărilor sociologiei
  - reprezentarea comună, care a rezultat prin interacțiunile cu alți actori;

---

<sup>1</sup> Conform datelor oferite de Comisia Județeană de Statistică și de Agenția Județeană de Ocupare și Formare Profesională



- reprezentarea utilității, rostului sociologiei, așa cum îl definesc tinerii sociologi – expresie a conștiinței de sine profesionale;

Deși am pornit cu o cercetare interpretativă tipică, pentru care problema validității se pune doar în raport cu setul de cazuri studiate, atributele specifice ale subiecților noștri fac posibilă extrapolarea concluziilor referitoare la aspecte generale precum situația pieței locurilor de muncă pentru sociologi sau explicațiile pentru această situație. Să nu uităm că cei pe care i-am interviuat sunt sociologi, observatori participanți volens-nolens ai fenomenelor pe care le cercetăm. Prin urmare se poate presupune că informațiile obținute sunt la un grad de abstractizare și de preocupare pentru validitate mai mare decât ar fi fost în cazul unor subiecți care nu au pregătire sociologică. Ipoteza noastră se bazează, evident, pe presupuziția că subiecții au jucat roluri, mai mult sau mai puțin bine internalizate, de sociologi. Pe de altă parte, rămânând la chestiunea validității, cazurile noastre epuizează în mare măsură categoria absolvenților de sociologie de la Universitatea din Oradea, categorie de sociologi cu caracteristici specifice altor deținători ai unei diplome de acest gen. Prin urmare studiul nostru epuizează problema.

### **Prelucrarea datelor**

Urmărind surprinderea temelor prezentate în paragraful referitor la obiective, analiza protocoalelor de interviu a constat în codificări succesive prin care să fie descrise de o manieră abstractă narațiunile obținute de la subiecți. Indiferent de tipul de temă urmărit – proces, evaluare, interacțiune, teorie (explicație personală) – analiștii au urmărit să construiască inductiv *patternuri* pe care le urmează interviurile realizate.

### **Rezultatele**

#### ***Situația locurilor de muncă pentru sociologi***

Subiecții sunt unanimi în a recunoaște precaritatea poziției sociologilor pe piața muncii. Pe lângă evaluări de genul “proastă”, “confuză”, “slabă” sau “inexistentă” – cu referire la piața muncii, aprecierile includ și judecăți cu privire la modul în care sociologii pot fi afectați de această realitate:

*“este greu să faci o carieră ca sociolog”*

*“nu merită să faci sociologia”...*

*“nu sunt posturi în care să valorifici pregătirea de sociolog”*

*„nu poți să-și găsești un loc de muncă corespunzător pregătirii, cu salariu corespunzător”.*

#### ***Cum se explică această situație?***

O componentă corelativă celei de mai sus în discursurile subiecților este explicația personală, “teoria”, prin care este făcută inteligibilă dificultatea găsirii unui loc de muncă de către tinerii absolvenți de sociologie.

## A fi sociolog într-un oraș de provincie

---

Un prim stil de explicație, cel mai frecvent, atribuie situația descrisă unei anumite înapoieri a societății. Sociologia fie nu este cunoscută, fie nevoia de sociologie nu este conștientizată, fie societatea nu este pregătită încă pentru sociologie. În oricare dintre aceste cazuri viitorul, care este sinonim cu evoluția, conține și rezolvarea problemei.

O altă categorie de teorii, mai rare, depășește simplul historicism descris mai sus (în care trecerea timpului va îmbunătăți situația sociologiei, care are calități intrinseci, ce doar au nevoie să fie recunoscute) și caută determinări mai "structurale". Pentru unul dintre subiecți, problema sociologiei este una de imagine – sociologia este identificată cu sondajele, pentru altul este o chestiune structurală: sociologia este inutilă într-o societate în care nu se simte nevoia cunoașterii precise a situației societății.

În sfârșit, una din voci conștientizează lipsa oricărui sprijin din partea comunității profesionale:

*"Există oare un fel de asociație a sociologilor?"*

O organizație profesională ar avea rolul de a disemina în societate informația despre funcțiile sociologului. Ea ar ține și o evidență a locurilor disponibile pentru sociologi, depășind pragul simplei comunicări informale.

O trimitere amară la sprijinul pe care-l primesc tinerii sociologi în integrarea profesională o face unul dintre aceștia:

*"Știți cine oferă cel mai mare sprijin absolvenților în căutare de locuri de muncă: Immigration Canada..."*

Este de remarcat că în oricare dintre variantele de mai sus se reflectă premisa unei funcționalități esențiale a sociologiei. Nici unul dintre subiecți nu a discutat situația în termeni de mecanisme de cerere și ofertă care ar funcționa normal. Cererea reacționează anormal, aceasta fiind de altfel un reflex al anomaliilor din societatea românească.

### **Folosește sociologia, de fapt, la ceva?**

Întrucât teoriile care dau sens poziției sociologilor în câmpul pozițiilor profesionale sugerează credința în utilitatea sociologiei, am fost interesați de modalitățile în care subiecții noștri, sociologi prin acreditare, pot să formuleze rostul pregătirii lor. Descrierile obținute pe această problematică pot fi clasificate după două categorii:

- orizontul de relevanță al acestei funcționalități – personal (inductiv-experiențial) sau general (teoretic);
- tipul de instrumentalitate vizat: tehnic (operațional-concret, în sens de vandabilitate) sau *epistemic*;

La nivel personal-tehnic, puțini dintre subiecți menționează situații de aplicare concretă a cunoștințelor dobândite. Unul dintre ei a elaborat, în cadrul asociației pe care a înființat-o după absolvire, proiecte de cercetare, pe care le-a depus pentru finanțare. Altul afirmă că este ajutat în munca de gestiune a

## CHIPEA, HATOS, BĂLȚĂTESCU, DĂRĂBĂNEANU, OLAH

---

organizației de protecție a copilului pe care o conduce de cunoștințele și deprinderile achiziționate în perioada studenției. În aceeași categorie intră și afirmațiile majorității subiecților care admit că, la locul lor de muncă actual, nu folosesc în activitatea profesională cunoștințele de sociologie, ceea ce era de așteptat având în vedere caracteristicile posturilor pe care le ocupă acum (contabili, profesori de discipline socio-umane), sau lipsa lor de ocupare. Un anumit gen de "imaginație sociologică" transpare ca utilitate la nivel personal-epistemic. Trei dintre subiecții noștri recunosc că percep societatea în mod diferit, iar schimbarea este înțeleasă în sens pozitiv, ca urmare a trecerii prin etapele de pregătire sociologică.

*„Înțeleg mai bine societatea”;*

*„Sociologia mi-a deschis ochii la aspecte care trec neobservate în epoca aceasta pragmatică, văd și alte chestii”;*

*„Folosesc cunoștințele de sociologie în viața de zi cu zi, conștient sau inconștient.”*

*„Sociologia îmi va fi utilă atât în ceea ce privește personalitatea psiho-socială cât și pentru statusul psiho-social.”*

Același gen de clasificare poate fi utilizat și în tratarea trimerelor la utilitatea generală sau teoretică a sociologiei. Ca și în exemplele anterioare, sociologia este văzută ca având un rol revelatoriu, servind la dezvăluirea unei realități care altfel rămâne mascată:

*„Pur și simplu să cunoști mai bine realitatea”;*

De altfel, această potență a sociologiei este cuprinsă în afirmațiile expuse anterior în care subiecții exprimă maniera în care sociologia i-a „iluminat”.

Dar dezvăluirea „realității” poate să nu fie suficientă pentru a justifica pretenția sociologilor de a ocupa poziții acceptabile în structura ocupațională. Vandabilitatea resurselor sociologiei a fost o temă mai spinoasă, fie măcar și în raport cu problema inserției socio-profesionale a absolvenților de sociologie. Menționăm în acest moment, lăsând pentru o analiză ulterioară acest aspect, dificultatea pe care au întâmpinat-o subiecții intervievați în momentul în care au fost solicitați să specifice utilitatea concretă a sociologului sau a sociologiei. Este de remarcat, pe de altă parte, că subiecții au încercat să particularizeze problema la situația concretă a pieței muncii în care au fost nevoiți să-și înceapă cariera, evitând trimeri la exemplele cele mai evidente, dar nu și accesibile, de cariere și poziții sociologice – cum ar fi cele de specialiști la institute de sondaje sau experți la diferite agenții situate în zonele centrale din punct de vedere administrativ.

Se poate porni de la remarcă cu valoare generală, la care am făcut deja trimitere, care recunosc o valoare ideologică sau militantă pentru disciplină:

## A fi sociolog într-un oraș de provincie

---

*„Va fi nevoie de sociologi când o va fi nevoie de cunoașterea exactă a stării societății”;*

*[sociologul trebuie să fie]..”o voce în vremurile acestea”.*

Pe de o parte, folosirea posibilităților practicii sociologice este emblema unei comunități reflexive și transparente. A doua opinie atribuie sociologilor rolul de reprezentare, și de asistență în dauna celei de inginer social, cu care este îndeobște asociată.

Afirmații la fel de generale exprimă o încredere deplină în posibilitățile sociologiei:

*„Sociologia este necesară în toate domeniile” sau*

*„Sociologia ar fi utilă oriunde” ori*

*„Fiecare instituție să aibă sociolog...mie așa mi se pare normal...”*

Pornind de la definiția disciplinei, se poate demonstra că sociologia are capacitatea de a cataliza performanțele în alte domenii:

*„Sociologia este știința societății. Societatea fiind totul, sociologul poate face multe meserii;” sau*

*„Sociologia îți dă competența de a lucra cu oamenii.”*

Unul dintre subiecți încearcă să fie mai specific, chiar dacă în termeni generali:

*„Aproximativ 10% din ceea ce am învățat poate fi aplicat.”,*

Aceasta poate reflecta, bineînțeles, și anumite probleme în curriculum-ul secției de Sociologie ai cărei absolvenți i-am interviuat.

Nu este de mirare că lipsa de cerere pentru sociologi este explicată prin anomalii ale societății. Unii dintre subiecți reușesc să fie mai specifici în legătură cu ariile de activitate în care ar putea fi angajați sociologii:

*„Sociologii ar putea lucra în relații publice și marketing... rezolvarea conflictelor, în fabrici, instituții.”*

*„Firmele ar trebui să angajeze sociologi pentru optimizarea relațiilor din cadrul firmei,... sociologul poate face marketing, beneficiază de faptul că nu are o viziune strict economică”.*

Un aspect remarcabil înregistrat la acest capitol este, dificultatea cu care subiecții au reușit să definească utilitatea concretă a specializării pentru care dețin o diplomă. Operatorii au fost nevoiți să interogheze destul de insistent pentru a obține părerile descrise mai sus. Unul dintre subiecți a admis de altfel

că nu poate enunța nici o rațiune pentru care angajatorii ar fi motivați să angajeze sociologi. Chiar și așa, a încheiat tautologic:

*„Cred că trebuie să fie utilă...”*

Se pot găsi câteva explicații pentru această situație. Este evident că cei intervievați nu sunt pregătiți să reprezinte pregătirea lor în termeni de utilitate pragmatică. Acesta poate fi efectul unei concentrări a pregătirii de specialitate pe latura strict academică – care păstrează doar aspectele teoretice și metodologice ale reflecției de tip sociologic, cu puțină aplecare către furnizarea de abilități vandabile, reflectare a tensiunii dintre definițiile de tipul „imaginației sociologice” a disciplinei și cele care vor pentru ea o orientare mai tehnică, mai aplicativă. O altă interpretare posibilă trimite la raritatea ocaziilor pe care absolvenții noștri le-au avut pentru a-și promova competențele operaționale pe piața muncii. Cererea pentru asemenea capacități este, pe plan local, ca și inexistentă, astfel că problema concurenței devine irelevantă – de ce s-ar mai preocupa să construiască o ofertă vandabilă. Dealtfel, lipsurile din pregătirea pentru carieră care pot fi atribuite curriculumului academic pot fi interpretate și ca un efect al stimulului din partea pieței muncii. În fine, confuzia sesizabilă în planul exprimării instrumentalității sociologiei poate fi datorată chiar greutăților pe care le-au întâlnit cei intervievați în găsirea unui loc de muncă. Contactul cu cererea reală a dus la construirea unei imagini negative despre posibilitățile de profesare a sociologiei.

### ***Ce fac absolvenții de sociologie?***

Majoritatea celor intervievați aveau la momentul discuției un loc de muncă. Situația celor fără loc de muncă era voluntară, justificată fie prin continuarea studiilor în două instanțe, în ambele cazuri în străinătate, fie ca anticipare a stagiului militar.

Domeniile în care sunt angajați absolvenții sunt diverse. Trei subiecți sunt ocupați în învățământul preuniversitar, doi conduc organizații non-guvernamentale, doi lucrează pe poziții de contabilitate, alți doi sunt funcționari în instituții publice având printre cei intervievați și câte un caz de ziarist și de vânzător în alimentația publică.

O parte dintre cei angajați își păstrează posturile deținute încă din perioada studiilor, diploma de sociologie nefiindu-le folositoare la dobândirea unui loc de muncă mai atrăgător.

Este destul de clar că, pe termen scurt, diploma de sociologie nu determină modificarea statutului socio-profesional în sensul ocupării unei poziții asociate specializării, uneori nici chiar corespunzătoare nivelului de instrucție.

Pe de altă parte, angajarea pe posturi care nu implică defel muncă de natura celei specifice sociologului nu e de natură să producă satisfacții profesionale. Aceasta este unul dintre elementele care produc cele mai multe comentarii negative în legătură cu locul de muncă.

## A fi sociolog într-un oraș de provincie

---

Unele dintre cazurile analizate sunt ipostaze clare de subangajare. Atât din punctul de vedere al statusului social cât și raportându-ne la deținătorii acestor poziții locurile de muncă deținute nu sunt mulțumitoare – ne referim aici mai ales la cazurile celor care lucrează în posturi de contabil sau de lucrător comercial. Acceptarea unor asemenea locuri de muncă este determinată atât de raritatea pozițiilor socotite corespunzătoare pregătirii de sociolog cât și de constrângerile materiale care impun urgență în găsirea unui loc de muncă.

### **Cum a obținut actualul loc de muncă ?**

Studiile sociologice au documentat faptul că procesul inserției profesionale a tinerilor absolvenți poate fi lung și sinuos. Unul din temele interviurilor noastre a urmărit să arunce o lumină asupra traiectoriei inserției profesionale a tinerilor sociologi. Majoritatea subiecților intervievați au indicat faptul că obținerea unui loc de muncă a fost precedată de o căutare mai mult sau mai puțin sistematică. Instituțiile cărora s-au adresat absolvenții în căutarea de locuri de muncă au fost de factură foarte diversă. Încercând o clasificare, putem cita:

#### A. Instituții ale administrației de stat și locale

- Inspectoratul școlar
- Penitenciarul Oradea
- Primărie
- Direcția Muncii
- Direcția de Statistică
- Serviciul Român de Informații

#### B. ONG-uri din zona asistenței sociale.

#### C. Firme private din zona producției industriale, servicii (ziare)

Inițial, căutarea locului de muncă nu s-a rezumat la adaptarea la un loc de muncă deja stabilit. Unii absolvenți au adoptat strategii active, oferindu-și ei înșiși, în mod informal (discuții cu prieteni patroni, directori de întreprindere cărora le-au fost prezentați), serviciile de sociologi (sociolog de întreprindere, realizarea de studii de piață). Au fost pretutindeni refuzați, invocându-se lipsa de utilitatea a serviciilor oferite:

*“N-am nevoie de sociolog pentru asta, mi-a răspuns patronul, pot s-o fac și singur.”*

Unele instituții de stat au argumentat lipsa fondurilor pentru angajarea sociologilor. La Penitenciarul Oradea i s-a recomandat să lucreze voluntar.

*“Nu sunt fonduri pentru sociologi, care sunt necesari, dar...”*

Astfel, celor care au rămas în aceeași instituție li s-au oferit posturi cu calificări diferite și uneori inferioare celei de sociolog (agent vamal, contabil, profesor suplinitor, inspector cu probleme de șomaj). Când ocuparea postului s-a făcut prin concurs după o perioadă de probă, absolvenții recunosc că

pregătirea de sociolog (e vorba explicit de abilitatea de a lucra cu oameni) a fost un atu în fața celorlalți competitori.

### **Evaluarea actualului loc de muncă**

Dintre cei angajați, majoritatea au aprecieri mai degrabă pozitive referitoare la locul de muncă. Toți cei angajați în învățământ sunt mulțumiți, mai ales datorită programului cât și datorită salariilor relative la alte posturi disponibile, în primul rând cele din aparatul administrativ. Cei autoangajați, care "își urmează vocația" s-ar putea spune – conducătorii de ONG-uri și o contabilă – sunt de asemenea satisfăcuți. Aprecierile negative vin din partea unor subiecți angajați pe posturi funcționărești din aparatul de stat. Motivul invocat întotdeauna pentru aceste nemulțumiri este lipsa solicitărilor de tip sociologic la aceste locuri de muncă precum subtil se exprimă unul dintre cei intervievați:

*"Meseria de sociolog este ceva cu care aș pleca la serviciu cu mai mare plăcere decât o fac acum."*

În cazul acestora, salariile foarte mici, și lipsa oricărei motivații intrinseci sunt amintite și ele ca sursă a insatisfacției.

### **Așteptări**

Opțiunea pentru o carieră în domeniul sociologiei implică două tipuri de așteptări:

- intrinseci, referitoare la cât de interesantă și de apropiată este sociologia de structura interioară a tânărului
- extrinseci, referitoare la utilitatea practică a meserie de sociolog, la posibilitatea de inserare profesională reușită.

Discrepanța între realizările celor două tipuri de așteptări este foarte puternică. Absolvenții mărturisesc că prin conținuturile expuse în facultate, sociologia i-a captivat, dovedindu-se mult mai interesantă decât se așteptau; în schimb, integrarea în muncă este o decepție, răspunsurile primite fiind de tipul "nu mă așteptam ca oferta de locuri de muncă să fie atât de redusă".

Discrepanța puternică între așteptări și împliniri generează stări semnificative de frustrare, ca în cazul unei iubiri neîmplinite. Ar fi prematur să tragem concluzii în acest moment asupra acestui aspect, știut fiind că traiectoriile inserției profesionale sunt uneori lungi, mai ales în situații de concurență puternică pe piața muncii. Dar, în același timp, nu putem să nu atragem atenția că absența unei piețe a muncii pentru sociologi poate atrage după sine scăderea cererii de instruire în acest domeniu. Este oricum un lucru știut că specializări cu un conținut mai bine conturat și fidel reprezentat pe piața muncii (științe juridice, științe economice, psihologie) beneficiază și de o cerere continuu ridicată.

### **Planuri de viitor**

Cei care evaluează pozitiv locul de muncă doresc să continue activitatea cu excepția celor din învățământ care, din diferite motive – stress-ul, salarizarea sau localitatea în care se profesează – ar părăsi actualul loc de muncă.

## A fi sociolog într-un oraș de provincie

---

Nemulțumiții amintiți sunt cei care afirmă cel mai categoric că plănuiesc să părăsească actualele locuri de muncă, aspirând, de pildă, către un post:

*“... unde să îmi placă ceea ce fac, unde este mai multă comunicare și unde să am senzația că sunt utilă societății.”*

Efectul momentului ales pentru cercetare (la numai câteva luni după absolvire) este că majoritatea subiecților consideră actualul loc de muncă o etapă de tranziție în cariera profesională.

Reprezentările Țelurilor acestei cariere, prin proiecțiile biografice operate de subiecți, sunt reflexul reprezentărilor asupra sociologiei. Astfel, majoritatea absolvenților recunosc că idealul carierei de sociolog este pentru ei să ajungă la conducerea unui institut de cercetare asemeni celor de la București și de la Cluj.

Acest aspect merită o discuție mai detaliată: pe de-o parte, un asemenea ideal pentru un absolvent al Universității din Oradea predispune la decepții (am comentat mai sus situația locurilor de muncă pe piața orădeană).

Aspirațiile profesionale sunt în bună măsură o rezultatul curriculumului. Astfel, este un lucru cunoscut faptul că sociologia predată în universitățile românești este de tip academic. Această situație sugerează necesitatea calibrării ofertei curriculare sociologice pentru a cuprinde un spectru mai larg de competențe profesionale.

## Concluzii

Studiul de față și-a propus să descrie în manieră calitativă experiențele trăite de membrii primei promoții de sociologi a Universității din Oradea în încercările lor de a construi o carieră profesională.

În general, subiecții au reușit să se plaseze pe piața muncii însă prea puțini în poziții corespunzătoare pregătirii. Pentru a se angaja, au folosit strategii active – oferind servicii concrete angajatorilor, fiind în toate cazurile refuzați în diferite forme, sau doar o abordare pasivă – acceptând poziții satisfăcătoare după anumite criterii minimale. Din structura de poziții ocupate de subiecți reiese că acreditarea ca sociologi folosește puțin pentru îmbunătățirea statusului socio-profesional, mulți dintre cei actualmente angajați continuându-și activitatea în locurile de muncă pe care le ocupau încă din perioada studiilor sau, mai rău, fiind în situații de subangajare, precum cele de contabil sau vânzător la McDonald's. Se justifică astfel și decepția trăită de unii dintre subiecți având în vedere așteptările generate de o specialitate care a reușit să-i captiveze în cei patru ani de studiu.

Nu este de mirare, deci, că toți cei 16 subiecți intervievați descriu situația locurilor de muncă pentru sociologi ca fiind precară. Explicațiile formulate pentru această situație trimit de cele mai multe ori la rămânerea în urmă a societății, care se reflectă mai cu seamă în lipsa de cunoaștere a posibilităților



specializării. Alte explicații invocă imaginea deformată a sociologiei sau la lipsa unor instituții sau organizații – referirea este mai precis la organizații profesionale – care să disemineze informații corecte privind posibilitățile acestei specializări și să promoveze interesele grupului profesional pe care îl reprezintă.

Această situație se reflectă și în imaginea de sine profesională a celor investigați, o dimensiune a acesteia fiind reprezentarea utilității sociologiei. Este semnificativ faptul că majoritatea subiecților au dificultăți în enunțarea utilității concrete a specialității lor. În plan experiențial concret, puțini se pot lăuda că aplică în activitatea profesională cunoștințele acumulate în perioada studiilor, fapt datorat în bună măsură pozițiilor pe care le ocupă în plan profesional. O utilitate recunoscută de mulți este cea de tipul “imaginației sociologice” ce poate favoriza performanța în posturi care se adresează doar tangențial cunoștințelor și deprinderilor de tip sociologic. Este clară o oarecare confuzie, dacă nu chiar decepție, în ceea ce privește reprezentarea propriului statut profesional. O explicație, propusă de către autori, atribuie această situație orientării excesiv academice a curriculumului specializării de sociologie, în condițiile în care piața muncii solicită prea puțin aptitudinile teoretice și metodologice ale absolvenților.

Imaginea destul de cenușie expusă în această lucrare nu trebuie, bineînțeles, absolutizată. Ea este valabilă pentru setul de cazuri analizat, a cărei situație trebuie înțeleasă în contextul stării socio-economice a zonei și a specificităților câmpului academic orădean. Mai mult, descrierea noastră se referă la un stadiu incipient al carierelor acestor absolvenți, punctul în care se află biografiile lor profesionale fiind tranzitoriu. Pe de altă parte, multe dintre concluziile legate de posibilitățile de profesare a disciplinei și de imaginea de sine a celor care au obținut acreditarea în sociologie în ultimii ani sunt, sunt aplicabile în majoritatea cazurilor similare din România.

### **În loc de încheiere...**

Nu ne-am propus să formulăm soluții, ci să interogăm realitatea pentru a identifica problemele. În raport cu cele constatate avem, însă, două recomandări care se impun cu pregnanță: 1) ajustarea curriculumurilor secțiilor de sociologie la condițiile concrete ale pieței muncii, în paralel cu implementarea eficientă a unor servicii de consiliere profesională (recomandare care este valabilă, de fapt, pentru toate specializările); 2) instituirea unei organizații profesionale eficiente, care să promoveze imaginea sociologiei atât în medii academice cât și în marele public și să apere drepturile celor care profesază această meserie.

# Reorganizarea memoriei sociale în tranziția postcomunistă din România

---

Septimiu CHELCEA

---

Trăim sub povara memoriei sociale care ne apasă ca o anvelopă mult prea strâmtă. Trăim în imperiul dezbinării alimentate de *cultul memoriei*. În numele binelui și dreptății să folosim memoria colectivă pentru ca ororile trecutului să nu se mai repete. Îmi propun să analizez starea de fapt din România tranziției postcomuniste și să arăt că ocolirea *abuzurilor memoriei* ne eliberează, cu atât mai mult cu cât memoria socială se lasă ușor manipulată. Mai întâi, voi face câteva considerații teoretice pentru a schița cadrul discursului. Voi încerca apoi să identific capcanele procesării informației sociale (*bias*-urile) și, în final, voi ilustra modul în care se reorganizează memoria socială în România de azi. Ipoteza de bază este că memoria socială reprezintă un proces de elaborare *hic et nunc* a răspunsurilor la problemele puse în discuție, nu imagini “depozitate” în mintea noastră, care sunt “scoase la suprafață” când evocăm trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat. *Selecția informațiilor*, spre a fi păstrate sau șterse din memorie, se poate realiza spontan sau în mod conștient, caz în care *criteriul adevărului și binelui* asigură folosirea trecutului de către prezent pentru îndepărtarea nedreptăților și suferințelor de azi ale noastre și ale altora – iată corolarul ipotezei noastre.

## Memoria - un proces psihic încă neelucidat științific

Studiul științific al memoriei a debutat cu cercetările experimentale realizate în 1885 de psihologul german Hermann Ebbinghaus. Savantul german cerea subiecților de experiment să memoreze liste de silabe fără semnificație, pe care le citea rapid și le repeta până când aceștia reușeau să le reproducă fără greșală. Prin repetarea listei se obținea un progres în memorare - asemenea bulgărelui de zăpadă care prin rostogolire devine tot mai voluminos. Hermann Ebbinghaus a pus în evidență existența unei relații liniare directe între volumul informațiilor achiziționate și timpul consacrat memorării. A identificat, de asemenea, procedee de optimizare a memorării prin *distribuirea temporară* a repetițiilor. Ceea ce interesa era determinarea cantității de informații ce puteau fi tratate mnezic, afectate sau nu de memorările anterioare sau de uitare.

După mai mult de un secol de investigare științifică, memoria constituie încă „un laborator enigmatic”, ale cărui rezultate sunt „oarecum descurajatoare” (U. Neisser, 1978). Atât teoria *transmisiei sinaptice* (M. Lisman, 1985; J. L. McGaugh, 1974; C. Sagan, 1977; G. Lynch și M. Baudry, 1984), cu abordările *secvenței impulsurilor și creșterii celulelor neurale* ca urmare a învățării (M. R. Rosenzweig, 1984), cât și teoria alternativă a *stocării informației direct de moleculele de proteină*, în lanțurile de aminoacizi (C. Blakmore, 1977; S. Altman, 1983; S. A. Benner, 1984; B. Erickson, 1985), nu explică decât parțial procesul extrem de complex al memoriei umane. Nici combinarea celor două mari teorii (sinaptică și moleculară) nu rezolvă controversesele științifice (McMahon și McMahon, 1986, 272).

Se acceptă însă de către specialiști că memoria reprezintă un *sistem de stocare și recuperare a informațiilor*, constând din trei etape strâns legate între ele: *codificare (encoding)*, *stocare (storage)* și *regăsire (retrieval)* a informațiilor (cf. Tarry, 1997, 472). Se acceptă, de asemenea, că la om funcționează o *memorie implicită*, diferențiată de *memoria explicită* (L. L. Jacob și M. Dallas, 1981), o *memorie de scurtă durată (short-term memory)* și o *memorie de lungă durată (long-term memory)*. Oamenii pot achiziționa informații fără să memoreze și experiența pe care se bazează învățarea (memorie implicită), dar pot, de asemenea, să învețe păstrând conștient în memorie evenimentele legate de respectivul proces de învățare (memorie explicită).

În fine, abordarea modernă a memoriei impune distincția propusă de psihologul canadian Endel Tulving (1972) între *memoria semantică*, prin intermediul căreia cunoaștem lumea - de exemplu, orașul București este capitala României -, și *memoria episodică*, ce constă în capacitatea de aducere în memorie (*rapel*) a evenimentelor specifice - de exemplu, azi dimineață am vizitat Mănăstirea Putna. Așa cum remarca Alan D. Baddeley (1994, 731), care a făcut cercetări laborioase în domeniul *memoriei de scurtă durată* și al relațiilor ei cu limbajul, „psihologii au studiat mai mult memoria episodică, prezentând subiecților de experiment liste de cuvinte (cu sau fără sens) și cerându-le apoi să le reproducă sau să le recunoască”. Spre deosebire de memoria episodică, prin intermediul căreia re-trăim o experiență particulară într-un context dat, memoria semantică este datașată de contextul concret, este generică, permițând stocarea trăsăturilor comune ale mai multor evenimente asemănătoare. Se poate spune că memoria semantică reprezintă un „reziduu al mai multor episoade”.

În studiul anterior citat, Alan D. Baddeley (1994) atrage atenția asupra faptului că *uitarea* poate fi și benefică, nu numai catastrofală: ne permite să ne debarasăm de informațiile fără utilitate. În memoria de lungă durată, mai mult decât în memoria de scurtă durată, intervin procesele de *interferența retroactivă* (competiția între o nouă învățare și ceea ce a fost anterior achiziționat) și *interferența proactivă* (învățarea anterioară ca bază pentru noile achiziții). Prin aceste procese reușim să dobândim o imagine a lumii corespunzătoare intereselor proprii ale prezentului, apelând atât la *memoria de scurtă durată*, la informațiile stocate în ulimele 15-20 de secunde, cât și la *memoria de lungă durată*, la informațiile păstrate mai mult de o oră, uneori întreaga viață. În

## Reorganizarea memoriei sociale

---

legătură cu amintirile foarte detaliate care rămân neschimbate ani și ani de zile a se vedea disputa științifică despre amintirile “flash” (*flashbulb memories*), analizate de Roger Brown și James Kulik, care consideră că amintirile *flash* sunt “amintirile despre circumstanțele în care aflăm sau trăim, luăm contact pentru prima dată cu un eveniment foarte surprinzător sau important prin consecințe și/sau intens activat emoțional” (cf. Brown, Shevell și Rips, 1986, 140, *apud* Constantin, 2000, 86).

O problemă actuală în studiul memoriei este de a ști dacă formele conștientă și inconștientă de actualizare a informațiilor stocate reprezintă “memorii structural diferite sau dacă unitatea memoriei poate fi preservată” (Nicolas, 2000, 80). Actualizarea conștientă este, după opinia noastră, elementul fundamental în evitarea abuzurilor memoriei, “care face evenimentul vechi imposibil de depășit, ajungând în final să supună prezentul trecutului” (Todorov, 1995/1999, 31).

Precizările de până aici mi s-au părut utile pentru înțelegerea capacității oamenilor de a re-trăi experiențele trecute și pentru analiza conceptului de „memorie socială”.

### Ce este memoria socială?

Răspunsul pare simplu dacă raportăm mecanic *memoria socială* la *memoria individuală*: așa cum fiecare din noi posedăm memorie, prin care suntem noi înșine, tot astfel și societățile au memorie - „memorie socială”. O analiză mai aprofundată relevă probleme la care psihosociologii au schițat doar răspunsuri parțiale sau au formulat doar *prototeorii*. Nu știm bine cum se trece de la memoria individuală la cea socială. Ce deosebire există - dacă menținem distincția - între „memoria socială” și „memoria colectivă”? Cum se construiește memoria socială? Este posibilă o istorie construită împotriva memoriei sociale? Ce relație există între organizarea memoriei sociale și tipul de societate totalitară/democratică? Care este baza socială a organizării memoriei? Astfel de întrebări îi preocupă pe psihosociologi în prezent, mai ales pe psihologii sociali cognitiști.

*Teoria cadrelor sociale ale memoriei*. Maurice Halbwachs (Reims, 1877 - Buchenwald, 1945), profesor la Universitățile din Caen (1918), Strassbourg (1919) și Sorbona (1935), a inițiat studiul psihosociologic al memoriei, contribuind fundamental la înțelegerea faptului că memoria, constituind „cunoașterea actuală a trecutului”, nu reprezintă „conservarea imaginilor”, ci „reconstruirea imaginilor”. În concepția filosofului și sociologului francez, memoria este o „funcție simbolică”, amintirile depinzând de posibilitatea de a avea idei generale. Or, societatea este cea care ne furnizează mijloacele de gândire, limba: „Oamenii, trăind în societate, utilizează cuvinte al căror sens îl înțeleg: aceasta este condiția gândirii colective. Fiecare cuvânt este acompaniat de amintiri și nu există amintiri cărora să nu le corespundă cuvinte”.

Aceasta este, de fapt, și prima *acceptiune* a termenului de „memorie socială”, ca memorie a societății care oferă indivizilor limba și categoriile gândirii.

Societatea ne ajută să fixăm semnificația lucrurilor pe care ni le amintim. Inexistența unui cuvânt corespunzător obiectelor sau calităților face dificilă memorarea. Un lucru este mai ușor readus în memorie dacă pentru el există un termen lingvistic corespunzător. Intuiția lui Maurice Halbwachs a fost confirmată experimental mai aproape de zilele noastre, comparându-se performanțele la un test de recunoaștere a culorilor ale populației de limbă engleză și de limbă zuni, în care un singur cuvânt desemnează atât culoarea portocaliu, cât și culoarea galben (J. B. Carroll și J. B. Casagrande, 1958).

Pe de altă parte, semnificația faptelor, sensul evenimentelor depind totdeauna de grupurile umane, nu au un caracter universal. Reconstruim *trecutul cu ajutorul* semnificației elementelor din trecut. Dar această reconstrucție implică plasarea elementelor într-o serie temporală. Pentru fixarea elementelor ne folosim de anumite repere, care sunt legate de anumite circumstanțe sociale: absolvirea școlii, efectuarea serviciului militar, încadrarea în muncă etc. Evocarea propriului trecut - remarca Maurice Halbwachs - presupune apelul la reperele fixate de societate: „spiritul reconstruiește amintirile sale sub presiunea societății”. Astfel, pentru un adult din România prima zi de școală poate fi legată de un eveniment social - 1947, abdicarea regelui Mihai I; ziua de naștere, certificată printr-un act oficial, poate reaminti răpirea Ardealului prin Dictatul de la Viena (1940) ș.a.m.d. Așadar, termenul de „memorie socială” are și o *a doua accepțiune*, reieșită tot din lucrările lui Maurice Halbwachs, și anume cea de „memorie colectivă”, de amintire a unor grupuri umane pentru care evenimentele din trecut au semnificație specială.

O ilustrare cu caracter anecdotic a faptului că apartenența de grup influențează memoria ne este oferită de istorisirea despre vizita la Londra a unui grup din tribul *swazi* din Africa de Sud. La întoarcerea pe pământul african, membrii tribului își aminteau cel mai viu de modul în care polițiștii britanici regularizau traficul, dirijând circulația prin ridicarea brațului. Acest gest avea semnificație pentru sud-africani, în tribul lor însemnând un gest de salut.

După Maurice Halbwachs, atât stocarea, cât și rapelul reprezintă procese mnezice datorate vieții sociale: dobândim cele mai multe amintiri grație societății și evocăm aceste amintiri în interacțiune cu ceilalți membri ai grupului din care facem parte (familie, comunitate religioasă, națiune). Memoria implică limbajul - produs social -, iar reamintirea presupune plasarea individului într-un context concret (grup, clasă, colectivitate), numit de Maurice Halbwachs „cadru social”. Chiar memoria individuală este socială pentru că - așa cum remarca un exeget al lui Maurice Halbwachs - „oricărei aduceri *aminte* îi corespund anumite cuvinte, iar aducerea aminte tăcută implică, într-un sens și într-o măsură, tot funcțiunea limbajului” (Sperantia, 1944, 465). Deci nu individul, ci grupul este depozitarul memoriei. Avem de-a face astfel cu o *memorie colectivă*. În prezent, memoria colectivă este raportată la individ, nu la grup. De exemplu, M. Finley (1981, 32) apreciază că “memoria colectivă nu este altceva decât transmisie, de către un număr de indivizi, a amintirilor unui singur om sau ale câtorva oameni, repetate în mai multe reprize” (*apud* Neculau, 1999, 180).

## Reorganizarea memoriei sociale

---

Ca proces psihofiziologic, memoria este legată de activitatea cerebrală a indivizilor - Maurice Halbwachs spune metaforic: „Ce sont des individus qui se souviennent” -, dar amintirile colective au caracteristici specifice, pentru că societatea îi obligă pe indivizi nu numai să-și reamintească din când în când anumite evenimente din viața lor, dar și să retușeze, să reorganizeze și să completeze aceste amintiri pentru a justifica acțiunile lor imediate. În acest sens, J. Candau (1996), citat de Adrian Neculau (1999, 180), atrăgea atenția că “istoria inițială” (evenimentul) este continuu completată de persoanele care o evocă. Să luăm ca exemplu memoria colectivă a unei familii. Grupul familial are amintiri: căsătoria, nașterea copiilor etc. Astfel de evenimente sunt sărbătorite în comun, conform normelor culturale (aniversarea, nunta de argint, de aur etc.). Fiecare membru al familiei are amintirea unor astfel de evenimente, dar memorarea se face în grup, instituționalizat, într-un cadru social (național, religios). În același timp, familia are amintiri legate de zona tradițional-istorică în care domiciliază. Există „o figură emblematică” a familiei (bunicul sau bunica, o rudă mai apropiată sau mai îndepărtată). Caracteristicile fizice sau morale ale acestui personaj sunt mereu evocate în familie: „Când făcea tata armata...”

Maurice Halbwachs - așa cum remarca Jean Stoetzel (1963, 119) - „nu a insistat asupra funcției de identificare a individului cu grupul care exersează amintirile colective, în schimb a subliniat puternic caracterul normativ: fiecare amintire colectivă este pentru grup un model, un exemplu, o învățătură”.

În lucrarea *La Topographie legendaire des Evangiles en Terre Sainte*, Maurice Halbwachs, examinând localizarea evenimentelor descrise în scrierile sfinte după coordonatele comunităților creștine în pelerinaj, a făcut o serie de observații ingenioase asupra importanței spațiului pentru fixarea amintirilor, ajungând la concluzia că reperele geografice (forme de relief, cursurile de apă etc.), precum și construcțiile umane (biserici, palate etc.) au un rol capital pentru memoria colectivă. Prin ele „trecutul devine într-o anumită măsură prezent” (Halbwachs, 1941, 2). Credincioșii ating cu mâna vestigiile sfinte și văd cu ochii lor locurile pe unde a trecut Mântuitorul. Dar localizarea tradițională este cea adevărată? Acestei întrebări încearcă să-i dea răspuns sociologul francez. Pe baza analizei localizărilor creștine din Palestina, și în mod deosebit din Ierusalim, formulează legile care „regleză memoria grupurilor”: 1) legea concentrării (tendința de localizare în același spațiu a mai multor evenimente care nu au nici o legătură între ele); 2) legea divizării (fragmentarea unei amintiri în mai multe elemente, fiecare element fiind diferit localizat; 3) legea dualității (acceptarea plasării în două localități a unuia și aceluiași eveniment desfășurat cu mult timp în urmă). „Contrar universalismului kantian și subiectivismului bergsonian se demonstrează astfel că timpul, și timpul nostru cel mai intim, este reglat de cultura căreia aparținem” (Durand, 1969, 137).

Dacă ar fi să ne raportăm la memoria colectivă a românilor în cadrul lor național, ne-am putea referi la legenda-mit despre Negru Vodă (Chelcea și Chelcea, 1990). Amintirea întemeietorului de Țară se leagă de râuri și de munți: „coborându-se pe apa Dâmboviței, început-au a face țară nouă”; „un țurțudău

de stâncă, având în cap o piatră lată” (Rădulescu-Codin, f.a., 64) aduce aminte de palatul lui Negru Vodă din apropierea comunei Cetățeni (județul Argeș), unde Vodă își avea Divanul domnesc. Dar palatul, în memoria colectivă, este localizat atât la Cetățeni, cât și la Stoenești - după legea duplicității. Conform altei „legi simple” a memoriei colective (legea fragmentării), lupta lui Negru Vodă cu tătarii are mai multe episoade, diferit localizate: în satul Tătărani, unde românii „îi bușesc”, luptându-se cu ei „la chept” (Rădulescu-Codin, f.a., 65), pe Dâmbovița - la „Săritoarea lui Negru Vodă”. În același punct geografic se concentrează și alt eveniment: biruința lui Mihai Viteazul. Și Negru Vodă, și Vlad Tepeș, și Avram Iancu (Chelcea, 1935, 20) - în amintirea grupurilor - se slujesc de același vicleșug împotriva dușmanilor: potcovesc caii „de-a-ndărăteala”, cu colții potcoavelor înainte. În spiritul lui Maurice Halbwachs, am putea formula o a patra lege a memoriei colective: *legea similitudinii acțiunilor* (atribuirea aceluiași „mod de acțiune original” mai multor personaje din epoci istorice îndepărtate).

*Teoria structurării memoriei de către cultură și interese.* Aproape în același timp cu Maurice Halbwachs, în Marea Britanie Frederick C. Bartlett dezvoltă o teorie, pe care am putea-o numi *structurarea memoriei de către cultură și interese*. Prin studii experimentale bine controlate, savantul britanic a demonstrat că pierderea informațiilor în timp nu se datorează uitării, ci restructurării de sens a memoriei, asemenea fenomenului percepției, și anume organizarea informațiilor mnezice în jurul unui element semnificativ (Bartlett, 1932). În concepția lui Frederick C. Bartlett, cultura contribuie la fixarea semnificațiilor și, prin aceasta, la structurarea memoriei. Am evocat deja istorioara despre vizita africanilor swazi la Londra.

### **Organizarea și reorganizarea socială a memoriei**

Continuând orientarea cercetărilor lui Maurice Halbwachs și Frederick C. Bartlett, psihosociologii atașați ideii „construcționismului social” abordează memoria nu ca pe un proces de codare și stocare a informației, ci ca „o activitate socială, care depinde de vorbire și care se construiește în relație cu alți indivizi” (Edwards și Mercer, 1987). Abordarea construcționistă se opune deopotrivă curentului dominant, ce își are originea în experimentele lui Hermann Ebbinghaus, și tendinței ultracognitiviste, care se interesează aproape exclusiv de tratarea informațiilor în memoria umană și artificială, urmărind să evidențieze modul în care noile informații sunt filtrate de „schemas” și intră în „sistemul memoriei”. În ambele perspective memoria este tratată pur individual, codarea, stocarea și rapelul fiind considerate procese psihice interne.

*O nouă abordare a memoriei: construcționismul social.* „Construcționismul social” respinge presupuziția că memoria se află în creierul indivizilor izolați, ca și modelul tratării nediferențiate a memoriei umane, animale și artificiale (Middleton și Edwards, 1990). Ei atrag atenția că numai omul își poate aminti ceva ce nu este legat de experiența trecută: de exemplu, un război antic, o

## Reorganizarea memoriei sociale

---

nedreptate socială la care nu a participat etc. Aceste amintiri se transmit din generație în generație și societatea oferă prilejul aducerii lor aminte (sărbătorile naționale, parăzile militare, muzeele memoriale, statuile, denumirea străzilor, a instituțiilor etc.). Așa cum spunea psihologul rus Lev Vîgoțki (1896 - 1934), „memoria umană și viața socială sunt indisolubil legate”.

Urmând modelul cercetărilor etologice, psihosociologii construcționiști observă sistematic modul cum funcționează memoria în condițiile vieții de zi cu zi, în împrejurări foarte diferite: în clasa școlară, la piața agro-alimentară, la tribunal. Analiza limbii vorbite constituie - după M. Billing și Derek Edwards (1994) - „placa turnantă a cercetărilor construcționiștilor sociali”. Este exemplar modul în care psihologul englez Paul Drew a analizat retorica agresorului și victimei într-un proces de viol. Alegerea cuvintelor pentru descrierea evenimentului s-a dovedit a fi grija principală a celor implicați. Studiul menționat a demonstrat că memoria nu reprezintă un simplu depozit de informații neutre și că limbajul are un rol decisiv în organizarea și reorganizarea memoriei. Limbajul transformă modul și conținutul a ceea ce ne amintim - susțin cu deplin temei psihosociologii construcționiști. Acest adevăr a fost pus în evidență de studiul interacțiunii profesor-elevi, realizat în 1987 de Derek Edwards și Neil M. Mercier, în care s-a constatat că profesorii orientează construcția memoriei copiilor, controlând limbajul, selecția evenimentelor, modul de interpretare și aducere aminte a lor. Concluzia: și amintirile se învață.

## Procesarea informației în construcția memoriei sociale

Psihologia cogniției sociale s-a conturat abia în ulimele două decenii, în ciuda contribuției unor precursori iluștri, precum Kurt Lewin (1890 - 1947) și Fritz Heider (1896 - 1988). “Studiul cunoașterii sociale (structura și conținutul ei) și al proceselor cognitive (incluzând achiziționarea, reprezentarea și prelucrarea informațiilor) oferă cheia pentru înțelegerea comportamentului social și a factorilor care îl mediază” – apreciază Neill Macrae și Miles Hewstone (1995, 535). Între acești factori se numără și opinia publică – precizăm noi. Modul cum își reprezintă oamenii lumea în care trăiesc, felul în care se percep pe ei înșiși și pe alții, ca actori sociali, sunt probleme de cercetare care se înscriu în perimetrul cogniției sociale, cogniție ce se particularizează prin legi și procese diferite de cele ale cogniției generale (a naturii) și ale cunoașterii științifice. În literatura psihosociologică din România cogniția socială a fost prezentată aprofundat și nuanțat în mai multe studii și lucrări (Doise, Deschamps și Mugny, 1979/1996; Drozda-Senkowska, 1997/1998; Iluț, 2000; Pendry, Macrae și Hewstone, 1994/1998; Sanitioso, Brown și Lungu, 1999). Pe plan mondial sunt citate lucrările fundamentale, care au revoluționat în ultimii ani psihologia socială (Fiske și Taylor, 1991; Markus și Zajonc, 1985; Wyer și Srull, 1994). Noi nu ne propunem decât să relevăm elementele care permit înțelegerea mecanismelor memoriei sociale.



Oamenii judecă evenimentele sociale și îi percep pe ceilalți, ca și pe ei înșiși, pe baza unor "teorii implicite". Astfel, ei își justifică acțiunile și tot cu ajutorul lor identifică, în mod eronat de multe ori, cauzele comportamentelor umane, ale situațiilor cotidiene și ale problemelor sociale. La nivelul simțului comun, ei nu ajung totdeauna la adevăratele cauze ale fenomenelor. Rasyd Bo Sanitioso, Mark M. Brown și Ovidiu Lungu (1999, 2) relatează despre un experiment care ilustrează limitele teoriilor simțului comun: unuia dintre participanții în stare de hipnoză i s-a dat "ordinul" ca la ieșirea din transă să meargă pe jos ca un câine. Când a fost întrebat de ce merge așa, a răspuns: "Cred că mi-a scăpat ceva pe jos". În viața de zi cu zi, de multe ori procedăm în același fel: nu cunoaștem cauzele reale ale opțiunilor și comportamentelor noastre și ale altora, dar ne pronunțăm despre ele, emitem opinii. Psihosociologii cognitivști încearcă să afle tocmai motivele reale, nu justificările comportamentelor sociale. Acest lucru, lipsa congruenței dintre motivul real al comportamentelor și justificarea lor, se întipărește în memorie. Oamenii își justifică rațional comportamentele și dau coerență amintirilor. Problema este mai profundă și impune un răspuns la o întrebare fundamentală: este omul o ființă rațională sau o ființă raționalizatoare? Încin să cred că suntem mai degrabă ființe raționalizatoare decât automate care produc răspunsuri comportamentale totdeauna în acord cu logica formală.

În ceea ce privește cogniția socială s-au formulat în timp trei teorii: teoria consistenței, teoria omul de știință ingenuu și teoria leneșul cognitiv.

*Teoriile consistenței* au apărut la jumătatea secolului al XX-lea și se fondează pe presupunerea că oamenii au tendința naturală de a fi coerenti în cognițiile lor. *Teoria disonanței cognitive*, propusă de Leon Festinger (1957), este exemplară în acest sens. Conform acestei teorii, dacă o persoană primește informații contradictorii referitoare la o altă persoană sau la propria persoană, ca și despre situații sau evenimente sociale, apare o stare de tensiune psihică din care indivizii încearcă să iasă fie prin reducerea în plan psihic a importanței elementului disonant, fie prin căutarea unor informații în concordanță cu credința inițială. Teoria disonanței cognitive poate fi sintetizată în următoarele aserțiuni: 1) starea de disonanță cognitivă generează disconfort psihic; 2) oamenii încearcă să iasă din starea de disonanță cognitivă prin adăugarea unor noi cogniții care să întărească elementele consonante sau care să diminueze elementele disonante; 3) intensitatea disonanței cognitive depinde de importanța acordată cognițiilor care sunt în contradicție și de proporția cognițiilor aflate în disonanță; 4) în situația de consonanță cognitivă, oamenii evită orice nouă cogniție care ar putea induce disonanță cognitivă. Teoria disonanței cognitive permite prognoza schimbării opiniilor, atitudinilor și comportamentelor. Cum au procedat membrii Partidului Comunist din România, în număr de circa 3,5 milioane, când au aflat la procesul de condamnare a lui Nicolae Ceaușescu (25 decembrie 1989) că secretarul general al partidului din care făceau parte a comis infracțiunea de genocid și de subminare a economiei naționale? Foarte probabil că mulți membri de partid aveau o imagine de sine pozitivă, se considerau oameni cinstiți. Dar un om onest nu se poate asocia unui criminal! Imaginea de sine și opțiunea pentru un partid criminal sunt două

## Reorganizarea memoriei sociale

---

elemente în disonanță. Pentru a depăși starea de disconfort psihic generată de disonanța cognitivă care a apărut, unii și-au schimbat opțiunea politică, alții și-au păstrat convingerile anterioare. Cei mai mulți nu au “sărit dintr-o luntre în alta”, nu s-au mai înregimentat în nici un partid politic. Și-au spus probabil, spre protejarea eu-ului, că politica este murdară. Ce legătură au toate acestea cu memoria socială? Personal, consider că nu există o memorie socială unitară, ci un conglomerat de memorii colective, ale diferitelor grupuri sociale. Pentru unii, în memorie a fost stocată informația “Ceaușescu – călău”, pentru alții “Condamnarea lui – o mascaradă judiciară”.

*Teoria omul de știință ingenuu* (sau a micului savant) implică prezumția că oamenii în viața lor de zi cu zi procedează asemenea savanților, căutând cauza fenomenelor și fiind capabili să prelucreze corect informațiile relevante. *Teoria atribuirii*, inițiată de Fritz Heider (1958) și dezvoltată de Edward E. Jones și K. L. Davis (1965), ca și de mulți alții, “ne permite să explicăm comportamentele noastre și pe ale celorlalți [...] pe baza relațiilor de cauzalitate pe care le stabilim între diferitele elemente și evenimente din câmpul psihologic” (Deschamps, 1978/1996, 160). Noi facem atribuiri cauzale pornind de la observarea comportamentelor, dar pentru ca să putem deduce intențiile subiacente trebuie să fie îndeplinite trei condiții: 1) actorul social să fie conștient de efectele acțiunii sale; 2) să aibă capacitatea de a realiza respectiva acțiune; 3) să aibă libertatea de alegere, respectivul comportament să decurgă din voința actorului social, nu din constrângeri externe. După Jean-Claude Deschamps (1978/1996, 161) “procesul de atribuire s-ar desfășura în modul următor: 1) subiectul observator reperează efectele unei acțiuni; 2) el compară aceste efecte cu efectele acțiunilor posibile, dar nerealizate de către subiectul activ, pentru a determina efectele comune și cele specifice; 3) în fine, el atribuie, adică stabilește o corespondență între o acțiune și o dispoziție, bazându-se pe efectele specifice acțiunii alese și pe efectele acțiunii respinse”. Aceasta este esența teoriei *inferenței corespondenței* (dintre comportamentul observat și trăsăturile de personalitate ale actorului social). Edward E. Jones și K. E. Davis (1965), cei care au formulat această teorie, au făcut câteva precizări importante pentru înțelegerea modului de stabilire a corespondenței. Modelul teoretic ia în considerare *analiza efectelor noncomune* și *analiza dezirabilității sociale* pentru a arăta cum folosesc oamenii informațiile la nivelul simțului comun: *cu cât efectele noncomune sunt mai puține și cu cât comportamentul este mai indezirabil social, cu atât riscul de a face evaluări eronate este mai mic și încrederea în propriile judecăți este mai mare*. Să exemplificăm. Dacă percepem, urmărind informațiile din mass-media sau pe baza observației directe, că un lider politic este un bun orator, un familist convins, atractiv din punct de vedere fizic, inteligent, dar că a fost internat într-o clinică psihiatrică pentru a se trata de “surmenaj intelectual”, această din urmă informație referitoare la un efect noncomun are o importanță mult mai mare decât celelalte informații (că este bun familist, inteligent etc.) în inferențele pe care le facem despre personalitatea liderului în cauză, în funcție de care ne formăm o opinie. Pe de altă parte, dacă aflăm că președintele unei mari puteri

militare nu și-a întrerupt concediul de odihnă pentru a fi la locul unei catastrofe navale, pentru a supraveghea sau conduce operațiile de salvare a victimelor de pe un submarin atomic (desigur, un exemplu didactic, nu o situație reală), acest comportament indezirabil social este mai informativ, ne spune mai multe despre caracteristicile psihomorale ale nefericitului președinte decât știrile despre faptul că, la odihnă fiind, și-a continuat atribuțiile, de exemplu, a purtat discuții, programate cu mult timp înainte, cu alți șefi de state. Ignorăm faptul că în campaniile de presă sunt accentuate tocmai informațiile despre efectele noncomune și despre comportamentele indezirabile ale elitelor politice, pentru că acestea, conform teoriei inferenței corespondenței, influențează cel mai mult stocarea și accesarea informațiilor, memoria socială.

*Modelul covarianței* al lui Harold H. Kelley (1967) explică atribuirea cauzei comportamentelor în funcție de covariația cauzei și a comportamentului. Cu cât această covariație este mai ridicată, cu atât mai puternică este atribuirea. "Criteriile de validare a atribuirii ar fi: 1) *specificitatea* efectului legat de un obiect sau de o persoană; 2) *consistența* acestui efect în timp și în funcție de posibilitățile de interacțiune cu acest obiect sau persoană; 3) *consensul* între persoane în privința acestui efect" (Deschamps, 1978/1996, 167). Pentru a înțelege modelul covariației trebuie să definim termenii. Prin "specificitate" sau "distinctivitate" se înțelege proprietatea comportamentului observat de a fi caracteristic numai unei anumite persoane. Consistența este dată de repetabilitatea, de permanența comportamentală. Consensul se referă la uniformitatea comportamentelor: toate persoanele au comportamente identice sau foarte asemănătoare cu cele observate (Sanitioso, Brown și Lungu, 1999, 19-22). Dacă observăm la televizor că aproape în toate interviurile acordate un anume șef de partid are un zâmbet larg (un alt exemplu didactic) îi vom atribui acestuia calitatea de a fi un om optimist? Vom face o astfel de atribuire numai dacă personajul politic observat este singurul care zâmbește când i se ia un interviu (consens slab), dacă face acest lucru la fiecare interviu (consistență puternică) și dacă zâmbește la fel și în alte împrejurări (specificitate scăzută). Aceasta este o *atribuire de entitate*, adică referitoare la persoana observată. Notăm în treacăt că există și alte tipuri de atribuiri (personale și situaționale), dar care în acest context interesează mai puțin.

După cum ne-am putut da seama, în viața de zi cu zi toți suntem "mici savanți" în căutarea adevărului, a cauzelor, dar nu reușim această performanță decât rareori. Cel mai adesea în raționamentele din structura opiniilor noastre se strecoară erori. Apare frecvent *eroarea fundamentală a atribuirii*, identificată de Lee Ross (1977), care constă în tendința de a explica toate comportamentele persoanelor observate prin caracteristicile lor psihomorale și de a ignora factorii de context, situaționali. Dacă, de exemplu, mărirea pensiilor promisă de un prim-ministru se amână, îi vom atribui acestuia calitatea de "demagog", fără a ne mai interesa de scadența datoriei externe sau de alte priorități stringente ce au apărut. Dacă am lua în calcul și factorii externi, nu numai pe cei legați de persoană, probabil că am constata că respectivul prim-ministru nu este tocmai "Titircă inimă rea". Dar oamenii obișnuiți, așa cum suntem cei mai mulți dintre noi, fac atribuiri cauzale în termeni de dispoziții

## Reorganizarea memoriei sociale

---

personale, chiar și în condițiile de nealegere a comportamentelor observate. Prin cercetări psihosociologice de teren s-a pus în evidență că “tendința de a atribui acțiunilor altora cauze interne scade o dată cu trecerea timpului din momentul în care s-a consumat acțiunea. Astfel, J. Burger și J. Pavelich (1993) au constatat că, la câteva zile după alegeri, aproape două treimi dintre cei investigați au pus rezultatele pe seama trăsăturilor și acțiunilor personale ale alegătorilor, în schimb, după două săptămâni, aceeași proporție (două treimi) s-a referit la factori situaționali” (Iluț, 2000, 85). De asemenea, cercetările psihosociologice experimentale au evidențiat că atribuirea de cauze interne sau externe se face în funcție de referirea la propria persoană sau la alții și în funcție de succes sau de eșec. Atribuim cauze interne succeselor noastre și cauze externe succeselor celorlalți, iar eșecurilor proprii le atribuim cauze externe, în timp ce atribuim eșecurilor altora cauze interne. Dacă am fi americani am spune: “*I’m good, you’re lucky*” (Eu sunt competent, tu ești norocos). Există, deci, o diferență sensibilă între *autoatribuiri* și *heteroatribuiri*.

*Teoria leneșul cognitiv* completează seria teoriilor cogniției sociale, contribuind substanțial la înțelegerea procesului de *encodare*. Asumția pe care se fondează această teorie este că “oamenii au capacități cognitive limitate, ei caută să le folosească cu economie și că utilizează *scurtături* în judecățile și inferențele pe care le fac” (Sanitioso, Brown și Lungu, 1999, 5). Așadar, suntem “leneși cognitiv” sau, ca să nu se supere nimeni, “zgârciți cognitiv” (*cognitive miser*). Scurtăturile în raționamentele noastre, numite în psihosociologia cognitivă *euristici* (*heuristics*), ne ajută să facem inferențe rapid, dar nu totdeauna corect, și aceasta pentru că suntem excedați de multitudinea informațiilor din mediul înconjurător, pe care nu le putem prelucra în timp util pe toate. Din această cauză recurgem la selectarea informațiilor celor mai relevante pentru a lua decizii în situațiile date. Folosim, ca pe niște filtre, ceea ce specialiștii au denumit *scheme* (*schemata*), adică structuri de cunoștințe care simplifică și organizează informațiile despre persoane, grupuri umane sau caracteristici ale acestora. Conceptul de “schemă” a fost impus în vocabularul psihologiei de S. T. Fiske și P. W. Linville (1980). Există mai multe feluri de scheme: scheme-persoană, scheme-situație, scheme despre alte persoane și scheme despre noi înșine (*self-schema*) Cu ajutorul schemelor ne formăm expectații referitoare la alții și interpretăm informațiile ambigue. Apelul la scheme în judecățile noastre de zi cu zi induce erori, influențează negativ prelucrarea informațiilor sociale. M. B. Brewer și J. Treyens (1981) au făcut un experiment simplu, adică elegant, prin care au arătat efectul schemei asupra memoriei. “În acest experiment subiecții erau întâmpinați de unul dintre experimenterii, care îi ruga să mai aștepte câteva minute într-un birou până când toate materialele pentru experiment erau gata. După un timp, subiecții erau duși într-o încăpere și erau rugați să recunoască obiectele pe care le-au văzut în birou. Ei trebuiau să marcheze pe o scală de la 1 (sunt absolut sigur că am văzut obiectul) la 6 (sunt absolut sigur că nu am văzut obiectul) gradul de recunoaștere a obiectelor prezentate pe o listă. Rezultatele au arătat că *schema birou* (ce obiecte sunt tipice pentru un birou) a avut o influență

covârșitoare asupra memoriei participanților, în ciuda proeminenței unora dintre obiectele din birou (de exemplu, un revolver, o roată de rezervă dezumflată). Astfel, obiecte ce fac parte din *schema birou* și care nu erau de fapt prezente acolo (de exemplu, un calendar) au fost *recunoscute* de subiecți ca fiind prezente, în timp ce obiecte *neobișnuite* (de exemplu, un craniu de plastic) au trecut neobservate” (Sanitioso, Brown și Lungu, 1999, 6). Schemele, de multe ori, ne joacă feste. Știm că un șef de stat, mai ales al unei supraputeri, este mai presus de orice bănuială de imoralitate. Datorită acestei scheme, în memoria noastră nu este stocată sau nu este accesată decât cu greu informația - să spunem - despre “o relație nepotrivită” a președintelui cu o stagiară oarecare. Erorile datorate folosirii euristicilor inventariate și prezentate de Rasyd Bo Sanitioso, Mark M. Brown și Ovidiu Lungu (1999, 40-44) sunt multiple (eroarea ratei de bază, a covariației, a frecvenței, a regresiei către medie, a estimării șansei, a conjuncției, a *status-quo*-lui, a estimării eșantionului și a costului, în fine, eroarea supra încrederii). Nu voi prezenta fiecare tip de eroare în parte; mă voi mărgini să atrag atenția asupra problemei: memoria socială este schimbătoare în funcție de schemele pe care le folosim.

În finalul discuției despre memoria socială din perspectiva cogniției sociale voi aduce în discuție câteva probleme despre procesarea informației la nivelul simțului comun, în legătură cu formarea impresiei asupra unei persoane și cu reamintirea acesteia. Pentru exemplificare mă voi referi tot la un lider politic, dar discuția se înscrie în sfera problematicii psihologice a *percepției sociale*. Ne facem o impresie despre ceilalți fie pe baza observării comportamentului lor, fie pe baza cunoștințelor pe care le avem despre persoanele care fac parte din același grup social (vezi teoriile atribuirii). Putem să avem o opinie despre valoarea unui candidat în alegerile parlamentare pentru că l-am cunoscut într-o relație publică directă (ne-a fost coleg de facultate, l-am avut ca student etc.), dar putem să ne fondăm opinia nu pe observarea directă a comportamentului său, ci pe ceea ce știm noi despre clasa politică în general. În psihosociologie se face distincție între *impresiile bazate pe date* (observație) și *impresiile bazate pe categorii* (apartenența la un grup). În mod obișnuit, cele două surse de informație acționează simultan, dar multe persoane își formează imaginea despre lideri aproape exclusiv pe cunoștințele ce le au despre categoria din care fac parte, în speță categoria politicianilor. Și, firește, greșesc “băgându-i pe toți în aceeași oală”, cu alte cuvinte, făcând etichetări, nu caracterizări. Savant spus, recurge la *procesarea descendentă* a informațiilor. Ca “leneși cognitiv”, nu acordăm atenție tuturor stimulilor, ci mai ales stimulilor *proeminenți* (*salience*) și *proeminenți absolut* (*vividness*). Este proeminent stimulul care iese cu ușurință în evidență, într-un context dat, și proeminent absolut (vivace) stimulul care atrage atenția indiferent de context. Astfel de stimuli au un impact causal mai puternic decât stimulii obișnuiți. L. Z. McArthur și D. L. Post (1977) au făcut următorul experiment pentru a pune în evidență distorsionarea influenței cauzale a stimulilor proeminenți, în sensul percepției crescute a rolului acestora. În experiment, “*salience*–ul a fost manipulat plasând o sursă de

## Reorganizarea memoriei sociale

---

lumină ce se proiecta mai mult pe unul din cei doi parteneri angajați într-o discuție. Subiecții urmăreau discuția dintre două persoane, înregistrată pe o casetă video, cu instrucțiunea de a-și forma o impresie despre aceste persoane. Astfel, deși au urmărit de fapt același dialog, jumătate dintre subiecți au văzut una dintre persoane mai luminată, iar cealaltă jumătate dintre subiecți au văzut cealaltă persoană mai luminată. După ce au vizionat caseta, subiecții au fost rugați să facă atribuiri ale diverselor comportamente apărute pe parcursul conversației (de exemplu, de câte ori a avut persoana A inițiativa în cursul dialogului). Indiferent de conținutul discuției dintre cele două persoane, subiecții au avut tendința de a exagera rolul cauzal al țintei salient (cea care a fost mai luminată în timpul conversației)” (*apud* Sanitioso, Brown și Lungu, 1999, 58). Experimentul relatat modelează exact ce se întâmplă la unele *talk-show*-uri, pe care le-am numi mai bine “trăncăneală politică”: indiferent ce spune și cât de mult timp vorbește un invitat, dacă reflectoarele și camera de luat vederi se fixează asupra altei persoane aceasta va deveni stimul salient și va beneficia de o codificare mnezică mai bună. Așa devin, pentru mulți dintre noi, moderatorii TV, pseudoanaliztii politici, falșii politicieni etc. elite politice și elitele politice vedete TV.

## Reorganizarea memoriei sociale în tranziția postcomunistă din România

Reamintirea trecutului este justificativă nu pentru trecut, ci pentru prezent. Istoricul medievalist francez Marc Bloch (1886 - 1944), fondatorul revistei *Annales*, spunea “Fiecare epocă reconstruiește trecutul în funcție de interesele ei proprii” (*apud* Gh. Platon, 2000, 17). Amintirile se reorganizează, așadar, în funcție de interesele actuale ale grupurilor și colectivităților. Prezentul își pune amprenta asupra trecutului în aceeași măsură în care trecutul marchează prezentul. Actualizarea conștientă a informațiilor sociale are mai totdeauna un scop politic; problema este dacă respectiva politică este bună sau greșită (*cf.* Todorov, 1995/1999, 50).

În acest fel interpretăm noi rezultatele unui studiu „pe viu” privind distorsiunile mnezice ale evenimentelor din *decembrie '89*. Doi psihologi, Ilie P. Vasilescu și Irina Holdevici, au cerut, la o săptămână după evenimente, unui număr de 28 de persoane participante în seara de 21 și în noaptea de 21 spre 22 decembrie 1989 la manifestația din Piața Universității din București să relateze ce anume s-a strigat atunci. „Din datele astfel recoltate cele mai mari frecvențe au fost: „Huo”, interjecție adresată, în special, armatei și gărzilor patriotice și „Jos Ceaușescu”, urmate de „Fără violență”, „Nu plecăm” (cu variante), „Timișoara” (cu variante), cântarea sau intonarea cântecului „Deșteaptă-te române”, „Jos” criminalii (cu variante: asasinii, călăii), Ceaușescu pică (cu variante), „Ceaușescu - predicat logic” (unde predicatul logic este Hitler, asasin, Bokasa: de exemplu, „Ceaușescu - Bokasa” și „Rămâneți cu noi” (Vasilescu și Holdevici, 1992, 78). După zece luni, în octombrie-noiembrie 1990, cei doi psihologi au contactat din nou 26 dintre cei 28 de subiecți

anchetați în *decembrie* '89, invitându-i să-și reamintească ce s-a strigat în 21/22 în Piața Universității. De această dată au fost reamintite: „Jos Ceaușescu”, „Jos comunismul”, „Nu plecăm acasă/morții nu ne lasă”, „Nu vă fie frică/Ceaușescu pică”, „Fără violență”, „Veniți cu noi”, „Deșteaptă-te române”, „Ieri la Timișoara, azi în București, mâine în toată țara”.

Din punctul meu de vedere, reorganizarea amintirilor despre evenimentele revoluționare s-a produs în sensul interesului social al momentului (1990), marcând trecerea de la „Jos Ceaușescu” la „Jos comunismul”. Lozinca „Jos comunismul” nu a fost semnalată la câteva zile după eveniment de nici unul din subiecți, dar este prezentă în „amintirile” a 15 din 26 de martori după zece luni. Consider că teoria lui Frederick C. Bartlett explică mai bine datele investigației la care m-am referit, decât influența mijloacelor de comunicare în masă - explicație propusă de autorii citați.

Poate funcționa o societate cu o memorie colectivă discordantă în raport cu prezentul și în discrepanță cu proiectul istoric? Împreună cu Pierre Vidal-Naquet (1994, 726) vom răspunde negativ, cel puțin dacă ne referim la istoria pe termen lung - în sensul avut în vedere de Fernand Braudel (1989). Prin memoria socială trecutul se încăpățânează să supraviețuiască. *Interferența retroactivă* face dificilă obținerea unei imagini corecte asupra prezentului. Din această cauză factorii de putere sunt interesați nu numai să rescrie istoria, dar și să reorganizeze memoria socială.

Prima operație pare mult mai simplă. După instaurarea comunismului în România, s-a impus într-o anumită măsură istoria falsă, contrară memoriei colective, scrisă la ordinul puterii comuniste la Moscova sau la București în 1948, de către Mihail Roller. Stâlpii construcției noii istorii erau: rolul major al slavilor în istoria românilor, lupta de eliberare națională de sub jugul străin, ajutorul dezinteresat acordat românilor de către ruși și apoi de către sovietici, lupta muncitorilor împotriva burgheziei și monarhiei, insurecția armată de la 23 august, instaurarea republicii, superioritatea democrației muncitorești și avântul economic al Republicii Populare Române. Situația socială de exploatare a țăranilor și muncitorilor, războaiele de neatârnamare, războaiele, revoluțiile, grevele și, în fine, eroismul clasei muncitoare, în frunte cu partidul comunist – cam acesta era conținutul manualului, dacă îmi aduc bine aminte. “Esențial de reținut este faptul că acesta a fost un *instrument unic*, atât pentru învățământul istoriei, cât și pentru marele public și el falsifică istoria românilor în întregul ei” – aprecia istoricul Gheorhe Platon (2000, 17). Manualul, merit să legitimizeze puterea comunistă în România și strategia politică imperială a Rusiei sovietice (Platon, 2000, 23), urmărea în subsidiar organizarea și reorganizarea memoriei sociale. El nu a rezistat mult timp. A fost eliminat chiar de regimul comunist, după 1964, când în istoriografia totalitarismului se conturează o a doua etapă “caracterizată spre național”, opusă primei etape (1948-1964), “orientată spre obiective străine interesului național” (Platon, 2000, 24). Abandonarea *rollerismului* a însemnat readucerea în memoria colectivă, prin rescrierea istoriei, a faptului de bun simț că în trecutul nostru au existat și burghezie și

## Reorganizarea memoriei sociale

---

monarhie, și “paride istorice” și biserică – rolul acestora fiind totuși subdimensionat.

După prăbușirea comunismului în România în urma evenimentelor din *decembrie '89* s-a pus aceeași problemă: rescrierea istoriei, cu scopul nedecarat de reorganizare a memoriei sociale, eliminarea pe cât posibil a erorilor și miturilor, în spiritul mondializării. Aceasta este miza actualei bătăliei parlamentare pentru manualele alternative, vizate fiind, în special, manualele de istorie modernă și contemporană. Trecutul este chemat de această dată să sprijine “construcția europeană” și formarea unei “identități europene”, care înglobează “identitatea națională” (Mitu, 1999 a, 114). Sub lozinca “Să dărâmăm miturile comuniste”, sunt minimalizate momentele de afirmare națională și bagatelizate personalități ale istoriei noastre, puse pe același plan cu personalități publice efemere. Ilustrăm cele spuse anterior cu două exemple dintr-un manual de *Istoria Românilor* (Mitu, 1999 b, 41), aprobat de Ministerul Educației Naționale, foarte controversat însă. “Romanticii români au rescris și istoria națiunii lor [sic! – nu a națiunii noastre]. Mihai Viteazul va deveni un subiect preferat al istoricilor, poezilor și pictorilor romantici pentru că acțiunile sale anticipau unitatea națională visată de aceștia. Ei nu țineau seama de faptul că Mihai Viteazul nu fusese un politician modern, ci un boier din veacul al XVI-lea [sic! – nu “Domn al Țării Românești, al Transilvaniei și a toată Țara Moldovei”, cum s-a autointitulat după realizarea, în 1600, a primei uniri politice a celor trei țări române], care gândea altfel decât ideologiile din secolul al XIX-lea”. Cel ce-al doilea exemplu (Mitu, 1999, b): tabloul cu portretul lui Alexandru Ioan Cuza (1859 – 1866), despre care se arată că a avut doi copii dintr-o legătură extraconjugală, dar nu se amintește că a fost primul domnitor al Principatelor Unite (1859 - 1862) și al statului național România (1862 - 1866), are aceeași dimensiuni (5/4,7 cm), ba ceva mai reduse, decât fotografia din același manual a unei prezentatoare de știri TV.

Sigur, exemplele nu demonstrează, ci ilustrează, dar multitudinea lor ne ajută să vedem că uneori “nu istoria, ci istoriografia se repetă, pe invers”: din manualele de istorie aproape că au dispărut răscoalele țăranilor, grevele, mișcarea muncitorească și comunistă în ansamblul ei. Sunt în schimb prezentate formele de rezistență anticomunistă și este condamnată politica PCR în domeniul industriei: “Industrializarea practică de regimul comunist în România a fost una forțată, nu necesară, pentru că nu a ținut cont de criteriile firești ale unei societăți libere” (Mitu, 1999 a, 122) și agriculturii (colectivizarea pe baza directivei *Cominternului*, sfârșitul colectivizării și noua revoluție agrară). Este denunțat proiectul de distrugere a satelor și sunt incriminate urbanizarea și sistematizarea Capitalei (construirea Casei Poporului, actualul sediu al Parlamentului României, înaltă de 84 m, cu o suprafață de 265000 metri pătrați, a doua în lume ca mărime, după Pentagon), politica demografică aberantă din timpul regimului comunist, relațiile româno-sovietice care s-au caracterizat în prima etapă (1944-1957) “prin anularea atributelor de suveranitate ale statului român” și prin situarea României de partea URSS în perioada a doua (1958-



1965), în care s-au manifestat tendințe spre o politică externă proprie. Manualul de istorie coordonat de Sorin Mitu (1999 a), din care am extras exemplele anterioare, are pe ultima sa pagină o fotografie care spune mult mai mult decât au intenționat, probabil, autorii: Președintele României Emil Constantinescu în umbra brațului întins cu arătătorul spre viitor al Președintelui SUA, Bill Clinton (București, 1997).

De acord cu academicianul Gheorghe Platon (2000, 27), voi spune și eu că istoria trebuie să fie o *pedagogie națională*, că ea trebuie scrisă “în acord cu *gustul epocii*” astfel încât “să înlesnească legătura dintre culturi, în cuprinsul unei civilizații a cărei beneficiară să fie omenirea în totalitatea ei”. Anulând însă sentimentul național, ignorând valorile naționale nu cred că vom intra mai rapid în structurile politice și economice europene, că ne vom construi mai solid o identitate europeană. Cercetări psihosociologice recente (Cinnirella, 1997, Huici și alții, 1997; Milicki și Ellemers, 1996), invocate de Willem Doise și Thierry Devos (2000, 10), arată că “În anumite situații pare să existe în același timp o afirmare puternică a identității europene și a identității naționale sau regionale”. Personal, consider că identitatea națională nu este “înglobată” de identitatea europeană, ci se afirmă o dată cu ea. Așa cum am mai afirmat, “Europa unificată va fi democratică, multiidentitară, va accepta memorii colective diferite sau nu va fi deloc” (Chelcea, 1998, 20).

Chiar dacă – așa cum s-a văzut – istoria se rescrie continuu, pentru că și generațiile se succed continuu, diferența față de perioada totalitarismului comunist rezidă în aceea că nu se mai propun manuale de istorie unice, ci se oferă manuale alternative. Este și acesta un semn al democrației în curs de consolidare în România.

Cea de-a doua strategie de restructurare a memoriei sociale, mai laborioasă, mai subtilă are o influență mai profundă. La cea de-a VIII-a Conferință Generală a Asociației Europene de Psihologie Socială Experimentală (Budapesta, iulie 1990), ilustrul psihosociolog francez, originar din România, Serge Moscovici, atrăgea atenția asupra aceluiași fenomen ce se petrecea în Ungaria: pentru reorganizarea memoriei sociale - redenumirea străzilor și bulevardelor. Fenomenul pare a fi generalizat în întreg estul Europei.

Și în România s-a schimbat numele străzilor, bulevardelor, piețelor. Am analizat acest proces de reorganizare a memoriei sociale într-un studiu din 1996. Revin asupra acestei teme. Denumirea unei străzi, a unui bulevard etc. nu este întâmplătoare. Denumirea străzilor apelează două tipuri de memorie: memoria “naturală” și memoria unei istorii “oficiale” (Milo, 1986, 310, *apud* Stănculescu, 1999, 58). Alături de aceste două tipuri cred că s-ar putea adăuga și un al treilea tip de memorie, întâlnit frecvent în denumirea străzilor: memoria unei istorii “neoficiale”. De exemplu, strada copilăriei mele din cartierul bucureștean Uranus, demolat de Ceaușescu, purta numele celui ce fusese cândva proprietarul terenului pe care s-a croit strada, un anume Lăzureanu. Reorganizarea memoriei sociale se încearcă, în special, prin apelul la memoria unei istorii “oficiale”. Voi ilustra această teză analizând cazul Capitalei. Irina Stănculescu (1999) lua în considerație patru perioade istorice în organizarea și

## Reorganizarea memoriei sociale

---

reorganizarea memoriei sociale prin denumiri de ulițe, străzi, bulevarde sau piețe publice: premonarhistă, monarhistă, comunistă și postcomunistă. În cele ce urmează, mă voi referi doar la ultimile două perioade, cea comunistă și cea postcomunistă, a tranziției de la totalitarismul comunist la democrația de tip occidental și de la economia centralizată la economia de piață.

*Instaurarea regimului comunist*, adus pe șenilele tancurilor sovietice și în urma împărțirii, la Conferința de la Ialta (4-11 februarie 1945), a sferelor de influență între cele trei puteri aliate (SUA, Anglia, URSS), a debutat prin încercarea de ștergere a memoriei sociale. La mai puțin de o lună și jumătate de la abdicarea regelui Mihai I și proclamarea Republicii Populare Române (30 decembrie 1947), prin Decretul Primăriei nr. 50112 din 10 februarie 1948, străzile, bulevardele sau piețele care purtau numele membrilor familiei regale sau ale oamenilor politici din regimul monarhic și-au schimbat denumirea. *Bulevardul Carol I*, primul rege al României (1881-1914), devine *Bulevardul Republicii*; *Bulevardul Regina Elisabeta* (1843-1916) este denumit *Bulevardul 6 Martie* (data formării “primului guvern de largă concentrație democratică”); *Bulevardul Ferdinand I* (regele României în perioada 1914-1928, în timpul căruia s-a înfăptuit Marea Unire) ia numele *Gheoghe Dimitrov* (unul din fondatorii Partidului socialist, transformat în Partidul Comunist Bulgar); *Bulevardul Regina Maria* se va numi *Bulevardul Iosip Broz Tito* ș.a.m.d. Și piețele și-au schimbat denumirea: *Piața Carol I* primește numele de *Piața Republicii*; *Piața Ferdinand I* devine *Piața 23 August* (data insurecției armate antifasciste) etc. Parcurile din București au primit și ele nume noi: *Parcul Carol al II-lea* se va numi *Parcul Stalin*; *Parcul Carol I* își schimbă denumirea în *Parcul Libertății* ș.a. Irina Stănculescu observă (1999, 61) că “O dată cu încheierea primei etape a mecanismului de reorganizare a memoriei sociale, aceea a eliminării sau transformării vechilor repere, începe cea de-a doua etapă, aceea a construirii de noi repere, caracteristice pentru noul regim politic”.

Prin noua denumire a străzilor se impunea memorarea unor momente din istoria comunismului (de exemplu, *13 Decembrie*, *30 Decembrie*, *11 iunie*, *7 Noiembrie*), a unor evenimente (de exemplu, *Reforma agrară*, *Victoria socialismului*), ca și a unor “eroi ai clasei muncitoare”, precum Olga Bancic, Brainer Bela, Vasile Roaită, I. C. Frimu, Filimon Sârbu, Donca Simo, sau a unor personalități politice românești sau străine (Emil Bodnăraș sau Nicos Beloianis, Miron Costăntinescu sau Ho Și Min, Alexandru Moghioroș sau Mihail Ivanovici Kalinin etc.), ca și a unor savanți, oameni de litere și cultură agreați de puterea politică: Julius Fucik, V. I. Miciurin, Alexandru Sahia. Menționăm în treacăt faptul că noile repere se schimbau în funcție de rescrierea istoriei PCR, de schimbarea scenei politice internaționale. Condamnarea cultului personalității lui Stalin a condus la ștergerea numelui generalisimului de pe plăcuțele indicatoare ale piețelor, parcurilor și bulevardelor din țară, la schimbarea chiar a numelor unor orașe (Orașul Stalin revine la vechiul nume *Brașov*). Dispare numele lui *Iosip Broz Tito*, ca și al unor militanți comuniști dovediți a fi fost colaboratori ai serviciilor secrete. Mecanismul rămânea însă același: fixarea de repere noi pentru memoria

## Septimiu CHELCEA

---

colectivă. Multe străzi au primit nume în acord cu ideologia comunistă, care făcea din muncă o datorie de onoare. Amintim câteva dintre aceste străzi: *Agregatelor, Agricultorilor, Atelierului, Azotului, Barajelor* (Argeș, Bicăz, Dunării, lezeru, Lotru, Rovinari, Sadului, Uzului), *Docherului, Elevatorului, Fochiștilor, Muncitorului, Proletariatului* ș.a.m.d. În denumirea străzilor au fost utilizate simboluri ale progresului tehnic: *Electronicii, Reactorului, Satelitului* etc., alături de simbolurile naționale: *Demnității, Dezrobirii, Independenței, Libertății* ș.a.

În perioada comunistă s-a urmărit reorganizarea memoriei sociale nu numai prin schimbarea numelui străzilor, dar și prin ștergerea lor nu din memoria colectivă, proces psihosociologic complex, cu o anumită latență, ci și prin ștergerea fizică a lor dintre construcțiile urbane, cu buldozerul. Au dispărut astfel nu numai străzi, dar și cartiere întregi, clădiri cu valoare istorică, monumente și statui, biserici. Referindu-se la rana sufletească produsă prin demolarea în intervalul 1977 - 1989 (de la cutremurul devastator din 4 martie și până la prăbușirea totalitarismului ceaușist) a unui număr de 20 de biserici și mânăstiri din București, Părintele Galeriu aprecia că prin aceasta s-a atentat la „memoria vie a istoriei unui neam” (Galeriu, 1995, 9). Începutul a fost făcut de distrugerea “accidentală” a *Bisericii Enei*, construită între anii 1720-1724. Au urmat apoi *Biserica Olari*, ctitorită la 1758, *Biserica Albă-Postăvari*, *Biserica Spirea Veche*, *Izvorul Tămăduirii*, *Sfântul Ilie* – toate monumente istorice din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Pentru a se șterge “*memoria liturgică*”, au fost demolate mânăstiri, precum *Mânăstirea Cotroceni*, ridicată între anii 1679-1681, sau *Mânăstirea Văcărești*, ctitorită în 1716 de domnitorul Nicolae Mavrocordat. Alte biserici au fost *ecranate* de blocurile nou construite sau au fost *camuflate* prin translatarea lor câteva sute de metri și apasate în locuri anonime. Așa s-a întâmplat cu *Biserica Schitul Maicilor* (datând din 1726), care în 1982 a fost translatarea 245 de metri, și cu *Biserica Mihai Vodă*, ctitorită în 1589 de Mihai Viteazul, translatarea 289 de metri și coborâtă pe verticală cu 6,2 metri (cf. Stănculescu, 1999, 64).

*Prăbușirea comunismului în România* a însemnat și începutul unui nou proces de restructurare a memoriei sociale, în care se pot distinge, de asemenea, două etape: cea a ștergerii reperelor comuniste și cea a fixării unor repere noi. Dacă avem în vedere rebotezarea străzilor trebuie să remarcăm climatul democratic în care această operație psihosociologică, nu pur și simplu administrativă, se realizează: propunerea de schimbare a denumirii străzilor este discutată și aprobată prin vot de către consilierii primăriilor, care sunt reprezentanți ai partidelor politice câștigătoare în alegerile locale.

După evenimentele din *decembrie '89* toate denumirile de piețe, bulevarde, străzi sau intrări menționate anterior au fost schimbate. În total, în Capitală și-au recăpătat vechea denumire sau au primit un nume nou, legat de *revoluția din decembrie*, aproape 250 de străzi. Astfel, strada Emil Bodnăraș a devenit Bulevardul Timișoara, Piața Gheorghe Gheorghiu-Dej este acum Piața Revoluției, strada Ho Și Min poartă numele generalului Vasile Milea. Vechile denumiri au fost readuse în memoria bucureștenilor: Bulevardele I. C. Brătianu,

## Reorganizarea memoriei sociale

---

Ferdinand I, Carol I. Străzile și piețele din București ne aduc în memorie nume de sfinți: str. Sfântul Dumitru, Sfântul Constantin, Sfântul Elefterie, Sfânta Ecaterina, Maica Domnului, Sfânta Maria, Sfânta Ana, Sfântul Spiridon, Sfântul Ștefan, Sfântul Niceta, ca să nu mai amintim de Sfânta Treime, Sfinții Apostoli, Sfânta Vineri, Sfinților etc. Nume de înalți prelați: episcopii Timuș, Radu, Chesarie, mitropolitii Filaret, Nifon, Grigore, Șaguna, Varlaam, Veniamin Costache etc., ca și denumirea unor străzi după numele bisericilor (străzi Biserica Enei, Biserica Amzei, Biserica Albă etc.), marcând ruptura cu ateismul ca ideologie de stat. La aceasta se adaugă și reconstrucția sau ridicarea de noi biserici.

Reorganizarea socială a memoriei impune stocarea unor nume de personalități politice persecutate de regimul comunist. Întâlnim în București străzi al căror nume evocând personalități politice sau ale culturii românești care, la un moment dat, nici nu puteau fi rostite în public și, cu atât mai puțin, elogiate: Iuliu Maniu, Mircea Vulcănescu, Onisifor Ghibu sau Corneliu Coposu. Plimbându-ne prin Capitală ni-i reamintim, colindând străzile, pe Grigore Vasiliu-Birlic, Toma Caragiu, George Vraca, Panait Istrati, Octavian Goga, George Enescu etc., îi omagiem pe savanții români Henri Coandă, George Palade, George Vâlsan, Gheorghe Țițeica, Constantin Noica, Simion Mehedinți și ne aducem aminte de mari oameni politici democrați din alte țări: Thomas Masaryk, G. Clemenceau. O ilustrare cum nu se poate mai sugestivă a celor spuse anterior o constituie Piața Charles de Gaulle, fostă Piața Aviatorilor, fostă Piața I. V. Stalin, din fața Parcului Herăstrău, fost, la rândul lui, Parcul I. V. Stalin, străjuit de statuia generalisimului cu brațul întins spre viitor. De asemenea, străzi și bulevarde cu nume de rezonanță emoțională: Cetatea de Baltă, Basarabia, Hotin, Herța, Chișinău, Cernăuți readuc în memorie harta României în granițele ei istorice.

Într-un trecut mai mult sau mai puțin apropiat, pe unele clădiri s-au fixat plăci memoriale. Acțiunea continuă. "Uneori, plăci memoriale vechi sunt înlocuite cu altele noi, cum este cazul plăcii memoriale dedicate Congresului de făurire a Partidului Comunist Român din strada 13 Decembrie (actuala Ion Câmpineanu) nr. 12, având următorul text: *În acest loc a fost casa în care s-a ținut în mai 1921 primul congres al Partidului Comunist din România.* În locul ei a fost amplasată placa cu textul: *În această casă a locuit timp de 40 de ani marele artist C. I. Nottara, 1859-1935, luptător pentru progresul teatrului românesc*". Irina Stănculescu, care analizează acest caz, ajunge la concluzia că unul din cele două texte este fals. Argumentația autoarei este solidă: "dacă C. I. Nottara a locuit timp de 40 de ani în această casă, presupunând că au fost ultima parte a vieții acestuia, înseamnă că încă în 1895 casa exista, deci în locul ei nu era o altă casă în care să se fi ținut primul congres al Partidului Comunist [...]. Dacă cei 40 de ani se plasează în prima parte a vieții lui C. I. Nottara, cu atât mai mult nu putea exista o altă casă în locul celei actuale (deoarece aceasta înseamnă că acest imobil exista încă din anul 1859)" (Stănculescu, 1999, 67). Observăm că uneori ni se propun locuri ale memoriei artificial create, false.

“Mi-aduc aminte, îmi povestea un coleg, cum am aflat, copil fiind, de existența ziarului *Scânteia* - organul PCR. Era prin anii '50. Pe strada unde ne jucam desculți, cu o minge de cârpe adunate într-un ciorap, undeva pe Dealul Spirii din București, un coechipier a șutat greșit. A lovit o placă de marmură pusă pe peretele unei căsuțe scunde, cu prispă ca la țară, deși în centrul Capitalei. „Aici s-a tipărit în ilegalitate ziarul Scânteia...”. N-am să uit, cred, niciodată că suprimarea libertății de exprimare a opiniilor politice nu aparține doar ultimei jumătăți de veac...”. Retorica merită analizată. Povestitorul își alege cu grijă cuvintele: nu vorbește de „tovarăși de joacă”, ci de „coechipieri”; construcția era o „căsuță”; „prispă” evocă sentimentul continuității... Deși se raportează la trecut, fostul meu coleg vizează prezentul. El readuce în memorie o întâmplare din viața lui de copil „descult”, legând-o însă de evenimentele sociale și politice actuale, sau din trecutul nu prea îndepărtat; nu apelează pur și simplu la informațiile stocate, ci reconstruiește amintirile în interacțiune cu prezentul. Maurice Halbwachs avea, fără îndoială, dreptate când spunea că „memoria colectivă reconstruiește amintirile într-o manieră concordantă cu ideile și preocupările contemporane” (1941, 192) și, mai general, când, analizând relația dintre memoria colectivă și memoria individuală, susținea că „amintirile se adaptează la ansamblul percepțiilor noastre actuale” (1958, 1), că apelând la propria noastră memorie, la amintirile noastre „noi nu evadăm din societate pentru a ne închide în propriul eu” (Halbwachs, 1925, 30).

Din locuri de delectare a unor „mari colecționari”, precum August de Saxa sau împărăteasa Ecaterina a Rusiei, muzeele au devenit adevărate „locuri ale memoriei sociale”. Avem în vedere muzeele - așa cum au fost definite de Consiliul internațional al muzeelor - ca instituții cu caracter permanent, destinate publicului „pentru delectarea și instruirea acestuia, având menirea de a conserva, studia și analiza prin diferite mijloace, dar în primul rând a expune, obiectele de valoare culturală”. Dacă facem o echivalare a termenilor „a conserva” = „a stoca” și „a expune” = „a regăsi informația”, putem aprecia fără a exagera că muzeele sunt „sisteme de memorare”. Spre deosebire de colecțiile particulare de azi și de situația din secolul al XVII-lea, când doar nobilii și marii cărturari aveau, ca un privilegiu deosebit, acces la colecții din palatele imperiale, astăzi - cel puțin teoretic - toți oamenii au posibilitatea să se întoarcă în epoca marilor civilizații pășind pragul muzeelor devenite publice și, prin aceasta, „locuri ale memoriei colective”.

Savantul francez René Huyghe (1937) remarca un fapt semnificativ în sine și extrem de util pentru demonstrația noastră: muzeele publice au apărut în secolul al XVIII-lea, în aceeași perioadă cu *Enciclopediile* (în Anglia și Franța), ca expresie a idealului posibilităților egale de educare a oamenilor. Nimeni nu se mai îndoiește azi, chiar în era marketing-ului, chiar dacă exprimă opinii nu tocmai optimiste, că muzeele au și o funcție educativă, pe care personal o leg de reconstrucția socială a memoriei.

După fiecare schimbare socială radicală apar muzee, care au ca scop nedeclarat reorganizarea memoriei colective, prin denumirea lor și, mai ales, prin selecția obiectelor și imaginilor (a exponatelor) și prin dispunerea lor în sălile expoziționale. Să luăm ca exemplu Muzeul țaranului român, găzduit în

## Reorganizarea memoriei sociale

---

clădirea în care a funcționat, din 1954 până în 1989, Muzeul de Istorie a Partidului Comunist Român, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România. Anterior, clădirea monumentală construită în stil arhitectonic românesc (1912-1931) avea destinația unui muzeu de artă națională.

Închisorile politice devin și ele muzee după fiecare preluare a puterii politice de către regimuri diametral opuse. În România, Muzeul de la Închisoarea Doftana, pentru cinstirea memoriei luptătorilor comuniști, a fost imediat închis după evenimentele din *decembrie 1989*; a fost, în schimb, deschis Muzeul de la Închisoarea din Sighetu Marmației, pentru cinstirea memoriei luptătorilor anticomuniști.

Chiar dacă mecanismul reorganizării sociale a memoriei este același, așa cum am încercat să arăt, când ne gândim la schimbările radicale din România din anii '45 și respectiv '89 constatăm că remarca lui Pierre Vidal-Naquet își are deplină valabilitate: în societățile totalitare restructurarea memoriei se face pe baza „ordinelor de sus”, în timp ce în societățile pluraliste există o concurență în restructurarea ei; indivizii, grupurile umane, colectivitățile pot opta. Pentru regenerarea memoriei în unele colectivități urbane sau rurale se ridică statui oamenilor politici, conducătorilor României din perioada interbelică, dar nu numai. Alte statui sunt demolate. După evenimentele din *decembrie '89* a fost ridicată de pe soclul ei din fața Casei Scânteii (devenită Casa Presei Libere) statuia lui V. I. Lenin, amplasată acolo în 1960. Momentul a fost televizat și mulți români au văzut cum Lenin (statuia) atârna cu ștreangul (lanțul macaralei) de gât. A rămas doar soclul degradat al statuii să amintească faptul că totul pe lume este trecător. Statuile suveranilor României și ale oamenilor politici din perioada monarhiei au fost și ele demolate imediat după instaurarea comunismului, dar pe ascuns, noaptea. Astfel au dispărut în perioada comunistă autentice opere de artă, precum statuia ecvestră a lui Carol I, realizată în 1939 de sculptorul sârb Ivan Mestrovici, sau statuia regelui Ferdinand I, opera aceluiași sculptor. Au fost distruse statuile lui I. C. Brătianu, Lascăr Catargiu, Take Ionescu ș.a. După *decembrie '89*, în orașul Slobozia nu statul, ci membrii sau reprezentanții unor grupuri cu orientări specifice au hotărât ridicarea unui monument al mareșalului Antonescu. În mod spontan au fost date jos de pe soclu unele busturi ale “foștilor”, în timp ce alții depun flori la mormântul celor care au fost... monumente. Mă refer la mormântul (presupus) de la Cimitirul Ghencea al cuplului Ceaușescu. Unii sărbătoresc ziua de 10 Mai (ziua regelui), alții ziua de 1 Mai (Ziua internațională a oamenilor muncii).

Și comemorările își au publicul lor. Fiecare grup își alege evenimentul pe care să-l plângă, personalitatea dispărută cu care se identifică. În felul acesta în societățile pluraliste se reconstruiește nu o memorie socială omogenă, ci contradictorie, intrând într-un joc politic o “minoritate agitată” și o “majoritate tăcută”, “in-group”-ul și “out-group”-ul, așa cum remarca Marie-Claude Goshens (1986, 149) într-un studiu privind relația dintre construirea identității și memoria colectivă. Într-adevăr, producerea de amintiri colective exemplare, constituirea unei memorii sociale capabilă să conducă la acțiuni reprezintă “un

element indispensabil pentru producerea identității unei colectivități”. Interesantă mi se pare și observația autoarei potrivit căreia nu numai „spațiul și timpul” intervin în procesul memorării (M. Halbwachs, R. Bastide ș.a.), dar și obiceiurile (cutumele), ceremoniile menite să evoce anumite evenimente spre a nu fi uitate, să reactiveze memoria colectivă.

În acest sens, ca mecanism al organizării memoriei sociale, Paul Connerton diferențiază ceremoniile comemorative de celelalte ritualuri prin caracterul lor „oficial și de spectacol” și prin aceea că „se referă explicit la persoane și evenimente prototipice, indiferent dacă acestea sunt înțelese a avea o existență mitologică sau istorică” (Connerton, 1994, 61). „Intrarea în obicei” - finalitatea tuturor ceremoniilor comemorative - reprezintă, ca și ridicarea unui monument, plasarea unei statui într-o piață publică, a unei inscripții pe fațada unei clădiri sau organizarea unei expoziții omagiale tot o modalitate de organizare/reorganizare a memoriei colective. Sigur, obiceiurile (cutumele) nu se instituie prin decrete, dar se știe că, inițial, chiar cea mai veche tradiție nu a fost decât o inovație și aceasta poate fi inițiată spontan de un grup de persoane atașate unui crez, dar și organizată, planificată de o instituție sau de puterea politică. Sigur, nu-i același lucru un ceremonial și un monument *stricto sensu* - Biserica Eroilor Martiri ai Revoluției din *Decembrie '89*, de exemplu, și o slujbă de pomenire la Cimitirul Eroilor Revoluției - sau comemorarea celor căzuți la datorie, pe câmpul de bătaie, pentru întregirea neamului și Mormântul Eroului Necunoscut din Parcul Libertății, dar în ambele cazuri colectivități mai largi sau mai restrânse au posibilitatea să „co-memoreze” evenimentele de care se simt atașate. Locurile, timpul și cutumele au funcție de organizare și reorganizare a memoriei sociale.

### Câteva concluzii

- Memoria este un proces, nu un produs; ea presupune procesarea subiectivă a informației, nu depozitarea și readucerea în conștiința indivizilor a unor imagini, copii ale realității.
- Encodarea, stocarea și accesarea informațiilor sociale de către indivizi în condițiile interacțiunilor umane și sub influența factorilor sociali reprezintă însăși memoria socială.
- După fiecare schimbare social radicală, puterea politică instaurată încearcă să reorganizeze memoria socială prin ștergerea reperelor vechi și prin fixarea unor repere mnezice noi.
- În tranziția postcomunistă din România, reorganizarea memoriei sociale se realizează în mod democratic, acceptându-se memorii colective multiple și – în consecință – se fixează repere mnezice alternative, spre deosebire de perioada comunistă în care s-a urmărit reorganizarea unitară forțată a memoriei sociale, cu scopul legitimării partidului unic.
- A ține minte totul și a nu uita nimic nu este nici posibil, nici de dorit. Amnezia socială totală, ca și cultul memoriei sunt la fel de păgubitoare. Națiunile uită selectiv: păstrează în memorie în primul rând personalitățile

## Reorganizarea memoriei sociale

---

istorice care au acționat pentru afirmarea și dezvoltarea ei, precum și “victimele” nedreptății. De ce nu ar proceda în același fel indivizii, selectând și actualizând în mod conștient informațiile care nu alimentează ura, străduindu-se să-și amintească de cei care le-au făcut bine, nu de cei care le-au făcut, cu vorba sau cu fapta, rău?

Așadar, să cultivăm memoria socială în spiritul adevărului, dreptății, binelui și omeniei.

### Bibliografie

- Baddeley, Alan D. (1994). *La mémoire humaine. La Recherche*. 257, 731-738.
- Baddeley, Alan D. [1982](1998). **Memoria umană**. București: Editura Teora.
- Bartlett, Frederik C. (1932). **Remembering**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, Michael și Edwards, Derek. (1994). *La construction sociale de la mémoire. La Recherche*. 267, 742-745.
- Bogdan, Radu J. [1994](1998). **Temeiuri ale cogniției. Cum este modelată mintea de către comportamentul teleologic**. București: Editura All.
- Bordușanu, Sorin, Kiriac, Constantin și Ionescu, Alexandru. (1993). **București. Ghidul străzilor**. București: Editura Globus.
- Braudel, Fernand. [1979](1989). **Timpul lumii**. București: Editura Meridiane.
- Brown, Roger N., Shevell, S. K. și Rips L. J. (1986). *Public memories and their personal context. În Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, Roger și alții. (1986). *Public memories and their personal context. În Autobiographical Memory*. Duke University, Cambridge University Press.
- Bulugu, Petru. (1995). **București. Ghid turistic și stradal**. București: Editura Cartopetru.
- Candau, J. (1996). **Anthropologie de la mémoire**. Paris: P. U. F.
- Chelcea, Septimiu și Chelcea, Ion. (1990). *Interpretarea psihosociologică a legendei-mit despre Negru Vodă. Revista de Psihologie*. 3-4.
- Chelcea, Septimiu. (1996). *Memoria socială – organizarea și reorganizarea ei. În A. Neculau (coord.). Psihologie socială. Aspecte contemporane (pp. 109-119)*. Iași: Editura Polirom.
- Chelcea, Septimiu. (1998). *Memorie și identitate, constructe sociale. În S. Chelcea (coord.). Memorie socială și identitate națională (pp. 5-22)*. București: Editura I. N. I.
- Connerton, Paul. [1989](1994). **How Societies Remember** (ediția a IV-a). Cambridge: Cambridge University Press.
- Constantin, Ticu. (2000). *Amintiri “flash” – amintiri la intersecția între social și personal. Psihologia socială*. 1, 85-100.



- Doise, Willem și Devos, Thierry. (2000). *Identitate și interdependență: pentru o psihologie socială a Uniunii Europene*. **Psihologie Socială**. 5, 7-16.
- Durand, Gilbert. (1969). **Les grands texts de la sociologie moderne**. Paris: Bordas.
- Ebbinghaus, Hermann. (1885). **Über das Gedächtnis**. Leipzig: Ducher.
- Edwards, Derek și Mercier, Neil M. (1987). **Common Knowledge: The Development of Understanding in the Classroom**. Londra: Routledge.
- Finley, M. (1981). **Mythe, mémoire, histoire**. Paris: Flammarion.
- Galeriu. (1995). **Biserici osândite de Ceaușescu**. București: Editura Anastasia.
- Groshens, Marie-Claude. (1986). *Production d'identité et mémoire collective*. În P. Tap (ed.). **Identités collectives et changements sociaux**. Toulouse: Privat.
- Halbwachs, Maurice. (1925). **Les cadres sociaux de la mémoire**. Paris: Felix Alcan.
- Halbwachs, Maurice. (1941). **La topographie légendaire des Evangiles en Terre Sainte. Étude de mémoire collective**. Paris: P.U.F.
- Halbwachs, Maurice. (1950). **La mémoire collective**. Paris: P.U.F.
- Hobsbawn, Eric și Ranger, Terence (eds.). (1983). **The Invention of Tradition**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Kenneth. [1970](1979). **O istorie socială a muzeelor**. București: Editura Meridiane.
- Hutton, Patrik H. (1993). **Hystory as an Art of Memory**. Londra: University Press of New England.
- Le Goff, Jacques. (1988). **Histoire et mémoire**. Paris: Galimard.
- Lindesmith, Alfred R., Strauss, Anselm L. și Denzin, Norman K. [1988](1991). **Social Psychology** (ediția a VII-a). New Jersey: Prentice Hall.
- McMahon, Frank B. și McMahon, Judith W. (1986). **Psychology: The Hybrid Science**. Chicago: The Dorsey Press.
- Middleton, David și Edwards, Derek (eds.). (1990). **Collective remembering**. Londra: SAGE Publication, Inc.
- Mitu, Sorin (coord.). (1999 a). **Istorie. Manual pentru clasa a XI-a**. București: Editura Sigma.
- Mitu, Sorin (coord.). (1999 b). **Istorie. Manual pentru clasa a XII-a**. București: Editura Sigma.
- Neculau, Adrian. (1999). *Memorie colectivă și uitare*. În A. Neculau. **Memoria pierdută. Eseuri de psihosociologia schimbării** (pp. 179-198). Iași: Editura Polirom.
- Nicolas, Serge. (2000). *Aux frontieres de l'inconscient*. **Science & Vie**. 212, 80-84.

## Reorganizarea memoriei sociale

---

- Nora, Pierre. (1989). *Between memory and history. Le lieux de memoire. Representations*. 26.
- Platon, Gheorghe. (2000). *Societatea românească și gestionarea trecutului istoric. În C. Hlihor (coord.). Structuri politice în secolul XX* (pp. 17-28). București: Editura Curtea Veche.
- Rădulescu-Codin. (f.a.). *Din trecutul nostru. Legende, tradiții și amintiri istorice*. București: Editura Cartea Românească.
- Sanitioso, Rasyd Bo, Brown, Mark M. și Lungu, Ovidiu. (1999). *Cogniție socială. Manual pentru studenți*. Iași: Editura Eurocart.
- Sperantia, Eugeniu. (1944). *Introducere în sociologie* (vol. 1). București: Editura Casa Școalelor.
- Stahl, Henri H. (1983). *Eseuri critice*. București: Editura Minerva.
- Stănculescu, Irina. (1999). *Schimbarea reperelor memoriei colective. Psihologia Socială*. 4. 55-73.
- Stoetzel, Jean. (1993). *La psychologie sociale*. Paris: Flammarion.
- Tarpy, Roger M. (1997). *Contemporary Learning Theory and Research*. Boston: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Todorov, Tzvetan. [1995](1999). *Abuzurile memoriei*. Timișoara: Editura Amarcord.
- Vasilescu, Ilie și Holdevici, Irina. (1992). *Distorsiuni mnezice ale evenimentelor din 21-22 decembrie 1989 ca efect al influenței sociale. Revista de Psihologie*. 38, 1, 78-90.
- Vidal-Naquet, Pierre. (1994). *Memoire et histoire. La Recherche*. 257, 726-729.

# Studiul relațiilor inter-societale: o provocare pentru sociologia românească

---

Bogdan Juncu LUNGULESCU

---

În această intervenție voi încerca să susțin necesitatea lărgirii spațiului teoretic al sociologiei în direcția unui domeniu științific pe care tindem adesea să îl ignorăm sau marginalizăm: analiza relațiilor inter-societale. Ideea centrală pe care doresc să o supun atenției participanților la acest congres este că, în încercările noastre de a identifica sursele problemelor publice și direcțiile schimbării economice, socio-culturale și politice din societatea românească actuală, ar trebui să consacram o atenție sporită dinamicii mediului internațional și relației biunivoce dintre sistemul societal intern și procesele externe. Cred că înțelegerea comprehensivă a specificului 'tranziției' actuale și evaluarea adecvată a performanței politicilor publice necesită plasarea dinamicii sistemice a societății românești în context regional și global, cu un accent special pe procesul de integrare economică și politică de la nivel european. O astfel de opțiune științifică implică fără îndoială o decentrare semnificativă față de modul tradițional de înțelegere a 'științei societății' și poartă cu sine o serie de consecințe teoretice, metodologice și politice pe care voi încerca să le explorez în continuare.

De la bun început, aș dori să-mi afirm convingerea că este nevoie să reflectăm critic asupra uneia dintre presupuzițiile tacite ale modului tradițional de analiză sociologică: ideea că sociologia este – și trebuie să fie – o știință dedicată studiului (și eventual terapiei) unei singure societăți. Această presupuziție/prescripție aparent trivială are în fapt consecințe extrem de semnificative asupra întregului act de cunoaștere științifică precum și asupra rolului socio-politic al practicienilor acestei discipline. Ideea că sociologia este 'știința societății' se bazează la rândul său pe o presupuziție ontologică al cărei grad de adevăr rămâne de demonstrat: presupuziția că socialul este – și trebuie să fie văzut drept – un spațiu ontic cu frontiere bine definite, în interiorul căruia se desfășoară o viață socială 'internă' clar separată (și separabilă conceptual) de evenimentele și procesele 'externe'. Discursul științific asociat unei astfel de abordări teoretice reflectă inevitabil această separare ontologică extrem de importantă dar ale cărei consecințe sunt adesea neglijate: adjectivul 'soci(et)al' este utilizat aproape în exclusivitate pentru a desemna procese de tip 'intern' (a căror dinamică se presupune că ar putea fi explicată prin referire exclusivă la alte procese interne), în timp ce procesele 'externe' se consideră că ar aparține

## Studiul relațiilor inter-societale

---

În întregime domeniului relațiilor internaționale, un domeniu ontologic distinct față de viața *socială* internă și care ar putea fi deci ignorat fără ca prin aceasta să fie afectată în mod semnificativ validitatea științifică și relevanța politică a analizelor sociologice. Reflexul direct al acestei distincții ontologice este separarea clară a obiectului de studiu al sociologiei de cel al relațiilor internaționale, considerându-se că cercetătorii din cele două domenii își pot desfășura activitatea 'în paralel', în condițiile unei integrări minime sau chiar inexistente a modelelor lor teoretice și metodologice.

În cele ce urmează, voi susține că lipsa cooperării dintre sociologie și disciplina relațiilor internaționale nu poate duce decât la analize științifice incomplete și recomandări politice incorecte în ceea ce privește dinamica economică, socială și politică a societății românești și posibilele sale evoluții viitoare. Altfel spus, cred că ar trebui să încercăm să explicăm faptele sociale nu numai prin alte fapte sociale *interne*, ci și prin fapte sociale *externe*, aparținând unui domeniu pe care sociologia ar trebui să îl exploreze și poate, treptat, să și-l aproprie: relațiile inter-societale. Pentru a ilustra necesitatea acestei deschideri conceptuale către spațiul internațional, mă voi referi succint la câteva domenii de interes ale sociologiei tranziției post-comuniste: analiza dinamicii sistemului economic și a problemelor sociale, evaluarea politicilor publice și analiza dinamicii politice.

Utilitatea recursului la studiul relațiilor internaționale poate fi relevată în primul rând prin referire la una din întrebările fundamentale ale sociologiei tranziției: care sunt sursele primare ale problemelor economico-sociale ale societății românești actuale? În mod concret, ne putem declara mulțumiți atunci când identificăm (o parte din) factorii *interni* care contribuie la perpetuarea unor stări considerate disfuncționale de către actorii sociali (precum sărăcia, inegalitatea sau discriminarea economico-socială)? Mai mult: odată analiza sociologică încheiată și sursele interne ale problemelor economico-sociale localizate, putem considera că recomandările politice bazate pe analizele noastre exclusiv interne vor avea impactul dorit?

Să luăm cazul celei mai importante probleme sistemice care afectează viața unei mari părți a cetățenilor României: sub-dezvoltarea economico-socială. Procedăm oare corect atunci când cantonăm cercetările noastre referitoare la cauzele sărăciei într-un orizont clar delimitat de granițele naționale? Mă gândesc de exemplu la analizele consacrate impactului politicilor publice asupra șomajului și sărăciei din zonele rurale sau industriale aflate în declin. Într-un astfel de caz, sociologul poate opta (în special când beneficiarul cercetării i-o cere în mod explicit) pentru o analiză centrată pe performanța politicilor economice și sociale ale guvernului și administrației locale în ceea ce privește asigurarea unui climat de afaceri și a unui mediu financiar propice stimulării investițiilor și creării locurilor de muncă, precum și în ceea ce privește asigurarea unor mecanisme eficiente de reconversie profesională și protecție socială. Împreună cu o analiză economică pertinentă a dinamicii factorilor de producție locali și, eventual, o cercetare asupra rolului complementar al actorilor non-guvernamentali în integrarea economică și socială a grupurilor

vulnerabile, am putea spune că un astfel de demers analitic întrunește în bună măsură cerințele de științificitate la care sociologia subscrie în mod 'normal'.

Spre deosebire însă de analizele sociologice centrate exclusiv pe factori interni, studiul relațiilor politice și economice internaționale sugerează că subdezvoltarea economică rezultă întotdeauna din interacțiunea complexă dintre, în primul rând, factorii locali (avantajele geografice și dotarea comparativă cu factori de producție a regiunilor ce compun economia națională, atractivitatea comparativă a mediului de afaceri, politic și administrativ de la nivel național, regional și local) și, în al doilea rând, factorii ce țin de dinamica sistemului politic și economic mondial. Acești din urmă factori (distribuția globală a puterii politico-militare și a sferelor de influență, distribuția puterii tehnico-economice, dinamica termenilor de schimb dintre economiile industrializate și cele în curs de dezvoltare, relațiile de putere dintre actorii statali și non-statali implicați în funcționarea instituțiilor internaționale) sunt situați în afara controlului decidenților economici și politici de la nivel național iar influența lor asupra proceselor economice interne trebuie luată în calcul atunci când încercăm să explicăm dinamica problemelor sociale sau când evaluăm politicile publice implementate pe plan intern. Dacă această din urmă perspectivă este corectă, cred că ne putem întreba pe bună dreptate în ce măsură cercetările sociologice asupra sărăciei sau inegalității din societatea românească actuală iau în calcul, fie și marginal, aceste aspecte legate de evoluția relațiilor inter-societale.

Cel mai adesea, stagnarea sau decăderea relativă a unei ramuri economice (unul din factorii economici principali în geneza și cronicizarea sărăciei) este produsă de interacțiunea dintre sub-permanența instituțiilor și politicilor publice interne și evoluțiile tehnologice, economice și politice de la nivel internațional. Astfel, potențialul de dezvoltare al agriculturii din țările Europei Centrale și de Est a fost și este redus nu numai de erorile politice și de planificare economică ale guvernelor comuniste și post-comuniste, ci și de factori externi greu de neglijat, precum crizele economice globale sau protecționismul practicat de statele dezvoltate atât în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului cât și prin intermediul politicii agricole a Uniunii Europene. Este dificil de aceea să explicăm persistența șomajului rural și/sau industrial numai prin capacitatea redusă a industriei și serviciilor locale de a absorbi forța de muncă dislocată de reformele structurale sau de crizele economice interne. Astfel, un rol important în cronicizarea unei rate înalte a șomajului structural este jucat în prezent de barierele ridicate de statele occidentale în calea exporturilor de produse manopero-intensive și a fluxurilor migratorii dinspre țările în curs de dezvoltare și fostele țări comuniste, precum și, în cazul țărilor sud-est europene, de efectele negative ale conflictelor militare și instabilității politice din spațiul balcanic. Din acest punct de vedere, trebuie remarcat că Acordurile Europene (tratatele de asociere dintre Uniunea Europeană și țările Europei Centrale și de Est candidate la aderare) permit accesul exporturilor industriale ale statelor asociate pe piața unică europeană dar mențin în același timp o protecție eficace a economiei UE în fața exporturilor agricole și a influxului de forță de

## Studiul relațiilor inter-societale

---

muncă ieftină dinspre economiile țărilor asociate. În aceste condiții, cred că eforturile și tentativele de restructurare a sistemului economic întreprinse de guvernele statelor în tranziție trebuie înțelese și evaluate dintr-o perspectivă mai largă decât cea națională, dat fiind impactul extrem de important al actorilor externi atât asupra eficienței politicilor economice cât și asupra transferurilor inter-sectoriale de factori de producție la nivel național și local.

La aceeași concluzie ajungem și dacă luăm în considerare influența pe care o exercită dinamica economică a principalilor parteneri comerciali asupra productivității *relative* a ramurilor și sectoarelor economice locale. În mod special, procesele de liberalizare, regionalizare și globalizare a activităților economice merită o atenție sporită atunci când încercăm să evaluăm eficiența politicilor publice implementate de administrația centrală și locală. Declinul producției industriale românești și persistența șomajului de lung termen în cadrul forței de muncă industriale se explică atât prin factori economici și politici interni (între care orientarea greșită a politicii industriale și comerciale a Partidului Comunist înainte de revoluția din 1989, lipsa voinței politice în direcția dezetatizării rapide a sectorului industrial și menținerea unui control înalt al partidelor politice asupra acestui sector și asupra sistemului bancar în anii '90), cât și prin factori ce țin de dinamica piețelor externe și în mod special cea a economiilor avansate. Deși a fost beneficiara unor investiții materiale și umane semnificative începând cu anii '70 (ceea ce a generat de altfel probleme structurale în celelalte sectoare ale sistemului economic), industria românească a fost izolată în anii '80 de dinamica capitalurilor și a inovațiilor occidentale, ceea ce o face să se confrunte în prezent cu un decalaj tehnologic extrem de important atât față de statele Uniunii Europene cât și față de țările central europene. Acest decalaj de competitivitate externă contribuie la rândul său la părăsirea domeniului industrial de către specialiștii înalt calificați, un fenomen ce întărește astfel, laolaltă cu ritmul scăzut al investițiilor străine directe, ciclul vicios al declinului activității industriale. Atunci când evaluăm performanța politicilor economice și sociale implementate de guvernele succedate la putere în anii '80 și '90, ar trebui deci să luăm în calcul și influența exercitată de revoluția informatică și procesele de liberalizare și integrare transnațională ale economiilor dezvoltate asupra productivității și competitivității *relative* a industriei românești.

Pentru a încheia considerațiile privitoare la rolul factorilor economici externi în influențarea politicilor economico-sociale, aș mai remarca poziția dominantă deținută actualmente de actorii economici privați (cu deosebire corporațiile transnaționale) în modelarea sistemelor de guvernare la nivel național și internațional. Întreprinzători dinamici ai economiei mondiale (și, în particular, ai grupărilor economice regionale de tipul Uniunii Europene sau Acordului Nord-American de Liber Schimb), corporațiile multinaționale posedă o putere politică în creștere. Acest fapt se explică prin controlul pe care ele îl exercită asupra a două resurse vitale pentru menținerea performanței guvernării la nivel național: capitalul financiar și tehnologiile de vârf. Liberalizarea piețelor de capital începând cu anii '70 și eșecul experimentelor de modernizare economică de tip

comunist bazate pe exacerbară rolului statului în stimularea procesului de industrializare fac ca în prezent principala forță capabilă de a influența în mod decisiv eforturile investiționale locale și naționale (inclusiv investițiile în capitalul uman) să fie reprezentată de companiile private. Competiția fiscală și socială declanșată între guvernele fostelor țări comuniste și țările în curs de dezvoltare pentru atragerea investițiilor străine directe este numai unul din exemplele care relevă modul în care proiectarea politicilor macro-economice la nivel național este influențată de logica liberală a economiei de piață și în particular de strategiile investiționale transnaționale ale marilor firme private occidentale. În mod similar, dezvoltarea piețelor de capital face ca în actualul context financiar mondial implementarea de politici fiscale inflaționiste să fie din ce în ce mai puțin eficientă ca opțiune de politică macro-economică. În cazul Uniunii Economice și Monetare a UE (ce reprezintă sistemul de politici monetare și angajamente fiscale care stă la baza uniunii monetare europene), presiunea indirectă a investitorilor privați și în general a piețelor de capital a fost decisivă în adoptarea unor condiții de rigoare bugetară și prudență monetară extrem de rigide și, deci, credibile pe termen lung. La rândul său, acest fapt reduce în mod considerabil marja de manevră a elitelor politice naționale în ceea ce privește controlul politic asupra sistemului bancar și manipularea politicianistă a politicii fiscale și/sau sociale. Consecința ultimă este creșterea atractivității comparative a mediului politic și de afaceri național și, în mod inerent, creșterea comparativă a nivelului investițiilor și a ritmului creșterii economice.

Aceste considerații referitoare la importanța analizei mediului extern sunt relevante și în cazul analizei prospective a dinamicii economiei românești, precum și în ceea ce privește formularea de recomandări concrete de politică publică în vederea relansării sau stimulării anumitor ramuri economice și, deci, în vederea reducerii șomajului și a sărăciei. Așa cum economiștii specializați în analiza relațiilor internaționale o știu poate mai bine decât noi, sociologii, proiectarea adecvată a politicilor macro-economice în contextul actual al regionalizării și globalizării nu poate fi întreprinsă fără o prealabilă analiză detaliată a mediului extern actual și potențial. Mi se pare de aceea destul de improbabil că sociologia ar putea oferi soluții politice adecvate problemelor economice și sociale actuale în condițiile ignorării sau marginalizării rolului factorilor externi.

Aceste remarci referitoare la condiționarea externă a dinamicii economice interne deschid calea către realizarea de analize similare referitoare la rolul jucat de actorii internaționali și procesele inter-societale în structurarea sistemului politic intern. Având în vedere centralitatea obiectivului integrării euro-atlantice în discursurile și programele partidelor politice românești, o întrebare fundamentală se ridică cu privire la rațiunile pentru care actorii politici interni au optat, începând cu primii ani ai tranziției post-comuniste, pentru o politică externă integraționistă care conduce în mod inevitabil la reducerea suveranității statale și, deci, la o transformare profundă a naturii statalității și a relației dintre autoritățile politice și cetățeni. Într-o astfel de problemă, analiza sociologică a relațiilor internaționale s-ar putea să ofere o serie de răspunsuri care ar fi greu de identificat printr-o metodologie de cercetare de tip tradițional.

## Studiul relațiilor inter-societale

---

Un punct de pornire care cred că poate fi acceptat este că, în perioada post-comunistă, suprapunerea conflictuală a problemelor publice induse de tranziția economică, politică și culturală face ca legitimitatea liderilor politici și chiar a instituțiilor de guvernare să se erodeze rapid. Nevoia internă de credibilitate și autoritate politică ar putea explica astfel orientarea clasei politice către mitul salvator al integrării externe euro-atlantice, care, ca și precedentul mit (autarhic) al 'societății socialiste multilateral dezvoltate', vizează consolidarea identificării colective cu reprezentanții politici și întărirea legitimității actului de conducere/dominație politică într-o perioadă istorică marcată de acutizarea problemelor economico-sociale și de creșterea conflictualității politice.

Integrarea în sistemul de guvernare supranațională al Uniunii Europene (ca de altfel și integrarea în structurile de cooperare politico-militară ale NATO și cele de cooperare politică ale Consiliului Europei) poate fi conceptualizată astfel drept o strategie politică de administrare mai eficientă a problemelor interne într-o societate care se află în plin proces de accelerare a modernizării și care este atrasă tot mai mult, datorită preferințelor socio-economice și politice ale mării majorități a populației sale, în sistemul de relații comerciale și socio-culturale al capitalismului democratic occidental. Transformarea ideii de statalitate printr-un transfer de suveranitate către organisme supranaționale ale Uniunii Europene, la fel ca și controlul exercitat de statele membre ale Consiliului Europei, NATO și Uniunii Europene asupra politicilor publice naționale reprezintă pentru o mare parte din actorii politici interni costuri ce merită acceptate în schimbul importului de credibilitate politico-tehocratică și economico-financiară dinspre organisme internaționale sus-menționate. Ca și în cazul statelor mediteraneene (Grecia, Spania și Portugalia) care au aderat la Comunitatea Economică Europeană în anii '80, liderii politici ai țărilor central și est-europene post-comuniste (în special în cazul celor mai puțin dezvoltate dintre ele) susțin obiectivul integrării economice și politice supranaționale pentru a-și consolida baza de autoritate la nivel național printr-un transfer de credibilitate și eficiență economică, financiară și instituțional-politică dinspre comunitatea prosperă și stabilă a Uniunii Europene. La aceasta se adaugă de asemenea și perspectiva accesului la subvențiile agricole și regionale ale Uniunii Europene, deși în această privință perspectivele de extindere rapidă a acestor politici redistributive către noii membri din Europa Centrală și de Est sunt relativ reduse. Îmbinând perspectiva sociologică cu analiza relațiilor internaționale, putem susține astfel ipoteza că adâncirea cooperării inter-statale la nivel supranațional, inclusiv prin cedarea unora din atributele fundamentale ale suveranității statale clasice (de exemplu controlul absolut asupra politicii comerciale sau monetare), reprezintă o strategie de rezistență instituțională menită a menține unitatea economică și culturală națională în condițiile 'destructurante' ale tranziției istorice la modernitate.

Analiza relațiilor internaționale ridică astfel cel puțin două provocări pentru sociologia tranziției: în primul rând, înțelegerea specificului mediului extern din care sistemul economic și politic românesc face parte, cu un accent special pe analiza funcționării Uniunii Europene, iar în al doilea rând, analiza problemelor



(costurilor) și beneficiilor produse pentru diferitele regiuni economice, categorii sociale sau actori politici de către procesul de integrare în sistemul economic și politic al Uniunii Europene. Pentru a mă referi pe scurt la primul aspect, aș spune mai întâi că Uniunea Europeană, ca sistem de guvernare economică și politică supranațională, reprezintă produsul unui efort de cooperare inter-guvernamentală de lungă durată, ale cărui valori constitutive sunt impuse țărilor candidate la aderare într-o manieră asimetrică: negocierile de aderare nu permit statelor asociate modificarea sistemului de valori și principii acționale al Uniunii, ci doar negocierea unor aranjamente politice și instituționale aplicabile – după momentul aderării – de-a lungul unor perioade tranziționale clar limitate din punct de vedere temporal și sectorial. În plus, UE a impus tuturor statelor candidate din Europa Centrală și de Est o condiționalitate economică și politică suplimentară, menită a garanta durabilitatea și profunzimea reformelor din aceste țări. Insistența guvernelor Uniunii de a ‘exporta’ intact modelul său de organizare (a cărui expresie legală este *acquis*-ul comunitar) se explică prin funcția legitimatoră exercitată la nivel național de politicile sale comune: împreună cu sistemul redistributiv al statului bunăstării de tip occidental, politicile Uniunii Europene de liberalizare a circulației factorilor de producție și politicile sale în domeniul agricol, monetar și al coeziunii economico-sociale constituie în prezent elemente de bază ale legitimității statului național occidental, întrucât permit menținerea unui ritm adecvat de dezvoltare economică și coeziune socială. Nu întâmplător, statele membre ale Uniunii Europene nu au acceptat până în prezent delegarea la nivel supranațional a prerogativelor lor fundamentale în ceea ce privește dreptul la intervenționism fiscal și dreptul de a defini componentele de bază ale cetățeniei sociale și ale politicilor sociale.

Aderarea la Uniunea Europeană reprezintă în consecință un proces de reformă multi-dimensional, care afectează structurile de bază ale organizării sistemului economic și politic românesc. O importantă sarcină științifică asociată studiului acestor schimbări ar fi de aceea identificarea impactului social și a efectelor politice ale acestor reforme. Tema politică perenă a ‘reformiștilor’ contra ‘conservatorilor’, intersectată cu cea a ‘cosmopoliților’ contra ‘naționaliștilor’ are toate șansele să fie accentuată de rapiditatea transformărilor economice induse de aderarea la UE. Ignorarea surselor externe ale schimbărilor economico-sociale și cultural-ideologice ar constitui astfel o eroare regretabilă.

Perspectiva ‘clasică’ de analiză a fenomenelor sociale, bazată pe separarea clară a obiectului de studiu al sociologiei de cel al relațiilor internaționale, apare ca fiind limitată în condițiile actuale ale ‘internaționalizării’ vieții economice și politice. Această idee nu este nouă, antropologia neo-evoluționistă și sociologia istorică subliniind că înțelegerea vieții sociale trebuie să fie întotdeauna relațională și comparativă, chiar și în cazul analizelor micro-sociale sau ‘sub-naționale’. Dacă subscriem pe deplin la ideea că sociologia este cu adevărat o știință ‘integralistă’, al cărei obiect de studiu este socialul văzut în toate formele sale de structurare istorică, putem evita cu greu concluzia că ‘analiza societății’

## Studiul relațiilor inter-societale

---

trebuie să includă și factorii relevanți situați la nivel inter-societal. La prima vedere, propunerea de a lărgi cadrul analizei sociologice către spațiul internațional apare ca fiind greu de internalizat în metodologia noastră obișnuită de cercetare, în special când este vorba de investigații întreprinse la nivel micro-social sau comunitar (și în special când constrângerile bugetare și de timp împiedică realizarea unor investigații amănunțite a relațiilor dintre factorii interni și externi implicați într-o problemă socială punctuală). Dar dacă există argumente în favoarea 'naționalizării' sau 'localizării' cercetării sociologice, există de asemenea suficient de puternice argumente în direcția 'internaționalizării' sale, fără ca aceasta să implice diminuarea *a priori* a relevanței explicative și prospective a factorilor interni. Ceea ce ar trebui să urmărim este deci asigurarea unei completitudini ontologice a demersurilor noastre științifice, chiar și atunci când analiza detaliată a factorilor externi este dificilă.

Lărgirea spațiului ontologic al cercetărilor sociologice nu reprezintă însă numai un act pur 'științific', a cărui semnificație s-ar limita la frontierele comunității noastre profesionale. Cred că ideea unei ontologii sociale 'deschise' are de asemenea importante implicații etice și politice, deoarece discursul științific al sociologiei face parte din efortul general al societății românești de 'radiografiere' și 'terapie' a problemelor publice. Imaginile colective ale problemelor sociale (și, evident, ale posibilelor lor soluții politice) sunt reconstruite și reificate permanent prin dialog public la nivelul tuturor elitelor și grupurilor sociale, astfel încât contribuția sociologiei la procesul de auto-reprezentare și auto-cunoaștere al societății românești este departe de a fi neglijabilă. Dacă acceptăm acest punct de vedere, este dificil să nu observăm că reproducerea unui discurs științific 'autarhic', în care factorilor externi le este atribuit un rol minor, contribuie la rândul său la legitimarea și perpetuarea unor reprezentări colective similare în toate sferile activității sociale. Recunoașterea inevitabilității și importanței influențelor externe în structurarea vieții sociale interne conduce astfel nu numai la modificarea parametrilor 'normali' ai cercetării sociologice, ci și la o de structurare a unei paradigme culturale care stă la baza unui întreg sistem economic și politic. Deschiderea ontologică asociată cu studiul relațiilor inter-societale are o profundă relevanță etică și politică, implicând nu numai lărgirea orizontului analizelor științifice (și, astfel, creșterea validității analizelor, evaluărilor și recomandărilor politice) ci și stimularea acceptării publice a ideilor referitoare la caracterul 'normal' al interacțiunilor, inter-influențării și cooperării de la nivel inter-societal. Într-un moment în care societatea românească și în particular elitele sale politice se confruntă cu presiunea crescândă a forțelor economice și politice de la nivel european și mondial, autoritatea științifică a comunității sociologice ar putea contribui decisiv la legitimarea unui model cultural al toleranței și cooperării. O sociologie a tranziției centrată pe analiza problemelor sociale dar izolată de analiza relațiilor inter-societale implică deci acceptarea unui 'autism' costisitor nu numai din punct de vedere științific ci și politic.

# Zece predicate sociologice pentru creativitate și dezvoltarea creativității

Au trecut mai bine de cinsprezece ani de cînd mă ocup, în calitate de trainer, de dezvoltarea creativității, la concurență (slabă, de altfel) cu psihologi și ingineri, mai ales ingineri, dar nu și cu sociologi. Experiența pe care am adunat-o mă îndreptățește să formulez o ambiție îndelung incubată: dezvoltarea creativității, ca și administrarea și dezvoltarea tehnicilor de idee voluntară, reprezintă un teritoriu ocupațional pentru sociologi înaintea oricăror alte profesii.

Probabil că motivele pentru care sociologii nu se (prea) bagă în acest teritoriu sînt foarte multe. Puține dintre ele nu sînt însă conjuncturale, iar cel mai important pare să fie percepția noastră (și nu numai a noastră) că fiind creativitatea o aptitudine, e clar că psihologii sînt cei care se pricep la ea și sînt îndreptățiți să se ocupe cu ea. Susțin că, în sensul implicat de sintagma „dezvoltarea creativității”, creativitatea nu este o aptitudine, ci un mod socialmente definit de utilizare a resurselor intelective. Ceea ce ar fi un q. e. d. perfect pentru ambiția anterior enunțată.

Pentru a degaja argumentele în favoarea aserțiunii despre creativitatea ca pattern de utilizare a resurselor intelective, pornesc de la constatarea că cea mai importantă operație este respingerea așa-numitului model dualist. Nu îl mai descriu în mod explicit, cei care îl deserveșc și doresc să-l apere îl cunosc foarte bine, mă opresc direct la punctul sensibil. Cei care ne ocupăm de dezvoltarea creativității vedem în mod sistematic că obținem rezultate incomparabil mai bune decît ar trebui să obținem în baza predicțiilor modelului dualist, modelul teoretic dominant, dacă nu singurul model teoretic în domeniu. În principiu, rezultatele pot fi interpretate ca fiind în afara predicțiilor respective. Una dintre constatările de bază ale modelului dualist este că aptitudinea creativă se degradează o dată cu vîrsta. Degradarea este deosebit de severă, sînt invocate cercetări care spun că la 5 ani cam 90% sîntem creativi, la 7 ani mai rămîn 10%, iar după aceea mai supraviețuiesc 2%, cam asta fiind ponderea celor creativi printre persoanele trecute de 40 de ani. Dacă această constatare este adevărată, atunci toți cei care cîștigă o pîine din comercializarea prestației „dezvoltarea creativității”, pe întregul mapamond, sînt niște escroci sau au un noroc extraordinar, nimerind de fiecare dată o selecție majoritară din cei 2% rămași creativi fără să o știe (altfel de ce și-ar mai plăti

## Zece predicate sociologice

---

dezvoltarea propriei creativități?). Nu este deloc așa, cel puțin pentru că, pe de o parte, prestația cu pricina se vinde foarte bine și în creștere, iar pe de altă parte pentru că avem un număr nenumărabil de cazuri în care „dezvoltarea creativității” este asamblată ca modul în stadii post-profesionale de management al afacerilor, management al instituțiilor sau management public, deci în situații în care, dacă se operează vreo selecție la intrare, ea este pe cu totul alți parametri decât creativitatea. De altfel, cine s-ar aștepta ca, de pildă, de la o doamnă, de profesie contabil, în vîrstă de 52 de ani, căsătorită, cu trei copii mari, la exercițiul test „găsiți un singur cuvînt care să definească situația Dumneavoastră singură într-un ascensor cu un blond mai scund decît Dumneavoastră” să obțină răspunsul „maternitate”?

O primă probă, indirectă, asupra impreciziei descriptive a modelului dualist este incapacitatea lui de a descrie și explica felul în care cele două module intervin efectiv în procesele intelective concrete. Avem indicația că modulele respective sînt complementare și simultane și că nu trebuie în nici un fel să le atribuim funcționalități de sine stătătoare. Deservenții modelului dualist dedați la filosofie, în special la Hegel sau la Marx, numesc dialectică această funcționalitate în același timp opusă și unitară. Cu toată reputata ei subtilitate, nici măcar dialectica nu poate salva modelul dualist de la contradicția logică. În baza lui, cel puțin 90% dintre oameni trăiesc de la vîrsta de șapte ani și pînă la sfîrșitul vieții cu o asimetrie crescîndă între modulul logic, în continuă dezvoltare, și modulul creativ, în continuă restrîngere. Presupunînd că ar putea exista o varietate specială de contradicții ontice, și anume contradicțiile atît de asimetricice încît sînt de-a dreptul șchioape, dialectica însăși ar trebui un pic ajustată, de pildă prin suspendarea sau măcar amendarea, logic necesară, a tuturor celor trei legi fundamentale ale sale. Mă îndoiesc că dialecticienii ar accepta acest tip de amputare pentru a face loc sub soare contradicțiilor cu un singur termen. Mai pe românește, nu putem avea în aceeași teorie principiul funcționării dialectice a celor două module pentru orice minte omenească și constatarea că aptitudinea creativă se degradează atît de tare cu vîrsta încît de pe la șapte ani majoritatea oamenilor rămîn fără aptitudine creativă, deci fără modulul aferent. Principiul non-contradicției – fundamental pentru orice teorie validă – ar rămîne la fel de imparabil încălcat chiar dacă în această situație s-ar afla fie și un singur om.

Ar trebui să decidem pe care dintre cele două propoziții – principiul sau constatarea – să o luăm ca adevărată și pe care ca falsă. Dacă ar fi după mine le-aș respinge pe amîndouă. Trebuie să admit însă că incomparabil mai fragilă este constatarea, deoarece ea contrazice în mod flagrant un enunț fundamental și nediscutabil dintr-o altă teorie (antropologia): sîntem o specie creativă (momentan singura cunoscută). Acesta este un enunț universal cu aplicație la toți oamenii și nu văd cum ar putea fi luat altfel. Cînd spunem „toți corbii sînt negri” spunem că fiecare corb este negru, iar existența unor corbi ne-negri este descrisă și explicată ca excepție. Așa cum toți oamenii care au avut șansa să se nască și să rămînă întregi sînt inteligenți, pot să cînte, să deseneze, să povestească, să alerge sau să danseze, toți oamenii normali sînt creativi. În

fiecare situație de viață prin care trecem generăm și introducem în lume ceva ce nu a existat înainte, ceva care, pe moment cel puțin, satisface exigențele și restricțiile situației de viață respective. Chiar dacă nu sesizăm de fiecare dată cu aceeași acuitate, iar uneori nu sesizăm deloc, fiecare situație de viață înseamnă rezolvarea unei/ unor probleme și în fiecare situație de viață sîntem puși în fața unui deficit, în sensul că față de ce avem de rezolvat resursele de care dispunem sînt mai mici, mai slabe, mai scumpe etc. decît ne-ar trebui sau, practic e același lucru, decît credem noi că ar fi necesar. Acest deficit îl rezolvăm cu ceva ce se naște în mintea noastră. Indiferent dacă e vorba despre micile decizii de rutină (alegerea ciorapilor dimineața cînd ne îmbrăcăm), despre problemele banale și sîcîitoare ale vieții de zi cu zi (iar am întîrziat cu plata la întreținere), despre frecușurile de la servicii (ce-o fi avînd cu mine deșteptul ăla de X), despre importante probleme profesionale (cine ar fi interesat să-mi finanțeze cercetarea despre stilurile de viață) sau despre marile teme ale realizării de sine (ce sens are ce am făcut eu în ultimul an). Indiferent dacă găsim o soluție nouă-nouță sau încropim ceva din ceea ce deja este, aptitudinea implicată și procesul prin care soluția e generată se referă la creație. Facem acest lucru în mod la fel de natural cum respirăm. Sîntem pur și simplu o specie creativă, persoanele necreative fiind excepții de la regulă.

Putem eventual relua discuția despre aptitudini în general, în special despre aptitudinile intelectului. Mi-e teamă însă că, la nivelul actual al cunoașterii științifice în domeniu, vom ajunge foarte repede la dilemele despre înăscut/ achiziționat evidențiate și lăsate deschise de faimoasa dispută Piaget – Chomski organizată de Universitatea de la Port Royal la mijlocul deceniului 8. Nici nu se pune problema ca modelul dualist să depășească în vreun fel aceste dileme. Dimpotrivă, el cumulează dificultățile suplimentare provenite din variatele sale excese monodisciplinare. Să luăm un exemplu cît mai simplu, aptitudinea de a alerga. Știm dintr-o sursă foarte sigură că ea se degradează o dată cu vîrsta. Însă, atît timp cît putem convoca fie și un singur exemplu de vîrstnic care și-a conservat această aptitudine mai bine decît congenerii săi, nici măcar acest unic exemplu nu poate fi descris și nici explicat integral în științele biologice. Intervin modele culturale, chestii de educație, de familie, de context social și economic, poate chiar de politică, climă și geografie. Ar trebui să convocăm și alte domenii ale cunoașterii științifice și să reglementăm cît de cît clar și riguros colaborarea lor în descriere și explicare. Modelul dualist nu pare să se sinchisească de asta nici măcar în versiunile sale mai modeste, care ne spun că povestea cu segregarea celor două module trebuie luată mai degrabă în sens metaforic. Dacă o luăm așa, avem cel puțin două consecințe deosebit de incomode pentru statutul teoretic și metateoretic al modelului.

Prima este evidentă: orice constatare empirică făcută vreodată în baza segregării pe cele două module este o eroare observațională trivială (în sens epistemologic) sau o aproximare grosieră și neclară sau o metaforă neizbutită sau, cel mult, o ipoteză de lucru. Să luăm un exemplu: faptul că persoanele foarte inteligente nu sînt și foarte creative și că nu există o corelație

## Zece predicate sociologice

---

semnificativă între inteligență și creativitate poate fi luat ca fapt de observație. Fără să mai criticăm schema de măsurare a creativității, putem convoca o explicație care nu are nici o legătură cu cele două module și nici cu suportul neurofiziologic al modelului dualist: persoanele foarte inteligente nu sînt și foarte creative deoarece fiind istețe își dau seama mult mai clar și mai adecvat decît persoanele mai puțin inteligente de riscurile și disconforturile la care se expun dînd drumul la porumbei. De unde decurge că persoanele foarte inteligente sînt persoane care își blochează propria creativitate, pe care o au cum o are orice om normal. Nu pretind decît că cele două „constatări” sînt în mod egal ipoteze.

A doua consecință, despre care am încercat deja vreo două propoziții, provine din faptul că abordat metaforic, modelul dualist este oarecum mai asigurat la nivelul criticii metodologice și teoretice, dar devine vulnerabil la nivelul valorilor și scopurilor. Deoarece problema e destul de rafinată o voi introduce printr-un exemplu fără legătură directă cu creativitatea. La începutul anilor '40 în fizica nucleară se aflau în dispută două modele teoretice cu privire la structura atomului: modelul Bohr, un model probabilist, valorificînd ideea de incertitudine și modelul Einstein, un model mecanic, centrat pe ideea de ordine și rigoare. Cu toate că cele două modele erau echivalente din punctul de vedere al calităților strict științifice, comunitatea fizicienilor a optat în mod decis pentru modelul Bohr. Alături de altele similare, acest caz a format suportul unor evaluări și dezvoltări epistemologice de cea mai mare însemnătate. Astăzi știm (chiar dacă schema pe trei nivele nu este nediscutabilă) că între două teorii care sînt egale la calitățile științifice opțiunea este determinată de valori și scopuri extra-științifice, estetice, de pildă, sau politice. În exemplul anterior, explicația pentru opțiunea Bohr este că acest model se potrivea mai bine cu valorile democrației, triumfătoare împotriva dictaturii la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Teza intereselor penetrante explică cum anume intervin valorile și scopurile extra-științifice în geneza ideilor și teoriilor științifice, ca și în opțiunea pentru o anumită teorie în situația de dispută interteoretică echilibrată sau în alte situații în care opțiunea nu este justificabilă în termenii calităților strict științifice. Cred că acesta este cazul nostru cu modelul dualist. În mod evident el nu are calitățile de științificitate care să îl impună de la sine. În consecință este perfect legitim să ne întrebăm de ce modelul dualist a fost și este acceptat, și încă nu oricum, ci ca o adevărată instituție. Cu alte cuvinte, care sînt valorile și scopurile extra-științifice care au guvernat acceptarea modelului dualist. Ideea cea mai larg împărtășită printre cei care se ocupă cu dezvoltarea creativității este că aceste valori și scopuri sînt agregate în jurul controlului. Aceștia susțin că, spre deosebire de alte civilizații contemporane, marile civilizații ale Asiei de pildă, civilizația noastră, europeană și creștină, este o civilizație a controlului. Subscriu integral la această susținere, ba chiar am propria mea teorie, care o agravează, indicînd stăpînirea ca valoare centrală a civilizației noastre. În baza acestei susțineri putem observa preferința clară a civilizației noastre pentru tot ceea ce maximizează controlul – asupra naturii, asupra proceselor și evenimentelor, asupra oamenilor, asupra propriei noastre persoane. De cîteva bune sute de ani exportăm această valoare și

instrumentele ei spre civilizațiile care nu sînt ca noi, în cea mai deplină ecuație a agresiunii. Prin definiție civilizația noastră nu recunoaște alteritatea și consideră ceea ce nu e ca noi ca non-persoane, respectiv ca non-civilizații. Nu s-a schimbat nimic esențial de pe vremea conchistadorilor sau a coloniștilor de pe Mayflower și a modului lor de considerare a „indienilor”. Pînă nu ne-au impus respect în termenii forței, agresiunii și controlului, civilizația indiană, chineză sau japoneză nu erau pentru noi decît niște ciudățenii. În sens profund așa a rămas și acum, iar a convoca valorile și principiile zen, de pildă, în contrapunere cu valorile și principiile controlului este în mod sistematic receptat ca diletantism. De aceea mă și opresc, nu înainte totuși de a conchide că în mod natural civilizația noastră consacră exact acele modele și criterii ale aprecierii persoanelor și ale succesului în viață care maximizează controlul, adică rigoarea, logica, predictibilul, stabilul. Fiecare dintre noi simte asta pe propria piele.

La o adică, putem accepta că nu știm dacă oamenii se nasc sau nu cu aceeași aptitudine creativă. Știm însă că la un moment dat societatea dă peste noi cu problema succesului, începe să ne caute de succes. E interesant de gîndit cam pe la ce vîrstă se petrece chestia asta. Pe de o parte este destul de evident că criteriile și modelele succesului ca bebeluș și copil foarte mic sînt sensibil diferite de cele valabile pentru adulți. Dar putem deja identifica primele infiltrări ale controlului. Pe de altă parte, pentru majoritatea familiilor nu se pune problema unor diferențe real-active în materie de succes între cultura familială și cultura societală. Adică majoritatea familiilor este suficient de bine integrată social pentru ca între ceea ce familia le pretinde copiilor în materie de succes și ceea ce le pretinde societatea să nu existe diferențe care generează fenomene de aculturație. Drept urmare, pentru majoritatea dintre noi, prima instanță care ne caută de succes, cu criteriile și modelele societale ale succesului, este familia. Ulterior intervin și celelalte instanțe și surse ale socializării, în special cele instituționale, începînd cu grădinița. Undeva după frumoasa vîrstă de trei ani începem să fim confrunțați cu alte criterii și modele ale succesului decît cele pentru bebeluși și copii foarte mici, iar aceste criterii și modele sînt deja configurate pentru succesul în viață ca adulți. Să revenim acum la constatarea „90% - 10% - 2%” și la masiva pierdere de aptitudine creativă care se petrece între cinci și șapte ani. Dacă ea este cît de cît exactă, atunci între cinci și șapte ani cu mintea noastră se întîmplă ceva excepțional. Neurofiziologia nu ne spune însă nimic comparabil despre modificarea structurală și funcțională a creierului nostru la această vîrstă. Deși o întemeiază și instrumentează, modelul dualist nu-și poate explica propria constatare. Ea este însă explicabilă dacă ieșim din model: între cinci și șapte ani sîntem configurați pe rigorile succesului în viață definit din perspectiva controlului. Între cinci și șapte ani ne însușim și punem în funcțiune principiul esențial al traiului într-o civilizație a controlului – dedublarea. Din acest moment sîntem ființe amfibii: avem o viață publică, dirijată de regulile normalității și acceptabilității sociale, inclusiv de regulile succesului, și o viață privată, cu largi porțiuni secrete, o viață numai pentru noi, cu propriile ei reguli, anti-reguli și ne-reguli. Nu intru în detalii și, altfel necesare, nuanțări. Important e că „90% - 10% - 2%” este explicabilă fără

## **Zece predicate sociologice**

---

să inventăm presupuziții, mai ales neurofizilogice, abuzive și fără să radiem din cartea creativității nouă din zece oameni trecuți de șapte ani. Între cinci și șapte ani nu avem nici un fel de pierdere de creativitate. Avem doar o separare a utilizării resurselor intelective în două sectoare, public, respectiv privat și consecințele acestei separări.

În sfârșit, ultimul argument pe care îl convoc în defavoarea modelului dualist este o ripostă la concentrarea monodisciplinară cu care această teorie selectează și gestionează resursele de cunoaștere care îi stau la dispoziție. Să pornim tot de la niște date statistice. În 1986, în Japonia s-au brevetat circa 240.000 de invenții, în Statele Unite cam 57.000, iar în România cam 4.700; putem accepta că această proporție este valabilă pentru întregul deceniu 9 (al secolului, mai e un pic, trecut). E desigur foarte discutabil dacă numărul de brevete de invenție, eventual raportat la 1.000 de locuitori, reprezintă o măsurare acceptabilă a creativității unei națiuni sau țări. Oricum, ceva, ceva tot aproximează. Importantă acum este problema: este în general legitim și important să ne întrebăm dacă și în ce măsură există diferențe de creativitate între țări. Iar atunci când exportul tău este format mai ales din bușteni și fier vechi, cum este exportul României în acest moment, întrebarea devine chiar foarte acută. Ar fi foarte multe și utile de discutat despre această chestiune. Dar ceea ce ne interesează acum este că problema creativității poate fi pusă și despre națiuni (țări), nu numai despre persoane. De altfel ea poate fi pusă și despre organizații (în sens general), comunități, culturi și civilizații. Ce ne poate spune – adică descrie, explica și recomanda – modelul dualist despre creativitatea acestor entități umane? Din câte îmi pot da seama, nimic. Sau cel mult metafore. Să luăm versiunea cea mai favorabilă, în care ingineria cunoașterii, psihologia și neurofiziologia, sintetizate în modelul dualist, se ocupă doar de aptitudinea creativă a persoanelor, urmînd ca de creativitatea organizațiilor, comunităților, națiunilor și culturilor să se ocupe alte științe, care să producă modelele teoretice specifice. Chiar și în această versiune, modelul dualist ar trebui să conțină termeni și propoziții care să joace rolul de interfață cu sociologia, antropologia, politologia etc., pentru explicarea unitară, de la persoană la organizație, comunitate etc. a creativității. Nu avem astfel de termeni și propoziții, iar convingerea mea este că în modelul dualist ele nu sînt de principiu posibile.

În sinteză, cred că genul de argumente pe care le-am mobilizat aici întemeiază respingerea modelului dualist. Mi-ar plăcea mie să pot propune un model teoretic alternativ dar, onest vorbind, nu mă duce mintea. De altfel nici nu e treaba mea. Treaba mea este să identific suportul științific valid care permite și generează practicile cele mai bune pentru dezvoltarea creativității, la adulți în primul rînd. Iar predicatele de bază ale acestui suport sînt următoarele:

1. creativitatea este o aptitudine înăscută, care înzestrează orice persoană normală
2. ceea ce modelul dualist identifică distinct și obiectiv ca modulul logic, respectiv modulul creativ nu sînt compartimente distincte ale minții noastre, ci moduri socialmente definite de utilizare a resurselor intelective



3. o dată cu vârsta oamenii învață să se conformeze la modelele succesului în viață, iar succesul în viață se definește în spațiul public
4. în civilizația europeană, modelele dominante ale succesului în viață sînt centrate pe maximizarea controlului
5. în acord cu maximizarea controlului, o dată cu vârsta oamenii învață să identifice, să aprecieze și să utilizeze inteligența logică (raționalitatea) în calitate de resursă esențială și de criteriu esențial al succesului în viață
6. în acord cu maximizarea controlului, o dată cu vârsta oamenii învață să restrîngă la sfera privată și secretă orice aptitudine sau competență care nu ajută la maximizarea controlului, în special gîndirea creativă (creativitatea)
7. în acord cu maximizarea controlului, oamenii ignoră sau desconsideră aptitudinile care nu ajută la maximizarea controlului, în special gîndirea creativă (creativitatea)
8. nu există obstacole și restricții neurofiziologice în calea dezvoltării creativității, obstacolele și restricțiile sînt de natură strict social-culturală
9. dezvoltarea creativității este o procedură, care face pentru gîndirea creativă a unor oameni (cei care au decis să-și dezvolte creativitatea) ceea ce socializarea face pentru gîndirea logică a oricărui om începînd cu vârsta de 3 – 5 ani (poate chiar mai devreme)
10. creativitatea poate fi dezvoltată la orice persoană, dar nu la același nivel de performanță. Acest nivel este invers proporțional cu gradul de integrare socială a persoanei respective.

Mi-ar fi foarte drag să pot introduce un 4', cu conținutul „în civilizația europeană actuală, inclusiv în cea românească, are loc un proces rapid de trecere de la modelele succesului viață centrate pe stăpînirea naturii și maximizarea controlului la modele centrate pe fraternitatea cu natura și acordul cu sine”. Enunțul ar fi însă în mod evident neadevărat (dar ce utopic, deci frumos, sună!). Realist este că în civilizația europeană actuală s-au inventat și funcționează design-uri, culturi și contexte organizaționale care pot utiliza cu foarte mare succes creativitatea ca modalitate de maximizare a controlului. Pe calea succesului profesional creativitatea devine o resursă omologată și etalonabilă a succesului în carieră și, dată fiind importanța carierei în modelele de succes ale realizării (europene) de sine, creativitatea devine o resursă omologabilă a succesului viață. Nu țin deloc să fiu antipatic, dar acesta este singurul argument cu adevărat serios pentru ideea și speranța că dezvoltarea creativității vă îmbunătățește șansele de succes personal și nu este un mijloc sigur de a produce dezadaptați. Restul argumentelor în favoarea dezvoltării creativității rămîn momentan (auto)abureli. Este însă posibil ca omologarea creativității ca factor ofensiv al succesului persoanelor și organizațiilor să conțină premisele unei revoluții axiologice tăcute.

# Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"

---

Silviu TOTELECAN

---

**Abstract:** I have at least two reasons that provide me the chance to speak about narrative in a Socio-Human context. First is that in late modernity the story is the most valued object on the market, everyone wants to buy it and just a few are able to produce it and sell it for real. The second one is related to the inertia of all science and, paradoxically, social science too. În the East of Europe especially we are dealing with sociology in a peculiar and conservative way, our ideas about science are rooted in the practice of 50's or 60's when hard data was the international word for researchers. În this way we are still looking at society from outside and see the subjects of our investigation like statistical objects.

This paper wanted to show some theoretic-methodological aspects that were left behind in the latest years by sociologists in their conquest for surveys requested by politicians. We want to give people the chance to say their stories in their way, stories about the life-within-reach and not just about some themes that are pre-made by scientists.

## Introducere

În spațiul cercetării științifice sociologice, antropologice putem dihotomiza între două categorii de studii, cu sau fără referențial ontic respectiv ancorate ori nu în realitate. Istoria disciplinelor socio-umane atestă buna coexistența a acestor categorii, în schimb practica accentuează că acolo unde este posibil și permisibil investigarea "realului palpabil" trebuie realizată.

În mod special, o acutizare a acestui dicton trebuie avută în vedere atunci când ruralul este obiect de studiu; concentrarea pe un anumit context social, pe localism<sup>1</sup> devenind imperios necesară pentru simplul motiv că "ceva-ul" momentan prezent și care contribuie semnificativ la construirea ființei sociale, furnizându-ne rădăcinile identității noastre, suferă transformări ireversibile într-un "altceva", loc în care patternurile ancestrale se diluează cu repeziciune aflându-se în prag de disoluție.

---

<sup>1</sup> Iluț, P., 2000, *Iluzia localismului și localizarea iluziei*, Iași, Ed. Polirom.

În România, țară în care ponderea<sup>2</sup> populației rurale rămâne încă una semnificativă, aplecările analitice asupra "countryside-ului" sunt extrem de sporadice motivațiile acestei stări de fapt fiind dintre cele mai diverse. Ocupându-ne de rural cu preponderență, în speță de o "enclavă" a sa – zona Munților Apuseni - nu dorim a realiza aici o pledoarie pro-domo în vederea renunțării la sondajele de opinie și concentrarea pe cercetare fundamentală, pe rural ca și loc predestinat acesteia, pe Apuseni sau alte asemenea spații "închise" care încă mai păstrează într-o oarecare măsură intact "sentimentul de noi"<sup>3</sup>. Vom utiliza acest câmp personal de investigație științifică (vezi și J. Gray<sup>4</sup> pentru care ideea de câmp al investigației științifice este deosebit de generoasă: 1. - "a geographical locality" unde populația s-a format și este implicată în relații sociale, 2. - "or a social construct of a type of locality", 3. - "either a locally constructed sociality or 4. - a social constructed locality") mai degrabă ca referențial și modalitate de exemplificare pentru aserțiunile teoretico-metodologice ulterioare și mai puțin în sensul "scoaterii la lumină a miezului său".

Până la o prezentare viitoare lipsită de impurități a "the core of" Apusenilor în care înțelegerea acestuia și nu o simplă radiografiere a sa să predomine, ne vom rezuma aici a explicita una din posibilele căi de urmat în vederea realizării acestui deziderat. Mai întâi trebuie făcute precizările de rigoare cu privire la "întinderea" acestui spațiu, eventualele "tăieturi" sau "extensiuni" asupra ceea ce se presupune a fi Zona Moșilor realizându-le sub înrâurarea metodologicului.

### Delimitări teritoriale

În funcție de opiniile autorilor care au analizat zona Munților Apuseni, în strânsă corelație cu structura lor profesională, avem de-a face cu delimitări dintre cele mai diverse ale acestei regiuni. Unul din cele mai utilizate criterii rămâne cel geografic - "[...] regiunea de care ne ocupăm, este delimitată în mod natural, ea fiind cuprinsă între râul Mureș, râul Arieș, Crișuri, Câmpia Tisei și Câmpia Ardeleană, care de fapt în ansamblul ei este un podiș"<sup>5</sup>, "[...] întinsă regiune muntoasă, încadrată la est de bazinul Transilvaniei, la vest de Câmpia Tisei, la sud de Valea Mureșului, la nord de Crișul Repede"<sup>6</sup> - mai puțin "operațional" în domeniul socio-umanului unde limitele geografice ale unui anumit areal nu se suprapun neapărat cu "hotarele" sale socio-demografice acestea putând fi mult mai laxe ori dimpotivă, mai restrânse.

---

<sup>2</sup> On conformitate cu datele din recensăminte, ponderea ruralului on populaioia Romeniei era de: 86% on 19.XII.1912, 82% on 29.XII.1930, 80% on 25.I.1948, 65% on 21.II.1956, 55% on 15.III.1966, 52% on 5.I.1977 ajungend la sub 50% (45,67%) on 7.I.1992.

<sup>3</sup> Totelecan, S.-G., 2000, **The roots of rural identity**, în rev. Zemedelská Ekonomika, vol. 46, nr. 7, Academia Cehă.

<sup>4</sup> Gray, J., 2000, **The Common Agricultural Policy and the Re-Invention of the Rural in the European Community**, in Sociologia Ruralis, 40<sup>th</sup> Anniversary, Volume 40, No. 1, January, Blackwell Publishers, p. 30.

<sup>5</sup> Ciomac, I.L., și Popa-Necșa, V., 1936, **Munții Apuseni. Cercetări asupra stărilor economice din Munții Apuseni**, București, Tipografia ziarului "Universul", p.23.

<sup>6</sup> Butură, V., **Regiunea Moșilor** (nepublicat).

## **Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"**

În manieră demografică, o delimitare demnă de luat în considerare a zonei de investigat o face Traian Rotariu în lucrarea sa "Evoluția populației Munților Apuseni"<sup>7</sup> unde trece în revistă unitățile administrative care ar aparține Apusenilor. Pe această filieră ideatică vorbim de o populație concentrată în șase unități administrative, care cu excepția extremelor Bihor - 28,84% și Sălaj - 3,23% este repartizată cvazi-uniform, cca. 15% (vezi și anexa: fig. 1, fig. 2). Dispersia relativ omogenă, susținută și de structura etnică (fig. 3) respectiv religioasă (fig. 4) la care se mai pot adăuga elemente comune cum sunt scăderea natalității ori creșterea emigrației poate induce cu succes ideea unei omogenități structurale a zonei și ca atare o posibilă tratare unitară a acesteia.

Confruntând cele două perspective vom vedea că spațiul delimitat de acestea diferă semnificativ nu atât ca accent (una vizând elementul natural: râuri, munți ș.a. iar cealaltă elementul uman în variantă demografică) ci mai degrabă ca și întindere. Acesta se dezvăluie pe sine, se înfățișează atât de mult/puțin după cât de adecvat/neadecvat este pregătit și antrenat să-l observe cel care-l investighează.

Dorind o mai puternică apropiere de oameni, de sufletul lor, o trecere dincolo de colectivitatea statistică, o survolare a "colectivității spirituale" vom fi nevoiți a utiliza un tip diferit de hartă, alta decât cea furnizată de geografi, una în care unitate de referință nu mai poate fi simplă statistică. Literatura de specialitate cunoaște încercări timide în această direcție, unul din conceptele uzitate cu succes la ora actuală în acest sens fiind cel de "hartă mentală" (mental-map) - reflexie individuală asupra spațiului din imediata apropiere structurată pe baza referințelor simbolice ale teritoriului. O determinare a hărților mentale corespunzătoare tuturor indivizilor urmată de o suprapunere a acestora ar permite identificarea locurilor comune ale colectivității - mai întâi simbolice dar totuși ancorate în spațiul fizic, în teritoriu -, zonele care pentru aceștia înseamnă acasă.

Pe această formulă, o etichetă străveche - moțul<sup>8</sup>, prin câteva din elemente sale definitorii: muntele, înălțimea (în sens de altitudine), brazii etc. capătă consistența unui tip uman (în sens weberian), și corelativ spațiul în care acesta conviețuiește, pe lângă dimensiunea arhaic-mitică apare drept un teritoriu dacă nu identificabil în totalitate cel puțin comprehensibil.

Ce analizăm? După cum putem constata până și un obiect de studiu care la nivelul simțului comun (chiar și a celui științific) ar trebui să fie unul extrem de rigid - teritoriul Țării Moților - ușor de identificat, ușor de prins în "chingile cunoașterii" se dovedește în fapt o entitate deosebit de dinamică a cărei "marginii" sunt în permanență mișcare nu de puține ori concave și nu convexe.

<sup>7</sup> În *Manuilă Sabin, 1995, Istorie și demografie, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, p. 111.*

<sup>8</sup> "În imaginația românilor, 'moții', evocă eroismul romanțat. Moții, dornici de libertate, se luptau contra 'asupritorilor milenari'. Moții cu orice jertfe se ridicau contra 'jugului străin'." (Dr. Alexandru Vaida-Voevod, 1936, în *Ciomac, I.L., și Popa-Necșa, V., 1936, idem, p.11*).

Simpla etichetare<sup>9</sup>, denumire a sa - practică uzuală în sfera socială - nu implică și automata înțelegere a profunzimilor care transced (pădurea fiind totuși mai mult decât cuvântul "pădure"), fiind nevoie de ceva mai mult decât un minim efort de cunoaștere.

Propunându-ne a studia Regiunea Moșilor din punct de vedere al sentimentul de apartenență la un grup, a modalităților prin care acest sentiment este împărtășit cu alți membri ai grupului - adică miezul identității naționale<sup>10</sup>, ne aflăm în imposibilitatea de a localiza cu acuratețe spațiul fizic de desfășurare al acestui fenomen.

A mai înțelege relația de "dependență" om-teritoriu în manieră tradițională, sub forma cauzalității simple după care influențările reciproce suportate de colectivitate din partea mediului (și viceversa) sunt relativ transparente, dă imaginea unei abordări simpliste și în același timp "mulțumitoare" a realității sociale, eliminându-se îndoiala, considerată îndeobște un factor rezidual. Dacă în speța de față "nu cunoaștem" unde se află "ceva-ul" pe care dorim a-l diseca și prezenta (credem că exemplul nu este nici pe departe singular) cum va fi posibilă o atare operație? Acest moment de îndoială, care poate duce la forme extrem de rafinate ale cunoașterii cu singurul amendament: să existe cu adevărat o voință de a ști, odată depășit permite marcarea limitei teritoriale dintre surogatul de cunoaștere și cea adevărată. Uitând a mai interoga obiectul cercetării în sensul determinării cel puțin în manieră personală a jaloanelor între care acesta funcționează, din frica față de o eventuală imposibilitate de realizare a acestui deziderat, dar în cele mai multe cazuri datorită unei abordări superficiale a muncii științifice (erodată de practicile curente în care numărul și piața validează ce este de calitate) suntem într-un adevărat nexus<sup>11</sup> unde șansele de a clădi ceva peren având numele de Școala românească de sociologie sunt încă minime.

### **Resurse neutilizate**

Încercând o analiză a distanței dintre subiectul cunoscător și obiectul cunoașterii sale A. Schutz<sup>12</sup> aduce în discuție poziția nativului, străinului respectiv "cartografului". Rațiunile de ordin epistemic aflate în spatele acestei categorizări dimensionează sfera posibilelor răspunsuri la întrebarea cum cunoaștem? un alt nod gordian peste care se poate trece fără prea multe sentimentalisme sau dimpotrivă, încerca a i se însuși semnificațiile.

---

<sup>9</sup> Eco, U., 1992-1993, trad. 1997, **Șase plimbări prin pădurea narativă**, Constanța, Ed. Pontica.

<sup>10</sup> Angus, I., 1997, **A border within: national identity, cultural plurality, and wilderness**, McGill-Queen's University Press, p. 11. În general sentimentul de apartenență la, ori identificarea cu o formă socială de organizare umană poate fi categorizată ca "identitate socială".

<sup>11</sup> Paradis sau iad în funcție de perspectivă. Loc în care orice este posibil și permisibil ne-existând reguli de structurare sau validare.

<sup>12</sup> Schutz, A., 1996, **Collected Papers, Volume IV**, Kluwer Academic Publishers, p. 10.

## **Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"**

În cadrul arealului pe care-l investigăm, cumulăm toate cele trei statusuri sociale amintite, definitorii pentru poziția noastră în regiune, pe care le utilizăm în proporție și manieră diferită în funcție de evenimentele sociale la care luăm parte. Aceste "măști sociale" ne ajută să apropiem respectiv să îndepărtăm oamenii cu care împărtășim "life-world-ul" fiind surse inepuizabile de construire a sociabilității și de manipulare a distanței sociale.

M-am născut, mi-am petrecut copilăria; bunicii și o bună parte din rudele mele sunt locuitori ai Apusenilor, toate aceste elemente confirmând apartenența mea la acest spațiu, pentru mine arealul însemnând "acasă". Nu pot să omit asta când sunt în trecere prin acele meleaguri, aproape întotdeauna găsindu-se cineva care să strige: "tu ești de-a lui ...". Folosesc statutul de "nativ" ca pe o armă atunci când securitatea personală îmi este amenințată, când nu reușesc să aflu informațiile vitale de care am nevoie; prin formula "eu sunt de-a lui ..." lumea recunoscându-mă, etichetându-mă ca "de-al lor" și tratându-mă ca atare.

Încercând a-mi desăvârși educația, am trecut dincolo de "limita" regiunii unde am și rămas, ba chiar am "distrus" prin neglijență unele relații sociale primare deosebit de importante pe care acum încerc a le reface. Sunt așadar și un "străin" care din timp în timp revine la obârșie, pentru perioade mai îndelungate sau mai scurte, și care încearcă din răspuțeri să redevină ceea ce a fost: unul de-al locului. Îmi aproape neg obârșia când cineva prea insistent vrea să intre mai mult decât consider că i s-ar cuveni în sfera mea privată în dorința de a împărtăși cu mine stări sufletești încărcate de emoționalitate, prilej cu care le dau posibilitatea să remarce că: "nu e de-a lui ..., nu e de-al nostru".

Sunt "cartograful" evocat de Schutz prin profesie, formația (ori deformația) profesională oferindu-mi "imunitate afectivă" necesară pentru a lăsa la o parte nuanțele afective, de dragul neutralismului axiologic sau a spiritului științific, acum în calitate de om de știință. Folosesc această de-a treia (și probabil nu cea din urmă) "mască" ca și argument al autorității pentru moșii mei - "el poate că știe mai bine", dar și în dublul sens, în cadrul comunității științifice - "el trebuie să știe, pentru că este de acolo".

Categoric, cunoașterea nu poate rezulta din unidirecționalitate, mai ales astăzi când pentru știință cuvântul de ordine este "triangulație", cu toate implicațiile pe care aceasta o incumbă, fiind necesare mai multe perspective pentru a obține ceva cu adevărat consistent. În consecință, chiar dacă la nivel individual operăm cu un conglomerat de perspective, oscilante pe continuum-ul emic-etic, care mai au și nuanțe emoționale, acestea nu pot înlocui o pluralitate de "experți cu viziuni plurale", permițând în schimb dezvoltarea unor instrumente de investigație care asigură o mai mare empatie cu obiectul cercetării, imposibil de realizat cu instrumentele "reci" ale statisticii.

### **Impasuri și căutări**

Conștientizarea faptului că nu prea știm ce studiem - consecință a neîncercării trasării limitelor obiectului, dublată de aceea că "produsul" finit obținut (cunoștințele) nu prea are "greutate" - consecință a neînșurării pluralității, prefigurează acel moment pe care literatura îl etichetează drept "impas metodologic". La antipod, neconștientizarea tuturor celor enumerate aici

înseamnă a nu diferenția între artă și meșteșug, înseamnă a reproduce la infinit cerințele unui auditoriu/finanțator puțin interesat în adevăratele resorturi ale cunoașterii pentru care comunul și media sunt valori de referință.

Supunându-ne îndoielii, nu rezultă nicidecum că ar trebui să ne și lăsăm copleșiți de ea, mai ales atunci când în joc se află "ai noștrii" și nu un subiect oarecare. Nu putem să nu fim interesați de ai noștrii, pentru simplul motiv că și noi suntem parte (we are ourselves)<sup>13</sup>, în același timp e de datoria noastră să analizăm și disecăm modul în care scriem despre aceștia, adică să veghem asupra tipului de discurs științific produs. Pendulând între poziția de nativ/indigen și cea de scriitor/autor, spațiu în care există suficient loc pentru întrebări de tipul: În ce mod experiența mea de viață și sentimentele îmi influențează percepția științifică? Mă pot considera "a native voice"? Ce fel de voce este aceasta? Discursul academic facilitează sau dimpotrivă estompează (effectively silenced) această voce?<sup>14</sup>, suntem datori a căuta concepte și "unelte" analitice senzitive care să ne permită să înțelegem, să descriem cu acuratețe și subtilitate o realitate complexă.

Categoriile clasice de nativ și non-nativ, subiect și obiect, cercetător și subiect de cercetat colapsând, trebuie realizată trecerea dincolo de legitățile stricte ale genului tradițional al practicii din științele sociale spre un mod nou de a scrie și gândi, unul a cărui rădăcini sunt rezultatul împletirii experiențialului și structuralului, politicului și teoreticului, o provocare adresată genului descrierii "obiective" a realității sociale<sup>15</sup>. În fapt modernitatea târzie, spre care tindem, forțează apariția unor noi perspective, acestea concentrându-se asupra modalităților în care produsul finit (de la cel comercial până la cel științific) poate fi transformat pentru a capta o cât mai mare atenție, lucrurile care nu stârnesc pasiuni și controverse dispărând din sfera opțiunilor consumatorului de orice tip ar fi acesta.

Într-o lume a poveștilor, cea post-modernă, rămâne în picioare narațiunea cu gradul cel mai ridicat de verosimilitate, "publicul" savurând mai mult decât orice poveștile adevărate. În câmpul socio-umanului viabile rămân acele narațiuni (cercetări, studii, analize dacă dorim să rămânem în grilele tradiționale) în care pasionalul, zbaterea interioară a celui care o produce, transcede ariditatea limbajului de specialitate, transformând-o în poezie socială, într-o scriere personală despre sine împregnată cu experiența de viață, eminamente socială.

Această formă de "self narrative" legată mai ales de practica studierii autohtonilor de către nativi (natives studying natives) - până de curând cu statut marginal în sociologie respectiv antropologie<sup>16</sup>, este în același timp metodă dar și text, fiind definită ca și formă care poziționează eul în cadrul unui context social, purtând numele de autoetnografie. Sub această denumire sunt adunate mai multe

---

<sup>13</sup> Angus, I., *Id.*, p. 108.

<sup>14</sup> Motzafi-Haller, P., **Writing Birthright: On native Anthropologists and the Politics of Representation**, în Danahay, D. E. - edited by, 1997, *Auto/Ethnography. Rewriting the Self and the Social*, Oxford, Berg, p. 216.

<sup>15</sup> *Ib.*, p. 219.

<sup>16</sup> *Ib.*, p. 196.

## **Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"**

tipuri de narațiune socială, mai cunoscute fiind două dimensiuni ale autoetnografiei: pentru Pratt, Van Maanen, Hayano, Dorst și Strathern, conceptul este relaționat cu o formă de "etnografie nativă", un studiu despre propriul grup<sup>17</sup> iar atunci când autoetnografia este legată de autobiografie, ca și în cazul lui Lejeune, Brandes, Denzin și Deck, conceptul este mai degrabă apropiat de o etnografie autobiografică sau de o autobiografie nativă, decât de "native ethnography"<sup>18</sup>.

Diferențiindu-se de etnografie, life history sau autobiografie, autoetnografia este în cele din urmă o modalitate prin care expertul nativ, a cărui autentică, de primă mână cunoaștere a culturii, tradiției este suficientă pentru a acorda autoritate textului; "scriitorul" ne-utilizând convențiile rigide ale "outsider-ului obiectiv", el făcând apel la elemente din propria experiență de viață, pe care nu va ezita să le încorporeze în construcția finală.

### **Concluzie**

Prin lucrarea de față am dorit a prezenta o cale teoretico-metodologică mai puțin bătătorită de cercetarea sociologică românească din ultimii ani. Aflați de o perioadă îndelungată sub influența unor surrogate științifice, pline de încărcătură ideologică, reconstrucția sociologiei ca și disciplină didactică dar și mod de investigare a realului se impune azi mai mult ca niciodată dacă se dorește o raliere la practica științifică mondială contemporană.

Nu trebuie uitat că domeniul cu priză astăzi la public, care se regăsesc sub titulatura sondajelor de opinie în cele două variante deosebit de cunoscute: investigația politică, și cea de tip marketing-mass-media nu au decât statut de semi-produs științific oriunde pe glob, în țara noastră din păcate acestea nu de puține ori fiind considerate esențe. Pe de altă parte, investigațiile observabile în câmpul științific al ultimilor zece ani nu trebuiesc neapărat criticate, ele ne-așezându-se pe o anumită linie paradigmatică, amestecând diverse curente și orientări, neavând o rădăcină bine ancorată, nu există criterii pertinente după care pot fi evaluate. Predominante nemaifiind anumite curente sau idei ci anumiți oameni, îndeosebi cei cu status material (și nu neapărat profesional) ridicat, pe continuumul "tot ce se produce este de calitate", până la "nimic nu este important", valoarea este dată de "greutatea" capitalului mobilizat pentru un anumit proiect și rapiditatea cu care acesta este realizat.

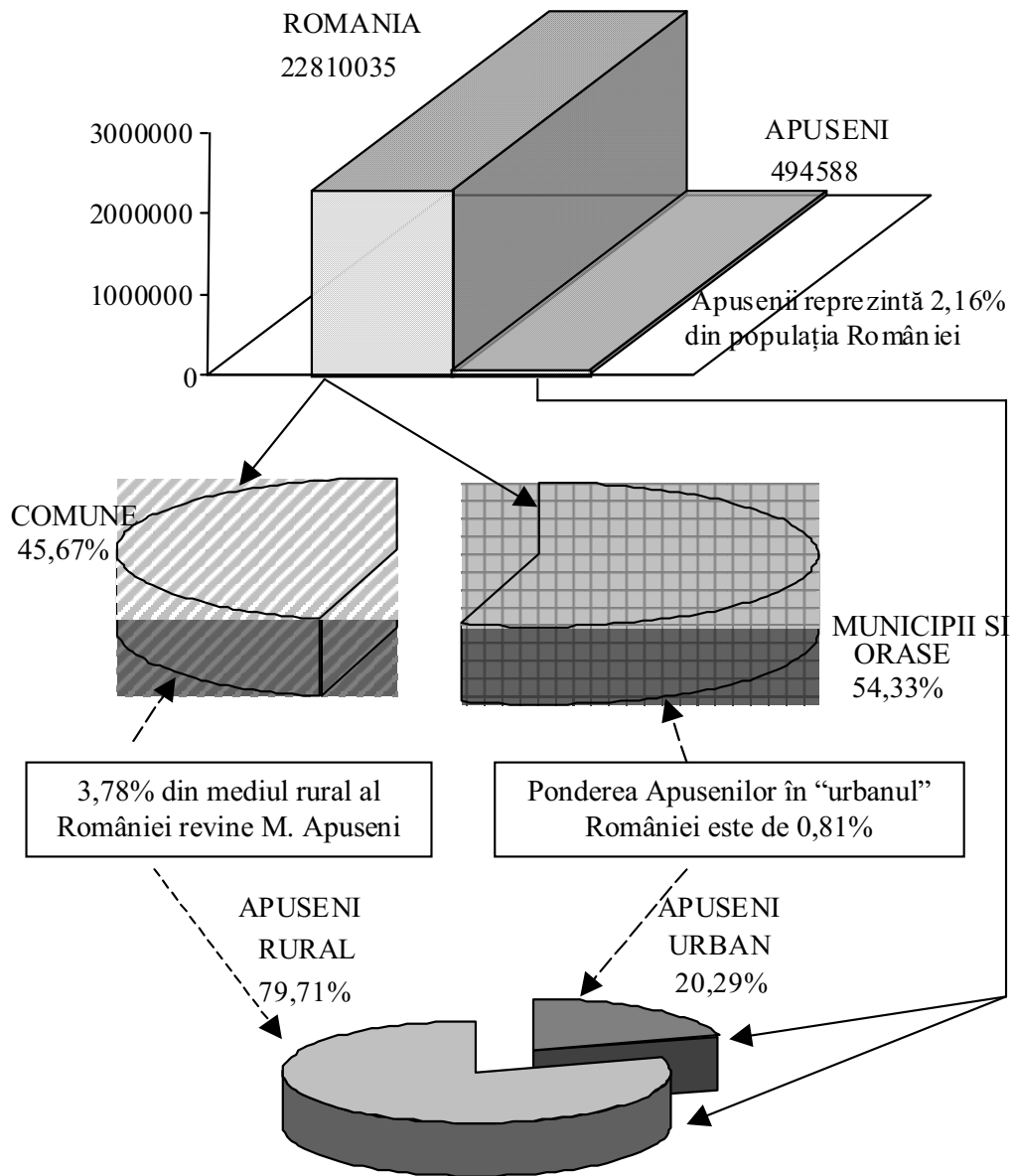
De pe aceste principii de piață, fără conotație științifică, cercetarea fundamentală nu are încă nici o șansă de a fi realizată, cu toate că mai există preocupări sporadice în acest sens. Întrebarea cu adevărat fundamentală este dacă pe actualul trend, nefiind achiziționate nu atât conceptele ci în primul rând ideile curente cu care se operează în socio-umanul sfârșitului de mileniu, complăcându-ne în niște scheme metodologice epuizate, va fi posibilă de realizat într-un viitor imediat?

<sup>17</sup> Danahay, D. E. - edited by, 1997, *Auto/Ethnography. Rewriting the Self and the Social*, Oxford, Berg, p. 8.

<sup>18</sup> *Ib.*, p. 9.

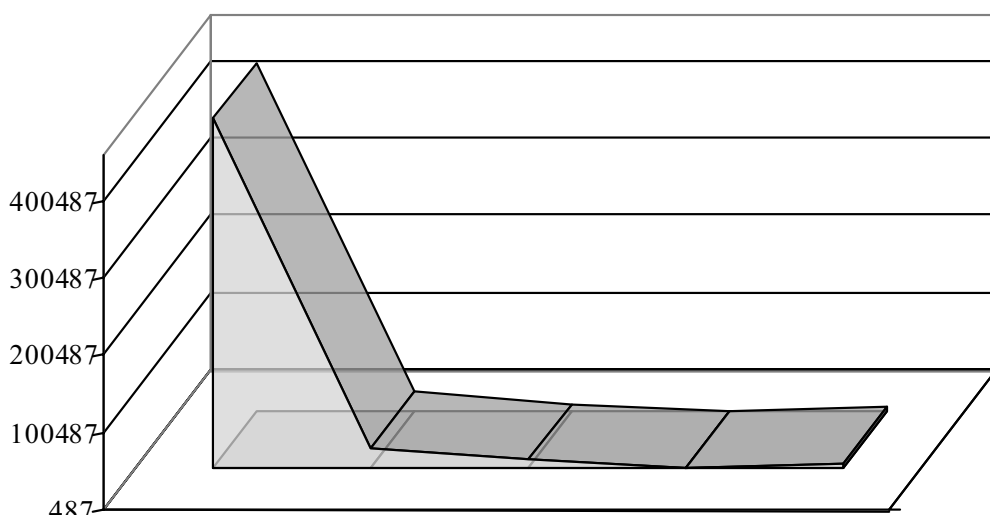
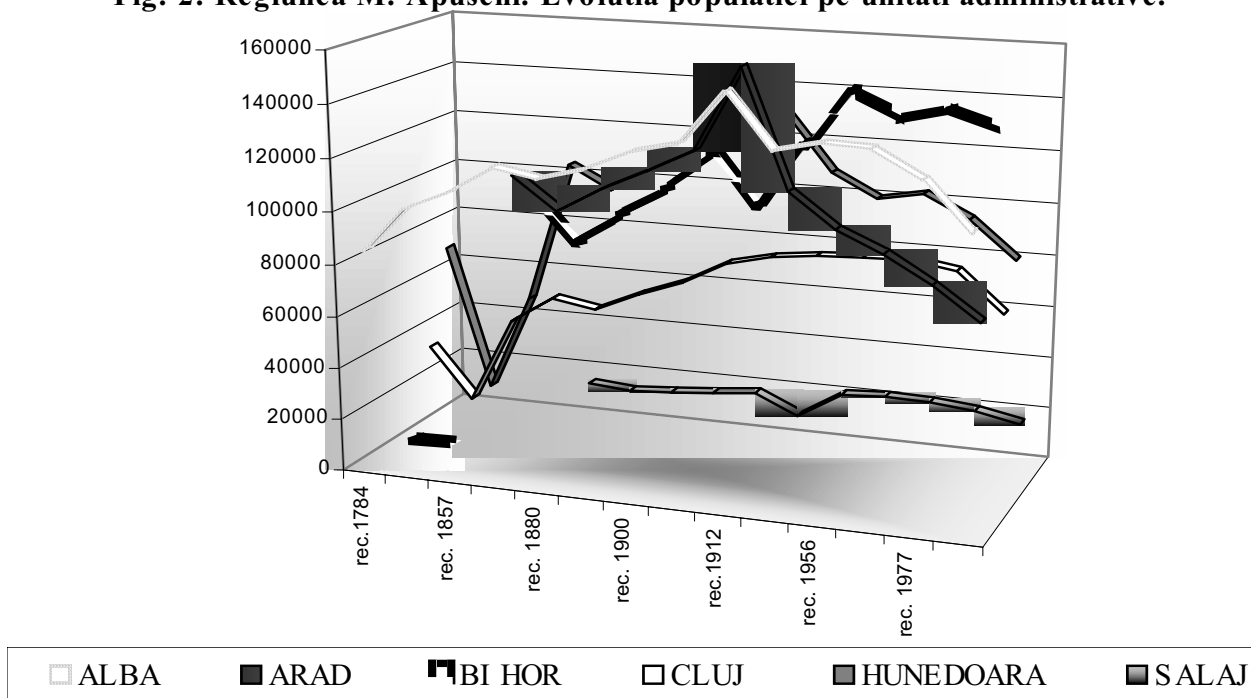


**Fig. 1.** Ponderea Apusenilor în populația României (1992).



## Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"

**Fig. 2. Regiunea M. Apuseni. Evoluția populației pe unitati administrative.**



români	maghiari	țigani	"nemți"*	alte naționalități
453280	26280	9915	487	5113
91,64%	5,31%	2%	0,09%	1,03%

\* sași, șvabi, germani

**Fig. 3. Structura etnică a M-ților Apuseni (1992).**

Silviu TOTELECAN

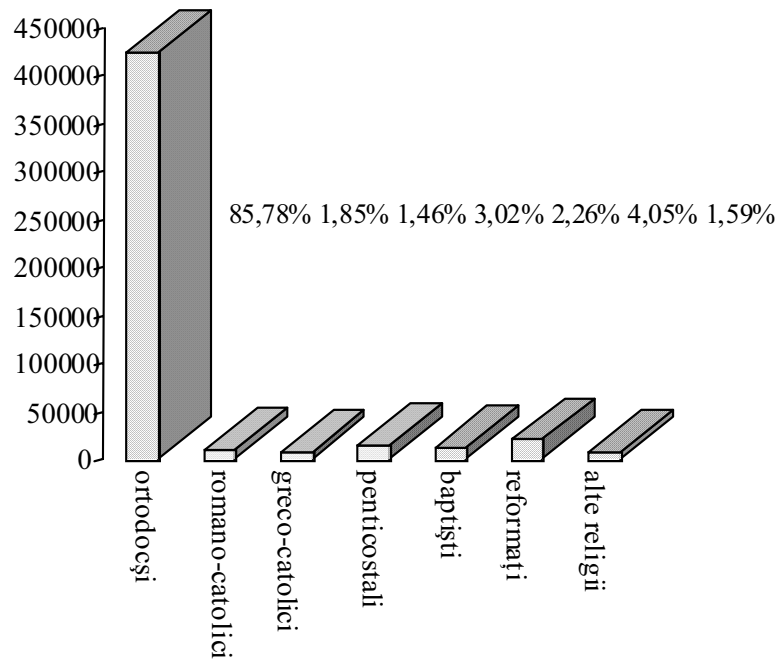


Fig. 4. Distribuția “preferințelor” religioase (rec. 1992).

# Preocupările Institutului Social Banat-Crișana pentru o cercetare multi și interdisciplinară a satului bănățean interbelic

---

Carmen ALBERT

---

Noile realități izvorâte după anul 1918, consacră cercetarea monografică pe un tărâm nou, de întemeiere pe o bază științifică. Necesitatea derivată din imperativul consolidării statului unitar român, s-a materializat în constituirea unei școli monografice redutabile (Institutul Social Român<sup>1</sup>) fundamentată pe ideea monografismului ca metodă de cercetare, așa cum a fost ea preconizată de Dimitrie Gusti. Inventarierea sistematică a problemelor sociale, în diverse sectoare ale economiei agricole și ameliorarea condiției țărănimii române s-au realizat prin instituționalizarea cercetării de către Școala monografică de la București care a activat aproape pe întreg teritoriul României. Banatul, care prin specificul său oferea din perspectiva condiției provinciale o paletă largă de probleme, i-a urmat curând exemplul. Ideea înființării la 21 mai 1932 a Institutului Social Banat-Crișana<sup>2</sup>, la Timișoara, aparține unor intelectuali ai Banatului. Cornel Grofșorean, pe atunci primar al Timișorii și Petru Nemoianu<sup>3</sup>, convinși că rezolvarea unor probleme complexe ale Banatului nu se poate înfăptui decât prin instituționalizarea cercetării, așa cum I.S.R. proceda pentru întreaga României: „*Di dr. P.Nemoianu, mai apoi Di.Dr.C.Grofșorean, dimpreună cu dl.ing.V.Blașian, rectorul Școlii Politehnice din localitate încurajați fiind de dl.Prof.D.Gusti președintele I.S.R. din București au luat inițiativa înființării I.S.B.C., convocând în mai multe adunări pe toți frunzașii vieții publice din Banat, atât la sfârșitul anului 1931 cât și la începutul lui 1932...*”<sup>4</sup>. După dezbateri aprinse, majoritatea celor implicați s-au declarat de acord asupra metodei ce urma să fie utilizată, cea monografică, luând drept model, activitatea Institutului condus de D.Gusti, ale cărei merite în domeniu erau deja binecunoscute<sup>5</sup>. De la început trebuie precizată orientarea exclusiv ruralistă a

---

<sup>1</sup> În continuare I.S.R.

<sup>2</sup> În continuare I.S.B.C.

<sup>3</sup> Scriitor, om politic, memorialist bănățean.

<sup>4</sup> Veron, **Institutul Social Banat-Crișana** în „Vestul” din 13 dec. 1932.

<sup>5</sup> Biblioteca Județeană Timiș (în continuare B.J.T.), Fond „I.S.B.C.”, mss.V, vol.32, **Proces-verbal pentru înființarea unui Institut Social la Timișoara pentru Banat și Arad**, 7 februarie 1932

cercetărilor acestui institut în Banat, ea decurgând din realitatea socială puternic afectată de problema țărănească. Chestiunea, sensibilă în epocă, ce a determinat și geneza I.S.R., reclama pentru soluționarea ei o angajare totală din partea unei instituții locale. Nașterea I.S.B.C. a corespuns astfel în totalitate unor comenzi sociale, de urgență cercetării și soluționării acestora depinzând chiar integritatea și stabilitatea provinciei. Acest institut și-a concentrat astfel atenția în areale vitale ale societății rurale, analizând domenii de bază, pentru a furniza idei cu finalitate practică. Agravarea problemelor ruralului, fenomen potențat și de localizarea în zona de graniță, care i-a atribuit o notă specifică, a condus la direcționarea demersului științific pentru cercetarea lor. Interesul pentru cunoașterea vieții rurale a fost alimentat și de dezbaterile în presă. Multe din subiectele incluse în programele de cercetare au fost prezentate pe larg de mediile publicistice stârnind reacții și chemând intelectualii la investigarea și soluționarea lor<sup>6</sup>. Înțelegerea importanței activității acestui institut, a acțiunii practice fundamentate științific pe care acesta a realizat-o, presupune cu necesitate relevarea aspectelor legate de metodologia și tehnica de cercetare, a contribuției teoretice și măsurilor cu caracter aplicativ, care au purtat permanent amprenta principiului multidisciplinarității, pe unele nivele chiar a interdisciplinarității. Abordarea inter și multidisciplinară în cercetarea monografică urmau firesc realităților nou constituite, simpla constatare a problemelor la nivelul diverselor componente ale realității trebuia continuată cu acțiuni reformatoare posibil de realizat doar de către instituții specializate. Misiunea aceasta, exercitată pentru prima oară de I.S.R. a inspirat pe bănățeni care au întemeiat I.S.B.C. în 1932 iar direcționarea spre un asemenea tip de cercetare este clar exprimată încă din primul an, constituind unul din obiectivele secției de politică socială și sociologie: „*Secția are două idealuri: integritate teritorială ca politică externă și 2) unitate națională (sufletească) în privința internă*”<sup>7</sup> iar dacă diplomaților le revine prima sarcină de rezolvat, ei, cei de la Institut, trebuie să se ocupe de cea de-a doua. Banatul oferea un evantai de probleme care stimulau în direcția cercetării, specific datorat în primul rând poziționării geografice. Spațiul bănățean prezenta toate formele de relief, într-o complementaritate funcțională, tipurile diferite de zone influențând puternic structura socio-ocupatională și evoluția comunității, impunând perspectiva multi și interdisciplinară de cercetare. Specificul Banatului se datora și evoluției istorice care și-a pus amprenta asupra tradițiilor și modului de viață și nu în ultimul rând, prezența în apropiere a frontierei. Astfel pe parcursul campaniilor s-au studiat teme diverse care reclamau același tip de abordare: denatalitatea la Belinț (1934) și Sârbova (1935), deznaționalizarea la Pojejena (1936), industrializarea intensă și proletarizarea țaranului român-Ohaba-Bistra (1937), alterarea folclorului popular la Naidăș (1942). Pe direcția multidisciplinarității sunt vizibile două direcții:

a) *Structura institutului* s-a prezentat de la început ca multidisciplinară. Existența secțiilor: economică, financiară, tehnică, agrară, politică socială,

---

<sup>6</sup> *Printre ziarele vremii care au acordat spații largi acestor chestiuni s-au numărat: „Dacia, „Vestul”, „Timpul” etc.*

<sup>7</sup> *B.J.T., „Fond I.S.B.C.”, mss.V, vol.105, Proces-verbal, 20 mai 1933*

## Preocupările Institutului Social Banat-Crișana

---

minoritară, juridică, medico-socială, cultural-artistică, urbanism, administrație, etc, se impunea cu necesitate datorită varietății situațiilor și problemelor existente, din toate domeniile realului, care reclamau specialiști pe măsură. Această structură va rămâne constantă, în esența ei până la sfârșit, ceea ce se va modifica va fi dimensiunea cantitativă (număr, atribuții). Mobilitatea se datorează situațiilor întâlnite pe teren, care a dus la înființarea unor secții noi-a meseriașilor, comercianților și muncitorilor români, industrie casnică, etnografică, după cum ne confruntarea cu unele situații anticipate a determinat restructurarea prin comasare<sup>8</sup> a unor secții sau chiar dispariția lor<sup>9</sup>. Aceleași motive au generat și intensități diferite ale ritmului de lucru, volumului de muncă și rezultatelor. Cele mai active în planul cercetării și publicării rezultatelor, au fost secțiile: medicală, culturală, politică socială, juridică, industrie casnică și spre final, cea istorică<sup>10</sup>.

b) *Echipele de cercetare*. Componenta acestora urmează firesc structura instituțională, respectând același principiu al multidisciplinarității. O privire asupra acestora oferă imaginea unor investigatori angajați în cercetarea ruralului și oferind soluții din perspectiva profesiei lor. Aceste ansambluri structurate în echipe și subechipe, specializate pe diferite domenii, erau constituite din: medici, profesori, învățători, preoți, juriști, asistenți medicali, contabili, agronomi, etc. Abordările lor cantitativ-descriptive veneau din perspectivă profesională proprie și se exprimau în rapoarte de analiză, cu precizarea soluțiilor de eradicare sau ameliorare pentru spațiul operațional al ruralului. Lipsa unui institut superior cu profil sociologic capabil să furnizeze cadre necesare cercetării i-a determinat ca în faza de colectare a datelor să apeleze la localnici sau studenți: „Cum noi nu dispunem de personalul de care dispune I.S.R. va trebui să recurgem la late mijloace și anume inventarierea să se facă prin preoți, învățători și notarii dela sate și întâi la sate pe urmă și la orașe”<sup>11</sup>. Împreună cu specialiștii formau o microcomunitate științifică, care se reunea în jurul unui proiect semnificativ, străduindu-se să asigure un conținut și un nivel calitativ ridicat al cercetării.

De la simpla cooperare multidisciplinară, relevată la nivelul structurii și compoziției echipelor s-a evoluat la practicarea interdisciplinarității în sfera metodologiei și temelor supuse investigării.

1. *Metodologic*. Modelul Școlii sociologice de la București a inspirat crearea I.S.B.C. nu numai structural ci și metodologic, bănățenii conștientizând importanța unei cunoașteri profunde, prealabilă oricărei acțiuni de reformare economică, culturală, agrară, politică etc. În vederea împlinirii acestui deziderat, I.S.B.C. a ales drept metodă de investigare cercetarea monografică<sup>12</sup>, practică cu succes de Școala monografică de la București. Ea înregistrase

---

<sup>8</sup> *Problemele minorităților au fost preluate de secția juridică.*

<sup>9</sup> *Este vorba de secțiile urbanism, administrație, secția studenților și cea a femeilor.*

<sup>10</sup> *Secția istorică a fost înființată abia în 1943 având ca scop un deziderat mai vechi al bănățenilor, întocmirea unei istorii a Banatului.*

<sup>11</sup> *C.Grofșorean, Metoda monografică a Institutului Social Banat-Crișana, în „Timpul”, IX(1938), p.10*

<sup>12</sup> *Ibidem.*

numeroase succese pe tărâmul cercetării sociale aplicând concepția lui Dimitrie Gusti. Această metodă li se părea bănățenilor a fi cea mai potrivită pentru a diagnostica, descrie și analiza diferite aspecte ale socioumanului, manifestări subtile care în dinamica și evoluția lor ar fi fost imposibil de cercetat altfel. Procesele verbale ale ședințelor secțiilor, rapoartele de analiză și alte documente de arhivă, ilustrează existența unui pluralism al tehnicilor de investigare, aplicat în cercetarea concretă și adaptat specificului rural, în speță realității bănățene, în care abordările cantitative sau îmbinat cu cele calitative, toate subsumate monografismului. Stabilindu-se ca unitate de cercetare „problema”, nu „satul”, metoda monografică preluată de la I.S.R. a fost personalizată astfel la specificul Banatului și posibilităților de cercetare ale I.S.B.C., experimentând astfel o formulă originală de cercetare, care nu contravine ci se încadrează setului de principii, reguli și concepții de inspirație gustiană<sup>13</sup>.

Metodologia este preluată de la I.S.R., care așa cum s-a mai precizat, exersa deja de câțiva ani o cercetare bazată pe sistemul „cadre” și „manifestări”, fondată pe o teorie interdisciplinară, conform concepției lui D.Gusti, teorie care va sta și la baza anchetelor din Banat. Preluarea nu s-a făcut prin imitație totală ci prin armonizarea metodei monografice, dovedindu-se marea adaptabilitate a schemelor sistemului gustian. Astfel adecvarea ei la realitatea bănățeană, constituindu-se ca o adevărată inovație în domeniu, s-a datorat lipsei mijloacelor materiale, particularităților geografice, etno-culturale și istorico-sociale ale Banatului: „*Împrejurările noastre speciale-lipsa unei tradiții, a mijloacelor materiale, a personalului familiarizat cu cercetări sociologice pe teren și imposibilitatea ca membrii Institutului să se deplaseze un timp mai îndelungat la sate ne-au împiedecat să urmăm cum ar fi fost firesc, metoda monografică practică cu mult succes de I.S.R. din București. De aceea am fost siliți să adoptăm o altă cale (...)*”<sup>14</sup>. Interdisciplinaritatea s-a manifestat și la nivelul tehnicilor de anchetă. Strategiile diferite de anchetă orală, directă (Belinț, Sârbova, Pojejena, Naidăș) și indirectă (Bozovici), s-au aflat în interrelație cu interviul, metoda biografică, analiza documentelor, specifice sociologiei, la care s-au mai adăugat metode statistice ce au servit sistematic la prelucrarea datelor de pe teren, proces constant pe tot parcursul cercetării. Acestor tehnici s-au mai asociat și altele, proprii domeniului în care cercetătorii erau specializați: de consultație și analize a probelor-specifice medicinei, înregistrări muzicale etc, cercetările lor, depășind abordările empirice de până atunci, având o certă valoare documentară, acțională și aplicativă, cu efecte pozitive în dinamica realității și a științei despre societate. Uneori datorită dublei specializări dar și penuriei de cadre, monografiștii erau obligați să efectueze investigații în domenii în care erau specializați integral sau parțial, atribuind în acest fel statutul de interdisciplinaritate cercetărilor. Unitatea operațională realizată de investigațiile de teren s-a completat cu ședințele comune la care participau toți

---

<sup>13</sup> Ibidem.

<sup>14</sup> B.J.T., Fond „I.S.B.C.”, mss. V, vol.94, Raport anual, 31 martie 1934.

## Preocupările Institutului Social Banat-Crișana

---

cercetătorii, unde se informau reciproc cu privire la modificările tehnice și se constituia un fond comun de informații. În atmosfera acestor ședințe comune se înscria dezbaterea liberă a ideilor, abordări și concluzii din domenii diferite, aprofundându-se și conjugându-se o multitudine de perspective într-o nouă viziune interdisciplinară.

2. *Tematic.* Selectivitatea tematică se îndrepta spre acele probleme majore cu care se confruntau Banatul și care reclamau perspectiva interdisciplinară, fiecare secție fixându-și subteme în vederea anchetei. Astfel fenomenul depopulării a fost cercetat de secțiile Institutului, fiecare fixându-și, în funcție de profilul fiecăreia, teme de cercetare convergente cu fenomenul depopulării: secția de politică socială (căsătorie, divorț, concubinaj, protecția și asistența familiei), secția culturală (morală și natalitatea, combaterea concubinajului, relația familie-școală), secția medico-socială (mortalitatea infantilă, alimentația, igiena și sănătatea), secția juridică (avortul, propaganda anticoncepțională)<sup>15</sup> etc. Schema concepută de D.Gusti, de inventariere a proceselor și fenomenelor, facilita cercetarea interdisciplinară de la constatări până la concluzii, ea nu a fost nici un moment abandonată. Astfel diagnosticarea și cercetarea era urmată de faza evaluării și explicitării din perspectiva profesiei specialistului, apoi de analiza corelațiilor dintre modelele studiate de întreaga echipă și etapa finală, relaționarea în ședințele comune cu celelalte aspecte sociale constatate de celelalte echipe, realizându-se astfel o omogenizare a cercetării fenomenelor din perspectivă interdisciplinară. De exemplu depopularea nu era legată numai de mortalitatea infantilă ci și de starea economică, cunoștințele științifice, gradul de cultură, practicarea unor deprinderi greșite, influența modelului urban etc. Reducerea mortalității infantile presupunea nu numai însușirea unei sume de informații științifice în materie de puericultură dar și a celor de gospodărie, alimentație, igiena casei și cea corporală etc. La fel unitățile stabilite spre cercetare se aflau ele însele în interrelație și unitate de aceea nici abordarea nu s-a făcut fragmentar sau sectorial. Depopularea avea printre cauze urbanizarea iar deznaționalizarea se producea și ca efect al depopulării. De aceea asemenea teme de cercetare nici nu s-ar fi putut altfel investiga decât într-o manieră *interdisciplinară*.

Obiectivele generale de cercetare, unele depășind faza de „*problemă*” devenind „*fenomen*”, au fost însoțite și de obiective specifice, chestiuni legate de minorități, stratificare socială, mobilitate, aplicarea reformei agrare și altele, cu referire directă sau indirectă la ruralitate, pentru rezolvarea căroră I.S.B.C. a realizat o cercetare sistematică prin investigații de durată. Astfel de teme majore ca: denatalitate, urbanizare, industrializare, de interes național, cu semnificații adânci și consecințe diverse la nivelul existenței și acțiunii colectivităților umane, erau de interes național, cu grad ridicat de reprezentativitate. Alături de acestea, aplicarea corectă a reformei agrare, necesitatea unor schimbări legislative în administrație și finanțe etc, toate s-au constituit în semnale ale urgenței unor transformări macrosociale, aprofundarea

---

<sup>15</sup> Ibidem.



și soluționarea lor aducând beneficii la nivel național, dezamorsând situațiile conflictuale de ansamblu. În acest fel se poate spune că I.S.B.C. a depășit caracterul strict regional al cercetărilor, acesta funcționând doar ca spațiu operațional. Standardizarea cercetărilor a permis reluarea investigațiilor unor teme (depopularea)<sup>16</sup>, realizând astfel o continuitate în cercetarea aceluiași fenomen social dar și o cunoaștere mai profundă prin surprinderea diversității manifestărilor lui. Cercetările s-au efectuat în cadrul delimitat al satului, astfel că studiul centrat pe o „*problemă*” s-a corelat cu abordarea sistemică a comunității rurale, pe baza principiului că orice proces trebuie raportat la întregul din care face parte. Schimbările de perspectivă survenite după 1938 în optica I.S.R. s-au repercutat și asupra Institutului din Banat, a activității sale. Extinderea cadrelor de cercetare de la dimensiunile unui sat la cele ale zonei prin revizuirea concepției despre unitatea socială, au declanșat și în Banat modificări în concordanță cu noua orientare. Campania din valea Almăjului (1938), reprezintă reacția promptă la aceste modificări. Nici până atunci I.S.B.C. nu respecta cu strictețe limitele satului, extinzând cercetările în proximitatea spațială, atribuind în felul acesta o valoare mai mare de adevăr concluziilor sale. Reorientarea care se produce din 1938, determină I.S.B.C. să-și consacre eforturile spre abordarea mai multor comunități rurale, nu ca entități izolate, cum procedau până atunci ci relaționate cu zona socio-economică căreia îi aparțineau. Schimbarea nu s-a produs și la nivelul metodei sau unități de cercetare. Aceasta rămâne în continuare „*problema*”, studiile rezultate exprimând întregul angrenaj științific al temei urmărite la nivel local sau zonal, întrunind caracteristicile de monografii specializate.

Interdisciplinaritatea structural-metodologică, corespunzătoare acestei etape în dezvoltarea științelor socioumane în profil național, se relevă cu pregnanță când sunt analizate *efectele* acesteia:

1. la nivel *teoretic-metodologic* s-au realizat astfel două monografii exhaustive care conțin întreaga problematică cercetată, pe direcțiile enumerate deja, rezultate în urmare unei acțiuni intense de observare, descriere și analiză, fondate pe o concepție științifică<sup>17</sup>. Ele structurează pe capitole, constatări judicioase, măsuri practice și soluții teoretice de eradicare sau după caz de optimizare a celor constatate, într-un limbaj accesibil, natural dar și simbolic, conform științei respective. Cele două monografii ale localităților Belinț și Sârbova, reprezintă în plan teoretic rezultatul cercetărilor, încununarea unei activități colective, de integrare participativă în redactarea lor. Fiecare monografie conține pe lângă rapoartele fiecărei secții și un corolar al acestora, o sinteză sociologică fără de care monografia nu ar fi dobândit atributul de interdisciplinaritate<sup>18</sup>, în care sunt expuse unitar și sintetic constatările secțiilor,

---

<sup>16</sup> *Acest fenomen a constituit obiect principal de investigație pe parcursul a două campanii: Belinț (1934) și Sârbova (1935) și în subsidiar pentru toate celelalte care au urmat.*

<sup>17</sup> \*\*\* Anchetă monografică în comuna Belinț, *Timișoara, 1938* și \*\*\*Monografia comunei Sârbova, *Timișoara, 1939.*

<sup>18</sup> *Este vorba de câte un raport sociologic care prefațează șirul rapoartelor se specialitate din fiecare monografie, Traian Topliceanu, Raport general asupra constatărilor și*

## Preocupările Institutului Social Banat-Crișana

---

cauzele problemei cercetate din perspectiva fiecărei secții și soluțiile oferite într-o armonizare unică, conform teoriei lui D.Gusti în care rolul sociologului fiind acela de dirijare și coordonare.

Tot la acest nivel se include și diversitatea studiilor publicate în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”. Apărută în intervalul 1933-1946 la Timișoara, cu o frecvență neregulată datorită dificultăților materiale, revista prezintă o structură tematică extrem de variată, abordând teme de sociologie, istorie, cultură, drept, geopolitică, deopotrivă. Din cuprinsul ei de detașează materialele elaborate sub semnătura membrilor I.S.B.C., din care se remarcă rapoartele secțiilor Institutului, dări de seamă, recenzii, însemnări, comunicări etc. Studiile și articolele, care valorifică rezultatele cercetărilor monografice întreprinse de Institut expun problematica, oferă soluții practice și elaborează totodată și perspective teoretice interesante în analiza acestora. Cele mai numeroase, ale lui C.Groșorean, liderul Institutului, rețin în mod deosebit atenția prin complexitatea demonstrațiilor, referințele valorice și conceptualizările teoretice. În ceea ce privește metodologia, perspectiva multi și interdisciplinară a generat și particularități față de modelul inițiat de D.Gusti, unele relevate până acum, remarcându-se ca o schemă de analiză cu valoare paradigmatică. Este vorba de cooptarea specialiștilor în echipe și centrarea investigațiilor pe „probleme” cu studierea lor din diferite perspective. Modernitatea și utilitatea acestei inovații a impresionat comunitatea științifică, aceasta citând și elogiind deseori activitatea I.S.B.C. pentru performanțele realizate iar I.S.R., cel care i-a inspirat, chiar să-i urmeze exemplul.

2. La nivel *aplicativ*. Scopul cercetărilor, fixat încă din ședințele anterioare genezei Institutului, s-a materializat nu numai în împlinirea unor obiective cognitive, analitice și sintetice ci și aplicative. Raportul cercetare-acțiune s-a înscris de la început în logica demersului inițiat. În accepția bănașenilor abordarea monografică necesita și intervenții de tip reformator, atât prin politici de prevenție cât și de corecție, atât în plan imediat cât și de perspectivă. În toate ieșirile lor pe teren, monografiștii se implicau adânc în viața satului, contribuind cu echipamente, înzestrând instituții sau practicând activități voluntare pentru emanciparea culturală a sătenilor. În plan depărtat, soluționarea problemelor se materializa prin intervenții la instanțele superioare solicitând ca printr-o politică interactivă performantă să se obțină eficiență și soluționare. Valorificându-se în decursul anchetelor tradiția cercetărilor sociologice la condițiile specifice ale Banatului, au sporit șansele de aplicare practică a rezultatelor obținute și prin integrarea în echipele de cercetare a unor cadre cu răspunderi administrative și de conducere: Gh.Atanasiu -directorul Institutului de surdo-muți, I.Nemoianu -inspector general sanitar, S.Evuțian - inspector general școlar, I.Coste-președintele Caselor Naționale, I.Miloia - directorul Muzeului Banatului, C.Mikloși -director I.E.T., S.Manuila -directorul

---

soluțiilor de îndreptare propuse de I.S.B.C., „Anchetă monografică în comuna Belinț, Timișoara, 1938, p.5 și E.Botiș, Raport general asupra constatărilor și soluțiilor de îndreptare propuse de I.S.B.C., „Monografia comunei Sârbova”, Timișoara, 1939, p.7.

Serviciului Demografic al României, A.Brudariu -decanul Baroului și alții. Echipele de cercetare și-au asumat asemenea responsabilități de ordin aplicativ, furnizând organismelor guvernamentale locale și centrale (primari, prefecti, miniștri), propuneri pentru rezolvarea situațiilor. Interdisciplinaritatea cercetării se dubla cu interdisciplinaritatea acțiunilor, mica comunitate științifică devenea și una de „*activiști social*” iar echipele erau structurate pe o schemă potrivită nu numai pentru „*cercetări*” dar și pentru „*acțiune*”, antrenând nu o dată sătenii la înfăptuiri practice. Subvențiile primite de la autorități și ajutorul financiar de la I.S.R., au fost orientate în mare măsură spre materializarea caracterului aplicativ al cercetărilor, cu deosebire din 1934, când D.Gusti a fost numit în fruntea Fundațiilor Culturale Regale „Regele Carol”. Caracterul angajant al intervențiilor lor cu consecințe pozitive în planul realității, reiese cu pregnanță din lectura scrisorilor de mulțumire adresate de localnici Institutului bănățean, a rapoartelor de activitate sau studiilor publicate.

3. La nivel afectiv se înscrie contactul cu țărănimea sau mai bine zis restabilirea lui: „...*prin ancheta monografică se restabilește contactul sufletesc între sat și oraș, între țăran și intelectual...se reface ca prin farmec autoritatea intelectualului atât de scăzută și de terfelită în ultimul timp. Țăranul dă cu ochii cu orășenii, cari nu cer de la el nimic, ci din contră cari au venit cu dragoste frățescă, ca să-i ajute în situația lui atât de mașteră, în viața lui atât de singuratecă, atât de părăsită de ocrotitori*”<sup>19</sup>.

Toate aceste realizări nu ar fi fost posibile dacă între I.S.R. condus de D.Gusti și I.S.B.C. coordonat de C.Groșorean, nu ar fi fost o relație care depășea cu mult cadrele formale ale colaborării<sup>20</sup>. Deși I.S.B.C. și-a asumat de la început identitatea unui institut independent<sup>21</sup>, acest statut se refera doar la selecția obiectivelor de cercetare, adaptarea metodei și structura secțiilor. Celelalte chestiuni legate de teoria și metoda de cercetare, instrumente și tehnici, finanțare și consiliere erau indisolubil legate de Institutul de la București, încă din 1932, an care semnifică începutul existenței și activității Institutului bănățean. Evaluând din perspectivă globală dinamica și destinul celor două institute I.S.R. și I.S.B.C., putem detecta o serie de similitudini desigur în mare parte datorate și faptului că cea de-a doua a avut-o ca model pe prima. Lăsând la o parte unitatea conceptual-teoretică și metodologică, amândouă s-au întemeiat în momente de răscruce a istoriei naționale din necesități obiective care reclamau cunoașterea și acțiunea. Și într-un caz și în celălalt, contextul social-istoric a exercitat o influență decisivă, uneori stimulând, alteori frânând amploarea și profunzimea cercetărilor. Amândouă au privilegiat anumite domenii pe care le-au considerat prioritare, semnificative la scară națională. Rezultatele cercetărilor s-au materializat în lucrări de specialitate, monografiile și studii științifice, cu valabilitate științifică și astăzi. Dacă obiectivul final al I.S.R.

---

<sup>19</sup> E.Botiș, Zece ani de activitate, în „*Revista I.S.B.C.*”, X(1942), p.3

<sup>20</sup> *Relația I.S.R.-I.S.B.C. este prezentată pe larg în studiul semnat de C.Albert și V.Leu „Din istoria cercetărilor sociologice în Banat, în „Banatica”, nr.14, Reșița, 1996.*

<sup>21</sup> *I.S.B.C. nu a fost „filială” decât după 1938 când aplicarea Legii Serviciului Social obliga toate institutele regionale la acest regim.*

## Preocupările Institutului Social Banat-Crișana

---

ar fi fost o „sociologie a națiunii” și un „atlas sociologic al României”, proiecte la scară națională, I.S.B.C. s-a orientat spre un proiect zonal „Monografia graniței bănățene”, de asemenea nerealizată. Ea trebuia să reprezinte o sinteză a tuturor cercetărilor efectuate în Banat, din material documentar compus din studii editate, inedite, micromonografii trimise de preturi, sinteză ce ajunsese într-o formă destul de avansată la sfârșitul existenței Institutului<sup>22</sup>. Rezultatele pozitive obținute de cele două institute nu ar fi fost posibile dacă fiecare nu ar fi avut în frunte lideri de valoare care să realizeze coordonarea și să asigure o continuitate și un caracter sistematic acțiunilor întreprinse. Diferențele de potențial dar și multe alte deosebiri, ne permit să considerăm I.S.B.C. ca un caz particular al I.S.R. care se definește și se diferențiază nu prin concepția teoretică pe care a adoptat-o ci prin problematizarea specifică și modalitatea de soluționare.

Prin activitatea sa, Institutul din Banat și-a construit și descoperit identitatea proprie în raport cu celelalte instituții bănățene, fiind protagonistul unei activități de cercetare științifică de înaltă ținută, unică și cu o largă audiență în cultura Banatului.

---

<sup>22</sup> B.J.T., Fond „I.S.B.C.”, mss.V, vol.33, C.Groșorean, Material pentru monografia graniței bănățene.

# Sociologia educației În perspectiva teoriei “noilor științe sociale”

---

Sorin CRISTEA, Cornel CONSTANTINESCU

---

*Perspectiva teoriei “noilor științe sociale”* angajează o altă modalitate de interpretare a interdisciplinarității care poate sugera anumite soluții în domeniul sociologiei educației (vezi Dogan, Mattei, Pahre, Robert, 1997).

Problematika evocată presupune delimitarea domeniului de referință, în condițiile în care “nu există un consens asupra contururilor științelor sociale de ansamblu”. Reprezentarea lor poate fi realizată însă la nivelul unui model concentric, “inima” acestuia constituind-o sociologia, antropologia și știința politică. Cel de-al doilea cerc include: istoria, economia, psihologia, demografia, arheologia, lingvistica, iar cel de-al treilea: “câteva subdiscipline ale filosofiei, științei educației sau urbanismului” (idem, vezi pag.13).

Disciplinele din primul cerc par mai apropiate de cerințele unei științe pozitive, având “un nucleu epistemic” pe cale de consolidare/întărire. Disciplinele din cel de-al doilea cerc - cu excepția istoriei - evoluează între științele naturii și științele sociale (unele dintre ele utilizând curent metodele științelor naturii/geografia fizică, psihologia experimentală, psihologia medicală etc.). Disciplinele din cel de-al treilea cerc - cu cele mai multe probleme în ceea ce privește definitivare “nucleului epistemic tare” - oscilează între teorie și practică, pe o zonă care include numeroase fragmentări și subfragmentări (vezi de exemplu, în cazul pedagogiei, evoluțiile desfășurate între filosofia educației și didacticile aplicate), care amenință uneori chiar statutul lor de științe sociale autonome.

În acest context, *interdisciplinaritatea* devine o sursă de inovație necesară. În domeniul științelor sociale, conceptul de inovație evoluează de la un plan minimal (progrese cumulative) spre un plan maximal (descoperiri epocale teoretice și practice), care după 1930 presupune interdisciplinaritate. Mai mult chiar, “zonele de la frontierele a două (sub)domenii prezintă cel mai mare potențial de inovație” (idem pag.16). De exemplu, în sociologie, *funcționalismul* se inspiră din antropologie iar *strucutralismul* din lingvistică, cele două orientări integrându-se într-o teorie unitară (*funcționalismul-structural*), aplicabilă și în alte domenii sociale: economie, educație, psihologia personalității etc.

Astfel, “cea mai mare parte a inovațiilor majore în științele sociale traversează diferite discipline”. Un exemplu semnificativ poate fi extras din analiza procesului de socializare, interpretabil și ca activitate de *formare-*

## **Sociologia educației în perspectiva teoriei “noilor științe sociale”**

---

*dezvoltare* permanentă a personalității umane în vederea integrării optime a acesteia în diferite medii sociale. Acest proces global - pentru care, însă, nu există un model unic - “a izvorât din preocupările proprii psihologiei și antropologiei, dar a găsit numeroase aplicații în sociologie și știința politică” dar și în toate ramurile pedagogiei (idem, vezi pag.27).

Inovația rezultată din interdisciplinaritate plasează domeniul de cercetare respectiv într-o situație de “știință revoluționară” care restructurează vechile concepte la nivelul unei noi paradigme (vezi Kuhn, Thomas, 1976). Aceasta nu exclude însă valorificarea procesului cumulativ - realizat în limitele “științei normale” - deoarece orice inovație implică nu numai o noutate, respectiv o schimbare a patrimoniului specific disciplinei respective ci și o îmbogățire a acestuia (Dogan, Mattei; Pahre, Robert, 1997, vezi pag.33).

Un asemenea *patrimoniu capital*, “acumulat grație muncii a numeroși oameni de știință”, include “corpul central de concepte și metodologii” care constituie sau tinde să constituie *nucleul epistemic tare* al disciplinei respective. Stabilitatea acestui *nucleu* asigură premisa realizării unor inovații productive în condiții de interdisciplinaritate. Din contră, instabilitatea sa epistemică duce la dizolvarea disciplinei respective în cadrul altei/altor discipline, urmare a legăturilor slabe ale noii științe cu *nucleul/patrimoniul său central* (idem, vezi pag.34).

Promovarea interdisciplinarității la nivel de masă duce astfel la un fenomen paradoxal și neliniștitor: creșterea, pe de o parte, a patrimoniului științelor sociale; scăderea, pe de altă parte, a produselor creatoare semnificative, care poate merge chiar până la “eclipsarea anumitor inovații obținute deja” (idem, pag.42). Soluția constructivă presupune orientarea cercetărilor spre frontierele disciplinelor și spre “transgresarea acestora fără ezitare, dacă este nevoie chiar în mod clandestin”, fără a pierde însă legătura cu patrimoniul central de concepte și metodologii de bază, operabil la nivelul unui nucleu epistemic tare stabilizat sau pe cale de stabilizare (idem, vezi pag.51).

“Depășirea frontierelor” disciplinare poate fi realizată în două etape: prima etapă implică studierea unei anumite probelematici, în paralel, la nivelul a cel puțin două discipline; a doua etapă implică procesarea și comunicarea rezultatelor - obținute, în paralel la nivelul a cel puțin două discipline - ceea ce duce la instituționalizarea unui domeniu de cercetare.

La capătul celei de-a doua etape are loc saltul de la *specializare* la *hibridarea* cunoștințelor din domeniul științelor sociale. *Specializarea* apare în condițiile desprinderii științelor sociale de filosofia morală și de filosofia naturii, proces derulat într-o perioadă mai lungă de timp care a dus, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, la conturarea unor noi discipline de studiu: sociologia, psihologia, pedagogia, antropologia, știința politică... Ulterior, prin aprofundarea și extinderea obiectului de studiu al acestor discipline, apare un nou fenomen: *fragmentarea* domeniului în diferite subdomenii - antropologie culturală, antropologie fizică (etc.); psihologie experimentală, psihologie socială, psihologie clinică (etc.); pedagogie socială, pedagogie experimentală (etc.); sociologia familiei, sociologia culturii, sociologia religiei, sociologia educației (etc.) etc.

În acest context, însă, nu trebuie subminată “unitatea internă a disciplinei”, atât de des evocată de reprezentanții funcționalismului structural. Valorificarea sa permanentă angajează procesul de *hibridare* care constă în recombinarea fragmentelor științei/științelor - “dincolo de disciplinele formale” - la niveluri de inovare superioare în raport cu interdisciplinaritatea și cu specializarea clasică. Sunt propuse, de regulă, “două feluri de *hibrizi*”: unul *instituționalizat* ca subdisciplină a unei discipline formale (vezi ramurile sociologiei, pedagogiei etc., rezultate din diferite combinații interdisciplinare) sau ca program situat la intersecția mai multor discipline; altul *informal*, “corespunde mai degrabă unui câmp de studiu decât unei subdiscipline ca atare” (idem, pag.79) - vezi, de exemplu, câmpul de studiu care apare în cazul rezolvării unor probleme economice/privatizarea, politice/democratizarea, pedagogice/reformarea sistemului de învățământ etc.

*Hibridarea* în domeniul științelor sociale poate evolua de la tendința de “recombinație novatoare”, care susține doar “un amestec de fragmente de știință”, la *sinteza* elementelor disparate care aduce o nouă interpretare într-un anumit domeniu de cercetare (vezi, de exemplu, Toynbee, Arnold, 1997). În această perspectivă se poate vorbi despre trecerea de la “himera interdisciplinarității” la “hibridarea care permite crearea de pasarele și adesea chiar umplerea vidului” existent între diferitele discipline formale plasate, cel puțin convențional, în domeniul științelor sociale (vezi, Dogan, Mattei, Pahre, Robert, 1997, pag.81).

Problematika specifică științelor sociale impune abordarea prin *hibridare* a unor domenii de cercetare, care vizează, de exemplu, dezvoltarea umană (achiziția limbajului, psihologia vârstelor etc.) sau socializarea (vezi educația în perspectiva integrării sociale). “Fragmentarea analitică” a disciplinelor formale elimină tendința ierarhizării științelor sociale (chiar dacă, de exemplu, economia și lingvistica “rămân totuși discipline cel puțin fragmentate”), favorizând resursele de inovație existente la nivelul unor multiple posibilități de combinare și recombinație a elementelor disparate care trebuie angajate în rezolvarea unor probleme din ce în ce mai complexe. Aceste resurse de *hibridare/inovare* pot fi preluate din fragmentările operate, pe diferite criterii, în toate științele sociale, respectiv în (idem, vezi pag.107-142):

- *filosofie*: metafizică, axiologie/teoria valorii, teoria cunoașterii, istoria filosofiei, logică, etică, estetică; etică științifică - epistemologie/metodologia cunoașterii științifice;
- *istorie*: “teren de vânat pentru specialiștii din toate științele sociale” (filosofie, drept, economie, sociologie, psihologie, pedagogie etc.);
- *antropologie*: antropologie geografică, antropologie culturală, antropologie socială (“înglobând sociologia, economia, psihologia. știința politică”);
- *geografia* (aflată la “confluența dintre științele naturii și științele sociale”): geografie umană, geografie culturală, geografie economică, geografie politică, geografie urbană etc.;
- *psihologia* (“sfârșită între științele sociale și științele naturii”, promovează numeroase subdiviziuni raportabile la nucleul central, original, “care studiază psihismul general”): psihologia socială, psihologia experimentală,

## Sociologia educației în perspectiva teoriei “noilor științe sociale”

psihologia clinică, psihologia dezvoltării, psihologia personalității, psihologia cognitivă, psihologia educației etc.; *stadii de evoluție*: psihologia *comparativă* (psihologia umană-psihologică animală; psihologia experimentală; psihologia fiziologică și psihologia dezvoltării); psihologia *cognitivă* (“domeniu prin excelență hibrid care se sprijină pe psihologie, lingvistică, informatică, neurocunoștință și filosofie”); psihologia socială (fondată la nivelul “întâlnirii dintre sociologie și psihologie”, acoperind o problematică din ce în ce mai largă: relația socializare-comportament; interacțiunea dintre variabilele sociologice și sănătatea mintală; psihosociologia conducerii; teoriile învățării sociale, psihosociologia educației; comportamentul organizațional etc.);

- *știința politică/politologia* (rezultată din “necesități practice care au înghesuit, de-a lungul secolelor, un amestec de progrese multidisciplinare - un eclecism care poate constitui o slăbiciune dar și o sursă de creștere a unei forme de hibridare precoce și permanentă”, idem, pag.130) “acoperă trei subdomenii care nu sunt clar delimitate” și în același timp sunt deschise spre noi contribuții și dezvoltări: *știința relațiilor internaționale*, *știința conducerii politice*; *știința administrației publice*;
- *lingvistică* (una dintre „primele discipline care au propus legi verificabile ale comportamentului social”): fonetica, fonologia, morfologia, sintaxa și pragmatica (specializări intradisciplinare, raportabile la *un corp central* de concepte și metodologii); psiholingvistica, sociolingvistica etc. (rezultate din raportarea la *corpul central* dar prin schimburi efectuate cu alte discipline/vezi și schimburile cu logica, matematica, antropologia, cibernetica, informatica etc.);
- *economie* (știință care dezvoltă două discursuri: unul care divizează domeniul într-o multitudine de discipline; altul care propune un limbaj comun prin *teorii parțial globale* despre „un ecosistem care amestecă ordinea și dezordinea și care se reorganizează în permanență pe măsură ce cunoașterea progresa”, idem, pag.138): teoria economică (teoria monetară și finanțe, teoria macro și microeconomică/teoria producției, a cererii, schimbului, distribuției) și econometria (care „analizează munți de date ignorând teoriile, ignorați fiind și ei de teoreticieni”); subdomenii solide (finanțe și relații valutare, relații industriale, economie internațională, dezvoltare economică, planificare economică) deschise spre sub-domeniile altor discipline (politica economică, planificare comparată, sociologie industrială, istorie economică/apreciat ca „subdomeniul cel mai deschis”); subdomenii deschise spre extremitățile disciplinei, într-un cadru metodologic „care a întărit imperialismul expansionist al economiei spre domeniile tradiționale ale sociologiei, științei politice, antropologiei, dreptului și biologiei sociale”; care a permis folosirea modelelor economice și explicarea unor fenomene sociale complexe: discriminarea rasială, crima, relațiile între copii și părinți, inegalitatea în educație, investiția în capitalul uman, cu referire specială la educație (vezi Becker, Gary, S., 1997);
- *sociologie* (disciplină care „a invadat într-o formă sau alta științele sociale, ocupând locul două după filosofie, devenind sub influența lui Max Weber,



Emile Durkheim și Talcot Parsons, regina științelor sociale”, Dogan, Mattei, Pahre, Robert, 1997, pag.130); disciplină care „este o denumire comună pentru un mare număr de cercetători” deoarece „fiecare subdomeniu al sociologiei întreține relații cu subdomenii ale altor discipline”, idem, pag.132): sociologia educației, sociologia dreptului, sociologia științei, sociologia medicinei, sociologia valorilor, sociologia cunoașterii, sociologia politicii, sociologia economiei, sociologia familiei, sociologia timpului liber, sociologia sportului, sociologia devianței, sociologia comunicării, sociologia alienării, sociologia organizațiilor, sociologia medicală, sociologia migrațiilor, sociologia sexelor, sociologia tineretului, sociologia artelor (criteriul intersecției cu alte discipline și cu diferite probleme general-umane); sociologie rurală, sociologie urbană, sociologie militară, sociologie comparată, socio-lingvistică, socio-psihologie, socio-cibernetică, socioecologie/ ecologie socială (criteriul raportării la diferite domenii de cercetare din diferite perspective metodologice).

*Sociologia educației/pedagogia sociologică* poate evolua astfel la nivelul unor intersecții între domenii și subdomenii disciplinare care oferă numeroase resurse de inovație, relevante la nivelul obiectului și a metodologiei de cercetare dar și în planul optimizării raporturilor dintre teorie și practică, dintre analiza *macro* și *micro-structurală*.

Această reconsiderare, de poziție și de valoare, corespunde, pe de parte, faptului că „sociologia a format deja un domeniu hibrid cu pedagogia” (idem, pag.133). Acest hibrid poate fi sesizat la nivelul unui reper metodologic semnalat de Petre Andrei cu decenii în urmă prin evidențierea faptului că „ambele științe, operând cu același material, viața socială, manifestată concret în indivizi” – motiv pentru care „pedagogia este o știință socială” – contribuie la „lărgirea educației care formează nu numai copilul ci oamenii de toate vârstele în vederea structurii sociale existente” și viitoare (Andrei Petre, 1997, vezi pag.182-184).

Pe de altă parte, trebuie remarcat faptul că „sociologia educației – în contextul evoluției sale continue la nivelul unei discipline integrată în domeniul științelor sociologice sau/și al științelor pedagogice/educației – are schimburi cu multe alte științe sociale și numai un subiect sau altul decide unitatea domeniului. Aceste subdomenii principale sunt: psihologia educației, filosofia educației, istoria educației, antropologia educației. Și aici subiectul se fragmentează în contact cu alte discipline formale” (Dogan, Mattei, Pahre, Robert, 1997, pag.133).

*Evoluția sociologiei educației* reflectă mutațiile înregistrate în strategiile de cercetare exersate în timp și spațiu, la nivelul științelor sociale: de la *specializarea monodisciplinară* spre *interdisciplinaritate* și *hibridare*. Toate aceste strategii au contribuit la progresul științelor sociale. În condițiile actuale însă „cercetătorii cei mai novatori se îndepărtează de primele două strategii pentru că specializarea monodisciplinară are toate șansele de a se efectua pe teren saturat, iar interdisciplinaritatea este practic imposibilă din cauza dificultăților pe care le creează specializări” (idem pag.143).

Privită astfel, „interdisciplinaritatea este o noțiune înșelătoare” care are tendința de „a nega specializarea (...), de a conduce la superficialitate” prin

## **Sociologia educației în perspectiva teoriei “noilor științe sociale”**

neglijarea, cel puțin temporară, a unor factori și a unor variabile care intervin, în mod obiectiv, în proiectarea și realizarea acțiunilor specifice domeniului de referință. Din acest motiv „specializarea își păstrează importanța pentru că aruncă o lumină asupra unui ansamblu de variabile”, care asigură pe de o parte, perceperea corectă a factorilor externi de importanță egală, iar pe de altă parte, clarificarea și explorarea riguroasă a relațiilor cauzale implicate în derularea evenimentelor la nivelul acțiunilor proprii domeniului respectiv de activitate.

Asigurarea unei cercetări în profunzime presupune, pe de o parte, recunoașterea fenomenului fragmentării științelor, controlabil însă prin raportarea permanentă a acestuia la *corpul central* de concepte și metodologii care formează sau tind să formeze *nucleul epistemic tare*; pe de altă parte, presupune angajarea unor *procese de hibridare* care implică, în mod complementar: a) „o formație de bază, necesară în scopul de a atinge nivelul expertizei de specializare”; b) o capacitate de lărgire a orizontului de analiză în direcția „subdisciplinelor aflate în imediata vecinătate” a disciplinei/disciplinelor de bază; c) o strategie de „*fertilizare mutuală*, rezultată din colaborarea dintre un domeniu și un alt domeniu conex care ameliorează global cercetarea științifică” (idem, vezi pag.148).

O asemenea cercetare este promovată în ultimii ani în sociologia educației care analizează fenomene de o mare complexitate: inegalitatea în educație, abordarea socială a reușitei și eșecului școlar, interacțiunea dintre societate și actorii sociali, definirea socio-structurală și socio-fenomenologică a curriculumului; autocunoașterea sistemului de învățământ; criza „*paradigmelor hegemonice*” (funcționalismul, structuralismul, marxismul), relația dintre sistemul de educație și diviziunea muncii, rolul educației permanente, abordarea etnografică a școlii, comunității, clasei de elevi; organizația școlară; abordarea etnometodologică a *rolurilor actorilor* în educație (diferențe între roluri, diversitate în interiorul rolurilor, diversitate în timp și spațiu, diversitate interacțională/în școală, clasă, comunitate etc.) – vezi *Sociologie de l'éducation. Dix ans de recherches. Recueil de notes de synthèse* publiées par la Revue Française de Pédagogie, INRP et L'Hartmattan, Paris, 1990.

Înțelegerea acestor fenomene depinde de o cauzalitate fragmentată: filosofic, economic, antropologic, politologic, juridic etc. Explicarea și interpretarea lor într-un discurs coerent, apt să declanșeze acțiuni sociale de anvergură, presupune însă raportarea la *corpul central* de concepte și metodologii specifice sociologiei și pedagogiei, pedagogiei și sociologiei.

Abordarea unui fenomene social de amploarea și profunzimea educației solicită valorificarea *perspectivelor sociologice de bază* care s-au impus în literatura de specialitate (vezi Smesler, Neil, J., 1991, pag.4,5):

- a) *perspectiva demografică* angajată în studiul populației la nivelul proceselor specifice acesteia (origini, naștere, moarte, relații active etc.);
- b) *perspectiva psihologică* angajată în studiul comportamentelor umane identificabile în termeni de deprinderi, aptitudini, atitudini etc. implicate în realizarea unor activități concrete;
- c) *perspectiva colectivă* angajată în studiul *grupurilor primare* (familia etc.) și al organizațiilor formale (economice, politice etc.);

- d) *perspectiva relațională* angajată în studiul rolurilor sociale asumate în diferite contexte instituționale (vezi, de exemplu, rolurile de elev, profesor, administrator, consilier etc., observabile la nivelul sistemului de învățământ);
- e) *perspectiva culturală* angajată în studiul normelor și a valorilor aflate la baza acestora care conferă vieții sociale o anumită consistență și regularitate.

Aceste *cinci perspective de bază*, care acoperă, în fapt, problematica sistemului social *global* (dezvoltată la intersecția dintre sistemul social: *natural-economic-politic-cultural-comunitar*) pot fi valorificate „pe două căi științifice” sau la „două niveluri de cercetare” – *macro* și *micro* (idem, vezi pag.6-7).

*Macrosociologia* este centrată asupra fundamentelor vieții sociale înțelese ca *modele* sau *structuri (patterns)* obiectivate în contextul economiei, politicii, culturii, educației, religiei, familiei etc., la nivel de *sistem* și de *proces*, în condițiile unor *relații* aflate în continuă schimbare între *societate*, în ansamblul său, și principalele sale *domenii de activitate*.

*Microsociologia* vizează acțiunile cotidiene ale oamenilor situați într-un anumit domeniu de activitate, într-un cadru concret care include un ansamblu de motivații și semnificații individuale a căror interacțiune anticipează și susține schimbarea socială.

Sociologia educației presupune valorificarea perspectivelor evocate, la nivel de sistem și de proces, în context *macro* și *micro-structural*.

### **Bibliografie**

- Andrei, Petre, *Sociologie generală*, Editura Polirom, Iași, 1997, Becker, Gary, S., 1997
- Bădescu, Ilie, *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994
- Becker, Garry, S., *Capitalul uman. O analiză teoretică și empirică cu referire specială la educație*, Editura ALL; București, 1997
- Cristea, Sorin, *Dicționar de pedagogie*, Editura Litera. Litera Internațional, Chișinău, București, 2000
- Dogan, Mattei, Pahre, Robert, *Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, Editura Alternative, București, 1997
- Kuhn, Thomas, *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Smesler, Neil, J., *Sociology*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1991
- \*\*\* *Sociologie de l'éducation. Dix ans de recherches. Recueil de notes de syntèse publiées par la Revue Française de Pédagogie*, INRP et L'Harmattan, Paris, 1990
- Toynbee, Arnold, *Studiu asupra istoriei*, Editura Humanitas, 1997
- Zamfir, Cătălin, Vlăsceanu, Lazăr (coordonator), *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993.

# Restructurare socială în România după 1989

---

Răzvan DINICĂ

---

Evenimentele din Decembrie 1989 i-au mirat doar pe români. Sau pe cea mai mare parte dintre noi. Uniunea Sovietică a pierdut "cortina de fier" impusă Europei centrale cu 45 de ani în urmă, iar România a crezut că a venit timpul să iasă soarele și pe ulița ei. Adică, a noastră. Toți cei care trăiau cu înfrigurare momentele acelei ierni memorabile se gândeau, în clipele de răgaz, că în curând și în România va curge lapte și miere, că vom ajunge și noi să trăim în belșug și bunăstare, așa cum decenii la rând văzusem prin filme că se trăiește în "putredul Occident". Acesta era visul de aur al oricărui cetățean, și nimeni nu voia să creadă în previziuni fataliste de genul "stupid people" sau "20 de ani".

Era oare îndreptățită această speranță? Privind acum înapoi cu nostalgie, nu putem să nu ne gândim că, de pildă, în perioada anilor 1925-1934, venitul național anual mediu pe locuitor era de 243 de dolari, printre cele mai mici din Europa, iar în 1945 acesta se redusese deja datorită războiului - la jumătate față de cel interbelic [1]. În 1950 s-a atins din nou nivelul anului 1938, iar în 1989 venitul național al României era de 16 ori mai mare decât în 1939, menționând că nu mai exista datorie externă iar disponibilul intern era de 1,8 miliarde dolari plus 2 miliarde de încasat de la țările care ne erau datoare. Față de 1950, salariul real reprezenta, în 1989, 370,9%. [2].

Pentru a înțelege cât mai bine coordonatele politicii de restructurare realizată în țara noastră în ultimul deceniu, considerăm utile câteva precizări și date referitoare la România anului 1989, desprinse din lucrarea *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european. 1989*. Astfel, de pildă, P.N.B./loc. era de 2400 dolari (P.I.B. de 1567 dolari /loc.), randamentul la cereale de 3109 kg/ha, erau 15,1 tractoare la 1000 ha, 453 dolari /loc. export. Populația neagră era de 72,1%, cea urbană de 53,2% din totalul de aproximativ 23 milioane locuitori (nu se poate da o cifră absolut exactă la acest capitol). Existau 21,2 medici / 10.000 loc., 89 paturi de spital / 10.000 loc. 8,6% din populația între 20-24 ani o formau studenții, și 88,2% elevi de ciclu secundar din populația de vârstă corespunzătoare. Mortalitatea infantilă era și atunci foarte mare (26,9 la mie), iar durata medie a vieții era de 69,6 ani.[3]. Existau (la 1000 loc.) 285 aparate de radio, 191 televizoare, 47 autoturisme și 99 aparate telefonice – față de o medie în Europa de respectiv 669, 367, 197 și 306, iar în țările est-europene și U.R.S.S. de respectiv 597, 307, 66 și 107.[4].

Putem considera că principalele probleme cu care se confrunta societatea și economia românească în 1989 erau:

- caracterul centralist al economiei naționale, preponderent etatizată;
- eficiență economică extrem de redusă;
- structură nerațională a economiei, cu exacerbarea industriei grele (fără resurse în țară) și a celei de prelucrare primară și ignorarea aproape totală a sectorului terțiar;
- nerealizarea (deși fiecare “document de partid” o prevedea) trecerii de la dezvoltarea economică extensivă la cea intensivă;
- scăderea continuă a nivelului de trai al populației și o puternică tendință de nivelare a veniturilor (bineînțeles, pentru marea masă, nu pentru “burghezia roșie”).

Din punct de vedere social, analiza principalilor indicatori ne arată că situația în România nu era bună nici pe de parte, dar nici chiar atât de proastă ca în domeniul economic. Nemulțumirea populației pentru numeroasele privațiuni de ordin economic pe care trebuia să le-ndure era într-o oarecare măsură compensată printr-o serie de măsuri de protecție socială. Nostalgia actuală a unei părți din populație după “epoca de aur” (din păcate, atât de reală, și atât de ignorată de către conducătorii post-decembriști) se referă tocmai la dispariția unor astfel de facilități din domeniul învățământului, sănătății, pensiilor, asigurării cu locuințe, găsirii și păstrării unui loc de muncă, egalitatea (măcar teoretică) a șanselor etc. Bineînțeles, la toate acestea se adaugă scăderea continuă a nivelului de trai și, mai ales, îndepărtarea continuă și tot mai dureroasă de speranța pe care am avut-o cu toții în refacerea vieții noastre. “Luminița de la capătul tunelului” a devenit subiect de glume amare, atunci când nu este identificată de tot mai mulți cu pâlpâirea firavă a ultimei candelă.

În România există, din acest punct de vedere, două aspecte foarte importante. În primul rând, dacă în statele occidentale, consumul populației a atins nivelul de saturație, punându-se acum accent pe aspectele calitative, în țara noastră nivelul consumului de bunuri și servicii a fost și a rămas foarte scăzut, chiar și în cazul celor destinate acoperirii nevoilor fundamentale, iar structura consumului este puternic deformată. În al doilea rând, raportul cerere – ofertă în România este dezastruos: pe de o parte nivelul ofertei este redus datorită scăderii producției interne și a capacității de import, pe de altă parte cererea este limitată de nivelul scăzut al veniturilor și al puterii de cumpărare a mării majorități a populației.[5]

Un alt aspect important din acest punct de vedere îl constituie cel legat de procesul de urbanizare și de evoluția condițiilor de locuit. Suntem în secolul unei explozii a urbanizării, iar acest proces este continuu și ireversibil. După al doilea război mondial, în România, urbanizarea a îmbrăcat forme specifice. P. Murray și I. Szelenyi identifică, pentru perioada de tranziție la socialism, două *patternuri* sau stadii de urbanizare: **urbanizarea parțială** – creșterea economică este superioară creșterii demografice și dezvoltării infrastructurilor urbane, amplificându-se astfel navetismul sat – oraș – și **urbanizarea intensivă** – creșterea accelerată a populației urbane pe seama urbanizării

## Restructurare socială în România după 1989

---

ruralului , ca în Cehoslovacia și Ungaria anilor '70 și în România anilor '80 [6]. La noi, rata medie de creștere a populației urbane a fost, în perioada 1961-1990, de 1,8%, gradul de urbanizare crescând în această perioadă de la 32,1% la 54,3%. Cu toate progresele înregistrate la acest indicator în ultimele decenii, România continuă să se afle, însă, pe antepenultimul loc din Europa, devansând doar Albania și Portugalia.

Din păcate, nici în ceea ce privește condițiile de locuit nu stăm foarte bine. Dacă rețeaua de apă potabilă era la un nivel mulțumitor în orașe (67,1%), la sfârșitul lui 1989 consumul de apă / loc. era de numai 384 litri din cauza restricțiilor la utilizarea energiei electrice. Tot în această perioadă, 99,9% din municipiile și orașele noastre dispuneau de canalizare, dar gradul de echipare a străzilor cu conducte de canalizare era de numai 47,7%. Transportul urban era organizat, la sfârșitul lui 1989, în 69,5% din totalul orașelor (adică în 180), în general localități cu peste 50.000 de locuitori. Cât privește condițiile propriuzise din locuințe, acestea depindeau foarte mult de calitatea locuinței din construcție, de bunăvoința celor de pe șantiere sau a celor de la întreținerea urbană . Este adevărat că în anii '80, gradul de confort al locuințelor s-a ameliorat simțitor , ameliorare care viza principalele amenajări interioare: iluminatul electric, instalația de apă, racordarea la conducta de gaze, încălzirea centrală , baia etc. , economisindu-se astfel timpul alocat muncilor casnice, ridicându-se nivelul igienic al locuinței și mărind, în concluzie, gradul de confort.

Dacă aruncăm o privire fugară și asupra situației din învățământul românesc din ultimii ani ai "epocii de aur", putem observa, de pildă, că numărul de elevi în învățământul secundar era – în 1989 – de 714 / 10.000 loc., ceea ce ne situa pe un loc 16 în Europa, înaintea unor țări ca Suedia, Cehoslovacia sau Ungaria. Situația era în schimb total nemulțumitoare în ceea ce privea numărul de studenți : 71 / 10.000 loc., situându-ne aici detașat pe ultimul loc în Europa, în urma Albaniei cu 81 / 10.000 loc. și față de o medie europeană de 203. De asemenea, tot spre coadă ne situa și procentul din P.I.B. alocat învățământului (în 1986) – 2,7%. [7].

O situație asemănătoare era și în sănătate în acea perioadă. Cu 21,1 medici la 10.000 loc. ne situam pe un loc 19 în Europa (din 23 de state luate în calcul), urcând pe locul 14 la numărul de paturi de spital : 89 / 10.000 loc. În 1987, ponderea cheltuielilor cu sănătatea în P.I.B. era de numai 1,9%. Pentru a nu aglomera ,însă, excesiv cu date și cifre voi mai menționa, în acest domeniu, un singur indicator – rata mortalității materne. Vestitele decrete ceaușiste privind interzicerea întreruperilor de sarcină ( 770 din 1966 și 411 din 1985) au avut ca rezultat, pe lângă cea mai numeroasă generație biologică din istoria țării (cea 1967-1968, cu aproximativ 350.000 indivizi), și o rată a mortalității materne care atingea incredibilul nivel de 210 femei decedate la 100.000 născuți vii. Insist, nivelul este **incredibil** și **criminal**, ținând cont că următoarea " clasată", Albania, are un nivel de 100 (deci mai puțin de jumătate!), iar în țările europene dezvoltate ia valori de **până** la 10!!!

O apreciere de ansamblu a situației României în domeniul social, comparativ cu nivelul celorlalte țări europene la începutul acestui deceniu, ne arată că:

- România este pe ultimele locuri la aproape toate capitolele;
- există o distanță mare între nivelul țării noastre și cel al statelor europene dezvoltate;
- discrepanțele dintre nivelul României și cele ale altor țări est-europene nu pot fi justificate decât prin durul regim de austeritate care ne-a fost impus în anii '80 pentru a se realiza plata datoriei externe;
- toată această analiză urmărește să atragă atenția asupra importanței majore pe care o are în țara noastră componenta socială a reformei, din păcate atât de neglijată până în prezent de toate forțele politice aflate la putere în favoarea componentei economice.

Și am început **tranziția**. De la început ni s-a vorbit despre strategii atent elaborate și gândite până în amănunt de o multitudine de specialiști (printre care se aflau, sigur, și cei 15.000 ai actualului guvern). Încă în mai 1990, Guvernul Roman adoptă "*Schița privind strategia înlăptuirii economiei de piață în România*", care preciza cu claritate de cristal: "Conținutul, trăsăturile fundamentale ale tranziției la economia de piață sugerează, de altfel, și direcțiile de acțiune pentru transformarea sistemului economiei de comandă : liberalizarea prețurilor, descentralizarea activității economice și descentralizarea (demonopolizarea) producției, privatizarea pe scară largă, deschiderea funcțională a economiei, stabilizarea macroeconomică (renunțarea la subvenții, aplicarea politicii bugetelor *tari* față de producători – procedura falimentului, o politică monetară a banilor scumpi – dobânzi real –pozitive etc.).Pe aceste tranșe de acțiune trebuie să se meargă simultan, corelat, comprehensiv și cât mai rapid posibil, luând în considerare setul de restricții sociale și politice." Se considera ca absolut necesară obținerea asistenței economice externe pentru realizarea re tehnologizării și modernizării economiei naționale. De asemenea, "Schița..." promitea ca toate "costurile sociale ale tranziției să fie acoperite , în bună măsură, simultan cu apariția lor."

Constituția României, adoptată în noiembrie 1991, declară net în art. 134: "1) Economia României este economie de piață. 2) Statul trebuie să asigure: a) libertatea comerțului, protecția concurenței loiale, crearea cadrului favorabil pentru valorificarea tuturor factorilor de producție; b) protejarea intereselor naționale în activitatea economică, financiară și valutară; c) stimularea cercetării științifice naționale; d) exploatarea resurselor naturale, în concordanță cu interesul național; e) refacerea și ocrotirea mediului înconjurător, precum și menținerea echilibrului ecologic; f) crearea condițiilor necesare pentru creșterea calității vieții."

Constituția mai prevede, de asemenea, *ocrotirea* proprietății (nu garantarea acesteia!), și că anumite domenii (subsolul, căile de comunicație, resursele economice ale platoului continental etc.) fac obiectul *exclusiv* al proprietății publice, dar pot fi închiriate sau concesionate. Mai găsim prevăzute în Constituție dreptul la muncă și libertatea alegerii locului de muncă, dreptul la

## Restructurare socială în România după 1989

---

grevă, protecția socială a muncii, dreptul la egală salarizare indiferent de sex etc.

În noiembrie 1992, Guvernul Văcăroiu adoptă "Strategia de guvernare" care precizează: "Nu se poate conta pe faptul că societatea va dezvolta, prin mecanismul spontan, structuri sociale și ocupaționale adecvate programelor economice și guvernamentale. Este de aceea necesară o intervenție activă în direcționarea și stimularea proceselor sociale, inclusiv prin măsuri legislative și administrative. Cel puțin în această etapă a tranziției, Guvernul trebuie să adopte o strategie de modelare a structurilor sociale în concordanță cu obiectivele pe termen lung ale politicii economice și să acționeze cu consecvență pentru realizarea ei. Principalul proces de transformare a structurilor sociale îl reprezintă, în concepția Guvernului, modificarea raporturilor de proprietate."

Și pentru ca toate aceste cuvinte frumoase și răsunătoare să fie puse în practică, sfătuiți de "organismele internaționale" (sintagmă care a ajuns la fel de uzată prin abuz și demonetizată ca și "agenturile străine" de mai an) s-a imaginat și o structură de clasă cum nici măcar S.U.A. nu au avut vreodată:

a) *Clasa micilor proprietari* care, conform "Strategiei...", este "formată din micii proprietari de terenuri, bunuri imobiliare (locuințe, întreprinderi mici și mijlocii etc.) și de valori (acțiuni, bonuri de stat etc.)" și, atenție(!), "se află în curs de constituire și, ca urmare a tranziției spre economia de piață, pe termen mediu, va fi predominantă în structurile sociale." (p. 108). Ce reprezintă această structură? Să fie oare "middle class"-ul apusean?

Ea include de fapt milioanele de proprietari a 0,5 – 1,9 ha de pământ, minigospodării numite pompos în "Strategia..." *minifirme* dar care, în adevăr, nu asigură minimum necesar unei familii medii, sunt neeconomice și neviabile și se ruinează încet dar sigur în competiție cu marii producători interni și externi. Această clasă de țărani săraci, "semiproletari" cum îi numește acad. N.N.Constantinescu, este deja foarte numeroasă.

Mai sunt incluși în această structură, în deplină devălmășie, proprietarii de locuințe (indiferent că au o garsonieră de 11 metri pătrați sau o vilă cu 6 camere), precum și proprietarii de mijloace de producție (nici în acest caz nu se face distincția absolut necesară între țăranul care a scrâșnit din dinți până să-și ia o rablă de tractor cu 20-30 de milioane lei – din cele date la casare – și prosperul patron de "en-gros" care își etalează fudul "celularul" oriunde are ocazia). Se pune însă problema: câți dintre salariații de azi mai pot să-și cumpere o locuință? Câți dintre tinerii obișnuiți pot măcar să sperie la așa ceva într-un viitor imprezibil? 90,6% dintre ei răspund că "deloc sau aproape deloc." Și cum să răspundă altfel când și posibilitatea obținerii și păstrării unui loc de muncă este azi atât de redusă, iar șomajul face victime în primul rând printre tineri?

Aceeași situație este și în ceea ce - i privește pe deținătorii de titluri de valoare. După ce în 1990 părțile sociale ale salariaților din întreprinderile de stat au fost restituite, sumele au fost "înghițite" de inflație, speculă și liberalizarea prețurilor. "Certificatele de proprietate" și "cupoanele suplimentare", în valoare de 1.000.000 de lei, acordate gratuit de către Statul român cetățenilor săi



majori, reprezentau atunci câteva salarii medii lunare. Acum, cu acești bani poți cumpăra 2-3 portiere de "Dacia". De altfel, reacția populației la "cuponiadă" este grăitoare, subscrierea pentru acțiuni s-a făcut cu greu și cu mare neîncredere. Cei care și-au vândut acțiunile au obținut pe ele (de fapt nici nu au cerut mai mult) prețuri derizorii.

b) *Clasa celor lipsiți de proprietate* (p. 109) , care se formează rapid și în proporții tot mai mari.

c) *Clasa marilor proprietari de capital* (p. 109) este puțin numeroasă. Populația poate urmări, ca într-un scenariu polițist prost, cum o mână de oameni devine proprietară a miliarde și miliarde de lei, cumpără întreprinderi (falimentate cu bună știință înainte), hoteluri sau stațiuni întregi, sute de hectare de pământ, pădure și luciu de apă, într-un cuvânt tot ceea ce era mai bun în economia românească. Rău este că această acumulare de capital are ca principale surse specula, înșelătoria și așa – numitele "inginerii financiare" cu credite neperformante obținute – prin relații politice – de la marile bănci de stat aduse, în acest mod, în situații financiare vecine cu falimentul (putem menționa în acest sens "Bancorex"-ul ca exemplu grăitor, sau "Dacia Felix" , sau "Banca agricolă", sau...). La toate acestea putem adăuga marile înșelătorii naționale de tip *Caritas*, care au creat o adevărată psihoză și prin care s-au format multe averi, sau de tip *Safi*, favorizate de corupția împotriva căreia luptă toate partidele politice românești – când sunt în Opoziție.

După această scurtă privire asupra structurii de clasă actuale putem concluziona fără teama de a greși că , dacă reforma va continua ca și până acum, nu mult trâmbițata *clasă a micilor proprietari* – văzută drept **clasă mijlocie** – va fi predominantă în societate, ci *clasa celor lipsiți de proprietate*, ceea ce constituie un mare pericol social, economic și politic, putând conduce la faliment național, anarhie și distrugere. Nu acumularea primitivă de capital este soluția redresării unei economii vlăguite. Puternica polarizare socială anunță furtună. Eradicarea corupției, a incompetenței și a proastei gestionări a devenit prioritate națională.

În urma alegerilor generale din 1996, noua Putere a adoptat în luna decembrie a aceluiași an "*Programul de bază de macrostabilizare și de dezvoltare a economiei până în anul 2000*", în cadrul căruia principiile de guvernare declarate sunt:

- a) Principiul responsabilității politice.
- b) Principiul legalității.
- c) Principiul alocării eficiente a resurselor și al promovării interesului public.

Se prevede că: "Guvernul asigură cadrul și măsurile ce se impun pentru redresarea economică, creșterea economică durabilă și de calitate, pentru un înalt grad de convergență a performanțelor economice, pentru protecția mediului natural, folosirea rațională a mâinii de lucru, protecția socială, ridicarea standardului de viață, coeziunea economică și socială, precum și solidaritatea între grupurile sociale."

## Restructurare socială în România după 1989

---

d) Principiul parteneriatului social precizează că "... Guvernul va realiza un pact cu societatea civilă asupra obiectivelor politicii sale și o împărțire a competențelor și riscurilor pe durata mandatului său." Se dorește asocierea sectorului public cu cel privat într-o colaborare mutuală.

e) Principiul garantării proprietății private conform căruia "garantarea proprietății private are ca scop limitarea autorității pe care o exercită instituțiile publice asupra persoanei."

f) Principiul justiției și coeziunii sociale care presupune că "ideea de justiție socială întemeiază actul de guvernare, la nivelul întregii societăți și, cu precădere, în domeniul educației, protecției sociale și al asigurării sănătății. Justiția socială nu presupune însă egalitarism, ci acordarea de șanse egale tuturor."

g) Lupta împotriva corupției.

h) Principiul autonomiei locale și al descentralizării subliniază că "guvernul va exercita conducerea generală a administrației publice și va iniția reforma administrației publice locale, în scopul aplicării autonomiei locale și a descentralizării, respectând atât organizarea și funcționarea administrației publice locale, cât și gestionarea financiară autonomă și interesele comunității locale, potrivit prevederilor constituționale care consacră caracterul de stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil al României."

Programul de guvernare prevede următoarele obiective fundamentale:

1. "... dezvoltarea economică durabilă și, pe această bază, diminuarea sărăciei și crearea condițiilor pentru admiterea României în N.A.T.O. și pentru negocierea integrării României în Uniunea Europeană. În plan social, Guvernul are ca obiectiv strategic sprijinirea apariției și consolidarea clasei mijlocii."
2. "Guvernul va adopta politica economică și socială prin care se vor asigura condițiile pentru o dezvoltare durabilă, astfel încât de la situația de astăzi, în care există un grup de bogați și o masă imensă de săraci, se va ajunge la situația în care cea mai mare parte a cetățenilor va avea venituri medii relativ înalte și stabile pe termen lung – formând clasa mijlocie."
3. "Resursele țării – de altfel limitate – trebuie alocate și utilizate în mod eficient."
4. Rolul statului trebuie să se reducă la :
  - reglementarea activității economice prin alocarea eficientă a resurselor pe piețele românești;
  - intervenția pentru corectarea eșecurilor de pe piețe prin reglementarea monopolurilor naturale, protecția mediului înconjurător, dezvoltarea învățământului și a culturii, ocrotirea sănătății, politica privind cercetarea științifică și oferta de informații, politica privind apărarea națională, ordinea publică, politica externă, justiția, administrația publică;
  - redistribuirea veniturilor prin reducerea poverii fiscale și asigurarea protecției sociale pentru categoriile defavorizate.

Bineînțeles că acestor prevederi din “Programul ...” li se poate reproșa faptul că toate sunt foarte evazive și au doar valoare declarativă. Ele au o calitate incontestabilă : sunt frumoase și ambițioase. Din păcate, lipsa unui program **concret** coerent și multele șovăieli, lipsa de unitate între membrii coaliției de guvernământ au compromis în bună măsură șansele ca aceste declarații să devină realitate.

După cum oricine poate observa, și după cum am mai scris deja, toate guvernele României post – decembriste au acordat prioritate reformei economice. Până la un punct, este normal să fie așa. Până și acum huliții (la noi !) Karl Marx spunea că existența determină conștiința și că, din toate ramurile vieții sociale, economicul este predominant. De altfel, începând cu anii '60 – '70 ai secolului nostru, interesul general se concentrează aproape în exclusivitate asupra **economicului** datorită problemelor apărute la nivel mondial în ceea ce privește resursele, echilibrul economic, creșterea economică, explozia demografică , economie versus risipă etc.

Treptat, odată cu adâncirea inegalităților apărute între țări din punctul de vedere al nivelurilor de dezvoltare, a creșterii accentuate a diferențelor între clasele sociale și, mai ales, odată cu cronicizarea sărăciei ca mod de viață pentru cea mai mare parte a populației globului (să nu uităm că populația din țările dezvoltate reprezintă aproximativ 1/10 din total, și că țările cu produsul intern / locuitor cel mai mic au cea mai accentuată creștere demografică) are loc o reconsiderare a **socialului** ca importanță și ca mijloc fundamental de realizare a economicului. *Raportul economic – social se transformă în raport social – economic.*

Abordarea socialului se realizează din două înțelesuri :

- a) în sens larg, socialul grupează tot ceea ce privește societatea în ansamblu, incluzându-se aici toate laturile vieții sociale;
- b) în sens restrâns, termenul “se referă la condițiile care contribuie și favorizează dezvoltarea intelectuală, materială și morală a indivizilor. În acest sens se vorbește de multe ori despre *problema socială*”. [8].

Trecerea de la un sistem economico – social ultracentralizat la unul cu economie de piață presupune schimbări radicale la nivelul tuturor componentelor societății. Pe de o parte, noile structuri economice în continuă transformare creează o cerere suplimentară de programe sociale. Pe de altă parte, programele sociale au o influență mare asupra acceptabilității programelor structurale. Reformele sociale care conduc la o protecție adecvată contribuie la transformarea sistemului economic centralizat într-o economie funcționând pe principii de piață, prin realizarea păcii sociale și, prin aceasta, a stabilității politice care are, se dovedește lucrul acesta zi de zi, o deosebită importanță economică.

În procesul de reformă inițiat în 1990, accentul s-a pus , în mod firesc, pe aspectele legate de construcția pieței (prețuri, salarii, comerț, privatizare etc.). Criza profundă în care se află societatea românească a impus concentrarea atenției celor aflați la putere asupra adoptării de măsuri privind stăpânirea inflației și stoparea căderii producției. Vestita “creștere economică zero” nu a adus nici un rezultat concret. Pentru populația României, reforma economică

## Restructurare socială în România după 1989

---

este asociată cu sărăcia. Reforma a dus la consecințe sociale foarte grave, mult mai mari decât s-a crezut inițial. Numindu-le generic *costuri socio-umane*, pierderile în plan social se referă în principal la :

a) *Pierderile în expresie economică* pot fi exprimate prin prăbușirea veniturilor și a puterii de cumpărare a populației, prin extinderea și adâncirea sărăciei. Cele mai mari pierderi le-au înregistrat categoriile cu venituri mici și de asemenea șomerii, chiar dacă acestora li se acordă iluzorii ajutoare de șomaj sau câte 15-20 de salarii la disponibilizare, vorbindu-li-se despre privatizare și deschideri de afaceri. De altfel, față de un nivel al salariului mediu în 1989 considerat 100, în 1990, salariu mediu ajunsese 104,5%, pentru ca în 1995 să mai fie doar 69,4% și se află în continuă scădere. Urmarea - scăderea drastică a cererii din partea populației, cu impact asupra producției naționale.

b) *Pierderi în domeniul drepturilor sociale*. Accesul gratuit la serviciile de sănătate s-a redus de la întreaga populație la cei care plătesc contribuția la Fondul special pentru sănătate, iar compensarea medicamentelor pentru anumite categorii a intrat în impas datorită imposibilității plății de la Buget a sumelor compensate (din acest motiv, industria farmaceutică românească amenință să dea faliment anul viitor). În domeniul învățământului, durata învățământului obligatoriu este de opt ani sau până la vârsta de 16 ani , față de 10 ani cât era în 1989. Principala urmare a acestor prevederi, precum și a creșterii analfabetismului, o constituie eliminarea principiului fundamental al egalității de șanse și pierderea capitalului uman bine pregătit, avantaj major altădată pentru România în atragerea capitalului străin și în integrarea europeană. Dacă în 1990, România aproape că nu avea analfabeți, la ora actuală suntem pe primul loc în Europa cu peste 70.000 (6% ). Cei mai mulți sunt în mediul rural și în județele Gorj, Argeș și Olt. În 1998 s-au înregistrat 10.000 abandonuri școlare, iar față de 1997 s-au redus efectivele școlare cu 25% la preșcolari, cu 12% la ciclul gimnazial și cu 43% (!!!) în licee.

Și sistemul asigurărilor sociale a avut de suferit. O parte importantă a forței de muncă practică angajarea fără contract și "munca la negru". Pentru această categorie nu există asigurare socială, este exclusă de la dreptul la concedii de boală și de maternitate plătite precum și de la pensie.

a) *Fragilizarea structurilor sociale* s-a manifestat în principal prin apariția și creșterea șomajului (fenomen cvasinecunoscut înainte de 1990 și care în prezent se apropie îngrijorător de o rată fluctuantă de 16-20 % la nivel de țară, iar în unele județe depășește îngrijorător 40% - Gorj, Vaslui, Brăila, Ialomița, etc.) care a dus la apariția unor noi tipuri de sărăcie. Pe plan social asistăm la adâncirea inegalității sociale, așa cum am arătat când am prezentat structura de clasă.

b) *Erodarea consensului social și instalarea apatiei sociale*. La începutul anilor '90 , consensul social era foarte bine conturat și favorabil reformei și schimbării în bine a societății românești. Dificultățile apărute în crearea societății civile, politizarea activității sindicale, corupția, delațiunea, fraudă, înșelătoria, colaboraționismul și prostia au dus încet – încet la instalarea unei apatiei generale în masa de manevră socială, apatie din care numai răbufnirea nemulțumirilor ajunse să umple paharul o mai pot scoate. De altfel, este grăitor faptul că principala teamă a Guvernului Vasile în anul 1999 o constituie amenințarea cu greva generală.

Procesul de destructurare-restructurare economică, lipsa de preocupare a managerilor pentru atragerea de investiții și pentru găsirea de noi surse de aprovizionare și piețe de desfacere precum și liberalizarea prețurilor și trecerea la convertibilitatea limitată a leului au dus la creșterea puternică, începând cu 1991, a șomajului și mai ales a inflației. Rata anuală a inflației a marcat în toată această perioadă cote deosebit de înalte în ciuda încercărilor repetate ale guvernelor, prin legile bugetare adoptate, de a o menține în limite rezonabile economice. Și rata șomajului, care în decembrie 1994 a ajuns la 10,9%, este la ora actuală mult peste limitele suportabilității socio-economice.

În acest context, reducerea deficitului bugetar a fost și a rămas piatra unghiulară a politicii oricărui guvern postdecembrist. Cel mai bun exemplu îl constituie presiunile exercitate de FMI și Banca Mondială pe de o parte, și de populația sătulă de "reformă pe pâine" pe de alta, asupra Guvernului Vasile în ceea ce privește articolele Bugetului pe 1999. S-a ajuns la "inovări" și adaptări în politica socială, ale cărei resurse provin din bugetul public național, și care s-au concretizat în scăderea dramatică a gradului de protecție a dependenților sociali. Pe de altă parte, s-a recurs la sporirea ratei contribuțiilor de asigurări sociale și la modificarea anumitor reguli de finanțare a programelor sociale. Un fenomen interesant s-a produs prin deplasarea unei bune părți a nemulțumirii maselor de la factorul decizional intern (Guvern, Parlament, Președinție, etc.) asupra organismelor internaționale care ne oferă sprijin logistic, financiar și de *know-how*, cum ar fi cele două menționate mai sus. Se consideră, în mod paradoxal, că acestea sunt responsabile în mare măsură de impasul în care se află la ora actuală derularea reformei în România.

Se știe că, pe termen lung, dezvoltarea economică și progresul social se determină și se stimulează reciproc. Totuși, rezultatele creșterii economice nu se transferă automat asupra socialului, acesta fiind un proces complex, influențat în cea mai mare măsură de factorul politic. Experiența țărilor cu economie de piață dezvoltată și cu bune rezultate în plan social, demonstrează că cea mai importantă modalitate de stăpânire a acestui proces se află în sfera politicii guvernamentale și a cheltuielilor publice. Securitatea socială constituie o componentă importantă și specială, cuprinzând sistemele de pensii, furnizarea serviciilor de sănătate și a indemnizațiilor în caz de îmbolnăvire și maternitate, compensațiile în caz de șomaj, prestațiile familiale și asistența socială. Sistemul securității sociale necesită resurse economice, în special financiare, importante, fiind deosebit de sensibil la evoluțiile din economie. În România, în 1980, ponderea cheltuielilor de securitate socială în PIB era de 11,1%, ajungând la 12,3% în 1989 și 12,7% în 1994.[9]

Valorile prezentate permit efectuarea unor remarci. Ponderea cheltuielilor de securitate socială în România reprezintă mai puțin de jumătate din procentul calculat pentru țările dezvoltate. Din acest punct de vedere, România se situează astăzi mai aproape de Grecia de acum două decenii. Și în raport cu celelalte țări foste comuniste, România alocă mai puțin din producția națională sistemului securității sociale.

## Restructurare socială în România după 1989

---

Creșterea nevoilor de protecție socială se traduce în creștere de costuri. În toate țările europene s-a manifestat, de 20 de ani încoace, o preocupare specială vizând creșterea costurilor securității sociale și, bineînțeles, mecanismele de finanțare a acestora. Există câteva cauze:

- încetinirea creșterii economice și criza economică mondială au restricționat alocarea resurselor în domeniu;
- nevoile de securitate socială au crescut sub influența îmbătrânirii demografice, a creșterii șomajului, a modificărilor în structura familială, a creșterii costurilor tehnologice și de management în interiorul sistemelor de securitate socială, etc.

Construcția mecanismelor economiei de piață impune schimbări importante în ceea ce privește mecanismele de finanțare a securității sociale pentru a le face compatibile cu funcționarea pieței libere. În prezent, principiul de finanțare a cheltuielilor de securitate socială în România este cel al repartiției (PAYG). Acesta este un melanj de scheme de tip contributiv (predominante) și de tip taxonomic.

Principalele modificări în mecanismul de finanțare a sistemului securității sociale în România în cei aproape 10 ani de reformă sunt:

- Înființarea în 1991 a schemei de șomaj, schemă de asigurări sociale contributivă.
- Desprinderea bugetului asigurărilor sociale de stat de bugetul de stat și autonomia funcțională.
- Creșterea ratei de cotizare plătită de agenții economici la fondul asigurărilor sociale de stat.
- Crearea unui fond special pentru sănătate, extrabugetar, de tip contributiv, pentru compensarea prețurilor unor medicamente.
- Crearea fondului de risc și accident (extrabugetar) pentru protecția socială a persoanelor cu handicap.
- Extinderea eligibilității pentru alocația de stat pentru copii (toți copiii până la 16 ani).
- Măsuri pentru micșorarea decalajului creat între pensii și salarii sau între diferite categorii de pensii.

Cheltuielile de securitate socială au un impact deosebit asupra economiei. Creșterea șomajului, declinul sau stagnarea economică, crizele monetare etc. duc la sporirea cheltuielilor prin creșterea "cererii" și micșorarea substanțială a "ofertei" de resurse alocate. În România, măsurile pe termen scurt pentru rezolvarea crizei au fost predominante și s-au luat în încercarea de a soluționa problemele urgente apărute. Aici pot fi incluse, de exemplu, plafonarea, din 1994, ajutorului de șomaj la două salarii minime pe economie, ajustarea pensiilor și a altor prestații bănești în raport cu inflația, precum și creșterea contribuțiilor la fondurile de securitate socială. În categoria orientărilor pe termen lung, pot fi menționate măsurile vizând mutarea accentului pe mecanismele extrabugetare (contributive) de finanțare, autonomizarea fondurilor de asigurări sociale (șomaj, sănătate) și reținerea ca sarcină bugetară generală a măsurilor de asistență socială, a schemei universale de sănătate și de alocații familiale.

Trebuie subliniate câteva structuri ale reformei sistemului de securitate socială care, indiferent de forma de finanțare, sunt strâns legate de celelalte componente ale reformei macroeconomice, în primul rând de sistemul fiscal. Astfel, ne referim în primul rând la dimensiunea contribuțiilor plătite de patronat, contribuții care, calculate la salarii nominale, se constituie într-o componentă importantă a costului forței de muncă, cu impact asupra competitivității firmelor. În al doilea rând, ținând cont că o parte crescândă din contribuțiile de asigurări sociale sunt transferate dinspre patronat spre salariați, pot apărea probleme legate de puterea de cumpărare a acestora, dacă nu se ține seama de mărimea impozitului pe venit. În al treilea rând, susținerea de către stat, din venituri bugetare, a unei părți importante din cheltuielile de securitate socială se răsfrânge asupra mărimii impozitului pe venitul personal (în special, salariul), una dintre cele mai sigure surse de venituri bugetare. În al patrulea rând, nivelul scăzut, în termeni reali, al prestațiilor bănești nu mai permite micșorarea și mai drastică a cheltuielilor de securitate socială, îndemnând bugetul la regândirea surselor de finanțare. În fine, trebuie evitate abordările nerealiste ale reformei în domeniul social, pentru că ar implica riscuri sociale, economice și politice enorme.

Reforma în România s-a derulat, se derulează și se va derula într-un climat extrem de tensionat. Moștenirea socială a trecutului – mai apropiat și mai îndepărtat – este marcată, după cum am arătat de la început, de numeroase aspecte negative: nivel de trai între cele mai scăzute din Europa și în scădere continuă în ultima perioadă, trecere de la egalitarism la polarizare socială accentuată etc. Trebuie totuși menționat faptul că sistemul de protecție socială, în liniile sale generale, este la nivel european și că populația activă are un nivel de instruire ridicat. De asemenea, se impune cu necesitate evaluarea anticipată a **impactului social al reformelor economice și pregătirea din timp a măsurilor de contracarare a efectelor negative** induse de acesta. Predominanța unui anumit curent potrivit căruia în tranziție reforma socială trebuie să se rezume la asigurarea unui minim de subzistență - necesar dar insuficient – a redus preocuparea pentru o viziune pe termen lung și racordarea la aceasta a măsurilor pe termen scurt și mediu. De aceea se cer mai bine conturate **strategiile** în acest domeniu, în care componenta socială - reforma socială - să fie plasată la un nivel comparabil cu reforma economică. Toate acestea, în condițiile asigurării unei compatibilități a politicii sociale la un mediu economic în continuă schimbare și ale creării unui cadru în care măsurile sociale să fie stimulative pentru dezvoltarea economiei.

### Bibliografie

1. Constantinescu, N.N., acad. (coord.) – **Probleme ale tranziției la economia de piață în România. Studii, vol.I**, Editura Fundației “România de mâine”, București, 1997;
2. Iovițu, Mariana – **Bazele politicii sociale**, Editura “Eficient”, București, 1997;

## Restructurare socială în România după 1989

---

3. Grigorescu, C-tin. (coord.) – **Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european. 1989**, Editura “Expert”, București, 1993;
4. Przeworski, Adam – **Democrația și economia de piață**, Editura All, București, 1996;
5. Zamfir, Cătălin (coord.) – **Dimensiuni ale sărăciei**, Editura Expert, București, 1994;
6. Coșea, Mircea – **Jurnal în tranziție**, Editura Expert, București, 1995;
7. Abraham, Dorel – **Introducere în sociologia urbană**, Editura științifică, București, 1991;
8. Boier, Rodica – **Comportamentul consumatorului**, Editura “Graphix”, Iași, 1994;
9. Dogan, Mattei și Dominique Pelassy – **Cum să comparăm națiunile**, Editura “Alternative”, București, 1993;
10. Corm, Georges – **Noua dezordine economică mondială. La izvoarele insucceselor dezvoltării**, Editura “Dacia”, Cluj - Napoca, 1996;
11. Brown, Lester R. – **Probleme globale ale omenirii. Starea lumii 1989 – 1990**, Editura Tehnică, București, 1992;
12. Colecția cotidianului **Ziua**, anii 1995 – 1999 (aprilie);
13. Colecția săptămânalului **Dilema**, anii 1996 – 1999 (aprilie);
14. Colecția săptămânalului **Capital**, anii 1996 – 1999 (aprilie);
15. Colecția **Monitorul oficial**, anii 1991, 1992, 1997, 1998;
16. Colecția **Piața financiară pe anul 1996**;
17. Larousse – **Dicționar de sociologie**, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996;
18. Matei, Horia C, Silviu Neguț ș.a. – **Statele lumii**, Editura “Rombay”, București, 1993;
19. Barr, Nicholas (editor) – **Piețele forței de muncă și politica socială în Europa centrală și de est. Tranziția și dincolo de aceasta**, publicată pentru Banca Mondială și Școala de Științe Economice și Politice din Londra de “Oxford University Press”, f.a.;
20. Florian, Radu – **Criza unei lumi în schimbare**, Editura “Noua alternativă”, București, 1994;
21. Mungiu, Alina – **Românii după 1989. Istoria unei neînțelegeri**, Editura Humanitas, București, 1995;
22. Brucan, Silviu – **Pluralism și conflict social**, Editura Enciclopedică, București, 1990;
23. Dobrescu, Paul – **Tehnocrație și putere politică**, Editura politică, București, 1983;
24. Vosganian, Varujan – **Contradicții ale tranziției la economia de piață**, Editura “Expert”, București, 1994.



# Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România

## Introducere

*Sfârșitul acestui mileniu este marcat în mod fundamental de un proces global de informatizare a societății prin creșterea complexității în utilizarea informației, pe baza unei dezvoltări exponențiale a tehnologiilor de comunicare. Civilizația informațională contemporană se caracterizată în primul rând prin generalizarea unui tot mai complex suport electronic, deosebit de performant și capabil să ofere în timp real un mediu comunicațional la scară planetară. Elementul central în desfășurarea acestui fenomen este reprezentat de rețeaua informatică internațională cunoscută sub numele de **INTERNET**.*

*Internetul reprezintă de fapt o rețea de rețele informatice în cadrul cărora sunt conectate un număr semnificativ de computere (de ordinul zecilor de milioane) de pe întreaga suprafață a planetei, legate prin conexiuni directe locale, linii telefonice terestre și sateliți. Datorită proporțiilor atinse în ultimul deceniu și mai ales datorită complexității sale intrinseci, fenomenul Internet a intrat în atenția disciplinelor științifice direct implicate, cum ar fi informatica socială, sociologia comunicațiilor sau mai nou sociologia spațiului virtual și cyber-psihologia.*

*Se pot identifica două perspective distincte de abordare a fenomenului, consacrate deja prin studii și teoretizări științifice: internetul ca un suport de comunicare și internetul ca un mediu de manifestare socială. Cele două dimensiuni realizează practic o caracterizare completă a acestui domeniu (fără a fi însă individual suficiente).*

*Abordarea internetului ca un mediu de comunicare interpersonală sau de masă pune accent pe caracterul mediatic al acestuia, considerându-l o continuare firească în cadrul mijloacelor electronice de profil. Deși este o perspectivă relativ limitativă prin diminuarea sau chiar ignorarea implicațiilor sociale efective, este recunoscut aportul deosebit adus de rețelele informatice în general sistemelor de comunicație electronică. O pondere deja ridicată din formele de comunicare interpersonală prin telefon și fax, precum și cele de comunicare în masă - ziare, radio și televiziune - se realizează deja prin intermediul internetului. Complementar, au fost însă dezvoltate o serie de forme*

## Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România

---

specifice de comunicare mediată cum ar fi poșta electronică, publicații electronice, pagini de web (World-Wide Web), posturi de radio și televiziune cu transmisie on-line doar pe Internet precum și numeroasele programe de comunicare interpersonală (Internet Relay Chat).

Dacă luăm în considerare și faptul că din punct de vedere financiar echipamentele informatice necesare recepționării și transmiterii de mesaje scrise, audio și video în rețea sunt tot mai accesibile (numărul utilizatorilor înregistrați în iunie 2000 fiind de aproximativ 332,73 milioane<sup>1</sup>) avem o imagine de ansamblu a valențelor procesului de comunicare desfășurat în prezent pe Internet. Iar întregul proces este independent față de orice locație geografică. Toate informațiile existente în rețea pot fi accesate din orice punct de conectare (indiferent de coordonatele geografice), atât emițătorii cât și receptorii operând doar cu adrese de internet denumite locații (bine cunoscutele www.-uri).

Aceste caracteristici au generat o a doua perspectivă de abordare a internetului: ca mediu de manifestare a socialului. Deși în prezent se pot recepționa cu ajutorul rețelei un număr extrem de ridicat de jurnale electronice, posturi de radio și televiziune, volumul comunicațiilor interpersonale rămâne totuși majoritar.

Dacă încadrarea internetului în arealul mijloacelor de comunicare s-a realizat în mod firesc, în continuarea direcției inițiale pentru care a fost proiectat, implicarea sa în tematica realității virtuale a stârnit numeroase controverse. De la simulările computerizate și mediile virtuale dezvoltate în anii '80 pentru diferite aplicații tehnice și de asemenea cu aportul unei bogate literaturii ficționale de profil, s-a trecut destul de rapid la postularea unei noi dimensiuni a omenirii: cybersocietatea.

Începând cu poșta electronică (engl. "electronic mail" = e-mail) inventată în 1971 de către Ray Tomlinson, prefixul "e-" (engl. "electronic") a înregistrat o asociere semantică extensivă ajungându-se în prezent până la eEurope ("O societate informațională pentru toți")<sup>2</sup>. Atributele "electronic", "virtual", "cyber", "on-line" precum și sintagma "mediat(ă) de computer" sunt deja aplicate la o serie extinsă de componente sau procese sociale: societate virtuală (sau cyber-societate), comunitate virtuală, grupuri virtuale, clase virtuale (virtual classroom), relații sociale mediate de computer, interacțiuni virtuale, comunicare mediată de computer, comerț electronic, guvernământ on-line, sănătate on-line, semnătură electronică (e-signature), media on-line, cadouri electronice (e-gifts), felicitări electronice (e-greetings) și așa mai departe, lista poate continua. Rămâne însă de discutat câte dintre acestea sunt în acest moment valabile și prezintă un conținut efectiv, întrucât tentația "virtualizării" este destul de mare.

Oricât de incitantă ar fi însă această perspectivă și oricât de mare ar fi entuziasmul numeroaselor scrieri asupra sa, abordarea științifică nu poate renunța totuși la premisa obiectivității și la raționalitate în demersul său teoretic.

---

<sup>1</sup> Conform Cisco System Government Affairs - Facts & Stats ([http://www.cisco.com/warp/public/799/govtaff/factsNStats/Internet\\_Usage.html](http://www.cisco.com/warp/public/799/govtaff/factsNStats/Internet_Usage.html))

<sup>2</sup> Program inițiat de Consiliul Europei în 8 decembrie 1999 la Helsinki.

*Dincolo de interpretările subiective preteoretice sau de negarea principială a existenței sale, componenta socială a internetului este o realitate incontestabilă și evident ireductibilă doar la procesele de comunicare. Amploarea fenomenului și integrarea sa deja firească în cotidianul zilelor noastre nu mai poate fi evitată de implicarea demersului științific riguros, bazat pe teoriile și paradigmele consacrate, dar mai ales pe investigații practice efective.*

## **I. Internetul de la obiectiv strategic militar la generator de social**

Internetul a ajuns în forma sa actuală, în mai puțin de trei decenii. Debutul teoretic al rețelei este asociat cu lansarea primului satelit artificial, Sputnik, în 1957, de către sovietici, fapt ce a determinat implicarea guvernului american în finanțarea unor programe de dezvoltare a tehnicii de calcul și a sistemelor de comunicare.

Astfel, în 1969 a fost creată rețeaua ARPAnet, aparținând Agenției pentru proiecte de cercetare avansată (Advanced Research Projects Agency) din cadrul Ministerului American al Apărării, alcătuită inițial din patru computere de la Universitatea din Los Angeles (unde a fost instalat primul nod al rețelei, operațional din 2 septembrie 1969), Institutul de Cercetări Stanford (1 Octombrie 1969) Universitatea din Santa Barbara (1 Noiembrie 1969) și Universitatea Utah (Decembrie 1969). ARPAnet-ul era destinată pentru a asigura și proteja comunicațiile strategice în cazul unui conflict nuclear, ca o alternativă la sistemul clasic de telefonie (POTS - plain old telephone service), fiind dedicată exclusiv proiectelor militare de cercetare. Principiul de configurare bazat pe utilizarea unor linii paralele alternative de conectare (inițial doar linii dedicate iar mai târziu și telefonie terestră și sateliți) permite transmiterea de date între două terminale, chiar dacă apar întreruperi parțiale ale rețelei. Cu alte cuvinte, legătura între două computere conectate în rețea se poate realiza prin mai multe "rute" sau "căi", astfel că, dacă unele se întrerup accidental, rămân altele disponibile.

În 1971, existau 24 de computere în rețeaua ARPA-net<sup>3</sup>, iar în 1973, numărul acestora crește la 37, moment în care, sistemul se extinde și în afara granițelor Statelor Unite, înființând un nod în Hawaii și două în Europa (în Norvegia și în Marea Britanie), toate trei conectate prin satelit<sup>4</sup>.

Treptat, s-a constatat faptul că utilizatorii preferau să folosească ARPAnet-ul preponderent pentru schimburi de mesaje personale prin poșta electronică (e-mail), aceasta ocupând în 1973, la numai doi ani de la apariție, 75% din traficul existent în rețea<sup>5</sup>. În 1983, s-a decis acordarea accesului public prin împărțirea rețelei în două structuri: Milnet (o rețea militară cu măsuri de securitate foarte stricte care a preluat 68 din nodurile rețelei) și ARPAnet (care a păstrat 45 de

---

<sup>3</sup> James Sempsey, "The Psycho-Social Aspects of Multi-User Dimensions In Cyberspace", Temple University, 1995

<sup>4</sup> Martin Dodge, "Atlas of Cyberspace", Centre for Advanced Spatial Analysis, Londra, 1999

<sup>5</sup> Robert H. Zakon, "Hobbes' Internet Timeline", 2000, <http://www.isoc.org>

## Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România

noduri) destinată activităților de cercetare și dezvoltare<sup>6</sup>. În forma sa publică, ARPAnet-ul a fost oficial "închis" în august 1989, când a fost înlocuit (preluat) de rețele mult mai complexe și mai rapide.

Internetul, ca o rețea de rețele informatice, a ajuns treptat să fie accesat de un număr tot mai ridicat de utilizatori de pe întreaga suprafață a planetei, informațiile și datele lansate în rețea depășind de mult arealul domeniilor academice. Dacă în 1969, ARPAnet-ul avea doar 4 computere și câțiva zeci de utilizatori<sup>7</sup>, internetul a înregistrat în iulie 1999 un număr de 56.218.000 computere<sup>8</sup> și se estimează că până la sfârșitul anului 2000 vor exista peste 374,8 milioane utilizatori<sup>9</sup>.

Este vorba de o creștere exponențială, prin care acesta și-a atins promisiunea "celor 4 A": posibilitatea ca **oricine** (anyone) să transmită **orice** (anything), **oricând** (anytime) de **oriunde** (anywhere)<sup>10</sup>.

Internetul poate fi astfel considerat un "10,5° Richter în schimbarea socială"<sup>11</sup> și implicațiile sale sociale nu au întârziat să apară. Din perspectiva celor prezentate mai sus, se poate vorbi de un fenomen care a debutat într-o formă extrem de restrictivă, a fost orientat spre arealul comunicării mediate pentru ca în final, scăpând de sub control, să devină o notă definitorie a zilelor noastre.

Dacă amploarea sa este în prezent unanim acceptată, nu același lucru se poate spune și despre importanța sa, atât ca mijloc de comunicare (interpersonală și în masă), cât mai ales ca generator de social.

## II. Manifestări sociale virtuale în cadrul internetului

Din punct de vedere cantitativ, dimensiunea societală a internetului este reflectată atât în numărul ridicat de utilizatori, cât și în aplicabilitatea sa extinsă. Din punct de vedere calitativ, aceasta se reflectă în consistența și rapiditatea comunicării, în accesibilitatea informațiilor și în importanța implicațiilor sale.

Am pornit în analiza realizată până acum de la delimitarea între Internet ca mediu comunicațional și Internet ca mediu de manifestări sociale. Așa cum am arătat deja, prima perspectivă (cea comunicațională) este în general recunoscută și acceptată la adevărata sa valoare. Nu același lucru se poate spune despre cea de-a doua perspectivă care, fiind mult mai complexă, a stârnit numeroase controverse și dispute.

<sup>6</sup> Bryan Pfaffenberger, David Wall, "Dicționar de calculatoare și Internet", București, Teora, 1999

<sup>7</sup> Howard Rheingold, "Virtual Community", William Patrick Book, 1993, versiune electronică.

<sup>8</sup> Robert H. Zakon, op.cit.

<sup>9</sup> Conform: *CyberAtlas: Internet Statistics and Market Research for Web Marketers* (<http://cyberatlas.internet.com>)

<sup>10</sup> Stephen Doheny-Farina, "The Wired Neighborhood", Yale University Press, London, 1996

<sup>11</sup> Conform N.Negroponete, director MIT's Media Lab în Wilson Dizard jr., *Meganet*, Westview Press, Oxford, 1997

Considerarea internetului ca un suport pentru manifestări sociale a pornit de la ideea delimitării utilizatorilor conectați în rețea (și a manifestărilor acestora) de restul societății. Spațiul social global, bazat pe principii general valabile determinate de condiționări naturale, biologice, psihologie și societale a fost pus la un moment dat în antiteză cu “ceva” recent descoperit în tehnologia informației. Dacă în realitatea socială nu putem interacționa decât cu indivizii cu care intrăm în proximitate spațială, în cadrul unei rețele de computere se poate depăși această limitare prin angajarea unor legături “la distanță”, mediate de suportul electronic, și deci independente de locația geografică.

Fascinația acestei posibilități a avut un impact mare asupra utilizatorilor și astfel a fost proclamată ca fiind un reper definitoriu și iminent pentru evoluția omenirii. Și pentru că era vorba despre altceva decât spațiul real s-a generalizat treptat atributul de *virtual* (care este imaginar și potențial) sau de *cyber* (de la cibernetică = știința care are ca obiect studiul matematic al legăturilor, comenzilor și controlului în sistemele tehnice și în organismele vii din punctul de vedere al analogiilor lor formale).

Depășirea limitelor geografice concrete ale procesului de comunicare cu ajutorul computerelor și conexiunilor de rețea a fost considerată deci o trecere de la un spațiu real la unul virtual, cunoscut și sub denumirea de cyberspațiu. Acest concept a fost lansat în 1984 de William Gibson în nuvela de ficțiune *Neuromancer*: “O halucinație consensuală experimentată zilnic de milioane de operatori legitimați, în toate națiunile... O reprezentare grafică de date abstracte receptate de la toate computerele conexe într-o inimaginabilă complexitate. Linii de lumină înșiruite în nonspațiul minții, mănunchiuri și constelații de date... Ca luminile unui oraș aprinzându-se.”<sup>12</sup>

Această “halucinantă” perspectivă asupra internetului ca fundament al spațiului social virtual a creat însă o falsă perspectivă antrenând dispute aprinse între susținătorii și scepticii cyberspațiului. Spațiul social virtual cunoscut și sub denumirile de cyberspațiu sau societate virtuală sau cybersocietate, prezintă la un prim nivel analitic diferite componente de factură virtuală specifice manifestărilor socialului: comunități virtuale, grupări virtuale, grupuri virtuale, organizații virtuale etc., precum și interacțiuni mediate specifice (de natură interpersonală, societală, comunicațională, informațională, economică și culturală).

Principala trăsătură a tuturor acestor repere o constituie caracterul virtual, adică dependența absolută de suportul oferit de tehnologia informației (rețelele de computere). Majoritatea obiecțiilor relative la valabilitatea și consistența spațiului virtual sunt proiectate tocmai pe această trăsătură (virtualitatea), percepută ca o finalitate a unor procese de *simulare*. Noțiunea de sorginte latină (*simulare*) reprezintă în general *acțiunea de a face să pară adevărat ceva ireal; a da, în mod intenționat, o impresie falsă*. La acest nivel se conturează o chestiune de natură etică relativă la o acțiune voită a cărei finalitate este în diferență explicită față de realitate. Problema falsului ca intenție este perfect valabilă pentru că reprezintă fără discuție un prejudiciu adus adevărului.

---

<sup>12</sup> William Gibson, “Neuromancer”, London, Harper Collins, 1984, pag.51.

## Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România

---

În cazul cercetării științifice, situația este sensibil diferită. A simula un proces, un fenomen sau o entitate oarecare (indiferent de disciplina științifică) doar pentru a crea aparența realității într-o situație de altfel foarte bine cunoscută nu are absolut nici o importanță epistemică. În acest areal simularea este utilizată pentru testarea, verificarea și măsurarea efectelor induse de apariția unor factori noi, manevrați experimental de către cercetători. Iar aici avem deja de-a face cu altceva, pentru că situația obținută nu mai este o aparență a realului ci are efectiv o realitate de sine stătătoare, cunoscută sub denumirea de **realitate virtuală**. Dezvoltată în spectrul simulărilor pentru reproducerea unor structuri reale cu factor de risc ridicat sau cu tangențabilitate limitată, realitatea virtuală s-a conturat rapid ca o alternativă ontologică distinctă cu posibilități deosebite de aprofundare. Cele două planuri ale realității deși păstrează o serie de interacțiuni directe, nu se pot suprapune și cu atât mai puțin nu se pot orienta antitetic.

Realitatea virtuală reprezintă în concluzie o formă distinctă de manifestare a ontologicului care urmează treptat să fie consacrată teoretic și care nu mai poate fi ignorată. Interferența acestui plan existențial cu sistemul social global determină în mod firesc un spațiu social de tip virtual, complementar celui real, similar acestuia într-o oarecare măsură dar cu anumite caracteristici și componente specifice. Este vorba de un spațiu obținut prin intermediul simulării (ca mijloc și nicidecum ca scop) și bazat esențialmente pe suportul oferit de tehnologia informaticii. Iar pentru că este un spațiu de interacțiune umană avem de a face practic cu o nouă formă de manifestare a socialului.

Astfel, pornind de la simularea proximității individuale cu ajutorul conexiunilor computerizate care pot acoperi orice distanță geografică dintre actorii sociali, se generează o serie de interacțiuni sociale similare celor din planul concret al realității efective. Agenți implicați ajungând astfel într-o zonă comună de acțiune prin intermediul tehnologiei informației se pot angaja într-o relaționare socială propriu-zisă.

Obiecțiile aduse domeniului sunt în general legate atât de disocierea de real cât și de structurile de fundamentare a spațiului social virtual. Astfel, dacă acest domeniu este virtual înseamnă că nu este real, adică este altceva decât cel real și nu poate fi decât ireal. Iar dacă este ireal înseamnă că este imaginar, utopic și îndepărtat de realitate și astfel nu i se poate acorda o importanță semnificativă.

Această interpretare se bazează însă pe echivalarea realului cu concretul. Domeniul virtual nu este real în sensul de concret, material (palpabil) și efectiv. Dar nici ideile, principiile și credințele religioase nu sunt concrete după cum nici interacțiunile sociale nu sunt de tip material. Iar asta nu înseamnă că sunt mai puțin importante. Distincția lingvistică plan real, plan virtual induce pe bună dreptate o echivalare a virtualului cu non-realul (ceva care nu este real) dar aceasta este o falsă chestiune sau doar o problemă terminologică pentru că în esență avem de a face cu o realitate efectivă și cu o realitate virtuală (ambele cât se poate de “reale”).

Se remarcă astfel două elemente fundamentale specifice societății virtuale: suportul computerizat și interacțiunile exclusiv mediate între actorii sociali (reali).

Prin dezvoltarea acestor repere se ajunge la următorul set de attribute și caracteristici:

- spațiul social virtual există și se manifestă doar în cadrul rețelelor de computere care devin astfel un suport vital, similar celui oferit de mediul natural pentru spațiul social efectiv;
- suportul asigurat de tehnologia informației (“mediul natural” al spațiului social virtual) este creat de om și mai ales se află sub controlul efectiv și exclusiv al omului;
- datorită suportului asigurat de tehnologia informației spațiul social virtual este esențialmente dependent de realitatea efectivă, de evoluția de ansamblu a societății, a structurii economice, a profilului cultural și a progresului științific. Societatea virtuală nu este o alternativă independentă a celei efective ci doar o nouă modalitate de manifestare a acesteia.
- anularea condiționării geografice în interacțiunile umane determină o creștere cel puțin cantitativă a acestora dar dependența de accesul la tehnologia informatică structurează spațiul social virtual pe criterii relative la resursele individuale disponibile (de natură financiară, tehnică, materială, cognitivă etc.);
- actorii sociali implicați în interacțiuni de tip virtual sunt angajați în relații de tipul individ - computer - rețea - computer - individ, cu posibilitatea de a-și defini propria identitate dar fără a putea controla sau a fi controlați de către ceilalți.

În legătură cu fundamentarea spațiului social virtual s-a ridicat problema valabilității unor forme de organizare socială bazate exclusiv pe comunicare ca formă unică de interacțiune virtuală. Cu alte cuvinte s-a formulat întrebarea: cum se poate ajunge la un status comunitar bazat exclusiv pe comunicare non-verbală, în speță pe text scris? Aparent avem de-a face cu o dilemă perfect valabilă. În ce măsură se pot constitui într-o comunitate (virtuală) niște indivizi care interacționează între ei exclusiv pe baza unor mesaje afișate pe monitor? Cel puțin din punct de vedere al comunicării avem de-a face cu o diminuare semnificativă atât calitativă cât și cantitativă a interacțiunii comparativ cu cea din realitatea efectivă. Subiecții nu se mai văd între ei, nu se mai aud și nu își mai vorbesc, nu mai schimbă mesaje non-verbale (gesturi, mimică). Existența și participarea lor este practic redusă la afișarea unui text (de obicei în caractere comune) pe display sau, cu alte cuvinte, este definită prin “*sunt ceea ce scriu*”. Avem de-a face cu o interacțiune socială? Se poate ajunge astfel la o formă comunitară? Bineînțeles că DA!

Comunicarea bazată pe text deși reduce foarte mult paleta mesajelor puse în circulație în cadrul unei interacțiuni sociale este totuși o formă de comunicare. Nu se transmit zâmbete, nu se ridică tonul vocii, nu se fac gesturi din mâini. Dar se comunică! Adică se transmit idei, opinii, sentimente și gânduri între subiecți umani conectați prin computere la o rețea informatică. Evident că textul trebuie să suplinească absența canalelor de comunicare interpersonală

## Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România

(mimică, voce etc.) dar asta nu afectează cu nimic ideea de comunicare. Este mult mai rece, mai uniformă și... mai tăcută, dar **este**. Iar dacă este comunicare înseamnă că este în același timp și o formă de manifestare a personalității și o formă de cunoaștere a celorlalți sau, generic, o formă de manifestare în spațiul social.

În 12 aprilie 1979 Kevin MacKenzie a inventat emoticoanele (emoticon = emotional icon = semne emoționale) care sunt combinații de anumite caractere ASCII utilizabile pentru exprimarea contextului emoțional în care a fost transmis mesajul: :-) ;- ) :- ( :- ( ) :-( etc.<sup>13</sup> Iar pe măsură ce intervine obișnuința de a comunica (indiferent de numărul participanților), pe măsură ce această manifestare (“insipidă”) se desfășoară cu o anumită continuitate în timp se pune deja problema organizării sociale și conturării unui status comunitar, pentru că spațiul social virtual este în aceeași măsură dependent atât de tehnologia informației cât și de manifestarea factorului uman. Fără suportul tehnologic nu ar mai fi vorba de un domeniu virtual iar fără manifestarea indivizilor conectați în rețea nu ar mai fi nimic.

Cele două tipuri generale de obiecții aduse până în prezent spațiului social virtual decurg dintr-o pornire absolut normală de conservare (teoretică) a socialului efectiv. Așa cum am arătat, dimensiunea virtuală a spațiului social nu este o etapă viitoare dezirabilă și ideală ci doar o modalitate contemporană de manifestare și de a fi a omului și a societății. Și mai mult nu este absolut deloc o amenințare ci efectiv o îmbogățire a ceea ce înseamnă social. *“Comunitățile formate prin comunicare mediată de computer au fost numite comunități virtuale și definite ca spații sociale incontrovertibile în care oamenii continuă să se întâlnească față-în-față dar cu o nouă definire a noțiunilor de **întâlnire** și de **față**”*<sup>14</sup>

### III. eRomânia

Încercând să păstreze ritmul și direcția generală de evoluție a societăților dezvoltate (Europa occidentală, Statele Unite, Canada, Japonia și Australia) România a inițiat de câțiva ani o serie de programe guvernamentale privind strategiile naționale de informatizare. Implicarea suporturilor electronice în economie, administrație publică, educație și alte domenii sociale majore este strict dependentă de existența unui anumit context general favorabil (definit în principal prin repere economice).

Oricât de multă deschidere ar exista din partea populației spre noile tehnologii informatice și de comunicare, *costul* accesului la acestea reprezintă un filtru foarte puternic. Crearea unei infrastructuri computerizate cu arie largă de extindere în spațiul societății românești rămâne deocamdată în arealul dezideratelor.

Cu toate acestea “integrarea electronică” a României (chiar la un nivel foarte scăzut) în eEuropa (și în eWorld) este deja un proces în plină

<sup>13</sup> Robert H. Zakon, *op.cit.*

<sup>14</sup> Steven Jones, *CyberSociety: Computer Mediated Communication and Community*, Sage Publication, London, 1995



desfășurare. Astfel, într-un studiu realizat în 1999 și continuat în 2000<sup>15</sup> au fost evidențiate câteva componente calitative ale “virtualizării” spațiului social românesc. Cercetarea sociologică a avut un caracter descriptiv și a fost realizată prin aplicarea unui chestionar on-line, construit pe câteva repere majore ale formării și constituirii comunităților virtuale. Arealul de operare a fost reprezentat de un mediu de comunicare sincronă dezvoltat pe IRC (Internet Relay Chat) iar completarea efectivă a întrebărilor s-a realizat prin intermediul unui program specializat (mIRC). În prima etapă a cercetării, au fost selectați subiecți cu experiență în domeniul comunicării sincronice și utilizării Internetului (“operatori” de pe primele 20 de canale<sup>16</sup> românești ordonate după numărul de utilizatori). Pentru a doua etapă subiecții au fost aleși într-o manieră cvasi-aleatoare.

Această cercetare reprezintă una dintre primele investigații sociologice ale problematicii spațiului virtual românesc. Fără a postula epuizarea tematicii comunităților virtuale (în general, și a celor românești în special), studiul întreprins oferă posibilitatea unor demersuri ulterioare focalizate pe aprofundarea diferitelor componente și caracteristici specifice acestui domeniu. Într-o prezentare sintetică prin realizarea acestui proiect s-au obținut următoarele concluzii:

- Comunitățile virtuale din România se află într-o fază finală de constituire, procesul de formare a acestora începând cu aproximație din 1997.
- Comunitățile virtuale din România formate sau pe cale de a se forma sunt raportate în primul rând la echivalențele existente în realitatea efectivă. Ele au deja consolidat un nucleu format din utilizatori constanți organizați sub forma unor grupuri virtuale la care în timp aderă și alți indivizi cu interese și profiluri comportamentale compatibile.
- Etapa secundară în procesul de generare a comunităților virtuale vizează delimitarea acestora de reperele realității efective, fiind deja în formare o serie de entități comunitare bazate pe aspecte comune non-geografice.
- Accesibilitatea Internetului promovează pe de o parte extinderea semnificativă a numărului de utilizatori din România iar pe de altă parte conturarea unor forme comunitare transnaționale, cu participarea unor utilizatori aflați la distanțe geografice mari.
- Din punct de vedere metodologic, operarea on-line facilitează în mai mare măsură utilizarea unor ghiduri de interviu (structurate, semistructurate sau nestructurate) datorită posibilității de a înregistra absolut toată interacțiunea subiect-operator (și fără efecte perturbatoare asupra subiecților).
- Modalitatea concretă de comunicare sincronă mediată oferă posibilitatea dezvoltării unor focus-group-uri aplicate în paralel cu

---

<sup>15</sup>“Comunități virtuale în România” - proiect de cercetare finanțat de Ministerul Cercetării și Tehnologiei și realizat în cadrul Institutului Social Român Banat-Crișana

<sup>16</sup>“Zone de discuții” delimitate pe teme generale în cadrul programelor specializate de IRC, pentru asigurarea unui nivel minim de grupare a utilizatorilor. Aceste zone sunt create și administrate de unul sau mai mulți utilizatori constanți (operatori) care pot controla într-o anumită măsură accesul celorlalți la canalul respectiv.

## Realitatea sociologică a unei utopii contemporane - România

---

abordarea individuală a fiecărui membru în parte (în condițiile unei confidențialități totale, fiecare comunicare operator-subiect putând să fie desfășurată într-o “fereastră” dedicată).

În concluzie, abordarea sociologică a spațiului virtual reprezintă o direcție științifică de actualitate, aflată în plin proces de constituire. Refuzarea pertinentei domeniului în baza unor argumente externe de tip speculativ (subordonate problematizării excesive a spațiului social efectiv) reflectă o incapacitate de acceptare a noilor tendințe. eRomânia, dincolo de strategiile guvernamentale de implementare reprezintă o noțiune bine conturată, cu un conținut definit printr-o serie de manifestări specifice existente deja și în societatea noastră contemporană.

### Bibliografie

- Baym, Nancy (1998), **The emergence of on-line comunity**, în Jones, S.G. (ed.), “Cybersociety 2.0.: Revisiting Computer mediated communication and Comunity”, Thousand Oaks, Ca, Sage.
- Hine, Christine 2000, **Virtual Ethnography**, London, Sage Publication.
- Kraut, Robert & all (1998) - **Coordination and Virtualization: The Role of Electronic Networks and Personal Relationship;**
- Reid, Elizabeth (1994)- **Cultural Formations in Text-Based Virtual Realities - thesis for degree in Master in Art, Melbourne, Australia.**
- Smith, Marc and Kollok, Peter (eds.) 1999, **Communities in Cyberspace**, London, Routledge.
- Suler, John 1999, **The Psychology of Cyberspace**, (hypertext book), Rider University.
- Turkle Sherry - **Virtuality and its Discontents: Searching for Community in Cyberspace**, <http://epn.org/prospect/24/24turk.html>

# Ubicuitatea războiului axiologic

*MOTTO: „Ceea ce nu știu eu nu există!”  
Șeful anonim*

Războiul convențional este cel cunoscut de toată lumea din realitate, cărți, filme etc., care comportă arme clasice, trupe inamice îmbrăcate în uniformă și dispuse pe fronturi față-n față.

Războiul **atipic** este opus celui convențional: este diferit, asimetric, fără uniforme, fără fronturi vizibile, este peste tot și nicăieri. Războiul axiologic este o specie a războiului atipic.

## Definiții

*Polemica* este o discuție în contradictoriu, dusă, de obicei, în forme elegante, urbane. Dar, uneori, se știe, ia aspecte sîngeroase. Războiul „fierbinte”, sîngeros, nu este decît continuarea politicii – generic, a polemicii -, cînd celelalte forme, diplomatice, au fost epuizate și au dat greș.

*Polemos*, în limba greacă, înseamnă „război”. De aici, *polemologia* – știința războiului. Drept contribuție la dezvoltarea polemologiei propunem un concept nou: **războiul axiologic**.

Teoria „drepturilor omului” a avut și un efect de bumerang asupra promotorilor ei și, ca atare, războiul în forma sa sîngeroasă a trebuit să fie, în general, înlocuit, urmînd să fie păstrat tot ca o soluție finală, extremă, cum s-a întîmplat – și se va mai întîmpla –, de exemplu, în Iugoslavia. În consecință, războiul „fierbinte” a lăsat loc formelor sale premergătoare, de „catifea”. România este acum ținta și victima războiului psihologic, mediatic, axiologic, informațional, cultic etc. Chiar dacă această clasificare se face după anumite criterii, menite să ducă la realizarea ordinii și clarității conceptuale și metodologice, în realitate aceste forme de război se conexează, se interferează și se potențează reciproc – de aceea, este greu de circumscris aria de acțiune a fiecărei forme de „război”.

*Axiologia* este teoria valorilor. În societate, ele există în diverse paliere: economic, politic, religios, moral, estetic, literar etc.

*Războiul axiologic* reprezintă totalitatea formelor de luptă **atipică** întreprinse pentru distrugerea valorilor economice, politice, morale, religioase, culturale și sociale ale unei națiuni prin **devalorizarea** lor – prin bagatelizare, ridiculizare, denigrare, satanizare – și înlocuirea lor cu altele – cu non-valori –, impuse de anumite centre de putere străine.

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

În ultimii ani, la războiul atipic s-au referit *expresis verbis* generalii Lucian Culda, Decebal Iliina, Ion Oros și alții, iar, recent, în mod implicit, șeful Statului Major al Forțelor Terestre, g-ral de Armată dr. Mihail Popescu.

„(...) Conform teoriei războiului «de tip special», acesta debutează sub umbrela păcii și exploatează vulnerabilitatea statului. Potrivit opiniei generalului Oros, România se află în pragul unui astfel de război. Practic, nu se urmărește ocuparea teritoriului, ci înlăturarea conducerii. Inamicul este necunoscut. (...) Practic, sunt folosite mijloace nemilitare și neconvenționale. Imaginea aparentă este aceea a unei adunări de evenimente haotice, declanșată în medii diferite, care face ca România să pară neguvernabilă”<sup>1</sup>. Generalul de divizie Decebal Iliina fusese mai categoric: „**Noi ne confruntăm, în prezent**, cu agresiuni atipice, care presupun angajări militare tot atipice”<sup>2</sup> (subl. n.).

Oricum, chiar dacă unii – îndeosebi activiștii din *mass media* – „nu știu” despre el, războiul atipic există, se manifestă devastator, fără ca victimele să conștientizeze acest fenomen contemporan. În ultimii ani, în tot mai multe publicații s-a relevat faptul că, îndeosebi în domeniul economic, al comerțului, al afacerilor unele firme străine înțeleg să se comporte ca într-o țară ocupată. În 1990, când comerțul începuse să se desfășoare preponderent în dolari (cel puțin, în marile orașe), în presă chiar s-a afirmat că România seamănă cu o țară ocupată de un inamic numit dolar. Ulterior, Mihai Ungheanu avea să vorbească despre „ocuparea instituțiilor”.

De altfel, trebuie să recunoaștem că o analiză mai atentă atestă faptul că, acum, România este și sub alte aspecte – ideologic, politic, cultural – o țară ocupată de un inamic invizibil, dar omniprezent. În aceasta constă **ubicuitatea** războiului axiologic: în faptul că este prezent peste tot și nicăieri, deoarece pentru un „simplu cetățean” este foarte greu, dacă nu imposibil, să îi determine amenințarea potențială sau chiar prezența pernicioasă.

Și chiar dacă, în urmă cu 10 ani, circulația dolarului alături de leu a fost interzisă, numai aparent au fost înlăturate efectele sale de cuceritor imperialist. Deoarece, în locul „circulației dolarului **alături** de leu” – deci, împreună cu moneda națională – a fost impusă **devalorizarea** leului în funcție de rata de schimb leu/dolar. Așadar, rolul dolarului a fost mărit extraordinar de mult, căci costul biletului de tren, de tramvai, prețul gigacaloriei, tariful telefonic, prețul kilowatului etc., etc., toate se scumpesc în funcție de modul cum este evaluat – artificial, în culisele băncilor – dolarul. Această agresiune axiologică este, evident, mai ipocrită, dar are marele avantaj că este făcută cu acceptul victimei – adică „în parteneriat” cu ea, de fapt, cu cei care o „reprezintă”.

**Vectorii** sunt organizații și persoane străine și indigene care dispun de capacități financiare și logistice pentru a realiza acțiunile agresive comandate. Dar este necesar ca forma de realizare să fie de așa natură încât victima să fie neapărat convinsă că are parte de o binecuvântare și, deci, că trebuie să colaboreze – adică să fie adusă în situația să își facă singură rău, să se automutileze, precum un om bolnav. De aceea, agresiunile axiologice sunt precedate de agresiuni psihologice și informaționale, prin care victima este

anesteziată și hipnotizată, este „drogată“, manipulată să întreprindă acțiuni contrare interesului său – întocmai ca un om căruia „i-a luat Dumnezeu mințile“.

Esența și subtilitatea vicleniei Diavolului rezidă nu în negarea existenței lui Dumnezeu, ci, îndeosebi, a existenței Diavolului. Apoi, în insinuarea ideii că, de vreme ce Diavolul nu există, el, Diavolul-care-nu-există și care se-înfățișează-sub-diverse-forme-aparente, este, totuși, Dumnezeu. În fața unor minți mai puțin versate în materie de dialectică și paradox, această versatilitate a celui Viclean are, adeseori, succes. Iar, în aceste ultime vremi, se pare că are din ce în ce mai mult succes.

În mod similar, centrele de putere politică și financiară – mai oculte sau mai „transparente“ – pretind că reprezintă un „partener“ într-o relație de colaborare, de „pace“. (Ca în anecdota cu sovieticii: ei ne luau grâul, iar noi le „dădeam“ porumbul).

Vechiul dicton *Si vis pacem, para bellum* capătă acum o consistență dramatică și chiar tragică, inclusiv din cauza perversității, a păcălelii pe care o conține. Dar, pentru că este însoțit de o propagandă masivă, subtilă și insidioasă, dobândește un aspect aparent benign și este acceptat, în final, ca o fatalitate, ca un mers inexorabil al Istoriei – mers care este „dezvăluit“ opiniei publice de tot felul de „specialiști“, de analiști politici și economici făcuți în pripă.

Evident, nu este necesar ca acești „analiști“ să fie conștienți că sunt doar niște mercenari în slujba unor interese străine și antiromânești. Dimpotrivă, cel mai adesea se preferă situația când ei sunt manevrați, prin mai mulți intermediari, astfel încât să se piardă urma celui Viclean (tot astfel cum s-a pierdut urma navelor flotei comerciale a României – una din cele mai mari din lume). În faimoasa lui carte *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Karl Popper chiar subliniază că este de preferat această ultimă variantă, pentru că, astfel, „intelectualii respectivi devin o veritabilă Coloană a V-a, cu o dublă eficiență“.

### Ubicuitatea războiului axiologic

Pentru înțelegerea faptului că România este victima unui complex și permanent război axiologic – subsumat celui informațional –, vom expune o sumară sinteză a problemelor, urmînd să o dezvoltăm ulterior.

În *agricultură*, „dezastrul este la fel de mare“ ca în celelalte domenii, afirmă dr. ec. Florea Dumitrescu, fost ministru al Finanțelor înainte de 1989. **„Cea mai mare parte a combinatelor de creștere și îngrășare a animalelor și păsărilor au fost construite în anii '70 și '80 după cele mai performante tehnologii din lume, au fost finanțate cu credite de la Banca Mondială și alte bănci, care s-au convins de randamentul lor și au fost lichidate în anii '90 pe motiv de pierderi, deși pierderile aveau loc ca urmare a politicilor economice și financiare aplicate la recomandările F.N.I. și Băncii Mondiale. Problemele care se pun sunt următoarele: când a gîndit bine Banca Mondială – atunci sau acum? Autoritățile române de ce nu au adus argumentele necesare, pornind de la promovarea interesului național?“**

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

Organele Statului, Guvernul, F.P.S. și Banca Națională a României au o mare răspundere în fața opiniei publice românești pentru politicile aplicate, care au dus la distrugerea bogăției naționale<sup>3</sup>. La fel stau lucrurile în privința sistemelor de irigații: au fost construite preponderent tot din credite externe<sup>4</sup> și au fost distruse tot la indicațiile și incitațiile externe, pe motiv că ar fi fost expresia „concepției megalomane a vechiului regim“.

În esență, însă, agricultura a fost demolată prin Legea nr. 18/1990, care, în intenția precipitată de a schimba *structura economică* în domeniu, a rămas doar la nivelul **destructurării**, căci a distrus intempestiv c.a.p.-urile fără să pună altă formă de organizare în loc și a divizat terenul arabil în așa măsură încât este total impropriu unei exploatare moderne și unei creșteri cât de cât semnificative a productivității muncii. Pe lângă faptul că a dus la apariția a circa 4 milioane de parcele de câteva hectare, a provocat și 1,5 milioane de procese în Justiție pentru reglementarea situațiilor anormale apărute – unele durând 4-5 ani, deși ciclul agricol este de un an! Această politică irațională a dus la apariția unei păături de proprietari de pământ, dar lipsiți de mijloacele de producție necesare și lipsiți de deprinderile de agricultor, căci din vechea clasă de țărani nu au mai rămas decât bătrânii neputincioși și desconsiderați de progeniturile lor, migrate la oraș tocmai pentru a scăpa de corvoada muncii în agricultură. Toate acestea atestă o incapacitate de anticipare a efectelor legilor inițiate inadmisibilă pentru orice planificator și legislator, oricât ar fi el de nou venit în Parlament. Acest efect devastator al Legii nr. 18/1990 al fost amplificat de Legea nr. 1/2000, care, în plus, prevede restituirea pe vechile amplasamente – ceea ce a implicat creșterea haosului în agricultură, măbind insecuritatea alimentară a populației. Politica retrocedării terenurilor în combinație cu politica abuzivă a unor lideri locali generează abuzuri mai mari, care atentează la interesul național: un exemplu este situația Aeroclubului din Târgu Mureș, care are un aerodrom strategic – singurul din zonă avînd caracteristicile tehnice necesare –, pe care un primar inconștient îl vrea transformat în parc industrial<sup>5</sup>. Alte titluri, pe lângă conotațiile ecologice, relevă creșterea în perspectivă a insecurității alimentare: „*Restitutio in integrum* provoacă / Deșertificarea Județului Bacău“<sup>6</sup>.

Imperfecțiunile și abuzurile în aplicarea și interpretarea Legii nr. 1/2000 au implicații mult mai mari, fiind antecamera unor conflicte interetnice. „Ambiguitatea Legii nr. 1/2000 a devenit un «teren» propice manevrelor politice. Pădurile României reprezintă, în momentul de față, un capital electoral pentru care se «încing» tot mai multe spirite, în special în Transilvania. (...) În luna iunie a.c., ministrul Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului, Romică Tomescu, propunea Executivului un proiect de ordonanță de urgență, care ar fi clarificat o dată pentru totdeauna ambiguitatea Legii nr. 1/2000, privind retrocedarea suprafețelor fostelor posesoritate. (...)”

Acest act normativ nu a ajuns, încă, pe masa Executivului. Clarificările aduse de ministru nu convin unor grupuri parlamentare, care vor să obțină capital electoral, folosindu-se de forma actuală a Legii nr. 1/2000. Surse din minister, care au dorit să-și păstreze anonimatul, ne-au precizat că unul dintre cei care se opun din răspuțeri dezbaterii pe ordinea de zi a Guvernului a acestui proiect este ministrul Sănătății, Hajdu Gabor, membru al U.D.M.R. El se

folosește de funcția de vicepreședinte al Biroului Executiv al Guvernului pentru a-și manifesta refuzul față de discutarea acestui proiect, știind că, o dată ce acest act normativ ar intra în vigoare, pădurile nu ar mai fi la discreția prefectilor din județele Harghita și Covasna<sup>7</sup>.

Dar, la adăpostul imperfecțiunilor legilor privind fondul funciar, abuzînd de diverse pretexte, se fac manevre care subminează securitatea națională. „În urmă cu cinci ani (adică în 1993 – n.n.), primarul Gheorghenilor, maghiar de origine, l-a determinat, ca să nu spunem l-a prost, pe prefectul județului Neamț să accepte mutarea plăcuței indicatoare a localității Biczul Ardelean cu 7 kilometri mai spre Est. Aparent o problemă locală. În realitate, mișcarea are consecințe nebănuite, arătînd că gîndul ungarilor era departe. Concret. Localitatea Biczul Ardelean este o fostă localitate de graniță a fostului Imperiu austro-ungar. Valoarea strategică, militară a acestei zone este incalculabilă. Fiindcă este singura trecătoare, în munți, în partea locului. Este celebrul Defileul al Bicazului, pe care, acum, prin această «nevinovată» stratagemă, ungurii au pus mîna la propriu. Deși terenurile în cauză aparțin nemțenilor, ale au fost deja cumpărate de numeroși cetățeni unguri, cei mai mulți dintre ei cu domiciliu la... Budapesta<sup>8</sup>.

Între timp, semnalările făcute de presă au devenit tot mai numeroase și mai alarmante, ca în acest exemplu: „*Jurnalul Național* sesizează C.S.A.T. asupra pericolului ca punctele strategice din Transilvania, atît din punct de vedere militar, cît și economic, să fie efectiv cumpărate mascat de statul ungar. În baza unei documentări temeinice, ziarul nostru este în măsură să prezinte date care ar trebui nu numai să îngrijoreze, dar să impună unele măsuri, astfel încît siguranța națională să nu fie afectată. Sau să nu fie prea tîrziu<sup>9</sup>. Dar lucrurile s-au agravat, deoarece politica lui *restitutio in integrum* a devenit politica dominantă a Puterii instalate la 26 noiembrie 1996.

Toate acestea s-au produs din cauza incapacității clasei politice de a discerne consecințele legilor noi introduse în etapa de tranziție: acestea au, din start, o valoare juridică precară, fiindcă sunt făcute în pripă și urmăresc interese politicianiste înguste și nu interesul național. Dintre acestea se detașează mulțimea ordonanțelor de urgență, date, de obicei, pentru a corecta proaspetele legi promulgate și, apoi, tocmai proaspetele ordonanțe de urgență promulgate. Astfel s-a instituit haosul juridic, urmat de anomia socială.

În *industrie*, războiul axiologic postdecembrist s-a manifestat inițial prin insinuarea ideilor că industria românească este „un morman de fiare vechi” și că e „plină de găuri negre” – deși era o industrie concepută după proiecte și cu utilaje moderne, cu finanțare prin împrumuturi împovărătoare de la Fondul Monetar Internațional (F.M.I.) și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (B.I.R.D.). Or, aceste stabilimente nu ar fi dat României circa 20 de miliarde de dolari, dacă proiectele nu ar fi fost bune, pentru a putea fi sigure că își vor recupera împrumuturile! Printre vectorii publici din 1990 se numără: însuși proaspătul premier Petre Roman, recent-revenitul-în-țară (pe atunci) Ion Rațiu, diverși analiști politici nou-nouți, directori de ziare privatizați pe

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

scurtătură. Vectorii oculți sunt toți aceia care au concurat la ruina economiei naționale. Însăși legea societăților comerciale este un vector al războiului axiologic: pentru că ea a fost, efectiv, traducerea unui text conceput în Occident, ceea ce denotă desconsiderarea specialiștilor români și, apoi, pentru că a avut rolul de a ruina economia.

Urmarea a fost că, treptat, toate întreprinderile mari, moderne și productive, care au fost fala României și care au contribuit la achitarea datoriei externe – precum SIDEX, COMTIM, I.M.G.B., ROMCIM, SIDERCA, AUTOMATICA, I.M.E.B., etc., etc. – au fost, inițial, **devalorizate moral**. În primul rând, ca efect al acestei devalorizări, s-a început prin divizarea lor în unități mai mici – deși ele nu puteau să funcționeze eficient decât așa cum fuseseră concepute inițial, ca un tot organic. De exemplu, întreprinderea ELECTROPUTERE-Craiova a fost împărțită în vreo cinci societăți comerciale, acordându-se credit ideii nocive că trebuie înlăturat „gigantismul”; dar, ulterior, noilor conduceri le-au fost necesari vreo cinci-șase ani de eforturi spre a se reunifica.

Apoi, prin diverse afaceri oneroase, au fost subevaluate patrimonial și au fost vândute pe un preț de nimic unor străini sau „privatizate” prin apropierea de către niște firme „româno”-străine, dar unde majoritatea acțiunilor erau deținute de străini, pentru ca aceștia să își poată impune politica lor de spoliere a patrimoniului național.

Așa cum se știe, după Al Doilea Război Mondial, U.R.S.S. a demontat pînă la fundație toate întreprinderile Germaniei (și multe și din România) și le-a dus, împreună cu specialiștii lor – pe care a putut să-i captureze – în Rusia, ca pradă de război. Dintre aliații Rusiei, S.U.A. au făcut la fel în Italia.

Războiul axiologic dus contra României a făcut ca țara noastră să piardă aproape toată industria – la care s-a adăugat exodul specialiștilor în Vest –, fără ca Vestul să tragă un foc de armă (cu excepția celor din Decembrie 1989). Producția a scăzut la jumătate față de nivelul anului 1989, ceea ce nu s-a întîmplat nici după ultimul război mondial<sup>10</sup>, la care țara noastră a participat ca a patra putere militară (e-adevărat, fapt nerecunoscut de Aliați, căci ei nu au recunoscut România nici măcar ca putere beligerantă). De exemplu, agregatele Combinatului siderurgic fost „Oțelul Roșu”, din Călan, au fost demontate, tăiate și vîndute ca fier vechi de către cei doi italieni care l-au cumpărat; la fel, cehii care au „cumpărat” TEPRO-Iași au casat și au vîndut ca „fier vechi” laminorul de benzi la cald – instalație nouă, amortizată doar în proporție de 4 la sută<sup>10</sup>. Și asemenea cazuri sunt **nenumărate**, căci, de la ceea ce era, la început, doar un slogan, ce se voia anticomunist – dar care era prioritar antiromânesc – „industria românească este o grămadă de fier vechi”, s-a trecut la aplicarea acestuia în mod pragmatic și profitabil pentru o minoritate infimă, în detrimentul majorității covîrșitoare a populației, iar întreprinderile, vagoanele noi, șinele noi de cale ferată sunt vîndute ca „fier vechi”, de către noii „manageri”, firește, în cîrdășie cu unii vameși.

La fel au fost devalorizate moral și, apoi, distruse funcțional și logistic aproape în întregime toate domeniile strategice ale Statului Român –



agricultura, învățămîntul, sănătatea, petrochimia, industria medicamentelor etc. – prin trei modalități diferite ca formă, dar convergente ca efect: 1) politic, prin așa-zisa „reformă” rapidă impusă din exterior prin faimoasa „terapie de șoc”, printr-o restructurare care nu este decît un pretext pentru a fi dezorganizate din interior, penru a fi jefuite mai ușor și, apoi, ca să se demonstreze ideea că românii nu știu să se conducă singuri și, de aceea, e nevoie de consilieri străini, prezenți acum în toate ministerele importante; 2) economic, prin reducerea bugetului, căci, fiind dependente de subvențiile statului – de departe mai mari și mai sigure, au ajuns acum la discreția „sponsorizărilor” aflate la „milostenia” unor patroni, îndeosebi avari, cum sunt toți cei din faza de acumulare primitivă a capitalului; și 3) financiar, prin sufocarea lor cu arieratele și blocajele economico-financiare provocate, de data aceasta, atît de interdependența funcțională în cadrul sistemului social global, cît și de politica Băncii Naționale a României (B.N.R.), deosebit de obediență față de F.M.I. și B.I.R.D.

În domeniul *financiar-bancar*, prima agresiune axiologică a fost **devalorizarea monedei naționale** în funcție de cursul dolarului, începută sub conducerea Guvernatorului B.N.R., Mugur Isărescu, și a ex-premierului Petre Roman – devalorizare continuată de Theodor Stolojan și, prin forța lucrurilor și a presiunii externe, de către toți ceilalți premieri, în diverse proporții, după cum avea, fiecare, tăria de a negocia, precum relevase ex-premierul Nicolae Văcăroiu. Vectori externi: F.M.I. și B.I.R.D., în principal, precum și alte centre bancare și instituții internaționale. Faptul că devalorizarea leului este o agresiune este atestat, pe de o parte, de practicarea consecventă a acestei modalități – ceea ce demonstrează eficiența ei în distrugerea României –, și, pe de altă parte, de situația reală, dar mascată în mod deliberat, că evaluarea leului – și a economiei naționale – se poate face mai riguros și mai întemeiat **în funcție de puterea de a se de cumpărare**.

A doua agresiune axiologică: devalorizarea mărfurilor și serviciilor și, implicit, a salariilor prin **liberalizarea prețurilor**. La cîteva luni după de le-a „liberalizat”, premierul Petre Roman, văzînd degringolada în care intrase economia și nemulțumirea crescîndă a populației, a promis (înainte de a fi debarcat) să se ocupe de „calmarea prețurilor” (*sic*). După cum au anticipat – primii – economiștii Vasile Pilat și Daniel Dăianu, încă din decembrie 1990, într-o emisiune a TVR, urmarea directă a respectivei liberalizări a fost „declanșarea inflației” și, precum a constatat toată lumea, s-a produs continua creștere a prețurilor și devalorizare a salariilor – scăzînd, continuu și accelerat, puterea de cumpărare a leului. Astfel că, acum, s-a ajuns la sistarea efectivă a serviciilor (furnizarea de gaz metan, apă caldă, agent termic și – pe alocuri – chiar a apei potabile și a medicamentelor) pentru o populație deja sărăcită și înfometată.

A treia agresiune notabilă constă în aceea că, în 1992, tot sub presiunea F.M.I. și a Băncii Mondiale (B.I.R.D.), ex-premierul Theodor Stolojan a acceptat **alinieră prețului intern al energiei electrice la valoarea sa mondială**. În acest mod, s-a creat un cerc vicios: ca urmare a creșterii prețului energiei electrice, s-au mărit substanțial prețurile tuturor produselor. S-a ajuns cu absurditatea pînă acolo încît, dacă, la început, s-a mărit prețul mărfurilor și

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

serviciilor imediat după creșterea prețului kilowatului, chiar pentru mărfurile produse *anterior* respectivei majorări a costului kilowatului, acum, dacă *azi* se anunță că prețul kilowatului se va mări peste trei luni, atunci prețurile mărfurilor se vor mări chiar de *mîine*, fără să se mai aștepte să treacă cele trei luni! După cum relevase și ex-ministrul Daniel Dăianu, însăși această practică a anunțării dinainte a majorării prețului energiei electrice și a combustibililor a ajuns să fie dăunătoare. Cu atît mai mult majorarea în sine a prețului kilowatului. Prin această politică financiară, urmată de respectivul comportament economic, se devalorizează, implicit, moneda națională. Consecința imediată: în raport cu dolarul, prețul intern al kilowatului/oră a rămas, din nou, în urma prețului mondial și devine necesară o nouă „alinieră” – la fel de artificială ca și prima și care, evident, provoacă o nouă creștere a prețurilor mărfurilor și serviciilor, o nouă devalorizare a leului și a salariilor! Și procesul se repetă, reproducându-se și amplificîndu-se, ca într-o veritabilă avalanșă; cu diferența că „impulsul” este dat dinafară, de F.M.I. și B.I.R.D., care pretind că, prin aceste măsuri, vor să reducă inflația!

Prin această politică, s-a introdus un „motor automat” al **accelerării permanente a inflației**, în progresie geometrică. Acest „motor” s-a conjugat cu devalorizarea continuă și artificială a leului în raport cu dolarul. Consecința a fost apariția arieratelor și producerea blocajului economico-financiar, din cauza devalorizării permanente a activității întreprinderilor și, în final, a decapitalizării artificiale a lor în scopul **subevaluării lor deliberate**, pentru a fi cumpărate la prețuri modice și comisioane substanțiale. Chiar revista americană *Jane's Foreign Report* recunoaște: „Liderii români, conștienți de faptul că nu au altă alternativă, nu vor grăbi privatizarea, iar la București se vor găsi adevărate «chilipiruri»”<sup>11</sup>. Analiza hermeneutică a acestei fraze relevă devalorizarea rapidă a economiei – redusă la bagatele, la „chilipiruri” – făcută sub presiune externă („vor grăbi privatizarea, fiind băgați într-un clinci”), dar cu concursul „liderilor români” – desigur nu al tuturor liderilor, dar în mod cert al unora dintre ei.

Dar, prin acest mod, impus din exterior, de a face reforma, prin „terapia de șoc”, s-a ajuns în pragul unei hiperinflații – probabil ultima, înaintea „bulgarizării” României. Semnul acestei posibile căderi este prăbușirea deliberată a unor bănci importante – Bancorex, Banca Agricolă<sup>12</sup>, Banca Dacia Felix, Banca Internațională a Religiiilor<sup>13</sup> etc. –, urmată, acum, de distrugerea, din interior, a Băncii Naționale a României, tot la presiunea F.M.I. și a B.I.R.D.

În domeniul *politic*, agresiunile sunt mai subtile și, de aceea, mai greu decelabile, dar, în esență, urmăresc tot devalorizarea instituțiilor și a valorilor politice, satanizîndu-se anumite partide și personalități politice după tiparul dihotomic – buni și răi – și glosîndu-se pe marota comunismului: tot ceea ce s-a făcut în epoca socialistă a fost rău, și tot ceea ce va fi bun, abia acum, începînd cu ei, „anticomuniștii” (unii fiind doar „comuniști” năpîrliți), urmează să se facă.

Această modalitate de „construcție” politică iterează doctrina stalinistă și maoistă, dar schimbînd „actorii”. Se produce, astfel, inclusiv o pervertire a valorilor democrației – pretextîndu-se, apoi, că românii sunt incapabili să

înțeleagă și să instituie democrația, fiind necesar să li se aducă un conducător din afară: eventual, un rege, ca după detronarea lui Alexandru Ioan Cuza.

Răsturnarea valorilor și bulversarea conștiinței sociale constituie pregătirea terenului pentru introducerea unor non-valori și/sau a unor valori străine, promovate de cercurile oculte de putere, de sorginte mondialistă. În alte părți, oamenii au început să se trezească și să protesteze contra mondialismului (Seattle, New York, Melbourne, Praga etc.), dar, din cauza izolării în care i-a ținut regimul socialist, **românii încă nu înțeleg marea păcăleală care li se pregătește.**

În domeniul *legislativ*, agresiunea axiologică rezidă în promovarea unor parlamentari fără valoare morală, profesională și politică și, în consecință, în scăderea prestigiului Parlamentului prin scăderea eficienței activității sale, prin elaborarea greoaie a legilor – acestea cu lacune și fără o viziune sistemică, interdependentă, ci, dimpotrivă, contrazicându-se unele pe altele. Ca urmare a acestei latori, Parlamentul (Legislativul) este **substituit ilicit** de opusul său, de Guvern (Executivul), care emite nenumărate ordonanțe de urgență – unele mai pripite și mai proaste decât altele și, de aceea, unele corectându-le pe celelalte, spre deriziunea atât a omului de rând, cât și a opiniei publice internaționale – și care creează, astfel, haos legislativ; unii, avizați, afirmă că îl creează în mod **deliberat!** Consecința globală: haos economic și social, se instituie *anomia* socială, scade autoritatea statului, proliferază corupția. Prin aceasta, organismul social decade, intră în „metastază“.

În domeniul *național*, războiul axiologic este dus sub paravanul „drepturilor minorităților“, atacându-se conceptul de stat-națiune. Ideile cel mai agresive sunt autonomia („autogovernarea“) pe criterii etnice și lingvistice a maghiarilor, țiganilor, ucrainenilor etc. Revizionismul și iredentismul hungarist au constituit subiectul multor lucrări competente ale istoricilor români, începând de la Trianon pînă acum; de aceea, nu vom mai insista asupra temei, mai ales că agresivitatea hungurilor din România a devenit, în aceste vremi, un fapt cotidian atât în *mass media*, cât și pe stadioane, în întreprinderi sau pe stradă.

O idee deosebit de periculoasă – mai ales prin caracterul ei aparent benign, care o face să fie mai penetrantă – este pretenția țiganilor de a fi numiți „romi“ sau, printr-o escrocherie ortografică, „rromi“, iar limba țigănească să fie denumită *romali*, sau *romales* sau *romanes* – îndeosebi la aceasta din urmă se pare că s-au oprit, deoarece induce o mai mare asemănare cu etinomul *român*. Această idee este acceptată și aplicată de cvasitotalitatea ziariștilor idiotizați de teoriile europeniste și mondialiste.

În Memorandumul HO3/169 din 31 ianuarie 1995, Ministerul Afacerilor Externe român a explicat caracterul pernicios al ideii respective și a cerut eliminarea cuvîntului „rom/rrom“ din lexic (cel puțin din cel oficial și al *mass media*). Dar, în 1997, ex-ministrul Andrei Pleșu, obedient față de organismele internaționale și europene, l-a anulat printr-un alt memorandum și a impus utilizarea denominației incriminate (probail și dintr-un interes subiectiv).

Dintre vectorii externi, îi amintim pe cei care au realizat și difuzat filmul antiromânesc și promaghiar „Fratele trădat“<sup>14</sup> – TV 5 *International*, Consiliul European etc. –, precum și filmele sau reportajele despre țiganii „români“.

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

Trebuie să remarcăm că toate marile țări democrate europene – Franța, Germania, Marea Britanie etc. – îi căinează pe țiganii „români” (căci, indiferent din ce țări provin, toți sunt considerați ca venind **din** România), dar toate aceste țări îi expulzează **în** România.

Ca prognoză, anticipăm că publiciștii, analiștii etc. se vor dumiri treptat de viclenia și nocivitatea acestei agresiuni axiologice și vor elimina singuri – fără să mai fie nevoie de reintroducerea Memorandumului HO3/169 din 1995 al M.A.E. – cuvântul „rrom” din limbaj, menținându-l exclusiv pe acesta consacrat istoric, de „țigan”. Acest cuvânt nu are nimic peiorativ în el; cuvântul, în sine, e nevinovat; în schimb comportamentul agresiv al țiganilor este cel care le conferă caracteristica peiorativă – ba, încă, semnificând un pericol social –, nu numai în România, ci peste tot în lume. Cuvântul „țigan” are, dimpotrivă, o conotație nobilă în el, căci le dezvăluie originea cu care etnia se mîndrește: „țigan” provine, se pare, din expresia „*ti gange*”, care înseamnă în limba hindusă „de dincolo de Gange” – de unde par a fi provenit țiganii (aduși în Țările Române de tătari; de aceea, după cum arată Nicolae Iorga, erau numiți și „tătărăși”).

Totodată, precizăm că și dacă își vor atribui de bună voie – sau sub viitoarea presiune spontană a românilor – denumirea de *gipsy* (sună occidental și chiar e *chic*), de „neoindieni”, de „gropmani” (cuvânt creat ad hoc), de „gerrmani” – de exemplu, și eu pe acesta din urmă li-l propun, căci le va deschide toate porțile Europei și chiar mai departe –, peste 50-100 de ani, dacă nu își vor schimba comportamentul antisocial<sup>15</sup> și nu se vor civiliza, atunci lumea îi va apela tot „țigani” și îi va alunga de peste tot: din România, din Elveția, Germania, Franța, Anglia etc. Căci nici un nume pe care și-l vor atribui nu va fi suficient – prin acest simplu fapt – să le schimbe condiția socială și istorică, dacă nu vor depune eforturi serioase să-și depășească statutul prin ei înșiși. Or, prin comiterea acestei agresiuni axiologice – apropierea denominației „rrom/rom” –, nu vor mai avea nici o șansă să se integreze în România; poate în Hungaria, căci au același comportament ca al hunilor. Cazurile Hădăreni, Bolintin etc. trebuie să le fie un *memento*.

În esență, exacerbarea pretențiilor neîntemeiate ale minorităților naționale (hungurii/maghiarii) sau etnice (țiganii) este o tragică potecă greșită, deoarece are ca obiectiv – după parcurgerea etapei intermediare, aceea a regionalizării – federalizarea țării pe criterii etnice, în vederea dezmembrării, în final, a României – în scopul formării Hungariei Mari și, apoi, a celui de-al IV-lea Reich sub forma unei confederații de state. O expresie a veritabilei amenințări la adresa siguranței naționale pe care o reprezintă pericolul federalizării clamate de minoritarii maghiari a fost scandalul politic izbucnit odată cu inițiativa creării Asociației Naționale a Militarilor din România (A.N.M.R.). Căci, tot la efectele războiului **atipic** s-a referit în 27 octombrie a.c. și generalul de Corp de Armată Mircea Chelaru, Șeful Statului Major General al Armatei; apoi, cum s-a văzut pe ecranele televizoarelor, în replică, și răspunsul dat de Biroul de presă al Președinției. Pentru că a refuzat să-și retragă afirmațiile, generalul Mircea Chelaru a fost silit să-și dea demisia, după cum a încercat să releve Marius Tucă în emisiunea din seara zilei de 1 noiembrie a.c., în prezența ministrului

Apărării, Sorin Frunzăverde. Apariția A.N.M.R. este un fapt foarte semnificativ atît prin el însuși, cît și prin reacțiile stîrnite, unde domină temerile, exprimate prin astfel de titluri de-o șchioapă: „Generalii amenință?”<sup>16</sup>, „Generalii se adună”<sup>17</sup>, „Ce vor generalii ?”<sup>18</sup> etc.

Asupra amenințărilor absconse relevate de către generalul Mircea Chelaru atrage atenția *Cotidianul*, care reamintește: „Noul șef al S.M.G. a vorbit și el despre / Probleme în sudul României”<sup>19</sup>, în urmă cu aproape două luni<sup>20</sup>.

În domeniul *securității naționale*, principala agresiune constă în devalorizarea și denigrarea componentelor acesteia, sub toate aspectele: de la doctrina apărării naționale pînă la cadrele respectivelor instituții. Serviciile Secrete constituie sistemul imunitar al organismului social. Atacarea acestuia este echivalentă, realmente, cu infestarea statului cu un „SIDA” social-politic. Apariția lozincii „Jos Securitatea!” a constituit, în conștiința publică, primul atac „autohton” contra Securității. Dar agresiuni axiologice apăruseră mai demult, în *mass media* internaționale, îndeosebi pe posturile de radio străine care erau cele mai accesibile auditoriului român. Evident, nu este o simplă întâmplare că, după vizita în România, din ianuarie 1990, a lui James Baker, Secretar de Stat al S.U.A., ca prim simptom al acestui „SIDA”, au apărut – pe ziduri, în clădiri, în tramvaie etc. – niște fluturași autocolanți, pe care scria „Jos Securitatea!” Și, cînd te gîndești că, pînă în martie 1990, ofițerii Securității ședeau în birouri, dar păziți la ușă de soldați înarmați!

După înființarea – sub presiunea agresiunilor hungariste de la Târgu Mureș, din 20-22 martie 1990 – a Serviciului Român de Informații, acest îndemn al democrației occidentale – „Jos Securitatea!” – s-a auzit, continuu, din Parlamentul țării pînă în cel mai obscur ziar. Din această principală cauză s-a produs **implozia Serviciilor Secrete**. Desigur, alături de alte cauze importante: salariile mici – excesiv de mici pentru niște ofițeri care stau sub tensiune 24 de ore din 24 –, reorganizările permanente, micimea stimulentei morale, micimea unor comandanți rămași (căci aceia valoroși, care au anticipat tendința de evoluție a evenimentelor, și-au cerut trecerea în rezervă, în cazul în care nu au fost trecuți cu forța de alții), iar, în ultimii patru ani, algoritimizarea Serviciilor Secrete, deoarece nici acestea nu au scăpat de năpasta „democratizării”.

Nu este de mirare că, după permanenta și agresiva campanie mediatică dusă împotriva lor, cadrele Serviciilor Secrete **trăiesc în propria lor țară ca într-o țară ocupată**.

Corolarul imploziei Serviciilor Secrete este explozia fenomenului corupției pe toate palierele socialului: de la cel mai umil funcționar pînă la înalții magistrați – firește, inclusiv în interiorul Serviciilor Secrete, căci neputința asigurării protecției societății, în general, implică neputința realizării protecției interne, în special. Este corolarul, dar, evident, cauza principală este alta: și anume, **sărăcirea** – nu sărăcia – populației, în genere, și, îndeosebi, a anumitor categorii profesionale care o duseseră bine și chiar foarte bine și, deodată, după începerea devalorizării programate a leului, au devenit din ce în ce mai sărăcite, după ce se învățaseră cu binele.

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

Pe lângă faptul că sărăcia populației a devenit un lait-motiv al presei de toate culorile, atestarea științifică a involuției calității vieții și, în mod expres, a **sărăcirii continue** a populației a făcut-o, în studiile sale, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, care e departe de orice părtinire politică – spre deosebire de Comisia Națională de Statistică, suspectată, din start, de partizanat oficial. Iar în categoria sociologică de populație sunt incluse și categoriile sociale care ocupă o poziție meritocratică, deci care cer de la societate o recunoaștere efectivă a calităților lor profesionale și politice. Or, involuția statutului lor, marcată de incapacitatea lor pecuniară de a realiza un consum prin care să-și poată reproduce forța de muncă a lor și a familiilor lor – ca să nu mai vorbim de „consumul de prestigiu“, care ar fi un lux de-a dreptul sfidător în ochii nenumăraților dezmoșteniți ai tranziției –, este resimțită de aceste categorii sociale ca o puternică frustrare. Această decădere a statutului lor socio-profesional, prin degradarea de la o chenzină la alta a salariului lor, le face victime potențiale ale mitei. Iar această potențialitate devine efectivă când se insinuează un corupător, căruia, fiind plin de banii pe care i-a câștigat în mod ilicit, îi e ușor să arunce cu ei în fața unui înalt funcționar (chiar demnitar) cu un salariu de mizerie (sau, oricum, insuficient pentru statutul social pe care îl deține), pentru a-l corupe. Așadar, izvorul corupției nu se află în ceea ce ignoranții sau cosmopolitiții numesc „balcanismul“ sau „bizantinismul“ românilor – sau, cum spun unii condeieri, că asta-i situația „la români“, acest „la români“ avînd semnificația de caracteristică funciară, care ține de trăsăturile neamului nostru, adică avînd sensul exclusiv de „numai la români și nu la alții“, ceea ce este mult mai grav sub aspect axiologic, deoarece semnifică o devalorizare de esență, vizând trăsăturile definitorii ale poporului român și nu doar una conjuncturală, ce ține de perioada fanariotă, de exemplu, sau alta similară.

Dar corupția s-a manifestat copios și la alte popoare, mai „civilizate“: în Japonia, în urmă cu vreo două decenii o companie aviatică americană fusese acuzată că a corupt pe unii membri ai cabinetului nipon pentru a îi promova interesele, iar, nu demult, un premier a trebuit să demisioneze pe motive de corupție; acum vreo doi ani, un secretar general al N.A.T.O. (belgian) a fost demis din cauza unui caz de corupție; în Franța, cazul ministrului de Externe Roland Dumas a ținut prima pagină a ziarelor în vara acestui an pentru corupție și adulter, după ce, anul trecut, se vorbise de implicarea chiar a răposatului F. Mitterrand într-un caz de corupție cu niște întreprinderi petroliere; iar în toamna acestui an, inclusiv lui Jean Chirac i s-a făcut reclamă tot pe tema corupției. Deci, se întîmplă și la case mai mari și nu doar „la români“. Nu, categoric, motorul escaladării corupției în etapa de tranziție se află, în mod esențial, în sărăcirea României prin așa-zisa privatizare, programată din exterior și implementată cu ajutorul cozilor de topor din interior, realizată inclusiv prin războiul axiologic. Sărăcirea deliberată prin „privatizarea=jefuire“ a țării în toată etapa de tranziție a dus la coruperea facilă a multor indivizi cu funcții importante în instituțiile Statului. Acum mulți oameni politici vorbesc cu dezinvoltură de faptul că, în această etapă a tranziției, corupția a cuprins *inclusiv* principalele

instituții ale Statului. Or, a corupe persoanele principale din principalele instituții de stat este forma cea mai eficientă de cucerire a respectivului stat – situație demonstrată, între timp, de realitatea din republicile bananiere, situație în care a ajuns și România. Într-adevăr, pentru o corporație străină este mult mai eficient să dea câteva milioane sau chiar zeci de milioane de dolari mită câtorva înalți demnitari de stat pentru a deveni proprietara unei întreprinderi românești de câteva miliarde de dolari, cum a fost cazul cu I.M.G.B., ROMTELECOM, ROMCIM, TEPRO etc.

Coruperea este expresia faptică și consecința devalorizării anterioare realizate prin diverse forme de propagandă. Costul acțiunilor realizate prin extinderea corupției, cu ajutorul războiului axiologic, într-un stat sărăcit în mod deliberat și planificat – cum se întâmplă de 10 ani în România – este mai mic și chiar mai „moral” decât costul acțiunilor care ar fi fost îndeplinite prin războiul fierbinte. Unul din obstacolele majore ale corupătorilor îl constituie Serviciile Secrete. De aceea, desființarea sau, cel puțin, minimalizarea rolului lor și coruperea unora dintre cadrele acestora, a constituit tot timpul un obiectiv prioritar al celor interesați, atât din țară, cât și din afara ei.

După agresiunea sistemului imunitar al Statului, nu trebuie să ne mai mire nici de ce pierde România în relațiile cu „investitorii strategici”, cu țările străine, fie ele prietene sau inamice. Pentru că, de exemplu, pe cehii care au devalizat întreprinderea TEPRO, din Iași, nu i-a impresionat pozitiv faptul că România nu a intrat cu armata în Cehoslovacia în august 1968.

În domeniile *societalului, moralei, familiei, tineretului*, agresiunile axiologice acoperă toate aspectele și sunt deosebit de dure – de la substituirea valorilor identității naționale cu valori mondialiste și distrugerea morală a tineretului – viitorul țării – pînă la sodomizarea copiilor. Ca de obicei, penetrează sub forme aparent inocente, precum sunt filmele de desene animate difuzate de canalul TV *Cartoon Network*, extrem de agresive<sup>21</sup>, incitând la un comportament anormal. De exemplu, pe postul tv *Fox Kids*, în 2 noiembrie 2000, la difuzarea desenului animat *The Tick*, episodul *Tick versus Chairface Chipendale*, la ora 12 și 46 de minute, se făcea această invitație: „Veniți să mă vedeți comițînd cea mai îndrăzneată crimă din toate timpurile!” Și asta se vede într-un program „educativ” pentru copii.

Consecința a fost relevantă, între timp, de sociologi: creșterea delincvenței juvenile și, în final, a criminalității printre copii. Deja la televiziunea americană s-au difuzat cazuri în care elevii au fost împușcați de colegii lor cu arme automate! Dar considerăm că este moral să ne rugăm ca această pecingine umană să nu se extindă pe tot globul, aflat în curs de globalizare cu modul de viață american, ci să rămînă acolo, la ei, și să găsească singuri mijloacele de a îndrepta ceea ce au stricat.

În genere, sunt propuse „valori” ca individualismul exacerbat – antecamera anarhismului și nihilismului –, egoismul, agresivitatea, sexualitatea, mercantilismul – a căror chintesență este *profitul*: banul este noul ideal promovat de morala Occidentului.

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

Simptomatic este faptul că, sub același paravan al „drepturilor omului“, este impusă, ca o nouă „valoare“, o antivaloare: homosexualitatea; deși sodomia și desfrâul au fost, în Biblie, cauza distrugerii Sodomei și Gomorei. De aceea, disputele juridice și publicistice în jurul articolului 200 din Codul Penal sunt oțioase, prețioase și cauzatoare de confuzii acolo unde lucrurile sunt simple ca în gramatică: o greșeală intrată tot mai mult „în uz“ nu este legitimată ca „valoare“, ca fapt de „cultură“, ci rămîne tot o probă de incultură, de agramatism. De exemplu, expresia „catastrofă umanitară“ rămîne tot o prostie oricît de mulți ar fi ziarisții imbecili, vorbeteții de la radio-tv și intelectualii incuți care o folosesc. Tot astfel, homosexualitatea nu poate să fie o valoare, un „drept“ al individului, cîtă vreme, din totdeauna, a fost expresia incapacității individuale și sociale de a-l iubi pe „celălalt“. De fapt, bărbatul care nu poate trăi, care nu cunoaște voluptatea produsă de dragostea trupească și sufletească pentru o femeie (și reciproc) este un estropiat, este un ins bătut de Dumnezeu, literalmente. Apoi, în genere, iubirea aproapelui – a altului tău – este opusul iubirii de sine, care este o variantă egocentrică a homosexualității – un fel de onanie (de la biblicul Onan). Homosexualitatea impusă ca „valoare“ de Occident atestă, indubitabil, că el este anticreștin, antitortodox și, esențialmente, antiuman și, pe cale de consecință logică și faptică, satanist. *Declinul Occidentului* se produce, acum, într-o mai mare proporție și cu o mult mai mare viteză decît pe vremea lui Oswald Spengler – deoarece trăim în epoca *tranzienței*, adică a **accelerării schimbării**, după definiția lui Alvin Toffler.

Cîți homosexuali are România? Zece-douăzeci de mii?! Să zicem, exagerînd puțin, o sută de mii de homosexuali (aici includem și lesbienele, pedofilii, zoofilii etc., adică pe toți cei care nu sunt normali, care nu formează cuplul bărbat-femeie). Asta ar însemna, ipotetic, circa 0,5 la sută din populația țării, deci o pondere derizorie comparativ cu proporția lor la olandezi, belgieni, francezi, britanici, americani etc. În acest sens, iată cîteva relatări care nu pot fi bănuite de părtinire: „În Italia și Spania, problema legalizării cuplurilor de homosexuali este la ordinea zilei. Și, de asemenea, provoacă proteste în mediile catolice, după cum o dovedește o pagină întregă, publicată recent în *Osservatore romano*. Însă, în Franța, actualitatea este și mai arzătoare. Conferința pe tema familiei, care urmează să aibă loc în luna iunie, trebuie să combată politica guvernului în acest domeniu. Grupurile și asociațiile familiștilor solicită sprijin pentru ca doleanțele celor din *Gay Pride* să nu lovească în revendicările familiilor creștine cumsecade”<sup>22</sup>.

Iată și un citat din publicistica României pe cale de a intra, cu spatele, în Europa și dincolo de ea: „Biserica Unitariană este și mai tranșantă în această privință. În luna martie, unitarienii au avut o ședință în care s-a discutat dacă Biserica Unitariană ar trebui să ia o hotărîre referitoare la homosexualitate. Nu s-a reușit să se ajungă la un consens în această privință. Conducerea Bisericii Unitariene consideră Biserica lor una universală, cu sediul în S.U.A. De acolo pornesc înspre România ideile atragerii homosexualilor spre biserică. (...) Grupul majoritar este de părere să se facă servicii religioase pentru homosexuali, chiar și căsătorii. Unitarienii din această grupare fac și cununii



religioase între parteneri de același sex, dar nu oficial. În România nu a fost nici un astfel de caz pînă acum. A treia grupare o reprezintă radicalii, care sunt pentru homosexuali. Aceștia sunt cei care au vizitat biserica universală din America<sup>23</sup>. Cu alte cuvinte, să fie la ei acolo și să nu se răspîndească mai departe.

În acest context, devine evident că este o veritabilă agresiune axiologică organizarea, la București, a unui „congres” mondial al homosexualilor. În autoapărare, ar fi trebuit să reedităm evenimentele biblice: să-i fi stropit cu smoală și să le dăm foc respectivilor „congresmeni”. În comparație cu minerii români care s-au sinucis incendiindu-se, ar fi o „pierdere colaterală” suportabilă pentru omenire – ba chiar ne-băgată în... seamă.

*Învățămîntul* este „locul geometric” de concentrare și, apoi, de diseminare a teoriilor tuturor valorilor. În consecință, din cauza valenței sale de formare și educare a cetățenilor și, îndeosebi, a tineretului, a forței de muncă, a cadrelor de conducere la toate nivelurile societății, **învățămîntul este obiectivul strategic prioritar al războiului axiologic**. În urmă cu peste douăzeci de ani, contele Alexandre de Marenches avertizase (în zadar, căci nimeni nu e profet în țara lui, fie el și conte, fie ea și Franța), că războiul atipic nu mai implică ocuparea teritoriului, ci cucerirea minții și sufletului oamenilor; iar aceasta necesită ocuparea instituțiilor formatoare de idei, caractere, opinie și stări de spirit: Universitatea, Biserica, *mass media*, partidele, organizațiile obștești etc. – toate acestea cu scopul înlocuirii valorilor naționale ale statului agresat cu altele, străine și opuse, pentru a institui o nouă ordine: „Într-un cuvânt, ceea ce eu numesc «ordinea inversă»”<sup>24</sup>. Să reținem un fapt extrem de important: contele de Marenches este un autentic naționalist francez, nu român. Și nu ne-ar mira să aflăm mai tîrziu că, deși anii cît el a dirijat S.D.C.E.-ul au semnat etapa cea mai glorioasă din istoria lui, a fost debarcat de la conducere tocmai fiindcă era prea naționalist!

Principala formă de mișcare a agresiunilor axiologice este „reforma” învățămîntului. Valoarea deosebită a sistemului de pînă acum din învățămîntul românesc a fost, adeseori, recunoscută de specialiștii străini onești și obiectivi. Recent, ea a fost atestată și de medaliile de aur obținute de români la Olimpiada de la Sidney – unde s-a produs o veritabilă agresiune axiologică (dublată de o escrocherie patentă), văzută de toată lumea – și la Olimpiada de informatică din China. O dovadă certă și cuantificabilă, în acest sens, este faptul că specialiștii români – în aceste ultime luni îndeosebi cei din informatică – sunt racolați de țări mari și „democratice”, cu tradiții, producîndu-i, astfel, României, o hemoragie de cadre (în care a investit sume uriașe), privînd-o de forța de muncă superior calificată, necesară relansării economice.

Vectorii principali ai agresiunilor: cadre de conducere din minister, comisiile de evaluare a manualelor așa-zis „alternative”<sup>25</sup>, autorii acestora etc. Cazul manualelor de istorie și de limba română este cunoscut sub aspectul lor scandalos, dar fațetele absconse și efectele lor nocive se vor revela mai tîrziu, cînd efectele asupra noilor generații vor fi mult mai greu de înlăturat. De altfel, aceasta este și explicația grabei cu care se „reformează” învățămîntul: pentru

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

ca să se distrugă mai repede sistemul de educație națională de pînă acum, astfel încît să fie mai greu de corectat. Referitor la devalorizarea istoriei – „prima carte de învățătură a unui nații“, cum spunea Nicolae Bălcescu –, elocvent este cazul tandemului Sorin Mitu-Lucian Boia, cu a lor „teorie“ a „demitizării“ Istoriei României; aceasta, în contrast flagrant cu hiperbolizarea istoriei Hungariei, îndeosebi în acest an al „mileniului“, care „mileniu“, luat la bani mărunți, nu s-ar întinde cu mult peste un secol. În acest sens, simptomatic este faptul că, în afară de cîțiva mercenari autohtoni, cei mai numeroși laudători ai acelor doi istorici români sunt prietenii lor din Hungaria (Moghioria, cum întemeiat propune Iosif Constantin Drăgan).

În domeniul *cultic*, agresiunea axiologică este îndreptată contra Bisericii Ortodoxe Române (B.O.R.), deoarece, alături de Statul Național, este unul din stîlpii de bază ai structurii de rezistență a poporului român. Și aceasta întrucît Biserica Ortodoxă Română predică **morala absolută**, a cărei expresie laconică este *Decalogul*. Distrugerea, în perspectivă, a poporului român se face distrugîndu-i – acum, zi de zi, ceas de ceas și în proporție de masă – tineretul, iar acesta este demolat inducîndu-i, ca prim pas, relativizarea și inversarea valorilor morale, politice, artistice prin manualele fals și agramat zise „alternative“; apoi, în pașii următori, inculcîndu-i imoralitatea, anarhismul, nihilismul, satanismul. Or, pavăza esențială a familiei și, implicit, a tineretului este morala ortodoxă. De aceea, Biserica Ortodoxă Română este ținta agresorilor de toate calibrele, de la unii ca Mircea Mihăieș, Mircea Dinescu, Gabriel Andreescu, H.-R. Patapievici, Dan Pavel etc., pînă la Departamentul de Stat al S.U.A.

În acest război cultic, alți vectori importanți sunt liderii, clerici și laici, ai cultului catolic oriental de rit bizantin (ex-greco-catolic), reuniți în Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat (P.N.Ț.C.D.). Aceștia au lansat sloganul diabolic *restitutio in integrum*. Numai că acest principiu de drept nu are nici o dimensiune teologică – deoarece ar însemna, în consecință, revenirea la Ortodoxie a ex-greco-catolicilor –, ci are doar o conotație politico-economică: adică numai ei ar avea valoare de conducători și ținută morală (în pofida stigmatului generic de duplicitate, de iezuitism, conținut de *hybris*-ul din care provin) și, de aceea, voiau toate funcțiile de conducere și toate proprietățile pe care le avuseseră greco-catolicii înainte de 1948 și, vorba lui Voltaire, încă ceva pe deasupra – toate investițiile făcute de Stat (de popor) în ultima jumătate de veac în respectivele proprietăți.

Dar, de la pretenția restituirii fostelor proprietăți ale greco-catolicilor – la care ex-greco-catolicii, oricum, nu mai aveau dreptul –, liderii catolicilor orientali de rit bizantin au extins aplicarea respectivului principiu la toate domeniile: la fondul funciar, la păduri, la subsol etc. Numai că, în acest mod, țărăniștii „naționaliști“ au creat premisele **reinstaurării horthysmului** în Transilvania. Ne rezumăm la a releva doar aceste aspecte, deoarece, în vara lui 1999, au apărut două studii pe această temă, aproape exhaustive: „Ilegalitatea cultului ex-greco-catolic“, de Theodor V. Alexandru<sup>26</sup>, și „Calamitatea României: *restitutio in integrum*“, de Apostol Uceanu<sup>27</sup>. Le semnalăm pentru acribia lor științifică și pentru că sunt unicate în publicistica noastră.

În încheiere, trebuie să subliniem o idee care, multă vreme, va fi insuficient relevantă: în cadrul opoziției Occident-Orient, Occidentul este prezentat, de obicei, ca fiind catolic. Aceasta este o gravă eroare, care stă la baza unor judecăți de „valoare“, evident, greșite și ele. Deoarece *Occidentul este preponderent protestant*, deci **anticatolic**. Și, pe această linie a protestului, a contestației, a „modernizării“ cultice – pornind de la exemplul faimosului *aggiornamento* al Bisericii romano-catolice –, Occidentul este eminentement sectant, acum existînd sute de secte, în continuă proliferare și de un prozelitism extrem de agresiv.

În acest sens, peremptoriu este faptul că, exceptîndu-l pe J. F. Kennedy – care era catolic –, toți președinții S.U.A. au fost bapțiști. Mai mult, tot în S.U.A. a fost înființată Biserica Satanistă (*horribile dictu!*), de către hungurul-american Sandor LaVey, această „biserică“ fiind membru cu drepturi depline în Consiliul Mondial al Bisericilor!

Nu este, deci, de mirare că „valorile“ promovate de Occident – de la filmele sexy, porno, cu violență etc. pînă la muzica psihedelică, de la apologia corporațiilor transnaționale pînă la idolatrizarea profitului cu orice preț, de la propaganda făcută „modului de viață american“ pînă la contestarea statului-națiune –, toate aceste non-valori sunt „valori“ sataniste, mondialiste, globaliste, impuse pentru a institui „ordinea inversă“, în exprimarea contelui de Marenches.

Iată de ce pierde România: pentru că, parafrazînd titlul cărții<sup>28</sup> regelui Carol al II-lea – publicată în 1995 de către nepotul său, Paul Lambrino –, România a intrat „în zodia Satanei“, adică în zona de influență a Occidentului. Căci războiul axiologic este substituirea valorilor autentice cu falsuri, cu înșelăciuni, este aplicarea în practică a vicleniei Satanei, care pretinde că el, Satana, nu există pentru simplul motiv că el ar fi veritabilul Dumnezeu.

Problema gravă care se pune este cînd se va trezi lumea și va cunoaște adevărul și, în speță, cînd se va deștepta Poporul Român?!

### Bibliografie

- 1) Nicoleta Savin, „Potrivit afirmațiilor generalului de brigadă Ion Oros, România se află în pragul unui «război de tip special»“, în *Evenimentul zilei*, nr. 1867, 17 august 1998, pag. 3. Vezi și Cristian Tudor Popescu, „Vrem să aderăm la N.A.T.O. sau să declarăm război N.A.T.O.?“, în *Adevărul*, nr. 2556, 18 august 1998, pag. 16.
- 2) Cf. *Național*, nr. 33, 23 iulie 1997, pag. 3.
- 3) Dr. ec. Florea Dumitrescu, „După 10 ani pierduți, este pus în pericol viitorul României (12)“, în *România Mare*, nr. 535, 13 octombrie 2000, pag. 20.
- 4) *Ibidem*, nr. 536, pag. 19.
- 5) Cezar Mihalache, „Nu ne tăiați aripile“, în *Națiunea*, nr. 70(536), 1-7 noiembrie 2000, pag. 3.
- 6) ☒☒☒ „Restitutio in integrum provoacă / Deșertificarea Județului Bacău“ în *Azi*, nr. 2279, 28 iunie 2000, pag. 12.

## Ubicuitatea războiului axiologic

---

- 7) Bianca Nae, „Jaf ca-n codru“, în *Jurnalul Național*, nr. 2232, 18 septembrie 2000, pag. 3.
- 8) Ștefan Munteanu, „În perspectiva ocupării Ardealului / Ungurii au ocupat strategic Defilele Bicazului“, în *Ultima oră*, nr. 227, 2-8 septembrie 1998, pag. 3.
- 9) Eugen Ciufu, Cristian Ghica, „Statul român este, în continuare, «Frumoasa adormită» în relația cu Ungaria / Terenuri strategice din Transilvania sunt achiziționate mascat de firme ungurești“, în *Jurnalul Național*, nr. 1804, 3 mai 1999, pag. 3.
- 10) Dr. ec. Florea Dumitrescu, „După 10 ani pierduți, este pus în pericol viitorul României“ (10), în *România Mare*, nr. 533, 29 septembrie 2000, pag. 19.
- 10) Vezi Ion Solcanu, „Privatizare í la Radu Sârbu“, în *Ultima oră*, nr. 479, 7 septembrie 2000, pag. 1.
- 11) ☒☒☒ Jane's Foreign Report: „Liderii români, conștienți de faptul că nu au alternativă, vor grăbi privatizarea, iar la București se vor găsi adevărate chilipiruri“, articol prelucrat în *Cotidianul*, nr. 2428, 9 august 2000, p. 4.
- 12) Departamentul Anticorupție al P.R.M., „Așa a fost jefuită Banca Agricolă de 9.000 de miliarde de lei (1)“, în *România Mare*, nr. 533, 29 septembrie 2000, pag. 19.
- 13) I. Manolescu, „Banca Internațională a Religiiilor – victima intereselor unor persoane din B.N.R.?“, în *Ultima oră*, nr. 518, 1 noiembrie 2000, pag. 1 și 3; similar, vezi și: Un anonim din B.N.R., „Primum la redacție o scrisoare adresată fostului președinte al Băncii Internaționale a Religiiilor“, în *România Mare*, nr. 534, 6 octombrie 2000, pag. 18; I. Antonescu, „Uciderea băncilor – o acțiune premeditată de Banca Națională“, în *România Mare*, nr. 537, 27 octombrie 2000, pag. 19; Ramona Vlad, Almona \*ilea, „În cursa pentru distrugerea băncilor românești, Mihai Bogza a sărit EXIM BANK, deoarece se ocupa de administrarea ei“, în *Ultima oră*, nr. 518, 1 noiembrie 2000, pag. 5.
- 14) Cf. Pierre de România, „Fratele trădat – o armă mediatică“, în *România Mare*, nr. 483, 15 octombrie 1999, pag. 21.
- 15) Ion Mustață, „Corespondență din Geneva / O problemă europeană: \*igani“, în *Națiunea*, nr. 70(536), 1-7 noiembrie 2000, pag. 8.
- 16) Gena Saru, Beatrice Nechita, „Generalii amenință?“, în *Libertatea*, nr. 3121, 1 noiembrie 2000, pag. 1 și 3.
- 17) Alina Grigore, Christian Levant, „Generalii se adună“, în *Evenimentul zilei*, nr. 2547, 1 noiembrie 2000, pag. 3. Vezi și X. M., „Nebunia scindează România/Generalul Chelaru a fost scuturat de pe craca M.St.M. de soldatul Frunzăverde“, în *Ultima oră*, nr. 518, 1 noiembrie 2000, pag. 1 și 3.
- 18) Grupajul realizat de Adriana Duțulescu, Ioana Mandache, Mihaela Onofrei, „Ce vor generalii?“, în *Național*, nr. 1042, 2 noiembrie 2000, pag. 3.

## Vasile ZĂRNESCU

---

- 19) Doru Dragomir, „Noul șef al S.M.G. a vorbit și el despre / Probleme în sudul României“, în *Cotidianul*, nr. 2811, 2 noiembrie 2000, pag. 1.
- 20) G-ral C.A., dr. Mihail Popescu, „Sfera de influență și interes a României este marcată de convulsii accentuate și confruntări de interese“, în *Cotidianul*, nr. 2771, 16-17 septembrie 2000, p. 8.
- 21) Vezi N. Lazarev, *Karma, sau armonia dintre fizic, psihic, spirit și destin*, Editura Moldova, 1995.
- 22) Beatrice Jérôme, „Cînd Vaticanul pune mîna pe C.U.S.“, în *L'Evenement du Jeudi*, nr. 704, 30 aprilie-6 mai 1998, pag. 30.
- 23) Ovidiu Pop, „Biserica Unitariană oficiază cununii unisex“, în *Jurnalul de Dimineață (Bihor)*, nr. 1630, 13 septembrie 2000, pag. 7.
- 24) Christine Ockrent, *Contele de Marenches, Consilier de taină al Puterii*. Editura Humanitas, București, 1992, pag. 281-282.
- 25) Vasile I. Zărnescu, „O sintagmă idioată: manualele alternative“, în *Timpul – 7 zile*, nr. 48-49/1999; în *România Mare*, nr. 489, 26 noiembrie 1999, pag. 20, cu continuare în nr. 490-496; în *Ultima oră*, nr. 295, 13 decembrie 1999, pag. 7, cu continuare în nr. 296-298/1999, 300-313/2000.
- 26) Theodor V. Alexandru, „Ilegalitatea cultului ex-greco-catolic“ (1), în *Politica*, nr. 391, 25 septembrie 1999, pag. 16; continuare în nr. 392-402.
- 27) Apostol Uceanu, „Calamitatea României: restitutio in integrum“ (1), în *România Mare*, nr. 458, 23 aprilie 1999, pag. 6; continuare în nr. 459-483.
- 28) *Regele Carol al II-lea, În Zodia Satanei. reflexiuni asupra politicii internaționale*. Editura Universitaria, 1994.

## **Partea a VI-a**

---

# **Tranziția și mass-media**

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

---

Nicolae PERPELEA

---

Textul își propune să introducă în domeniul de obiecte al științelor cognitive câteva probleme controversate - teoretic și ideologic - privind "jocurile de noroc televizual", *talk-show*-urile și, bineînțeles, sondajele de opinie publicizate. Încerc să susțin că persoanele sînt nu numai actori ai acestor fenomene, dar - fiind inserați într-un *continuum* al rețelelor interpretative - devin și spectatori (teoreticieni naivi). Pentru început voi expune o variantă generică a acestui mecanism cognitiv, apoi voi aborda câteva dintre motivele care determină o bizară sărăcie a metodelor de cercetare a acestor fenomene sociale.

Cum anume actorii-spectatori sînt convingși că se află situați în "proximitatea mediatică" de locul deciziei colective? Științele cognitive<sup>1</sup> susțin că acreditarea acestei conexiuni se face prin punerea în circulație a unor "abrevieri decizionale". Aceste abrevieri sînt un soi de *operatori de decizie* simpli și sintetici care au forma de enunțuri rezumînd un criteriu de selecție a informației și care avertizează că urmează o *deliberare colectivă* (în care "abrevierile" sînt enunțuri de argumentare) a cărei reușită sau eșec ține de capacitatea de a-l convinge pe altul de justetea sa. Este vorba aici de *modelul raționalității limitate* - cetățenii nu acceptă să se intereseze de o dezbatere publică decît cu două condiții: timpul să fie limitat iar efortul cognitiv să fie redus. Individul decide într-o manieră secvențială și se oprește la cea dintîi soluție care depășește un prag minimal de satisfacție. Asta face ca rațională să fie nu decizia, ci procedura de decizie (H.A. Simon<sup>2</sup>).

*Talk show*-urile și sondajele de opinie publicate sînt mijloace ideale pentru lansarea sau reactivarea unor asemenea "raționamente aglomerate" sau "cunoștințe semi-propoziționale" (Sperber) necesare construirii unei controverse publice. Comportamentul actorilor este *rațional* în raport cu "abrevierea" (există, de exemplu, un consens implicit al opiniei publice să considere că indicele prețurilor este un "abreviat" valabil al inflației) și *irațional* față de situația reală, în

---

<sup>1</sup> Mă bazez pe un modelul expus de D. Sperber și D. Wilson în **La Pertinence. Communication et cognition**, Minuit, Paris, 1989. O prezentare mai detaliată a posibilităților de utilizare în sociologie a modelelor din științele cognitive am expus-o în capitolul "Mobilizarea cognitivă la distanță" din **Construcția simbolică a cîmpului electoral**, Institutul european, 1998.

<sup>2</sup> H. A. Simon, **Models of bounded Rationality**, MIT Press, Cambridge, 1983.

raport cu care are o "necunoaștere radicală" (guvernul ar fi putut să fi obținut artificial un bun rezultat prin efortul limitării prioritare a creșterii prețului produselor - de la care pornind se calculează indicele).

O înțelegere mai sugestivă a acestui fenomen este dată chiar de D. Sperber cu ajutorul următorului exemplu referitor la mecanismul garantării credințelor paradoxale prin tradiție și/sau apelul la *credințe colective tacite*. Este vorba de acele situații când nu se caută o soluție pentru că "se știe" că există una!

Fie o propoziție *p*. Dacă ea face parte din *cunoașterea enciclopedică*, e în mod necesar confruntată cu altele. Ea poate însă figura și de o altă manieră, ca parte din propoziția: "*p* este adevărat". Este plauzibil să ai "o înțelegere" a acesteia din urmă, fără a ști *p*. De exemplu, eu știu că " $e = mc^2$ " este adevărat, dar " $e = mc^2$ " este "știută" numai de către un fizician. Și " $e = mc^2$ " face parte din *enciclopedia* mea științifică, dar numai ca parte din " $e = mc^2$ " este adevărat și doar *între ghilimele*. Memorizările unor astfel de propoziții par a fi un soi de punere a lor în "cutia neagră". Ele ies la lumina zilei în *situații critice*. Spunem că în acest caz se activează *memoria simbolică*. De pildă, nu dispun de o informație completă și nici nu am siguranța că am competența necesară pentru a face judecăți fiabile asupra "situației naționale" în așa fel încât să votez în direcția x sau y. Știu însă (în măsura familiarizării cu "formele statistice") că "undeva - cineva" reprezintă "raționalitatea socială" (" $e = mc^2$ " este adevărat) prin cercetări (" $e = mc^2$ ") de tot soiul ("cercetările administrative", sondajele, "dezbaterile politice"). Un astfel de "demon" care activează memoria simbolică este "verosimilul". El pare un demon conservator, căci numele-i ne sugerează că preferă o informație redundantă uneia noi. Dar nu, el se plictisește! Are nevoie de "luminițe" (dezvăluirile de la talk-show-uri, scandalurile privind manipularea cifrelor din sondaje, nepublicarea marjei de eroare etc.) care-i întăresc convingerea că undeva subzistă un "adevăr inocent" la care actorul-spectator poate accede urmărind "vorbirile publice" revelatoare (discursurile analiștilor politici, strădaniile animatorilor de *talk-show-uri*, editorialele etc).

Prezint în final două observații care ne arată că modelele cognitive sînt compatibile și cu alte genuri de programe de cercetare privind operațiile de reprezentare prin proceduri cognitive.

Prima se referă la realizarea reprezentării ca operație cognitivă de "apropiere" a cazurilor particulare. O astfel de procedură este aceea în care se iau ca reper asemănări corporale, calități ale stării civile, biografii personale etc. Michel Foucault, prezentînd o frescă a *epistemelor*, a făcut de fapt o "istorie a asemănărilor", adică a manierelor de a lua ceva ca bun de făcut asemănări.

A doua observație ne este sugerată de studiile lui A. Desrosieres L. Thevenot<sup>3</sup>. Ei arată că diferențele utilizate pentru calificarea oamenilor nu țin doar de "rolurile sociale", ci și de "formaturile de informație" pertinente pentru a realiza calificarea. Aceasta se reflectă mai ales atunci când scopul cercetării implică o grijă mai mare pentru o recunoaștere a diferitelor moduri de

---

<sup>3</sup> A. Desrosieres, *Classer et mesurer. Les deux faces de l'argument statistique*, *Revue*, 69/1995.



## **Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"**

identificare, decît pentru o menținere a iluziei formale în existența unui ansamblu de clase de echivalență "de aceeași natură". De aici, susțin cei doi sociologi francezi, pot deriva diferite jocuri persuasive asupra opiniei publice - după cum, prin publicizarea sondajelor, are loc o indexare mobilă a "mediei" asupra unei serii de cazuri particulare.

### **A) Bingoteleviziunea**

De ce duminica timpul este ieftin? Pentru că nu toți oamenii pot "reuși". De ce "jumătate din România își irosește *wikend*-ul" alergînd după *telebilete* și stînd ziua'ntreagă la *bingo-televizor*?

Răspuns de o simplitate înșelătoare: pentru că oamenii vor să se îmbogățească și nu știu cum. Atunci își pierd timpul și banii în activități neproductive, lucru care nu ar fi catastrofal (căci sumele sînt derizorii - e vorba de "jucătorul mic" și de "jucătorul de duminica", iar nu despre cel "compulsiv") dacă asta nu ar dezvolta o mentalitate "a lua totul fără a da nimic" (de fapt "culpabilizatorii" se tem - așa cum reiese din "subtilele" întrebări din sondaje - de mentalitatea "venituri mici, dar sigure"). În fine, totul ar antrena o lene cîrcotașă și un macrosistem orientat spre redistribuirea bogăției fără a se crea una nouă.

O astfel de atitudine cinică și negativă se poate lua și în domeniul economic. În limbajul moralizant american - care o fi varianta românească? - despre speculația bursieră se folosesc întrebări retorice de soiul "Cum, ești un mic ticălos, dar nu ești încă bogat?". Adevărata "investiție" s-ar face prin sume mari (adică ar trebui ca o perioadă să strîngi cureaua), pe termen lung și printr-o etică puritană a muncii. Mai clar, cei cu mentalitatea de "sărăntoc" ar încerca să se îmbogățească prin "joc" și "speculație", pe cînd "investitorul prudent" ar face investiții "pe o viață întreagă", fără întreruperi, adăugînd în fiecare dimineață o voință în plus la voința de ieri. Ca și în privința jocurilor de noroc, se consideră că speculația este destabilizatoare.

Am făcut această asociere între culpabilizarea jocurilor de noroc și aceea a speculației financiare întrucît în acest fel se poate construi un cîmp comun observațiilor făcute de istorici, sociologi și economiști: este indiscutabilă corelația dintre modificarea *statu quo*-ului (*in genere*: creșterea mobilității sociale) și aruncarea blamului asupra ideii de "joc". De aici a derivat ipoteza că "jocul", mai curînd decît o "boală de slăbiciune morală", este un simptom al unei "expectanțe cerești": cînd se simt "depășiți" de semenii lor, oamenii își pun speranța în întreprinderi aleatoare. Astfel, "se dedau" la jocuri de noroc "de doi bani" (*Telebingo*) și se aventurează în medii de afaceri rapide, cum este cazul FNI (mai nou, după unii sociologi, își investesc speranțele în IDD - învătarea la distanță...). Invers este cazul cînd "îi întrec" pe ceilalți: caută stabilitatea, evită asumarea riscurilor, blamează "noile jocuri". Cîteva exemple extrase dintr-o lucrare a lui R. și G. Brenner (*Gambling and Speculation*, Cambridge, 1990) și o speculație pe care o voi face plecînd de la o ipoteză a lui Max Weber cred că ne vor sugera mai bine de ce la întrebarea de la început un răspuns simplu este înșelător.

În anul 1388 Richard II a impus adoptarea unei legi prin care-i obliga pe oameni să cumpere echipamentul necesar în "arta luptei" și, astfel, să nu-și mai cheltuiască banii la "tenis, fotbal, zaruri sau popice". În 1477 Eduard IV este neliniștit de numeroasele scandaluri dintre soldații demobilizați la sfârșitul expediției din Franța și încearcă soluția interzicerii caselor de joc. Faptul că în spate tuturor acestor povești era un *lobbying* militar prea puțin animat de sentimente moral-patriotice reiese din "analiza de discurs" *Ísic!Ța* decretului lui Henry VIII din 1541: argumentația că noile jocuri ocupă timpul liber necesar formării abilității în mînuirea armelor și tulbură ordinea publică era însoțită de o petiție a fabricanților de arcuri și săgeți care deplîngeau apariția unor "jocuri superficiale". Apariția unei noi industrii a jocurilor generase o categorie concurențială de actori publici capabili să se folosească de un abil sistem de zvonuri pentru "vizibilizarea publică" a acestei petiții.

Al doilea exemplu ne va lămuri și mai bine faptul că deși în perioadele de instabilitate oamenii se dedau la jocuri de noroc și la o "economie speculativă", această corelație nu este o legătură de la cauză la efect. Instabilitatea, lenea, superficialitatea nu sînt cauzate de joc și de speculație. Dimpotrivă, acestea din urmă au un rol stabilizator întrucît reduc incertitudinea care deja exista, calmează spiritele și păstrează speranțele în perioadele dificile (cei doi autori se întrebă retoric dacă nu cumva, în lipsa posibilității de a crede că s-ar putea îmbogăți prin jocuri sau afaceri economice aventuroase, singura variantă este instituția revoluționară sau ideologică). Exemplul pe care îl voi da provine dintr-un exemplar studiu al unor sociologi americani pe o temă care s-ar putea traduce cam așa: *Formidabilele amăgiri populare*. Ipoteza a pornit de la observația că în Olanda mania lalelelor și-a recrutat cei mai fideli adepți din sînul clasei mijlocii, ambițioase și cu o mobilitate socială ascendentă. Pentru aceștia lalelele deveniseră un simbol social, cum ar fi azi obiectele semnate de Picasso. Fluctuațiile înregistrate de prețul lor poate fi explicat prin modulațiile temerii indivizilor de a nu fi recunoscuți drept membri ai acestei "clase" dacă nu posedă bulbi de lalele! Mai clar, *tulipomania* venea din două credințe socio-economice și estetice: a) că lalelele vor rămîne de-a pururea un simbol social, b) că ideea de "interior opulent" presupune în mod "analitic" imaginea lalelei (pe cînd alții preferă anumiți cîini sau "confortul academic" - cărți legate în piele etc.). În cele din urmă situația s-a schimbat și mulți investitori în bulbi au dat *chix*. Este de vină oare ideea pe care oamenii o aveau, într-un fel sau altul, că lalelele au încetat să mai fie "flori" și sînt mai curînd simboluri sociale? Autorii studiului au arătat că o analiză corectă se poate face doar dacă se pun două întrebări! La întrebarea "Este oare o eroare a crede că lalelele vor rămîne de-a pururea un simbol al prosperității?" un răspuns, retrospectiv, este "Da". Dar la întrebarea "Această credință a fost destabilizatoare?" răspunsul este "Nu" - căci clasa mijlocie ar fi căutat alt simbol al prosperității, astfel încît dacă lalelele nu ar fi fost bune la afacere olandezii ar fi pariat pe altceva: poate pe portrețiștii sau astrologii secolului al XVII-lea. Dar în cazul acesta nu prețul lalelelor ar fi variat, ci tarifele astrologilor și pictorilor deoarece ar fi fost în cădere liberă din

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

momentul în care nu ar mai fi fost nevoie de serviciile lor pentru a se face etalajul bogăției.

În joacă, îmi îngădui să fac același joc cu cel al cercetătorilor americani, dar să schimb figurile și eficiența regulilor de joc. Să păstrez, cum ar zice Wittgenstein, "regulile constitutive" (cum mută nebunul, când și cum se poate face rocada) și să creez un "efect de ambianță" printr-o anume utilizare a "regulii reglative" (de pildă să mă străduiesc să dau mat cu calul și nebunul, și să renunț la tură). Eficiența economică este mai mică (pierd mai mult timp), dar e mai mare spectacolul. Să punem, de exemplu, întrebările de mai sus în privința astrologiei. Este o eroare a crede în astrologie? Răspunsul este *da*. Este oare destabilizatoare această credință? *Nu în mod necesar*, căci cine știe prin ce alte nebunii, manii, dedări, sau mijloace de divinație ar fi înlocuită!

Este oare o greșeală a spera în *bingoteleviziune*? Răspunsul este... Ieșind din regulile acestui joc explicativ: personal sînt convins că actualele noastre televiziuni sînt vinovate prin modul de a uniformiza și superficializa *loisirul de duminica*. Dar dacă tot nu se poate face nimica, atunci nu cumva soluția trebuie căutată plecînd de la întrebarea "Ce fac oare cei bogați pentru cei săraci?". Cine sînt oare în acest caz "cei bogați"? Ținta ar fi prea minoră dacă am alerga după cei de la televiziune, aceștia nefiind decît niște iepuri prea grași. Adevăratul "speculant destabilizator" este "managerul statal": falit și lipsit de imaginație decizională el se complăce în acest joc pentru că are nevoie de "impozite hazardate" (asemănător polițistului care ciupește bucățile de brînză de prin piață). Din nefericire pentru cei care sînt de acord cu ideile mele de pînă acuma, personal nu am decît o propunere extravagantă: statul să fie obligat să folosească acești bani doar pentru amenajarea parcurilor, cumpărarea de televizoare și jocuri pentru copiii din școlile mai defavorizate, sponsorizarea unor edituri, ediții de cărți, filme sau spectacole etc. Dacă oamenii - neștiind ce să mai facă pentru "a deveni bogați" - dau banii pe amuzamente și "structuri ludice" superficiale, atunci nu e firesc ca o parte din profitul rezultat să le fie redistribuit pentru ca să aspire într-un mod "înțelept"?

Cum este inevitabil să existe și bogați și săraci, există și unele "teorii ale îndreptățirii" care la întrebarea etichetată drept *reformistă* "Ce fac cei bogați pentru cei săraci?" adaugă o alta, *conservatoare*: "Ce fac cei săraci pentru cei bogați?". Acestei probleme voi încerca să-i schițez un răspuns plecînd de la modul în care Max Weber a descris "nucleul rațional" al echilibrului dintre cele două mari instituții care ritualizează speranța umană: religia și jocul hazardului. "Cel căruia îi surîde norocul este rareori satisfăcut numai cu succesul său. Are nevoie, în plus, să știe că are *dreptul* la acesta. El vrea să se convingă că îl *merită* mai mult decît oricine altul. El vrea să aibă dreptul de a gîndi că cei mai puțin norocoși n-au decît ceea ce merită. Succesul trebuie să fie, în plus, un succes legitim". Cu alte cuvinte, instituțiile care ne reasează nelinștea înscriindu-ne în regimul credinței intră în competiție cu cele care ne propun jocurile de hazard întrucît ambele ne ritualizează "speranțele de indivizi" dîndu-ne posibilitatea de a scăpa de actualul *status social* printr-un "joc" simbolic: unul prin interacțiunile sociale directe pe care le propun jocurile, altul prin

interacțiunile mediate prin diferite sisteme de credințe. Unii sociologi (H. Schoeck, G. Geertz) se exprimă și "mai direct": speranța și fericirea dată celor care, bogați sau săraci, cred în șansă, nu este poate nimic altceva decât un mijloc de a-l elibera pe individ de dorința pe care o resimte, iar pe persoana invidiată de remușcări și de teama de cei care o invidiază.

Așadar, "care-i *morală*" argumentelor de mai sus? Cred că o parte dintre aceia care culpabilizează "căutarea activă a riscului" (v. N. Perpelea, "De la ruleta rusească la proba ordalică", în *Dilema* 328/1999), jocul și speculația bursieră pe termen scurt consideră că nu putem spera să putem face ceva în viață decât din momentul în care încetăm să mai stăm cu ochii ațintiți asupra altuia. Mizez pe ideea că au dreptate, dar asta doar în cadrul regulilor unui *joc al lumii* în care "cultura rușinii" (Nietzsche) nu este doar un "ritual de fațadă" (E. Goffman). În acest context de semnificații, prefer acea "sociologie" care își poate asuma următorul *principiu normativ*: ar trebui să tolerăm acele speculări ale riscului care, prin fantasma "căii scurte", cvasi-mistice sau magice, spre succes, păstrează în imaginabilul public *aura* reprobării morale care vizează facilitatea, refuzul efortului și al "căii lungi".

Cum v-ar sta oare la televizor luînd "bingotele" cu obligația de fi actor într-un clip în care îi sfătuiți pe ceilalți să credă mai departe în șansa lor? Eu, personal, aș zice că sociologii mexicani, "după sofisticate analize" au ajuns la concluzia că incașii și-au ascuns comorilor sub mesele de *telebilet* de pe străzile orașelor de azi.

### **B) Competențele reflexive ale metatelespectatorului dezbaterilor politice televizuale**

Pasionați ai telenovelelor și aprigi *talkșoiști* (cred că termenul e inventat de V. Mihăilescu), incașii nu citesc "cărți de sociologie" în care noile "genuri televizuale" cum sînt *reality-show* ("Surprize-surprize", "Iartă-mă!", "Viața bate filmul") și *talk-show* ("La Tucă", "La Diaconescu", "La Călinescu") sînt ironizate. De aceea nu prea țin *teoriile criticiste* ("Școala de la Frankfurt"). Trebuie să preferăm o *sociologie a criticilor* care se aduc fenomenului comunicării televizuale. Acest soi de sociologie are cert gen feminin: ea nu ține să fie iubită, cît adoră să fie pluralist-preferată. Cu alte cuvinte, interesul teoretic central al analizelor de sociologie a comunicării televizuale în viitoarea legislatură sociologică (2000 - 2004) nu va fi acela de a observa cum diverși agenți ai spațiului public (administrația, partide, rețele ale societății civile, grupuri de presiune, comunitățile etc.) constrîng publicurile și realizatorii de programe să dea anumite definiții asupra a ceea ce înseamnă "adevărul mesajelor". Mai curînd, vom examina instrumentele pe care teoreticienii, analiștii și diversele categorii de receptori le pun în joc pentru a face judecăți asupra modului în care această putere tehnologică convinge actorii spațiului social să se mențină în comunicare.

Este atunci cazul de a aplica o *definiție nominalistă a puterii*, așa cum propune M. Foucault: "Í...Ú aceasta nu este atît o instituție, o structură, nici o anume putere cu care unii ar fi dotați: ea este numele care se împrumută unei

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

situații strategice complexe într-o societate dată<sup>4</sup>. Așadar, nu ne interesează să facem o analiză de conținut a mesajelor virtual manipulative (o cohortă întregă de analiști își pierde azi timpul cu acest soi de "monitorizări"), ci *figurile de opinie* pe care discursul mediatic le oferă amatorilor de judecăți privind îndeplinirea funcției sale de stabilire și menținere a comunicării efective sau virtuale cu și între toți partenerii unui presupus inevitabil *cvasicontract de comunicare*. Mai simplu spus, în primul rând "televiziunii" (ghilimelele semnifică, evident, faptul că personific un "autor" în realitate invizibil) îi este suficient să fie privită. Dar eu, ca telespectator, nu am - cel puțin pentru anumite lucruri pe care le "văd" acolo - încă nici un cod de interpretare. Ce m-ar împiedica atunci să-mi pierd vremea pe un alt canal? Este suficient însă ca eu să acord partenerului meu de comunicare prezumția că are o intenție de comunicare. Nu știu care este aceasta, ce "conținuturi" vizează, este suficient să cred însă că există o intenție pertinentă, că unul sau altul "știe el ce știe", dar chiar e destul să cred că "ăștia nu-și dau seama ce fac".

Specialiștii în epistemologia comunicării vor fi remarcat deja că aplic aici "teoria pertinentei comunicaționale"<sup>5</sup>. Această teorie cognitivă susține că o reprezentare asupra lucrurilor are șanse să se transmită (sînt astfel explicate mecanismele de comunicare interindividuale) și să fie receptată în măsura în care oferă o interpretare a faptelor brute (să luăm ca exemplu "nefericirea") după următorul model: 1) atunci cînd *non-respectul* unei practici sociale precede nefericirea, această *non-atitudine* pare a-i fi cauza; 2) explicația nefericirii prin acțiunea sau non-acțiunea cuiva permite: a) identificarea de responsabili, b) cel puțin un *răspuns social* la o situație în care individul sau grupul este neputincios; 3) conformarea la o practică protejează măcar de un *risc social*: a nu fi acuzat de a fi cauza nefericirii. Putem să deducem de aici că, pentru a se "cala" modelului natural al funcționării minții umane, practicile televizuale trebuie să se arate mai întîi ele însele ca avînd un mod de funcționare structurat pe baza unei "lupte" între un *factor activ* și unul *conservativ*. Îndată ce reușește să mi se înfățișeze ca o *structură autoreflexivă* (la asta ajută și iluzia de reflexivitate pe care ne-o procură micile "teorioare" de prin reviste ca "Telemania", precum și genuri care simulează cîntrolul din partea "audienței", cum e cazul emisiei "Pro-tv te ascultă!"), un program televizual îmi declanșează prezumția de existență a unui "text" avînd *intenții pertinente* (în sensul lui Sperber și Wilson). Pot, de pildă, să-mi zic: "aici este ceva în legătură cu care merită efortul să...".

Baudrillard, pentru a se referi la această tehnică persuasivă, folosea metafora oglinzii înghițite. În cazul nostru oglindirea este iluzia că sîntem semnatarii unui *contract de comunicare*. Întîlnim aici supozițiile Leviathanului conversaționalist: există o competență a "ochiului public" de a aprecia prezumția de pertinentță a intențiilor de comunicare care circulă în rețeaua discuțiilor publice sau private (bîrfa, flecăreala, articolele din reviste și ziare cu

<sup>4</sup> Michel Foucault, **Le volonté de savoir**, Paris, Gallimard, 1976, p.123.

<sup>5</sup> Dan Sperber, Deirdre Wilson, **La pertinence. Communication et cognition**, Paris, Minuit, 1989.

programe tv)<sup>6</sup>. Comunicarea televizuală s-ar face printr-o interfață făptuită de un *pact* sau de un *contract* prin care interlocutorii *recunosc* că se află în *situație de comunicare* și că o fac din *rațiuni co-partajate*. Se produce astfel un *eveniment comunitar*<sup>7</sup> care, la nivelul programării, se repercutează în subdiviziuni de emisiuni între genuri bine definite și facil identificabile și care permit emițătorului să păstreze pe lângă public un sistem previzibil de așteptări nedecepcionante (v. mai departe conceptul de "regim discursiv"). Sistemul de genuri poate fi astfel înțeles de către telespectatori ca un rezervor de coduri între emițător și receptor. Apare însă problema modului în care se poate manifesta o asemenea "recunoaștere de pretenții" (ca simplă constatare a unor "exigențe", căci, desigur, ar fi prea mult să mai vorbim de "prezumția de perfecțiune" v. hermeneutica lui Gadamer).

În general, cercetătorii care nu se rezumă să folosească acest model doar pentru "ușurință descriptivă" nu uită să accentueze o chestiune definitorie mai subtilă a unui contract: "formatarea" sa ca un *contract cu miză*. Cum să înțelegem mai ușor treaba aceasta, pentru că se presupune în acest caz o echivalare a unei *promisiuni* cu *garanția* ei? Pentru început, explic acest paradox făcând apel la o explicație dată de J. Elster, raportului dintre meta-norme și meta-emoții). Pe scurt: acest echilibru poate fi enunțat după modelul Asociației Anonime a celor care se Lasă de Fumat (AALF): "te pedepsesc dacă nu mă pedepsești...că nu te-am pedepsit". Altfel spus, genurile contractate fondează "textele" (și le explică) în așa manieră încât să facă operațional (în grila de analiză a telespectatorului reflexiv) un sistem de așteptări. Acestea sînt conectate prin tot soiul de feed-back-uri, telefoane, control de indici de ascultare, reacții ale presei care induc o anume "competență reflexivă": credința că actul comunicațional funcționează după *regula disuasiunii anticipate*.

După modelul pieței - deci ca un soi de schimb de *mărfuri comunicative* - aceste "ritualuri criticiste" pot să fie trăite individual ca un "știu" sau ca un "văd". Se schimbă într-un mod *cvasiindividual* informații sau percepții în patru forme de spațiu-timp contractualizate prin patru pacte: pactul de *ospitalitate*, pactul de *comerț*, pactul de *învățare* și pactul de *spectacol*. Dacă în *epoca paleoteleviziunii* (U. Eco) telespectatorul credea că "știe" și "vede" bine prin ritualizarea în jurul Marelui Inchizitor Societal, acum (*neoteleviziunea*) acest "efect de înțelepciune" (sau de auto-percepție a *sofisticării personale*) îi apare din relația tactilă cu imagini, acțiuni, vieți private. Faptul că raporturile individuale (de proximitate) între persoane sînt cel mai facil remarcate face ca și "întîlnirea" cu programele televizate să fie asemănătoare cu întîlnirile cele mai

---

<sup>6</sup> Această problemă este analizată și de antropologi: "Discuțiile despre televizor reprezintă, ele însele, o forță socială. Este cadrul major de transmitere a semnificațiilor televiziunii, un cadru în care acestea se contopesc cu alte semnificații într-o nouă formă, pentru a crea o interfață importantă cu lumea acțiunii și credinței" (B. Hodge, D. Tripp, **Children and television**, Polity Press, Cambridge, 1986, p. 143. Citat de R. Silverstone, **Televiziunea în viața cotidiană**, Polirom, 1999, p. 91).

<sup>7</sup> A. Negri, P. Signorelli, R. De Berti, **Scènes de la vie quotidienne**, Réseaux, CNET, Paris, 44-45/1990.

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

simple și cele mai amicale, curente, și ele ritualizate în deplină regulă goffmaniană, dar care nu sînt legate de ceremonii fixe, tipice evenimentului festiv (de tip *societal*). Excepționalitatea evenimentială este acum de ordinul "sării și piperului" și se cheamă *media events*: certuri senzaționale în cadrul dezbaterilor televizate, finale de campionat, nunți de VIP-uri, catastrofe, salvări teribile, concerte rock, demisii fantastice... Ritmul vieții cotidiene devine astfel un bun "capital" pentru a menține în mod continuu (și nu doar episodic) audiența în acea amicizie reciprocă în stare să exorcizeze posibilele "trădări" prin *zapping* (utilizarea telecomenzii generează iluzia narcisiacă a unei hiperreflexivități).

Corelat acestei *neo-televiziuni*, au părut analiști care vorbesc despre o "televiziune reflexivă". Unii utilizează termenul de *metateleviziune* pentru a desemna *criticile endogene* aduse practicilor televizuale. Deși doar baronul Münchhausen reușea să se scoată pe sine din mocirlă apucîndu-se de ceafă, prefixul "meta" pare a sugera că din aceste discuții ar putea rezulta un soi de exigență morală care dă posibilitatea unei analize a deriziunii televizuale chiar în spațio-temporalitatea catodică. Astfel, se presupune că miza contractuală poate fi *controlată* cu vigilența de telespectator (și codificată de instrumentele "sisteme-expert" ale analistului de programe televizuale și "audiențe") prin observarea omogeneității între: 1) cele *patru pacte* (ele se încarnează în "modele de televiziune": de știri, servicii și comerț, loisir, relaționare, știință etc) și 2) *genurile, emisiunile, prezentatorii, ritualurile și decorurile* stabilite ca fiind încarnări (realizări efective) pertinente.

În opinia mea, cu adepții acestei concepții "metatelevizuale" nu poate avea loc o discuție tehnică sinceră, de natură epistemologică, deoarece sînt fie prizonierii intereselor și ideologiei de grup profesional care presupune că televiziunea dispune de instrumente specifice de analiză<sup>8</sup>, fie au o mentalitate teoretică naivă privind natura "adevărului" (așa cum am văzut din analiza imaginarului întreținut de public în privința genului *talk-show*). În fața acestei situații nu ne rămîne decît să mutăm discuția în zona academică și să vedem dacă nu cumva ceea ce voi numi *problema erorii reflexive* se regăsește chiar în modul în care "epistemologii" comunicării televizuale mobilizează instrumente conceptuale generale ale sociologiei, psihologiei și antropologiei.

Una dintre pasiunile care ne trezesc neastîmpărul necesar lecturii unui text "despre televiziune" este un soi de "emoția epistemică", aceea a căutării unei orientări teoretice tacite. Ne putem chiar întreba: "Care este oare scopul mai ascuns al autorului?".

Cred că o analiză psiho-sociologică, spre deosebire de cea din științele naturii, își poate îngădui și probe personale. Mărturisesc în acest sens că

---

<sup>8</sup> De ex., în Franța, este celebră disputa Bourdieu - Schneidermann (autorul celebrei emisiuni *metareflexive* "Arrêt sur l'image") privind posibilitatea unei "automedicații" (Bourdieu) în interiorul cîmpului: producători, animatori, critici de televiziune etc. Cf. Ph. Le Guern, Ph. Teillet, **La querelle «Bourdieu-Schneidermann»: analyse comparée de deux métadiscours télévisuels**, în Champs Visuels, 8/1998.

adesea sînt amuzat să privesc la unele "anchete de presă" atît de prostești încît îmi atrag admonestările familiei. Se explică oare această pierdere de vreme doar prin căutările mele de specialist în "științele comunicării"? Nu cumva acționez mai curînd ca "teoretician naiv" căruia tocmai prin această discursivizare stupidă a "conținutului factual" i se declanșează acele "grile de inteligibilitate" care să-l facă să se considere reflexiv? Iată, așadar, cum am ajuns la o abordare aproape cinică a problemei legate de existența unui *continuum conceptual-reflexiv* între "simplul... telespectator" și "specialistul în...televiziune".

Acest concept vizează modul în care o teorie socială este capabilă să trăiască. După A. Giddens, în practicile de comunicare teoriile sociale implicite generează un *continuum* al "agenților ațți de cunoaștere". Cu alte cuvinte, "societatea mediatică" implică indivizii în situații (dată fiind frecvența și multiplicitatea formelor de existență a acestei teme: "ce cred eu că cred ceilalți...") în care *recursivitatea comunicării sociale* să fi produs o anumită abilitate de a trăi în spațiul furnizat de teoria socială asupra comunicării. Dar asta înseamnă să socotim teoriile sociale ca pe niște invenții sociale care intervin, transformă și creează realități. Teoriile sociale diferă deci de alte teorii (științele "naturii") mai ales prin aceea că *înțelegerea* le este constitutivă: indivizii manifestă o înțelegere reflexivă, construită din recursivitatea între *înțelegerea proprie* și *înțelegerea (înțelegerii) celorlalți*, aceasta din urmă fiind "cristalizată", la rîndul ei, din *înțelegerea proprie* și *înțelegerea celorlalți*.

Așa cum am detaliat în alt loc<sup>9</sup>, *teoria recursivă a comunicării* este o teorie despre înțelegerea teoriilor altora asupra comunicării umane și furnizează provizii individuale celor ce trăiesc în spațiul lor de construcție - respectîndu-le și încurajîndu-le astfel *autonomia cognitivă* (aceștia pot, de pildă, să înțeleagă coordonarea în termenii proprii de comunicare). O supoziție a acestui *continuum* este că o teorie a comunicării trebuie să vorbească și despre ea. Adică nu numai despre *cunoașterea reciprocă*. (**A** îl știe pe **B**, **B** îl știe pe **A**) și *cunoașterea comună* (**A** îl știe pe **X**, **B** îl știe pe **X**), ci și despre *propriile noastre construcții* ale obiectelor de cunoaștere și a propriei înțelegeri. Din punct de vedere epistemologic, trebuie să fim atenți la acest fapt deoarece sociologii sunt tentați să elaboreze teorii despre un univers social unic, să tăinuiască unele construcții teoretice pentru a controla *variațiile* între ceea ce a înțeles teoreticianul și "ceea ce toată lumea a înțeles".

---

<sup>9</sup> N. Perpelea (coautor), **Construcția simbolică a cîmpului electoral**, Ed. Institutul European, 1998. Menționez doar că termenul "înțelegere" nu are aici un sens reprezentational. În timp ce "reprezentarea" este despre ceva și invocă existența unui observator privilegiat - extern "buclei reflexive", "înțelegerea" este simplă. Norma ei este stabilită de cel care "știe" el-însuși. Astfel, aserțiunea "te înțeleg" poate însemna pretenția cuiva de a fi în coerență cu ceea ce este în mintea altuia când afirmă ceva. Ea mai poate fi luată ca indicînd o apropiere de starea cuiva de cunoaștere sau ca un semnal ce provoacă o conversație. Aceeași stare o avem, în limbajul filosofiei lui Wittgenstein, când, examinînd o secvență numerică, "exclamăm": "acum pot să merg mai departe" (now I can go on).



## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

Să revenim cu această conceptualizare asupra câtorva înțelesuri ale comunicării televizuale. După unii autori<sup>10</sup> acest gen de reflexivitate poate deveni chiar sursa naiv-subconștientă a pasiunii care face receptorul să investească timp de audiență personală în privința *talk-show*-ului: nu știu ce, care și cum este adevărul, dar pot să "simt" cum sînt vorbele prin care el este tănuit. Pentru început, să încercăm o incursiune în supozițiile acestei idei.

O caracteristică a imaginarul occidental (în înțelesul de "loc mental") contemporan este aceea de a ne prinde pe toți într-un mare vîrtej al bănuielii: există undeva un adevăr inocent, care pre-există manifestărilor sale "concrete". Este necesar a fi descoperit: adică trebuie să fie învinse (de către o "putere de a zice adevărul") formele care-l impurifică, precum și trebuie puse mereu la îndoială instrumentele ("vorbirea revelatorie") prin care este descoperit. Așadar, mentalitatea noastră occidentală (desigur, nu o avem numai pe asta!) presupune în mod implicit că această vorbire este întrucîtva adevărul însuși și poate avea o "valoare de evidență" - cu condiția de a fi o vorbire "în sine", adică a nimănu. Observăm că termenul cheie este acest "nimănu": cum se asigură "*Neuterul*" (J. Habermas) său? Se presupun aici două opacifieri: 1) cea venită dintr-o intenționalitate (voluntară, dar și involuntară), 2) cea legată de perspectiva privirii unui individ sau grup - asemănător "petei oarbe" din psihofiziologia oculară.

Inserez în cadrul prezentării acestui imaginar o problematizare de natură epistemologică. Astfel, Niklas Luhmann a folosit teoria sistemelor pentru a defini comunicarea fără a utiliza caracterul acesteia de a fi un limbaj (*Sprachlichkeit*)<sup>11</sup>. El susține că, îndată ce evoluția ne va fi implicat în sistemele de comunicare, nu mai putem să revenim la paradoxul sufletelor simple și căpătăm un soi de "conștiință a diferenței" întrucît devenim observatori ai contingenței cuplajului dintre informație și comportamentul de comunicare (*Mitteilung*: a face cunoscut). Ne aflăm într-o epocă în care "semantica culturală" a transformat "insinceritatea sincerității" într-o "temă" necesară dacă, desigur, sîntem suficient de prudenți pentru a observa că societatea "se ține împreună" nu printr-o ordine naturală, ci prin comunicare. Mai mult, putem comunica ceva despre noi - asupra stărilor, umorilor, dispozițiilor și intențiilor noastre doar dacă ne putem *prezenta-nouă-înșine* drept context de informație care ar putea la fel de bine să fie diferit. Luhmann postulează că însăși comunicarea produce bănuială de nesinceritate, iar adaptarea la evoluție stimulează un *eveniment* special - *a ști să taci*. Predicția pare foarte plauzibilă dacă observăm cele din jur. Ceea ce îngrijorează însă mai mult este că din presupuziția prezentării-la-sine în felul indicat mai sus rezultă un straniu fenomen de *tăcere-la-sine*.

În concluzie, atît sub privirea reflecției teoretice nad've, cît și în discursul epistemologic, *vorbirile individuale* sînt suspecte prin definiție. Întrebarea care decurge în mod analitic este dacă nu cumva confruntarea lor publică - asigurată

<sup>10</sup> P. Charaudeau, R. Ghiglione, **La parole confisquée. Un genre télévisuel: le talk show**, Paris, Dunod, 1997.

<sup>11</sup> N. Luhmann, **Sociale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie**, cap.4: "Kommunikation und Handlung", Frankfurt-am-main, Suhrhamp Verlag, 1984.

printr-o "mecanică discursivă" (protocoalele specifice diverselor emisiuni de dialog radio-televizual) - poate institui un soi de *martor neutru*. Supoziția implicită a acestor discursuri este că "adevărul" este instantaneu efectului pe care-l generează interacțiunile vorbirii libere ("interacțiunea discursivă") a persoanelor prezente în cadrul unei emisiuni. În toate cazurile am avea un *show*. Să luăm două specii.

*Reality-show*-ul oferă telespectatorului posibilitatea de a vedea cum protagoniștii unei acțiuni trecute "mint adevărat": eroii de la "Surprize, surprize", "Iartă-mă!" sau "Viața bate filmul" joacă doar rolul unui rău suferit în trecut (accident, catastrofă naturală, dezordine socială, agresiune, abandon moral, încercarea neînțeleasă de a ajuta pe cineva), iar acum se expun aprecierii privind competența de a fi "autentici". Cu alte cuvinte, telespectatorul trebuie să pună în joc o competență moral-estetică - moștenită de la viață și rafinată prin participarea la "cultura oficială" (lecturi, telenovele, film, teatru) - pentru a surprinde un eventual "joc dublu" chiar în "momentul originar". În mod implicit, un telespectator si-ar putea zice cam așa: dacă avem aici o reconstituire (un realizator de televiziune serios nu ascunde aceasta!), este imposibil să nu mai existe aici "remanențele" prezenței reale a aceluia care chiar a fost acolo. Așadar, "obiectul" judecății noastre morale de telespectator care are frământări morale "în privat" este "urma" și "competența martorului original" de a o oferi, spre prezentare publică, animatorului de televiziune.

În cazul unui *talk-show*, judecățile telespectatoriale se aplică nu unei reconstituiri, ci competenței celor prezenți de a reconstitui "pe loc" ceea ce este opinia publică. În mod implicit, telespectatorul presupune că în societate există mai multe "opțiuni" tehnice cu privire la o problemă, iar actorii dialogului televizual "exhibă" tendința uneia sau alteia de a fi consensuală, radicală, medie, autocontradictorie etc. Aici - spre deosebire de genul televizual numit "*dezbateri*" - ținta telespectatorilor nu este atât "conținutul" (expunerea într-un cadru organizat a unei teme politice, juridice, științifice, religioase pentru a putea fi rezolvate rațional sau măcar a fi "înțelese"), cât înzestrarea participanților (asemănătoare contractului dintre client și avocat) de a prelungi în spațiul public contactul cu fenomenul de bază. Altfel spus, "mă uit" la "Tucă-show", "Chestiunea zilei" sau "Senzational cu Diaconescu" nu atât pentru a vedea cum se vor rezolva practic lucrurile, cât pentru a vedea cum un avocat sau altul se va comporta la tribunal. Desigur, această interpretare este doar o caracteristică a "telespectatorilor reflexivi", alții se așteaptă în mod naiv ca lucrurile să se "aranjeze" chiar acolo. Această ultimă atitudine provine dintr-o "generalizare empirică" grăbită. Faptul că uneori asta se și întâmplă ("hai, dați-vă mâna!", "promiteți, aici, în fața noastră, a populației, că de mâine dați apă caldă?") nu înseamnă că "esența" acestui gen al "conversației mediatice" consistă în a construi pe loc soluții tehnice, ci în a arăta că, "undeva-cîndva" este plauzibil a se putea juca eficient ("căci, vedeți, stimați telespectatori, noi aici ne înțelegem!").

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

### C) Sondajele

Ideea este de a fugi din jocul incaș al țintirii cu arcul a manipulărilor sociologice ale sondajelor și de a discuta despre posibilitatea unei "sociologii a sondajelor de opinie publicizante". Dar textul meu nu are pretenția să prezinte o "teorie precisă" a discursurilor de diferite soiuri asupra... ritualicului scandal executat prin discursul sondajelor în cadrul comunicării politice. Unii "semiologi" (de ex. Eliseo Véron) consideră că ar trebui evitată o epistemologie "frontală": obiectul științific ca obiect al unei conștiințe, iluzia unui obiect imediat. Cu alte cuvinte, există bănuiele privind inocența unui astfel de obiect de cercetare științifică ("discursul politic prin intermediul sondajelor", "comunicarea politică") care, plimbat fiind prin rețeaua discursurilor științelor sociale, nici nu ar mai rămîne același.

Dar cum să te pui în afara jocului care pare a caracteriza acest spectacol al comunicării politice prin metafora aruncatului reciproc, mimetic, cu piatra? Mă refer la ceea ce R. Girard numește **mecanism victimatoriu** ("țapul ispășitor"), în același timp stadiu ultim al unei "decompoziții" sociale și punct de plecare al "recompoziției". Cu o oarecare exagerare, desigur, se poate vorbi despre un asemenea "punct zero al culturii" și în cadrul "culturii politice". Există și aici o imagine a unei lapidații instituționale (dar cine să asvîrle cea dintîi piatră, sociologul, analistul politic, politologul, ziaristul, politicianul?), dintr-un timp îndepărtat, o primă (ori ultimă) lapidație deci, care se va fi declanșat spontan și a reconciliat comunitatea (politică). O soluție de abordare este aceea a "modelelor". Iată cîteva dintre acelea care - în mod ciudat - nu sînt gustate de interpretările pe care "analiztii politici" le dau fenomenului sondajier.

a) Primul model poate fi construit plecînd de la teoria lui A. Giddens despre "sistemele - expert". Susținerea sa este că întrucît "norma" înțelegerii este stabilită de însuși "cel care știe" trebuie să vorbim de existența a două *instrumente* abstracte: unul caracterizează "latura personală" a cunoașterii, celălalt este un "**angajament** - nu doar o simplă comprehensiune de ordin cognitiv - care ne dă, totuși, o percepție vagă și parțială a «bazei cognitive» din sistemele expert"<sup>12</sup>. Voi încerca să "prind" aceste idei într-o scurtă aplicație asupra problemei discursului sondajelor.

Pierderea încrederii în sistemele expert echivalează, în cazul "instrumentului personal" de abstractizare, cu dizolvarea sa într-un mecanism de distincție socială: prin detașare ironică sau, dimpotrivă, prin afirmarea ostentativă a consumului de "teorie" provenită de la *grupări de prestigiu*. Se manifestă în acest mod o rezervă mentală a *cetățeanului extraordinar* autodetașat de cel "ordinar" (privitorul de *telenovelas* și/sau cel care nu ar ști cum să dibuie "șmecheriile" care se fac cu "cifrele din sondaje"). Acest dispreț amuza(n)t, asociat cu convingerea în slăbiciunea intrinsecă a personalului democratic activează un temperament plebiscitar (sondajele sunt considerate un soi de *mini-referendumuri*).

<sup>12</sup> A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Polity Press, 1990, pp. 35-37.

În privința snobismului pricinuit de jocul de distincții legat de interacțiunea spectatorială a lecturii "textelor sondajiere", este instructivă o anecdotă "cu G. Gallup". La o petrecere acesta ar fi fost întrebat "de o doamnă", cum se face că ea nu a fost interogată deja într-un sondaj. Gallup ar fi răspuns că are tot atâtea șanse și de a fi lovită de un fulger. Probabil că astăzi ne găsim într-o etapă în care snobismului îi place haina parodiei - uitînd însă că foarte ușor poate să treacă drept un consumator "pe bune" de sondaje.

Așadar, în cazul disputei privind "adevărul sondajelor" este pusă în joc această autenticitate a "angajamentului" față de cunoașterea-expert. Sistemele-expert sînt, în concepția lui Giddens, ca și gajurile simbolice (de exemplu, banii). Altfel spus, ele sînt mecanisme de *de-localizare*, punctul lor comun fiind "distanțarea" relațiilor sociale de contextul imediat. "Orice persoană utilizînd gajuri monetare - scrie Giddens urmîndu-i pe Simmel și Keynes - face prezumția că și alte persoane, pe care nu le va vedea niciodată, le va recunoaște valoarea. Dar cel în care se face mai întîi actul de încredere este banul ca atare, iar nu persoana cu care s-a făcut o tranzacție precisă". De unde și, la Keynes, legătura între încrederea în tranzacțiile monetare și "încrederea publică în guvernămîntul emițător". Sistemele expert "garantează" așteptările noastre în raport cu un *spațiu-timp îndepărtat*. Această "desfășurare" (Giddens) de sisteme sociale este obținută prin: 1) *impersonalitatea* testelor de evaluare a cunoașterii tehnologice și 2) prin critica lor publică. Pentru un profan, încrederea în aceste sisteme nu depinde de o inițiere completă deoarece lucrurile stau cumva ca în cazul lipsei de teamă cînd urcăm scara casei - știm infinit mai puține lucruri decît arhitectul și constructorul ei, dar avem totuși "crezanie" în munca lor. "Eu am mai puțină «crezanie» în ei, scrie Giddens, cît în autenticitatea cunoașterii-expert pe care ei o aplică - și pe care eu sunt în general incapabil să o verific prin mine însumi" (p. 36). Dar cu această susținere a lui Giddens nu am făcut decît să revenim la modelul provenit din științele cognitive (D. Sperber).

Să facem, în final, două observații privind operațiile de reprezentare prin proceduri cognitive.

Prima se referă la realizarea reprezentării ca operație cognitivă de "apropiere" a cazurilor particulare. O astfel de procedură este aceea în care se iau ca reper asemănări corporale, calități ale stării civile, biografii personale etc. Michel Foucault, prezentînd o frescă a *epistemelor*, a făcut de fapt o "istorie a asemănărilor", adică a manierelor de a lua ceva ca bun de făcut asemănări.

A doua observație o putem da plecînd de la studiile lui Thevenot și A. Desrosieres și L. Thevenot<sup>13</sup>. Ei arată că diferențele utilizate pentru calificarea oamenilor nu țin doar de "rolurile sociale", ci și de "formaturile de informație" pertinente pentru a realiza calificarea. Aceasta se reflectă mai ales atunci cînd scopul cercetării implică o grijă mai mare pentru o recunoaștere a diferitelor

---

<sup>13</sup> A. Desrosieres, *Classer et mesurer. Les deux faces de l'argument statistique, Reseaux*, 69/1995.

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

moduri de identificare, decît pentru o menținere a iluziei formale în existența unui ansamblu de clase de echivalență "de aceeași natură". De aici, susțin cei doi sociologi francezi, pot deriva diferite jocuri persuasive asupra opiniei publice - după cum, prin publicizarea sondajelor, are loc o indexare mobilă a "mediei" asupra unei serii de cazuri particulare.

b) Al doilea model este prezent în lucrările lui P. Bourdieu (**L'opinion publique n'existe pas** în *Les Temps modernes*, 318/1972; reluat în *Questions de sociologie*, Minuit, Paris, 1980, p. 222-235) și P. Champagne (*Faire l'opinion. Le nouveau jeu politique*, Paris, Minuit, 1990). Deși nu aderă la toate argumentele celor doi sociologi francezi - v. N. Perpelea (coautor), *Structura simbolică a cîmpului electoral*, Ed. Institutul European, 1998 - mă folosesc de cîteva dintre ele pentru a sugera de ce o critică mai aprofundată a poziției simbolice a sondajelor este pur și simplu excomunicată din majoritatea publicațiilor de larg consum care abordează o "tematică politologică".

Se pune problema interfeței dintre "supravegherea circulației informației publice" și "circulația supravegherii". Democrația semiotică se asfixiază dorind prea mult pe verticală, ea nu suportă decît supravegherea orizontală, de aceea *societatea de comunicare* va face ca "mașina telegrafică să ia locul clopotniței catedralei". Preiau această metaforă dintr-o lucrare tradusă recent și la noi (P. Flichy, *Une histoire de la communication moderne. Espace public et vie privée*, Paris, Ed. La Decouverte, 1991, p. 22) unde se face aluzie la faptul că firele primelor telegrafe erau agățate de vîrfurile catedralelor și bisericilor. Astfel că ele deveniseră un soi de "loc înalt" laicizat. O poziție dominantă în cîmpul agenților care asigură "pe viu" această interfață este aceea ocupată de ceea ce se numește *intelligentsia*. Rolul său este de a fi o "rețea de rețele" - *meta-rețea* care indică luărilor de poziții virtuale ale agenților profani că există deja un sens. Nu am o analiză specială pentru a argumenta această ipoteză, dar mă bazez pe observația că în limbajul oral (sau în cărțile "de vogă") al acestui soi de intelectuali-analiști care circulă frecvent "prin televiziuni" este utilizată cu mare plăcere o tematică legată de mitologia fondatoare. Astfel ei se reprezintă în imaginarul public ca un soi de "pasaj cristalizat", adică un depozitar al schemelor virtuale care relaționează haosul și raționalul. Utilizarea unui limbaj pseudo-sofisticat corespunde așteptărilor și competențelor unui public obișnuit deja cu o gîndire "dicționarică" (U. Eco) aflată în circulație prin talk-show-uri, integrale politice umoriste și zodiacuri.

Nu trebuie să vedem în producția simbolică a acestor rețele intelectuale doar niște *kitsch*-uri politice. Ele au o importantă funcție catarsică și adesea sînt, din nefericire, singura sursă de existență materială decentă a intelectualilor. Unii sociologi nu ezită totuși să facă observația că invazia cărților scrise de așa-numiții "intelectuali polito-mediatici antimediatici" (J.M. Ferry) hrănește imaginarul social cu o viziune *de la înălțime* asupra problemelor publice, adică așa cum apar ele în "studiile" sociologiei "administrativiste" și ale elitelor polito-mediatiche. Strategia lor narativă capătă forma unor "povestiri politice" - un fel de *saga* care pune în valoare capacitatea lor, antreprenorială și

"mediativă", de a formula regulile jocului politic. Iar asta face să le apară ca *subversivă* o viziune *de jos*, cea sociologică - întrucât surprinde *desfătarea-de-sine în rol*, adică, adesea, altceva decât imaginea de sine pe care și(-o) dau "înalții funcționari". Din această cauză, abordările "strict sociologice" (v. cazul Bourdieu) au dificultăți în a integra dimensiunea propriu-zis politică a acțiunilor publice întrucât pare a ridiculiza, prin supunerea la deconstrucția teoretică, acel "*vine de la sine ca asta să fie politic*" (de ex. că "este interesant în sine a face un sondaj") prin care se automatizează, în manieră esențialistă, unii actori ai câmpului politic.

O abordare "strict sociologică" este non-convențională din punctul de vedere al pieței actuale a ideilor de tip "intelligentsia" care asigură comunității politice un echilibru conceptual. "Interesul de rețea profesională" al *intelligentsiei* este să facă împărtășită în imaginarul politic ideea și credința că vegherea lor asupra "regulilor procedurale" este un termen cu parte întregă a contractului între personalul politic și societatea civilă. O critică mai aprofundată a sondajelor nu corespunde reprezentării lor ca **informație de serviciu** (în cadrul comunicării publice), ca un soi de izbîndă a perenului proiect de "deschidere" a aparatului administrativ. O astfel de critică "strict sociologică" a sondajelor este în concordanță și cu unele discuții din rîndul categoriei profesionale a politologilor. Astfel P. Birnbaum (*La fin du politique*, Paris, Seuil, 1975) a arătat, în termenii unei analize a teoriilor politice contemporane, cum procesul global de profesionalizare a politicianului se manifestă prin refuzul de a acorda un loc esențial puterii și relațiilor conflictuale între grupurile sociale. Sînt valorizate, astfel, aspirații mai profunde ale "teoriilor nađve" fondate pe ideea unei "administrații științifice și nonpartizane a vieții politice".

Așadar, sondajele (și "grija" pentru "prinderea manipulatorilor") participă la întreținerea credinței că desemnarea obiectivelor și regulilor jocului politic nu este rezultatul unor preferințe arbitrare sau ideologice: ele trebuie să apară determinate în și prin stricta atenție a cetățeanului și ca un soi de retur din informația cotidiană ("spicuită" cît mai probabilistic) și conformă coerenței specifice "societății civile".

Dacă aderăm la o astfel de critică a sondajelor, în afară de acest risc de a fi percepuți ca avînd o viziune subversivă, mai putem avea necazul de a fi socotiți plictisitori. Cititorul sau privitorul de "analiză politică" este obișnuit mai curînd cu *criticile interne* ale industriei sondajiere (cele care fac deliciul studenților din anul întii de la sociologie și științe politice: cum se "măsluiește" prin formularea întrebărilor; un fel de "prețul corect-sociologic"). El este în căutare de suspans interpretativ deoarece este familiarizat doar cu un "comentariu politic de duminică", anume făcut pentru întreținerea cultului performanței după modelul sportiv. Pentru a menține atenția spectrală, se insistă nu pe valoarea predictivă a sondajului, ci pe aspectele sale care relevează cele ce fac că "balonul e rotund". Un efect "indirect" se manifestă, în cele din urmă, și la nivelul pasiunilor politice prin faptul că variația curbei de audiență nu e legată de valoarea intrinsecă a programelor de acțiune publică aflate în concurență, ci de

## Despre "ritualizarea optimismului" prin "raționamente prescurtate"

aptitudinea candidaților pentru speculație ("mica frază" este față de program ceea ce este "bursa" față de întreprindere).

c) Al treilea model - **rețeaua bicefală** - oferă imaginea metaforică a unei "democrații reticulare" a "societății în rețea" (A. Gras, *Les macro-systemes techniques*, Paris, PUF, 1997). Scopul celor care utilizează acest model este să "combată" tezele lui Bourdieu (dar există și "adepti anglo-saxoni": Gingsberg, Converse etc) care ne previn că sondajele nu fac altceva decât să provoace spre exhibare niște *non-atitudini* (non-opinii) întrucât în fața unui chestionar omul are tentația să se comporte ca un "testat" privind inteligența politică și... e inteligent să o iei "pe ghicitelea" chiar dacă lucrurile despre care ești întrebat nu sînt pentru tine o problemă reală. Numele de "bicefal" sugerează faptul că într-o rețea (ce nu intră într-o "rețea!") toți putem fi priviți - dacă se acceptă o "convenție de echivalență"- ca niște "indivizi schematici" construiți din aceleași "predicate psihice": un "capăt" este însăși rețeaua, celălalt este individul-schematic. Pentru a înțelege mai bine această componentă a unui asemenea model ficțional-uristic, ar fi utilă o prezentare a metaforei favorite în hermeneutica artefactelor a cognitiviștilor (ex. D. Dennett): un "predicat psihic" aparține "non-persoanei", este o "abstractă". Aceste "trăsături" sînt vide de conținut: ca și ecuatorul și centrul de greutate, ele nu fac parte din "zestrea fizică a lumii".

Să vedem ce ne dă acest model în analiza funcției simbolice a convențiilor statistice ("tranzistorul sondajier") necesare în crearea legăturii politice. Ideea este că imaginarul politic al societății globale este emergent din interconexiunea unor "emoții publice singulare" care nu sînt cele ale unei "personalități" sau ale unui "individ în carne și oase" căci o "rețea conexiunistă" nu suportă decât "urme" ale unor "agențe" (un soi de *homunculi politici* a căror substanță are o natură statistică) care au o istorie (a fi activ în cadrul unei durate proprii) în suite scurte de înlănțuiri (perioada dintre sondaje). Un agent fixat pe locul său după modelul clasic al democrației ar avea un *Eu-rațional* prea puternic și, deci, o *dorință remanentă* insuportabilă pe rețeaua aspirațiilor de originalitate. Orgoliul personal poate fi prezent în "societatea individualistă de masă" (Mafessoli) dacă nu este respins de anticorpii rețelei. Condiția este ca emoțiile, dorințele, convingerile, intențiile și interesele singulare să se re-prezinte pentru ceilalți "agenți" ca avînd o simplă intenție-dorință de trecere (printr-un tranzistor). O metaforă a lui Bachelard mi se pare relevantă în privința înțelegerii noului agent al democrației reticulare: "el este o imagine, înainte de a fi o ființă; este o dorință, înainte de a fi o imagine" (G. Bachelard, *L'eau et les rêves*, Paris, Le Livre de poche, 1992, p. 12).

Un alt concept utilizat în acest model este cel de *quasi-subiect colectiv*: efect de emergență al interconexiunii unor "indivizi schematici" care, prin această circularitate, pot exhiba proprietăți mentale de rețea - "predicate psihologice colective" - asemănătoare intențiilor pe care le atribuim subiectului individual.

Să facem o traducere într-un limbaj firesc. Să zicem că *tranzistorul* este *sondajul de opinie*. Punerea sa în funcțiune este un *ritual performativ* la sfârșitul căruia colectivitatea află - din nou - ce este "profan" și ce este "sacru". Critica lui Bourdieu (sondajele consideră că opiniile individuale au aceeași importanță) nu mai are sens căci toate comportamentele sînt "intrări" a căror "valoare" are o "mărime profană" în raport cu convenția că la "ieșire" este modulată "tendința sacră". Iată exemplul celebrei întrebări "Considerați că țara aceasta merge pe un drum bun...". S-a spus că este o o întrebare de sondaj "cu specific românesc" preluată aiurea și întîrziat din metodologia americană din perioada războiului rece. În realitate ea are un rol ritualic în numeroase sondaje din țările occidentale și are funcția de a indica la "ieșire" cele două tendințe: profanul (cei care-și văd numai de interesele lor) - sacrul ("țara aceasta", *România*).

Cu siguranță că mulți dintre cititorii acestei explicații vor pufni în rîs. Și au dreptate. Ar putea însă ca prin acest soi bizar de conceptualizare să reflecteze la o metaforă tehnologică. Acea care are ca referențial funcția sondajelor de a construi *figura unei anti-conspirații* (a "simplului cetățean" în jurul unui "artefact charismatic" montat cînd pe instituția prezidențială, cînd pe o biserică, cînd pe armată, cînd pe poliție, cînd pe un post de televiziune sau ziar) împotriva *conspirației mecanismului politico-mediatic* "manipulatoriu" (parlamentari, ziariști veroși, sondeuri, analiști politici etc.).

**În loc de concluzie.** La ce ne ajută să vedem în cadrele schițate anterior aceste spectacole de ritualizare a optimismelor (a) cu privire la riscul inocentului "mic jucător" de telebingo, (b) cu privire la competența reflexivă a metalespectatorului, (c) cu privire la "adevărul" sperat al formele statistice despre "starea națiunii"? Este oare ca și cum ai vrea ca lucrurile să se prezinte astfel pentru a avea o bizară plăcere a întristării sociologice? Acestor întrebări m-am încumetat uneori a le răspunde în felul lui Robert Nozick: "Cred că ceea ce spun în această carte este corect. Acesta nu este felul meu de a da înapoi. Dimpotrivă, îmi propun să vă dau totul: îndoielile și neliniștile, incertitudinile și opiniile, convingerile și argumentele. În acele puncte speciale din argumentele, pasajele, supozițiile mele ș.a.m.d., unde simt o tensiune, încerc să comentez sau cel puțin să atrag atenția cititorului asupra a ceea ce mă face să mă nu simt bine" (R. Nozick, *Anarhie, Stat și Utopie*, Humanitas, București, 1997, p. 40).



# Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public

---

Emilia VASILIU

---

Sondajele de opinie realizate în vara anului 2000 aratau ca în România încrederea în institutia parlamentară a coborât la 9 la sută. În același timp, posibila configurație a unui parlament virtual - care ar fi rezultat din răspunsul la clasica întrebare "cu ce partid ați vota dacă alegerile ar avea loc mâine" -, era total diferită de cea alcătuită în urma alegerilor din anul 1996. Chiar și fără a vorbi de partidele nou apărute pe scena politică, proiectul institutiei parlamentare conceput pe baza datelor de sondaj arata o spectaculoasa schimbare a optiunilor electoratului, de natura sa rastoarne proporțiile și să modifice raporturile dintre forțele politice în ordinea deciziei legislative. Ca urmare, este de luat în considerare un serios motiv de comentariu asupra reprezentativității actualului for legislativ - chestiune preocupată de altfel pentru toți analiștii sistemelor democratice dintre care unii au avansat ideea că "sondajele bine făcute și supervizate de o Curte constituțională pot completa cu succes sufragiul universal"<sup>1</sup>.

## Legitimitatea sistemului democratic în condițiile crizei de încredere instituțională

În aceasta situație, s-ar părea ca orice discuție despre legitimitatea puterii politice rămâne fără obiect. Cercetările efectuate în această direcție arată însă ca în România, în pofida neîncrederii masive în institutiile democratice aflate în plin proces de redefinire socială a propriului rol, suportul popular pentru democrație este încă masiv.

Analiza rezultatelor unor cercetări sociologice de anvergura a avut darul să evedentieze existența vocației democratice în România. Coordonând în cadrul ICCV o astfel de cercetare integrată unui proiect internațional, profesorul Ioan Marginean<sup>2</sup> constată că la noi a avut loc "un proces cu semnificație precisă de adoptare și consolidare a democrației. În toată perioada, suportul populației

---

<sup>1</sup> Mattei Dogan, *Erodarea încrederii în democrațiile avansate* (în *Revista de Cercetări Sociale* nr 1/1998)

<sup>2</sup> Ioan Marginean, *Suportul popular pentru democrație*, în *Sociologie Românească*, serie nouă, 2/1999)

pentru regimul politic democrat s-a menținut la nivel înalt în pofida unor disfuncționalități importante și a dificultăților economice".<sup>3</sup>

Într-un studiu consacrat fenomenelor tranziției profesorul Dumitru Sandu<sup>4</sup> analizează evoluția cotei de încredere a cetățenilor români în Guvern și Parlament și arată că "după nivelurile foarte ridicate din 1990 urmează un declin liniar până în anul 1992, înainte de alegeri. După alegerile din acest an, se constată un reviriment redus al fenomenului". În absența unor date de sondaj post electoral pentru 1992, autorul observă că oricum, între 1992 și următoarele alegeri din 1996, încrederea în putere, în Guvern și în Parlament, se menține la niveluri relativ constante. După alegerile din noiembrie 1996, marcate de victoria în alegeri a Convenției Democrate din România (formațiune politică având o puternică orientare de dreapta)," încrederea în Guvern și Parlament atinge niveluri foarte ridicate, comparabile cu cele din 1990<sup>5</sup>. În decursul anului 1997 însă, încrederea în instituțiile statului își reia tendința descendentă". Explicația acestor fluctuații rezidă în faptul că "noile instituții ale democrației - Parlamentul și Guvernul în mod special – primesc din partea societății civile o cantitate de încredere cu atât mai mare cu cât schimbările pe care le aduc pe cale democratică sau le promit în mod credibil sunt de mai mare profunzime. Creșterea spectaculoasă a încrederii în instituțiile reprezentative în anii 1990 și 1996 este asociată tocmai cu astfel de fenomene de încredere fondatoare".

Concluzia acestui studiu arată ca "declinul încrederii în putere este explicabil prin ajustarea capitalului civic investit în instituțiile reprezentative ale statului, în condițiile unor prestații ale actorilor instituționali sub nivelul așteptărilor".

Fenomenul erodării încrederii în instituțiile autorității de stat nu este însă specific noilor regimuri care au luat locul fostelor sisteme politice totalitare. Sondajele la nivel național efectuate în aproape 20 de democrații pluraliste au arătat că o mare parte a cetățenilor, chiar majoritatea în unele cazuri, nu au

---

<sup>3</sup> O precizare a aceluiași autor se cuvine menționată pentru deosebita sa valoare argumentativă: "Cât privește acceptarea mecanismelor de funcționare a democrației, în cercetările din 1990 și 1998 au fost incluși doi indicatori comuni: alegerile și Parlamentul. Acordul cu acești indicatori a fost deosebit de înalt încă din 1990 și s-a menținut și în 1998: rolul Parlamentului în societate / 88,6% (1990) și 78,7% (1998). Afirmatia potrivit căreia "alegerile sunt cel mai bun mijloc de a ocupa funcții publice" a întrunit scorul de 92,1% (1990) și 86,6% (1998).

<sup>4</sup> Dumitru Sandu, **Spatiul social al tranziției**, Polirom, 1999.

<sup>5</sup> Fondarea noilor instituții democratice avea să confere exercitiului politic în spațiul public o vigoare și o legitimitate pe care evenimentele istorice le facuseră să dispară pentru mult timp. Pentru discuția noastră este important de amintit faptul că noua Constituție a României, adoptată în 1991, reinstituia Parlamentul ca instituție publică de autoritate, reintroducând totodată sistemul bicameral, care a constituit o tradiție a vieții parlamentare românești. Totodată aceasta "stabilea cu precizie și claritate mecanismul procedurii legislative, statutul deputaților și senatorilor, renunțându-se la ideea mandatului imperativ și consacându-se teoria mandatului de reprezentare, specifică tuturor constituțiilor moderne și democratice" (vezi prof.univ.dr.Victor Duculescu, conf.univ.dr.Constanta Calinoiu, Georgeta Duculescu, "Drept constituțional comparat", Lumina Lex, 1996)..

## **Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public**

---

deloc sau au foarte puțină încredere în principalele instituții și organizații. Pe baza analizei rezultatelor acestor sondaje – unele desfășurate de peste două decenii - Mattei Dogan identifică în studiul pe care l-am citat deja patru caracteristici ale degradării încrederii în instituții, *în special la adresa parlamentului ca institutie centrala*, observând pe baza datelor de sondaj ca în fond “legitimitatea regimurilor democratice nu este contestata în nici una dintre democrațiile vestice post-industriale, dar persistenta unei încrederi scăzute arata ca ne aflăm în prezenta unor disfuncții serioase”. Este vorba în primul rând de faptul că erodarea încrederii nu este un fenomen temporar legat de o situație particulară; urmează constatarea potrivit căreia absența încrederii este generală; de asemenea, lipsa de încredere nu este doar cronică și generală, ci este de asemenea structurală, în sensul că ea se referă la aproape 15 instituții, “măcinând respectabilitatea și reducând autoritatea guvernamentală”. În sfârșit, “neîncrederea pare să aibă o tonalitate rațională” pentru majoritatea celor chestionați această neîncredere nefiind de natura ideologica ci mai degraba pragmatica (fiind socotita, printre altele, chiar ca “un semn de maturitate politica”).

Deosebit de relevant pentru atitudinea cetățenilor fata de parlament este un sondaj realizat în 1990-1991, pe care sociologul francez îl și alege pentru a analiza percepția publică asupra instituției parlamentare<sup>6</sup>. El remarca în comentariul sau ca “oricine ar putea ramâne perplex văzând ca în 14 tari din 20 câte sunt considerate în sondaj, majoritatea publicului nu are încredere în parlament. Lipsa de încredere în aceasta institutie ce sta la baza democratiei - care pentru mult timp a fost centrul de gravitație al regimurilor democratice - “corespunde declinului sau real în funcționarea democrațiilor reprezentative.” Citind și rezultate ale unor sondaje precedente, autorul susține că aceasta este o problema majoră ce merge mai departe de teoria instituțională. Printre cele 11 democrații incluse într-un sondaj din 1981, Germania de Vest a fost singura țară în care majoritatea a exprimat “multă încredere” sau “destulă încredere” în această veche instituție democratică. În toate celelalte țări doar o minoritate a afirmat că este încrezătoare în parlament – cam o treime în Italia, Belgia și Danemarca. Alte sondaje (din 1970 și 1981) au confirmat că o minoritate semnificativă de cetățeni judecă sever comportamentul parlamentar și nu avea încredere în el, chiar daca credea ca ar trebui sa joace un rol mai însemnat.

Declinul de încredere în democrațiile pluraliste vizează și alte zone ale vieții publice dintre care se disting scăderea încrederii în partide și neîncrederea în politicieni. În sondaje internaționale asupra eticii profesionale referitoare la onestitatea a 24 de profesii, politicienii sunt cotați în multe țări “ca cei mai puțin demni de încredere”, pe același nivel cu “vânzătorii de mașini folosite” și “agenții imobiliari”, se arată în același studiu invocat de Mattei Dogan. Același

---

<sup>6</sup> Potrivit aceleiasi surse, la capitolul Neîncredere totala sau putina încredere datele de sondaj se prezinta astfel ( % ): Japonia – 71, Italia - 68, Portugalia - 66, Mexic – 65, Spania – 63, Canada - 62, Danemarca – 58, Belgia – 57, Irlanda de Nord – 55, SUA – 55, Marea Britanie – 54, Suedia – 53, Franta – 52, Irlanda – 50, Germania – 49, Olanda – 48, Norvegia – 41, Chile – 37, Elvetia – 23.

autor evidențiază în altă parte<sup>7</sup> faptul ca "anchetele realizate în aproape toate democratiile pluraliste în ultimele decenii relevă "un decalaj al încrederii " pentru câteva instituții majore și un nivel relativ ridicat de neîncredere în clasa politică. Expresia neîncrederii în instituții rezultă deseori din neîncrederea în indivizii care le administrează .Generalitatea acestui fenomen în democrațiile avansate ridică importante întrebări privind teoria democrației reprezentative și rolul mediatorilor în sistemul partidelor politice".

În aceasta criza de încredere cvasi-generalizata la nivel institutional, societatea își produce și își utilizează propriile pârgii de control asupra puterii. În formularea lui Mattei Dogan, "acțiunile și retorica politicianilor se afla astăzi, mai mult decât oricând în trecut, în vizorul unei contra-puteri, și anume, mass media". Comportamentul guvernelor și procesele decizionale sunt astăzi sub directa supervizare a media care "nu numai că informează, dar și monitorizează". De fapt, spune autorul, guvernării sunt percepuți în oglinda opiniei publice așa cum sunt zugrăviți de condeii jurnaliștilor".

Revenind la arealul românesc, în lucrarea citată a profesorului Dumitru Sandu este prezentată o tipologie a percepției publice asupra autorității instituționale, așa cum s-a desprins din rezultatele studiilor efectuate asupra sondajelor de opinie și mass media. Trei sunt tipurile de "imagini contrastante" identificate de autor pentru cazul României anilor '90:

- institutiile în declin de încredere cu Guvernul, ca model exemplar de institutie negativa;
- institutiile de stabilitate înalt – pozitivă, cu Armata și Biserica drept modele exemplar pozitive;
- institutiile aflate în plin proces de însănătoșire sub aspectul credibilității, cu Politia și Serviciul Român de Informații (SRI) ca posibile exemple relevante.

### Institutiile parlamentare în discursul presei scrise

Aceasta relație dintre imaginea promovată de presa scrisă și percepția opiniei publice, instituționalizată în sondaje, afirmată și în spațiul public românesc reprezintă una dintre dominantele care îl definesc sub aspect democratic. Cercetarea sociologica a identificat<sup>8</sup> și a studiat și din perspectiva

---

<sup>7</sup> Mattei Dogan **Declinul valorilor traditionale în Europa Vestica**, în *Revista de Cercetari Sociale* nr.2/ 1998.

<sup>8</sup> *Presa preia cu promptitudine rezultatele sondajelor de opinie efectuate pe aceasta tema. Reproducem câteva exemple: "Potrivit sondajului realizat de CURS, de cea mai putina încredere din partea românilor se bucura: partidele politice (8%), consilierii presedintelui României ( %) si Parlamentul (10%) - "Evenimentul zilei", 19 noiembrie 1999; "Conform unei evaluari a activitatii parlamentare facuta de Pro Democratia, 39 la suta din populatia tarii este în foarte mica masura multumita de activitatea parlamentarilor; 34 la suta multumita în foarte mica masura, 8 la suta multumita în mare masura si 3 la suta multumita în foarte mare masura. În timp ce 15 la suta nici macar nu au o parere despre aceasta problema" ("Evenimentul zilei", 11 decembrie 1999). Prezentând acelasi sondaj,*

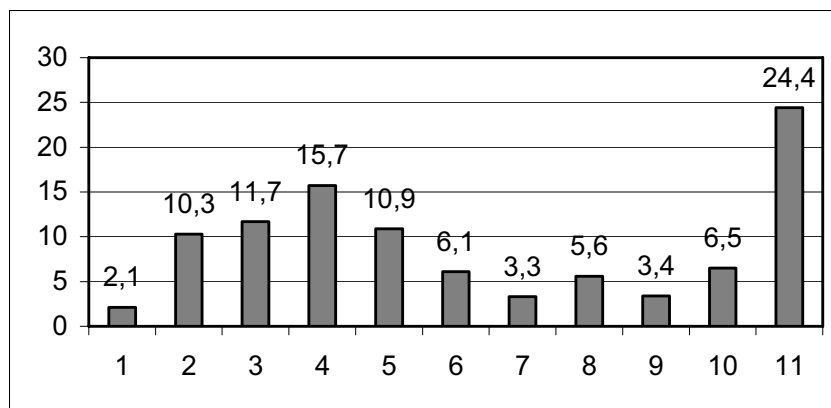
## Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public

comunicațională "criza de încredere aproape generală" care macina societatea românească. Într-o cercetare efectuată pe această temă încă în 1993, profesorul Ioan Dragan observa că "ar trebui măsurată partea de relativă responsabilitate ce revine mass media în răspândirea sentimentului de neîncredere în viața politică și în instituțiile publice"<sup>9</sup>.

Fără pretenția de a răspunde unei asemenea cerințe, ci numai pentru a căuta să înțelegem câteva dintre mecanismele prin care presa scrisă reușește să construiască imaginea instituției parlamentare și să o acrediteze ca atare în spațiul public, ne-am aplecat asupra modului în care activitatea legislativă este enunțată și evaluată de primele trei ziare centrale clasificate în ordinea audienței<sup>10</sup>. Am ales pentru încercarea noastră perioada corespunzătoare sesiunii 1 septembrie - 31 decembrie 1999.

Analiza a avut în vedere pe de o parte activitatea parlamentară ca practică legislativă și, pe de altă parte, mediatizarea prestației parlamentarilor, implicații în dezbaterile și adoptarea celor mai importante legi ale primei sesiuni parlamentare a ultimului an al actualei legislaturi<sup>11</sup>.

### Distributia contextelor negative în comentariile parlamentare ale ziarului "Adevarul"



1. Migrația parlamentară;
2. Demagogia;
3. Randamentul legislativ;
4. Absenteismul;
5. Incompetența;
6. Nivelul dezbaterilor;
7. Interese personale și de grup;
8. Atitudinea Opoziției;
9. Amânări nejustificate;
10. Deficiente tehnico-organizatorice;
11. Disensiuni în coalitie.

În ideea de a stabili dacă există o corelație între deficitul de imagine al instituției parlamentare și frecvența discursurilor critice la adresa parlamentului

---

"Adevarul;" titrează sintetic: 73 la suta dintre alegatori sunt nemulțumiți de activitatea parlamentarilor" (Adevarul, 12 decembrie 1999).

<sup>9</sup> Vezi Ioan Dragan, **Mass-media în spațiul public**, în *Sociologie Românească*, serie nouă, anul IV, nr.6, București, 1993

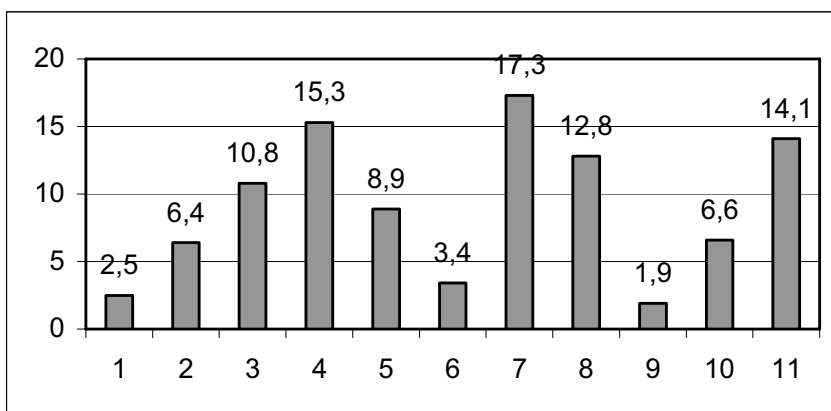
<sup>10</sup> Potrivit sondajului IMAS publicat în Adevarul din 15 iulie 1999 acestea sunt: Adevarul, Evenimentul zilei, România liberă.

<sup>11</sup> Legislatura 1996-2000.

În ziarele cu cea mai mare audiență, am folosit ca instrument de analiză o grilă de categorii având ca obiect comentariul parlamentar. Categoria a fost formulată în funcție de un număr de 11 indicatori identificați ca fiind temele critice cu cea mai mare repetitivitate în discursul celor trei cotidiane: *absenteismul, incompetența, subiectivismul, promovarea intereselor personale și de grup, nivelul scăzut al dezbaterilor (discuții sterile), amânări nejustificate ale dezbaterilor și ale votului, randamentul legislativ scăzut, atitudinea obstructionista a Opoziției, disensiuni în Coaliție, deficiente tehnico-organizatorice, migrația parlamentară, demagogia.*

În discursul critic al cotidianului "Adevărul" se detașează cu pregnanță disensiunile din Coaliție (24,4%), ca principală cauză a funcționării defectuoase a procesului legislativ. Este de remarcat aici situația conjuncturală care a făcut ca în dezbaterile Legii retrocedării pădurilor și terenurilor agricole, căreia i-a fost consacrată cea mai mare parte a comentariilor parlamentare în perioada analizată, Partidul Democrat și ceilalți membri ai Coaliției să fie antrenați într-o luptă cu puternică miză electorală. Acest lucru reiese și din analiza noastră: dintr-un număr de 62 de referiri numai 6 au în vedere situații care nu angajează Partidul Democrat. O altă constatare vizează atitudinea ziarului față de Opoziție, dintre cele trei cotidiane "Adevărul" având cele mai lejere critici în această direcție (5,6%).

**Distributia contextelor negative în comentariile parlamentare ale ziarului "România liberă"**



1. Migrația parlamentară; 2. Demagogia; 3. Randamentul legislativ; 4. Absenteismul; 5. Incompetența; 6. Nivelul dezbaterilor; 7. Interese personale și de grup; 8. Atitudinea Opoziției; 9. Amânări nejustificate; 10. Deficiente tehnico-organizatorice; 11. Disensiuni în coaliție.

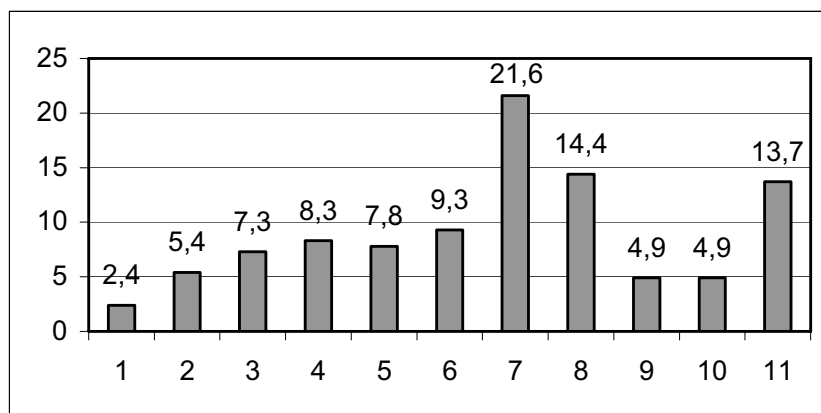
Consecvent genului sau discursiv, ziarul "România liberă" acuză mai puțin funcționarea defectuoasă a Coaliției (14,1% - în cifre absolute 22 de referiri la PD și 4 la altele) acordând o pondere mai mare intereselor personale și de grup (pentru a putea face referiri acuzatoare directe la Partidul Democrat și atitudinea exprimată de senatorul Triță Făniță în cazul "Legii Lupu"). Acest indicator se află pe primul loc în ordinea intensității atitudinii critice, cu 17,3 %.

## Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public

Pe locul patru se situează atitudinea obstructionistă a Opoziției (12,8 %) considerată îndeobște aliată a PD în această dispută. Locul trei este ocupat de absentism, un indicator pentru care coloratura politică a Camerei Superioare nu mai are nici un fel de relevanță.

Și în acest caz distribuția contextelor negative urmează fidel proiectul politic de comunicare al ziarului. Tirul criticilor se orientează spre interese personale și de grup 21,6% urmat de atitudinea Opoziției (14,4%). Pe locul trei se află disensiunile din coaliție. Tendința comentariilor, defavorabilă Partidului Democrat, este observabilă și prin descompunerea acestui indicator: numai 5 din 27 de referiri vizează Coaliția în ansamblu, restul fiind orientate exclusiv spre atitudinea Partidului Democrat manifestată în timpul dezbaterilor.

### Distribuția contextelor negative în comentariile parlamentare ale ziarului "Evenimentul zilei"



1. Migratia parlamentara;
2. Demagogia;
3. Randamentul legislativ;
4. Absenteismul;
5. Incompetenta;
6. Nivelul dezbaterilor;
7. Interese personale și de grup;
8. Atitudinea Opoziției;
9. Amânări nejustificate;
10. Deficiente tehnico-organizatorice;
11. Disensiuni în coaliție.

Un alt aspect analizat în cadrul acestei cercetari l-a constituit *evidențierea tendinței latente a mesajului*<sup>12</sup> conținut în comentariile presei prin aplicarea unor formule care iau în calcul frecvența de apariție a unei aprecieri, urmărind să depisteze orientarea (atitudinea) pozitivă, negativă sau neutră a enunțiatorului. Pentru a aplica formulele de calcul am parcurs următoarele etape: a) identificarea temei: activitatea parlamentară. 2) clasificarea temelor după sensul atitudinal: pozitiv, negativ, neutru 3) calcularea frecvenței unităților în legătură cu tema și raportarea lor la numărul total al unităților de înregistrare. Se precizează că cu cât numărul unităților legate de respectiva temă va fi mai mare, cu atât eficiența procedurii va fi sporită. Am procedat mai întâi la aplicarea formulei

<sup>12</sup> În acest calcul am respectat indicațiile metodologice ale profesorului Septimiu Chelcea formulate în capitolul despre analiza de conținut din lucrarea **Cercetarea sociologică. Metode și tehnici**, autori Septimiu Chelcea, Ioan Marginean, Ion Cauc, Destin, 1998.

$$AT = \frac{F-D}{T}$$

unde  $F$  reprezintă numărul de unități favorabile,  $D$  numărul de unități defavorabile iar  $T$  totalul unităților care se referă la subiect. Am aplicat această formulă succesiv la cele trei cotidiane.

Aplicând formula am obținut următoarele rezultate :

"Adevărul":  $AT = 4 - 124 / 250 = - 0,48$

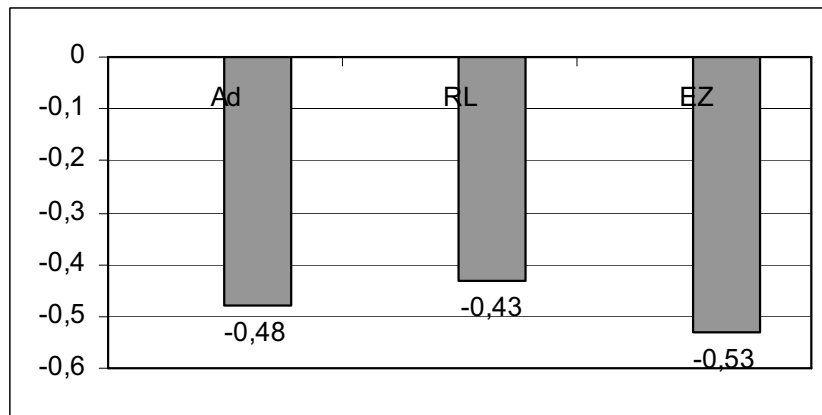
"România liberă":  $AT = 11 - 110 / 227 = - 0,43$

"Evenimentul zilei":  $AT = 6 - 95/165 = - 0,53$

Rezultă tendința de a prezenta activitatea Senatului în termeni puternic defavorabili.

În clasamentul celor mai severe atitudini conduce Evenimentul zilei, urmat de Adevărul și România liberă.

#### Intensitatea atitudinilor defavorabile ale presei scrise față de prestația parlamentară (după indicii AT)



#### Tratarea activității parlamentare în mass media ca practică politică

Un alt aspect al monitorizării noastre a avut ca obiect comentariul parlamentar în ideea de a determina prin metoda analizei de conținut în ce măsură activitatea parlamentară este enunțată și evaluată în spațiul public ca activitate cu finalitate politică.

#### Repere metodologice

Acest aspect se pretează foarte bine la o cercetare în termenii unei analize de discurs<sup>13</sup>, întreprindere care ar depăși însă limitele analizei de conținut pe

<sup>13</sup> Noțiunea de "discurs" depășește conținutul care se comunica la un moment dat, desemnând un comentariu despre situația în care se produce comunicarea. Apare astfel în obiectivul analizei "un conținut suplimentar" privind modul în care locuitorul evaluează într-un anumit moment ceea ce comunica, poziția sa, poziția interlocutorului.



## **Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public**

---

care ne-am propus-o. Ne vom rezuma deci la codificarea textelor și interpretarea acestora prin distribuția cantitativă a unor categorii conform unei grile de lectură stabilite. Luăm însă ca punct de pornire în cercetarea noastră definirea genului discursiv al celor trei cotidiene în campania electorală din 1996, așa cum a fost formulată în studiul Cameliei Beciu întreprins sub egida Institutului de Sociologie al Academiei<sup>14</sup>. Potrivit definițiilor autoarei, "**Adevarul**" este "un cotidian "de opinie" care avansează "puncte de vedere" referitoare la dinamica vieții politice interne; "**România liberă**" este "cotidian de partid" iar "**Evenimentul zilei**" reprezintă "genul popular" adică prezintă "informație diversă, atipică, dar care nu exclude interesul public, comunicată în formele cele mai accesibile și, în același timp, percutante: gen popular, adică opțiune ideologică greu identificabilă".

**Eșantionare.** Agenda de dezbateri parlamentare în prima sesiune a acestui an a cuprins mai multe teme legislative dintre care cele mai intens disputate au fost Legea retrocedării terenurilor agricole și pădurilor (așa numită "Lege Lupu" și Legea privatizării fostelor IAS" (promovată în final prin Ordonanța Guvernamentală, așa numită Lege "Mureșan). Am selectat din perioada 6 septembrie debutul dezbaterilor la "Legea Lupu") - 31 decembrie 1999 (încheierea sesiunii parlamentare) toate materialele apărute în cele trei cotidiene referitoare la aceste subiecte .

**Metoda de cercetare.** Am aplicat două grile de categorii, având ca obiect:

1. Atitudinea cotidianului față de promovarea Legii Lupu și
2. Atitudinea ziarului față de promovarea Legii Mureșan.

**Cele două categorii au fost formulate în funcție de următorii indicatori:**

- a) Modul de prezentare a prestației senatorului Trita Fanita, cunoscut opozant al proiectului Coaliției referitor la retrocedare.
- b) Asocierea/Disocierea poziției lui Trita Fanita cu partidul Democrat pe care îl reprezintă în Senat:
- c) Relația de complicitate Trita Fanita /Opoziție
- d) Duplicitatea Partidului Democrat
- e) Evaluarea prestației Opoziției
- f) Contextele mediatizării celorlalte două figuri marcante ale dezbaterilor:
  1. Vasile Lupu.
  2. Ioan Mureșan.

**Unitatea de înregistrare** a constituit-o textul publicistic de orice gen care a cuprins cel puțin o referire la obiectul cercetării.

Fiecare unitate de înregistrare a fost descompusă în unități de context pentru a putea constata dacă unitatea de înregistrare are o orientare pozitivă, negativă sau neutră față de subiectul cercetat.

---

*Discursul reflectă felul în care autorul comunicării definește o situație de comunicare (după **Constructia simbolică a câmpului electoral**, coord. Ioan Dragan, Institutul European, 1998)*

<sup>14</sup> *Camelia Beciu, **Circulația mediatizată a ofertei candidaților** (în Revista Română de Sociologie, nr.3-4 /1997).*

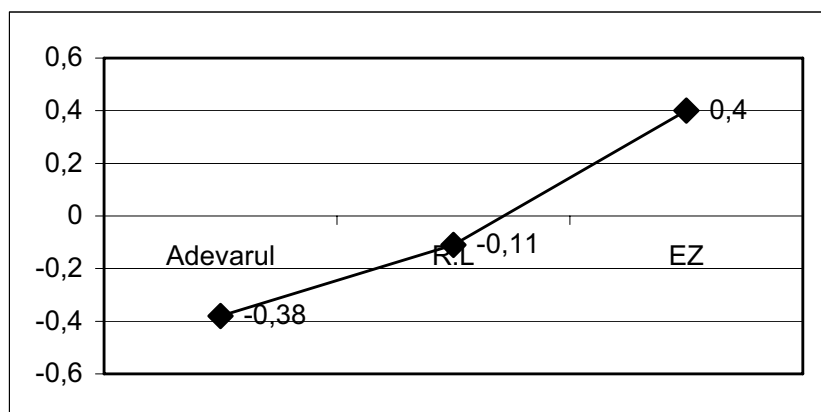
## Emilia VASIULIU

În acest fel s-a putut constata frecvența unităților în legătură cu tema și s-a putut aplica formula de calcul pentru evidențierea **tendinței latente a mesajului**.

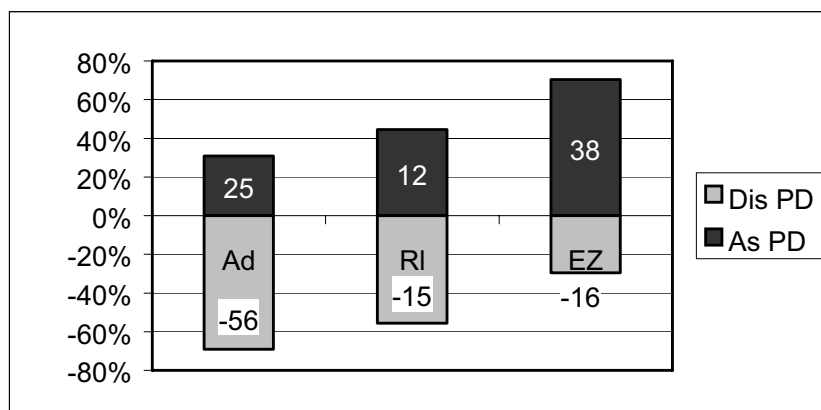
Pentru a cunoaște atitudinea ziarului pentru fiecare caz în parte am recurs la **metoda analizei tendinței**, pe care am detaliat-o în paragraful precedent.

**Compararea atitudinilor exprimate de cele trei cotidiene fata de prestatia senatorului Trita Fanita**

**Evaluarea prestatiei senatorului Trita Fanita prin asocierea (+) /disocierea (-)de PD (analiza tendinței)**



**Reprezentarea grafica a relatiei Trita Fanita /PD în evaluarea celor trei cotidiene (în cifre absolute)**



**Observatii.** Dintre cele trei ziare, "**Adevarul**" îl disociaza cel mai mult pe Trita Fanita de proiectul legislativ al Partidului Democrat (scor + 25/ - 56). Senatorul PD este identificat astfel ca exponent al unei lupte de principii în cadrul dezbaterilor: punctul lui de vedere este punctul de vedere al unui specialist, nu al unui membru al unui partid. Aceasta îi conferă o anumita prestanța, la adăpostul căreia își poate permite să facă jocul politic al PD sub aparenta unui război personal. Publicul interesat de chestiunea retrocedărilor

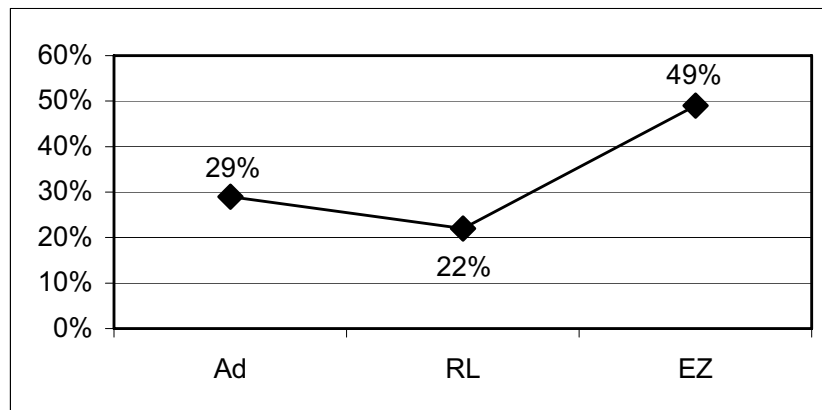
## Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public

găsește în ziar un tablou relativ veridic al desfășurării procesului legislativ. Pe de altă parte, ziarul, consecvent rolului sau "civic" asumat, "punctează" reperele cu semnificație politică ale acestei dezbateri informându-și publicul despre ceea ce se întâmplă în culise. Comentariile parlamentare completează lacunele care "scapă" în urma menținerii echidistanței reporterului, oferind publicului informația "restantă" despre adevărata relație dintre PD și Triță Făniță. (Unul dintre acestea fiind intitulat chiar așa (Triță Făniță) - "Omul partid").

**"România liberă"** îl disociază mai puțin pe Trița Fanita de propriul partid în aceasta lupta parlamentara (scor +12 / -15) fara însa a-l asocia semnificativ. Este o consecinta a necesitatii pastrarii echilibrului în Coalitie, datorie a unui ziar "de partid". Lucru cu atât mai greu de realizat cu cât "publicul tinta" al ziarului este interesat de varianta "Lupu" a legii. Relativa singularizare a lui Trița Fanita permite scoaterea din cauza (menajarea) PD, aliat dar și rival politic periculos pe fondul impunerii de către acesta a unor comisii parlamentare de ancheta asupra activității miniștrilor PNȚCD și al respingerii unor ordonanțe guvernamentale cu ajutorul PDSR.

**"Evenimentul zilei"** iese, și prin discursul promovat, din sfera cotidianelor de gen "popular", fără "ideologie", așa cum s-a manifestat la alegerile din 1996. În acest caz el își asumă un discurs radical, atacurile la adresa PD fiind fără echivoc. Asocierea semnificativă a lui Triță Făniță cu PD exprimă vehemența cu care cotidianul sancționează sistematic prestația PD. Concomitent Petre Roman este atacat în editoriale ca lider de partid și om politic. În discursul "Evenimentului zilei" Triță Făniță este identificat ca exponent fidel al PD. Lupta parlamentară a senatorului este lupta politică a PD. Confruntarea dintre Făniță și Lupu este confruntarea dintre PD și PNȚCD (în principal). Această dezbateră are o importantă miză electorală și "Evenimentul" își asumă rolul. El devine în mod manifest un cotidian "de opinie".

### Plasarea demersurilor senatorului Trița Fanita în contextul acțiunii parlamentare a Opoziției



Modul în care sunt prezentate demersurile PNTCD poate crea o imagine favorabilă la electoratul acestuia printre care se numără susținători perseverenți

ai proiectului "Lupu". Prin discursul sau tranșant Evenimentul zilei pune în fața alegătorilor un tablou de natură să le influențeze opțiunea și, eventual, în cazul unui eșec al "Legii Lupu", să identifice mai ușor vinovatul în tabăra adversă.

### **Observatii**

**"Adevarul"**. Din analiza unităților de context a rezultat că ziarul relatează cu o pondere semnificativă convergența și chiar similitudinea acțiunilor întreprinse de Triță Făniță și Opoziție. După ce îl disociase cel mai mult pe Trita Fanita de PD, ziarul îl plasează în contextul acțiunilor Opoziției într-o proporție semnificativă (29 % din totalul referirilor celor trei ziare). Acest lucru reflecta pe de o parte o autentică unitate de interese asupra Legii Lupu (punctele de vedere exprimate public de cele două părți având un grad ridicat de asemănare, iar ziarul le reproduce ) și pe de altă parte exprimă strategia PD care în acest caz face mai mult sau mai puțin voalat un joc dublu (pe care din nou "Adevărul" nu îl ascunde). Își menține relațiile din Coaliție dar dă satisfacție și electoratului propriu folosindu-l pe Triță Făniță ca "vârf de lance". Aparențele au un asemenea grad de credibilitate (sporită de relatarea lucrărilor Comisiei senatoriale pentru Agricultură) încât au condus la speculații în presa potrivit cărora Trita Fanita ar urma "sa emigreze" la PDSR .

**"România libera"** care îl disociase pe Triță Făniță de PD în mod prudent în comparație cu celelalte ziare (- 0,11) dovedește o atitudine similară și în acest caz, plasându-l pe senatorul PD în tabăra Opoziției numai în proporție de 22% (nivelul cel mai scăzut). Ziarul se dovedește fidel proiectului său de comunicare politică, evitând să escaladeze prin relatarea evenimentelor, conflictele din coaliție. Motivația acestei atitudini este evidentă, o dată mai mult, în maniera în care se încearcă "descurajarea" PD în intenția de a ancheta ministrul PNȚCD. Ziarul acordă spații generoase celor care contestă utilitatea unor asemenea anchete parlamentare, strecurând cu măsură argumente despre posibila anchetare a unor miniștri PD.

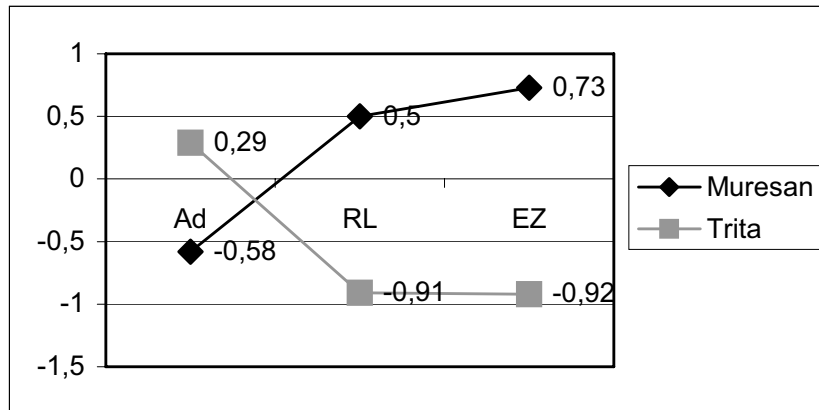
Discursul **"Evenimentul zilei"** este și în acest caz o mostră de atitudine tranșant- negativă a ziarului față de prestația Partidul Democrat. Și aici cotidianul se remarcă prin cea mai înaltă cota a acuzațiilor aduse prestației lui Trita Fanita, asociat în cel mai înalt grad, după cum am văzut, PD( 0,4 %). Scorul de 49% pe care îl obține în acest clasament îl plasează pe primul loc în alăturarea lui Trita Fanita taberei opoziției într-o atitudine de complicitate, sancționată adesea cu termeni "tari", o relicva stilistică pastrată din vremea când acest ziar era nu numai în declarativ, un "cotidian popular".

Din tabel se observă împărțirea aproape simetrică a atitudinilor favorabile și defavorabile reprezentanților celor două tabere. În atitudinea exprimată față de activitatea parlamentară a senatorului Trita Fanita la dezbaterile celor două acte normative, analiza tendinței evidențiază ca ziarul "Adevarul" exprima o atitudine favorabilă dar fără excese. Procentul înregistrat (0,29) este cel mai apropiat de neutralitatea deplină din întregul grafic. Același indicator arată în cazul României Libere și al Evenimentului zilei atitudinile radicale defavorabile prestației senatorului PD (-0,91 și, respectiv, -0,92). În cazul ministrului agriculturii, reprezentant al Guvernului Coaliției, graficul apare rasturnat.

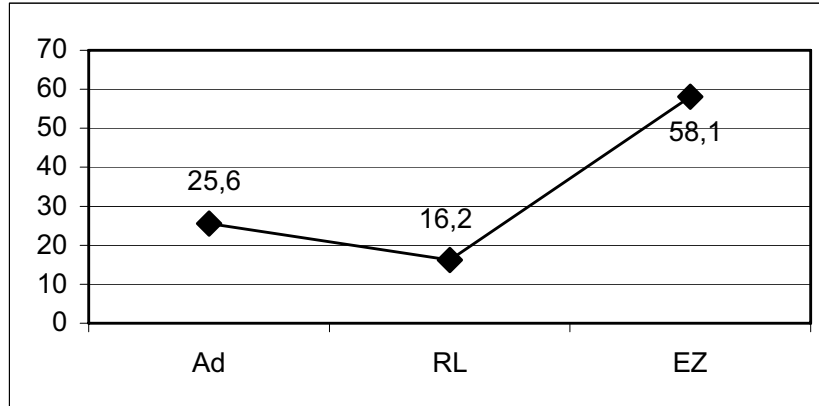
## Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public

Demersurile sale în parlament, ca sustinator al Ordonantei privind privatizarea IAS-urilor sunt sanctionate sever de Adevarul (-0,58) de altfel un evaluator atent în spațiul public al activității Executivului, și apreciate favorabil de România Liberă (0,5) și Evenimentul zilei (0,73) care își reproduc și cu acest prilej rolul de susținători consacrați ai tuturor demersurilor guvernamentale.

### Atitudinea cotidianelor față de prestația ministrului Ioan Mureșan și a senatorului Triță Făniță (comparativ prin indicele AT)



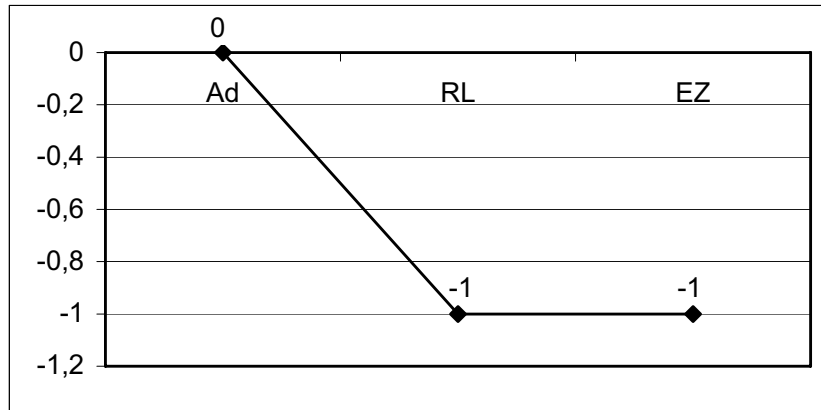
### Atitudinea celor trei cotidiene fata de pozitia PD



În scopul cuantificării acestui aspect am determinat frecvența cu care cele trei cotidiene s-au referit la atitudinea duplicitară a PD în cadrul procesului de adoptare în Senat a celor două legi. Din graficul alăturat se observă că aprecierile se distribuie pe o scală cu trei trepte: atitudine puțin duplicitară (România Liberă, 16,2% unități de context), atitudine duplicitară (Adevărul, cu 26,6% unități de context) și foarte duplicitară (Evenimentul zilei cu impresionantul scor de 58,1 % unități). Și aici se observă că "Evenimentul zilei" rămâne credincios noului sau rol asumat în spațiul public practicând un discurs

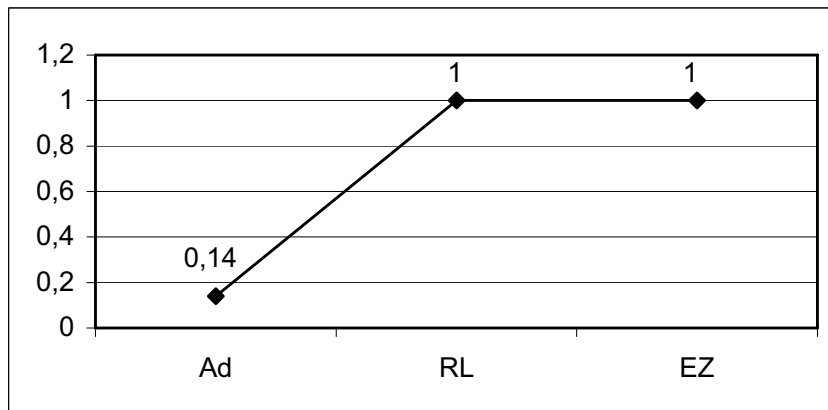
extrem, la cotele critice cele mai înalte atunci când sunt în joc interese care contravin politicii inițiate de principalul partid de guvernământ.

**Atitudinea celor trei cotidiane fata de prestatia parlamentara a Opozitiei**



Graficul de mai sus sintetizeaza în modul cel mai expresiv constatările facute până acum. Analiza tendinței a relevat o atitudine perfect neutră din partea "Adevarului (context favorabil + 5, context defavorabil -5), indice de tendință 0. România Liberă și Evenimentul zilei se clasifică pe același loc cu un indice de tendință egal (-1). În cifre absolute, România Liberă exprimă un număr de 38 de aprecieri, toate defavorabile prestației Opoziției. Iar Evenimentul zilei un număr de 15 aprecieri, de asemenea fără excepție defavorabile intervențiilor Opoziției în ședințele Senatului.

**Evaluarea atitudinii parlamentare a deputatului Vasile Lupu**



Această reprezentare grafică argumentează consecvența atitudinii celor două ziare față de prestația celor doi protagoniști ai dezbaterilor la "Legea Mureșan".

## **Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public**

---

Într-o simetrie aproape perfectă, cotidienele exprima o atitudine pro sau contra care putea fi anticipată din graficul care compara prestația lui Triță Făniță și Ioan Mureșan. Să ne amintim că Triță primea următorul scor: 0,29 (Adevărul), -0,91 (România Liberă) și -0,92 (Evenimentul zilei). Scorul lui Vasile Lupu respecta exemplar proporțiile, dezvăluind fără dubiu genul discursiv și proiectul politic al fiecărui cotidian: 0,14 (Adevărul), +1 (România Liberă) și +1 Evenimentul Zilei.

### **Concluzii**

1. Monitorizarea celor trei cotidiene (Adevărul, România Liberă și Evenimentul Zilei) a evidențiat câteva practici referitoare la modalitatea de reglementare a spațiului editorial în concordanță cu proiectul propriu de comunicare a activității parlamentare. Deși au reprezentat genuri discursive diferite, Adevărul și România Liberă au practicat formule apropiate: organizarea paginii politice într-o manieră puternic reglementată, care să confere vizibilitate maxima activității parlamentare, inserarea unor rubrici menite să evalueze, din perspectiva publicului evenimentul parlamentar, și să inițieze chiar o dezbatere (dialogul cu cititorii al redactorului șef al Adevărului, rubrica "O scrisoare pe zi" din România Liberă).

O spectaculoasă schimbare de discurs după alegerile din 1996 se înregistrează în cazul Evenimentului Zilei care se exprima în spațiul public ca un evaluator angajat într-un proiect partizan, puternic orientat în favoarea acelei partii a Coaliției care nu cuprinde Partidul Democrat. Proiectul său de comunicare păstrează reminiscentele genului "popular", reglementând mai puțin riguros spațiul editorial și recurgând la formule editoriale specifice acestui gen (știrea este preferată articolului). Consecvența față de formă poate fi expresia unei politici editoriale comerciale, menită să disimuleze schimbarea de discurs și să păstreze publicul câștigat de vechea formulă a cotidianului.

În funcție de frecvența informației parlamentare în paginile cotidianelor, în perioada analizată (1 septembrie 1999 - 31 decembrie 1999), clasamentul se prezintă astfel: Adevărul (250 de materiale), România Liberă (227) și Evenimentul Zilei (141).

2. Cercetarea noastră a evidențiat că imaginea Senatului în cele trei cotidiene de largă audiență națională este negativă. Indicii de tendință au relevat o atitudine defavorabilă în cazul ziarului "Adevărul" (-0,48), relativ defavorabilă în cazul României Libere (-0,43) și profund defavorabilă în cazul "Evenimentului Zilei" (-0,53).

Analiza contextelor în care a fost tratată activitatea Senatului a condus la observația că publicului i se prezintă această Camera parlamentară ca un organism *macinat de disensiunile din Coaliție* (Adevărul, 24,4%), *în care se desfășoară un proces legislativ dominat de interese personale și de grup* (România Liberă, 17,3% și Evenimentul zilei cu 21,6%) și în care funcționează o *Opoziție obstructionistă* (Evenimentul Zilei cu 14,4%).

În funcție de frecvența criticilor și de obiectul acestora, fiecare cotidian a oferit publicului propria construcție mediatică a imaginii Senatului.

În reprezentarea ziarului *Adevărul*, aspectele criticabile din activitatea Senatului se ierarhizează astfel: 1. disensiuni în Coaliție (24,4%), absenteism (15,7%), randamentul scăzut legislativ (11,7%), incompetența (10,9%), demagogia (10,3%), deficiențe tehnico-organizatorice (6,5%), nivelul dezbaterilor (6,1%), atitudinea Opoziției (5,6 la sută), amânări nejustificate (3,4%), interese personale și de grup (3,3 %), migrația parlamentară (2,1%).

Cel de-al doilea ziar național clasificat în funcție de criteriul audienței - *România Liberă* - prezintă publicului sau următoarea imagine, conturată în funcție de evaluarea aceluiași indicatori: interese personale și de grup (17,3%), absenteism (15,3), disensiuni în coaliție (14,1), atitudinea opoziției (12,3), randamentul legislativ (10,8), incompetența (8,9%), deficiențe tehnico-organizatorice (6,6), demagogia (6,4), nivelul dezbaterilor (3,4), migrația parlamentară (2,5), amânări nejustificate (1,9).

Reprezentările formulate de "*Evenimentul Zilei*" la adresa activității Senatului se clasifică astfel: interese personale și de grup (21,6%), atitudinea Opoziției (14,4), disensiuni în coaliție (13,7%), nivelul scăzut al dezbaterilor (9,3%), absenteismul (8,3%), incompetența (7,8), randamentul legislativ (7,3), demagogia (5,4%), deficiențe tehnico-organizatorice și amânări nejustificate (ambele 4,9%), migrația parlamentară (2,4%).

3. Cea de a treia direcție a cercetării noastre a urmărit să constate în ce măsură **fiecare cotidian tratează activitatea parlamentară ca practică politică**. Au constituit obiect al analizei atitudinea fiecărui cotidian față de actorii dezbaterilor la Legea Lupu și atitudinea față de actorii dezbaterilor la Legea Mureșan (promovată în final printr-o extrem de controversată ordonanță de urgență a Guvernului).

În proiectele celor trei cotidiane s-au remarcat asemănări și deosebiri în tratarea conjuncturală a acestor aspecte, care uneori contravin genului consacrat al fiecăruia.

a) Evaluarea prestației senatorului Trita Fanita, cunoscut opozant al proiectului PNTCD (prin metoda analizei tendinței) a evidențiat apropierea discursului ziarelor *Adevărul* și *România Liberă* de discursul *Evenimentul Zilei*. Cele două ziare au tratat activitatea parlamentară a senatorului PD disociindu-l în mare măsură de Partidul Democrat (*Adevărul* (-0,38), *România Liberă* (-0,11). *Evenimentul zilei* a practicat permanent un discurs vehement la adresa PD, asociindu-l pe Trita Fanita în cea mai mare parte cu demersurile partidului pe care îl reprezintă (+0,4).

b) Plasarea demersurilor senatorului PD în contextul acțiunii Opoziției a fost frecvent făcută de *Evenimentul Zilei* (49% dintre contexte), o frecvență moderată la *Adevărul* (29%) și una relativ scăzută la *România Liberă* (22%).

c) Evaluarea atitudinii PD ca fiind duplicitară la dezbaterile Legii Lupu a fost făcută de *Evenimentul Zilei* în proporție de 58,1 %, de *Adevărul* de 25,6 % și de *România Liberă* 16,2 %.



## **Presa ca evaluator al activității parlamentare în spațiul public**

---

d) Dacă atunci când prestația senatorului PD este raportată la un membru al coaliției (partidul pe care îl reprezintă) România Liberă se dovedește prudentă, nu același lucru se remarcă atunci când este comparată prestația celor doi politicieni ca reprezentanți ai unor partide politice diferite (PD și PNȚCD). Cele două cotidiene, România Liberă și Evenimentul Zilei realizează acum un proiect discursiv comun în prezentarea celor doi protagoniști ai dezbaterilor la Legea privind privatizarea IAS-urilor. Analiza tendinței arată că Adevărul se manifestă favorabil lui Triță Făniță (IT = 0,29) și defavorabil lui Ioan Mureșan (IT = - 0,58). România Liberă și Evenimentul Zilei se situează pe poziții asemănătoare. În primul caz senatorul PD înregistrează un indice AT = -0,91 iar Mureșan AT = +0,5, în cel de-al doilea senatorul PD primește un AT = -0,92 iar Mureșan un AT = +0,73.

e) Apropierea României Libere și a Evenimentului Zilei după criteriul genului discursiv este evidentă și în analiza tendinței față de atitudinea Opoziției la dezbaterile legilor proprietății. În timp ce Adevărul afișează un discurs neutral (IT= 0), România Liberă și Evenimentul Zilei se regăsesc în același punct al graficului, respectiv la cota extremei negative (IT= -1). Aceeași constatare se desprinde și din analiza evaluării prestației parlamentare a deputatului Vasile Lupu în cadrul dezbaterilor din Senat. Atât România Liberă cât și Evenimentul Zilei înregistrează un AT = +1, în timp ce Adevărul, consecvent proiectului sau echidistant, are un AT = +0,14.

Concluziile desprinse din cercetarea noastră aduc în atenție relația dintre practica mediatică, activitatea parlamentară și democratizarea spațiului public. În funcție de modul în care se desfășoară comunicarea mediatică a activității parlamentare putem evalua gradul de democratizare a spațiului public ca o cale de acces a opiniei publice la informația politică în vederea exercițiului electoral.

Pentru definiția democratică a spațiului public sunt importante practicile presei scrise care permit construirea imaginii mediatice a Parlamentului ca instituție a autorității publice prin abordarea cotidiană a activității legislative și a vieții parlamentare în general. Mai mult decât în alte privințe se pune însă și problema accesului pe care publicul îl are la controlul strategiilor de comunicare a activității parlamentare aparținând mass media. Aceasta înseamnă că publicul - receptor are dreptul la o serie de așteptări în raport cu deontologia formatorilor de opinie și cu rolul presei scrise, în condițiile în care aceasta, ca o componentă a spațiului public, își asumă rolul de enunțiator și evaluator responsabil al evenimentului parlamentar.

# Portretul "ideal" al candidatului la președinția României din perspectiva electoratului din Timișoara

---

Marcel IORDACHE

---

Marketingul politic atât ca domeniu de cercetare cât și ca domeniu de acțiune deși în occident este utilizat de zeci de ani, putem spune că a început să se afirme în România abia în ultimii ani, fiind utilizat ca "armă electorală" aproape în exclusivitate doar de vârful elitei politice românești.

Scopul personalității politice este, pe de-o parte de a reprezenta electoratul, iar pe de altă parte de a răspunde la cerințele acestuia. Lipsa relativă a unor informații sistematizate asupra așteptărilor și percepției electoratului față de candidații la președinție ne-au determinat în anul 1998 să demarăm o cercetare de teren la nivelul orașului Timișoara cu scopul conturării unui portret "ideal" al candidatului la președinția României, care să fie utilă consilierilor de imagine al candidaților la președinție în elaborarea unor modele de acțiune și comportament pentru aceștia, în conformitate cu dorințele electoratului.

Aspectele principale avute în vedere au fost:

- cum vede electoratul respectivul candidat:
  - ce se așteaptă de la acesta;
  - ce îl mulțumește sau nemulțumește;
  - ce îl interesează (viață personală, situația profesională, situația politică);
- calitățile politice și personale ale candidatului (ce este plăcut sau respins);
- alte particularități ale candidatului la președinție.

Prezenta lucrare are la bază cercetarea realizată pe această tematică împreună cu studenții anului IV – 1998, de la Secția de Sociologie a Facultății de Sociologie și Psihologie, Universitatea de Vest din Timișoara.

Cercetarea a constatat într-o anchetă scrisă pe bază de chestionar și s-a efectuat pe un eșantion pe cote (vârstă și sex), reprezentativ pentru populația orașului Timișoara de 383 de subiecți, cu o eroare de reprezentativitate de ± 5% și o probabilitate de garantare a rezultatelor de 95%.

### Prezentarea rezultatelor obținute

Caracteristicile candidaților au fost clasificate în patru mari categorii: caracteristici psiho-sociale, caracteristici fizice, caracteristici politice și intelectuale și caracteristici morale. La acestea s-au adăugat și alte caracteristici: susținerea politică, religia și etnia.

Rezultatele obținute în ceea ce privește aceste caracteristici sunt prezentate la final sub formă grafică după cum urmează:

- clasele de categorii utilizate și subcategoriile acestora (Graficele 1 - 4);
- relația de ordonare a acestor clase de categorii și a celorlalte caracteristici studiate (Graficul 5);

Sunt prezentate în continuare rezultate și interpretări ale răspunsurilor la întrebările din chestionar.

#### *Q1. Ați participat la vot la ultimele alegeri?*

Un procent foarte mare din subiecții chestionați, (91,1%) au declarat că au participat la vot la alegerile din anul 1996, fapt care ne îndreptățește să afirmăm că aceștia sunt familiarizați cu exercițiul democratic al votului. Aceștia au asistat deja la o campanie electorală pentru alegerea președintelui țării și au fost puși în situația de a aprecia calitățile și defectele candidaților, de a îi compara între ei și apoi de a alege.

Probabil că au existat situații când electorii au dorit ca cel pe care urmau să îl voteze să fi avut și alte calități sau chiar unele trăsături pe care le avea un contracandidat. Totuși aceștia au fost puși în situația de a alege dintre mai mulți candidați doar pe unul singur, care probabil că nu posedă toate calitățile dorite de unul sau altul dintre electori.

Prin întrebările din chestionar am încercat să îi punem pe subiecți într-o situație similară: să aprecieze ce caracteristici consideră ei că sunt necesare unui candidat la președinția României, iar în condițiile în care ar trebui să aleagă între aceste calități să menționeze pe care dintre acestea le preferă, considerându-le ca fiind cele mai importante.

#### *Q2. Când votați pentru un anumit candidat la președinția României țineți cont de orientarea lui politică?*

Un procent de 68,4% dintre subiecți declară că țin cont de orientarea politică a candidatului la președinție atunci când votează. Rezultă deci, că doar ceva mai mult de un sfert dintre subiecți acordă o importanță mai mare imaginii candidatului, caracteristicilor psiho-sociale, politice și morale ale acestuia decât orientării și susținerii politice a acestuia. S-ar putea spune că doar aceștia preferă să voteze în primul rând oameni și nu programe politice.

În aceste condiții candidații independenți, fără o apartenență declarată la o orientare politică sau la alta, nu par să aibă prea mari șanse de succes. Însă răspunsurile la această întrebare trebuie interpretate ținând cont și de răspunsurile înregistrate și la întrebarea Q10.

Q10. *Ați vota un candidat la președinție care să întrunească calitățile dorite de dvs. chiar dacă nu ar fi susținut de o formațiune politică puternică?*

La această întrebare 82,5% dintre subiecți au răspuns afirmativ. Deci, majoritatea electoratului este dispusă să voteze mai degrabă persoana înzestrată cu calitățile dorite decât programul politic pe care îl reprezintă candidatul. O altă concluzie care se poate trage în concordanță și cu răspunsurile la întrebarea anterioară este aceea că electorii preferă candidații care au o opțiune politică clară chiar dacă aceasta nu este împărtășită de majoritatea electoratului, cu condiția ca această opțiune politică să fie în concordanță cu propriile lor convingeri politice.

În aceste condiții calitățile personale ale candidatului sunt esențiale, iar cei care sunt responsabili de campaniile electorale ale candidaților este bine să cunoască ce atitudini și opinii preferă electoratul să aibă un potențial președinte.

Q3. *În ce măsură considerați că următoarele **caracteristici psiho-sociale** sunt necesare unui candidat la președinție?*

Au fost supuse atenției subiecților investigați zece caracteristici psiho-sociale: voință, prestigiu social, autoritate, sociabilitate, tărie de caracter, activism, inteligență, consecvență, empatie și spirit de inițiativă. Aceste caracteristici au fost considerate de cei mai mulți subiecți investigați ca și calități necesare în mare și în foarte mare măsură unui candidat la președinție.

Caracteristica apreciată ca fiind cea mai necesară este inteligența (94,3%), urmată apoi în ordine de voință (91,9%), autoritate (87%) și tăria de caracter (86,7%). Din analiza de frecvență a răspunsurilor reiese că la două dintre aceste caracteristici răspunsurile par a se abate puțin de la regulă: empatia (72,4%) și activismul (59,6%).

Un candidat inteligent, care manifestă voința de a realiza ceva pentru compatrioți și care dovedește că are autoritatea și tăria de caracter de a rezolva problemele țării pare a fi șeful de stat „ideal” pentru români. Faptul că o caracteristică importantă precum consecvența se situează în ordinea preferințelor după autoritate și prestigiu social ar trebui să ne pună pe gânduri ca și cetățeni. În schimb, pe cei angajați într-o campanie electorală probabil că îi liniștește să afle că inconsecvența nu este sancționată chiar așa de aspru de către electorat. (*Graficul 3*)

Q4. *În ce măsură considerați că următoarele **caracteristici fizice** sunt necesare unui candidat la președinție?*

Spre deosebire de caracteristicile psiho-sociale, caracteristicile fizice ale candidaților nu sunt considerate a fi la fel de necesare. Excepție face aici sănătatea apreciată ca necesară în mare și în foarte mare măsură de către 94,2% dintre subiecți. Aspectul exterior plăcut și statura impunătoare nu sunt apreciate ca fiind la fel de importante ca și sănătatea, iar tinerețea este situată în coada listei, considerându-se probabil că înțelepciunea necesară conducerii unei țări se dobândește odată cu vârsta. (*Graficul 4*)

## Sondaje naționale și alegeri locale

---

Q5. *Cum ați defini **patriotismul** unui candidat la președinție?*

O întrebare precum “Un candidat la președinție trebuie să fie patriot?” nu și-ar fi avut rostul, astfel încât am considerat interesant să aflăm cum definește electoratul patriotismul unui candidat la președinție, din punctul de vedere al atitudinii acestuia față de minorități. Astfel, 58,5% dintre subiecți consideră că este patriot un candidat la președinție care este imparțial față de apartenența etnică a cetățenilor țării, 32,6% dintre subiecți definesc patriotismul prin naționalism, iar 6,8% consideră că un candidat patriot ar trebui să manifeste o atenție deosebită față de minorități.

Q6. *Pentru a putea conduce eficient considerați că un președinte trebuie să fie cinstit și sincer în orice situație sau trebuie să se adapteze în funcție de situație?*

Rezultatele obținute ne arată că electoratul este polarizat în ceea ce privește reprezentările lui asupra modului de rezolvare a problemelor de interes național. Deși în sistemul moral ortodox cinstea reprezintă o valoare absolută, 43,9% dintre subiecți (aproximativ o persoană din două) consideră că pentru a conduce eficient cinstea trebuie subordonată contextului situațional. Societatea concurențială a creat “mitul învingătorului” și acest concept are tendința de a ocupa un spațiu tot mai însemnat în conștiința românilor. Valorile promovate de epoca individualistă au fost proiectate la nivelul conștiinței colective, pentru o parte însemnată a populației fiind acum importantă obținerea fericirii și bunăstării chiar și prin mijloace mai puțin oneste. Totuși, cea mai importantă parte dintre subiecți prin răspunsul lor au dat dovadă că au rămas consecvenți valorilor autentice. Rezultă de aici, că un candidat la președinție este considerat ca fiind “ideal” atunci când în același timp, pe de-o parte, este perceput ca fiind cinstit, iar pe de altă parte, dacă face dovada unor abilități excepționale de a rezolva toate problemele indiferent de situație.

Q7. *Pe care dintre următorii trei candidați la președinție îl preferați: Unul cu o activitate politică îndelungată și foarte cunoscut, unul cu o activitate politică îndelungată dar mai puțin cunoscut sau unul lansat de curând în politică?*

Pentru a avea succes în alegeri un candidat trebuie să aibă a activitate politică îndelungată (nevoia electoratului de legitimare a experienței candidatului) și să fie foarte cunoscut (nevoia electoratului de recunoaștere a activității anterioare desfășurate de către candidat) consideră 57,2% dintre subiecți. Alegătorii nu par a fi dispuși să voteze în necunoștință de cauză, având nevoie de o legitimare a activității politice anterioare a candidatului, publicitatea politică jucând deci un rol foarte important.

Q8. *În ce măsură considerați că următoarele **caracteristici politice** sunt necesare unui candidat la președinție?*

Din punct de vedere politic am luat în considerare următoarele zece caracteristici: obiectivitate, spirit critic, diplomație, toleranță, patriotism, realism politic, respect față de adversari, susținerea intereselor țării, combativitate și imparțialitate. Dintre aceste caracteristici diplomația (91,9%), patriotismul

## Alin TEODORESCU

---

(90,9%), susținerea intereselor țării (90,9), obiectivitatea (89,1%) și realismul politic (85,7%) sunt percepute în această ordine ca indispensabile (în mare și foarte mare măsură) unui candidat la funcția supremă în stat. Pe ultimul loc se situează toleranța politică, fapt ce poate legitima un comportament intransigent în drumul spre atingerea obiectivelor stabilite, alături de sacrificarea cinstei, după cum am menționat anterior. (Graficul 1)

*Q9. În ce măsură considerați că următoarele **caracteristici morale** sunt necesare unui candidat la președinție ?*

În ceea ce privește calitățile morale ale candidatului la președinție, subiecții au considerat ca fiind necesare, în mare și foarte mare măsură, în ordine următoarele caracteristici: cinstea (93,7%), respectul față de lege (92,5%), respectarea promisiunilor electorale (90,6%) și sinceritatea (90%). Acestea sunt urmate apoi în ordine de următoarea grupare: responsabilitate (88,5%), dreptate (85,4%) și omenie (83,5%). Legat de caracteristicile morale care se regăsesc abia către finalul listei trebuie subliniată aici devalorizarea modestiei (69,6%) ca și calitate electorală, subaprecierea calității de familist (57,7%) precum și respingerea oportunismului (47,2%). (Graficul 2)

*Q11. Candidatul la președinție pe care l-ați vota doriți să fie: Un om cu o inteligență recunoscută prin diploma de absolvire a unor studii superioare, un om cu o abilitate dată de o bogată experiență de viață sau un om simplu din popor cu o inteligență nativă?*

Un candidat "ideal" din punctul de vedere al înțelepciunii pare să fie cel care face dovada maturității și a unei bogate experiențe de viață ca furnizor al înțelepciunii (48,8%). Totuși, o mare parte a subiecților (44,6%) consideră că înțelepciunea este acreditată de o diplomă universitară. Această opțiune este completată de răspunsurile subiecților la întrebarea Q28.

*Q28. În care dintre următoarele categorii doriți să se încadreze candidatul la președinția României, din punctul de vedere al studiilor? (Liceu, studii universitare sau studii postuniversitare)*

La această întrebare 52,2% dintre subiecți au apreciat ca necesară existența studiilor superioare la un candidat la președinție, la care se adaugă cei 45,4% care au considerat ca sunt necesare chiar studii postuniversitare. În aceste condiții, candidatul cu cele mai mari șanse de reușită pare a fi cel care posedă atât studii universitare cât și o bogată experiență de viață. Pare evident astfel faptul că din punctul de vedere al vârstei, candidatul considerat ca "ideal" nu poate fi unul prea tânăr, fapt confirmat de opțiunile subiecților la întrebarea Q25, referitoare la vârstă. Din acest punct de vedere, 50,7% dintre subiecți au considerat că vârsta "ideală" este cea cuprinsă între 40 și 49 de ani.

Deși calitatea de familist nu este dintre cele mai apreciate ca necesare, totuși la întrebarea Q26 privind starea civilă preferată a fi deținută de către candidatul la șefia statului, 94,8% dintre subiecți au optat pentru varianta

## Sondaje naționale și alegeri locale

---

“căsătorit”. Concluzia care s-ar putea trage din diferența de opțiuni poate suna cam așa: Nu contează așa de mult dacă candidatul este sau nu un bun familist, important este ca el să fie căsătorit. Și dacă se întâmplă ca acesta să fie și de sex masculin (94% dintre opțiuni), să fie și de etnie română (96,1% dintre opțiuni) și să aibă și vârsta între 40 și 49 de ani, se cheamă că am descoperit o mare parte dintre trăsăturile de bază ale candidatului “ideal” la președinția României, din perspectiva electoratului timișorean.

Pentru a avea adeziunea electorilor într-o campanie, după opinia subiecților chestionați (57,7%), un candidat ar trebui să utilizeze un limbaj natural, accesibil tuturor, indiferent de situația în care se află și să manifeste o atitudine familiară, informală.

În ceea ce privește semnificația pentru alegători a apartenenței religioase a candidatului înscris în cursa electorală pentru Cotroceni, 56,4% dintre aceștia consideră că aceasta nu este importantă. Totuși, aproape jumătate dintre subiecți nu se pot disocia de prejudecățile privind calificarea unui individ în funcție de apartenența sa religioasă. Dintre aceștia, 97% consideră că un viitor președinte al României trebuie să aparțină religiei ortodoxe.

*Q15. Prin ce mijloace vă dați cel mai bine seama de calitățile unui candidat la președinție?*

Cei mai mulți dintre subiecții investigați au apreciat că, caracteristicile candidaților la președinție le sunt cel mai accesibile prin intermediul televiziunii (71%). S-a obținut un procent semnificativ (18%) a celor care preferă să cunoască direct persoana candidatului, în raport cu numai 4% care aleg presa scrisă ca principal mijloc de informare pe această temă.

Continuând aceleași idei, se remarcă un procent ridicat (73,9%) a celor care utilizează televiziunea ca principal mijloc cultural de petrecere a timpului liber, urmată apoi de presa scrisă (35%) și radio (34,7%). În aceste condiții, putem să afirmăm că televiziunea se constituie ca un factor cheie a spațiului public, iar comunicarea audio-vizuală ca o dimensiune esențială a oricărei politici. Deci, reușita acestei comunicări determină în mare măsură succesul politic.

### **Într-o campanie electorală un candidat la președinție ar trebui:**

- să se arate convins de ceea ce exprimă;
- să anticipeze dorințele alegătorilor și să le ofere ceea ce ei au nevoie;
- să arate oamenilor că are încredere în ei;
- înainte de a critica pe alții, să-și recunoască propriile greșeli;
- să fie el însuși, să nu-și făurească imaginea publică pe minciuni;
- să țină cont că nimănui nu-i place să primească ordine;
- să-i lase pe alegători să creadă că ideile sugerate de el sunt ale lor.

### **Ce se așteaptă de președintele țării:**

- să țină la poporul său și la țara sa;

## Alin TEODORESCU

---

- să fie la curent cu problemele țării sale, să se preocupe de ele și să le găsească soluții;
- să încerce să vadă problemele și prin prisma cetățenilor;
- să acorde importanță reprezentării pe plan extern;
- să prezinte garanție pentru stabilitatea României;
- să respecte legile și să vegheze la respectarea lor de către ceilalți;
- să fie un președinte al tuturor și nu al unui singur segment de electorat;
- să întrunească calitățile unui lider;
- să aibă prestață;
- să fie o persoană care a reușit în viață;
- să respecte opiniile adversarilor.

### Portretul "ideal" al candidatului la președinția României din perspectiva electoratului din Timișoara

---

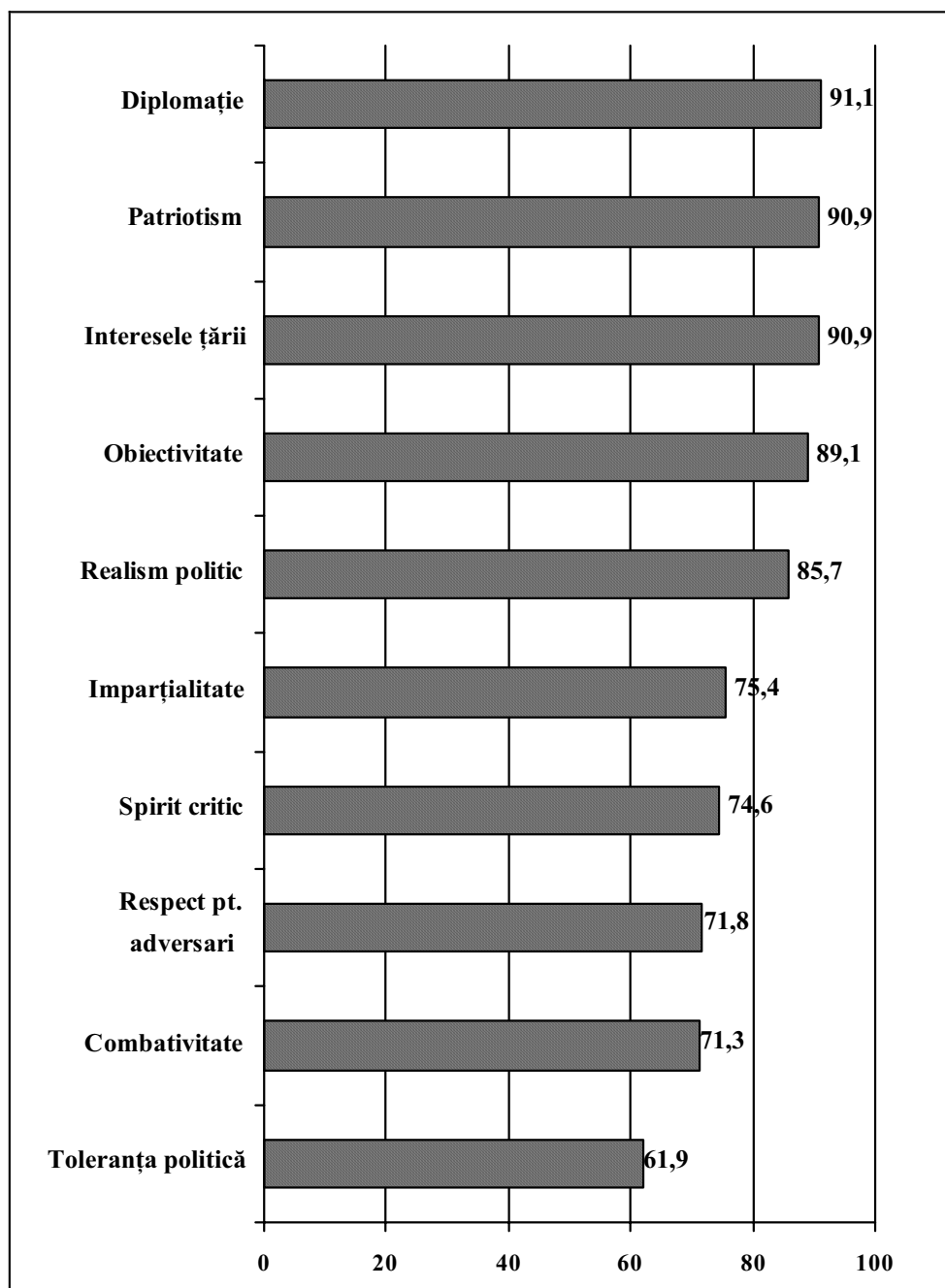
<b>Sexul:</b>	masculin (94%)
<b>Vârsta:</b>	40 - 49 de ani (50,7%)
<b>Naționalitatea:</b>	română (96,1 %)
<b>Studii:</b>	studii superioare (52,2%) studii postuniversitare (45,4%)
<b>Starea civilă:</b>	căsătorit (94,8%)
<b>Caracteristici politice:</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• diplomat</li><li>• patriot</li><li>• susținător al intereselor țării</li><li>• obiectiv</li><li>• realist</li></ul>
<b>Caracteristici morale:</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• cinstit</li><li>• să respecte legile</li><li>• să respecte promisiunile făcute</li><li>• sincer</li><li>• responsabil</li></ul>
<b>Caracteristici psiho-sociale:</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• inteligent</li><li>• să posede voință</li><li>• autoritar</li><li>• caracter puternic</li><li>• prestigiu social</li></ul>
<b>Caracteristici fizice:</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• sănătos fizic și psihic</li><li>• aspect exterior plăcut</li></ul>
<b>Alte caracteristici:</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• flexibil în ceea ce privește atitudinea față de situațiile problematice</li><li>• să utilizeze un limbaj natural și accesibil</li><li>• să poată relaționa și informal cu alegătorii</li><li>• să dețină o activitate politică îndelungată și intens mediatizată</li></ul>

---



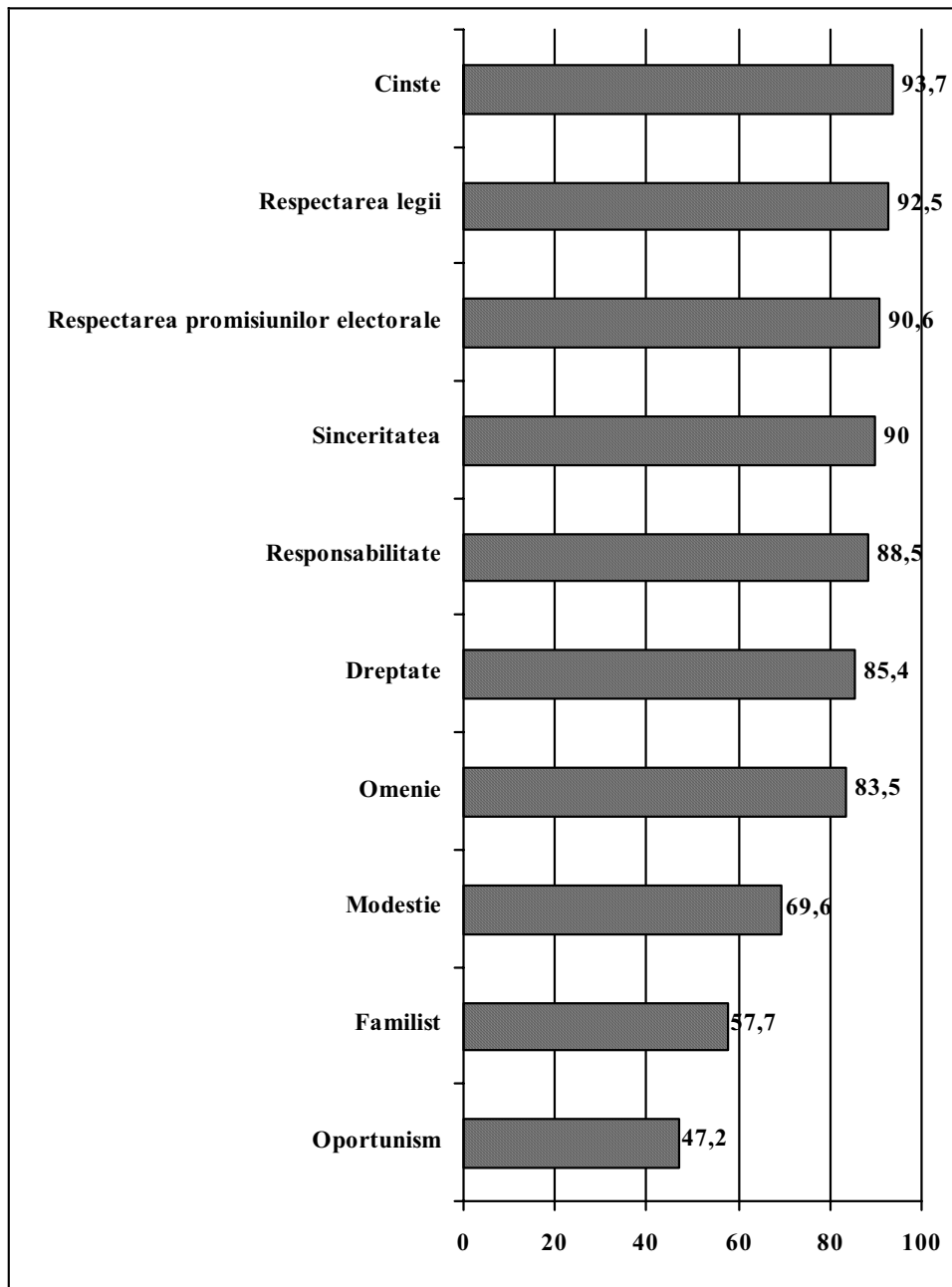
#### În ce măsură considerați că următoarele caracteristici politice sunt necesare unui candidat la președinție ?

Valorile reprezintă procentul subiecților care au ales variantele de răspuns: "în mare măsură" și "în foarte mare măsură", la fiecare dintre aceste caracteristici.



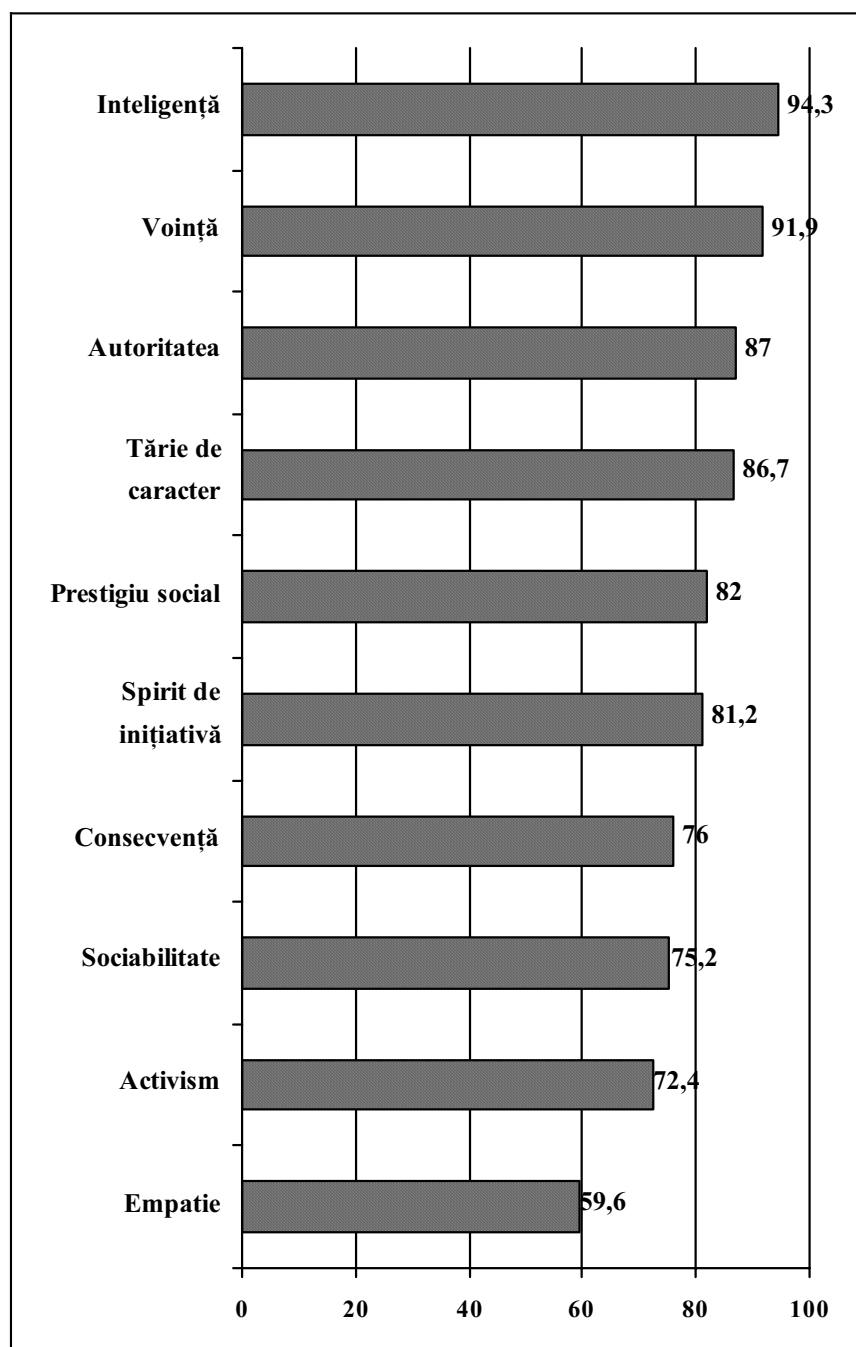
**În ce măsură considerați că următoarele caracteristici morale  
sunt necesare unui candidat la președinție ?**

Valorile reprezintă procentul subiecților care au ales variantele de răspuns: "în mare măsură" și "în foarte mare măsură", la fiecare dintre aceste caracteristici.



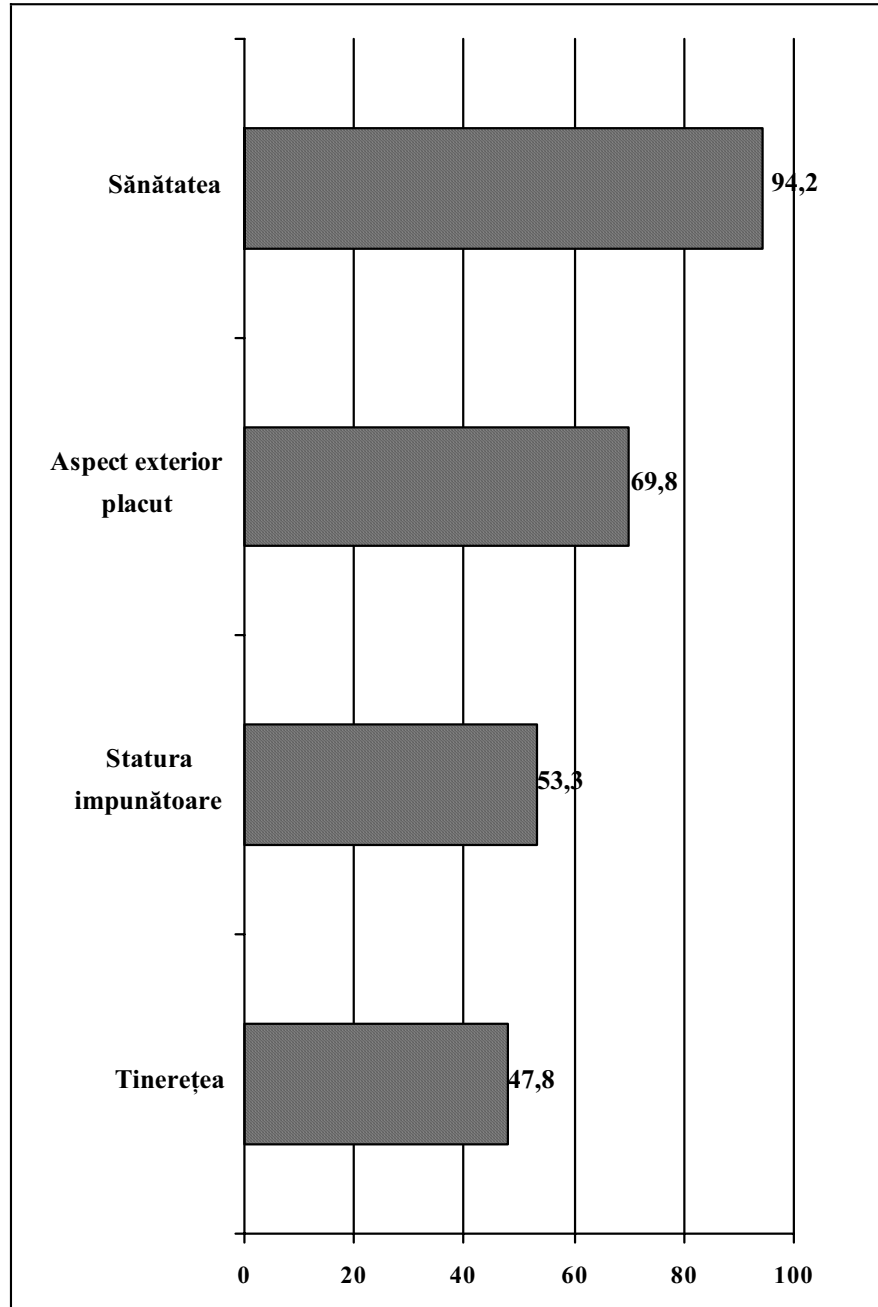
#### În ce măsură considerați că următoarele caracteristici psiho-sociale sunt necesare unui candidat la președinție ?

Valorile reprezintă procentul subiecților care au ales variantele de răspuns: "în mare măsură" și "în foarte mare măsură", la fiecare dintre aceste caracteristici.



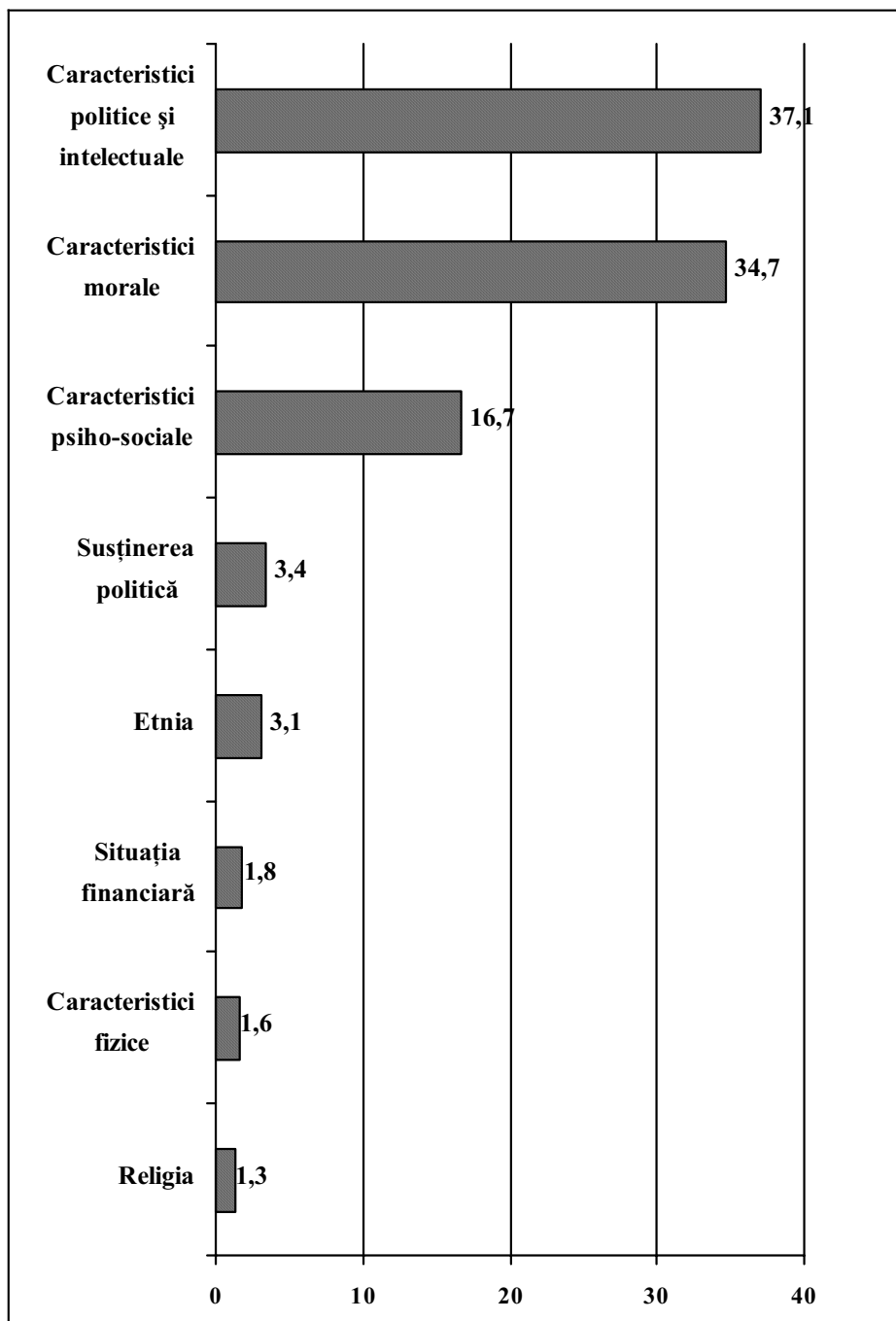
**În ce măsură considerați că următoarele caracteristici fizice  
sunt necesare unui candidat la președinție ?**

Valorile reprezintă procentul subiecților care au ales variantele de răspuns: "în mare măsură" și "în foarte mare măsură", la fiecare dintre aceste caracteristici.



#### Clasificați în ordinea importanței pentru dumneavoastră următoarele categorii de caracteristici

Graficul prezintă procentul alegerilor la fiecare dintre aceste categorii, în funcție de prima preferință a subiecților.



## Sondaje naționale și alegeri locale

---

Alin TEODORESCU

---

Într-un recent editorial publicat în "Adevărul Economic", comparând rezultatele sondajelor pre-electorale IMAS cu rezultatele alegerilor locale pentru posturile de Consilieri Județeni, dl.dr.Viorel Sălăgean susține următoarele:

*Astfel, PDSR...ar fi trebuit să obțină 44-47 %, dar a obținut 28 %; PD-ul ar fi trebuit să obțină 6 % și a obținut 12 %; CDR-ul ar fi trebuit să obțină 15% și a obținut 8 %.*

Editorialul continuă spunând că această comparație demonstrează un "eșec catastrofal" al sondajelor de opinie publică pe temă politică din România.

Fraza citată mai sus este o sumă perfectă a celor mai cunoscute erori de logică în analiza mediatică a sondajelor de opinie din România. Erorile de logică sînt următoarele:

- a) Editorialul compară rezultatele alegerilor locale pentru postul de consilier județean cu sondajele de opinie care se referă la alegerile parlamentare. Prin urmare se pun alături serii de cifre care nu se pot compara în mod direct. Deși în mediile politice se face această comparație, ea este invalidată de analiza datelor, cum se poate constata mai jos.
- b) Dacă s-ar fi dorit analiza unor cifre comparabile, ar fi fost indicat să se compare rezultatele alegerilor locale cu sondajele pentru alegerile locale acolo unde ele au fost efectuate. Pentru alegerile locale din 2000, IMAS a efectuat cinci sondaje preelectorale (Iasi, Craiova, Timișoara, Cluj, Constanța) chiar la începutul campaniei electorale, la cererea postului TV Antena 1 (v. [www.imas.ro](http://www.imas.ro)). Deși aceste măsurători s-au efectuat la debutul campaniei electorale, ele au indicat (toate) viitorul cîștigător al postului de primar. Totuși nu se poate spune că IMAS a fost un foarte bun predictor, pentru că în aceste cinci orașe nu s-au elaborat modele de predicție. Ceea ce se poate spune este că volatilitatea opțiunilor de vot în cele cinci orașe a fost mult mai mică decît cea a electorilor din București. Cînd volatilitatea electoratului este mică, măsurătorile pot ține loc de modele predictive. Din păcate, nu se știe niciodată cînd electoratul este schimbător și cînd este stabil. În București, unde IMAS a fost aproape continuu în teren între 14 aprilie și 18 iunie 2000, volatilitatea opțiunilor electorilor a fost atît de mare încît modelele predictive elaborate au avut valori de probabilitate scăzute.

## Sondaje naționale și alegeri locale

---

- c) Obiceiul unor ziariști de a compara sondajele naționale cu alegerile locale este determinat de necesitatea de a informa asupra dinamicii electorale a personalităților și partidelor politice. Totuși, pentru a vedea care sînt “pierderile” și “cîștigurile” diferitelor partide și coaliții la alegerile locale, termenii de comparație nu sînt sondajele, ci rezultatele alegerilor locale din 1996 și planul fiecărui partid. Această comparație a fost făcută deja de către majoritatea analiștilor care lucrează pentru partide politice, iar rezultatele acestor analize se pot vedea prin efectele lor publice. Astfel, PD a constatat că, deși în număr de voturi nu a evoluat foarte mult față de 1996, în număr de primari aleși a crescut considerabil în 2000 față de 1996. Ceea ce arată importanța personalităților în campaniile electorale și a mecanismelor de selecție a candidaților pentru alegeri, în special pentru cele locale. Din acest motiv, imediat după alegerile locale, PD a lansat sloganul tandemurilor pentru alegerile parlamentare-prezidențiale din toamnă. Calculul dinamicii electorale pentru partidele nou înființate este diferit. De exemplu, ApR nu a existat în 1996, deci prima comparație nu este posibilă pentru acest partid. Pentru ApR este important să se efectueze comparația cu planul electoral. Din cîte știm, planul ApR a fost îndeplinit în foarte mare proporție, cu excepția Bucureștiului, unde conducerea partidului știa că se vor obține rezultatele catastrofale confirmate de BEM.

### **Este posibilă validarea sondajelor pentru alegerile parlamentare prin rezultatele alegerilor pentru consilierii județeni?**

Comparația între rezultatele alegerilor locale pentru posturile de consilieri județeni și rezultatele sondajelor pentru alegerile parlamentare, este posibilă. Ea nu este însă corectă.

Dacă se analizează rezultatele oficiale ale alegerilor din 4 iunie 2000 (**v.domino.kappa.ro**) se observă că au obținut voturi valabil exprimate 82 de partide politice, formațiuni politice, alianțe politice, alianțe electorale și un număr necunoscut de persoane cu mențiunea “candidat independent”. Totalul persoanelor care s-au prezentat la vot a fost de 9295165. Dintre acestea 1113520 (mai bine de un milion de persoane) au introdus în urnă voturi nule. Rămîn 8170004 buletine de vot valabil exprimate. Toate calculele statistice referitoare la rezultatele oficiale ale alegerilor pentru consilieri județeni și repartizarea mandatelor se fac pornind de la această cifră.

În sondajele pentru alegerile parlamentare avem însă cu totul altă bază de calcul. Sondajele naționale sînt proiectate să reprezinte populația cu drept de vot (18.278.430 persoane conform cifrelor oficiale, contestate de atfel de demografi). Cercetătorul proiectează un eșantion de persoane pe care urmează să aplice chestionarul, eșantion care trebuie să reprezinte după sex, grupe de vîrste, regiuni, mediul urban-rural, apartenență etnică populația cu drept de vot, respectiv peste 18 milioane de persoane. Proiectarea eșantioanelor este o meserie grea, deoarece cu 1000 sau 1500 de persoane trebuie să reproduci o populație de zeci de mii de ori mai mare.

**Baza de calcul pentru rezultatele oficiale  
consilieri județeni, 4 iunie 2000**

<b>Categorii</b>	<b>Nr. Voturi</b>	<b>Procent din nr.total de voturi valabil exprimate</b>
PDSR	2241939	27,4
PD	809287	9,9
CDR	610660	7,5
APR	603330	7,4
PNL	569017	7,0
PRM	540801	6,6
UDMR	512413	6,3
UFD	180022	2,2
PUNR	191879	2,3
Candidat independent	245464	3,0
PSDR	185532	2,3
Total	6690344	81,9
Alte 71 de categorii	1479660	18,1
Total voturi valabil exprimate	8170004	100,0
Total alegatori prezentati	9295165	
Total voturi nule	1113520	

Cînd merge în teren cercetătorul observă trei lucruri. O parte a populației refuză să răspundă la chestionare. Procentul variază, dar în general se consideră că 15 % este un procent bun de refuzuri. Din populația care răspunde la chestionare, o parte declară că nu se prezintă la vot (uneori aproape 30%). Din populația care declară că se prezintă la vot o parte se declară nehotărîtă. Cercetătorul face toate aceste calcule și apoi publică rezultatele spunînd: din populația care este hotărîtă să vină la vot și care este hotărîtă cu cine să voteze, atîția declară că vor vota cu PDSR etc. Segmentele de populație care refuză să răspundă la chestionare, populația care declară că nu se prezintă la vot și populația care se declară nehotărîtă pun mari probleme cercetătorului. Comportamentul electoral al acestor segmente de populație trebuie estimat, dar nu în cadrul sondajelor obișnuite care sînt, repet, MĂSURĂTORI, ci în cadrul modelelor predictive. Problema modelelor predictive, în special a modelelor predictive cu scenarii bazate pe programe de acțiune depășește cadrul materialului de față. Voi spune doar că, pentru simplificare, cercetătorul presupune că segmentele respective de populație au aceleași comportamente ca și segmentul care răspunde la chestionare, vine la vot și este hotărît cu cine votează. Această simplificare nu este adevărată în toate cazurile, dar ne limităm la ea pentru a putea ușura lectura materialului de față.

Baza de calcul pentru alegerile parlamentare este însă diferită de seria de date privind alegerile locale și dintr-un alt punct de vedere. La alegerile locale personalitățile locale sînt foarte importante. Într-un oraș, o persoană care a fost



## Sondaje naționale și alegeri locale

primar CDR în 1996, devine primar PDSR în 2000. Este aceeași persoană, dar voturile care au fost calculate la CDR în 1996, sînt acum trecute în contul PDSR. Înseamnă că populația votantă a aceluia oraș a trecut de la dreapta la stînga? Nici pe de parte. Aceasta înseamnă că încrederea în persoana primarului a rămas suficient de puternică pentru a-l face reales. Dacă însă personalitățile locale își fac partid propriu sau candidează ca independenți, atunci întregul peisaj se schimbă, deoarece partidele nou formate intră în competiția pentru partide, iar atașamentul la un alt partid poate fi benefic sau nu pentru cota electorală a persoanei respective.

Pentru a face compatibile datele obținute la alegerile pentru consilieri județeni cu sondajele naționale privind alegerile parlamentare (și aceasta numai într-o anumită măsură) ar trebui să eliminăm din baza de calcul toate partidele care nu au șanse la alegerile parlamentare, toți candidații independenți și să recalculăm valorile. De asemenea, cum pînă la Congresul PNL din 18 august 2000, pentru intenția de vot la alegerile parlamentare, CDR nu se măsura separat de PNL, trebuie să cumulăm valorile CDR și PNL.

Aceste calcule sînt efectuate în tabelul 2., unde sînt incluse datele din sondajul IMAS pentru luna mai 2000 (efectuat la comanda Antenei 1 și publicat pe situl [www.imas.ro](http://www.imas.ro)).

**Tabelul 2.**

### Recalcularea ponderilor partidelor

Categorii	Nr. voturi cons. jud.	% din voturi valabil exprimate	Sondaj IMAS mai 2000	Dif. sondaj %
PDSR	2241939	36	42	6
PD	809287	13	7	-6
CDR(+PNL)	1179677	19	20	1
APR	603330	10	11	1
PRM	540801	9	8	-1
UDMR	512413	8	6	-2
UFD	180022	3	2	-1
PUNR	191879	3	1	-2
Total	6259348	100	97	
Altii	3035817		3	
Total alegatori prezentati	9295165		100	

Ce se observă ? PDSR are 36 % din totul voturilor exprimate pentru partidele parlamentare, PD 13 %, APR 10 %, etc. Cifrele de sondaje sînt foarte apropiate de aceste date, cu două excepții: PD și PDSR. Aceste două excepții ne spun un lucru evident acum: calculul ponderilor partidelor pentru alegerile parlamentare prin rezultatele obținute la alegerile locale pentru postul de consilier județean NU ESTE VALID. Apar diferențe între cele două serii de date care nu pot fi explicate prin structura datelor, ci este nevoie de argumente suplimentare, din alte zone ale explicației.

Teoriile cele mai frecvente la nivelul specialiștilor sînt că pe parcursul campaniei pentru alegerile locale expunerea mediatică a PDSR a fost mai mare la nivel național (din cauza “scandalului Costea”, “firul roșu” etc.) decît la nivel local, iar în cazul PD, că apariția dlui Traian Băsescu în cursa pentru Primăria Generală a Capitalei a schimbat brusc orientarea unei părți considerabile a electoratului. Ambele teorii cer o verificare, nu au fost încă demonstrate la nivel național, deși pentru București au fost adevărate.

### **Predicție și măsurare în intenția de vot**

În ciuda celor afirmate în editorialul dlui dr. Viorel Sălăgean, sondajele de opinie nu au rol de PREDICȚIE a rezultatelor alegerilor, cu atît mai puțin a alegerilor locale. Predicția este o analiză a posibilităților de evoluție a unui fenomen în viitor. Rezultatul predicției este un șir de scenarii și un indice de probabilitate.

Sondajele de opinie sînt rezultatul unor MĂSURĂTORI. Măsurarea este o operațiune prin care unui fenomen i se aplică o unitate de măsură, convențional definită. În cazul sondajelor pre-electorale, unitatea de măsură este declarația intenției de vot. Declarația intenției de vot a persoanelor intervievate este tratată statistic pentru eliminarea erorilor de eșantionare și intervievare și apoi este livrată beneficiarului.

Între măsurătoare și predicție (sondaj și predicție) există o legătură. Această legătură se numește model logico-matematic. Spre deosebire de sondaje, care sînt **măsurători la un moment dat**, predicțiile sînt modele care țin seamă de factorul timp.

Unele institute de sondare a opiniei publice au modele logico-matematice pentru trecerea de la măsurători repetate la predicții. Modelul IMAS se numește ELECTOR și este folosit de mai multe partide ca un estimator al locurilor eligibile pe listele parlamentare. De asemenea ELECTOR a fost intens folosit de conducerea CDR pentru a evalua impactul eventualei desprinderi a PNL de CDR. Istoria refacerii repetate a modelelor matematice în cazul CDR (apoi CDR 2000) este fascinantă și merită la un moment dat povestită. Să spunem doar că nici una din concluziile modelării matematice nu a fost acceptată de conducerea CDR 2000. Rezultatele s-au văzut.

Pentru conducătorii partidelor utilitatea sondajelor este dublă: pe de o parte se măsoară “partea de piață” a fiecărui partid în parte, iar pe de altă parte se măsoară “agenda publicului”, respectiv domeniile în care publicul așteaptă de la politicieni soluții constructive. Pe baza sondajelor conducătorii partidelor politice decid asupra planurilor de media, ca și asupra structurii platformelor și discursurilor electorale. Din acest motiv, toate marile partide din România, în ciuda resurselor financiare limitate, au contracte pe termen lung cu institutele de sondaje. Institutele de sondaje pun la dispoziția clienților din organizațiile politice măsurători, modele și predicții. Măsurătorile se fac publice. Modelele și predicțiile nu, deoarece ele reprezintă instrumente de planificare strategică a activității partidelor respective.